

ՄՈՎՍԵՍ
ԽՈՐԵՆԱՅԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՈՑ

МАТЕНАДАРАН
ИНСТИТУТ ДРЕВНИХ РУКОПИСЕЙ ИМ. МАШТОЦА ПРИ СОВЕТЕ
МИНИСТРОВ АРМЯНСКОЙ ССР

ՄՈՎՏԵՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ

ИСТОРИЯ АРМЕНИИ

Критический текст и предисловие
М. АБЕГЯНА И С. АРУТЮНЯНА

ФАКСИМИЛЬНОЕ ИЗДАНИЕ

С дополнениями А. Б. САРГСЯНА

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1991

3(47.323)
P-91

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԳԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ, ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ
ՀԻՆ ԶԵՌԱԳՐԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Քննական բնագիրը և ներածությունը
Մ. ԱԲԵԳՅԱՆԻ և Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆՅԱՆԻ

ՆՄԱՆԱՀԱՆՈՒԹԻՒՆ

Լրացումները Ա. Բ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1991

2758

Տպագրվում է Մաշտոցի անվան Մատենադարանի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Խմբագիր՝ Հայկական ԽՍՀ ԳԱ քղբակից-անդամ
Ս. Ս. ԱՐԵՎԵՆՅԱՆ

Մովսես Խորենացի.

Մ 916 Պատմութիւն Հայոց/Քննական բնագիրը և ներածութիւնը
Մ. Արեղեանի և Ս. Յարութիւնեանի; (Լրացումները Ա. Բ. Սար-
գսեանի); Մատենադարան—ՀԽՍՀ Մինիստրներին Խորհրդին առ-
ընթեր Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ին-տ.—Նմանահանու-
թիւն.—Եր.: ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ., 1990. 560 էջ.

Մովսես Խորենացու «Հայոց Պատմութիւն» Մ. Արեղեանի և Ս. Յարութիւն-
եանի կազմած քննական բնագիրը վերահրատարակվում է պատմաճոր գիտական
ծրոյի տեղիման 1500-ամյա հորելլանի տոթիվ. մէկ տաանյակ այլ ձեռագրերի
և նույնքան հնագոյն պատառիկներին Ա. Բ. Սարգսյանի կատարած համեմա-
տութլամբ:

ՄՈՎՍԻՍԻ ԽՈՐԵՆԱՑԻՈՅ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՄԲ

Մ. ԱՐԵՂԵԱՆ ԵՒ Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ.

ԺԱՄԻԴԱՔ ՏԵԱՌՆ ՍՈՒՔԻԱՍԱՅ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՊԱՐԶԵԱՆՑ.

Տ Փ Ղ Ի Ս
ԱՐԱԳԱՏԻՊ ՄԼԱՑԱԿԱՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՑԻ

ՊՈՒՇԿԻՆԵԱՆ ՓՈՂՈՑ, 3.

1913.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

I.

Մ. ԽՈՐԵՆԱՅՈՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՏՊԱԳԻՐՆԵՐՆ ՈՒ ՁԵՌԱ-
ԳԻՐՆԵՐԸ.

1. Առաջին սպագիր, Ամսերդամ, 1695 թ.==է: 2. Երկրորդ սպագիր, Լոնդոն, 1736 թ.—ւ: Թումաս Վանանդեցու բաղդասած ընթերցումները==ւ: Երրորդ սպագիր, Վենեսիկ, 1752 թ. 3. Չորրորդ սպագիր, Վենեսիկ, 1827: Հինգերորդ սպագիր, հայ-ժրանս. հրատ., Վենեսիկ 1841: Վեցերորդ սպագիր, հայ-ժրանս., Պարիզ 1845. Եփեմերդ սպագիր, Վենեսիկ, 1843: Վենեսիկի «վեց անբերի օրինակների» բաղդաստիւնը: 4. Ութերորդ սպ., Վենեսիկ, 1865: Իններորդ սպ., Թիֆլիս, 1881 թ.==Վ: 5. Տասներորդ սպ., Վենեսիկ 1881 թ.==x: Տասնութերորդ սպ., Թիֆլիս, 1910 թ.: 6. Տպագիրների նշանակութիւնը ձեռագրական տեսակէտից: 7. Կարենեանցի բաղդաստիւնները երկու ձեռագրի, Թիֆլիս, 1858 թ.: Երկրորդ ձեռագիրը==կ: Ն. Մառի եւ Գ. Տ.-Մկրտչեանի բաղդաստիւնը: 8. Խորենացու օրինակների երկու մեծ խմբերը. Ա==Ամսերդամի օրինակի խումբ. Տ==Վենեսիկի, սովորական Տպագրի խումբ: 9. Խ==Խառնուրդ խմբի օրինակներ: 10. Ա խմբի ձեռագիրներ: a 2-ր: 11. b 2-ր: 12. c 2-ր: 13. d 2-ր: 14. e. 2-ր: 15. f 2-ր: 16. Լայպցիգի 2-ր==Լ: 17. Ա խմբի ուրիշ օրինակներ: 18. Յ խմբի ձեռագիրներ: n 2-ր: 19. o 2-ր: 20. p 2-ր: 21. q 2-ր. 22. r 2-ր: 23. s 2-ր: 24. Տ խմբի ուրիշ օրինակներ: 25. խ. խմբի ձեռագիրներ: g 2-ր: 26. h 2-ր: 27. i 2-ր: 28. k 2-ր: 29. l հնագոյն 2-ր, Խ խմբի օրինակների մայրը: 30. m 2-ր. 31. կ' 2-ր: 32. y 2-ր: 33. Աղբամարի 2-ր==Հ. 34. Խ խմբին պատկանող ուրիշ օրինակներ: Պետերբուրգի 2-ր==Z. 35. Խ խմբի 2-ների ծագումը: 36. Վենեսիկի այժմեան հինգ 2-ները: 37. Վենեսիկի բաղդասուած օրինակները, երկուսն՝ Ա խմբի, մէկը՝ Խ խմբի: 1843-ի տպագրի մէջ յիշուած երեք, եւ յետագայում ձեռք բերուած երկու 2-ները: 38. Վենեսիկի այժմեան հինգ 2-ների ո'ր խմբին պատկանէր: 39. Երկրորդական խմբակցութիւններ: Խմբակցութեան փորձեր: 40. Ա խմբի 2-ների երկրորդական խմբակցութեան պատկեր: 41. Տ խմբի 2-ների երկրորդական խմբակցութիւն: 42. Բոլոր օրինակների խմբակցութեան ընդհանուր պատկերը: 43. Ա եւ Տ խմբերի ծագման խնդիրը: Յովհաննէս կաթողիկոսի ձեռին եղած օրինակը: 44. Ուրիշ 2-ներ: 45. Մեր համեմատութեան եղանակն եւ ուրիշ հանգամանքներ:

ՅՊԱՆԻՅՆԵՐ ԵՒ ՅՊԱՆՈՒՆԻ ԸՆԹԵՐՑՈՒԹՅՆԵՐ

1. Մովսէս Խորենացու Հայոց Պատմութեան առաջին տպագրութիւնն եղել է Ամստերդամում 1695 թուին: Այս հրատարակութիւնն ունի հետեւեալ ճակատը. «Ազգաբանութիւն տոհմին Յաբեթեան յօրինեցեալ ի Մովսիսէ Խորենացույ յեռամեծ վարդապետէ և յոգնեալստ Բերթոլահօրէ, ի խնդրոյ Պայազատապետի Սահակայ Բագրատունւոյ... ի լոյս ածեալ տպիւք և ծախիւք Թօմայ Վանանդեցույ, վեհափայլի եպիսկոպոսի և բաղմաշան վարդապետի: Ի հայրապետութեան սրբոյ էջմիածնի Տեառն Նահապետի ամենայն Հայոց կաթողիկոսի: Յամի մարդեղութեան բանին 1695, Յամստէլօղամի»:

Յառաջաբանից, որ կոչուում է «Առ ամենայն ընթերցողս Հայաստանեայց», կարեւոր եմ համարում դնել հետեւեալը. «Բաշխարհից և հմտագունից հարց և եղբարց ուսումնասիրաց բացայայտութիւն սակաւութեամբ սակաւ առաջի կացելոյ դրոյս առնս մեծի Մօսէսի Խորենացույ, զորոյ զգտանելն ամենայն ուրեք սուղ և պակաս... ուստի և իմ նայելով յայսպիսի աղէտ անբերելի բարւոք վարկայ տպագրել թուովք նուազիւք, վասն անձեռնտու գոյոյ տեղեւոյս... Ուստի ես անպիտան... Թօմաս ծառայ ծառայից Աստուծոյ, ի վայելուչ քաղաքէ Վանանդու Գողթնեաց, ձեռնամուխ եղեալ տպեցի զգեղեցկաշար պատմութիւնս»:

Յառաջաբանի վերջում կայ հետեւեալ ոտանաւորը.

«Ընծայէ ծաղիկ բերկրութեան
Յանկալի ազգին Արամեան
Եռամեծն Վանանդեան
Թօմաս Նուրիջանեան:
Սորին մօրեղբօր որդի
Ես Մատթէոս շարեցի»:

Անվերնագիր մի վերջաբանի մէջ տպուած է: «Են... Թօմաս եպիսկոպոս, ի գաւառէ Գողթնեաց ի մասնէ Վանանտու, տպագրական հողմաւարութեամբ անցի ի կալուածս Եւրօպէոս, և մեծաշան աշխատութեամբ փութացայ ժամանել ի գեղեցկադիր... քաղաքն յԱմստրդամ, առ ի յօրինել և հոգալ զբուն գործիսն տպագրութեան և գտախտակսն պղնձեաց վասն փորագրելոյ զգիրս համայնց գաւառաց, զորս երկամբք բազմօք և յոգնակի ծախիւք կատարեցաք ընդ Մատթէոսի, որ է որդի եղբօր մօր իմոյ, զոր նախ յղեցի ի նոյն քաղաք, սակաւ պատրաստելոյ զպարագայս առաջիկայ գործոց մերոց, և զինի կազմելոյ և յօրինելոյ զոր պարան էր և պատեհ, հաճեցայ տպել զՎիպագրութիւն բազմաբախտի առն Մօսիսի Բերթոլահօրն, իբր առաջին պտուղ երախտեաց իմոց աշխատութեանց, և իմովք ծախիւք... Եթէ գտանիցի ի սմա սխալումն ինչ, ներել մաղթեմ. զի ոչ հաւանութեամբ մերով եղան այնո-

քիկ, այլ յօրինակէն լեալ ընկալչիք. զի զմի միայն ունէաք օրինակ, եւ այն նօտր զրով ևս. վասն որոյ կարեկցութեան սիրով հայցեմ ներել մեզ... Նաև յիշել մաղթեմ զհարազատ և զձեռնաստուն գործակալս իմ զՄատթէոս զկատարեալ հմուտն յարուեստ տպագրութեան, որ է որդի եղբօր մօր իմոյ, և զեղբօր որդի իմ զՆուկաս ֆիլիսօֆա, որ է վարժ զանազան լեզուաց»:

Այս հրատարակութիւնը, ինչպէս մէջ բերած հատուածից երևում է, կատարուել է մի նոտրագիր օրինակից, որի թուականը չի յիշատակուում: Հրատարակչը յայտնում է, թէ իր կողմից փոփոխութիւն չէ մտցրել բնագրի մէջ. և մեր կատարած մանրամասն համեմատութիւնը ուրիշ օրինակների հետ՝ ցոյց է տալիս, որ Խորենացու անդրանիկ տպագրութիւնը, որ և մեր հին պատմագիրների տպագրութեան մէջ անդրանիկն է՝ եղել է ճշտութեամբ: Յատուկ անունների մէջ սակայն, ինչպէս երևում է, երբեմն չէ հետևած ձեռագրին. Տաշիտոս, Լիչիանոս, Չիչիլիա, Չէլէստինոս, Եփեսոս, Կեֆաղիոն, Հեփեսոս, Դիոկլեցիանոս, Սամիրամ ևայլն ձեւերն անշուշտ ձեռագրից չեն ծագում: Բացի այդ՝ պէտք է կարծել, որ տպագրողը որոշ փոփոխութիւններ մտցրել է նաև գլխակարգութիւնների մէջ: Ա. գրքի Ա. գլուխը, որ վերնագիր ունի «Մովսէս Խորենացի Իսահակայ Բագրատունւոյ խնդալ», գլխակարգութիւնից դուրս է ձգած: Բ. գլուխը վերնագիր ունի՝ «Հատոր առաջին Պրակ ա. 1»։ Գ. գլխի համար դրած է «Պրակ բ. 2», և այսպէս շարունակաբար: Նոյն ձևով «Պրակ ա. 1, Պրակ բ. 2» ևայլն, վերնագիրներ ունին նաև Բ. և Գ. գրքերի գլուխները:

Ամբողջ գիրքը չունի գլխակարգութեան ցանկերը. միայն գրքի վերջում, անվերնագիր յիշատակարանից առաջ, դրուած է, երևի, արտագրողի յօրինած, մի այբբենական «Համառօտ ցանկ և ցուցակ իրաց գլխաւորաց, որը պարունակին յայսմ գրքով Պատմութեան: Թիւքն ցանկոյն զթղթահամարն ցուցանեն»:

Ամեն մի հատորի սկզբում կան մի մի խորհրդաւոր պատկերներ, որոնք ձեռագրից չեն ծագում հաւաստեալ. բայց կան ձեռագիրներ, որոնք նոյն տեղում ունին պատկերներ: Գրքի նկարագրի համար կարելի է յիշատակել և այն, որ ձախատից յետոյ յաջորդ թերթի առաջին երեսին կայ քսան տող ութ վանկանի ոտանաւոր Մ. Խորենացու և իր Պատմութեան վրայ, «Թորգոմագնեայս այր պատուական» ևայլն: Նոյնպիսի ոտանաւորներ կան նաև Բ. հատորի սկզբում (12 տող) և վերջում (10 տող) և Գ. հատորի վերջում: Այս ոտանաւորները, բացի առաջինից, կարող են և հրատարակչինը չլինել, այլ ձեռագրից ծագած լինել թերթի փոփոխութիւններով: Վերջին ոտանաւորի համար հաստատ կարելի է ասել, որ ձեռագրից է ծագում, քանի որ նոյնը անփոփոխ եղել է և Կարենեանի ունեցած երկրորդ ձեռագրի մէջ (տես ներքեւ § 7): Այդ ոտանաւորն է—

«Երբեակ հատածք սոյն մատենի վիպագրութեան
է Մովսիսի Խորենացույ գերալրական,
Յորս և պատմէ զգործոց քաջաց մեր նախնական
առ ի Նոյէ սերունդը զարմից Յաբեթական:

Որք տէրութեամբ բնկին Հայկայ զաշխարհս կալան,
մինչև ց'Արշակ արքայ հզօր Պարթևական.
Որդի ըզհայր փոխանակեալ հետեական,
բարեբախտեալ թողին զանուն յաղթողական»:

Այս առաջին տպագրութիւնը ներկայ հրատարակութեան ծանօթութիւններէ մէջ նշանակուած է և տառով:

2. Երկրորդ տպագրութիւնն եղել է Վիստոն եղբայրների ձեռով 1736 թուին Լոնդոնում: Վերագիրն է՝ «Մովսիսի խորհրդացու պատմութիւն և աշխարհագրութիւն»: Պատմութիւնից յետոյ տպուած է. «Աշխարհացոյց Մովսիսի խորհրդացու» և ապա, իբրև յաւելում, «Թուղթ Կորնթացոց առ Պողոս առաքեալն»: Երեքն ևս հայերէն բնագրի հետ զոյգ ունին լատիներէն թարգմանութիւնները, բազմաթիւ ծանօթութիւններով:

Հայոց պատմութեան այս հրատարակութիւնն արտատպութիւն է Ամստերդամի տպագրից, որն այս երկրորդ հրատարակիչները սխալաշատ են համարում, մէկ՝ նրա համար, որ խօսքի կազմութիւնը յաճախ այնպիսի է, որ անհեթութիւններ է առաջ բերում, մէկէլ՝ որ արևելագէտ Լա-Կրոզը հաղորդել է նրանց, թէ ինքը բնագիրը բաղդատելով Լայպցիգի գրադարանում գտնուած մի ձեռագրի հետ՝ մի քանի տարբեր ընթերցումներ է գտել: Հրատարակիչները սակայն չեն կարողացել Լա-Կրոզի նկատողութիւններն աչքի առաջ ունենալ և ոչ Լայպցիգի օրինակի տարբեր ընթերցումները ձեռք բերել: Այս պակասութիւնը լրացրել է մասամբ Շրեոդերը, հաղորդելով նրանց շատ ուղղումներ, որ Թոմաս Վանանդեցին, իւր խորհրդացու հրատարակութիւնից յետոյ, արել է մասամբ, ինչպէս կարծում են, իբրև ենթագրութիւններ, մասամբ օգտուելով մի ուրիշ ձեռագրից:

Թոմաս եպիսկոպոսի նշանակած ընթերցումներն անս այս երկրորդ հրատարակիչները մէջ են բերում, իբրև ծանօթութիւն գնելով տակին, կամ թէ այդ ընթերցումներից օգտուում են բնագիրն ուղղելու համար, և այն ժամանակ Ամստերդամի տպագրի ընթերցումները դնում են իբրև ծանօթութիւն: Ձեռագրական տարբեր ընթերցումները հասնում են մինչև Բ. գրքի ԶԵ, մեր այս հրատարակութեամբ ԶԹ. գլուխը, իսկ Գ. գրքից ընթերցումներ կան միայն ԿԲ («Ի վարդապետան, յինքն» կայն) գլխի համար:

Երկրորդ տպագրութիւնը մեր այս հրատարակութեան ծանօթութիւնների մէջ նշանակուած է 10 տառով, իսկ Թոմաս Վանանդեցու ձեռագրական ընթերցումները 11 ձևով:

Երրորդ տպագրութիւնն եղել է Վենետիկում 1752 թ.: Այս հրատարակութիւնը մեր ձեռք չի ընկած. ըստ Միաբան Գ. Տ. Մկրտչեանի (Հայկականը, Վաղարշապատ 1894 եր. 41, նոյն և 1894 թ. «Արարատի» մէջ) արտատպութիւն է 1695 թուի առաջին տպագրութեան: Հ. Ա. Ղազկեանի «Հայկական Նոր Մատենագիտութիւն և Հանրազիտարան» գրքից կարևոր ենք համարում գնել հետեւալը: Գրքի վերնագիրն է. «Ազգաբանութիւն տոհմին Յաբեթեան յօրինեալ ի Մովսիսի խորհրդացու Յեռամեծ Վարդապետէ, և Յոգնեբախտ

Քերթողահօրէ. Ի խնդրոյ Պայազատապետի Սահակայ Բագրատունւոյ: Տպագրեցեալ երկասիրութեամբ Սարգսի վարդապետի և Արքեպիսկոպոսի Կոստանդնուպօլսեցւոյ... Յամի տեառն 1752, ի մայիսի 12: Ի Վէնէտիկ...: Յառաջաբանի մէջ ասուած է «...Կամեցաք ի միասին տպել և զհամառօտ Աշխարհացոյցն՝ արարեալ... Մովսիսի խորհրդացու... և յաղագս չունելոյ մեր աստ զձեռագիր գաղափար, միայն ի Յամստեղում տպագրեցելոյն օրինակեցաք...»:

3. Զորրորդ տպագրութիւնն եղել է Վենետիկում 1827 թուին, «Մովսէսի խորհրդացու պատմութիւն Հայոց» վերնագրով: Սա Միսիթարեան փոքրագիր տպագրութիւն է, պատկերազարդ ճակատով: Ազգից իմանում ենք, որ տպագրութիւնը կատարուել է չորս Զ-րի բաղդատութեամբ (ԶԾԲ, ՌՃԻ, ՌՃԼԲ Թ. և մինը անթուական), հետեւելով «Բազմաց» ընթերցումներին: Սակայն երբեմն, երբ աղաւաղութեան կասկած է եղել կամ Զ-ները երկպառակ են եղել՝ հրատարակիչներն հետեւել են ընտրութեամբ մի կամ երկու Զ-րի, միւսների ընթերցումներից կարևորներն ու պիտանիները գետեղելով գրքի վերջում. (Այլ ընթերցումներ, եր. 557—565): Այս տպագրութիւնը ուշ հասնելով մեր ձեռքը՝ հնար չունեցանք բաղդատելու միւս տպագրութիւնների հետ և նրա մասին հաշիւ տալու:

Հինգերորդ տպագրութիւն, հայ բնագիրը և Ֆրանս. թարգմ. Ֆլորիվալ. Վենետիկ 1841 թուին:

Վեցերորդ տպագրութիւն Ֆլորիվալ երկր. անգամ. Պարիզ 1845:

Շօթներորդ տպագրութիւնն եղել է դարձեալ Վենետիկում 1843 թուին, «Սրբոյ հօրն մերոյ Մովսէսի խորհրդացու Մատենագրութիւնը» ընդհանուր վերնագրի տակ, որի մէջ մտնում են՝ Պատմութիւն Հայոց, Թուղթը, Պատմութիւն Հռիփսիմեանց և ճառք, Յաղագս Պիտոյից և Աշխարհացոյց: «Ձեկուցումից» բերում ենք մեզ կարևորը. «Պատմութեանն Հայոց օրինակը անթերի վեց էին, և հատուածք այլ և այլ ի Ճառքնորս, և թուական գրութեան նոցին ԶԾԲ. ՌՃԹ. ՌՃԻ. ՌՃԼԲ», ուրեմն փրկիչ 1303, 1660, 1671 և 1683 թուականները: Մինչդեռ Աշխարհացոյցի համար յայտնած է, թէ «ի համեմատութենէ վեցից գրչագիր օրինակացս ընտրեալ զհարազատ ընթերցումսն ուր բազումը միաբանէին և կամ ընտիրքն և հինք, զայլս ի կարևորաց խնամով ի ստորև ամփոփեցաք», — Հայոց պատմութեան համար ոչինչ չկայ ասած: Մեր կատարած մանրամասն համեմատութիւնից երևում է, որ հետեւել են ընդհանրապէս մի ձեռագրի, բայց և, ինչպէս կարծում են, երբեմն լռելեայն ուղղումներ են մտցրել ուրիշ օրինակներից:

Այս տպագրութիւնն այն մեծ առաւելութիւնն ունի, որ միւս օրինակների տարբեր ընթերցումները—ոչ բոլորը, այլ կարևոր համարումները—ներքևում դրուած են իբրև ծանօթութիւն անորոշ ձևերով՝ «մի օրինակ, երկու օրինակ, այլք, այլ օրինակ, ամենայն օրինակք» ևն: Մեր այս հրատարակութեան մէջ մեծ մասամբ առնուած են այդ ընթերցումները ծանօթութիւնների մէջ Վ, Վ², Վ³, Վ⁴, ձևերով, որ նշանակում են՝ Վենետիկի մի օրինակ, երկու օրինակ, բոլոր օրինակները:

Տաշեանը յիշում է մի տպագրութիւն ևս Վենետիկում 1849 թ.(?): Այս տպագրութիւնը մենք չենք տեսած: Ղազիկեանը չունի:

4. Ութերորդ տպագրութիւնը եղել է դարձեալ Վենետիկում 1865 թուին: Դա նոյն տեղի 1843 թ. «Մատենագրութիւնը»-ի անփոփոխ արտատպութիւն է, «Զեկուցումով» և ծանօթութիւններով հանդերձ:

Վենետիկի այս հրատարակութիւնից արտատպուած է Հայոց Պատմութեան իններորդ տպագրութիւնը Թիֆլիսում 1881 թուականին, առանց ընթերցողածնների: Այս վերջին տպագրութիւնը, իբրև իր ժամանակին մի մատչելի հրատարակութիւն, ձեռի տակ ենք ունեցել մեր կատարած համեմատութիւնների ժամանակ: Մեր այս հրատարակութեան ծանօթութիւնների մէջ դա նշանակուած է Վ. տառով, իբրև Վենետիկի տպագիր, որ և խորհրդակցութեան Պատմութեան ամենից շատ տարածուած ու յայտնի օրինակն է, մի քանի անգամ տպագրուած լինելով Վենետիկում և Թիֆլիսում:

5. Տասներորդ տպագրութիւնն եղել է Վենետիկում 1881 թ.: Այս փոքրագիր հրատարակութեան առաջին երեսին դրած է նոյն տեղի 1827 թ. փոքրագիր տպագրի ձախտը պատկերով հանդերձ. սակայն այս տպագրութիւնն անփոփոխ արտատպութիւնն է նախորդ տպագիրներից: Յառաջաբանից զնում ենք կարևորը. «Այս և եթէ խտիր ընդ այս հրատարակութիւն և ընդ առաջինսն, զի յայսմ՝ առաջնորդ կալաք այլ իմն օրինակ ձեռագրի, կամ լաւ ևս ասացից՝ ուրեք ուրեք փոփոխութիւնս մոծաք ըստ այլում օրինակի, որ ընտրելադոյն ևս թուեցաւ մեզ»: Մեր արած մանրամասն համեմատութիւնը ցոյց է տալիս, որ այս հրատարակութիւնը, որ մեր ծանօթութիւնների մէջ նշանակած է x տառով, իսկապէս Վենետիկի սովորական տպագիրն է, միայն տեղ տեղ բնագրի մէջ մտցրած են ուրիշ ձեռագրի ընթերցողածներ:

Տաշեանն ունի մի տպագրութիւն Վենետ. 1880. թուում է տպագրական վրիպակ, փոխանակ 1881:

Տասնութերորդ տպագրութիւնն եղել է Թիֆլիսում 1910 թ. սա արտատպութիւն է նոյն տեղի 1881 թուականի տպագրի:

6. Խորհրդակցութեան Հայոց Պատմութեան մեզ ծանօթ տպագրութիւնները վերևում դրած տասնութէին են: Դրանց նշանակութիւնը ձեռագրական տեսակէտից, չհաշուած իբրև ծանօթութիւն դրուած ընթերցողածները՝ շատ մեծ է. հրատարակիչները մեծ մասամբ արտատպել են կամ Ամստերդամի (t), կամ Վենետիկի (վ) տպ.: Վենետիկի 1849 (?) թ. տպագրութեան համար միայն չենք կարող այդ հաստատ ասել: Այս հրատարակութիւնների մէջ սակայն կան վեց ձեռագրի ընթերցողածներ, մի ձեռագրից (w¹) Լոնդոնի տպագրութեան մէջ, միւս հնգինը Վենետիկի 1843 թ. (նոյն և 1865 թ.) տպագրի մէջ. այս վերջինների մէջ պիտի հաշուել և Վենետիկի 1881 թ. հրատարակութեան մէջ կատարած ուղղումներն «ըստ այլում օրինակի»: Բոլոր տպագիրներն իրենց ընթերցողածներով ուրեմն ունին ութ ձեռագրի նշանակութիւն:

7. Բացի վերոյիշեալներից մեր այս հրատարակութեան համար ի նկատի ենք ունեցել նաև ուրիշ երկու ձեռագրի ընթերցողածները, որ հրատարակուած են Թիֆլիսում 1858 թուին. «Բաղդատութիւն Պատմութեան Մովսիսի Խորենացւոյ տպագրելոյն ի Վենետիկ ընդ երկուց ձեռագրաց. երկասիրութիւն Յակովբայ վարժապետի Կարենեանց»: Այս բաղդատութիւնը եղել է Վենետիկի 1843 թ. տպագրի հետ, ուրեմն սովորական (վ) օրինակի հետ:

Այդ ձեռագիրներից երկրորդը յայտնի չէ թէ այժմ ուրեք է, նոյնպէս յայտնի չէր և առաջին ձեռագրի որտեղ լինելը. բայց այս աշխատութիւնն արդէն պատրաստ էր, որ Ստ. Կանայեանից ստացայ Արգար Յովհաննիսեանի մի ձեռագիրը, որ պիտի տրուէր էջմիածնի գրադարանին, և յայտնուեց որ այդ ձեռագիրը Կարենեանցի բաղդատած առաջին ձեռագիրն է, որ մեր այս հրատարակութեան ծանօթութիւնների մէջ նշանակուած է կ¹ ձևով: Որովհետև այս ձեռագիրն այժմ յայտնի է, ուստի այստեղ այլ ևս չեմ դնում Կարենեանցի նկարագիրը. դրա նկարագիրը կը տրուի ձեռագիրների շարքի մէջ:

Երկրորդ ձեռագիրը, որ մեր այս հրատարակութեան ծանօթութիւնների մէջ նշանակուած է կ² ձևով, այսպէս է նկարագրուած Կարենեանցը: «Գրքի երկայնութիւնն է մի թիղ և երեք մատնաչափ, լայնութիւնը մի թիղ, թանձրութիւնը երեք մատնաչափ. մի միայն Խորենացւոյ Հայոց պատմութիւնն է... գրչութիւնն ընտիր բոլորգրով, սկզբից մինչև վերջը մի ձեռով և համարեա թէ մի գրչով է գրած. առաջին գլխոյ առաջին և չորրորդ թղթերը պատուական բարակ և սպիտակ մազաղաթ են, մնացեալքը դեղնագոյն բամբակեայ թուղթ... բոլոր գիրքն է 432 երես. միայն մի թուղթ հանած կամ ընկած է»:

Կարենեանցն իբրև յիշատակարան բերում է ամենից առաջ տասներկու տող մի ոտանաւոր, որի առաջին ութ տողը բոլորովին նման ձևով կայ և Ամստերդամի (t) տպագրի մէջ Գ. գրքի վերջում և որ դրուեցաւ վերևում (§ 1): Այդ ութ տողերին Զ-րի մէջ յաջորդում են հետևեալ չորս տողերը, որ Թոմաս Վանանդեցին իր տպագրութեան մէջ դնելը, թէկուզ «Մովսէս» անունը «Թոմաս» դարձնելով, անյարմար է համարել:

«Մոյն մատենի եղէ ստացող ըստ փափագման
պիտակ անուն Մովսէս ի դասս ուսուցչական.
Առ ի զբօսանս մտաց իմոց զուարճական
և յետ մեր որք զայս վայելեն ունակական»:

Ապա գալիս է հետևեալը. «Յամի հազար երրորդի հարիւր երրորդի և քսան երրորդի թուականութեան հայկայինս տոհմի (=փրկչ. 1671 թ.): Ես պիտակ անուն Մովսէս, հուսկ վերջինս ի խումբս ուսումնականաց և երկրորդս ի պարս քարոզչաց: Ստացայ զգիրս պատմութեանց Մովսիսի Խորենացւոյ... Բայց օրինակ և նախագաղափար յորմէ ածանցեցաւ սոյն այս մատնան, գտաւ հնագոյն գծագրութեամբ եղեալ յաղագս ներսեսի Լամբրոնացւոյ արք Եպիսկոպոսի սրբոյ՝ Տաւրոսի քաղաքի՝ զոր և ընտրեալ մեր՝ օրինակել տուաք ուրումն գրչի, և սրբադրեցաք

ըստ կարի մերում, սակա առ ուրեք ուրեք տարածանելոյ... Ապա կան երկու ուրիշ յիշատակարաններ. «Ընդ որս և զիս Յովհաննէս սպասաւոր վեհիս մեծի՝ սակաւ աշխատող և կազմող այս մատենի յիշեսլիք հանդերձ ծնողօք»։ «Զվերջին ստացող սորին պաշտելի վերոյգրելոց Տեառն Մովսիսի, լոկ անուն Մեսրոպս յիշել մաղթամ... որ և զկնի մահուան սորին ստացողի առաջնոյ, բազում փափագանօք ստացայ զսա ի հալալ արդեանց իմոց, և յետ սուղ ինչ ժամանակաց ետու... ի դուռն սրբոյ Առաքելոյն Թումայի։ Եւ ի ձեռն Տեառն բազմաշխատ և քրտնաշան Յովհաննու քաջահանձար բարունեաց պետի զոր և ներ յայսպիսում Վշտաշատ ժամանակի շինեաց զեկեղեցիս զանկատանովն հանդերձ, որում և յամենայն տեղեաց ամենայն ոք ընծայաբերք լինէին նորաշէն եկեղեցեացս, որ և ես նուաստ... Մեսրոք յետնեալ ամենից աշակերտ Տեառն Յովհաննու... բարունելոյ... արկի զսա ի գանձանակ Տեառն... իբրեւ... ընծայ նորաշէն եկեղեցւոյս... Եւ այս եղև ի թուականութեանս հայոց ՌՃԽԳ (==փրկչ. 1694)։

Այս ձեռագիրը, Կարենեանցի ասելով, պատկանել է Թիֆլիսի Սուրբ Կարապետ եկեղեցու Տէր Յակոբեան Սաչատուր ծերունի աւագ քահանային, որի պապերն են յիշատակ տուած եղել Թումայ առաքելալի վանքին, բայց Նաղիբ շահի գալու ժամանակ հետները բերել են Թիֆլիս։ Յետագայում սոյն Ձ-րն անցել է Գիւտ քահանայ Աղանեանցին, որ տուել է Թիֆլիսեցի Միքայէլ Թամամշեանին, և վերջինիս մահից յետոյ, Տ. Գիւտի ասելով, մնացել է նրա ժառանգների մօտ։

Կարենեանցը երկու Ձ-րի էլ բաղդատութիւնը լրիւ չէ արել, այլ բերել է «միայն այն զանազանութիւնը, որոնք մտքին փոփոխութիւն կը տան, տեղ տեղ ևս այն բաները և բառերը, որոնք քերականութեան ճիշտ կանոնները պահպանելուն ապացոյց կարեն լինել»։ Առաջին ձեռագրից (կ¹) շատ աւելի քիչ ընթերցուածներ են բերուած, քան երկրորդից (կ²)։

Բացի վերևում գրածից՝ Ն. Մառի և Գ. Տ.-Մկրտչեանի ձեռով համեմատած և Մառից հրատարակուած են նաև մի ուրիշ ձեռագրի (Սանահնի օրինակ) ընթերցուածները։ Այս մասին սակայն յետոյ, քանի որ այս Ձ-րն ևս (==Լ Ձ-ը) այժմ էջմիածնի Մատենադարանում է, և մենք էլ նոյնն ունեցել ենք ձեռի տակ։

Ձ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր.

8. Ձեռագիրների նկարագրից առաջ՝ յարմար եմ համարում դնել այստեղ մեր եզրակացութիւնը Ձ-ների մեծ խմբերի մասին։

Մեր բանեցրած տպագիրները, տպագրուած ընթերցուածներն և քսան ձեռագիրները, ինչպէս մանրամասն համեմատութիւնից երևում է՝ բաժանուած են երկու մեծ խմբի, որ նշանակել ենք Ա և Տ տառերով, իբրև Անտիպի և Տպագրի խմբեր։ Այսպէս կոչել էինք, կարծելով թէ Ա խմբի Ձ-ներից հրատարակութիւն չէ եղել. բայց գործի տպագրութեան սկզբում ձեռք բերելով Ամստերդամի և Լոնդոնի հրատարակութիւնները՝

գտանք որ Խորենացու Պատմութեան առաջին և երկրորդ տպագրութիւններն Ա խմբին են պատկանում, որով և Ա ու Տ կոչումներն անյարմար էին։ Տառերի փոփոխութիւն սակայն չուղեցինք անել, լաւ իմանալով որ այսպիսի աշխատանքի մէջ ամեն նոր արտագրութիւն և տառերի շրջում նորանոր սխալների պատճառ պիտի դառնար։ Ա խմբի մէջ պէտք է հասկանալ ուրեմն Ամստերդամի անգլերանիկ տպագրին պատկանող օրինակներ, իսկ Տ խմբի մէջ մտնում են այն օրինակները, որոնք պատկանում են Վենետիկի սովորական դարձած Տպագրին։

Ա և Տ խմբերի բաժանման արտաքին նշաններից մէկն այն է, որ Բ. գրքի է. և Ը. գլուխները Ա խմբի ընագրի մէջ կազմում են մի մեծ գլուխ կամ, ինչպէս Խորենացին ասում է նոյն գլխի սկզբում՝ «Դրուագ մեծ», որի ընդհանուր վերնագիրն է «Յօրինուած Թագաւորութեանն և թէ ուստի՝ զնախարարութիւնսն կարգեաց. որպէս և զիսրդ կենցաղավարել հրամայեաց». յաջորդ գլուխն է թէ ցանկի և թէ ընագրի մէջ «Յաղագս մերոյ Արշակայ առաջնոյ և նորին գործոց»։ Տ խմբի մէջ Ա խմբի այս մեծ դրուագը ընագրում բաժանած է երկու գլխի, որ են՝ մի գլուխ նոյն վերնագրով որ ունի Ա խմբի մեծ դրուագը՝ «Յօրինուած Թագաւորութեանն» ևն, և մի երկրորդ գլուխ վերնագրով՝ «Երկրորդ Թագաւորութեան լինել ի զաւակէ Աթահակայ Մարաց Թագաւորին», և յաջորդ գլուխն է «Յաղագս մերոյ Արշակայ» ևն։

Գլխակարգութեան այս տարբերութիւնը կայ Ա և Տ խմբերի բոլոր Ձ-ների բնագրի մէջ, գլխահամարները սակայն այս կամ այն Ձ-ների մէջ, թէ ցանկում և թէ բնագրում, երբեմն զանազան են. բայց դա Ձ-ների առանձնայատկութիւն է և ոչ խմբերի։ Արտագրողները յաճախ բաց են թողնում գլխահամարները կամ սխալ են նշանակում և սխալը շարունակում է միւս գլուխների մէջ ևս։ Օրինակ՝ Բ. գրքի ցանկի մէջ ա՛ Ձ-ները բաց են թողել առաջին գլխի գլխահամարը. երկրորդ գլխի համարը ա Ձ-ը նշանակել է ուղիղ՝ Բ., իսկ Բ Ձ-ը, որին միացած և ձ Ձ-ը, սխալը շարունակել է, այսինքն Բ. գլխի համարը դրել է Ա., երրորդ գլխինը Բ. ևն., որով ա՛ Ձ-ները, որոնք Ա խմբի մէջ են, Թ. գլխի համար ունին է. փոխանակ Ը.-ի։ Բնագրի մէջ սակայն այսպէս ունի միայն ձ ձեռագիրը։ Հասկանալի է, որ Ա. և Տ. խմբերին պատկանելը որոշելու համար ոչ թէ գլխահամարը նկատի պիտի ունենալ, այլ գլխի վերնագիրը՝ «Երկրորդ Թագաւորութեան լինել»...

Այս վերնագրով գլուխը Տ խմբի մէջ անպայման նախնական բնագրից չի գալիս. բայց մենք այս հրատարակութեան մէջ գլխակարգութիւնը պահեցինք ըստ Տ խմբի Ձ-ներին, որովհետև Վ. (Վենետիկի) տպագրով բազմաթիւ վկայութիւններ կան։ Թէ այդ գլուխն իր վերնագրով նոր է առաջացած՝ երևում է նախ նրանից, որ վերնագիրը չի համապատասխանում գլխի բովանդակութեանը, մինչդեռ նախորդ գլխի վերնագիրը, «Յօրինուած Թագաւորութեանն»..., համապատասխան է Տ խմբի երկու գլխի բովանդակութեանն ևս միասին։ Բացի այդ՝ Տ խմբին պատկանող Ձ-ներից, որոնք ցանկեր ունին, 10 Ձ-ները (1 Ձ-րն այս մասում Տ խմբին է պատկանում) ցանկի մէջ դեռ չունին այդպիսի

«ի քրտան սաստիկ վտանգի եղեալ (կամ ելեալ) փախեալ»: Այսպէս և եր. 77, տ. 9. եր. 78, տ. 2 (այնմ փխ. այժմ). եր. 79, տ. 7. 80, 5. 81, 17. 82, 5 (իրը հեղեալ). 82, 17. 83, 5. 83, 7. 84, 6 ևլն ևլն:

Խմբերի այս մեծ բաժանումից յետոյ՝ տեսնենք այժմ ամեն մի Զ-իւր առանձին, սկզբից զնկելով այն տառերը, որոնցով նշանակուած են մեր համեմատութիւնների մէջ: Սկզբում գրուած թուերն էջմիածնի գրադարանի այժմեան թուահամարներն են ցոյց տալիս, իսկ փակագծում գրուածները Կարենեանցի տպագրուած ցուցակի համարներն են, ըստ Յ. Մանանդեանի հին և նոր թուահամարները դէմուդէմ զնկելուն (Հանդէս Հայագիտութեան II, Bd. I. H. Marburg 1903):

Ա. (ԱՄՍՏԵՐԴԱՄԻ) ԽՄԲԻ ԶԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.

10. ա. էջմիածնի գրադ. № 1671 (կար. ց. 1629): Մեծութիւն 28,5 X 20 հրդմ: Կաշեկազմ, թուղթ, բոլորագիր, միասիւն: Սկզբից հինգ թերթ առանց գրելու թողած: Բովանդակութիւն—1) Տեառն Միխայիլի պատրիարքի ասորւոց համառօտ ժամանակաց զրոյցք քաղուածոյ արաբեալ յօլովից պատմագրաց. 2) Վասն թագաւորացն Հայոց զոր կարգեաց Մովսէս Խորենացին.—մէջը նաև Բագրատունիք և Ռուբինեանք. վերջը մի ոտանաւոր, որի տողերի սկզբնատառերը կազմում են «Մովսէսի է սա». 3) Յաղագս աստիճանաց եկեղեցւոյ.... 4) Անանիայի Շիրակունւոյ համարակալի թիւք որչափութեանց հին կտակարանաց. 5) Սամուէլի քահանայի Յանեցւոյ Հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց յաղագս գլխով ժամանակաց անցելոց մինչև ի ներկայս ծայրաքաղ արաբեալ. 6) Պատմութիւն Հայրապետաց թէ որքան թիւ են Հոռմայեցւոց ևլն թագաւորացն. 7) Խրատք իմաստասիրաց պէս պէս. 8) Մովսէս Խորենացի Հայոց Պատմութիւն:

Խորենացին չունի վերնագիր և ոչ Ա. գրքի ցանկը. սկզբից չորս թերթ մաքուր է թողած: Սկսում է «Զանապառ խաղացմունս»... երեսի տակին նոտրագրով. «Մովսէսի Խորենացւոյ պատմութիւն ժամանակաց և ազգիս Հայոց աշխարհիս»: Ա. գրքի ի գլխի («Համեմատութիւն ծննդաբանութեան...») վերնագրի տակին յիշատակում է ստացող Մինաս վարդապետ առաջնորդն «յեւդոկիոյ քաղաքիս» և գրութեան թիւք ՌՃԼԶ (=1687 թ.): Նոյնը յիշատակում է նաև Բ. գրքի և սրա ցանկի վերջում: Ընդարձակ յիշատակարան կայ գրքի վերջում: «Յիշատակարան երկից պատմագրացս Միխայիլի պատրիարքի Ասորւոց և Սամուէլի Յանեցւոյ և տեառն Մովսիսի Խորենացւոյ: Փառք փառաւորեալ... և եղան երեքին գիրքս ի միում տփի հրամանաւ ստացողի սորին տէր Մինաս աստուածաբանի և մեծ բարունւոյ Յամթեցւոյ՝ արհեստիպետի և վերատեսչի յեւդոկիայ քաղաքի... ի թուահաշուութեանս հայկազուն սեռի ՌՃԼԶ (=1687) հոկտեմբերի երեք եղև սկիզբն գծութեան սորին... եղև աւարտումն գրոյս պատմութեան ի թվականիս հայոց ՌՃԼԷ (=1668) յունուարի ԺԳ ձեռամբ Մկրտում... Զուգայեցւոյ ի թոխաթ քաղաքի որ թաղթիղալա՛ կոչեցեալ յեկեղեցին սրբոյն Սարգսի

առ ոտն տեառն իմոյ Մինաս վարդապետի, որ ստացաւ զգիրքս ի վայելումն անձին իւրոյ... և յետ աստեացս կլանելոյն ի մարմնոյն՝ մնալ յիշատակ ի դուռն սրբոյ Աթոռոյն էջմիածնի»: Մինաս վարդապետի յիշատակութիւններ և նրա կնիքները կան գրքի մէջ շատ տեղերում:

II. ի. էջմ. № 1672 (կար. ց. 1630): Մեծ. 28,5 X 20 հրդմ. Թղթակազմ, թուղթ, բոլորագիր, երկսիւն: Բովանդակութիւնը նոյն է ինչ որ նախորդ ա Զ-ինը, միայն մէջը կան նաև աւելի բաներ. 1) Միխայէլ Ասորի. 2) Յաղագս քահանայական կարգաց. 3) Խրատք ժամակարգութեանց աղօթից և ծնրադրութեանց. 4) Վասն թագաւորացն Հայոց.... 5) Յաղագս աստիճանաց.... 6) Անանիայի Շիրակունւոյ.... 7) Սամուէլ Անեցի (վերջը մի փոքր տարբեր № 1671-ից). 8) Պատմ. Հայրապետաց.... 9) Վասն ժամանակաց գրոց ամացն յաղամայ.... 10) Վասն կատարածի աւուր. 11) Յաղագս կշռոց. 12) Առակաւորք Ղուկասու. 13) Հարցմունք զանազանք և պատասխանիք. 14) Թղթի առաջը կաթողիկոսի, վարդապետի, փիլիսոփայի, պատրիարքի ևլն. 15) Եպիփանեան եպիսկոպոսի Կոստանդեա քաղաքի ասացեալ վասն երկոտասան ականց.... 16) Այս է պատմութիւն Փարէս քաղաքին. 17) Մի քանի տաղեր. 18) Դաշանց թուղթ. 19) Հարցմունք Տաճկաց և պատասխանիք մերոց վարդապետաց ընդդէմ նոցա. 20) Թուղթ տեառն Գրիգորի կաթողիկոսի հայոց՝ գրեալ եղբօր Նորին Ներսեսէ... ի Միջագետս Ասորւոց. 21) Թուղթ խոստովանութեան և հաւատոյ եկեղեցւոյ գրեալ տեառն Ներսիսի... զոր խնդրեաց... թագաւորն Յունաց Մանիլ. 22) Պատասխանի թղթոյ մեծ թագաւորի Հոռմոց կէն Մանուէլին. 23) Մովսէս Խորենացւոյ Պատմութիւն:

Գրքի մէջ, թերթ 180 բ., կայ այս յիշատակարանը. «Զփծուն գրիչս մեղապարտ յովանէս յիշեցէք... ՌՃԺԵ» (=1666 թ.). իսկ Խորենացու մէջ Ա. գրքի ի. գլխի վերնագրի տակին. «Աքանչիլի պաշտօնէից սրբոյ եկեղեցոյ մաղթեմ զանարհեստ ձեռագիրս ընկալարուք ի սոյնս յիշատակի առ հաւատչեայ տառապելոյ, Յովանէսի մեղսասիրի: Աղաչեմ զսուրբսդ: Թվ ՌՃԺԵ» (=1676): Վերջի է տառի գլուխը Զնջած է, այնպէս որ կարող է գ կամ դ ևս կարդացուել. այն ժամանակ կլինի 1674 կամ 1675 թ.: Երրորդ գրքի վերջում. «Ծշմարտութեամբ և զըստացող սորա զյովանէս սարկաւազս և զհայրն իմ մահդեսի և զմայրն խանումն որ փոխեցաւ յայս կենացս թվականիս մերում հազար հարիւր քսան»... (=1671 թ.): Ապա ուրիշ թանաքով. «Եւ ՌՃԼ թուականից (=1681 թ.) հայրն իմ գնաց ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ կրկին անգամ»... Կան ուրիշ տեղեր ևս անթուական յիշատակարաններ:

12. զ. էջմ. № 1665 (կար. ց. 1623): Մեծ. 19,5 X 15,5 հրդմ. կաշեկազմ, նոտրագիր, միասիւն: Բովանդակութիւն—1) Խորենացու Հայոց Պատմութիւն. 2) Աշխարհացոյց Վարդան վարդապետի. 3) Մովսէս Խորենացի յաղագս աշխարհագրութեան. 4) Աշխարհագրական տեղեկութիւններ «Ի Ֆրանկաց ի մերս թարգմանեալ ի թականիս Հայոց ՌԿԵ» (=1616 թ.):

Խորենացու Գ. գրքի ԿԸ գլուխն ամբողջ չկայ. թերթ ու կէս զատարկ է թողած: Գ. գրքի ԿԷ գլխի վերջում. «Եւ զայս Մովսէս Խորենացոյ պատմագիրքս է Անդրիանու Պօլսոյ առաջնորդ Եփրեմ վարդապետին ի վայելումն իւրում անձին հաղար հարիւր քառասուն հայոց թուականին» (=1691 թ.): Մի քանի տեղ յիշուած է «գրչակը» առանց թուականի: Խորենացու աշխարհագրութիւնից յետոյ՝ «Որք հանդիպիք և ընթեռնուք՝ զՆերսէս անուն սարկաւազն յիշեցէք»:

13. ձ. էջմ. № 1669 (Կար. ց. 1627): Մեծ. 19,5×12,5 հրգմ. կաշեկազմ, թուղթ, բոլորագիր, միասիւն: Բովանդակութիւն—1) Խորենացու Պատմութիւն. 2) Տոմարական.... 3) Աշխարհացոյց Մովսէսի Խորենացոյ. 4) Բացատրութիւն ստուերաշափ գործիքի և եղանակի (նոտրագիր). 5) Փօնցիանոս թագաւորի պատմութիւն (նոտրագիր):

Խորենացու Ա. գրքի վերջում. «Գծեցաւ ձեռամբ յոգնամեղ Գրիգորի Երեանցոյ ի թուիս ՌՃԻԵ» (=1676): Նոյնը նաև Բ. և Գ. գրքերի վերջում: Փոնցիանոս թագաւորի պատմութեան վերջում... «յանգ ելեալ աւարտեցաւ պատմութիւն եօթն իմաստասիրաց ի յերկիրն Ամասիոյ ի խնդրոյ տէր Մովսէս... վարդապետի... Մարտիրոս երեց գրեցի... զառաջին երկու տետրերն Մկրտիչ գրեց և մարմինն տկարացաւ, երեք առ իս թէ աւարտէ և ես անարժանս աւարտեցի»: Մի ուրիշ յիշատակարանից. «Յիշատակ է գիրքս Յովհաննէս վարդապետին առաջնորդի Սուրբ Կարապետիս, որ է Յովհաննու վանք ի նահանգին Կողբայ յոր ոտին արագածն ի վերայ քասախ գետոյ... որ ստացաւ զսա յովհաննէս վարդապետն և եգ յիշատակ ի գունն նոյն վանացն յօհանու ի հաղար և ի հարիւր և քսան և յինն թուին (=1680 թ.):

14. Ե. էջմ. № 1686 (Կար. ց. 1644): Մեծ. 24,5×19. կաշեկազմ, թուղթ, բոլորագիր, երկսիւն: Բովանդակութիւն—1) Եղիշէ. (վերջում թոմայ Արծրունուց մի գլուխ). 2) Պատմութիւն Դևոնդայ մեծի վարդապետի. 3) Երկրորդ հատոր մեկնութեան սրբոյ Աւետարանին Մարկոսի, ասացեալ Բարսղի վարդապետի. 4) Խորենացի. 5) Դաշանց թուղթ:

Եղիշէի վերջում. «Կատարեցաւ բան պատմագրութեանց սրբոյ Եղիշայի հայոց վարդապետի: Ձեռամբ ամենաթշուառ Մարկոսի սպասաւորի»: Դևոնդի վերջում. «Գրեցաւ ձեռամբ ամենավրէպ և բէյնուայ Մարկոսի բանի սպասաւորի ի ՌՃԻԻ թուով (=1675 թ.): Խորենացու երեք գրքերի վերջում էլ յիշուած է Մարկոս գրիչ. «զիս զծրող սորին զմարկոս իբրու բանին սպասաւոր»: Խորենացու գրութեան թուականը չէ յիշուած, բայց որովհետեւ գրիչը մէկ է՝ գրուած պիտի լինի կամ նոյն 1675 թ., երբ գրուած է Դևոնդը, կամ մի երկու տարի յետոյ: Մարկոսի աւետարանի մեկնութիւնն ուրիշ ձեռքով է գրած «ի Շաւշ քաղաքն, որ կոչի Իսպահան, ի գեղջն Զուղայ, ի գրանս սուրբն Ստեփանոսի ի հայրապետութեան Տէր Խաչատուր արի և քաջ վարդապետին, և սուտ անուն Հայրապետ գրիչս յիշեան»...

Խորենացու Բ. գրքի ԺԶ գլխի վերնագրի «և խոյս տալ Գաբիա-նոսի» (Եր. 130, տ. 12) մասից սկսած մինչև նոյն գրքի ԽԶ գլխի

վերջը (Եր. 173, տ. 15) կտրած հանած է և ապա նոտրագրով, տարբեր թղթի վրայ, գրած և միացրած է: Այս նորոգած մասը, ուրեմն ԺԶ—ԽԶ գլուխները, պատկանում է Տ խմբին:

15. Բ. էջմ. № 616 (Կար. ց. 602): Մեծ. 14,5×10. կաշեկազմ, թուղթ, նոտրագիր, միասիւն: Բովանդակութիւն—Խորենացու պատմութիւն: Գրիչ, գրութեան տեղ և թուական անյայտ: Գ. գրքի վերջին ԿԸ գլուխը չկայ: Վերջից ուրիշ ձեռքով. «Յիշատակ է տէր Յօհաննիսին Առաքելին»:

16. Ա խմբին պատկանում է նաև Լայպցիգի քաղաքային մատենադարանում եղած Ձ-իւրը, որ նշանակում ենք Լ տառով. «Մովսիսի Խորենացոյ մականուամբ քերթողի... Պատմութիւն Հայոց ընդօրինակեալ ի Լէօպօլիս Ռուսաց յամի տեառն ՌՈՂԶ» (1696 թ.): Այս Ձ-րի յիշատակարանի մէջ Խորենացու համար գրուած է. «Որ շուրջ զքառերիւր ամաւ Տեառն ծաղկեցաւ և երկարակեաց եղև մինչև ցամա հինգ հարիւր եօթանասուն շուրջանակի»... Ձեռագրի երկրորդ երեսի մէջ... Մովսէս... երկարակեաց լեալ իբր ամս հարիւր տասն և հինգ վախճանի ի խորին ծերութեան» (Իս. Յարութիւնեան, Հայոց գիրը, Թիֆլիս, 1892. Եր. 10, 184): Այս ձեռագրից մենք ընթերցուածներ չունինք. Ա խմբի մէջ դնում ենք հիմնուելով Ա. Բաումգարտների վկայութեան վրայ, որ այս Ձ-ը Վանանդեցու օրինակի (Ամատերդամի տպագիր, t) տեսակիցն է համարում (A. Baumgartner, Ueber d. Buch «Die Chrie», Leipzig 1886. Եր. 482—489. արտատպ. Zeitschr. der Deutsch. Morg. Gesell. Bd. XL):

17. Բացի վերևում գրուած եօթը ձեռագիրներից, ինչպէս մեր կատարած մանրամասն բաղդատութիւնից երևում է՝ Ա խմբին պատկանում են նաև՝ 1) է, Ամատերդամի տպագրութիւնը Թոմաս Վանանդեցու ձեռքով. 2) ԿՁ, Կարենեանցի բաղդատած երկրորդ Ձ-ը, որ այժմ յայտնի չէ թէ ուր և ում մօտ է (տ. § 7): Ապա Վենետիկի օրինակներից երկուսը, որոնց մասին առանձին:

Տ (ՏՊԱԳՐԻ) ԽՄԲԻ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.

18. ռ. էջմ 611 (Կար. ց. 597): Նկարագրուած «Պատմագիրը Հայոց» հրատարակութեան մէջ Ղազար Փարպեցու յառաջարանում (էջ Ե-Զ) և Ազաթանդեղոսի յառաջարանում (Եր. ԺԴ. 8): Մանրամասն նկարագրուած Գ. Տ.-Մկրտչեանի «Խորեն. պատմ. ուսումնասիրութեան» մէջ (Արարատ 1896. էջ 542—549. առանձին արտատպ. 1896. Վաղարշապատ. գլ. Դ): Աւելի համառօտ՝ «Ղազար Փարպեցու ձեռագիրը» յօդուածում Բ տառի տակ (Արարատ 1901-նոյեմբ.—դեկտ.): Այստեղ դնում ենք միայն կարևորը.

Մեծագիր, 19×25, կաշեկազմ, թուղթ, բոլորագիր, երկսիւն: Ստացող Վարդան վարդապետ Բաղիշեցի: Գրիչ Պօղոս երէց Գաւրուցի: Գրու-

Թեան տեղը Բաղէշ, սուրբ ուխտ Յովհաննու Մկրտչի—Ամրդօլու վանք: Թուականը ՌՃԻԱ (=1672): Պատմագիրների մեծ ժողովածու է և բովանդակում է Ագաթանգեղոս, Դաշանց Թուղթ, Մեծին Ներսիսի Վարքը, Պատմութիւն Մովսիսի խորենացւոյ, Եղիշէ, Դ. Փարպեցու Պատմութիւն, և Թուղթ, Սերէոս, Կորիւն:

խորենացու պատմութեան սկզբում գրուած է մի պատկեր, որ ներկայացնում է խորենացուն և Սահակ Բագրատունուն: Առաջին գրքի ցանկը չկայ:

19. օ. էջմ. № 1664 (Կար. ց. 1622): Մեծ. 21×15, կաշեկազմ, Թուղթ, նոտրագիր, միասին: խորենացու Բ. գրքի վերջում. «Զմեղուցեալ... գծող պատմագրիս, զորդի Նիկողայոս Բաբունույ, զԱրիստակէս Էրէցս, յիշեցէք ի Քս... Թուին ՌՃԽԸ (=1699): Գ. գրքի վերջում. «Զսուազեալս ի լուսոյ աչաց զԱրիստակէս Էրէց, զորդի Նիկողայոս Բաբունույ, որ առաջնորդ էր Թէքֆիւրտաղոյ յիշեալիք... որ բազում ջանիւ յաւարտ հանի գծագրելով, ի թվին Քսի ՌՈԴԹ (1699) յունիսի Ժ. օրն շաբաթ»:

Վերջում դատարկ թերթերի վրայ՝ 1) Մեսրոպ Կալիսկոպոս Սմբատեանի գրած յիշատակարան Գէորգ Դ. Կաթողիկոսի մասին. 2) Պատմ. Յովակիմայն և Աննայ Ծնողացն Ս. Աստուածածնին. 3) Յաղագս սրբոյ աթոռոյն էջմիածնի զոր ինչ անցք անցանքն ի ժամանակ հայրապետութեան Տոն Եփրեմի,—գրած Նախավկայի վանքի առաջնորդ Զուղայեցի Սարգիս վարդապետից. 4) Պատմութիւն անցից պատերազմին Ռուսաց ընդ Տաճկաց Օսմանցուց սկսեալ 1853 ամէ ց1856 ամն: Վերջում երկու երգ, որոնցից երկրորդն Աշըղ Շիրինի՝ «Երբ իշխան Բէբութեանցը սկսեց յաղթութիւնը»...

20. ք. էջմ. № 1666 (Կար. ց. 1624): Մեծ. 19,5×15 հրգմ. կաշեկազմ, Թուղթ, նոտրագիր, երկսին: Բովանդակութիւն—1) Յաղագս Պիտոյից (բոլորգիր). 2) խորենացի (նոտրագիր). 3) Յաղագս վեցօրեայ գործոց արարչութեան (նոտրագիր):

խորենացու պատմութիւնը ոչ մի գրքի ցանկ չունի. Ա. գրքից ունի միայն այսքանը. «Մովսէսի խորենացւոյ յաղագս մերոյս յիսկզբան յայսմ բանիցս ի ահակայ Բագրատունայ խընդլ»: խորենացու յիշատակարան Գ. գրքի վերջում. «Յիշեցէք ի Քրիստոս զսրբագրող սորա զտէր Աղէքսանդր բանի սպասաւոր զհոգեւոր որդեակն իմ զտէր յոհաննէս, նորաբողբոջ և դեռաբուսիկ կուսակրօն քահանայ, զի յոյժ աշխատ նէս, նորաբողբոջ և դեռաբուսիկ կուսակրօն քահանայ, զի յոյժ աշխատ նէս, նորաբողբոջ, զի յոյժ էր սխալ: Եւ նախկին ծրողի սորա մի յիշեցէ տէր զյանցանս: Ի Թուին ՌՃԼԹ (=1690) յունվար ԻԴ»:

21. գ. էջմ. № 1667 (Կար. ց. 1625): Մեծ. 20×14 հրգմ. կաշեկազմ, Թուղթ, նոտրագիր, միասին: Բովանդակութիւն—խորենացի, Եղիշէ, Փաւստոսից հատուածներ, Յաղագս վարուց և գործոց մեծին Դանիէլի, Քարոզներ Յովհաննու Որոտնեցւոյ ևն:

խորենացու պատմութիւնը ոչ մի գրքի ցանկ չունի: Յիշատակա-

րանը Բ. գրքի վերջում. «Ստացող պատմագրիս և զբաշ և իմաստուն Սահակ վարդապետ Զուղայեցիս յիշեցէք, որ փափագանօք ետ գրել: Եւ ես նուստ և անպիտան սուտանուն Ըռամանոս գրիչս յիշեցէք ի թվականիս Հայոց ՌՂ (=1641 թ.) ամին գրեցաւ»:

22. ր. էջմ. № 1662 (Կար. ց. 1620): Մեծ. 25×19 հրգմ. կաշեկազմ, Թուղթ, բոլորագիր, երկսին: Բովանդակութիւն—Ժողովումն մեկնութեան սրբոյ աւետարանիս որ ըստ Մատթէոսի—Շնորհալույ (նոտրագիր), ապա բոլորագիր՝ խորենացու Պատմութիւն, Եղիշէ, Թոմայից հատուած Բարձումայի մասին. ապա նոտրագիր՝ Հարցումն եթէ զինչ է աստեղաբաշխութեան հանճարոյն շահն:

խորենացին ոչ մի գրքի ցանկ չունի: Գ. գրքի ԼԶ գլխի «գնախարարքն նուաճելով» բառերից սկսած (եր. 301, տ. 12). ուրիշ ձեռքով և ուրիշ թանաքով է գրած: Յիշատակարան չունի:

23. ս. էջմ. № 615 (Յակ. Թովհեան, Յուցակ Զ-բաց խաչիկ վարդ. ի Դադեան, Վաղարշ. 1898. № 80. ուր և մանրամասն նկարագիր): Մեծ. 16×11 հրգմ. նոտրագիրն ձևի կազմ. Թուղթ, բոլորագիր, միասին: Բովանդակութիւն—խորենացի, Եղիշէ, Թոմայից հատուած Բարձումայի մասին:

խորենացին ոչ մի գրքի ցանկ չունի: Գ. գրքի վերջում կայ մի յիշատակարան առանց Թուականի. «Ողջ լեր ծառայդ Աստուծոյ հեղահոգի տէր Յովհաննէս և յամենայն ժամ յիշեա և զիս զտառապեալ Մարգարս»:

24. Բացի էջմիածնի վերևում գրած վեց ձեռագիրներից՝ Տ խմբին պատկանում են նաև՝ Խ, այն Զ-ը, որից ծագում են Թոմաս Վանանդեցու ընթերցումները Լոնդոնի հրատարակութեան մէջ (տ. § 2), և Վենետիկի օրինակներից երեքը, որոնց մասին յետոյ առանձին:

Խ (ԽԱՌՆՈՒՐԴ) ԽՄԲԻ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.

25. ց. էջմ. № 1663 (Կար. 1621): Մեծ. 25,5×19 հրգմ. կաշեկազմ, Թուղթ, բոլորագիր, երկսին: Բովանդակութիւն—խորենացու Հայոց Պատմութիւն և Աշխարհագրութիւն:

Զ-րի էջ 26 ա. և 72 բ. «Գիրք յիշատակ է Մարտիրոս վարդապետին»: Աշխարհագրութեան վերջում, էջ 157 բ. «Փառք անհասանելի... որ կարողացոյց զիս... զեղկելի... Կարապետ սուտ անուն ծրագրել զպատմութիւն թագաւորացն մերոց: Աղաչեմ... յիշելոյ... զՄարտիրոս վարդապետն զբաշ հոգեւոր և զանյաղթ փիլիսոփայն»: էջ 158 բ. «Գրեցաւ պատմագիրքս ի յերկիրս Մոկաց ի Գեղս որ կոչի Սուրս ընդ հովանեաւ սուրբ Յովհաննու Մկրտչին և սուրբ Գէորգեա զօրավարին ձեռամբ սուտ անուն Կարապետիս և որդւոյն իմոյ տէր Յոհաննէսին ի թըւականիս մերոյ ՌՁԸ» (=1639): Պատմութեան վերջում կայ Ստ. Ասողիկից ցանկի մի փոքր հատուած, որ նոյնն է, ինչ որ Լ Զ-րի մէջ:

Վերջը աւելացրած է. «Վսյ ինձ հազար բերան գծողիս անարժան, զի օրինակն ցանկ չկէր, և այս միայն էր, անմեղադիր լերուք»:

26. ի. էջմ. № 248 (կար. 241): Մեծ. 19×12,5 հրգմ. կաշեկազմ, թուղթ, նոտրագիր, միասիւն: Բովանդակութիւն—Խորենացու Հայոց Պատմութիւն և Աշխարհագրութիւն, Ստ. Ասողիկ, Լաստիվերտցի:

Ասողիկի վերջում, Զ-ր էջ 354 յիշատակուած է Գրիգոր գրիչ: Լաստիվերտցու վերջում, Զ-ր էջ 443 բ. կայ մի ոտանաւոր, որից ղնում ենք հետեւեալը.

Յորոց և մի հայկազնէին
Մովսէս քերթօղն Խորենացին,
Ճըշգրտախօս վիպասանին,
Յոլով ամաց մատենագրին,
Եռահատոր շարագրողին,
Ընդ արուղիմայն և զմարաբին:
Ըստ որում և նոյնք երկրորդողին
Եղեալ են բանք Ըստեփաննոսին,
Տարօնեցոյ պատմաբանին,
Եռատրոհեալ սարաս նմին:
Ընդ որս պատմիչ սրգացողին
Արիստակէայ մեծ գուժկանին...
Յանկացողի գրոց սոցին,
Ծախիւք ստացող տենչմամբ սրտին
Մատաթեայ օթձող բանին...
Յարարածոց թուականին
Ի 22. ին
Եւ ի ծննդենէ մերոյ Փրկչին
Ռոմի և եռին,
Տոհմիս արմեն թուականին
Ի բ յորելինին
Կրկին և զհինգ վերաբարդին.
Զգրիչ գրոցս աւարտ յանին,
Յաւուրս հանուր հայրապետին
Տեառն Յակոբայ Սրբազանին...
Գիրքս այս գրեցան... Ի Կոտայինըն գաւառին
Ի յերևան նուազ քաղաքին:

Խորենացու Ա. և Գ. գրքերի ցանկերը Ա. գրքի սկզբում են, իսկ Բ. գրքինը՝ իր գրքի սկզբում, որի համար և Ա. գրքի սկզբում կայ ծանօթութիւնս. «Երկրորդ ցանկն գրած է իւր կարգին»:

27. ի. էջմ. № 1668: Մեծ. 19×13 հրգմ. կաշեկազմ, թուղթ, նոտրագիր, միասիւն: Բովանդակութիւն—Խորենացու Պատմութիւն, Ազաթանգեղոս, Դաշնաց թուղթ: Յիշատակարան չունի: Վրան կայ կնիք

ՌՃԺԷ (=1668 թ.) թուական կրող: Սկզբի երեսում. «Թուին ՌՃԻԵ (=1676 թ.) յունիսի մէկն է ժամոյն արեգակն խաւարեցաւ»: Մանրամասնութիւնը տեսնել այս «Պատմագիրք Հայոց» հրատարակութեան Ազաթանգեղոսի յառաջարանի մէջ, էջ ԺԴ. հտ.:

28. ի. էջմ. № 1035: Պատմագիրների ժողովածու, մանրամասն բաղդատուած (տես § 8) և նկարագրուած Ն. Մառից (Изъ лѣтней поѣздки въ Арменію, кр. 43 հտ.: Նոյնը նաև Записки В. О. т. V. կր. 211—241): Դնում ենք միայն կարևորը.

Մեծութիւն իւրաքանչիւր սիւնակի 17×5,8 հրգմ. (իսկ թերթերինը 22×16,25). կաշեկազմ, մագաղաթ, բոլորագիր, երկսիւն: Բովանդակութիւն—Խորենացու Պատմութիւն, Ստեփանոս Ասողիկ, Լաստիվերտցի, Խորենացու Աշխարհագրութիւն: Խորենացու Պատմութեան Ա. գրքի վերջում. «Գիրքս պատմութեանց Հայոց հօսքեալ Մովսէսի Խորենացոյն. զոր ստացաւ Սարգիս անրեպկս» Սանահնեցի և յետ գրել զսայ յիշատակ իւր և ծնողցն իւրոց»: Ա. գրքի վերջում «զնեքսէս գրիչս յիշեցէք»: Գրքի վերջում. «Փառք... որ կարողացոյց զիս... Ներսէս սուտ անուն ծրագրել զպատմութիւն թագաւորացն մերոց»... «Գրեցաւ պատմագիրքս ի յերկիրս Լաւրու ի գեղս աւգաւրի [Մառի նկարագրի մէջ անճիշտ կերպով՝ Աւգստորի] ի վայելումն Սարգիս անրեպկսկոպոսին... Ի սուրբ և ի զերահօշակ ուխտս որ կոչի Սանահն»:

Ըստ Մառի այս Սարգիս եպիսկոպոսը Սանահնի վանահայր է եղել 17-րդ դարում. նրա վանահայրութեան համար յիշատակուած կան 1633 և 1652 թուականները. ի հարկէ նա կարող է 1633-ից առաջ էլ վանահայր կարգուած լինել, ինչպէս և 1852-ից յետոյ էլ վանահայր եղած լինել: Այս և Զ-րն ուրեմն այդ միջոցներում է գրուած:

29. ի. էջմ. № 249 (կար. ց. 242): Մեծ. 34×25 հրգմ. կաշեկազմ, թուղթ, բոլորագիր, երկսիւն: Բովանդակութիւն—Խորենացու Պատմութիւն, Ստ. Ասողիկ և Լաստիվերտցի:

Այս Զ-րը Խ խմբին պատկանող բոլոր Զ-ների ընդհանուր մայրն է և մեզ յայտնի բոլոր Զ-ներից ամենահինը: Յիշատակարաններից երևում է, որ երկու անգամ նորոգուած է, մէկ՝ 1567 թուին Ներսէս վարդապետի պատուէրով Իգնատիոս գրչի ձեռով. մէկ էլ՝ 1684 թուին Բաղիշոյ առաջնորդ Աւետիք վարդապետի պատուէրով Դաւիթ ճնճղուկ գրչի ձեռով: Գրքի հին մասի գրչի անունն է Յոհան, իսկ գրութեան տեղն ու թուականն անյայտ են: Գրքի մեծագոյն մասը հին է և կարող է 14-րդ, գուցէ և 13-րդ դարու լինել:

Խորենացու մէջ մի քանի տեղ, ինչպէս՝ Զ-ր էջ 9 ա. բ., անթուական յիշատակարաններ կան, յիշատակութեամբ նորոգել տուող Ներսէս վարդապետի և գրիչ Իգնատիոսի: Բ. գրքի ցանկի վերջում, Զ-ր էջ 34 բ. «Զնորհազարդ... Ներսէս բաբունապետ Դնունեցին յիշեցէք... որ աշխատութեամբ ժողովեաց զհնացեալ և զեղծեալ թերթեր սորա և զպակասն ետ գրել»... Մեծ յիշատակարանը Խորենացու Գ. գրքի վերջում, Զ-ր էջ 132 ա. «Փառք անհասի... որ կարողացոյց զիս...

Նույնպես ինքնապատկերացումները համարվում են իրենց իրերը։

Խորենացու Աշխարհագրութեան վերջում, եր. 238. «Եւ զեղկելի գրիչս յիշեցէք ի տէր։ Մանաւանդ զամենամեղ և զապիկար Մարտիրոս լոկ անուամբ սպասաւոր բանի, որ և ստացող և ուղղող ըստ կարի տկարութեանս»։ Էջ 278. «Յիշատակ է պատմագիրքս Մարտիրոս վարդապետին ի դուռն ս. Կարապետին, որ է ի գաւառն Տարօնոյ»... Էջ 707. «Ի թվին ՌՀԳ (=1624) զրեցաւ պատմագիրքս յոյժ դառնագոյն աշխատութեամբ և փոփոխմամբ անհմուտ գրչաց և անհանգիստ տատանմամբ ի գաւառէ ի գաւառ, հալածելով ի ձեռաց մահմետականաց»... Վերջից էջ 314—318 զանազան յիշատակարաններ, որոնցից մէկը (ոտանաւոր) պատմում է, թէ Մարտիրոս վարդապետը հայոց հազար վաթսուն և երեք (=1614) թուին նորոգել է Ղազարու վանքը, մի ուրիշը՝ (դարձեալ ոտանաւոր), թէ Վարդան վարդապետ Բաղիշեցին այս ուրիշը՝ (դարձեալ ոտանաւոր), թէ Վարդան վարդապետ Բաղիշեցին այս ուրիշը, «անկեալ ի գրաւի», ազատում է Հայոց հազար հարիւր տասներեք (=1664) թուին։ Այս մի ընդարձակ յիշատակարան, Բաղիշեցի Վարդան վարդապետի ձեռով, ինչպէս երևում է յետագայում գրած, թէ ՌՃԺԻ թուին գալով Ղազարու վանքը՝ նորոգութիւններ և նոր շինութիւններ է անում և «զայս գիրքս և այլս և որ գրաւ էր ի ձեռս բրդաց Աստուծով ազատեցաք և տվաք զսա յիշատակ... ի դուռն սուրբ առաքելոյս։ Եւ որչափ հին և փտեալ գրեանք կայր ի վանքս... և զիրք

Խորենացու Գ. գրքի ԿԶ գլխի մէջ, «ապագայիցն յայտնութիւնը» բառերից յետոյ հազցրած է տեսլի նկարագիրը և ապա մեկնութիւնը (տ. այս հրատ. եր. 354,18 և ծանօթութիւն):

Մեծ. 19X12,5 հրդմ. թերթ 202. կաշեկազմ, կողերը թանձր թուղթ, վրան կտաւ, հիմքը ոսկեզօծ. թուղթ, բոլորագիր, միասին: Բովանդակութիւն՝ միայն Սորենացու Հայոց պատմութիւն: «Կը պակասի Վենետիկի 1827 թուի հրատարակութեամբ 519 երեսի (վերէն հաշուելով) 16-րդ տողի «գիտութիւն» բառէն մինչև 522 երեսի վ. հ. 12-րդ տողի («համանգա»)մայն» բառը (ձեռագրի մէկ թուղթ 191-ի և 192-ի մէջտեղը) և Ողբէն 552 երեսի վ. հ. 18 տողի («հաւա»)սարելով տրտմութեան» — էն մինչև վերջ... Գրիչ, տէր, տեղ, թիւ ևն անյայտ»:

Այս խմբի մէջ են մտնում նաև վկենետիկ օրինականերից երեքը, որոնց մասին առանձին:

35. Այս բոլոր Զ-ների ընդհանուր մայրը, ինչպէս վերևում դրի,

էջմիածնի մատենադարանի 1 (№ 249) Ձ-րն է: Այդ պարզ երևում է հետևեալ հանգամանքից. որ հատուածը որ լ-ի մէջ նորոգած է Տ խմբի վրայ՝ այս բոլոր Ձ-ներն ևս նոյն տեղում միանում են Տ-ի հետ. իսկ որ հատուածը որ լ-ի մէջ մնում է հին գրչութիւնից, որ Ա-ի հետ է՝ նոյն տեղում այս բոլոր Ձ-ներն ևս Ա-ի հետ զոյգ են ընթանում իրենց ընթերցութեանը: Այս այնքան պարզ ու որոշ է, որ մանրամասնութիւնների մէջ մտնելը աւելորդ է համարում. միայն չպէտք է մոռանալ, որ լ Ձ-րի մէջ, ինչպէս վերևում ասացի, Ա խմբին պատկանող հատուածների մէջ ևս տեղ-տեղ երեսի կողքերից, կամ մէջերից, նորոգուած են Տ-ի վրայ. ուրեմն երբեմն հին հատուածների մէջ ևս Ա խմբակցութեան հետ փոխէփոխ կաղմում է Տ խմբակցութիւնը: Երբեմն էլ այսպիսի Տ խմբակցութիւնները պատահական են, ինչպէս բաց թողած յոգեր, տառեր կ'են, որ ամեն Ձ-րի մէջ. կարող են լինել. բացի այդ՝ լ-ից ծագող Ձ-ները երբեմն ուղղուած են այս կամ այն Ձ-րի վրայ:

Խնդիրն այն մասին չի կարող լինել, թէ արդեօք այս Ձ-ների ընդհանուր մայրը լ Ձ-րն է թէ ոչ, այլ միայն այն մասին, թէ դրանք անմիջապէս լ-ից են ծագում, թէ կան այնպիսիները, որոնք ծագում են լ-ից միջնորդաբար, մեզ յայտնի կամ անյայտ Ձ-ներից օրինակուած լինելով: Այս որոշելու համար շատ հիմունքներ կան, բայց այդ համարում եմ աւելորդ աշխատանք. ուստի մի երկու կէտ միայն յիշելով, բաւականանանք: Եր. 75 տ. 6 լ Ձ-րի բնագիրն ունի «ժամանակ», լուսանցքում ուրիշ ձեռքով ուղղած է «ժամա». և Ձ-րի բնագրի մէջ արտագրուած է լ-ի թէ բնագրի մէջ եղածը և թէ լուսանցքում ուղղածը՝ իբրեւ «ժամա ժամանակ»: Նոյն եր. 75, տ. 12. լ Ձ-րը բնագրում գրած է «թուեալ», գլխին աւելացրած է «էր պատ», բայց «թուեալ» բառի ու-ի տակ և «պատ» բառի տ-ից յետոյ նշան է դրած, որ հասկացուի «թուէր պատեալ». և Ձ-րի գրիչը չհասկանալով նշանները՝ կացուի «թուէր պատեալ». և Ձ-րի գրիչը չհասկանալով նշանները՝ արտագրել է նախ գլխին գրածը, ապա տակինը՝ իբրեւ «էր պատ արտագրել է նախ գլխին գրածը, ապա տակինը՝ իբրեւ «էր պատ թուեալ»:—Եր. 273, տ. 3 լ Ձ-րն ունի «սատակեցալ». ց Ձ-րն ունի «սատակի» ըստ Ա խմբի, բայց լուսանցքում ուրիշ ձեռքով շինած է «մեռանի». և Ձ-ները բնագրի մէջ ունին ց-ի լուսանցքում ուղղածը՝ «մեռանի»: Դարձեալ եր. 281, տ. 16 ց Ձ-րի մէջ «Տիրանայ» բառի վերջը «անայ» քերած է, իսկ ի Ձ-րն ունի միայն «Տիր»: Տե՛ս նաև եր. 298, տ. 1. եր. 326, տ. 18, 19: Այսպէս և ց Ձ-րի մէջ կան եր. 298, տ. 1. եր. 326, տ. 18, 19: Այսպէս և ց Ձ-րի մէջ կան բառն ևս: Այս և նման շատ հանգամանքներով կարելի է որոշել խմբի Ձ-ների լ-ից ծագման յարաբերութիւնները, բայց ես այդ աւելորդ եմ համարում. ուստի անցնենք ուրիշ Ձեռագիրներ:

36. Վենետիկի 1843 թ. տպագրութեան ղեկուցումի մէջ, տեսանք

(§ 3), յիշում են վեց անթերի օրինակներ: Մի նամակով հ. Ա. Ղազիկեանից մի քանի ծանօթութիւն խնդրեցի այդ օրինակների մասին. իբրեւ պատասխան շնորհակալութեամբ ստացայ հ. Ք. Չրաքեանից հետևեալը, որ դնում եմ այստեղ.

«Հ. Արսէն վ. Ղազիկեանի յանձնարարութեան համաձայն քննեցի մի առ մի Խորենացւոյ Հայոց պատմութեան մեր մատենադարանի Ձ-ները, պատասխանելու համար Ձեր... նամակի մէջ բովանդակուած հարցումներուն: Կը ցաւիմ սակայն, որ քննութեան արդիւնքը բոլորովին գոհացուցիչ պիտի չըլլայ Ձեզ, քանի որ 1843-ի հրատարակուած «Մովսէս Խորենացւոյ Մատենագրութիւնքի» ղեկուցումին մէջ, Հայոց պատմութեան վերաբերեալ «անթերի վեց օրինակները» կարելի չեղաւ ամբողջապէս ստուգել և որոշել: Վասն զի վանացս գրչագիրներու անտիպ ցուցակին մէջ ութ ամբողջական օրինակը միայն կը յիշուին Մովսէս Խորենացւոյ Հայոց Պատմութեան. որոնցմէ երեքը զանազան Ձ-ներու հետ համեմատուած եւ ուղղագրուած տպագրութիւններ են: Յիշուած չէ թէ համեմատութեան համար ծառայող այդ Ձ-ները երբ գրուած են և ուր կը գտնուին. հետեւեալ անոնց մասին չունիմ հաղորդելիք մանրամասնութիւն. հաւանական կը համարիմ որ Ձեկուցումի մէջ յիշատակուած ՉԾԲ թուականի գրչագիրը տպագրին հետ համեմատութիւններէն մին ըլլայ: Մնացած հինգ գրչագիրներու թուահամարները և այլ ծանօթութիւնքը ըստ Ձեր փափագին կը դնեմ հոս.

ա. Օր. թիւ 1530. բոլորգիր, կը բովանդակէ Խորենացի, Նղիշէ, Կն: Գրութեան տեղը՝ Երնջակ, ի գեօղն Շօթ: Ժամանակ՝ ՌՃԺԳ=1664, Գրիչ ? : Կընդօրինակեմ մաս մը յիշատակարանէն... «աւարտ եղև յայսմ տառի՝ ի թվականիս հայոց սեփ. երկբառեակ և երկհարիւրի. երկյոթեւեան և երկհնգեակ ի նոյն յարի. և երբեակ թիւ այլ յարաբարդիւ: Ամսեանն Յունաց Ապրիլի, եօեակ, հնգեակ և քառակի, և թիւ մի այլ աւելի. երկիրս երնջակ ասի ի վիճակն սուրբ Կարապետի. առաջնորդութեան տեառն յեսայի՝ հեղահողի վարդապետի և կաթղիկութեան Հայոց սը էջմիածնի՝ յակոբայ բարունապետի. զծագրեցաւ տառս ցանկալի՝ ասացեալ Նղիշէի թարգմանողի, ի գեօղն Շօթ Վերակոչի ի դուռն սուրբ Աստուածածնի՝ ընդ հովանեաւ սուրբ Լուսաւորչին... Օրինակս ունի Բ. գիրը Ը գլուխի վերնագիրը. սակայն լուսանցքի մէջ փոխանակ Ը նշանակելու, կը դնէ է: Չունի Գ. գրքի ցանկը»:

Ըստ Մեսրոպ եպիսկոպոս Տ.-Մովսիսեանի ցուցակին՝ Վենետիկի այս № 1530 Ձ-ը գրած է ՌՃԺԳ—Գ թուին, ստացողն է Արիստակէս վարդապետ. «եւ ի դուռն Ս. Ստեփանոսի Նախավային, որ Շամբի ձոր յորջորջի. առաջնորդ. տն Միքայէլի աստուածաբան վարդապետի. ՌՃԻ թուին (1671): Բովանդակում է՝ ա) Մովսէս Խորենացու Պատմութիւն. բ) Պատմութիւն Նղիշէի. գ) Հատուած Թոմայի. դ) Բաղդիրը աշխարհագրական. ե) Հայելի վարուց»:

«Բ. Օր. թիւ 869. նստրգիր. Խորենացի, Ասողիկ և Սամուէլ երէց: Գրութեան տեղի Բաղէշ, Ժամանակ ՌՃԼԲ—Գ=1683—1684: Գրիչ Դաւիթ ճնճողկ: «Ի վայելումն Մոկացի Ստեփանոս վարդապետի

ի Բաղէշ քաղաքի՝ ի դուռն Ս. Կիրակոսին: Սա ևս ունի Բ. գիրք Ը գլխի վերնագիրը: Չունի ի վերջ ցանկին «Տաղք չափաւը»:

Մեսրոպ եպիսկոպոս Տ. Մովսիսեանի ցուցակից կարեոր եմ համարում աւելացնել. «Յիշեցէք զտիեզերալոյս վարդան վարդապետն, որ ի սոյն ամի գնաց յերուսաղէմ ժԸ. արամբ, որ զայս գ պատմագրաց օրինակն հտ. լաւ և ընտիր սրբագրեաց գրով»: Բովանդակութիւնն է՝ ա) Պատմութիւն Խորենացւոյ. բ) Տումար. գ) Ասողիկ. դ) Սամուէլ երէց:

Այս Զ-րի գրիչ Դաւիթ ճնճգուկը նոյն անձն է, որ Բաղիշոյ առաջնորդ Աւետիք վարդապետի հրամանով նոյն 1684 թ. նորոգում և կազմում է Խորենացու հնագոյն Զ-րը՝ 1 (տես § 29): Վնեակի այս Զ-րը պատկանում է, ինչպէս կը տեսնենք (§ 38), Տ խմբին, ուստի և չի կարող նոյն գրչի ձեռքով նորոգուած 1 Զ-րից ծագած լինել. այլ ընդհակառակն այս 1 Զ-րը երկրորդ անգամ նորոգուել է, ամենայն հաւանականութեամբ, Բաղիշեցի Վարդան վարդապետի տուած այն լաւ և ընտիր Զ-րից, որից օրինակուած է Վնեակի № 869 Զ-րը:

«Գ. Օր. թիւ 200. բոլորգիր. Խորենացի և Եղիշէ: Գրութեան տեղի?, ժամանակ ՌՃԹ=1660. Գրիչ Ալեքսան: Սա ևս ունի Բ գիրք Ը գլխի վերնագիրը: Չունի Գ գրքի ցանկը:

«Գ. Օր. թիւ 1023, բոլորգիր Խորենացի և Նօտրագիր Միխայիլ Ասորի ևն: Գրութեան տեղի?, ժամանակ?, գրիչ?, Ունի Բ. գրքի Ը գլխի վերնագիրը այսպէս. «Երկրորդ թագաւորութեան լինել ի դաւաղէ Արշակայ Մարաց թագաւորին». և փոխանակ Ը նշանակելու, կրնէ է: Չունի ի վերջ ցանկին «Տաղք չափաւը»:

Ըստ Մեսրոպ եպիսկոպոսի ցուցակի՝ բովանդակում է՝ ա) Խորենացի (բոլորգիր). բ) Միխայիլ Ասորի (նոտրագիր). գ) Դաշանց թուղթ (բոլորգիր). դ) Սամուէլ Անեցի (բոլորգիր):

«Ե. Օր. թիւ 1156. բոլորգիր, Խորենացի և Ասողիկ. գրութեան տեղի?, ժամանակ?, գրիչ?, «Լազարոս Լայսարցի ստացայ զգիրս պատմութեան Մովսէս Խորենացւոյ՝ ի հայրապետութեան երիցս երանեալ տեառն Փիլիպպոսիս... և ի թագաւորութեան փոքր Շահապաղիս ի դառն և ի նեղ ժամանակիս ի թուականութեանս հայոց ՌՃ և Բ ամին (=1653 թ.), ի յերկիրս արարատեան»... Ունի Բ. գիրք Ը գլխի վերնագիրը, որ ի սկզբան կարմրագեղով՝ յետոյ սև թանաքով վրայէն անցած. Ը գիրը չի տեսնուեր լուսանցքի մէջ, այլ կայ քերթուած անորոշ գիր մը. յաջորդ գլուխը կը կրէ Ը: Ունի ի վերջ ցանկին «Տաղք չափայինք և ի Սահակ Բագրատունի», սակայն չերեւիր տաղը ի վերջ գրոց»:

«Խորենացւոյ Հայոց Պատմութեան ամբողջ այս հինգ օրինակներէն զատ, կը գտնուին երկու ճառընտիրներու մէջ մի քանի հատուածներ. 1) Յաղագս Նունէի. 2) Յաղագս Ժողովոյն Նիկիոյ. 3) Յաղագս Ժողովոյն Կոստանդնուպոլսի, Բ. ճառընտրի մէջ, որ ԺԲ դարու գրչութիւն է հաւանօրէն: Հատուած մ'ալ «Յաղագս Գրիգորի Լուսաւորչի», ի ճառընտրի Ը, որ գրուած է ի թուականին ԶՂԱ—Բ»:

Խմբին պատկանելը ճիշտ որոշուած է նոյն տպագրութեան մէջ բերուած ընթերցուածներով: Բ. գրքի Ը գլխի վերնագրի և սկզբի հատուածի (տ. § 9) մասին կայ հետեւալ ծանօթութիւնը. «Հատուածդ—երկրորդ թագաւորութեանն լինէր ի դաւաղէ Աշդահակայ Մարաց եղելոյ թագաւորի—չիք յերիս ընտրելագոյն օրինակն. և ի միւս երկուսին օրինակն չիք Ը գլխակարգութիւնդ (այսինքն գլխի վերնագիրը), այլ միահետ կցի ընդ նախընթաց գլխոյն»: Այս ծանօթութիւնից երևում է, որ վեցերորդ օրինակը, որ ծառայել է տպագրի համար իբրև բնագիր՝ ունեցել է թէ Ը գլխի վերնագիրը և թէ սկզբի պակասած հատուածը, այսինքն այնպէս է եղել, ինչպէս տպուած է բնագիրը (տ. § 9):

Այն երկու օրինակը, որոնք չունին Ը գլխի վերնագիրը, բայց ունին սկզբի պակասած հատուածը՝ համեմատ են էջմիածնի մատենադարանի Ա խմբի Զ-ներին: Եւ իսկապէս 1843-ի տպագր. մէջ բերուած բազմաթիւ ընթերցուածներով Վնեակի երկու օրինակ միանում են էջմիածնի Ա խմբի Զ-ներին հետ: Այս երկու օրինակը սակայն չկան Վնեակի այժմեան հինգ Զ-ների մէջ, քանի որ այժմեան հինգ Զ-ներն էլ, ինչպէս վերևում դրուածից (§ 36) տեսնուած է՝ ունին Բ. գրքի Ը գլխի վերնագիրը:

Այն երեք օրինակը, որոնք ունին Ը գլխի վերնագիրը, բայց չունին սկզբի հատուածը՝ դրանով համեմատ են էջմիածնի ՏԽ խմբերի Զ-ներին. թէ այս երկու խմբից որին են պատկանում, այդ որոշուած է Գ. գրքի ցանկի վերջում գրած ծանօթութիւնից, թէ «Յերկուս օրինակս որը ունին զցանկս գլխոց, ի կատարածիս կայ և գլուխ այսպիսի՝ Տաղք չափաւ յինք և ի Սահակ Բագրատունի»: Կընշանակէ այս երեք օրինակից երկուսը Խ խմբին են պատկանում: Եւ իսկապէս 1843-ի տպագրութեան մէջ բերուած բազմաթիւ ընթերցուածներով Վնեակի երկու օրինակ միանում են էջմիածնի Խ խմբի Զ-ներին հետ: Այս երկու օրինակից մէկը սակայն դարձեալ չկայ Վնեակի այժմեան հինգ Զ-ների մէջ, քանի որ, ինչպէս վերևում դրածից (§ 36) տեսնուած է՝ նրանցից միայն № 1156 ունի այդ «Տաղք չափաւ...» յաւելուածը:

Այսպէս ուրեմն 1843-ի տպագրութեան ժամանակ բանեցրած վեց անթերի օրինակներից երեքը,—երկուսն Ա խմբի, մէկը՝ Խ խմբի,—չկան Վնեակի այժմեան հինգ Զ-ների մէջ: Դրանք են ՉԾԲ (=1303) և ՌՃԻ (=1671) թուականները կրող, և մէկն անյայտ թուականով, օրինակները, որ յիշուած են 1843-ի ղեկուցումի մէջ. այժմեան հինգ Զ-ներից ոչ մէկը չի կրում 1303 կամ 1671 թուական: Այս պակասած օրինակներից 1671 թուականինը կարող է և Ա խմբի և Խ խմբի օրինակ լինել (որովհետև Խ խմբից էլ մի օրինակ չկայ այժմ). իսկ 1303 թուականինն անպայման Ա խմբի օրինակ է եղել և ոչ Խ խմբի, քանի որ այս վերջին խմբի մայրը՝ 1 Զ-րն առաջ է եկել 1567 թուին:

Որովհետև դժուար է ենթադրել, որ Վնեակի Միթարեան Դրաղարանից 1843 թուից դէսը երեք Զ-իր դուրս եկած լինին՝ հաւանական եմ համարում, որ այս պակասած երեք Զ-ները նոյն Դրաղարանի այժմեան «երեք զանազան Զ-ներու հետ համեմատուած և ուղղագրուած տպագրութիւններն» են եղել, որոնք համարուել են Զ-իր օրինակի

հաւասար և զրհազիրների անտիպ ցուցակի մէջ գրուած են «ութ ամբողջական օրինակներ» մէջ: Դրանցից 1303 թուականի Ձ-րի համար, մեր հ. նամակագիրն արդէն յայտնում է այդ հաւանականութիւնը: Թէ ինչ Ձ-ների բաղդատութիւններ են դրանք՝ յայտնի չէ ըստ մեր հ. նամակագրի ԶԾԻ (=1303) թուականի Ձ-ի մեղ յայտնի չէ. իսկ ՌՃԻ (=1671) թուականը կրում են մեղ յայտնի Ձ-ներից Կ² Ձ-ը, որ Ա. խմբին է պատկանում, և Արմաշի վանքի № 185 Ձ-ը. սրանցից մէկի վրայ կարող է եղած լինել Վենետիկ այս օրինակներից մէկի բաղդատութիւնը: Այդ երեք բաղդատուած տպագիրները, ըստ Մեսրոպ Կալիսկոպոս Տ.-Մովսիսեանի ցուցակի, ունին Մատենադարանի ցուցակում հետեւեալ թուահամարները. 1) Գ. 36 Թ. է. Ուղղագրեալ ընդ տպագրին ի ձեռն դպիր Գ. Յովհաննիսեան. 2) Ե. 39 Թ. է. Ուղղագրեալ ի վերայ փոքր տպագրին Վենետիկ, ըստ հին Ձ-րի իրիք. 3) Ժ. 23 Թ. է. Բաղդատութիւն ընդ տպագրին:

Վենետիկ այժմեան հինգ Ձ-ներից երեքը միայն 1843-ի զեկուցումի մէջ յիշուած «վեց անթերի օրինակներից» են. դրանք են՝ № 869, որի գրութեան թուականն է ՌՃԼԲ—Գ (=1683—4 Թ.), որ և յիշուած է նոյն զեկուցումի մէջ. № 200, որի գրութեան թուականն է ՌՃԹ (=1660 Թ.), որ նոյնպէս յիշատակուած է նոյն զեկուցումի մէջ. և ապա № 1156, որի գրութեան թուականը յայտնի չէ. բայց դա այն երկու Ձ-ներից մէկն է, որ Գ. գրքի ցանկի վերջում ունին «Տաղք չափաւ...»: Կը նշանակէ 1843 թուի տպագրութեան ժամանակ ձեռի տակ ունեցել են այժմեան այս երեք Ձ-ները և, ամենայն հաւանականութեամբ, այժմեան երեք ամբողջական «համեմատուած տպագիրները», որով և առաջացել է 1843-ի զեկուցումի մէջ յիշուած «վեց անթերի օրինակների» թիւը: Յետագայում ձեռք են բերուած № 1530 Ձ-ը, որ գրուած է ՌՃԺԳ—1664 Թ. և չի յիշատակուում վերոյիշեալ զեկուցման մէջ, և № 1023 Ձ-ը, որով և առաջացել է զրհազիրների այժմեան անտիպ ցուցակի մէջ յիշուած ութ թիւը:

38. Տեսնենք այժմեան հինգ Ձ-ների ո՞ր խմբին պատկանելը: 1843-ին եղած երեք Ձ-ներից № 1156-ը, ինչպէս վերևում դրի, իմ խմբին է պատկանում. Ա. խմբերին են պատկանում, տեսանք, պակասած երեք օրինակները («համեմատուած տպագիրները»): Այս չորս օրինակի վրայից չի կարող եղած լինել 1843-ի բնագիրը, քանի որ վերջինս, ինչպէս մեր կատարած մանրամասն համեմատութիւնից երևում է՝ էջմիածնի Տ խմբի Ձ-ների տեսակից է: Կը նշանակէ՝ մնացած երկու Ձ-ներից, №№ 869 և 200, մէկը նոյն թուին տպած բնագրի համար են բանեցրած (Վ). իսկ միւսից (Վ) 1843-ի տպագրութեան մէջ միայն ընթերցուածներ են բերուած, չորս ուրիշ օրինակների ընթերցուածների հետ: Արդ այդ ընթերցուածների մանրամասն ուսումնասիրութիւնից երևում է, որ իսկապէս երկու օրինակ, ինչպէս վերևում ասացինք, Ա. խմբի հետ են, երկու ուրիշ օրինակ իմ խմբի հետ, իսկ մէկը ասացինք, Ա. խմբի հետ են, երկու ուրիշ օրինակ իմ խմբի հետ, իսկ մէկը միանում է էջմիածնի Տ խմբին, առանձնապէս օրգրս Ձ-ներին: Համա. օրինակ՝ եր. 315, 10. 316, 2 (իսկ օրգրս մաշարացական, որի մէջ

վ-ից երկուսը իմ խմբից են, մէկը օրգրս Ձ-ների տեսակից), 327, 13. 328, 12. 330, 17. 331, 1. 12, 21. 338, 13. 342, 10. Կին: Կը նշանակէ՝ այժմեան Ձ-ներից №№ 869 և 200 էջմիածնի Տ խմբի Ձ-ների տեսակին են պատկանում:

Այժմ տեսնենք, թէ այդ երկու Ձ-րից ո՞րը Վ է և ո՞րը Վ, այսինքն ո՞րն է իրրեւ բնագիր գործածուած և որից ընթերցուածներ են միայն մէջ բերուած: Ծանօթութիւնների մէջ առած Վ-ն իր ընթերցուածներով առանձնապէս նոյնանում է էջմիածնի օրգրս Ձ-ներին: Համա. օր.՝ եր. 314, 19 վրս ցիրքն. 320, 10 վեկըրս մայրաքաղաքայն, վ մայր քաղաքայն. 329, 10 վրգրս ոչ ունելով (մինչդեռ միւս բոլոր օրինակները ունին՝ յոչ լինելոյն, յոչ լինելոյ, ոչ լինելով). 338, 17 վգրս որոճանօք. 270, 10 վրգրս կողմանք. 259, 4 վրգրս բացակողմանքն Կին, Կին: Այսպիսի խմբակցութիւնները ցոյց են տալիս, որ Վ Ձ-ը էջմիածնի օրգրս Ձ-ների փոքրիկ խմբին է պատկանում: Միւս կողմից էջմիածնի այս Ձ-ները ոչ մի գրքի ցանկ չունին. իսկ Վենետիկ №№ 869 և 200 Ձ-ներից № 869 ցանկեր ունի, իսկ № 200-ը չունի Գ. գրքի ցանկը (հաւանօրէն չալտի ունենայ նաև միւս գրքերին), որով. № 200 Ձ-ը մօտենում է օրգրս Ձ-ներին: Ապա դարձեալ № 200 Ձ-ն իր բովանդակութեամբ ևս, խորհրդացի և եղիշէ, մօտենում է էջմիածնի օրգրս Ձ-ներին. որոնք պարունակում են՝ խորհրդացի, եղիշէ, Թումայից հատուած Բարձումայի մասին (զ Փաւստոսից հատուածներ): Այս հիմունքները մեղ բերում են այն եզրակացութեան, որ Վենետիկ № 200 Ձ-րից են բերուած ընթերցուածները 1843 թ. տպագրութեան մէջ, իսկ միւս Ձ-ը, № 869, ծառայել է իրրեւ առաջնորդ բնագրի համար, կամ մեր Վ տառով նշանակած օրինակը № 869-ն է:

Թէ ինչո՞ւ իրենց ձեռի տակ ունեցած երեք Ձ-ներից ընտրել են № 869, որ 1683—4 թուին է գրուած, և ոչ № 200, որ աւելի հին է, գրուած լինելով 1660 թ., և ոչ № 1156-ը, որի վրայ կայ 1653 թուի յիշատակութիւն ստացողի, — այդ ես բացատրում եմ նրանով, որ № 1156-ը իմ խմբին պատկանելով և № 200-ը օրգրս Ձ-ների կարգից լինելով՝ իրենց մէջ ունին բազմաթիւ չիք-եր, այսինքն բաց թողած բառեր և խօսքեր. մինչդեռ Վ=№ 869 Ձ-ը, աւելի մօտ լինելով էջմիածնի ո Ձ-րին, աւելի ևս Տ խմբին պատկանող այն Ձ-րին, որից ծագում է հնագոյն լ Ձ-րի 1567 թուին նորոգուած մասը՝ չունի այդքան չիք-եր, ուստի և աւելի ընտիր է համարուել: Ընտրութեան համար գուցէ նշանակութիւն է ունեցել և յիշատակարանը, թէ տիեզերալոյս Վարդան վարդապետն «եռ զայս գ պատմագրաց օրինակն, լաւ և ընտիր սրբագրեաց գրով»:

Աւելորդ չի լինիլ, եթէ երկրորդեմ, որ ինչքան էլ ես Վ օրինակը № 869 Ձ-ն եմ համարում՝ բայց այս երկուսը, կարծում եմ, կատարելապէս չալտի նոյնանան, որովհետեւ, ինչպէս վերևում (§ 3) դրի՝ ինձ թւում է, թէ 1843 տպագրի մէջ լուեկայն ուղղումներ կան ուրիշ Ձ-ներից: Օրինակ՝ եր. 72, ա. 14 բնագրում ընդունուած «արտահալածել» ձեռն ունին էջմ. Ա. խմբի Ձ-ները. իմ խմբի Ձ-ներն ունին «արտալածել», իսկ Տ խմբիները (օրգրս) ունին «արտահալածէր»:

Էջմիածնի, մէկը (Լ) Լայպցիգի Ջեները: Իրենց հնութեան կարգով այս օրինակները դասաւորուում են այսպէս. Նա (հաւանօրէն 14-րդ դարու, 1567-ին նորոգուած), y^2 (1671 թ.), e (1675 թ.), b (1674—76 թ.), d (1676 թ.), a (1687 թ.), c (1616-ից յետոյ և 1691-ից առաջ), t (1695-ին տպուած), l (1696 թ.). f Ջ-րի գրութեան ժամանակը յայտնի չէ, իսկ Վենետիկ բաղդատութիւնները եղել են մէկը 1303 թ. Ջ-րի վրայ, միւսը կարող է 1671 թ. Ջ-րի վրայ եղած լինել (տ. § 37):

Տ խումբ. ուղղորդված էր, ընդ ամենը 11 օր., որոնցից 10 թույլ էր տալիս ընթերցելու ընթերցողներին, Վ. Վենետիկի տպագրիչը (հաւանօրէն № 869 Ձ-ը), Վ. (հաւանօրէն Վենետիկի № 200, որից ընթերցողներ կան 1843-ի տպագրութեան մէջ), Վ. (Վենետիկի № 1530 Ձ-ը կնթաղութեամբ, տե՛ս § 38), լո էջմիածնի 1 Ձ-ի նորոգած մասը, իսկ ուղղորդ էջմիածնի միւս Ձ-ները: Իրենց հնութեան կարգով այս օրինակները դասաւորուած են այսպէս—լո (1567 թ.), զ (1641 թ.), Վ № 200 (1660 թ.), Վ № 1530 (1664 թ.), ռ (1672 թ.), Վ № 869 (1683—4 թ.), ք (1690 թ.), օ (1699 թ.): Մնացածների գրութեան ժամանակն անյայտ է:

Մնացած օրինակները ցրվելով թուով 12, ծագած լինելով էջմիածնի և Ձ-րից՝ կորցնում են իրենց արժեքը: Դրանք են՝ էջմիածնի վեց Ձ-ի, ցրված չլինող Ձ-ի, Աղթամարի Հ Ձ-ի, Պետերբուրգի չ Ձ-ի, Վենետիկ օրինակներ՝ վ № 1156, վ № 1023 (ենթադրութեամբ), վ Վենետիկ բաղդատուած տպագրւնքերից մէկը:

Վերևի թուի վրայ պիտի աւելացնել նաև էջմիածնի Կ Զ-ը, որ, ինչպէս կը տեսնենք, ծագում է էջմիածնի Տ Զ-ից, ուստի նոյնպէս կորցնում է իր արժէքը:

Երկու մեծ խմբերի այս բաժանումն ամփոփելուց յետոյ՝ տեանննք այժմ ստորաբաժանումներն Ա և Տ խմբերի մեջ, կամ Ձ-ների իրար հետ ունեցած յարաբերութիւնները:

40. Ա խմբի օրինակները՝ շատ ընթերցողածնների նոյնութեամբ բաժանուում են երեք երկրորդական փոքրիկ խմբերի. մի ընդհանուր մայր Զ-րից, որ նշանակենք Ա. տառով, մի կողմում ծագած են *abcf* Զ-ները, միւս կողմում՝ *h²det*. սրանց դիմաց խ Զ-իըը մի ուրոյն տեղ է բռնում, չմիանալով առանձնապէս ոչ *abcf* Զ-ներին, ոչ *h²det* բաժանման համար իբրև մի յատկանիշ, դրսի Զ-ների տեղը որոնելու համար, կարելի է առնել հետեւեալը: Առաջին դրքի ի գլխի (Համեմատութիւն ծննդաբանութեան...) անունների շարքի մէջ *abcf* Զ-ները նորայր անունից յետոյ ունին «Վատամ. կար» անունը, որ *h²det* Զ-ների մէջ Հայոց անունների շարքի մէջ է, այլ ընկել է Քաղդէացոց անունների շարքի մէջ «Վատասկար, Վատասկար, Ստասկար» ձևերից մէկով, իսկ զ օրինակի մէջ, որովհետև պակաս Ղամպառիտէս անունից յետոյ, իսկ զ օրինակի մէջ, որովհետև պակասում են Ղամպառիտէս և Նախորդ երկու անունները, Սոսառիս անունից առաջ կամ Ամինտէս անունից յետոյ: Վենետիկ 1843-ի տպագիրը ծանօթութիւն ունի. «Այսպէս [այսինքն Վատասկար] ամենայն օրինակը

Խորենացւոյն որ առ մեզ գտան. այլ Յովհ. կաթ. և Գր. Մազիստրոս
 յերկուս անուանս որոշեն՝ Վատամ և Կար» (ինչպէս են և մեր abcf-ի մէջ):
 Եթէ ճիշտ է որ Վենետիկի օրինակները «Վատամ. Կար» ձևը չունին, ապա
 պէտք է ընդունել, որ Ա. խմբին պատկանող նրանց երկու օրինակները
 վրէժ մտնում են Կ²det խմբակցութեան մէջ (եթէ միայն ի հարկէ
 բաղդատողները առած լինին այդ ընթերցուածը. որովհետև այս վրէժ
 օրինակները բաղդատուած տպագիրներ են): Լա Ձ-րի համար չենք
 կարող վերոյիշեալ «Վատամ. Կար» յատկանիշը բերել, որովհետև լ Ձ-րի
 մէջ այդ հատուածը լա չէ, այլ լտ է, և իբր Տ խմբին պատկանող մաս
 ունի «Վատասկար» ձևով Նորայր անունից յետոյ. բայց լա-ի համար
 կարելի է բազմաթիւ ուրիշ ընթերցուածներ առնել, որոնք առանձնա-
 յատուկ են միայն Խ խմբի Ձ-ների հին մասին, այսինքն լա-ին. ինչպէս
 օրինակ՝ եր. 71, տ. 5 «Նոյն պատմագիր ասէ», փոխանակ «ասէ նոյն
 պատմագիր», եր. 72,2 զուարճանայցէ ևն. (ուրիշ ընթերցուածներ
 տես § 9):—Շփոթութիւնից զերծ պահելու համար, այստեղ իսկ պէտք
 է նկատենք, որ եր. 61, տ. 1 ծանօթութեան մէջ Կ¹ Ձ-րի համար
 «ստասկար» գրուածը վրիպակ է. Կ¹ չունի այդ ընթերցուածը, այլ
 իբրև լ Ձ-րից ծագող՝ ՏԽ Ձ-ների պէս «Վատասկար» ունի հայոց
 անունների մէջ:

Առաջին խմբակցութեան անոց Ձ-ներէց ան Ձ-ներն իրար շատ մօտ են. բացի դրանց բովանդակութեան նմանութիւնից (տես §§ 10 և 11) և բազմաթիւ ընթերցողածնների նոյնութիւնից՝ Ա գրքի վերևում յիշուած (Բ) գլխի անունների շարքի նկարագիրն ևս նոյն է (տես այս Հրատարակութեան եր. 58). կարելի է մատնացոյց անել և այսպիսի ընդհանուր սխալներ, ինչպէս՝ դժուարամուտ սոմանս (տ. եր. 54, տ. 3): Դրանք այնքան մօտիկ են, որ նոյն-իսկ կարելի է կարծել, որ ժամանակով նորը՝ և Ձ-ը ժամանակով հնից՝ ն-ից օրինակուած լինի: Բայց քանի որ այս կարծիքը հաստատող բացայայտ հիմք չկայ՝ ևս այս երկու Ձ-իւրը կից և զոյգ եմ դնում:

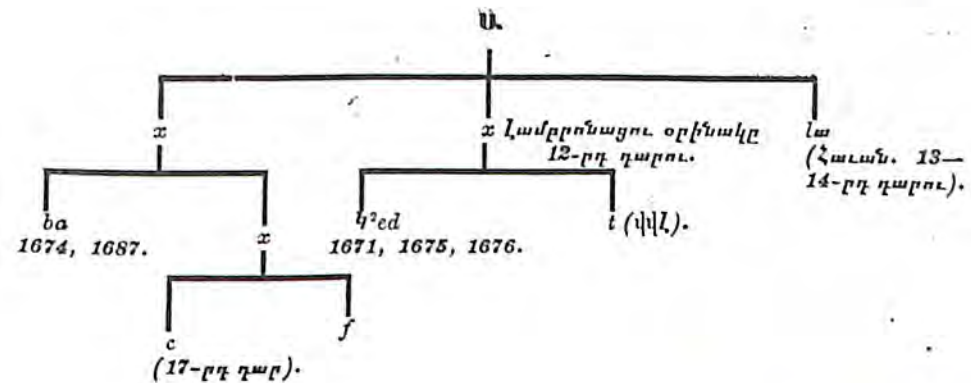
Այս ան Ձ-ներին մօտենում է ընթերցուածներով Ե Ձ-իը, որ վերոյիշեալ (Ի) դիւի անունների շարքից կարգով արտագրած ունի նախ ան-ի առաջին խորանը, յետոյ երկրորդը ևն (տես եր. 58). դրանիւ է առաջանում անունների այն խառնաշփոթութիւնը, որ կայ Ե-ի մէջ: Դրանից զատ՝ ընթերցուածների նոյնութեան հետ կարելի է ցոյց տալ և այսպիսի ընդհանուր սխալներ; ինչպէս՝ զողկիանու (տ. եր. 46, տ. 118.): Այս նկատի ունենալով՝ կարելի էր կարծել, թէ Ե Ձ-ը Ե-ից կամ Ե-ից, կամ դրանց հետ միասին մի ընդհանուր Ե մայր Ձ-ից ծագած լինի: Բայց միւս կողմից այս նոտրագիր Ե Ձ-ին մօտենում է ծագած լինի: Բայց միւս կողմից այս նոտրագիր Ե Ձ-ին մօտենում է առանձին ընթերցուածներով նոտրագիր Զ Ձ-ը, երկուսի մէջ ևս Գ. դրքի վերջին գլուխը (Ողբը) պակաս է. և որովհետև վերոյիշեալ անունների շարքի գրութիւնն այս երկու Ձ-ների մէջ այնպիսի է, որ ոչ Ե Ձ-ն Զ-ից կարող էր ծագել և ոչ Զ-ը Ե-ից՝ ուստի պէտք է ընդունել, որ դրանք ծագում են մի այնպիսի Ե Ձ-ից, որ ան Ձ-ներին հետ մի ընդհանուր մայր ունի:

Ի՞նչ ընդհանուր մայր հումոր
Երկրորդ խմբակցությունը $\Psi_{det}(\Psi)$ Զ-սերիայի էջերի de Զ-սերիայի

նոյնանում են բազմաթիւ ընթերցումներով (տես օրինակ՝ եր. 79, տ. 15, միայն հ, փոխանակ հանանէ). վերոյիշեալ (Ի) գլխի անունների նկարագիրն նա՝ դրանց մէջ բոլորովին նոյն է (տես եր. 59): Կարենանցի նկարագրած Կ² Ձ-րի անունների նկարագրի մասին ոչինչ չգիտենք, բայց ընթերցումներով այս Ձ-ը այնքան նոյնանում է ձե Ձ-ների հետ, որ նոյն-իսկ կարելի է, թէ վերջիններս Կ²-ից ծագած լինին: Ամստերդամի տպագիրը, է, անունների նկարագրով մօտենում է ձե-ին, բայց բոլորովին նոյն չէ. ընթերցումներով ևս այս է օրինակը թէպէտ յաճախ միանում է Կ² ձե Ձ-ների հետ, բայց շատ անգամ և անշատուում է նրանցից. այսպէս օրինակ՝ եր. 11, տ. 12 «երգարանաց բանաւորաց» բառերի փոխանակ abcf Ձ-ներն ունին՝ «արագ արանց բանաւորաց», Կ² ձե ունին՝ «առանց բանաւորաց», իսկ է օրինակն ունի ուղիղ ձևով «երգարանաց բանաւորաց»: Թոմա Վանանդեցին կարող չէ ուղղած լինել ուրիշ Ձ-րի վրայ, քանի որ նա, ինչպէս յայտնել է, միայն մի Ձ-իւ է ունեցել ձեռքի տակ: Այսպիսի տարբերութիւններով կամ ընթերցումների նոյնութեամբ Կ² ձե օրինակները, որոնք մի ընդհանուր մայր ունին, բաժանուում են երկու տեսակի. մի կողմում են Կ² ձե Ձ-ները, միւս կողմում է է: Այս չորս Ձ-րի ընդհանուր մայրն է Լամբրոնացու օրինակը, որից 1671 թ. Մովսէս վարդապետն արտագրել է տալիս Կ². բայց, ինչպէս երևում է, նա ուրիշ օրինակներ ևս արտագրել տուած պիտի լինի. «զոր ընտրեալ մեր՝ օրինակել տուած ուրումն գրչի, և սրբագրեցաք ըստ կարի մերում, սակա առ ուրեք ուրեք տարածանելոյ»: Նրա մահից յետոյ, նրա «պաշտեկ» Մեսրոպը գնում է նրա Կ² Ձ-ը և «յետ սուղ ինչ ժամանակաց», 1694 թուին, նուիրում է Թոմայ առաքելոյ վանքին: Այս պատմութիւնից պէտք է կարծել, թէ Կ² Ձ-ը օրինակել տուող Մովսէսը Գողթնում է ապրել: Հաւանական է կարծել, որ Թոմա Վանանդեցին իր հայրենիքում գտնուած Ձ-ներից մէկը կամ դրանցից օրինակուած Ձ-իւ է տանում Ամստերդամ 1695 թ. տպագրելու համար, և դրանից է առաջանում Կ² և է Ձ-ների ազգակցութիւնը և այս երկուսի մէջ եղած նոյն ոտանաւորը (տ. §§ 1 և 7):

Այս երկրորդ խմբակցութեան են պատկանում և վ՛ օրինակները, վենետիկ երկու բաղդատած տպագիրները. բայց քանի որ բոլոր ընթերցումները չեն բերուած 1843-ի տպագրութեան մէջ՝ չենք կարող ասել, թէ արդեօք դրանք Կ² ձե Ձ-ներն են, թէ է Ձ-րի հետ: Դրանցից մէկի համար միայն կարելի է ասել, որ է-ի հետ լինի. եր. 64, տ. 3, cf Ձ-ներն ունին՝ «և թէ ուստի». ՏԽabde ունին՝ «ևեթուստ». Վենետիկ 1881 թուի տպագիրն (x) ուղղած է՝ «և եթ ոստոց»: Այս վերջին ընթերցումը՝ մեզ յայտնի օրինակներից ունի միայն է-ն (որ նոյն է և w): Սրա հետ նոյնանում է ուրեմն և մի վ, որի վրայ ուղղուած է x-ը:

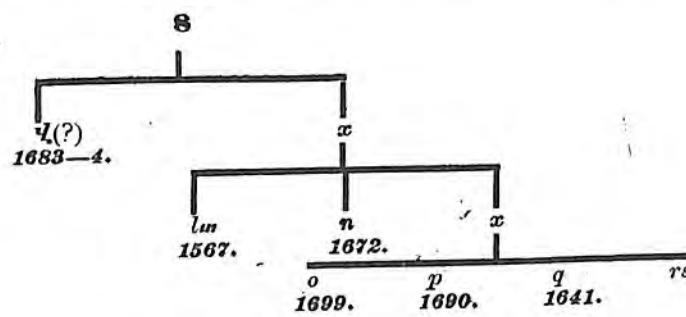
Լ=Լայպցիգի Ձ-իւր միայն Ա. Բառագարտների վկայութիւնից գիտենք, որ է օրինակի տեսակից, այսինքն մեր Ա խմբի մէջ է. բայց թէ որ Ձ-ներին առանձնապէս մօտ է՝ չգիտենք: Լվ՛ վայմանական ձևով, ուստի և փակագծի մէջ, է օրինակի հետ դնելով՝ մենք ստանում ենք Ա խմբի Ձ-ների ազգակցութեան հետեւալ յարաբերութիւնը.

41. Տ խմբի օրինակներից վենետիկ տպագիրը (վ) էջմիածնի Լոռոքցի Ձ-ների դիմաց ունի մի առանձնութիւն: Ա գրքի (Ի) գլխի անունների գրութեան մէջ ևս վ. և Լոռոքցի տարբերում են միմեանցից: Վ-ի մէջ այս անունները դրուած են երեք սիւնակներով չորս մասի բաժանած, չորս անգամ տպագրուած լինելով «Երբայեցուց», «Քաղ-դէացուց» և «Հայոց» վերնագիրները. իսկ անունների ծանօթութիւնները դրուած են երեք շարքերի տակին՝ աստղանիշերով ցոյց տալով, թէ որ անունն են վերաբերում: Այս նկարագիրը բոլորովին տարբեր է Լոռոքցի Ձ-ների նկարագրից (տես եր. 61): Դրսի Ձ-ների՝ վ. օրինակին թէ Լոռոքցի խմբակցութեան պատկանելը որոշելու համար, կարելի է է միջի այլոց առնել հետեւեալը. վ-ն Բ գրքի Ը գլխի վերնագրի հետ միասին ունի նոյն գլխի սկզբում «Երկրորդ թագաւորութեան լինէր ի զաւակէ Աթդահակայ Մարաց եղելոյ թագաւորի», որը չկայ Լոռոքցի Ձ-ների մէջ: Այս պակասը չեմ կարծում թէ տպագրողներն ուղղած լինին վ-ի մէջ (տ. § 37): Կան Լոռոքցի Ձ-ների մէջ ուրիշ պակասներ ևս, որ վ-ի մէջ չեն պակասում, այլ կան ըստ Ա խմբի, ինչպէս եր. 17, տ. 13. եր. 27, 10. 113, 14 (n լուսանցքում աւելացրած ըստ Ա-ի). 121, 16: Սրանց հետ միասին բազմաթիւ ընթերցումներով էլ վ. օրինակը անշատուելով Լոռոքցի Ձ-ներից միանում է Ա խմբին: Հմտ. եր. 10, 1. 17, 17. 21, 4. 30, 16. 30, 19 (n ուղղած ըստ Ա-ի). 31, 4. 45, 3. 46, 14. 48, 18. 53, 3. 55, 20. 101, 5. 118, 11. 122, 14. 123, 1. 308, 7. 316, 2. 319, 7. 321, 8 (Ավ գտեալ, Լոռոքցի եկելոց, փխ գտեալ): Կան ի հարկէ նաև որոշ թուով ընթերցումներ, որոնց մէջ վ. օրինակը միւս բոլորից տարբերում է. դրանք մի Ձ-րի առանձնայատկութիւններ են: Այսպէս օրինակ՝ Ա խումբն ունի եր 309, 6. «ի Թուղաս (կամ Թուլաս) կղզի օրինակ՝ Ա խումբն ունի «ի Թուղիս կղզի ովկիանու», իսկ օրինակն ունի «ի Թուղիս կղզի ովկիանու», իսկ Լոռոքցի ունին «ի Թուղաս (կամ Թուլաս, Թողաս) կղզի ուղկիանու»: (Սրանցից սակայն n Ձ-ը նախապէս ունեցած է ուղկիանու, յետոյ ուղղած է n վկիանու, իսկ o Ձ-ը ունի o կիանու): Դարձեալ՝ վ. օրինակը եր. 327, 8 ունի՝ «գրելով ի վերայ վիմի Ա, Ե, Է, Ը, Ի, Ո, Ի», նաև մինչդեռ միւս բոլորը չունին՝ «Ա, Ե, Է, Ը, Ի, Ո, Ի», (m Ձ-ը այստեղ վերապակով է վ-ի հետ դրուած. տես վերջը վերապակները):

Էջմիածնի Ձ-ներից օրգրս բաժանում են լսող Ձ-ներից բաղմաթիւ ընթերցուածներով և մանաւանդ չիքերով, որ լսող-ի մէջ չեն պակասում: Հմմտ. օրգրս-ի չիքերի համար, օրինակ՝ եր. 10,8. 12,15. 27,14. 29,9. 33,6. 56,17. 104,5. 119,6. 121,19. 128,1. 301,9. 308,20. 315,4. 317,3 և չն. իսկ համանման ընթերցուածների համար՝ եր. 22,12. 34,16. 35,15. 37,2. և չն. Այսպիսի դէպքերում լսող Ձ-ները սովորաբար միանում են Վ-ին. օրինակ՝ եր. 315,20 Վլսող օրինակներն ունին «որ այն օր», մինչդեռ օրգրս ունին ըստ Ա խմբի՝ «ուրանօր»: Տես նաև 31,15. 39,8. 51,7. 104,5. 104,15 և չն: Առանձնապէս պէտք է դուռնանալ, որ բաղդատութեան համար չառնուի լա, որ Ա խմբի հետ է, այլ լա. Թէ չէ՝ այն մասերում, որոնց մէջ լ Ձ-ըն Ա խմբին է պատկանում, կան բաղմաթիւ չիքեր, որոնց մէջ ուրգրս Ձ-ները միանում են, ինչպէս՝ եր. 232,7. 258,9. 281,2. 293,5. 332,19. բաղմաթիւ չիքեր էլ կան, որոնց մէջ ղ Ձ-ըն ուղղած է լուսանցքում, ըստ Ա խմբի. ինչպէս՝ 113,14 (ուր Վլա կայ, Աուրգրս չիք. ղ աւելացրած լուսանց). 213,16. 76,17. 85,10. 88,11. 88,15. 138,4. 218,12. 218,18. 232,18. 246,21. 162,5 և չն: Կան ընթերցուածներ ևս, որոնց մէջ ուրգրս միանում են, յաճախ ղ Ձ-ըն ուղղած ըստ Ա-ի. ինչպէս՝ 77,2. 74,9. 74,10. 178,14. 215,2 և չն: Այս բոլոր դէպքերի մէջ լա Ձ-ըն համար ոչինչ չենք կարող ասել, որովհետև այս մասերում լա է. բայց Վ օրինակը տարբերում է ուրգրս Ձ-ներից և միանում է դարձեալ Ա խմբի հետ: Անշուշտ Վ-ի տպագրողները չեն ուղղել այդ ամենը, այլ յաճախ իբրև առաջնորդ ծառայող Ձ-ըն մէջ այդպէս է եղել:

Վերևում դրածից պարզ երևում է, որ Վլսող օրինակների դիմաց օրգրս Ձ-ները մի առանձին խումբ են կազմում: Բայց ի՞նչ յարաբերութիւն կայ Վլսող օրինակների մէջ: Սրանցից լսող Ձ-ները իրենց ընթերցուածներով մի կողմից իրար մօտ են (Հմմտ. բացի վերևում դրածներից, 56,17. 64,1. 308,11. 258,4. 39,3. 80,10. 88,1. 51,7), միւս կողմից օրգրս Ձ-ներին. ուստի պէտք է կարծել, որ դրանք ծագում են մի x Ձ-րից՝ մի կողմում լսող, միւս կողմում՝ օրգրս. բայց վերջիններս ոչ անմիջապէս, որովհետև բաղմաթիւ չիքերը, որ օրգրս-ի մէջ կան՝ ծագում են անշուշտ մի երկրորդական մայր Ձ-րից: Ապա տեսանք, որ Վ օրինակն անշատում է այս եօթը Ձ-ներից. պէտք է ընդունել ուրեմն, որ այս S խմբի մի ընդհանուր մայր Ձ-րից ծագում են մի կողմում Վ օրինակը, միւս կողմում լսողօրգրս Ձ-ների ընդհանուր մայրը, հետեւեալ պատկերով.

Այս է բնական բացատրութիւնը. բայց կայ մի հանգամանք: Վ օրինակի (Ձ-ի Ձ 869) մայրը, ինչպէս մեր ունեցած մի կտոր յիշատակարանից երևում է՝ տուել է Բաղիշեցի յայտնի Վարդան վարդապետը, այն էլ սրբագրած. «Որ զայս Գ պատմագրաց օրինակն ետ. լաւ և ընտիր սրբագրեաց գրով» (տ. § 36): Արդ այս Վարդան վարդապետի սեպական օրինակն է Էջմիածնի ղ Ձ-ըն (տ. § 18), որ իսկապէս, ինչպէս տեսանք՝ շատ տեղ սրբագրուած է լուսանցքում կամ վրան ըստ Ա խմբի Ձ-ների, երբեմն էլ ըստ Լ-ի. ինչքան էլ թուականները յարմարում են (ո գրուած է 1672 թուին Բաղիշում, իսկ Վ 1683—4 թ. դարձեալ Բաղիշում), բայց կարելի չէ ասել, որ Վ օրինակը ղ Ձ-րից է ծագում. այս հնարաւոր է ընդունել միայն այն ժամանակ, երբ Ձ 869 Ձ-ըն համեմատութիւնը ցոյց կըտայ, որ այդ Ձ-ըն միանում է լսող-ին, և տարբերութիւնները միայն տպագրութեան ժամանակ կատարած ուղղումներ են Ա խմբի ընթերցուածներով: Հակառակ դէպքում պէտք է ընդունել, որ Վարդան վարդապետը ոչ թէ իր ղ Ձ-ըն է տուել արտագրելու, այլ սրա ազգակից կամ սրանից արտագրած մի ուրիշ Ձ-ի, որ աւելի շատ է ուղղուած եղել Ա-ի վրայ, քան ղ Ձ-իըն:

Անցնենք օրգրս փոքրիկ խմբին: Այս Ձ-ներից քրս բաղմաթիւ ընթերցուածներով և չիքերով միանում են ընդգէմ օ Ձ-ըն. (Հմմտ. եր. 12,16. 15,15. 28,17. 36,8. 36,13. 37,7. 91,4. 108,11. 122,5. 298,13. 295,8. 300,11. 304,3 և չն): Այս քրս Ձ-ների հետ են և Վենետիկի մի վ Ձ-ըն, ինչպէս տեսանք վերևում (§ 38), և ա՛յ, այսինքն Թոմաս Վանանդեցու բաղդատութիւնները: Հմմտ. վրգրս-ի համար բացի վերևում դրածներից նաև եր. 117,20. 121,16. 123,12. 345,14. 104,18. 39,1. 65,1 և չն. իսկ ա՛յ քրս-ի համար՝ եր. 46,9. 64,1. 103,15. 344,9. 345,3. 78,5 և չն: Այս երկու փոքրիկ խմբերը, օ և քրս արտաքուստ զանազանում են նրանով, որ օ Ձ-ըն ունի երեք գրքի ցանկերը գրքերի սկիզբներում, մինչդեռ քրս ոչ մի գրքի ցանկ չունի. կընշանակէ օ Ձ-ըն ծագում է մի x ձեռագրից որ ցանկերն ունի. իսկ քրս (դրանց հետ նաև վա՛), որ ցանկեր չունին՝ չեն կարող ծագել անմիջապէս այդ x Ձ-րից, այլ սրանից ծագող մի Ձ-րից, որ ցանկերը չի արտագրած:

Այս վերջին չորս քրս Ձ-ներից ք Ձ-ներն երբեմն իրենց ընթերցուածներով մօտենում են օ Ձ-ըն, երբեմն նոյն-իսկ ղ Ձ-ըն: Արտաքուստ ևս այս երկու ք Ձ-ները տարբերում են ռ Ձ-ներից, իսկապէս s-ից, որովհետև, ինչպէս կըտեսնենք՝ r Ձ-իըն ծագում է s-ից. Ա գրքի (Ի) գլխի անունների գրութեամբ ք Ձ-ները կատարելապէս նման են թէ միմեանց և թէ ո Ձ-ներին. իսկ ռ Ձ-ները, նման լինելով իրարու՝ մի փոքր տարբերում են ք Ձ-ից. այն է՝ մինչ ռs-ի մէջ «Սա օգնական Պրիամու» ևն ծանօթութիւնը «Գոռակ—Սկայորդի» սիւնակի տակին ունին գրած, ք Ձ-ները, ո Ձ-ի հետ, նոյն ծանօթութիւնը նոյն սիւնակի կողքին ունին գրած առանձին սիւնակի մէջ: Բացի այդ՝ «Արայ—Վստասկար» սիւնակի վերջին անունը՝ Վստասկար՝ չիայ ռs-ի մէջ, մինչդեռ ք Ձ-ները նոյնն ունին: ք Ձ-ըն գրիչն իրեն անուանում է «սրբագրող». «յոյժ աշխատ եղաք ի սրբագրելն, զի յոյժ էր սխալ»:

Սխալներ ասելով պէտք է հասկանալ տառասխալները, որ և միայն կարող է ուղղած լինել ք-ի գրիչը. զՏ Ձ-ների գրիչներն ևս հարկաւ ուղղած են տառասխալները, բայց և այնպէս այս երկու Ձ-րի մէջ մնում է դեռ մի այսպիսի ընդհանուր սխալ—«ի բոքուէն», փոխանակ զի փոքուէն» (եր. 65, տ. 7), որ անշուշտ ծագում է այն Ձ-րից, որից ծագում են քզս: Կլլինին այս Ձ-ների մէջ այսպիսի ուրիշ ընդհանուր սխալներ ևս. բայց մենք համեմատութեան ժամանակ այսպիսի սխալները, որ բնորոշ են Ձ-ների խմբակցութիւնները որոշելու համար, ընդհանրապէս չենք առած: Սակայն այս երեք քզՏ Ձ-ներից ոչ մէկը այնպէս չի մօտենում միւսին, որ իրար աւելի մօտիկ ազգակից դրուին. զՏ (qrs) խմբակցութեան չափ կարելի է ասել կան նաև քՏ (prs) և քզ խմբակցութիւններ. ուստի, քանի որ. քզ Ձ-ների դիմաց միայն մի Տ Ձ-ըն է մնում, պէտք է այս Տ Ձ-ըը հաւասար դնել քզ Ձ-ներին և նրա տարբերութիւնները քզ-ից՝ համարել եզակի ձեռագրական տարբերութիւններ:

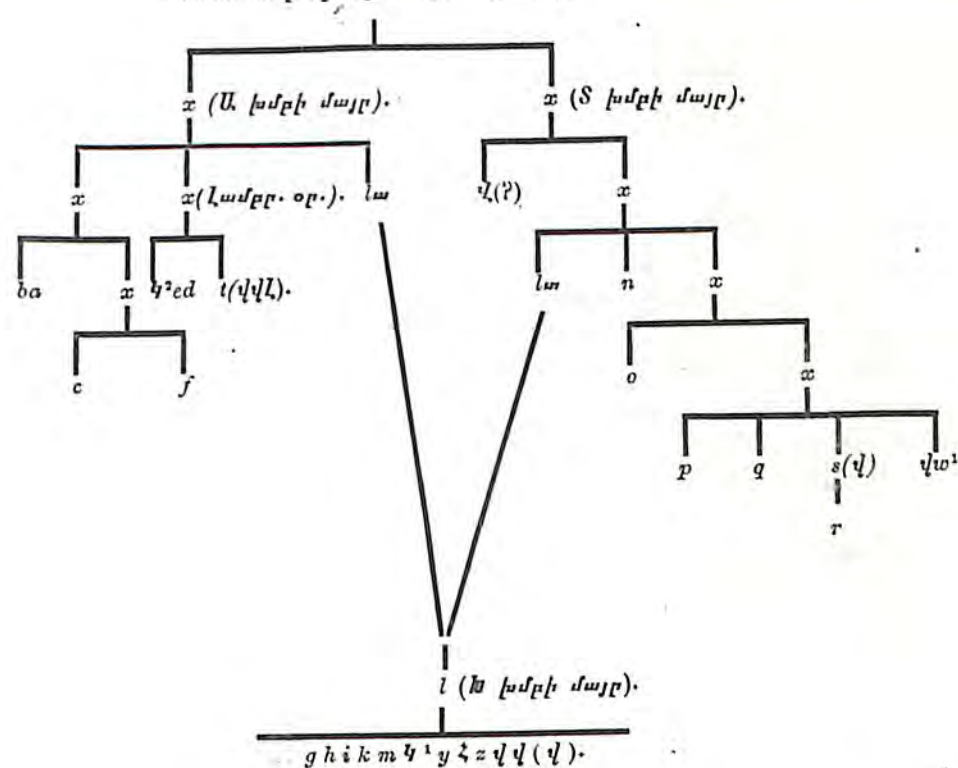
Վերևում ասացի՜ր Ձ-իրը ծագում է S Ձ-րից։ Այս երկու անթուական Ձ-ները, որոնք բովանդակութեամբ նոյն են (խորենացի, եղիշէ, Թոմայից հատուած) բազմաթիւ մանր ընթերցողածնելով բոլորովին նոյնանում են. բայց կան և հիմունքներ, որոնք ցոյց են տալիս, որ զ Ձ-իրն արտագրած է անմիջապէս S-ից։ Այսպէս օրինակ՝ եր. 53,17 «և անթիւ բազմութիւն մարդկան» բառերը S-ի մէջ անընթեռնի են. զ-ի մէջ նոյն բառերը չկան, բայց տեղ է թողած։ եր. 149,4 S-ի մէջ «գօրինակ դայս» բառերից՝ «դայս», տողի վերջում տեղ չլինելով, գրած է ներքևի վերնագրի վերջում, մի գծով բաժանած սրանից. զ Ձ-րի գրիչը չհասկանալով S-ի գրչի արածը, «դայս» բառն անտեղի տարած է վերնագրից ներքև և հետու անկախ գրած։ եր. 163,18 S-ի մէջ քերած է «զմարդ» բառի վերջի ոչ տառը. իսկ զ Ձ-րն ունի «զմարդ» կէն։

42. Ներքևում դնում ենք բոլոր օրինակների յարաբերությունը մի պատկերով^{*)}, քանի որ այսպիսի պատկերներով առելի պարզ են հասկացվում յարաբերությունները, քան բացատրություններով:

Այս խմբակցութիւնների համար սակայն պէտք է նկատել, 1) Անյայտ (x) Ձ-ներից կարող են ուրիշ անյայտ Ձ-ներ ևս ծագած լինել և ապա նոր սրանցից՝ յայտնիները, 2) Փակագծում առնուած օրինակների երկրորդական խմբակցութիւնները որոշուած են Ձ-ների բովանդակութեամբ և մի-երկու ընթերցուածի հիման վրայ, դրանցից մի վ և Լ օրինակները դրուած են պայմանական ձևով, 3) Վ օրինակի տեղը կարող է լսող Ձ-րի հետ լինել, եթէ 1843-ի տպագրողներն իրենք ուղղած լինին Ա խմբի վրայ՝ և ոչ թէ Բաղիշեցի Վարդան վարդապետը, 4) Այս կամ այն Ձ-ը որոշ տեղերում հեռանում է իր խմբակցու-թիւնից, միանալով ուրիշ խմբակցութեան հետ, այդ կամ պատահական պիտի համարել, կամ այն պատճառով, որ Ձ-ները երբեմն սրբագրուած են ուրիշ Ձ-ների վրայ, կամ թէ արտագրուած են մասամբ մի օրինա-

*) Шуу бул. 19.

Ա. ԵՒ Տ ԽԱՏԵՐԻ ՄԱՅՐ ՕՐԻՆԱԿ.

կից, մասամբ մի ուրիշից. այսպիսի դէպքեր կան մեզ յայտնի Ձ-ների մէջ. նոյնը պէտք է ենթադրել և անյայտ (x) Ձ-ների համար, որոնք իբրև մայր են ծառայել:

43. Թէ ինչպէս է եղել, որ Խորենացու Զ-ները երկու այսպիսի որոշ խմբերի են բաժանուել՝ այդ դժուար է որոշել: Հաւանական է կարծել, որ այդ բաժանումն եղել է ոչ թէ գիտակցական սրբագրութեան կամ ուղղման պատճառով, այլ բնական ճանապարհով: Ժամանակի ընթացքում հետզհետէ ամեն օրինակութիւն մի նոր փոփոխութիւն պիտի մտցնէր բնագրի մէջ, և առաջ պիտի գային զանազան խմբակցութիւններ, մէկը միւսից տարբեր օրինակներ, Ննթադրենք որ եղել է ժամանակ, որ այդ կերպարանափոխուած և իրարուց հեռացած օրինակներից մնացած լինէին միայն երկուսը, և նոր օրինակութիւններն այս երկուսից կատարուէին. այն ժամանակ բնականաբար երկու էլ խումբ պիտի կազմուէր: Ապագայում կարող են գուցէ ուրիշ Զ-ներ էլ խումբ գալ, որոնք ոչ Ա և ոչ Տ խմբին պատկանելիս լինին, այլ մի նոր երրորդ խումբ կազմեն: Սակայն մեզ յայտնի Զ-ները վերեւի ենթադրութեանն են տանում:

Թէ՛ք Երբ Էն առաջ Էկել այս Երկու մեծ Խմբերը՝ այդ այժմ
Կժուար է որոշել հին Ջ-ներ չլինելու պատճառով: Հնագոյն Ջ-րի,

էջմ. № 249, հին մասը (լա), Ա. խմբին է պատկանում. Լամբրոնացու օրինակն ևս Ա. խմբին է պատկանած եղել. բայց հարկաւ կարող են դրանց հետ միաժամանակ նաև Տ խմբի օրինակներ եղած լինել: Յովհաննէս Կաթողիկոսի ձեռին եղած օրինակը իր մէջ ունի թէ՛ Ա. և թէ՛ Տ խմբերի ընթերցուածներ. Ա. խմբի Ձ-ներից մօտենում է աւելի քան Տ-րին, իսկ Տ խմբի Ձ-ներից՝ Վ. օրինակին: Բերենք մի քանի ընթերցուածներ:

- 1) Խոր. եր. 33,4. Ա. Յեռ ծնանելոյ զորդի իւր զԱրամանեակ (ֆզԱր-
մանեակ) ի Բաքելոն. Յովն. (Մոսկվա. 1853) եր. 11. Արամանե-
կաւ որդւոյ իւրոյ, զոր ծնաւ ի Բաքելոն.— Տ ...զԱրամեակ
(ևո զԱրամեակ) ի Բաքելոնի:
- 2) Խոր. եր. 35,14. Ա. հրոսակի. Յովն. եր. 11. հրոսակօք.—
Տ հոսակի:
- 3) Խոր. եր. 36,20. Ա. յերկիր հարստի. Յովն. յերկիր հարստէր.—
Տ յերկիր անկանի:
- 4) Խոր. եր. 62,11. Միայն ֆ Զ-րն ունի՝ Սուր. Առ սովաւ Յեսու
որդի Նաւեայ: Յովն. եր. 14. Սուր. (Առ սովաւ Յեսու ժառան-
գեցուցանէր Իսրայէլի զերկիրն Աւետեաց):
- 5) Խոր. եր. 62,21. abcf Վստամ. Կար. Յովն. եր. 14. Վստամ. Կար.
—Տ Վստամկար.
- 6) Խոր. 63,19—20 Ա. ի պատերազմի ընդ Շամիրամայ... յիր և ի բան՝
զԱնուշաւանն Սոսանուէր. Յովն. եր. 13. ի պատերազմի ընդ
Շամիրամայ... յիր և ի բանս (ընթերցուած յիր և ի բան)
զԱնուշաւանն Սոսանուէր.— Տ ընդ Շամիրամայ ի պատերազմի...
յիր և ի բան զԱնուշաւանն որ Սոս անուանիւր:
- 7) Խոր. եր. 71,13. Ա. հնազանդեալ նուաճեաց. Յովն. եր. 15 հնա-
զանդեալ նուաճէր:—Վն նուաճեալ հնազանդէր. (օքրս չիք հնա-
զանդէր):
- 8) Խոր. 71,14. abde ի հինն, cf ի հին. Յովն. 15 ի հինն. — Տ ի
հինն:
- 9) Խոր. 73,5. Ա. մարդկութեանս. Յովն. եր. 15. մարդկութեանս.—
Տ մարդկութեան:
- 10) Խոր. եր. 86,9. Ա. Վահունիք. Յովն. 15. Վահունիք.—Տ Վահունիք:
- 11) Խոր. եր. 34,21. Տ հեղեալ. Յովն. 11. հեղեալ.—Ա. հեղեղեալ:
- 12) Խոր. եր. 38,3. Տ որդւոյ իւրոյ. Յովն. եր. 11. որդւոյ իւրոյ.—
Ա. որդւոյ իւրում:
- 13) Խոր. եր. 41,2. Տ գնաց զմիւս լերամբն արեւելեան հիւսիսոյ.
Յովն. 12. գնացեալ զլերամբն արեւելայ հիւսիսոյ.—Ա. գնաց
զմիւս կողմամբ արեւելից հիւսիսոյ:
- 14) Խոր. եր. 41,19. Տ Գեղամի. Յովն. եր. 12. Գեղամի.—Ա. Գեղամէ:
- 15) Խոր. եր. 65,14. Տ ձև և շուք. Յովն. եր. 14. ձև և շուք.—
Տ շուք և ձև:
- 16) Խոր. եր. 73,9. Տ զնուստանն. Յովն. եր. 77. զնուստադոյնն.—
Ա. զստրուկն:

- 17) Խոր. 85, 14. Տ զկիւրոս. Յովն. եր. 77, 15. զկիւրոս.—Ա կիւրոս:
18) Խոր. 86, 12. Տ Վան. Յովն. 14. Վան.—Ա Վանան:
19) Խոր. եր. 112, 16. Տ Մուրացան. Յովն. եր. 17. Մուրացան.—
Ա Մուրացեան:
20) Խոր. եր. 118, 9. Տ շինութեան և խաղաղութեան. Յովն. եր. 17.
շինողութեան և խաղաղութեան.—Ա խաղաղութեան և շինութեան:
21) Խոր. եր. 309, 6. միայն Վ ի Թուղիս. Յովն. եր. 31. ի Թուղիս.—
Ա ի Թուղաս (Թուլաս):
22) Խոր. եր. 306, 18. Տ Շահակ. Յովն. 31. Շահակ:—Ա Սահակ:

Բերած ընթերցուածներէց երևում է, որ Յովհաննէս Կաթողիկոսի ձեռին եղած օրինակը ոչ Ա խմբին է պատկանում և ոչ Տ խմբին. այլ դա հաւասարադաս է Ա և Տ խմբերի ընդհանուր մայր օրինակին:

Որովհետև խմբերի բաժանման ժամանակը և ծագման եղանակը բացատրուած է՝ ուստի առաւելութիւն տալ մի կամ միւս խմբին դժուար է, և ես չեմ ուզում այդ մասին կանգ առնել այստեղ. միայն այսքանը ասեմ, որ ամեն դէպքում պէտք է առանձին բնութիւն անել, քանի որ, յայտնի խմբակցութեանց պատճառով, կան ձևեր, որ մի խմբի մէջ աւելի հարազատ են պահուած, ուրիշ ձևեր էլ ուրիշ խմբի մէջ: Դա արդէն բնագիրը վերականգնելուն է վերաբերում, որ իմ նպատակից դուրս է:

በኮሮቻ ዊትቡ ሂጥኮሮኔቴሮ.

44. Բացի վերևում յիշուած օրինակներից՝ կան զանազան տեղե-
րում խորհնացու Պատմութեան ուրիշ Զ-ներ էլ: Ներքևում կըդնենք
մեզ յայտնիները:

1. Ենայի համալսարանի գրադարանի 2-իր. «բաղկացած է 180 քառաձավ թերթերից. նույնի յիշատակարան. նոյն-խսկ առաջին երեսից սկսում է բովանդակութեան ցանկը. վերջից պակասում է Գ. գրքի ԿԸ գլուխը (Ողբը) ամբողջովին և ԿԶ գլխի վերջին հատուածը: Վերջին երեսի վերջին տողն է «... դի դոյր տեսեամբ հրեշտակական, մտօք ծանդական»: 2-րը գրուած է բոլորագիր տառերով և սև թանաքով մագաղաթի վրայ. գլուխներն ու սկզբի տառերը գրուած են կարմիր թանաքով: 2-իրը լաւ է պահպանուած, բացի առաջի 2-3 թերթերից, որոնք կեղտոտ են, սակայն կարգացւում են. ունի տախտակից շինած կաշեպատ կարմիր կազմ: 2-րը յիշատակարան չունենալով՝ յայտնի չէ ով և երբ է օրինակել. սակայն բազմաթիւ տառասխալները ցոյց են տալիս, որ անհմուտ ձեռքի գործ է: 2-րը Ենայի համալսարանին նուիրել է պրոֆ. Կօխ, որ ինչպէս երևում է՝ ձեռք է բերել Հայաստանում ճանապարհորդելիս»։ (Իս. Յարութիւնեան, Հայոց Գիրը, Թիֆ-տանում ճանապարհորդելիս»։ (Իս. Յարութիւնեան, Հայոց Գիրը, Թիֆ-լիս, 1892. եր. 10. 185)։ Միակ ընթերցուածը որ ունինք 2-րից (բերած իս. 1892. եր. 10. 185)։ Միակ ընթերցուածը որ ունինք 2-րից (բերած նոյն տեղում Յարութիւնեանից) է հետեւեալ հատուածը. եր. 325 տ. 12. «Վասն որոյ մատուցեալ ոմն առ արքայն հաբէլ անուն կոչեցեալ»։ Այս

ընթերցուածը սակայն այնպէս բնորոշ է, որ միայն սրանով իմացում է, որ այս Զ-ը պատկանում է Ա խմբին. որովհետեւ ՏՍ խմբերն ունին «Վասն որոյ մատուցեալ առ արքայն [ի առ արքայ] քահանայի ուրումն [Վ ի որումն] հաբէլ [ի հաբել] անուն կոչեցեալ»: Գ. զրքի վերջին գլխի պակասով մօտենում է էջմիածնի զ Զ-ներին:

2. Տիւրքենգենի համալսարանի գրադարանի Ձ-ը. № 67, ռառանց Ա. գրքի վերնադրի. Մնացածում էապէս նոյնը ինչ որ վկենետկի 1865 թուի. (նոյն և 1843 թ.) Խորհնացինք: Այս Ձ-ըը Աւետիք Էնֆիա-ճեանցից, հարիւրից աւելի Ձ-ների հետ, գնած է համալսարանը: (System.—Alph. Hauptkatalog der Königl. Universitätsbibl. zu Tübingen. XIII. Verzeichniss der armen. Handschr. von Franz N. Finck und L. Gjandschezian, Tübingen 1907. № 67):

3. Մի Զ-ը Գիւտ քահանայ Աղանեանի մօտ. (տես Միաբան Գ. Տ.-Մկրտչ. Հայկականք եր. 92): Ես անձամբ Տ. Գիւտից լսած եմ, որ իր մօտ է եղել «Լաբրոնացու օրինակը», երեւի Կ՝ Զ-ը, որ բաղդատել է Թիֆլիսում Կարենեանցը: Նա այդ Զ-ը տուել է Թիֆլիսում Միք. Թամամշեանին. վերջինիս մահից յետոյ Զ-ն անցել է նրա ժառանգներին, որոնցից և չի կարողացել յետ ստանալ Տ. Գիւտը:

4. Մի Զ-ը Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանքի. Եւդոկիոյ (Թոխաթ) առաջնորդ Շաւարշ ծ. վարդապետ Սահակեանը, որ 1911 դեկտեմբ. եկած էր Էջմիածին՝ անձամբ յայտնեց ինձ այդ մասին. խոստացաւ մի քանի տեղեկութիւններ և ընթերցողածներ ուղարկել, բայց յետոյ նամակով յայտնեց, թէ առ ժամանակ անկարող է եղել այդ անելու:

5. Մի Ձ-ը Արդնի Բարձրահայեաց ս. Աստուածածնի վանքի մատենադ. № 211. Մովսէս Խորենացի, Ստ. Տարօնեցի, Արիստակէս Լաստիվերտցի, Եւսեբի Պատմութիւն եկեղեցական. Տասն դպրութիւնք. «Գրեալ գոմոց վանք, ի թվին Մ.Ծ.Է», եթէ միայն այս թիւը տպագրական վրիպակ չէ՝ փոխանակ ՌՄԾԷ» (Սրուանձտեան Թորոս Աղբար. — Միաբան Գ. Տ.—Մկրտչ, Հայկականք եր. 51): Այս Ձ-րն իր բովանդակութեամբ նոյնանում է Եղեանի y Ձ-րին (տ. § 32), և որովհետև վերջինս Խ խմբին է պատկանում՝ հաւանօրէն Արդնի Ձ-րն էլ նոյն խմբից պիտի լինի:

6. Վիեննայի Մխիթարեան Գրադարանի № 368. Բաղդատութիւն Մովսէս Խորենացոյ Պատմութեան Վննետկէ 1752 թուի հրատարակութեան վրայ. «Այս տարբերութիւնք շատ սակաւաթիւ և աննշան են և նշանակուած չէ թէ ի՞նչ Զ-րի ընթերցմունքն են անոնք»: Համեմատութիւնն եղած է 19-րդ դարում (Տաշեան Յուշակ հայ ձեռ. Մատենադ. Մխիթ. եր. 820):

Յաջորդ Զ-ների մասին տեղեկութիւններն արտադրուած են տ. Մեարոպ եպիսկոպոս Տ.-Մովսիսեանի ցուցակից, որին և շնորհակալութիւնս եմ յայտնում սրա համար.

7. Երուսաղէմի Ձեռ. № 341. Թուղթ, բոլորագիր, երկսին. գրել է տուել Ազարիա կաթողիկոս. գրիչ՝ Մարտիրոս, ՌՆԸ—1599 թ. Ի քաղաքն Բաղէշ. Ի բռնակալութեան Սուլթան Մամմադ խոնդբարին և ի մերում ամիրութեանն Շարաւ խանին: Բովանդակութիւն—Սորե-

Նացու պատմութիւն, Բուզանդարան պատմութիւնք, Պատմութիւն
Ընտանկիսի Լաստիվերցւոյ:

8. Երուսաղէմի Զեռ. № 308. Ռկե—1616 թ. Թուղթ, բուրգիր. գրիչ՝ Գրիգոր, Ստացող Կարապետ վարդապետ Մովաքիմ, ժականուամբ Կալօննց, Բովանդակութիւն—ա) Մովսէս Խոբենացու Հայոց Պատմութիւն («Յաղագս մերոյս յիսկզբան յայսմ բանիցս»...), բ) Յաղագս զարմից Ս. Գրիգորի և տեսիլ Ս. Ներսիսի և բովանդակ պատմութիւն ազգին Մամիկոնէից մինչև ցարդբն Վարդան և մինչև յիս արիական ազգին հռովմայեցոց, որ իբրև զարեգակն և լոյս և փրկութիւն ծագեցան տիեզեբաց. գ) Յառաջաբան տեսլեան Ս. Սահակայ Պարթևի հայոց Կաթողիկոսի,—վերջում՝ Վասն Ս. Մեսրոպայ որ Մաշթոց կոչեցաւ. դ) Պատմութիւն Ս. Վարդանայ... յեղիշայէ սրբոյ, Դաւթա երիցու հայցեալ:

9. Երուսաղէմի Ձեռ. № 310. բովանդակութիւնը միանգամայն նման նոյն տեղի նախորդ № 308 Ձ-րին: Թուղթ, նոտրագիր, ստացող Ակնցի Յակոբ դպիր որդի մհտի Վահրագի և Շաղատայի. ՌՂԸ—1649 թ. Ի Կ. Պոլիս ընդ հովանեաւ Ս. Սարգսի զօրավարի. գրիչ Յարութիւն դպիր:

10. Երուսաղէմի Զեռ. № 1075. գրուած 1665 թուին. թուղթ, բոլորգիր. գրիչ Մկրտիչ երէց, յեւդոկիա ի վայելումն Ղրիմեցի Մարտիրոս վարդապետի (պատրիարքի Երուսաղէմի):

11. Երուսաղէմի Զեռ. № 740. հոտորագիր:

12. Արմաշի № 185. գրուած Ռձի—1671 թ. Թուղթ, 341 թերթ.
19X12,5 հրգմ. բոլորգիր, գրիչ Սովիա. ստացող Արիստակէս վարդապետ ի Շօթօթ գիւղաքաղաք. բովանդակութիւն—Մովսէս Խորենացի և եղիշէ: Այս Ձ-րի ընդարձակ յիշատակարանի մէջ, որ մի երկու ընթերցուածների հետ շնորհակալութեամբ ստացայ Շաւարշ ծ. վարդապետից, գրչի անունն չկայ յիշուած. ստացողն է Արիստակէս վարդ. Ղլաթեցի, գրութեան թուականը՝ Ռձի, իսկ տեղը՝ «ի յերկիրս Երնջակայ ի գիւղաքաղաքն Շօթօթ կոչեցեալ ընդ հովանեաւ Ս. Ա."ժածին և Ս. Լուսաւորչին:— Բ. գրքի Ը գլխի վերնագիրն ու սկիզբն ունի այսպէս. «Երկրորդ թագաւորութեան լինել ի զաւակէ Աժդահակայ Մարաց թագաւորին: Բայց յետ կարգելոյ գտուն թագաւորին որ այժմ Մուրացանդ կոչեն, քանզի ոչ ասեն նահապետի ազգի Մուրացան տէր, այլ Մոզացւոցն տէր»: Այս ընթերցուածից երևում է, որ Արմաշի դպրեմանքի այս Ձ-ը պատկանում է ոչ թէ Ա. խմբին, այլ Ս. խմբերից մէկին. և որովհետեւ, ինչպէս մեր հ. նամակագիրը հաղորդում է, այդ Ձ-ըն առանձին ցանկ չունի՝ ուստի մտնում է p q r s խմբակցութեան մէջ: Եւ վերջապէս Մոզացւոցն տէր ընթերցուածով փոխ. Մարացւոցն տէր ձևի, դա նոյնանում է r Ձ-րի հետ, որը, ինչպէս վերևում տեսանք, ծագում է s Ձ-րից: Սխալուած չենք լինիլ որ ասենք, թէ Արմաշի այս 1671 թ. գրած Ձ-ը նոյնպէս ծագած լինի էմիսիանի անթուական s Ձ-րից:

13. Արմաշի Ձեռ. № 13. գրուած ՌՃԻԷ—1678 թ. թուղթ, 385 թերթ. 14,7×11,5. նոստրագիր, գրիչնեւ՝ Գրիգոր Երևանցի և Ներսէս.

բովանդակութիւն— ա) Անուանք քաղաքացն հնդկաց .և պարսից.
բ) Խորենացու Պատմութիւն. գ) Տեսիլ Ս. Գրիգորի... մեկնութիւն
տեսիւն. դ) տեսիլ Իսահակայ. ե) Աշխարհագիր Մովսէս Խորենացու:

14 Տաթևի Ձեռ. № 70. Թուղթ, կաշեկազմ, թերթեր 353. մեծ.
16,3×11. նոտրագիր. բովանդակութիւն— Խորենացու Պատմութիւն և
Բարդուղիմէոս եպիսկոպոսի տրամաբանութիւն:

15. Սիւս, Լանգլուա, հ. 114. Թուղթ, մեծագիր, Պատմութիւն
Խորենացու:

16. Պարիզ. Suppl. 123. Թուղթ, 318 թերթ. 27,6×16,6. միասին
շղագիր, արտագրութիւն La-Croix-ի:

17. Վենետիկ Մխիթարեան գրադ. արտագրութիւն ի Վենետիկ:

18. Առ Աղանուր, հ. 31. Մովսէս Խորենացի և պատմագիրը.
գրիչ Ներսէս արեղայ, յերկիրն Խիզան, ի սուրբ ուխտն Բալիձոր,
ընդ հով. Սուրբ Աստուածածնի, ի յիշատակ Կարապետ վարդապետին,
որ տայ զայն յիշատակ ի դուռն Վարազայ Ս. Նշանին, 1594 թուին:

19. Շիրմաղանեան ց. հ. 97. ՌՃԷ—1658 թ. Թուղթ, բոլորգիր,
Նոր Ձուղայ, ի Թագաւորութեան Շահաբաս Փոքրին և հայրապետ.
Յակոբ Կթ'ղի, յառաջնորդութեան Տէր Դաւթի:

20. Որտեղ լինելն անյայտ: ՌՃԷ—1653 թ. Ստացող Ղալաբցի,
ի հայրապետութեան տ'նն Փիլիպպոսի, ի յերկիրս Արարատեան:

21 Որտեղ լինելն անյայտ: Գրեցաւ Պատմագիրքս այս ի թուին
Հայոց ՌՃԶ (=1657) ի մայրաքաղաքն Նդեսիոյ, որ արդ Ուրհա ասեն,
ի դուռն Բարձրահայեաց Սուրբ Աստուածածնի, ձեռամբ Սարգսի
Նդեսացու:

22. Էջմիածնի Ձ-իւր, № 4351 (նոր կարգ.). մեծ. 21×15 հրգմտ.
կաշեկազմ, Թուղթ, նոտրագիր, միասին: Բովանդակութիւն— Խորենացու
Պատմութիւն (ցանկեր չունի) և Նդիշէ: Վերջինս վերջից պակաս,
վերջանում է կանանց նկարագրի հետեւալ խօսքերով. «և յամենայն
մատեանս յիշեցին զանուանս նոցա»: Գրիչ, գրութեան տեղ և թիւ
չկայ: Պահպանակի առաջին երեսին «Վարպետ Գալուստն եւ Սիմէօն
վրդպաւս առաջնորդ սրբազան առաքելոյն Թադէոսի ի յիշատակ
ծնողացն թուին ՌՄԾԷ (=1808) ապրիլի ԺԳ որ ի Թարուէ քաղաքի»:
Երկրորդ երեսին. «Ի վայելումն տ'նն Յովհաննէսի սրբազան կ'թղիոսի
յա'մ Աղուանից, յոր ի ս'բ աթոռն Գանձասու»: Այս Ձ-ը բազմաթիւ
ուրիշ Ձ-ների հետ ուղարկել է Էջմիածնի մատենադարանին Թաւրիզից
առաջնորդ Կարապետ եպիսկոպոսը: Բաղդատութիւնը ցոյց է տալիս,
որ պատկանում է Տ խմբին և առանձնապէս նոյնանում է քզ Ձ-ների
հետ:

45. Մի քանի խօսք ևս մեր աշխատութեան մասին:

ա. Խորենացու այս հրատարակութեանը Ձեռագիրները համեմա-
տութեամբ՝ Մ. Արեղեանը և Ս. Յարութիւնեանը ձեռնարկել էին
1901 թուականին և արդէն բաւական թուով Ձեռագիրներ բաղդատել
էին Վ. տպագրի հետ, երբ 1903 թուին Էջմիածնում մի խորհրդակցու-
թեան մէջ որոշուեց հրատարակել «Պատմագիրք Հայոց» շարքը, որի

մէջ պիտի մտնէր և Խորենացու Հայոց Պատմութիւնը: Մենք յանձն
առանք պատրաստել Խորենացին այդ հրատարակութեան համար: Մեր
աշխատանքն այսպիսով տևեց 12 տարի ընդհատումներով: Այս հան-
գամանքը, ինչպէս և յետագայում աշխատակից ընկերներէս իրարուց
հեռու, ուրիշ տեղերում ապրելը, բնականաբար իր հետ կապուած
ունէր շատ անյարմարութիւններ, որոնք գործին ի վնաս պիտի լինէին:

Սկզբում մենք համեմատութիւնների մէջ առել էինք բոլոր ուղղա-
գրական տարբերութիւնները. բայց 1903 թուականի վերևում յիշուած
խորհրդակցութեան մէջ ձայների մեծամասնութեամբ որոշուեց, տեղ և
ժամանակ վաստակելու համար, համեմատութեան մէջ չառնել ընդհան-
րապէս ուղղագրական ընթերցութեանը ու ն յօդի տարբերութիւնները
և, հակառակ մեր ցանկութեան, այս հրատարակութիւնն անել ոչ թէ
հին, այլ վերջին դարերի ուղղագրութեամբ, այսինքն՝ օ փոխանակ
աւ, իւ փոխանակ նւ, աւէի փոխանակ ասնի կնւ: Մենք համակերպելով
այդ որոշմանը՝ այլ ևս համեմատութիւնների մէջ չառանք ընդհանրա-
պէս ուղղագրական ընթերցութեանը և պարզ կերպով աղաւաղուած
բառերը. բայց ն յօդի տարբերութիւնները պահեցինք:

Չուզենալով կրկնութիւն անել՝ ուղղագրութեան և պատուի համար
հրաւիրում ենք դիմել սոյն «Պատմագիրք Հայոց» հրատարակութեան
«Ազատագրողութիւն» յառաջաբանը (եր. ԾԴ հտ. § 40), որից սակայն
կարևոր է այստեղ բերել հետեւեալը. «Ձեռագիրների շատ անգամ
միմեանց հակասական կետադրութիւնը հարկաւ հնարաւոր չէր պահել:
Տպագրի մէջ եղածն էլ շատ տեղ ըստ իմաստի փոփոխել ենք, հազիւ
երբեմն ծանօթութիւնների մէջ նշանակելով մեր մտքած փոփոխու-
թիւնը: Իսկ մեր տպագրի մնացած կետադրութեան սովորական մասը,
մասնաւորապէս ստորակէտերի և բութերի գործածութիւնը, նաև
տողադարձն ամբողջապէս թողնուած էր Ստ. Մալխասեանցի հայեցո-
ղութեանը», որ վարել է այս աշխատանքի տպագրութեան հսկողու-
թիւնն ու տպագրական սրբագրութիւնը:

բ. Համառոտագրութիւնները նոյնն են պահուած, ինչ որ Ազա-
թանգեղոսի մէջ, որից կարևոր ենք համարում մէջ բերել հետեւեալները:
«Ընթերցութեանը պակասները նշանակել ենք չիք-երով. փխ.
(=փոխանակ) համառոտագրութիւնը գործ է ածուած, երբ մի ընթեր-
ցուածի տեղ այլ Ձ-ը մի ուրիշ ընթերցութեան ունի... Երբ տողի մէջ
միևնոյն բառը մի քանի անգամ է պատահում՝ անորոշութիւնից
հետեւալ բառը, օրինակ՝ «չիք և (ասաց)»... Տեղ-տեղ հանդիպող (*)
անտղանշով ընթերցութեանը ցոյց է տալիս, որ այդ ընթերցութեանը
տպագրական վրիպակ չպէտք է համարել իւր տարօրինակ գրչութեան
պատճառով... Դիժը (—) նշանակում է միւշիւ, յատկապէս գործածուած
չիք-երի մէջ... Անկիւնաւոր փակագիծը [] գործ է ածուած՝ այլ և այլ,
մեծ մասամբ նոյն խմբի Ձ-ների նման ասացուածի մէջ այս կամ այն
Ձ-ին յատուկ տարբերութիւնները նշանակելու համար, առանց
կրկնելու մի քանի անգամ ամբողջ ասացուածը. օրինակ՝ «Տն և զմեզ
այսմ [չցլ յայսմ, և այսոսիկ] աշխատեցուցող [չցս աշխատեցուցող,

որքան ընթերցողաճները, Բնագրի վերակազմելը չի կարող մի մարդու գործ լինել. դրա վրայ դեռ շատերը պիտի աշխատեն. և կարծում ենք, այսուհետև ուրիշները հեշտութեամբ կարող են վերակազմել բնագիրը՝ ի նկատի ունենալով ոչ միայն մեր տուած ընթերցողաճները, այլ և ուրիշ աղբիւրներ, և ամեն մի հատուածի համար առանձնապէս ուսումնասիրութիւն անելով: Արդարեւ, մինչև այժմ ևս շատ դիտողութիւններ են եղել խորենացու բնագրի համար, բայց դրանք մեծ մասամբ մնացել են լոկ ենթադրութեամբ ուղղումներ, բանի որ հիմնուած չեն եղել Ձ-ների ընթերցողաճների վրայ. այսուհետև այդպիսի ուղղումները, եթէ հաստատուում են միաժամանակ և ընթերցողաճներով՝ կը դառնան ընդունելի և ստոյգ: Յուսանք, որ մեր այս հրատարակութիւնը նոր առիթ կընծայէ շատերին խորենացու բնագրով նոր ի նորոյ պարապելու:

Այս հրատարակութեան բնագիրը վերջնապէս կազմել է Մ. Արեղեանը: Առաջին գրքի բնագիրը սկզբում միասին կազմեցին Մ. Արեղեանը և Ս. Յարութիւնեանը, իսկ երկրորդ գրքինը՝ Ս. Յարութիւնեանը մենակ. յետոյ սակայն Մ. Արեղեանը, աչքի առաջ ունենալով սկզբում կազմածները՝ նորից կազմեց առաջին երկու գրքերի բնագիրը: Առաջին գրքինը ինքը վերջնապէս պատրաստեց տպագրութեան համար, իսկ երկրորդ գրքի մէջ մտցրած փոփոխութիւնները Ս. Յարութիւնեանը Վ-ի սեպտեմբերին արտագրելով՝ պատրաստեց տպագրութեան համար: Երրորդ գրքի բնագիրը կազմել է Մ. Արեղեանը մենակ: Բնագրի կազմութեանը օգնել է շատ անգամ և Ստ. Մալխասեանցը, որ վարելով տպագրութեան սրբագրութիւնը՝ ամեն մամուլի համար բաղմաթիւ ցուցումներ և դիտողութիւններ է ուղարկել էջմիածին Մ. Արեղեանին, ցոյց տալով ծանօթութիւնների մէջ կասկածելի թուացող կամ արտագրութեան ժամանակ չնշանակած կամ թերի նշանակած կէտեր, որ նորից ստուգել և լրացրել է Մ. Արեղեանը, ինչպէս և առաջարկելով այս կամ այն ընթերցողաճը ծանօթութիւնների մէջ գնելու փոխանակ՝ բնագրի մէջ առնել, կամ ընդհակառակն: Մ. Արեղեանը յաճախ օգտուել է այս առաջարկութիւններից. բայց և այնպէս տպագրութեան մէջ ճշտութեամբ կատարուել են վերջնական ցուցումները Մ. Արեղեանի, որի վրայ և ընկնում է բնագրի կազմութեան ամբողջ պատասխանատւութիւնը: Երբեմն, երբ Ստ. Մալխասեանցի առաջարկութեանը համակարծիք չի եղել Մ. Արեղեանը, իսկ առաջարկութիւնը կարևոր է համարուել բնագիրն այս կամ այլ կերպ հասկանալու նկատմամբ՝ Ստ. Մալխասեանցի առաջարկութիւնը, ինչպէս սկզբից պայմանաւորուած է եղել Հրատարակչական Յանձնախմբի հետ, ղեկավարած է ծանօթութիւնների մէջ իր անուան սկզբնատառերով:

Ծանօթութիւնների մէջ դրուած վկայութիւնները Մ. Արեղեանին են. բայց Ստ. Մալխասեանցն էլ երբեմն նրա հաւանութեամբ աւելացրել է այդպիսիք: Վկայութիւնները լիակատար մէջ բերելու դիտաւորութիւն չի եղել, այլ այնքան միայն, որքան հարկաւոր է համարուել բնագրի կազմութեան համար. բանի որ վկայութիւնների լիակատար ամփոփումը կարելի է գտնել հանգուցեալ Գր. Խալաթեանցի երկու

հատորների մէջ— (Армянскій Эпосъ въ Исторіи Арменіи Моисея Хоренскаго, Москва 1896. և Армянскіе Ариакиды въ Исторіи Арменіи Моисея Хоренскаго, Москва 1903.

Գրքի վերջում դրուած յատուկ անունների ցանկը Ա. Գրքի համար կազմել է Մ. Արեղեանը, իսկ միւս երկու գրքերի համար՝ Ս. Յարութիւնեանը. բայց սրա կազմածը սկզբնական թերթիկների վրայ ամբողջապէս վերստուգել է Մ. Արեղեանը և ապա ճշտելով համանունները՝ արտագրել է ամբողջը: Հանրածանօթ անունների մեծ աղաւաղումները երբեմն չեն առնուած ցանկի մէջ: Մ. Արեղեանին է և այս Յառաջաբանը և խորենացու Մատենադարութեան ցուցակը: Վերջինս ըստ կարելոյն լիակատար անելու համար՝ Մ. Արեղեանի դիմումով հ. Արսէն Ղազիկեանը սիրայօժար ուղարկեց Վնեստից իր «Հայկ. Նոր Մատենագիտութիւն և Հանրագիտարան հայ կեանքի» դեռ չհրատարակուած գրքի այն մամուլը, որի մէջ է խորենացու Մատենագիտութիւնը. ուստի այստեղ հարկ ենք համարում մեր շնորհակալութիւնը յայտնել Միխիթարեան Հօրը: Ձ-ների մեծ խմբերը մասամբ որոշուած էին բաղդատութիւնից առաջ, մասամբ որոշուած են բաղդատութեան ժամանակ, երկրորդական խմբակցութիւնների որոշումը միայն Մ. Արեղեանին է, բնագրի և ընթերցողաճների տպագրելուց յետոյ: Ձ-ներից տառերկուսը նկարագրել էր Ս. Յարութիւնեանը, բայց Մ. Արեղեանը կորցնելով նրա տետրակը՝ ստիպուած եղաւ երկրորդ անգամ նոյն աշխատանքը կատարել միւս Ձ-ների և տպագրիչների հետ միաժամանակ: Ամբողջի վերջնական սրբագրութիւնը կատարել է Մ. Արեղեանը, բացի Բ. Գրքի առաջին երկու մամուլներից, որ Ս. Յարութիւնեանն է վերջնապէս սրբագրել:

Վերջում կարևոր եմ համարում յիշել և հետեւել: Ինչքան էլ առանձին խնամքով պատրաստուի այսպիսի աշխատանքը՝ վրիպակներն անխուսափելի են, մանաւանդ որ շատ անգամ կարգացած լինելով՝ գրեթէ անգիր գիտենք խորենացին, որով և աչքից կարող են փախած լինել ընթերցողաճներ: Կըլինին և ականջի սխալներ, քանի որ մէկը կարդացել է Ձ-ները, միւսը հետեւելով տպագրին՝ լսելով նշանակել է տարբեր ընթերցողաճները: Սխալներ առաջ են գալիս նոյն-իսկ ընթերցողաճները Ձ-րից արտագրելիս և ամենից շատ, ինչպէս վերևում ցուածները Ձ-րից արտագրելիս և ամենից շատ, ինչպէս վերևում նկատեցի՝ ընթերցողաճների համախմբումի, այլ և արտագրութեան և տպագրութեան միջոցին: Առանձնապէս պէտք է յիշատակել, որ, մի տեղ մի ուրիշ Ձ-րի տառ լինի նշանակուած, ինչպէս Կ-ի փոխ. Կ², տեղ մի ուրիշ Ձ-րի տառ լինի նշանակուած, ինչպէս Կ-ի փոխ. Կ², այսպիսի վրիպակը նշանակութիւն ունի միայն խմբակցութիւնները յայտնի վրիպակը նշանակութիւնները շատ պարզ որոշուած են որոշելու համար. իսկ խմբակցութիւնները շատ պարզ որոշուած են հարկաւոր և հաղաբաւոր ուրիշ ընթերցողաճներով. 2, եթէ որեւէ

Ձ-րի այս կամ այն ընթերցումածը աչքից փախած լինի՝ դա ևս առանձին արժէք չունի, քանի որ նոյն խմբին պատկանող Ձ-ները բաղմաթիւ են և դրանց մէկն ու մէկը անպայման տալիս է այդ ընթերցումը, և 3, եթէ մի հատ Ձ-րի միայն առանձնայատուկ ընթերցումն աչքից փախած լինի՝ դա ևս, կարծում ենք, մեծ նշանակութիւն չունի, քանի որ այդպիսի առանձնայատուկ ընթերցումները մեծ մասամբ անարժէք են սկզբնական բնագրի նկատմամբ:—Մենք մեր կողմից աշխատել ենք, որ մեր գործն անթերի լինի. բայց եթէ կըպատահին վրիպակներ՝ այդ ասպագայում աշխատողների ներողամտութեանն ենք թողնում:

Զպէտք է մոռանալ, որ այս գործի վրայ աշխատողներս մեր օրուայ թարմ ժամանակը չենք նուիրել սրան, այլ եղել ենք մարդիկ՝ «անպարապ» իւրաքանչիւրս մեր պաշտօնի գործերից, և մեր յոգնութեան ժամերին ենք կատարել այդ և նոյն-իսկ մեր հանգստեան ժամերը նուիրել դրան տարիների ընթացքում, չխնայելով ժամանակ և եռանդ և կրելով այդպիսի տաղտկալի գործի ծանրութիւնը, որ այսպիսի բաղմաթիւ օրինակների բաղդատողներն ու բիւրաւոր ընթերցում-ները համախմբողները միայն կը հասկանան թէ ինչ է: Արել ենք այն, ինչ որ կարողացել ենք: Մենք մեզ լիովին վարձատրուած կը համարէինք, «միայն թէ շնորհակալ ոք մերոցս գտանիցի աշխատութեանցս»:

ՄԱՆՈՒԿ ԱՔԵՂԵԱՆ

ՍԷԹ ՅԱՐՈՒԹԻԻՆԵԱՆ

II.

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ա Տ Պ Ը Գ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր.

ՄԻԱՅՆ ԲՆԱԳԻՐ.

1. Ամստերդամ, 1695. «Ազգաբանութիւն տոհմին Յարեթեան»...
2. Վենետիկ, 1752. «Ազգաբանութիւն տոհմին Յարեթեան»...
3. Վենետիկ, 1827. «Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց»:
4. Վենետիկ, 1881. «Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց»:
5. Տփլիս, 1881. «Սրբոյ հօրն մերոյ Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց»:
6. Տփլիս, 1910. «Սրբոյ հօրն մերոյ Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց»:
7. Վենետիկ, 1843. «Սրբոյ հօրն մերոյ Մովսիսի Խորենացւոյ Մատենագրութիւնը (Պատմութիւն Հայոց, Թուղթ Սահակայ Արծրունեաց իշխանի ևին)»:
8. Վենետիկ, 1865. «Սրբոյ հօրն մերոյ Մովսիսի Խորենացւոյ Մատենագրութիւնը»:

ԲՆԱԳԻՐ ԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՆՆ.

9. Հայ-Լատիներէն, Լոնդոն, 1736. Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն և Աշխարհագրութիւն. Mosis Chorenensis Historiae Armeniacae Libri III. Accedit ejusdem Scriptoris Epitome Geographiae... Latinè verterunt, notisque illustrarunt Gulielmus et Georgius, Gul. Whistonii Filii...
10. Հայ-Ֆրանսերէն, Վենետիկ, 1841. Ա. և Բ. գրքերը միայն. Moïse de Khorène... Histoire d'Arménie. Texte arménien et traduction française par P. E. Le Vaillant de Florival.
11. Հայ-Ֆրանսերէն, Պարիզ, 1845. Moïse de Khorène... Histoire d'Arménie. Texte arménien et traduction française, avec notes explicatives et précis historiques sur l'Arménie... Par P. E. Le Vaillant de Florival.

ՄԻԱՅՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

12. Աշխարհարար, Ս.-Պետերբուրգ, 1889. «Մովսէս Խորենացու Հայկական Պատմութիւն. աշխարհարար թարգմանեց և լուսարանեց Խորէն ծ. վ. Ստեփանէ»:
13. Աշխարհարար, Ս.-Պետերբուրգ, 1898.—Նախորդ թարգմանութեան երկրորդ տպագրութիւնը, սրբազրուած և ուղղուած:
14. Լատիներէն, Ստոկհոլմ 1733. *Epitome commentariorum Moysis Armeni de origine et de rebus Armenorum et Parthorum item series principum Iberiae et Georgiae cum notis et observationibus Henrici Brenneri...*
15. Ֆրանսերէն, Պարիզ, 1836. *Histoire d'Arménie de Moïse de Khorénatzi... traduite p. P. E. Le Vaillant de Florival...*
16. Ֆրանսերէն, Պարիզ, 1869. *Moïse de Khorène. Histoire d'Arménie en trois livres. Traduction nouvelle accompagnée de notes historiques, critiques et philologiques. (Collection des Historiens anciens et modernes de l'Arménie, publiés en français... par Victor Langlois... Tome deuxième.—Առաջին հատորի մէջ ևս ունի՝ Mar Apas Catina. Histoire ancienne de l'Arménie...)*
17. Իտալերէն, Վենետիկ, 1841. *Storia di Mosè Corenese, versione illustrata dai Monaci armeni Mechitaristi, ritoccata quanto allo stile da N. Tommaséo...*
18. Իտալերէն, Վենետիկ, 1850. Նախորդի երկրորդ տպագրութիւնը:
19. Իտալերէն, Վենետիկ, 1841. *Mosè Coronese, storico armeno del quinto secolo, versione di Giuseppe Cappelletti.*
20. Ռուսերէն, Պետերբուրգ, 1809. *Армянская История, сочиненная Мусеєм Хоренским... перевелъ съ Армянскаго... Архидіаконъ Іосифъ Іоаннесовъ.*
21. Ռուսերէն, Մոսկովա, 1858. *Исторія Арменіи Мусея Хоренскаго. Перевелъ съ Армянскаго и объяснилъ Н. Эманъ.*
22. Ռուսերէն, Մոսկովա, 1893. Նախորդի երկրորդ տպագրութիւնը, սրբազրուած և ուղղուած:
23. Գերմաներէն, Ռեգենսբուրգ, 1869. Մասնակի թարգմանութիւն. *Des Moses von Chorene Geschichte Grossarmeniens. Aus dem armenischen übersetzt von Dr. M. Lauer. Երկրորդ գրքի բնագիրը նաև Լատերի դասագրքում՝ Armenische Chrestomathie zu des Verfassers Grammtik der classischen armenischen Sprache. Wien, 1881.*
24. Հունգարերէն, թարգմանութիւն Գրիստ. Սոնկոզեանի, ուսուցիչ Կերլա հայաբաղադրի, 1892.

Բ. ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Մովսէս Խորենացուն վերաբերեալ մատենագրութիւնն այնքան ընդարձակ է, որ ամեն ինչ այստեղ դնել անկարող ենք, քանի որ ձեռի տակ չունինք ցուցակներ և գրադարան: Բացի վերոյիշեալ թարգմանութիւնների մէջ եղածներից՝ հնարաւոր է մեզ յիշատակել և հետեւեալները, որոնց աղբիւր եղել են գլխաւորապէս—ա. Գ. Սալաթեանցի երկու հատորները, *Арм. Эпоха и Арм. Армакуды. р. Տաշեանի «Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի վիեննա».* գ. Կ. Կոստանեանցի «Հայագիտութիւնն Արևմտեան Եւրոպայում», Թիֆլիս, 1910. դ. Հ. Գ. Զարպանալեանի «Ուսումնասիրութիւնը Հայ լեզուի և մատենագրութեան յարեմուտ», Վենետիկ, 1895. ե. Հ. Արսէն Ղազիկեանի «Հայկ. Նոր Մատենագիտութիւն և Հանրագիտարան հայ կեանքի» վերջինիցս են առնուած հայերէն պարբերական թերթերի մէջ եղած յօդուածները:

1. Արեղեան Մ. Հայ ժողովրդական Առասպելները Մովսէս Խորենացու Հայոց Պատմութեան մէջ. Վաղարշապատ, 1901. (արտատպութիւն «Արարատ»-ից):
2. Ադոնց Ն. յօդուած ի *Византийский Временникъ*, т. VIII, вып. 1—2.
3. Ալիշան հ. Ղ. Հայապատում, Վենետիկ, 1901—1902. Հին Հաւատք, Վենետիկ 1895. Բաղմաթիւ տեղեկութիւններ «Այրարատ»-ի և միւս երկերի մէջ: Յօդուած Դ. գրքի մասին «Բաղմապէս» 1851, էջ. 69: Տես և ներքեւում «Բաղմապէս»:
4. Բառագարտներ. A. Baumgartner, Ueber das Buch die „Chrie“, ի *ZDMG*, 1886, Heft III. p. 457—515.
—Dr. M. Lauer und das zweite Buch des Moses Chorenatzi, Leipzig, 1885.
5. Բլաու, O. Blau, Die Herren von Sophene und deren Münzen, ի *Numismatische Zeitschrift*, Wien, 1877. IX. p. 108.
6. Գարագաշեան, Քննական Պատմութիւն Հայոց, հատ. Ա. Կ. Պոլիս, 1880 և հատ. Ա—Դ, Տիֆլիս, 1894—95.
—Ճաշակը Ոսկեղէն դպրութեան, հատ Ա. Կ. Պոլիս, 1887, էջ 23—36. հատ. Բ. Կ. Պոլիս, 1889, էջ 2—11:
7. Գաթըրճեան հ. Յ. Տիեզերական Պատմութիւն, հատ. Ա. 1849, էջ 87 հտն.:
—Պատմութիւն Մատենագրութեան Հայոց, Վիեննա, 1851.
8. Գելցեր Հ. H. Gelzer, Africanus und die Byzantinische Chronographie I. 1880. էջ 209 և 281.
—Die Armenische Mythologie. Beiträge der Königl. Sächs. Gesellsch. d. Wissenschaften. Sitzung vom 7 dec. 1895.

- Armenien, in Realencyclop. für protest. Theologie u. Kirche. II Bd. 1897. Հայ. թարգմ. հ. Գր. Գալեմբարեան, Վիեննա. 1897. «Համառոտ Պատմութիւն Հայոց»։ Քննադատ. Արեւիկեան Մամուլ, 1897, էջ 687. «Մշակ», 1897 թ. 101.
- Zur armenischen Götterlehre. Berichte über die Verhandl. d. Sächs. Gesellsch. d. Wiss. hist. phil. cl. 1896. Bd. 48. Հայ թարգմ. հ. Յովհ. Թորոսեան, Վենետիկ, 1897. «Հետազոտութիւն հայ դիցաբանութեան»։ Քննադատ. «Մասիս», 1897, թ. 112.
9. Գէորգեան Բ. Վ. (Ճուղուրեան), Խորենացի Խորենացոյ պէտք է հասկանալ, Ա. Վաղարշապատ, 1889. Բ. Թիֆլիս, 1902.
10. Գուտշմիդ. A. v. Gutsmid, Ueber die Glaubwürdigkeit der armenischen Geschichte des Moses von Khoren, Leipzig 1876. Ausdruck aus d. Berichten ü. d. Verhandlungen d. Königl. Sächs. Gesellsch. d. Wiss. 1876 von 23 April. Հայ թարգմ. հ. Ն. Զնտոյեան, Բազմավէպ 1877, էջ 43—51, 110—116, 213—222, 289—302.
- Moses of Chorene, in Encyclopaedia Britannica 1883. XVI. 861—863.
- Kleine Schriften, Bd. III. Leipzig, 1892. էջ 282—338.
- Untersuchungen über die Geschichte des Königreichs Osroene. St.-Petersb. 1889, in Mémoires de l'Académie Impér. des sciences St.-Petersb. 1887, VII. série. T. XXXV. № 1. p. 17.
11. Դադրաշեան Յ. Փաւստոս Բիւզանդացի և իւր պատմութեան խարդախողը։ Քննութիւն Մովսէս Խորենացոյ աղբիւրների մասին, Վիեննա 1898։ (Աղբ. Մատեն. ԻԹ.)։ Քննադատ. «Բազմավէպ» 1898. թ. 12. «Մշակ» 1898 թ. 201, 202, 204, 205. (Ստ. Մալխասեանց)։ «Հանդէս Ամսօրեայ», թ. 4. (Դադրաշեան Ս. Մ.-ի յօդուածի դէմ)։ «Նոր-Դար» 1898 թ. 192.
12. Դիւլորիէ, Ed. Dulaurier, Étude sur les chants historiques et les traditions populaires de l'ancienne Arménie, in Journal Asiatique 1852. № 1. vol. XIX.
- Les chants populaires de l'Arménie, in Revue de deux Mondes 1852.
13. Զարպհանալեան հ. Գ. Պատմութիւն հայերէն գպրութեանց, Ա. Հին Մատենագրութիւն Հայոց, Վենետիկ 1865։ Երկրորդ տիպ, Հայկական հին գպրութեան պատմութիւն 1886։ Երրորդ տիպ 1897.
- Ուսումնասիրութիւնը հայ լեզուի և մատենագրութեան յարեմուտ ժ-ժ-ժ դար. Les études Arméniennes en Europe (siècles XIV—XIX). Վենետիկ 1895, էջ 102, 243, 281, 338, 370. (Գ. Ա. Շրումպֆի «Հայկ. Ուսումնը յԵւրոպա» գրուածքի թարգմանութիւնն է, ուղղումներով և յաւելումներով)։
14. Էմին Մ. Վէպը Հնոյն Հայաստանի, Մոսկուա 1850. Երկրորդ անգամ Էմինեան «Ազգագրական Հանդէս»-ի Ա. հատորի մէջ։
- Н. Эминъ, Очеркъ Религии и вѣров. язых. армянъ, Москва 1884.
- Бахагъ Баханагах'... С.-П. 1873.
- Мудѣиуы въ древней Арменіи, Москва 1881.

- Мусей Хоренскій и древн. эпосъ Армянъ. Москва 1881. Հայ թարգմ. Գր. Խալաթեանց. «Մովսէս Խորենացի և Հայոց հին վէպերը», Թիֆլիս 1886. Նոյնը թարգմ. Խաչ. Յովհաննիսեանց. «Մովսէս Խորենացի և Հին Հայկական վէպ». Թիֆլիս 1887.
- Дунастическій списокъ Хайкудошъ, Москва 1884.
15. Լա Կրոզ, M. V. La-Croze. Thesaurus epistolici Lacrosiani, Լայպցիգ, 1742—1746. հատ. I. 358 հտն. հատ. III. 184 հն.
16. Լանգլուա, V. Langlois, Les sources de l'Histoire d'Arménie de Moïse de Khorène, Paris 1858.
- Études sur les sources de l'Histoire d'Arménie de Moïse de Khorène, in Bulletin de l'Acad. imp. d. sciences, Mém. asiat. 1861. t. IV. p. 293—368. թարգմ. Աղաբեկեան և Ս. Պալասանեան, Տիֆլիս 1860 և 1863.
17. Լանդիեր, Landière, Notice sur Moïse de Khorène, historien de la Grande Arménie. Paris, 1838.
18. Խալաթեանց Բ. Հին հայոց ժողովրդ. վէպերը և Մովս. Խորենացի։
19. Խալաթեանց Գր. Գ. Халатъянъ, Армянскій Эпосъ въ Исторіи Арменіи Мусея Хоренскаго. Опытъ критики источниковъ. Часть I. Изслѣдованіе, часть II. Матеріалы. Москва, 1896.
- Армянскіе Ариакиды въ „Исторіи Арменіи“ Мусея Хоренскаго. Опытъ критики источниковъ. Часть I. Изслѣдованіе, часть II. Матеріалы. Москва, 1903.
- Начало критическаго изученія исторіи Арменіи Мусея Хоренскаго. ЖМНП. 1894, հոկտ.
- Հաղար Փարպեցի և դործը նորին, Մոսկուա, 1883.
- Մովսէս Խորենացոյ նորագոյն աղբիւրների մասին քննադ. ուսումնասիր. Վիեննա, 1898.
- Մարաբա Մծուրնացի, կեղծ Ազաթանգեղոս, Վենետիկ, 1898.
- Մովսէս Խորենացոյ Հայոց Պատմութեան սկիզբը։
- Եգեսիոյ Արգար Թագաւորը ըստ Խորենացոյ։
- Հայ Արշակունիք Խորենացոյ Հայոց Պատմութեան մէջ։ Վիեննա 1906.
- Հայոց վէպը Մովսէս Խորենացոյ Հայոց Պատմութեան մէջ։
- Մովսէս Խորենացի և իւր աղբիւրները։
20. Կատրմէր, Quatremère, Observations sur la ville de Ninive, in Journ. des Savants 1850. p. 364 հտ.
21. Կարենեանց Յ. Բաղդատմութիւն Պատմութեան Մովսիսի Խորենացոյ հն. Տիֆլիս, 1858.
22. Կարիեր, A. Carrière, Moïse de Khoren et les Généalogies patriarcales. Paris, 1891. Rev. hist. XXV. № 387.
- Nouvelles sources de Moïse de Khoren. Vienne, 1893.
- Nouvelles sources de Moïse de Khoren, Supplément. Vienne 1894.
- Հայ թարգմ. Տաշեանի «Նորագոյն աղբիւրք Մովսիսի Խորենացոյ» և «Յաւելուած». Վիեննա, 1893 և 1894.
- La légende d'Abgar dans l'Histoire de Moïse de Khoren. Paris,

1895. Հայ թարգմ. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1896. էջ 33—35, 97—101, 170—175, 238—246, 263—267 և ին. Վերջինիս դէմ հ. Բ. Սարգսեան՝ Բաղմովէպ 1894 էջ 198—210. Արգարի զրոյցի մասին տես Χαλατσηανος Арм. Армак. Կր. 76 հտ. և հ. Տաշեան „Zur Abgarsage“, Ի WZKM. Bd. IV. Hest 1, 2, 3.
—Les huit sanctuaires de l'Arménie d'après Agathange et Moïse de Khoren.
—Նամակ «Հանդէս Ամսօրեայ» խմբագրութեան Մար Աբասի մասին. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1897. յունուար:
23. Կիպերտ, H. Kiepert, Ueber die älteste Landes—und Volksgeschichte von Armenien, Ի Monatsberichte d. Königl. Pr. Acad. d. Wiss. Berlin, 1869.
24. Կոնիբեր, F. Conibear. Մովսէս Խորենացոյ Պատմութեան աղբերաց խնդիրը. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1902. յուլիս, օգոստոս.
—Մովսէս Խորենացոյ ժամանակի մասին, Byz. Zeitschr. 1901. 3—4. Hest. Հայ. թարգմ. Տաշեանի Յառաջաբանով. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1902. յունուար և մարտ:
25. Զնտոյեան Ն. Կալիսկ. Դատաստան Ի վերայ Խորենացոյ և դատաւոր նորա. «Բաղմովէպ» 1878. էջ 32—45.
26. Մալխասեանց Ստ. Մովսէս Խորենացոյ նոր աղբիւրները. «Մուրճ», 1892.
—Սերէոսի Պատմութիւնը և Մովսէս Խորենացի, մատենագր. ուսումն. Թիֆլիս, 1899:
27. Մակլեր, F. Macler, Moïse de Khoren et les travaux d'Auguste Carrière Ի Revue Archéolog. Paris, 1902.
28. Մառ, H. Марр. Къ критикѣ Исторіи Моисея Хоренскаго СПБ. 1898.
—О начальной исторіи Арменіи Анонима. Къ вопросу объ источникахъ Исторіи Моисея Хоренскаго. Ի Византійскій Временникъ, 1894, II.
—Изъ лѣтней поѣздки въ Арменію. Отдѣльный оттискъ изъ „Зап. В. Отд. Имп. Р. Арх. Общ.“ 1890. Томъ VI. стр. 135—228.
—Арабское извлечение изъ сирійской хроники Марбааса Ի Записки Вост. Отд. Имп. Русс. Арх. Общ. т. XIV և Отд. оттискъ СПБ. 1902.
Հայերէն թարգմանութիւններ՝ «Ամառնային ուղևորութիւնից» Կին: «Առ քննադատութիւն պատմութեան Մ-ի Խորենացոյ». «Անա-նունի Հայոց նախն. պատմութեան մասին. Մովսէս Խորենացոյ պատմ. աղբիւրներուն հարցի վերաբերմամբ, Կարիէրի քննադատ. յօդուածների առթիւ»:
—Յօդուած Ի Византійскій Временникъ. Томъ V. вып. 1 и 2. 1898. Կր. 227 հտն. (Քննադ. խալթեանցի Армянск. Эпосъ գրքի):
29. Մարկարտ, Marquart. յօդուած Ի ZDMG. 1895. IV p. 656.
30. Մեսրոպ վարդ. յօդուածներ՝ «Արարատ» 1893 յունուար Կր. 65—73. 1898. Կր. 165—173.
—Հրատարակութիւն «Սոկրատայ Արտաստիկոսի Եկեղեցական Պատմութիւն». Վաղարշապատ, 1897.
31. Միարան (Գ. Տ. Մկրտչեան) Խորենացոյ պատմութեան ուսումնա-սիրութիւն, Վաղարշապատ 1896. նոյնը «Արարատ» 1890 էջ 567—576, 674—682. 1891 էջ 87—106, 147—155, 196—207, 277—281, 384—402, 437—448.
—Հայկականը, Վաղարշապատ 1894.
—Յօդուած, «Արարատ» 1897, էջ 422.
32. Նե, F. Nèze. L'Arménie chrétienne et sa littérature, Louvain 1886.
33. Նիկար Պ. Nicard, —Փօլ Նիքար, Տիֆլիսի և Սկիւլիի Կրեոպի արձանագործը, Dipoenus et Scyllis sculpteurs crétois, հրատար. Ի Յիշատակագիրս Գաղղիոյ ազգային հնագիտաց ընկերութեան Շար չորրորդ. հատ. Ը. Փարիզ 1877. յէջ 131—275 (Զարգհ. Ուսումնասիրութիւնը հայ լեզուի... Կր. 243 հտ.):
34. Նիկոլսկի, В. М. Никольскій, Клинообразная надпись Ванскихъ царей. III. т. Ի Древн. Вост. мурд. Вост. Ком. М. Арх. Общ. вып. III.
35. Նորայր Բ. Քննասէր Ա. Բ. տետր.
—Հայկական բառաքննութիւն, Կ.-Պոլիս, 1880.
—Յօդուած «Հանդէս Ամսօրեայ» 1893 սեպտ. 273—78. Տես և ներքեւում «Մշակ».
36. Շրումպֆ, D. Schrumpf, The study of Armenian, 1891. Տես և Զարգհանալեան:
37. Զամչեան Միք., Պատմութիւն Հայոց. 3 հատ.
38. Պալասանեան Ստ., Պատմութիւն Հայոց Գրականութեան. Տիֆլիս, 1865.
39. Պատկանեան Բ. К. Паткановъ, Ванскія надписи и значение ихъ для исторіи Передней Азии Ի ЖМНП. 1874—1881. և առան-ձին СПБ. 1881.
40. Պարոնեան Ս. Վ. Վաւերաբանութիւն Մար Աբասեան Մատենին ուր Ի գիրս Մովսիսի Խորենացոյ: Տես նաև «Քննասէր», «Հանդէս Ամսօրեայ»:
41. Պետերման, J. H. Petermann, Ueber Moses Chorenensis und die Quellen seiner Geschichte der Armenier. Sitzungsber. d. Berl. Acad. d. Wiss. 1851.
—Ueber die schriftl. Quellen des Moses Chor. նոյն տեղում 1852.
42. Պիշար, M. Pichard, Essai sur l'histoire d'Arménie par Moïse de Khorène, Paris 1866.
43. Ռենան, Renan, Histoire générale des langues sémitiques, Paris 1858. p. 262 հտ.
44. Սարգսեան հ. Բ. Քննութիւն Մարիբասեան աւանդութեան ըստ Մ. Խորենացոյ և անոր աղբերաց վրայ: «Բաղմովէպ» 1883. էջ 54, 111, 224 և ին. 1884. էջ 35, 123, 228, 315. 1885. էջ 11, 108. Համառօտ բովանդակութիւն տեսութեանց, «Բաղմովէպ» 1885. էջ 237—247.

—Ա. Կուդզմիթի ի Համապատումն Բրիտանականին և Լոնդոնի Կարծեաց Նորա:

—Քննադատութիւն ի վերայ թղթոյն Մովսիսի Խորենացւոյ.

—Վարք ս. Սեղբեստրոսի և աղբերք Մովսիսի Խորենացւոյ, Վինետիկ 1893.

45. Սէն-Մարտէն. M. J. Saint-Martin, *Notices sur la vie et les écrits de Moïse de Khorène. Journ. Asiat.* 1823. II. p. 321—344.

—*Fragments d'une Histoire des Arsacides, Paris* 1850 I. p. 145—158.

46. Տաշեան Ուսումնասիրութիւնք Ստոյն Կալիսթենայ, «Հանդէս Ամսօրեայ» 1891—92. և առանձին Վինետա 1892.

47. Ֆետտեր. P. Vetter, *Die Sibyllen-Citat bei Moses von Choren. Theol. Quartalschr. Tübingen*, 1892. III.

—*Moses von Choren, Welzer u. Weltes Kirchenlexicon VIII.* 1893.

—*Das Buch des Mar Abas von Nisibis, im Festgruss R. p. Roth*, 1893.

—*Moses von Choren, in Nirschl's Patrologie und Patristik, Mainz* 1885. Bd. III.

—*Die nationalen Gesänge der alten Armenier. Theol. Quartalschrift, Tübingen*, 1894. Այս բոլորի հայ թարգմ. «Ֆէթթէրի հայկական աշխատասիրութիւնք». Վինետա, 1895.

48. Ֆրերէ. Frérét, *Mémoires sur l'ère arménienne. Oeuvres Complètes. t. XII. p. 187—254. և Mémoires de l'Acad. des Inscriptions et Belles-Lettres. t. XLVII. p. 98 և հոն.*

Հետեւեալ պարբերական թերթերը հ. Ա. Ղազիկեանի «Նոր Մատենադիտութիւնից»: Ազգասէր, 1846. էջ 175 և 177:—Արարատ, «Խորենացու Պատմութեան ուսումնասիրութիւնը» (Միարան), 1890, 1891. —«Մովսէս Խորենացու մէկ նոր աղբիւրը» (Փ. Տ. Մովս.), 1893. 65, 283.—«Մովսէս Խորենացի և իւր աղբիւրները» (Գ. Սալ.), 1897, 531. —«Խորենացու ժամանակը որոշելու նոր փորձ» (Գ. Տ. Մկրտչեան), 1897, 422. «Դիտողութիւններ Խորենացու մասին» (Գր. Վանցեան), 1900, 186.—«Մի հատուած Մովսէս Խորենացու Պատմութիւնից», 1895, 118, և թ. 4, Յաւելուած՝ էջ 12.—1896, էջ 317.—«Ի Մովսիսէ քերթողահօրն պատմութենէ վասն Կոստանդիանոսի մեծի թագաւորին», 1894, թ. 5. «Մովսէս Խորենացու Ուսումնասիրութիւնը», (Գ. Տ.-Մկրտչ.), 1894, էջ 148.—«Փիրմիլիանոսը Խորենացու Պատմութեան մէջ», 1894, 26.—«Մովսէս Խորենացու մեղեդին ի պատիւ Ս. Գր. Լուս.», 1895, 202.—Մալլերի «Moïse de Khorène et les travaux d' A. Carrière» գրութեան առթիւ 1904, թ. 1.—Արեւելեան Մամուլ 1881 (Ս. վ. Պարոնեան), 1896, 470:—Արեւելք, «Մովսէս Խորենացի և Լամարթին», 1890, թ. 1933—35, 1959:—Արծուի Վասպուրական, «Մովսէս քերթողահայր ակնադրելու հայացի դարութեան», 1858, 223:—Արմազանք 1891, թ. 37:—Արմէնիա (հունգարերէն) Gergely, G. 1887, Heft 1:—Արշալոյս Արարատեան 1878, թ. 1092:—Բազմալէս,

«Մովսէս Խորենացի և իւր Հայոց Պատմութիւնը» (Ալիշան) 1847, էջ 150.—«Մովսէս քերթողահայր Հայոց» նոյն 1849, 51. (Նոյնը քաղուածոյ արտատպուած ուսանայ լեզուով Արաքս 1893 զիրք Բ. էջ 46, Պոռնանցի «Երանգ թէ ճշգրիտ» վիպակին մէջ). —«Յաղագս Մովսիսի Խորենացւոյ Դ. անուանեալ գրոցն պատմութեան» նոյն 1851, 69.—1894, էջ 544. Տեղայի թղթակցութիւնը, և 547, Հ. Բ. Ս-ի դիտողութիւնը.—Այլ թղթակցութիւն Տեղայի 1895, 65.—«Քննադատութիւն քննադատութեան Ա. Կարիէրի և Խորենացւոյ Ե. դարու բնագործը» (Հ. Բ. Ս.), 198—210.—«Մովսէս Խորենացի և Լա Կրոզ» (Ե. Տեղա) 1897, 5.—«Ազգային մեծ մատենագիր մի», 233.—«Բեկազիր արձանագրութիւնք Ռուսաց Հայաստանում և Մ. Խորենացի» (Խ. Յովհաննիսեանց), 457.—«Սոկրատայ հին թարգմանութեան հրատարակութիւնն և Մ. Խորենացի» (Հ. Բ. Ս.), 565—575.—«Հին Պատմութիւն Մովսիսի Խորենացւոյ» (Ալիշան) 1898, 165—174.—«Մ. Խորենացւոյ Պատմագրութեան ուսումնասիրութեան ընթացքը և անոր հետեւեալ նոր ապացոյցները» (Հ. Բ. Ս.), 1903, թ. 11, 12.—(Ասոր դէմ ՀԱ. 1904, թ. 1—2).—1904, թ. 2, «Պետրոս Սիւնեցի» և թ. 3, «Գրիգոր Սարկաւազապետ» և թ. —«Խորենացին է Աստուածաշնչի Մնացորդաց զրքերի առաջին հայ թարգմանողը Ասորերէն բնագրից» (Բարդ. Կպ. Գէորգեան), 1905, 426.—«Երկրորդ տիեզերական ժողովն ու Մովսէս Խորենացի» (Հ. Բ. Ս.) 202, 301, 418:—Բանասէր Մ. Խորենացւոյ Պատմութիւն հայոց ուղղագրեալ և ծանօթաբանեալ (Հ. Ս. Պարոնեան) 1889, 93, 178, 280, 349.—1900, 317.—1903, 166.—Մ. Խորենացւոյ խնդիրը, պատասխան առ «Հանդէս Ամսօրեայն» (նոյն), 349.—1904 թ. 5—6:—Երեւակ, «Մ. Խորենացի» 1858 հատ. Դ. էջ 363.—1859, 11.—«Մ. Խորենացիին վրայ նոր քննութիւն» 1860, 12:—Լումայ, «Խորենացին քննադատութեան մէջ» (Ա. Տ.-Միք.) 1900, զիրք Ա.—«Թուղթ Սահակայ Արծրունւոյ առ Մովսէս Խորենացի և պատասխանի» անդ:—Հանդէս Ամսօրեայ 1888, էջ 8, 79, 133, 171, 223, «Պ. Ամանտ... և երկիր Հայոց».—«Քննութիւն ողբոցն Մ. Խորենացւոյ» (Կ. Յ. Պատմաճեան) 1891, թ. 12.—«Մ Խորենացւոյ մէկ նոր աղբիւրը Ա. 1892. էջ. 150 (Ասոր դէմ Մուրմ 1892 թ. 12, (Ստ. Մալլս.)—Բ. 373: Ասորն դէմ անդ էջ 343 (Հ. Ս. Պարոնեան).—«Նորադոյն աղբերք ևն Կարիէրի». 1893 էջ 116 և թ. քննադ. Ֆէթթէրի, անդ էջ 243. տես և էջ 178.—«Թղթակցութիւն Կարիէրի առ Տաշեան», էջ 309.—«Սիրիլեայց կոչումը Մ. Խորենացւոյ» (Ֆէթթէր) 1893 թ. 2.—«Մովսէս Խորենացի» (Ֆէթթէր), անդ, էջ 371.—«Մովսէս Խորենացի ըստ ուսուցչապետ Ն. Մառի», 1895. էջ 18 և թ.—1896, էջ 315 (2).—1898, 313.—«Մի հատուած Մ. Խորենացու Պատմութիւնից», (տես Արարատ 1896, յուլիս).—«Մ. Խորենացւոյ նկատմամբ «Ծաղկաքաղի» մէկ փոքրիկ դիտողութիւնը», 1897, 61 (20).—Մ. Խորենացւոյ քննադատութեան առթիւ, 1898, էջ 185 (4), 189 (15).—«Երկու անկեղծ և ճշմարիտ դիտաւանդներ» (մին է Մեսրոպ վարդ. որու գրութիւնը տես Արարատ 1898, թ. 3—4, էջ 165, «Սոկրատ պատմագիր և Մովսէս Խորենացի»).

«Մ. Սորենայոյ պաշտպանները կրնուազին», 1898, թ. 8—9, էջ 282 (13). — «Մ. Սորենայոյ պաշտպանները» (Նորայրի Մշակ-ի մէջ հրատարակած յօդուածոց առթիւ), թ. 12, էջ 382 (4). — 1889, թ. 4, էջ 116—122 ընդդիմախօսութիւն. — Տեւ և Բանասէր 1900 հատ. Բ. պրակ Ա. էջ 55—82. և Հանդէս Ամսօրեայ 1900, էջ 316 (41). — «Մ. Սորենայոյ պաշտպանին», 1903, թ. 7, էջ 222 (3). — «Մ. Սորենային և Բ. Տիեզերական ժողովը» (Ն. Ա.), 1904, թ. 1—2: — Ծաղաղ, «Այցելութիւն շիրմի Ս. Վարդապետին մերոյ և քերթողանօր Մովսիսի Սորենայոյ որ ի Տարոն», քերթ. (Մանուկ ժամակոչեանց) 1860, 326: — Մասիս, «Աշխարհաբա Սորենայի» 1890, ապրիլ 15. — Պատասխան՝ Արեւելք 1890 թ. 1879. — Մշակ 1886, թ. 120. — 1894, թ. 132, «Պրոֆ. Մարքի նոր աշխատութիւնը», և թ. 139. — 1895, թ. 58. — 1896, թ. 70, «Մի բացատրութիւն Մ. Սորենայոյ ողորդներէ առթիւ» (Գր. Սալաթ.) 1897, թ. 3. — 1898, թ. 192, 193, 195, 203, 216, 217. — 1899, թ. 16, 17, «Հայերէն հին գրականութեան խնդիրներ. Մովսէս Սորենայի» (Նորայր). — 1900, թ. 151, Մամուլ: — Մասի «Մովսէս Սորենային և նրա քննադատները». Արարական քաղաածք Մարիբասի Սիրիական Քրոնիկից (Մ. Սորենայոյ Պատմութեան հարցին վերաբերեալ), քննադ. անդ՝ 1902, թ. 224—5: — Մուրճ 1891, էջ 290. — 1893, թ. 5, էջ 808. «Մի բանասիրական խնդրի առթիւ» (Սորենային Ուխտանէսի մօտ). — «Մովսէս Սորենային և Թուրքիաց կրգրը», 1894, թ. 3. — «Հայագիտութիւնը XX դարու սկզբում» (Ստ. Մալխ.) 1901, թ. 1—4: — Տարազ, «Մովսէս Սորենայոյ հայերէնի մասին», 1903, թ. 33: — Փարոս, «Վերջին բանք Մովսիսի Սորենայոյ, որը պակասին ի տաղգիր պատմութեան նորա», 1874, տետր Գ.:

Աշխարհաբար թարգմանութեան համար՝ Արաքս Բ. տարի, դիրք Բ. էջ 113: — Աղբիւր 1890, թ. 1. Բաժին Բ.: — Արեւելք 1890, թ. 1933—35: — Արմէնիա, 1890, թ. 78: — Հանդէս Ամսօրեայ 1890, էջ 113. — 1892, էջ 361: Քննութիւն Մ. Պալեանի Սորենայոյ պատմութեան աշխարհաբար թարգմանութեան և բնագրի ուսումնասիրութեան մասին՝ գործոյն ի Ռ. Յ. Պէրպէրեանէ (Իզմիրեանց Մրցանակի առթիւ), Մ. Պալեանի պատասխանը անդ՝ 1893, էջ 201. — «Երջանիկ թարգմանիչ մը», անդ 1896, էջ 90: — Մասիս 1890, թ. 3939, 3944: — Մշակ 1889 թ. 142 (Ս. Հախումեան): — Մուրճ 1890, թ. 1. էջ 102 (Լ. Ս.): — Նոր-Դար 1890, թ. 10—14, 195 (Ս. Տ.-Սարգսեան): Բազմավէպ 1898, էջ 291: — Հանդէս Ամսօրեայ 1898, թ. 8—9. էջ 258—267, և էջ 185: — Մշակ 1898, թ. 58, 107: — Փէթթէր, Lit. Rdsch. f. d. Kath. D. 1900, p. 201 f.

III.

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ Յ Ո Ի Յ Ա Կ

ԴՈՐԺԱԾՈՒԸԾ ՏԵՌԱՆԵՆԵՐԻ ԵՒ ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ:

(ՅՈՅՅ ՏՐՈՒԸԾ ԻՋԵՐԸ ՅԱՌԱՋԱՅՆՆԵՐՆ ԵՆ).

l	Խոր. Առաջին սպագր., Ամսերդամ, 1695. էջ ր:	g	Էջմ. 2-րդ № 1667 հիմն. մաս., գրում 1641 թ. էջ ժգ:
u	Խոր. երկրորդ սպագր. Վիսնգեան կարպիւրի, Լոնդոն, 1786. էջ դ:	r	Էջմ. 2-րդ № 1662 հիմն. մաս., գրում ? թ. էջ ժէ:
u ¹	Երկրորդ սպագր. մէջ բերում ձեռագրական ընթերցումները ըստ թափույ Վանսիւցոյ. էջ դ:	s	Էջմ. 2-րդ № 616 հիմն. մաս., գրում ? թ. էջ ժէ:
q	Երկրորդ և Ուրբերդ սպագրութիւններ, Վիեննի, 1843 և 1865. և ստեղծից արտաստում Ինցերոյ և Տասնամիկերոյ սպագրութիւններ. Թիֆլիս, 1881 և 1910. էջ է, ր, իր:	h	Խառնուրդ խմբին պատկանող 2-ներ, որ են
q ²	Վ ² , Վ ³ , Վ ⁴ Երկրորդ և Ուրբերդ սպագրութիւններ մէջ՝ 1, 2, 3 և բոլոր ձեռագիրներէն բերում ընթերցումներ. էջ է:	j	Էջմ. 2-րդ № 1663 հիմն. մաս., գրում 1639 թ. էջ ժէ:
x	Տասներորդ սպագրութիւն, Վիեննի, 1881. էջ գ:	k	Էջմ. 2-րդ № 248 հիմն. մաս., գրում 1663 թ. էջ ժր:
q ¹	Խառնուրդ Բաղդասարեան առաջին ձեռագիր, № 1379 Էջմ. հիմն. մաս., գրում 1624 թ. էջ իր:	i	Էջմ. 2-րդ № 1668 հիմն. մաս., գրում 1668 թ. ? էջ ժր:
q ²	Խառնուրդ Բաղդասարեան երկրորդ ձեռագիր, գրում 1694 թ. էջ է.	k	Էջմ. 2-րդ № 1035 հիմն. մաս., գրում ժէ դարում. էջ ժր:
u	Ամսերդամի խմբին պատկանող 2-ներ, որ են	l	Էջմ. 2-րդ № 249 հիմն. մաս., մայր Խառն խմբին պատկանող բոլոր 2-ներ. էջ ժր:
a	Էջմ. 2-րդ № 1671 հիմն. մաս., գրում 1687 թ. էջ ժր:	la	Լ'ի հին մասը, համապատասխան Ա խմբին. գրում ժԴ—ժԵ դարում. էջ ժր:
b	Էջմ. 2-րդ № 1672 հիմն. մաս., գրում 1666 թ. էջ ժգ:	lm	Լ'ի նորագում մասը, համապատասխան Տ խմբին, 1567 թուից. էջ ժր:
c	Էջմ. 2-րդ № 1665 հիմն. մաս., գրում 1691 թ. էջ ժգ:	m	Էջմ. 2-րդ № 1661 հիմն. մաս., գրում 1676—8 թ. էջ խա:
d	Էջմ. 2-րդ № 1669 հիմն. մաս., գրում 1680 թ. էջ ժգ:	y	2-րդ և 3-րդ Կ. Եղեանցի, գրում 1668 թ. էջ իգ:
e	Էջմ. 2-րդ № 1686 հիմն. մաս., գրում 1675 թ. էջ ժգ:	z	Աղբախի 2-րդ, գրում ? թ. էջ իգ:
f	Էջմ. 2-րդ № 616 հիմն. մաս., գրում ? թ. էջ ժէ:	z	2-րդ ձեռագրի արեւելեան լեզուայ ի Պէտերբուրգ. գրում 1668 թ. էջ իգ:
l	Լայպցիգի Գաղ. Մատենադար. 2-րդ, գրում 1696 թ. էջ ժէ:		Բացի այս տասնութերեք և Ս. Գրիգորի համառօտագրութիւններէն՝ զորն են անուած. Եւս(երիս Կեսարացոյ) Ժամ(անակագրութիւն), Սոկրատ (եկեղեցական պատմութիւն), Փաւս(սուրբ Բիւզանդ), Վոր(իւն), Վ(աղար) Փարս(եղի), Արիս(ակէս) Լաւս(իւլիոս), Բաւս(իւր) Հայկ(աղեան լեզուի), Կոր(այր) Բիւզ(անգաղի), Հայկական Բաւս(իւն) և Բնատե Ա. և Բ. պրակ. Բրա(անսկի) Բրա(անսկի) Գր. Խալիւսեանցի, մասն Բ. էջն.
s	Տպագրի խմբին պատկանող 2-ներ, որ են		Միւս համառօտագրութիւններ ժամանակին յաւանդում, էջ խէ:
n	Էջմ. 2-րդ № 611 հիմն. մաս., գրում 1672 թ. էջ ժէ:		
o	Էջմ. 2-րդ № 1664 հիմն. մաս., գրում 1699 թ. էջ ժգ:		
p	Էջմ. 2-րդ № 1666 հիմն. մաս., գրում 1690 թ. էջ ժգ:		

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՅԵՐԻՍ ՀԱՏՈՒԱԾՍ

ԱՍԱՑԵԱԼ

ՄՈՎՍԻՍԻ ԽՈՐԵՆԱՅԻՈՅ

Ի ԽՆԴՐՈՑ ՍԱՀԱԿԱՑ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻՈՑ

ՅԱՆԿՔ ԱՌԱՋԻՆ ԳՐՈՅ

Ա. Պատասխանի թղթոյն Սահակայ, և խոստումն կատարել զհայցուածս նորա:

Բ. Թէ ընդէր, վասն զի Քաղղէացւոց և Ասորեստանեայց մատենից ցանկագոյն են մեր իրք, ի յունականէն կամեցաք մեք ցուցանել:

Գ. Յաղագս անիմաստասէր բարուց առաջնոցն մերոց թագաւորաց և իշխանաց:

Դ. Յաղագս զի ոչ սակս Աղամայ և այլոց նահապետացն միաբանեցան այլքն ի պատմագրաց:

1 Ե հարց, փխ. հայոց

2 օ երխ / bcef հատածս

4 bcedeo մովսէսի, Ե խորենացոյ

5 Ե սահակա / bceo բազրատունոյ

1-5 ՏԽԵ չիք. (օ ցանկից յեռոյ երեսի տակին ունի նոյնը) / Վ. ք փխ. այս վերնագրի ունի նոյնը հօրն մերոյ [ք չիք սրբոյ հօրն մերոյ] մովսէսի խորենացւոյ պատմութիւն հայոց:

6 anpqrsstw Առաջին գրքի ցանկ յունիկ / Ե սեղր քողած Ե / ք ցանկի հստատ քողած երեսուն ունի միայն. մովսէսի *խորենացոյ յաղագս մերոյս յիսկզբանն յայտ բանիցս ի սահակայ բազրատունոյ խնդ:

6 ԿԻԿՂ ցանկեր յունիկն բաղդասած:

6 bcef ցանկ / ք ցանկ

6 bcedef չիք գրոց

6 Ե ցանկը առաջին զպրութեան պատմութեան հայոց ի մովսէսի խորենացւոյ

6 bcedefo առաջին գլխի վերնագրից առաջ ունի սկիզբն հառիցդ

7 ՏԽ [քացի օ-ից] առաջին գլխի վերնագրի փոխանակ ունի. յաղագս մերոյս [քե մերոյ] յիսկզբանն յայտ

բանիցս սահակայ բազրատունոյ խնդալ [չի խնդրեալ, Ե խնդալ, չի-նա՞ծ Ե խնդրեալ]

7 օ խոկունն, փխ. խոստումն

9 ՏԽ ի [օ չիք ի] քաղղէացւոց [լ քաղ-թէացւոց]

Եք ի քաղղէացոց / Ե ի քաղղէացոցն

9 ՏԽ յասորեստանեայց [ք յասորեստանեայց, Ե ասորեստանեայց]

10 Հեմբել յանկագոյն / Ե յանկագոյն / օ յանկագոյնք / Թերեւս յաւագոյն ի քաղղէացւոց և յասորեստանեայց մատենից յանկագոյն: ՍՏ. Մ.

10 bcf չիք են

10 օ և ի յունականէն կամեցեալ

10 Հեմբել չիք մեք

11 Ե չիք յաղագս

11 Ե Ե առաջնոց / օ առաջին

11 bdeo թագաւորացն [օ թագաւորացն] մերոց / Ե թագաւորացն մերոց առաջնոց

11 ք չիք և

13 bcedefo միաբանեն

14 Sacf այլք [օ այլքն]

14 Ե պատմագրացն

- Ե. Յաղագս հաւասար դալոյ ազգարանութեան երկոյ որդւոցն Նոյի ցԱրբահամ և ցՆինոս և ցԱրամ. և թէ Նինոս ոչ է Բէլ և ոչ որդի Բելայ:
- Զ. Յաղագս թէ է ինչ՝ որ հաւասար, և է ինչ՝ որ օտար ի Մովսիսէ պատմեն ալլոն հնախօսք. և յաղագս Ոլոմպիոզորայ փիլիսոփայի անդիր հին գրուցայն:
- Է. Յայտարարութիւն սակաւութ. թէ ըստ արտաքնոցն ասացեալ Բէլդ՝ ըստ աստուածային բանից ճշմարտութեամբ է Ներքովթ:
- Ը. Թէ ով կամ ուստի զայսպիսիս եզրա գրուցարանութիւնս:
- Թ. Թուով Վաղարշակայ արքայի Հայոց սոս մեծն Արշակ արքայ Պարսից:
- Ժ. Յաղագս ապստամբութեանն Հայկայ:
- ԺԱ. Յաղագս պատերազմին և մահուանն Բէլայ:
- ԺԲ. Յաղագս որ ի Հայկայ ազգը և ծնունդը, և թէ զինչ իւրաքանչիւր որ ի նոցանէ զործեաց:
- ԺԳ. Յաղագս ընդ արեւելեայ պատերազմին և յաղթութեանն, և մահուանն Նիւքարն Մաղեսայ:
- ԺԴ. Յաղագս ընդ Ասորեստանեայ կռուոյն և յաղթութեանն, և Պայապոյն Բաաղեայն, և Կեսարու, և առաջին և ալլոց անուանեալ Հայոց:
- ԺԵ. Յաղագս Արայի և մահուան նորա պատերազմաւ ի Շամիրամայ:
- ԺԶ. Թէ որպէս յետ մահուանն Արայի Շամիրամ շինէ զքաղաքն և զամբարանէ զկառոյն և զիւր տունն:
- ԺԷ. Յաղագս Շամիրամայ, թէ էր աղագաւ կոտորեաց զորդիս իւր, և թէ որպէս փախստեալն լինի ի Զրադաշտէ մոդէ ի Հայս և միւսանի ի Նինուսայ որդւոյ իւրմէ:

- 1 ել գալոյ / bedefo գոլոյ, փիւ. գալոյ
- 1 Հցե որդւոց
- 2 Տն ցարբամ [օ մինչև ցարբամ]
- 2 Տն եթէ [օ Թէ]
- 2 Ե իի՛ նինոս (ոչ է)
- 2 Տնմ ոչ բէլ [օ ոչ է բէլ]
- 3 Ե բելայ / միւսն. բէլայ
- 4 Տն է [օ է ինչ] որ օտար
- 4 Ե ի մովսէսէ
- 5 Դ ալլո
- 5 Ե ոլոմպիոզորայ / Հden ոլոմպիոզորայ / Դ ոլոմպիոզայ
- 6 Ե անգրի
- 6 Տն Ե իի՛ հին [օ ունի հին]
- 7 Ե յայտարարութեան
- 7 Դ արտաքնոց
- 7 Տն ասացեալ է [Հօ իի՛ է]
- 8 Ե ներքով / Ե Ե ներքով [Դ Դ ներքով / Տն ներքով [Դ Դ ներքով] է [օ է ներքով]
- 9 Տն զայսպիսի եզրա [Ե զայսպէս էզրա] / օ եզրա զայսպիսի
- 9 Ե գրուցարանութիւն / Լ զգրուցարանութիւն
- 11 Դցկօ ապստամբութեան

- 12 Հն մահուան / Տն մահուան [օ մահուան]
- 14 Ե գործեցին
- 15 Ե ընդ արեւելայս
- 15 Հցօ յաղթութեան / Եֆօ մահուան
- 16 Ե մաղեայ
- 17 օ պատերազմին, փիւ. կռուոյն
- 17 Հցցկօ յաղթութեան
- 17 Ե պապայն / Դ պապայն / օ պապայն
- 18 Տն Ե քաղեայն [Ե քաղէն] / Հմ քաղեայ
- 18 Ե կեսար / օ կեսարեայն / Դ և առաջին և կեսարու
- 18 Ե ու ևս ալլոց / օ ալլովք
- 18 Ե անուանեաց / օ անուանել
- 20 Եֆօ մահուան
- 20 bedefo նորա, փիւ. արայի
- 20 bedefo շինէ շամիրամ
- 20 Ե պապարտակ
- 21 Ե պետոցն / Ե տանն
- 22 Ե շամիրամ
- 22 օ յաղագս, փիւ. աղագաւ
- 22 Ե իի՛ և
- 23 Ե ի զրադշտէ
- 24 Դ յորդւոյ
- 24 Տն Ե իւրոյ [Դ Ե իւրմէ]

- ԺԸ. Յաղագս թէ հաւաստի նախ լեալ պատերազմն Շամիրամայ ի Հնդիկս, և զինի մահ նորա ի Հայս:
- ԺԹ. Որ ինչ զինի մահուանն Շամիրամայ:
- Ի. Վասն Արայեանն Արայի, և Եթէ սորա որդի Անուշաւան Սօսանուէր:
- ԻԱ. Որ ի Սկայորդւոյն Պարոյր՝ առաջին ի Հայս թագաւորէ. օգնական լինի Վարդակայ Մարի, բառնալով զթագաւորութիւնն ի Սարդանապաղդայ:
- ԻԲ. Կարդ թագաւորաց մերոց և համար նոցունց, որդի ի հօրէ առնլով:
- ԻԳ. Յաղագս որդւոցն Սենեքերիմայ, և թէ Արծրունիք և Գնունիք և Բզեաշին անուանեալ Աղճնեաց ի նոցանէ ևս սերեալք. և ի նոյն ճառի՝ Եթէ Անգեղ տունն ի Պասքամայ:
- ԻԴ. Յաղագս Տիգրանայ, թէ որպիսի ամենայնիւ:
- ԻԵ. Վասն երկիւղի կասկածանացն Աթահակայ՝ ի միաբանութենէ սիրոյն Կիւրոսի և Տիգրանայ:
- ԻԶ. Թէ որպէս ի խիթի լինելով Աթահակայ՝ զառաջիկայ իւր զիպուածն տեսանէ սքանչելի երազով:

- 1 Ե հաւաստի թէ
- 1 Ե պատերազմ / օ շամիրամայ պատերազմ
- 2 Տն bedef մահուան [օ մահուան]: Ուղղում ևն մահ. ևն պնագրի մեջ:
- 3 Տն զինի ինչ / Ե ինչ զինի
- 3 bedefo վերնագրից յետոյ ունին և [Դ և ի] համեմատութիւն ծննդաբանութեան ազգիս մերոյ ընդ երբայեցւոցն [Ե Ե երբայեցւոցն] մինչև ցարդանապաղոս [Ե Ե արդանապաղոս], որ կոչի թոմոս [Ե թոմաս, օ թովնաս] կոնկոնիտ [օ կոն կոնկոնոս] / օ այս յաւիտեան սկզբի և-ը շինած և նոյն ձևով ի ևս դիմացն և նշանակած և զիսանաւոր Ի. իսկ յաջորդ Ի զիսի սկզբ ունի ԻԱ. ևս այսպիս շարունակաբար / Լ ԺԹ զիսից յետոյ դասարկ սկզբ և բողած / Լ Ե վասն արայեանն արայի... վերնագրի դիմաց ունին ԻԱ, փիւ: Ի, ևս այսպիս շարունակաբար / Ե ԺԹ զիսից յետոյ զիսանաւորութիւն յունի / Դ իսանաւորութիւնի այս փոփոխութիւնն երևում և ևս քննարկում և օր շամիրամսութիւնը դրած ունի Ի գրուիս, վասն արայեանն... ԻԱ և շարունակաբար: ghiklgrs համեմատութեան դիմաց գրուի լին նշանակած [Լ այս մասը լից գրուած]. բայց վասն արայեանն... դիմաց ունին ԻԱ և շարունակաբար:
- 4 Տն արայեան
- 4 Տն իի՛ և [Ե ունին]

- 4 bedefo թէ
- 4 Դ որդի սորա
- 4 Տն Ե անուշաւանն [օ անուշաւան]
- 4 Տն Ե որ սօս [սաւս] անուանիւր [Դ անու, ցե անուանի, օ անուանէր], փիւ. սօսանուէր
- 5 Ե իի՛ ի [սկայորդւոյն]
- 5 Ե Ե սկայորդւոցն
- 5 bedef թագաւորեաց ի հայս
- 6 Ե վարկարամարի
- 6 Ե սարդանապաղայ / Ե սարդանապաղայ / Դ սարդանապաղայ / Դ սարդանապաղայ / Տն սարդանապաղայ [Լ սարդանապաղայ], Հօ սարդանապաղայ
- 8 իի՛ որդի
- 8 Դ անուանի և շմբատայ հրէի: Դ-ից մի քեր կրած Ե, ևս այսնից սկսած ցանկը լից:
- 9 Տն սենեքերիմայ [Հց սենեքերիմայ]
- 9 Ե իի՛ և [Թէ]
- 9 Ե Ե Եթէ բզեաշին / Տն բզեաշին
- 10 Տն Ե իի՛ Ե
- 11 bedef թէ
- 12 Ե որպիսի
- 13 Հեք Ե կասկածանաց
- 13 Տն աղահակայ / Տն ունին սովորաբար աղահակ
- 13 Տն սիրոյ
- 15 Ե ի իի՛ ի / Դ ի իի՛
- 15 Տն գառաջակայ
- 15 be Ե ի իւր
- 15 Ե զիպուածն

- ԻԷ. Յաղագս որ ի խորհրդակցացն բան. զկնի ապա և որ ինչ իւր մտածութիւն, և ի նոյն հետացն գործն:
- ԻԸ. Թուղթ Աժդահակայ, յետ որոյ և յօժարութիւն Տիգրանայ, և յուղարկումն Տիգրանունեայ ի Մարս:
- 5 ԻԹ. Եթէ որպէս յայտնեցաւ նենգութիւնն և զրգոնեցաւ մարտն, յորում և մահն Աժդահակայ:
- Լ. Յաղագս թէ յուղարկեաց զքոյր իւր Տիգրանունի ի Տիգրանակերտ. և վասն Անուշայ առաջին կնոջն Աժդահակայ և բնակութեան գերւոյն:
- 10 ԼԱ. Թէ ոչք ոմանք սորա զարմք և ոչք ի սմանէ որոշեալ ցեղք:
- ԼԲ. Թէ եղիական պատերազմն առ Տևտամաւ. և մեր Զարմայր ընդ եթովպացի զօրուն լինել սակաւութիւն, և ի նոյն մահ:

Կատարեցան ցանկը Առաջին գրոց ծննդաբանութեան Հայոց Մեծաց:

- 15 Ի Պարսից առասպելաց: Յաղագս Բիւրասպեայ Աժդահակայ: Ստորագրութիւն, որ ինչ սակաւ Բիւրասպեայ հաւաստին:

- 1 Տն չիք որ ի [ցե ունին որ]
- 1 օ բանին
- 1 Տն չիք որ ինչ [ց ունին]
- 2 օ մտածութիւնն
- 2 Հց չիք ի [նոյն]
- 2 ց չիք հետայն
- 2 օ գործ
- 3 և աժդահակայ
- 5 bcd eo թէ / չ չիք եթէ
- 5 Տ յայտնեաց զրգոնութիւն նենգութեան և մարտն [օ յայտնեաց մարտ նենգութեան և զրգոնեցաւ մարտն] / ԽՉ յայտնեցաւ [լ յայտնեց] նենգութիւնն [Հցի նենգութիւն] և զրգոնեցաւ մարտն
- 5 ց չիք ԻԹ. Եթէ որպէս—աժդահակայ (ս. 6)
- 7 Տն թէ Էր աղագաւ յղարկեաց [Հց յուղարկեաց]
- 7 Հ չիք ի [տիգրանակերտ]
- 8 Ա յորում և վասն
- 8 bcde չիք առաջին
- 8 bcde կնոջ
- 10 ց զարմ
- 11 bcd եթէ
- 11 օ եղիական
- 11 Տն տևտամաւ [Հց տևտամաւ, և տիւտամաւ, ց տիւտամաւ]
- 11 bdeo մերն
- 12 ց եթովպացի
- 12 bc լինելոյ / de զինելոյ / ց լինել

- չինած լինելոյ / Հ չինելով
- 12 ց չիք սակաւութիւն
- 12 bcde մահն
- 13 bcde զարկութեան, փխ. առաջին գրոց
- 13 օ կատարեցաւ զարկութիւն ծննդաբանութեան հայոց մեծաց
- 13 Խց չիք կատարեցան—Բիւրասպեայ հաւաստին (ս. 16)
- 14 և ցալին ունի. երկրորդ ցանգն գրած է իւր կարգին
- 14 ցե ալսեղ ունին գիրքս պատմութեանց հայոց հաւաքեալ [և հօքեալ] մովսէսի խորենացոյն, զոր ստացաւ մարտիրոս Բարուհայեան [և սարգիս անրեական սանահնեցի]. և ետ [և յետ] զրել զսայ յիշատակ իւր [և իւր և ծնողոյն իւրոց ամէն]:
- 15 օ այս ի պարսից
- 15 Scde առասպելեաց
- 15 ց նշանակում և գրուիւ ԼԳ, օգ՝ ԼԳ
- 15 Տ Բիւրասպի [օ Բիւրասպեայ]
- 15 օ աժդահակ
- 16 ց նշանակում և գրուիւ ԼԳ, օգ՝ ԼԵ
- 16 bc ստորագրութիւն / d ստորագրութիւն
- 16 bcde վասն, փխ. սակա
- 16 օ ցանկից յետ յետի ցալին ունի. հայոց պատմութիւն յերիս հատուածս ասացեալ մովսէսի խորենացոյ ի խնդրոյ սահակայ բագրատունոյ

ԳԻՐՔ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԵԾԳԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ՄԵՍԱՑ

Ա.

Պատասխանի բղրոյն Սահակայ, և խոստումն կաթարի զհայցուածս նորա:

- 5 Մովսէս խորենացի յաղագս մերոյս ի սկզբան յայտմ բանիցս Սահակայ Բագրատունոյ խնդալ:
- Զանսպառ խաղացմունս ի քեզ աստուածայնոցն շնորհացն և զանգուլ հոգւոյն ի վերայ քոց իմացուածոցդ զարթմունս ծանեայ ի ձեռն գեղեցիկ խնդրոյս, յառաջ քան զմարմնոյդ՝ զհոգւոյդ ընկալեալ զծանօթութիւն. որ և սիրելի իսկ իմոց ախորժակացս է, առաւել ևս սովորութեանցս: Վասն որոյ ոչ միայն գովել արժան է զքեզ, այլ և ի վերայ քո աղօթել՝ առ ի լինել քեզ միշտ այսպիսի:

- 1 ո գլխին ունի օգնեա հրդի սր ած:
- 1-2 Վժ միայն ունին այս վերնագիրը / ց վերնագրի ցեղ ունի սկզբն ճառիցդ / օ ցալին ունի մեծով մովսէսի խորենացոյ պատմութիւն ժամանակաց նաև ազգիս հայոց աշխարհին: Գլխին խորանի մեջ երկու կնիք խիտմ «մինաս վրդպոյ», «մինաս վրդպոյ», և ապա «յիշատակ է գիրքս մինաս վրդպին յամթեցոյ. ի դուռն սր աթոռոյն էջմիածնի»: Եւ գլխից գլխակարգութիւնից դուռն և:
- 4 ց միայն ունի այս վերնագիրը / bcdejo ունին ցանկում:
- 5 ց վերնագրից յետ մովսէսի բերթողի
- 5 acde չիք մովսէս խորենացի—խնդալ
- 5 bgoqrs մովսէսի / և ց մովսէս / m մովսէս (գլխին աւելացրած) ի / Վժոյ մովսէսի
- 5 boprs խորենացոյ. ԽՎ՜յցոյ խորենացոյ / և խորենացի
- 5 և ց չիք յաղագս—բանիցս
- 5 և մերոց / ց մերոցս / ց մերոյ
- 5 և ց սկզբան (չիք ի) / և ի սկզբանն / Վնօրցրս յիսկզբանն [օ յսկզբանն]
- 5 և ց այս / և այս / ց այս (կարմիր քանափով, ապա սկզբից սև քանափով աւելացրած Յ).
- 5 օ բանիցս յայս / ցոյ բանից
- 6 և սահակ / ք ի սահակ

- 6 ց բագրատունոյ
- 6 և ց չիք խնդալ / ՀՎ՜յցրս խնդրեալ ց / կարմիր քանափով գրած, քայց քառի վերջը փրած և սև քանափով շինած բեալ / և ի խնդրեալ / ք խնդալ. սև քանափով շինած և խնդրոյ
- 7 ց չիք զանսպառ—ի վերայ քոց (ս. 8.) / ք չիք զանսպառ—շնորհացն / ց չիք զանսպառ խաղացմունս
- 7 ց զքան սպառ
- 7 Տնձ աստուածայնոցն [չ չիք] ի քեզ [d որ ի քեզ] / abc աստուածայնոյ ց աստուածայնոյ
- 7 և ց զանսպառ
- 7 Տնձ աստուածայնոցն [չ չիք] ի քեզ [d որ ի քեզ] / abc աստուածայնոյ ց աստուածայնոյ
- 7 և ց զանսպառ
- 8 օ չիք հոգւոյն
- 8 d ի վերայ մտաց քոց իմացուածոցդ
- 8 Տնձ քո / t քոյ
- 8 Վժ իմացուածոցդ
- 8 Տնձ զարթմունս [քցրս զարթունս]
- 9 ց խնդրոյդ
- 9 ց առաջ
- 9 ց հոգւոյդ / d հոգւոյդ
- 10 Ա իմոցս [d իմոց]
- 10 Տն իմոց իսկ ախորժակացս [m ախորժակաց, և ախորժակացս] / և ախորժակացս
- 10 Ա չիք է / և՛ ախորժակացս, փխ. ախորժակացս է
- 11 Տն որոյ և ոչ
- 12 և ց լինել
- 12 քցրս չիք. քեզ / չիք միշտ

2ի եթէ վասն բանին մեր, որպէս ասի, պատկեր Աստուծոյ, և դարձեալ՝ Առաքինութիւն բանականին է խոհականութիւն, և քո յայտոսիկ անհատ յանկութիւն՝ ապա ուրեմն գեղեցիկ մտածութեամբ զխոհականութեանդ քո վառ և բորբոք պահելով գկայծալին՝ զարդարես զքանն, որով մնաս առ ի լինելն պատկեր. ի ձեռն որոյ և զայսորիկ զսկզբնատիպն ասիս ուրախացուցանել, գեղեցիկ և չափաւոր մոլութեամբ յայտոսիկ մոլեալ և զակատեալ:

Առ որով տեսանեմ և զայս, զի եթէ որք յառաջ քան զմեզ և կամ առ մեզ եղեն հարուստք և իշխանք աշխարհիս Հայոց, ոչ ընդ ձեռամբ անկելոց իւրեանց արդեօք գտելոց իմաստնոց զայսպիսեացս հրամայեցին կարգել զյիշատակս բանից, և ոչ արտաքուստ ուստեք յայտոցիկ ի ներքս ածել խորհեցան օժանդակութիւնս իմաստից, և զքեզ այժմ այսպիսի եղեալ ծանեալ,—ապա ուրեմն յայտ է, թէ ամենեցուն քան զքեզ նախագունիցն ճանաչիս վեհագոյն, և բարձրագունից արժանաւոր գովու-

15 թեանց, և յայսպիսիս պատկանաւոր դնիլ յարձանագրութիւնս բանից: Յազգաս որոյ հեշտարար ընկալեալ զքո խնդիրդ՝ աշխատասիրեցայց ածել ի կատարումն, յանմահ յիշատակ թողուլ զայս քեզ և որ զկնի քո գալոց են ազգք. զի և ազգի ես նախնականի, և քաջ և

1 Ա. ըստ, փխ. վասն

1 վ՛ մեզ, փխ. մեր

1 վ՛ քոքս չիք որպէս

1՝ m ասիմք. վերջի մք ուրիշի մկտով աւելացրած

1 Հմեհ. Ծննդ. Ա. 27.

2 Կ՛abdef առաքինութեան

2 Ա. չիք է, խորքոց և, փխ. է

2 Հմեհ. Փիլոն, Ճառ յգ. լինելութեան (Մատենադ. Դաւթի Անյաղթի, Վեհեհ. 1883, էջ 529). Ա. վ. Պարոնեան. «Բաւական», 1899. գիրք Գ, եր. 283. նոր. Բիւզանդացի, «Քրեմնաւեր» պրակ Բ. 46:

2 քո յայտոսիկ

4 Ա. պահես

5 Ա. զբան

5 ac մնա / b մնաց / Կ՛def մնայ

5 իօքոքս լինել / t լինիլն

5 a տկ՛ր, փխ. պատկեր

5 Կ՛cdefքոքս զայտոսիկ

6 Ե՛ սկզբնատիպն

6 Ա. ասի / i զգեղեցիկ

7 n զատակեալ / k վատակեալ

8 mty տեսանեմք

8 Ա. թէ որ / ly որ, փխ. որք

8 Ա. չիք և (կամ)

9 h չիք եղեն / Ա. չիք և

10 b անկեցոցն / cf անկելոցն / de անկեցելոցն / a անկեցելոցն, փխ. անկելոց

10 p իւրոց, փխ. իւրեանց

10 Ա. գտեցելոցն [c գտելոցն] / Հնոտ գտեցելոց

11 Եւ յարտաքուստ

11 p ուրեք, փխ. ուստեք

11 p յայտոսիկ

11 օգրս ի ներք, փխ. ի ներքս

12 b յօժանդակութիւնս / t զօժանդակութիւն

12 ly. քեզ / f զմեզ, փխ. զքեզ

12 Տն այսպիսի այժմ

13 Տն ապա յայտ է ուրեմն թէ [q թէ ուրեմն, և ապա թէ ուրեմն յայտ է թէ]

13 d զմեզ, փխ. զքեզ

13 Ա. քան զքեզ վեհագունիցն ճանաչիս բարձրագոյն և բարձրագունիցն արժանաւոր

15 c չիք յայտոսիկ

15 Կ՛de պատկանաւորութիւնս, փխ. պատկանաւոր—յարձանագրութիւնս

15 o դնել արձանագրութիւն

15 c յարձանագրութիւն

16 Ա. խնդիրսդ

17 Ա. Տն անմահ [Եւ յանմահ]

17 Տն ի [h չիք ի] յիշատակ / p առ ի յիշատակ

17 adef քեզ զայդ, b քեզ այդ, c զքեզ այդ, փխ. զայս քեզ

18 Տն քոյինքն [h քոյ ինքնին, վ՛ քոքս քո ինքնին, y քո ինքն են] են գալոց [վ՛իզ գալոց են, վ՛րս գրելոց են, m գալոց են] ազգք [p ազգս]

18 Տն ևս, փխ. ևս

18 p չիք և (քաջ)

18 b չիք և (արդաւարտ)

արդատաւոր՝ ոչ միայն ի բանս և ի պիտանաւոր խոհականութիւնս, այլ և ի մեծամեծս և ի բազում դործս արժանաւորս. զորս յիշատակեցուր ի կարգի պատմութեանս, յորժամ զորդի ի հօրէ ծննդաբանելով ազգաբանիցեմք զրոմանդակն. իսկ զՀայաստանեայցս նախարարութիւնս, զամենեկուն զուստն և զգիտարդն յայտնելով համառօտ և հաւաստի, որպէս ի յունականս ամանս կայ ի պատմութիւնս:

Բ

ԽՈՐԵՆԱՅԻ, վասն զի Քաղզկացոց և Ասորեստանայց մասեկից ցանկագոյն եւ մեր իւր, ի յունականի կամեցամ մեկ ցուցանել:

10 Եւ ընդ այս մի որ զարմացի, եթէ բազում ազգաց լեալ մատենագիրք, որպէս ամենեցուն է յայտնի, մանաւանդ Պարսից և Քաղզկացոց, յորս առաւել ազգիս մերոյ գտանին բազում ինչ իրաց յիշատակք, մեր Կ՛Յունացն միայն յիշեցար զպատմագիրս, և անտի զյայտարարութիւն մերոյ ազգաբանութեանս խոստացար յանդիման կացուցանել: 15 Քանզի ոչ թաղաւորքն Յունաց միայն՝ որպէս զաշխարհակալութեանն,

1 Ա. պիտանագոյն խոհականութիւն

2 Տն մեծամեծ

2 օրքոք բազում (չիք ի)

2 Հմեհ. և ազգաս ևս քաջ և նախնական, և արդատաւոր սերունդ և զարմ, ոչ միայն բանիս ուսնացեալ, այլ և ի դործ պատերազմաց ընդ առաջինսն թուեալք (Պատմախ. թղթոյն Սահակայ. Մեղր. Խոր. Գեհ. 1865. 283):

2 Ա. զորոց Տն զորս [վոյց զոր]

3 p և ի կարգի

3 b պատմութեան / d որդի

3 օրքոք ծննդաբանելոց

4 վ. զրոմանդակն իսկ / նոր. Բիւզ. (Բաւական. 34) զրոմանդակն իսկ

4 a զհայաստանեացն / Կ՛bde զհայաստանեայց / f զհայաստանեայց / g հայաստանեայցս / l հայաստանեայցս վրտորդ զհայաստանեայցս

5 b զուստն, փխ. զուստն. (չուսանցիւմ ուրիշ մեկով զուստն)

5 քոքս զիւրքն

5 Տն համառօտ, որպէս հաւաստի ի [r չիք ի] յունականս

6 Տն կայ պատմութիւնս [or ի պատմութիւն] / de պատմութիւն

7 t հատոր առաջին պրակ ա / w պրակ ա իսկ երրորդ գլխի սեղ ունին պրակ ևս այսպիս շարունակարար:

8 Տն ի [իօքոքս չիք ի] քաղզկացոց

8 c քաղզկացոցն

8 Ա. ասորեոց [d ասորոց] / Տն յաստ-

բեստանեայց [m ասորեստանեայց, Կ՛ ասորեոց, Հ յասորեստանեայց] / Եւնուս ևն ասորեստանեայց մեր ցանկից:

8 Ա. Կ՛Հիւրոքոք յանկագոյն / y ցանկագոյն / Հմեհ. ծան. եր. 1, s. 10:

9 de մեզ, փխ. մեր

9 Կ՛Կ՛abcef ի յունական մատենիցն

9 Կ՛Կ՛abcef մեր կամեցար / d չիք մեր

10 h այսմ / c էր, փխ. այս (գլխին ուրիշ մեկով զրած այս)

10 c չիք մի / Ա. թե [c թէ]

10 Ա. լեալք

11 g պարսաց, փխ. պարսից / Պիսկ եր պարսիկ ասորեստանեայց

12 p առնւ՛լ, փխ. առաւել

12 abef մերոյ ազգիս / de չիք մերոյ

12 p չիք բազում

13 ef յիշատակեցար

13 Ա. պատմագիրս [b ի պատմագիրս]

13 Տն անուստ, փխ. անտի

14 c մերոց

15 Ա. աշխարհակալութեանն [c աշխակալութեանն] / Տն աշխարհակալութեամբ [իօքոքս զաշխարհակալութեամբ] / Ուղղում ևն զաշխարհակալութեանն

15 Պիսկարութիւնը այստից միւնիւ եր. 8 s. 1-4 ուղղել ևն ըստ բացատրութեան Բարբուղ. վպ.ի (Խորենացուն խորենացոյ պիսկ և հասկանալ, եր. 7) և Պարոնեանի («Բաւական» 321):

զթագաւորացն և զնախարարականաց ազգաց և տոհմից, թէ ով յուսմէ, և զինչ իւրաքանչիւր որ ի նոցանէ զործեաց, և ով որ ի ցեղիցս որոշելոց ընտանի և մերազնեայ, և ով որ ոմանք և կը ընտանեցեալք և մերազնեացեալք, և զգործս և զժամանակս իւրաքանչիւր գրով գրողմել, ի ժամանակէ անկարգ ամբարտակին շինուածոյ մինչև յայժմ.— զեղեցիկ զայս քեզ համարեալ ի փառս և անջան հեշտութիւն:

Ան որ այսչափ միայն ասացից. միթէ մատենան մերձ կայցէ ինձ, որպէս ասի ի Յովք, կամ զպրութիւն քոց հայրենեացն, որով նմանապէս արդեօք երբայեցեոցն պատմագրաց՝ ի վերուստ ի քեզ իջուցանիցեմ անսխալ, կամ ի քէն և յայլոց սկսեալ՝ անդր ի վեր հանիցեմ ի սկիզբն: Բայց սակայն սկսայց, թէպէտ և ջանիւ. միայն թէ շնորհակալ որ մերոցս պատմիցի աշխատութեանցս: Եւ սկսայց՝ յորոց և այլքն, որք յեկեղեցոյ և ովք ըստ Բրիտտոսի, աւելորդ համարելով զարտաքնոցն Երկրորդել յաղագս սկզբանն առասպելս, բայց և թէ զինիսն՝ ժամանակս ինչ արդեօք և զարս յայտնիս, որում և աստուածայինքն ի ճաշ զայցեն պատմութիւնք լանից. մինչև ի հարկէ երթեալ հասանիցեմք ի հեթանոսականն զրուցատրութիւնս. սակայն և ի նոցանէ՝ զոր ինչ հաւատին կարծեմք, առնուլ:

1 ք ազգաց տոհմից

1 Ա. ո, փիւ. ով

1 ԱՏԽ յուսմէ [յ. յուսմէ]

2 Հո չիք որ (ի նոցանէ)

2 ա զործեաց ի նոցանէ

2 և չիք ով որ ի ցեղիցս / որդիս չիք ով որ ի ցեղիցս որոշելոց

2 Ա. որոշելոցս

3 և մեր ազնիւ, փիւ. մերազնեայ

3 ՏԽԵԸԸ ընտանեցեալք [որդիս ընդանացեալք, ք ընդանացեալք, և ընտանեցեալք]

3 Աորդիս չիք և մերազնեացեալք

4 ա զգործս

4 Ա. գրողմել

5 և այ ամբարտակին

5 և շինածոյ

5 և զայժմս

6 ՏԽ հարեալ [զ'ghetoc'ց համարեալ] ԱԿ՝ համարեա

6 և հաշտութիւն

7 ա միթէ

7 և կայցէ

8 Ա. չիք որպէս

8 ՏԽ ասէ յոր

8 և ի յոր

8 ՏԽ զպրութիւնք քոց [օ քո, և չիք քոց] հայրենեաց, որովք նմանագոյն [և

նմանագոյնք]

9 Ա. վերուստ [չիք ի]

9 ՏԽ իջուցանեմ [ն իջուցանիցեմ, ի իջանեմ]

10 և ցայլոց

10 Ա. հանիցեմ [և հանեմ] ի [աճե՛լ չիք ի] յիսկզբանն [և սկզբանն]

10 ցիօրդիս սկիզբն [չիք ի]

11 ՏԽ թէ և, փիւ. թէ / ա չիք թէ

12 ՏԽ գտանիցի լեալ աշխատութեանց

12 օ յայլքն

12 և ևկեղեցոյ

13 Ա. որք, փիւ. ոյք

13 և ընդ, փիւ. ըստ

13 ևճե՛լ համարել / ևճ համարեալ

14 և չիք յաղագս—առասպելս

14 ԱՏԽ ի սկզբանն [չե՛կ սկզբանն]

14 ՏԽ ժամանակ

15 Ա. զորս / ՏԽ զարս, Ուղղում ևն զարս

15 Ա. որք, փիւ. որում

15 Ա. չիք և (աստուածայինքն)

15 օրդիս չիք ճաշ զայցեն պատմութիւնք

16 ք մինչ

16 քդիս չիք երթեալ

16 ա հասանիցեմք

16 ք չիք ի (հեթանոսականն)

17 ՏԽ զրուցակարգութիւնս

Գ

Յաղագս զի ոչ սակա Աղամայ և այլոց նախապետացն միաբանեցան այլքն ի պատմագրաց:

Յաղագս Արմատոյն հանուր մարդկութեանս, կամ թէ հաճոյ ումեք թուիցի ասել ծայրին, պարտ էր մեզ սակա ինչ անցանել բանիւ, թէ ընդէր հակառակ Հոգւոյն խորհեալ՝ անմիաբանեցան այլքն ի պատմագրաց, զԲերոսեայ ասեմ, զԲազմալիպէն և զԱրիւղենայ. կամ զնոյն ինքն զՆաւակառուցէն և զայլոց նահապետացն. ոչ միայն վասն անուանոց և ժամանակաց, այլ և վասն ոչ սկիզբն զառ ի մէնջ հաւատարմացեալս կարգելոյ ազգի մարդկան:

Քանզի ասէ վասն նորա Արիւղենոս հանգոյն այլոցն այսպէս. «Եւ զնա ամենախնամն Աստուած եցոյց հովիւ և առաջնորդ ժողովրդեանն»: Յետ որոյ ասէ. «Թագաւորեաց Աղովրոս շարս տասն», որ լինին ամբ երեսուն և վեց հազար: Նոյնպէս և յաղագս Նոյի այլով անուամբ վարին և ժամանակօք անբաւիւր. թէպէտ և վասն ջրոյն սաստկութեան և վասն ապականութեան երկրի՝ զոյգ հոգեւորացն բարբառին բանից. նոյնպէս և զթիւ նահապետացն տասն՝ Քսիսութեալ. հանգերձ թուեն: Որ ոչ միայն ըստ բոլորման առ ի յարեզականէ չորեք ժամանակեան ըստ մեզ լինելոյ տարւոյն՝ հեռանայ յամաց մերայնոցն,—մանաւանդ թէ և յաստուածայնոցն,—այլ և ոչ որպէս Եգիպտացիքն զլուսնականն

2 օ այլ, փիւ. այլոց

2 ՏԽ այլք, փիւ. այլքն

3 օ ի պատմագրացն / ք ի պատմագրոց

4 ևճե՛լ արմատոցն

4 ՏԽ հանուրք

4 ք չիք մարդկութեանս

5 ՏԽ թուեցի [և թուիցի]

6 ՏԽ խորհել [և խորհել]

6 ք միաբանեցան

6 ևճե՛լ ի պատմագրացն / ք ի պատմագրոց / ք զպատմագրաց

7 ևճե՛լ զԲերոսեայ / ևճե՛լ զԲերոսե / ՏԽ զԲերոս [չցիւոյ զԲերոս, և զԲերոս] / Ուղղում ևն զԲերոսեայ

7 ևճե՛լ զարեւոյնայ

8 ք այլոց

9-ՏԽ այլ վասն

9 Ա. վասն զի ոչ

9 ա առ

9 ՏԽ ի մէնջն [քդիս ի մէնջ] / ց ի մէնջն, ուղղում ի մէնջ

9 ևճե՛լ զաւատագրեալ / ՏԽ հաւացն [օ հաւուցն], փիւ. հաւատարմացեալս

10 Ա. ազգիս / ք զազգի

11 ևճե՛լ արեւոյնոս / ք արեւոյնոս

11 օրդիս այլոց

12 և նա

13 և յետոյ, փիւ. յետ որոյ

13 ԱՏԽ աղաւրոս [վա աղովրոս, ք աղաւր, և այլ աղաւրոս]

13 և որք լինին / ց լինի

14 Ա. երեսուն վեց հազար: Այս զլիւ թովանդակութեան համար հմմտ. եւս. ժամ. Ա. և ր. 7 հսմ. և 23:

14 և այդ'ով

15 և անբաւիւր, փիւ. անբաւիւր

16 ՏԽ չիք վասն

16 Ա. միաբանին, փիւ. բարբառին

17 վա նահապետաց

17 և թուին

18 ՏԽ յարեզակնէ

19 և ամաց

19 Ա. չիք մանաւանդ թէ և յաստուածայնոցն

20 ք աստուածայնոցն

20 օ չիք որպէս

- հաշուեն ծագմունս. նա և ոչ, զառ ի զիցն ոմանց ասացեալս թէ տարիս որ վարկցի՝ զուգեալ համեմատէ անհուն թուոց առարկութեանցս առ ի հաւասարել ճշմարտութեանն, երբեմն նուազ և երբեմն սաստիկ զհաւաքումն զուամբելով: Արդ օրէն էր մեզ աստանօր զկարծիս նոցա
- 5 յայտնել ըստ կարողութեան, թէ զինչ իւրաքանչիւր որ ի նոցանէ խորհեցան այսպէս զայստիկ զրել. այլ վասն երկարութեան առաջիկայ գործոյս՝ այլում տեղոյ և ժամանակի զայստիկ թողեալ, հաւցուք աստանօր զբանս, սկսանելով յազագս այսորիկ՝ որպէս և հաւատացեալ եմք:
- 10 Ահաւմ նախաստեղծ. սա կեցեալ ամս երկերիւր և երեսուն՝ ծնանի զՍէթ. Սէթ կեցեալ ամս երկերիւր և հինգ՝ ծնանի զԵնոփս: Սորա երկուքն յարձանադրութեանցն ընդդէմ երկուց հանդերձելոյն, որպէս ասէ Յովսէպոս. թէպէտ և ուրն անյայտ է: Ենոփս, որ առաջին յուսացաւ կոչել զԱստուած:
- 15 Եւ ընդէր արդեօք այս, և կամ վասն որոց պատճառանաց նախ սա յուսացեալ կոչելոյն զԱստուած, և կամ որպէս կոչելն իմանի: Քանզի է Ահաւմ ճշմարտապէս աստուածաստեղծ. և սա ի բերանոյ Աստուծոյ առեալ ասի պատուէր, այլ և յանցուցեալ և ի թագստեան եղեալ՝ զՈ՛ւր ես-ն յԱստուծոյ և ոչ յայլմէ ումքէ հարցանի. սապէս և զվճիռ վարկին
- 20 ի նորին բերանոյ լսէ: Իսկ յետոյ և Արէլ մերձաւոր և ծանօթ Աստուծոյ լեալ՝ պատարագ մատուցանէ, և ընկալեալ լինի: Արդ՝ սոցա այսպէս

1 ՏՈ հաշուին [ե շահուն] / հմմ. եւս. Ժամ. 13—14:

1 ՏՈ ոմանս ասացեալս եթէ

2 և տարին որ վարկցէ

2 և զոգել

2 ՏՈ համեմատին [և համեմատին] հուն [Կ՝ բուն, եւ յոյն] թուոց [չ թուոցն] / և անհու

2 Եւ առարկութեանց

3 ՏՈ հաւաստել [և հաստատել], փիւ. հաւաստել

3 Հից ճշմարտութեան

4 ՏՈ օրէն է

5 ՏՈ լիք ըստ կարողութեան

6 և երկայնութեան / չ յառաջիկայ

7 օ տեղի / յոր տեղ / եւ տեղոյ

7 Ա թողով / և թողով

7 Ա հաւացուք / ՏՈ հաստատուք

9 Եւ եմ

10 Վերջապէս նախաստեղծն

10 և կացեալ

10 Ա մը [ե բճը] / յորոց մէկ / եւս. մը.

11 և կացեալ

11 Ա և մե [ե բճե]

11 ք սոքա

11 Եւ երկուքն, փիւ. երկուքն

12 ք յարձանադրութեանցն [վերջի ն իւրեւ]

12 և ընդդէմ երկուցն / չ լիք որպէս

13 Տե՛՛ք յովսէպոս / եւ յովսէպոս

13 Եւ ուրանան յայտ է / Եւ ուրն [եւ ուրն, յուր իցէ] անյայտ է / ՏՈ ուրն անյայտ [ք անյայտն, եւ ուրն ուրանան յայտ]

13 երկարաց յառաջին

15 և լիք այս, և

15 Եւ լիք և (կամ)

15 Եւ որոց / միւսն. որոյ

15 Կ պատճառ նց (պատճառ), փիւ. պատճառանաց

15 ՏՈ նախնիս [ե նախնիս սա] ասացեալ [ե կոչեցեալ], փիւ. նախ սա յուսացեալ

16 երկարաց կոչեցելոյն

16 Ա լիք և

17 Ա լիք է

17 Ա ճշմարտութեամբ

17 և աստուածաստեղծն / Կճ լիք և

18 ՏՈ Եւ թագստեան (լիք ի) / և ի թագստեան / Եւ թագստեան [ե լիք ի]

18 Կճ Եւ ուր ես / ք զօրէնսն

19 Եւ աստուծոյ

19 Եւ այլ / Կճ Եւ յայլ / ք այլմէ

19 ք յուսեք

20 Ա նմին, ք նորոյն, փիւ. նորին

20 օ հաբէլ

21 Եւ Եւ պատարագս / ք լիք սոցա

- յընդունելութիւն և ի ծանօթութիւն Աստուծոյ լեալ՝ ընդէր առաջին սա ասի կոչել զԱստուած, և այս՝ յուսով: Արդ՝ զայլմն վասն սորա ի տեսութեանց ի հրաւիրեալն մեր յուզարկեցուք տեղի. իսկ որ առ ձեռն պատրաստն է՝ ասացուք:
- 5 Քանզի ի պատուիրանազանցութեան գտեալ առաջինն ի մարդկանէ՝ ի դրախտէն և յԱստուծոյ, չարին աղագաւ, որպէս ասացեալ է, գտանի արտասահմանեալ: Զինի և ընտանեկոյնն Աստուծոյ յորդոցն Աղամայ՝ ի հարազատէն իւրմէ սպանանի յեղբօրէ: Յետ որոյ ոչ բանի ինչ աստուածայնոյ և ոչ յայտնութեան ինչ իրիք եղելոյ, ի տարակուսանս և յանյուսութիւն ազգ մարդկան հատեալ լինի, այլ և յինքնահաճոյ արդարեւ գործս. յորոց միջի սա քաջայոյս եղեալ ուղղութեամբ հանդերձ կոչէ զԱստուած: Իսկ կոչելը կրկնակի իմանի. կամ անուանել որպէս զմոռացեալ, կամ յօգնականութիւն կարդալ: Արդ՝ անուանելն որպէս զմոռացեալ՝ ոչ է ի դէպ. զի ոչ բաղմութիւն ամաց ընդ մէջ
- 15 անցեալ, որ ի մոռացումն նոցա զԱստուածդ ամէր զանուն և կամ զնոյն ինքն՝ որոյ անունն, և ոչ դարձեալ մահու և թաղման դեռ ևս յԱստուծոյ ստեղծեալն հասեալ էր: Ապա ուրեմն յօգնականութիւն կոչէ սա զԱստուած:
- 20 Սա կեցեալ ամս հարիւր և իննսուն՝ ծնանի զԿայինան. Կայինան կեցեալ ամս հարիւր և եօթանասուն՝ ծնանի զՄաղաղայէլ. Մաղաղայէլ կեցեալ ամս հարիւր վաթսուն և հինգ՝ ծնանի զՅարեղ. Յարեղ կեցեալ ամս հարիւր վաթսուն և երկու՝ ծնանի զԵնոփք. Ենոփք կեցեալ ամս

1 Ա ընդունելութեան և ծանօթ / ք ընդունելութեան

1 ՏՈ աստուծոյ լինել [քոց լինէր, եւ լինի] է՛ր աղագաւ սա առաջին ասի

2 ք աստուած

2 ՏՈ զայլ, և Եւ զայլսն

3 Ա ի հրաւիրեալսն / և ուղարկեցուք

3 և գտեղի

3 ՏՈ ի ձեռն / և լիք առ

4 ք պատրաստին

5 Եւ պատուիրանազանցութեան (լիք ի) / ք պատուիրանազանցութեանց (լիք ի)

6 ՏՈ չարութեան / և յաղագաւ

7 ՏՈ գտան / Եւ և զինի և

7 քոքստեց ընտանեկոյն / չ ընտրելազոյն, փիւ. ընտանեկոյն

7 ք յորդոյն

8 Եւ սպանի / և եղբօրէ / եւ յեղբօրէն

9 և իրք, փիւ. իրք

10 Ա յանյուսութեան [յանյուսութեան]

10 Ա համարեալ [ե հատեալ] / եւ հատեցեալ

10 ՏՈ Եւ ինքնահաճոյ

11 ք յարդարեւ / ք արդար է և

11 և գործոյ / չցի ի գործս

11 և լիք սա

12 Եւ լիք հանդերձ

12 քոքս կոչեալ / չ կոչելն

12 և անուանի / և անուանեալ

12 Եւ յօգնութիւն / ք օգնականութիւն

14 ՏՈ իրք, փիւ. որպէս

14 Ա մոռացեալ / քոքս ոչ է դէպ

15 Ա լիք անցեալ

15 ք պատուած, ՏՈ անուն

15 քոքս լիք զանուն—որոյ (s. 16)

16 օ որոց / քոքս թաղմանն

16 Եւ աստուծոյ

17 ՏՈ ստեղծեալն յաստուծոյ [օ աստուծոյ] / զ՛ ստեղծանելն յաստուծոյ

17 ՏՈ լիք էր

19 Ա և ճ [ե ճ] / ք ճ [ե ճ] / եւս. Ժամ. ճ

19 Եւ Եւ զկայնանայն, կայնանայն / և կայնանայն, կայնանայն / ՏՈ զկայնանայն, կայնանայն / և զկայնանայն: Ուղղում եմք ըստ եւս. զկայնանայն, կայնանայն. Եւս. եւս. եւս. Ա, Ե.

20 Ա և ճ

20 ՏՈ Եւ զմաղաղայէլ. մաղաղայէլ / Եւ զմաղաղայէլ. մաղաղայէլ / եւս. զմաղաղայէլ, մաղաղայէլ

21 Ա և ճ

21 Եւ զյարեղ, յարեղ / ք սարեղ

22 Ա և ճ [ե ճ] / ք զինովք

հարիւր վաթսուոն և հինգ՝ ծնանի զՄաթուսաղայ: Սա յետ ծնանելոյն զՄաթուսաղայ՝ ամս երկերիւր արժանի և հաճոյ վարս ստացեալ, որպէս զիսէ որ հաճեցան, փոխեալ ասի ի միջոյ ամբարշտաց. զորոյ զպատճառն յետոյ հատուցուք: Մաթուսաղայ կեցեալ ամս հարիւր վաթսուոն և հինգ՝ ծնանի զՂամեք. Ղամեք կեցեալ ամս հարիւր ութսուն և ութ՝ ծնանի որդի, և անուանէ զնա Նոյ:

Յ Ա Ղ Ա Ք Ա Ն Ո Յ Ի

16 Եւ ընդէր արդեօք զսա միայն որդւոյ անուամբ յորջորջեաց, իսկ վասն ալոյցն ամենեցուն պարզարար ասաց, թէ ծնան. զորմէ ընդդէմ իմն մարգարէանայ՝ հայրն. «Սա, ասէ, հանգուցէ զմեզ ի գործոց և ի արտմութենէ ձեռաց և յերկրէ՝ զոր անէծ տէր Աստուած»: Որ եղև ոչ հանգիստ, այլ ջնջումն որ ինչ միանգամ ի վերայ երկրի: Ինչ թուի՝ հանգուցանելն զազարեցուցանել է. իսկ զազարեցուցանելն՝ զամբարըտութիւն և զչարիս, սատակմամբ մարդկան զազրագործաց զարուն երկրորդի: Քանզի զեղեցիարար ասաց, թէ «ի գործոց մերոց», որ է յանօրէնութեանց, «և ի արտմութենէ ձեռաց», որովք կատարեմք զպղծութիւնս: Բայց և հանգչին արդարեւ ըստ այսմ մարգարէութեան ոչ ամենեքին, այլ կատարեալքն յառաքինութեան ոգիք, յորժամ հարիւր որպէս հեղեղաւ ջնջեալ մաքրին, իբր աս Նոյիւ մոլեալքն ի հարիս: 20 Իսկ որդւոյ անուամբ մեծարեաց զնա Դիր՝ իբրեւ զյայտնի և զնշանաւոր և զարժանաւոր ժառանգ հայրենեացն առաքինութեանց:

1 Ահ ճկե
1 ՏՆԵ զմաթուսաղա [և զմաթուսաղայ]
1 եւց լիք սա—զմաթուսաղայ (8. 2)
1 օ յետ ծննդեանն մաթուսաղայի
2 ՏՆԵ մաթուսաղա [և զմաթուսաղայ]
2 Ա ամաց / եւց երկերիւր ամս
2 աճեց մ / Ե՝ երկուց հարիւր
3 ճեց հաճոյացան
3 ցլե աստի, փիւ. ասի
3 և ամբարշտացն / Ե զորոց
4 Ա զպատճառն [աճ տղի փոքուն զպատճառն. իսկ Ե ասի տղուն սըն
4 Ա եւս. ճկե / ՏՆ վաթսուոն և եօթն
5 Ահ ճճը / Կ՝ հարիւր ութսուն ութն
6 ՏՆ և անուանեաց զանուննորա նոյ
7 ց լիք յաղագս նոյի / Ե ունի, բայց ետեւից աւելացնում է. չէ զլուս
8 ց սա
8 Ե յորդոյ / Ե որդոյ / Դ որդւոյ
9 Ե ամեն / Ե լիք ամենեցուն
9 ՏՆ ասէ, թէ [օ լիք թէ] ծնաւ. զոր
10 Ե լիք իմն / ՏՆ ի գործոյ [ց ի գործոց]
11 Ե ձեռաց մերոց
11 Ե արտմութենէ / Ե լիք և
11 և երկրէ / Ե լիք աստուած
12 Ե յերկրէ

13 ՏՆ զազարեցուցանելն [չ զազարեցուցանել] է / Ա լիք է
13 Ե իսկ զազարեցուցանել
13 Ա զամբարտութիւնս [Ե զամբարըտութիւնս]
14 Ե զազրագործեաց / Ա երկրագործաց [և երկրագործեաց], փիւ. զազրագ...
14 Հէ զարան երրորդի / Երրորդի երրորդի
15 Ե գործոց (լիք ի)
16 Ե օ անօրէնութեանց / Ե արտմութեան
17 Ա բայց արդարեւ հանգչին ըստ
17 ՏՆ այս [չցի այսմ, օրդր լիք այս]
18 Կ՝Վ՝Եճ ամենեքեան
18 օր առաքինութեան
18 Ա հարեօք [Ե հարիւր]
19 Եճեց իբրեւ, Կ՝ իբր, փիւ. որպէս / Ե լիք որպէս
19 Երրորդ հեղեղեալ
19 Ե ջնջել / ՏՆ իբրեւ
19 Ե մոլորեալքն / Կ՝ մոլորեալքն
20 ՏՆ իբր [Երրորդ իբրեւ]
21 Ա զարժանի / ցլեւտ արժանաւոր / օրդր լիք զարժանաւոր
21 ՏՆ հայրենականացն
21 Ե առաքինութեանցն / Ա ժառանգութեան, փիւ. առաքինութեանց

Ե

Յաղագս եւաւասար գալոյ ազգաբանեւորեան երկց որդւոցն Նոյի ցԱրաւամ և ցՆիմոս և ցԱրամ. և Ե Նիմոս ոչ է, թիւ և ոչ օրդի Ռելայ:

5 Եւ այս յայտնի է ամենեցուն, զի զժուարահաւար և տաժանելի է որպէս զիւտ ժամանակացն ի սկզբանէ մինչև առ մեզ՝ առաւել ևս զիւտ նախարարականաց ազգաց ծննդոց յերկց որդւոցն Նոյի, ցորքան կամք իցեն խուզել ումեք ըստ իւրաքանչիւր դարուց: Մանաւանդ զի աստուածայնոյն Դրոյ զիւրսն ի բաց հատեալ յինքն սեպհական ազգ՝ ելիք զայլոցն իբր զարհամարհեալացն և իւրոց անարժան կարգերոց բանից: 10 Զորոց մեք սկսեալ ճառեցուք՝ որքան է կարողութիւն, որպէս զտաք զհաւաստին ի հնոց պատմութեանց, մերով մասամբ ամենեկն անսուտ: Իսկ զու, ով ուշիմ ընթերցասէրդ, հայեաց աստանօր ընդ հաւասարութիւն կարգի երկց ազգացդ մինչև ցԱրահամ, ցՆիմոս և ցԱրամ, և զարմացիր: 15 Սեմ կեցեալ ամս հարիւր, յետ երկուց ամաց ջրհեղեղին, ըստ աստուածային բանից, ծնանի զԱրփաքսաթ:

Ս Ե Մ

Սեմ ամս հարիւր՝ ծնանի զԱրփաքսաթ.

2 Աւտ գոլոյ, փիւ. գալոյ
3 Ե լիք և ցնինոս / Ե ցկոտ եթէ
3 ՏՆ լիք է
3 Ե արէլ, փիւ. բէլ
3 ԱՏՆ բէլայ [ց բէլայ]
4 Ե լիք և այս—զժուարահաւար
5 Ե առնուլ, փիւ. առաւել
5 ՏՆ զիւտ որդէծնութեան նախարարականացն [ցլեւ նախարարականացն] ծննդոց [Ե աւել. նոյի] յերկց [Ե յերկցս] անտի [օրդր անտ, Ե անդ] որդւոցն [չց որդւոց, Ե յորդւոցն] նոյի
7 օրդր յուզել փիւ. խուզել
7 Երդր ընդ, փիւ. ըստ: Հմմտ. եւս. Ժմմ. եւ. 2:
7 Երդր աստուածայնոցն
8 Ա գրոյն / Ե զիւրս
8 Ա ի բաց հանեալ [x նոյնպ.] յինքն զսեպհական [x նոյնպ.] ազգն [x զազգն. եւ աւել. սեմայ] ելիք զայլոցն որպէս զարհամարհեալ ազգ և
8 օ ելից, փիւ. ելիք
9 Ե արժան / Երդր արժանի
9 Ե կրդ (պսւ.) / Կ՝Եճ կարգեալ / Ե լիք կարգածաց / եւց կարգելոցն
10 Ե գոր ոչ, փիւ. գորոց
11 Ե օտե ամենեկմ / Ա լիք ամենեկն
12 Ա լիք ուշիմ
12 Ե ընթերցասէր

12 ՏՆ հաստատութիւն [վճիւրգր հաւաստութիւն], փիւ. հաւաստութիւն. Կ՝Ե լիք ընդ հաւաստութիւն
13 Ե կարգաց / Ա ազգաց
13 Ե մինչ / ՏՆ ցարքամ
13 Ա և ցնինոս
13 Ե Երդր լիք ցնինոս և ցարքամ
13 Ե Երդր և ցարքամ իւր զարմացիր [Ե լիք զարմացիր]
15 ՏՆ սեմ կեցեալ [Երդր կացեալ] ամս հարիւր, յետ երկուց ջրհեղեղին, ըստ աստուածային բանից [Երդր բանին] ծնանի զարփաքսաթ [և զարփաքսաթ նոյ, Ե զարփաքսաթ, Ե զարփաքսաթ, նոյ] / Ա լիք այս հաստատմ: Հմմտ. եւս. Ժմմ. եւ. 6:
17 Ե լիք սեմ / ցկլ նոյ, փիւ. սեմ / Ե նոյն ծնանի զսեմ, փիւ. սեմ: Անուանելը գրուած ևն եւեթ խորանի մեք, սեմ, բամ, յարեթ վերնագրերի ասի: Դ լուսի այս վերնագրերը:
17 ցլեւոյգր ունիմ մի ընդհանուր վերնագիր եւս, նոյ, որ ևն մեքտղում լի գրած, այլ շարունակաբար, զարփաքսաթ անուանից յետ / Ե անուանելը լուսի:
18 Եճ լիք ամս / Ե փիւ. Ե. 18 ունի. Ե. 15—16 [Երդր, փիւ. բանից]

Արվաքսաթ ամս հարիւր երեսուն և հինգ՝ ծնանի զկայինան.

կայինան ամս հարիւր և քսան՝ ծնանի զՍաղայ.

Սաղայ ամս հարիւր և երեսուն՝ ծնանի զԵրեւ.

Երեւ ամս հարիւր երեսուն և չորս՝ ծնանի զՓաղեկ.

5 Փաղեկ ամս հարիւր երեսուն և երեսուն՝ ծնանի զՌազաւ.

Ռազաւ ամս հարիւր և երեսուն՝ ծնանի զՍերուք.

Սերուք ամս հարիւր և երեսուն՝ ծնանի զՆաքուր.

Նաքուր ամս ևօթանասուն և ինն՝ ծնանի զԹարայ.

Թարայ ամս ևօթանասուն՝ ծնանի զԱրաւամ:

Ք Ա Ա

10

Քամ ծնանի զՔուշ.

Քուշ ծնանի զՄատրայիմ.

Մատրայիմ ծնանի զՆերրովթ.

Ներրովթ ծնանի զԲար.

15 Բար ծնանի զԱնեւրիս.

Անեւրիս ծնանի զԱրբէլ.

Արբէլ ծնանի զՔայաղ.

Քայաղ ծնանի զմիւս Արբէլ.

Արբէլ ծնանի զՆինոս.

20 Նինոս ծնանի զՆինուաս:

1 abdef ճլե / eg ճլէ / զ ճմե

1 ab զկայինան / d զկանան / h զկա-
նան / միւսն. զկայինան

2 ab զկայինան / e զկանան / մե կա-
նան / միւսն. կայինան

2 bef լիւ ամս

2 Ա ճլ

3 acde սաղա

3 abef լիւ ամս

3 Ա ճլ

4 bef լիւ ամս

4 Ա ճլ

4 f զկակեկ

5 f զկակեկ

5 bef լիւ ամս

5 Ա ճլ / եւ. ևր. 67՝ ճլ, իւլ ևր. 69՝ և

6 abef լիւ ամս

6 Ա ճլ / եւ. ճլ

7 abef լիւ ամս

7 Ա ճլ և 132 / և՝ 130

7 f զնաքուր

8 f զնաքուր

8 abef լիւ ամս

8 Ա ճլ / ք ճլ / s ճլ / և 179, եւ. ճլ

8 Ա զթարա

9 ac թարա

9 abef լիւ ամս

9 Ա ճ

9 Հճե զարաւամ / որդ զարաւամ
արաւամ ab սիւնակի սակ ունիւ
ծնունդների կաշիւը ժա / f ունի
արաւամ քաղից յիւսի որ եւ ծնունդ
ժա

10 f լիւ քամ

11 e զքաւշ

12 e քաւշ

12 e զմատրիմ / Sճdetur զմատրիմ

13 a մատրիմ / e մատրիմ / Sճdetur
մատրիմ

13 ef զնեւրիս

14 ef զնեւրիս

16 a զարբէլ

17 a արբէլ

17 e քաւղ / de զքաւղ / e քաւղ / e
քաւղ

18 acf զմիւս / d լիւ քաւղ—արբէլ

19 f զնինուս, փիւ. զնինուս

20 f զնինուս ծնանի զնինուաս, որդ եւ
ծնունդը մատրիմ

20 ab սիւնակի սակ ունիւ ծնունդների
կաշիւը ժա

20 հեկոյո զնինուս ծնանի զնինուս [s
զնինուս] / Է զնինուս՝ արաւամ
նինուս, փիւ. զնինուաս և ունիւ յի-
շատկարմ: Տե՛ս Յատկարմ:

Յ Ա Բ Ե Թ

Յարեթ ծնանի զԳամեր.

Գամեր ծնանի զԹիրաս.

Թիրաս ծնանի զԹորգոմ.

5 Թորգոմ ծնանի զՀայկ.

Հայկ ծնանի զԱրամանեակ.

Արամանեակ ծնանի զԱրամայիս.

Արամայիս ծնանի զԱմասիայ.

Ամասիայ ծնանի զԳեղամ.

10 Գեղամ ծնանի զՀարմայ.

Հարմայ ծնանի զԱրամ.

Արամ ծնանի զԱրայն զեղեցիկ:

Արգ զկայինան չորրորդ ի Նոյէ ամենայնք ի ժամանակագրացն գրեն,
և ի Սեմայ երրորդ: Նոյնպէս և զԹիրաս՝ չորրորդ ի Նոյէ, իսկ ի Յա-
15 րեթայ երրորդ. թէպէտ և ըստ մերում թարգմանութեանս ոչ ուրեք
ի բնագրի գտանի: Իսկ զՄատրայիմ չորրորդ ի Նոյէ և երրորդ ի

1 f լիւ յարեթ

2 deghpqs զգամեր

3 deghp զամիր

5 e զհայկն

6 a զարամանեակ / b f զարամանեակ

Sճde զարամանեակ [os զարամանեակ]

7 f արամանեակ / Sճde արամանեակ [os
արամանեակ]

7 ԱՏՊ զարմայիս [n զարմայիս, ց
զարմայիս, շիւնամ զարմայիս]

8 ԱՏՊ արմայիս [n արմայիս, ց ա-
րմայիս՝ շիւնամ արմայիս]

8 ց ձեռագրի իւրեւնեւր, երկ ուրիշ
ձեռագրիների մէջ կան, ասումս եւի
իւրեւ չիւրեւ:

8 abf լիւ ծնանի / ad զամասիա

9 acd ամասիա / abf լիւ ծնանի

10 abef լիւ ծնանի

10 a զհարմա... a հարմա

11 abf լիւ ծնանի

12 abf լիւ ծնանի

12 detur լիւ արամ—զեղեցիկ

12 q զորայն, փիւ. զարայն

12 f զեղեցիկ, որդ եւ ծնունդը ժա, ab
սակիւն ձեռագրների կաշիւը ժա / և y
ունիւն. զքաւղ հետոյ և զանյաղթ
փիւսոսիայն՝ զնեւրեւս [y զանյա-
ղթաս (?)] զնեւրեւս և զիւրեւ ուրիշ
ձեռագր գրած սարգիս] բարունա-
պետն, որ բազում ջանիւ ևս զձագրել
զսա յիշատակ բարե հոգոյ իւր [y
հոգոյ իւրոյ] և ծնողացն [y ծնողաց]
իւրոյ և ամենայն զարմեցն [y լիւ
ամենայն զարմեցն]: Որդ օգտիք ի

ամանէ՝ յիշման արժանի արարէք, ով
ս՝ը ընթերցողը և լսողը. և զուք յի-
շեւ լիցիք ի քսէ այ մերոյ, որ է
ա՝հեւալ յաւիտեանս ամէն. [y ով
սուրբ ընթերցողը, ընդ նմին և ինձ
արաւամ զձողիս ասացէք զողոր-
մին և ձեզ լիցի ողորմութիւն ի ք՝սէ
ա՝յ մերոյ, ամէն: ք ունի սակիւն.
«Ձեւեր աղէքսանդր և գտէր յո-
հաննէս, սրբագրողը սուրա յըցէք ի
քս: ո ունի. «Դարձեալ յիշեցէք ի
քս զվարդան վարդապետն և զձեռագր
իւր զհայրն զեղիւն և զմայրն զգա-
րիպն, և զեղբարն զխաչատուրն և
զխօշիսապարն՝ և աստուած ողորմի
ասացէք նոցա ամէն:»

13 Կճե զկայինան / Sճadf զկայինան
[h զկանան]

13 ac ամբ (պատ.) / f ամենեքեան

13 քոս լիւ արգ զկայինան—ամենայնք ի [y
ունի ի] / r լիւ արգ զկայինան չորրորդ

13 abef յորդոս ի ժամանակագրաց

14 ef լիւ ի (սեմայ)

14 ac ի [e լիւ ի] սեմա

14 Կճե երկրորդ / abef երրորդ քաղից

յիւսի [bc յուսանցիւմ] ունիւն. աստա-

նօր թողու զմեզ [a և զմեզ] մովսէս

14 Ա իսկ յարեթէ / Sճ իսկ յարեթայ

[y իսկ ի յարեթայ]

15 ghopqs թէպէտ և / միւսն. թէպէտ

15 Sճ թարգմանութեան [rs թարգմա-

նութեանս]

15 a ումեք, փիւ. ուրեք

16 a զմատրայիմ / Հցլ զմատրիմ

8 *abdef* չիփ *և* (զիմաստուննս)
8 *l* զիմաստունն *S a* նախնից
9 *ot*յ անպէտս / *p* ծախե՛լ
9 Ա. զայլն [*b* այլն]
10 ԱՏՏՏ ճշմարտութեանն [*a* ճշտու-
թեանն, *f* *p* ճշմարտութեան]
11 ՏՏ Բէլայ [*tw* Բելայ] ասեն որդիի Հմմտ.
ԵՆԱ. Ժամ. ԿՐ. 40.
11 *o* *և* կամ
11 Հց ազգաբանութիւն
12 ՏՏ Թէ, փիւ. Էթէ [*hopqrs* չիփ]
12 *k* չիփ ըստ
13 *a* ոք պատեն համարեալ ոք
16 Ար ի քաղղէացւոց
16 ազ իւրեանց
16 Ա. լիզուս
16 Ազ *և* Թէպէտ [*b* Թէ որպէս, *c* Թէպէտ],
փիւ. *և* Թէպէտ *և*
17 *abdef* քաղղէացիքն / ՏՏ քաղղէացի
ոք [*o* քաղղէացիքն]
17 *rs* ինքն կամ, փիւ. ինքնակամ
17 *r* օժարութեամբ
17 Վտ կամ Թէ
17 Ա. ի Թագաւորացն հրամանէ
18 ԱՀչ իւր զործիւ / *i* իրագործեալ
18 Ա. պոռոքոսեան [*b* պոռոքոսեան], փիւ.
առիւս *ոմն*
19 *h* յուսեալք

9.

Յաղագս քէ ինչ որ հաւատար, եւ է ինչ որ օտար ի Մովսիսէ, պատմեն այլքն հնախօսք, եւ յաղագս Ռիմպիոգորայ փիլիսոփայի անգիր եին գրուցացն:

- Զհաւատարն որչափ կարացեալ ի բազմացն ընտրեալ բանից՝ կար-
 5 գեցաք զծնունդս երկից որդւոցն՝ Նոյի ցԱրրահամ եւ ցՆինոս եւ ցԱրամ.
 որում ոչ զոր ընդգիմանալ կարծեմ ի՛ միտս ունողացն. բայց եթէ զճըշ-
 մարտութեանն որ խորհելով քակել զո՞՞ յառասպելս զճշմարտ բանս
 ախորժելով փոփոխել փութացէ: Եւ յայտոսիկ իւրաքանչիւր միտք
 որպէս կամին՝ ուրախացին:
- 10 Այլ եթէ շնորհակալ եւ մերոցս տքնութեանց եւ ջանից լինիցիս, ո՞վ
 ուսումնասէր դու եւ յայտոսիկ զմեզ աշխատեցուցանող, անցից սակաւ
 բանիւք յիշատակաց յաղագս որոյ վերագոյնդ կարգեցաք, թէ որպէս
 առաջինքն ի վիպասանացն յաղագս այսորիկ հաճեցան շարագրել. թէ-
 պէտ եւ ոչ ունիմ այժմ ասել, յամբարանոցս մատենից թագաւորացն
 15 այսպէս արդեօք գտեալ, եթէ ըստ ախորժելոյ որպէս կամեցան իւրա-
 քանչիւրքն փոփոխել զանուանս եւ զգրոյցս եւ զժամանակս, եւ կամ վասն
 այլ զինչ եւ իցէ պատճառանոց: Բայց որպէս ի սկզբանն երբեմն ճշմար-
 տեն, երբեմն ստեն—որպէս յաղագս նախաստեղծին, ոչ առաջին մարդ

- 2 e յաղագս թէ ե ինչ
 2 de հաւատար է ե է / cf հաւատար է,
 փխ. որ հաւատար
 2 Sbcf ե է որ օտար
 2 ab ի մովսեսէ / e ի մովսէսէ
 2 e այլք ի / f այլք / i այլն
 3 a ոլոմպիոգորայ / Կ՝ ոլոմպիոգորայ /
 ց ոլոմպիոգորայ / չ ոլոմպիոգորայ /
 միւսն. ոլոմպիոգորայ
 3 d չիք փիլիսոփայի
 3 Sbc չիք հին / r զրուցոցն
 4 Ա ի բազմաց / չ ընտրել
 4 Sbc բանիցն [n բանից]
 5 Sba ցարբամ
 5 tw ցարամ. միւսն. ցարայն
 6 y զքո, փխ. զոր
 6 Ա զմիտս ունողաց
 6 Sbc թէ
 6 fg զճշմարտութեան / r զճշմարտու-
 թիւն
 7 Ա որ քակել խորհիցի զո՞՞ / y քո,
 փխ. որ
 7 ty առասպելս
 7 a զճշմ. փխ. զճշմարտ
 7 Ա զբանս [e զբանս]
 8 cp փոխել / oq փոփել / t չիք փո-
 փոխել
 8 Sbc փութացէ
 8 t այսորիկ
 10 cf այլ ես, փխ. այլ

- 10 e եթէ / Sba թէ
 10 o չիք (մերոցս)
 10 Sbc մերոյս
 10 Ա բանից, փխ. ջանից
 11 f յայտոցիկ
 11 Sbc ե զմեզ այսմ [չց] յայսմ, ե այ-
 սոսիկ] աշխատեցուցող [չցrs աշխա-
 տեցուցող, r աշխատեցող դու]
 11 Ա սակաւիկ բանիւ
 12 i բանից
 12 b չիք յաղագս որոյ
 12 Աց վերագոյն / opqrs վերագոյնդ
 13 Sbc վիպագրացն [չց վիպագրաց],
 փխ. վիպասանացն
 14 rs յամբարանոց. / չ յամբարանոցն
 15 t չիք այսպէս
 15 ab թէ / cde թէ
 15 p ըստ ախորժելով
 15 d իւրաքանչիւր որ, փխ. իւրաքան-
 չիւրքն
 16 Sbc զանուանս [i զանուանս, rs
 անուանս]
 16 af զրոյցս / Ա չիք ե (կամ)
 16 Sbc չիք վասն
 17 a զինչ իցէ / Sbc պատճառ
 17 bdef զքկորանն, փխ. ի սկզբանն
 թեւեւ ուղղելի զքկորանն
 17 Sbc երբեմն ի ճշմարտէն ե երբեմն
 ի ստէն / rs չիք երբեմն ճշմարտեն
 18 b յառաջին

- ասելով զնա, այլ թագաւոր, սոյնպէս անուն խժական նմա եւ աննշա-
 նակ կոչելով, եւ ամա տալով երեսուն եւ վեց հազար, իսկ թուով նահա-
 պետացն եւ ջրհեղեղին յիշատակաւ՝ զոյգ եւ հաւասար Մովսիսի,—նոյնպէս
 եւ յետ ջրհեղեղին երկու կարգելով արս անուանիս յառաջ քան զաշտա-
 5 բակաշինութիւնն, զկնի նաւարկութեանն Քսիսութեայ ի Հայս՝ ճշմար-
 տեն. իսկ անուանցն փոփոխմամբ եւ բազմօք այլովք ստեն:
- Բայց ես այժմ ուրախացայց, հաւ առնելով առաջիկայիցս իմոց
 բանից ի սիրելւոյն իմմէ եւ քան զշատս արդարախօսողէ, ի Բերոսեանն
 Սիրիլլայ: «Յառաջ քան զրուզն, ասէ, եւ զբազմաբարբառն լինել
 10 ձայնի ազգի մարդկան, եւ զկնի նաւարկութեանն Քսիսութեայ ի Հայս՝
 Զրուանն եւ Տիտանն եւ Յապետութէ լինէին իշխանք երկրի»: Որ լինձ
 թուին Սեմ, Քամ եւ Յարեթ:

- «Եւ ի բաժանել սոցա, ասէ, զամենայն տիեզերս ընդ իւրեանց
 իշխանութեամբ՝ հարստացեալ տիրէ ի վերայ երկոցունցն եւ Զրուանն»:
 15 Զոր աստ ուրեմն Զբազաշտ մոդ, արքայ Բակարիացոյց, որ է Մեղաց,
 սկիզբն եւ հայր աստուածոցն ասաց լինել. եւ բազում այլ ինչ զնմանէ
 առասպելաց, զոր անտեղի է մեզ այժմ երկրորդել:

- 1 abcef նոյնպէս եւ, փխ. սոյնպէս
 1 ab ախժական / c ախորժական / pqr
 խժական
 1 b աննշանակն / չ աննշանակն / o
 կոչելով նմա եւ աննշանակն
 2 Sbc տալով նմա
 2 a յլգ, c լգ, de յլգ, փխ. երեսուն եւ վեց /
 ի՛ յլգ, փխ. երեսուն եւ վեց հազար
 2 Կ՝ թուոց
 2 Sbc նահապետաց [h նահապետացն,
 Կ՝ նախապետաց]
 3 y չիք եւ (ջրհեղեղին)
 3 Sbc չիք եւ ի ջրհեղեղին [ցոս եւ ջրհե-
 ղեղին] / d ջրհեղեղէն
 3 չց չիք յիշատակաւ—յետ ջրհեղեղին
 (s. 4.)
 3 abchoqrs մովսէսի
 3 p նոյն, փխ. նոյնպէս
 4 k երկից, p երեց, փխ. երկս
 4 hqrs զարս
 4 ab զյաշտարակաշինութիւնն / fg
 զաշտարակաշինութիւն
 5 fg նաւարկութեան
 5 c քսիսութեայ / f քսիսութեայ
 5 h ճշմարտութեան
 6 i անուանց / p բազմօք
 6 e ասեն, փխ. ստեն
 7 a չիք ես
 7 Կ՝ հաւանելով, o հաւաքելով, pqr
 հաւ առնելով, փխ. հաւ առնելով
 7 a առաջիկա / p առաջիկայիցն
 8 Sbc ed ի սիրելոյն [չ ի սիրելւոյն] /
 hprs չիք ի (սիրելւոյն)

- 8 Կ՝ձ քանդի, Կ՝ բան, փխ. քան
 8 a զարս, փխ. զառս
 8 aef արդարախօսողէն / Sbc յարգա-
 բախօսողէ [oy արդարախօսողէ]
 8 Ա բիւտոսեան / Sbc բիւտոսեան [/
 բիւտոսեան, tw բերոսեանն]. Ուղ-
 զում եմ բերոսեանն: Հմմտ. եւս.
 ժամ. եր. 18 հս. եւ ժամ. 7:
 9 Կ՝ aef սիրելւ / bd սիրելւ / c սիրել-
 լեա / Sbc սիրելոյն / tw սիրելեայ
 9 acd զրուզն / opqrs զրուզն
 9 Ա զաշտարակաշինութիւնն [f զաշ-
 տարակաշինութիւն], փխ. ասէ
 9 Ա զբազմաբարբառ
 9 ԱSbc լինելոյ: Ուղղում եմ լինել
 10 fg նաւարկութեան / f քսիսութեայ
 11 y տիրանն
 11 bdef յապետութէ / e յապետութե /
 rs յապետութէ ե լինէին
 11 b յերկրի / t որք
 12 Ա թուի / cf չիք ե
 13 hqrs ի բաժանելն / b նոցա
 14 tw հարստացեալ, փխ. հարստացեալ
 14 Ա երկուցն եղբարց [e եղբարցն]
 զրուանն
 15 t չիք ուրեմն / b զբազաշ
 15 a բակարիացոց / չց բակարացոց
 Հմմտ. եւս. ժամ. Բ. եր. 34:
 15 Աx մակաց, փխ. մեղաց
 16 abefgn աստուածոց / չtw աստուածոց (ն)
 16 tw լինիլ (միշտ)
 16 p բազմօք
 17 k երկրորդ, փխ. երկրորդել

- «Արդ՝ ի բռնանալն, ասէ, Զրուանայ՝ ընդդիմացան նմա Տիտանն
և Յապետոսթէ, ի մարտ պատերազմի ընդ նմա զբզոկելով, վասն
զի թագաւորեցուցանել զորդիս իւր ի վերայ ամենեցուն խորհէր: Եւ
յայտարարում խռան յափշտակեաց, ասէ, Տիտանն զմասն ինչ ի ժառան-
5 գութենէ սահմանացն Զրուանայ: Աստ ի մէջ անցեալ քոյր նոցա
Աստղիկ՝ համոզեալ զաղարեցուցանէ զաղմուկն. և յանձն առնուն թագա-
ւորել Զրուանայ. բայց դաշինս ուխտից և երդմանց ի միջի հաստատեն,
սպանանել զամենայն արու՝ որ ծնանիցի Զրուանայ. զի մի ազգաւ
ի վերայ նոցա թագաւորեսցէ: Ուստի և արս հօրս ի Տիտանացն
10 ի վերայ ծննդոց կանանց նորա կարգէին: Եւ սպանեալ զերկուս ոմանս
վասն երդմանն և ուխտին հաստատուն կալոյ՝ խորհի աշուհեալ քոյր
նոցա Աստղիկ հանդերձ կանամբք Զրուանայ, հաւանեցուցանել զոմանս
ի Տիտանացն՝ ապրեցուցանել զայլ մանկունս, և յարեմուտս կոյս յու-
ղարկել ի լեռոնն, որ անուանեալ կարգային Դիւցընկէց, իսկ այժմ
15 կոչի Ուլիմպոս»:

Արդ՝ զայսոսիկ այլ ոք թէպէտ առասպելս, թէպէտ ճշմարտութիւն
հաշուեալ համարեսցի՝ բայց որպէս ես հաւանեալ եմ, բազում ինչ
ճշմարիտ է: Քանզի և որ Կիպրացւոց Կոստանդեայ եպիսկոպոս Եպիփանոս
ի Հերձուածոցն Յանդիմանութեան, յորժամ ճշմարիտ և արդարադատ

- 1 bedef ի բռնանալ
1 a զզբռնանայ
1 Բ տիտանն բէլ
2 a յայտարարում / c յայտարարեմ
2 q չիք ընդ
3 p խորհել
4 p յայտարարում / Եւ յայտարարում
4 a խռան բախան / եւ բախան, փխ.
խռան
4 Եյ տիտան ասէ / a չիք տիտանն
4 Տիւ ի ժառանգութեան [ցի ի ժա-
ռանգութեան]
5 ցի սահմանաց
5 Եյ աստի ի
5 chnopqrst քոյրն
5 p չիք նոցա
6 Ա զաղարեցուցանել
6 ձե թագաւորեցուցանել
7 d չիք բայց դաշինս—ծնանիցի զըր-
ուանայ (s. 8)
7 o դաշ ինչ, pqr դաշի, փխ. դա-
շինս
7 abcef երդմանց և ուխտից հաստատեն
8 k սպանանելն / n սպանել
8 c չիք զամենայն
8 c ծնանի / p ծնանիցեն
8 f ի զբռնանայ
9 Ա մեր, փխ. նոցա
9 g ի տիտանեացն
10 bedef չիք ծննդոց

- 10 r կանաց
10 bcef նոցա, փխ. նորա
10 Ա կարգեցին
10 չց ի սպանանել / k սպանանել
11 Տիւ երդման ուխտին / եւ երդման
11 abcedeg քոյր՝ միւսն. քոյրն
12 b հաւանեցուցանել
13 չց ի տիտանեացն
13 Ա զայլն
13 եւ մանկունս / p մանուկս
13 k յղարկել / io ուղարկել
14 Տիւ ի լեռոն
14 cef կարգացին: Թեւեւ ուղղիկ կար-
գայրն, կամ զոր... կարգային
14 e դիւցընկէց
15 b ուլիմպոս / c ուլիմպոս / Տիւ abdef
ուլիմպոս [խորհրդս ուլիմպոս]
16 f այլ ոք եթէ թէպէտ
16 Տիւ զայսոսիկ թէպէտ առասպելս [ց
զառասպելս] ոք, թէպէտ ճշմարտու-
թիւն [ցր ճշմարտ] հաշուել համարեսցի,
բայց ես [օրգրս չիք ես] որպէս հա-
ւանեալ
18 io չիք և
18 c կրպարացոց / Տիւ ի կրպարացոց [ըր
չիք իւր]
18 c կոստանդնայ
18 a եպիսկոպոսի / f եպիփանէս
19 d ի հերձուածոցն
19 c: յանդիմանութիւն

- զԱստուած ձեռնարկէ ցուցանել, և վասն ջնջելոյ որդւոցն Իսրայէլի
զեօթն ազգսն ասէ այսպէս, եթէ արդարադատապէս Աստուած զազգսն
զայնոսիկ ջնջեաց յերեսաց որդւոցն Իսրայէլի. զի ի բաժին որդւոցն
Սեմայ հասեալ էր երկիր կալուածոցս այսոցիկ, և բռնութեամբ Քամայ
5 ի վերայ եկեալ յափշտակեաց զերկիրն: Իսկ Աստուծոյ իրաւունս
պահեալ զերդման ուխտին՝ վրէժ հատուցանէ ազգին Քամայ, ի բաց
զարձուցանելով զժառանգութիւնն՝ որդւոցն Սեմայ: Այլ զՏիտանսն
և զՌաֆայիմսն յիշեն աստուածային Գիրք:

- Բայց պարտ է մեզ զոմանց անգիր հին գրոյցս, որ պատմեալ
10 եղեն վաղ ուրեմն ի մէջ իմաստնոցն Յունաց, (և հասին մինչև ի մեզ
այս գրոյցք ի Գորգի և ի Բանան անուն կոչեցելոց, ևս երբորդ ոմն
Դաւիթ), թէպէտ և յոյժ սակաւութիւն երկրորդել: Յորոց մի ոմն ի նոցանէ,
վարժեալ վերլիստիայութեամբ, ասէր այսպէս, թէ «Ո՛վ ձերք, յորժամ
էի ի մէջ Յունաց զիմաստութիւն վարժելով՝ գէպ եղև ի միում աւուր,
15 զի վասն աշխարհագրութեանց և բաժանմանց ազգաց ի մէջ արանց
իմաստնոց և հմտագունից բան ճառիւր. ոմանք այլազգարար և ոմանք
այլաբանարար գրոյցս մատենից տային. իսկ որ կատարեալագոյնն էր
ի նոսա, Ուլիմպիոդորոս անուն, այսպէս ասաց. «Պատմեցից ձեզ, ասէ,
և գրոյցս անգիրս յաւանդութենէ ի մեզ հասեալ, զորս և բազումք ի
20 զեղջկաց գրուցին մինչև ցայժմ: Մատենան լեալ զՔսիսութեայ և զորդ-

- 1 f ձեռնարձակէ
2 r չիք զեօթն ազգսն—Իսրայէլի (s. 3)
2 a այսպէս ասէ թէ
2 Աճվճս արդարադատապէս աս-
տուած զայսոսիկ / ց զայսոսիկ
3 Տիւ abdef ի բաժնի [p բաժանել]
3 ք որդւոց
4 Ա չիք էր
4 Աճ կալուածոյս / Կ՝ կալուածոյ
4 Տիւ չիք և / Տիւ քամ
5 Տիւ չիք զերկիրն
6 օրգրս ուխտ
7 Աճ զժառանգութիւն
7 Տիւ չիք որդւոցն
8 ցկոպրս զբաժանիման / p զյուփայ-
իման / Վա զափայիմս
9 abc պարտէ
9 Ա մեզ զանգիր հինս [Կ՝ հին] զոմանս
10 bdef իմաստնոց
10 r հասին ի մէջ մինչև ի մեզ
11 f գրոյցքս
11 abdef բան, p բանն, փխ. բանան /
c բանուն, փխ. բանան անուն
11 Ա կոչեցելոյ
11 չց ևս և / p յերբորդ
12 k դաւթի / չց որդւոց
13 p վարժել
13 c այսպէս ասէր
13 o ուր / c որպէս, փխ. ուր
14 f էի ես / c չիք էի
14 չիք քս չիք ի (մէջ)
14 Տիւ աւուրց [p յաւուրց]
15 ք չիք զի
15 o բաժանման / pqr ի բաժանմանց
16 abde ճառիւր և / c ճառէր և / f ճա-
ռել և
16 ck չիք և ոմանք այլաբանարար
17 Ա գրոյց / ցի գրոյցս
17 n մատենիցն / o մատենիցս
17 d չիք որ
18 Ա ի նոցանէ էր
18 abcd ող'ոմպիոդորոս / ք ող'ոմպիո-
դորոս / c ող'ոմպիոդորոս / ց ող'ոմ-
պիոդորոս / l ող'ոմպիոդորոս / ճ
ող'ոմպիոդորոս / միւսն. ուլիմպիոդորոս:
Ուղղ. ուլիմպիոդորոս: Տիւ՝ և եր. 22, s. 3
18 bcd ոմն անուն
18 Ա ասաց այսպէս
19 Տիւ չիք և (գրոյցս)
19 Ա գրոյցս ոմանս
19 b առ ի մեզ / Վա զոր
20 Ա բազումք ոմանք
20 Ա զեղջկաց / Կոպրոյս զեղջկաց [ո
ուրիշ ձեռով շինած՝ զեղջկաց]
20 p գրուցեն մեզ
20 k քսիսութեայ
20 n գորդւոցն

ւոյ նորա, որ այժմ ոչ ուրեք երևի, յորում, ասեն, կարգ լեալ բանից
այսպիսի: Յեա նաւելոյն Քսիսութեան ի Հայս և զիսելոյ ցամաքի,
զնայ, ասէ, մի յորդոց նորա կոչեցեալն Սիմ ընդ արեւմուտս հիւսիսոյ
զիտել զերկիրն, և զիսելալ զաշտի միում փոքու առ երկայնանստիւ
5 միով լերամբ, զետոյ ընդ մէջ նորա անցանելով, ի կողմանս Ասորես-
տանի, զաղարէ առ զետովն երկուսնայ աւուրս, և անուանէ յանուն
իւր զլեւոնն Սիմ, և զաւանայ անդրէն յարեւելս հարաւոյ, ուստի եկն: Իսկ
ի կրտսերագունից որդւոցն նորա Տարբան անուն, երեսուն ուստերօք
և հնգետասան զստերօք և նոցին արամբք մեկնեալ ի հօրէն՝ բնակէ
10 անդէն ի նոյն զետեղեր, յորոյ անուն և զգաւառն անուանէ Տարբան, և
զանուն տեղւոյն ուր բնակեցաւ՝ կոչէ Յրօնս. զի անդ զառաջինն
սկիզբն եղև բաժանելոյ որդւոց նորա ի նմանէ:—Նորին զարձեալ և առ
եզերք սահմանացն Բաղարիացւոց ասէին բնակել սակաւ աւուրս, մնա-
ցեալ և մի ոմն յորդոց նորա անդ: Քանզի կողմանք արեւելից Զրուան
15 զՍիմ կոչեն, և Զարուանդ զգաւառն անուանեալ ասեն մինչև ցայժմ:

- 1 յ նորայ
1 հօրդոցն յորժամ, փիւ. յորում
1 Հց լիք կարգ լեալ
1 abef բանից լեալ / de լիք բանից
2 Վա նաւելոյ
2 քսիսութեան
2 ad զիսելալ / de զիսել / e զիսել"ց /
f զիսելաց
3 Ա զնայ / ի որդւոցն
3 o սէմ / rs սեմ / միւսն. սիմ
3 Նք ընդ յարեւմուտս
4 i զիտեալ
4 g զիսել
4 յ առ ներկայնանստիւ
5 i միովք
5 gi լերամբք
5 b կեցոյց / միւսն. զետոյ: Ուղղում
ենք զետոյ
5 յզրս անցուցանելով
5 e լիք ի (կողմանս)
6 g լիք զաղարէ
6 p անուն
7 Տնեմ զլեւոն
7 p իմ, փիւ. սիմ
7 k յարեւ, փիւ. յարեւելս
8 abef ի կրտսերագունից / e ի կրտսերա-
գունաց / o ի կրտսերագունիցն
8 hio որդւոց
8 Հց տանբան, փիւ. տարբան / ppc
տարբանաւուն, փիւ. տարբան անուն
8 a նորա ոմն որդւոցն ոմն տարբանիս
անուն / b նորա յուն յորդոցն
տարբան անուն / ef նորա ոմն յորդ-
ւոցն ոմն տարբանիս տարբան անուն
ւոցն ոմն տարբանիս տարբան անուն

- 9 g լիք և (հնգետասան)
10 d անդ / Տն անդրէն [o անդէն]
10 g զետեղերք / հօրդոց զետեղերք /
Վաւաւա զետեղերքն / Կ' ի նոյն
եզերք զետոյն
10 hr անուն
10 Ա զգաւառն այժմ ասեն անուանեալ
10 g տարբան / Կ' տարբան / միւսն. տարբան
11 հօրդոց որ բնակեցաւ
11 f ցրւանս / l ցրւանս
11 կրդոց զառաջին
12 d եղև և
12 ab բաժանմամբ / eef բաժանման / d
բաժան / հօրդոց բաժանել
12 միւր որդւոցն
12 h լիք ի (նմանէ)
13 e եզերք / եւ եզերք
13 p լիք սահմանացն
13 Ահեորդբաղարացւոց [e բաղարացւոց] /
Հց բաղարացւոցն / rs բաղարացւոց /
եւ բաղարացւոցն
13 b բնակեալ / եւ բնակել
13 Ա աւուրս սակաւ
13 e մնացեալս
14 f լիք և / e լիք և մի ոմն
14 b որդւոց
14 Տն ոմն անդ յորդոցն [p որդւոցն,
g որդւոց] նորա. բանդի
14 Ա և բանդի
14 f կողմունք / g ոմանք, փիւ. կողմանք
14 h յարեւելից
15 եւ զսիմ
15 Ա կոչեցին, զրուանդ
15 Հ զարուան, փիւ. զարուանդ
15 Ա ցայսօր ժամանակի, փիւ. ցայժմ

Բայց առաւել յաճախագոյն հինքն Արամագնեայ ի նուագս փան-
դան և յերգս ցցոց և պարուց զայստիկ ասեն յիշատակաւ: Եւ այսո-
քիկ զրոյցք սուս և կամ թէ արդարեւ լեալ՝ մեզ Հէ ինչ փոյթ: Այլ
վասն զիտելոյ քեզ զամենայն, որ ինչ ի լրոյ և որ ինչ ի զրոյ՝ անցա-
5 նեմ ընդ բնաւն ի զիրսս յայստիկ, զի խմացիս զառ քեզ պարզմու-
թիւն խոց խորհրդոցս:

Է

Յայստարութիւն սակաւում, քէ ըստ առաջնոցն ասացեալ Յիւդ՝ ըստ սո-
սաւածային բանից ձեւաւորեալք է ներքովք:

10 ԶԲեկայ, առ որով նախնին մեր Հայկ՝ բազումք բազում ինչ այլ
ընդ այլոյ պատմեն. բայց ես ասեմ զկոսնոսդ անուն և զԲէլ՝ Ներքովթ
լեալ. որպէս եզիպտացիք թուեն հաւատար Մովսիսի՝ Հեփեստոս, Արե-
զակն, Կոսնոս, որ է Քամ, Քուշ, Ներքովթ, թողեալ զՄեստարայիմ: Զի
առաջին ասեն իւրեանց մարդ լեալ զՀեփեստոս և գտակ հրոյ: (Եւ ընդէր
15 սա գտակ հրոյ, և կամ Պրոմէթէոս զողացեալ առ ի յաստաւածոցն
զհուր և շնորհեալ մարդկան,—որ է այլաբանութիւն,—ոչ բերէ ասել

- 1 ԱՎաւա արամագնեայ / եւ արամագ-
նեայն / հօրդոց արամագնեայ
1 Ա փանդան / Տն բամբան [Հ փամ-
բան]
2 Ա ցուց / Տն ցցոց [ցիւ ցոյց, s
ցցոյց]
2 օրդոց զայստիկ
2 յ լիք ասեն—այստիկ
2 Տն յիշատակօք
2 եւ այսոյիկ զրոյցք սուս
3 Ա սուս [abcd սուս] կամ արդարեւ
[abcd արդարեւ] լեալ / h արդարեւ
3 Տն լեալ [i լեալ]
3 a մեզ ինչ ոչ [bedef ոչինչ] է փոյթ
5 a բնաւն / f ի զիրս
5 Տն ի զիրս յայս [h այս]
5 a զիտացեա, փիւ. խմացիս
5 e զի մի խմացիս զառ քեզ պատե-
րագմութիւն խոց
5 de պարզմութիւն / g պարզմու-
թեանց / միւսն. պարզմութիւն
6 եւ իմոց / k լիք խոց
6 a խորհրդոց / r խորհրդոյ
8 rs յաղագս յայտարարութիւն
8 Կ' արտաբնոյդ
8 Տ ասացեալ է
8 ad բէլթ / g բէլ / g Բէլ: ըստ
9 e բան / a հէ՝տութեամբ
9 ae եներքովթ / ef է ներքովթ / Տն
նարքովթ [l ներքովթ, օրդոց նար-

- քովթ, եւ ներքովթ] է
10 ab եւ զերկայ / r արեւայ / qs բեկայ
(սկզբից սասի սեղ թողած) / միւսն.
զերկայ
10 հօրդոց լիք առ
10 p այլ ընդ այլ
11 g զկոսնոսդ / Հեւ զկոսնոսդ
11 ef ներքովթ / g նարքովթ
12 Ա որպէս և
12 a եզպտացիք / կրդոց եզիպտացիքն
12 abedehօրդոց մովսէսի
12 ԱՏն Եփեստոս: Ուղղում ենք՝ հե-
փեստոս. sh'u hr. 28, s. 2:
13 gi եւ անոս
13 h զմեստիմ
13 Ա զմեստարայիմ կոսնոս, որ քամ,
քուշ [e քաւշ] ներքովթ [ef ներքովթ]
13 Ա լիք զի
14 a առաջինն / e լեալ և
14 ԱՏն զեփեստոս [a զեփեստոս, d լիք
զեփեստոս]: Ուղղում ենք զհեփեստոս
14 օրդոց լիք և ընդէր սա գտակ հրոյ
15 abde պրոմէթէոս / ef պրոմէթէոս / Տն
պրոմէթէոս [եւ պրոմէթէոս]: Ուղ-
ղում ենք պրոմէթէոս
15 Ա զողանալ
15 Տն զառ [o առ] ի յաստաւածոցն հուր
16 ԱՀեկոք շնորհել
16 Տն abde և ոչ
16 g ասէ / Հ աս, փիւ. ասել

կարգ բանիս): Որում և հարստութեանցն Եգիպտացւոց կարգ, և ամացն ժողովումն ի Հովուացն հարստութեանէ մինչև ցՀեփեստոս՝ վկայէ հաւասար Եբրայեցւոցն լեալ, որ է ի Յովսեփայ ժամանակացն մինչև ցՍեմ, Քամ և ցՅարեթ:

- 5 Եւ այսոքիկ բաւական լիցին ասել այսչափ: Զի եթէ զամենայն եղեալսն յաշտարակադործութենէն մինչև առ մեզ ի հասողութիւն քեզ ի մերումս ածել ջանասցուք պատմութեան, երբ ապա յղծալին քո հասանիցեմք զըրուցաց պատմութիւնն. մանաւանդ զի և առաջիկայս մեր երկար է գործ, և ժամանակ մահկանացուաց սուղ և անյայտ: Այլ սկսեալ
- 10 ցուցից քեզ զմերն, թէ ուստի և որպէս:

Ը

Թի՛ւ մ'ի կամ ուստի՛ զայսպիսիս եգիս զըրուցարանութիւնս:

- 15 ՉԱրշակ մեծ, արքայ Պարսից և Պարթևաց, որ և ազգաւ իսկ Պարթև, ապստամբեալ ասեն ի Մակեդոնացւոց և թագաւորեալ ի վերայ ամենայն արեւելից և Ասորեստանեայց, և սպանեալ զԱնտիոքոս թագաւոր ի Նինուէ՝ հնազանդեցուցեալ զամենայն տիեզերս ընդ իւրով ձեռամբ: Սա թագաւորեցուցանէ զեղբայր իւր զՎաղարշակ ի վերայ աշխարհիս Հայոց, պատեհ համարեալ այսպէս իմն անշարժ իւրոյ թագաւորութեանն մնալ: Եւ քաղաք թագաւորութեան տայ նմա զՄծրին, և

- 1 Ա բանից / ց բանի
1 Հմմտ. եւս. ժամ. 97:
1 Հց հարստութեանց
1 Տն ամենայն, փիւ. ամացն
2 ք հովուաց հաստատութենէ
2 է հարստութեան
2 ի հեփեստոս / եւ ցեփեստոս
3 Տն լիք ի (յովսեփայ)
3 մցե ժամանակաց
4 Աօ յարեթ / ց զարեթ / Հ ցյարեթ / Հմմտ. եւս. եր. 97. 103:
5 ց լիցի / Ա լիք ասել
6 Տն եղեալս [ց եղեալսն]
6 է յիշատակադործութենէ
6 Տն քեզ ի մէջ [օրդրս ի մէջ] ածել [ց ածեալ] ջանացեմք պատմութիւն
7 Եւ ապա
7 Եւ զղծալին
7 Ե քեզ, փիւ. քո
8 Ա զըրուցապատմութիւնս
8 Հց պատմութիւն
8 Տն լիք և
9 Կժե լիք է
9 ք լիք և (ժամանակ)
12 ԽՀե որով, փիւ. ու
12 Տն քեզ զայսպիսի
12 եւ զըրուցարանութիւնն

- 12 ա դասարկ սկզբում նոյն ձևով. «Ստացող սորին յամթցի մինաս վ'րպ'ն յՀ'ց»:
13 Տն արշակ [նոր զարշակ, զ արշակ, յայց սկզբում Զ զիստատի համար սկզբով] / ր արշակ / Տ արշակ
13 է արքայն
14 ԽՀե զորդրս ապստամբել
14 Տն ի մակեդոնացւոցն / Հ ի մակեդոնացւոց
14 վ'նցիկքդրս թագաւորել
15 Տն Ե' ասորեստանեաց [ցրդրս ասորեստանեայց]
15 Հցիւ սպանանել / է սպանել / Տ սպ'նանել
15 Ա թագաւորէ / է թագաւորն
16 Հաբեյցե հնազանդեցուցանել
16 Ե իւր
17 Հցիւ ձեռամբ [է ձեռամբն] իւրով
17 հրդրս զվաղարշակ զեղբայր իւր
18 Ա երկրին, փիւ աշխարհիս
18 Ե պատեհ է
18 Տն պատեհ իմն համարեալ այսպէս անշարժ
18 Ե ց թագաւորութեան (մնալ)
19 Տն լինել, փիւ. մնալ
19 Ե թագաւորութեանն (տայ)

սահմանս հատանէ նմա զմասն ինչ յարեմտեայ Ասորւոց և զՊաղեստին և զԱսիա և զամենայն Միջերկրեայս և զԹեոալիս, ի ծովէն Պոնտոսի մինչև ի տեղին՝ ուր Կաւկաս յարեմտեանն յանգի ի ծով, և զԱտրպատական. «և այլ որչափ միտք քո և քաջութիւն հասանիցեն. զի սահմանք

5 քաջաց, ասէ, զէնն իւրեանց, որքան հատանէ՝ այնքան ունի»:

- Սորա կարգեալ զիշխանութիւն իւր մեծապէս, և հաստատեալ զթագաւորութիւն իւր՝ կամ եղև զիտել սորա, թէ ոյք արդեօք և որպիսի արք տիրեալ իցեն ի վերայ աշխարհիս Հայոց մինչև ցնա. զքաջաց արդեօք եթէ զվատաց անցեալ ունիցի զտեղի: Եւ զտեալ զոմն ասորի Մար Արաս Կատինայ, այլ ուշիմ և վարժ քաղզէացի և յոյն գրով, զոր յղէ առ եղբայրն իւր Արշակ Մեծ արժանի ընծայիւք, բանալ նմա զղիւսան արքունի: Եւ զրէ առ նա ձև բանից օրինակ զայս.—
- 10

Թ.

Թուրք Վաղարշակայ արքայի Հայոց առ Մեծն Արշակ արքայ Պարսից:

- 15 «Արշակ թագաւոր երկրի և ծովու, որոյ անձն և պատկեր—որպէս և է իսկ—մեր աստուածոց, իսկ բախտ և պատահումն ի վեր քան զամենայն թագաւորաց, և մտաց լայնութիւն՝ որչափ երկնի ի վերայ երկրի. Վաղարշակ կրտսեր եղբայր քո և նիզակալից, որ ի քէն կարգեալ արքայ Հայոց. Ողջ լեր ամենայն յաղթութեամբ:

- 1 abcef յարեմտեայ / է յարեմտեան / օ արեմտեան
2 abef զասիա / Հ ասիա / միւսն. ասիայ
2 abde միջերկրեայս / Հ միջերկրայս / Ե միջագետայսն / Բ միջագետայսն
2 Հ զթիտալիայ / abef զթեոալիս, Ե զթեոալիայ / օ զիտալիս / միւսն. զթիտալիայ, եւս. ժամ. 5, 45, 160, 161 թեոալիայ
3 cd ցտեղին / Ե որ, փիւ. ուր
3 Հ abdeg կովկաս
3 Հ abdef յարեմտեան / Տն Ե յարեմտեանն [ց յարեմտեանն], Այսինքն Կասպից ծովը, որ խօսողի եղած սեղից դիպի արեւմուտք կր ընկնում:
3 Ե անգի, Տն լիք ի (ծով)
4 Տն հատանեն [Կէ Ե հասանեն], փիւ. հասանիցեն
4 abc սահման / d սահմանք
5 Ա լիք ասէ
5 Ա իւրեանց է / Ե ունին
6 abc զիշխանութիւնն
6 Ե մեր, փիւ. իւր
7 abdel զթագաւորութիւնն
7 հրդրս լիք իւր
7 Ա կամ եղև նմա զիտել թէ [Ե կամք եղև նմա զիտել սորա թէ] / Ե նմա,

- փիւ. սորա
7 Տն լիք արդեօք / Ա որպիսիք
8 Ա ի վերայ տիրեալ իցեն յաշտարհիս [ef աշտարհիս] / Տն տիրեալ են
8 Ա ցնորա թագաւորութիւնն, փիւ. ցնա
8 Ե և քաջաց
9 Ա թէ / Ե զվատ
9 bcdef անցեալն / հրդրս լիք անցեալ
9 Ա ունիցին / kll ունի
10 Արեւ մարիբաս / քրս կատինայ
11 Տն առ մեծ եղբայրն իւր [Ե մեր, փիւ. իւր] արշակ արժանի / cdef եղբայր
11 Ե իւր և
12 ab դիւսն / ք ձև բանից առ նա
14 Ե վաղարշակ / եւ արքային
14 ք առ մեծ արքայն արշակ թագաւոր
14 Ե թագաւոր, փիւ. արքայ
15 Ա արշակ արքայ թագաւոր
15 Ե որ / Ե որոց / Ե յանձն
16 Ա լիք իսկ
16 Հ աստուծոյ / եւ աստուծոց
16 ց ի վերայ քան
17 Ա երկին / Ե երկնի և
18 Ա կրտսեր
19 Ա լինել, վ' եր, փիւ. լիք
19 Ե յամենայն / Տն լիք ամենայն

«Քանզի պատուէր ընկալայ ի քէն՝ քաջութեան և ամենայն իմաստութեան հոգ տանել՝ ոչ երբէք անփութ արարեալ զքոյովն անցի զխրատու, այլ խնամ տարեալ հոգացայ ամենայնի, որչափ միտք և հասողութիւն բաւեցին: Եւ այժմ ի քումմէ խնամակալութենէ զետեղեալ զթաղաւորութիւնս՝ խորհուրդ ի մօտի եղի զիտել, թէ ոչք ոմանք յառաջ քան զիս իցեն տիրեալ աշխարհիս Հայոց, և ուստի նախարարութիւնքս որ աստ կան: Զի ոչ կարգք ինչ աստ լեալ յայտնի, և ոչ մեհնից պաշտամունք, և ոչ զլիսաւորաց աշխարհիս առաջինն յայտնի է, և ոչ վերջինն, և ոչ այլ ինչ օրինաւոր, այլ խառն ի խուռն ամենայն և վայրենի:

«Վասն որոյ ազաչեմ զքո տէրութիւնդ, հրամայել ըսնալ զգլխանդ արքունի ընդդէմ առնդ եկելոյ առաջի քոյոյ հզօր տէրութեանդ, զի գտեալ զըզձալին եզրօր քոյ և որդւոյ՝ բերցէ փութապէս, և զմեր հեշտութիւն, որ ի կամակատարութենէ լեալ քաջ գիտեմ խնդութիւն քեզ լեալ: Ողջ լեր երեւելիք ընակութեամբ ի մէջ զից»:

Եւ ընկալեալ Արշակայ Մեծի զգլխն ի ձեռաց Մար Արայն Կատինայ՝ մեծաւ լըջտութեամբ հրամայէ առաջի առնել նմա զգլխանն արքունի որ ի նինուէ, միանգամայն և ուրախացեալ ընդ այսպիսի միտս ունել եզրօր իւրոյ, որում զկէս թագաւորութեան իւրոյ հաւատացեալ էր: Եւ խուզեալ նորա զամենայն մատենան՝ գտանէ մատենան մի հեղինացի զրով, յորոյ վերայ էր, ասէ, վերնագիր այսպիսի.

2 եւ երբեք լոք քոյով
2 ՏՆ չիք անցի
3 ՏՆ խրատու
4 ՏՆ բաւեցին
4 Ե զետեղ
5 երգրս զթաղաւորութիւնս միւսն.
թագաւորութիւնս
5 Ե չիք թէ
6 Ա տիրեալ իցեն յառաջ քան զիս / Ե տիրել
7 Ա կան աստ / Ե կարգ
7 ՏՆ լեալ աստ
8 ք չիք աշխարհիս
8 Ա յայտնի առաջին, և ոչ
8 Ե չիք յայտնի է և ոչ վերջինն
9 cdef վերջին / Ե չիք և ոչ վերջինն
9 Ե յօրինաւոր
9 Ե խուռն ի խառն
9 Ե չիք ամենայն
9 ք և ամենայն վայրենի
11 Ե տէրութիւնքդ
11 ՏՆ հրամայեալ / ց հրամես այեալ / Ե հրամես / Կ չիք հրամայել
12 Ա հզօր քոյոյ / Ե քոյ
13 ք գլխեալ
13 եւ քոյ / միւսն. քո
13 Ե երգրս ըզձալին
13 Ե բերցեն / Ե բերիցէ

13 ՏՆ բերցէ զսոյոյն փութապէս
13 Ե հաշտութիւն / Ե հաշտութիւնն
14 Կ չիք քաջ գիտեմ—լեալ (8. 15)
15 Ե ընդութեամբ
16 Ե ընկալ
16 Ա չիք մեծի
16 քոյս ի ձեռն
16 ՏՆ մար արայ [եկոգրս մարիբալ, ք մարիբալ, եւ մարիբալ]
17 Ե առաջի նորա առնել զգլխանն
18 Ա ի նինուէի [Կ ի նինուէ]
18 Ե միայն ունի ընդ / միւսն. չիք ընդ
19 Ա ունելոյ եզրօրն
19 վճեկոգրս քոյով / Ե որով, շինած որում / վճեկ քոյ
19 cdef թագաւորութեանն
19 Ե չիք իւրոյ
19 հաստատեալ, փիւ. հաւատացեալ
20 ք չիք էր
20 ՏՆ սորա
20 Ա երգրս զմատենանն
20 Ա չիք մի
21 ՏՆ հեղին [եւ հեղին]
21 եւ որոյ
21 Ե ասէր / Ե այս, փիւ. ասէ
21 ՏՆ վերնագիրն
21 Ե լեւ այսպէս / Ե չիք այսպիսի

ՍԿԻՋԲՆ ԽՈՐԵՆԱՅԻ

«Այս մատենան հրամանաւ Աղեքսանդրի ի Քաղղէացւոց բարբառոյ փոխեալ ի յոյն, որ ունի զրուն հնոցն և զնախնեացն բանս»:

Որոյ սկիզբն լեալ ասէ զԶրուանն և զՏիտանն և զՅապետոսթէ, յորում և զԻւրաքանչիւր որ ի ծննդոց երկից նախարարականացս այսոցիկ արանց, զարս անուանիս, կարգաւ շարադասեալ յԻւրաքանչիւր տեղիս մինչև ցրազում ամս:

Յայտմ մատենէ Մար Արայն Կատինայ զմերոյ ազգիս միայն հանեալ զպատմութիւն հաւաստի՝ բերէ առ Վաղարշակ արքայ ի Մծրին յոյն և ասորի զրով: Զոր առեալ անձնագեղոյն և քաջազեղանն արին Վաղարշակայ, կորովարանոյն և հանձարեղի, առաջին իւրոյ զանձուն համարելով՝ զնէ յարքունիսն ի պահեստի մեծաւ զգուշութեամբ, և զմասն ինչ յարձանի հրամայէ զրոշմել: Յորմէ մեր հաւաստի ի վերայ հասեալ կարգի զրուցացս՝ երկրորդեմբ այժմ քում հարցաւիրութեանդ, ձգելով զմեր ընդի նախարարութիւնս մինչև ցրազում ամս Մարգանապաղոս, և ևս մօտապոյն: Յորում է սկիզբն բանիցն այսպիսի.

«Ահաք և երեւելիք առաջինքն ի զից, և աշխարհի մեծամեծ բարեաց պատճառք, որ սկիզբն աշխարհի և բազմամարդութեան: Եւ ի սոցանէ հատեալ գտան ազգ սկայիցն, անհեղեղք, յաղթանդամբ մարմնով և վիթխարիք, որք յղացեալ ամբարտաւանութեամբ՝ ծնան զամբարիշտ

1 Այս վերնագիրը լուսին Եւ / Ե մատենից
2 յոյնը քացի Ե-ից աղեքսանդրի
2 Ե մատենան
2 Ե չիք ի (քաղղէացւոց)
3 Ե փոխել / ՏՆ ի յոյն
3 Ե զրան, փիւ. զրուն / ՏՆ հնոց
3 ց զնախնեաց / Ե հնոց և նորոց նախնեաց / Ա չիք և զնախնեաց
3 Ե չիք բանս
4 երգրս որ
4 ցի զրուանն / ք տիտանն
4 Ե յապետոսթէ / ցիկոպրքս Կատինայ
5 abcf նախարարականացն
6 ՏՆ արանցս
6 Հցի շարադասեալ / Ե շարադասել / միւսն. շարադասել
6 ք յԻւրաքանչիւր իւր
6 Ահեկոպրքս մարիբալ
9 Ե արշակ, փիւ. վաղարշակ
9 ՏՆ արքայ վաղարշակ
9 Ե չիք ի մծրին
10 Ե անձնագեղոյն
10 ՏՆ քաջազեղան / Ե չիք արին
11 ՏՆ վաղարշակ
11 Ե կորովարանոյն

11 Ե առաջի
12 ՏՆ զնէր
12 Ա յարքունիսն մեծաւ պահեստի զգուշութեամբ
12 Ե պահեստ / ք մեծ
13 ՏՆ ի յարձանի
14 Հցիքս զրուցացն
14 ՏՆ քոյ
15 Ա նախարարութիւն
15 Ե սարգանապաղոս / cdef սարգանապաղոս / երգրս սարգանապաղոս / վիտ սարգանապաղոս / Ե սանդրապաղոս / եւ սարգանապաղոս
16 Ա չիք Ե
16 Ե յորմէ, փիւ. յորում է
16 Ե բանից / ՏՆ բանիցս
17 Ե երեւելիք / Կ Ե զարմանալիք
17 ՏՆ ի զիցն
17 ք չիք Ե (աշխարհի)
17 Ա մեծամեծաց [Ե ի մեծամեծաց] աշխարհի բարեաց
19 Ե հասեալ գտան ազգք
19 ցի սկայից / եւ հեղեղից(ն)
19 Հց անհեղեղք / ք անհեղեղեալ / Ե անհեղեղեալ
20 Կ Ե վիթխարիք
20 ք զամբարիշտ

ԺԱ.

Յաղագս պատերազմին և մանուկներին:

Եւ յառաջ մատուցեալ զբանս իւր ասէ, թէ ի հաստատել Տիտանեանն Բելայ զթաղաւորութիւն իւր առ ամենեւեան՝ առաքէ ի կողմն
5 հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց առ Հայկ արամբք հաւատարմօք, զալ նմա ի հնազանդութիւն և կեալ խաղաղութեամբ: «Բնակեցեր, ասէ, ի մէջ ցրտութեան սառնամանեաց. այլ ջեռուցեալ մեղկեան զցրտութիւն սառուցեալ քո հպարտացեալ բարուցդ, և հնազանդեալ ինձ՝ կեանց ի հանդարտութեան, ուր հաճոյ է քեզ յերկրիս իմում բնակութեան»: Եւ
10 ի բաց դարձուցեալ Հայկայ զպատգամաւորսն Բելայ՝ խստութեամբ պատասխանեաց: Դառնայ առաքեալն անդրէն ի Բաբելոն:

Ապա զօրաժողով լինի ի վերայ նորա Տիտանեանն Բէլ ամբոխիւ հետեակ զօրաց. զայ հասանէ ի հիւսիսի, յերկիրն Արարադայ, մերձ ի տունն Կադմեայ: Փախստական լինի Կադմոս առ Հայկ, քաջընթացիկս
15 առաջի իւր առաքէ. «Գիտեան, ասէ, ով մեծդ դիւցազանց, զի դիմեալ զայ ի վերայ քո Բէլ յաւերժիւք քաջօք և երկնադիւղօք հասակօք սկայիւք մրցողօք: Եւ իմացեալ իմ զմերձ լինելն նորա ի տուն իմ՝ փախեալ, և զամ աւասիկ տազնապաւ: Արդ՝ աճապարեան խորհել զոր ինչ գործելոց ես»:

20 Իսկ Բէլն, յանդուգն և անճոռնի զօրութեամբ ամբոխին, որպէս յորձան ինչ սաստիկ ընդ զառ ի վայր հեղեղեալ՝ փութայր հասանել ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ, ի սիրտ և ի մարմին վստահացեալ

- 1 Այս գլխից սկսած է քաղցրացումը և առանձնացումը ընթացումները միայն վերցրած:
- 2 Ա. պատերազմին հայկայ
- 2 Եւ Եւայ. միւսն. բէլայ
- 2 Եւ մահ / չիկոցր մահուն / Եւ մահուն / ք զմահուն
- 3 Եւ ասէ / ի և Բէլ
- 3 Եւ տիտանեան / Եւ տիտան
- 4 Եւ բելայ, և բելայ. միւսն. բէլայ
- 4 Եւ զթաղաւորութիւնն
- 5 Եւ հիւսիսոյ / ի ք, փիւ. ոմն
- 5 Եւ որդոց / օ որդոց
- 6 Եւ եկեալ, փիւ. կեալ
- 7 Եւ Կադմոս սառնամանեաց
- 7 ք լիֆ այլ / ի մեղկեայ ցրտութիւն
- 8 Եւ սառնացեալ / ք լիֆ ինձ
- 9 Եւ ի հանդարտութիւն / զե յերկիրս
- 9 Եւ մերում, փիւ. իմում
- 9 Ա. բնակութեանս
- 10 Ա. հայկայ՝ խստութեամբ պատասխանեաց զպատգամաւորսն որդւոյն բէլայ / ք բելայ. միւսն. բէլայ
- 11 Եւ անդրէն առաքեալն
- 11 Եւ ի բաբելոն / ք ի բաբելոն
- 12 Եւ ք լիֆ տիտանեան

- 13 Ա. հետեակօք զօրուցն / ի հետեակօք զօրաց / հետեակաց զօրաց
- 13 Ա. ի հիւսիս [ք ի հիւսիսոյ]
- 13 Եւ երկիրն
- 13 Կադմոս արարադայ / Եւ արարադայ / Եւ արարադայ
- 13 Եւ լիֆ մերձ—կադմեայ (ս. 14)
- 14 Եւ ի տան / Ա. հայկ
- 14 Եւ քաջընթաց իսկ, փիւ. քաջընթացիկս
- 15 Կադմոս մեծդ և դիւցազանց
- 16 Ա. յաւերժիւք [ք յաւերժիւք]
- 16 Ա. Եւ երկնադիւղօք [ք երկնադիւղօք]
- 16 ք զօրս լիֆ հասակօք
- 17 Եւ լիֆ զմերձ լինելն նորա ի տուն իմ
- 18 ք լիֆ և
- 18 Ա. փախեալ և աւասիկ զամ
- 18 Եւ անդ, փիւ. արդ / Ա. ի խորհել
- 18 Ա. ք լիֆ [ք զար]
- 20 ք բէլ / ք անճոռնի
- 20 Եւ քաջութեան, փիւ. զօրութեամբ
- 20 Եւ ամբոխն
- 21 Եւ յորձան / Ա. հեղեալ
- 22 Ա. բնակութեան
- 22 Ա. հայկին [ք ի հայկայ]

արանց զօրաւորաց: Աստ ուշիմ և խոհեմ սկայն, քաջազանդուրն և խայտակնն, աճապարեալ հաւաքէ զորդիս իւր և զթոռունս, արս քաջս և աղեղնաւորս, թուով յոյժ նուազունս, և զայլսն ևս որ ընդ իւրով ձեռամբ. հասանէ յեզր ծովակի միոյ, որոյ աղի են ջուրքն, մանունս
5 ունելով յինքեան ձկունս: Եւ կոչեցեալ զզօրս իւր՝ ասէ ցնոսա. «Յեկանելն մեր հանդէպ ամբոխին Բելայ՝ դիպել ջանասցուք տեղւոյն, ուր անցեալ կայցէ ի մէջ խոհեմ քաջացն Բէլ: Զի կամ մեղուք, և աղիս մեր ի ծառայութիւն Բելայ կացցէ, կամ զաշողութիւն մատանց մերոց ի նա ցուցեալ՝ ցրուեսցի ամբոխն, և մեք եղիցուք յաղթութիւն
10 ստացեալք»:

Եւ յառաջ կոյս անցեալ բովանդակ ասպարէզս՝ հասանեն ի միջոց ինչ դաշտաձև՝ լերանց բարձրագունից: Եւ յաջմէ ջուրց հոսանաց ի բարձրաւանդակում կուռ կալով ի տեղւոյ, ի վեր զերեսս ամբարձեալ՝ երկեցաւ նոցա բազմութիւն անկարգ հրոսակի ամբոխոյն Բելայ, ցան և
15 ցիր յանդուգն յարձակմամբ ընդ երեսս երկրին սուրալով. իսկ Բէլ ցիր և հանդարտ ամբոխիւ մեծաւ ի ձախմէ ջուրցն ի վերայ ոստոյ միոյ, իբրև ի դիտանոցի: Ծանեալ Հայկ զխումբ վառելոյ ջոկատին, յորում Բէլ առաջի ամբոխին եկեալ հասեալ ընտրիւք և վառելովք ոմամբք. և երկար միջոց ճանապարհի ընդ նա և ընդ ամբոխն: Եւ ինքն գլխանոց երկար միջոց ճանապարհի ընդ նա և ընդ ամբոխն: Եւ ինքն գլխանոց
20 ազուցեալ երկաթի, նշանաւորօք վերջիւք, և տախտակս պղնձիս թիկանց

- 1 ք արանց և
- 1 ք յուշիմ / ք հսկայն
- 2 Ա. ք լիֆ խայտակն
- 2 ք աճապարեալ փախել, հաւաքէ
- 2 ք լիֆ հաւաքէ
- 2 ք զօրդիս և զթոռունս իւր
- 3 Ա. զայլ [ք զայլս, և այլ]
- 3 ք զօրս իւր
- 3 ք ձեռամբ իւրով
- 4 Եւ եզր
- 5 Ա. ունելով ձկունս յինքեան [ք զօրս յինքեանս]
- 5 ք զօրս
- 6 ք ի յեկանելն / ք ամբոխի
- 6 ք բելայ. միւսն. բէլայ
- 6 Ա. դիպել [ք ա-ն լեռն]
- 7 Ա. որ [ք ուր], փիւ. ուր
- 7 Ա. կայ / Ա. խոհեմ
- 7 ք բէլայ, փիւ. բէլ
- 8 ք լիֆ աղիք
- 8 Ա. ի ծառայութեան կայցեն բէլայ. և [ք լիֆ և]
- 8 ք բելայ. միւսն. բէլայ
- 8 ք զաշողութիւն
- 9 ք լիֆ մերոց / ք ցուցուք
- 10 Եւ ստացեալ
- 11 Եւ քաջապարէսս
- 11 Ա. հասանելն ի մէջ ինչ դաշտաձև լերանցն / ք ի միջոյ

- 11 ք զօրս հասանեն, փիւ. հասանեն
- 12 Կադմոս և լերանց / Ա. ջուրցն
- 13 Ա. ի բարձրաւանդակում
- 13 ք կուռ, ք կուռ, փիւ. կուռ
- 14 ք հրոյ սաստիկ, Ա. հոսակի [ք հրոսակի], փիւ. հրոսակի
- 14 ք բելայ. միւսն. բէլայ
- 14 ք զօրս բէլայ ցիր և յանդուգն
- 15 Եւ ի յանդուգն
- 15 ք զօրս արձակմամբ
- 15 ք դաշտին, փիւ. երկրին
- 15 Կադմոս զբէլ
- 16 Ա. հեղ [ք զի հեղ, և հեղ, օւ հեղ, ք հեղ]
- 16 Ա. խմբաւ, փիւ. ամբոխիւ
- 16 ք լիֆ մեծաւ
- 17 Ա. լիֆ ի (դիտանոցի)
- 17 Ա. հայկ
- 17 Ա. ճակատին, փիւ. ջոկատին
- 18 Եւ լիֆ և (վառելովք)
- 18 ք լիֆ և (երկար)
- 19 ք յերկար
- 19 Ա. ճանապարհին
- 19 ք և ընդ նմա ընդ ամբոխն
- 19 ք զօրս գլխանոց / ք լիֆ գլխանոց
- 20 Ա. վերջօք [ք վերջօք]
- 20 ք պղնձի
- 20 Ա. թիկանց և միջոց [ք միջոցն, ք միջոց] և լանջաց

և լանջաց, և պահպանակա բարձից և բազկաց. գօտեորեալ զմէջսն, և յահեկէ զսուրն երկսայրի. և նիզակ անարի ի ձեռն իւրում աջոյ, և յահեկումն վահան, և ընտիրք յաջմէ և ի ձախմէ: Եւ տեսեալ Հայկին զՏիտանեանն կռու վառեալ, և զարս ընտիրս ընդ նմա աջինս և հան-

5 կինս՝ կարգէ զԱրամանեակն երկու եղբարք ընդ աջմէ, և զկաղմոս և զայլս երկուս յորդուց իւրոց ի ձախմէ, զի արք կորովիք էին յաղեղն և ի սուսեր. և ինքն առաջի, և զայլս հրոսակին զկնի իւր կարգեաց. երեքանկիւնի իմն կարգեաց ձեով, հանդարտ յառաջ մատուցեալ:

Եւ հասեալ երկոցունց կողմանց սկայիցն ի միմեանս՝ ահագին 10 զղրդմունս ի վերայ երկրի առնէին շահատակելով, և ահա պակուցանողս տարազուք յարձակմանցն սկայազուքն զմիմեամբք արկանէին: Անդ ոչ սակաւք յերկոցունց կողմանց արք յաղթանդամք բերանոյ սրոյ զիպեալք՝ տապալ յերկիր կործանէին, և մարտն յերկոցունց կողմանց մնայր ան-

պարտելի: Զայսպիսի անակնունելի դիպուած տարակուսանաց տեսեալ 15 արքայն Տիտանեան զարհուրեցաւ, և ի նոյն բլուր ուստի էջն՝ վերջոտնեալ ելանէր. քանզի խորհէր ի միջոցի ամբոխին ամբանալ, մինչև հասցէ բովանդակ զօրն, զի միւսանդամ ճակատ յօրինեացէ: Զայս իմա-

ցեալ աղեղնաւորին Հայկայ՝ յառաջ վարէ զինքն, մօտ հասանէ յարքայն, լի քարշէ զլայնալիճն, զիպեցուցանէ զերեքթեանն կրծից տախտակին, 20 և շեշտ ընդ մէջ թիկանցն թափանցիկ լեալ՝ յերկիր հարստի սլաքն. և այսպէս ճոխացեալն Տիտանեան կործանի յերկիր զարկուցեալ, և փչէ

1 ձօրգրս պահանակս

1 Ա զմէջն / լ ահեկէ

2 ՀԿ՝adeցի զսուրն / becf զսուրն / ք զսուրնս / Վիկտորգրս զսուրնս: Ուղ-

ղում եմք՝ զսուրն

2 ք յերկսայրի

2 ՏՆ նիզակն արի

2 ք ի ձեռն / ք յաջոյ

3 ձ յահեկում

3 ք յահեկէ, փիւ. ի ձախմէ

3 ք հայկն

4 Ա վառեալ, և զօրս [a զօրս, c զաւրս] ընդ նմա վառեալ աջինս և / ք արս

4 իօգ յաջինս / իօգրքս յահեկինս

5 ք զարմանեակն / ՏՆ զարմանակ [o զարմանակ, rs զարմանեակ]

5 ձ զարմանեակն իւր երկու

5 ք եղբարք / քգրս եղբարք

5 ք յաջմէ

6 ք երկուց / ք երկուսս

6 ք իք որդուց

7 Ա զայլսն

8 իքգրս զանկիւն / ք զանգիւնի (= ք. անկիւն) / Վ երեքանգիւնի

8 ք ձեով կարգեաց

8 ՏՆ մատուցանելով

9 ք կողմանցն / ք հըսկայիցն

10 ՏՆ զղրդիւն

10 ՏՆ շահատակելով

11 ք տարազուք / ք արձակմանցն

11 ՏՆ լիք սկայազուքն

11 ք հարկանէին

12 ք երկոցունց

12 ՏՆ կողմանց սկայիցն [ք հըսկայիցն]

13 ք տապեալ / ք տապեալք

13 քգրս կողմանցն

14 ք լիք զայսպիսի անակնունելի

14 ք abdef զիպուածս

15 ք և զարհուրեցաւ, և

15 ք bcy վերջոտնեալ / ք վերջոտնեալ

16 ՏՆ ելանէ

16 ք ի միջոց / ք ի միջոցն

16 ՏՆ ամբանալ ամբոխին

17 ք օրինեացէ

18 ք հայկա

19 ՏՆ լի քարշէ պինդ զլայնալիճն, զիպուցանէ [ք gnot զիպեցուցանէ,

քգ զիպեցանէ]

19 ք ք զերկթեանն

20 ք rs լիք մէջ

20 ք ք հաւաստի, ք հաստի, ՏՆ անկանի, փիւ. հարստի

21 ք ք ճոխացեալ / ք rs տխտայնն

21 Աւց կործանեալ / ք ք անկեալ կործանի

21 ք զարկուցէ / Ա լիք և

զոգին: Իսկ ամբոխն տեսեալ զայսպիսի ահագին գործ քաջութեան՝ փախեան իւրաքանչիւր դէպ երեսաց իւրեանց: Եւ վասն այսորիկ այսչափ բաւական լիցի ասել:

Բայց զտեղի ճակատուն շինէ դաստակերտ, և անուն կոչէ Հայք, 5 վասն յաղթութեան պատերազմին. այսորիկ աղադաւ և գաւառն այժմ անուանի Հայոց ձոր: Իսկ զբլուրն, ուր քաջամարտիօքն անկաւ Բէլ՝ անուանեաց Հայկ Գերեզմանս. որ այժմ ասին Գերեզմանակք: Բայց զգիտին Բելայ պաճուճեալ զեղովք, ասէ, հրամայէ Հայկ տանել ի Հարք, և թաղել ի բարձրաւանդակ տեղովք, ի տեսիլ կանանց և որդուց իւրոց: 10 Իսկ աշխարհս մեր կոչի յանուն նախնւոյն մերոյ Հայկայ՝ Հայք:

ԺԲ

Յաղագս որ ի Հայկայ ազգք եւ ծնունդք, եւ քէ զիճ իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ գործեաց:

Բազում ինչ զկնի այսորիկ պատմի ի մատենին. այլ մեք՝ որ ինչ 15 պիտոյն մերոյ հաւաքմանս է, շարեցուք:

Զկնի այսորիկ դառնալ ասէ Հայկին ի նոյն տեղի բնակութեան, և Կաղմեայ թոռն իւրում բազում ինչս յանկածէ պատերազմին պար- և և Կաղմեայ թոռն իւրում բազում ինչս յանկածէ պատերազմին պար- զեւէ, և յիւրոց ընդոծնացն արս անուանիս: Հրամայէ զնոյն տեղի բնակութեան ունել նմա զառաջնոյ իւրոյ տանն, և ինքն երթեալ դա- 20 դարէ յանուանեալ դաշտին Հարք: Սա կեցեալ ամս՝ ծնանի զԱրամանեակ

1 ք ամբոխին

1 ՏՆ քաջութեանն [ք ձօրգրս քաջու-թեանն]

2 ձօրգրս յիւրաքանչիւր

2 ք իւրոց

3 ՏՆ բովանդակ [ք ք բաւական]

3 Ա ասացեալք

4 ք հայկ, փիւ. հայք

5 ք abdef անուանեալ է

6 ՏՆ բլուրն

6 քգ որ, փիւ. ուր

6 Ա անկանի

7 ք հայկն / ք այժմ ևս

7 ք ք ասեն, ք՝ de ասի, իքգրս կոչին, փիւ. ասին

7 ՏՆ զերեզմանք

8 ք բելայ. միւսն. բէլայ

8 ՏՆ պաճուճեալ իմն զեղովք, ասէ [ք ձօրգրս ասէ զեղովք / ք ք ք դե-

զօք / Ա լիք ասէ

8 ք լիք ի (հարք)

9 ք լիք ի տեսիլ—որդուց

9 ք իւրեանց

9 ք ք իսկ անուն աշխարհիս մերոյ կոչի յանուն

10 ք ք աշխարհիս / ք ք անուն

10 Ա յանուն [ք անուն] նախնոյն [ք նախնւոյն] մերոյ հայկայ [ք լիք հայ-կայ] կոչի

10 ք հայք, փիւ. հայք

12 ք լիք հայկայ է ազգք

12 քգրս ազգ

12 ք լիք և [ք է]

12 ք abef եթէ / rs լիք որ

14 Ա պատմին

14 ք dc լիք ի (մատենին)

15 ք de մերոց

15 ք հաւաքման

15 ք ք շարադրեացուք

16 ք հայկն ի նոյն տեղին

17 Ա թոռնին

17 ք լիւրոյ / ք իւր

17 ՏՆ ինչ [ք լիք ինչս]

17 ք լիք զածէ

17 ՏՆ պարգեաց

18 ք abef ընդոծնաց / cd ընդոծնաց

18 ք տեղին

20 ք անուանեալ

20 ՏՆ տեղին [ք տեղի], փիւ. դաշտին

20 ՏՆ ծնաւ

20 ք զարմանեալ / ՏՆ զարմանեալ [ք gnot զարմանակ, ք զարմանակ]

ամենայն աղիւսիւ իւրով ի դաշտ մի մօտաւոր, արգաւանդ և բերրի, յորում գնան ջուրք ոչ սակաւք, ի թիկունս հիւսիսոյ լերինն, որ անուանեցաւ Արագած. յորոյ անուն և զգաւառն ասեն անուանեալ Շիրակ: Վասն որոյ թուի արգարանալ առասպելին, որ ասի ի մէջ գեղջկաց. 5 «Թէ քո Շարայի որկորն է՝ ասեն, մեր Շիրակայ ամբարքն չեն»: Այս Արամայիս կեցեալ ամս՝ ծնանի զորդի իւր զԱմասիա. ի վերայ որոյ կեցեալ և այլ ևս ամս՝ մեռաւ:

Ամասիա բնակեալ յԱրմաւիր՝ յետ ամաց ծնանի զԳեղամ, և յետ Գեղամայ զՓառոս արի և զՅովակ: Եւ յետ ծնանելոյ զսոսա՝ անցանէ 10 զգետովն մերձ ի լեռնն հարաւոյ, և շինէ անդ առ խորշիւք լեռնոտինն մեծապէս ծախիւք երկուս տունս, զմին յարեկս կոյս, մօտ յակունս աղբերցն, որ առ ստորոտով լերինն ելանեն. իսկ զմիւսն յարեմուտս կոյս նորին տանն, բացադոյն իբր մեծօր հասարակ աւուր միոյ հետեակազնացի առն ճանապարհի: Եւ ետ զնոսա ի ժառանգութիւն երկուց 15 որդւոց իւրոց, արւոյն Փառոսի և կայտառին Յովակայ. յորս բնակեալ՝ յիւրեանց անուն զտեղիսն կոչեցին, ի Փառոսայ՝ Փառախոտ, և ի Յովակայ՝ Յովակերտ: Բայց զլեռնն՝ Ամասիա անուանէ իւրով անուամբ Մասիս. և ինքն դարձեալ յԱրմաւիր՝ եկաց ամս սակաւս, և մեռաւ:

Իսկ Գեղամ յետ ամաց անցանելոյ ծնաւ զՀարմայ յԱրմաւիր. և

1 w ամենայնիւ / abdef ամենայնիւ

իւրով աղիւսիւ

1 c չիք իւրով

1 a ի դաշտի / b արգաւան

1 SՈ բարի, փխ. բերրի

2 cf սակաւ / p ի հիւսիսոյ

2 Ա անուանեցաւ

3 Կ²abcefw ասեն և զգաւառն

3 SՈef անուանել [g անուանեալ]

4 dew վասն որոյ սորայ թուի / ab

սորա, փխ. որոյ

4 SՈ արգարանալ թուի

4 ef ի մէջ գեղջկաց ասի

4 k գեղկաց

5 t արայի, փխ. շարայի

5 Ա ասէ

5 r մ'ըմինք, փխ. ամբարքն

6 ԱSՈ արմայիս [նորքս արամայիս]

6 հորքոքս ծնաւ

6 a զամասիա / միւսն. ամասիայ

7 b չիք և / cdefw այլս

7 y այլ ևս այլ / cdef չիք ևս

7 Ա ամաց

8 abcd ամասիա / fայս ամասիա / միւսն.

ամասիայ

8 y բնակեալ էր

9 f չիք արի

9 de ծնանելոյն

10 opqr ի լեռն

10 g ի լեռնոտին / k ի լեռն ոտինն /

հորքոքս ի լեռնոտինն

11 a երկու / deghlnoqr դմինն

11 Ա յարեկից կուսէ մօտ յակունս

11 p յանկունս, փխ. յակունս

12 ab աղբերացն / չեցիւ աղբերացն /

de աղբիւրացն

12 z դմիւս / p դմինն, փխ. դմիւսն

13 Ա մեծ, փխ. մեծօր

13 c հասարակ աւուր / SՈ հասարակօրոյ

13 ab հետեակազնացի / gh չ հետեակա-

զնացի / p հետեակ զնացի

14 SՈ առնն

14 Ա ճանապարհորդի / SՈ ճանապար-

հի / թիւեւս ուղղելի ճանապարհաւ

15 d այլւոյն / Կ² արոյն

15 Կ²abcedet փառախոտի / w փարոխի

16 a իւրեանց / c զտեղիս

16 Ա անուանեցին, փխ. կոչեցին

16 w ի փառախայ

16 a չիք և

16 հորքոքս չիք ի (ցոլակայ)

17 c զլեռնն. միւսն. զլեռն

17 ad ամասիա / միւսն. ամասիայ

17 SՈede իւր [g իւրով]

17 c անուամբն

18 t չիք և (ինքն)

18 h չիք և (մեռաւ)

19 Ա անցելոց՝ abce Գհարմա

19 corqr չիք և թողեալ—յարմաւիր (ևր.

41

թողեալ զՀարմայ յԱրմաւիր հանդերձ որդւովք բնակել, և ինքն գնաց զմիւս լերամբն արեւելեան հիւսիսոյ, յեզր ծովակի միոյ: Շինէ զեզր ծովակին, և թողու անդ բնակիչս. և յիւր անուն և սա զլեռնն անուանէ Գեղ, և զչէնսն՝ Գեղարքունի, որով կոչի և ծովն: Աստ ծնաւ զորդի իւր 5 զՍիսակ, զայր սէզ և անձնեայ, բարեգեղ, կորովաբան և գեղեցկադեղն: Սմա զմեծ մասն ընչից իւրոց տուեալ և ծառայս անձինս բազումս՝ սահմանս հատանէ նմա ժառանգութեան ի ծովէն ընդ արեւելս մինչև ցղաշտ մի, ուր գետն Երասխ հատեալ զքարանձաւս լերանց՝ անցանէ ընդ խոխոմս ձիգս և նեղս, ահագին դնդնչամբ իջանէ ի դաշտն: Աստ 10 բնակեալ Սիսակ՝ ընու շինութեամբ զսահմանս բնակութեան իւրոյ. և զաշխարհն կոչէ իւրով անուամբն Սիւնիք. այլ Պարսք յըստակագոյնս ևս Սիսական կոչեն: Ի սորա ծննդոց աստ ուրեմն Վաղարշակ, որ առաջին ի Պարթևաց արքայ Հայոց, գտեալ արս անուանիս՝ տեարս աշխարհին կարգէ, որ է Սիսականդ ազգ. և զայս առնէ Վաղարշակ՝ 15 ի պատմութեանն ստուգեալ: Այլ այս թէ որպէս է, յիւրում տեղւոջ պատմեսցուք:

Բայց ինքն Գեղամ դառնայ անդրէն ի դաշտ անդր, և առ ոտամբ նորին լերինն ի ձորակի միում ամրոջ շինէ ձեռակերտ մի, և կոչէ զանուն նորա Գեղամի, որ յետոյ ի Գառնկայ թոռանէ նորա անուանեցաւ Գառնի: Ի սորա ծննդոց աստ ուրեմն առ Արտաշիսիւ թոռամբ 20

1 abdx Գհարմա / c որդւովք

1 SՈ որովք բնակէրն, փխ. որդւովք

բնակել

1 Կ²abcew բնակիլ

2 Ա կողմամբ, փխ. լերամբն

2 Ա արեւելից / h յարեւելեան

3 a չիք և (թողու)

3 c աւանդ, փխ. անդ

3 bcdghqr զլեռն

4 g զչէնս / p շէնսն

4 Վabeklmno գեղարքունի / f գեղարքու-

նիս

4 cf որով և կոչի և

4 c ծնանի

5 t սեզ

5 Ա չիք և (գեղեցկադեղն)

5 de գեղեցկադեղն

6 pqr սա, փխ. սմա

6 SՈ յընչից

7 h յարեւելս, փխ. ընդ արեւելս

8 Ա ի դաշտ

8 SՈa որ, փխ. ուր

8 a կոչի, փխ. գետն

8 Ա հատանէ

9 p չիք ընդ

9 SՈ խոխոմս ձիգս, փխ. խոխոմս ձիգս

9 p զնեղս

9 Ա զընչամբ / p զընչամբ

9 Ա ի դաշտ մի

10 SՈ բնակեալ. միւսն բնակէ

10 g սիսակայ. (այ արեւացած h

զլիսին) / z սիսակայ

10 Ա իւրոյ բնակութեանն [f բնակու-

թեան]

11 k աշխարհն / dghopqr անուամբ

11 p պարսկք

11 SՈ յըստակագոյն իսկ [qr չիք իսկ]

12 c սիսականս / hw՝ սիսական

12 c իսկ սորա

12 Ա աստ ուրեմն առաջին ի [c չիք ի]

պարթևաց վաղարշակ արքայ

14 Ա որպէս, փխ. որ է

14 ghx սիսական

14 w ազն, փխ. ազգ / Ա չիք ազգ

14 c չիք և

15 r ի պատմութեան (պատ.)

15 ki չիք թէ / Ա չիք է

15 cf տեղւոյն / SՈ ժամու, փխ. տեղւոջ

16 f պատմեցից

17 Ա չիք անդրէն / y չիք և

17 Կ²abcef ոտամբն

18 Ա լերին

18 c ի միում / SՈ մի

18 d դաստակերտ, փխ. ձեռակերտ

19 Ա գեղամէ, h գեղամին

19 k որոյ, փխ. որ յետոյ

19 Աo թոռնէ

20 Ա արտաշէսիւ

- ցուցանէ նոյն ինքն պատմագիրն, յեզերս սահմանացն Հայոց: Որոց միանգամ քուշանաբար հինիւ սմբակալոյս արարեալ զսահմանս Հայոց՝ ծառայեցոյց ամս երկուս: Որում յանկարծօրէն ի վերայ հասեալ Արամ 5 և զնոյն ինքն զնիւքարն զկոչեցեալն Մադէս ձերբակալ արարեալ ածէ յԱրմաւիր, և անդ ուրեմն ի ծայրս աշտարակի պարսպին ցից վարեալ երկաթի ընդ ճակատն, յորմն վարսել հրամայէ, ի տեսիլ անցաւորաց և ամենայն եկելոց անդր. և զաշխարհն նորա մինչև ի լեռանն անուանեալ 20 Զարասպ՝ ի ծառայութեան հարկի կալաւ մինչև ցթագաւորութիւնն Նինոսի ի վերայ Ասորեստանի և Նինուէի:
- Իսկ Նինոս թագաւորեալ ի Նինուէ՝ յիշատակ քինու զնախնւոյն իւրոյ զԲելայ ունէր ի մօի, ի զրուցաց ուսեալ. և զայս խորհէր հատուցանել յամս ձիգս, նկատել որսալ զյաջողութիւն աւուրց, բառնալ 15 ջնջել զամենայն ճեւտ սերմանեալ յարանց քաջին Հայկայ: Այլ երկիւղ կասկածանաց խարդաւանակ լինելոյ իւրոյ թագաւորութեանն զայսպիսիս համարեալ իրազործութիւնս՝ ծածկէ զշարութիւնն, և հրամայէ նմա զնոյն իշխանութիւն անկասկածաբար ունել. և համարձակութիւն տայ 20 նմա վարսակալ ածել մարդարտեայ, և երկրորդ նորա կոչել: Այլ այս շատասցի ասել այսչափ. քանզի չթողացուցանէ զմեզ որ առաջիկայս

- 1 Ուղղելի է որոյ
- 1 օ նոյն պատմագիր
- 2 օ միանգամայն
- 2 Ա հին. / կ'ցե! հինու
- 3 Հց երկու
- 3 և անկարծօրէն
- 4 ՏԽ արեգականն
- 4 և ամբոխին
- 5 Ա նիւքարն
- 5 ց զկոչեցեալն / ք կոչեցեալն. միւսն. կոչեցեալ
- 5 Ա ածէր
- 6 օ ումն, փխ. ուրեմն
- 7 Ա չիք երկաթի
- 7 և չիք ճակատն
- 7 ք վարսեալ
- 7 Ա անցաւորացն
- 8 օ չիք ամենայն
- 8 Ա եկելոցն
- 8 ց զաշխարհ
- 8 Ա չիք նորա
- 8 abedew ի լեռն / ՏԽ ցլեռն
- 8 hopyrs անուանեալն
- 9 ՏԽ ի ծառայութիւն
- 9 Ա կալաւ հարկի
- 9 Հյց ցթագաւորութիւն
- 11 և թագաւորեաց

- 12 և իւրոց
- 12 ցx բելայ. միւսն. բելայ
- 12 Ա ունէր ի մօի զբէլայ
- 12 ցգ հատուցանել, փխ. հատուցանել
- 13 Հի ամս
- 13 օ զաջողութիւն
- 13 և չիք աւուրց
- 14 օ չիք ճեւտ
- 14 ր սերմանել / Ա սահմանեալ [f սահմանաց], փխ. սերմանեալ
- 14 abcf յառնեաց [ab յառնե'ց], փխ. յարանց
- 15 և խարդաւակ / ք կարդաւակ / Ա չիք խարդաւանակ
- 15 Ա լեալ
- 15 ցկ թագաւորութեան
- 16 ՏԽ Հ իրազործութիւն
- 16 օ ծածկել / bcf ծածկեալ, և ծածկէր
- 16 Հցե զշարութիւն
- 17 ՏԽ զայն, փխ. զնոյն
- 17 և զանկասկածաբար ունելոյ
- 18 ՏԽ մարգարտէ
- 18 Ացի կոչիլ
- 19 Հ չթողացուցէ / ք չթողացուցանէ
- 20 օ էր, փխ. է իր
- 20 քqrs հանել, փխ. յամել
- 20 ց այսմ

ԺԳ

Յաղագս բնդ Ասորեստանեայ կռուոյն և յաղթաբանն, և Պայապայն Քաաղեայն, և Կեսարու, և առաջին և այլոց անուանեալ Հայոց:

- Կարգեսցուք զոյգն յիշատակօք բանից և որ ինչ զինի այսորիկ 5 յարեմուտս սորա գործք քաջութեան պատմին ի նոյն մատենի, և որ ընդ Ասորեստանեայ կռիւն. զպատճառս և զգործութիւն իրացն միայն յայտնելով, և զերկարութիւն գործոյն համառօտ բանիւ յանդիման կացուցանելով:
- Նոյն այս Արամ, յետ վճարելոյ ճակատուն որ ընդ արեւելեայս՝ 10 խաղայ նոյն զօրութեամբ զկողմամբ Ասորեստանի. զտանէ և անդ զոմն ապականիչ երկրին իւրոյ, չորիւք բիւրովք վառելովք հետեակօք և հինգ հազար հեծելազօրու, Բարշամ անուն, յազգէ սկայիցն. որոյ սաստկազօյնս նեղեալ հարկաց խստութեամբ՝ անապատ զբովանդակ շրջակայն իւր առնէր: Մմա ճակատու պատերազմի ի դիմի հարեալ Արամ, հալա- 15 ծական ընդ մէջ Կորդուաց ի դաշտն Ասորեստանի արեւանէ, զբազումս ի նոցանէ սատակելով. իսկ Բարշամ առաջի զինակրաց նորա պատահեալ՝ մեռանի: Եւ զայս Բարշամ վասն իւրոց արութեան բազում գործոց աստուածացուցեալ պաշտեցին Ասորիք ժամանակս յովովս: Իսկ զմեծ մասն զաշտացն Ասորեստանի կալաւ ի ծառայութեան հարկի Արամ 20 բազում ժամանակս:

- 2 և ասորեստանայս
- 2 եցք յաղթութեան
- 2 d չիք և (պայապայն)
- 2 օ պայապայն / hopyrs պայապայն
- 3 Vabedem քաղեայն / hopyrs քաղէն / և քաղին
- 3 օ ևս առաջին ևս այլոց / de առաջ, փխ. առաջին
- 3 hopyrs այլոցն
- 3 clorqs անուանեաց / f անուանց, փխ. անուանեալ
- 4 Ա յիշատակաւ [օ զիշատակաւ]
- 4 օ որ (չիւստ և ոչ)
- 4 օ այսորիկ սորա յարեմուտս գործք / ՏԽ այսորիկ սորա գործք քաջութեան պատմի յարեմուտս ի նոյն
- 5 Ա չիք և / և չիք որ
- 6 օ ասորեստանեայս
- 6 Կ²abdeghw կռուոյն / և կռուին
- 6 Ա իրաց / ք չիք միայն
- 7 ք գործոցն
- 7 ԱՏԽ կացուցանել (և կացուցել) / Ուղղում ենք կացուցանելով
- 9 ՏԽ ճակատոյն [hopyr ճակատուն]
- 10 Ա զօրու, փխ. զօրութեամբ
- 10 Կ²eo զկողմամբ

- 10 Ա զոմն և անդ [օ չիք զոմն]
- 11 Ա երկրի / ց չորեք
- 11 Հցք բիւրօք / օ բիւրօք / քգ բիւրիօք / ր բերիօք / s բերիօք
- 11 և վառելօք / և չիք վառելովք հետեակօք
- 11 Ա հնգիւք հազարովք [cef հազարօք]
- 12 և հեծելազօրօք
- 12 օ սկայիցն յազգէ
- 12 ՏԽ սաստկազոյն
- 13 օքqrs վ հարկախստութեամբ
- 13 Ա չիք զբովանդակ / օ զշրջակայն
- 14 օ առնէ / և օսա, փխ. սմա
- 14 Ա ի ճակատու
- 15 Ա ընդ դաշտն
- 16 ՏԽ զինակրացն
- 17 ՏԽ մեռաւ
- 17 Ա վասն իւրոց [ad իւրոյ] արութեանց [Կ²bc արիւթեանց] գործոց / ՏԽ վասն արութեան [Հօ արիւթեան] իւրոյ բազում գործոց
- 18 Ա բազում ժամանակս / և ժամանակ
- 18 adcf չիք իսկ զմեծ մասն—կալաւ (s. 19)
- 19 օ կալաւ բազում ժամանակս ի ծառայութեան / և ք ի ծառայութիւն
- 19 Ա հարկաց / չիք արամ—ժամանակս

- Այլ որ ինչ յարեմուտս կոյս ընդ Տիտանեանսն է սորա գործ քաջութեան՝ ասել կայ մեզ առաջի: Աստ յարեմուտս շարժեալ ի վերայ առաջնոյն չորիւք բիւրովք հետեակազօրու և երկու հազար հեծելովք՝ հասանէ ի կողմանս Կապադովկացւոց, ի տեղի մի, որ այժմ ասի 5 Կեսարիա: Եւ քանզի զարեւելեանն և զհարաւայինն նուաճեալ, յանձնեալ էր ի ձեռն երկուց ցեղիցս այսոցիկ, Սիսակեանցն զարեւելս, և որք ի Կադմեայ տանէն՝ զԱսորեստանին՝ ոչ ինչ այնուհետեւ կասկած չփոթից ուստեք ունէր: Վասն որոյ յերկարեալ ժամանակս լինել յարեմուտս՝ պատահէ նմա Պայապիս Գաադեայն Տիտանեանս պատերազմաւ, որ 10 բռնացեալ ունէր զմիջոց երկուց ծովուց մեծամեծաց, զՊոնտոն և զՈվկիանոս: Որում ի դիմի հարեալ վանէ, փախստական արեւանելով ի կղզի ինչ ասիական ծովուն: Եւ իւր թողեալ զոմն Մշակ անուն յազգէ իւրմէ և բիւր մի ի զօրացն ի վերայ աշխարհին՝ և ինքն դառնայ ի Հայս: Բայց հրաման տայ ընակչաց աշխարհին՝ ուսանել զխօսս և զլե- 15 զուս հայկական. վասն որոյ մինչև ցայսօր ժամանակի անուանեն Յոյնք զկղիմայն զայն Պոտոն Արմենիան, որ թարգմանի Առաջին Հայք: Եւ զգաստակերտն, զոր շինեաց յանուն իւր Մշակ կողմնապետն Արամայ, փոքրագունիւք պարսպեալ որմովք, անուանէին հինք աշխարհին՝

- 1 Ա այլ որ ինչ յարեմուտս ընդ տիտանեանսն [abcfir տիտանեայն] սորա գործ քաջութեան [a քաջութեանն]
1 ՏՆ տիտանեանցն [ք տիտանեանցն]
1 հ էր
2 օ յասել
2 ա արեմուտս / cf ի յարեմուտս
2 Հցել շարժիլ / hoqrs շարժել
3 ք բիւրօք / ՏՆ բիւրու [rs բերու]
3 ք հաշաւոր, փխ. զօրաւոր
3 ՏՆ հետեակազօրու / Ա զօրաւոր հետեակօք: Նմն. եր. 45, 8. 11 եւ ծան.
3 Ա հազարօք [c հազարովք] / korqrs չիք հազար
3 ք հեծելօք / gkorqrs հեծելով
4 ց ի սահմանս, փխ. ի կողմանս
4 hoqrs կապադովկացոց / և կապակովկացոց / Կ² կապատովկացւոց
5 dh կեսարիայ
5 hkorqrs քան, փխ. քանզի
5 Վabdefghlmn զարեւելայն / Հցի զարեւելան
5 Հգորqrs զհարաւային / և հարաւային
5 ՏՆ ի ձեռն յանձնեալ էր
6 Ա այնոցիկ երկուց ցեղիցն
6 d սիսակեանցն / ք սիսակեանցն
6 ab չիք ի (կադմեայ)
7 և տան էին, փխ. տանէն
7 ք և կասկած
8 ք չիք ունէր
8 ց երկարեալ / cf լինիլ
9 և պատեհէ

- 9 քգրsա¹ պարապիս / l պապիս
9 Տեef քաղեայ / Կ² քաղեայն / x քայաղեայ
9 Կ²abce տիտայեան / f տիտանեանն
10 և երուց, փխ. երկուց
10 Ա զպոնտացւոցն [f զպոնտացոց] / ՏՆ զպոնտոն [Հց պոնտոն, և զպոնտն, q զպոնտոն]
11 Հգ զովկիանուն / abc զովկիանու / abc, որոնց հետ յամախ և Կ², նոյն սառասխալները պահուել են. որով և Ա խմբի մէջ մի առանձին usnotա-բաժանուել են կազմուել. Տե'u եւ եր. 31, տղ 20, ծանօր.:
11 c վարէ, փխ. վանէ
12 ՏՆ ինքն, փխ. իւր
12 կքqrs թողու
12 օ չիք անուն
13 ՏՆ ի զօրաց իւրոց
14 ghknopqrst³ զեղու / և լեզու
15 ՏՆ չիք յոյնք /
16 ԱՀ զկղիմայն [c զկղիմազն]
16 a պոստոս / d պոստոսոն / e պոստոսոն / Կ² w պոստոսոն / f բրօդօն / c պրոտոն / Կ² Հbgghknopqrst³ պոստոն
16 b արմենիայն / Հ¹ արմենեան
16 Հ թարգմանի
17 օր անուն
17 և մշակ
18 de անուանէ / cf անուանեն / Հ չիք անուանեն
18 և հինգ, փխ. հինք

- Մաժաք, որպէս ոչ կարելով ուղղախօսել. մինչև յետոյ յոմանց ընդարձակագոյն շինեալ՝ անուանեցաւ Կեսարիա: Ըստ նմին օրինակի ի տեղեացն այնոցիկ մինչև ցրուն իւր սահմանս, զրազում անրնակ երկիր ելից բնակչօք, որք երկրորդ և երրորդ անուանեցան Հայք, այլ 5 և Չորրորդ: Այս է առաջին և ճշմարիտ պատճառն վասն անուանելոյ զարեմտեան մեր կողմն Առաջին և երկրորդ, այլ և երրորդ և Չորրորդ Հայք: Իսկ որ այլ ի յոմանց ասի ի յունական կողմանս՝ մեզ ոչ է հաճոյ. այլոց որչափ կամք իցեն:
- Արդ սա այսպէս հօր և անուանի եղեալ՝ յանուն սորա մինչև 10 ցայսօր, որպէս ամենեցուն յայտնի է, որ շուրջ զմեօք ազգք զաշխարհս մեր անուանեն: Բազում և այլ գործք քաջութեան ի սմանէ գտանին կատարեալ, այլ մեզ բաւական լիցի ասացեալս:
- Բայց թէ ընդէր այսոքիկ ի բուն մատեանս թագաւորացն կամ ի մեհենիցն պատմութիւնս ոչ յիշատակեցան, մի ոք ընդ այս երկ- 15 բայացեալ տարակուսեցի: Մի՛ զի յառաջ քան զնինոսի ժամանակ թագաւորութեանն է, յորում ոչ ոք այսպիսի իրաց փոյթ յանձին ունէր. երկրորդ՝ զի ոչ հարկ ինչ և ոչ պէտք կարեւորք էին նոցա՝ զազգաց օտարաց և զաշխարհաց ի բացեայ և զհամարաւ հինս և զզրոյցս նախնականս յիւրեանց թագաւորաց կամ մեհենից մատեանս գրել. մա- 20 նաւանդ զի և ոչ պարծանք ինչ նոցա և ոչ բարգաւաճանք՝ օտար ազգաց նաւանդ զի և ոչ պարծանք ինչ նոցա: Բայց թէպէտ և ոչ ի բուն մատեանսն, քաջութիւն և գործք արութեան: Բայց թէպէտ և ոչ ի բուն մատեանսն, սակայն որպէս Մար Աբաս կատինայ պատմէ՝ ի փոքունց ոմանց և

- 1 f մաժաք
1 de ոմանց
2 dh կեսարիայ
2 ք ընդ, փխ. ըստ
2 cf չիք ի (տեղեացն)
3 ք ի սահմանս, փխ. իւր սահմանս / Ա սահմանս
5 Հabceghknopqrs պատճառ
6 en զարեւելայն
6 Ա և առաջին և
6 ց երկրորդ և երրորդ, այլ և
6 cf այլն
7 և ոմանց / Ա չիք ի յոմանց
7 և չիք ի (յունական)
7 c կողմանս / ՏՆ կողմանն
8 ԿԿ²Հdegpr² այլ որոց, փխ. այլոց
9 ց այլ, փխ. արդ
9 ՏՆ չիք սա
9 Ա անուանի և հօր
9 ghknoprs անուն
10 f ամենեցունց
10 և աշխարհիս
10 ՏՆՀc ազգ [g ազգք]
11 ՏՆ գործ [h գործք]
11 Ա արութեան, փխ. քաջութեան
11 Ա գտանի
12 qrs լինի / Ա ասացեալք

- 13 օ չիք թագաւորացն
14 Կ²agoq ի մեհենից / ՏՆac մեհենիցն (չիք ի)
14 ՏՆ չիք պատմութիւնս
15 ՏՆ զնինոսի ժամանակս [ք զժամանակս նինոսի]
16 Հցե թագաւորութեան / յօք թագաւորութէ (պաւս.), փխ. թագաւորութեանն է
16 Հցե չիք է
16 Ա այսպիսեաց [c յայսպիսեաց]
16 bo անձին
17 Ա ոչ հարկ և ոչ պէտք ինչ կարեւորք
18 q յազգաց
18 և զաշխարհայ
18 Ա բացեայ (չիք ի)
18 քա զրոյցս
19 cefir իւրեանց / ք յիւրոց
19 Ա գրել մատեանս
20 օք չիք և (ոչ պարծանք)
20 օ չիք նոցա
20 Ա և կամ բարգաւաճանք / և չիք ինչ նոցա և ոչ բարգաւաճանք
20 Ա օտարաց
21 քqrs քաջութեան / օ արիութեան
21 օքqrs թէպէտ ոչ
22 Աօք մարիբաս / օ ի փոքունց

յաննշանից արանց, ի գուսանականէն այս գտանի ժողովեալ ի զիւանի արքունեաց: Ասէ և այլ իմն պատճառս նոյն այլ, թէ, որպէս ուսայ՝ հպարտ և անճասէր գոլով Նինոս, և կամելով զինքն միայն աշխարհակալութեան և ամենայն քաջութեան և լաւութեան ցուցանել սկիզբն՝

5 հրամայէ զբազում մատեանս և զգրոյցս առաջնոցն, տեղեաց տեղեաց և ուրուք ուրուք գործոց քաջութեան, այրել, իսկ որ առ իւրովք ժամանակօք՝ զազարեցուցանել, և որ ինչ վասն իւր միայնոյ՝ զրել: Այլ զայս աւելորդ եղև մեղ երկրորդիկ:

Բայց Արամ յետ ամաց կենաց իւրոց ծնաւ զԱրայն. յետ որոյ և

10 այլս բազումս կեցեալ ամս՝ մեռաւ:

ԺԵ

Յաղագս Արայի, եւ հասեալն նորա պատերազմաւ ի Շամիրամայ:

Արայ սակաւ ամօք յառաջ քան զվախճանէն Նինոսի խնամակալեաց իւրոց հայրենեացն, նոյնպիսում շնորհի արժանաւորեալ ի Նինոսէ՝

15 որպէս և հայրն իւր Արամ: Բայց վաւաշն այն և բորբորիտոնն Շամիրամ ի բազում ամաց լուեալ զգեղեցկութենէ նորա՝ ցանկայր հասանել. այլ ոչ ինչ յայտնապէս զայսպիսիս իշխէր գործել: Իսկ յետ վախճանելոյն, կամ վախստական լինելոյն Նինոսի ի կրեալէ, որպէս հաւանեալ եմ, համարձակ պատուելով Շամիրամայ զախտն՝ առաքէ հրեշտակս առ Արայն

- 1 c ի գաւսանականէն / ի խորքոյն² ի գուսականէն / վ՝ ի գուսականէն
2 Ա արքունականաց
2 w պատճառ
2 d որպէս թէ
3 ՏՆ գոլ / ՏՆ ա լիք և
3 Հցորգրս միայն զինքն
4 Ա լիք ամենայն
4 և լիք և լաւութեան
5 աք գրոյցս
5 ՏՆ ըստ տեղեաց տեղեաց և ոյր ուրուք [և ըստ տեղեաց և ոյր ուրուք / w՝ ուր ուրուք
6 Ա գործ
6 ac այրել հրամայէ [a հրամէ, բայց չնշած k]
7 op լիք որ
7 Ա արդ, փխ. այլ
8 Ա է, փխ. եղև / ք յերկրորդել
9 Ա զինի, փխ. յետ
9 ք ամաց / միւսն. ամի
9 ք լիք կենաց / Հմմտ. եր. 42, 8. 5—6:
9 e զարա
9 ՏՆ զկնի, փխ. յետ
9 ՏՆ def որոց [ցո որոյ]
10 c այլ / ի գայլս
10 c ամս / միւսն. ամաց

- 10 c մեռանի
12 ք արայի գեղեցկի / գրս մահուն
12 և ի շամիրայ / և ի շամիրամէ
13 c արա
14 և հայրենացն
14 Ա նոյնում արժանաւորեալ շնորհաց
15 Ա որում, փխ. որպէս
15 ՏՆ բորբորիտն [ք բորբորիտն այն] / ք լիք այն և բորբորիտոնն
15 w սամիրամ
16 ք ի բազմաց / և ի գեղեցկութենէ
16 Ա տեսանել, փխ. հասանել
17 k lo լիք ինչ
17 Ա այսպիսի [bct այսպիսիս] յայտնապէս / w ոչինչ ի զայսպիսիս
18 ՏՆ d լինելոյ [i լինելոյն]
18 խորգրս նինոս
18 Հց ի կրեալէ / և ի կրեալէն / լ ի կրեալէ / միւսն. ի կրեալէ
18 a b c d w որպէս ես [ad լիք ես] հաւանեալ եմ նինոսի ի կրեալէ / e ք նինոսի՝ որպէս հաւանեալ եմ ի կրեալէ / w լիք ի (կրեալէ)
19 ք պատմելով, փխ. պատուելով / hi պատ(մ)ելով [մ-ը ուրիշի մեռով աւելացրած գլխին]
19 ք զախտն շամիրամայ / Հ զախտս

գեղեցիկ՝ ընծայիւք և պատարագօք, բազում աղաչանօք և խոստմամբ պարգևաց, զալ առ նա ի Նինոսէ, կամ առնուլ կնութեան և թագաւորել ի վերայ ամենայնի՝ որոց յիրէր և Նինոս, և կամ կատարել զկամս ցանկութեան նորա և դպնալ մեծաւ պատարագօք և խաղաղութեամբ

5 ի տեղի իւր:

Եւ ի բազում անգամ երթեկեկութեան հրեշտակադնացութեանն լինել, և յոչ հաւանել Արային, ի սաստիկ ցասման լեալ Շամիրամայ՝ ի վախճանի պատգամաւորութեանն առնուլ զբազմութիւն զօրաց իւրոց, և փութայ երթալ հասանել յերկիրն Հայոց ի վերայ Արայի: Բայց

10 որչափ ի զիմացն էր նշանակեալ, ոչ այնչափ ի սպանանել զնա և ի հալածել փութայր, քան թէ ի նուաճել կամ զբռնալ ածել, զի լցցէ զկամս ցանկութեան իւրոյ. զի առ յոյժ ցանկականի մոլեգնութեանն, ի բանսն որ զնմանէ՝ որպէս ի տեսութիւն շամիրութեամբ վառեալ էր: Գայ հասանէ տազնապաւ ի դաշտն Արայի, որ և յանուն նորա

15 անուանեալ Այրարատ: Եւ ի լինել ճակատուն՝ պատուէր տայ զօրապետաց իւրոց, թէ դէպ լինիցի՝ հնարել ապրեցուցանել զԱրայն: Իսկ ի լինել մարտին՝ հարկանի զօրն Արայի, մեռանի և Արայ ի պատերազմին ի մանկանցն Շամիրամայ: Դիակապուտս առաքէ տիկինն յետ յաղթութեանն ի տեղի ճակատուն, խնդրել ի մէջ զիականցն անկելոց

20 զըզձալին իւր և զտարփածուն: Գտանեն զԱրայն մեռեալ ի մէջ քաշամարտկացն, և հրամայէ զնել զնա ի վերնատան ապարանիցն:

- 1 c և բազում / b ք խոստմամբ
2 c պատարագաց, փխ. պարգևաց
2 Հ և զկնութիւն
3 և լիք ի վերայ
4 Ա լիք մեծաւ
4 Վ ապարգօք, փխ. պատարագօք
6 ՏՆ d բազում (լիք ի)
6 c երթեկեկութեան / միւսն. երթեկեկութիւն
6 Աց հրեշտակադնացութեան
6 Ա ՏՆ լինելոյ / Ուղղութեան լինել, Հմմտ. եր. 56, 8. 1 իսկ ի լինել սխալանաց...
7 w յոչ / միւսն ոչ
7 c հաւանեալ / w սամիրամայ
8 Ա ի վախճանել
8 Հց պատգամաւորութեան
9 Հա հասանել / և երկիրն
10 b c d e ք լիք ի (զիմացն)
10 ՏՆ որչափ զիմաց էր նշանակել, [ք նշանակեալ] ոչ այնչափ ինչ ի սպանանել / և սպանել
11 a b c d e ք խորգրս հալածել (լիք ի) / c հալածելն / ք հալածելն
11 Աց նուաճել (լիք ի)
11 deo և, փխ. կամ
12 ՏՆ առ ի յոյժ
12 ՏՆ մոլեգնութեան [ք զգրս մոլեգնութեանն]

- 13 i զնմանէ (չիւսած ի նմանէ)
13 a շամիրութեամբ / Վ զկնութեամբ շամիրութեամբ / խորգրս՝ շամիրութեամբ
14 Ա ի դաշտն արայի տազնապաւ
14 ք և որ և
14 և ք անուն / o յանունն
14 o լիք նորա
15 ք անուանել
15 ք արարատ / Հ արարադ
15 e ք ի լինել
15 ՏՆ տայր [l տայ]
15 և զօրապետացն / n զօրաց, փխ. զօրապետաց
16 k o պէտ, փխ. դէպ
16 ai լիցի / ք լիք հնարել
17 e ք ի լինել
17 և զարայի, փխ. արայի
17 ՏՆ ք լիք և / a b c d e ք արայն
18 Հ և զիականցն / Ա տիկինն առաքէ
19 ք յաղթութեան
19 c զիականց / i զիականց
20 և լիք իւր
20 և ի մէջ զիականց քաշամարտկացն
21 Ա լիք և
21 b c d e ք զնա զնել / c լիք զնել
21 Հ խորգրս ի վերայ տան / Վ զկնութեանն
21 ՏՆ ապարանից

- Իսկ ի դրդեմը միևսանգամ զօրացն Հայոց ի մարտ պատերազմի ընդ տիկնոջն Շամիրամայ, քինախնդիր լինել մահուանն Արայի՝ ասէ. «Հրամայեցի աստուածոցն իմոց լեզուը զվէրս նորա, և կենդանացի»:
- Միանգամայն և ակն ունէր դիւթութեամբ վնկութեան իւրոյ կենդանացուցանել զԱրայ, ցնորեալ ի տոփական ցանկութենէն: Իսկ իրրե նեխեցաւ դի նորա՝ հրամայէ ընկենուը ի վիճ մեծ և ծածկել. զմի ոմն ի հոմանեաց իւրոց զարդարեալ ունելով ի ծածուկ՝ համբաւէ գնմանէ այսպէս. «Լիզեալ աստուածոցն զԱրայ և կենդանացուցեալ լցին զփափազ մեր և զհեշտութիւն. վասն որոյ առաւել յայսմ հետէ պաշտելիք են ի մէնջ և փառաւորեալք, իրրե հեշտացուցիչք և կամակատարք»:
- Կանգնէ և նոր իմն պատկեր յանուն դիւց, և մեծապէս զոհիւք պատուէ, ցուցանելով ամենեցուն, իրր թէ այս զօրութիւն աստուածոցն կենդանացուցին զԱրայ: Եւ այսպէս համբաւեալ գնմանէ ի վերայ երկրիս Հայոց, և հաւանեցուցեալ զամենեւեան՝ դադարեցուցանէ զխաղմն:
- Եւ որ ինչ յաղագս Արայի՝ կարճառօտիւ և այսչափ շատ լիցի յիշատակել: Սա կեցեալ ամս՝ ծնաւ զԿարդոս:

ԺԶ

Թէ օրպէս յեռ մահուանն Արայի Շամիրամ օինէ զԲաղաբն և զամբարտակ գետոյն և զիւր օունն:

- 20 Իսկ զկնի այսպիսեաց իրաց յաջողութեանց դադարեալ Շամիրամայ աւուրս ինչ սակաւս ի դաշտին, որ անուանեալ կոչի յանուն Արայի

- 1 ք լիս իսկ / քգրս լիս միւս անգամ
2 Ա ասէր
3 at աստուածոցն
3 Ա լիզուը զվէրսն [w զվէրն]
3 bcedef արայի, փխ. նորա
4 f մի անգամ / a ի դիւթութեամբ
4 c վնկութեան / d վնկութեամբ
5 cd զարա / h զարայն
5 r ի տոփանն / y ի տրփական
5 abdef ջանկութեան / c ցանկութիւն / p ցանկուէ (պաս.)
6 SՊ հրամայեաց
6 ef ի վիճ մի մեծ / c դի մի, փխ. զմի
7 ps ի հոմանաց / r ի հրամանաց, փխ. ի հոմանեաց
7 Հցե զարդարեաց / Ա դնա
8 cdef ասելով այսպէս
8 Ա զարայ՝ աստուածոցն / Հ աստուածոց
8 Ա զփափազ [f զփափաքս]
9 b այսմ
9 Ա ի մէնջ պաշտելիք են [f են հայք] և փառաւորեալ, գրս ի մէնջ-ից առաջ լուսանցում աւելացրած մեր
10 h իրր / c զհեշտացուցիչք

- 11 a գնոր
11 r դիւց / միւսն. դիւաց
12 ag աստուածոց / bcedef աստուածոց
13 c զարա / k այնպէս
13 հքգրս լիս ի վերայ
13 Ա երկրին / h յերկրիս
13 p համբաւեալ յերկրիս գնմանէ
14 d զադարէ / h զարձուցանէ, փխ. զադարեցուցանէ
15 Ա լիս որ ինչ / Ա լիս և (այսչափ)
16 Ա ծնանի
16 de զկազմոս / w կարգոս / t դոս / Հ զկա (շարունակութեան համար ակն րոպած)
18 c մահուան նորա շամիրամ
18 w սամիրամ / de լիս զբաղաքն
18 k զամբարտակ / ly զանպարտակ
19 hklmnopqrs զհտոցն / abcef զտուն իւր
20 SՊ այսպիսի
20 ԱՏՊ աջողութեանց [հքգրս յաջողութեանց]
20 a զադարել / Կ²bcedef զադարէ
21 Կ²abcd շամիրամ / f լիս շամիրամայ
21 c յանուն նորա արայի / h անուն

- Այրարատ, ելանէ ի լեռնակողմանս երկրի հարաւակողմանս, քանզի ժամանակ ամառնային էր, զբօսնուը կամելով ի հովիտս և ի դաշտս ծաղկաւտս: Եւ տեսեալ զգեղեցկութիւն երկրին և զօդոցն մաքրութիւն և զաղբերացն յստակագոյն բղխմունս և զկարկաջահոսութիւն գետոց բարեգնացից՝ Պարտ է մեզ, ասէ, յայսպիսում բարեխառնութեան օդոց և մաքրութեան ջուրց և երկրի, քաղաք և արքունիս շինել բնակութեան, որպէս զի զչորրորդ մասն ի բոլորմանէ տարւոյն, որ է ամառնային եղանակ, ըստ ամենայն բարեկայելութեան անցուցանիցեմք ի Հայս, և զայլս ևս երկս որոշմունս օդոցն զովութեան տածիցեմք ի Նինուէ»:
- Եւ անցեալ ընդ բազումս ի տեղեաց՝ զայ հասանէ յարեւելից կողմանէ յեզր ծովակին աղւոյ. և տեսեալ առ եզերք ծովուն երկայնաձև բլուր մի, որոյ նիստ երկայնութեանն ի մուտս կոյս արեգականդ, սակաւ ինչ առիկողեալ ի հիւսիսոյ, իսկ ի միջօրեայ կողմանէ դէպ ուղիղ առ երկին հայելով՝ քարանձաւ կանգուն անշեղ. և ի սմանէ զհարաւով բացագոյն հովիտ իմն զաշտաձև և երկայնաձիգ յարեւելից կողմանէ լեւրինն իջանելով յեզր ծովուն, ընդարձակ և գեղեցիկ ձորաձև. որոյ ընդ մէջն հոսանք ջուրց բարեհամաց ի լեռնէն իջանելով, ի ծործորոց և ի հովտաց քամեալք, և ի հիմանց փեղկից լեռանց միտւորեալք ի ծաւալումն գետոց պերճանային. և շէնք ոչ սակաւք ի հովտաձև ձորակին, յաջմէ և յահեկէ ջուրցն յօրինեալք. և յարեւելից կողմանէ հաճեցեալ բլրոյն՝ լեռն մի փոքրագոյն:

- 1 fgh արարատ
1 Կ²emors ի լեռնակողմանս
2 l ըսբօսնուը
3 ac զօդոյն
3 hopqrs քամեքութիւն
4 at զաղբերաց / Կ²bcedef զաղբերաց
4 h յստակագոյն, փխ. յստակագոյն
4 Ա բղխումն
4 abc զկարկաջահոսութիւնս / SՊ զկարկաջասահոսութիւն [քա զկարկաճասահոսութիւն, Կ² զկարկաջասահոսութիւն]
5 Կ²bcedef ասէ, մեզ
6 pqrs և քաղաք և
6 Կ²abdef քաղաքս / c քաղաք ևս, փխ. քաղաք և / pqrs և քաղաք և
7 p լիս զի
7 p մասն բնակութեան ի բոլորմանէ
7 Վկlm ամառնայինն
8 Հabdef յեղանակ
8 հքգրս բարեկայելութեանց
8 Վ²bcedefpqrs անցուցանեմք
8 gln և հայսս
9 SՊd զայն [Հց յայն] / w զայն / c այլ / f զայս, փխ. զայլս
9 p և, փխ. ևս / g յերկս
9 agln զտածիցեմք / Հվ² տանիցեմք
10 b ի տեղեացն / p ի տեղաց

- 12 Ա մի բլուր / հքգրս որ
12 g երկայնութեան
12 c ի մաւտս կոյս / Ա կոյս և
12 abced յարեգակնդ [abcd գրած k նշանագրով՝ j * Է] / f յարեգակնդ
13 kln լիս ի (հիւսիսոյ)
13 a լիս իսկ
13 SՊ ի միջօրէ [ցի ի մէջօրէ]
13 a լիս ուղիղ
14 o առ երկրին / Ա նայելով
14 a կանգուն նշեղ / c կանգունայ նշեղ / h կանգուն և անշեղ / k անշեղ, փխ. անշեղ
14 Ա զհարաւ / w զհարաւագոյն, փխ. զհարաւով բացագոյն
15 SՊ լիս և
15 p յերկայնաձև, Ա երկայնաձև, փխ. երկայնաձիգ
16 SՊ որոց
17 drs ի ծործորաց
18 SՊ ծորեալք, փխ. քամեալք
18 o վիմաց, փխ. լեռանց
19 Ա լիս ի (հովտաձև)
20 op օրինեալք
20 SՊ ի յարեւելից [p յարեւելից], փխ. և յարեւելից
20 c հաճեցեալք ի / p հաճեցեալք
21 Հցե բլրին

Աստ իմն ակնակառոյց լեալ այրասիրան այն և կաթոնն Շա-
միրամ, հրաման տայ չորից բիւրոց և երկուց հազարաց արանց անա-
բուհատից գործաւորաց յԱսորեստանեայց և յայլոց իշխեցելոց, և վեց
հազար իւրոց ընտրելոց յամենայն արուեստաւոր գործաւորաց փայտի
5 և քարի, պղնձոյ և երկաթոյ, որք ամենեւին կատարեալք իցեն յար-
ուեստագիտութեան, ածել անխափան ի փափագեալ տեղին. և գործն
հաւասար հրամանին առնոյր զկատարումն: Եւ վաղվաղակի ածեալ լինէին
բազմութիւն խառնադանճից գործաւորացն և բազմարուեստից հանձա-
րեղաց իմաստնոցն: Եւ հրամայէ նախ զամբարտակ գետոյն ապառաժիւք
10 և մեծամեծ վիմօք շինել, կրով և աւաղով մածուցեալ, անբաւ լայնու-
թեամբ և բարձրութեամբ. որ կայ հաստատուն, որպէս ասեն, մինչև
ցայսօր ժամանակի: Եւ ի պատառուածս նոյն ամբարտակի գետոյն այժմ,
որպէս լսեմք, մարգիկ աշխարհին ի հէն և ի գողթականս փախստեամբ
ամբարան, իբր ի ծայրս քարանձաւաց լերանց ամբարեալք: Եւ եթէ
15 զփորձ առնուլ զէպ ումեք լինիցի՝ և ոչ իբր պարսատկաց քար մի ար-
ժանաւոր ի շինուածոյ ամբարտակին խիւլ ոք զօրեացէ, թէ և մեծաւ աշ-
խատութեամբ ջանայցէ: Եւ ի հեղուռուածս արուեստին որ զքարամբքն՝
հայեցեալ ուրուք, որպէս ճարպոյ ինչ հեղման հայեցողացն երեւցուցանէ
կարծիս: Եւ այսպէս ընդ բազում ասպարէզս անցուցեալ զամբարտակն՝
20 հասուցանէ ի նկատեալ տեղի քաղաքին:

- 1 և ակնակառոյց / Ա. եղեալ, փխ, լեալ
1 չ լիք այն
2 ՏՆ լիք չորից
2 ՏՆ աբ բիւրոց [կգրս բիւրոց]
2 ՏՆ Կ² երկու / ՏՆ հազար
2 և արուեստից
3 acdef ասորեստանեայց / ՏՆ յասո-
րեստանեայց [չքրս յասորեստանեայց]
3 ա այլոց իշխեցելոց / Ա. լիք յայլոց
իշխեցելոց
4 ա իւրոցն / Ա. լիք իւրոց
4 ա լիք յամենայն արուեստաւոր
4 ք ամենայն / Ե արուեստաւ
4 Կրս արուեստագործաւորաց, փխ.
արուեստաւոր գործաւորաց
4 Ա. քարի և փայտի
5 ՏՆ ամենեքին / Կռ կատարեալ
5 ՏՆ ի յարուեստագիտութեան / Վ² ի յար-
ուեստս գիտութեան
8 Ա. լիք բազմութիւն ՏՆ խառնադանճ
8 abdefց գործաւորաց
8 abcdefց² բազում արուեստից / Գ բա-
զում արուեստաւորացն
8 և հանձարեղացն
9 Աց իմաստնոց / Կ իմաստիցն
9 չ ամբարակ / Ե ապառաժօք
10 ց վիմով / Ա. շինել վիմօք
10 ՏՆ մածուցեալս

- 10 Ա. բազում, փխ. ամբաւ
11 del լիք և բարձրութեամբ
11 և մինչև որ կայ Ա. լիք որպէս ասեն
12 Ա. ցիւղոք ի պատառուածս [Ե ի պատու-
ածս] / ք ի գիւղուածս, փխ. ի պատ...
12 ց ամբարտակ / Ե ամբարտակ
12 և այլ, փխ. այժմ / կգրս լիք այժմ
13 acdg մարգիկք
13 Ա. շէնս, փխ. հէն / Ե ի գողթականս
14 ց և ամբարան / Ե ի բերհ
14 Ե բնամբարեալք, փխ. ամբարեալք
14 ք քարանձաւոց
14 ՏՆ Ե թէ [ի եթէ, Գ լիք եթէ]
15 Ե պատրաստեալ / Ե պարստեաց /
ՏՆ պարստակաց [ք պարտակեաց]
16 Կ անպարտակին / Ե ք գորացէ
16 Ա. աշխատութեամբ որ ջանացէ [ա
ջանայցէ]
17 ՏՆ ի հեղուածս, փխ. ի հեղուռուածս
17 Կ պարստակին / «արուեստին» քուի
աղաւաղուած աղաւաղին ? (=
(ἀλγαστρον) քուից, կամ, քս Կ/ի,
ἀστρονցից (ուռ. извещ.) Ս. Մ.
17 ՏՆ ա զքարամբք
18 Ե որուք / Ե ի ճարպոյ
19 չցիւղ կարծիս
19 Ե ի բազում / Հաբ ասպարէսս
20 Ե հասուցանէ / Ե հասուցանէին
20 Ե ի կատարեալ տեղիս

Եւ անդ հրամայէ զամբարան ի բազում դասս որոշել, և ի վերայ
իւրաքանչիւրոց դասուց զընտիրս ի ճարտարացն վարդապետս կարգել.
և այսպէս ի սաստիկ ճշնութեան պահեալ՝ յետ սակաւ ամաց կատարէ
զհրաշալիս ամբարանիւք պարսպօք, հանդերձ զրամբք պղնձակերտիւք:
5 Շինէ և ընտիր ընտիրս և բազումս ի մէջ քաղաքին ապարանս ի պէս
պէս բարանց և ի դունից վարդապետս, կրկնայարկս և եռայարկս, և
լստ պատհնի իւրաքանչիւր՝ արեղակնակս. և գեղեցկագունիւք և ընդար-
ձակ փողոցիւք զկողմանս քաղաքին որոշելով: Շինէ և զջրնաղս ոմանս
և զգարմանալոյ արժանաւորս լստ պիտոյից միջոցաց քաղաքին լուալիս:
10 Եւ զմասն ինչ գետոյն ընդ մէջ քաղաքին բաշխեալ անցուցանէ ի սպաս
ամենայն պիտոյից և յարուցմունս բուրաստանաց և ծաղկոցաց. և զայլն
գեղերը ծովակին յաջմէ և յահեկէ՝ քաղաքին և բովանդակ շրջակային
յարուցումն: Եւ զամենայն արեւելեան և զհիւսիսային և զհարաւային
կողմանս քաղաքին զարդարէ դաստակերտօք, և սաղարթիւք ծառոց
15 վարսաւորաց, զանազանեալք ի պտուղս և ի տերեւս. և բազումս բազ-
մարկս և գինեւրկս ի նմա տնկեաց ուլիտս: Եւ ամենայնիւ հոյակապ
և հոշակաւոր զպարսպեալն յօրինէ, և անթիւ բազմութիւն մարդկան
ի ներքս բնակեցուցանէ:

- 1 ՏՆ լիք և (անդ)
2 Ա. կարգել վարդապետս զընտիրս ի
ճարտարաց
2 ց ի ճարտարաց / Ե ի ճարտարացն
2 քրս կոչել, փխ. կարգել
3 ՏՆ այնպէս / Ե այսպիսի
3 Ե լիք ի (սաստիկ)
3 չցիւղօք պահել
4 չցիւղօք պարսպօք
4 Ե զքարամբք, փխ. զրամբք
4 Ե պղնձակերտիւք / Գ պղնձակերտ
5 Ե լիք շինէ
5 Ա. չ ընտիր ընտիրս [Ե զընտիր
ընտիր] ապարանս ի մէջ քաղաքին
ի պէսպէս / Ե զընտիր ընտիրս
5 ք լիք և (բազումս)
5 Ե լիք ի (պէս պէս)
6 del լիք և եռայարկս
7 bedefք պատհնից / Ե իւրաքանչիւր
պատհնից
7 ք արեղակնան
7 ՏՆ գեղեցիկ գունիւք և
8 Ա. փողոցովք
8 del զկողմունս / ՏՆ լիք և
9 ցիւղօք զարմանալոյ / Ե պիտոյի
9 ՏՆ ի միջոցաց [կօքրս ի միջոց]
9 Ե լուանալիս (շինած լուալիս)
10 Ե լիք ինչ
10 ՏՆ գնացուցանէ ի պէսս
11 ա լիք ամենայն
11 կօքրս բուրաստանեաց

- 12 և եղերք / Ա. ծովուն
12 ք յաջմէ քաղաքին և յահեկէ քաղա-
քին
12 abf լիք և բովանդակ շրջակային—
կողմանս քաղաքին (s. 14)
12 ց լիք և (բովանդակ)
12 Ե շրջակային, փխ. շրջակային
13 Ե արեւելեան / Ե արեւելեայն
13 Ե զհիւսիսայինս
14 Ե և զամենայն կողմանս
14 Ե ցիւղ կողմանս / միւսն. կողմունս /
Ե լիք կողմանս
14 ք յարդարէ
14 ք դաստակերտիւք
15 Ա. զանազանիւք երկուս ի պտուղս և
ի տերեւս [ա ի տերեւս և ի պտուղս]
15 ք ի տերեւ
15 Ե զքաղումս / կօքրս բազում
16 ՏՆ ա Ե թէ բերս
16 Ա. հովիտս և ամենեւին
16 քրս հոյակապս
17 ք զհոշակաւոր
17 ՏՆ յօրինէք [ք օրինէք] / Ե անթիւս
17 Ե բազմութիւն մարդկան բազմու-
թիւն / Ե ք մարդկան բազմութիւն /
Ե լիք և անթիւ բազմութիւն մարդ-
կան: (Բաց սեղ յողած Կ: Տայս կտոր
կայ, միայն անընթերցելի Կ: Որով
պէս Կ և ներքս, ք Ե ծագում Կ Տ-ից)
18 Ա. լիք ի ներքս
18 չցիւղ բնակեցուցանէ

Իսկ զձայր քաղաքին և որ ինչ ի նմա հրաշակերտութիւնք՝ բազմաց ի մարդկանէ ոչ հասու լեալ, և ոչ պատմել է կարողութիւն: Զորոյ պարսպեալ զպագաթնն՝ զժուարամուտս ոմանս և զժոխեւանելիս ի նմա յօրինէ շինուածս արքայանիստս, և ծածուկս իմն ահագինս: Որոյ որպիսութիւն զբութեանն յօրինուածոյ ոչ ի լսելիս մեր հասեալ ճշմարտութեամբ յումեքէ, և ոչ մեր ի պատմութիւնս հիւսել հաւանիմք. այլ ասեմք միայն, թէ ամենայն թագաւորականաց զործոց, որպէս լուար, առաջին և վհնագոյն համարեալ:

Իսկ զընդդէմ արեգական կողմն անձաւին, ուր և ոչ գիծ մի երկաթով այժմ վեցագրել ոք կարէ, զայսպիսի կարծրութիւն նիւթոյ պէս պէս տաճարս և սկնակս օթից և տունս դանձուց և վիհս երկարս, ոչ գիտէ ոք, թէ որպիսեաց իրաց պատրաստութիւն հրաշակերտեաց: Իսկ զամենայն երեսս քարին իրբի գրչաւ զմօմ հարթեալ՝ բազում զիրս ի նմա գրեաց. որոյ հայեցուածն միայն զամենայն որ ի զարմանս ածէ: Եւ ոչ միայն այս, այլ և ի բազում տեղիս յաշխարհին Հայոց արձանս հաստատեալ, նովին գրով յիշատակ ինչ իւր հրամայէ գրել, և ի բազում տեղիս սահմանս նովին գրով հաստատէր:

Արդ՝ որ ինչ յաղագս Շամիրամայ զործոց որ է Հայս՝ ստացեալ է:

- 1 Տն որ ինչ ի նմանէ զործոյ հրաշակերտութիւնք [ը հրաշակերտութիւն] / Ա հրաշագործութիւնք, փիւ. հրաշակերտութիւնք
- 2 ը չիք է
- 3 Տն զպարսպեալ [ը պարսպեալ] զպագաթն / աճ զպագաթն
- 3 աճ զժուարամուտս ոմանս, փիւ. զժուարամուտս ոմանս
- 4 ը շինէ, փիւ. յօրինէ
- 4 Տն՝ ծածուկ
- 4 Տն ահագին
- 5 Ա զբութեան / զկոթքս զբութեան / Դ զբութեանն / Բ զբութիւնն
- 5 ա ճշտութեամբ, փիւ. ճշմարտութեամբ
- 6 ը ի պատմութիւնս մեր հիւսել / Ե հիւսեալ
- 7 զորքոց թագաւորական
- 9 ց կողմ
- 9 Ե աճաւին / ա անձին, փիւ. անձաւին
- 9 Տն որ, փիւ. ուր
- 9 Տնձ երկաթոյ
- 10 օ չիք այժմ

- 10 ա այսպիսի կարծրութիւն
- 10 և նիւթոց
- 12 Ա զիտեմ
- 12 Ա չիք որ
- 12 ը ոչ ոք զիտէ, թէ
- 12 ի որպիսի
- 12 ը հրաշակերտութիւն, / հրաշակերտաց, փիւ. հրաշակերտեաց
- 13 Ա զերեսս ամենայն [ա ամենայն զերեսս]
- 13 Տնձ իւր
- 13 Տն հարթել / իրգ հարթեալ
- 13 Ա զրեաց ի նմա զիւր [ա զիրս]
- 14 Ե հայեցածն
- 14 Ա ի զարմացումն
- 15 Ե չիք ի (բազում)
- 15 ը տեղին
- 15 և որ աշխարհին / զ յաշխարհիս
- 15 Ա արձանս հաստատեալ յաշխարհիս [ա աշխարհիս] հայոց
- 16 և հաստատել
- 16 Տն ա չիք իւր
- 16 Բ չիք ի (բազում)
- 18 Ա շամիրամայ [ա սամիրամայ] և որ ինչ զործոց նորին ի հայս

ԺԷ

Յաղագս Շամիրամայ, թէ է՛ր աղագաւ կոտորեաց զորդիս իւր. և թէ ո՛րպէս փախստական լինի ի Զրադաթէ մեզէ ի Հայս, և և մեռանի ի Նինուասայ որդւոյ իւրմէ:

- 5 Սա հանապաղ յամառնայինսն ի խաղալն իւրում ի կողմանս հիւսիսոյ ի քաղաքն ամարաստանի զոր շինեաց ի Հայս՝ կողմնապետ և վերակացու Ասորեստանի և Նինուէի թողու զԶրադաշտ մեզ և նահապետ Մարաց: Եւ զայս այսպէս բազում ժամանակս կարգեալ Շամիրամայ՝ ամենեկին հաւատայ նմա յարգարել զիւր իշխանութիւնն:
- 10 Եւ բազում անգամ յանդիմանեալ յորդոց իւրոց վասն սաստիկ և վաւաշ պոռնկական բարուց իւրոց՝ կոտորէ զամենեկեան, և ապրի կրտսերազոյնն միայն, որ է Նինուաս: Բարեկամաց և հոմանեաց իւրոց պարգեւելով զամենայն իշխանութիւն և զգանձս՝ ոչ ինչ վասն որդւոց իւրոց փոյթ յանձին ունէր: Փանդի և այլն նորա Նինուս ոչ, որպէս ասի, մեռեալ թաղեցաւ ի նմանէ ի Նինուէ յարքունիսն, այլ իմացեալ զախտասէր բարս նորա և զշարասէր, թողեալ զթագաւորութիւնն՝ փախըստական անկանէր ի Կրետէ: Իսկ ի հասակ և ի միտք հասեալ որդւոց նորա՝ յիշեցուցանեն նմա զայս ամենայն, կարծելով ցածուցանել զնա ի դիւական պակշտութենէն, և աւանդել զիշխանութիւնն և զգանձս՝ որդւոց իւրոց: Ընդ որ առաւել զայրապնեալ՝ սատակէ զամենեկեան. և մնայ միայն, որպէս վերագոյնն ստացաք, Նինուաս:

- 1 ա չիք մէ
- 2 Ե աղագաւ, փիւ. աղագաւ
- 2 Ե չիք և
- 3 Բ ի զրադեշտէ / ց ի զրադաշտ / Ե ի զրադաշտին
- 4 Բ յորդոց
- 4 Տնձ իւրոյ [ց իւրմէ] / Բ չիք իւրմէ
- 5 Ե յամառայինս / Տն իւր
- 6 Ե ամարաստան / օրդոց արամաստանի
- 6 Տն չիք և վերակացու
- 7 աճ նինուէ / և թողու
- 7 Բ զզրադեշտ / Կ՝ զրադաշտ
- 7 Ե մեզն / և զրադաշտ զնահապետ
- 8 Տն և ի բազում ժամանակս զայս այսպէս կարգեալ շամիրամայ [և կարգեաց շամիրայ] ամենեկմբ հաւատայ նմա արգարի զիւր
- 9 Ե հաւատաց
- 9 աճաւ յարգարի, փիւ. յարգարել
- 9 Բ իշխանութիւն
- 10 Ե յանդիմանել / Ա չիք սաստիկ և
- 11 Ե վաւաշոտ / ա՝ վաւաշոտ
- 11 ը պոռնկական բարուց իւրոց՝ կարգի պատանեացն (Եր. 57 8. 13)
- 11 Ա իւրոց վարուց, փիւ. բարուց իւրոց

- 12 Տնձ կրտսերազոյնն [ց ի կրտսերազոյնն]
- 12 ը ի Նինուաս, և, փիւ. Նինուաս
- 12 Տն բարեկամացաւ, փիւ. բարեկամաց և
- 13 ց զգանձս / ը որդւոյ իւրոյ
- 14 և անձին
- 14 Տն իւրոց ունելով փոյթ յանձին [օր անձին]. քանզի
- 14 աճաւ յայր
- 15 աճ յարքունիսն / Տն յարքունիս: Հմեհ. եւս. Ժամ. Եր. 41:
- 16 Բ զթագաւորութիւն / ը զթագաւորութիւնս
- 17 Ա անկանի
- 17 Ե ի կրետէ / ց ի կրետէ / Բ ի կրետէ / միւսն. ի կրետէ
- 17 Տնձ ի տիս, փիւ. ի միտս
- 18 Կ՝ զայս
- 19 Տն մրցական տափանացն, փիւ. պակշտութենէն
- 19 Տն զիշխանութիւն
- 20 Տն մնաց Նինուաս միայն, որպէս վերագոյն [Եր. 57 8. 13] աւացաք
- 21 և միայն, փիւ. միայն

Իսկ ի լինել սխալանաց ինչ Զրադաշտի առ տիկինն, և հակառակութեան ի ներքս անկանել, պատերազմ ի վերայ նորա յարուցանել Շամիրամ, քանզի բռնանալ ի վերայ ամենայնի խորհէր մարն: Եւ ի սատկանալ պատերազմին՝ վախտաւան լինի Շամիրամ յերեսաց Զրադաշտի ի Հայս: Աստ ժամանակ վրէժխնդրութեան պատեհ՝ զտեալ Նինուասայ՝ սպանանէ զմայրն և ինքն թաղաւորէ ի վերայ Ասորեստանի և Նինուէի: Ահա ասացաք և յաղագս մահուանն Շամիրամայ, իմէ ուստի և ո՛րպէս:

၁၉

- 10 Յաղագս քի հաստատի նախ լիակ պատերազմն Շամիրամայ ի հնդկիս, եւ զկնի մահ նորա որ ի Հայս:

Ունիմ ի մտի և զԿեփաղիոնին, վասն ոչ տալ զմեզ բազմաց ծաղրելի. զի ասէ ի բազմաց աշխոյ նախ յաղապս ծննդեանն Շամիրամայ, և ապա զպատերազմն Շամիրամայ ընդ Զրադաշտի և զյաղթիւն ասէ Շամիրամայ, և ապա ուրեմն զպատերազմն հնդկաց: Այլ հաւատտի մեզ թուեցաւ որ ի Մար Աբայն Կատինայն է. քննութիւն քաղզէական մատենից քան զայսոսիկ. քանզի ոճով իմն ասէ և զպատճառս պատերազմին յայտնէ: Իսկ առ այսօրիւք և առասպելք աշխարհիս մերոյ զբազմահմուտ Ասորին արդարացուցանեն՝ աստ ուրեմն զմահն ասել Շամիրամայ, և զհետեակ փախուստն, և զպատգումն և զիզմ ջրոյն և զարբումնն, այլ և ի մօտ հասանել սուսերաւորաց՝ և զյուսութնն ի ծով, և բան ի նմանէ. «Ուլունք Շամիրամայ ի ծով»: Այլ թէ ախորժես առասպել՝ և Շամիրամ բար առաջին քան զնիւրէ: Արդ այս շատ է. բայց մեք որ ինչ զկնիս այսորիկ:

- 1 e ի լինիլ / SՅ ինչ սխալանայ
 1 e հակառակութիւն
 2 Այլևսդ անկանելոյ / ի՛մ անգանկ
 2 SՅ պատերազմի ի վերայ նորա շա-
 միրամ
 3 SՅ այրն, e մարտն, փխ. մարն
 4 եմօ զբաղաշտին / ւ՛յ զբաղեշտին
 5 Ա աստ ժամանկ [մ ժամանակ] վրէժ-
 խնդրութեան, զի պատեհ / SՅ
 պատեհի
 6 Ե սպանանել / SՅ նինուս
 7 SՅ լիի և (յապագա)՝ եյ մահուան
 10 Ե թէ որպէս հաւատով
 10 Աչց պատերազմ / ք պատերազմին
 10 Ա նորա, փխ. շամիրամայ [ե նորա
 շամիրամայ]
 11 SՅabd մահուան / Աւ լիի որ
 12 Հցի գեփալիման, իզրսվ¹ե¹ գեփա-
 լման, օ գեփալիման, ք գեփալ-
 ման, փխ. գլեփաղիմուն / Ե գլե-
 ֆաղիմուն
 12 ք:s մեղ / ֆ ծաղր առնել

- 13 Տև ի բանից, փիւ. ի բազմաց
13 Եւ սամիրամայ և ապա և յ լիք ապա
14 Տև լիք զպատերազմն շամիրամայ—
և ապա (Տ. 15)
14 Եւ գրադեշտի
14 Եւ յաղթիլն / Կշեմբէ գյաղթիլն
15 Հմմտ. եւս. Ժամ. Խր. 43 հս.
15 Խորհրտ ալ և հաւատարի
16 Ա մարիրատս / Եւ մարիրաշն
16 Տև Կատինայէ, փիւ. Կատինայն է.
17 ցիկո գի / Եւ զպրտ լիք քանգի
17 և պատճառս
18 Տև աշխարհիս / [ի զաշխարհիս] մե-
քոյ աստապելք
20 Տեւ գաւառումն / Տեւ գաւառումն
21 Հ հասանիլ
21 Եւ ստատորացն, փիւ. ստատորաց
21 Տեւ գյոտութան [Եւ գյոտութան]
21 Ա ուրուրէ ի ծով շամիրամայ. ալ
22 Եւ լիք թէ
22 Եւ զինորէ / Հ նիրոնէ
23 Եւ Եւ, փիւ. Եւ / Եւ Եւ լիք ինչ

കു

Ուր ինչ գկնի մահուանն Շամիրամայ:

Յարմարեալ զամենայն կարգելոյ քեզ ի գիրսս յայտոսիկ զազգիս մերոյ առաջագոյնն արս և զնախնիս, և որ ինչ վասն նոցա զրոյցք և
5 իրակութիւնք իւրաքանչիւր, ոչ ինչ կամաց մտածական և ոչ ինչ ան պատշաճ ի սմա յօրինելով բան, այլ որ ինչ ի զրոց իսկ. ըստ նմանեացն սպա և որ ինչ ի բանից արանց իմաստնոց և յայտոսիկ քաջախոհաց, յորոց մեք արդարապէս ջանացաք հաւաքել զհնադրութիւնս։ Եւ ասեմք լինել արդարաբան ի պատմութեանս յայտմիկ ըստ մերոյ
10 յօժարութեան և ուղղամտութեան. իսկ ըստ որոց հաւարումնս Աստուծոյ լինել յայտնիս, և մարդկան զօվելիս կամ բարեկիս. մեք աշխոյիկ օտար և ի բաց կացեալ։ Բայց զուգութիւն բարբառոց և հաւասարութիւն թուոյ կարգի պատանեացն՝ զճշմարտութիւն աշխատասիրութեանս մերոյ աշխարհէ։ Եւ աշխոյիկ այսպէս կարգելոց, կամ հաւաստի և կամ զոյգն
15 ինչ կասեալ յարդարոյն՝ սկսայց քեզ և որ ինչ զկնի աշխոյիկ ի Հիւսման պատմութենէ Պիտոյից։

Արդ՝ յիտ մահուանն Շամիրամայ ի Զամեսեայ որդւոյ իւրմէ, որ
է Նինուաս, որ եղև յիտ սպանանելոյն զԱրայն, այսպէս հաւատահաւ
զիտասցուր զկարգ բանից: Թագաւորէ Նինուաս, սպանեալ զմայրն
հեշտասէր և խաղաղական կեցեալ. և առ սովաւ Արրահամու աւուրբ
բաւեալք:

- 2 ր սամիրամայ / ց շամիրամայ մահ-
ւաան / չ մահուան
- 3 Ա պայտտիկ, փիւ. գամենայն
- 3 ՏԽԵ ի գիրս
- 3 Ե պյտտիկ / Ե յայտտիկ
- 4 ց մեր
- 4 ՏԽ գաւազազոյն գարս [իրգրս գօրս,
օ լի՛ գարս]
- 4 ՏԽ սոցա, փիւ. նոցա
- 5 Ե իկարութիւնք, ցհոյզս իրարկու-
թիւնք, օ իրարկութիւնք, փիւ. ի-
րակութիւնք
- 5 ր որ, փիւ. ոչ
- 5 ՏԽ կամամտածական, փիւ. կամաց
մտածական
- 6 յ օրինակելով, ՏԽ յարմարելով, փիւ.
յօրինելով
- 6 ր յարմարելով բան ի սմա
- 6 Վ ի դրոց, իսկ / ՏԽ ըստ նմանաց
- 7 յ լի՛ և օ իմաստնոց արանց
- 7 ՏԽ քաջախոհակաց / չ քաջ-կանաց
- 8 ր արդարադատապէս
- 8 Ե զհնարադրութիւնս
- 9 Ե ասիմք / Ե՛ լի՛նիլ
- 9 հօյրս ի պատմութիւնս

- 9 ձ յայտասիկ / օ մեր
10 իօրգրս ուղղութեան / ՏՏ / Հաւարութեան
11 լ օ լինիլ
12 աօրգրս լիկ կամ բաւարելիս
13 ՏՏ և մեր այնոցիկ օտար և բա
յակացեալ / ան լիկ կացեալ
14 ան լիկ կացեալ / ՏՏ բարբառոյ
15 Այլեւ պատանեաց [օ պատանեաց և]
բ պատմութեանցն, փիլ. պատանեացն
16 եմբլի զՀամարտասիրութիւն
17 եմ կարգեցելոց / ՏՏ մ լիկ և (կամ)
18 և լիկ ի (հիւաման)
19 ց պատմութե (պատ.)
20 Ա բանից, փիլ. պիտոյից
21 օրգրս լիկ Համբարայ
22 ԱՏՏ ի զամուսայ [օ զամուսայ, Կճլճ
ի զարմասեայ, և ի զամուսայ, օրգրս
ի զամուսայ, Կճ ի զամուսէ]: Հմմտ.
Եւր. եր. 40. 47.
23 և յորդայ / Ահ իւրոյ
24 Կճեւ և, փիլ. որ և Կհ և լիկ և Կհ
25 ժ ապանանկ / Հ ապանանեալ
26 Ա անցուք, փիլ. զխոսացուք
27 Ակրգրս բանիս
28 ցիւր արբամու

Հ Ա Յ Ո Յ

Արայեան Արայ:

Սա մերոյն Արայի որդի, Արայ ի Շամիրամայ կոչեցեալ, և զգործ վերակացութեան աշխարհիս նմա հաւատացեալ: Իսկ նորա՝

- 5 Անուշաւան.
Պարէտ.
Արբակ.
Զաւան.
Փառնակ.
Սուր:

Աս սովաւ Յեսու որդի Նաւեայ:

- 10 Հաւանակ.
Վաշտակ.
Հայկակ:
- 15 Զամանէ ասեն լինել առ Բեկորոսիւ և ամբոխս իմն արարեալ անխորհուրդս և մեռանել ի նմին:
- 20 Ամպակ.
Առնակ.
Շաւարշ.
Նորայր.
Վստամկար.
Գոռակ.
Հրանտ.
Ընձաք.
Գզակ.
Հօրոյ.
Զարմայր:

- 1 abedghknopqrs չիք հայոց
2 ԱՏՏ արայ [f արայեան արայ]
3 ՏՏabcde իսկ, փխ. սա
3 f չիք մերոյն արայի որդի արայ
3 edg արա
3 k ի շամիրա / w ի սամիրամայ / o չիք ի շամիրամայ
4 Վկտորգրս չիք իսկ նորա
5 w արամ, արայն գեղեցիկ, արայ արայեան, անուշաւան / Աքնն անուշաւան [a անուշաւան], անուշաւան
6 ab կարէս / ef կարէտ / d (ա)րեւ / eh փարէտ / w փարեւ
9 abc փառնակ / ՏՏde փառնաս / f չիք փառնակ
11 ՏՏalcede չիք առ սովաւ Յեսու որդի Նաւեայ
13 rs վաշկատ
15 ab զհայկակայ, c զհայկայ, d հայկակ, e ի հայկակ, ՏՏ զհայկակ

- [o չիք], փխ. զամանէ
15 f առ Բեկորոսիւ ասեն լինել
15 a Բեկորոսիւ / eghknys Բոկորոսիւ / pr Բոկորոսիւ
15 abefgkl ամբոխ
16 f անխորհուրդս մեռանի
16 ab մեռանի
16 f չիք ի նմին
17 abc ամբակ
20 c նորայս
21 abcf վստամ. կար / ՏՏ վստամկար / derstic չիք վստամկար [detic մեգրեկ ևն ֆաղդիսցոց ցամկի մեղ. ձե'ս ևր. 61, s. 1, ծան. և ևր. 60, s. 14, ծան.
22 abcf գոռակ
23 gkl² հրանտ
25 fop զզակ / egh զզակ / մխն. զզակ
26 acf հուրա / b հուրայ / glorpqrs հաւ-րոյ / h հօրայ
27 rs զարմայր

Սա օգնական Պոխմու ի Տեւտամայ առաքեալ ընդ եթովպացի զօրուն՝ մեռանի ի քաջացն Հելլենացոյ:

- Պերճ.
Արբուն.
Բազուկ.
Հոյ.
Յուսակ.
Կայսակ.
Սկայորդի:

10

Ի (ԻԱ)

Վասն արայեանն Արայի, և եթ սորա սրդի Անուշաւանն Սօսանուէր:

Այլ անդէն իսկ ի կենդանութեան իւրում Շամիրամ զծնեալն ի Նուարդայ ի սիրելի կնոջէն Արայի, որ էր երկոտասան ամաց մնացեալ ի մահուանն Արայի, վասն առաջին իւրոց խանդաղատանացն որ առ Արայն գեղեցիկ՝ կոչէ զանուն նորա Արայ, և կարգէ զնա ի վերակացութիւն աշխարհիս, մտերմութեամբ հաւատացեալ ի նա. զորմէ և մեռանել ասեն ընդ Շամիրամայ ի պատերազմին:

Բայց յարէ զկարգ բանից զկնի այսորիկ օրինակ զայս: Արայեանն Արայ մեռանի ընդ Շամիրամայ ի պատերազմին, թողլով արու զաւակ 20 ամենահարուստ և շատահանճար յիր և ի բան՝ զԱնուշաւանն Սօսանուէր:

- 1 f օգնական լեալ պրիամու տետամայ առաքեալ / w ետե քամայ, փխ. ի տետամայ
1 deghtopqrs² պոխմու / k պոխմուի
1 c եթովպայի / k եթովպայի / rs եթովպայիս / ձմեհ. և և. ծան. ևր. 42:
2 c ի քաջացն
2 f և հելլենացոց / g և հոյ'կնացոց / ի և հոյ'կնացոց / p հելլենացոց / մխն. և կնացոց
9 ac սկայորդի / b սկա որդի
10 ghklorp իս, փխ. ի
11 ՏՏ արայեան [no արայեանն] / abc արեանն
11 ՏՏacef թէ [l եթէ]
11 Ա նորա որդի [h² որդի նորա]
11 ՏՏ անուշաւանն [չց անուշաւան], որ սօս [gl սաւս] անուանիւր [o անուանէր]
11 c սաւսանուէր
12 ՏՏ անդրէն / h չիք իսկ
12 a չիք ի (կենդանութեան)
12 a կենդանութեան / thpqrsw ի կենդանութեան
12 c իւր / p չիք շամիրամ
13 b ի նաւարդայ / k ի նաւորդայ

- 13 b չիք ի (սիրելի)
13 ՏՏ ի նուարդայ սիրելոյ [ghprs սիրելի] կնոջէն
13 չ չիք որ էր—արայի (s. 14)
13 acdefic երկոտասանից
13 abcedew մնացեալ ամաց
14 bcedefic իւրոյ
14 abed խանդաղատանաց
15 acg արա, և / f չիք արայ (h)
16 fr աշխարհին
16 g չիք մտերմութեամբ հաւատացեալ ի նա
16 o նմա, փխ. ի նա
16 ՏՏ զորմէ և մեռեալ ասեն զնա ընդ
17 d մեռանի
17 abdeic ի պատերազմի
18 ՏՏ բանիցս
18 de չիք զկնի այսորիկ
18 Ա այսպէս, փխ. օրինակ զայս
19 Ա ի պատերազմի [c ի պատերազմին] ընդ շամիրամայ
19 ՏՏ ի պատերազմի [hprqs ի պատերազմին]
20 c սոսանուէր / չ սոսանուէր (ևն-րագրով յնոյ՝ անուանիւր) / ՏՏ որ սօս անուանիւր, փխ. սօսանուէր

Քանզի ձօնեալ էր ըստ պաշտամանց ի սօսիսն Արամանկայ որ յԱր-
մաւիր. զորոց զսարգարթուցն սօսաւինն, ըստ հանգարտ և կամ սաստիկ
շնչելոյ օգոյն, և թէ ուստի շարժումն սովորեցան ի հմայս յաշխարհիս
Հայկազանց, և այս ցրադում ժամանակս:

- 5 Այս Անուշաւան բաւական ժամանակս արհամարհութիւն կրեալ
ի Չամեսեայ՝ սուսայտի ի դրանն արքունի. իսկ օգնեալ ի բարեկամաց՝
շահի զման ինչ աշխարհիս, հարկահանութեամբ խնամել, զկնի տալ և
զբոլորս: Այլ կարի շատ լինի, եթէ զամենայն որ ինչ արժանն իցէ՝
տալցեմք ի հառիս զնախակարգելոց արանց զբանս և զգործս:

ԻԱ. (ԻԲ)

10

Որ ի Սկայորդույն Պարոյ՝ առաջին ի Հայս բազաւորէ. օգնական լինի
Վարդակայ Մարի, բառնալով զբազաւորութիւնն ի Սարգանապալայ:

- 15 Թողլով զոչ կարեորագոյնսն ի բանից՝ ասացուք որ ինչ հարկա-
ւորն է: Վերջին սոցա, որք առ Ասորեստանեայց թագաւորութեամբն
և որք ի Շամիրամայ և կամ թէ ի նինոէ՝ զմերս ասեմ Պարոյք առ
Սարգանապալայ, որ ոչ փոքր ինչ օգնականութիւն տուեալ զտանի
Վարդակայ Մարի, բառնալով զթագաւորութիւնն ի Սարգանապալայ:
Եւ այժմ ահա զուարճացայց, ոչ փոքր ինչ կրելով խնդութիւն,

- 1 յիս արամենակայ / Հ արամենակայ /
կրգւ՝ արմենակայ
2 Ահ սօսաւին / զի սաւսաւին
2 կ ընդ, փիւ. ըստ / Ա չիք ըստ
3 Տնabde եեթուստ [ք յեաուստ], յօ
և եթ ոստոց փիւ. և թէ ուստի
3 զի զարժումն
4 Տնdef աշխարհիս [յիս յաշխար-
հիս, ռս աշխարհին]
4 Տն բազում [rs բազում]
5 ք բազում, փիւ. բաւական
6 Հց ի զարմասեայ
6 ԱՏն ի դրան [կորգրս ի դրանն]
6 և յօգնեալ
7 կրգրս յաշխարհիս
7 ԿԵbedefu խնամեալ
8 Հց զբոլորն / abdef եթե / Տնc թէ
8 եւ զամենայն
8 Տնc արժան, Տն է, փիւ. իցէ
9 bedefu արանց
9 Ա զգործս և զբանս
10 կորգ իր, փիւ. իս, ց չիք
11 abc ի սկայ որդւոյն, ց ի սկայ որդւոց
ի կորգրս ի սկայ որդւոյն / և ի
սկայորդւոյն / Հ ի սկայ որդւոյն
11 ef թագաւոր / և թագաւորի
11 ք լինի
12 կ վարկաբայ / կրս վարկա բամարի

- 12 և բառնալ
12 ցգ զթագաւորութիւն
12 եմե չիք ի (սարգանապալայ)
12 a ի սարգանապալայ / f ի սարգա-
նապալայ / զի ի սարգանապալայ
/ և ի սարգանապալայ
13 Ա կարեորագոյնս [c կարեորագոյն]
14 Ա չիք է / ք չիք առ
14 ե ասորեստանեայց / Տն ասորես-
տանեայց [Հց ասորեստանեայց]
14 եոգրս թագաւորութեամբ
15 ե ի շամիրայ
15 Տն չիք և (կամ) / Տն զմերն
16 bedef սարգանապալայեալ / Տն սար-
գանապալայ [Հց սարգանապալայ՝
և սարգանապալայ, և սարգանապալ-
այ]
16 Տն սա, փիւ. որ
16 Տն օգնականութիւն [ի յօգնու-
թիւն, գրս օգնութիւն] զտեալ ի
վարքակայ մարէ, բառնալով
16 abde ի վարքակայ
17 ց զթագաւորութիւն
17 եcf ի սարգանապալայ / Հց ի
սարգանապալայ
18 c ահայ
18 cghկորգրս զուարճացոյց
18 o խնդութիւն կրելով

- հասանելով ի տեղիս, յորում մերոյ իսկ բնիկ նախնւոյն սերունդք
ի թագաւորութեան հասանն յաստիճան: Վասն որոյ արժան է մեզ
աստաներ մեծ գործ կատարել, և բազումս ասել առարկութիւնս ճառից.
5 զորոց մեզէն իսկ զհիմունս այսպիսեաց բանից ընթեռնուլ արժանա-
ւորեցաք ի չորս հազներգութիւնս, զարգասաւորին ի բանս և զիմաստ-
նոյն իսկ և ի մէջ իմաստնոց իմաստնագունին:

- Քանզի Վարդակէս գաւառաւ մեղացի, ի փոքունց կողմանց ի
ծագաց գաւառին ամրագունի, խորամանկագոյն ի կենցաղաւարութեան
և ի մարտս երեսաւոր, ծանուցեալ զանմարդի բարս և զհեշտասէր թու-
10 լամորթութիւն յուլութեան Թոնոյն կոնկողեռայ՝ խառցուցանէ բարուցն
և ձեռացն առատութեամբ ի քաջաց և ի պիտանեաց արանց բարեկամս,
որովք և աշխարհակալութիւնն Ասորեստանի առ այնու ժամանակաւ
վարիւր յայտնապէս մեծաւ հաստատութեամբ: Յինքն և զքաջն մեր
15 խոստանալով: Եւ բազում ամբոխս արի արանց, և որք ի տէգ նիզակի
և յաղեղն և ի սուսեր աջողաձեռնագոյն՝ զուժարէ. և այսպէս զթագա-
ւորութիւնն ի Սարգանապալայ յինքն առեալ՝ տիրէ Ասորեստանի և
նինոէի: Բայց վերակացու զայլս թողլով Ասորեստանի՝ փոխէ զթա-
գաւորութիւնն ի Մարիս:

- 1 կորգրս հաւանելով, փիւ. հասանելով
1 Տն ի տեղիս մերում իսկ բնիկ
[կորգրս] բնի նախնւոյն, յորում
[o որում] սերունդք թագաւորու-
թեան [ց ի թագաւորութեանն,
կրգրս թագաւորութեանն, և թագա-
ւորութիւն] հասանն
1 a չիք իսկ / Ա չիք սերունդք
2 f չիք ի (թագաւորութեան)
2 abcdew թագաւորութեանն
2 ք հասանին / ք չիք մեզ
3 de զբազումս / Ա բանից, փիւ. ճառից
4 Ա զորոյ / Տն հիմունս
4 օրգրս բանիս
5 զի՞ հանգներգութիւնս
5 ք զարգաւորին: Սպասելի եր արգա-
սաւորին... իմաստնոյն
6 f որ և, փիւ. և
6 Տն զմէջ (x զի մէջ, փիւ. ի մէջ)
իմաստնոյն [յի իմաստնոյն, ք ի-
իմաստնոյն] իմաստագունի [կորգրս
իմաստագունի, Հ իմաստագունին] /
Ա իմաստագունի
7 c քան, փիւ. քանզի / abdef վարքակիս
7 Տնw փոքուէ [գրս քոքուէ]
8 e ի ծագաց / ք ի ծագեաց / ք՝ զործոց,
փիւ. ծագաց / Տն չիք ի (ծագաց)
8 ե կենցաղաւարութեան
9 Ա չիք և (ի մարտս) / Տն ի մարտն
9 ք՝ երեսնաւոր
9 Տն թուլամութիւն [և թուլա-

- մութիւնն], փիւ. թուլամութիւն
10 Ա յաղթութեան, կորգրս յոլովու-
թեան, ք յոլովութիւն (պաս.), փիւ.
յոլովութեան: Հմմտ. եւս. Ժամ. եր. 43:
10 ԿԵabc թոնոյն / def թոնոյն / Տն
թուլոյն [ց թոլոյն], x թոնոյն / ք
թոնոյ
10 a կողեռայ / Տն կոնկողիոյ [ի
կոնկողիոյ, Հ կոնկողեռայ]
10 Ա խայտացուցանէ / ք խառցուցանէ
10 ք բարեացն
11 ԿԵdel պատանեաց, փիւ. պիտանեաց
12 Տն որով / ցգ աշխարհակալութիւն
12 c այն / Ա ժամանակօք
14 Ա յանկուցանէ, ք յանգուցանէր
14 Տն ձե և շուք խոստանալով նմա
15 Տն բազմամբոխս [ի զբազմամբոխս]
15 Տն յարի / Տնa որ
15 c ի, փիւ. և (յաղեղն)
16 ef աջողաձեռնագոյն / Տն աջողա-
ձեռք [o յաջողաձեռք, ք աջողաձեռք]
16 Տն չիք զուժարէ
16 ե ի թագաւորութիւն
17 եf ի սարգանապալայ / և ի սարգա-
նապալայ / զի ի սարգանապալայ
17 c տիրէ և
18 Տն բայց այլ վերակացու կարգեալ
ասորեստանի / ք վերակացուս
18 c զայս, փիւ. զայլս
18 Ա չիք ասորեստանի
18 ցգ զթագաւորութիւն: Հմմտ. Եւս. 47.

- Այլ այս եթէ առ այլս այլազգարար պատմի՝ մի ինչ սքանչանար: Զի որպէս վերագոյն ուրեմն յառաջին ճառսն ամբաստանեցաք զառաջնոցն մերոցն նախնեացն անխմաստասէր բարուց և ախորժակաց՝ այս հանգիսի և աստանօր: Քանզի և որք ի հօրէն նարուզողոնստորայ գործք, 5 զրեցան յիւրեանց յիշողութեանցն վերակացուաց. իսկ մերոցն, ոչ այսպիսի ինչ խորհեցելոցն, մնացին նշանակեալ ի վերջինսն: Ապա եթէ ասիցես, ուստի՞ մեզ և զնախնեացն մերոց զիտել զանուանս այսպէս, իսկ զբազմաց և զգործս՝ առեմ. ի հնոցն զիւանաց Քաղզէացոց, Աստուրեանեաց և Պարսից, վասն մտելոց անուանց և գործոց նոցա ի 10 քարտէս արքունի, իբրև գործակալաց և վերակացուաց աշխարհիս ի նոցանէ կացելոց և մեծաց կողմնակալաց:

ԻԲ (ԻԳ)

Եւարդ քաղաւորաց մերոց եւ համար նոցունց որդի ի հօրէ առնելով:

- Արդ՝ այժմ անցից ի թիւ մերոց արանց, մանաւանդ թէ թագաւորաց, մինչև ցտէրութիւնն Պարթևաց: Քանզի ինձ այսոքիկ արք ի մերոց թագաւորաց են սիրելիք, որպէս բնիկք և իմոյ արեան առուք և հաւաստի հարազատք: Եւ սիրելի էր ինձ՝ յայնժամ գալ Փրկչին և զիս 15 զնել, և առ նորօք յաշխարհ զմուտն իմ լինել, և նոցա տէրութեամբն

- 1 Ա. Խորդ զայս / ց թէ
1 a այլ՝ արար, փխ. այլազգարար
1 rs չիք այս եթէ — պատմի
1 w¹ պատմեն
2 Ա. վերագոյն
2 չ չիք ուրեմն յառաջին
2 SՈ զառաջին նախնեացն մերոց
3 prs բարուցն / SՈ չիք և
3 abcd ախորժակաց / SՈ ախորժակս
4 c չիք և (աստանօր)
4 Ա. Խորդս չիք և (որք)
4 Ա. ի հօրէ / w գործ / Ա. չիք գործք
5 h² acdefw իւրեանց / SՈ յիւրեանցն
[g յիւրեանց, և իւրեանցն]
5 Ա. ի [w չիք ի] վերակացուաց
5 acdefghopgrsw մերոյն
6 Ա. խորհեցելոյ [d խորհելոյ]
6 Ա. մնաց անշնանակելի
6 Ա. ապա թէ / l ապեթէ
7 SՈ ասիցեն / Ա. չիք և
7 d զնախնեաց / kl նախնեացն
7 SՈ մերոց բազմաց այսպէս զտանել
զանուանս [l զանուանս] և զգործս
8 Ա. զհնոցն / qrs հնացն
8 h² abcdw ասորեաց / def ասորոց / SՈ
ասորեստանեաց [g ասորեստա-
նեայց]

- 10 SՈ իբր
10 Ա. վերակացուաց և գործակալաց աշ-
խարհիս ի նոցանէ կարգելոց [acf
կացելոց] և մեծաց կողմնակալաց ի
նոցանէ կացելոց
12 ցորդ ԻԳ, փխ. ԻԲ
13 acdef թագաւորաց [c թագաւորացն]
և իշխանաց / և թագաւորացն
13 p և որ համար / fko առնելով
14 q ... քք, փխ. արդ
14 abdefw ի թիւս
14 cdef արանց մերոց / SՈ չիք թէ
15 ab տէրութիւնս / cdefw ցտէրու-
թիւնս / չց ցտէրութիւն
15 Ա. չիք ինձ
16 SՈ ի մերոյ թագաւորէն [այ թգրու-
թէ՝ն, ք թագաւորութէ՝ն. ո թա-
գաւորութէ՝ն գրած, ապա շինած
թագաւորէն] սիրելիք
16 c սերելիք / w իմոց
16 c արեանս առուք / չ արեանառուք
17 f գնել զիս
18 Ա. առ նորօք զիմ յաշխարհ [f աշ-
խարհ] զմուտն [c զմուտ] լինել
[ew լինել] / չցիւ չիք իմ
18 SՈ տեսութեամբն [այ տէրու-
թեամբն] / h² տէրութեամբն

խրախճանալ, և յարգեացս ապրել վասնզիցս: Այլ վաղ ուրեմն փախեալ ի մէնջ պատահումն այն, թէ արդեօք և վիճակ: Բայց արդ ես առ օտարաց թագաւորութեամբն կացեալ՝ ընդ նոցայն զմերս ազգի ամից զկարգ թագաւորացն, զի մերոյ աշխարհիս բնիկք պատկաւորք արք 5 աշխարիկ, զորոց զանուանսն ի ներքոյ զրոշմնացուք:

Եւ զի արդարեւ զայնու ժամանակաւ էր ազգիւ մերոյ թագաւո-
րութիւն՝ վկայէ և երեմիա մարգարէ ի բանս իւր, հրաւիրելով ընդզէմ
Բաբելոնի ի պատերազմ. «Հրաման տուր, ասէ, Այրարատեան թա-
գաւորութեանն և Ասքանաղեան գնդին»: Եւ այս հաւաստի զուր մերոյ 10 թագաւորութեանն առ այնու ժամանակաւ:

Այլ մեք զկարգն կանոնելով, առնելիք և զՄարաց թագաւորսն:

ՄԱՐԱՑ ԱՌԱՋԻՆ

Վարրակէս

Մօղակիս

Սօսարմոս

Առաիկաս

Դէտիկիս

Փռաւորտիս

Կաքսարէս

Աժդահակ:

15

20

- 1 Ա. զուարճանալ, փխ. խրախճանալ
1 և յարգեացս, փխ. յարգեացս
1 a վասնզից / SՈ վասնզից ապրել
1 Ա. էանց [c անց], փխ. փախեալ
2 SՈ bde պատահումն / cf չիք և (վիճակ)
2 SՈ բայց արդէն [c արդ են] առ [prws
չիք առ] մարաց թագաւորութեամբն
[g թագաւորութեամբ, և թագաւորու-
թեան] կեցեալ բնիկք պատկաւոր
[չցե պատկաւորք] արք աշխարիկ,
զորոց և [այ չիք և] զանուանսն ի
ներքոյ զրոշմեք d չիք առ
5 Ա. ի նոցանէ, փխ. ի ներքոյ
6 cf զայս, փխ. զայնու
6 cf չիք էր / cdew մերոյ ազգիս
6 cf թագաւորութեամբ
8 և բարեկոյնի / չի բարեկոյնի
8 k հրամանատուր, փխ. հրաման
տուր:—Երեմ. ԾԱ, 27.
8 չցի արարատեան
9 opqrs չիք և ասքանաղեան—մերոյ
թագաւորութեանն (s. 10)
9 c այսքան աղեան, փխ. ասքանաղեան
9 Ա. մերոյ զուր / ցիւ: զու

- 10 abcdw այնմ / f յայնմ
11 վ՝ զկարգ թագաւորաց կանոնելով
11 Ա. ցիւրք կանոնելով
11 a թագաւորութիւն
12 r որաց, փխ. մարաց / s զմարաց:
Հմմտ. եւս. Փաւլ. Բ. 49, Բ. 18.
12 abopqrs առաջինն
13 Ա. SՈ վարրակիս [c արրակիս]: եւս.
վարրակէս: Հմմտ. Խոր. Խր. 65 s. 7:
14 Ա. SՈ մօղակիս [abl մաղակիս, c
մաւրակիս, g մաղիկիս, rs օղիկիս,
w մանդակիս]: եւս. մաղակէս
15 միայն եւ սօսարմոս միւսն. չիք:
եւս. սօվարմոս
16 Ա. SՈ առաիկիս [ab առաիկաս, f առ-
աիկաս, w առուկաս, կարգիկեան]:
եւս. Փաւլ. Ա. արաիկաս, Բ. կարգիկէս
17 a' cf դէտիկիս: եւս. Փաւլ. դէտիկիս
18 ab' փռաւորտիս / c փռաւորտիս /
w արտունիս: եւս. Փաւլ. փռաւորտէս
19 ab' կիւաքս / c կիրաքս / d կուաք /
g կուարկս / w կվաքստիս / միւսն.
կաքս: եւս. Փաւլ. կիւաքսարէս: Ուղ-
ղում եւնի կաքսարէս

Նկարագիր:—ab կաղմած են երեք սիւնակ. առաջին սիւնակի վերնագիրն է
«մարաց առաջինն», երկրորդինը՝ «իսկ մեր առաջին ի վարրակայ մարէ պատկաւ»: Եւս. առաջին սիւնակի մէջ գրած
«Կերնագիրներ թաղը հորիզոնական գիծ է քաշած: Ապա առաջին սիւնակի մէջ գրած է «վարրակիս» եւնի մինչև «ամդահակ»: Երկրորդ սիւնակի մէջ գրած է «պարուր որդի»

ԻՍԿ ՄԵՐ ԱՌԱՋԻՆ Ի ՎԱՐԲԱԿԱՅ ՄԱՐԷ ՊՍԱԿԵԱԼ

Պարոյր, որդի Սկայորդույ
Հրաչեայ

Սա Հրաչեայ կոչի վասն առաւել պայծառերես և բոցակնազոյն իմն
5 լինելոյ: Առ սովաւ ասեն կեցեալ զՆարուզողոնոսոր արքայ Բարեկացւոյ,
որ գերեաց զՀրեայս: Եւ սորա ասեն զմի ի գլխաւորաց Երրայեցւոյն
գերեւոյ խնդրեալ ի Նարուզողոնոսորայ՝ Շամբաթ անուն, ածեալ բնա-
կեցոյց յերկրիս մերում մեծաւ պատուով. և ի սմանէ ասէ պատմազիրն
10 թագաւորացն մերոց՝ զնոսա ի պաշտօն կոռցն խոնարհեցուցանել, և կամ
թէ քանիք և ոչք ոմանք ի նոցանէ որք աստուածպաշտութեամբ վճարեցին
զկեանս՝ յետոյ պատմեցուք ոճով: Քանզի ասելն ոմանց անհաւաստի
մարդոց, ըստ յօժարութեան և ոչ ըստ ճշմարտութեան, ի Հայկայ

- 1 d ի, փիւ. իսկ
- 1 h dew վարբակայ (լիք ի)
- 1 S h e d e f լիք մարէ
- 1 f սկսեալ, փիւ. պսակեալ
- 2 a b e f սկայ որդւոյն / և սկաւորդույ /
w սկայ, փիւ. սկայորդույ
- 3 b հրաչեայ / a d o p q r s հրչեայ
- 4 U S h հրաչեայ սա [x հրաչեայ. սա,
d o p q r s հրչեայ՝ սա, f սա հրաչեայ]
- 4 a b c պարոյր որդի սկայի. [c,] հրա-
չեայ: [c,] սա [c սայ] կոչի
- 4 k բոցազոյն / a b e f լիք իմն
- 5 a b e f զուր, փիւ. լինելոյ
- 5 a b e f զնարուզողոնոսոր արքայ բա-
րեկացւոյ կացեալ [a կեցեալ]
- 5 Z d e g h կացեալ
- 5 S h e բարեկացւոյ [Z g h բարեկացւոյ]
- 6 a b e f լիք որ գերեաց զհրեայս
- 6 Z հրչեայս
- 6 f հրաչեի, փիւ սորա ասեն
- 6 a b c ի գերեւոյ գլխաւորացն երրայեց-
ւոյ / f ի գերեւոյ երրայեցւոյ
- 6 o ի գլխաւորացն երրայեցւոյ
- 7 j լիք ի նարուզողոնոսորայ
- 7 a b e f անուն շամբաթ
- 8 a երկրիս (նշանագրով)

սկայորդույն. հրչեայ» (ն հրաչեայ) և ին մինչև «տիգրան»: Ապա մի քիչ ներքեւում
«քանզի և զվերջին երուանդ» և ին մինչև «զայսոսիկ»: Երրորդ սիւնակում գրած է.
«պարոյր որդի սկայի. հրաչեայ: սա կոչի վասն» և ին մինչև «ասէ պատմազիրն զազգս
բազրատունեաց»: Շարունակութեան համար առանձին վերնագիր է գրած «Յազգս
սամբատայ» (ն շամբայ), բայց առանց գլխաւորութեան:

c անունները գրած է շարունակաբար առանց սիւնակների. նախ կարմիր տա-
ռերով իբրև վերնագիր «մարաց առաջին վարբակիս», յետևից «մարբակիս» և ին. ապա
շարունակաբար «իսկ մեր առաջին» մինչև «տիգրան», որից յետոյ «քանզի և» և ին
մինչև «զայսոսիկ». ապա «պարոյր որդի սկայի, հրաչեայ, սա կոչի» և ին:
d e g h i k l m o p q r s կազմած են երկու սիւնակ, կողքէ կողք կամ տակէ տակ. առա-
ջին վերնագիրն է «մարաց առաջին» և տակին մարաց անունները. երկրորդի

- 8 a b c d e լիք մերում / S h լիք յերկրիս
մերում
- 8 f լիք մեծաւ պատուով
- 9 d e f լինել / a b c լիք լինել
- 8 a զազգս / b c զազգ
- 9 S h e d e բազրատունի
- 9 a b f լիք և հաւաստի է
- 9 U «բայց» բայից առաջ ունին առ-
անձին վերնագիր՝ «յազգս սամբա-
տայ» [c շամբայ, f շամբատայ հրչի] /
d եւր գլուխ (ԻԳ) և հաշուած այս
վերնագիրը: a կարմիր քանակով և
գրուած այս վերնագիրը, և «բայց»
բայի Բ տառը խոշոր կապակցով
զարդագրով: f գլուխների ցանկի մեջ
ԻԲ գլխի համար ունի. «կարգ թա-
գաւորաց մերոց և համար նոցունց
որդի ի հօրէ * առնելով և շմբատայ
հրչի»:
- 9 a թե / e f որպէս
- 9 S h եղեալ, փիւ եղև
- 10 g h թագաւորաց
- 11 e g h e r s լիք թէ / U լիք ոմանք
- 11 S h ի սոցանէ [p ի նոցանէ], փիւ. ի
նոցանէ
- 12 o զկեանսն / c d e f յոմանց

զթագազիրն ազգոյ Բազրատունեաց լինել: Վասն որոյ ասեմ. մի այս-
պիսեաց յիմար բանից հաւանիր. զի և ոչ մի շաւիղ կամ ցուցումն զոյ
նմանութեան յասացեալսդ՝ որ զարդարութիւն ակնարկէ. զի ի բայ բա-
նից և անոճ իմն յազգս Հայկայ և նմանեացն կակաղէ: Բայց ծանիր, զի
5 Սմբատը անուն, զոր յաճախ Բազրատունիք ի վերայ պատանեաց կոչեն՝
ճշմարտութեամբ Շամբաթ է, ըստ նախնի իւրեանց խօսիցն, որ է
երրայեցի:

Փառնաւազ
Պաճոյճ
Կոռնակ
Փառոս
Միւս Հայկակ
Երուանդ սակաւակեաց
Տիգրան:

15 Քանզի և զվերջին երուանդ և զՏիգրան ի սոցանէ ըստ յուսոյ
կոչեցեալ ասեմ արդեօք. ոչ կարի հեռագոյն գոլով ժամանակին, յիշեաց
որ զանուանս զայսոսիկ:

- 1 U ազգ
- 1 S h լինել [p լիք լինել] բազրա-
տունեաց / d e f լինել
- 1 U մի այսպիսեաց բանիցս հաւանիր
յիմարութեանց. զի
- 2 k լիք և
- 2 k շաւիղ / p շաւեղ
- 2 U լիք նմանութեան
- 3 h ասացեալսդ / p յուսացեալսդ
- 3 r s զարդարութեան
- 4 t u անմանեացն / S h լիք զի
- 5 S h զսմբատ / c սմբատ անուն, զոր
յաճախ անուն
- 5 e d e բազրատունիք / f բազրա-
տունիք անուանեն ի վերայ պատա-
նեաց կոչեն
- 5 a c պատանեկաց / b պատանեկացդ
- 6 S h e f ճշմարիտ
- 6 U է [a լիք, f և, փիւ. է] շամբայ

- 6 n շաբաթ / o լիք է
- 6 a b c d e իւրեանցն / p իւրոց
- 6 a խօսոց / b c d e f խօսից
- 6 o u հերրայեցի
- 7 S h d e u փառնուս
- 8 c պաճոյճ
- 9 a b e f կոռնակ
- 10 a b c փառոս / l փառոս / միւսն. փառոս
- 11 a տիւս, f տիոս, փիւ միւս
- 12 l սակաւակաց
- 14 S h d e u վերջին
- 14 e f երուանդ / S h d e u երուանդս
- 14 S h a c d e տիգրան
- 15 w ասեմ, արդեօք
- 15 a b c հեռի / a զոլով
- 15 a j z g ոք / b յիշեաց ոք / c յիշեցաք /
f յիշեց ոք / S h d e u յիշեցուք [x
յիշեաց ոք]
- 16 d e h այսոսիկ

վերնագիրն է «իսկ մեր առաջին ի վարբակայ պսակեալ», տակին հայոց անունները:
Ապա կողքէ կողք կազմած սիւնակներն տակին, իսկ տակէ տակ կազմած սիւնակներն
կողքից, «քանզի և վերջին» և ին մինչև «զայսոսիկ»: Ապա առ-
շարունակաբար—«քանզի և զվերջին երուանդ» և ին մինչև «զայսոսիկ»: Ապա առ-
անձին վերնագիր «յազգս սամբատայ»:

f կազմած է երկու սիւնակ. առաջին «մարաց առաջին» վերնագիր տակ մարաց
անունները. իսկ երկրորդի վերնագիրն է «իսկ մեր առաջին ի վարբակայ սկսեալ».
տակին հայոց անունները: «Հրաչեայ» անուն կողքին առանձին սիւնակով—«սա
հրաչեայ կոչի» և ին մինչև «զազգս բազրատունեաց»: Իսկ «տիգրան» անուն կողքին
հրաչեայ կոչի և ին մինչև «զայսոսիկ»: Ապա առ-
շարունակաբար—«քանզի և զվերջին երուանդ» և ին մինչև «զայսոսիկ»: Ապա առ-
անձին վերնագիր «յազգս սամբատայ հրչի»:

ԻԳ (ԻԳ)

Յաղագս որդւոցն Աննեֆեֆմայ, և քէ Արծուցիք և Գնուցիք և բղաւթն
անուանեալ Աղձնեաց՝ ի նոցանէ ևն սերեալք. և ի նոյն ձառի՝ երբ Անգեղ
սունն ի Պատմաւայ:

- 5 Այլ յառաջ քան զձեռնարկելն մեր ի բանսն որ յաղագս մեծին
Տիգրանայ, որ իննեւորդ ի բնկաց մերոց պատկաւորաց էր, համկու,
անուանի և յաղթող ընդ այլ աշխարհակալս՝ ճառեացուք որ ինչ կարե-
ւորագոյնն է ոճոյ բանիս: Եւ ի մոռացումն եկն արդեօք յաղագս
10 Սենեքերիմայ. քանզի ութսուն, աւելի կամ պակաս, ամօք յառաջ քան
զթագաւորութիւնն Նարուզդանսորայ էր Սենեքերիմն կացեալ արքայ
Ասորեստանի. որ զերուսաղէմ պաշարեաց առ եղեկիայիս Հրէից առաջ-
նորդաւ. զոր սպանեալ որդւոց նորա Աղբամիւկեայ և Սանասարայ՝ եկին
փախստական առ մեզ:
- Յորոց զմինն յարեմայ հարաւոյ աշխարհիս մերոյ, մերձ ի սահմանս
15 նորին Ասորեստանի, բնակեցուցանէ Սկայորդին մեր քաջ նախնին, այս
ինքն է զՍանասարն. և ի սմանէ աճումն և բազմասերութիւն լիալ՝ լցին
զՍինն ասացեալ լեռան: Իսկ պերճքն և զլիաւորքն ի նոցանէ յետոյ
ուրեմն մտերմութիւն վաստակոց առ թագաւորսն մեր ցուցեալ՝

1 dyloprys ԻԳ, փխ. ԻԳ

2 de որդւոց

2 Տն սենեքերիմայ [Հյլք սենեքերի-
մայ]

2 a թե / և եթէ

2 Տն բղեշին [լ բղեշին]

3 cf աղձնեաց անուանեալ

3 y ի սոցանէ

3 c է, փխ. եւ / Տն չիք եւ

3 f եւ սերեալք ի նոցանէ և սիրե-
լիք, փխ. սերեալք

3 a թե / bedef թէ

4 y առն

5 Տն արդ, փխ. այլ

5 r's մեր, փխ. մեր d չիք մեր

5 Տն ի բանս

5 de մեծի

6 Տն ի նախնեաց, փխ. ի բնկաց

7 Ա յաղթող / Տն յաղթողս [y յաղ-
թող, h x յաղթող]

7 Ա կարեւորագոյն է ոճոյս մերոց
բանից

8 Հցեկ չիք ի (մոռացումն)

8 Ա արդեօք թէ այն լինիցի յաղագս

9 ehpqrs սենեքերիմայ

9 Տն ութսուն ամօք, աւելի կամ

պակաս, յառաջ: Հմմտ. եւս. Ժամե-
կ. 22:

10 y զթագաւորութիւն

10 a նարուզդանսորայ

10 a սենեքերիմն իրոս / c սենեքերիմոս
y սենեքերիմ / Տն և սենեքերիմ

10 prs կեցեալ

11 i ասորեստանեաց

11 l եղեկայիւ

11 p առաջնորդէր

12 Տնbede աղբամիւկայ [Հցեւ աղբամի-
ւկայ] / a աղբամիւկայ

14 Աւ՝ հիւսիսոյ, փխ. հարաւոյ

14 abcd մերոյ աշխարհիս

15 Հ բնակեցուցեալ

15 a սկայ որդին / cefw սկայ որդի

15 Ա քաջ մեր

16 Տն չիք է

16 Տն սերեալ, փխ. աճումն և բազ-
մասերութիւն լիալ

17 Ա լեռանն

17 Ա լիակ. պերճագոյնք ի նոցանէ և
զլիաւորագոյնք [w զլիաւորագոյնքն]
ւեռոյ

18 c ի վաստակոց

18 edf թագաւորն

զիզեշխութիւն կողմանցն արժանաւորեցան առնուլ: Իսկ Արդամոզանն
յարեկից հարաւոյ նորին կողմանն բնակեալ. ի սմանէ սակ պատմագիրն
լինել զԱրծրունիս և զԳնունիս: Արդ՝ յիշելոյն մեր զՍենեքերիմ այս էր
պատճառն:

- 5 Բայց զԱնգեղ տունն սակ նոյն պատմագիր ի Պատմաւայ ումնմնէ
ի Հայկայ թոռնէ լինել:

ԻԳ (ԻԳ)

Յաղագս Տիգրանայ, քէ ո'րպիսի ամենայնիւ:

- Բայց անցցուք այսուհետեւ որ ինչ յաղագս Տիգրանայ և որ ի
10 նմանէ զործք: Քանզի սա ամենեցունց թագաւորացն մերոց հարստագոյն
և խոհեմագոյն, և արանցն այնոցիկ և ամենեցուն քաջ: Որ և Կիւրոսի
աջակցեալ, զՄարացն ի բաց բառնալով զիշխանութիւնն, և զՅոյսս ոչ
սակաւ ժամանակս ընդ իւրեաւ նուաճեալ հնազանդէր: Եւ զսահմանս
մերոյ բնակութեանս ընդարձակեալ՝ ի հինսն մեր հասուցանէր յեզրս
15 ծայրից բնակութեան, և ամենեցունց որ առ իւրովքն էին ժամանակօք՝
նախանձելի, և զկնեացս ըզձալի ինքն և ժամանակ իւր:

1 ԱՏն բղեշխութիւն: Ուղղում եմք
զբղեշխութիւն

1 l «արժանաւորեցան» բառի ժանա-
ւորեցան» մասից սկսած եկն 2-ն
և, որ պատկանում է Ա խմբին, ինչ-
պէս և ցիւկ 2-նոր, որով ծագում
եմ ի-ից. որով ի 2-նոր միւլիւ
այստեղ Տ-ի եկն եկն. իսկ այստեղից
սկսած միւլիւ և. ց. և զանաւոր-
ութեան» բառի «անբան» մասը՝ Ա-ի
եկն եմ:

1 ԱՏն արդամոզանն [ցիւ արդամո-
զանն, և արդամոզան]: Եւս. Ժամե-
կ. 21. Ելիւրմէ որդւոյն արդամո-
զանեայ: Ուղղելի և րաւ նոր. Բիւզ.
արդամոզան

2 f չիք նորին / օրգրս կողման

2 Ա ի նմանէ

3 def լինիլ

3 p գնունիս / Կճե չիք և զգնունիս

3 Ա յիշելն

3 եզրս զսենեքերիմ

4 Ան պատճառս [և պատճառն, l պատ-
ճառ] է [և էր] այս

5 f պատմագիրք / ու պատմագիրն
և նոյն պատմագիրն սակ

6 և ուրեմն է, փխ. ումնմնէ

6 Sabc ի հայկազայ / եմբ ի հայկայ

6 քիւ լինիլ

7 եմօրդ ԻԳ, փխ. ԻԳ

8 f տիգրանայ թագաւորի

8 ցի ո'ւղ, փխ. որպիսի

8 Ա ամենեկն, փխ. ամենայնիւ

9 Տն և [h x չիք և] որ ինչ յաղագս

9 Կճե չիք և որ ի նմանէ զործք / և
չիք որ

10 abclngys գոս, օ գնա, փխ. սա

10 g ամենեցուն

11 de ամենեցունց / Ա քաջաց

11 cef և որ / l չիք և

12 a աջկց / l a մարացն

12 Ան զիշխանութիւն

12 օրգրս գոյան

13 a ժամանակաւ

13 օրգրս չիք ընդ իւրեաւ

13 Տն իւրե [l իւրեաւ] / Ա իւրով

13 Ա հնազանդեալ նուաճեաց [abf
նուաճեալ]

13 օրգրս չիք հնազանդէր

13 S գահման

14 a մերս

14 Կճabdeghle բնակութեան / և բնա-
կութիւնս

14 r ընդարձակելոյ / s ընդարձակելաւ

14 abde և հինն / cf ի հին

14 և չիք մեր

14 bk հասուցանէր / Sg հասուցանէ

15 h ծայրին / ԱՏ բնակութեանց

15 ցի ուրք / և որոց

15 r ժամանակաւ

16 c չիք և (զկնեացս)

16 Ա զկնեացն [c զկնի եկելոցն] / S
յեանոցս, և յեանոցն, փխ. զկնեացս
/ ի՞նչ զկնեացս

- Զի ո՞րք ի ճշմարիտ արանց, և որոց ի բարս արութեան և խոհականութեան սիրելութիւն կայցէ, սորա յիշատակօքն ոչ դուարձասցի, և յորդորեցի այսպիսի այլ լինել: Արանց կացեալ զլուխ և արութիւն ցուցեալ՝ զազգս մեր բարձրացոյց, և զընդ լծով կացեալսս՝ լծազիրս և
- 5 հարկապահանջս կացոյց բազմաց. մթերս ոսկւոյ և արծաթոյ և բարանց պատուականաց և զգեստուց և պէս պէս գունից և անկուածոց՝ արանց միանգամայն և կանանց՝ հասարակաց բազմացոյց. որովք տգեղագոյնքն իբրեւ զգեղաւորս երեւին սքանչելիք, և զեղաւորքն բոտ ժամանակին առ հասարակ զիւցազնացեալք: Հետեակամարտքն ի վերայ ուսոց ձիոց
- 10 բերեալք, և պարսաւորքն առ հասարակ զիպաղեղունք, և շերտաւորքն ի սուսեր և ի տէգ. նիզակի վառեալք. մերկքն վահանօք և զգեստօք երկաթեօք պարածածկեալք: Որոց ի մի վայր հասելոց բաւական էր տեսին միայն, և որ ի նոցայն պահպանակաց և զինուց փայլմունք և շողիւնք՝ զթշնամիսն արտահալածել: Սաղաղութեան և շինութեան բերող,
- 15 իւզով և մեղու զամենայն հասակ պարարեալ:

Չայս և որ այլ այսպիսիք բազումք, երեւ մերոյ աշխարհիս խարտեաշս այս և աղերեկ ծայրիւ հերաց երուանդեանս Տիգրան, երեսօք

- 1 Ա. ո՞վ որ
1 c ճշմարանց, փխ. ճշմարիտ արանց
1 p արանցն
1 ցի արիւթիւն / եկի՞ արութիւն
2 ձե սիրելի է / s սիրելութեան
2 S կացցէ
2 Ա. յիշատակօքս
2 խի՞ զուարճանայցէ
3 ՏՍ յորդորեցի
3 Ա՛. այսպիսի լինել [defic լինել] այլ / ով՞ այլ լինել. այլ արանց [ս այլ յետոյ և աւելացրած]
3 Աւ՛ չի՛ կացեալ
3 Ա. չի՛ և (արութիւն)
3 Հօ արիւթիւն
4 ցի զազգ / p չի՛ զընդ
4 Ացիօրցս կացեալս
4 Ալ լծազիրս բազմաց և հարկապահանջս կացոյց / pqrսվ՛ հարկապահանջողս / և չի՛ բազմաց
6 S գունոց [վ՞ գունից]
6 Sabc անգուածոց
6 ՏՍ արանց հասակաց [c հասարակաց] և կանանց միանգամայն [q միանգամ]
7 l որովք / միւսն. որով
8 l իբր / եօ զգեղաւոր
8 l երեւին—l-ի ինն մասը, անկասար ժամանակը և ճառով ունի:
8 Հիօրցս սքանչելեօք / Ա. զեղեցիկք, փխ. սքանչելիք
9 o զիւցազնեալք / pqrսվ՞ զիւցազնացեալք
9 prսւ հետեակամարտքն

- 9 c չի՛ հետեակամարտքն ի վերայ—երկաթեօք պարածածկեալք (8. 12):
10 աւ՛ շերտաւորք / կ՞ձեմբօ շերտաւորքն
11 kl սուր, փխ. սուսեր
11 abcdef ի և ի նիզակ
11 a վառեալ / մ մերկք
11 կ՞ձեմբօ զգեստօք / Sc զգեստիւք
12 a երկաթեալք / Հեմբօյիւք՝ երկաթեօք / l երկաթեօք / եկի՞ երկաթիւք / Sc երկաթոյ
12 abcfgh երկաթածածկեցեալք / l պարածածկիցեալք
12 ցի չի՛ ի (մի) / Ացիկվ՞ հասեցելոց
13 Ա. չի՛ և (որ)
13 ՏՍ ի նոցայն [r նոցունց, s նոցայն]
14 l շողիւնքն
14 խի՞ արտալածել / ոքրսվ՞ արտահալածէր
14 ԱՏՍ բերող [Հ բերող, l բերալ]: l-ի ինն մասը ող վերջաւորութիւնն աւղ ձեւով ունի և l o ստի ձեւ աւ:
15 f մեղերք
15 de հասակս / խի՞ զհասակս ամենայն / S զհասակս ամենեցուն
16 Ա. այս r ևս, փխ. և
16 b այլպիսիք, փխ. այլ այսպիսիք
16 k և որոց զայսպիսիք
16 Ա. բազում
17 o խարտեաշ / rs չի՛ այս
17 a աղղերեկ / bcddef աղղերեկ ցիկոցս աղղերեկ / p աղղերեկ / վիկոս աղղերեկ
17 կ՛ հրոյ, l հրոյ, k հրց, ա՛ երաց փխ. հերաց / կ՞dew չի՛ հերաց

- գունեան և մեղուակն, անձնեայն և թիկնաւէտն, առգարարձն և զեղեցիկտն, պարկեշտն ի կերակուրս և յըմպելիս, և ի խրախճանութիւնս օրինաւոր. զորմէ ասէին ի հինն մեր, որք փանդաւորն երգէին, լինել սմա և ի ցանկութիւնս մարմնոյ չափաւոր, մեծիմաստ և պերճարան, և յամենայն որ ինչ մարդկութեան՝ պիտանի: Եւ զի՞նչ ինձ ի գիրսս յայտարիկ արգեօք իցէ բան սիրելի, քան թէ որ յազգս սորա էին զովեսօք և պատմութիւնք յերկարել: Արգարադատ և հաւասարասէր կշիռս ունելով յամենայնի՝ զամենայն ուրուք զկենցաղ՝ մտացն լծակաւ կշռէր: Ո՛չ ընդ լաւագոյնսն խանդայր, և ոչ զնուաստսն արհամարհէր, այլ ամենեցուն հասարակաց հնարէր զխնամոցն իւրոց ի վերայ տարածանել զզգեստս:

Սա նախ յառաջագոյն դաշնաւոր եղեալ Աժդահակայ, որ ի Մարաց էր, տայ նմա զքոյր իւր Տիգրանուհի կնութեան, ըղձիւք խնդրելով զնա Աժդահակայ: Քանզի ասէր. կամ ի ձեռն այսպիսոյ մերձաւորութեան սէր հաստատուն առ Տիգրան ունել, կամ զիւրաւ այսպէս դաւաճանել զնա ի սպանումն: Զի էր նմա խելթ կամաց իւրոց, մարգարէութիւն իմն յոչ կամաց լեալ նմա առաջիկայ զիպուածն իւր:

- 1 Ա. անձնեայ / ցիկ անձնեան
1 c թիկնաւեանդ / k թիկնաւէտ / թիկնաւէտ
1 b առգարարձ / Հցիւրս առգարարձն / միւսն. առոյգարարձն
2 k ըմպելիս
2 Աճվ՞ առ խրախճանութիւնս
3 l ասեինն
3 c ի հին / o ի մեր հինն
3 c որ
3 կ՞ձեմբօ բանդաւորն / de փանդաւորն. միւսն. բամբումբօն
3 defic լինել
4 օրց ի ցանկութիւն / r ի ցանկութեան
4 S մարմնոյն
4 վիկոս մեծիմաստն / Հի՛ցի մեծիմաստուն
5 Հր ամենայն
5 Ա. մարդկութեանս [c ի մարդկութեանս] / p մարդկութիւնս
5 ԱՏՍ ի գիրս [Հցի ի գիրս]
6 b յայտարիկ / և զայտարիկ / S յայտ [օր այս]
6 Ա. չի՛ արգեօք
6 k իցեա / l իցէր
6 l թն (ինն մասում միշտ այսպիսի)
6 Հցի սորայն է [l և k էի]
7 Հցի զովեստ / p գործք և զովեստ և պատմութիւնք / Հցի պատմութիւն
8 ab կշռես / f կշիւ / r կշռոս
8 S կենցաղ / c զկենցաղս / d զկենցաղամտացն, փխ. զկենցաղ մտացն
8 ab լծակշռէր, def լծակշռեա, կ՞ լծա-

- կշիւ, փխ. լծակաւ կշռէր
9 a լաւագոյնս / կ՞def խնդայր
9 ka զնուաստն / a զսրտուկն, bcddef զսրտուկն, oqrs զկրուստն, լվ՛ զկրսերօքն, Հ զնուագոյնսն, փխ. զնուաստն
10 խի՛ հասարակ / օրցրս հաւասարաց, փխ. հասարակաց / u հաւասարաց, չիկոս հասարակաց / վ՛ հաւասարեաց
10 pqr զխնամոց / ԱՏ տարածել
11 abcdef զգեստ / վ՛dew զգեստս
12 p առաջագոյն
12 o դաշնաւորեալ, փխ. դաշնաւոր եղեալ / Ա. չի՛ դաշնաւոր
12 Աճ յառաջագոյն որ ի մարացն [ցիկ մարաց] էր աժդահակ [աժդահակայ] եղեալ տայ [ab տա]
12 S աժդահակայ [p աժդահակայ]
13 kqrս կնութիւն / o ի կնութիւն
13 k խնդրելով ըղձիւք
13 Աձց զնա խնդրելով
14 S աժդահակայ (յաւ.)
15 ցի հաստատագոյն
15 av՞ հաստատեալ, կ՞bcd հարստեալ, ef հարստել, խի՞ հաստատել, փխ. ունել
15 fqrս զիւրեաւ
15 Ա. զնա այսպէս դաւաճանեալ / լվ՞ դաւաճանեալ
16 Ա. նա, փխ. նմա
17 a լինել / bcd լեալ
17 ոքրսւ նորա, փխ. նմա
17 kl զիպուած / Ա. չի՛ իւր

ԻԵ (ԻԶ)

Վասն երկիւղի կատկածանացն Ամգահակայ ի միարանութեն, սիրոյն
Կիւրաի և Տիգրանայ:

- Բայց էր նիւթ աշտպիւտոյ խոշականութեան զաշխարհութիւն
մաերմութեանն՝ որ ի Կիւրաի առ Տիգրան. յորմէ բազում անգամ և
ախա քնոյ ի բաց փախուցեալ լինէր յԱմգահակայ յիշատակաւս աշտուիկ.
և խորհրդակցաց իւրոց անգույ առնէր հարցումն վասն աշտպիւտոյ
պատճառի. «Ո՞րպիսի հնարիւք լուծանել կարասցուք, առէ, զկապ սիրոյ
պարտկայնոյն և հայկազինն բազմաբխ բաւորի»: Եւ յաշտպիւտոյ շփոթման
խորհրդոց հասանէ նմա առաջիկայիցն յայտնութիւն ի ձեռն անբջականաց
ինն հախատեալութեանց, օրինակաւս աշտուիկ, առէ՝ որ պատմէն:

ԻԶ (ԻԷ)

ԹՃԼ ո՛րպէս ի խիբի լինելով Ամգահակայ՝ զառաջիկայ իւր զիպուսածն
ախառնէ սխանչելի երազով:

- 15 Էր, առէ, յաւուրն յայնտիկ ոչ սակաւ ինչ վտանգ՝ որ ի Մարացն
Ամգահակայ, ի միարանութենէն Կիւրաի և Տիգրանայ: Վասն որոյ և
ի սաստկութենէ ծփանաց խորհրդոցն լինէր նմա ի տեսեալն երազոյն

- 1 Խոթորցր ԻԶ, փխ. ԻԵ
2 Կ՛edegjի կատկածանաց
2 ՏԽ սիրոյ
4 Ե նիւթս Ա աշտպիւտի
4 ժըր զաշխարհութեան
5 Հցիկ մաերմութեան
5 Ե չիք և
6 օրդրս չիք ի բաց ո ի բաց յիւսյ
առեկացրած
6 ր աշխատակայ Ա.Խ ի նմանէ, փխ.
յաժգահակայ / Տ մեծ մասամբ ունի
աշխատակ, իսկ Ա ամգահակ
6 abet յիշատակօր / Ե՛ յիշատակօրն
Խիվ յիշատակօրս / Ե յիշատակաւ
ժ հրեշտակօր, փխ. յիշատակաւս
6 Ե այնտիկ
7 Ա խորհրդակցացն
7 Խիվ՝ զհարցմունս / Ե զհարցումն
Վասն զհարցումս / օրդրս զհարցումս
7 Ե աշտպիւտի
8 Ա զի՛նչպիսի, փխ. օրպիսի
8 Ա չիք առէ
9 Կ՛abedj պարտկայնոյն, օրդրս պարտ-
կանոյն / Վ՛ պարտկայնոյն
9 Ա հայկազնոյն [Ե հայկազնոյն, Կ՛
հայկազնոյն] Հցի հայկազինն / Է

- հայկազինն
9 օրդրս ի, փխ. և (հայկազինն) / Ե
ի-ն յիւսյ շինած և և
9 ՏԽ յայտպիւտի [Հցի՞ յայտպիւտոյ,
օր աշտպիւտի]
10 ցիկ խորհրդոյ / առաջակայիցս
10 օրդրս՝ անբջական [ո յիւսյ շինած
անբջականաց]
11 Ե՛ օրինակաւ
11 Ե առէ, փխ. առէ / Տ չիք առէ
11 Ե՛օրդրս պատմեն
12 ցիօրդրս ԻԷ, փխ. ԻԶ / Է՛ լուծին
զիսի յառանամար:
13 Կ՛edegj օրպիսի
13 Կ՛edec չիք ի (խիբի)
13 Ե խեթ / Է խիբի / Ե խիբի
13 Ե՛ լինելոյն
13 Ե՛ զառաջի ՏԵ զառաջակայ
13 ԱՀԷ չիք իւր
14 Ե տեսանել / Է երազս
15 ՏԽ յայնս
16 Ա.ՏԵ ի միարանութենէ
17 Ա.ՏԽ լինել [Կ՛edec լինէր]
17 Տ ի տեսնեն
17 Ա երազոց / Տցիկ երազոյն / Ե
երազոցն

- երեւութանալ ի քուն զիշերոյ, զոր ոչ երբէք յարթնութեան ետես աչօր,
և ոչ ի լուր ականջաց լուսա: Ուստի և ընդոստ ի քնոյն լինելով՝ ոչ
յամէ ըստ սովորութեան կարգին ի ժամ խորհրդականութեանն. այլ այն
ինչ զիշերոյն ժամն ունելով ոչ սակաւ՝ ձայնէ զխորհրդակիցսն. և
5 տրտում երեսօր յերկիր հայելով ի խորոց սրտին մանչէ յողոցնանու-
թեամբ: Եւ ի զվասն էրն ի խորհրդակցացն հարցանիլ՝ յերկարէ ժամն ինչ
զպատասխանին, և ուր ուրեմն հեծութեամբ սկիզբն արարեալ յայտնէ
զամենայն, որ ի ծածուկս սրտին խորհուրդ և կատկած, ընդ նմին և
զիրս ահագին տեսեալնն:
10 «Էր ինձ, առէ, ով սիրելիք, լինել աշտօր յերկրի անծանօթում,
մերձ ի լեռնն մի երկար յերկրէ բարձրութեամբ, որոյ զազաթնն
սաստկութեամբ ստոնամանեաց թուէր պատեալ. և առէին զողոցնս յերկրին
Հայկազանց զայս լինել: Եւ ի հայել իմ յերկարագոյնս ի լեռնն՝ կին
ունն ծիրանազկեստ, երկնագոյն ունելով զիւրեաւ տես, նստեալ երեկցաւ
15 ի ծայրի այնպիսոյ բարձրութեան, աչիզ, բարձրահասակ և կարմրալոս,
երկանց ըմբոնեալ ցաւովք: Եւ ի յերկարագոյնս հայել իմ յայնպիսի

- 1 Այցիկ և երեւութանալ
1 Հցի նմա ի քուն / Ե ի քուն երազոց
1 ր զորս / Խ չիք ոչ
2 Հիօրսիվ՝ ընդոստի / ր ըստ, փխ.
ընդոստ
2 Ա ի քնոյ ցիօրս ի քուն
3 Ա մնաց, փխ. յամէ
3 Հցիք խորհրդականութեան
4 Ե զիշերոյն / Խ ժամ
4 Հցի յառնելով, Է՛ լուծին, փխ.
ունելով
4 Ա ոչ սակաւ ժամն ունելով
6 Ա.ՏԽ և ի [Ա չիք ի] զվասն [և վասն]
էրն [օրդրս՝ զորպէսն, փխ. ի զվասն
էրն] ի խորհրդակցացն հարցանիլ
[edegp հարցանել]
6 Ե՛ զվասն էր
6 Ե ժամանակս (յուսանցիւմ ուրիշ
ձևով ժամս) / Է ժամս ժամանակս
(Է-ի յուսանցիւմ առեկացրած յառ
Է-ն ընդգրի մեջ ունի):
8 Ե որ ինչ ի
8 ՏԽ ի ծածուկ
8 Ա խորհուրդ
8 Ե՛ չիք և կատկած, ընդ նմին և
10 Ա աշտօր լինել [Է լինել] / Է՛ աշտօր,
ով սիրելիք, լինել] (Է՛ աշտօր կող-
[ից յուսանցիւմ Ե՛ զառաջի երազի
յուսանցիւմ զիւրեալ և զրած ընդոս-
տիկն սարքիւ ձևով):
10 ր չիք երկրի
10 ր յանծանօթում / Է՛ անծանօթումն
11 Ե չիք երկար
11 Է բարձրութիւն

- 11 Ե զազաթնն / միւսն. զազաթն
12 Կ՛ սաստկանաց
12 Ե զողոցնս, Կ՛ էր, փխ. թուէր / Ա
չիք թուէր / Է թուեալ, զիսիկ զրած
էր պատ.— թուեալ յառի ու-ի սակ
և պատ յառի ու-ից յիւսյ նշան և
յրած, որ հասկացուի թուէր պատ-
եալ Է-ն Է-ից արտագրողը զարտո-
ստով հասկանալ նշանները՝ արտա-
գրել և էր պատ թուեալ:
12 օրս պատել
12 Ե զիւրեցես, փխ. զողոցն
13 abet հայկազնեաց / Է՛ հայկազնեաց
ու հայկազնեաց
13 Ե լինիլ
13 ցիկ իմ / միւսն. ինձ
13 Տ յերկարագոյն [Ե երկարագոյն]
Հիվ՝ յերկարագոյնս
13 օրդրս չիք ի (լեռնն)
14 ր ծիրանագոյն երկնազկեստ, փխ.
ծիրանազկեստ
14 Է երկայնագոյնս և երկայնագոյն,
փխ. երկնագոյն
14 abedjի զիւրե
15 Է ի ծայր
15 ՏԽ աշտպիւտոյ [յի այնպիսոյ, Հ
յայնպիսոյ]
15 Է աչիզ, փխ. աչիզ
16 Տ ցաւով / Խ զ՛ ցաւոց
16 Տցի և յերկարագոյն [Ե երկարագոյն]
հայելն [յի հայել] իմ յայնպիսի
[րդրս այնպիսի]
16 Է յերկարագոյնս / Վ՛ յերկարագոյնս
16 Է՛ յայնպիսի / միւսն. յայնպիսի

երևումն և ի հիացման լինել՝ ծնաւ յանկարծ կինն երիս կատարեալս ի զիւցազանց հասակաւ և բնութեամբ: Առաջինն զերանսն ածեալ ի վերայ առիւծու՝ սլանայր յարեմուտս, և երկրորդն ի վերայ ընծու՝ ի հիւսիսի հայելով. իսկ երրորդն զվիշապ անարի սանձեալ՝ ի մերոյս

5 վերայ շահատակեալ յարձակէր տէրութեանս:

«Եւ ի մէջ խառնից այսպիսեաց երազոց, թուէր ինձ կալ ի վերայ տանեաց իմոց արքունեացս, և գնոյն ինքն վերին երեսս յարկացս տեսանել զեղեցիօք և բազմագունիւք զարդարեալ շատրուանօք, և զպսակոյսն մեր զգիսն հրաշատեսիլ տեսեամբ ի վերայ կացեալս, և

10 զիս ձեօք հանդերձ պատուել զնոսա զոհիւք և խնկովք: Եւ յանկարծ ի վեր նայեցեալ, զայն որ ի վերայ վիշապին հեծեալ էր այր, արծուոյ իմն արդարեւ սլացեալ թևովք տեսի յարձակեալ. որ մօտ հասեալ՝ խորհէր կործանել զգիսն: Իսկ եւ Աթաղահալ խտրոց ընդ մէջ անկեալ՝ յիս զայնպիսի

15 Եւ նախ ի տէգ նիզակաց զմարմինս երկաքանչիւրոցս յօշելով, վտակս արեան ի վայր հոսեցուցաք, և զարեգակնատես երեսս ապարանիցս արեան հոսեալ ցուցաք ծով: Այսպէս և զկնի այլովք զինուք ժամս ոչ սակաւս:

- 1 Ա չիֆ և (ի հիացման) / ձեռ լինել
1 Ա յանկարծակի / Տ կինն յանկարծ
[ք յանկարծակի]
1 օրքս ի կատարեալ ի / զ կատարեալ
2 ձ և առաջինն / ի զերանս
3 Ա ի վերայ առիւծու [ւ առիւծոյ]
ածեալ
3 ց լ առեւծու / (ի կին մարդ իւ երկ-
րաբառի սեղ ունի եւ)
4 ւ ի հիւսուսի / ի հիւսուսի / օ ի հիւսիս
ւս ի վերայ հիւսուսի / օ ի հիւսիսի
4 Տ ց զվիշապն
4 ւ արի, փիւ. անարի
4 ք ի մերոյս ի վերայ
5 ձ ւ յարձակիւք / Ան տէրութեան
6 Տ այսպիսեաց խառն [ւ խառնից]
երազոց / ա չիֆ այսպիսեաց
6 ձ ւ կեալ
7 ցիլ արքունեաց / ք նոյն
7 Ա ի վերին / ք յերեսս
7 Ա տեսանել յարկացս / քս յարկաց
8 Ան զեղեցիօք [ի զեղեցիօք] և բազ-
մագունիւք զարդարեալ [Ա յօրին-
եալ] շատրուանօք [աւ շատրուանովք,
ի շատրուանաւք] / Տ զեղեցիկ և բազ-
մագոյն [ի զեղեցիօք և բազմագու-
նիւք] շատրուանօք զարդարեալ
9 Տ զպսակոյսն զմեզ զգիսն մեր
հրաշատեսիլ
9 ա տեսեամբն / Տ կացեալ
10 յ ւ պատուել
10 Տ զնոսա պատուել / ա չիֆ զնոսա

- 10 չիֆ ինկօք / լ խնկովք
10 Ա յանկարծակի ի վեր հայեցեալ
10 ա հայեցեալ տեսի
11 և չիֆ վերայ
11 Ա հեծեալ էր այր / ի հեծեալ այր
[ի կայր] / Տ հեծեալ կայր [օրքս կայ]
11 Ան արծուոյ իմն [ի արծուանման]
արդարեւ [Ա չիֆ արդարեւ] սլացման
[ի սլացեալ] թևովք [ի թևօք] / Տ
արծուանման սլացեալ թևօք
12 Ա թուէր, փիւ. տեսի
12 չիֆ մօտահասեալ
13 ւ խորոց, փիւ. խտրոց / Տ իս և յիս
13 Ան զայնպիսիս ընկալայ յարձակումն
[ի արձակումն] / ի զայնպիսիս զեղեալ
ընկալայ յարձակումն [ի զյարձա-
կումն] / Տ զայնպիսի եղեալ յարձա-
կումն [ք արձակումն] ընկալայ [ի
ընկալեալ]
14 և առնէր / ցիլ առնէի
14 Ա զիւցազանց / ք զիւցազանց / չիֆ
զիւցազանց / Տ զիւցազանց [ի զիւ-
ցազանց]
15 ա ի տէգն / օրքս զմարմին
15 Ա երկաքանչիւրոց [ի երկաքանչիւ-
րոցն] / ցիլ իւրաքանչիւրոցս
16 աւծեւր չիֆ ի վայր / օրքս վր (պաս.)
(ս յուս. շինած վայր)
16 և զարեգակնատես / ա զերեսս
17 օրքս չիֆ այսպէս և — ոչ սակաւս
(ս. ի Տ) / (ս ունի յուսանցում)
17 և զինու

«Բայց զի՞նչ օգուտ ինձ և խօսիցս երկարութիւն. զի վախճան զործոյն՝ իմն էր կործանումն. ուստի և ի բրտան սաստկութեան յայս-
պիսեայ եղեալ տազնապէ՛ փախեալ յինչն քունն, և այսուհետեւ ոչ թուիմ

5 ի Հայկազնեանն Տիգրանայ հասանելոց է մեզ բռնութեան յարձակումն:
Բայց ո՞վ արդեօք, յետ սաստկածոցն օգնականութեան, բանիւ և զործով
մեզ օգուտ խորհելով, ոչ զինքն կարծիքէ թաղաւորակից մեր լինել»:

Եւ բազում ինչ ի խորհրդակցացն լուեալ օգտութեան մտածութիւն՝
շնորհակալութեամբ պատուէ զնոսա:

ԻԷ (ԻԸ)

10

Յաղագս որ ի խորհրդակցացն բան. զկնի ապա եւ որ ինչ իւր մտածութիւն,
եւ նոյնեանայն գործն:

«Բազում ինչ հանճարով և իմաստութեամբ ի ձէնջ լուեալ, ասէ, ով
սիրելիք, ասացից և որ ինչ իմ յետ սաստկածոցն օգնականութեան
15 յայսոսիկ օգտակարագոյն բան և մտածութիւն: Քանզի ոչ ինչ առ
թշնամեացն զգուշութիւն վեհագոյն բերէ օգնականութիւն, և ծանօթու-
թիւն նոցայցն առաջի արկելոց զործոց՝ քան թէ որ ի ձեռն սիրով
դաւելոյն զկորուստ խորհեցի: Եւ զայս դարձեալ ոչ ի ձեռն գանձուց, և

- 1 Տ խօսից / լ խառնիցս
1 և լի՛ երկարութեան
2 աւծեւր լինէր, ձ ւ լինել, օ լինել, փիւ. էր
2 օրքս կործանումն իմն էր / նոյնը
ո-ի մեզ, յետ յիսան իմն էր կոր-
ծանումն / չ իմ էր
2 օ չիֆ և / օրքս չիֆ ի (բրտան)
2 Ա սաստկութեան յայսպիսում եղ-
եալ վտանգէ՛ փախեալ / Տ սաստիկ
վտանգի եղեալ [օրքս եղեալ] փախ-
եալ / ի չիֆ սաստկութեան յայսպի-
սեայ եղեալ տազնապէ՛ [ի տազնապէս]
փախեալ
3 ցիլ օրքս քուն / Ան ոչ այսուհետեւ
3 Ա թուիմ եւ [ի եւ]
4 Ան ոչ այլ ինչ այսպիսիս [ի նաւ]
վ՛ զայնպիսիս նշանակէ երկութիցն
[ի երկութից] / օրքս երկութից
4 օրքս չիֆ որ
5 Ան ի հայկազնուոյն [ի ձեռն հայկազ-
նոյն] / օրք ի հայկազնեան
5 յ ի տիգրանայ
5 Ան մեզ հասանելոց է
5 չ բռնութեամբ
6 չ չիֆ յետ
6 ր օգնութեան / լ ձ ւ չիֆ և
7 ք և, փիւ. մեզ / Տ յօգուտ

- 7 ւ լ լինելով, փիւ. խորհելով
7 և լինէր / լ լինել
8 և մտածութեան
9 Ան զնոսա պատուէ
10 ցիլ օրքս ԻԸ. փիւ. ԻԷ / լ զիսանմար
լուեի:
11 օրքս չիֆ որ ի / օ բանի
11 քս զկնի, փիւ. զկնի
11 Ա չիֆ և
11 Տ իւր որ ինչ [օրքս չիֆ որ ինչ] /
չիֆ չիֆ իւր
12 Տ ի նոյն հետայն
12 աւծեւր այն / ւ հետէ այն / լ հետեայն
12 չիֆ գործ / ի գործք
13 Ա չիֆ և / օրքս չիֆ ասէ
14 չ աստուծոց / ւ լ օգնութեան
15 Կ՛ձ ւ յայտցիկ / Տ օգտակար
15 Ա իմաստութիւն, փիւ. մտածութիւն
16 ք վերաբերէ, փիւ. վեհագոյն բերէ /
և բարէ, փիւ. բերէ
16 չ ւ լ օգնութիւն
17 ք նոցունց / Տ արկելոցն
17 Ա գործոցն /
17 ք քանզի, փիւ. քան
17 Տ ի ձեռն սիրոյն [օրքս սիրե-
լոյն] զդաւելն որ խորհիցի, և
18 ւ չիֆ ոչ

ոչ ի ձեռն րանից պատրուդաց այժմ մեզ հնարաւորութիւն է կատարել, եթէ ոչ որպէս կամք են ինձ այժմ գործել: Եւ այն է նիւթ կատարման խորհրդոյս և հնարք որոգայթիցս, գեղեցիկն ի կանայս և խոհեմն, քոյր նորա Տիգրանուհի: Զի այսպիսիքս իսկ արտաբուստ և եկամուտ հարազատութիւնք համարձակ զգաւին ի ձեռն երթեկութեան անյայտարար բնգարձակ մարթեցոյցանիցեն վարժել. կամ յանկարծօրէն խրոց մտերմաց, բնչիւք և խոտմամբ պատուոց, տալ հրաման խողխողել սրով և կամ հնարիւք զեղոց, և կամ զմտերիմն նորա և զկուսակալս զանձիւք ի նմանէ, ի բաց մերկանալ, և այսպէս իւրեւ զանոօր տղայ ի բունն առցուք»:

Եւ ազդոյ համարեալ բարեկամացն զայսպիսի խորհուրդ՝ նիւթեն և զգործն: Ի ձեռն միոյ ուրումն ի խորհրդակցացն տուեալ բազմութիւն զանձույ՝ ի ձեռն թղթոյ, օրինակուս ախոսիկ, յուղարկէ:

ԻԸ (ԻԹ)

15 Թուղք Աժգահակայ. յեւ սոյ և յօժարութիւն Տիգրանայ, յուղարկուին Տիգրանուհեայ ի Մարս:

«Գիտէ սիրելի եղբայրութիւնդ քո, ոչ ինչ օգտակարագոյն ի կեանս աշխարհիս ի դիցն մեզ պարգեւալ բան զսիրելեաց բազմութիւն, և այս՝ իմաստնոց արդեօք և հզօրագունից. զի այսպէս և արտաբուստ
20 ոչ ի վերայ համարձակին խոտմութիւնք, և եկեալն վաղվաղակի հերքին.

- 1 y ի ձեռացն
- 1 S այժմ առ մեզ
- 2 և և, փխ. եթէ
- 2 d որ ինչ, փխ. որպէս
- 2 օրգրս կամքն
- 2 և այնմ, փխ. այժմ
- 2 rs կատարումն
- 3 de խորհրդոյն
- 3 S և որոգայթից
- 3 քգրս գեղեցիկ, S և խոհեմ
- 4 S այսպիսի [ս յեսոյ շինած այսպիսիքս] և այսպիսիքս
- 5 քգրսւլ՝ յայտարար
- 6 և և մարթեցոյցանեն S մարթեցոյցանեն (լուսպոյն: Աս. Մ.)
- 7 l խոտմամբք
- 7 S սրով խողխողել և կամ գեղոց հնարիւք
- 9 Ա բնչիւք, փխ. զանձիւք
- 9 և և լիք և
- 9 և ու որպէս, փխ. իւրեւ
- 9 Ա տղայ [ա զտղայ] անոօր
- 9 l զանաւր, Կ՝ և զանօր, փխ. զանօր
- 9 և լ արդարեւ ի բունն

- 11 abdeu ազդու Ե՛ ազդոյ
- 12 վաեւ որումն, փխ. ուրումն
- 12 Ա լիք ի (խորհրդակցացն)
- 13 S և ի ձեռն
- 13 d թղթոյն
- 13 c օրինակու
- 13 c յղարկէ
- 14 և օրգրս ԻԹ, փխ. ԻԸ
- 15 յօժարութիւնն / և հաւանութիւն, փխ. յօժարութիւն
- 15 l յղարկումն / ո յղարկումն
- 16 o մարտտանեաց թագաւոր, փխ. մարս
- 17 ցի զխտիւ է, փխ. զիտէ
- 17 Հցիկ եղբայրութեանդ / ի եղբայրութիւն
- 18 c լիք ի դիցն
- 18 և մեր, փխ. մեզ
- 18 c զի սիրելեաց
- 18 f զբազմութիւն սիրելեաց
- 18 Ա այսօրիկ, և լ այնօրիկ, փխ. այս
- 20 և համարձակին ի վերայ
- 20 Ա և իսկ, փխ. և
- 20 abef եկեալք / d եկեալ

իսկ ի ներքս ոչ զմուտն յումեքէ գտեալ այսպիսոյ չարութեան՝ հաւանալ լինին: Արդ՝ զայսպիսի շահ օգտութեան, որ ի բարեկամութենէ լինի, տեսանելով՝ խորհեցայ ևս հաստատուն և խորագոյն զսէրն որ ի միջի մերում է, հաստատել. զի երկօքեան յամենայն կողմանց ամբացեալք՝ ողջ և անշարժ գտեալութիւն մեր կալցուք: Եւ այս լինի ի տալն քում զօրիորդ չայոց մեծաց, զքոյր քո Տիգրանուհի, ինձ կնութեան. թէ արդեօք և բարի համարեացիս զմա, զի՝ թագունեաց թագունի լիցի: Ողջ լեր, թագակից մեր և սիրելի եղբայր»:

Եւ առանց յերկարելոյ զբանս ասացից: Դայ առաքեալն և կատարէ յաղագս օրիորդին գեղեցիկի. զի յանձն առեալ Տիգրանայ՝ տայ զքոյր իւր Տիգրանուհի Աժգահակայ կնութեան: Եւ չե ևս գիտելով զառ ի նմանէ զաւաճանութիւնն՝ յուղարկէ զքոյր իւր որպէս օրէն է թագաւորաց, Զոր առեալ Աժգահակայ, ոչ միայն վասն նենդին որ ի սրտի իւրում, այլ և վասն գեղեցկութեանն, առաջին իւրոց կանանցն կարգէ և
15 զչարութիւնն ի ներքոյ ոստայն հինու:

- 1 Կ՝ ումեքէ
- 1 Հեկ գտեալ լինի այսպիսոյ չարութեան. արդ
- 1 a այսպիսի
- 1 Կ՝ եմք չարութեանն
- 1 Ա ածեալ, փխ. հաւանալ / rs և հաւանալ
- 2 ko այսպիսի
- 2 c շատ, փխ. շահ
- 2 և ի բարեկամութենէն
- 3 Ա և ես, փխ. ևս
- 3 Հ հաստատանագոյն
- 3 Հցի լիք որ
- 3 Ա զսէրն հաստատել ի միջի [ու որ է ի մէջ մեր] զի / S զսէրն որ է ի մէջ մեր, հաստատել
- 4 ցի լիք է
- 4 ps հաստատեալ
- 4 a երկօքեան / ցի երկօքեանքս / S երկօքեանս
- 4 և ամենայն
- 4 bdef ամբացեալ
- 5 Ա գտեալութիւնս [a տերութիւնս]
- 5 Ա և այն, փխ. այս
- 5 Ա քո, փխ. քում
- 6 f զօրիորդ / ի զօրւորդ / Sc զօրիւորդն
- 6 ք ի կնութեան

- 6 al թե
- 7 Հ հրամայիցես, փխ. համարեացիս
- 7 Ա և բարի զմա համարեցիս թագունի [ցիկ զթագունի] թագունեաց զմա լինել [c լինել զմա, de f լինիլ, և լիք զմա] / և և և լիք զթագունի թագունեաց լինել
- 8 օրգրսւլ՝ թագաւորակից
- 10 l աւրուրդին
- 10 Ա տալ / l տա
- 11 S աշգահակայ կնութեան. ոչ ևս գիտելով
- 12 S և զաւաճանութիւն
- 12 և լիք զքոյրն
- 12 ցի լիք իւր
- 12 ցի իւր, փխ. որպէս / Ա լիք որպէս
- 12 Ա և և օրինօք, փխ. օրէն է
- 13 Ա և լիք զառ [k սա], փխ. զօր
- 13 S ի սրտին
- 14 S լիք և / և և և լիք այլ և
- 14 Հ ցի օրգրս գեղեցկութեան
- 14 S կարգէ կանանց իւրոց
- 14 S Հ ցի կանանց
- 15 Հ ցի զչարութիւնս / և զչարութեան
- 15 abefցիւս հանէ / de հ (չարունակութիւնը լիցայ), և լիք հանանէ, ի հինանէ, ք հենու, Կ՝ անկանէ, Հ հա, փխ. հինու

ԻԹ (Լ)

Նքի՛ ո՛րպէս յայտնեցաւ նենգութիւնն եւ գրգռեցաւ մարդն. յորում եւ մահն
Աժդահակայ:

- Զկնի աշտորիկ ասէ, թէ ի հաստատել Աժդահակայ զՏիգրանունի
5 ի տիկնութիւն, ոչ ինչ առանց կամաց նորա ի թագաւորութեան իւրում
գործէր. այլ բերանով նորա կարգէր զամենայն, և հրամանի նորա
ամենեցուն հնազանդ լինել հրամայէր: Եւ յօրինեալ զայս այսպէս՝ սկսանի
նմա մեղմով պատրանս մատուցանել. «Ոչ գիտես, ասէ, եթէ կըրայր
քո Տիգրան խանդացաւ զտիկնութիւնդ քո ի վերայ Արեաց, ի կնոջէ
10 իւրմէ ի Զարուհայ գրգռեալ: Եւ զի՞նչ լինիցի այն, եթէ ոչ նախ ինձ
մեռանել, և ապա լինել զԶարուհի ի վերայ Արեաց և զաստուածունեաց
ունել զտեղի: Բայց արդ՛ ընտրելի է քեզ զմի յայսցանէ. կամ լինել
կըրայրասէր, և կործանումն խայտառակելի յանդիման Արեաց յանձն
առնուլ, և կամ զանձին իմանալով զբարի՛ խորհուրդ օգտակար ի մէջ
15 բերել և յաղագս առաջիկայիցն հոգալ»:
- Բայց էր ի մէջ այսպիսւոյ խորամանկութեան թագուցեալ և
զմեռանելն Տիգրանունեայ, եթէ ոչ ինչ ըստ կամաց խորհիցի մարա-
պարսացոյն: Այլ իմացեալ խորագիտոյ գեղեցկին զայսպիսի դաւաճա-
նութիւն՝ պատասխանի առնէ սիրոյ բանս Աժդահակայ, և արագագոյն
20 ի ձեռն մտերմաց պատմէ եղբօրն զնենգութիւնն:

- 1 ghloqars և, փխ. ԻԹ
2 Ացիկ թէ [ւ և թէ] / չէ լիք եթէ
2 cf մարտ / չ մարդ / և է, փխ. և
4 a թէ / ին լիք թէ
5 ինձեղմով՝ կնոթիւն / ր տիկնութեան
5 Sde ի թագաւորութեանն
5 ի նորա, փխ. իւրում
6 opqrs բերան
7 Ա ամենեցուն հնազանդել [dew հնա-
զանդել] հրամայէր / ի հրամայէր
ամենեցուն հնազանդ լինել
7 opqrs հրամայէ
7 ի լիք և յօրինեալ զայս այսպէս
7 abdef յօրինել / m զայս այսպէս
օրինել և սկսանի
7 S սկսանի մեղմով մատուցանել նմա
պատրանս՝ c ի նմա / w զպատրանս
8 Ա զի, փխ. եթէ / և լիք եթէ
9 Ան զտիկնութիւն
9 Ա ի զարուհայ կնոջէ իւրմէ
10 opqrs լիք ի (զարուհայ)
10 oprsով՝ զարեհայ, փխ. զարուհայ
10 ին լինի / ին այս / ք այնու
10 Ան եթէ ոչ մեռանել [c մեռանել]
ինձ նախ [de լիք նախ] և առաջին
և ապա [ghk լիք ապա] լինել [defw

- լինել, a լիք լինել] զզարուհի [չցիկ
զարուհի] ի վերայ
11 o զարեհի / rs զարուհի
11 ին՝ զաստուածունեայ [ցի զաս-
տունեա / l զաստունեա. յիսոյ շինած
զաստուածունեա]
12 go լիք աղդ / S քեզ այժմ
12 S զմի / Ան մի
12 և յանցանէ / l յայնցանէ
12 opqrs և կամ / defw լինի
13 Ա խայտառակեալ
14 ին իմանալ / ին բարի
15 և առաջիկայ իրացն
16 c լիք էր / Ա այսպիսում
16 ին լիք և / Ա և զայն
17 dew զմեռանելն / abedw թէ
17 ԱՏ խորհեցի
17 և մարակարացոյն / l մարայ պար-
սացոյն / ք մարապարսացոյն
18 rs լիք իմացեալ
18 Ա խորագիտոյն և գեղեցկին
18 չ խորագիտակին / ք խորագիտոյն /
ի խորագաւորոյ [y խորագիտոյ]
18 ք այսպիսի
19 ի պատասխանիս
19 Ա սիրելի բանս, ին՝ բանս սիրելիս

- Եւ ձեռնարկէ այնունեալ ի գործն ի ձեռն պատգամաւորութեան,
զալ նոցա ի տեսութիւն միաբանութեան ի տեղի միջոց սահմանաց
երկոցունց թագաւորութեանցն. իրր բան ինչ և գործ հարկաւոր հասեալ,
որ ի ձեռն գրոյ և հրեշտակութեան կատարել ոչ է կարողութիւն,
5 եթէ ոչ և զէմք երկոցունց հանդէպ լինիցին: Այլ գիտելով Տիգրանայ
զառաքելոյ իրին կատարումն՝ ոչ ինչ յորոց խորհէրն Աժդահակ՝ ծածկէ,
այլ ի ձեռն գրոյ յայտնէ որ ինչ ի նորայն խորութեան սրտի: Եւ
յայտնեալ այսպիսւոյ չարութեան՝ ոչ ինչ էր այնունեալ բան և
խորամանկութիւն, որ զայսպիսիս առագաստէր զչարութիւն. այլ յայտնի
10 այնունեալ գրգռէր խազմն:
- Եւ ժողովէ արքայն Հայոց ի սահմանացն Կապադովկացոց, և
որչափ ընտիրք Վրաց և Աղուանից, և զամենայն ընտիրս Հայոց Մեծաց
և Փոքունց: Եւ խաղայ ամենայն զօրութեամբ իւրով զկողմամբ
Մեղացոց: Վտանգ այնունեալ հարկ առնէ Աժդահակայ՝ պատահել
15 պատերազմաւ հայկազինն ոչ փոքր ինչ ամբօխիւ: Եւ երկայնէր հակա-
ռակութիւնն մինչև յամիսս հինգ. քանզի հաւանդանայր գործն արագ և
առողջ, յորժամ զմտաւ ամէր Տիգրան յաղագս քեռն իւրոյ սիրելոյ:
Զի այսպէս իմն զեւս իրացն հնարէր յարդարել, զի ապրելոյ ճար լիցի
Տիգրանունեայ: Պատահէ և այս, և ժամ մարտին մերձենայ:

- 1 f ձեռն արկանէ
1 ցի ի գործ / c լիք ի ձեռն
2 ԱՏ ի միաբանութիւն տեսութեան
2 Ա ի տեղով միում սահմանաց / և
տեղ / ի միում / ք միում
3 ԱՏ թագաւորութեանց
3 ի լիք հարկաւոր
4 ԱՏն որ: Ուղղելի և գոր
4 ցի կարողութեան
4 Անով՝ եթէ ոչ և զէմք երկոցունց
հանդէպ [a լիք երկոցունց հանդէպ]
երկաքանչիւրոցն [ցի երկաքանչիւ-
րոց] երեկոցի [ին՝ երկիցին]. այլ
5 S երկոցունցն
5 ու հանդէպ միմեանց լինիցին
6 abed զառաքելոյ
6 a լիք ոչ ինչ յորոց—յայտնէ (s. 7)
6 Կ՝ որ ինչ, փխ. ոչ ինչ
6 և որոյ / ք խորհէր
6 և ոչ լիք աժդահակ
6 S ծածկէր [Կ՝ և չ ծածկէ]
7 Ա ի նորա / ԱՏ սրտին
8 S ի յայտնել այսպիսւոյ [opqrs
լիք այսպիսւոյ] չարութեանն՝ ոչ ինչ
այնունեալ էր բան
9 opqrs զչարութիւնն
10 a լիք խազմն. և ժողովէ
11 abedf ժողովէ այնունեալ
11 չ ի հայոց
11 Ա ի սահմանաց

- 11 ab կապադովկացոց
12 և որչափ և / վ՝ որ ի չափ, փխ. որչափ
12 S աղուանից աշխարհին
12 Ա զամենայն իսկ / ք ամենայն
12 քrs ընտիր / ին ի հայոց
13 Ան լիք և փոքունց
13 opqrs խաղաց
13 ի լիք ամենայն
13 և զօրութեամբ իւրով
13 Ա ի կողմանս / ին զկողմամբն
14 opqrs մաղացոց
14 S վտանգ հասանէ այնունեալ [և
այնունեալ հասանէ] աժդահակայ /
c և հարկ առնէ / նաև Կ՝ վ՝ վտանգ
այնունեալ հարկ առնէ
15 a որ, փխ. ոչ
15 ք ամբօխիւք / o երկայնանայր
15 ցի հակառակութիւն
16 ցի լիք մինչև
16 չ՝ ամիսս / S w ցամիսս
17 o առողջանայր
17 Ան ամէր յաղագս [Ա վասն] քեռն
իւրոյ սիրելոյ տիգրան
18 S և, փխ. զի / Ա այսպիսի
18 S լիք իմն / Ա լիք յարդարել
18 Անով՝ իրր զի ողջ միայն ապրել
[kdv՝ ապրել] ճար լիցի [ին՝ մով՝
լինիցի]
19 S ի պատահման այսորիկ, փխ.
պատահէ և այս

ի ծովուն ունէր և զկարմրիկն եղեգնիկ. ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր, ընդ եղեգան փող բոց ելանէր. և ի բոցոյն վազէր խարտեաշ պատանեկիկ. նա հուր հեր ունէր, ապա թէ բոց ունէր մօրուս, և աչկունքն էին արեգակունքն: Ձայս երգելով ոմանց փանդոսմբ, լուաք մերովք իսկ ականջօք: Յետ որոյ և ընդ վիշապաց ասէին յերգին կոուել նմա և յաղթել, և կարի իմն նմանագոյնս զհերակլիայ նահատակութիւնն նմա երգէին: Այլ ասեն զսա և աստուածացեալ. և անդրի ի վրաց աշխարհին զսորա չափ հասակին կանգնեալ՝ պատուէին զոհիւք: Եւ սորա են զարմք Վահունիք. ի սորա կրտսեր որդւոյն Առաւանայ Առաւենեանք: Սորա

10 Առաւան, սորա Ներսէն, սորա Ջարեն. ի սորա զարմից և որ Ջարեն-աւանիցն կարգան ազգք: Իսկ սորա առաջին Արմոզ, սորա Բազամ, սորա Վահան, սորա Վահէ: Սա ընդվզեալ՝ մեռանի յԱղեքսանդրէ Մա-կեդոնացւոյ:

1 Հցիօքրսօ՞ ի [rs լիֆ է] ծովն, փխ.
ի ծովուն

1 ՏՊ լիֆ և

1 Տ զկարմրիկ եղեգնիկն / ի զկար-
միւր եղեգնիկ (Հցի եղեգնիկն)

1 qrs եղեգնան փող

1 և փուխ, փխ. ծուխ

1 Հ լիֆ ընդ եղեգան փող ծուխ ելա-
նէր

2 և ընդ

2 pqr եղեգնան / p լիֆ և

2 Ա և ի բոցոյն վազէր խարտեաշ [Կ՞
խարտեալ] պատանեկիկ / St և ի [Կ՞
ընդ, փխ. է] բոցոյն պատանեկիկ
[p պատանեկից] վազէր / ի և ի
[Հցիկ ընդ, փխ. է] բոցոյն վազէր
պատանեկիկ

3 և լիֆ նա

3 ցիկ անհուր [g շիւսմ հուր]

3 a հէր / ի Կ՞ հերս

3 o և ապա

3 giorqrsալ՝ լիֆ թէ [t ունի, g թէ
գրած ու ջնջած և]

3 ապա թէ հաւանօրեկ եկդիւսիկի բա-
նեռն եկ և ոչ երգի հասուած, ուսի
յարմար կիկեհ փակագծի միջ դնել:
Մս. Մ.

3 ab մօրուսն / Կ՞cde մօրուսն / ցի
զմօրուսն / վկռո մօրուս / օւ՞վ՞
զմօրուսն / pqrսլ՝ զմօրուսն / w
մօրուսն / f լիֆ մօրուս

3 ab աչք ունքն / Կ՞c աչքունքն /
Հցիքրսլ՝ աչկոյքն / p աչքոյկն

3 l եին

4 ԱՊ և զայս / Ա երգեալ

4 և լիֆ ոմանց

4 Կ՞abde փամբոսմբ / ՏՊcf բամ-
բոսմբ: Ուղղում եմ փանդոսմբ

(Տկ՝ս եր 27, s. i և եր. 73, s. 3)

4 Տ լուաք իսկ ականջօք մերովք /

ի լուաք իսկ մերովք ականջօք

5 Տ յերգն / նսււ Հլ՞ յերգին

5 իվ՞ կոուել

6 իվ՞ յաղթեալ

6 և ց զերակղեայ Հի զերակլիայ /
լ զերակղեայ

6 ՏՊ նահատակութեանցն

7 Ա երգելոյ [Կ՞ երգելով]

7 ՏՊ ասէին

7 ի պատուածացուցեալ

7 ՏՊ և անդ յաշխարհին [հիօզ աշ-
խարհին] վրաց [p վրացոյց, l ի
վրաց աշխարհին]

8 o զսոսա, փխ. զսորա

8 Ա կանգնեալ չափ հասակի [Կ՞ հա-
սակին] նորա [c սորա]

8 Տ հասակի / Ա ասեն, փխ. են

8 ԱՊ զարմ [c զարամ]

9 Տ վահունիք

9 Ար կրտսեր

9 f առաւելայ առաւենեանք

10 c առան

10 l ներսէն / o զարմիցն

10 ՏՊ և զարենաւանիցն [ի զա-
րենաւանիցն] որ կարգան ազգք [ի
ազգ, և որ կարգանազ]

10 a զարեն աւաւանիցն

11 Ա ազգ

11 ԱՏ առաջին [Ա առաջինն] սորա

11 ԱՊ արմոզ

12 ՏՊ վան, փխ. վահան

12 և և սա / օրգրս սորա, փխ. սա

12 abcd յաղեքսանդրէ / և աղեքսան-
դրէ / Տ յաղեքսանդրեայ

12 bdef մակեդոնացւոյ / c մակեդոնոյ /
pqr մակեդոնացւոյ

Յայսմ հետէ մինչև ցթագաւորութիւնն Վաղարշակայ ի Հայս՝ ոչ
ինչ ճշմարտագոյն ունիմ պատմել քեզ. բանդի շփոթ իմն ամբոխից
լեալ՝ այր դարամբ ելանէին տիրել աշխարհիս. և վասն այսորիկ
զխրամուտ ի Հայս լեալ Արշակ Մեծ՝ թագաւորեցուցանէ զեղբայր իւր
5 զՎաղարշակ ի վերայ աշխարհիս Հայոց:

ԼԲ (ԼԳ)

ԹՎ. Աղիակաւն պատերազմն առ Տեւսամաւ. և մեր Զարմայր բնդ Արովպացի
գօրուն լինել սակաւում, և ի նոյն մաս:

Երկուք այսորիկ են, որք աշխատութիւն տագնապաւ մեզ ի վերայ
10 ի քումմէդ հասուցանեն հարցասիրութենէ — համառօտասիրութիւն,
արագարանութիւն. և այսորիկ՝ պերճք և պայծառք, պղատոնականք իրր
եղանել բանք. հեռի ի ստութենէ, և լի որ ինչ ընդդէմ ստութեան. և զայ-
սորիկ յառաջին մարդոյն մինչև ցրեզ առ ժամայն պատմել: Յէւ այսորիկ
ի միասին պատահել անհնարին է: Քանզի որ զամենայն ստեղծ, կա-
15 թող զոլով ակնարկութեամբ ի քթթել ական զամենայն կացուցանել՝ ոչ
այսպէս հաստատէ, այլ աւուրս որոշէ՝ և կարգս ի ստեղծուածս. քանզի
են ոմանք առաջնոյ և ոմանք երկրորդի և երրորդի և այլոցն աւուրց
ստեղծուածք: Եւ այսու մեզ այսպիսի իմն ակնարկէ կարգս վարդապե-
տութիւն Հոգւոյն: Իսկ զքո փափազ արտաքոյ այսպիսոյ աստուածայնոյ

1 a մինչ

1 g ցթագաւորութիւն

1 Կ՞a որ, փխ. ոչ

2 p ունիմ ոչ ինչ ճշմարտագոյն իմն
պատմել / Ա ճշմարտագոյնս

2 d վասնզի, փխ. բանդի

3 Հ լինելով, փխ. լեալ

3 p յաշխարհիս / i լիֆ և

4 o լիֆ արշակ մեծ

4 p վաղարշակ զեղբայր իւր

5 միայն ցիկ զվաղարշակ / միւսն.

վաղարշակ

6 իօրգրս ԼԳ, փխ. ԼԲ

7 ցիօք ելիական

7 ՎՊ պատերազմ

7 Տ տեսամեաւ

7 a մէր / c զմեր

7 c լիֆ ընդ

7 l եթիովպացի

8 abdefw լինելոյ / իւսւ լինելով

8 cf մահն

9 օրգրս երկուքս / Կ՞ երկունք

9 Ա որ աշխատութիւն մեզ տագնա-
պաւ ի վերայ ի քումմէ [a ի վերայ
քո]

10 pգ լիֆ ի (քումմէդ)

10 ՏՊ՞ հասանէ / օրգ հասան / ՎՊոյ
հասանեն

11 ցիկ արագարանութեամբ

11 ՏՊ պերճ և պայծառ

11 n պղատոնականքն

12 pqr եղանել / c եղանելի / միւսն.
եղանիլ

12 ի բան

13 abdef լիֆ առժամայն

13 ի պատմել առ ժամայն [և լիֆ պատ-
մել առ ժամայն—պատահէ (s. 14)]

14 Հցի էստեղծ

15 Ա ի քթթել ական ակնարկու-
թեամբ / o լիֆ ակնարկութեամբ

17 ՏՊ այլոց

18 Ա ստեղծուածի [a ստեղծուածի]

18 pqr այս, փխ. այսու

18 օրգրս առ մեզ

18 և և ումէ զայսպիսի, փխ. և այսու
մեզ այսպիսի

18 Ա իմն այսպիսի մեզ / Կ և այսպիսի
իմն առ մեզ

18 Տ ակնարկէ վարդապետութիւն հո-
գւոյն կարգս

18 c կարգ

19 f լիֆ զքո

19 S abcd փափաք

19 ԱՏ արտաքոյ այսպիսի (Ա այսպիս-
ւոյ) իմն տեսանեմք սահմանի [o
սահման]

տեսանեմք սահմանի, զի արդար և բնաւ և առ ժամայն ամենայնք քեզ եղիցին ասացեալ: Այլ առ ի մէջ աշտոյիկ կամ յերկար, և քեզ ըստ կամաց, կամ փոյթ, և քեզ ոչ հաճելիք: Զի այսպէս ի քոյ հապճեպելոյ ահա ոչ ինչ յաղագս Մակեդոնացւոյն, և ոչ վասն եղիականին ի կարգին 5 նշանակեցաք, այլ զօրեմք աւասիկ: Ոչ ունիմք ասել, իմաստուն կամ անհանձար աստանօր լինել մեզ հիւսն, պատկանաւոր կամ ոչ՝ զայնոցիկ այժմ ուրեմն զինի հեղուսելով բանս, զկարեւորսն և մերոյս արժանի շարադրութեանս:

Եւ ո՞րք արդեօք այսպիսեաց ճառից առաջինք, եթէ ոչ որք ի 10 Հոմերոսէ պատմին. այն, որ վասն եղիականին պատմի պատերազմին առ Տևտամաւ Ասորեստանեայց: Եւ մեր Զարմայր ի ծառայութեան Ասորեստանեայց սակաւութեւն ընդ եթովպացի զօրուն օգնական Պոխամու, և անդ ի քաջացն Հելլենացւոց վիրաւորեալ մեռանի. այլ կամիմ յԱքիլ-լեայ, և մի յայլմէ ումեքէ ի քաջացն:

15 Կատարեցան գիրք Առաջին ծանոթարանութեան Հայոց Մեծաց:

- 1 Կ'ցիկո արդարն
- 1 Ե բնաւ / մ զբնաւն / միւսն. բնաւն
- 1 Ա չիք և (առ ժամայն)
- 1 որս առ ժամայն
- 1 Ավելոս ամենայնքն
- 2 իւր ասացեալք [t ասացեալ] / S ասացեալքն
- 2 Հեցիս երկար
- 3 Հիցի հաճելի
- 3 օրգրս զայսպիսի, փիւ. զի այսպէս ի
- 3 ի չիք ի (քոյ)
- 3 Ա այսպէս քեզ ի հապ ճեպելոյ
- 4 ճեցի մակեդոնացւոյն / Լ մակեդոնացւոցն / Լ մակեդոնացւոցն
- 4 Հեցիկք եղիականին / Ե եղականին / ճեցի եղիականին / Ե եղականին / միւսն. եղիականին
- 6 Եւ հանձար [t անհանձար]
- 6 Ե լինել / Լ չիք մեզ
- 6 ք պատկանաւոր / Լ պատկանաւ
- 6 Այլ՝ վասն, փիւ. կամ
- 6 ՏՊ զայնոցիկ [ք զայնոցիկ]
- 7 Ա հոլովելով [f հոլովելոյ], փիւ. հեղուսելով
- 7 Ե զմերոյս, փիւ. և մերոյս
- 8 Ա շարադրութեան [a շարադրութեան] / Լ շարադրութիւնս / վ շարադրութեանս
- 9 Հ ոյք / ի օրգրս ոյք, փիւ. ոյք
- 9 օրգրս չիք արդեօք
- 9 Ացիկ ոյք առաջինք արդեօք [ցիկ արդեօք առաջինք] այսպիսեաց ճառից
- 9 Լ որ / a որ, փիւ. որք

- 10 ՏՊ ի հոմերոսէ [օրս ի հոմերոսէ, ք ի հոմերոսէ] / Հ ի հերմոսէ
- 10 Ե ի հոմերոսէ պատմին
- 10 ՏՊ ապտմին. թէ այն արդեօք, որ
- 10 Կ'անցի եղիականին / Ե եղականին / S եղիականին [x եղիականին]
- 10 ԱՊ պատերազմին [Պալ պատերազմին] պատմին [ն պատմին]
- 10 S պատերազմին պատմին
- 11 Ե չիք առ
- 11 Ե ճեցի տեսամաւ / ք յօրս տեսամաւ
- 11 Տ օրս տեսամաւ
- 11 օրգրս չիք և մեր զարմայր ի ծառայութեան ասորեստանեայց / ո ունի այս հաստատմը յուսանցիւմ
- 12 Հ ասորեստանեայ / Ացի չիք ասորեստանեայց
- 12 Լ եթովպացի / Վառ եթովպացի / օրգրս եթովպացի
- 12 a պոխամու / Ե պոխամու / ք բրիամու / ցի պոխամու / Լ պոխամու / օրգրս պոխամու / Ե պոխամու
- 13 Ե ելենացւոց / Ե Ելենացւոց / Ե Ելենացւոց
- 13 Ե կամիմք
- 13 Ե Ելենացւոց / Ե Ելենացւոց / Ե Ելենացւոց
- 14 S յայլ / Ե յայլմէ
- 14 Հիցի չիք ի (քաջացն)
- 15 օրգրս ցանկը, փիւ. զերք / ո ցանկը, յուս. շինած զերք

Ի ՊԱՐՍԻՑ ԱՌԱՍՊԵԼԱՑ

Յաղագս Բիւրասպեայ Ամրանակայ:

Բայց զի՞նչ արդեօք տարփանք քեզ՝ և Բիւրասպեայ Ամրանակայ փծուն և անճոռնի առասպելքն իցեն. և կամ Է՞ր սակա զմեզ Պարսից անյարմար և անոճ բանից, մանաւանդ թէ առաւել վասն անբանութեան, առնես աշխատ, և անբարի առաջնոյ նորա բարերարութեան, և զիւաց անմա սպասաւորութեան, և ոչ վրիպեցուցանել կարելոյ զվրիպեալն և զսուտն. և ուսոցն համարուումն, և անդուստ վիշապացն ծնունդ, և յայնմ հետէ չարութեան յաճախութիւն, ծախել զմարդիկ ի պէտս որովայնի: 10 Իսկ ապա և Հրուդենայ ումնն զնա կապել սարեօք պղնձեօք, և ի լեռնն տանել, որ կոչի Դըմբաւընդ: Այլ և ի ճանապարհի ննջելն Հրուդենայ, և Բիւրասպեայ քարշին ի բլուրն, և զարթնելն Հրուդենայ, և տանել զնա յայրս ինչ լերինն և կապել, և զինքն անդրի ընդդէմ նորա հաստատել. յորմէ պակուցեալ՝ հնազանդեալ կայ շղթայիցն, և 15 ոչ զօրէ ելանել և ապականել զերկիր:

Զի՞նչ քեզ այսոքիկ կարօտութիւն առասպելք սուտք, կամ զի՞նչ պէտք անմիտ և անհաճար բանից յարմարանք: Մի՞ արդեօք յունական

- 1 Եսցի ունիկ գլխաւամար ԼԳ. իսկ ԼԵ
- 1 Ե չիք պարսից
- 1 Տաճեցառասպելեաց [Կ՝առասպելեաց]
- 2 ՊՏ բիւրասպի [օ բիւրասպեայ]
- 3 օրգրս չիք արդեօք / ճեցի, փիւ. և
- 3 ԱՏՊ բիւրասպի [b բիւրասպեայ]
- 4 Ա փցուն / օրգրս՝ փցուն
- 4 Ե ճեցի անճոռն / ք յառասպել
- 4 a մեր, փիւ. Էր / օրգրս չիք Էր
- 4 ցիկ չիք պարսից
- 5 ք անյարմարին
- 5 օ յանոճ / a անճոռ, փիւ. անոճ
- 5 Ե առաւել ևս / օրգրս չիք առաւել
- 5 Ա ամբաստանութեան, փիւ. անբանութեան
- 6 ճե առաջնոց
- 6 Ե ճե առաջնոց բարերարութեանն
- 7 Ե զվրիպեալ / ք վրիպելն
- 8 Ե սուտն
- 8 ՏՊ զվիշապացն ծնունդս
- 8 Լ չիք և (յայնմ)
- 9 Լոս ծախելն
- 9 Ե մարդիկ / ք զմարդիկ
- 9 Ե յորովայնի
- 10 Ա հրուդենայ [f հրուդենայ] / Ե հրուդենայ / Լ հրուդենայ
- 10 Պա կապեալ / a կապեալ, փիւ. կա-

- պել / S կապեալ [օր կապել] զնա
- 10 a պղնձօք / ճեցի պղնձօք / Ե պղնձօք / Ե պղնձօք / S պղնձօք
- 11 Տցի ի լեռն
- 11 ՊՏ բլըմբաւընդ / օրգրս զամբաւընդ / վ՝ տամբաւընդ / ո զամբաւընդ, շինած բլըմբաւընդ
- 11 Պ չիք և / Ե ի ճանապարհին
- 11 ՏՊ զննջելն / Հ չիք ննջելն
- 12 Ա հրուդենայ [f հրուդենայ]
- 12 ք բիւրասպայ / ԱՊՏ քարշին
- 12 օր զբլուրն / ո շինած ի բլուրն
- 12 Ե չիք և բիւրասպայ—և զարթնելն հրուդենայ
- 12 Աճ ի զարթնելն [Ե զարթնելն, ք զարթնելն] / ցիկ զարթնելն
- 12 Ա հրուդենայ [f հրուդենայ]
- 13 Պ յայրս ինչ լերինն [ցի ի լերինն] զնա [ցի չիք զնա]
- 13 օրգր անդի, փիւ. անդրի
- 14 Հ չիք նորա
- 14 օրգր հնազանդել / Ե և հնազանդեալ
- 15 Լ ոչ, փիւ. և
- 16 ԱՏՊ քեզ առ [օ չիք առ] այսոքիկ [ցի այսոքիկ]
- 16 օրգր և կամ
- 17 Ա յարմարանս / Լ յարմարանս / օ յարմարականք

- պերճ և ողորկ առասպելքն իցեն հանդերձ պատճառաւ, որք զճշմարտութիւն իրաց այլարանաբար յինքեանս ունին թարուցեալ: Այլ ասեա՛ մեզ պատճառս տալ անբանութեան նոցա, և դարպարել զանպարզսն: Նոյն առ ի յինէն քեզ բան. զի՞նչ այսոքիկ կարօտութիւնք. 5 Խոյ՛ անբաղձալոյ իրիք բաղձալ և մեզ յաւելուլ աշխատութիւն: Այլ տացուք զայսոսիկ՝ մանկականի քոյոց տիւղ և անհասութեան խակութեանդ լեալ տարփանք: Վասն որոյ եզիցի և աստանօր լնուլ մեզ զփափագ կամաց քոյ:

Առաջագործիւն, որ ինչ սակս Ռիւբասպեայ եռասփին:

- 10 Զպղատոնականն համարձակագոյն այժմ՝ բարբառիմ. «իսկ արդ արդեօք իցէ՞ սիրելոյ այլ որ ես. քանզի և չէ իսկ որ»: Զի ի վերայ այլոց անհնարիցն, հնարաւոր վասն քո արարելոց մեր, կատարեմք և զայս. զի զորոց ատեմք զբանս և զգործս, և այնոցիկ մանաւանդ թէ լուրն զսելիս մեր տաղտկացուցանէր՝ այսօր ձեռամբ իմով շարադրեմ 15 զայնոսիկ, միտս անմոտութեան նոցա տալով, և զկարի վազուց նոցա իրս և նոցա անհասանելիս աւասիկ յայտնեմ. միայն թէ և քեզ այսոքիկ ուրախութիւն և կամ շահ օգտութեան: Այլ ծանիր գատելութիւն մեր առ այսպիսի բան, զի ոչ յառաջինսն մեր ասացեալ գիրս, և ոչ ի վերջին բանս արժանաւորեցաք շարել, այլ զատ և որիշ: Եւ սկսայց 20 այսպէս:

- 1 c առասպելք / p առասպելքն
1 c որ
2 Տցի իրացն
2 l յինքեան
3 Ա այլարանութեան, փխ. անբանութեան / l անբանութեան բոսի ութեան մասից սկսուլ և նորոգածք, որ Տ-ի նկն է: (Տե՛ս ևր. 71, ս. 1 ծան.)
4 Տն չիք նոյն առ ի յինէն—յաւելուլ աշխատութիւն (ս. 5)
4 c առ յինէն
4 f առ այսոքիկ
4 a որ այսպիսի, փխ. որպիսի
5 a անբաղձալոյ. / b c d e f անբաղձալոյ / w անբաղձալոյ
5 w չիք իրիք բաղձալ և մեզ յաւելուլ
5 a բաղձալ, փխ. բաղձալ
6 Կ՛b c d e f քո / w քոյ
6 b c d e f քո խակութեան
9 a c f ունիւ զիստաւար ԼԴ, և ԼԵ.
9 a b c f ստաւարութիւն, / d ստորագրութիւն
9 Ա սակս ընդ
9 a հաստատին, փխ. հաւաստին

- 10 rs ի պղատոնականն
11 rs չէ է, փխ. չէ
11 a b c d քանզի, փխ. զի
11 Աք և ի վերայ
12 b c d e f այլոցն / Ա անհնարից
12 a չիք վասն քո արարելոց մեր կատարեմք և զայս
12 b c f արարեցելոց / e արարացելոց
13 a b c d e f գորոցն
13 c ատեմք
13 Ա և զբանս / a չիք և [զգործս]
13 Ա այնոցիկ լուր մանաւանդ զրեթէ և զսելիս
13 o չիք թէ
14 Հէն զսելիս
14 Ա իմով ձեռօք / c շարադրել
15 a չիք զկարի
16 p q s անհասելիս
16 r և թէ, փխ. թէ և
17 l յայնոցիկ / Տցի յայնոսիկ
18 Ա յառաջինս / Ա ի գիրս
19 o արժանաւորեցաք
19 rs շարեւ, փխ. շարել
19 p q r s չիք և սկսայց այսպէս

- Ասացեալն ի նոցանէ Բիւրասպի Աթաշակ՝ առ Ներքովթաւ նախնի նոցա: Քանզի ի բաժանել լեզուացն ընդ ամենայն երկիր, ոչ խառն ի խառն և ոչ անառաջնորդ այս լինէր. այլ աստուածայնով իմն ակնարկութեամբ զխաւորք և ցեղապետք որոշեալք զիւրաքանչիւր սահմանս ժողովեցին կարգաւ և զօրութեամբ: Եւ զայս Բիւրասպեայ հաւաստի անուն ձանաչեմ ևս կենտարոս Պիւսիդայ, ի քաղղէականի գտեալ մատենի: Սա ոչ քաջութեամբ բան թէ հարստութեամբ և ճարտարութեամբ զցեղապետութիւն ազգին իւրոյ ունէր, հնազանդեալ տարութեամբ զցեղապետութիւն ազգին իւրոյ ունէր, հնազանդեալ Ներքովթայ. և հասարակաց զկենցաղս կամէր ցուցանել ամենեցուն, և ասէր՝ ոչ ինչ իւր առանձին ումեք ունել պարտ է, այլ հասարակաց: 10 և ասէր՝ ոչ ինչ իւր առանձին էր բան և գործ. և ի ծածուկ ինչ ոչ եւ ամենայն ինչ նորա յայտնի էր բան և գործ. և ի ծածուկ ինչ ոչ խորհէր, այլ զամենայն յանդիման արտաքս բերէր լեզուաւ զծածուկս որտին: Եւ զիւր և զմուտ բարեկամացն որպէս ի տուրնջեան նոյնպէս և ի գիշերի սահմանէր: Եւ այս է առաջին նորա ասացեալ անբարի 15 բարերարութիւնն:

- Այլ քանզի աստեղարանութեամբ հօր եղեալ՝ յօժարեցաւ ուսանել և զկատարեալ չարութիւնն. և այսոքիկ անկարելիք նմա. քանզի որպէս և վերագոյնն ասացաք՝ սովորութիւն ունէր պատրանաց աղագաւ առ վերագոյնն ասացաք՝ սովորութիւն ունէր պատրանաց աղագաւ առ վերագոյնն՝ ոչ ինչ ի ծածուկ գործել, և զայնպիսի վերջին և կատարեալ չարութիւն յայտնի ուսանել կարողութիւն ոչ էր: Հնարի այսպիսով 20 ուսման դառնութեան հնարս,—ցաւս ինչ յորովայնի ունել բաղբաղէր

- 1 a բիւրասպի / Տն աթաշակայ
1 զakim ներքովթաւ / շխարքութաւ
օրգր ներքովթաւ / s ներքովթաւ
նաւա Կ՛Էx ներքովթաւ
2 Ա քանզի և
2 և չիք ի (բաժանել)
3 l առաջնորդ / Տն անառաջնորդ կամ անգլխաւոր
3 Ա աստուածայնոյն
4 p q r s զխաւորք
5 Ա կարի, փխ. կարգաւ և
5 p այս բիւրասպի
6 Տնա կենտարոս / b c d e f կենտարոս
6 Ա և պիւսիդայ / Կ՛ցիօրգրս պիւսիդայ / և պիւսիդայ / l պիւսիդայ
7 d e հարստութեամբ բան թէ
8 a չիք ազգին
9 շխարքութայ / Տն ներքովթայ [չցի / ներքովթայ]
9 c հասարակ / d e զկենցաղն
9 Ա ամենեցունց
10 p ասել
10 c առինձ, / d անձին, փխ. առանձին
10 Տն առանձին ուրուք պարտ լինել [o պարտ լինել ուրուք] այլ
10 Ա հասարակաց ամենեցուն, և
11 Տն չիք նորա
11 Տն և բան [o թէ բան], փխ. էր բան

- 12 Ա խօսէր, փխ. խորհէր
12 w բերէ / e չիք բերէր
12 Տն լեզուով / c չիք լեզուաւ
12 իք զծածուկ
13 և մուտ / a արեկամաց
13 a b ի տուրնջեան / c ի տուրնջեան / j ի տուրնջեան
14 Վնabdmrs չիք ի (գիշերի)
14 o ահա, փխ. և (այս)
14 q r s ասէ, փխ. այս է / և չիք այս
14 Տն նորա ասացեալն և [m չիք և] անբարի
15 Ան բարերարութիւն
16 Կ՛c d e աստեղարանութեամբ
17 Տն չիք և (զկատարեալ)
17 չխարութիւն / Տն զչարութիւն
17 Տն և այսք անկարելիք [չ այսքան կարելիք] / շխարքութիւն
17 Տն չիք քանզի
19 Տն այնպիսի
20 ցիօրգրս զչարութիւն
20 Հ ուսանել / k p հնար
21 ցի զաւանութեան, փխ. զառնութեան
21 Տն զառնութեան. և հնարս և ցաւս ինչ յորովայնի [և որովայնի] ունել, և բաղբաղել [o բաղբաղել] շարաշարս [q շարաշար] / w բաղբաղէր
21 Ա յորովայն

- չարաչարս, որ ոչ այլով իւրիք, քան թէ բանիւ իմն և անուամբ սոսկալեալ բժշկիցի, զոր վայրապար լսել ումեք ոչ է կարողութիւն: Եւ այս սովորեալ, որ զչարութիւնն նիւթէր, ուսուցանէր նմա ի տան և ի հրապարակս. անկասկած զգլուխն ի վերայ ուսոցն Բիւրասպեայ 5 դնելով և խօսելով յականջն՝ ուսուցանէր զանբարի արուեստն. զոր յառասպելին՝ մանուկ սատանայի, ասեն, սպասաւորելով լինէր կամակատար. և ապա վասն որոյ պարզե և նմանէ խնդրեալ՝ համբուրէր զուսն: Իսկ վիշապացն բուսումն, կամ կատարելապէս վիշապանալն Բիւրասպեայ, որ ասի, է այս: Քանզի անբաւ մարդիկ սկսաւ զոնել 10 դիւաց, մինչև տաղտկանալ ի նմանէ բազմութեանն և միաբանեալ ամենեցուն և հալածել, և փախչել նմա ի նախասացեալ լերինն կողմանս. և ի սաստիկ վարելոյն զնա՝ թօթափեցաւ ամբոխ նորա ի նմանէ: Յայս վստահացեալ վարդացն զնա՝ հանդեան աւուրս ինչ զտեղեօքն: Իսկ Բիւրասպեայ ժողովեալ զցրուեալսն՝ յանկարծօրէն 15 հասանէ ի վերայ, փնաս սաստիկ առնելով. այլ յաղթէ բազմութիւնն, և փախստական լինի Բիւրասպի. և հասեալ սպանանեն զնա մերձ ի լեռունն, և ընկենուն ի վիհ մեծ ծծմբոյ:

- 1 de չարաչարս, ոչ թէ այլով
1 Եւ, փխ. որ
2 և սոսկալեալ
2 Տն զոր ումեք վայրապար լսել
2 և կարութիւն
3 Տն և այս, որ զսովորեալ չարութիւն /
Ա. և զայս սովորեալ որ զչարութիւնն
3 f զչարութիւն
4 p լիք ի (հրապարակս)
4 Տն զգլուխ [յ զգլուխս]
4 abcef ի վերայ դնելով ուսոցն [ե
ուսոց] բիւրասպեայ [ա բիւրասպեայ]
դնելով [cef լիք դնելով] և / ժու գնե-
լով ի վերայ ուսոց բիւրասպեայ և
4 Տն ուսոց
5 o ունելով, փխ. դնելով
5 p արուեստ
6 apq առասպելին / y կամէր, փխ. լինէր
7 a պարզի
7 abde խնդրել / f լիք խնդրեալ
7 abef համբուրել
7 Ա. զուս / opqrս՝ զուսն / և զուսան
9 a բիւրասպեայ / e յոր
9 Հ. լիք որ ասի / s որ ասի անըն-
դունի և:
9 Ա. այսպէս, փխ. այս
9 Ա. մարդիկ անբաւ
10 Հ. լիք բազմութեան
10 Տն լիք միաբանեալ ամենեցուն և /
թահաւ ուղղելի միաբանել, կամ՝
միաբանեալ... և հալածեալ փախչել

- 11 Կ² abcedու հալածեալ / p հալածէ
11 f լիք և (փախչել)
11 Տն ի նախասացեալ վերին կող-
մանն / Ա. ի նախասացեալ [ե նա-
խասաց] դմբաւ [bedefu լիք դմբաւ]
կողման [abdefu լիք կողմանս] լերինն
12 a լիք և
12 Ա. ի սաստկագոյնս [e սաստկագոյնսն]
զնա վարելոյ
12 l թաւթափեցաւ
12 Ա. ի նմանէ ամբոխն [f ամբոխ]
նորա
13 Ա. թաքեան [Կ² թաքեան], փխ.
հանդեան
13 a լիք ինչ
14 l զտեղաւքն / ոգ²ս զտեղաւքն / p
տեղաւքն
14 Ա. ժողովեալ բիւրասպեայ
14 և զցրուեալս / p զցրուեալ սակաւ
զօրսն
14 Հ. յանկարծ
15 և՛ հասանէն / f ի վերայ նորա
15 Եւ՝ վասն, փխ. փնաս
15 Ա. յաղթէր / fklw բազմութիւն
16 rs փախստականն
16 p լինել
16 Ա. ասացեալն բիւրասպի (a բիւրաս-
պի) / Տն բիւրասպ
16 e սպանեն / cef լիք զնա
16 p լիք մերձ ի լեռուն
17 a մի, փխ. մեծ

ՅԱՆԿՔ ԵՐԿՐՈՐԴ ԳՐՈՅ

- Ա. Միջակ պատմութիւն Հայոց:
Բ. Թագաւորել Արշակայ և որդւոցն, պատերազմ ընդ Մակեդոնացիս
և սէր ընդ Հոովմայեցիս:
5 Գ. Թագաւորեցոյցանել Վաղարշակ Հայոց աշխարհիս:
Դ. Եթէ որպէս միաբանեալ Վաղարշակայ զբաջս Հայոց ի կարգս
զօրու, խաղայ ի վերայ Մակեդոնացւոցն մտերմաց:
Ե. Պատերազմ Մորիթիլիկայ և մկնդահար մահ:
6 Թէ որպէս կարգեաց Վաղարշակ զարեւուտս և զհիւսիսի մերոյ
աշխարհիս:
10 Է. Յօրինուած թագաւորութեանն, և թէ ուստի զնախարարութիւնս
կարգեաց, որպէս և զիւրոյ կենցաղավարել հրամայեաց:
Ը. Երկրորդ լինել թագաւորութեան ի զաւակէ Աշդահակայ Մարաց
թագաւորի:
15 Թ. Յաղապս մերոյ Արշակայ Առաջնոյ և նորին զօրծոց:
Ժ. Եթէ ուստի եղիտ զպատմութիւնն զկնի մատենիցն Մար Աբայ
կատինայ:

- 1 o ցանկ / y լիք ցանկը երկրորդ
զրոց
1 Կ² Կ² լիք Բ. զրքի ցանկը լուսինն / Եւ
ու մի զրքի ցանկը լուսինն:
2 af լիք Ա. և ունի լուսնեցիւն:
2 Ացն պատմութեան / o պատմու-
թիւնը մեր հայկազանցս նախնեաց,
փխ. պատմութիւն Հայոց
2 f հայոց-ից յետ լուս. Եւ լուսնի մեծութիւն
ուելուցրած յառաջարկութիւն
2 dj Ա, փխ. Բ.
3 ՏՏ թագաւորեալ [o թագաւորել]
3 acf մակեդոնացիսն / և մակեդոն-
ացիսն / Տն մակեդոնացւոցն [յո մա-
կեդոնացիսն]
4 af ո հոռմայեցիսն / eյ հոռմայեցիս
5 Տն թագաւորեցոյցանէ [o թագաւո-
րեցոյցանէն] x թագաւորեցոյցանէն
5 dj Բ, փխ. Դ.
5 o զվաղարշակ զեղբայր իւր
5 o աշխարհիս հայոց
6 Տն թէ / y վաղարշակ
6 Տն զբաջս [յx զբաջսն]
7 acfx մակեդոնացւոցն / և մակեդոնաց-
ւոցն / Տն մակեդոնացւոց
8 dj Դ, փխ. Ե.
8 a մորիթիլիկայ / bedefgx մորիթիլի-
կայ / l որ ի փելիկայ / n որ ի
փելիկայ
9 dj Ե, փխ. Զ.

- 9 ԱՏն թէ [y և Բէ]: Դնում ենք Եթէ,
նամանայն բնագրի վերնագրին:
9 a լիք և
9 o զհիւսիս / a մերոյ աշխարհիս
զհիւսիսի / bedef և մերոյ աշխար-
հիս և զհիւսիսի [ed զհիւսիս, f
զհիւսիսայ]
11 dj Զ, փխ. Է, և. այսպէս շարու-
նակարար:
11 e յարեանած
11 f թագաւորութեան / Տն լիք թէ
11 Եւ զնախարարութիւնն
12 Տն զսերեաց, փխ. կարգեաց [և
սերեաց, լուս. փոխած բազմացոյց]
12 Ա. կարգեաց և որպէս [cf լիք որպէս]
զիւրոյ
12 abde կենցաղավարել / f կենցաղա-
վարեալ
13 Աց լիք Ը. երկրորդ-թագաւորի (s.
14.)
15 abcegl Ը, dj Է, փխ. Թ
15 և լիք և
15 cf զօրծ [f զօրծք] նորին
16 abcegl Թ, dj Ը, փխ. Ժ, և. այս-
պէս շարունակարար:
16 Տն և Բէ, փխ. Եթէ
16 Տն abef զպատմութիւնս
16 abcedgo մարաբայ / Եւ մարաբայ
միւսն. մարաբայ
16 f կատինայ / e լիք կատինայ

- 1 Գ. Քաղաքը թիւն յեղեսիա առաքելոյն թագէտսի, և պատճէն թղթոցն հնգից:
- 2 Գ. Յաղագս վկայութեան Առաքելոյն:
- 3 Ե. Վասն Սանատրկոյ թագաւորութեանն, և սպանման ծննդոցն Արգարու, և վասն Հեղինայ տիկնոջ:
- 4 Զ. Յաղագս նորոգման Մծրին քաղաքի, և անուանակոչութեան Սանատրկոյ և մահուան նորին:
- 5 Է. Թագաւորել Երուանդայ, և կոտորել զորդիս Սանատրկոյ, և զերծանել Արտաշիսի փախստեամբ:
- 6 Ը. Որ ինչ ջան Երուանդայ վասն ի բուն արկանելոյ զմանուկն Արտաշէս, և ի բաց թողլոյ զՄիջագետս:
- 7 Թ. Յաղագս շինուածոյ Երուանդաշատ քաղաքի:
- 8 Խ. Եթէ որպէս շինեաց զԲագարան քաղաք կոոց:
- 9 ԽԱ. Վասն տնկելոյ զանտառն որ կոչի Ծննդոց:
- 10 ԽԲ. Վասն ձեռակերտին որ կոչի Երուանդակերտ:
- 11 ԽԳ. Եթէ որպէս օգնական արարեալ Սմբատայ զնախարարն Պարսից՝ խնդրէր թագաւորեցուցանել զԱրտաշէս:
- 12 ԽԴ. Յաղագս լսելոյ Երուանդայ զգալն Արտաշիսի, և գումարելոյ զզօրսն ի պատրաստութիւն պատերազմի:
- 13 ԽԵ. Թէ որպէս ընդ մուտն Արտաշիսի յիւր աշխարհն յաջողեցաւ զործն:
- 14 ԽԶ. Երուանդայ պատերազմ ընդ Արտաշիսի և փախուստ, և առումն քաղաքին և մահ նորին:

- 1 abcegio Լ, զ ԲԹ, ՎԽ. ԼԳ
1 ao եղեսիա / և յեղեսիայ
1 Գ Թագէի
1 ՏԽ Թղթոց [Գ Թղթոցն]
3 abcegio ԼԱ, զ Լ, ՎԽ. ԼԳ. և ալսպիս շարունակաբար:
3 Այ վկայութեան [Դ աւել. սրբոյ]
առաքելոյն մերոյ
4 Ա վասն [e յաղագս, ՎԽ. վասն]
թագաւորութեանն սանատրկոյ / Դ թագաւորութեան
4 ՏԽ սպանման [Գ սպանման]
4 ՏԽ ծննդոց [o ծննդոցն]
5 ՏԽ հեղինայ [n հեղինայ]
5 Լ տիկնոջն
6 x նորոգման / de քաղաքին
7 ՏԽ Դ մահուան. լիք նորին [Գ մահուան նորին]
8 ՏԽ թագաւորելն [Գ թագաւորել]
8 o կոտորելն / e զորդիսն
9 o զերծանելն
9 ae արտաշէս / cbd արտաշէսի
10 Ե Դ յաղագս, ՎԽ. վասն
10 Ե վասն բուն
10 acde առնելոյ, Դ առնելոյ, Ե անալոյ, ՎԽ. արկանելոյ
12 ՏԽ շինուածի

- 12 ՏԽ Երուանդաշատի. լիք քաղաքի [Գ Երուանդայ քաղաքի]
13 ՏԽ de թէ / o լիք քաղաք
14 ՏԽ Ե Դ որ կոչի [Գ ունի]
15 d ԼԵ, Դ ԼԸ, ՎԽ. ԽԲ.
15 ՏԽ ձեռակերտին Երուանդակերտի
16 զ ԼԹ, ՎԽ. ԽԳ
16 Ա սմբատայ [a սմբատ] օգնական իւր [Դ լիք իւր] արարեալ
16 Ա զնախարարս
17 abde խնդրէ Ե Դ լիք խնդրէ
17 e թագաւորեցուցանէ
18 զ Խ, ՎԽ. ԽԳ. և ալսպիս շարուն.
18 ՏԽ լիք յաղագս [Գ ունի]
18 Ե Դ լսելոյ զգալն արտաշէսի Երուանդայ / de արտաշէս
18 abde գումարել / ՏԽ գումարեալ [Գ գումարել]
19 acde Գ զզօրս
20 Ե ի մուտն / Ե Դ ընդ մտանելն / Լ լիք ընդ
20 abde արտաշէսի / e արտաշէսի
20 e իւր / Ա աշխարհս
20 ՏԽ Ե Դ աջողեցաւ
21 abcegio ԽԳ, de ԽԲ, ՎԽ. ԽԶ
21 abde արտաշէսի / e արտաշէսի
21 Ե Դ լիք և (փախուստ)

- ԽԷ. Թագաւորել Արտաշիսի և առնել բարի իւրոց Երախտաւորաց:
- ԽԸ. Սպանումն Երուանդայ, և շինել միւսոյ Բագարանի, և հարկել Արտաշիսի հոռմայեցոցն:
- ԽԹ. Յաղագս շինուածոյ Արտաշատ քաղաքի:
- 5 Ծ. Յարձակումն Ալանաց ի մեզ և պարտումն, և խնամութիւն Արտաշիսի ընդ նոսա:
- ԾԱ. Սպանումն Արգամայ և որդւոց նորա:
- ԾԲ. Եթէ որպէս Սմբատ և զինչ յԱլանս զործեաց. և բնակել Արտաշու:
- ԾԳ. Աւարումն Կասրից, և զրդսութիւն ընդ Սմբատայ զարմիցն Արտաշիսի և ընդ միմեանս:
- 10 ԾԴ. Պատերազմ ընդ զօրս Դոմեթիանոսի ի Բասեան:
- ԾԵ. Յաղագս Տրայանոսի և նորին զործոց, և մահուանն Մաժանայ յեղբարցն:
- ԾԶ. Թէ որպէս բազմամարդացոյց Արտաշէս զաշխարհս և սահմանս հաստատեաց:
- 15 ԾԷ. Յաղագս նախարարութեանն Ամատունեաց:
- ԾԸ. Յաղագս Առաւելինից տոհմին, թէ ուստի սերեալ ազգ:
- ԾԹ. Արուեստից գիտութիւն որ ինչ յաւուրս Արտաշիսի:
- Կ. Յաղագս մահուանն Արտաշիսի:

- 1 ՏԽ թագաւորեալ արտաշէս [Գ Թագաւորել արտաշէսի] abce արտաշէսի
1 o առնելն
1 Ե իւրոցն
2 Գ շինելոյ
2 Ե Դ զմիւս քաղաքան
2 ՏԽ քաղաքանին
2 abceio հարկել / և հարկանի
2 abde արտաշէսի / e արտաշէսի
3 abcd ի հոռմայեցոց / e հոռմայեցոց
4 Ե Դ շինելոյ
5 a ցարձակումն
5 Ե Դ ի մեզ ալանաց / Գ ալանաց
5 abde արտաշէսի / e արտաշէսի
7 d արգանայ
8 ՏԽ և թէ, ՎԽ. եթէ
8 Այ որպիսի [Գ որպէս] էր սմբատ
8 Գ յաղանս [Լ յաղան]
8 e բնակելն / Գ բնակիլ
8 abede յարտազու
9 Լ և աւարումն / Դ աւարտումն
9 Դ կազրից
9 a զրդսութիւն
9 Ե Դ սմբատայ ընդ զարմիցն
9 ՏԽ Ե Դ զարմից
9 ԱՏԽ արտաշէսի [Դ արտաշէսի] արտաշէսի

- 10 Ե Դ լիք և ընդ միմեանս
11 a զաւրս
11 ՏԽ ի բասեան [Դ ի բասեան]
12 Դ տրիանու
12 a լիք նորին
12 Ե Դ զործոցն
12 abceio մահուան
13 d եղբարց
14 ՏԽ բազմամարդ արար [Գ բազմամարդացոյց], ՎԽ. բազմամարդացոյց
14 Դ լիք արտաշէս
14 ՏԽ զաշխարհս հայոց [Գ ինչ լիք հայոց]
14 Ա սահման [e սահմանեալ] / Գ զսահմանս
16 ՏԽ վասն [Գ յաղագս], ՎԽ. յաղագս
16 ՏԽ Ե Դ ամատունեաց նախարարութեան / Խո նախարարութեան
17 Ա յաղագս / ՏԽ վասն
17 Ա առաւելինից [Ե առաւելեաց] / Գ առաւելինից / ՎԽ. առաւելինից
17 ae տոհմին և թէ / ՏԽ տոհմից [Գ տոհմին] / de տոհմի / Դ տոհմից / e լիք տոհմին
17 ՏԽ Ե Դ թէ ուստի սերեալ ազգ [Գ ունի]
18 abde որ ինչ արուեստից գիտութիւն յաւուրս
18 abce արտաշէսի / d արտաշէսի
19 abce արտաշէսի / d արտաշէսի

- 2Ը. Կապույտն Լիկիանոսի, և փոխումն արքունեացն ի Հոովմէ, և շինել Կոստանդնուպոլսի:
- 2Թ. Յաղագս Արիստի Հարափառի և ժողովոյն որ եղև վասն նորա ի Նիկիայ, և սրանչեւեացն որ երեւցաւ ի Գրիգորիոս:
- 5 Ղ. Դարձ Արիստակեայ ի Նիկիոյ, և հաւատալ ազդականացն, և որ ինչ ի Գառնի շինուածք:
- ՂԱ. Յաղագս մահուան Գրիգորի և Արիստակեայ, և թէ էր ազգաւ լեւոն կոչի Մանեայ այլք:
- ՂԲ. Յաղագս վախճանին Տրդատայ թագաւորին, ընդ սրում և ողբերգական մեղադրութիւն:
- 10

Բովանդակեցան ցանկը Երկրորդ գրոց միջակ պատմութեանց:

1 Տն լիկիանու

1 Տն շինումն

2 Ե կոստանդինու պալէս / քոս կոստանդինու պոլսի

3 Ե՛ ժողովոյն նիկիայ, որ վասն արիստի Հարափառի, փիւ. արիստի Հարափառի—ի Նիկիայ

4 ժ չիք ի Նիկիայ

4 օ սրանչեւեաց

5 Տն արիստակայ [յ առիստակեայ, 1 առեստակեայ] ածցո առիստակեայ

7 Ե մահուան սրբոյն գրիգորի

7 Տն արիստակայ [յ առիստակեայ, 1 առեստակեայ] / աււոյն առիստակեայ

8 Ա. կոչի ի լեւոնն [եւ՛ չիք ի]

9 ժ Ե վախճանի

9 Ա. վախճանին մեծի [ժ Ե մեծին, Ե մեծ] թագաւորին տրդատայ / Գ թագաւորի

10 Ե չիք ընդ սրում—մեղադրութիւն

11 Ե մեղադրութիւն հայոց ազգիս / եւժ Ե մեղադրութիւն ազգիս հայոց

11 Ե՛ Ե լիք բովանդակեցան—պատմութեանց

11 Ե բաւանդակեցան

11 Եժ Ե չիք ցանկը

11 եւժ Ե չիք երկրորդ, փիւ. երկրորդ գրոց

11 Եժ Ե յառաջադիմութեան [ժ յառաջադիմութիւն] հայոց մեծաց, փիւ. միջակ պատմութեանց

ԳԻՐԻՔ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԲԱՆ ՄԻՋԱԿ ՊԱՏՄԱՌԱՐԵԱՆ

ՄԵՐՈՑՆ ՆԵՐՆԵԼՑ

Ա.

- 5 Գրեմ քեզ այժմ և որ ինչ առանձին մերոյ աշխարհիս զործք, երկրորդ առնելով գիրս, սկսեալ ի թագաւորութեանն Աղեքսանդրի, մինչև ցթագաւորութիւն սրբոյ և բաջի առնն մեծին Տրդատայ, կարգաւ, որ ինչ եղեալ աստ զործ քաջութեան և արութեան, իմաստից և կարգաց միոյ միոյ ուրուք ի նոցանէ, որք յարքայէն Պարսից յԱրշակայ և ի Վաղարշակայ երբօրէ նորա, զոր մերոյ ազգիս թագաւորեցոյց. և որ ինչ որք յետ նորա եղին թագաւորք աշխարհիս մերոյ ի նորին սերմանէ, որդի ի հօրէ առնելով զտէրութիւնն՝ անուանեցան Արշակունիք յԱրշակայ. աւելորդն յազգ և ի բազմութիւն աճեցեալք, և միակն ըստ կարգի հետեանայ ի թագաւորութիւն: Բայց զրեմ կարճ ի կարճոյ՝ որ ինչ մեզ անկն է, և զաւելորդն թողում: Քանզի բաւական է յաղագս այլոց ազգաց որ ինչ ի բազմաց ասացեալ եղև:
- 10
- 15

1 Ե հատոր երկրորդ պրակ ա.

1 Աճցիւտոքոյս մովսէսի [Ե սրբոյն մովսէսի. Ե՛ մովսէսի, Ե մովսէս] խորենացոյ [Ե խորենացոյ, Ե խորենացոյն, և խորեն] բան միջակ պատմութեան մերոցն [Այլքոյս մերոց, Զօ մերոյ, Ե մերոյն, Ե չիք մերոցն] նախնեաց [Ե՛ նախնեացն, Ե չիք նախնեաց] հատած [Ե հատակ, ցիւտոքոյս գիրք, փիւ. հատած, Ե չիք հատած] երկրորդ [Ե չիք երկրորդ]

5 Ե չիք զրեմ քեզ—առանձին / Ե չիք զրեմ քեզ / Ե չիք զրեմ քեզ—աշխարհիս

5 Ե՛ Ե՛ չիք և

5 մոտոքոյս առանձինն

5 Եժ Ե՛ զործ / Ե չիք զործք

5 Ե զգիրս

6 Ե՛ աղեքսանդրի / քոյս աղեքսանդրու / ցիւտ աղեքսանդրի (սովորաբար այսպիս)

7 Ե՛ Ե՛ ցթագաւորութիւնն [ցլքտ ցթագաւորութիւն

7 Ե չիք առնն / Ե չիք մեծին

8 Ե և որ ինչ

8 Ա. աստ եղեալ

8 Զ արիութիւն / Ե՛ արիութեան

9 Ե ուրեք / Տն՝ արշակայ

10 Տն Ե՛ չիք ի (վաղարշակայ)

10 Ա. երբօրէն

10 Ե թագաւորութեան ցոյց, փիւ. թագաւորեցոյց

10 Տն չիք որ

11 Տն որ [ցլո ուրք] / Ե չիք ուրք

11 Ե սորա, փիւ. նորա

12 Ե՛ առնելով

12 Ե՛ զտէրութիւն

13 Ե աւելորդն

13 Ա. մեծութիւն, փիւ. բազմութիւն

13 Ա.՝ աճեցեալ

13 Ա.՝ միակը

14 Ա.՝ հետեանաց

14 Ե՛ Ե՛ թագաւորութիւնն

14 Ա. չիք մեզ

15 Ա. անկն / 1 անկն / միւսն. անկ

15 Տն զաւելորդն [Ե աւելորդն]

16 Ե չիք ի (բազմաց)

- Յետ տիրելոյն ամենայն տիեզերաց Աղեքսանդրի Մակեդոնացւոյ, որդւոյ Փիլիպպեայ և Ոլոմպիադայ, որ էր քսան և չորրորդ յԱրիզդայ, բազմաց տալով դոկերութիւնն կտակաւ, զի ամենեցուն իշխանութիւն՝ Մակեդոնացւոցն անուանեցի՝ ինքն մեռանի: Զկնի որոյ թագաւորեաց
- 5 Բարեկոյնի Սելեկիոս, զյոլովից կորզելով զիշխանութիւն. ուստի և զՊարթևս հնազանդեաց մեծաւ պատերազմաւ, և կոչեցաւ Նիկանովր աշտրիկ ազազաւ: Սորա տիրեալ ամս երեսուն և մի՝ թողու զթագաւորութիւնն որդւոյ իւրում Անտիոքայ, անուանեցելոյն Մատէր, ամս ինն և տասն: Զսա յաջորդէ Անտիոքոս, ասացեալն թեւոս, ամս տասն.
- 10 և ի մետասաներորդին ապստամբեն Պարթևք ի ծառայութենէ Մակեդոնացւոցն: Ուստի և թագաւորեաց Արշակ Բաջ, որ էր ի զաւակէ Արրահամու, ի Քեաուրական ծննդոց, առ ի հաստատել բանին Տեառն առ Արրահամ, թէ «թագաւորք ազգաց ի քէն ելցեն»:

Բ

- 15 Թագաւորել Արեակայ ևս արդուցն. պատերազմ ընդ Մակեդոնացիս ևս ընդ Հռովմայեցիս:

Որպէս ասացաք՝ յետ վախճան ամի մահուանն Աղեքսանդրի՝ թագաւորէ ի վերայ Պարթևաց Արշակ Բաջ ի քաղաքին, որ կոչի Բահզ

1 Ա. տիրելոյ	իշխանութիւնն Գ. զիշխանութիւնն
1 Ա. աղեքսանդրի [Ե. աղեքսանդր]	փիւ. զթագաւորութիւնն
1 եմբ մակեդոնացւոյ Ե. մակեդոնացիոյ	8 ա. որդոյ
2 Ե. չիֆ որդւոյ Գ. փիլիպպոսի	8 Հիֆիլեէ անուանելոյն
2 ժեւ չիֆ և (ոլոմպիադայ)	8 Հիֆիլեոզրս սատեր Ա. Կ. սատիր
2 ցիլեւ ոլոմպիադայ Ե. ոլոմպիայոյ	Ե. չիֆ սատեր
Բ. ոլոմպիայոյ	9 Կ. տասն և ինն
2 Ե. չորսերորդ	9 Ե. զայս, փիւ. զսա
2 ա. յաքիւղդայ եցի յարիւղդայ մե. յաքիւղդայ Հիւ. յարիւղդայ	10 Ե. մետասաներորդին (չիֆ Բ)
3 Հիցե զաւրութիւն	10 ժեցիւր ապստամբին Ե. ապստամբին
3 Ա. ամենեկն	10 ժեւ մակեդոնացւոյ Ե. մակեդոնացւոյ
3 ժ. իշխանութիւնն Ե. տերութիւն, փիւ. իշխանութիւն	11 Ե. չիֆ քաջ
4 եմբ մակեդոնացւոյն Հ. մակեդոնաց	11 Տեւ Է
4 Տեւ թագաւորեալ	12 Է. արրահամ
5 Ե. բարելոնի	12 Է. Բ. քեաուրական
5 Կ. եմբ սելեկիոս Ե. սելեփիկոս Գ. սելեփիկոս	12 Գ. Բ. հաստատել
5 Է. յոլովից	13 Է. արրահամ Գ. Է. Է.
6 Ե. հնազանդեցոյ	13 Եմիկ. Ժէ, 6, 16:
6 Ա. Կ. Նիկանովրայ [Ե. Նիկանովրայ]	14 Ե. չիֆ Բ (զիլասկայ կայ):
7 Ա. Ե. թագաւորեալ, փիւ. տիրեալ	15 Տեւ թագաւորեալ Ե. թագաւորին
7 Ե. և թողու	15 Ժեւ մակեդոնացիս Ե. չիֆ սեւ
7 ցիլիւ զթագաւորութիւն Ա. զիշ-	16 Ե. չիֆ Էնդ

- Առաւօտին, յերկրին Բուշանաց: Եւ տայ պատերազմունս սաստիկս յոյժ, թափելով յինքն զամենայն արեւելեայս: Հալածէ և ի Բարեկոյնէ զՄակեդոնացւոյ իշխանութիւնն: Լսէ և զգորանալն Հռովմայեցւոյ ի վերայ ամենայն արեւմտից և ծովու, և թէ ի Սպանիացւոց թափեցին զբովմն,
- 5 ուստի ոսկի և արծաթն հատանի. և զԳաղատացիս հարեալ ընդ հարկաւ արարին, և զԹագաւորութիւնն Ասիացւոց: Հրեշտակս առաքեալ խնդրէր զղաշնաւորութիւն, զի մի օգնեցեն Մակեդոնացւոց. ոչ տալով հարկս, այլ պատարագս միայն ամի ամի հարկւր քանքարոյ:

- Այոպէս տիրեալ ամս երեսուն և մի, և յետ նորա Արտաշէս որդի
- 10 նորա ամս քսան և վեց: Զսա պայազատէ նորին որդի Արշակ, որ կոչեցաւ Մեծ. պատերազմի ընդ Դեմետրեայ և որդւոյն Դեմետրեայ Անտիոքոսեայ. քանզի ի վերայ նորա եկն ի Բարեկոյն մակեդոնական զօրու, և պատերազմեալ ի գերութիւն ըմբոնեցաւ. զոր կալեալ Արշակայ՝ տարաւ ի Պարթևս հանդերձ երկաթեղէն կապանօք, ուստի և Սիրիականէն կոչեցաւ: Այլ իմացեալ եղբօր նորին Սիդիացւոյ Անտիոքայ զգնալն Արշակայ՝ զայ ունի զԱսորիս: Իսկ Արշակայ երկոտասան բիւրու

- 1 Տեւ առաւօտին [Ե. առաւօտին, Ե. առաւօտին] | Ե. առաւօտին | Ե. յառաւօտին | Ե. հառաւօտին | Ե. հառաւօտին
- 1 Ե. յերկրին
- 1 Տեւ պատերազմ սաստիկ
- 2 Ե. ինքն
- 2 ժեւ Է չիֆ Է
- 2 Ե. Բ. բարելոնէ
- 2 եմբ զմակեդոնացւոյ
- 3 Հիցե իշխանութիւն
- 3 Տեւ չիֆ Է
- 3 ա. հռովմայեցւոյն | Ե. հռովմայեցւոյ
- 3 Գ. որ ի վերայ
- 4 Տեւ չիֆ ամենայն
- 4 Տեւ ի սպանիացւոյն | Ե. ի սպանիացւոյն | Է. ի սպանիացւոյն | Է. ի սպանիացւոյն | Է. ի սպանիացւոյն | Է. ի սպանիացւոյն
- 4 Ե. զբովմն
- 5 Ե. ոսկին | Ա. արծաթ
- 5 Տեւ հարկիւ
- 6 Տեւ կացոյց, փիւ. արարին
- 6 Ա. Կ. զթագաւորն [Ժե. զթագաւորն] | Ե. զթագաւորն | Ե. զթագաւորն | Ե. զթագաւորն | Ե. զթագաւորն | Ե. զթագաւորն
- 6 Ե. առաքեալ
- 7 Տեւ օգնեցէ
- 7 ա. մակեդոնացւոյ | Ե. մակեդոնացւոյ
- 8 Ե. պարգևս, փիւ. պատարագս
- 8 Ա. ամի ամի միայն
- 9 Ե. որդի նորա արտաշէս | Ե. չիֆ որդի նորա

- 10 Ե. չիֆ ամս
- 10 Ե. չիֆ զսա
- 10 ժեւ որդին | Ե. չիֆ որդի
- 10 Հիցե զարշակն | Ե. արշակեան
- 10 զարշակեան-Ե. ան իւրաք
- 11 Տեւ ընդ զեմետր | Ե. ընդ զեմետրեայ | Ե. ընդ զեմետրեայ, փիւ. ընդ զեմետրեայ
- 11 Ա. Է. չիֆ Է
- 11 Ա. որդւոյ
- 11 Ա. զեմետրի
- 12 Հ. Ե. բարելոն | Գ. Բ. բարելոն | Ե. Բ. բարելոն
- 12 ժեւ մակեդոնական
- 13 Ա. Է. ի պարտութիւն, փիւ. ի գերութիւն
- 13 Ա. մատնեցաւ, փիւ. ըմբոնեցաւ
- 13 Հ. քանզի զերի չորաւ, փիւ. ի գերութիւն ըմբոնեցաւ
- 14 Տեւ չիֆ հանդերձ
- 14 Կ. ժեւ սերիպիկէն [Ե. սերիպիկէն] | Ե. օրգրս սերիպիկէն | Ե. սերիպիկէն
- 15 Ա. Է. փիւ. այլ
- 15 Ե. նորա, փիւ. նորին
- 15 Հ. սիդիացւոյ | Գ. սիդիացւոյ | Ե. սիդիացւոյ | Ե. սիդիացւոյ | Ե. սիդիացւոյ | Ե. սիդիացւոյ
- 15 ա. զգնալն, փիւ. զգնալն
- 16 Տեւ արշակ երկոտասան
- 16 Ե. չիֆ երկոտասան
- 16 Տեւ բիւրեալ [Ե. բիւրեալ, Ե. բիւրեալ]
- 16 ա. բիւրու

անդրէն դարձեալ, և Անտիօքոս ի սաստիկ ձմերայնոյն հերքեալ՝ պատահի նմա պատերազմաւ յանձուկ տեղիս, և կորնչի հանդերձ զօրօքն. և Արշակ տիրէ երրորդ մասին աշխարհիս, որպէս յիրականացն պատմութեանց Հերոդոտեայ է ուսանել ի չորրորդէն, որ յաղագս բաժանելոյ
5 զրօլօր երկիրս յերկա մասունս, և կոչել զոմն Եւրօպէ, և զոմն Լիբիէ, և զոմն Ասիայ, որում և տիրեաց Արշակ:

Գ.

Թագաւորեցուցանել զՎաղարշակ աշխարհիս Հայոց:

10 Ի ժամանակին յայնմիկ թագաւորեցուցանէ զկորայր իւր զՎաղարշակ աշխարհիս Հայոց, զհիւսիսի և զարեւմուտս տալով նմա սահմանս: Սա, որպէս յառաջնում մերում մատենին գրեցար, այր քաջ և խոհեմ՝ ընդարձակ տիրեաց ի վերայ սահմանաց իւրոց, և կարգս կենցաղականս, որչափ մարմէր, սահմանեաց աշխարհիս. և նախարարութիւնս և նոցին նախարարութեանցն նահապետութիւնս հաստատեաց զարս պիտանիս,
15 որք ի գաւազանց նախնւոյն մերոյ Հայկայ և յայլոց:
Քանզի յետ սանձահարելոյ զՄակեդոնացիս և զաղարկոյ պատերազմացն՝ սկիզբն առնէ բարեգործութեանց Պարթևն քաջ. նախ և առաջին փոխարէն բարեաց հատուցանելով առնն զօրաւորի և իմաստնոյ, որ ի Հրէիցն՝ Շամբատայ Բագարատ. տալով նմա իշխանութիւն աղպաւ

- 1 Ե անտիօքոս
1 ՏՆ ձմերայնոյ ԵՄ ձմերայնոյն
1 Ե պատահէ
2 ՏՆ յանձուկ / և զօրօքն
3 ԱՅ յերկայնս / Ե յերկեանցն / և յերականացն / Վ յերականացն / և յերկայնս
3 Ա պատմութեանցն
4 ԱԿ՝ հերոդոտեայ / Տ հերոդոտեայ
4 Ե՝ ուսանել
4 ՏՆ ի չորրորդէ
5 Ե յերկիրս
5 ՏՆ կոչեալ [օ կոչէ, և կոչի]
5 ՏՆ կոչեալ / օրօքն ի յերկիրս
5 օրօքն ի յերկիրս և զոմն
5 Ե ի յերկիրս / ԵՄ ի յերկիրս
6 Հաւառ ասիա
7 ԵՄ, Վի. Գ
8 Ե թագաւորեցուցանել / և ձմերայն
8 թագաւորեցուցանել / Ե թագաւորեցուցանել
8 Ե Վաղարշակ
8 ՏՆ հայոց աշխարհիս [գ աշխարհիս հայոց]
9 ՏՆԿ՝ Վաղարշակ
10 ՏՆԿ՝ մերոյ աշխարհիս, Վի. աշխարհիս հայոց

- 10 Ե զհիւսիսի / Ե զհիւսիսի
11 ԱՅ յառաջնում մերում մատենին
11 Ե մատենագրեցար, Վի. մատենին
12 ՏՆ ընդարձակեաց, Վի. ընդարձակ տիրեաց
13 Կ՝ ԵՄ զնորհեաց, Վի. սահմանեաց
13 Հձ ԵՄ նախարարութեանց
15 ՏՆ որ [Ե որք]
15 Կ՝ ԵՄ ի գաւազան / Ե ի գաւազան
15 ԱՅ ի յիւսիսայն
15 ՏՆ մեր [Ե մերոյ] / ԱԿ՝ մերոյն
15 ԱԿ՝ և որ ալլա
16 ԱՅ և յետ
16 ԱՅ սանձահարելոյն
16 ԵՄ զմակեդոնացիս / Ե զմակեդոնացիս
16 ԵՄ զաղարկոյն
17 ԵՄ բարեգործութեան / Ե բարեգործութեան
18 ԵՄ ԵՄ
18 ԵՄ զօրօքն
19 ԱՅ ի հրէից
19 ԱՅ Համբատ [Ե Համբատայ, Ե Համբատ]
19 Ե բագարատի
19 ԱՅ տալ [Ե տալով]

Թագաւոր լինել Արշակունեաց. և որ ի նմանէ ծնեալ աղպ՝ լինել կոչմամբ յանուն նորա Բագարատունի, որ է այժմ մեծ նախարարութիւն ի մէջ աշխարհիս: Քանզի այս Բագարատ նախաձեռն ընծայ ըստ կամաց մատոյց զինքն Վաղարշակայ յառաջ քան զպատերազմունսն Արշակայ
5 ընդ Մակեդոնացիսն, և սա ի զրան արքունի: Իսկ ի ծայրս հայերէն խօսից կողմնակալ, իշխան բիւրոյց և հաղարաց, յարեմոյց կուսէ:

Բայց զարձցուք անդրէն ի վեր, պատմելով յաղագս պատերազմին Վաղարշակայ ընդ Պոնտացիս, և որ ի Փոլիսիայ, և վասն յաղթութեանն:

Գ.

10 Երկ ԵՄ Վաղարշակ Վաղարշակայ զԵՄ Հայոց ի կարգս զօրս՝ յաղալ ի վերայ Մակեդոնացուցն մեծումս:

3 Եստ պատերազմին Արշակայ ընդ Մակեդոնացիս և ունելոյ զԲարեկուն և զարեւելս և զարեւմուտս Ասորեստանի՝ միարանէ և Վաղարշակ զօր բազում յԱտրպատականէ և ի Հայոց, որ ի միջոցի աշխարհիս, արս
15 անուանիս և քաջս, և զկոչեցեալն Բագարատ, և որք ընդ նովաւ քաջք,

- 1 ԵՄ լինել
1 ՏՆ լինել յանուն նորա կոչմամբ
1 Ե բագարատունի
1 Ե բագարատունի
2 ՏՆ և, Վի. և
2 Ե ի յիւսիս
3 Ե ի մէջ
3 Ե բագարատ
3 ԱՅ զինքն [Ե զինք] մատոյց ընծայ
3 Ե ըստ կամաց
4 Ե ընդ առաջ, Վի. յառաջ
4 ՏՆ զպատերազմն
5 ԱԿ՝ ընդ մակեդոնացուց [Ե մակեդոնացուց] զօրութեանն [Ե զօրութեանն], Վի. ընդ մակեդոնացիսն
5 ԱԿ՝ այս, Վի. սա / և սա, լուս. փոխառ այս
5 Ե զրան, Վի. ի զրան
5 Ե ի ծայր
5 Ե հայերէն, Վի. հայերէն
6 Ե կողմնակալ
6 Ե բիւրոյց ԵՄ բիւրոյց
6 Վ կուսից / ԱԿ՝ կողմնակալ, Վի. կուսէ
8 Ե զպոնտացիս / միւսմ. զպոնտացիս
8 Ե ի փոլիսիայ
8 ԱՅ յաղթութեանն [Ե յաղթութեանն]
8 Ե նորա / Ե յաղթութեանն

- 9 Ե Գ, Վի. Գ. և այսպէս շարունակարար:
10 Ե ԵՄ, Վի. ԵՄ
10 Ե Վաղարշակ
10 Ե քաջ
10 ՏՆ ի կարգ [Ե ի կարգս, Ե ի յիւսիս]
11 ՏՆ մակեդոնացուց [Ե մակեդոնացուց] ԵՄ մակեդոնացուցն / Ե մակեդոնացուցն / Ե մակեդոնացուցն
11 Ե մերմայն
12 ԵՄ մակեդոնացիս
12 Հձ ունել Ե ունելով
12 ԵՄ զբարեկուն / Ե զբարեկուն / Ե զբարեկուն
13 Ե և զարեւելայս ասորեստանի և զարեւմելայս / ԱՅ և զարեւմելայս ասորեստանի և զարեւելայս, Վի. զարեւելս և զարեւմուտս ասորեստանի
13 ԱՅ ի յիւսիս (Վաղարշակ)
13 Ե զՎաղարշակ
13 Ե զօրք
14 ԱՅ ի միջոց
14 Ե այր
15 ԱԿ՝ և որ առ սահմանօքն ասորեստանի զկոչեցեալն
15 Կ՝ ի յիւսիս (զկոչեցեալն)
15 Ե բագարատ
15 ՏՆ որ

2

Երկրորդը կարգեացի, աղաւթակ զարեմուս եւ զիւսիսի մերոյ աւխարհիս:

- Եւ այսպէս կատարեալ՝ կարգէ զկողմանս Մածաքայ եւ զՊանտացիս
 եւ զԵգերացիս. դառնայ զհիւսիսեալ առ ստորոտուն Պարխարայ ընդ մէջ
 5 Տայոց, ի զիջին եւ ի մառախլուտ տեղիս մայրեաց եւ ի լուսաւէտս.
 զԵգերայի իմն կարգելով զերկիրն, հաւասարելով զլեռնայինն եւ զջերմա-
 հոտն ի բարեխառն եւ ի զուգակեցիկ վայելչութիւն իւրոյ թաղաւ-
 րութեանն. աւանային ժամանակին հովանոցս պատրաստելով, յորժամ
 10 զհիւսիսեալ երթիցէ: Գոմս զերկուս տափարակն անտառախիտս
 հանդերձ լերամբքն կազմելով, եւ որոց տեղիս, եւ զջերմութիւնն կողայ՝
 ի մարմանս աղբաց եւ բուրաստանաց: Այլ խորեմ աստ վասն սիրելի
 առնն յայտնի զրեւ զամենայն եւ մանրապատում. զի անցի միայն զտեղիսն
 նշանակելով հաւաստի, եւ զոճն ի բաց թողեալ, վասն զկապ սիրոյ
 15 զհրաշարոյն անխղիւր պահելոյ:
- Եւ աստ կոչեցեալ զվայրենի եկամուտ աղբն, որ ի զաշտին
 հիւսիսոյ եւ որ զստորոտով մեծի լերինն կաւկասոյ, եւ որ ի հովիտս կամ
 ի ձորս երկայնաձիգս խորացեալս, ի լեռնէն որ զհարաւով իջեալ
 մինչ ի զաշտարեւանն մեծ. պատուէր տալով զաւազալութիւն եւ

- 1 d ե, փիւ. 2
 2 a չիվ վաղարշակ
 2 Աւ զարեմուտս մերոյ աշխարհիս եւ
 զհիւսիսի [ե զհիւսիսոյ, e հիւսիսոյ]
 3 Տեւ եւ այս այսպէս
 3 Ահա զառնանս, փիւ. զկողմանս
 3 ե մածաք ը մածակայ
 3 Տեւ զպանդաղիս / abe պանդաղաց
 4 ե չիվ ե զԵգերացիս
 4 ab զհիւսիսաւ Տեւ չիվ զհիւսիսեալ
 4 Ահա ստորոտով
 4 Ահա պահարեայ [e պահարեա, ab
 պահարեայ]
 4 Կ՛abedur ի մէջ, փիւ. ընդ մէջ
 5 Աւ ի զիջին
 5 օրդր չիվ ի (մառախլուտ)
 5 abe ի մառախլուտ / j ի մառաղխուտ
 5 Տեւ մայրեացն / զ չիվ ի [լուսաւէտս]
 5 Տեւ ի լուսաւէտս [q ի լուսաւէտ] / e
 ի լուսաւէտս / d ի մոռաւէտս
 6 Աւ զջերմայտն [ae զջերմա ոտն]
 7 a զուգակեցիկն իմն վայելչութիւն
 չ զԵգերայի իմն, փիւ. զուգակեցի-
 ցիկ վայելչութիւն
 8 p մառնանէս
 9 Տեւ զհիւսիսով / f զհիւսիսեալն /
 abe զհիւսիսաւ / d զհիւսիսաւն
 9 ե երկուս / չ զԵգերայ

- 9 օրդր տափարակն / վե տափարակն
 10 abedur որոյ / e որոյ, f որոյ, փիւ.
 որոյ
 10 չիվ զջերմութիւն
 11 Տեւ բուրաստանաց [/ դառնում
 բուրաստանաց]
 11 եւ այլ ե խորեմ / pqr խորեմ / f
 խորեմով / o խորեմ
 11 չիվ սիրելոյ
 12 e յայտնել / i չիվ ե
 12 Ահա անցից / pqr զտեղիս
 13 Ահա նշանակելով միայն զտեղիսն
 [a զտեղիսն]
 13 Տեւ զհաւաստին
 14 օրդր հրաշարոյն / չեւ պահելով
 15 օր զվայրեն / q զվայրեն / s զվայ-
 րեն ի եկամուտ
 15 e աղբն
 15 Ահա չիվ որ ի զաշտին
 16 t չիվ որ (զստորոտով)
 16 abeo կովկասոյ / Կ՛չ զկովկասոյ
 յաւկասոյ
 17 Տեւ երկայնագոյս
 17 օրդր որով, փիւ. որ
 17 Ահա խորացեալ զհարաւով [ab
 զհարաւով] ի լեռնէն ի վայր
 մինչ ե զաշտարեւանն մեծ իջանն
 18 Աւ տանելով, փիւ. տալով

- զմարդադատութիւն ի բաց քեցել յինքեանց, եւ հրամանաց եւ հարկաց
 արքունի հպատակ լինել. որպէս զի միւսանգամ տեսեալ զնոսա՝
 առաջնորդս եւ իշխանս հանդերձ զԵգերայի կարգօր հաստատեցէ: Եւ
 5 արձակէ զնոսա հանդերձ արամբր իմաստնութիւն իջանէ ի տեղիս խոտաւէտս
 եւ ինքն արձակեալ զարեմուտս լայնութիւնն իջանէ ի տեղիս խոտաւէտս
 մերձ ի սահմանն Շարայի. զոր հինքն Անիայոս եւ վերին Բասեան կոչէին.
 իսկ յետոյ վասն հառուածի Վղքնդուր Բուղարայ Վնդայ, բնակելոյ ի
 տեղիսն՝ յանուն նորա անուանեցաւ Վանանդ. եւ անուանք շինիցն
 յանուն եղբարց եւ զորմից նորա անուանեալ կոչին մինչե ցայժմ:
 10 Իսկ ի ցրտանալ հիւսիսոյ եւ ի դառն հողմ փչելոյ, խաղայ իջանէ
 ի զաշտն մեծ. եւ անդ զափամբ մօրին մեծի բանակի ի տեղում, ուր
 զեան մեծ ի ծովակէն հիւսիսոյ սկիզբն առեալ՝ իջանէ եւ խառնի ի
 մօրն մեծ: Եւ անդ կարգեալ զգօրս աշխարհիս, եւ թողեալ յինքեան
 վերակացուս, եւ իւր առեալ զամենայն զլիաւորան՝ չուէ ի Մծրին:

Է

15

Յօրինուած բազաւորութեանն. եւ քէ ուսի՝ զնախարարութիւնն կարգեաց,
 որպէս եւ զիւրոյ կենցաղավարեղ երամայեաց:

- Այս զբուռն մեծ, եւ հաւաստի պատմութեամբ լի, եւ արժանի
 բանից ողորկագունից եւ յուրից: Քանզի բազում ինչ աստ կարգաց եւ
 20 յօրինուածոց տանց, աղաց, քաղաքաց, շինից, դաստակերտաց, եւ հա-
 մայն տակ՝ օրէն թաղաւորութեան, եւ որ ինչ շուրջ զթաղաւորութեամբն
 — զօրաց, զօրապետաց, կողմանց կողմակալաց, եւ որ նման այսոցիկ:

- 1 ե զմարդադատութիւն / a չիվ ե
 զմարդադատութիւն
 1 p չիվ ի բաց
 1 Աւ յինքեանց ի բաց քեցել / չ
 քեցել
 2 e զմիւսանգամ, փիւ. զի միւսանգամ
 4 չիվ իմաստնօր / b իւրմէ
 5 չիվ բազմութիւն / Տեւ իջանել
 5 Տեւ խոտաւէտ [o խոտաւէտ]
 6 չեւ բանն / վվ բանն կամ բանն /
 ցօրքս բանն
 7 a չիվ վասն
 7 Աւ փղուր՝ Վղքնդուր բուրքովով
 ե չիվ մեկույ, bephat, պարսկ.
 behadur = ուս. bogatyr, bogat-
 7 Տեւ բուղարայ [i բուղարայ, չիվ
 բուղարայ] / չ բուղարայ / e բուղ-
 արայ / f բուղարայ
 7 Աւ փղուր [ae փղուր]
 7 Աւ բնակելով
 8 Տեւ ի տեղիս / e անուանքն
 10 չիվ հիւսիսի / Տեւ չիվ ե
- 10 Տեւ ի զառնանս, չ ի զառնանս,
 փիւ. ի զառն հողմ / e հողմոյ
 11 e չիվ մեծ
 11 deqorqrs բնակի
 12 e չիվ ի (ծովակէն)
 14 Աւ վերակացուս յինքեան
 14 Աւ զգլխաւորն զամենայն
 15 d 2, փիւ. Է
 16 Ահա եթէ, փիւ. եթէ / չիվ թէ
 16 a չիվ ուստի
 16 Աւ զնախարարութիւնս
 16 Տեւ բազմացոյց, փիւ. կարգեաց
 17 qrs չիվ ե / w ե որպէս
 17 ե կենցաղավարելով
 17 o հրամայէ
 18 Տեւ զբուռն [g զբուռն] / ae զբուռ-
 ուր / be զբուռն
 18 et արժանից
 19 det չիվ բանից
 19 Աւ ողորկագունաց
 20 p օրինուածոց / b ե աղաց
 21 f թաղաւորութիւն
 22 ե այսոց

- Արդ՝ նախ և առաջին օրինադրէ թագաւորն զինքն և զտուն իւր, սկիզբն առնելով ի զլիսոյ իւրմէ և ի թագէ: Եւ զկոչեցեալն Բագարատ, որ ի Հրէիցն, շնորհակալութիւն նմա վասն յառաջագոյն անձնատուր ձեռնտուութեանն առ թագաւորն և միամտութեանն և քաջութեանն, զյառաջատացեալ տանուտիրական պատիւն աղգին պարգեւելով. և իշխել նմա թագ ի զլուս գնել թագաւորին, և կոչել թագադիր, այլ և ասպետ. և առանց սակոյ և ականց, զկրտսեր մարգարիտն երեքտակեան վարսուկալ ածել՝ յորժամ յարքունիս և ի տան թագաւորին շրջիցի:
- Եւ զգեցուցանողս իւր զձեռն ի զաւակէ Գանանացոց. և անուն 10 կոչէ աղգին Գնթունիս, ոչ զիտեմ էր աղագաւ: Եւ թիկնապաշտ իւր, զինու հանդերձ, ի զաւակացն իւրոց Հայկազնոյ, արս ընտիրս և քաջս, նիզակաւորս և սուսերաւորս. և զլուս նահապետութեան նոցա զՄաղխազ ոմն այր բարի և սրտեայ: Բայց անուն աղգին զնախնականն պահէ: Իսկ զԴատ ի զաւակէ Գանակայ, որ ի Գեղամայ, ի վերայ որոց 15 արքունականաց կարգէ: Որոյ սրգի և կեալ Վարժ՝ յանուն նորա անուանի աղգն. բայց այս զինի, յաւուրս Արտաշէսի: Եւ զԴարազ ոմն անուն ի վերայ կուտից, և զԱրէլ սպասարար և զհաւարար. և շէնս պարգեւէ նոցա, յորոց անուն կոչին. սապէս և նախարարութիւնքն՝ Արեղեանք և Գարեղեանք:

- 2 Ա. և սկիզբն
2 Տ. ի զլիսոյն
2 Ա. լիք և (զկոչեցեալն)
2 Ա. որ [յ լիք որ] ի հրէից բագարատ
3 օ առաջագոյն
3 եմբ անձնատու
4 Տեմբ անձնատուութեան / և ձեռն տուութեան
4 և միամտութեամբ Հաճեցա միամտութեան
4 և քաջութեան
5 Ա. զյառաջատացեալ
5 ր զյառաջատացեալս
5 որք տանուտիրական միւսն. տանուտերական
5 ր պարգեւէ
5 և իշխել
6 ր լիք թագ ի զլուս—և կոչել
6 Հեմբեյս կոչել
6 Տ. լիք այլ
7 Ա. զկրտսեր / և զկսեր
7 Տ. երեքտակէն [ր երեքտակէն]
8 րս ածել
8 եմբ արքունիս
8 և լիք և
8 և տուն
9 որքս սկզբուցանողս / և աղուցանողս
9 Կեմբեյս զձեռն / և զձեռն, փիւսն ուրիշ րանմով գրած է / ց / զձեռն
9 Ա. ի զաւակէ / փիւսն. ի զաւակաց

- 9 Տ. լիք և (անուն)
10 Տ. լիք ոչ զիտեմ էր աղագաւ
10 րս և ի թիկնապաշտ ր թիկնապաշտ
11 ր լիք հանդերձ
11 ց ի զաւակաց
11 Հեմբ հայկազնոյ մէ հայկազնոյ / և հայկազնոյ
12 Տ. նահապետ
12 և զմախազ
13 Տ. լիք այր բարի և սրտեայ
14 և զգաւորս, փիւ. զգաւ, որ / և զգաւ, փիւ. զգաւ
14 Ա. որ ի զաւակէ
14 և ր զաւակէ / և զաւակէ
14 և որոց
15 Տ. և Եւսդիկ վարժ / Ա. վարժ
16 և յանուանի
16 ր կնի յաւուր
16 և եմբ արտաշէսի
16 և Կեմբեյս զգարատ
17 Տ. լիք անուն
17 և Կեմբեյս զարէլ / և արէլ
17 Հեմբ սպասարար
17 Հ. զհաւարար / փիւսն. զհաւարար
18 Տ. և անուն
18 օ յանուն
18 Հեմբ այսպէս, փիւ. սապէս
18 Հեմբ նախարարութիւնք
19 Տ. արեղէն [Հեմբ արեղեան] և զարեղէն [Հեմբ արեղեան]

- Եւ զԱրծրունիս զիտեմ ոչ Արծրունիս, այլ արծուի ունիս, որք արծուիս առաջի նորա կրէին: Թողում զառասպելացն բաջաղանս, որ ի Հաղամակերտին պատմին. մանկան ներհելոյ անձրեւ և արեւ հակառակեալ, և հովանի թոշոյ՝ պատանոյն թալկացելոյ: Գիտեմ և զԳնունիս զինի ունիս, որ զարժանի թագաւորին պատրաստէր զըմպելիսն. որ սքանչելի իմն զիպեալ և զիւր զործոյն և անունն. քանզի պատրաստէր զըմպելիսն արքայի յընտիր և ի համեղ զինեաց, ունէր և կոչումն անուանն Գին. ընդ որ կարի զուարճացեալ, ասեն, Վաղարշակ՝ կարգէ ի թիւ նախարարութեան աղգաց: Եւ են այս երկու տունս ի զաւակէ 10 Սենեքերիմայ, Արծրունիք և Գնունիք:
- Ասեմ և զՍպանդունիս ի վերայ զենարանաց, և զՀաւունիս զբազակիրս և զազակալս, յաղագս ի մայրիս րնակելոյ: Եւ և թէ առ ցոփս ինչ ոչ ունիցիս՝ և զԶինականոյ՝ ամարանոցաց պահակա և ձիւնակիրս, և յառաջադիմութեան աղատացեալս, որպէս ընտանիք 15 թագաւորաց:

- Եւ զունդս և պահապանս զրան արքունի կարգէ զչորս, զմի մի իւրաքանչիւր ընտրով զաւակովք ի նոյն ի հին ի զարմից թագաւորացն՝ որք ի մերոյ նախնոյն ի Հայկայ, որք բուն ոստանն անուանեալ, որք
- 1 և զիտ. փիւ. զիտեմ
1 և արծունիս
1 և լիք այլ արծուի ունիս / և լիք արծուի
1 Տ. արծու ունիս / և զարծունիս Ա. արծունիս ունիս [և լիք]
2 Տ. և Կեմբ հաղամակերտին [Հեմբ հաղամակերտին]
2 Կեմբ բաջաղանս / և բաջաղանս
2 Կեմբ բաջաղանս
3 և ի հաղամակերտին / և ի յաղամակերտին
3 Ա. պատմի [և լիք]
3 որքս լիք և (արեւ)
3 և հարկ առնել, փիւ. հակառակեալ
4 ր և թոշոյ / Ա. թոշոյ
4 և Կեմբ պատանոյ
4 և թալկացելոյ
4 Տ. լիք և (զգնունիս)
5 Ա. և լիք որ զարժանի
5 Տ. առաջի, փիւ. զարժանի
5 Ա. պատրաստի
5 Տ. զըմպելիսն / և զըմպելիսն
6 և լիք և զիւր զործոյն
6 և լիք և զիւր զործոյն
7 և լիք յընտիր և
7 և Կեմբ լիք ի (համեղ)
7 օ զանունն զին կոչմամբ, փիւ. կոչումն անուանն զին
7 և անուանն / և զանունն
8 Ա. և կարի [և զաւակէ, և լիք] մեծապէս զուարճացեալ [և զուարճացեալ]
- ամենամեծապէս, փիւ. կարի զուարճացեալ ասեն
8 և կարգէ
9 Տ. աղագաց մեծապէս և
9 և լիք ի զաւակէ
10 որքս սենեքերիմայ / և սենեքերիմայ
10 Տ. արծունիս և զնունիս
11 և ասեն
11 և զսպանդունիս / և զսպանդունիս
11 Տ. զհաւունիս / և զհաւունիս
12 և բազակիրս / և Կեմբ բազակիրս
12 ր բազակիրս / և Կեմբ բազակիրս
12 և բազակիրս
12 րս թէ, փիւ. և թէ
12 և լիք առ
13 Տ. լիք ինչ
13 և զունիցիս, փիւ. ոչ ունիցիս
13 Տ. լիք և (զձիւնականոյ)
13 Տ. զձիւնականոյ [և ձիւնականոյ] / և ձիւնականոյ
13 Տ. ամարանոցաց [և ամարանոցաց, և ամարանոցաց] / և ամարանոցաց
14 և յառաջադիմութեան
14 և ընդանիք
16 Տ. պատրաստէ, փիւ. կարգէ
16 Տ. զչորս
17 Տ. լիք ընտրովք
17 Տ. ի նոյն հին զարմից... որ
18 Տ. լիք ի մերոյ նախնոյն
18 Կեմբ լիք ի (հայկայ)
18 Տ. լիք բուն ոստանն—որք

- ընդ ժամանակս ժամանակս ժառանգութիւնն ի հարանցն ընկալեալ զիւրս
և դաստակերտութիւնն: Իսկ աստ ուրեմն Պարսից թագաւորութեանն, որպէս
լսեմ, այլս ոմանս յարուցեալ գունդս և ստան անուանեալ. ոչ զիտեմ թէ
վասն սպառնելոյ ազգին ատաջնոյ, թէ վասն ընդդիմութեան իրիւր արդեօք
5 շկապեալ և ի բայ ընկեցեալ զազգն՝ զայլս ի տեղի նոցա յարուցին
գունդս՝ անուամբ արքունի: Այլ ատաջինն հաստատ ի զարմից թագա-
ւորացն ատաջնոց. որպէս և այժմ ի վրաց աշխարհին, որ Սէփէծուն
կոչի: Նա և ներքինիս հրամայէ ի նոյն ազգէ խզել. և նախապետ նոցա
զէայր իշխան մասին յԱտրպատականէ մինչև ցծուաշ և ցնախճաւան,
10 և նահապետութեան ազգին սա մեծարոյ: Բայց թէ որպէս կամ ուր
սորա իրք անցին անյիշատակելի, ես ոչ գիտեմ:

Ը

Երկրորդ թագաւորութեան լինել ի զաւակի Ամգահակայ Մարաց թագաւորին:

- Բայց յետ կարգելոյ զտուն թագաւորին՝ երկրորդ թագաւորութեանն
15 լինէր ի զաւակէ Ամգահակայ, Մարաց եղելոյ թագաւորի, որ այժմ
Մուրացեան կոչին: Քանզի ոչ ասն նահապետաց ազգին՝ Մուրացեան
տէր, այլ Մարացւոցն տէր: Եւ թողու ի վերայ նորա զամենայն շէնս,
որք ի գերութենէն Մարաց: Եւ յարեկից կողմանէ, զեղերը հայկական

- 1 և ժամանակս ժամանակ
1 Տն ժառանգութեան [ո ժառանգութեան]
1 Տն ի հարանց
1 Տն ստացեալ, փխ. ընկալեալ
1 աւ գեաւդս՝ ւ՛գեաւդս / ւ՛ն գեաւդս
2 Հիցե թագաւորութեան
2 Ան՝ ւ լիք որպէս լսեմ
3 Տն յայլոց, փխ. այլս ոմանս
3 Տն անուանել [յ անուանեալ]
4 Վ՛ըգրս ւ պատուելոյ, օ պատուելոյ,
փխ. սպառնելոյ
4 Աւ և թէ
4 Կ՛ւ՛ւ՛ արդեօք, Տն լինելոյ, փխ.
արդեօք
5 abdef շկահեալ / վ՛ւր նշկահեալ
վ՛ւր շաղկապեալ, փխ. շկապեալ
5 Տն ի տեղիս
6 Աօրս առաջին ի [c լիք ի] զարմից
թագաւորացն առաջնոց հաստատի,
որպէս
6 Հի թագաւորաց
7 Կ՛ն՛ւ՛ ւ՛ն սէփէծուն / ւ՛ն սէփէծուն /
Տն սէփէծուն
8 Աւ ներքինիս ի նոյն ազգէ խզել
[ab խզել] հրամայեաց
9 Վ՛akւ Իշխան
9 Կ՛n՛ւ՛ ւ՛ն մասն ինչ, փխ. մասին

- 9 Տն նախճաւան
10 Տն լիք և նահապետութեան ազգին
սա մեծարոյ
10 Տն որպէս է և ուր
11 Աւ լիք անցին
11 a լիք ես
12 Ան՝ ւ՛ն լիք լիք [y լիք և]
13 Աւ լիք ամբողջ փրկագիրք:
13 ց և երկրորդ
13 Վ՛նոթըրս թագաւորութեան
13 օ լինիլ
13 Հի թագաւորի
14 Հի՛ն լիք լիք լիք թագաւոր-
ութեանն—եղելոյ թագաւորի (ս. 15)
15 c լինիլ
15 Տն ա աշխատեալ
15 Կ՛ լիք եղելոյ
15 օ լիք այժմ
16 Տն մուրացաւդ
16 օ կոչին
16 յն ասի / օ ասին
16 Տն նահապետի
16 Տն մուրացան
17 Ան՝ ւ՛ն մուրացւոցն (c մուրացոցն) /
r մուրացւոց
18 Տն Կ՛ որ [ց իրք]
18 Ան՝ ւ՛ն յարեկայ
18 d կողմանէ

խօսիցս, կողմնակալս բիւրաւորս զերկուս ի ցեղից տանց նահապետու-
թեանց, զՍիսակեանսդ և որ ի Կաղմեայ տանէն, զորոց զանուանան ի
միում ի յառաջագունից ասացեալ ճառիցն կարգեցաք:

- Յետ սորա մեծ և անուանի և բազմաբիւր զարեկից հիւսիսոյ
5 կողմանն կարգէ կողմնակալութիւն՝ զայր անուանի և յամենայն գործ
մտաւորութեան և հանճարոյ առաջին, զԱռան, առ մեծ գետովն, որ
հասանէ զգաւան մեծ, որ անուանի Կուր: Բայց զայս գիտեմ, զի
զցեղս զայս մեծ և անուանի մոռացումն եղև մեզ յառաջումն մատենին
յիշատակել, զգունդն որ ի Սիսակայ, որ ժառանգեաց զգաւան Աղուանից
10 և զլեռնակողմն նորին գաւառի, ի գետոյն Երասխայ մինչև ցամուրն որ
ասի Հնարակերտ. և աշխարհն յանուն քաղցրութեան բարուց նորա
անուանեցաւ Աղուանք. զի աղու ձայնէին զնա: Եւ ի սորա ծննդոց այս
Առան անուանի և քաջ կարգեցաւ կողմնակալ բիւրաւոր ի Պարթեւէն
Վաղարշակայ: Ի սորա զաւակաց ասն սերեալ զազգն Ուտեացւոց և
15 Գարգմանացւոց և Ծաւղեացւոց և Գարգարացւոց իշխանութիւնսն:
- Իսկ Գուշարայ, որ յորդոցն Շարայի, ժառանգեաց զլեռն Մթին,
որ է Կանգարք, և զկէս մասինն Ջաւախաց, զԿողը, զԾոր, զՋոր, մինչև
ցամուրն Հնարակերտ: Բայց զտէրութիւնն Աշոցայ, և զսեպհականու-
թիւնն Տաշրաց կարգէ Վաղարշակ ի զաւակացն Գուշարայ Հայկազնոյ:

- 1 Տն խօսից [y խօսից]
1 Հ. բ. բիւր / Տն լիք բիւրաւորս
1 Տն զերկուս [y զերկուց, x զերկու]
ցեղից նահապետութեանցն
2 Տն սիսակեան
2 Տն լիք որ ի
2 Տն կաղմեայն [օ կաղմեան, կըրքս
կաղմայն]
2 Տն լիք տանէն
2 Տն զանուանան յառաջումն ճառին
կարգեցաք
3 ab լիք միում
3 abcdj լիք ի (յառաջագունից)
4 Աւ զարեկեայ
5 Աւ և գործոյ պատերազմի և
խորհրդականութեան առաջին
6 a մեծ առ գետովն / bedj լիք առ
6 Կ՛bedj մեծաւ գետով [j գետան]
7 c հասանէ, փխ. հասանէ
7 օ գետա
8 Աւ զայսոսիկ մեծամեծս և ան-
ուանիս
8 Տն յառաջին
9 Տն զգունդս սիսակեան [չօ սիսակեան]
10 կըրքս զլեռնակողմն
10 w որ ի գետոյն
10 afy մօրն / c ցմաւն / be ցմաւն
11 abcef կոչի, փխ. ասի / d լիք ասի
11 abcef հոնարակերտ
11 dnoe բարուցն / doe լիք նորա

- 12 Տն կոչեցան [y կոչեցին, չ կոչեցաւ]
փխ. անուանեցաւ
12 Աւ գնա վասն քաղցրութեան բա-
րուցն, և
13 Աւ անուանիս և քաջս
13 Տն կարգեցաւ ի պարթեւէն վաղար-
շակայ կողմնակալ բիւրաւոր
13 c լիք ի (պարթեւէն)
14 Տն զաւակէ [y զաւակէն]
14 Տն զազգ [օ զազգն]
14 abc աւտեացւոց / d օտեացւոց /
Կ՛ef օտեացւոց / w՛ օդեացւոց / w
օդեացւոց
14 Հի՛ն կըրքս լիք և զարգմանացւոց /
n և զարգմանացւոց (յուսանցիւմ)
15 Աւ ծօղացւոց [c ծաղացւոց] / Տն
ծովեացւոց [y ծաղեացւոց, չ ծօ-
ղեացւոց]
15 լի զարարացւոց
15 Տն ef իշխանութիւնսն
16 loqr զգուշարայ / չի զգուշարայ
16 gf որդոյն / լե որդոյն
16 Աւ ժառանգեաց հաւասար բնա-
կութեան իւրոյ զլեռն [j զլեռնն]
17 Ա Ջաւախայ / w Ջաւաղայ
17 a լիք գծոր
18 a ցմաւն
18 dew սեպհականութիւնն
19 Տն տաշրայ
19 Հabef հայկազնոյ

Իսկ ընդդէմ լերինն Կաւկասայ կողմնակալ հիւսիսոյ կարգէ զմեծ և զհօր ազգն, և նահապետութեանն անուն կարգայ ըզեաշխ Գուգարացոց, որ էր լեալ ի զաւակէ Միհրգատայ, Դարենի նախարարի. զոր ածեալ Աղեքսանդրի՝ թողու իշխան ի վերայ գերութեանն ի վերիացոց 5 ազգացն, զոր էած նաբուզոզոնոսոր, որպէս Արիւղենոս պատմէ այսպէս ասելով. «Մեծագորն նաբուզոզոնոսոր, որ ուժգնագոյն էր բան զՀերակլէս, ի Լիւրիացոց և ի վերիացոց աշխարհն զօրածողով լեալ հասանէր և վանեալ վիանդեալ ընդ ձեռամբ նուաճէր. և զմասն մի ի նոցանէ յաջակողմն Պոնտոս ծովու տարեալ ընտելցուցանէր»։ Եւ է 10 վերիայն յեզր երկրի յարեմուտս։ Իսկ ի հովտին մեծի Բասկնոյ կարգէ նահապետութիւն զՈրդունին անուանեալ, որ ի զաւակացն Հայկայ։

Իսկ զայր խոժոռագեղ և բարձր և կոպտաբանձն և տափա- կաքիթ, խորալն և դժնահայեաց, ի զաւակէ Պաքամայ, ի Հայկայ թոռնէ, Տուրք անուն կոչեցեալ, որ վասն առաւել ժահողիմութեանն 15 ձայնէին Անգեղեայ, վիթխարի հասակաւ և ուժով, հաստատէ կուսակալ արեմտից. և յերեսացն անպիտանութենէ կոչէ զանուն ազգին Անգեղ տուն։ Բայց եթէ կամիս՝ ստեմ և ես յաղագս նորա անյաջ և փրցուն, որպէս և Պարսիկք վասն Ռոստոմայ Սագճկի հարիւր և քսան փրոց

- 1 եւ լիք իսկ ընդդէմ—հիւսիսոյ
- 1 abdefow կովկասայ / չց կովկասու
- 1 w լիք կարգէ
- 2 Անգեղաւ նահապետութեան
- 2 ՏՊ բղեշխ
- 2 երգրս գուրգարացոց / օ գարգարացոց
- 3 Հե է
- 4 ex աղեքսանդրի / ՏՊ թողեալ
- 4 ՏՊ գերութեան [ն գերութեանն]
- 4 և ի վերիացոց / և ի վերիացոց
- 5 ՏՊ զորս
- 5 քրս լիք որպէս—նաբուզոզոնոսոր (s. 6)
- 5 Հեքեո արեւդենոս
- 6 ՏՊ լիք որ
- 6 Աւ ուժգնագոյն / միւսն. բանագոյն [w՝ բազոյն]
- 6 ow զհերակլէս / միւսն. գերակլէս
- 7 Աւ ի լեւեացոց / ՏՊ լիք ի (լեւեացոց) / չցեո լեւեացոց
- 7 Աւիպցնում եմ և ըս եւս.
- 7 ՏՊ զօրածողով լեալ հասանէր ի վերիացոց աշխարհն / w հասանէր
- 8 երգրս վանել
- 8 երգրս խորտակել / Աւ վտանգեալ [եւ վտանգեալ] / միւսն. խորտակեալ Ռուդուն եմ ըս եւս. վկանդեալ
- 8 քրս զընդ ձեռամբ / ք նուաճել
- 9 եւ յաջակողմ
- 9 ՏՊ պոնդոս / w պոնտոսի

- 9 և ծովուն
- 9 ՏՊ ծովու յարեմուտս տարեալ
- 9 Հեմս. եւս. եր. 29.
- 9 Ա միայն ունի և է [և էր] վերիայն [abdefw վերին այն] յեզր երկրի [f յերկրի] յարեմուտս
- 10 abefow մեծին
- 10 չց բասկնու / և բասկնու
- 10 ք գորդունին
- 12 և այր
- 12 Աւ լիք և (կոպտաբանձն)
- 12 Աւ կոպտաբանձն անձն
- 12 Հօգր տափաղաքիթ (զ կա ուրիշ ձեռնով գլխիւն աւելացրած) / միւսն. տափաղաքիթ
- 13 և դժնահայ հայեաց
- 13 ՏՊ ի հայկակայ [օ ի հայկայ]
- 14 ՏՊ տորք / և տուրք
- 14 օ լիք առաւել
- 15 Ա կոչէին, փխ. ձայնէին
- 15 ցեղ անգեղայ
- 16 երգրս յարեմտից լճաց յերեսաց
- 17 Աւ և ստեմ / ք ասեմ, փխ. ստեմ
- 17 Աքքրս լիք եւ
- 17 Աւ վասն, փխ. յաղագս
- 18 ՏՊ լիք և (պարսիկք)
- 18 և պարսիք
- 18 օւս ուստոմայ / f ուստոմայ / օ ուստոմայ
- 18 Աւ սաճկի [և տաճկի]
- 18 Աւ փրոյ [և փեղոյ] / վճեղ փրոյ

ոյժ ասնն ունել։ Քանզի կարի իմն անյարմար թուէին և նմա երգ բանից վասն ուժեղութեանն և սրտեայ լինելոյն. որք ոչ Սամսոնի և ոչ Հերակլեայ և ոչ Սագճկին յարմարին այս զրոյցը։ Քանզի երգէին նմա բունն հարկանել զորձաքար վիմաց ձեռք, ուր ոչ գոյր գեղութիւն, և 5 ձեղքել ըստ կամաց մեծ և փոքր. և քերել եղնգամբն և կազմել որպէս տախտակ, և զրել նոյնպէս եղնգամբ իւրովք արծուիս և այլս այսպիսիս։ Եւ յեզր ծովուն Պոնտոսի դիպեալ նաւաց թշնամեաց՝ դիմէ ի վերայ. և ի խաղալն նոցա ի խորն իրրև ասպարէզս ութ, և սա ոչ ժամանեալ նոցա՝ առնու, ասնն, վէմս բլրաձև, և ձգէ զկնի. և ի սաստիկ պա- 10 տառմանէ ջուրցն ընկղմին նաւք ոչ սակաւք, և ամբարձումն ալեացն, որ ի պատառմանէ ջուրցն, վարէ զմնացեալ նաւն բազում մղոնս։ Ո՛հ, կարի է առասպելս, այլ և առասպելաց առասպել։ Բայց քեզ զի է. քանզի էր արդարև սաստիկ հօր և այսպիսեաց զրուցաց արժանի։

Բայց զկնի դորա հաստատէ զմեծ նախարարութիւնն Ծովաց ի 15 Չորրորդն կոչեցեալ Հայս։ Այլ և զնախարարութիւնն Ապահունեաց և

- 1 օւ ուժել [օ շինած ուժ ունել] ասել / Կեմե ուժել ասնն / ք ուժ ունել ասնն
- 1 Աւ լիք բանգի. լիք իմն
- 1 Աւ աննմանագոյնս, փխ. անյարմար
- 1 Ա. թուն / ՏՊ լիք և
- 1 և երգք / ՏՊ բանիցն
- 2 Աքքր ուժեղութեան
- 2 Աւ լինելոյ
- 2 ՏՊ որում, փխ. որք
- 2 օւս սամսոնի / և սամսոնի
- 3 ցլ երակեայ / օ հերակլեա / և հերակլեայ / Կ՝ երակլեայ / միւսն. երակլեայ
- 3 Աւ սաճկին [և տաճկեա]
- 3 ՏՊ յարմարին [ց յարմարին] / Աւ նմանն [օ նման], փխ. յարմարին
- 3 Աւ այն
- 3 ՏՊ զրոյցս
- 4 օ զորձաքար [օ վերան յեռոյ աւելացրած] / օ զորձաքար / և զորձաքար / քրս զձորաքար
- 4 օ և, փխ. ուր
- 4 ք գայր, փխ. գոյր / Աւ լիք գոյր
- 4 ՀԿ՝ չցեղնոգրս գեղութիւն / ք գեղութիւն
- 4 ցլ լիք և
- 5 Կ՝ abdefw ձեղքու
- 5 օւս եղնգամբն [և շինած եղնգամբ] / ՏՊ ըզնգամբ [ցլ եղնգամբ, ու ըզնգամբ, ք եղնգամբ, օգրս ըզնգամբ, Հ եղնգամբ]
- 5 Հ նաւ, փխ. և (էպոմել)
- 6 օ եղնգամբն / և եղնգամբն / օ եղնգամբն / և եղնգամբն / օւս

- Կեղնգամբ / ՏՊ ըզնգամբ [ց եղնգամբ, օգրս ըզնգամբ, ք եղնգամբ, և ըզնգամբ]
- 6 ք իւրով / Ա լիք իւրովք
- 6 օ այր, փխ. այլս
- 7 Աւ յեզր [f յեզր] / միւսն. յեզրս
- 7 օւս ծովուն մեծի / ք մեծի ծովուն / ՏՊ լիք մեծի
- 7 ՏՊ պոնդոսի / օր դիպել
- 7 Հօր նաւուց / Աւ թշնամեաց
- 8 Աւ ի խաղալ
- 8 Կ՝ ի խոր / Կ՝ քեւ իւր
- 8 Կ՝ abdefw ասպարէզս / և ասպարէզ / f ասպարէզ
- 8 Աւ ութուտան [և ութուտան] / և ութ և տան
- 8 ՏՊ ժամանեաց
- 9 օւ լիք նոցա
- 9 Խօքրս առնու
- 9 ք լիք ասնն
- 9 Աւ բոյրաձև, փխ. բլրաձև
- 9 օ, զկնի նոցա, և ի սաստիկ պատառման
- 10 Հց ալեաց
- 11 օւս, փխ. ուս
- 12 օւ լիք այլ / f լիք և
- 12 օւս օւստոմայ / f լիք օւստոմայ
- 12 օ առասպելաց այլ առասպելս
- 12 օւս առասպելս (բայց)
- 13 Կ՝ det լիք զրուցաց
- 13 Աւ արժանաւոր
- 14 ՏՊ նահապետութիւնն [ց նահապետութիւն] ծովաց
- 15 abefw լիք և (զնախարարութիւնն)

զՄանաւազեանն և զԳնունականն ի նոյն զաւակացն Հայկայ. ի բնակչացն գտեալ զպերճագոյնսն՝ տեարս կարգէ, յանուն շինից և զաւառաց կոչելով:

Այլ մոռացաք և զԳնունայ Սլաքն անուանեալ այր, զոր ոչ կարեմ
5 հաւաստեալ ասել, ի Հայկայ եթէ յառաջագոյնից քան զնա կղերոց յաշխարհիս, զոր հին զրոյցքն պատմեն լինել. բայց էր այր քաջ: Զսա կարգէ սակաւ արամբք պահել զլեւանն և որսալ զքօշան. որք անուանեցան Սլիւնիք: Այսպէս և ի նոյն իրս և զՄիանդակն անդառնալի. և ի ամանէ Մանդակունիք:

Բայց յորդուոյն Վահագնի գտեալ արս, որք ինքնակամ ինդրեցին
10 զմեհնից պաշտամունսն՝ պատուէ մեծապէս, ի ձեռն տալով նոցա զքրմութիւնն. և կարգէ ընդ առաջին նախարարութիւնսն, և անուն կոչէ Վահունիս: Սապէս և զԱռաւելեանսն և Զարեհաւանեանսն գտեալ ի զարմից առաջնոց թագաւորացն՝ կարգէ ի նոյնանուանս աւանս:

Եւ զՇարաշան ի տանէ Սարասարայ հաստատէ բղեաշխ մեծ և
15 կուսակալ յարեմտից հարաւոյ, յեղերս սահմանացն Ասորեստանի, առ ամբն Տիգրիս գետոյ, զաւառս պարզեցելով զԱրձն և ար շուրջ զնովաւ, և զլեւանն Տաւրոս, որ և Սիւմ, և զԿղեսուրն ամենայն:

Իսկ զմոկացին ի նոյն զաւառէ գտեալ այր, որ ունէր ընդ իւրեաւ
20 սրիկայս բազումս՝ նախարարութիւն հաստատէ: Նոյնպէս և զԿուր-

- 1 def զմանաւազեանն
- 1 ՏՆ զգնունականն
- 1 գրս զբղիւնոյն, ք զբղիւնունէն, փիւ.
- զբղիւնականն ի նոյն
- 1 abcdew զաւակաց
- 2 ՏՆ ի բնակչաց
- 2 ՏՆ պերճագոյն [x պերճագոյնս]
- 4 edew լիֆ և
- 4 abew զսլաքն / de զսաքն / f զսլագն
- 5 Աքս թէ / Հ յառաջագոյն
- 6 ՏՆk յաշխարհին [o աշխարհին] / f աշխարհիս
- 6 c զրուցքն / ew լինիլ
- 6 Աւ կարգէ զսա սակաւ
- 7 ՏՆ լիֆ և
- 7 abf զքուշանսն / c զբաւանսն /
- 4² edew զքօշանսն
- 8 ՏՆ սղիւնիք [koprs ողիւնիք]
- 8 c ի սոյն
- 8 Աւ լիֆ և (զմիանդակն)
- 9 c մանդագունիք
- 10 a որ
- 11 ՏՆ զմեհնիցն պաշտամունս
- 12 fg զքրմութիւն
- 12 Աւ նախարարութիւնս
- 13 ՏՆ վահունիս [x վահունիս]
- 13 c սայպէս
- 13 ՏՆ զառաւելեանն [o զարաւելեանն,
- յ զառաւելեանն]

- 13 ՏՆbcd զարեհաւանեանն / e զարեհ-
- աւանն
- 14 ՏՆ առաջին
- 14 Աւ ի նոյն անուանսն, վ² ի նոյն ան-
- ուան, ա¹ ի նոյն աւանսն, փիւ. ի
- նոյնանուանս աւանս / Հվցօրցրս ի
- նոյն, k ի նոյնանուն, փիւ. ի նոյն-
- անուանս
- 15 abdef զշարեշան / ew զշարեշան
- 15 befew սարասարայ / c սարասարա
- կ² սարասարայ / միւսն. սանասարայ:
- Հմմտ. խոր. Ա. գլ. ԻԻ, եւ. ԼԷ, յՏ, Գ.
- Թագ. ԺԺ, 37:
- 15 ՏՆ բղեշխ
- 16 ՏՆ յեղեր / b եղերս
- 16 Հց սահմանաց
- 17 Հցե գետոյն
- 17 օրցրս զանձն / w զաղձն
- 17 ՏՆ լիֆ և [y ունի]
- 18 ՏՆկ² զլեւան [koprs զլեւանն]
- 18 Հabdefց տօրոս / l տօրոս
- 18 k լիֆ զլեւանն տաւրոս որ և սիւմ և
- 18 Աւ և որ, խՏ ուր և [y որ է, x որ և]
- փիւ. որ և / Ասորիկ որ է
- 18 abdefew կլէսուրն / c կլեսուրն / l
- զկլէսուրն / x զկլէսուրն
- 19 Ացա իւրև
- 20 ՏՆ բազում / ՏՆbcd նախարարութիւնս
- 20 c հաստատէր / c զկորդացիս

զուացիս, և զԱնձեացիս, և զԱկէացիս ի նոյն զաւառաց: Իսկ
զՄիւրշտունիս և զԳողթնեցիս գտի պատմեալ ի Սիսականէն արգարե
հատուած. ոչ գիտեմ, թէ յանուն արանցն զգաւառսն անուանեալ, և թէ
յանուն զաւառացն զնախարարութիւնսն կոչեցեալ:

Իսկ յետ այսր ամենայնի մեհեան շինեալ յԱրմաւիր՝ անդրիս
5 հաստատէ արեղական և լուսնի և իւրոց նախնեացն: Եւ աղերսեալ որ
ի Հրէիցն Շամբատայ Բագարատ, որ և թագադիր և ասպետ, հանդերձ
հարկեցուցանող բանիւք, թողուլ զօրէնս հրէութեանն, և պաշտել զկուռս.
զոր ոչ առեալ յանձն՝ ըստ կամաց թողուլ զնա արքայն Վաղարշակ:

Հրաման տայ և զքաղաքն Շամբրամայ նորոգել, և յայլ բազում
տեղիս շինել քաղաքս բազմաբնակս, և շէնս գլխաւորս և մարդասիրտս:

Եւ օրէնս իմն հաստատէ ի տան թագաւորութեան իւրոյ, և ժամս
որոշէ կլից և մօից և խորհրդոց և խրախճանութեանց և զօսանաց: Եւ
կարգս զինուորութեանց, և նոցունց առաջինս և երկրորդս և երրորդս, և
15 որ ի կարգին: Եւ յիշեցուցանողս երկուս ի ձեռն գրոյ. այլ ոմն զբարի
յիշողութիւնս առնելով, և այլ ոմն զվրէժինդրութեանցն: Եւ բարւոյ
յիշեցուցանողին հրաման տայ՝ ի բարկութեանն արքայի և յանիրաւ
հրամանս՝ յիշեցուցանել զիրաւն և զմարդասիրեան: Իրաւարարս ի տանն
արբունի, իրաւարարս և ի քաղաքս և յաւանս: Հրաման տայ՝ և քաղա-
20 քացեաց մարդկան արգոյ և պատիւ լինել առաւել քան զգեղջկաց. և

- 1 ՏՆ լիֆ և (զանձեացիս) և (զակէա-
- ցիս)
- 1 c զանձեացիս
- 1 abcdew զակէացիս
- 2 bdef զուշտունիս
- 2 o զգողթնեցիս / p զգողթնեցիս /
- գրս զգողթնեցիս
- 3 Աւ հատած
- 3 b և ոչ / n եթէ
- 3 ՏՆ զգաւառն
- 3 ՏՆ անուանեն [n անուանեալ] / ա¹
- անուանեն
- 3 ef լիֆ և / o եթէ
- 4 g զաւառաց
- 5 a եհան, փիւ. մեհեան
- 6 ՏՆa նախնեաց
- 7 o միւսն շամբատա / միւսն. շամբայ
- 7 b բագարատ
- 8 օրցրս զօրէն
- 8 ՏՆf հրէութեան
- 8 ՏՆ զմեհեանս, փիւ. զկուռս
- 9 k որդ, փիւ. զոր
- 9 ՏՆ շառեալ, փիւ. ոչ առեալ
- 9 b անձն
- 9 Աւ թողուլ ըստ կամաց (a կամացն)
- 10 Աւ տուեալ
- 10 Աւ լիֆ և (քաղաքն)
- 10 cef այլ
- 11 p շինեալ

- 11 d բազմամարդս
- 11 p եւ, փիւ. և (շէնս)
- 12 g զօրէնս
- 12 Աէ լիֆ տան
- 12 4² bcdew թագաւորութեանն
- 13 Հվ¹fg ելից և մօից / միւսն. ելեմօից
- 14 p զինուորութեանց
- 14 p լիֆ և երրորդ
- 15 Աւ ի կարգին է
- 15 Հabcedegnopqrse զյիշեցուցանողս
- 15 Հ երկու / c գրոց
- 16 ՏՆ4² յիշողութիւնս [g յիշողութիւն]
- 16 Աւ զվրէժինդրութեանց
- 16 Աքգրս բարի [p ի բարի]
- 17 Վafkm ի բարկութեան
- 18 pqr լիֆ իրաւարարս
- 18 ՏՆ ի տան / p լիֆ ի (տանն)
- 19 օրցրս արքայի, փիւ. արքունի
- 19 ՏՆ լիֆ և (ի քաղաքս)
- 19 ՏՆ լիֆ և (քաղաքացեաց)
- 20 d լիֆ մարդկան
- 20 Աւ կարգ, k պարգւոյ, փիւ. արգոյ /
- վորքրս արգոյ
- 20 Հց արգոյապատիւ, փիւ. արգոյ և
- պատիւ
- 20 վորքրս լիֆ և (պատիւ)
- 20 վ² bcdew ունել, փիւ. լինել / n լի-
- նել, լուսանցում փոխած ունել
- 20 ՏՆ լիֆ առաւել / af գեղջկաց

Ժ

Եթէ ուստի՝ եզիս զպատմութիւնն զկնի մասննիցն Մօսէ Արայ Կոստանայ:

- Սկիզբն արասցուք պատմել քեզ ի հինգերորդ զրոցն Ամբիկանոսի
 Ժամանակագրի, որում վկայէ Յովսէպոս և Հիւսիսիտայ և այլք բազումք
 5 ի Յունաց: Քանզի նա բովանդակ փոխադրեաց որ ինչ ի քարտէսս
 զիւանին Եգիպտոյ, որ է Ունայ, որ յազազս թագաւորացն մերոց
 պատմէր. որ մատենանքն ի Մծրնայ էին փոխաւ անդր և ի Սինոպոլայ
 Պոնտոսէ ի մեհենական պատմութեանցն: Մի ոք անհաւատացի, քանզի
 և մեղէն իսկ ակննատես և զար աշնմ գիւանի: Եւ վկայ քեզ ի մօտոյ
 10 երաշխաւորեացէ Եկլէսիաստէ զիրք Եւսերի Կեսարացոյ, զոր ևս թարգ-
 մանել երանելի վարդապետն մեր Մաշտոց ի հայ լեզու: Խնդիր արասցես
 ի Գեղարքունի, ի զաւառին Սիւնեաց, և զացես յառաջին հազներգու-
 թեանն յերեքասաներորդ թուին, զի վկայէ յեգիպտոյ զիւանին լինել
 ամենայն զործոց առաջնոց թագաւորացն մերոց մինչև ցԱրգար, և զինի
 15 Արգարու մինչև ցԵրուանդ: Որ և այժմ կարծեմ գտանի պահեալ ի նոյն
 քաղաքի:

- 1 abcfյկնօրգրս Թ, d Ը, փխ. Ժ. / w
 զիւսակարգութեամբ զուգընթաց և
 abcf-իւն
 2 c յազազս թէ, g և թէ, փխ. եթէ
 2 Աց զպատմութիւնս / Լօրգրս զպատ-
 մութիւն
 2 a մատենիցն զինի
 2 և մատից, փխ. մատենից / ւյ չի
 մատենիցն
 2 ab իբայ / cde իբաս / ցե արայ / p
 արասայ / միւսն. արաս
 2 c կատինա / p չի կատինայ
 3 և զրոց
 4 Վabefյկոռք յովսէպոս
 4 a հիւսիսիտայ / Հեցե հիւսիսիտայ /
 o հիւսիսիտայ
 5 Տն չի ի (յունաց) [n ունի]
 5 և փոխանօրդեաց / g փոխանօրդեաց /
 c փոխադրեաց
 5 Տն և որ ինչ
 5 abefօր ի քարտէզս
 6 Ա. եգիպտայ / f յեգիպտայ
 6 abdef ուրհայ
 6 w մերոցն
 6 Ա. մերոյն պատմէր թագաւորաց
 7 Ա. մատենաք
 7 f ի մծուինայ
 7 d փոխադրեալ

- 8 Տն պոնտոսէ: Թերեւս ուղղելի՝
 պոնտոսի
 8 c չի ի (մեհենական)
 8 a ի մեհենական
 9 Տն չի և (մեղէն)
 9 Ա. եգիպտ [ae եգար] ակննատես [a
 ակննատես]
 9 Տն այն [g այնմ]
 9 Տն զիւանին
 10 k երաշխաւորեացէ
 10 ե եկլիսիստէ c եկլիսիստէ /
 d եկլիսիստէ f եկլիսիստէ / ցրս
 եկլիսիստէս / Լօրգր եկլիսիստէ /
 և էկլիսիստէ
 10 Տն զորս [g զոր]
 11 և ի, փխ. երանելի
 11 Տն չի մեր
 11 եց մաշտոց
 12 Տն bce ի գեղարքունի [ցրս ի գեղար-
 քունի]
 12 ցկօրգրս ի զաւառի
 12 a զաւառ
 12 Հյց հազներգութեան
 13 a * յեգիպտայ / d եգիպտայ
 13 abcd զիւան / c լինիլ
 14 a յամենայն
 14 Տն առաջին
 15 Տն չի և

ԺԱ.

Ընդագու մերոյ Արտաշեսի Առաջնոյ և յափեասիկոյ զնախագահութիւնն:

- Արտաշէս թագաւորէ Հայոց փոխանակ Արշակայ հօր իւրոյ ի քսան
 և ի չորրորդ ամի Արշականայ Պարսից արքայի. և յառաջագէտ և զեալ
 5 ոչ զերկրորդականն ունի գահ, այլ զաւագութեանն թեկն ածէ. որում
 հաւանեալ, յանձն առնու Արշական տալ նմա զնախագահութիւնն: Քանզի
 էր այլ հպարտ և պատերազմասէր. որ և արքունիս իւր ի Պարսից
 աշխարհին շինեաց, և զրամ առանձին զիւր պատկերն հարկանէր. և
 զԱրշական ընդ իւրով ձեռամբ կացուցանէր թագաւոր Պարսից, որպէս
 10 զՏիգրան որդի իւր՝ Հայոց:
 Բայց տայ զՏիգրան որդի իւր ցպատանի ոմն Վարամ անուն,
 որդի Դատայ, որ ի զաւակէ Դառնկայ՝ որ ի Գեղամայ, քանզի էր պա-
 տանին նշաւակ ի նետաձգութիւն կորովութեան, ուսուցանել զՏիգրան:
 15 Զնա իշխան արքունականացն արարեալ որոց, և շէնս պարգեւեալ նմա
 զՀրազդան զետով՝ յանուն նորա կոչի ազգն Վարամունի: Բայց զգուստր
 իւր զԱրտաշատայ տայ կին Միհրդատայ ումնն Վրաց բղեշխի մեծի,
 որ էր ի զաւակէ Միհրդատայ, Դարեհի նախարարի, զոր կացուցեալ
 էր Աղեքսանդրի ի վերայ գերութեանն Վերիացոց աշխարհին, որպէս
 յառաջն պատմեցաք. և հաւատայ նմա զկողմնակալութիւն հիւսիսային
 20 իւրանցն և Պոնտոս ծովու:

- 1 abcfյկնօրգրս Ժ, d Թ, փխ. ԺԱ.
 2 Տն առաջնոյ արտաշեսի / abde ար-
 տաշեսի / c արտաշեսի
 2 f զնախագահութիւնս / g զնախա-
 գահութիւն
 3 c արշականայ, փխ. արշակայ
 4 g ամին
 4 et արշակայ / a արշականայ / d
 չի արշականայ
 4 p առաջագէտ
 5 Տն ef զաւագութեան
 5 վ'no թիւն / և թէ, փխ. թեկն
 6 Ա. արշական [abcd արշականայ] յան-
 ձրն առնու
 6 de զնախագահութիւնն / Հյց զնա-
 խագահութիւն
 8 o առանձինն
 8 a չի և զրամ առանձին—պարսից,
 որպէս (s. 9)
 10 և չի իւր
 12 p զաւագ (յուսանցիւմ աւիսցում
 ՏԲ)
 12 g որ (փրամ) / օրգրս չի որ (և
 զաւակէ)

- 12 Ա. զառնկայ զեղամանոյ
 12 a քան, փխ. քանդի
 12 ab պատանի
 13 f ի նետաձգութեան
 14 քրս որոց, փխ. որոց
 14 օրգրս շէն
 14 Ա. պարգեւէ
 14 w չի նմա
 15 Տն առ հրազդան [և հրազդան]
 15 de չի նորա
 15 c կոչէ
 15 c վարամունի
 16 վ'օրգրս զարտաժամայ
 16 Հյցյկնօրգրս չի ումնն վրաց—
 միհրդատայ (s. 17)
 18 Տն աղեքսանդր / abcd աղեքսանդրի
 18 Հյցքրգր գերութեան
 18 Տն չի աշխարհին
 19 ցե յառաջն / abef յառաջագոյն /
 միւսն. յառաջագոյն
 19 Տն սմա [օրգրս չի]
 19 c հիւսային
 20 Տն a պոնտոս

ԺԲ

Խաղալն Արաւելիս յարեւմտս, եւ ձերբակալ առնել զԵրիւսոս, եւ աւարել
ընծանել Հայսց զպատկերս կոռց:

5 Յայնժամ հրաման տայ Արտաշէս՝ զօր յարուցանել յարեւելից եւ ի
հիւսիսոյ բազում յոյժ, մինչեւ ոչ զիտել նմա զհամարն, այլ յանցս եւ
յիջկանս քար ըստ մարդաթուի կարկառ՝ նշան բազմութեանն թողուլ:
Եւ խաղայ այնուհետեւ յարեւմտս, եւ ձերբակալ առնէ զԵրիւսոս թագա-
ւոր Լիւդացոց:

10 Եւ գտեալ յԱսիայ պղնձաձող սկիւղօժ պատկերս զԱրտեմիդեայ եւ
զՀերակլեայ եւ զԱպոլոնի՝ տայ բերել յաշխարհս մեր, զի կանգնեցնեն
յԱրմաւիր: Չոր առեալ քրմապետացն, որ էին յազգէն Վահուհեաց՝
զԱպոլոնին եւ զԱրտեմիդայն կանգնեցին յԱրմաւիր. իսկ զՀերակլեայն
զառնապատկերն, որ արարեալ էր ի Սիւրբեայ եւ ի Դիւլինոսէ կրեապցոյ,
զՎահագն իւրեանց վարկանելով նախնի՝ կանգնեցին ի Տարօն, յիւրեանց
15 սեպհական գիւղն յԱշտիշատ, յետ մահուանն Արտաշիսի:

1 abcdefgkloqrs ժԱ, d ժ, փիւ. ժԲ.

2 Կ²abceden արտաշէսի

2 k ձերբակալ

2 Կվ¹abdefj զԵրիւսոս զԵրեւոյց զԵրիւ-
րոս

2 Ա աւարեալ ընծանէ x աւարեալ /
վ²gprqs աւերել օ աւել ր աւերեալ

3 a ընդ պատկերս f զպատկեր /
k զկապտկերս

3 abcefnop կոռցն

4 a զօրացուցանելիս զօր յարուցանել

4 c ի յարեւելից եւ ի հիւսիսոյ

5 bedef մինչ, prqs լիք նմա

5 Հagnopqrs զհամար / bedef զհամար
նմա

6 bef իջւանս

6 adefj բազմութեան

7 Ա ե խաղայ այնու [a այնուհետեւ]
Sth լիք եւ լիք այնուհետեւ

7 Ա լիք եւ (ձերբակալ)

7 qrs ձերբակալ, k ձերբակել

7 Sth արարեալ

7 Կ²abdef զԵրիւսոս clnopqrs զԵրեւ-
րոս k զԵրոս

7 Ա լիք թագաւոր

8 a իւրեացոց, ghe իւրեացոց, c
իւրեացոց, defkloqrs իւրեացոց
[չվ իւրեացոց], փիւ. իւրեացոց

9 Sthabedf ոսկէղօժ / k ե պատկերս

9 lo զարտեմիդայ / վ²nqrs զարտեմի-
դայ / w²abcefn զարտեմիդայ [a զար-
տեմայ, w² զարմեմայ] զից, փիւ.
զարտեմիդայ

9 c լիք եւ (զհերակլեայ)

10 Հցե զապոլոնին

10 k կանգնեցնեն

11 Հ լիք էին / ր որք էին

11 Sth յազգէ [չ յազգէն]

12 abdef զապոլոնի

12 Ա զարտեմիդայ զիցն / Հց զարտեմի-
դան

12 a զհերակլեայ / cef զհերակլեայ / Sth
զհերակլայն [Հց զհերակլեան, օ
զհերակլեայն]

13 cf զառնի պատկերն

13 Sthbedef զոր

13 a ի սիւլիլիա bde ի սիւլիլիայ, cf
ի սիւլիլիա / օր ի սիւլիլիայ / rs ի
սիւլիլիայ

13 bedef ի գիւղնոսէ օ ի գիւղնոսէ /
a ի պոնդոսէ, փիւ. ի գիւղնոսէ

14 f կրեապցոց

14 b ե զվահագն

14 loqrs վահագն / k զվահագն

14 p իւրոց, փիւ. իւրեանց

14 Աց նախնի վարկանելով

14 Խվ²nopqrs վերականգնելով, փիւ.
վարկանելով [ց յուս, ուրիշ մեոխով
վերականգնելով, ե լիք վարկանելով]

14 Հi նախնի վարկանելով (i նոյն
մեոխով միջին աւելցրած ե վարկա-
նելով)

15 Sthn սեփհական

15 Հ զիւղն / abefg զեօղն / c զեաղն

15 Ա զիւղն, փիւ. յետ

15 abde արտաշէսի c արտաշիսի

Բայց Արտաշիսի նուաճեալ զցամաքս միջոցաց ծովուցն երկոցունց՝
լնու զՈվկիանոս բազմութեամբ նաւաց, ծառայեցուցանել կամելով
զրոյր արեւմտս: Քանզի մեծ յոյզք խոտովութեանց եղեալ ի հոռմ՝
ոչ որ ընդդիմանայ նմա հօրապէս: Այլ ոչ զիտեմ ասել յորախի
5 ազգմանէ, ահագին իմն ազմուկ լեալ շփոթից եւ բազմութեան զօրացն
զմիմեանս կոտորեալ. իսկ Արտաշէս փախուցեալ մեռանի, որպէս ասեն՝
յիւրոց զօրացն, թագաւորեալ տմա քսան եւ հինգ:

Բայց ե յեւլլաղայ առեալ պատկերս գիւրիսի, զԱրտեմիդեայ,
զԱթենայ, զՀեփեստոս, զԱփրոդիտայ՝ տայ բերել ի Հայս. որք ոչ
10 ժամանեալ միջամուխ լինել յաշխարհս՝ լսեն զրօթ մահուանն Արտաշիսի.
եւ փախուցեալ ընկնուն զպատկերսն յամրոցն յԱնի. եւ քորմբ զնոցին
զհետ լինելով, զաղարեն առ նոսա:

ԺԳ

15 Վկայութիւնք փեղեքակալութեանն Արաւելիս եւ կապելոյն զԵրիւսոս,
յայլոց պատմագրաց:

Չայս ասացեալ պատմագրացն Յունաց, ոչ միոյ կամ երկուց, այլ
բազմաց. ընդ որ տարակուսեալ մեր՝ բազում խոյլ խնդրոյ արարար:
Քանզի լուար ի պատմութեանց սմանց՝ կիւրոսի սպանեալ զԵրիւսոս եւ
բարձեալ զթագաւորութիւնն Լիւդացոց: Եւ զարձեալ պատմի առար-

1 abcde արտաշէսի

1 Հվ²gkloqrs արտաշէս ի նուաճել,
փիւ. արտաշիսի նուաճեալ

1 c ցամաքս / Հ զցամաք / վ²kloqrs
զցամաքաց / վ¹ զցամաքամիջոցաց,
փիւ. զցամաքս միջոցաց

2 abefjprqs խուլ

2 abdef նաւուց

2 c ծառայեցուցանէ

2 Ա կամեցեալ

3 f յոյզ / Sth խոտովութեան

3 Sthabc ի հոռմէ / d ի հոռմ / f ի
հոռմէ

4 Ա նմա ընդդիմանայր

5 b յազգմանէ...լիեալ

5 Sth լիք եւ

6 ԱՀ կոտորել

6 abde ասի / c լիք ասեն

7 a իւրոց / Sth զօրաց

8 Ա լիք եւ

8 յլ յեղձաղայ / k յեղձաղայ

8 Կ² զպատկերս

8 Ա զգիւրնի

8 Հե զարտեմիդայ / abef զարտեմի-
դայ / c զարտեմիդայ / Sth զար-
տեմիդայ [ց զարտեմիդայ]

9 Sth զեփեստոս / w զհեփեստոս

9 վ¹kl զափրոդիտայ

9 Sthef որ

10 Sth միջամուտ

10 abcde արտաշէսի

11 f յամուրն

11 Ա նոցա / ք նոցին

12 Հ հետ

12 c առնելով, վ¹prqs դնելով, փիւ. լի-
նելով

13 abcdefgkloqrs ժԲ, d ժԱ, փիւ. ժԳ.

14 a վկայութիւն

14 abcde արտաշէսի

14 cf կապելոյ

14 abclnopqrs զԵրիւսոս / defk զԵրիւսոս

15 c պատմագրացն

16 abef պատմագրացն

16 j միայն, փիւ. միոյ

16 f լիք կամ

17 c խոյս

17 k խնդրելոյ, փիւ. խնդրոյ

18 Sth լսեալ [q լսել եմբ, prs լսեմբ]

18 ab զԵրիւսոս / clnopqrs զԵրիւսոս /
cf զԵրիւսոս / օ զԵրիւսոս

19 ag զթագաւորութիւն

19 Sth լիւդեացոց [p լիւդեացոց / Հ լի-
ւդեացոց / օ լիւդեացոց] / bedef լի-
ւդացոց

19 Ա առարկութիւնն / ցե առարկու-
թիւն

կութիւնն կրիւտայ և ներտաներայ. և է ներտաներոսս այս վերջին թաղաւոր եղիպապոց, ի Մանեթոսէ պատմեալ, զոր ոմանք հայր Աղեքսանդրի ասացին: Եւ պտանեմք զժամանակս կրիւտայի երկերիւր ամառ յառաջ քան զնեքտաներայն, իսկ զնեքտաներայ ժամանակս աւելի ևս երկերիւր ամառ յառաջ եղեալ քան զառաջնոյն Արտաշիսի թաղաւորի հայոց:

Բայց քանզի բազումք են, որ ասեն զկրիւտոս մերոյ Արտաշիսի կալեալ, և ոճով իմն պատմեն՝ ևս հաւանեալ ևմ: Քանզի ասէ Պոլիկրատէս այսպէս. «Վեհ ինձ Արտաշէս Պարթև քան զՄակեդոնացին 10 Աղեքսանդր, զի կալով յիւրում աշխարհին՝ իշխեաց թերայ և Բարեկոնի. և չեւ ընդ Ալիւս գետ անցեալ՝ զլիւզականն սատակեաց զգորս, և կալաւ զկրիւտոս. և յառաջ քան յԱսիայ հասանելն՝ յԱտտիկէ զղեկին քարոզեցաւ: Աւաղ բախտին. միայն թէ ի տէրութեանն և ոչ ի փախստեան էր վախճանեալ»:

15 Հանգոյն զմին ասէ Եւսեբորոս. «Փոքր Աղեքսանդրի և Դարեհի պատերազմն առ Արտաշիսի բաղդատեալ. քանզի նոցայն ոչ ի փոշոյն մաքուր երեւէր լոյս տուրջեանն. այլ սա ծածկեաց նետածուլթեամբն և ստուերացոյց զարեգակն, ձեռագործ զիշեր զմիջօրէիւ արարեալ: Ոչ փախստեալ՝ համբաւարեր Լիւզացոցն թողեալ. այլ և զթաղաւորն նոցին

1 ղabclnoթգ կրիւտայ, Կ՝Հձթցս կրի-
դիւտայ, Կ՝ կրիդիւտայ, և կրիդիւտայ,
f կրիմիդեայ, և կրիմեայ, փիւ.
կրիւտայ

1 և ներտաներայ / վրս ներտաներայ
1 ՏՆ և ներտաներոսս / վրս ներ-
տաներոսս / և ներտաներոսս, փիւ.
է ներտաներոսս

2 ՏՆ թաղաւոր է

2 ՏՆ եղիպապոց [օ զիպապոց, ր
զիպապոց, երս զիպապոց]

3 abde աղեքսանդրի / Հ ժամանակս

3 abgoթցս կրիւտի / de կրիւտոսի
cf կրասոսի

4 և ամա, փիւ. ամա

4 և քան զնեքտաներայ / և քան զնեք-
տաներայն / ՏՆ քան զնեքտա-
ներայ

4 և իսկ զնեքտաներայն / acef չի
իսկ զնեքտաներայ ժամանակս աւելի

4 և չի ժամանակս աւելի

5 Ա չի ևս / f ամօթ

5 ՏՆ զառաջին

5 abders արտաշէսի / և արտաշէսի

7 abde զկրիւտոս / f զկրիւտոսս /
թցս զկրիւտոս

7 abede արտաշէսի

8 ՏՆ հաւանիմ

9 el պոլիկրատէս / և լի պոլիկրատէս /
և պաւլիկրատէս / և պոլիկրատէս

9 օ զաղեքսանդր մակեդոնացի / Ա

զմակեդոնացին, rs զմակեդոնացի

10 abde աղեքսանդր / և աղեքսանդր

10 de բարեկոնի / f բարեկոնի

11 և մինչև, փիւ. չեւ / f չեւ ևս ընդ

11 Ա ալիս / ՏՆ ալիւսս [ր ալիւսս]
Կ՝ ալիւս / Գևուս և և և ալիւս

11 Ացլոթցս զլիւզականն [և զլիւզ-
ականն] / ՏՆ զլիւզականն [և զլի-
ւզականն]

11 ր կալեալ

12 acf զկրիւտոս / bde զկրիւտոսս

12 Կ՝ade զասիա

12 Տ յետտիկէ [ց յատտիկէ]

13 Հից ի տերութեան

13 abdef ի փախստեանն

15 Ա ասէ յանգոյն զմին

15 abef և աղաբոս, փիւ. եւ աղաբոս

16 ՏՆ պատերազմ

16 abde արտաշէսին / և արտաշէսին

16 և նոցան

16 Հabede ի փոշոյն / ՏՆ չի ի (փո-
շոյն)

17 և երեւր

18 և զմէջաւրէիւ

18 և չի ոչ փախստեայ—թողեալ (s. 19)

19 Կ՝bde ի [Կ՝x չի] լիւբէացոցն, և ի
լիւբէացոցն, ef ի լիւբէացոցն, ցլո
թցս լիւբէացոցն, և լիւբացոցն, Հ

լիւբացն, փիւ. լիւբացոցն
19 Ա լիւբացոց (և լիւբացոց), փիւ.
նոցին

զկրիւտոս ի տաղակի հրամայեաց կացուցանել: Վասն սորա և ոչ ուղիւր զգետն ստուարացոյն, արմամբն ի ձմեռնային նուազութիւն իջուցա-
նելով. վասն զի և զթուոցն եցոյց տկար լինել՝ բազմութեամբ զօրացն,
մինչ զի հափոյ պէտք եղեն առաւել քան զհամարոյ: Նա ընդ այս ոչ
5 հպարտացաւ, այլ արտասուեաց ասելով. «Աւաղ փառացս անցաւորի»:

Գրէ և Սկամազրոս այսպէս. «Քարկանք լինէին հպարտացելոյն
Լիւզացոց կրիւտայ՝ Պիւթիայ հարցունն պատասխանելով. «կրիւտոս
անցեալ ընդ Ալիւս գետ՝ քակեցէ զիշխանութիւնս»: Զոր նորա զօտարաց
կարծեցեալ՝ զինքն քակէ. բանդի կալեալ զնա Պարթևին Արտաշիսի
10 հրամայեաց հանել յերկաթեղէն տաղակ: Իսկ կրիւտոսի յիշեալ զրոման
Սողոմնի Աթենացոյ, ասէ յիւր լեզուն. «Ո՛վ Սողոմն Սողոմն, զեղեցիկս
բարբառեցար, ոչ երանել զբարբառաւորութիւն մարդոյ մինչև ի վախճանս»: Եւ լուեալ սրբ մերձն կային՝ պատմեցին Արտաշիսի, եթէ զնոր ոմն
աստուած կարդայ կրիւտոս: Եւ զթացեալ Արտաշիսի՝ հրամայեաց ածել.
15 և հարցեալ և ուսեալ, թէ զինչ է որ աղաղակեացն՝ հրամայեաց ներել
զտանջանսն»:

Գրէ և Փղեկոնիոս. «Ամենեցուն թաղաւորաց հուժկու եղեալ

1 abf զկրիւտոս / cde զկրիւտոսս

կրիւտոս / և կրիւտայ

1 և կացուցանել հրամայեաց

1 Հ որոյ, փիւ. սորա

1 Հե չի ոչ

1 և և ուղիւ [չց ուղիւ]

2 Ա զգետոյն [և զգետոցն] և զգե-
տին

2 de ստուարացին / Հ ստուացոցին
cf ստուերացոցին

2 Ա արմամբ

2 Ա նեղութիւն, փիւ. նուազութիւն

3 ap չի և

3 Ա զթուոց [և թուոց] / Կ՝ թուոցն

3 ce լինել / ՏՆ չի լինել

4 kl զհամարոց

4 ՏՆ չի նա

5 ՏՆ հպարտացեալ

6 ՏՆ և կամազրոս / Ա և կամազրոս
/ և կամազրոս: Ուղղում և և և այս-
պէս ըստ շատի ցուցման:

6 վթթցս խարանք

6 ՏՆ հպարտացելոցն

7 Կ՝abdgnoթցս լիւբէացոց, և լիւ-
բեացոց, Հeflex լիւբէացոց, փիւ.

լիւզացոց

7 Հadeg թխտի, և թխտի, f թխտի
Կ՝ լի թխտի, և ր թխտի, Կ՝
ուտեայ, փիւ. պիւթիայ

7 abde կրիւտոս

8 Ա ալիս / ՏՆ ալիւսս [օ ալիւս, ր
ալիւս]

8 և քակեացէ / և քակեաց

8 Ա նա, փիւ. նորա

9 bedef կարծեալ

9 Ա քակե / և պարթին

9 abde արտաշէսի / վթթոթցս արշա-
կայ, փիւ. արտաշիսի

10 Ա յերկաթեղէն տաղակ հանել

10 և կրիւտոսի / bde կրիւտոսի

10 ՏՆ զրան [Հegkno զրանն]

11 ԱՀ սիղոնի / օ սողոմնի

11 ԱՀ սիղոնի / սիղոն [և սիղոնի]

11 ՏՆ և զեղեցիկ

12 և բարբառաւորութիւն

12 Հ ելանել, փիւ. երանել

12 ՏՆ ցվախճան

13 Ա իսկ, փիւ. և

13 ՏՆ և որ

13 abede արտաշէսի

13 և չի եթէ զնոր ոմն—արտաշիսի (s. 1.)

13 ց թէ

13 ԱՀ իմն, փիւ. ոմն

14 և կարգաց

14 abede կրիւտոս

14 abde արտաշէսի / և արտաշէսի

15 ր չի թէ

15 և ներել, փիւ. ներել

17 և զփղիզոնիս / և փղիզոնիս / և
զփղիզոնիս / և փղիզոնիս / և փղի-
զոնիս / և փղիզոնիս [Հց փղի-
զոնիս, օ փղիզոնիս, Կ՝ փղիզոն-
նոս, և զփղիզոնիս, և փղիզոնիս]

/ և փղիզոնիս

17 ՏՆ ամենայն

17 վ յուժկու / վ՝ հոժկու / և յաւժու

Պարթևն Արտաշէս, ոչ միայն զԼիւզացիս վանեալ և զԿրիստոս կապեալ, այլ յԵլէսպոնտոս և ի Թրակէ զտարեբցն փոխեաց զընտելին. ծովագնաց ընդ երկիր բերեալ լինէր, և ընդ ծով հետեակելով. Թնտաղացւոցն սպանալով, և համբաւն հիացուցանէր զՀելլենականն: Կործանեաց 5 զԼակեդեմոնացիս, փախոյց զՓոկէացիս. Դովկրացիք անձնատուրք եղեն, Բիւտացիք մասն են ի կաղմածոյ նորա. առ հասարակ նմա Ելլաղայ մատուցանէր զաշն: Յետ փոքու ժամանակի աղէտք անցին զամենեքումք. ոչ այնքան թշուառացաւ Կիւրոս ընդ Մաքրութիս պատերազմելով, ոչ այսպիսի կիրս կրեաց Դարեհ ի Սկիւթացւոցն փախուսան, և ոչ 10 Կամբիւսէս յԵթովպացիս. փոքր և Գսերքսին յԵլլաղայ զօրու երթալն, թողով նոցա զգանձս և զխորանս, միայն կենդանի փախուցեալ մաղապուր: Այլ սա մեծամեծ յաղթանակօք պանծացեալ՝ ի յիւրոց զօրացն խողխողի:

Արդ՝ ևս հաւատարմութեան արժանի համարիմ զայսոսիկ պատմութիւնս. և զայն Կրիստոս, որ առ Կիւրոսիւ և կամ Ներտաներաւն պատմին, կամ սուտ լեալ և կամ միով անուամբ բազում թաղաւորաց 15 վարեալ, որպէս յօղովից է սովորութիւն:

- 1 և պարթև
- 1 ՏԽ և ոչ
- 1 Ա զԼիւզացիսն [c զԼիւբացիսն] / Կ՝
ցկոթգրսx զԼիւբացիս / և զԼիւբացիս
- 1 abf զԿիւրոսս / de զԿիւրոսս
- 1 Ա կապեաց
- 2 ԱՀ յԵլէսպոնտոս [cd յԵլեսպոնտոս] / վճօթգրս յԵլենպոնտոս / և յԵլենպոնտոս / ն յԵլենպոնտոս / վ յԵլենպոնտոս / x յԵլեսպոնտոս
- 2 օթգրս ի Թիւրակէ
- 2 ՏԽ զտարեբցն [pqrs զտարեբցն]
- 2 Կ՝abdef զընտելինս
- 3 և ունէր, փխ. լինէր
- 3 ՏԽ Թնտաղացւոցն / a Թնտաղացւոցն / Հdex Թնտաղացւոցն / f Թնտաղացւոցն
- 4 Ա չիք և / c զՀելլենականն
- 5 և զԼակեդոմոնացիս / a զԼակեդոմոնացիս / Կ՝ լակիդեմոնացիս
- 5 c զՓոկեացիս
- 5 և զովկէացիք / Վտ զովկրացիք / Կ՝ զովկարիք / x լովկրացիք / միւսն. զովկրացիք
- 5 Ա եղեն անձնատուրք [a անձնատուրք]
- 6 Հցեւ բիւտացիք
- 6 Կ՝Հabdeyjk ի կալուածոյ
- 6 Ա ընդ ամենեկին, փխ. առ հասարակ
- 6 և նման, փխ. նմա
- 6 աւ հելլեզայ / Կ՝x ելլաղա

- 7 c չիք զաշն
- 7 ՏԽ աղէտք / Ա աղէտն
- 7 ab ամենեկումք
- 8 և Կիւրոսս / ցկեթգրս Կրիստոս
- 8 a մաքրութիս
- 9 Ա յիսկիւթացւոցն [a յիսկիւթացւոց, b յիսկիւթացւոցն]
- 9 Տ պահուստ, Նվ՝ ապատուհաս, փխ. փախուստ
- 9 Ա չիք և
- 10 օ քսերքսէսին
- 10 Ա ելլաղայ [bc ելլաղա]
- 10 abed երթեալն
- 12 վճօթ մաղապուրծ
- 12 Աց չիք ի (յիւրոց)
- 13 ցե զօրաց / c խողողի
- 14 օ արժանի հաւատարմութեան
- 14 p համարիմ արժանի
- 14 Ա պատմութիւն
- 15 a Կիւրոս / bde Կիւրոսս
- 15 pqrs չիք որ
- 15 Ացթօթգրս չիք և (կամ)
- 15 և նեկտաներաւն / de նեքտաներաւն / f նեքտաներաւն / pqrs նեքտենարաւն
- 16 Ա պատմին
- 16 bcef սուտք
- 16 Ա լեալք / w չիք լեալ
- 16 c չիք և
- 16 Ա բազմաց վարեալ թաղաւորաց [c զթաղաւորաց

ԺԳ.

Յաղագս թագաւորեալն Տիգրանայ Միջնոյ և. ընդդէմ կալոյ զօրացն Յունաց, և զԱնեկանսն շինելոյ, և առաւանս առնելոյ ի Պաղեստին:

Յետ Արտաշիսի Առաջնոյ թաղաւորէ Տիգրան որդի նորա ի քառասուն 5 և յիններորդ ամի Արշականայ թաղաւորի Պարսից: Եւ ժողովեալ զզօրս Հայոց՝ ընդդէմ երթալ զօրացն Յունաց, որք յետ մահուանն Արտաշիսի հօրն իւրոյ և ցրուելոյ զօրացն՝ հետամուտ լեալ զիմեալ գային յաշխարհս մեր: Որոց ընդդէմ պատահեալ Տիգրանայ՝ արգելեալ ի վերջ նահանջէ: Եւ ի քեռայր իւր Միհրդատ հաւատացեալ զՄաթաք և զհօգս 10 Մէջերկրայցն և զօր բազում թողեալ առ նմա՝ զառնայ յաշխարհս մեր: Առաջին զօրձ զմեհանսն շինել կամեցաւ: Իսկ քրմացն, որ եկեալ էին ի Յունաց, զմտաւ ածեալ, զի մի ի խորագոյն Հայս վարիցին՝ պատճառեցան ըղձութիւնս, իւր թէ զիքն անդէն կամիցին զընակին: Որում հաւանեալ Տիգրան, կանգնեաց զՈղիմպիական պատկերն Դիոսի 15 յամուրն յԱնի, և զԱթենայն ի Թիւ, և զԱրտեմիդայ զմիւս պատկերն յերկրայ, և զԵփեսոսուն ի Բաղայառինջ: Բայց զԱփրոդիտեայ զպատկերն, իւրեւ Հերակլեայ տարփաւորի, առ նորին պատկերին Հերակլեայ հրամայ-

- 1 abcfjglopqrs ԺԳ, d ԺԲ, փխ. ԺԳ.
- 2 Հցեք թագաւորութեան
- 3 ՏԽ զմեհանսն [c զմեհանսն] / c զմեհանսն
- 3 abde արշաւան / f արշաւանք
- 3 f չիք առնելոյ
- 3 ՏԽ ի պաղեստինէ
- 4 Կ՝bde արտաշէսի / c արտաշէսի
- 4 ab ի ի. և յիններորդ / Կ՝dfe ի քառասուն և յիններորդ [f ի խիւրորդ] / g տաններորդի / միւսն. յինն և տաններորդ
- 5 ՏԽcf արշանակայ [ցկթգրս արշականայ, օ արշակայ]
- 5 c զաւրս
- 6 Ա հօր նորա արտաշէսի [c արտաշէսի, f արտաշիսի]
- 7 a եղեալ
- 7 Ա չիք զիմեալ
- 8 ցց որոց / միւսն. որոյ
- 9 w պահանջէ, փխ. նահանջէ
- 9 rs զմաթաք
- 10 c մէջերկրայցն / ՏԽ մէջերկրայցն [թօ միջերկրայցն, x մէջերկրայցն, Հվճեթգրս մէջերկրայցն]
- 10 ՏԽ չիք առ
- 11 bc զմեհանսն
- 11 a կամեցեալ շինել / bcedf կամեցեալ
- 11 ab քրմացն / Կ՝ քրմացն
- 11 Ա չիք եկեալ էին

- 12 a զմի, փխ. զի մի
- 12 c վարիցեն
- 13 վ՝ պատճառեցին
- 13 Ա զըղձութիւնս
- 13 ՏԽ կամին
- 13 Ա զընակութիւն
- 14 ՏԽdef զՈղիմպիական / c զՈղիմպիական
- 15 օր անի
- 15 d զաթենեայն ՏԽ զաթենաս [Խվ՝ օթս զաթենաս, p զաթենոս, n զաթենայն]
- 15 Կ՝bce ի Թիւ / a ի Թիւ / f ի Թիւն
- 15 ՀԱց զարտեմիդեայ [d զարտեմիդեայն]
- 16 ՏԽԿ՝ զԵփեսոսն [ց զԵփեսոսուն, Հ զԵփեսոսուն] / w զԵփեսոսուն / c զԵփեսոսս / b չիք և զԵփեսոսուն
- 16 Կ՝acdef ի բաղայինջ / b չիք ի բաղայառինջ
- 16 վճեթ զափրոդիտայ / w զափրոդիտայ
- 16 de պատկերն
- 17 abdefjpx երակեայ / rsx հերակլեայ / միւսն. երակեայ
- 17 օթ չիք տարփաւորի առ նորին պատկերին երակեայ
- 17 bcedfx երակեայ / w հերակլեայ / միւսն. երակեայ

և այդ կանգնել յաշտից տեղիսն: Եւ ցասուցեալ ընդ վահունիսն, եթէ ընդէր յիւրեանց սեպհականին իշխեցին կանգնել զպատկերն Հերակլի, զառաքեալն ի նորին հօրէ՝ ընկենալ զնոսա ի քրմութենէն, և զգիւն յարքունիս ամենու, յորում պատկերքն կանգնեցան:

- 5 Եւ այսպէս մեհեանա շինեալ, և առաջի մեհենիցն բազինա կանգնեալ, զոնս ամենայն նախարարացն հրամայէ մատուցանել հանդերձ երկրպագութեամբ. զոր հառեալ յանձն արանց ազգին Բագրատունեաց. յորոց զմիայ ուրումն զլեզուն հատեալ, որում անուն էր Ասող, վասն պատկերացն անարկանաց՝ ոչ ալ ի իր խոշտանգէ. բանդի յանձն առին ուսել ի զոնիցն արքայի և զմիս խողի, թէպէտ և ոչ ինքեանք զոնցին երկրպագութեամբ:
- 10 վասն որոյ առնու ի նոցանէ ի բաց զիշխանութիւն զօրուն. բայց միայն զթաղակապ ասպետութիւնն ոչ հանէ: Ինքն իջանէ ի Միջագետս, և գտեալ անդ զԲարշամինայ զպատկերն, զոր ի փոսկրէ և ի լիւրերէ կաղմեալ էր արծաթով՝ հրամայէ տանել կանգնել յաւանին թորդան:

- 15 Եւ նոյն հետայն զիմէ յաշխարհն Պաղեստինացոց՝ վրէժս պահանջել ի Պաղոմայիդ կղէտպատրայ յաղագս Դիոնիսի որդւոյ նորա առ հայր իւր յանցանաց: Առեալ զերի բազում և ի Հրէից՝ նստի շուրջ զՊաղոմայիդ քաղաքաւ: Իսկ զշխոյն Հրէից Աղեքսանդրիայ, որ և Մեսաղինայ, որ էր լեալ կին Աղեքսանդրի, որդւոյ Յոհաննու, որդւոյ Շմառնի, եղբոր

1 opqrs չիֆ և ցասուցեալ ընդ վահունիսն

1 ց թէ

2 Sth կանգնեցին [ց կանգնել]

2 c պատկերն

2 ԱնՏ երակլի [ցն երակլի] / Ե հե-բակլի

2 Sth առաքեալ

3 Ա ի նորուն

3 Հցել ընկենալ

3 Ա ի քրմութենէն, հանդերձ զգեօղսն [c զգեալսն, d զգիւղսն] յարքունիսն ունելով, յորում

3 ց զգեօղսն

4 Հցլ առնուլ

4 ք կանգնեցին

5 d զմեհեանս

5 de առաջին

6 kl զոն

6 Ա չիֆ հանդերձ

6 ք երկրպագութեամբն / a երկրպագութիւն

7 Sth չիֆ արանց. չիֆ յորոց

8 Ե ումնն, փիւ. ուրումն

8 Ա հատանելոյ [c հատանէ]

8 Sth որում

9 Sth անարկութեան

9 Sth և ոչ

10 Sth չիֆ արքայի

11 def չիֆ ի բաց

12 k ասպետութիւն

13 de դտանէ

13 d պատկերն

13 Ա զոր պատկեր

13 Sth ի փոսկրոյ / Ե ի փոսկրէ

13 c ի բիւրդէ

14 վճեռ յանին, քգրս յանի, օ զան, փիւ. յաւանին

14 ք ի թորդան

15 Sth զրէժ

15 Ա պահանջելով [d պահանջել]

16 de ի պաղոմայիդայ / Կ ի պաղոմայիդայ / վ ի պաղոմայիդ / Ե ի պաղոմայիդ

16 abcf ի պաղոմայիդայ [փ ի փոսկրէ պատրայ, c կղէտպատրայ] / d կղէտպատրայ / Ե կղէտպատրայ

16 c որդւոյն / ց հայրն

17 d չիֆ և

17 Sth ի հրէիցն [ց հրէից]

17 c պաղոմայիդ

18 վճ զղշխոյն / Կ զղժխոյն

18 abde աղեքսանդրոս / c աղեքսանդրի / ֆ աղեքսանդրոսի

18 c մերսաղինա / Ե մեսաղինա

19 Ա և, փիւ. էր

19 Ա կին լեալ

19 ֆ աղեքսանդրի

19 def յովհաննու

19 prs եղբայր

Յուդայ Մակարէի, որ զայնու ժամանակաւ ունէր զթագաւորութիւնն Հրէից, ինչս բազումս տալով՝ դարձոյց զնա անտի: Քանզի էր լուեալ և համբաւ, թէ վայկուն ոմն անուն յեղուզակ խոսկէր զերկիրն Հայոց, զլեառն ամուր կալեալ, որ մինչև ցայժմ յանուն յեղուզակին կոչին վայկունիք:

ԺԵ

Դիմումն ի մեզ Պոմպէի Հռոմայեցոց զօրավարի և առնուլն զՄամաֆ, և մսին Միեղասայ:

- Յայնմ ժամանակի Պոմպէոս Հռոմայեցոց զօրավար զօրօք բնագօք
- 10 եկեալ հասեալ ի Միջերկրեայս՝ զՍկաւրոս սպարապետ իւր յԱսորիս առաքէ՝ տալ պատերազմ ընդ Տիգրանայ: Որոյ եկեալ, և ոչ պատահեալ Տիգրանայ, քանզի էր դարձեալ իւր աշխարհն վասն խուճապանաց յեղուզակին: Անցեալ Սկաւրոսի ի Դամասկոս, և տեսեալ զքաղաքն առեալ ի Մետեղայ և ի Դուզայ՝ զնոսա հալածեալ անտի, ինքն ի հրէստան փութայր հասանել ի վերայ Արիստարուղի, յօգնականութիւն եղբոր նորա երիցու, Հիւրկանու քահանայապետի, որդւոյ Աղեքսանդրի:

1 Ա մակարեայ / օ մակարայի

1 ֆ ժամանակօք

1 ֆ զթագաւորութիւն / Կ թագաւորութիւն

2 քգրս հայոց, փիւ. հրէից

2 Ա ինչս տալով բազում զնա անտի դարձոյց

2 ֆ չիֆ և

3 c զհամբաւէ / abd եթէ

3 Ա վայկուն / opqrs վայկունն, փիւ. վայկուն

3 Ա յեղուզակ

3 Sth խոսկէ / Ե երկիրն

4 Sth և, փիւ. մինչև

4 Sth այժմ

4 a եղուզակի / eo եղուզակին / bcde յեղուզակին

6 abcfցlopqrs ԺԴ, d ԺԴ, փիւ. ԺԵ.

7 c չիֆ ի մեզ

7 Ե մոմպէի / վճlopqrs պովպիոսի / Կ պովէ պիոսի / վճ պովպիոսի / Ե պովպիոսի

7 a հռոմայեցոյ

7 Կ զօրավարին / Աց առնուլ

8 ԱՀցո մահ / klpqrs մահու

8 վ հրադայ, rs հրադատեայ, փիւ. միհրադատայ

9 վճո պովպիոս / Կ պովպիոս / lopqrs պովպիոս

10 c չիֆ ի (միջերկրեայս)

10 Sth ի միջերկրայս [ց միջերկրեայս]

(Ե ի միջերկրայս / Ա ի [a չիֆ ի] միջերկրայս)

10 ԱՀցkլ զսկօրոս [cf զսկօրոս]

10 ցց սպարապետն / abdef զսպարապետն

11 l որ

11 Ա չիֆ որոյ [d ունի] եկեալ և ոչ պատահեալ տիգրանայ

11 l ոչ քառից սկսած մինչև եր. 132, s. 20 յետ քառից՝ ինն մասն Կ եւ Ա խմբի հետ Կ:

12 քգրս յաշխարհն

12 d խուճապ

13 Ա յեղուզակին [a եղուզակին]

13 a սկօրոս / bde սկօրոսի / ֆ սկօրիոս / Sth սկաւրոս

13 opqrs չիֆ ի դամասկոս

14 ցk աւերեալ, փիւ. առեալ

14 Ա ի մետեղայ [c մետեղայ] / Հցն ի մետեղայ / վճ ի մետեղայ / վճopqrs ի տետեղայ

14 վ ի խուզայ

14 Հցkl անտի [l անդի] հալածեալ / Ա չիֆ անտի

14 c և ինքն հրէաստան

15 cdegk արիստարուղի / օ արիստարուղի

15 Sth օգնականութեամբ [n օգնականութիւն] / l յաւանականութեամբ

16 a յեղբօր

16 abde աղեքսանդրի

Իսկ Պոմպէի պատերազմեալ ընդ Միհրդատայ՝ տեսանէ ստտիկ ընդդիմակացութիւնն և ահագին մարտս, և վտանգի յոյժ. սակայն բազմութեանն յաղթեալ՝ փախստական լինի Միհրդատ ի կողմանս Պոնտոսի: Յորմէ իբրև զերծեալ Պոմպէոս, որում ալն ոչ ունէր, և առեալ զՄաթաք, և կալեալ զորդի նորա զՄիհրդատ՝ նստուցանէ զօր ի քաղաքին. ինքն ոչ հետամուտ լինի նմա, այլ ընդ Ասորիս ի Հրէաստան փութայ հասանել: Եւ ի ձեռն հօրն Պիղատոսի Պոնտացւոյ զՄիհրդատ սպանանէ թունաւոր դեղովք: Վկայէ այսմ բանիս և Յովսէպոս ի ճառին, որ վասն ապրսամին պատմէ, այսպէս ասելով. «Պոմպէի հուպ յերկրով հասանեն աւետիք մահուանն Միհրդատայ»:

ԺԶ.

Յաղագս յարձակելոյն Յիգրանայ ի վերայ զօրացն Հռոմայեցւոց, և խոյս ալ Գաբիաթոսի, և արձակելոյ զմանուկն Միհրդատ:

Իսկ թաղաւորն Հայոց Տիգրան զգերութիւնն Հրէից նստուցեալ յԱրմաւիր և յաւանին Վարդգէսի, որ ի վերայ Քասաղ գետոյ, և զյեղուղական բնաջինջ արարեալ ի լեռնէն, և զսուլն Միհրդատայ

1 Վրտ պոմպիոս / ցե պոմպէոս / լ պոմպէիոս / օրգրս պոմպիոս
1 rs հրադատայ, փխ. միհրդատայ
1 Ա զսաստիկ
2 Տնք ընդդիմակացութիւնն / a դի-
մակցութիւն
2 Ացկ զահագին / do չիք և (վտանգի)
3 rs հրադատ
4 Տնք զսաստիկ
4 Տ իբր թէ, փխ. իբրև
4 Անցե գերծանելով եղեալ / վլ գեր-
ծանել աղաչեալ
4 Տ պոմպիոս [ors պոմպիոս], և պոմ-
պէիոս
5 ցկլ միհրդատ
6 Ա ի քաղաքին զօր / x և ինքն
6 Հցկլ լինի հետամուտ
6 w¹ և այլ, a այլ և, cdef և, փխ. այլ
7 Ալ փութայր
7 Տե պոնդացւոյ պիղատոսի
7 o սպանանէ զհրդատ / rs զհրադատ
8 լ թիւնաւոր / օրգրս թիւնից
8 Անօրգրս զեղօք [c զեղաւք]
8 Հցե վկայ / Անցկլ բանից
8 Հցե չիք և
8 Ավեոք յովսէպոս
9 ժց ապրսամին / կլ ապրսամին /
վօրգրս ապրսամին
9 լ պոմպի / օրգրս պոմպի / կ պոմպի
9 bcdj մօտ, փխ. հուպ

9 և երեքով
10 abcf մահուան
10 օզ հրդատայ, փխ. միհրդատայ /
rs չիք միհրդատայ
11 abcfjlopqrs ժե, d ժԴ, փխ. ժԶ.
12 rs յաղագս հրադատայ յարձակմանն
12 af արձակելոյ / bcdk յարձակելոյ /
eo արձակմանն / վեոորգրս յարձակ-
մանն
12 abj զօրաց / d հռոմայեցւոց
12 օր և ի խոյս
12 e զխոյս տալն / rs տուեալ
13 acf արձակել / b յարձակել / e զար-
ձակելոյ
13 f զմիհրդատ. չիք զմանուկն
14 և տիգ, փխ. տիգրան
14 վեցոգրս զգերութիւն / և գերութիւն
14 Se հրէիցն [յը հրէից] / f հրէից
գերութիւն
14 e նստուցանել
15 Տ ի յարմաւիր
15 Տնք ի յաւանին
15 c վարդեսի / կլ վարդէիսի
15 p քարսահաղ / և քասղ
15 clp գետոյն
16 bcdj գլխուղական / e յեղուղական /
Հցlop զեղուղական
16 a գլխուղակ անբնաջինջ, փխ. գլխ-
ուղական բնաջինջ
16 Հօ հրդատայ, rs հրադատայ,

կատարեալ՝ խաղայ գնայ յԱսորիս ի վերայ զօրացն Հռոմայեցւոց, առ ի վրէժս պահանջել: Ընդդէմ նորա գայ Գաբիանոս սպարապետ զօրացն Հռոմայեցւոց, զոր թողեալ էր Պոմպէի ի դառնալն իւրում ի Հոմ. և Գաբիանոս ոչ իշխեաց ի դիմի հարկանել Տիգրանայ, դառնայ յեփրատայ
5 յեփրատոս, զՊոմպէոս ունելով պատճառս: Եւ զաղտ ի հաշտութիւն խօսեցեալ ընդ Տիգրանայ՝ տայ զքեռորդին նորա զպաստանին Միհրդատ, զորդին Միհրդատայ, զոր կալեալ էր Պոմպէի ի Մաթաք, ասելով թէ զաղտ գնաց:

ԺԷ.

10 Պատերազմ Կրասոսի, և սասակումն Գորիս ի Տիգրանայ:

Զկասկած առեալ Հռոմայեցւոցն՝ զԳաբիանոս փոխեն և զԿրասոս փոխանակ առաքեն. որոյ եկեալ և առեալ զամենայն գանձս գտեալս ի տաճարին Աստուծոյ յերուսաղէմ՝ խաղայ ի վերայ Տիգրանայ: Եւ անցեալ ընդ եփրատ՝ սատակի ամենայն զօրօքն հանդերձ ի պատե-
15 րազմեն ընդ Տիգրանայ: Զորոյ զգանձսն ժողովեալ Տիգրանայ դառնայ ի Հայս:

1 լ զաւրաց
2 և վրէժ
2 c պահանջելոյ
2 և չիք գայ
2 Տե սպարապետն
2 Տնք չիք զօրացն
3 Հցլ թողեալն
3 Վրտ պոմպիոս / լ պոմպի / օրգրս
պոմպիոս
3 Ալ գնալն, փխ. դառնալն
3 Հց իւր / լ իւրով
3 e ի հոմայ
4 վրգրս չիք ի (դիմի)
5 լ յեղուղատոս / d չիք յեղուղատոս
5 w զպտղոմէոս
5 Հցկլ պատճառ
5 Տնք զաղտնի հաշտութիւն [c
հաշտութեան]
6 e չիք ընդ
6 cgl զքեռորդի / p քեռորդին
6 Վր չիք նորա զպատանին
7 օրգրս զորդի
7 ors հրդատայ, փխ. միհրդատայ
7 լ պոմպի / օրգրս պոմպի
7 o ևթէ
8 e գնա
9 Այս ժե գլխից սխաժ և խաղայսժ

և ց-ի հետ, որից և ծագում է:
9 abcfjlopqrs ժԶ, ժց ժԵ, փխ. ժԷ.
10 c պատերազմի
10 Ա կարսոսի [e կրասոսի] / Կ¹ կրա-
սիոսի / և զկրասիոս
10 ցկլ նորա
11 վեքրս ի կասկած
11 Ա հռոմայեցւոց [e հռոմայեցւոցն]
11 c զգաբիանոսի
11 abcdj զկարսոս / ց զկրասիոս
12 c չիք և առեալ
12 cglpqrս գտեալ
13 օրգրս ի տաճարն
14 և ևփրատ
14 և սաստիկ, փխ. սատակի
14 a զօրօք
14 ցկլ ընդ պատերազմին
15 ab ի տիգրանայ
15 c չիք պատերազմին ընդ
15 o զոր
15 և ժողովել
15 c տիգրան
15 abcdj գանձս
15 Se զորոյ ժողովեալ տիգրանայ
զգանձս [e զգանձս]
15 a դառնալ / f չիք դառնալ

ԺԸ

ԹԻ. ՈՐԱՎԱ ԿԱՍՍԻՈՍ ԸՆԳՂԻՄԱՆԿԱՅ ԵՂԵՍ ՏԻԳՐԱՆԱՅ. ԵՒ ԱՊԱՏԱՄԵԼԻՆ ՄԻՆԵՐԱՏԱՅ, ԵՒ ԵԻՆԵԼ ՂԵՆԱՄԱՐԻԱ:

- Զարեալ Հոռմայեցւոց՝ առաքեն զԿասսիոս անթիւ զօրօք: Սա
5 եկեալ և ընդգէմ կացեալ, Հոռայ թոյլ զօրացն Հայոց անցանել ընդ
Եփրատ և ասպատակել յԱսորիս:
- Զայսու ժամանակաւ թերահաւատութիւն լեալ Տիգրանայ ի
պատանին Միհրդատ, ոչ զիւրն կարծելով քեռորդի, Հոռայ նմա մասն
ինչ իշխանութեան, այլ և ոչ զիւր աշխարհն Վրաց: Եւ Միհրդատայ
10 արհամարհութիւն կրեալ ի քեռոյն իւրմէ Տիգրանայ՝ ասպատամբութեամբ
անկանի առ Կեսար. իշխանութիւն գտեալ ի նմանէ զՊերդկայ քաղաքի,
զօրավիգն օգնականութեան լինի Անդիպատրոսի հօր Հերովդի, Կեսարու
հրամանաւ: Սա շինէ զՄաթաք ընդարձակագոյն և պայծառ շինուածովք,
և անուանէ Կեսարիայ ի պատիւ Կեսարու: Եւ յայնմ հետէ բարձեալ
15 լինի իշխանութիւնն Հայոց ի քաղաքէն յայնմանէ:

ԺԹ

Յաղագս միաբանութեանն Տիգրանայ և Արտաշէսի, և առաջիկայ ասպատակ
ի Պաղեստինէ. և գերութիւն Հիւրկանու Բանանայտակաի և այլ բազմու-
րեան Հրէից:

- 20 Յետ այսր ամենայնի ի հիւանդութեան եղեալ Տիգրան՝ աղերսէ
ի սէր զԱրտաշէս արքայ Պարսից, յաղագս հպարտութեան հօրն՝ հանելով
ի նոցանէ զնախագահութիւնն: Իսկ սա իւրովք կամօք զերկրորդականն

- 1 abcefglnoqrս ԺԷ, ձ ԺԶ, փիւ. ԺԸ.
2 Ավիցեկոպզ կարսիս / rs կարսի-
սոս / աւ կրասիս
2 եւ լեալ, փիւ. եղև
2 abcd միհրդատայ ասպատամբել / e
ասպատամբելն / ցեկ յասպատամբելն
3 Տիւ Զինեցն [ցիւ շինել]
4 abdeglnopqrս զկարսիս / cef զկար-
սոս / աւ զկրասոս
4 վճե՝ զօրու
5 երգրս լիք և
5 և թոյլ / o լիք թոյլ / և անցել
6 եւ լիք և / վերգրս զասորիս
8 abcd զիւր / e կարծեցելով
8 Տե չկարծելով ինքեան քուեր որդի
9 և իշխանութիւն
11 վճե կայսր / և *գտել
11 Ա լիք ի նմանէ [e ունի]
11 վճ պերգեա / և զպերգեաց / e
զպարգեա / ac քաղաքին
12 Տցե զօրավիգ
12 վ օգնականութիւն / վց լինել
12 և լինիլ նմա անդիպատրոսի

- 12 e անդիպատրոսի
12 ցրգրս հերովդի
14 վիւ բարձաւ, փիւ. բարձեալ լինի
15 Տիւ իշխանութիւնն
15 օրգրս ի քաղաքէն յայնմանէ
16 abcefglnoqrս ԺԸ, ձ ԺԷ, փիւ. ԺԹ.
17 ac արտաշէս / ԿՆԵԴՍ արշէս /
Հեյոյրգրս արտաշէսի / և եղի, փիւ
արտաշէսի
17 վս առաքեալ / և առաքէ / և առքէ
18 ձ գերութեան / ո հիւրկանու
18 օրգրս լիք և այլ—հրէից / փ լիք այլ
18 abcd բազմութեանն / փ բազմութեան
20 և յետ քառից սկսած միլիոն և 135,
s. 1 հանդերձ քառը մոտոգած մասն և:
20 e ամենայնի
20 վեյոյրգրս ի հիւանդութիւն
20 ab լիք արտաշէս
21 Ակոթգրս զարշէս / e հպարտութեան
զարտաշէս / e հպարտութեան
22 e զնախագահութիւն հօրն. իսկ /
փց զնախագահութիւն / և ի նախա-
գահութիւն / փ կամօք իւրովի

- ունելով ըստ իրաւանց՝ դարձուցանէ ի նա. զնախագահութիւնն. և ի
հաշտութիւն ամեալ զԱրտաշէս՝ առնու ի նմանէ զօր յօգնականութիւն
ինքեան: Յայնմ ժամանակի առեալ Տիգրանայ զԲարդափրան նահապետ
Ռըշտունեաց նախարարութեանն՝ սպարապետ կացուցանէ զօրացն
5 Հայոց և Պարսից և առաքէ ի վերայ զօրացն Հոռմայեցւոց, հրաման
տուեալ զընակիչս աշխարհին Ասորեաց և Պաղեստինացւոց ի հաշտութիւն
հաւանութեան խօսել: Նմա ընդ առաջ լինի ոմն Պակարոս անուն, որոյ
հայրն թագաւոր լեալ Ասորեաց, և ինքն խնամի Անտիգոնեայ Արիս-
տարուղեանց: Եւ եկեալ առ Բարդափրան նահապետ Ռըշտունեաց և
10 սպարապետ Հայոց և Պարսից՝ խոստանայ հինգ հարիւր կին գեղեցիկ և
հազար քանքար ոսկւոյ, զի օգնեցէ նոցա՝ ընկենլով ի թագաւորութենէ
Հրէից զՀիւրկանոս, և թագաւորեցուցանել զԱնտիգոնոս:
- Իրբե ետես Հիւրկանոս Հրէից քահանայապետ և թագաւոր, և
Փասայելոս եղբայր Հերովդի, եթէ զօրս Հոռմայեցւոց փախստական
15 արարեալ, զոմանս ի ծով, զոմանս ի քաղաքս, խաղաղութեամբ ընդ
երկիրն անցանէր Բարդափրան՝ խօսին և ինքեանք զխաղաղութիւն առ
Բարդափրան: Եւ նա զԳնէլ ոմն, որ էր տակառապետ արքային Հայոց,
յազգէն Գնուենեաց, առաքէ յերուսաղէմ հանդերձ հեծելագորու, իբր
թէ ի պատճառս խաղաղութեան, բայց ի գաղտնիս՝ օգնել Անտիգոնեայ:
20 Եւ Հիւրկանոս զտակառապետն ամենայն զօրօքն ոչ ընդունէր յերուսաղէմ,
այլ միայն հինգ հարիւր հեծելով: Եւ տակառապետին դաւով խրատ
տուեալ Հիւրկանոս՝ զի առ Բարդափրան երթիցէ վասն աւերածոյ

- 1 e ունել
1 a գնա, փիւ. ի նա
2 Աօրգրս զարշէս [փ զարշէս] / ց զար-
տաշէս / և զարշէս
2 փ զօրս / ապ օգնականութիւն
3 օրգրս ինքեան
3 abdeglnopqrս զարդափրան
4 e ուշտունեաց / Հի որշտունեաց /
e ըշտունեաց / միւսն. ըրշտունեաց
5 Տիւ հայոց և պարսից զօրաց
7 e խօսել / s ամա, փիւ. նմա
7 Ա պակարոս [a պակարիոս] ոմն
8 փ հայր
8 abdc լեալ [e լեալ էր] թագաւոր /
n թագաւորեալ, փիւ. թագաւոր լեալ
8 abcd անտիգոնի
8 abcd յա արիստաբոլեանց [ծ արիս-
տաբոլեանց] սա է պտղոմեանց [ա
պտղոմեանց]
9 abcd լիք և (եկեալ)
9 abdeglnopqrս բազափրան
10 Հի որշտունեաց / o ուշտունեաց /
միւսն. ըրշտունեաց
11 Տիւ և խոստանայ
11 e քանքարս / e յօգնեցէ
12 e զհիւրկանոս / և լիք հրէից զհիւ-
կանոս և թագաւորեցուցանել

- 12 Տիւ թագաւորեցուցանէ [ցո թագա-
ւորեցուցանել]
12 ee զանտիգոնոս, փիւ. զանտիգոնոս
14 abcd փասայելոս
14 Տիւ հերովդի
15 ք արարեալ և / ոս ի քաղաքն
16 abcd անցանէ
16 abdegopqrս բազափրան
16 a լիք խօսին և ինքեանք—առ բար-
դափրան (s. 17)
16 bcd խօսելին
16 և ինքեանց / Հեծել լիք ինքեանք
16 Հ լիք զխաղաղութիւն
17 bdegopqrս բազափրան
17 Բոյոյր նորա: Ուղղուեմ եմ / նա
17 օրս զգնեալ / ք զգնեալ / և գնել
17 Տիւ ոմն տակառապետ արքային
հայոց, որ էր յազգէն [ք յազգին]
18 abcd հեծելագորաւ
18 abcd իբրեւ
19 e լիք ի (պատճառս)
19 ք խաղաղութեանն / e անտիգոնայ
21 e ին, փիւ. հինգ հարիւր
21 Արգրս տակառապետն
22 e հիւրկանու
22 abdegopqrս բազափրան
22 վեգրս աւերածու

աշխարհին. և ինքն խոստանայր լինել բարեխօս: Եւ Հիւրկանու երդումն խնդրեալ ի Բարզափրանայ՝ երդնու նմա յարեգակն և ի լուսին և յամենայն պաշտամունս իւրեանց երկնայինս և երկրայինս, և յարե Արտաշէզի և Տիգրանայ: Ընդ որ վստահացեալ Հիւրկանոս՝ թողու

5 զՀերովդէս ի վերայ Երուսաղեմի, և զՓասայելոս զերէց եղբայր Հերովդի առեալ ընդ իւր՝ գայ առ Բարզափրան ի ծովեզրն, ի գեօզն որ կոչի Եքտիպոն:

Եւ Բարզափրան խորամանկութեամբ պատուէր զնոսա. և ինքն յանկարծակի գնացեալ անտի՝ մնացելոց զօրացն հրաման տայր՝ ի բուն առնուլ զնոսա և ի ձեռն Անտիգոնի մատնել: Եւ Անտիգոնոս ի վերայ

10 Հիւրկանու անկեալ՝ զականջս նորա ատամամբքն ի բաց կտրէր. զի թէ և այլ ժամանակ փոխեացի՝ անհնար լիցի նմա զքահանայապետութիւնն ունել. քանզի օրէնքն զողջանդամսն հրամայեն կացուցանել քահանայս: Եւ Փասայել եղբայր Հերովդի իւրովի զարկեալ զգլուխ իւր զքարի՝

15 առաքեցաւ բժիշկ յԱնտիգոնեայ, իրը թէ բժշկել զնա. ելից զվէրն նորա թունաւոր զեղովք և վախճանեցոյց:

Եւ Բարզափրանայ հրաման տուեալ Գնէլոյ տակառապետին արքայի Հայոց յԵրուսաղէմ զՀերովդէս որսալ. իսկ Գնէլ զՀերովդէս արտաքս քան զպարիսպն ելանել պատրէր. զոր հառեալ յանձն Հերովդի, այլ և ոչ

20 ևս կալ ի քաղաքին իշխեաց, երկուցեալ ի պատառմանէ Անտիգոնեանցն,

- 1 k խոստանար / e լինիլ
1 ce հիւրկանոս / tw հիւրկանոս
2 abdg ի բարզափրանայ / elnoqrs ի բարզափրան / e ի բարզափրան / p ի բարզափրայ / k ի բարզափրայ
2 abdf և բարզափրան [f բարզափրան] երդուեալ / e երդուեալ
2 SWe լիք ի լուսին և
3 v պաշտամունս
3 d իւրոց և յերկնայինս
3 e յերկինս / n երկնայինս
3 ep յերկրայինս / e յարեն
4 abcdop աշէզի / f աշէսի / ers յարշէզի / ჯგო արտաշիսի
4 celn հիւրկանոս
5 e լիք և
5 abfo զփառայելոս / d զփառայէղոս / e զփառայելոս / k զփեսայելոս
5 SWe երէց
5 abcd հերովդի / վիււն. հերովդէի
6 abdegopqrs բարզափրան
6 v d ի ծովեզրն
6 e ի գեազն / bl ի գեազն / def ի գիւզն
8 abdeg բարզափրան / e բարզափրանայ / p բարզափրան
8 e զնա
9 abcdf անտի գնացեալ
9 e և մնացելոց
11 c հիւրկանու

- 11 SWe զականջն [k զականջն, p ա-կանջն] (լիք նորա)
11 abdfjլ ատամամբքն / epqrs ատամամբք / l կտրէ
12 epqrs լիք ժամանակ
12 ჯგოqrs զքահանայապետութիւն
13 a օրէն
14 abdf փառայելի / e փասայէր
14 eqrs հերովդէի
14 acd զիւր զգլուխն [d գլուխն] / bf զգլուխն (լիք իւր)
15 SWe յանտիգոնէ / e ի յանտիգոնէ / f անտիգոնեայ
15 ekp լից / ed զվէր / i զվէրն
15 SWe լիք նորա
16 eoqrs թիւնաւոր
16 elnop զեղաւք / ჯეფიrs զեղօք
17 abdep բարզափրանայ / yk բարզափրան
17 abf հրամանատուեալ
17 abcdf տակառապետի
17 e գնալոյ, վիւ. գնէլոյ / SWe լիք գնէլոյ / SW լիք արքայի
19 SWe իսկ տակառապետն ելեալ արտաքս քան զպարիսպն [e զպարիսպ-նըն], զհերովդէս պատրել [e պատրեալ]
19 ef հերովդէի / abcdf լիք այլ
20 SWe լիք ևս
20 SWe լիք իշխեաց / a ի *պտառմանէ
20 b անտիգոնեանցն / k անտիգոնեան

ի զիշերի ի ծածուկ ընտանեօքն հանդերձ առ Եղոմայեցիս փախչէր. ի Մասադան յամուրն թողեալ զընտանիսն՝ ինքն ի Հոռոմ փութայր հասանել: Բայց զօրքն Հայոց ձեռնտուութեամբ Անտիգոնեանցն յԵրուսաղէմ մտա-նէին՝ ոչ ինչ ումեք վնասեալ, բայց միայն զՀիւրկանու զինչն առնուին

5 աւելի քան զերեքարիւր քանքար: Եւ ընդ գաւառն ասպատակեալ՝ զհիւրկանեանսն առեալ աւերէին. զՄարիսացւոց քաղաքն զերի առեալ, թաղաւոր կացուցանէին զԱնտիգոնոս: Եւ կապեալ զՀիւրկանոս ածեն Տիգրանայ հանդերձ զերութեամբն. և Տիգրան հրաման տայ Բարզափրանայ նստուցանել զգերին Հրէից որ ի Մարիսացւոց՝ ի քաղաքն Շամիրամայ: Եւ Տիգրանայ ոչ աւելի բաւեալ քան զերեամ յետ այնորիկ՝ վախճանի, թաղաւորեալ ամս երեսուն և երիս:

Ի

Այլ պատեւազմ Հայոց բնդ զօրս Հռոմայեցւոց, և պատեւազմ Սիդոնի և Բենդիպեայ:

15 Հերովդէս անցեալ ի Հոռոմ՝ տոաջի Անտոնիոսի և Կեսարու և սինկղիտոսին զինքեան միամտութիւն առ Հռոմայեցիսն պատմէ, և թաղաւոր Հրէաստանի յԱնտոնիոսէ եղեալ՝ առնու իւր զօրավիգն օգնականութեան զԲենդիպեայ սպարապետ Հռոմայեցւոց զօրօք, ի

- 1 abcdop լիք ի (ծածուկ)
1 SWe ընդանեօքն / p լիք հանդերձ
1 d ի առ եղովմայեցիսն / l փաղչէր
1 al մասադան / k մասադան / f մասանդարան / միււն. մասանդան
2 vmo յամուր / e և թողեալ
2 e ինքն միայն ի հոռոմ / rs ինքնին
3 l գաւառք / e ի ձեռնտուութեամբ
3 Se մտանեն / e տանէին, վիւ. մտա-նէին
5 e զերեքարիւր / l զճ. / v զհարիւր
5 k գաւառսն
5 eynloqrs զհիւրկանեայն / p զհիւր-կանայն
6 abcdykl լիք առեալ / vrs աւարէին
6 egopqrs զսամարացւոց, k զմարիկաց-ւոց / abdf զմարիկացւոց / e զմա-րիկացոց / n զսամարացւոց, շիււս զմարիսացւոց
7 v լիք թաղաւորեցուցանելով, վիւ. թաղաւոր կացուցանէին
7 SWe կացուցանելով / e կացուցանէ
7 abcdykl լիք և
7 Seg զհիւրկանոս կապեալ / bo ածին
8 kl ետ, վիւ. տայ
8 abdegopqrs բարզափրանայ
9 kn զգերն / l լիք հրէից
9 Այոքqrs ի սամարացւոց / n ի սամա-րացւոց, յուսանցիւսմ՝ մարիսացւոց
9 Այլ ի քաղաքին

- 10 a յաւելի / gkl բաւեալ աւելի
10 ჯაბეფ զերկեամ մի / eow զերեքամ / որքrs զգ. ամ
10 abcdf այսորիկ
11 ed երեսուն և երեք
12 abcefnopqrs ժթ, y ժԸ, վիւ. Ի.
12 d այստեղից սկսած լուսնի գլխաւա-մարկիւր, քիպկս ևս կամ գլխաւեղիւր:
13 abcdf լիք հայոց / kl լիք զօրս
13 ps զպարտումն / enors սիդոնի
14 ჯ რენსიგეა / v e բենդիգեայ / v abcdygnloqrs բենդիգեայ
15 SWe ի հոռոմէ [g ի հոռոմ] / e ընդ հոռոմէ / d ի հոռոմ
15 k abdg անտոնիոսի / wt անտոնի-ոսի / միււն. անտոնի
15 a լիք և (կեսարու)
16 ay սինկղիտոսի / k սենկղիտոսի
17 SWe եղեալ հրէաստանի յանտոնիւնէ [k հրէաստանի յանտոնէ եղեալ]
17 ab յանտոնիւնէ / d անտոնիւնէ / ef յանտոնէ / tw յանտոնիոսէ
17 SWe զօրավիգ [l զօրավիգն]
18 e յօգնականութիւն
18 abfnopqrs զբենդիգիոս / de զբենդե-գիոս / e զբենդեգոս / gk զբենդե-գոս / l զբենդեգեոս / ჯ զբենդեգիոս / վլ զբենդեգեոս կամ զբենդեգիոս կամ զբենդիգոս
18 abcdf հոռովմայեցւոց սպարապետ

ԻԳ

Ձերական առնել զԱրաւազդ Անտոնիոս:

Մոնչեալ առեծաբար գազանութեամբ Անտոնիոս, առաւել ևս
 թունեալ ի Կղէոպատրայ, քանզի քէն պահէր վասն լիկանաց իւրոյ
 5 հանոյն, որ ի Տիգրանայ. և ոչ միայն Հայոց, այլ բազմաց ալոց
 թագաւորաց լինէր մահաբեր, զի նոցայոցն տիրեսցէ իշխանութեանց:
 Սակս որոյ բազում թագաւորս սպանեալ Անտոնիոս՝ ի Կղէոպատրայ
 հաւատայ զնոցա իշխանութիւնս, բայց ի Տիւրոսէ և ի Սիդոնիէ, և որ
 միանգամ ընդ Աղատ գետովն էին: Եւ առեալ զբազմութիւն զօրացն՝
 10 զիմէ ի վերայ Արաւազդայ. և անցեալ ընդ Միջագետս՝ կոտորէ
 անհնարին զօրս Հայոց, և ձերբակալ առնէ զարքայն նոցա: Եւ զարձեալ
 յեղիպոտոս, պարգևէ Կղէոպատրայ զԱրաւազդ որդի Տիգրանայ, հան-
 դերձ բազում ընչիւք յանկածէ պատերազմին:

ԻԳ

15 Յաղագս քաղաւորելոյն Արաւայ, և զառաջինն մասնաւոր հարկիլ Հայոց
 Հռոմայեցոց. և արձակումն Հիւրկանու, և վասն նորին վասնզ ազգին
 Բագրատունեաց:

Ի քաներորդի ամի, ի կատարումն աւուրց թագաւորութեանն
 Արշէղի, ժողովեալ զօրքն Հայոց հրամանաւ նորին թագաւորեցոյն

- 1 abcecylopqrs ԻԲ, փխ. ԻԳ.
- 2 SHe արարեալ
- 2 Se անտոնիոսս զարտաւազդ / Հցէ
 անտոնիոսս / 1 անտոնիոսսի
 անտոնիոսայ / abedj անտոնիոսայ
 te անտոնիոսայ
- 3 վիւ փոնչեալ, փխ. մոնչեալ
- 3 եւ անտոնիոսս / ցէ անտոնիոսսի /
 միւսն. անտոնիոսս
- 4 eopqrs թիւնեալ / ի Կղէոպատրեայ
- 4 eopqrs լիք քանզի—ի տիգրանայ
 (s. 5) [n ունի յուսանցում]
- 4 abedj պահեալ էր / ց իւրոց
- 5 Հց լիք հանոյն [ց սեղ թողած]
- 5 S բազում թագաւորաց
- 6 e *նոցայոցն / վ'ecylopqrs նոցայ-
 ոցն / j նոցոնց
- 7 o վասն / ցէ զբազում
- 7 abedjցէ անտոնիոսս / te անտոնիոսս /
 միւսն. անտոնի
- 7 H'abedj լիք ի (Կղէոպատրայ)
- 8 a լիք հաւատայ / e նոցա
- 8 a իշխանութեանց / e զիշխանու-
 թիւն / S իշխանութիւն
- 8 H'edgyo բայ
- 8 eej ի սիդոնի / a լիք ի (սիդոնի)
- 9 վ'ցէ միանգամայն
- 9 k զազատ, վ' զազատ, փխ. ընդ

- ազատ / e տղատ, փխ. ազատ
- 9 H զօրաց իւրոց
- 10 ց ի միջագետս
- 10 a կոտորէն / b կոտորեան հնարին,
 փխ. կոտորէ անհնարին
- 11 վ'էլ պարսից, փխ. հայոց
- 11 k լիք և (ձերբակալ)
- 11 e ձերբակալ / k ձերբակ
- 11 Հցէ զարքայ / Sey զառնայ
- 12 Sek պարգևեալ / x պարգևել / b
 պարգևէ յեղիպոտոս
- 12 Sh Կղէոպատրի / ep Կղոպատրի
- 13 p ինչիւք / e ընչիւնք և յանգածէ
- 14 abcecylopq ԻԳ, փխ. ԻԳ.
- 15 ցէ թագաւորութեանն
- 15 Հecyeloqrs զառաջին / p առաջին
- 15 k մասն որ, փխ. մասնաւոր
- 16 b և հռովմայեցոց / o հարկելն հայ-
 ոց առ հռովմայեցիւն
- 16 n հռովմայեցոցն / bk յարձակումն
- 16 e հիւրկանոսի / Sabder հիւրկանոսի
- 16 e վտանգի / ց վտանգին
- 16 l ազգ / e յազգէն
- 17 e արշակունեաց, փխ. բազրատուն...
- 18 al ի քաներորդ / o լիք ամի
- 19 fgrs թագաւորութեան / e լիք
- 19 Հ' արշէսի / te արշէղի / ց արտա-
 շիւսի / l արտաշէղի / k արտաշէղի

ի վերայ ինքեանց զԱրշամ, որ և Արշամ, որդի Արտաշիսի, Կղայր
 Տիգրանայ, հայր Արգարու: Չսա ոմանք յԱսորոց Կոչեցին Մանուկայ,
 ըստ յովից սովորութեան՝ կրկին ունելով անուանս. որպէս Հերովդէս
 5 Ագրիպպաս, և որպէս Տիտոս Անտոնինոս և կամ Տիտոս Յուստոս: Բայց
 քանզի ի նմին ամի վախճանեցաւ Արշէղ, թողով զթագաւորութիւնն
 Պարսից որդւոյ իւրում Արշաւրի, մանկան փոքրեան յոյժ և տղայոյ՝ ոչ
 որ էր որ օգնէր Արշամայ՝ ընդդէմ կալ Հռոմայեցոց. խօսի ընդ նոսա
 ի հաշտութիւն խաղաղութեան, տալով զհարկս ի Միջագետաց և ի
 10 կողմանց Կեսարու ի ձեռն Հերովդի: Այս եղև սկիզբն Հայոց մասնաւոր
 մտանել ընդ հարկաւ Հռոմայեցոց:

Չայսու ժամանակաւ եղև մեծ ցատումն Արշամայ ի վերայ Ենանոսի
 ասպետի ուրումն թագակալի. քանզի նա արձակեաց զՀիւրկանոս Հրէից
 բահնայապետ, զոր վերեալ էր Բարգաւրանայ Ռըշտունւոյ յաւուրս
 Տիգրանայ: Իսկ Ենանոս պատճառի առ արքայի, ասելով եթէ փրկանս
 15 խոստացաւ հարիւր քանքար. ակն ունելով առնուլ ի նմանէ. և յանձն
 էառ տալ: Վասն որոյ ժամադրութիւն ի վերայ նորա սահմանէ Արշամ:
 Եւ նորա առաքեալ զմի յեղրարց իւրոց ի Հրէաստան, որում անուն
 էր Սենեքիայ, առ Հիւրկանոս, զի տայցէ ինչս յաղագս իւրոյ փրկութեանն:

- 1 abed արտաշէսի / e արտաշէսի
- 1 She եղբոր [ց եղբայր]
- 2 H'abedj Կոչեցին յասորոց [H'edj
 յասորեաց]
- 2 H'edj մանուկայ / b մանուկայ
 e մանուկալ
- 3 d սովորութեանց / e սովորութեանն
- 3 e անելով, փխ. ունելով
- 3 e զանուանս / ցէ անուանս ունելով
- 4 See ագրիպաս / Sabder յաստոս
- 5 j արշէս / Հց արտաշէս
- 5 H թողու
- 5 jցէ զթագաւորութիւն
- 6 ցէ լիք պարսից / Հ' իւր պարսից
- 6 k իւրոյ
- 6 e արշաւրի / H'ed արշորի / e
 արշորի / k արշաւրի
- 6 Se որ էր փոքրիկ մանուկ և տղայ /
 H'ed մանկան տղայոյ փոքրեան յոյժ
- 7 e և ընդդէմ
- 7 k լիք կալ / p ընդ զմեակալ, փխ.
 ընդդէմ կալ
- 8 ցէ լիք ի (հաշտութիւն)
- 8 վ'էլ խաղաղութիւն հաշտութեան
- 8 Sh հարկս
- 8 H'abedj ի միջագետս [H'ed ի միջա-
 գետ] ասորոց և
- 8 d ի միջագետաց ասորոց և
- 9 k ի կողմանցն / Ա ի ձեռս
- 9 H'edj ամանաւորի, մասնաւորի,
 փխ. մասնաւոր մտանել / k մտանել

- 11 eopqrs լիք մեծ / ց ունի մեծ, զրեզ-
 ման եղանակ:
- 11 H'abedj լիք արշամայ
- 12 վ'edj որումն [Հց իւրում] / l լիք
 որումն
- 12 k յարձակեաց
- 13 abedj բազաւրանայ / e ի բազաւրա-
 նայ / Հ'ed բարգաւրանայ / te բազա-
 վրան
- 13 a լիք որշտունւոյ—տիգրանայ (s. 11)
- 13 l որշտունւոյ / Հ որշտունեաց
- 14 վ'էլ տիգրանայ. ևս ասեմ իսկ
- 14 She լիք առ
- 14 H'eopqrs լիք արքայի
- 14 e լիք եթէ փրկանս—ակն ունելով (s. 15)
- 14 p փրկանս / o փրկարանս
- 15 ցէ խոստացեալ
- 15 d հարիւր / միւսն. հարիւր
- 15 abedj լիք և / e լիք ունելով
- 16 l եառ / k ոյ, փխ. որոյ
- 16 e զժամադրութիւն
- 17 e լիք և
- 17 H'ed առեալ զմի յեղրարց [Հ'ե եղ-
 բարց] իւրոց առաքէ
- 17 e իւրոյ
- 17 Se առ հիւրկանոս [Հ լիք] որում
 [e յորում] անուն էր սենեքիայ, զի
- 18 She տայց / d տայց, փխ. տայցէ
- 18 e զինչս
- 18 H'Se վասն փրկութեան իւրոյ [ց]
 յաղագս իւրոյ փրկութեանն]

- Եւ երթեալ առաքեալն յԵնանոսէ՝ պատահէ սղանեալ զՀիւրկանոս
Հերովդի, զի մի ինչ դաւ լիցի թագաւորութեան նորա: Արդ՝ իբրեւ
Ենաս ժամադրութիւնն, և չտայ զգանձս փրկանացն Հիւրկանոս Ենանոս՝
բարկանայ ի վերայ նորա Արշամ, և ընկեցեալ ի պատուոյն՝ հրամայէ
5 զնեւ ի բանտի:
Յայնմ ժամանակի քսութիւն զնմանէ մատուցանէ արքայի Զօրայ
նահապետ ազգին Գնթունեաց, ասելով. «Գիտեա՛ս, արքայ, զի ապստամբել
ի քէն կամեցաւ Ենանոս, խորհուրդ ընդ իս բերելով, զի երզումն
խնդրեացուք ի Հերովդէէ թագաւորէ Հրէաստանի, իբր ընդունել զմեզ
10 և տալ ժառանգութիւն ի բնակ երկրի մերում. քանզի նորակոտտ
ծանակեցաք յաշխարհիս յայտնիլ: Եւ իմ ոչ առնելով յանձն՝ ասեմ ցնաւ.
Ընդէք պատրիմք զրուցօք վաղընջուց և պառաւեալ առասպելօք, պա-
ղետինացիս զմեզ վարկանելով: Եւ նորա անյուսացեալ յինէն՝ նմին իրի
առաքեաց զքահանայապետն Հիւրկանոս, և առաւել ևս ի Հերովդէէ անյու-
սացաւ. այլ ոչ մեկն ի զրթսգութեան բարուցն՝ եթէ ոչ արքայդ աճապա-
15 րեացես նմա: Այսմ քսութեան հաւատացեալ արքային Արշամայ՝ հրամայ-
եաց տանջանս պէսպէս ի վերայ Ենանոսի կուտել. և վախճան զործոյն—
կամ թողուլ ի սպառ զօրէնս հրէութեան, և երկիր պաղանել արեղական,
և պաշտել զկուռս արքայի, ընդ որ վստահացեալ արքայի տացէ նմա

- 1 abedj երթալ
1 e յենանէ / ի յենանէ
1 e պատահի
1 ա սղանանել
1 e հիւրկանոս
1 Se հերովդէս [x հերովդի] զհիւրկանոս
2 Mabcdj դաւ նորա [e իւրայ] թա-
գաւորութեանն լինիցի
3 յիկ ժամադրութիւն
3 kl զգանձս / միւսն. զանձս
3 e փրկանաց
3 e հիւրկանոսի
4 abedj բարկացաւ
4 e չիք և / e ընկեալ
6 Mabcdj մատուցանէ զնմանէ
6 abdjf զուրայ / յլ զուրա / Հ զու /
Կ՝ զուրայ արքայի
7 abedj զնունեաց / ը զթունեաց /
e զթունեաց
7 rs ապստամբելն
8 M կամի / e Ենանոս
9 bdl ի հերովդէ / ac ի հերով
9 acf իբրեւ / e ընդունել
10 e զժառանգութիւն
10 abedjfx բնիկ
11 e ծածկեցաք, փիւ. ծանակեցաք
11 j աշխարհէս
11 SMe յայսմ [n յայտնիկ]
11 ek առնելով
11 abedj յանձն առնէ

- 12 վ՛ abefjորգրս՝ պարտիմք, փիւ. պա-
տրիմք
12 վ՛ զրուցաւ
12 e վաղընջաւք
12 eq ևս առաւել, փիւ. և պառաւեալ
12 adj առասպելօք / e առասպելովք
13 kl կարծելով, փիւ. վարկանելով
13 kl չիք նմի իրի—անյուսացաւ (8.15)
14 abedj իրի իսկ / a իսկ, փիւ. իրի /
e և մին ձրի, փիւ. նմին իրի
14 a առաքեցաք
14 e զհիւրկանոս քահանայապետ
14 e չիք ևս
14 cf հերովդէս
15 Mabcdj սակայն, փիւ. այլ
15 վ՛ cefjկորս ի զժրողութեան / Հժոգ ի
զժրողութեանէ
15 e և թէ, փիւ. եթէ
16 Sej այս [Կ՝ այսմ]
16 US քսութեանց [վառ քսութեանցս]
16 Կ՛վ՛ abedj հաւանեալ արշամայ և
հաւատացեալ / Se հաւատայ արշամ
[Կ՝ հաւատացեալ արքային արշամայ]
16 l արքայի
17 bdn պէս պէսս
18 abedj թողով ... հրէութեանն
19 SMe ընդ որով հարկեալ [Mվ՛ սմա-
հարկեալ] արքայ / ա՛ հակեալ,
փիւ. վստահացեալ
19 e արքայ

- զնոյն իշխանութիւն, կամ կախել զփայտէ և բնաջինջ լինել ազգի նորա:
Եւ սղանեալ զմի յազգականացն առաջի նորա, որում անուն էր Սարիայ,
և առ ընթեր զորդինս մատուցեալ ի սեղի սղանմանն, որոց անուանքն
Սափատիայ և Ազարիայ՝ յերկիւզէ մահուան որդւոցն և ի թախանձելոյ
5 կանանցն կատարէ զկամս արքայի հանդերձ ամենայն ազգատոհմին,
և յառաջին պատիւն իւր հաստատի: Սակայն ոչ ամենեկն վստահանայ
ի նա արքայ. այլ առաքէ ի Հայո, հաւատարմով նմա զաշխարհն, զի ի
Միջագետաց միայն հեռացուցէ զնա:

ԻԵ

- 10 Գժտութիւն ընդ Հերովդի Արշամայ և սկսեալ կնազանգութիւն:

- Յետ այսորիկ եղև խռովութիւն ի մէջ Հերովդի արքայի Հրէաս-
տանի և մերոյ արքային Արշամայ: Քանզի Հերովդէս, յետ բազում
զործոց արութեանց, ձեռնամուխ լինի ի բարեգործութիւնս, շինուածս
բազումս առնելով յոլով քաղաքաց, սկսեալ ի Հոռմէ մինչև ցիւստակոս:
15 Խնդրեաց ի յԱրշամայ բազմութիւն արանց անարուեստից զործաւորաց,
որովք զկտորոց զԱնտիոքայ զանանց և զանկոխ հրապարական ի
խոհերացն և ի տղմոց՝ լցցէ: Զոր հառեալ յանձն Արշամայ՝ զօրս ժողովէ
ընդդիմանալ Հերովդի. և ի ձեռն հրեշտակաց յղէ առ կայսրն ի Հոռմ,

- 1 Se իշխանութիւնն / e և կամ
1 Հաճեց կախիլ
1 ade լինիլ / e յազգէ
1 e նորա / միւսն. զորա
2 e չիք և սղանեալ—նորա
2 adj զմի / միւսն. մի
2 i ազգականաց / յազգականաց նորա
3 M և անդէն. չիք առնիլ
3 e մատուցեալ զորդինս
3 e զորդին / վ՛ և անդէն զորդին
ամենայն ազգականօք
3 e անուանքն ևս
4 p չիք ի (թախանձելոյ)
5 abedj ազգատոհմաւ ի ազգականաւքն
6 e չիք իւր / i հասանի, փիւ. հաստատի
6 cdpqrs չիք ամենեկն
6 SMe վստահացաւ
7 y նմա, փիւ. ի նա
7 d չիք այլ առաքէ ի Հայո
7 e վստահանալով, փիւ. հաւատարմով
7 e զաշխարհս
8 e միայն ի միջագետ
8 SMe չիք զնա
9 abedjկորգրս ԻԴ. փիւ. ԻԵ.
9 որգրս հերովդէի
10 tw հերովդի ընդ արշամայ
10 e թէ զկարգ խռովեցան ընդ իր-
եալս հերովդէս արքայն հրէաստանի

- և արքայն մեր արշամ, փիւ. զժտու-
թիւն—հնազանգութիւն
10 e հնազանգութեան
11 S M abedj այս [y այսորիկ]
11 oqrs հերովդէի
11 e չիք արքայի հրէաստանի և մերոյ
12 t ընդ, փիւ. և
12 SMe մերոյն արքայի
12 kl քանզի յետ բազում զործոց ա-
րութեան հերովդէս ձեռնամուխ
13 y արութեան / e արքայութեանց,
փիւ. արութեանց
14 abedjkl բազում, փիւ. յոլով
14 e քաղաք
15 SMe խնդրեալ ի [eyl չիք ի]
15 ab արշամայ
15 de զբազմութիւն / զարուեստից
16 y անտիոքայ / kl անտիոքայ / e
զանտիոքայանց, փիւ. զանտիոքայ
զանանց
16 վ՛kl հրապարակացն
17 Կ՛ abedj խոհերց / Կ՛ խոհերց
17 SMe ի տղմոցն
17 abed ոչ առեալ / j ոչ յանձն առեալ
17 e արմայ, փիւ. արշամայ
17 d ժողովեալ
18 Mվ՛ ընդդէմ / a հրշտակաց
18 M ի հոռմ առ կայսր՝ abedj կայսրն

զի մի գնա ընդ իշխանութեամբ Հերովդի արասցէ: Իսկ կայսրն ոչ միայն զԱրշամ չազատէ յիշխանութենէն Հերովդի, այլ և զամենայն Միջերկրեայս նմա հաւատայ:

- 5 Յայնմ ժամանակի Հերովդէս զանեւ Աղեքսանդրի որդւոյ իւրոյ, որ էր ի հօրէ Տիմոնէ և ի մօրէ ի թագաւորութենէ Մարաց, ի զաւակէ Դարեհի Վշտասպեանց, ընդ իւրով ձեռամբ թագաւոր Միջերկրեայցն կացուցանէր, առեալ իւր ի սպասաւորութիւն զունդ ի Գաղատացւոց և ի Պոնտացւոց: Տեսեալ զայն Արշամայ՝ երկրպագէ Հերովդի իրբն տեսնն ամենայնիւ իսկ, տալով նմա զոր խնդրէրն զործաւորս. որով լցեալ
- 10 զհրապարակն անտիրացւոց քսան վտաւանաւ երկայնութեամբ, յատակեաց սպիտակ կէճայ սալայատակօք, զի ուխաւորք յատակացն զիւրագոյնս կարգիցին, առ ոչ ինչ վնաս առնել քաղաքին: Բայց Արշամայ վարեալ զթագաւորութիւնն ամա քսան, վախճանեցաւ:

ԻԶ

- 15 Թագաւորութիւն Արգարու, եւ մասնել բոլորովմբ Հայոց ընդ ետեւաւ Հռոմայեցւոց. եւ պատերազմ ընդ զօրս Հերովդի, եւ սպանանել զեղբօրորդի նորս գնովսէփ:

Թագաւորէ Արգար որդի Արշամայ ի քսաներորդ ամի Արշաւրի արքայի Պարսից: Այս Արգարոս կոչէր աւագ այր, վասն առաւել

- 1 e հերովդէի յի կայսր
2 Խ չաղատեաց զարշամ
2 n յիշխանութենէն / միւսմ. յիշխանութենէ
2 n հերովդէի
3 abed միջերկրեայս / ՏԽԵ միջերկրայս [միջերկրայս]
4 Հ զաղեքսանդրի
5 e է, փխ. էր
5 Հցե տիմոնի / ք սիմոնի
5 վաւ ցիփ ի (թագաւորութենէ) / el ի թագաւորութեան [միջերկրայս]
5 e և ի զաւակէ / abed ի զաւակաց
6 abedf ամգահաւայ, փխ. զարեհի / վճե ցիփ զարեհի
6 e վշտասպեանց / e վշտասպ ետնոց / և վիշապասպեանց, փխ. վշտասպեանց
6 a ի միջերկրեայցն / վաւ միջերկրեայցն / Հցօր միջերկրայցն / և մէջերկրայցն
7 o առեալ ընդ իւր
7 e ցիփ ի (սպասաւորութիւն)
7 ՏԽ տանն զունդ
7 abedf զգաղատացւոց և զպոնտացւոց [և զգաղատացւոց, abe զպոնտացւոց, l պոնտացւոց]
8 d արշամ / ef հերովդէի
8 օո իբր
9 Կ²abedf ամենայնիւ [Կ² ամենայնիւ]
- Իսկ տալով ՏԽ ամենայնիւ, տալով [վճե ամենայնիւ]
9 ՏԽԵ ցիփ նմա / ցիփ զօրս
9 Կ²abedf խնդրէր e որով
9 Հցե՛ որոյ լցուցեալ e լցեալք
10 Se զհրապարակս [o զհրապարակսն]
11 ՏԽԵ կճասալ [e կճասալ, վճե կճասեալ, ցիփ կճասալ] յատակօք
11 o յուխաւորք e ուխաւորք / վիթրօս ուխաւորք
12 abed զիւրագոյն
12 ԱՏԽ կարգեցեն [e կարգեցին]: Ուղղում եւնի կարգիցին
12 l քաղաքացն d ցիփ քաղաքին
12 վճե վնասել / ցիփ արշամ
13 e ցիփ վարեալ / e ցիփ ամա
14 abedf յօգոստոս ԻԵ, փխ. ԻԶ.
15 k հարկու
16 abedf հերովդի [abe հերովդի] զօրացն
17 ՏԽԵ գուսիփ [Կ² յուսեփ, Հ զյուսուփ]
18 ցիփ քսաներորդի
18 a արշաւայ b արշօրայ d արշաւայ e արշօրի d Հ արշօրի
18 ցիփ ի քսաներորդի
18 Արգրս թագաւորի, փխ. արքայի
19 Խ պարսից արքայի
19 Se արգարէս / e արգարոս
19 ցիփ կոչէր / միւսմ. կոչիւր
19 k աւագար, փխ. աւագ այր

- հեղութեանն և իմաստութեանն. որում յետոյ և տիքն. զայս ոչ կարելով ուղղախօսել Յունաց և Ասորւոց՝ կոչեցին Արգարոս: Ի սորա երկրորդ ամի թագաւորութեանն հարկին Հռոմայեցւոց բոլորովմբ ամենայն կողմանքն Հայոց: Քանզի հրաման ել յԱւգոստոս կայսերէ, որպէս ասի ի Ղուկայ աւետարանին, աշխարհագիր առնել ընդ ամենայն տիեզերս. վասն որոյ և ի Հայս առաքեալ զործակալք Հռոմայեցւոց, բերելով ըզպատկերն Աւգոստոսի կայսեր՝ կանգնեցին յամենայն մեհեանս: Զայսու ժամանակաւ լինի ծնեալ Փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս որդի Աստուծոյ:
- 10 Քանզի Հերովդի հրամայեալ զիւր պատկերն հուլ ի կայսերական պատկերն կանգնել ի մեհեանս Հայոց. զոր հառեալ յանձն Արգարու՝ պատճառս ի վերայ նորա յուզէ Հերովդէս: Առաքէ զգօրս Թրակացւոց և Գերմանացւոց ասպատակաւ հինից յերկիրն Պարսից, հրաման տուեալ և զաշխարհն Արգարու անցանել: Իսկ Արգարու ոչ հաւանեալ՝ ընդ
- 15 զիմանայ տեսլով, եթէ ընդ անապատ է հրաման կայսեր անցանել զօրացդ ի յերկիրն Պարսից: Ընդ որ դառնացեալ Հերովդէս՝ անձամբ ինչ զօրացդ ի յերկիրն Պարսից: Ընդ որ դառնեալ, — վասն զի ի Քրիստոս ոչ կարէր վճարել, պէտպէս ցաւոց զնա ըմբռնեալ, — վասն զի ի Քրիստոս համարձակեցաւ՝ որդանց ի նմա եռացեալ — որպէս պատմէ Յովսեփոս.

- 1 f հեղութեան / ցիփ իմաստութեան
1 d յորում / k որում և
1 l կամեալով, փխ. կարելով
2 abedf ուղղակի խօսել ասորւոց և յունաց
2 See արգարիոս
2 e ցիփ ի (սորա)
4 abedf կողմանք / և կողմանց
4 n ևոյն մեոսով ցալիկ՝ անուանք թագաւորացն մերոց վաղարշակի, արշակ, արտաշէս, տիգրան, արտաւագդ, արշամ, արգար
4 abedf հրամայեալ էր, Se հրամայեալ, փխ. հրաման ել
4 Հadej յօգոստոս / b յօգոստոս / l յուլիոստոս
5 a ի զուկա / k ի զուկաս / l զուկայ e ցիփ ի (զուկայ)
5 e լինին, ՏԽ լինել, փխ. առնել
6 abedf ցիփ և
6 k եհաս, փխ. ի հայս
6 b առաքեալք
7 o զպատկերս
7 abedf յօգոստոսի / k լ աւգոստի / e աւգոստոս / օրգրս յօգոստոսի
7 օրգրս այսու
8 b ժամանակօք
8 Հեկտօրգրս ցիփ յիսուս
8 Կ²abedf աստուծոյ ի հրէաստանի
9 b աւուրք

- 10 abedf զի, փխ. քանզի
10 օրգրս ցիփ հերովդի — նորա յուզէ (s. 12)
10 k ցիփ հուլ ի կայսերական պատկերն
12 Se յուզէր
12 ց հերովդէս. և առաքէ / ք առաքէ հերովդէս / f հերովդէ
12 k թրացւոց
13 f հինիցն
13 k Հայոց, փխ. պարսից
13 l հրամանս առեալ, փխ. հրաման տուեալ
14 a անցուցանել
14 abed Իսկ արգար / e նա, փխ. արգարու / օրգրս ցիփ արգարու
14 k Հաւանեալ
16 abedf ի պարսս [e ի պարս], փխ. յերկիրն պարսից
16 ekl ցիփ ի (յերկիրն)
16 վճե Հայոց, փխ. պարսից
16 և որ յոյժ դառնացեալ
17 k ցիփ կարէր
17 o առնել, փխ. վճարել
17 e ըմբռնել
17 Կ²abedf վասնզի / միւսմ. վասն որոյ / n որոյ (յուս. զի)
18 Կ²ab որդանցն / e ի նա / ՏԽԵ ցիփ որդանց ի նմա եռացեալ
18 մեոս յովսեփոս / միւսմ. յովսեփոս

առաքէ զեղբորորդի իւր զՅովսէփ, որում տուեալ էր զգուստր իւր, որ էր յառաջ կին Փերուրի եղբոր իւրոյ: Եւ նորա առեալ զբազմութիւն զօրացն՝ զայ հասանէ յաշխարհն Միջագետաց, պատահէ Արգարու ի զօրանիստ գաւառին Բուգնան. և մարտուցեալ մեռանի, և զօրքն 5 փախստական լինին: Նոյն հետայն վախճանի և Հերովդէս, և Հրէից ազգապետ՝ զԱրքեղայոս նորին որդի Աւգոստոս կացուցանէ:

ԻԷ

Ծիմաւած Եղեսեայ Բաղաբի, և յիշատակումն սակաւում ազգի մերոյ
Լուսաւորչին:

- 10 Ձկնի ոչ բազում աւուրց վախճանի Աւգոստոս, և փոխանակ նորա թագաւորէ Հռոմայեցոց Տիրեր. և Գերմանիկոս կեսար եղեալ՝ ձաղէ զառաքեալսն ի Հռովմ զիշխանսն Արշաւրի և Արգարու, յաղագս պատերազմին նոցա, յորում սպանին զեղբորորդին Հերովդի: Ընդ որ խստացեալ Արգարու, խորհի ապստամբութիւն և պատրաստութիւն 15 պատերազմի: Յայնժամ շինէ քաղաք զտեղի պահպանութեան գնդին Հայոց, ուր յառաջագոյն զգուշանային եփրատու ի Կասսիոսէ, որ կոչի Եդեսիայ. և փոխէ ի նա զարքունիս իւր որ ի Մծրին, և զամենայն կուռս իւր, զնարոգ և զհէլ և զհաթնիքաղ և զԹարաթայ, և զմատենան մեհենից վարժարանին, և միանգամայն զդիւանս թագաւորացն:
- 20 Յետ այսր մեռեալ Արշաւր՝ թագաւորէ ի վերայ Պարսից Արտաշէս

- 1 Տեւ զեղբորորդին
1 c զյովսէփոս / Տեւ լիֆ զյովսէփ
2 abcdj յառաջ էր / a փերուրի
3 cf հասանի
3 a աշխարհն / e և պատահի
4 o ի գաւառն
4 kl բուգնան / c մատուցեալ
4 Կ²abcdf մեռանի ի զօրացն արգարու և
5 l հետեայն / b և վախճանի և
5 k լիֆ և (հերովդէս)
6 abl զարքեղաւոս / gkl գնորին
6 Հabdefgno օգոստոս
6 b կացուցանեն
7 Habcdefopqrs ԻԶ, փիւ. ԻԷ.
8 ac եղեսեայ / միւսն. եղեսիայ
8 c քաղաքին
8 e ազգին / k լիֆ ազգի
9 cd լուսաւորչի
10 Հgkl ամաց, փիւ. աւուրց
10 Հdef օգոստոս / d լիֆ նորա
11 d լիֆ հռոմայեցոց
11 Հabdg ձաղեալ / Կ²cdf ձաղեաց
12 a զառաքեալսն / Sex զիշխանս
12 abcd ի հռոմ / ef ի հռոմէ
12 Կ²ade արշօրի
12 c արգարու և արշաւրի

- 12 abcdj պատերազմի
14 b խոստացեալ
15 ek զքաղաք
15 p զպահպանութեան
15 opqrs գնդի
16 eopqrs որ, փիւ. ուր
16 l եփրատու
16 eynopqrs ի կարսիոսէ / abcdj ի կարսոսէ / l ի կարսեորսէ / tw ի կրասոսէ / Հ ի կարսիոսի
17 Հbl եղեսեա / a եղեսեայ
17 f ի նմա, փիւ. ի նա
17 Habd զարքունիսն / f լիֆ որ
17 f ի մծուին / l ի մծմին
17 Հac լիֆ և զամենայն / bdfgkl լիֆ զամենայն
18 ac զկուռ / dfkl զկուռս
18 abcf գնարագ / d գնարատ / Հgl գնարակ
18 gl զբէդ
18 gk զբաթանի քաղ / Հ զբաթանիքաղ
19 Se մեհենիցն
19 c վարաժանին / w վարժարանիցն
19 kl զդիւան / g թագաւորաց
20 Հd արշօրի / b լիֆ ի վերայ
20 opqrs արտաշէզ

որդի նորա: Արդ՝ թէպէտ և ոչ է կարգ պատմութեանս ի ժամանակի, և ոչ ըստ կարգի զոր ասելս ձեռնարկեցաք, այլ քանզի սերունդք Ար- և շաւրի թագաւորին են որք՝ Հայոց ազինս հաւատոց եղեն առիթ, և հարազատութիւն Արտաշիսի որդւոյ նորա՝ սկիզբն արասցուք յաղագս 5 պատմականութեան մարդկանն, նախակարգեալ ի գիրսս առնթեր Արտաշիսի. զի իմասցին որք ընթեռնուն, եթէ համազգիք քաջին են: Իսկ զկնի ապա նշանակեցուք և զժամանակ զալստեան հարցն նոցա ի Հայս, որք են կարենեանք և Սուրենեանք, յորմէ սուրբն Գրիգոր, և յորմէ Կամսարականք, յորժամ ի շարի կարգին հասանիցեմք ի ժամա- 10 նակս թագաւորին որ գնոսա ընկալաւ:

Բայց Արգարու ոչ յաջողեցաւ խորհուրդն ապստամբութեան. զի խռովութիւն անկեալ ի մէջ ազգականաց իւրոց, թագաւորութեանն Պարսից՝ զօր ժողովեալ անդր չուէր ի համոզել և ի զազարեցուցանել զնոսա:

ԻԸ

Եղապս Երթալոյն Արգարու յարեւելս և թագաւորեցուցանելոյ Պարսից զԱրաւաթէս. և ք, վիարդ կարգեաց զեղբարս իւր, յօրոց մեր Լուսաւորչին և Գորին ազգակիցն:

Երթեալ Արգարու յարեւելս՝ գտանէ թագաւորեալ Պարսից զԱր- 20 տաշէս որդի Արշաւրի, և ընդդիմացեալ նմա զեղբարս իւր. քանզի նա խորհէր ազգաւ ի վերայ նոցա թագաւորել, և նոքա ոչ առնուին յանձն: Վասն որոյ պաշարեալ զնոսա Արտաշիսի և երկիւղ մահու եղեալ ի

- 1 p պատմութեանց
1 abcdj կարգ է պատմութեանս
2 abcdj կարգի է զոր
2 Կ²d արշօրի / e աշօր
3 Կ² որ / Տեւ լիֆ որք հայոց ազինս հաւատոց եղեն առիթ
4 Տեւ արին և հարազատութիւն [g արին հարազատութեան]
4 Կ²abcdf և արտաշիսի որդւոյ նորա հարազատութիւն
4 kl որդւոյ նորա արտաշիսի [k արտաշիսի]
5 efgk մարդկան / Հ մարդոյն
5 Hcn նախակարգել / eoprs նախկարգել / p նախ կարգեալ
6 abcd արտաշէսի / l արտաշիսի
6 l ոյք, փիւ. որք / Աgl ընթեռնուն
6 c համազինք
6 k քալին, փիւ. քաջին
7 abcdj լիֆ և
7 k ժամանակ / abcdj զժամանակս
7 Habcdf հարց / Հopqrs լիֆ հարցն
8 kl դոցա, փիւ. նոցա
8 Sae կարենանք [o կարենանք]
8 Sade սուրենանք [o սուրենանք]

- 8 Կ²d լիֆ և սուրենանք
8 b լիֆ յորմէ սուրբն գրիգոր
9 a լիֆ և
9 Հef հասանիցեմք
9 abcdj լիֆ ի ժամանակս
10 abcd գնոսայն / f գնոյն / kl գոսայ
11 abcdj աշողեցաւ
12 a իւրոյ թագաւորութեան
13 abcdj զօրս / bc զօրաժողովեալ
13 Անք անդ / abcdj չուէր
13 abcdj համոզել [f լիֆ, a համոզէր]
13 գնոսա և զազարեցուցանել
13 H լիֆ և ի զազարեցուցանել
15 Habcdefopqrs ԻԷ, փիւ. ԻԸ.
16 b երթալոյ / վ՝ յարեւելս
16 H թագաւորեցուցանել
17 k եթէ / l եթե
17 opqrs զեղբարս / e յորոց և մեր
18 abcd լիֆ և նորին / f լիֆ նորին
18 abcdj ազգակիցք իւր / H ազգակիցք / w ազգակիցք նորին
19 e լիֆ պարսից / rs զարտաշէզ
20 f եղբարք / opqrs զեղբարս
21 f զոր, փիւ. և

վերայ նոցա՝ բազում պատառմունք և անմխարանութիւնք ի մէջ զօրացն և այլոց ազգականացն լինէին: Քանզի էին Արշաւրի թագաւորի որդիք երեք և դուստր մի. առաջին՝ նոյն ինքն արքայն Արտաշէս, երկրորդն՝ Կարէն, երրորդն՝ Սուրէն, և քոյր նոցին՝ որ անուանեալ Կոչի Կոչմ, կին

5 զօրավարին ամենայն Արեաց ի հօրէն կարգեալ:

Իսկ Արգաւրու համոզեալ զնոսա խաղաղանալ, ի մէջ ամենեցուն հաստատէ զայս ինչ սահմանելով. թագաւորել Արտաշիսի հանդերձ ծննդովք իւրովք՝ որպէս և խորհեցան, և զեղբարսն անուանել Պահլաւս՝ յանուն քաղաքին իւրեանց և աշխարհին մեծի և քաջարեւոյ. որպէս

10 զի լինել նոցա պատուականագոյն և առաջին քան զամենայն նախա-
րարութիւնս Պարսից, որպէս արգարե զարմա թագաւորաց: Եւ զաշինա
և երգմունս ի միջի հաստատեալ, զի թէ լիցի սպառել զարմից
Արտաշիսի ի պատանեաց՝ նոքա մատիցեն ի թագաւորութիւնս: Եւ
15 արտաքոյ ցեղի նորա թագաւորեցելոյ՝ ցեղս որոշել զնոսա երկա, Կոչմամբ
այսպիսեալ. Կարենի Պահլաւ, Սուրենի Պահլաւ, և զքոյրն՝ Ասպահապետի
Պահլաւ, յառնն տանուտէրութենէ զանունն որոշեալ:

Եւ ասեն զսուրբ Գրիգոր ի Սուրենեանն Պահլաւէ, և զԿամսարա-
կանս ի Կարենեանն Պահլաւէ: Այլ զայսր զալոյն զորպիսութիւն ի
կարգին պատմեացուք. միայն նշանակելով այժմ առ ընթեր Արտաշիսի,
20 զի ծանիցես զազգս զայս մեծ, թէ հաւաստի արիւն Վաղարշակայ են,
այս ինքն զարմ Արշակայ մեծի, եղբօր Վաղարշակայ:

Եւ այսոցիկ այսպէս կարգելոց և զգիր ուխտին ընդ իւր առեալ
Արգաւրու՝ զանայ ոչ առողջ մարմնով, այլ չարաչար ցաւովք ախտացեալ:

1 իւ անմխարանութիւն

1 abedf լիք ի մէջ

2 Sek այլ / և այլոց

2 abef ազգաց [f ազգացն]

2 իւ լինէր

2 abedf արշաւրի [d արշօրի, e ար-
շաւրէի] թագաւորի էին

4 abedf երրորդ / e և երրորդն

4 S սոցին [n նոցին] / e սոցա

4 abd կոչիւր / e կոչէր / իւ լիք կոչի

4 e կոչմ / f կոչմա / ցն կոչմ

5 Sl կարգեցեալ

6 SՈ ամենեցունց

7 edfցլ հաստատէր / abef զայն

8 Mabcdf իւրովք ծննդովք

8 e զօր, փիւ. որպէս և / abedf լիք և

8 abedf խորհեցաւ / eopqrs ա խորհեցան

8 pqr գեղեցայրսն / e եղբարսն

8 Sek անուանեալ / ցլ անուանեալս

8 abef պահլաւ (միշս) / ցլ պահլաւս

(միշս) / o պահլաւ

9 a անուն / abdfյկլ քաջարեւոյ

9 e զօր փիւ. որպէսզի

10 e զարգարե

10 egklnopqrs զզարմս

12 ցկլ հաստատել

12 Կ²abcdfյկլ գէպ լիցի / ց գէպ գրուած
ու չկրուած / b թէ պէտ գէպ լիցի

12 a ի սպառել / e սպառեալ

13 Կ²abcdf լիք ի (պատանեաց)

13 b մատիցին

14 e թագաւորեցուցելոյ / p զցեղս

15 f լիք սուրենի պահլաւ

15 p լիք և զքոյրն—պահլաւ

15 e ասպապետի

16 Կ²abcdf յանուն, փիւ. յանն

16 Կ²abcdf տանուտէրութեան և զնորա
[f զնոսա] / b տանուտերութենէ

16 Կ²zacedf անուն / b յանուն

17 e զբիգորիոս

17 bcd ի սուրենս

17 rs լիք և զԿամսարականսն ի կարե-
նեան պահլաւէ

17 abc Կամսարականսն / def զԿամ-
սարականսն

18 Կ²de զոլոյն / ցկլ զալոյ

19 Կ²abcdf պատմելով, փիւ. նշանակելով

20 f լիք զայս / ef են և

22 Ավտօրօ կարգեցելոց [a լիք կար-
գելոց]

23 Հեոօօօօօ ցաւօք

23 a ախտացեալք / e յախտացեալ

ԻԹ

Խորա Արգաւրու յարեւելից, և ալ օգնականութիւն Արեւայ ի մարտ քնդ
Հերովդի չորրորդայնի:

Իբրե զարձաւ Արգար յարեւելից՝ լուաւ նա զՀռոմայեցոց, թէ
5 ի կասկածանս անկեալ են վասն նորա, որպէս թէ զկնի զօրու զնաց
յարեւելս: Վասն որոյ զրեաց առ զործակալս Հռոմայեցոց զպատճառս
երթալոյն իւրոյ ի Պարսս, միանգամայն և զգիր ուխտին, որ ընդ
Արտաշէս և ընդ եղբարս նորա՝ տայ տանել: Եւ նոքա ոչ հաւատացին
նմա. վասն զի և թշնամիք չարախօսէին զնմանէ, Պիղատոս և Հերովդէս
10 չորրորդապետ և Լիւսանիա և Փիլիպպոս: Իսկ Արգարու եկեալ ի
քաղաքն իւր յԵրեսիայ՝ միաբանեաց ընդ Արեւայ արքայի Պատրիա-
րարաց, սատարս տալով նմա ի ձեռն Սոսրանայ ուրումն Արծրունւոյ՝
մարտնչել ընդ Հերովդի: Քանզի նախ զդուստրն Արեւայ արքայի կին
առեալ Հերովդի, և ապա անարգեալ ի բաց եթող, և զՀերովդիադայ
15 մեկնեալ յառնէ իւրմէ հնան կենդանւոյն, յաղագս որոյ ստէպ յանդի-
մանեալ ի Յովհաննէ Մկրտչէ՝ այնր աղագաւ հսպան զՅովհաննէս
Մկրտիչ: Եւ եղև պատերազմ ընդ նա և ընդ Արեւս վասն անար-
Հերովդի յօշնականութենէ քաջացն Հայոց, որպէս յաստուածային իմն
20 տեսչութենէ, վրէժս հատուցանել ընդ մահուանն Յովհաննու Մկրտչին:

1 խաբեօօօօօօօօ ԻԲ, փիւ. ԻԹ.

2 er զարձաւ

2 b յօշնականութիւն / e յօշնութիւն

2 e յարեւելից, օգրս արեւմտեայ, p
արեւմտա, փիւ. արեւոյ

2 Կ²abcdf արեւոյ ընդդէմ հերովդի

4 SՈe արգարիոս / իւ արգարոս

5 e ի կասկածան / վկ ի կասկած

5 o են անկեալ

5 abedf իբրե թէ / b լիք գնաց

6 Se յարեւելս արգար / իւ արգար յա-
րեւելս

6 SՈe յղէ, փիւ. զրեաց / b լիք առ
6 վօօօօօօօօօօ առ նա զործակալս [e
զործակալս]

7 Կ²abcd նորա, փիւ. իւրոյ

7 a տուխտին, փիւ. ուխտին

8 d արտաշիսի / իւ²օօօօօօօօօ տալ

8 Կ²Կ²abcdfցլ հաւատային

9 k լիք և (թշնամիք)

9 Կ²ad չարախօսք էին

10 Ավ²յոօօօօօօօօօօօ իւսինայ / Կ²վ² լուսինայ

11 ac եղևսեալ / e եղևսիա / k յեղևսիա

11 ցլ միաբանեցաւ, միւսն. միաբանեաց

11 er արեւոյ / օգրս արեւմտեայ / k

արեւո

11 e պարտի, փիւ. պատրիարքոց

12 ցկլ սատար

12 Կ²abcdfցկլ նմա տալով

12 Կ²abef խորանայ / d խորենայ / իւ
խորովայ / n խորովանայ

12 Կ² ուրեմն / e ուրում / k որում /
վկ ուրումն / f լիք ուրումն

13 ԱՀցկոօօօօօօօօօ զզուստր

13 SՈe լիք արքայի

14 Se հերովդէի [p հերովդի]

14 SՈe լիք ապա

14 Կ²abcdf զի, փիւ. և (զհերովդիադայ)

14 l զի զհերովդիադայ / e հերովդիադա

15 f՝ լիք հնան

15 Կ²abcdf կենդանւոյն [Կ²d կենդանւոյ]
ի բաց հնան

15 SՈe լիք ստէպ—աղագաւ (s. 16)

15 cfklo սպան / Կ²d էսպան / վեցհեկն
pqrս սպանեալ

15 e զյովանէս / f զյովանէս

16 abedf արեւտ արքայ

18 e զօր, փիւ. որպէս

18 bde աստուածային

18 eoprs լիք իմն / վկոտ զօրցես,
փիւ. իմն

19 SՈe մահուան [e մահուն] մկրտչին

L

Առաջումն իշխանացն Արգարու առ Մառինոս, յորում տեսին զՓրկիչն
մեր Քրիստոս, ուտի եղև սկիզբն հաւատացն Արգարու:

Ընդ այն ժամանակս եկաց ի գործ հաղարարեալութեան կայսեր
5 ի վերայ Փիւնիկեցւոց և Պաղեստինացւոց, Ասորւոց և Միջագետաց
Մառինոս որդի Ստորգեայ. առ որ առաքեաց Արգար երկուս ի գլխա-
ւորաց իւրոց, զՄար Իհար ըզեաշխն Աղձնեաց և զՇամշագրամ հահա-
պետ Ապահունեաց տոհմին և զԱնան հաւատարիմ իւր՝ ի քաղաքն
Բեթքուրին, զգացուցանել հմա զպատճառս երթալոյն իւրոյ յարեկս,
10 ցուցանելով և զգիր ուխտին՝ որ ընդ Արտաշէս և ընդ Լիբարս իւր,
և առնել զհա թիկունս օգնականութեան: Որոց եկեալ գտին զհա
յեւեթերոյպօլիս: Եւ նորա ընկալեալ զնոսս խնդութեամբ և մեծա-
բանօք՝ առնէ պատասխանի Արգարու. «Մի կասկածեր ի կայսերէ սակս
այնր, միայն զի զհարկելն լիով փութացիս»:
15 Եւ նոցա դարձեալ անտի՝ ելին յերուսաղէմ տեսնել զՓրկիչն
մեր Քրիստոս վասն լրոյ համբաւոց սքանչեւագործութեանցն. որում և
ականատես եղեալ՝ պատմեցին Արգարու: Ընդ որ զարմացեալ Արգարու՝
հաւատաց ճշմարտապէս իբր արդարեւ յորդի Աստուծոյ, և ասէ. «Այն
զօրութիւնք ոչ մարդոյ են, այլ Աստուծոյ. զի չիք ոք ի մարդկանէ, որ
20 կարէ զմեռեալս յարուցանել, բայց միայն Աստուած»: Եւ քանզի ապա-

- 1 *Wabceƿoƿgɾs* ԻԹ, փխ. Լ.
- 2 *f* լի՛ արգարու
- 3 *f* մարինոս / և մառինիս
- 3 *abcdf* լի՛ մեր
- 3 *f* բըլատոս յերուսաղէմ
- 3 Հցւորգրս հաւատող / և հաւատող
- 3 *e* արգարու Թագաւորին
- 6 *f* մարինոս
- 6 *abcdf* ստորոգեայ / Ուղղելի շնչ Լա-
բուրն. սաբինոս որդի եւստորգեայ
- 6 *Seg* արգարինոս
- 6 *p* լի՛ է (զլիւսւորաց)
- 7 *k* դասը, փխ. գմար
- 7 վլ գասրինա / ո գմարինար (յուս-
սանցհում գասրինա)
- 7 *k*-ինարգեալն, փխ. իհար բդեաշխն
- 7 *Seg* բդեշխն
- 8 Հցրս զանանէ
- 8 *e* է բաղաքէն
- 9 *b* բեդբուգին / *f* բեդբուբին / Հե
բեդբուբին
- 9 *f* զպատճառ / *c* արեկես
- 10 նմա և զգիր / *abcdf* նմա, փխ. և
- 10 *e* բնդ որ
- 11 Հցե զնա է Թիկունս
- 12 *a*-էկթերոյպօլիս / *be* յերեթերոյ-
պօլիս / Հ հերեթերոյպօլիս / *cpqrs*

հերկթերոյաւլիւ / լ յերկթերո-
 պաւղիս / ձկ յերկթերոյաւլիւ / օ
 երկթերոյաւլիւ / Լար. երկթերոյաւլիւ
 12 ae զնա, փիւ. զնոսա
 12 խվ՝ և Լար. խնդութեամբ / միւսն.
 խաղաղութեամբ
 13 Կն կասկածել / Ե կասկածել
 14 Կ՛օթ լի՛ գե
 14 See զհարկեալն / Ե զհարկանելն
 վ՛ հարկեալն
 14 Կ՛յեկրգրս փութացի
 14 վկլ Լաւ, փիւ. լիով
 15 կը նոքա / լ անկի
 16 abcd համբաւոց
 16 eօրգրս լի՛ և
 17 k լի՛ ընդ որ զարմացեալ արդարու
 17 Sf յարդարեա [ոքոյ արդարեա]
 18 Վabelmo որդի
 18 e լի՛ և ասէ—այլ աստուծոյ (s. 19)
 19 a գորութիւնն
 19 k մարդու
 19 abcdֆ աստուծոյ են և ոչ մարդոյ
 19 rs յաստուծոյ
 20 r զմեռնեցալս
 20 Հabcdֆկ յարուցանել զմեռեալս
 20 e այլ, փիւ. բայց
 20 e ապականէր, փիւ. ապականեալ էր

կանհալ էր մարմինն իւր ի հարաւար ցաւոց, որ սլատահեցին նմա ի Պարսից աշխարհին յառաջ քան զեօթն ամ, և ի մարդկանէ ոչ եղև նմա հնար բժշկութեան՝ ետ տանել նմա թուղթ աղաչանաց, գալ և բժշկել զնա ի ցաւոցն, օրինակ զայս։—

LU.

ԹՈՒՆՔ ԱՐԳԱՐՈՒ ՄԱՓԻԿՆԵ:

Արգար Արշամայ, իշխան աշխարհի, առ Յիսուս փրկիչ և բարերար,
որ երեւցար յԵՐՈՒՍԱղէմացւոց աշխարհիդ, ողջոյն:

Լուեալ է իմ վասն քո և վասն բժշկութեանդ, որ լինի ի ձեռս
քո առանց դեղոց և արմատոց. զի որպէս ասի՝ տաս դու կուրաց
տեսանել և կաղաց գնալ, և զբորոտս սրբես և զայսս պիղծս հանես, և
որ միանգամ չարչարեալ են յերկար հիւանդութեամբք՝ բժշկես. դու և
զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրեւ լուայ վասն քո զայս ամենայն՝ եդի
ի մտի իմում մի յերկուց աստի. կամ թէ դու Աստուած իցես, իջեալ
յերկնից, և գործես զայդ. կամ թէ ողբի իցես դու Աստուծոյ, և զայդ
առնես: Արդ վասն այնորիկ գրեցի ես առ քեզ՝ աղաչել զքեզ, զի աշխատ
լինիցիս և եկեսցես առ իս և բժշկեսցես զհիւանդութիւնս զոր ունիմ ես:
Նա և լուայ, զի Հրեայք տրտնջեն զքէն և կամին չարչարել զքեզ. բայց
քաղաք մի փոքրիկ և գեղեցիկ է իմ, և բաւական է մեզ երկոցունցս:

- 1 *փ մարմին նորա ապականեալ էր*
- 1 *abcdgk մարմին*
- 1 *abcd նորա, փխ. իւր*
- 1 *abcd ֆ չար, փխ. չարաչար*
- 1 *Խլ՞ պատահեաց / e լի՛ք պատահեցին*
- 1 *յլ լի՛ք է (սլարսից)*
- 2 *Խ յաշխարհին սլարսից*
- 2 *abcdfkl յառաջ ևս / ֆ ամս*
- 2 *abcdfkl որ, փխ. և / d լի՛ք նմա*
- 3 *bdf հնարս*
- 3 *a նմա տանիլ / edf տանիլ առ նմա*
- 3 *pqrs լի՛ք և*
- 4 *egpqrs է ցաւոց անտի*
- 4 *o է ցաւոցն, որ ունէր զօրինակ / s զօրինակ*
- 5 *opqrs Լ, փխ. ԼԱ. / abcfցլ լի՛ք ԼԱ*
- 6 *ֆ փրկիչն մեր քրիստոս / abcd փրկիչն քրիստոս / S փրկիչն յիսուս քրիստոս*
- 7 *b արշակայ, փխ. արշամայ*
- 7 *abcdfkl լի՛ք և*
- 8 *eklnopզ երևեցաւ*
- 8 *ՏԽԵ աշխարհի [Խի՛ցլ յաշխարհի] երուսաղէմացոց / ac երուսաղէմացոց*
- 9 *ae լի՛ք է / a եմ, փխ. իմ*
- 9 *x քո / միւսն. քոյ*
- 9 *abcd քժշկութեանցդ*
- 9 *ԱՏ լինին / չցլ է ձեռն*
- 10 *d սեռոյ / d և, փխ. զի*

- 11 g լիֆ և (գորոտոս) / e բորոտոս
 12 ՏՈւե սրբել / է'e գայս
 11 եղկէ՞վ² abcdֆ պիդծս [g պիդծ] և գզես
 [ab գզես, g գզե գրած, ապա ջնջած]
 / eoqrս պիդծ / p պեդծ
 11 խվ՝ք հանել
 12 Հեկ ոբբ
 12 Se երկար / խվ² ընդ երկար
 12 prs լիֆ դու
 13 a լիֆ վասն բո / c լիֆ բո
 13 k և եդի
 14 a երկուց / bcdֆkl լիֆ աստի
 14 e դի կամ դու
 14 abcdֆլ իցես աստուած
 15 ՏՈւե լիֆ և (գործես)
 15 a գայս, փխ. գայդ / e և կամ
 15 abcdֆ դու իցես որդի
 15 Հե լիֆ իցես դու / opqrs լիֆ իցես /
 g իցես դու գրած, ապա ջնջած
 16 cenq այսորիկ / h լիֆ այնորիկ
 16 kl լիֆ առ քեզ / g և աղաչել
 17 k լիցիս / kl լիֆ և (եկեսցես)
 18 p լիֆ և (յուայ) / abcdֆ դի և
 18 S հրեսայք / վabcdֆլ տրտունջ են
 19 b փորքիկ է
 19 rs լիֆ և գեղեցիկ, 'Հ և է իմ գեղեցիկ
 և աստաշահաւոր / g գեղեցիկ ջնջած
 19 ckl երկոցունց / e երկոցունս

Որոց տաբալ զթուղթն՝ պատահեցին նմա յերուսաղէմ: Զայս վկայէ և աւետարանական բանն, եթէ «էին ոմանք ի հեթանոսաց եկեղոց առ նա». վասն որոյ ոչ համարձակին, որք լուանն, ասել ցՅիսուս, այլ ասեն ցՓիլիպպոս և ցԱնդրէաս. և նոքա ասեն ցՅիսուս: Իսկ ինքն 5 Փրկիչն մեր յայնմ ժամանակի յորում կոչեացն զնա Արդար՝ ոչ առ յանձն. բայց թղթոյ արժանի արար զնա, որ ունի օրինակ զայս. —

LF

Պատասխանի բոլորյն Աբգարու, զոր գրեաց թովհաս առաքեալ հրամանաւ
Փրկչին:

- 10 Երանի իցէ այնմ, որ հաւատայ յիս՝ իրրև ոչ իցէ նորա տեսալ
զիս. զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. Զի որք տեսանենն զիս՝ ոչ հաւա-
տացեն յիս, և որք ոչն տեսանեն՝ նոքա հաւատասցեն և կեցցեն: Իսկ
վասն այնր զի գրեցեր դու առ իս, գալ ինձ առ քեզ՝ արժան է ինձ
կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ևս: Եւ իրրև
15 կատարեցից զայս՝ ապա համբարձայց առ այն որ առաքեացն զիս. և
յորժամ համբարձայց՝ առաքեցից զմի յաշակերտաց աստի իմոց, զի
զցաւս քո բժշկեսցէ, և կեանա քեզ և որոց ընդ քեզ են շնորհացէ:
- 20 Զայս թուղթ երեք Անան սուրհանդակ Սրգաբու, ընդ որում և
զկենդանազրուիիւն փրկչական պատկերին, որ կայ յեղեացուոց քա-
ղաքին մինչև ցայսօր ժամանակի:

- 1 e հ դայս գրէ, փիւ. դայս փկայէ և
- 2 S չիֆ և
- 2 b յաւեսարանական
- 2 l թե / և եթէ
- 2 abcf և ի հեթանոսաց
- 2 Smed ելիւոց / [և ելիւոց / չց յեկեւոց,
օր եղեւոց]
- 3 Յովհ. ԺԲ. 20:
- 3 a համարձակէին
- 3 a այսել, փիւ. ասել
- 4 Wabedf անդրէաս և փիլիպպոս, փիւ.
և նորա / Հովհ. Յովհ. ԺԲ. 21—22
- 5 Sek չիֆ մեր / ց մեր գրած և չքնած
- 5 Wceprs կոչեաց / f կոչեցին
- 5 US չիֆ արգար
- 5 abdeg էառ
- 6 վ՛ը նմա յանձն / e չիֆ որ
- 6 Sbc այսպէս, փիւ. օրինակ դայս [օ
օրինակ դայս]
- 7 prs ԼԱ. / abcg! չիֆ ԼԲ.
- 8 gikl թուղթ առ արգար, փիւ. պա-
տասխանի թղթոյն արգարու
- 8 e թօմաս / f թօմայ / և թումա /
Seg թումաս / l թովմայ
- 8 abedkl առաքեալ / միւռն. առաքեալն
- 9 en փրկչին յիսուսի, e փրկչին մերոյ
- 10 h հաւատան

- 10 Ա իբր / Խ իբրու
- 10 կ չիցէ
- 11 ք չիք իմ
- 11 Հւցցքքս տեսանեն
- 11 abedfյ հաւատայցեն / ւ հաւատան
- 12 Ակէ տեսանիցեն [ւ տեսանեն] զիս
յ ոչ տեսանեն (զիս զրամ ու թիւսմ)
- 12 ւյ հաւատայցեն
- 13 ժ արժանի
- 14 bedf աստ կատարել
- 14 ր ամենայն
- 14 abedf յերունագէմ, փիւ. ևս
- 14 ժ չիք և
- 16 կ առաքելցից քեզ մի
- 16 օ աշակերտաց / ր աշակերտացն
- 16 ւ չիք աստի
- 17 abedf զքո ցաւոյ
- 17 ւ չիք քո
- 17 կ կենանք / եւ կիան
- 17 abd չիք են
- 18 ԿԿԷabedfլ ենան / ւ անանկս / և
կանն
- 18 և արգարու
- 19 ժ կենդանագրութիւն
- 19 ժ յեղեսիա / և յեղեսիացոց
- 20 abedf չիք մինչև ցայսօր ժամանակի

19

Քարոզույթին յնդեհական առաքելուն Թադեոսի, և պատճեն թղթոցն հնգից:

- Բայց յետ համբառնալոյ Փրկչին մերոյ՝ Թովմաս առաքեալ, մի
 յերկոտասանիցն, առաքեաց զմի յեօթնասանից անտի զԹադէոս ի քա-
 5 զափն Եղեսիայ՝ բժշկել զԱրգար և աւետարանել ըստ բանին Տեառն:
 Որոյ եկեալ եմուտ ի տուն Տուրիայ իշխանի հրէի, զոր ասեն լինել
 յազգէն Բագրատունեաց. որոյ խուսեալ յԱրշամայ՝ ոչ ուրացաւ զհրէ-
 ութիւնն ընդ այլ ազգականս իւր, այլ նովին օրինօք եկաց մինչև
 հաւատալ ի Քրիստոս: Եւ և՛ համբաւ նորա ընդ ամենայն քաղաքն:
 10 Լուեալ Արգարու ասէ. «Ես է վասն որոյ զրեացն Յիսուս», և խելոյն
 կոչեաց զնա: Եւ եղև ի մտանելն Թադէի՝ տեսիլ սքանչելի երևեցաւ
 Արգարու յերեսն Թադէի. և յարուցեալ ի զահոյիցն անկաւ ի վերայ
 երեսաց իւրոց և երկիր եպագ նմա. և զարմացան ամենայն իշխանքն
 , որ շուրջն կային, զի ոչ զիտացին զտեսիլն: Եւ ասէ ցնա Արգար,
 15 եթէ «Ի՞նչ իցես արդարև աշակերտ օրհնելոյն Յիսուսի, զոր ասաց
 առաքել ինձ այսր, և կարող իցես բժշկել զցաւս իմ»: Պատասխանի
 ետ նմա Թադէ. «Եթէ հաւատասցես ի Քրիստոս յորդին Աստուծոյ՝
 տացին խնդրուածք սրտի քոյ»: Ասէ ցնա Արգար. «Ես հաւատացի ի նա

- 1 *habejfo* Լ, *prc* ԼԲ, *phi*ս, ԼՔ.
- 2 *a* յեղեսեայ / *e* յեղեսեա / *e* եղեսեայ
h յետեսեայ քաղաքի [*k* քաղաք]
- 2 *abedj* Թաղէոսի / *sh*ւսն. Թաղէի
- 2 *abee* Թղթոյն / *lp* Թղթոյ / *k* Թխ-
տոյն
- 2 *j* հնդից Թղթոյն / *p* հնդի
- 3 *abey* համբառնալոյն
- 3 *e* Թումաս
- 4 *h*յ~~ա~~բե~~d~~յ զԹաղէոս, որ էր [*k* է] մի
յեւթանաանից [*d* յեթանաանից, *j*
յեւթանաանիցն] անտի [*l* անդի] / *S*
մի յեթանաանից
- 5 *abj* յեղեսեայ / *d* յեղեսեա / *l* յե-
ղեսեա / *k* յեղեսեայ
- 5 *o* զբանն
- 6 *Se* չիք եմուտ
- 6 *h*²~~abedj~~ չիք տուրիայ
- 6 *h*²~~abedj~~ հրէից
- 6 *h* զորմէ
- 7 *d* խօսեալ / *o* խօսելն / *j* ուսեալ /
e խորշեալ / *prcs* խուշեալ
- 7 *b* արշամայ
- 7 *z* հրէութիւն
- 8 *e* չիք այլ նովին
- 8 *Sh* նոյն
- 8 *Se* օրինօքն / *l* արկնաւք
- 9 *b* քրիստոսի

- 9 k հաւքաւ
10 e նախ, փիւ. նա է
11 h լի՛կ եղև
11 Sեc մեծ, փիւ. սքանչելի
12 կ²abf լի՛կ արգարու
12 abd երեսն / Հ յերեսն
12 abcd լի՛կ հ
12 abcd f յարուցեալ ահկաւ առ ոտս
[af ոտն] նորա արգար [cdf լի՛կ ար-
գար] ի գահոյիցն ի վերայ
13 c էպագ
14 hw որբ / f ուր, փիւ. որ
14 abcd fյը շուրջ
14 e զիտացին և զտեսիլն / k զիտաց
14 Se լի՛կ հ
14 c լի՛կ և ասէ ցնա արգար
15 l թե / k թէ
15 abcd f լի՛կ զոր ասաց առաքել ինձ
այսր
16 e առաքեալն / h ինձ առաքել
16 l կարաւդ
17 Seg լի՛կ նմա
17 cf թաղդէ
17 b հաւատս
17 bcfl ի j''ս ք''ս / d դք''ս
17 k լի՛կ յիսուս
17 Ա որդի / ոօրqrs յորդի
18 abcd fkl տացին բեզ

և ի հայր նորա. վասն որոյ կամեցայ առնուլ զգօրս իմ և գալ կոտորել զՀրեայանս որ խաչեցին զնա, ևթէ ոչ էր իմ արգելեալ վասն թագաւորութեանն Հռոմայեցւոց»:

5 Եւ յայսմ բանէ սկիզբն արարեալ Թադէի՝ աւետարանեաց նմա և քաղաքի նորա, և եղեալ ձեռն ի վերայ բժշկեաց զնա, և զԱրդիու պատագրոս իշխան քաղաքին և պատուական յամենայն տանն արքայի, նա և զամենայն որ էին ի քաղաքին հիւանդք և ախտաժետք, բժշկեաց: Եւ հաւատացին ամենեքեան. և մկրտեցաւ ինքն Արգար և ամենայն քաղաքն, և զգուրս տաճարաց կողմն փակեցին. և որ ի վերայ բազնին 10 և սեանն կային պատկերքն՝ ծածկեալ պատեցին եղեգամբ. և ոչ զորք ածէր բռնութեամբ ի հաւատս, բայց օր ըստ օրէ յաւելեալ ի հաւատացեալսն բաղմանային:

15 Իսկ առաքելոյն թաղէի զխոյրարար ոմն մետաքսագործ մկրտեալ,
 և անուն կոչեցեալ Ազգէ, ձեռնադրեալ ի վերայ եղեալոյ՝ փոխանակ
 իւր թողու առ արքայի։ Եւ իւր առեալ հրովարտակ յԱրզարէ, զի
 ամենեքեան լուիցեն աւետարանին Քրիստոսի՝ զայ առ Սանատրուկ
 քեոորդի նորին, զոր կարգեալ էր ի վերայ աշխարհիս և զօրացն։ Բայց
 Արզար յօժարեցաւ զրել թուղթ առ Տիբերիոս կայսր, որ ունի օրինակ
 զայս. —

- 1 *h* *abcd* *fjnop* հայր / միւսն. հայրն
 1 *abcd* *f* չիք իմ
 1 *g* *qqr* սս
 2 *eg* որք
 2 *abcd* *fklm* էր [*l* *hr*] իմ արդելիաւ /
 միւսն. չիք իմ
 2 *fjgk* թաղաւորութեան
 3 *d* չիք հոռմայեցւոյ
 4 *fo* այսմ
 4 *abcd* *f* բանից / յիշել բանի / Հ բերէ,
 չիւ. բանէ
 4 *acf* թաղդէի
 5 *f* *h* ի քաղաքի
 5 *e* ի վերայ նորա / *bc* *h* բռնկեաց
 5 *a* դարդիսս / *w*¹ դարբիս
 6 *ad* պտուղարոս
 6 *e* ամենայն / *hw* տան
 6 *kl* արքային
 7 *tw* որք
 7 *hw*² որ միանգամ էին
 7 *abcf* *g* ախտածէտք / միւսն. ախտա-
 ժեաք
 8 *o* արգար ինքն
 9 *b* տաճար / *tw* որք
 9 *opqrs* չիք վերայ
 9 *rs* ի բազինն
 10 *o* ի սիւնն
 10 *k* ծածկել
 10 *kl* պատեցին զնոսա եղեգամբ / *e*
 եղև գամբք

- 10 abcdjբայց, փիւ. և (ոչ)
11 իր բռնութեամբ [բռնութեամբը]
ածէր
11 abcdj այլ, փիւ. բայց
11 Ար ի հաւատոսն [e ի հաւատոս], փիւ.
ի հաւատացեալն
13 e թաղէսի / eօրգրs չի՛ թաղէի
13 Կ¹abcdj գլխոհարար, b գլխոհար, ա¹
գլխոյրար, e գնախարար, փիւ. գլխոյ-
րարար
14 eh գանուուն / եւ յանուն / a ան-
ուանեալ, փիւ. անուն
14 եւ¹ կոչեալ
14 e աղէ
14 e չի՛ ի վերայ .
14 ac եղեսեա / b եղեսեայ / e յեղե-
սիայ / լ եղեսայ
15 eօրգրs չի՛ առ
15 յկ արբայ
15 ա¹ առաքեալ, փիւ. առեալ
15 e արգարէ
16 eրգրs չի՛ բրիստոսի
16 a սանատրովկ / e սանատրուկ առ
17 յկ նորա
17 abcdj որ
17 Se աշխարհին
17 abcdjյեկ գորաց
18 k չի՛ առ
18 Կ¹ի²abcdj՛կ տիրեր / eօր տիրերոս
18 Կ¹ի²cdk՛j չի՛ կայսր

ԹՈՒՆՔ ԱՐԳԱՐՈՒ ԱՈՒ ՏԻՔԵՐԻՈՒ:

Արգար արքայ Հայոց, տեառն իմում Տիրերի կայսեր Հոռմայի-
ցոց խնդալ:

Գիտելով իմ, եթէ ոչ ինչ ծածկի ի քումմէ թագաւորութենէդ,
5 այլ իբրեւ զմտերիմ քո՝ աւելի ևս իմացուցանեմ ի ձեռն զբոյ: Զի
Հրեայք, որ բնակեալ են ի գաւառս Պաղեստինացւոց՝ ժողովեալ խա-
չեցին զԲրիստոս առանց իրիք յանցանաց, ի վերայ մեծամեծ երախ-
տեացն, զոր արար առ նոսա, նշանս և սքանչելիս, մինչև զմեռեալս
անգամ յարուցանել: Եւ զիտեա, զի զօրութիւնքս այս ոչ են սոսկ մարդոյ,
10 այլ Աստուծոյ: Զի և ի ժամանակին յորում խաչեցինն զնա՝ արեգակն-
խաւարեցաւ, և երկիր շարժեալ տատանեցաւ. և ինքն յիտ երից աւուրց
յարեաւ ի մեռելոց և երևեցաւ բաղմաց: Եւ այժմ յամենայն տեղիս
անուն նորա ի ձեռն աշակերտաց նորա սքանչելիս մեծամեծս կատարէ-
որ և առ իս ինքեան եցոյց յայտնապէս: Եւ՝ արդ՝ այսուհետեւ տէրու-
15 թիւնդ քո գիտէ, որ ինչ արժան է հրամայել ի վերայ ժողովրդեանն
Հրէից, որք զայն պորձեցին, և զրել ընդ ամենայն տիեզերս, զի
երկրպագեացեն Քրիստոսի՝ իբրեւ ճշմարիտ Աստուծոյ: Ողջ լեր:

- 1 յկ ԼԱ.
 1 e ԼԴ դարձեալ զրէ Թուղթ արգա-
 ւա տիրերոսս
 1 Հabcdfjkl տիրեր / յքqrs տիրերոսս
 2 c իմոյ
 2 e հոռմայեցոց / միւսն. հոռմ-
 մայեցոց
 4 c գիտելով գիտէի եթէ
 4 Sbc բէ
 4 k չիք ինչ
 4 o ի քումմէ տէրութենէդ և թագա-
 տրութենէդ
 5. cors որ, փիւ. քո
 5 abedcf իմացուցանել / e իմացուցանէ
 5 e զրոց / kln զրոյս
 6 abf հրէայք / d հրէայքն / c հրէայքն
 6 Աo որք
 7 b գլխուս, փիւ. զքրիստոս
 7 o իրիք փնտառ յանցանաց
 8 kl չիք արար
 8 p մինչ
 9 abedcf միանգամայն, փիւ. անգամ
 9 oq գիտայ

- 9 կլ ոչ սոսկ մարդոյ են
- 10 կլ չիք և
- 10 օրգրտ է ժամանակի
- 10 ք չիք զնա
- 11 Ե երկիր շարժեցաւ սասանեցաւ
տատանեցաւ / Ե երկիր շարժեցաւ
և տատանեցաւ
- 12 Երգրտ յարուցեալ
- 12 Ե յայժմ
- 13 Ե յանուն
- 13 abcdj անուն նորա յամենայն տեղիս
- 13 bcdj աշակերտաց նորին
- 13 Ե զսքանչելիս
- 14 և չիք ինքեան
- 14 և ք տերութիւնդ
- 15 Ե չիք քո
- 15 abcdj չիք որ ինչ արժան է
- 15 Ե զոր
- 15 Ե չիք հրամայել
- 16 ո զայն գործ գործեցին
- 17 abcdj իբր
- 17 abcdj ճշմարտի
- 17 կլ չիք ողջ լեր

Պատասխանի քերական Արգարու և Տիրերիս:

Տիրերիս կայսր Հոռմայեցոց, Արգարու թագաւորի Հայոց խնդալ:

- 2 թուղթ մտերմութեանդ քոյ ընթերցան առաջի իմ, վասն որոյ
 5 Հնորհակալութիւն ի մէնջ քեզ հասցէ: Թէպէտ և ի բազմաց մեր լուեալ
 զայդ յառաջագոյն, եցոյց և Պիղատոս ստուգապէս վասն նշանաց նորա,
 և եթէ յետ յարութեանն ի մեռելոց հաւատարիմ եղև բազմաց, թէ
 Աստուած է: Վասն որոյ և ես կամեցայ առնել զայդ, զոր և զուր
 խորհեցար: Այլ քանզի սովորութիւն է Հոռմայեցոց՝ աստուած ի
 10 հրամանէ թագաւորի միայնոյ ոչ նստուցանել, մինչև ոչ փորձեալ
 քննեացի նա ի սինկղիտոսէ, վասն որոյ և իմ յայտնեալ զրանս զայս
 սինկղիտոսին՝ արհամարհեաց սինկղիտոսն, զի ոչ քննեցաւ նա յառա-
 ջագոյն ի սմանէ: Այլ մեր տուար հրաման ամենայն ումեր, որում և
 հաճոյ թուեցի Յիսուս՝ ընկալցին զնա ընդ աստուածս. և մահ ախոյրիկ
 15 սպառնացեալ, որ չարախօս կայցեն գրիստոնէից: Եւ վասն ժողովրդեանն
 Հրէից, որք յանդգնեցան խաչել զնա, զորմէ լսեմ, եթէ ոչ արժանի խաչի
 էր նա և մահու, այլ պատուի և երկրպագութեան, յորժամ առից
 պարատումն ի պատերազմէն Սպանիացոց ասպատակողաց յինչն՝
 քննեալ հատուցից նոցա զարժանն:

1 ց ԼԳ / e ԼԵ (յուսանցիւմ)

1 եւթից ի տիրեր, / և տիրե, փխ. ի
 տիրերայ / es առ տիրեր

2 Պաբեմ տիրեր արգրտ տիրերոս

2 e հայոց թագաւորի՝ պեմ լիմ հայոց

4 e զի թուղթ

4 եւթիցքս մտերմութեան

4 d քոյ / միւսն. քո

5 եւ քեզ ի մէնջ հասցէ

5 f հասցէ քեզ

5 e հասցէ և զի թէպէտ

5 Կ՝պեմ յառաջագոյն լուեալ էր
 [Կ՝պեմ է] մեր զայդ

5 և լուեալ մեր

6 քոք լիմ զայդ

6 պեմ եցոյց ստուգապէս և պիղատոս

6 Հաբեմ նշանաց միւսն. նշանացն

7 արգրտ լիմ և / և լիմ

7 ց յարութեան / e ի * մեռելոց

7 պեմ լիմ լիմ բազմաց

8 պեմ լիմ և (զուր)

8 Segk զու

9 ք քանզի և սովորութիւն

9 e զաստուած

10 պեմ միայն ի հրամանէ թագաւորին

10 n նստուցանել (յուսանցիւմ հաս-
 տատել) / և լիմ հաստատել, փխ. ոչ

նստուցանել

10 վիմ լիմ ոչ

11 d նախ, փխ. նա

11 Վաբեմքս ի սինկղիտոսին / Հ ի
 սինկղիտոսէ

11 եւ լիմ և / եւ զայտուիկ

12 եւ սինկղիտոսին / Հ սինկղի

12 եւ սինկղիտոսս / Հ սինկղիտոսս

12 Հե սա, փխ. նա

13 Արգրտ ի նմանէ

13 e հրաման տուար

13 e յամենայն

14 Պաբեմքս ընկալցի

15 Se որ / ք կացցեն

15 արգրտոնէից / քս քրիստոնէիցն

16 ժեկ որք

16 վ խաչ հանել, փխ. խաչել

16 Sme թէ

16 և խաչի և մահու էր նա / Արգրտ
 լիմ և մահու

17 d պատուոյ

17 և երկրպագութիւն

18 եւ ի պատերազմէ / x ի պատե-
 րազմէս

18 e սպանեցոյց

18 o ապատմողացն

19 և զարժան

Պատմալ գրէ քուր Արգար առ Տիրերիս:

Արգար արքայ Հայոց, տեառն իմում Տիրերի կայսեր Հոռմայեցոց
 խնդալ:

- 2 թուղթ զրեալ ըստ արժանի քոյոյ տէրութեանդ տեսի, և ընդ
 5 հրաման մտածութեանդ քոյ ուրախացայ. և եթէ ոչ ցամառուս ինձ՝
 զորդ սինկղիտոսիդ յոյժ աշպանելի է. քանզի առ զոսա՝ ի քննութեանէ
 մարդկան տուեալ լինի աստուածութիւն: Եւ արդ ախուհեա եթէ ոչ
 լինիցի Աստուած հաճոյ մարդոյն՝ Աստուած լինել նա ոչ կարէ. և իբրեւ
 10 յայտմանէ մարդոյն արժան է քուել զԱստուածն: Բայց քեզ տեառն
 իմում հաճոյ թուեցի առաքել զայլ որ յերուսաղէմ փոխանակ Պի-
 ղատոսի. զի լուծցի նա անարգանօք յիշխանութեանէն յոր կարգեցեր
 զնա. վասն զի արար զկամա Հրէիցն, և խաչեաց զՔրիստոս ի տարա-
 պարտուց առանց քոյոյ հրամանի: Ողջ լինել քեզ ըզմամ:

- 2 Զայս զրեալ Արգարու՝ զհաւասար թղթոյն եզ ի զիւանի իւրում,
 15 որպէս և զայլսն: Գրեաց և առ Ներսէս մանուկ արքայ Ասորեստանի ի
 Բաբելոն:

Թուղթ Արգարու առ Ներսէս:

Արգար արքայ Հայոց, որդւոյ իմում Ներսէսի խնդալ:

- 2 Զգիր ողջունի քոյ տեսի, և զՊերող լուծի ի կապանաց, և զվնաս
 20 նորա թողի նմա. և եթէ կամ իցէ քեզ՝ կարգեցես զնա ի վերակա-
 ցութիւն Նինուէի, որպէս և կամիս: Այլ վասն այնք զի գրեցեր առ իս,

1 e Լ2 (յուսանցիւմ)

1 և արգարիս

1 Պաբեմ տիրեր / es տիրերոս / r
 տիրերոսն

2 ց լիմ տեառն / e կայսր

4 e քոյ / ք ըստ, փխ. ընդ

4 e և ընդ մտածութիւնդ

5 d քոյ / միւսն. քո

5 պեմ ինձ ցամառուս / եւ ցամառուս

6 քիսինկղիտոսիդ / միւսն. սինկղիտոսիդ

6 Պաբեմ է [e և, փխ. է] յոյժ աշպա-
 նելի

6 և զի / e զուտ, փխ. զոսա

7 վիտ աստուածութիւնն / Հ տէրու-
 թիւնն, փխ. աստուածութիւն

7 e արար, փխ. արդ

7 e աշպանեալ, փխ. ախուհեա

8 եւ լինի

8 Sme հաճոյ աստուածն

8 պմ մարդկան

8 ք լիմ նա / ք լիմ և

9 եւ յայտմանէ / եւ արժան է մարդոյն

9 e քուել / e զաստուած

10 Se իմոյ / ք մերոյ, փխ. իմում

10 պեմ լիմ զայլ որ

11 եւ լիմ նա / պեմ լիմ անարգանօք

11 պմ զոր, եւ յորում, փխ. յոր

12 վ՝պեմ լիմ լիմ (տարապարտուց)

13 e արքայ, փխ. առանց

13 e հրամանիդ / քց հրամանին

13 պեմ ըզմամ

14 e արգար

14 քքս և եզ / e և իւր, փխ. եզ

15 եւ լիմ (զայլսն)

15 Հցե ասորեստանեայց

16 a ի բաբելոնի / de ի բաբելոնի

17 իվ Ներսէս արքայ ասորեստանի

18 Պաբեմ իմոյ

18 e հայոց սիրելի որդւոյ

19 ք զգիրս / և քոյոյ ողջունի

19 Se քոյոյ / Պաբեմ քո / մե քոյ

19 e պերող / ու զվնասն

20 պեմ քքս լիմ նմա

20 e կամիցի քեզ

20 a վկայութիւն, փխ. վերակացութիւն

21 պեմ գրեցերն

թէ տնւր ածել զայդ ըծիշկ, որ զնշանսդ առնէ և բարոյէ այլ Աստուած ի վեր քան զհուր և զձուր, զի տեսից և լուայց դմա՝ նա ոչ էր ըծիշկ ըստ արուեստից մարդկան, այլ աշակերտ որդւոյն Աստուծոյ, արարչի հրոյ և ջրոյ. և վիճակ հասեալ ի կողմանս Հայոց առաքեցաւ: Բայց

5 յընկերաց նորա զլիսաւորաց, Սիմոն անուն, այդր ի կողմանս Պարսից առաքեալ է. խնդիր արարեալ՝ լուիցես նմա, յորժամ և հայրն քո Արտաշէս: Եւ նա բժշկեացէ զամենայն հիւանդութիւնս, և ճանապարհ կենաց ցուցցէ:

Եւ յաւել ևս զրել առ Արտաշէս արքայ Պարսից օրինակ զայս.—

10

Թուղք Արգարու առ Արտաշէս:

Արգար արքայ Հայոց, Արտաշէսի եղբօր իմում Պարսից արքայի խնդալ:

Գիտեմ զի արդ լուեալ է քո վասն Յիսուսի Քրիստոսի որդւոյն Աստուծոյ, զոր խաչեցին Հրեայքն. որ յարեաւն ի մեռելոց, և առաքեաց զաշակերտսն իւր ընդ ամենայն տիեզերս՝ ուսուցանել ընդ հանուր: Եւ մի յաշակերտաց նորա զլիսաւորաց, Սիմոն անուն, է ի կողմանս քոյոյ տէրութեանդ: Արդ՝ խնդիր արարեալ գտցես զնա, և նա բժշկեացէ զամենայն ախտս հիւանդութեանց՝ որ ի ձեզ, և ճանապարհ կենաց ցուցցէ. հաւատասցես բանի նորա, զու և եղբարք քո և ամենեքեան,

20

որ հնազանդին քեզ կամաւոր: Զի ախորժելի է ինձ՝ զձեզ ըստ մարմնոյ ազգականս՝ լինել ինձ մտերիմ հարազատս և ըստ հոգւոյ:

Եւ մինչ դեռ պատասխանի այսց թղթոց ոչ էր ընկալեալ՝ վախճանի Արգարիոս, թագաւորեալ ամս երեսուն և ութ:

- 1 abdfjkl եթէ / e զայլ
- 2 hbedefo որ ի վեր է քան / քորս ի վեր է քան / l է, փխ. էր
- 3 Se արուեստի
- 3 Segl աշակերտ էր [l է] որդւոյն
- 5 Zegnopqrs նորա ի զլիսաւորաց
- 5 abcdfl սիմոն
- 5 abef անդր / Se նա, փխ. այդր
- 5 hbedf առաքեցեալ
- 6 h յորժամ (չնչած, գրած որպէս)
- 7 o հիւանդութիւնս ձեզ
- 7 l արտաշէզ / e զճանապարհ
- 8 o ցուցցէ ձեզ
- 9 e չիք առ / e արքային
- 9 h պարսից արքայ
- 10 e լԸ
- 10 Հէկ առ արտաշէս պարսից արքայ
- 11 h²abcd արտաշէս ի / k արտաշէս
- 11 h²abcdf իմոյ
- 11 h³h²abcdf արքայից, փխ. պարսից
- 13 x քո / d չիք քո / միւսն. քոյ
- 14 Zegpqrս յարեալ
- 15 e չիք իւր

- 15 e զընդհանուրս
- 16 ab յաշակերտացն / քր աշակերտաց
- 16 acfgl սիմոն / kl չիք է
- 16 adn քոյ, bceforqrs քո
- 17 b արդ ի խնդիր
- 17 k և զնա բժշկեացէ
- 18 eos հիւանդութեան / kl հիւանդութեանց ձերոց, որ / p բժշկութեան, փխ. հիւանդութեան
- 18 e զճանապարհ
- 19 e հաստատեցես, փխ. հաւատասցես
- 19 e եղբայրն / abcdjkl ամենայն
- 20 bcdfgnopqrs որք / abcdj կամաւ
- 20 b զմարմնոյ, փխ. ըստ մարմնոյ
- 21 abcdj ազգականս [e ազգականսդ] իմ / e ազգականք
- 21 kl ազգականս ինձ լինի / d լինիլ
- 21 eopqrs մտերիմս
- 22 a չիք դեռ
- 22 Հէկ պատասխանիս ոչ էր ընկալեալ այսց թղթոց
- 23 abcdjkl արգարոս
- 23 dprsw¹ լք / վ² երեսուն և երկու

ԼԳ

Յաղագս վկայութեան առաքելոցն մեռոց:

Յետ մահուանն Արգարու բաժանի թագաւորութիւնն Հայոց յերկուս. բանդի Անանուն որդի նորա կապեաց թագ՝ թագաւորել յերկեսիայ, և քեռորդի նորա Սանատրուկ ի Հայս: Գտանի որ ինչ առ սոցա ժամանակաւ՝ յառաջագոյն գրեալ յայլոց, զգալուստ առաքելոյն Թադէի ի Հայս, և հաւատալ Սանատրուկոյ, և թողուլ զհաւատսն յերկիւղէ նախարարացն Հայոց, և կատարումն առաքելոյն և որք ընդ նմա՝ ի գաւառին Շաւարշան, որ այժմ կոչի Արտազ, և պատահումն քարին և յիրեարս գալ և ընդունել զմարմինն Առաքելոյն, և առնուլ անտի աշա-

10

15

- 1 abefjo Աս, e լԹ, l լԲ, փխ. ԼԳ / g չիք զլիսաւորաց
- 2 e վկայութեանց
- 2 h առաքելոյն մեռոց
- 2 f մեռոց սրբոց
- 3 f թագաւորութիւն
- 3 p չիք հայոց
- 3 վ² յերկու / gl ընդ երկու, Հէկ ընդ երկուս
- 4 h²abcf անան, փխ. անանուն
- 4 h²abcdj թագ կապեաց
- 4 e չիք կապեաց—քեռորդի նորա (8. 5)
- 4 jrs թագաւորեալ / k թագաւորութեան
- 4 ab յերկեսայ / k յերեսայ
- 5 abcdj սանատրուկ քեռորդի նորա
- 5 p սոցա / e այսու, փխ. սոցա
- 6 l ողջոյն, փխ. յառաջագոյն
- 6 e այլոց
- 6 e թադէոսի / f թադէէ / SHe չիք թադէի
- 7 e սանատրուկայ / k սանատրուկոյ
- 7 p չիք թողուլ զհաւատսն յերկիւղէ
- 7 abcd հաւատսն / efgpqrս զհաւատս
- 7 rs յերկեղէ
- 10 Se յերար
- 10 g անտի զմարմինն աշակերտացն

- 10 Հէկ զմարմինն, փխ. անտի
- 11 l մարտիրոսանալ
- 11 Se թագաւորի դստերն, փխ. դստերն արքայի
- 12 h մերձ, փխ. հուպ
- 12 ors ճանապարհին
- 12 e սուտ, փխ. աստ
- 12 Zefk յայտնել [Հէկ պատուով]
- 12 eprs նշխարացն
- 13 a երկուց
- 13 abc փոխելն / f փոխելն
- 13 b առ յապարն / e յապարան / w¹ յառ ճանապարհն, փխ. յառապարն
- 13 kl որպէս ասացաք ամենայն / e ասացաւ
- 13 SHe այլոց [օր յայլոց]
- 14 e պատմել / e որ, փխ. ոչ
- 14 d կարեւոր
- 15 abcdj երկրորդել ոճով / Հցէ չիք ոճով
- 15 Հցէ չիք վասն
- 15 l ի կատարման / Znopqrs կատարման / e չիք կատարմանն
- 15 l աղէի (միշտ)
- 16 a եղեսեայ / b եղեսեա
- 16 a որդւոյն / c յորդոցն
- 17 k յառաջագոյ

Որ իբրև թագաւորեաց յետ մահուան հօրն՝ ոչ եղև ժառանգորդ հայրենի առաքինութեանն, այլ երաց զտաճարս կոռցն և կալաւ զպաշտօն հեթանոսութեանն: Եւ յգեաց առ Աղդէ, զի արասցէ նմա խոյր բեհեզեայ անդուածով ոսկւոյ, որպէս յառաջագոյն առնէր հօրն նորա: Եւ պատաս-
 5 խանի ընկալաւ, թէ «ոչ արասցեն ձեռք իմ խոյր զազաթան անարժանի, որ ոչ երկրպագէ Քրիստոսի Աստուծոյ կենդանւոյ»: Եւ իսկոյն հրա-
 մայեաց միում ի զինակրացն՝ կտրել զոտս նորա սրով: Որոյ երթեալ,
 և տեսեալ զնա, զի նստէր յաթոռ վարդապետութեանն՝ էած սուսերաւ
 և ի բաց կտրեաց զսրունս նորա. և նոյն ժամայն աւանդեաց զհոգին:
 10 Զայս ծայրաքաղ արարեալ համառօտ յիշատակեցաք, որպէս զաս ի յայլոց պատմեալ նախկին:

Բայց վիճակեցաւ Հայոց և Բարթողիմէոս առաքեալ, որ և կատա-
 րեցաւ առ մեզ յԱրեւանոս քաղաքի: Իսկ զՍիմովնէ, որ Պարսիցն
 վիճակեցաւ, ոչ զհաւատին կտրեմ պատմել, և թէ զինչ զործեաց և կամ
 15 ուր կատարեցաւ: Քանզի պատմի յոմանց՝ Սիմովնի ումնմն առաքելոյ
 կատարել ի Վերիտափորայ. և թէ նա իցէ ճշմարտիւ, և թէ էր ազազաւ
 գալուստ նորա անդր՝ ոչ գիտեմ. այլ միայն նշանակեցի, զի զիտասցես
 թէ ոչ ինչ մնայ յիմմէ ջանից պատմել քեզ զամենայն, որ ինչ անկ է:

- 1 a լիֆ հօրն
 1 եւմֆ հօրն մահուան
 2 abedfյլ զտաճար / և զտաճառ
 3 ap լիֆ նմա
 3 p բեհեզայ / և բեհեզէ
 4 վ՛abedf անկուածոյ / և² անդուածոյ
 4 abedf առնէիք
 4 abedf իմոյ, փխ. նորա
 5 abedfյե եթէ / և եթե
 5 e արասցէ
 5 e արժանի, փխ. անարժանի
 6 e երկիրպագէ
 6 խ քրիստոսի որդւոյն [և որաւոյ]
 6 abedf կենդանւոյ աստուծոյ / խ լիֆ
 կենդանւոյ
 7 abedf լիֆ միում ի
 7 abed զոտսն
 8 abedfյց վարդապետութեան
 8 p էած սուսեր
 9 kl լիֆ ի բաց
 9 p կտրեաց սուսերաւ զսրունս
 9 e զսրունկս / e զսրունն
 9 Sխ զոգին [քոյս զհոգին]
 12 f վիճակաւ / o վիճակեցաւ և հայոց
 12 alwe բարդոգովն / g բարդոգովն
 / e բարդոգովն / f բարթողիմէոս /
 b բարդոգովն / միւսն. բար-

- զողովմէոս
 13 abedfյլ յարեւանոս / վկ յարեւանոս
 / վկ յարեւանոս / վք յարեւանոս
 և յարեւանի
 13 e զսիմովն / f զսիմովն
 14 deք հաւատին
 14 abedfյե թէ / և թե
 14 l լիֆ կամ
 15 a պատմեաց ոմանց
 15 eյլ սիմովն
 15 e լիֆ ումնմն
 15 kl լիֆ առաքելոյ
 16 ay վերիտափորայ / չյե վերիտափո-
 րեայ / և վերիտափորեայ / m վե-
 րին սոփորայ / we վերիտափորայ
 16 Ա. խ եթէ [և եթե], փխ. և թէ (նա)
 16 Ա. խ եթէ [և եթե], փխ. և թէ (էր)
 17 noքս զարուստն
 17 kl լիֆ անդր
 18 abed եթէ
 18 edf մնայ
 18 kl լիֆ
 18 abedf ի մէջ բանից, փխ. յիմմէ
 ջանից
 18 e զամենայն ինչ, որ
 18 չ անդ

ԼԵ

Վասն Սանատրուկ թագաւորութեանն, և սպանման ծննդոցն Արգարու, և
 վասն Հեղինայ փկնոջ:

Սանատրուկ թագաւորեալ՝ զօրս ժողովէ ի ձեռն քաջացն Բագրա-
 5 տունեաց և Արծրունեաց գայկեաց իւրոց, իջանել տալ պատերազմ ընդ
 որդիսն Արգարու, զի բոլորումս տիրեցէ թագաւորութեան: Եւ մինչ
 զեռ նա յայսմ էր՝ աստուածային իմն ակնարկութեամբ խնդրեցաւ
 վրէժ մահուանն Աղդէի յորդւոյն Արգարու: Քանզի սխալ կանգնել
 տայր յեղեւիտայ. ի վերնատունս ապարանից իւրոց, և ինքն ի ներքոյ
 10 կալով հրամայէր զորպէսն առնել. որ զերծեալ յունդացն՝ անկաւ ի
 վերայ նորա և խորտակեաց զոտսն և սատակեաց:

Եւ իսկոյն պատգամ բնակչաց քաղաքին եկն առ Սանատրուկ,
 խնդրելով պայման ուխտի, զի մի վրդովեցէ զնոսա ի քրիստոնէու-
 15 թեան հաւատոց, և նորա տացին զքաղաքն ի ձեռս և զգանձս թագա-
 ւորին: Զոր արարեալ յետոյ ստեաց. նա և զամենայն զաւակ տանն
 Արգարու մաշեաց սրով, բայց յաղջկանց, զորս եհան ի քաղաքէն բնակել
 ի կողմանս Հաշտենից: Սապէս և զգլուխ կանանցն Արգարու, որում
 անուն էր Հեղինէ, առաքեաց յիւրային քաղաքն բնակել ի Սառան,
 20 րեացն զոր զտեալ էր ի ձեռն նորա յԱրգարէ:

- 1 abedfյկորգրs ԼԲ, e խ, փխ. ԼԵ.
 2 չյց թագաւորութեան
 2 չեմֆյկորգրs ծննդոց
 3 g հեղինայ / և or հեղինէ
 3 eյորգրs տիրէն
 4 e քաջացն
 5 e *գանեկաց / p գանեկաց / և դայ-
 եակաց
 6 Se բոլորին / չվ՛ցլ բոլորումն / և
 բոլորում
 6 Կ՛abedf տիրեցէ հայոց
 6 Կ՛abed թագաւորութեանն / e թա-
 գաւորութեանս
 7 kl լիֆ դեռ / d լիֆ նա
 7 f յայսմ / f լիֆ իմն
 7 և խնդրեց առ ի վրէժ, փխ. խնդրե-
 ցաւ վրէժ
 8 abed որդւոյն / eյ յորդոցն / Sճm
 յորդոյ
 8 և կճէ / վ՛ սխալ կճէ
 8 և կանգնեալ
 9 l տա / և տայ
 9 abe յեղեւիտ / և յեղեւիտայ
 9 վ. խ ի վերնատունն / eյորգրs ի
 վերնատուն
 10 klm առն... (վերջը ջնջած, m առանց

- սեղ յողմելու)
 11 խ զոտս նորա և
 11 խ սատակեաց զնա
 13 խabedf ի հաւատոց քրիստոնէից (և
 քրիստոնէութեան)
 14 խabedfյլ տացեն [վ՛k տացեն] նմա
 զքաղաքն / e զքաղաքս
 14 չ ի ձեռս նորա
 14 i զգանձս արքային
 15 ճ ետոյ
 15 eյորգրs լիֆ զամենայն
 15 e զգաւակ
 16 խԿ՛d բաց / f աղջկանց
 16 խ յաղջկանց քաղաքին զորս եհան
 բնակել / Se զոր
 17 eյորգրs որպէս, փխ. սապէս
 17 և լիֆ և
 18 abedf բնակիլ ի խառան յիւրոյին
 քաղաքն [f քաղաք]
 19 Sճe ի վերայ թողլով
 19 չեմ նորա, փխ. նմա
 19 խf զտիրութեան
 20 եա զորս
 20 abedf ընդ ձեռն / խվ՛ ընդ ձեռամբ
 20 e արգարէ, klվ՛ նորա և յարգարէ

ամի Դարեհի վերջնոյ: Եւ ունին զրոյցք յազազս նորա այսպէս: Կին ոմն յազգէ Արշակունեաց, անձամբ հարստի և խոշորագեղ, վարար, զոր ոչ որ դիմազորաւաց առնուլ կնութեան, ծնանի երկուս մանկունս յանկարգ խառնակութենէ, որպէս Պասիփայէ զՄինտոսիլրոս: Եւ ի զարգանալ մանկանցն՝ կոչեն անուանս Երուանդ և Երուազ: Եւ ի չափ հասեալ Երուանդայ՝ լինի սրտեայ և անդամովք յազգի: Սա ի բազում իրս վերակացու առաջնորդութեամբ առաքեալ ի Սանատրկոյ, զտանի երեկելի, մինչև ամենայն նախարարացն Հայոց առաջին լինել. և խոնարհութեամբ և առատաձեռնութեամբ զամենայն որ յանդուցեալ յինքն յարեցոյց: Եւ ի մեռանելն Սանատրկոյ՝ միարանեալ թագաւորեցոյցին զնա, առանց արանց յազգէն Բագրատունեաց լինել թագադիր:

Բայց ի թագաւորելն իւրում Երուանդ, կասկած ունելով յորդոցն Սանատրկոյ՝ կոտորէ զամենեւեան: Թուի թէ վրէժս հատուցաւ սպանման որդւոցն Արգարու: Բայց մի ոմն տղայ, Արտաշէս անուն, զոր առեալ ստընտուի նորա՝ փախեալ ի կողմանս Հերայ, ի հովուականս Մաղխազանի, լուր առնելով զայնիկի նորա Սմբատայ, որդւոյ Բիւրատայ Բագրատունեոյ, ի Սպեր գաւառի, ի շէնն Սմբատաւանի: Արդ՝ իրրե լսէ Սմբատ որդի Բիւրատայ զրօթն Սանատրկոյ և զզոյժ կոտորման որդւոց նորա՝ առեալ զերկուս զստերս իւր, զՍմբատանոյշ և զՍմբատուրնի՝ նստուցանէ ի Բայրերդի, արս բաշս թողլով ի վերայ ամրոցին. և ինքն հանդերձ միով կնաւ իւրով և սակաւ արամբք զայ անցանէ ի խնդիր

1 Կ²abcd զարեհի պարսից արքայի վերջնոյ / Ե. վերջոյ

1 d ունի / e լիք և ունին

1 abcdf զրոյց

1 Խ վասն, փխ. յազազս

1 abcdf սորա, փխ. նորա

2 Դ ազգէն / ՏԹե խարստի

3 Կ²d առնուե՝, փխ. առնուլ կնութեան

3 Հե յերկուս / Կե մանուկս

4 abcf պասիփայ / Կ²dե փասիփայ

4 Կ²abcdf զմանողորոս / վեոքոքս

զմանողորոս / e զմանողորոս / ց

զմանողորոս / Հ զմանողորոս

5 e կոչէ

5 e զանուանս նոցա երուանդ

5 eopqrs լիք և ի չափ... յազգի (8. 6)

(ո. առնի լուսանցում)

5 Դ հասակի լեալ, փխ. հասեալ

5 Ե լիք ի (չափ)

6 Հabcdfg անդամօք

6 Կ²abcdf սա և ի

6 a լիք վերակացու

7 Ե լիք առաքեալ

7 ՏԹե լիք ի (սանատրկոյ)

8 Կ²abcdf առաջին նախարարացն լինել

ա՝մ հայոց զօրացն և

8 e լինել

9 o անկուցանէր / ք անգուցանէր

9 Կ²abcdf յանգուցեալ յինքն յարեցոյց /

Կ՝ յանգուցանէր յինքն միւսն. որ յինքն յանգուցանէր

10 Հabcdfopqrs ի մեռանել, Ե ի մեռանել

10 e թարց, փխ. առանց

11 a լիք արանց

11 abcdf ազգին / ք յազգին / x յազգէ

13 e և թուի / d լիք թէ

13 Խ վրէժ

15 b ըստնդոյ / Ե՛ ստնտու / Ե ստուն

15 ցե սահմանս, փխ. կողմանս

15 վ²եոքոքս հերայ

15 Խ՝լուր հովուականս / a ուլուաց վասն

վեոքոքս հովականս / Խ Ե վանս հո-

վուաց վասն / միւսն. ի հովուաց վանս

16 a մախանի / x մալխազանի

16 eopqrs բիւրատայ

17 Հվեցopqrs ի շէնն սմբատունի

18 eoprs բիւրատայ

18 Հցե լիք որդի բիւրատայ

18 Ե զբօթս

19 Խopqrs որդւոցն

19 Հցե լիք իւր / Ե զսրատանոյշ

19 Հabcdfg զսմբատունի / eopqrs զսըմ-

բատունի / Ե զսրատունի

20 a ի բայրերդ / eopqrs ի բարբերդի

20 o լիք և ինքն միով կնաւ իւրով

21 abcdf լիք միով

21 ab կնաւ

21 ցե լիք գայ

մանկանն Արտաշէսի: Որում իրազգած ևզեալ արքային Երուանդայ՝ հետալոյցս առաքէ. վասն որոյ բովանդակ ժամանակս ընդ երեսս լերանց և դաշտաց այլակերպեալ շրջելով հետի հանդերձ մանկամբն՝ սնուցանէ ի հովուականս և յանդէորդս, մինչև պարսպ գտեալ ժամ՝ անցանէ առ Դարեհ արքայ Պարսից: Եւ քանզի այր քաջ էր Սմբատ և ծանօթ յառաջագոյն՝ պատուի մեծապէս ընդ զօրագլուխսն Պարսից, սապէս և մանուկն ընդ որդիս թագաւորին, տեղի բնակութեան առեալ զԲատ և զՈղոմն կոչեցեալ զաւառս:

ԼԸ

10 Որ ինչ քան Երուանդայ վասն ի բուռն ամելոյ զմանուկն Արաւելս, և ի բաց բողոյ զՄիջագետ:

Բայց Երուանդայ զմտաւ ածեալ, թէ որպիսի հար նորա թագաւորութեանն սնանի ի Մարս՝ խէթ ի սրտի լեալ՝ ոչ հեշտալի էր նմա քուն: Հանապաղ ի յարթութեան յայն հոգալով, նաև ի քուն անուրջս ահագինս նմին իրի տեսանէր: Վասն որոյ ի ձեռն հրեշտակաց և պատարագաց խնդրէր հաշտեցուցանել զարքայն Պարսից՝ տալ ի ձեռս զԱրտաշէս, ասելով թէ «Արիւն իմ և հարազատութիւն, ընդէ՞ր սնուցանես զՄարըդ Արտաշէս հակառակ ինձ և իմոյ թագաւորութեանս, լսելով զՄարըդ Արտաշէս հակառակ ինձ և իմոյ թագաւորութեանս, լսելով բանից Սմբատայ յեղուգակի, որ ասէ, թէ որդի է Արտաշէս Սանատրկոյ.

1 abcd արտաշէսի

1 Խ թագաւորին, փխ. արքային

2 e հետալոյց / Խ՝ հետախոյզս

2 e ժամանակ

2 Կ՝ դաշտաց և լերանց

3 Ե *այլակերպի, փխ. այլակերպեալ

3 eopqrs հետ

4 Խ՝լուր ի հովուականս / a վասն հով-

ուաց / eopqrs ի հովականս / Դ ի հով-

ուաց վանս

4 ers յանդորդս / ոքոք յանդորդս [ո

յեռոյ շինած յանդէորդս]

4 Կ²abd ժամանակաց, Ե՛ ժամանակացէ,

փխ. ժամ անցանէ

5 e լիք պարսից

5 a այլ, փխ. այլ

5 Ե սմատ

6 l զարագլուխս

6 ՏԵ որպէս, փխ. սապէս

7 e զմանուկ

7 ՏԹե բնակելոյ

8 e զողով / Կ² զող ոմն

8 Խopqrs զաւառ

9 Խեջopqrs ԼԵ, Ե ԽԴ, փխ. ԼԸ.

10 քոքս երուանդեայ

10 e բառնալոյ, փխ. ի բուռն ամելոյ

10 adf առնելոյ, b առնելոյ, վ²Կ՝ արկա-

նելոյ, փխ. ամելոյ

11 Ե թողու

12 ՏԵ թագաւորութեան նորա

13 Հcd պարս, փխ. մարս / Խ՝ ի մայրս

13 ՏԹե լիք ի (սրտի)

13 Կ՝ սրտի

13 Կ²abcdf լինելով / l լինել

13 e հեշտանալ

13 Կ²abcdf լինէր, Կ՝ ի, փխ. էր

14 Ացլ լիք ի (յարթութեան)

14 Ե նախ, փխ. նաև

15 Կ՝ քաջալին / e յաջալինս

15 e ի ձեռս

15 վ պարգեաց, քrs պատգամաւորաց,

փխ. պատարագաց

16 o տալ ձեռն / x ի ձեռն

17 l արեւն (միշ)

17 eopqrs լիք իմ

17 l լիք և

17 Ե ուսուցանես, փխ. սնուցանես

18 Դ զմար / s զմարդ (Դ Դեռած)

18 Ե զարտաշէս

18 abcdjkl լիք ինձ և

18 eopqrs լիք և—թագաւորութեանս

19 abcdfo եղուգակի / ցլx յեղուգակի

19 ց Եթէ

- և զորդի հովուաց և զանդէորդաց ջանայ առնել Արշակունի, և արին քո և հարազատութիւն համբաւելով զնմանէ: Նա չէ որդի Սանա-տրկոյ, այլ ընդ խաբս գտեալ Սմբատայ զմար ոմն տղայ՝ բաջաղի: Նոյնպէս և առ Սմբատ յղէր բազում անգամ, թէ «Ընդէր այդքան 5 սնոտի աշխատութիւն կրես. խաբեալ ի ստնտուէդ՝ սնուցանես զորդի Մարիդ հակառակ ինձ»: Եւ լսէ ոչ սիրելի բանս պատասխանեաց: Յայն-ժամ առաքէ Երուանդ և սատակէ զքաջսն ի Բայբերդի. գերեալ զգտներս Սմբատայ՝ պահէ յամրոցին յԱնի ոչ վատթարապէս:
- Բայց թիկունս առնելով Երուանդայ զՀոռմայեցիս՝ ոչ ինչ վտանգի 10 ի թագաւորութեանն Վեսպիանու և Տիտոսի, թողլով ի նոսա զՄիջա-գետս: Եւ յայնմ հետէ բարձաւ իշխանութիւնն Հայոց ի Միջագետաց. և հարկս ևս առաւելագոյնս տայր ի Հայոց Երուանդ: Իսկ զործակա-լացն Հոռմայեցւոց մեծապէս հանդերձեալ զքաղաքն Եդեսիայ՝ ի նմա հաստատեն զտունս գանձուց հարկացն ժողովելոց ի Հայոց, ի Միջա- 15 գետաց և յԱսորեստանեայց: Եւ ժողովեն ի նմա զամենայն դիւանս, և կարգեն դպրոցս երկուս, մի՝ զբունն իւրեանց զԱսորին, և միւս ևս զՅոյնն. և զդիւանն հարկաց՝ և զմեհնականն, որ կայր ի Սինոպ Պոնտացւոց՝ անդր փոխեն:

1 a անդէորդաց / խեծֆ անդէորդաց

1 e ջանաց

1 l արեն

2 k համբաւելով զնա. զի չէ իսկ, փխ. համբաւելով զնմանէ. նա չէ... / ց զնմանէ, շինած զնա / չ զնա, փխ. զնմանէ

2 Կ՝աբեծֆ թէ, փխ. նա / ց նա իւրած

2 խաբեծֆ չէ իսկ որդի

2 f որդի իսկ սանատրկոյ

3 e խաբ

3 e գալ, փխ. գտեալ

4 eօրցս լիֆ և առ

4 h յղէ

4 ՏՊ այդ քո [օ այդքան], eոցս առ քոյ, փխ. այդքան

5 ՏՊ աշխատութիւնդ / d աշխատու-թիւնս

5 ՏՊ լիֆ կրես

6 Se սիրելոյ

6 վճրցս պատասխանաց

7 Հեցօրցս ի բարերդի

7 աբեծֆգէլ գերելով [ց փոխած գերեալ]

8 x զգտներսն

8 e պահել

8 աբեծֆ ոչինչ

8 a *վատթարապէս

9 Se առնել

10 c լիֆ ի (Թագաւորութեանն)

10 f ի թագաւորութեանն / Հց ի թ''ն

10 աբեծֆ վեսպիանոսի / ւո վեսպազի-

անոսի

10 f նոցա, փխ. ի նոսա

11 a թագաւորութիւն, փխ. իշխանու-թիւնն

12 Se լիֆ ևս

12 a աւելագոյնս / bdl յաւելագոյնս

12 Seg երուանդ ի հայոց [e հայոց]

12 Հ լիֆ ի հայոց

12 խաբեծֆց հոռմայեցւոց գործակալաց

13 աբեծ եդեսիա / e յեդեսիայ

14 Կ՝աբեծֆ հաստատել / b հաստատեալ / կլ հաստատեցին

14 ՏՊ հարկաց

14 աբեծֆ լիֆ ի (միջագետաց) / c ի մի-ջագետ

15 e ի, փխ. և (յասորեստանեաց)

15 վեցֆեռոգ յասորեստանեաց

15 c լիֆ և (ժողովեն) / k ժողովէին

15 k լիֆ ի նմա

15 աբեծֆ նա, փխ. նմա

15 Հ զդիւան

16 վ՝աբեծֆգէլ դպրոցս ընդ / e զդպրոցս

16 աբեծֆ երկու

16 f լիֆ մի զբունն—փոխեն (s. 18)

16 աբեծ մին / cde զմիւսն / o մէկ

16 p իւրոց

17 a զնոյն, փխ. զյոյնն

17 a զդիւանն / ց զդիւան

17 d ի սինոպ / վճրցօրցս ի սինո

18 ՏՊ վճրց պոնդացւոց

18 e անդ

ԼԹ

Յաղագս օրնուածոյ Ծրուանդաւոս Բաղաթի:

- Յաւուրս սորա փոխին արքունիքն յԱրմաւիրն անուանեալ բլրոյ. քանզի էր հեռացեալ գետն Երասխ, և ի յերկարել ձմերայնոյն, և ի 5 դառնահոտ փչմանէ հիւսիսոյ պաղացեալ ձուլեալ վտակն՝ ոչ ուստեք արբուցումն բաւական թագաւորականին գտանէր տեղւոյ: Ընդ որ նեղեալ Երուանդայ, նա և ամրագունի ևս տեղւոյ ելեալ ի խնդիր՝ փոխէ զարքունիսն յարևմուտս կոյս, ի քարակտուր մի բլուր, զորով պատ առեալ Երասխայ՝ ընդդէմ Ախուրեանն հոսի գետ: Պարսպէ զբլուրն, և ի ներքսագոյն քան զպարիսպն ընդ բազում տեղիս կտրեալ զքարինսն 10 մինչև ի յատակս բլրոյն հաւասար գետոյն, մինչև դիմել ջուրց գետոյն ի փորուածն, յըմպելեաց պատրաստութիւն: Զմիջնարեւոյն ամրացու-ցանէր բարձր պարսպօք, և դրունս պղնձիս կանգնէր ի միջոցի պարսպին, և ելանելիս երկաթիս ի ներքուստ ի վեր մինչև ցգուռն. և 15 ի նմա որոգայթս իմն ծածուկս ընդ մէջ աստիճանացն, որպէս զի ըմբռնեսցի՝ եթէ ոք գաղտ ելանելով դաւել կամիցի զարքայն: Եւ էր, ամենայն ելևտից ճանապարհ տուլն ջնային, իսկ միւսն զիշերային և մարդադաւաջ:

1 a ԼԹ, եֆեկ ԼԹ, e խԴ, փխ. ԼԹ.

2 dok շինուածոյ / b շինուածին / միւսն. շինուածի

2 k երկուշատ, Հեցօր երուանդայ, քցս երուանդեայ, փխ. երուանդաշատ

3 d ի յաւուրս / acf ի սորա աւուրս / b ի նորա աւուրս

3 b յարքունիքն

3 c յարմաւիր / ՏՀ Երլոյն

4 c լիֆ էր

4 աբեցօրցս և ի յերկարել / e յեր-կարեալ / միւսն. յերկարել

4 b ձմերայնոյն / abf ձմերայնոյն

4 աբեծֆ լիֆ և (ի դառնահոտ)

5 Կ՝աբեծֆ դառնահոտ / Se հնչմանէ

5 l հաւուրս / etw պաղացեալ

5 f ձուլացեալ / ցլ ձուլեալ

6 Կ՝աբեծֆ լիֆ բաւական

6 Կ՝աբեծ գտանիւր

6 h տեղւոյն

7 d նեղացեալ / k ամրագոյն

7 no ևս, փխ. և (ամրագունի)

7 e տեղւոյ ևս

7 ՏՊ եդեալ, փխ. ելեալ

7 Կ՝աբեծ լիֆ ի (խնդիր)

8 e և, փխ. ի (քարակտուր)

8 f զոր յողով, փխ. զորով

9 cf պար, փխ. պատ / վ պատառեալ

9 d գերասխայ / l երասխ

9 abd ախուրեան / cf ախուրեան

9 o պարսպէ և զբլուրն

9 աբեծֆ զբլուրն, և ի ներքսագոյն քան զբլուրն պարիսպն շինէ

10 վ ի ներքսագոյն

10 a տեղիսն

11 ՏՊ Ե մինչև [l մինչև ի] յատակս

11 աբեծֆ մինչև ի դիմել

13 n պարսպովք / o պղնձի

13 e զբլուրն / f և ի դրունս / k զբլուրն

13 e ի միջոց / k ի միջոց

14 աբեծֆ լիֆ ի (ներքուստ)

14 a ի դուռն և ի դուռն / եֆեկ ի դուռն / e ցգուռն / Հցօրցս ցգուռն

15 o ի նմանէ

15 օրցս ի, փխ. իմն / e լիֆ իմն

15 աբեծֆ աշտիճանացն

16 efl ըմբռնեսցէ

16 Sde թէ / l եթէ

17 e ամենն, փխ. ասեն

17 cf մին

17 f լիցի ի սպասաւորաց / Sde սպա-սաւորացն

18 խվ գիշերոյ

19 a մարդաւաջ

Խ

ԹԷ՛ Դ՛ԴԱԿԱ ԵԻՆԵԱՅ ՂԲԱԳԱՐԱՆ ԲԱՂԱԲ ԿՈՅԻ:

Բայց երուանդայ շինեալ զքաղաքն իւր և փոխեալ անդր զամենայն
 5 ինչ յԱրմաւրայ, ուրոյն ի կոռցն, զոր ոչ օգուտ իւր համարեալ յիւրն
 փոխել ի քաղաքն, զի մի ի զալ և ի զոհել անդ աշխարհի՛ ոչ զգու-
 շութեամբ պահեացի քաղաքն. այլ հեռագոյն ի նմանէ իւր քառասուն
 ասպարիսաւ զհիւսիսով՝ նման իւրոյ քաղաքին շինեաց քաղաք փոքր ի
 վերայ գետոյն Ախուրենայ, և անուանեաց Բաղարան, այս ինքն թէ
 10 ի նմա զբազնաց յօրինեալ է զկազմութիւն. և փոխեաց անդր զամենայն
 զկուռն որ յԱրմաւիր: Եւ մեհեանս շինեալ՝ զեղբայր իւր զԵրուազ
 քրմապետ կացուցանէր:

ԽԱ.

ՎԱՍՏԵՆ ԵՆԿԵԼՈՅ ՂԱՆՏԱՐԱՆ, ՈՐ ԿՈՅԻ ԾՆՆՈՅՈՅ:

Տնկէ և մայրի մեծ ի հիւսիսոյ կողմանէ գետոյն, և որմովք ամ-
 15 րացուցանէ, արդիւլով ի ներքս այծեմունս երազունս, և զեղանց և
 զեղջերուաց ազգ, և ցիւս և վարազս. որք ի բազմութիւն աճեցեալ
 լցին զանտառն, որովք ուրախանայր թագաւորն յաւուրս որսոց: Եւ
 անուանէ զանտառն՝ Ծննդոց:

1 a Ա, e Խէ, cfkloqrs Աէ, փխ. Խ.
 2 Seg թէ / և էթէ
 2 l քաղաքս
 3 Se երուանդ / e անդ
 4 abcd յարմաւրայ, e յարմօրաց
 4 ek չիք ի (կոռցն)
 4 SWe զոր / e յօգուտ
 5 a փոխելս / f փոխեալ
 5 Խ չիք ի (քաղաք) / ցլ ի քաղաք / r
 ի քաղաքին
 5 Sek ի [o չիք ի] գալն
 5 Sek անդր / e չիք ոչ
 6 e ի, փխ. քառասուն (ի, փխ. խ)
 7 abd զհիւսիսեալ / cf զհիւսիսեայ /
 kl հիւստով
 7 Sek իւր / e չիք քաղաք
 8 cf ահուրենայ / o ախուրանի
 8 b չիք բաղարան
 8 cf այս ինքն է թէ
 9 Se յօրինեալ է [eoqrs էր] զկազ-
 մութիւն բազնացն / Խ զբազնացն
 յօրինեալ [l յաւրինեալք] զկազմու-
 թիւն / cd բազնացն յօրինեալ է
 կազմութիւն

10 Խ կուռն / a չիք որ
 10 a արմաւիր
 10 ekw զմեհեանս
 10 Խ երուազ
 11 Խ կացուցանէ
 12 Wabefoqrs Ա, e ԽԶ, փխ. ԽԱ.
 13 l զանդառն (միշտ) / k զանտառս
 14 eoqrs չիք և
 14 f մայրի մի մեծ
 14 Հվ՛abcdյց ցհիւսիսոյ, l հիւստոյ, փխ.
 ի հիւսիսոյ
 14 Հ որմօք
 14 ց ամրացուցանել
 15 e զայծեմունս երազունս և զեղանց
 և զեղջերաց
 16 eqrs զցիւս
 16 e զվարանս որս
 16 e աճեցեալք
 17 e զանտառս / l զանդառն
 17 k չիք յաւուրս / a յաւուրս անըն-
 րեռնի. վրան գրած է ի վ՛ր
 18 Խ անուանեաց
 18 d չիք զանտառն

ԽԲ

ՎԱՍՏԵՆ ԶԵՆԱԿԵՐՈՅԻՆ, ՈՐ ԿՈՅԻ ԾՆՈՒԱՆՈՂԱԿԵՐՈՅ:

Քաղցր է ինձ ասել և յաղազս զեղեցիկ զաստակերտին երուան-
 5 զակերտի, զոր յօրինեաց նոյն ինքն երուանդ զեղեցիկ և չքնաղ
 յօրինութեամբ: Քանզի զմիջոց հովտին մեծի խու մարդկութեամբ և
 պայծառ շինութեամբ, լուսաւոր որպէս ական բիր: Իսկ շուրջ զմարդ-
 կութեամբն՝ ծաղկոցաց և հոտարանաց կազմութիւն, որպէս շուրջ
 զբոսիկ զայլ բոլորակութիւն ական: Իսկ զբազմութիւն այգեստանոյ՝
 իւր զարտեանանց խիտ և զեղեցիկ ծիր. որոյ հիւսիսային կողմանն զիր
 10 կարակնաձև՝ արդարեւ զեղաւոր կուսից յօնից զարաւանդաց համեմատ:
 Իսկ ի հարաւոյ հարթութիւն զաշտաց՝ ծնօտից պարզութեան զեղեց-
 կութիւն: Իսկ գետն բերանացեալ զարաւանդօք ափանցն՝ զերկթերթիսն
 նշանակէ շրթունս: Եւ այսպիսի զեղեցկութեան զիր՝ անքթթիւ իմն
 զողցես ի բարձրաւանդակ թագաւորանիստն զհայեցուածսն ունի. և
 15 արդարեւ բերրի և թագաւորական զաստակերտն:

Ձայս ամենայն զգործեցեալսն երուանդայ պարգեւէ մեծն Տրդատ
 մարդկան ազգին Կամսարականաց, որպէս մտերմաց և արեան կցորդաց
 ազգին Արշակունեաց. զոր յիւրում տեղւոջն պատմեսցուք:

Բայց ասին զԵրուանդայ՝ ըստ հմայից դժնեայ դու ական հայեց-
 20 ուածով. վասն որոյ ընդ այդանալ աշարջացն սովորութիւն ունել

1 Wabefoqrs ԱԹ, e Խէ, փխ. ԽԲ.
 2 rs երուանդակերտ
 3 eoqrs չիք և
 3 մէկ վասն, փխ. յաղազս
 3 Wbedf ձեռակերտին
 4 a յերուանդ
 5 f բան, փխ. քանզի
 5 k ի միջոց / e հովտին
 5 Wabcdf չիք մեծի
 5 eoqrs խուլ / p մանկութեամբ
 6 վ՛ լուսաւրապէս / Հ չիք լուսաւոր
 7 abc հոտարանոց / d հոտարարանոց
 7 abedf որպէս որ շուրջ
 8 Wabcdf զբուսն / վերցր զբլրովն
 8 a չիք զբազմութիւն
 8 abf այգեստանայն / edn այգեստա-
 նոյն / e այգեստանոց վեկ այգեստոյ
 o այգեստանաց
 9 eoqrs իրրի
 9 abcef զարտեանանց / միւսն. զար-
 տեանաց
 10 Wabcdf նկարաձև / վե կարկնաձև
 10 eoqrs չիք զեղաւոր
 10 a զարեանդոց / S քաքանդաց
 10 Wcdf համեմատ, փխ. համեմատ
 11 Wabcdf չիք հարթութիւն

11 abedf զեղեցկութիւն պարզութեան /
 eoqrs ծնօտից պարզութիւն. իսկ
 12 We բերանարացեալ
 12 վ զարուանդօք
 12 e զերկթերթիցն / o զերկթերթեան
 14 փ ի բարձրաւանդակ
 15 Հվցլ է [l էր] արդարեւ
 15 Ա զաստակերտ [e զաստակերտ իմն]
 16 a գործեցեալ / bed գործեցեալս / ց
 զգործեալսն / f գործեալս / l գոր-
 ձեցեալսն / k զգործեցեալ սա
 17 a ազին
 17 k մտերմաց / միւսն. զմտերմաց:
 Հմտ. Բ, Դ, Ե. որպէս ազգականի
 իւրում և մտերմի:
 17 abedfյց արեանց / e կցորդաւորաց
 18 վ՛/լ տեղն / Sek տեղին [o տեղով]
 19 a առին, փխ. ասին
 19 pqr զերուանդայ / Se գոլով
 19 e հայեցածով / k հայեցած / f հայ-
 եցուածովք
 20 վեկ աշարջոցն / վ աշարջոցն,
 կի՛Wbedf աշարջոցն / e աշարջոցն
 / e աղարջաց
 20 W զինել, փխ. ունել
 20 Wabcdf ունել ասին

սպասաւորացն արքունի՝ վէմս որձաքարեայս ունել ընդդէմ Երուանդայ, և ի հայեցուածոցն դժնութենէ ասեն սլայթել որձաքար վիմացն: Բայց այս կամ եղիցի սուտ և առասպել, և կամ դիւակահանս ինչ առ իւր ունել զօրութիւնս, զի այսպէս հայեցուածոցն անուամբ փնասեսցէ զորս կամի:

5

ԽԳ

Թի. Ե՛րպէս Սմբատայ օգնականս իւր առաւել զնախաւարսն Պարսից՝ խնդրէ քաղաւորեցուցանել զԱրաւելս:

Բայց ի զարգանալ մանկանն Արտաշիսի, և ի բազում արութիւնս քաջութեան ցուցանել դայեկին Սմբատայ՝ հաճեալ ընդ նա նախարարքն 10 Արեաց, մաղթեն զթագաւորն տալ նմա պարգևս զինչ և խնդրեսցէ: Եւ յանձն առեալ թագաւորին՝ ասէ ցնախարարսն. «Տեսէ՞ք թէ զինչ կամիցի այրն քաջ»: Եւ նորա ասին. «Անմահ բարերարութիւնդ քո. ոչ այլ ինչ կամի Սմբատ, քան թէ զարիւն քո և զհարազատութիւն, զԱրտաշէս որդի Սանատրուկոյ, զմերժեալն ի թագաւորութենէ իւրմէ, հաստատել 15 յիւրում թագաւորութեանն»: Եւ յանձն առեալ արքային արքայից՝ տայ ի ձեռս Սմբատայ մասն ինչ ի զօրացն Ասորեստանի և զզօրս Ատրպատականի, զի տարեալ զԱրտաշէս հաստատեսցեն ի գահն հայրենի:

1 և սպասաւորացն նորա

1 Հցե արքայի, փիւ. արքունի

1 e վէմք

1 և ունելով

1 Կ՞ն երուանդայ

2 Կ՞աբժ ի հայեցուածէ / Ե՛ր ի հայեցածէ / և ի հայեցածն / և ի հայեցուածոց

2 ՀԿ՞աբժֆկլ ասեն դժնութեանն [Կ՞c դժնութեանն, ֆ դժնութեանն, Հլ դժնութեանն, և դժնութի՛] / Վ՞ցոփ քզրս դժնութեան / Վ՞ դժնութիւն / e դժնութիւն

2 Հաբժֆ պայթիլ

3 ֆ լիֆ այս / e առասպելք

3 Կ՞աբժֆ յոյժ դիւակահանս [Կ՞ դիւակահան] / Վ՞ ոչ դիւակահան / Տեց դիւակահան

3 Կ՞աբժֆկեօ լիֆ ինչ

4 e լիֆ այսպէս

4 աբժց հայեցուածոյ / Վ՞ֆլ հայեցածն / և հայեցածոյ

4 o զօրութեամբ և անուամբ

4 d փնասցէ / և փնասեսցեն

4 և զոր / և կամիցին

5 Խաբժֆօքրս Խ, e ԽԸ, փիւ. ԽԳ.

6 d եթէ / e սմբատ

6 e օգնութիւն / ՏԽ օգնական

6 ՏԽe լիֆ իւր

6 e գնախարարն / ՏԽաբժֆ գնախա-

բարս

6 ց խնդրէր / և խնդրեաց

8 Տe իսկ, փիւ. բայց

8 Հ արիութիւն / aբժֆ քաջութիւնս արութեան / Խ լիֆ քաջութեան

9 Ելքզրս՝ ցուցեալ

9 օքզրս հաճեալք / o լիֆ ընդ

9 օքօքզրս լիֆ նա

9 ՏԽաբժֆ նախարարքն [ք նախարարս] / և նախարարքն / և նախարարսն

10 aբժֆկլ մաղթեցին

10 կլ պարգև / և լիֆ և (յանձն)

11 ֆ նախարարս / և թե

11 ՏԽe տեսէք զինչ կամի

12 i քաջն, փիւ. այրն քաջ

12 aբժֆ այլ ոչ

13 ՏԽe զարիւնդ [լ զարեւնդ]

13 և լիֆ և

13 ՏԽաբժ հարազատութիւն [o գհարազատութիւնդ]

13 օքզրս արտաշէս

15 a թագաւորութիւն

15 օքզրս արքայն

16 Տաe ի ձեռն

16 d ի զօրաց / e զզօրքն / ոքքզրս զօրսն

17 և ի գայ

17 ֆ արքունի, փիւ. հայրենի

ԽԳ

Յաղագս խելոյ Երուանդայ զգալն Արաւելսի, և գումարել զօրս ի պարտասուրիւն պատերազմի:

Լուր հասանէ առ Երուանդ յՈւտէացւոց գաւառին, եթէ գումարեաց 5 արքայն Պարսից զօրս բազումս ի ձեռն Սմբատայ, զի ի վերայ քո խաղացեալ ածցէ զմանուկն Արտաշէս ի թագաւորութիւն իւր: Զայս լուեալ Երուանդայ՝ եթող անդէն զբազումս ի նախարարացն կողմնապահս, և ինքն զնայց ի քաղաքն իւր փութանալի, կուտել առ ինքն զզօրս Հայոց, զՎրաց և զկողմանցն Կեսարու, այլ և զՄիջագետացն՝ աղերսիւք և 10 տրուք: Եւ էին աւուրք գարնայնոյ. վասն որոյ երազ ժողովեցան զօրքն ամենայն. նա և Արգամ, տանուտէր ազգին Մուրացեան, որ ի ծննդոցն Աժդահակայ, ամբոխ հետեակաւ: Քանզի էր Երուանդայ դարձուցեալ ի նա զգահն երկրորդական, զոր հանեալ էր ի նոցանէ Տիգրանայ և տուեալ իւրում քնուանն Միհրդատայ. իսկ յետ մահուանն Միհրդատայ՝ 15 ոչ լինէր ումեք տուեալ, մինչև Երուանդայ դարձուցանել զնա առ Արգամ: Եւ ոչ միայն նմա, այլ և ամենայն նախարարացն տայր պարգևս և պատիւս, և զօրացն ամենեցուն պարգևէր առատապէս:

1 Խաբժֆօքրս ԽԱ, e ԽԹ, փիւ. ԽԳ.

2 o լիֆ վերնագիրը

2 a երուանդայ խելոյ

2 ՏԽe գումարեալ

2 ՏԽԵ զզօրս [լ գաւրս]

3 Կ՞ լիֆ ի պատրաստութիւն պատերազմի

3 e պատերազմի ընդ արտաշիսի

4 Խաբժֆ հասանէ լուր / e հասանի

4 b յուտացւոց / Ե՛ր յուտեացւոց

5 e զզօրս / ՏԿ զօր բազում

5 և ի ձեռս

5 կլ ի ձեռն սմբատայ դաւրս զի

5 a լիֆ քո

6 e լիֆ իւր

6 ՏԽe գայս իբրև լուա երուանդ

7 Վ կողմնապահս

8 a փութապէս

9 ՏԽe և զվրաց / և վրաց

9 Խաբժ գմիջագետոց / Հ միջագետաց

9 aբժ աղերսօք / e աղերսանօք / ֆ աղերսովք

10 Հօքօքզրս արօք

10 Կ՞աբժֆ գարնանոյ / e գարնանայնոյ / Ե՛ր գարնանոյ

10 Ե՛ր գարնանոյ

10 Հցլ արազ

11 e նախ, փիւ. նաև

11 և լիֆ ազգին

11 ՀԿ՞աբժֆտ մուրացեան / միւսն. մուրացան

12 e հետեակաւք

12 օքզրս երուանդ / aբժֆ դարձուցեալ էր երուանդայ / e լիֆ երուանդայ

13 ր երկրորդին

13 ք լիֆ էր

14 Տ տուեալ էր իւրում

14 ք ուրում, փիւ. իւրում

14 օքքնուան / aբժֆքնուան / d քնուան

14 aբժֆկլ լիֆ իսկ յետ մահուանն միհրդատայ / o լիֆ յետ

15 aբժֆ ոչ ումեք տուեալ լինէր / Խ ումեք լինէր [լ լինէր]

15 օքզրս լիֆ գնա / ց գնա գրած և զնայած

16 a լիֆ և (ամենայն)

16 Կ՞աբժֆ պարգևս և պատիւս ԽԿ՞ լիֆ պարգևս և / միւսն. լիֆ և պատիւս

17 Կ՞Կ՞աբժֆ պարգևս, փիւ. պարգևէր / և պարգևէր պարգևս

17 Կ՞աբժֆ լիֆ առատապէս

ԽԵ

Եթէ ո՛րպէս ընդ մուտն Արաւելիս յիւր աւխարհն յաջողեցաւ գործն:

- Իսկ Սմբատ հանդերձ մանկամբն Արտաշիսիւ աճապարէր հասա-
նել ի սահմանս Ուտէացոց: Ընդ առաջ նորա ելին զօրք անիւր կողմանն,
5 նա և նախարարքն զորս եթող Երուանդ: Չայն իրրե լուան այլ նա-
խարարքն Հայոց՝ լուծանէին լրանելն և զատչել յԵրուանդայ խորհէին.
նա և զայն ևս տեսանէին, եթէ զօրքն Հոռոմայեցոց ոչ հասին նմա ի
թիկունս: Իսկ Երուանդ առաւել ևս յորդազոյն տայր զպարզեան, և
բաշխէր միոյ միոյ ումեք ի նոցանէ զգանձան. և որչափ շատ տայր՝
10 շատ ևս առելի լինէր: Քանզի զիտէին ամենեքեան, եթէ ոչ առ առա-
տութեան տայ, այլ առ երկիւղի վատնէ: Եւ ոչ այնչափ սիրելի
զայնոսիկ անէր, որոց շատն տայր, քան թէ թշնամի զայնս՝ որոց ոչն
տայր պերճազոյնս:

ԽԶ

- 15 Երուանդայ պատերազմ ընդ Արաւելիս ևս փախուտս, ևս առուժն Բաղամի
նորին ևս մահ:

Բայց Սմբատ հանդերձ մանկամբն Արտաշիսիւ ելանէ առ ամին
ծովուն Գեղամայ, զթիկամբքն Արաղածն կոչեցեալ լերին. աճապարէին
հասանել ի բանակն Երուանդայ: Աս ոչինչ համարեալ զբազմութիւն

- 1 *Խաբարդր ԽԲ, Ե Ծ, փխ. ԽԵ.*
2 *Տեց թէ [Լ Եթէ]*
2 *եկրդր մուտս / օ լիք յիւր*
2 *աւել աշխարհս / յ աշխարհն*
2 *Տեւ աջողեցաւ [ց յաջողեցաւ]*
4 *աւել օտէացոյց / յ օտէացոյց*
4 *աւտեացոյց / յ օտէացոյց*
4 *Ե յառաջ ԽԵ զօրքն*
4 *Ե լիք այնր*
4 *աւել կողմանցն այնր / Ե կողման*
5 *Ե նախարարքն հայոց / Ե լիք այլ*
5 *աւել նախարարք / Ե նախարարքն*
6 *Լ լուծանելն լրանելն*
6 *Հեկ զատչիւ / Հիք Երուանդայ*
7 *Կ՝աւել թէ Կ՝աւել զօրք*
7 *Ե հասանին Տե հասանին*
8 *Ե առաւելապէս, փխ. առաւել ևս*
8 *Կ՝աւել լիք ևս*
8 *Տեց յորդազոյն*
8 *Ե պարզեա*
9 *աւել լիք ումեք / Խ զգանձս*
9 *Տե առատանայր, փխ. շատ տայր /*
9 *ց շատ տայր, յուսանցիւմ փոխած*
9 *նոյն ձևով առատանայր / և առա-*
9 *տանայր, յուսանցիւմ փոխած շատ*

- տայր / Ե լիք շատ
10 *Տե առաւել [Ե աւելի], փխ. շատ / ց*
10 *շատ, յուսանցիւմ փոխած նոյն*
10 *ձևով առաւել / օ շատ, յուսանց-*
10 *իւմ փոխած առաւել / Կ՝ շատա-*
10 *նայր, փխ. առատանայր*
10 *Լ աւելի, փխ. առելի*
10 *Ե թէ, փխ. եթէ*
10 *աւել ԽԲ զօրքն*
10 *Ե առատութիւն*
11 *աւել լիք տայ*
11 *քգր լիք առ*
11 *աւ մտանդէ, փխ. վատնէ*
11 *օ զայնոսիկ սիրելի*
12 *Ե շատանայր, փխ. շատն տայր*
12 *Կ՝աւել թշնամի և քան գնոսա զայնս*
12 *Ե որ, փխ. որոց (ոչն)*
13 *Կ՝աւել էր տեսանել, փխ. պեր-*
13 *ճազոյնս / Ե պերճազոյն / Կ՝*
13 *լաւազոյնս*
14 *Խաբարդր ԽԲ, Ե ԾԱ, փխ. ԽԶ.*
16 *Տեց նորա / Ե լիք նորին և*
18 *Տեք զթիկամբք / Տե լերին*
18 *Ե աճապարէր / Ե աճապարին*
19 *Ե երկանդայ*
19 *Ե բազմութիւն*

- զօրաց նորա՝ միայն ակնածէին ի Մուրացենէն Արգամայ, զի այր քաջ
էր և բազմաց տէր տիգաւորաց: Եւ ճամբարն Երուանդայ էր բացազոյն
ի բազարէ նորին աւելի քան երեք հարիւր աստարիսաւ ի հիւսիսոյ, ի
5 վերայ գետոյն Ախուրեան: Չայս իրրե լսէր Երուանդ՝ հանէր ընդ առաջ
զբազմութիւն զօրացն, և ճակատէր ոչ հեռի յիւրմէ բանակէն: Իսկ
Արտաշիսի առաքեալ պատգամ առ Արգամ՝ նահապետ Մուրացեան
հանդերձ բաղում երզմամբք՝ թողուլ ի վերայ նորա զօր ինչ գտեալ
էր յԵրուանդայ, և կրկին այլ յաւելուլ, միայն զի զԵրուանդ թողեալ
ի բաց գնասցէ:
10 Եւ իրրե հանդէպ ճակատուն Երուանդայ ելին նշանք Արտաշիսի՝
Արգամայ առեալ զբազմութիւն հետեակացն՝ ի կողմն ելանէր: Եւ
Սմբատ հրամայէր զփողսն պղնձիս հնչեցուցանել. և յառաջեալ զճա-
կատն իւր՝ իրրե զարծուի յերամս կաքաւուց խոյանայր: Իսկ նախա-
15 րարքն Հայոց, որ յաջ և յահեակ թեան էին, ի նա խառնեալ միանային:
Եւ զօրքն Վրաց, հանդերձ արքայիւն իւրեանց Փարսմանաւ, թէպէտ
և յանդուզն յարձակմամբ յառաջեալ բախէին՝ արագապէս դառնային
ի միւս կողմն փախուցեալ: Եւ անդ էր տեսանել կոտորած անհնարին
զդնդին Երուանդայ և զզօրաց Միջագետաց: Եւ ի խառնակել այսպիսի

- 1 *աւել ԽԲ զօրացն*
1 *Ե զի միայն / Ե այլ միայն*
1 *Տե կասկածէին, փխ. ակնածէին /*
1 *Կ՝աւել աւել աւելին / ց ակնածէին,*
1 *յուսանցիւմ փոխած կասկածէին*
1 *Կ՝աւել ի մուրացենէն / միւսն. ի մու-*
1 *րացենէն*
1 *Ե արգամայ վատն զի*
2 *Ե տիգաւորաց / Ե լիք տիգաւորաց*
2 *Հիք ճամբարն*
2 *Ե բարձրազոյն, փխ. բացազոյն*
3 *Ե ի բազարէն որ էին, փխ. ի քա-*
3 *ղարէ նորին*
3 *Այ զերեքհարիւր / Ե զերեքհարիւր*
3 *Ե և հիւսիսոյ*
4 *Ե հանուրեան*
4 *աւել լիք զայն, փխ. զայս*
5 *Ե լիք զբազմութիւն*
5 *Ե զզօրացն*
6 *աւել արձակեալ, փխ. առաքեալ*
6 *Խ պատգամ*
6 *քգր լիք առ արգամ / օ լիք արգամ*
6 *աւել մուրացեան / միւսն. մուրա-*
6 *ցանաց*
7 *Ե երզմամբ / Ե ինչ, փխ. ինչ*
8 *Ե գտեալ ի յԵրուանդայ, փխ. գտեալ*
8 *էր յԵրուանդայ*
8 *Տե Ե, փխ. էր / Ե լիք էր*
8 *Ե երուանդայ*
8 *Հօքր լիք այլ / ց ալ. գրած ևս*
8 *ընթած*
8 *Ե երուանդ / Ե թողուլ*

- 10 *աւել յանդիման, փխ. հանդէպ*
10 *Ե լիք Երուանդայ*
10 *աւել նշանակք*
11 *Տե ի կողմ*
12 *Ե հրամայէ*
12 *Ե պղնձի*
12 *Կ՝աւել ԽԲ զօրացն / Ե կոչե-*
12 *ցուցանել, փխ. հնչեցուցանել*
12 *ԽԲ ԽԲ ԽԲ յառաջանեալ / Կ՝աւել յա-*
12 *ռաջ առեալ*
13 *Ե զարծուի / Տե զարծիւ*
13 *Կ՝աւել ԽԲ յերամ / Կ՝աւել յա-*
13 *մակս*
13 *Ե լիք խոյանայր*
14 *քգր լիք հայոց*
14 *Ե լիք հայոց և որ / Ե եին*
15 *աւել զօրք*
15 *Ե փարսմանաւ անդ*
15 *Ե թեպէտ*
16 *Ե անդուզն*
16 *Ե արձակմամբ / Կ՝աւել լիք յառ-*
16 *ճակմամբ*
16 *Ե յառաջմէ / Ե բախէին*
16 *Կ՝աւել երազապէս այլ դառնային /*
16 *Ե բախէին, առկայն արագապէս /*
16 *ԽԲ երազապէս և դառնային*
17 *Ե կողմ*
17 *Ե տեսա, փխ. տեսանել*
17 *Ե զկատարած / Ե կատարած / Հօքր*
17 *զկոտորած*
18 *ետե գնդին / Ե զգոնդն*
18 *Հց ի խառնակել*

ճակատուց՝ պատահեն Արտաշիսի արք քաջք Տաւրացիք, որոց զոգիս
 ի բաց եղեալ, Երուանդայ պայմանեալ՝ սպանանել զԱրտաշէս: Որոց
 դիպեալ ի հետի ընդ մէջ անցանէ Գիսակ որդի ստնտուին Արտա-
 շիսի, և սատակեալ զնոսա, ուր և կէս դիմաց նորա ի վայր բերեալ
 5 սուսերաւ, զյաղթութիւն ստացեալ՝ մեռանի ի վերայ այսպիսեաց: Եւ
 քնացեալ զօրքն ի փախուստ դառնային:

Իսկ Երուանդ ձիովն իւրով բովանդակ ասպարէզս անցեալ՝ ելանէ
 ի խանս կարգեալս ի բանակէն իւրմէ ի քաղաքն իւր, հեծեալ ի նոր
 ձիս հանգոյց ի հանգուցէ փախչել: Եւ քաջին Սմբատայ զհետ մտեալ՝
 10 սաստկագոյնս վարէր զնա ի գիշերի մինչև ցղուն քաղաքին: Եւ Մա-
 րաց զօրացն անցեալ ի կողմն երուանդական զնդին, նսեմաւ ի վերայ
 դիականցն բանակէին: Իսկ Արտաշիսի հասեալ ի Երուանդայ շրջա-
 պատեալ առագաստն, ի կաշեայ և ի կտակեայ պարսպին, էջ, և ի
 խորանի նորա բնակեցաւ զայն գիշեր: Եւ այգուն եղելոյ՝ տիրաբար
 15 արարեալ, զսպանեալսն թաղել հրամայեաց. և անուանեաց զհովիտն,
 ուր ի վերայ դիականցն բանակեցան՝ Մարաց մարդ, և զտեղի ճակա-
 տուն՝ Երուանդավան, որ կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի. այս ինքն
 եթէ յայսմ տեղեոջ վանեաց զԵրուանդ: Եւ ինքն չուեաց ի քաղաքն

- 1 չե պատահին
 1 Կ՝ արտաշէսի / կէ չիք արտաշիսի
 1 Կ՝abde տօրացիք / Կ՝ տօրացիք /
 չք տօրարացիք
 2 Կ՝abedf իւրեանց, փխ. ի բաց
 2 Կ դիեալ, փխ. եղեալ
 2 Ե պայմանել / Բ պայմանաւ / Դ չիք
 պայմանեալ
 3 Տե չիք ի (հետի)
 3 Կ՝Կ՝abdf անցանէ / Կ անցէ / միւսն.
 անցանէր
 3 Ե ստնտուն / Ե սընընդուն (ը-երի
 վրայ ջնջման նշանով) / չցլ ստնտուն
 4 Ե սատակել / Խ՝՝ սատակեաց
 4 Եւ ուր, փխ. ուր
 4 Ե կէս / միւսն. զկէս
 4 abedfn դիմացն / abedf չիք նորա.
 4 Վ բերաւ
 5 Կ՝ա՛ժ սուսերաւ և յաղթութիւն
 5 Կ՝abd գործեցեալ, փխ. ստացեալ
 5 Բ ցուցեալ, փխ. ստացեալ
 5 enrstw ի վերաց, փխ. ի վերայ (tw
 գնում եմ Ե-ի հետ)
 5 Ե չիք ի (վերայ)
 5 Խ՝՝ այսպիսեացս
 7 abedf իւրով ձիաւ [իւրով ձիով] /
 Կ իւրով ձիով / չ իւրով ձիօք
 7 dg ասպարէսս
 7 Ե եկեալ, փխ. անցեալ / կէ չիք անցեալ
 8 Կ՝abedf խորանս, փխ. խանս / չե
 չիք խանս
 8 Կ՝abedf կանգնեալս, Ե կար դէսս,

- որքա կարգէաս, փխ. կարգեալս,
 (ո յուսանցում ուղղած կարգեալս)
 9 Ե հանգուցանէ, փխ. ի հանգուցէ
 9 Ե փախչել / Տե քաջն սմբատ
 10 կէ սաստկագոյնս / միւսն. սաստ-
 կագոյն
 10 abedf զնա վարեալ / Խ զնա վարէր
 10 կէ մինչև ի դուն / Բ մարացն
 11 Եօքրս ընդ կողմն երուանդայ
 11 Եօքրս չիք զնդին
 12 Բ Կ դիակացն / Ե Ե բնակէին
 12 Կ՝ արտաշէսի
 12 ՏԽԵ երուանդայ, փխ. ի Երուանդայ
 12 Տ ընդ շրջապատեալ
 13 Տե ի կաշոյ և ի կտակ [Եօքրս ի
 կտակ]
 13 Կ՝Կ՝ պարսպին
 14 Տե ի խորանս / ու բանակեցաւ
 14 օ այն / Կ գիշերն
 14 Եօքրս այգու
 16 abedf գոր, Կ ուր, փխ. ուր
 16 Տ Գ դիակացն [ո դիակացն]
 16 Աօքրս բանակեցան [Ե բնակեցան] /
 միւսն. բանակեցաւ
 16 Կ՝Կ՝abedf ճամբարուն, փխ. ճա-
 կատուն [ց յուսանցում փոխած
 ճակատուն / ո ճակատուն, յուսանց-
 ւում փոխած ճամբարուն
 17 Կ՝abdeg երուանդայ վան
 17 abedf և, փխ. որ
 18 abdf է թէ / Կ թէ
 18 Եօքրս ի յայսմ / կէ տեղ

Երուանդայ. յառաջ քան զմիջօրեայ հասեալ ի դաստակերտն Երուան-
 դայ, և միաբան գոյմամբ հրամայեաց աղաղակել զօրացն՝ «Մար ամատ»,
 որ թարգմանի Մարս եկն, յիշեցուցանելով զթշամանսն, զոր յղէր
 Երուանդ առ թագաւորն Պարսից և առ Սմբատ, Մար զնա կոչելով:
 5 Յայս ի սոյն ձայն անուանեցաւ դաստակերտն Մարմէտ, իբր ի կամաց
 Արտաշիսի՝ բառնալ զանուն Երուանդայ ի տեղեոջն. այս պատճառ է
 անուանակոչութեան դաստակերտին:

Բայց Սմբատայ գիշերայն զհետ Երուանդայ եկեալ սակաւ վաշտ-
 կանաւ՝ զգուն քաղաքին պահէր մինչև ի գալն Արտաշիսի և զօրացն
 10 ամենեցուն: Եւ ի մարտնչել քաջացն ընդ ամրոցին՝ անձնատուրք եղեն
 մարդիկ ամրոցին, և բացին զգուն քաղաքին: Իսկ մի ոմն ի զինուո-
 ւոցն մտեալ եհար վաղերք զգուն Երուանդայ, և ցրուեաց զուղիւղն
 ի յատակս տանն. և այսպիսի ջախմամբ վախճանեցաւ, կալեալ զթագա-
 ւորութիւնն ամս քսան: Բայց Արտաշիսի յիշեալ, թէ խառնուած
 15 Արշակունւոյ է Երուանդ՝ հրամայէ զգի նորա թաղել մահարձանօք:

ԽԶ

Թագաւորել Արաքսիսի եւ առնել բաբիս իւրոց երախտուորացն:

Յետ մահուան Երուանդայ մտեալ Սմբատայ զարքունականսն
 յուղէր զգանձան. և գտեալ զթագն Սանատրուկոյ արքայի՝ դնէ ի գլուխն
 20 Արտաշիսի և թագաւորեցուցանէ ի վերայ ամենայն երկրիս Հայոց ի

- 1 ք առաջ / չց զմէջօրեայն
 2 Ե ամատ
 3 Կ՝Կ՝abedf յիշելով
 3 Կ՝abedf ինչ թշամանս
 3 Լ յղէր
 4 Եօքրս չիք առ (սմբատ)
 4 կէ սմբատն
 5 Տե յայսմ / Վ՝ նա յայս
 5 Եօքրս մարմետ
 5 Ե ի բարի, փխ. իբր ի (կամաց) /
 Վ՝ չիք ի (կամաց)
 6 ու զանունն
 7 Կ անուանակոչութիւն
 8 Եօքրս իսկ, փխ. բայց
 8 օ սմբատ / ՏԽԵ գիշերոյն
 8 Եքրստ վաշտականաւ / օ Վ՝ վաշտա-
 նակաւ
 9 abedf կէ պահէ / Ե զօրաց
 10 Ե չիք և ի մարտնչել՝ ընդ ամրոցին
 10 չե ի մարտնչել / Լ ի մարտնչելն
 10 Կ՝abedf քաջացն ամենեցուն
 10 Կ՝abedf չիք ընդ ամրոցին
 10 կէ անցնատուր / չ չիք անձնատուրք
 եղեն մարդիկ / Կ՝abedf մարդիկ
 11 abedf իսկ ամրոցին բանս
 11 abedf բայց, փխ. իսկ

- 11 ք չիք ի (զինուորացն)
 11 Ե ի զօրացն
 12 Ե աղերք / Կ վաղարք
 12 Բ ցրեաց / Գ ցր(ու)եաց
 12 Ե զուղիւղն / Եօքրս զուղիւղն / միւսն.
 զուղիւղն
 13 abedf չիք ի (յատակս) / Եօքրս
 ի յատակ
 13 Կ ջախմամբ
 13 ք զթագաւորութիւնս
 14 Եօքրս արտաշէս
 14 Խ եթէ [Ե եթէ]
 15 Եօքրս արշակունի
 15 ցրս մահարձանաւք
 16 Խabedf ԽԶ, փխ. ԽԶ: Միւսն այս
 զուղիւղն Ե քաղաքս Կ Ե-ի հետ)
 17 Ե արտաշէսի
 17 Բ բարի / միւսն. բարի
 17 Խab երախտուորաց
 18 քրս սմբատ
 18 abedf զարքունական / Ե զարքուն-
 անս
 19 Ե յուղէ / Խabedf յուղէ / Ե յուղել
 19 Զօք զգանձս / Ե ի գլուխ
 20 ք հայոց երկրիս / Կ երկրիս

հաշտեցուցանէ: Եւ զայս մեզ ստուգապէս պատմէ Ողիւմպ քուրմ Հանույ, զորոյ մենհնական պատմութեանց, և զայլ բազում գործս՝ զոր ասել կայ մեզ առաջի, որում և Պարսից մատենանքն վկայեն և Հայոց երգք վիպասանաց:

5

խթ

Յաղագս շինուածոյ Արատաց Բաղաճի:

Արտաշիսի վերջնոյ գործք՝ բազում ինչ յայտնի են քեզ ի վիպասանացն, որ պատմին ի Գողթան—շինել զքաղաքն, և խնամութիւն ընդ Ալանս, և ծնունդը զարմիցն, և իբր տրփանք Սաթիւնկան ընդ Վիշապա-
10 ղունան՝ առասպելաբար, այս ինքն ընդ զարմս Աժդահակայ, որ ունին զամենայն զառ ստորոտովն Մասեաց. մարտ ընդ Նոսա և քայքայունն յիշխանութենէն, և սպանումն Նոցա և հրկիզութիւն շինուածոցն, և նախանձ որդւոցն Արտաշիսի և զբոլորութիւն ընդ միմեանս ի ձեռն կանանցն: Այս ամենայն, որպէս ասացաք, յայտնի են քեզ յերգս
15 վիպասանացն. բայց յիշատակեսցուք և մեք կարճառօտիւք, և զայլաբանութիւնն ճշմարտեսցուք:

Երթեալ Արտաշիսի ի տեղին, ուր խառնին Երասխ և Մեծամօր, և հաճեալ ընդ բլուրն՝ շինէ քաղաք յիւր անուն անուանեալ Արտաշատ:

- 1 Կ²abdef ողիւպ / Ե ողւպ / Կ¹վկևո
- ողիւմպ / վ ուղիւմպ / Ո ուղիւպ /
- tw օղիւպ / միւսն. ուղիւպ՝
- 1 Ե հանոյ / վ²նօրքր հանէոյ
- 2 degl գրօղ [լ գրաւղ]
- 2 ք մենհնականն
- 2 եքքրս այլ
- 3 Բ կամ է զառաջի, փխ. կայ մեզ ա-
- ռաջի
- 3 Հցե մատեանք
- 3 ԱՏ երգն [i երգ] / միւսն. երգք
- 5 Խabcfքքրս ԽԶ, փխ. ԽԹ.
- 6 Տց վասն, փխ. յաղազս
- 6 ոքքրս շինելոյ, փխ. շինուածոյ
- 7 tw բազումք
- 7 Ա չիխ ինչ
- 7 Ե չիխ քեզ
- 8 ց ի վ(ը)իպացն / Ե ի վրիպապաց /
- վ²իւլ ի վիպացն / օ ի վիպասանաց
- / քքրս չիխ ի վիպասանացն որ պատ-
- մին ի գողթան
- 8 tw ոքք
- 8 Ե չիխ ի (գողթան)
- 8 ք ընկալան, փխ. ընդ ալանս / Տ
- ալանք / ց աղանս / Լ աղանք
- 9 de զարմից
- 9 Ե Իբրեւ
- 9 վ²bcdcfjlotw տոփանք / Կ² տոփանք

- 9 վքքրս աթիւնական
- 10 Հօքքրս չիխ ընդ
- 10 Ել զարմ / Ե զզարմս, փխ. ընդ զարմս
- 10 ՏԽabc աշդահակայ [ց աժդահակայ]
- 10 tw ոքք
- 11 Հվքքքրս առ ստորոտովն [Հվ ստո-
- րոտով, ց (զ)առ ստորոտով(ն)]
- 12 ցօքքրս յիշխանութենէ
- 12 Խ սպանումնք
- 12 Ե չիխ Նոցա
- 12 Ե զհրկիզութիւն
- 12 abdef շինուածոյն / Ե շինուածոց
- 13 Ե ոքքւոյն
- 14 օ կանանց / Ե չիխ քեզ
- 15 օ ի վիպասանացն, փխ. յերգս վի-
- պասանացն
- 15 Ե չիխ և մեք
- 15 Բքքրս զայլաբանութիւն / ք այլա-
- բանութիւնն
- 17 Ե երթալ
- 17 Լ արտաշէս
- 17 ց ի տեղի
- 17 Լ ոք, փխ. ուր
- 17 Ե մեծամուր / ց մեծամուր
- 18 Խ հաճեցեալ [Ե հաճեալ] արտաշեսի
- [ց արտաշիսի, Ե արտաշէսի]
- 18 Ե Իւր
- 18 Բ չիխ անուանեալ

Ջեռնտու լինի նմա և Երասխ փայտիւք մայրեաց. վասն որոյ անաշխատ և երազ շինեալ՝ կանգնէ ի նմա մենհան, և փոխէ ի նա ի Բագարանէ զպատկերն Արտեմիդեայ և զամենայն կուռս հայրենիս. բայց զԱպողոնի պատկերն արտաքոյ քաղաքին կանգնէ հուպ ի ճանապարհն: Եւ յարու-
5 ցանէ ի քաղաքէն Երուանդայ զգերութիւն Հրէիցն, որ փոխեալ էին անդր յԱրմաւրայ, և նստուցանէ զնոսա յԱրտաշատ: Նա և զամենայն վայելչութիւն քաղաքին Երուանդայ, զոր տարեալ էր յԱրմաւրայ և զոր անդէն արարեալ նորա՝ փոխէ յԱրտաշատ. և առաւել ևս յինքնէ յօրինէ իբրեւ զքաղաք արքայանիստ:

10

Ծ

Յարձակումն Ալանաց ի մեզ եւ պարտումն, եւ խնամութիւն Արատիսի ընդ նոսա:

Ջայսու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամենայնիւ, յինքեանս արկանելով և զկէս Վրաց աշխարհին՝ մեծաւ ամբոխիւ
15 տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: Ժողովէ և Արտաշէս զիւրոց զօրացն բազմութիւն, և լինի պատերազմ ի մէջ երկոցունց ազգացն քաջաց և աղեղնաւորաց: Սակաւ ինչ տեղի տայ ազգն Ալանաց, և գնացեալ անցանէ ընդ գետն մեծ Կուր, և բանակի առ եզերք գետոյն ի հիւսիսոյ. և հասեալ Արտաշէս բանակի ի հարաւոյ, և գետն ընդ մէջ Նոցա:

20

Բայց քանզի զորդի Ալանաց արքային ձերբակալ արարեալ զօրացն Հայոց ածեն առ Արտաշէս՝ զխաղաղութիւն խնդրէր արքայն Ալանաց,

- 1 Ե ձեռնատու
- 1 Կ²abef լինի և երասխ նմա փայտիւք
- 1 ՏԽ մայրից / Հ մայրեաց
- 2 Հցլ արագ
- 2 Խք մենհանս
- 2 ԱԽԿԿ² փոխէ ի նա / միւսն. չիխ ի նա
- 2 Ե ի բազարէ / Խօ չիխ ի բազարանէ
- 3 Տ արտեմիդայ [օ արտեմիդեայ] / Կ²Ե
- արտեմիդեայ / Բ արտաթիդեայ
- 3 Լ զկուռս / օ կուռս / Ե զկուռս
- 3 Հցլ հայրենի
- 5 Ե զգերութիւնս / Լ զգերութիւնն
- 5 Եցլ հրէից / ԱԽ ոքք
- 6 ՏԲԵ անդ / ց անդ(ը)
- 6 abcd արմաւիրայ / Ե յարմաւրաց
- 7 Ե արքաեալ, փխ. տարեալ
- 7 Ա յարմաւիրայ / Ե յարմաւայ
- 8 Ավլ նոր, փխ. նորա
- 9 ԱԵ չիխ յօրինէ
- 9 cdef իբրեւ / միւսն. իբր
- 10 Խabcfքքրս ԽԶ, փխ. ԽԹ.
- 11 ԽԵ յարձակումն ի մեզ ալանաց [ց]
- աղանաց
- 11 Բ ընդ մեզ, փխ. ի մեզ
- 13 Ել ժամանակաւք

- 13 Խ աղանք
- 13 Ա լեռնականօք
- 14 Ե յինքեան
- 15 ՏԵ զիւրոյ
- 16 Ա բազմութիւնս / ք բազմութիւնն
- 16 ՏԽ ի մէջ երկրիս երկոցունց
- 16 ՀabցԵ ազգաց / րս ազգացն և քա-
- ջաց
- 16 Ա չիխ (քաջաց) և
- 17 ՏԽabcf ազգ
- 18 Ե բնակի, փխ. բանակի
- 18 Ա ըստ հիւսիսոյ
- 19 ԱՀցլ արտաշէս / միւսն. արտաշիսի
- 19 քքրս բնակի, փխ. բանակի
- 19 Ավ²ցԼօ ցհարաւոյ / Ե զհարաւոյ
- 19 Հիցլ ի մէջ, փխ. ընդ մէջ
- 20 Ե ոքքի / Ե զորդիս
- 20 ցԵ աղանաց / Լ աղանաց
- 20 Ացլ արքայի
- 20 Հցլ զօրաց
- 21 ԱԽ ածին
- 21 Ե չի խաղաղութիւն, փխ. զխաղա-
- ղութիւն
- 21 ցԵ սովորաբար աղանաց կամ աղա-
- նաց

տալ Արտաշիսի զինն և խնդրեցէ. և երդմունս և դաշինս ասէր հաս-
տատել մշտնջենաւորս, որպէս զի մի ևս մանկունք Ալանաց ասպատակաւ
հինից ելցեն յաշխարհս Հայոց: Եւ ի չառնուլ յանձն Արտաշիսի առ ի
տալ զպատանին՝ դայ քոյր պատանւոյն յափն գետոյն ի դարաւանդ
5 մի մեծ, և ի ձեռն թարգմանաց ձայնէ ի բանակն Արտաշիսի. «Բեզ
ասեմ, այր քաջ Արտաշէս, որ յաղթեցեր քաջ ազգին Ալանաց. Եկ
հաւանեաց բանից աչազեղոյ զստերս Ալանաց՝ տալ զպատանիդ. զի
վասն միոյ բխուռ ոչ է օրէն գիւցազանց՝ զայլոց գիւցազանց զարմից
բառնալ զկենդանութիւն, կամ ծառայեցուցանելով ի ստրկաց կարգի.
10 պահել, և թշնամութիւն յաւիտենական ի մէջ երկոցունց ազգաց քաջաց
հաստատել»: Եւ լուեալ Արտաշիսի զայսպիսի իմաստութեան բանս՝
դնաց յեղր գետոյն. և տեսաւ զկոյնն զեղեցիկ, և լուեալ ի նմանէ
բանս իմաստութեան՝ ցանկացաւ կուսին: Եւ կոչեցեալ զղայեալն իւր
զՍմբատ՝ յայտնէ նմա զկամս սրտի իւրոյ, առնուլ զօրիորդն Ալանաց
15 ի կնութիւն իւր, և դաշինս և ուխտս հաստատել ընդ ազգի քաջացն, և
զպատանին արձակել ի խաղաղութիւն: Եւ հաճոյ թուեցեալ Սմբատայ,
յղէ առ արքայն Ալանաց՝ տալ զտիկին օրիորդն Ալանաց զՍաթինիկ
ի կնութիւն Արտաշիսի: Եւ ասէ արքայն Ալանաց. «Եւ ուստի՞ տացէ քաջն
Արտաշէս հազարս ի հազարաց և բիւրս ի բիւրուց ընդ քաջազգւոյ
20 կոյս օրիորդիս Ալանաց»:

- 1 c չիք տալ / acde խնդրիցէ
2 o մշտնջենաւոր / d արտաշէսի
3 SՊ յաշխարհս
3 rs իւրեանց, փխ. հայոց
3 Հց չիք ի (չառնուլ)
4 k գետոյն
5 Sm թարգմանաց [ց թարգման(չ)աց
6 ԱԿՆ արիդ [c արիտ], փխ. այր
6 ԿՆՎՊՅ քաջարիդ, փխ. քաջ
6 Ա ազգաց
6 k քաջաց, չիք քաջ ազգին
7 S չիք բանից / l բաջա, փխ. բանից
7 վ աչազեղոյ
8 k օրէն է / f չիք օրէն
8 rs չիք զայլոց գիւցազանց / p չիք
գիւցազանց
9 SՊ և ի ստրկաց / a ի ստրկայ
9 ԱՀԵԼ ստրկաց պահել ի կարգի [bd
efl կարգս]
10 k երկոցուց / bcdefk ազգացս
10 a քաջս / cd քաջացս / f քաջանց
11 SՊ իմաստուն, փխ. իմաստութեան
12 k տես և, փխ. տեսեալ
12 l լուեալ, փխ. լուեալ
13 ԱԵ իմաստունս / l իմաստուն
13 lprqs և ցանկացաւ
13 Հdeg կոչեալ / k կոչեաց / l ցան-
կացեալ, փխ. կոչեցեալ
14 S սմբատ / abef սրտին

- 14 որքորս զսրտի իւրոյ կամս [օրք զկամս]
14 յլ զարիւրդն / S չիք ալանաց
15 ԱԽԿ՝ իւր կնութեան [Կ՝ ի կնութեան]
15 Հ չիք իւր
15 d երդմունս, փխ. ուխտս
15 l հաստատեալ
16 Ացե չիք զպատանին
16 l զպատանին ել խաղաղութեամբ ար-
ձակել
16 ԱԿՆՅԵԼ խաղաղութեամբ
16 c չիք և / Ա թուեցաւ
17 Sl առ արքայն ալանաց յղէ [o յղէ
առ արքայն ալանաց] / c և յղէ
17 որքորս տալ զսաթինիկ օրիորդն ա-
լանաց / b սաթինիկ
17 l աւրուրդն / k օրուրդն
18 ԱՊ արտաշէսի [Հմց արտաշիսի, l
արտաշիսի] կնութեան [k կնութիւն]
18 l տայցէ
18 abck քաջ / ԱՀցլ քաջ արին [a արի]
արտաշէս / ok արի [k արին] ար-
տաշէս / վ՞ քաջարին
19 ԱՊ արտաշէս բիւրս [ցլ բիւրս] ի [c
չիք ի] բիւրոց [defց բիւրուց] և հա-
զարս ի հազարաց
19 prs ի բիւրոց / g ի բիւրոց
19 Sc քաջազգոյ [o քաջազոյ] / b քա-
ջացի
20 k օրիորդիս ալանաց

Ձայս տեղի առասպելաբանելով վիպասանքն յերգեն իւրեանց
ասեն. «Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեւան գեղեցիկ, և հանեալ
զոսկէօղ շիկափոկ պարանն, և անցեալ որպէս զարծուի սրաթեւ ընդ
գետն, և ձգեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն՝ ընկէց ի մէջք օրիորդին
5 Ալանաց, և շատ ցաւեցոյց զմէջք փափուկ օրիորդին, արագ հասուցա-
նելով ի բանակն իւր»: Որ և ճշմարտութեամբ ունի այսպէս: Քանզի
պատուեալ է առ Ալանս մորթ կարմիր՝ լայքա շատ և ոսկի բազում
տուեալ ի վարձանս՝ առնուլ զտիկին օրիորդն Սաթինիկ: Այս է ոսկէօղ
շիկափոկ պարանն: Դոյնպէս և զհարսանեացն առասպելեալ երգեն,
10 այսպէս ասելով. «Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայութեանն Արտաշիսի, տեղայր
մարգարիտ ի հարսնութեան Սաթինիկանն»: Քանզի սովորութիւն իսկ
էր թագաւորացն մերոց, փեսայութեամբ ի դուռն տաճարին հասանել՝
զանկեանս ճաղաղել իրրն զհիւպատեանն Հոռմայեցոց, սապէս և
թաղուհեացն յառապատին՝ մարգարիտ: Այս է ճշմարտութիւն բանիցս:
15 Սա առաջին եղեալ ի կանանցն Արտաշիսի՝ ծնանի նմա զԱրտա-
ւազդ և զայս բազումս, զորս ոչ կարեոր համարեցաք այժմ անուամբ
թուել. բայց զկնիսն յորժամ ի գործ ինչ հասանիցեմք:

- 2 l արի (ցլխիւն աւելացրած)
3 Ա զոսկի օղ / g զոսկէ աւղ / l զոս-
կեաւղ / o զոսկէօղն
3 a շիկափոկ
3 a անցեալ սրաթեւ որպէս զարծուի
4 Ա զոսկի օղ / g զոսկէ աւղ / l զոս-
կեաւղ
4 ԿՆԵԵԴ՝ ներդերն, de ներդեն, փխ.
պարանն
4 Կ՝ ընկեց
4 ԱԽԿ՝ ի մէջ / kl աւրուրդին
5 Հabdefցk զմէջ / l զմէջքն
5 l աւրուրդին / k օրուրդին
5 rs օրիորդին ալանաց, արագ
6 ԱՊՎ՞ արտաշէսին [l արտաշէսին, g
արտաշէս, շիկաւ իւր], Կ՞ արտաշէ-
սի, փխ. իւր
6 a որոյ, փխ. որ / օրքrs չիք որ
6 ԱՀցե չիք և / a ճշմարտութեամբ
6 i զայս, փխ. այսպէս
7 Ա չիք է
7 վ լայքաշատ կամ զարաշտ / a լայքայ
շատ / Կ՞cdef լայքայ շատ / Կ՞g զայ-
քա շատ / l զարա շտ / k զարա
շատ
7 l շատ բառով սկսվում է նորոգած
մասը
7 p շատ, փխ. բազում
7 ԱՊ բազում ի վարձանսն [Կ՞cdeg ի
վարձանս] տուեալ առնուլ [Կ՞Կ՞ առ-

- նուլ]
8 d զկնն, փխ. զտիկին
8 o սաթինիկ
8 Ա ոսկի օղ / g ոսկէ աւղ
9 S չիք և
9 վԵՊ զհարսանեաց
10 Հ զոյնպէս, փխ. այսպէս
10 ցե տեղի (g փխաւ տեղայր), փխ.
տեղ
10 յՎ՞ ի փեսայութեան
10 de չիք տեղայր—սաթինիկանն (s. 11)
10 f տեղայր մարգարիտ տեղայր
11 Հց և մարգարիտ
11 Հabefցlo ի հարսնութեանն
11 Հbcfg սաթինիկայ / lo սաթինիկան
12 Պa թագաւորաց
12 kl փեսայութեան / p չիք փեսայու-
թեամբ
12 k հասել
13 c և զանկեանս / Հցլ իւր
13 c հուպատեանն / l զհուպատեանն
14 a առապատին
14 օրքrs չիք է / ԱՊ բանից
15 ԱԵԼՊ չիք ի (կանանցն)
15 f ծնանիսն ի նմանէ
16 SՊ այլս [ցո զայլս, l զայլս]
16 Ա չիք այժմ
17 վ՞օրքrs զվերջին, փխ. զկնիսն
17 o չիք ի (գործ)
17 ad հասանիցեմք

ԾԱ.

Սպանումն Արգամայ եւ որդւոց նորա:

- Ի չափ հասեալ Արտաւազդայ որդւոյ Արտաշիսի՝ եղև այր քաջ, անձնահաճ և հպարտ. և նախանձ բերելով ընդ ծերունւոյն Արգամայ՝
- 5 հրապուրեաց զհայր իւր ցասնուլ Արգամայ, որպէս թէ թագաւորել ի վերայ ամենայնի խորհիցի: Այսպէս ընկեցեալ զնա ի պատուոյն՝ ինքն առնու զերկրորդութիւնն: Յետ այսորիկ երթալով Արտաշիսի ի ճաշ Արգամայ, կասկած իմն անկեալ, իբր թէ դաւել զարքայն խորհիցին՝ յարուցանեն որդիքն արքային ապշոպ, և անդէն իսկ ի հացին բարչեն
- 10 զալիսն Արգամայ: Եւ խռովութեամբ մեծաւ եկեալ յԱրտաշատ Արտաշէս արքայ՝ դարձեալ արձակեաց զորդի իւր զՄաթան մեծաւ գնդաւ, և զբազումս յազգէն Մուրացեան սպանանել հրամայեաց, և զապարանսն Արգամայ այրել. և զհարձ նորին, որ կարի չքնաղ էր գեղով և մնացեալ զնացիւք ոտից, զոր կոչէին Մանգու, ածել ի հարձութիւն Արտաշիսի:
- 15 Զոր դարձեալ նուաճեալ յետ երկուց ամաց, ի բաց տալ հրամայէ զինչսն բայց ի հարձէն:

- 1 abcdefghijklmnopqr ԽԸ, փխ. ԾԱ.
3 Կ աւազդայ
4 Ա ծառայան, փխ. ծերունւոյն
5 Կ ի թագաւորել
6 abo և այսպէս
6 Կ ինքն / վկ լիք ինքն
7 վցկ ռնի, փխ. առնու / չ լիք առնու
7 cfg զերկրորդութիւն
7 Ա այսորիկ / միւսն. այսր
7 abdef արտաշէս
8 abcef որպէս, փխ. իբր
8 չց զարքայ
8 Ա խորհիցին / միւսն. խորհեցան
9 Ան որդիք
9 abcef արքային / միւսն. արքայի
9 Կ abdef արշոտ / Կ զարշոտ / վորգրս աշոպ
9 pqr լիք ի հացին
10 Ե արտաշատ
10 Ա արտաշէս արքային / Խ արքայի արտաշիսի [լ արտաշիսի]
12 Ա մուրացեան / ՏՊ մուրացան
12 Ե ապարանս
13 de զհարձս
13 Ա նորա, փխ. նորին

- 13 Ե զեղեցիկ, փխ. չքնաղ
13 Լ գեղաւ / Կ գեղեաւ
13 Խ մնացեալ քառի դիւ լուսանցում
14 ք ոտիւք
14 չկ թագաւ
15 Ա ք զորս / Կ զոր, փխ. զոր
15 Անվ տալ ի բաց զինչսն հրամայէ բաց
16 pqr բաց ի հարձիցն / ո Ե բաց ի հարձէն
17 cdefghijklmnopqr արտաւազդ
17 Ա շատացաւ
17 ցլ առնու ի նոցանէն ի բաց
17 abcdef լիք ի բաց / չ պատիւ ի բաց
17 ՏՊ զերկրորդութեան [լ զերկրորդութեան, ց զերկրորդականն] պատիւն [ցլո պատիւ] / միւսն. զերկրորդականն
18 Ե յաւել, փխ. հանել
18 bdeflo լիք և (զնախճաւան)
19 Ե ի հիւսիսոյ / Լ ի հուսւոյ
19 Ե գեղս / չ գեղս / bde գեղս / Ե գեղաւ
19 Ան ապարանս [Ե յապարանս] իւր և
19 ք ի բերդս, փխ. և բերդս

- նոցանէ շինէ իւր ի ժառանգութիւն: Այսմ ոչ կարացեալ համբերել որդւոցն Արգամայ՝ ընդդիմանան նմա պատերազմաւ. բայց յաղթեալ արքայորդւոյն՝ սատակէ զամենայն ծնունդս Արգամայ հանդերձ հարբն, և որք միանգամ երեւելիք էին յազգէ Մուրացեան. և գրաւէ յինքն
- 5 զչէնս և զամենայն իշխանութիւնս նոցա: Եւ ոչ որ ապրեաց ի նոցանէն, բայց միայն աննշանք ոմանք և կրտսերք փախուցեալ առ Արտաշէս ապրեցան ի դրան արքունի: Այս Արգամ է, որ յառասպելին Արգաւանն անուանի, և այս պատճառ պատերազմին ընդ Արտաւազդայ:

ԾԲ

- 10 Եթէ ո՛րպիսի էր Սմբատ, եւ զի՛նչ յԱլանս գործեաց. եւ բնակել Արազու:

- Սիրելի է ինձ ասել և վասն առնն քաջին Սմբատայ. քանզի արդարեւ ըստ առասպելին ոչ ինչ կարի հեռի ի ճշմարտութենէն. որ ունէր հասակ անդամոց համեմատ քաջութեանն, և առաքինութեան որդւոցն որսորդ, և զեղեցիկութեան ալեօք վայելչացեալ. սակաւ ինչ արեան նիշ ունելով յաչսն՝ որպէս գրականտիկոն ի վերայ ոսկւոյ և ի մէջ մարգարտոյ ծագէր. և ի վերայ շոյտ անձին և մարմնոյ՝ զգոյշ յամենայնի, և տուչութիւն յաջողութեան ունէր ի մարտս առաւել քան

- 1 Ան լիք իւր ի (ժառանգութիւն)
1 ցրգր լիք ի (ժառանգութիւն)
1 Անւո՛ իւր ժառանգութեան
2 Տ որդւոյն... ընդդիմանայ
2 վ՛ լիք նմա
2 Անվի՛ վ՛ յաղթէ արքայորդին և [Կ՛ լիք և] սատակէ
3 Խորս ծնունդն
4 Ե որ
4 վ միանգամայն
4 Լ երեւելիքն երկն
4 Վա լիք էին
4 agl յազգէն
4 ՏՊ մուրացան
4 Ե յինքեան / ք ինքն
5 Ան շէնս [cejk զչէնս] նոցա և / լ զչէնսն նա և զամենայն
5 Ե իշխանութիւն
5 չցկ ապրեցաւ
5 Կ ի նոցանէ
6 Աչցկ լիք միայն
6 ՏՊ աննշանաւորք
6 Ե լիք ոմանք
6 Աք կրտսերք
6 չձցկ փախուցեալք
7 Ե ի գրանս / ցրս ի դրան / չցկ լիք ի դրան արքունի
7 Ե արքայի
7 Ե յառասպելին / Ե առասպելին

- 7 չցկ արգաւան
8 Ա անուանեն
8 Խ պատերազմի ընդ նոսա արտաւազդ
9 Խ abcdefghijklmnopqr ԽԸ, փխ. ԾԲ.
10 չկ լիք Եթէ
10 Ե որպիսի էր / Խ որպէս էր / Տ որպէս սմբատ (լիք էր)
10 Ե յաղազս, փխ. յալանս
10 Խ բնակիլ
10 Կ՛ յարտազու / Ե յարտօազ
10 Ե լուսանցում գովութիւն սմբատ
11 Ա լիք առնն
13 abc առաքինութեանն / Կ՛ առաքինութեամբն
14 ժ ռզոց / ի ռզոյն
14 չցկ հաղորդ, փխ. որսորդ, Վ depqrs լիք որսորդ
14 Լ աղեալք / չ ալեօքն
15 de յարեան
15 abhijklmnopqr գրականտիկոն / Կ՛ cejk գրականտիկոն / ժ զգրականտիկոն
16 Ե մարգարտաց
16 Ա լիք և (ի վերայ) / Ե լիք ի վերայ
16 Ե մարմնոյ / ցրգր մարմնոց
17 վ՛ ամենայնի
17 Ե տուչութեան
17 Ե աջողութեան

զամենայն ոք: Զի յետ այնչափ արութեանց՝ օգնական եղբորն Սաթին-
կան յաշխարհն Ալանաց հանգերձ զօրու երթայ հրամանաւ Արտաշիսի:
Քանզի մեռաւ հայր Սաթինկան, և այլ ոմն բռնացեալ թագաւորեաց
աշխարհին Ալանաց, և հալածէր զեղբայրն Սաթինկան. զոր վանեալ
5 հերքէ Սմբատ, և տիրացուցանէ ի վերայ ազգին զեղբայրն Սաթինկան,
և զերկիր հակառակորդացն աւերէ. զամենայն միահամուռ ածէ զերի
սաստիկ յԱրտաշատ: Եւ հրամայեալ Արտաշիսի բնակեցուցանել զնոսա
ի հարաւոյ յարեւելից կուսէ Մասեաց, որ կոչէր Շաւարշական զաւառ,
ի վերայ պահելով զբնիկ անունն Արտաղ. քանզի և աշխարհն ուստի
10 զերեցանն՝ Արտաղ կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի:

ԾԳ

Աւերումն Կասրից, և գրգռութիւն ընդ Սմբատայ զարմիցն Արաւիսի
և ընդ միմեանս:

Յետ մեռանելոյ վերջնոյ Արշակայ թագաւորի Պարսից, թագաւո-
15 բեցուցանէ մերս Արտաշէս զհամանուն իւր զԱրտաշէս որդի նորին ի
վերայ Պարսից աշխարհին: Եւ ոչ կամեցան հնազանդել նմա բնակիչք
լերինն, որ անուանեալ կոչի յիւրեանց լեզուն Պատիժահար զաւառ,
որ է Գեղամաց լեռն, և ծովեղբեայր, և այսր ևս քան զնոսա. նա և
Կասրից երկիրն յայն սակս ապստամբեն ի մերոյ արքայէն: Վասն որոյ
20 առաքէ ի վերայ նոցա Արտաշէս զՍմբատ ամենայն զօրօրն Հայոց,

- 1 վիճ անչափութեանց [վի այնչափու-
թեանց] և առաքինութեան, փխ.
այնչափ արութեանց / օ արիութեանց
- 1 վաբեթ արութեանց և առաքինու-
թեանց / Հց արիութեանց և առա-
քինութեան
- 1 Հց սաթինկայ / Տ սաթինկայ եղ-
բորն
- 2 Վա յաշխարհին
- 2 Ա երթայր
- 3 Առ սաթինկան / Հօրգրս սաթինկայ
- 3 Հցրգրս թագաւորեաց ի վերայ աշ-
խարհին / ձլ յաշխարհին
- 4 Եցե զեղբայր
- 4 Ե սաթինկան / Հօրգրս սաթինկայ
- 4 Եձեթյլ զորս
- 5 Վճեթ տիրեցուցանէ
- 5 օրգրս սաթինկայ
- 6 Ան աւերակ
- 6 օ միահամուռ և
- 6 ք զերի արտաշատ սաստիկ ցաւով. և
- 8 Ե արեւելից
- 8 Ա կոչի / Հց կոչիւր
- 8 Հօր շաւարշան
- 9 Ա և քանզի և
- 10 Ել զերեցան

- 10 վճ արտաշ Եձե արտոյ / վիճ
արդող [Լ սկզբնապիս արդող] / Ե
արդող
- 11 Սաբեթօրգրս Ծ, փխ. ԾԳ.
- 12 Ե առումն է / վճեթեթյլ աւարումն,
փխ. աւերումն
- 13 Ե լի և / Հ լի՛ք ընդ / Ել լի՛ք և ընդ
միմեանս
- 14 Ել մեռանելոյն
- 15 Տ զհամանուն
- 15 Ե լի՛ք զհամանուն իւր զարտաշէս
- 16 Ա կամեցեալ
- 16 Հձեթ հնազանդել / Ե լի՛ք նմա
- 17 ք անուանելով
- 17 Ա լի՛ք յիւրեանց լեզուն
- 18 Ա զիւրաց [Կճ Գիւրաց] / Լ զիւրաց
/ Հցե զիւրաց / Ե զիւրաց
- 18 օրգրս լեռնն
- 18 ք լի՛ք և (ծովեղբեայր)
- 19 Տ ծովեղբայր [յլ ծովեղբեայր]
Կճ ծովեղբայր
- 19 Ե կասրից / Ե կասրից
- 19 Ա ապստամբելին ի նմանէ, ի [Ե և ի]
մերոյն արքայէ / Հ ապստամբելին
ք ի մեր
- 20 Եձեձե զօրօր

ինքն արքայ յուզարկ երթալով աւուրս Եթն: Իսկ Սմբատայ երթեալ
հնազանդէ զամենեւեան. բայց զերկիրն Կասրից աւերեալ՝ առաւել քան
զԱրտաշէսան զերի ածէ ի Հայս. ընդ որս և զՉարդմանոս անուն թագաւոր
նոցին: Վասն որոյ արժանի ըստ վաստակոցն սլարգէն նմա Արտաշէս
5 զման արքունի, որ ի շէնս Գողթան, և զՈւղտու աւուրս, և առ
այսօրիւր՝ և զաւարն ամենայն նմա թողու: Ընդ որ նախանձեալ
Արտաւազդ՝ կամեցաւ սպանանել զՍմբատ. և յայտնեալ խորհրդոյն,
բազում խռովութիւն վասն այնր լինէր հօրն: Իսկ Սմբատայ տեղի
տուեալ գնաց զկողմամբ Ասորեստանի, իւրովք կամօք թողով
10 զիշխանութիւն զօրացն Հայոց, ընդ որ խանդայրն Արտաւազդ: Հրաժա-
նաւ Արտաշիսի բնակէ ի Տմորիս, որ այժմ կոչի Կորդիլք, ի յԱլլի
նստուցեալ զբազմութիւն զերւոյն. քանզի էր ի ծերութեան կին արարեալ
յասորեստանեայց հուս յայն կողմանս, զոր յոյժ սիրեաց, վասն այնորիկ
և զնորին կողմամբ բնակեցաւ:
15 Իսկ Արտաւազդ յետ գնալոյն Սմբատայ առնու ի հօրէն՝ որում
ցանկայրն, զիշխանութիւն զօրացն ամենեւեան: Եւ նախանձ ըրելով
ընդ նմա եղբարցն ի զրգուութենէ կանանց իւրեանց. վասն որոյ կարգէ
Արտաշէս զՎրոյր՝ հազարապետ, զայր իմաստուն և բանաստեղծ, և
հաւատայ ի նա զամենայն գործս տանն արքունի. և զՄաթան կարգէ
20 քրմապետ ի յԱնի դիցն Արամազդայ: Բաժանէ Արտաշէս և զիշխանու-

- 1 Տն յուզարկաւոր [Կ՛վ՛՛ յուզարկ. օ
ուզարկաւոր] / վ յորկաւոր / Ա յու-
զարկ / Ե յուզարկ / վա յուզար-
կելով
- 1 ք երթալ / Ա զաւուրս
- 1 Ել մարտ
- 2 օ հնազանդեցուցանէ
- 2 Կճեթ պարսից, փխ. կասրից
- 2 Ա առաւել ևս քան
- 2 Ա զարդողեան Կ՛վ՛՛ զարդողան
Վորգրս զարդողան
- 3 Հվ՛՛ Ե զերին բազմութեամբ ածէ
- 3 Ե զզարդման ոմն / Եձեթ զզարդման
ոմն / վ զզարդման / Հվ՛՛ օրգրս զզար-
ման / Կ՛վ՛՛ Ե զզարդման ոմն / Ե
զզարդման ոմն
- 3 Վ լի՛ք անուն
- 4 օրգրս լի՛ք որոյ
- 4 Ա լի՛ք ըստ
- 4 Ե վաստակոյն
- 5 Տն աւուրս
- 6 Տե այսօրիւր / Կ՛վ՛՛ այսօրիւր
- 6 Ա զօրն, փխ. զաւարն
- 6 ԱնԿ՛վ՛՛ ի վերայ նորս, փխ. նմա
- 7 Ե սպանել
- 8 Ա լինէր յազազս այնր հօրն [Եձե
հօրս] / Ել յազազս, փխ. վասն / Հ
յազազս այն, փխ. վասն այնր
- 9 Տն իւրով [յ իւրովք] / օրգրս իւր

- 9 Տ կամաւ թողու
- 10 Ե լի՛ք հայոց
- 10 Տձ խանդայր / ց խանդայր(ն)
- 11 օ բնակի
- 11 օրգրս լի՛ք ի (յալկին) [ց ի գրած
և ընթած]
- 11 ԱՀ ի յալկին
- 12 օրգրս ի ծերութիւն
- 13 Եձեթ յասորեստանեայց / Ե յասորես-
տանեայց / վիւրս. յասորեստանեայց
- 13 Ա և հուս ի յայն / ց հուս (ի) յայն
- 13 Ա և վասն
- 13 Ել այսօրիկ, փխ. այնորիկ
- 14 Ե բնակեցօ
- 15 Ե առն, փխ. առնու
- 16 Ե ցանկայր
- 16 Տց ամենայնի
- 17 Ե եղբարց
- 17 Ե լի՛ք ի (զրգուութենէ)
- 17 Հցե զրգուութեամբ
- 18 օրգրս զվրոյ
- 18 Ան լի՛ք և (հաւատայ)
- 19 Եձեթյլ Ե հաւատալով
- 19 Ա զօրծ
- 19 Ե առն իւրոյ, փխ. տանն
- 20 ց ի յանի գրած, Ե-ն ընթած
- 20 Ե արամազդայ
- 20 օրգրս լի՛ք և

Թիւն զօրուն ընդ չորս. զարեւելեան զօրն թողու ի վերայ Արտաւազդայ, և զարեւմտեանն տայ Տիրանայ, զհարաւայինն ի Սմբատ հաւատայ և զհիւսիսայինն ի Զարեհ: Եւ Զարեհ էր այր սէգ և յորս երէնց նահատակ, իսկ առ պատերազմունս վատ և տաղտուկ. զորոյ զփորձ առեալ

5 Քարձամայ ուրումն արքայի վրաց՝ ապստամբեցուցանէ զերկիրն, և կալեալ զԶարեհ, ի բանտի դնէ ի կաւկաս: Ընդ որում պատերազմեալ Արտաւազդայ և Տիրանայ հանդերձ Սմբատաւ՝ զարձուցանեն զեղբայրն ի մեծէ կարակմէ:

ԾԴ

10

Պատեալով ընդ զօրս Դոմեթիանոսի ի Ռասեան:

Աղմուկ շփոթից իմն լեալ յարեւմուտ, ընդ որ վստահացեալ Արտաշէս՝ նշկահեալ ընդդիմանայ Հռոմայեցւոցն տէրութեանն, ոչ տալով հարկս: Իսկ Դոմեթիանոսի կայսեր ցասուցեալ՝ զօրս ի վերայ Արտաշիսի առաքէ. որոց հասեալ ի կողմանս Կեսարու, զՏիրան և զզօրսն արեւմտեան առաջի արկեալ՝ ածեն տաղնապաւ մինչև ի քաջ ընդարձակ հովիտն Բասենայ. յորում ընդդէմ դիպեալ Արտաւազդ արեւելայ և հիւսիսային զօրօքն, հանդերձ ամենայն որդւովքն արքայի, և պատերազմեալ՝ սաստկապէս վտանգին: Յորոյ ի վերջս պատերազմին հասեալ Սմբատ հարաւային զօրօքն՝ ընդ մէջ անցեալ ապրեցուցանէ զորդիան

20 արքայի, յաղթութիւն և զրաւ պատերազմին արարեալ: Զի թէպէտ և ծերագոյն էր՝ երիտասարդապէս յարդարեաց և մղեաց զճակատն, և հետամուտ եղեալ հալածեաց զզօրսն Հռոմայեցւոց մինչև ի սահմանս Կեսարու:

- 1 Ա. զարեւելայ [c զարեւելայ] զօրն թողու / չի զարեւելայն ցօրցր զարեւելան / ՏՆ զարեւելանն թողու
2 abcdelo զարեւմտայն / չֆցր զարեւմտեան
2 d հարաւայինն / լէ և զհարաւայինն
3 ԱՆՎՄ էրէնց [al երէնց] / ո երէնց / օրցր յորսէնց, փխ. յորս երէնց
4 S առ պատերազմ
5 վՄ որում / x որումն
5 է չիֆ վրաց
5 rs ապստամբեցուցանեն
6 ՏՆ կապեալ, փխ. կալեալ
6 ցե զարեհ / Աճց ի կովկաս
8 ՏՆԿ՝ ի մեծ
8 և կարակմէ / ց կարակմէ, յուս. նոյն ձեռնով կապանաց և ի բանդէ / Տ կապանաց և բանդէ, փխ. կարակմէ
8 վ՝ չիֆ և ի բանդէ
9 abcfցկօրցր ՏՄ, լ խԹ, փխ. ԾԴ.
10 և պատերազմ
10 ծ չիֆ ի (բասեն)
11 f աղմուկ / Ա շփոթի

- 12 Կ՝cdcf ընդդիմանայր
12 acef ընդդիմանայ ի հռոմայեցւոց
12 S հռոմայեցւոցն / և հռոմէացւոց
12 ՏՆ չիֆ տէրութեանն
14 def որոյ / ցե զզօրս
14 Ակօրցր արեւմտայ
15 d յառաջի
15 ՏՆ եղեալ, փխ. արկեալ
15 ՏՆ ցքաջ ընդարձակ / չ ցքաջ և ընդարձակ / cf յընդարձակ
16 Ացե բասենոյ / Կ՝Կ՝abdegլ որում
16 c արեւմտայ, փխ. արեւելայ / չցե արեւելան
17 ԱՆ զօրօքն [l զաւարեհ] և հանդերձ
17 d զորդւովքն / Աեւ չիֆ և
18 Ա յորոց / e ի վերջ
19 ցե սմբատայ
19 cf ապրեցուցանէր
20 abc թէ, փխ. թէպէտ
21 edef երիտասարդաբեաց, փխ. երիտասարդապէս յարդարեաց
22 ԱՆ զզօրս
22 Լօրցր ի սահմանս / և Կեսարու

Զայս կամելով երգել յառասպելսն՝ Դոմեթիանոսն ասեն եկեալ, որ է ինքն կայսրն Դոմեթիանոս. ոչ ինքն եկեալ այսր, այլ զհրաման նորա և զզօրս այլաբանելով յանուն նորա կոչեն:

Իայց ըստ բախտի եղեալ Արտաշիսի՝ մեռանի ի նմին ժամանակի

5 Դոմեթիանոս ի Հոռոմ, և զինի նորա ներուստ ոչ աւելի թագաւորեալ քան զմի ամ: Ընդ որ առաւել հպարտացեալ զօրացն Հայոց և Պարսից՝ ասպատակ ևս ի Յոյնս արարին: Ընդ սոսա հայելով Եգիպտացւոց և կողմանցն Պաղեստինացւոց՝ արգելուն և նոքա զհարկին Հռոմայեցւոց:

ԾԵ

10 Յաղագս Տրայիանոսի և Գորիոն գործոց, և մահուանն Մաթանայ լեղրացն:

Զայսու ժամանակաւ թագաւորեալ լինի Հռոմայեցւոց Տրայանիոս, և խաղաղացուցեալ զամենայն արեւմուտս, դիմէ ի վերայ Եգիպտացւոց և Պաղեստինացւոց. և նուաճեալ զնոսա ընդ իւրով ձեռամբ, խաղայ յարեւելս ի վերայ Պարսից: Աստ աճապարեալ Արտաշէս մեծապէս ընծայիւք իջանէ ընդ առաջ նորա, զմեղանս յանձն առեալ, հանդերձ հարկօք անցելոց ամացն լինի առաջի նորա. և թողութիւն ի նմանէ գտեալ, զառնայ յաշխարհս Հայոց: Եւ Տրայիանոսի անցեալ ի Պարսս, և զամենայն զկամս իւր կատարեալ՝ զառնայ ընդ Ասորիս:

Ընդ առաջ նորա իջեալ Մաթան՝ մատնութիւն զեղբարցն առնէր.

20 «Գիտեան, ասէ, արքայ. եթէ զԱրտաւազդ և զՏիրան վտարանդիս ոչ արասցես, և զզօրսն Հայոց Զարեհի ոչ հաւատասցես, հարկքն անաշխատ առ քեզ ոչ եկեսցեն»: Զայս արար Մաթան՝ քէն պահելով վասն Սմբատայ,

- 1 abcf յառասպելսն / de յառասպելս
1 և զոմեթ / o զոմեթեա
1 a այսր, փխ. որ է
2 ՏՆ չիֆ ինքն / լ կայսր
2 f աստ, փխ. այսր
2 o զհրամանս
3 և ըղբարանելով, փխ. այլաբանելով
3 լ կոչելով
4 ՏՆ բախտին / S ի նոյն
5 abegl ի հոռոմ
5 c զկին նորա ներուստայ
5 c աւելի քան զմի ամ թագաւորեալ
6 S ընդ որս
7 f չիֆ ևս / a արարին ի յոյնս
7 լ եգիպտացւոց (միշ)
8 Ացլ կողմանց / Ա արգելուն
9 abcfցկօրցր ՏԴ, լ Տ, փխ. ԾԵ.
10 c տրայանոսի
10 f մահուան / Լո մահուն
10 c ժանայ, փխ. մաթանայ
11 Sef ժամանակօք
11 ՏՆ լինի թագաւորեալ
11 a չիֆ հռոմայեցւոց

- 12 abcel խաղաղացուցեալ
12 Ա դիմեալ
12 և ի վերայ նորա
13 o ընդ ձեռամբ իւրով
14 Վ յարեւելս
14 d անդ, c անտ, փխ. աստ
15 ԱՆ ընծայիւք ընդ առաջ նորա իջանէ
15 S ի յանձն
16 չցե հարկիւքն / լ հարկաւքն
16 չցլ ամաց
17 ՏՆ տրայիանոս [լ տրայիանոսի]
18 խվ յասորիս, փխ. ընդ ասորիս
19 S իջանէ
20 a գիտեա / c գիտա
20 Ա վտարանդի
21 a չիֆ և զզօրս զարեհի ոչ հաւատասցես / p չիֆ և (զզօրս)
21 չbedefցկօրցր զզօրս / ց զօրս / լ զզարս
21 խվ՝ զարեհ / ցլ հաւատասցես
22 S ի քեզ / f չիֆ առ քեզ
22 չվրցր հասցեն, փխ. եկեսցեն
22 Ա պահեալ

զի և զնա նորա էր սնուցեալ. ընդ նմին և զՏիրան խորհեցաւ հանել, զի ինքն լիցի քրմապետ միանգամայն և սպարապետ արեւմտից: Զորմէ ոչ ինչ փոյթ արարեալ Տրայիանու, արձակէ ունայն: Իսկ Արտաւազդայ և Տիրանայ լմացեալ զխորհուրդն նորա՝ զարան գործեալ յորս սպանին 5 զՄաթան, զոր տարեալ թաղեցին ի Բագնացն աւանի իրրեւ զքրմապետ: Իսկ Արտաշէս յայնմ հետէ անսպլթաբ հարկեաց Տրայիանու, և յետ նորա Ագրիանոսի կայսեր զամենայն աւուրս իւր:

ԾԶ.

ԹԻ. ո՛րպէս բազմամարդացոյց Արտաշէս զաշխարհս, և ստեմանս հաստեաց:

10

Յետ ամենայն առաքինութեանց և գործոց ուղղութեանց Արտաշէսի, հրամայէ զսահմանս զիւղից և ազարակաց որոշել. քանզի բազմամարդացոյց զաշխարհս Հայոց, եկամուտս բազումս ածելով ազգս, և բնակեցուցանելով ի լեւրինս և ի հովիտս և ի դաշտս: Եւ նշանս սահմանացն հաստատեաց այսպէս. հրաման տալով քարինս կոփել չորեք- 15 կուսիս, և սնակաձև փոսել զմէջսն, ծածկելով յերկրի. և չորեքկուսիս ի վերայ յարուցանել ամբարտակս, սակաւ ինչ բարձրագոյն յերկրէ: Ընդ որ նախանձեալ Արտաշէսի որդւոյ Սասանայ՝ զնոյն նման հրամայէ առնել և ի Պարսից աշխարհին և յիւր անունն անուանել, զի մի ևս 20 յիշեացի անունն Արտաշէսի:

Բայց ասի, ի ժամանակս Արտաշէսի ոչ գտանել երկիր անդործ յաշխարհիս Հայոց, ոչ լեռնային և ոչ դաշտային, յազազս շինութեան երկրիս:

- 1 օգրս լիվ և (զնա)
1 Ա. նորա սնուցեալ էր
3 եւ արայանոսի
3 ժե անդրոյս, փխ. ունայն
3 Ա. քայց, փխ. իսկ
4 ելի զխորհուրդ
4 որպէս յորս
5 abde ի բագնաց աւանի / յ ի բագրանի, փխ. ի բագնացն աւանի
5 ցեւ իրր
6 եւ յայնմ հետէ
6 ի արայանոսի (և արայանոսի)
6 և կայսերն արայանոս
7 վեցորդս անգրիանոսի / և անգրիանոս
7 ՏՎ. լիվ կայսեր
8 abef յազազս ԾԳ. և ԾԵ. փխ. ԾԶ.
9 ցե եթէ և արտաշէս
9 յորպէս զաշխարհս
9 bedfe սահման / և զսահմանս
սահման հայոց հաստատեաց

- 11 Ա. լիվ առաքինութեանց և գործոց
11 և առաքինութեան
11 եւ ուղղութեան / ԿԶ. արշէսի
12 s հրամայեաց
12 abdef զիւղից / ք զիւղից / ք զիւղից
13 Տ եկամուտ
13 Տե բազում / Վ. յազազս
14 Ա. նշան
14 Տ. և սահմանաց
15 Հեւ չորեքկուսի
16 a սնակաձև
16 օրպէս փոցելով
16 Ա. գմէջն
16 Ա. չորեքկուսի
17 վճ. ամբարտակս
18 es նմայ / վճ. նման
19 և իւր / Ա. չոր անուն
21 a ասի թէ ժամանակս
21 քրս զերկիր
22 Ա. լիվ յազազս շինութեան
23 Հմց. երկրին / ԿԶ. abef լիվ երկրիս

ԾԷ.

Յազազս նախարարեանն Ամասունեաց:

Յաւուրս սորա ասեն եկեալ զազգն Ամասունեաց ի կողմանցն արեւելից Արեւաց աշխարհին: Բայց են սորա բնութեամբ հրեայ, ի Մանուկայ ումնմէ. որոյ որդի էր մեծահասակ և ուժեղ, Մամսոն անուն կոչեցեալ, որպէս սովորութիւն է Հրէից՝ ըստ յուսոյ զնախնեացն կոչել զանուանս: Բայց է ճշմարիտ, որպէս և այժմ իսկ է տեսանել ի զարմս Ամասունեաց, քանզի անձեայք և բարեձեք ըստ պատշաճի վայել են ամենայն իրօք և ուժեղք: Տարեալք են նոքա ի յԱրշակայ առաջին ի Պարթեաց թագաւորեցելոյն. և յառաջագիմութեամբ անդէն յԱրեւաց աշխարհին ի պատիւ հասեալք ի կողմանս Ամասունի: Բայց թէ յինչ պատճառաց զալուստ նոցա այսր՝ ոչ գիտեմ. այլ պատուին յԱրտաշէսէ զեղիւք և զաստակերտօք, և անուանին Ամասունիք, որպէս թէ եկք: Եւ կէսք ի Պարսից՝ Մանուեանս զնոսա կոչեն յանուն նախնւոյն:

15

ԾԸ.

Վասն Առաւելիկաց տոմարի, թէ ուսի՝ սերեալ ազգ:

Ի սորա աւուրս և Առաւելեանքդ, յազգէ Ալանաց, մերձաւորք Սաթրիսկան, զհետ նորա եկեալք՝ կարգեցան յազգ և ի նախարարութիւն աշխարհիս Հայոց, որպէս հարազատք թագուհոյն մեծի. և ի ժամանակս 20 Սոսրովու հօրն Տրդատայ խնամեցեալ ընդ ումնմ քաջի Բասդացն եկեալ հատուածի:

- 1 abef յազգս ԾԳ. և ԾԵ. փխ. ԾԷ.
2 Հց. նախարարութեանց
3 abef յաւուր / և նորա
3 և զազգն / և զազգն / ԱՏ. զազգ
[ժե ազգ, Հրս զազգս, և զազգն]
4 և աշխարհին
4 և մանու / իմ / մանուկայ
5 Տ իւր, փխ. էր / իմ սամիսոն
6 a նախնեացն / և նախնեաց
7 Sak անուան / ց (զ)անուան
7 Տ. լիվ որպէս. լիվ է (տեսանել)
8 Տ. անձնային
8 իրորս լիվ և բարեձեք
9 Տ. սորա, փխ. նոքա
9 Ա. լիվ ի (յարաշխարհ)
9 օրպէս լիվ ի (պարթեաց)
10 և թագաւորեցելոյն / և թագաւորեցելոյն
10 Ա. անդէն ի յարեաց
11 Ա. եթէ / և եթէ / a զինչ
12 Ա. պատճառաց [ց պատճառ(ան)-աց] այսր զալուստ նոցա՝ ոչ
12 և նորա
12 ab ոչ ևս գիտեմ / edef ևս ոչ գիտեմ
12 և ի յարաշխարհ
13 յ զիւղից / ք զիւղից / ք զիւղից
13 եւ (անու.) a կէք, փխ. եկք
14 և կէսք զնոսա ի պարսից մանուեանս կոչեն
14 Ա. մանուեան / և մանուկանս
14 ցլ. զոսոս / և զոսոս
15 abef յազգս ԾԷ. և ԾԳ. փխ. ԾԸ.
16 Ա. առաւելիկաց [մ առաւելիկաց] / Տ. առաւելիկաց [քրս առաւելիկաց] / ք առաւելիկաց / և առաւելիկաց / և առաւելիկաց
16 և սերեալ, փխ. սերեալ
17 Տ. առաւելեանք [ք առաւելեանք] / առաւելեանք, և առաւելեանք / և առաւելեանք / Ա. առաւելեանք [մ առաւելեանք]
17 ի յազգէ / Տ. աթիկայ
18 օրպէս ազգս, փխ. յազգ
18 օրպէս լիվ ի (նախարարութիւն)
19 ի երկրիս. փխ. աշխարհիս
19 a լիվ հարազատ
20 Ա. հօր
20 վճ. խնամեցեալ / միւսն. խնամեցեալ
20 և ի բազազս Ա. բազազս / և բազազս

ԾԹ

Ուր ինչ արուեստից գիտութիւն յաւուրս Արատալիսի:

- Քանզի բազում ինչ գործք յաւուրս Արատալիսի գործեցան, վասն
այնորիկ ի բազում ճառս կոտորեցաք, դի մի երկայնութիւն բանից
5 տաղալութիւն ընթերցողացն լինիցի. որոյ է վերջին ճառս այսպիսի
ինչ, յիշատակել և զայլսն ևս որ ինչ ի ժամանակս Արատալիսի: Զի թէ-
պէտ և այլն ամենայն, զոր յիշատակեցաք յառաջագոյն ճառիցն, կարգք
և սովորութիւնք գեղեցիկք հաստատեցան ի Վաղարշակալ և յայլոց
10 առաջնոց թագաւորացն՝ այլ ի մեծամեծ արուեստից և ի գիտութեանց
ունայնացեալք էին, որպէս հինից և ասպատակաց պարապեալք, և
այսպիսի գիտութեանց կամ անփոյթ արարեալք, և կամ ոչ հասեալք.
զշարաթուց ասեմ և զամսոց և զտարեաց բոլորմանց: Քանզի ոչ այսպիսի
ինչ ճանաչիւր առ նոսա, այլոց ազգաց վարելով. և ոչ ի ծովակս
15 աշխարհիս նաւագնացութիւնք, և ոչ ի վերայ գետոց ճանապարհորդու-
թիւնք, և ոչ գործիք ձկանց որսոց. այլ և ոչ յամենայն տեղիս երկրա-
գործութիւնք, բայց զոյդն ուրեք. այլ ըստ օրինակի հիւսիսականաց
կողմանց շաղակերութեամբ և այլովք այսպիսեօք կեցեալք: Եւ այս
ամենայն յօրինի յաւուրս Արատալիսի:

1 abcfjgkopqrs ԾԶ, Լ ԾԴ, փխ. ԾԹ.

2 ՏՆ արուեստից գիտութիւն որ ինչ
յաւուրս

2 c գիտութեան

2 c յաւուր

3 Ա գործ / եւ չի գործ

3 Ա գործեցաւ

4 Աե չի ի (բազում)

4 Տ երկայնութեամբ

4 Ն բանիցն

5 Ա լիցի

5 Ա չի է

6 Ա չի ևս

6 c ի ժամանակն

7 Վոք զայն / ք այլ / օ այլքն

7 d չի և

7 Վոքք գոր ինչ յիշատակեցաք / եւ
յիշատակեցաքն

7 ԱՏց յառաջագոյն միւս. յառաջագոյնս

7 օրգր կարգ

8 օրգր չի և (սովորութիւնք)

8 քգր գեղեցիկ

8 f այլոց

9 ք ի մեծամեծաց

9 Ան չի ի (գիտութեանց)

10 Ա պարապեալ

11 Հցլ գիտութեան

11 Ացլ արարեալ

11 x զշարաթուց / միւսն. շարաթուց

12 Հ չի քանզի

13 Ա չի ինչ

14 c նաւագնացութիւնս

14 rs չի և ոչ ճանապարհորդութիւնք

14 Անկ'վ ճանապարհորդութիւնք [c
ճանապարհորդութիւն] այսինքն կա-
մուրջք

15 օրգր ձկնորսաց, փխ. ձկանց որսոց

15 Վոքք չի այլ

15 k երկրագործութիւնն

16 քգր չի ըստ

16 Կ'abcef հիւսիսականացն

17 Հ շաղակերութեամբ

17 abcef այլ / d չի այլովք

17 l այսպիսովք

17 Ա կեցեալ

18 k յաւուրսն

Կ

Յաղագս մտեալանն Արատալիսի:

- Գեղեցիկ իմն պատմէ և Արիստոն փեղզացի յաղագս մահուանն
Արատալիսի: Քանզի ի ժամանակին որպէս ապստամբեցին Հրեայք յԱդ-
5 ըրիանոսէ Հռոմայեցոց թագաւորէ, և ետուն պատերազմ ընդ Բուփոսի
եպարքոսի, առաջնորդութեամբ առն ուրումն աւագակի, որում անուն
էր Բարքորայ, այս ինքն աստեղ որդի, որ էր գործովք չարագործ և
սպանող, բայց անուամբ իւրով մեծաբանեալ պարծէր, որպէս թէ
10 սաստկացոյց զմարտն, մինչև ի նա հայելով ի բաց կացին ի հարկելոյ
Հռոմայեցոց Ասորիք և Միջագետք և Պարսք ամենայն. քանզի էր և
լուեալ, եթէ եմուտ յԱդրիանոս ախտ ուրկութեան: Բայց մերն Արատալէս
ոչ երկմտեաց ի նմանէ:

- Եւ եղև ընդ նոյն ժամանակս հասանել Ադրիանոսի ի Պաղեստինէ
15 և սատակել զապստամբսն պաշարմամբ ի քաղաքի մի փոքր, հուպ յԵ-
րուսաղէմ. վասն որոյ և ամենայն ազգին Հրէից հրամայեաց մերժել ի
հայրենի աշխարհէն, որ և ոչ ի բազում հեռաստանէ հայեցին յերու-
սաղէմ: Եւ ինքն շինէր զերուսաղէմ, զաւերեալն ի Վեսպասիանոսէ և ի
Տիտոսէ և յիւրմէ. և անուանեաց Հեղիայ յիւր անուն, որպէս և կոչէրն
20 իսկ Ադրիանոս՝ արեգակն: Բնակեցոյց ի նմա հեթանոսս և քրիստո-
նեայս, որոց եպիսկոպոս էր Մարկոս ոմն: Ընդ այն ժամանակս առաքեաց

1 abcfjgkopqrs ԾԶ, փխ. Կ.

3 l փեղեցի (նոսրագրածը նորո-
գած k) / Ար փեղացի / օ փեղացի

k փեղեցացի

3 f չի մահուանն

4 Տ ի ժամանակի

4 Ն որ, փխ. որպէս [ց որ, լուս. շինած
յորում, Հ յորում]

4 v ապստամբ կացին

4 Ա հրէայք / ց հրէայքն

5 Ա ըրիստի / եւ ըրիստի հիպարքոսի

6 քգր չի առաջնորդութեամբ — աւա-
գակի

6 c չի առն / օ ումն

6 Տ որոյ / Տabk անունն

7 a է, փխ. էր

8 Հ սպանող

8 օրգր մեծաբանելով

9 de ծագեալ

9 c ի վերայ, փխ. իբր

10 a սասկացոյց

10 Կ' այլ ըստ օրինակի, փխ. մինչև

10 Անկ' նոսա, փխ. նա

10 Կ' հարկելոյ, փխ. հարկելոյ

11 d չի (էր) և

12 do ադրիանոս / ք յանդրիանոսի
գր յանդրիանոս

12 վա՛ ուրուակութեան

13 kl ի նմանէն

14 Տե այն, փխ. նոյն

14 օրգր անդրիանոսի

14 f ի պաղեստին

15 ք ի քաղաք / Ա փոքու

15 c երուսաղէմ

16 k չի վասն որոյ — հայեցին յերու-
սաղէմ (s. 18)

16 l մերժել

17 եւ որք / օ չի բազում

17 q ոչ բազում ի հեռաստանէ

18 Նb զաւերեալսն

18 եւ ի վեսպասիանոսէ / միւսն. ի
վեսպասիանոսէ

19 Տ եղիայ [օ էլիայ] / l եղիա / k
յեղիէայ

19 brs անունն / օ չի յիւր անունն

19 Հabdeg կոչիւրն [Հց կոչիւր]

20 օրգր անդրիանոս

20 abcf ի նոսա / b քրիստոնեայս

զերկիրս ամենայն ընդ քեզ տարար, ես աւերակացս համ թագաւորեմ»: Վասն որոյ անիծեալ զնա Արտաշիսի՝ ասաց այսպէս. «Եթէ դու յորս հեծցիս յԱղատն ի վեր ի Մասիս, զքեզ կալցին քաջք, տարցին յԱղատն ի վեր ի Մասիս. անդ կայցես, և զլոյս մի տեսցես»:

- 5 Զրուցեն զսմանէ և պառաւունք, եթէ արգելեալ կայ յայրի միում, կապեալ երկաթի շղթայիւք. և երկու շունք հանապաղ կրծելով զշրջ-
թայսն՝ ջանայ ելանել և առնել վախճան աշխարհի. այլ ի ձայնէ կռա-
նահարութեան դարբնաց զօրանան, ասեն, կապանքն: Վասն որոյ և առ
մերով իսկ ժամանակաւ բազումք ի դարբնաց, զհետ երթալով առաս-
պելին՝ յաւուր միաշարաթւոյ երիցս կամ չորիցս բախեն զսալն, զի
10 զօրասցին, ասեն, շղթայքն Արտաւազդայ: Բայց է ճշմարտութեամբ
այսպէս, որպէս ասացաքս վերագոյն:

- Այլ ոմանք ասեն և ի ծնանելն զսա զիպեալ պատահարաց իմն.
զոր համարեցան կախարդել զսա կանանց զարմիցն Աշղահակայ. վասն
15 որոյ զնոսա բազում չարչարեաց Արտաշէս: Եւ զայս նոյն երգիչքն
յառասպելին ասեն այսպէս. եթէ «Վիշապազունք գողացան զմանուկն
Արտաւազդ, և զև փոխանակ եղին»: Բայց ինձ արգարացեալ թուի լուրն
այն, թէ ի ծննդենէն և եթ մոլութեամբ լեալ, մինչ նովմար և վախճա-
նեցաւ: Եւ առնու զթագաւորութիւնն Տիրան եղբայր նորին:

1 Ե զերկիր

1 Կ՝ չիք աւերակացս

1 Տց արպէս, փխ. համ

2 Ե արտաշէս

2 Ա չիք դու

2 Երգարս յորսս / Ե չիք յորս

3 Տց յազատ / Ե զազատ

3 Ե ի վերն / Ե չիք ի վեր

3 Ե չիք զքեզ—ի մասիս (8. 4)

3 Երգարս չիք ի (մասիս)

3 Ա կալցեն քաջք, տարցեն

3 Տն յազատ

4 Հե չիք ի վեր

4 Երգարս չիք ի (մասիս)

4 Հ լոյս

5 Ե արգելեալ

5 Ե կայ ի յայրի

6 Կ՝ չիք կապեալ

6 Այլ չիք և երկու շունք

7 Ե չիք և առնել

7 Ե աշխարհիս

7 Կ՝ Եձձձձ կռանարութեան / Տն

կռանարութեան / Ե կռանահարութեան

թեան / Ե կռանահարութեան

8 Հցե դարբնաց, ասեն, զօրանան

10 Հ միաշարաթու

10 Ահլ երիս

10 Հաճեց չորս / Ե չորս

11 Ա զօրասցի

11 Ե զի մի զօրասցին

12 Երգարս չիք արպէս

12 Ե ասացաք

12 Ե արպէս վերագոյն [վերագոյնն,

ասացաք [ե ասացաքս]

13 Ե զնա

14 Ա զնա / Երգարս չիք զսա

15 Այլ չիք որոյ *բազում սնոսա չարչա-

րեաց

15 Ա արտաւազդ, փխ. արտաշէս

15 Ե երգիչք

16 Այլ յառասպելն / Հ յառասպելն

16 Ա թէ

16 Ե զմանկունս

17 Ե չիք ինձ

18 Ե և եթէ, փխ. և եթ

18 Վձ մոլորութեամբ

18 Ե մինչ և

18 Ա չիք նովմար

19 Ե չիք տիրան

19 Ա նորա / Ե չիք նորին

ԿԲ

ՈՐ ԻՆՉ ՎԱՍՆ ՏԻՐԱՆԱՅ:

- Թագաւորէ Հայոց Տիրան որդի Արտաշիսի յերրորդ ամի Պերոզի
առաջնոյ Պարսից արքայի: Սորա ոչ ինչ պատմին գործք մեծամեծք,
5 այլ միայն թէ մտերմութեամբ ծառայեաց Հռոմայեցւոց. եկեաց խա-
ղաղութեամբ, որսոց և զօսանաց պարապեալ, որպէս ասեն: Եւ ձիոց
երկուց լեալ՝ թեթև առաւել քան զՊիգասոս, երազութեամբ անբաւ.
զորս ոչ երկրակոխս, այլ օդագնացս համարէին. յոր խնդրեալ հեծանել
Դատաքէի ուրումն իշխանի Բզնունեաց՝ պարծէր ընչեղագոյն գոլ քան
10 զարքայ:

- Եւ եկեալ առ նա կանխագոյն իւրոյ ազգին Արշակունեաց, որ
էին ի կողմանս Հաշտենից՝ ասեն. «Ընդարձակեա մեզ զժառանգութիւնս,
զի նեղ է. քանզի բազմացաք յոյժ»: Եւ նա հրամայէ ոմանց ի նոցանէ
երթալ ի գաւառն Աղիովտի և Առբերանոյ: Իսկ սոցա առաւել ևս բո-
15 ղոք կալեալ առ արքայի, թէ առաւելագոյն նեղ է մեզ՝ ոչ ինչ ունկնդիր
լինի Տիրան. այլ հաստատեալ վճիռ՝ ոչ այլ ժառանգութիւն տալ նոցա,
բայց զոր ունէինն՝ հաւասար տրոհել յինքեանս: Զոր բաժանեալ ըստ
մարդաթուի՝ գտաւ պակաս ժառանգութիւն բնակողացն Հաշտենից. վասն
որոյ բազումք ի նոցանէ եկին ի գաւառն Աղիովտի և Առբերանոյ:

- 20 Յաւուրս սորա ասեն լեալ զպատանի ոմն յազգէն Անձաւացեաց,
սէզ յամենայնի, Երախնաւու անուն կոչեցեալ. որ առնէ կին զվերջին

1 Երգարս Եր, Ե Եր, փխ. ԿԲ.

2 Ե տիրանայ գործք և այլ ինչ

3 Ե որդին

3 Ե յերրորդ, Ե ի յերրորդ, փխ. յե-

րորդ

5 Վձ եկեաց / Վիւսն. եկաց

6 Ե չիք (որսոց) և

6 Ե չիք և (ձիոց)

6 Ե ձիոց

8 Ա զոր / Ե երկրակոխ

8 Հձձձձձ խնդրէր

9 Ե զատէի

11 Այլ չիք և

11 Ե ազգին իւրոյ

11 Ե արշակունեայց

11 Ե որք

12 Ե ի կողմանս

12 Ե ձեզ ասէին

12 Ե ձեզ զժառանգութիւնն / Երգարս

զժառանգութիւն

13 Տն չիք յոյժ

14 Ե զնա, փխ. երթալ

14 Ե աղովտիս / Ե ձե աղովտի / Հցե

աղովտի / Երգարս աղովտի / Ե ա-

ղովտայ

14 Ե չիք և

14 ԱՏ առբերանոյ

14 Ե ձեզ նոցա

14 Ե և, փխ. ևս

15 Ե առաւելագոյն մեզ նեղ է, ոչ / Ե

նեղ մեզ է

16 Այլ չիք այլ

16 Այլ՝ վճիռ հաստատեալ՝ ոչ / Հձձ

հաստալ, փխ. հաստատեալ

16 Հ զվճիռ

16 Ե վճիռ հաստալ

16 Այլ՝ լե այլ ժառանգութիւնն՝ ոչ տալ

16 Ե տա, փխ. տալ

17 Այլ այլ, փխ. բայց

17 Ա ունէինն [յ ունէինն] / Տն ունին

18 Ե բնակչացն

19 Տ եկեալ, փխ. եկին

19 Վձձձձ ի գաւառս

19 Ե աղովտի / Ե ձ աղովտի /

Ե աղովտի

19 Հց ձ առբերանոյ / Վիւսն. առբե-

րանոյ

20 Ե ազգէն / Երգարս ի յազգէն

20 Հցո անձեացեաց

21 Ե երախնաւ / Ե երախնաւու

կանանցն Արտաւազդայ, զոր ի Յունաց էր ածեալ: Եւ քանզի զաւակ ոչ գոյր Արտաւազդայ՝ արքայ թողու յերանաւու զամենայն տունն Արտաւազդայ: Զի ասէին զնա այլ ընտիր լինել և համեստ յամենայնի, այլ և ի ցանկութիւնս մարմնոյ իբրեւ զօրինաւոր որ: Զոր սիրեալ արքայի՝ տայ նմա զգահն երկրորդական, զոր ունէին Արտաւազդ. և զհոգս արեւելեան զօրուն ի նա հաւատացեալ՝ առնմա թողու զԻրուսայ ոմն պարսիկ զմտերիմ իւր, որ խնամեցեալ էր ընդ նախարարս Վասպուրականի, որում տուեալ էր զաւանն Տատեօնս հանդերձ ազարակօքն, և զայգին մեծ, յոր մտանէր առուն գետ, հանեալ ի ծովէն Գայլատուայ: Եւ ինքն գնաց զկողմամբ Եկեղեաց, ի յաւանին Զըրմէս հաստատելով զարքունիսն: Ի հանդարտութեան վարեաց զթագաւորութիւնն ամս քսան և մի. և մեռաւ ի ճանապարհի ձեան հիւսոյ կալեալ:

ԿԳ

Յաղագս Տրդատայ Բագրատունւոյ եւ անուանց ազգի նորա առաջնոց:

15 Տրդատ ոմն յազգէն Բագրատունեաց, որդի Սմբատունեայ դստեր քաջին Սմբատայ, այլ սրտեայ և ուժեղ, կարճ հասակաւ և զծուծ տեսեալ, զոր իւր փեսայացոյց արքայ Տիրան ի դուստր իւր յերանեակ: Որոյ ատեցեալ զայլ իւր զՏրդատ, պէրանօք և պոստելով կեայր

- 1 Ա ի յունացն
- 2 Խ յարտաւազդայ
- 2 օ լիֆ արքայ—արտաւազդայ (s. 3)
- 2 de երանաւու
- 2 bcefnopqrs դստուն
- 3 de լինել / յե լեալ / ի լինալ
- 3 opqrs լիֆ և
- 4 p լիֆ և
- 4 ՏԽ ի ցանկութիւն
- 4 a զինուոր, փխ. զօրինաւոր
- 4 Հե իբր / և զորոյ
- 5 կեռ ունէր
- 5 կե արտաւազդն
- 6 ԱԽՎՊՊ արեւելայ
- 6 Ա թողեալ
- 6 օ զգրուալ / կե զգրուասալ
- 7 a ոմն, փխ. իւր
- 7 ի խնամեցեալ / միւսն. խնամացեալ
- 7 Ակ լիֆ էր
- 8 Ա զաւանն տատեայ [c տատեա] ի նա հանդերձ / ԽՎՊՊ տատեանս / վա տատեանս
- 8 Հցե ազարակօք
- 9 afo որ, փխ. յոր
- 9 c մտանէ / Ա ի ծովակէն
- 9 p զայլատունայ / qrs զայլատուայ / և զայլուտունայ / և զայլոտայ
- 10 def գնայ

- 10 ԿՎԵԿԵԼ Եկեղեցայ / և Եկեղեցա / ֆ Եկեղեց
- 10 Ա յաւանն ի չըմէս ոքոզս յաւանն ինչ ըրմէս [ո ուղղած յաւանին չըրմէս]
- 10 d հաստատէ
- 11 ֆ զթագաւորութիւն
- 12 և լիֆ մեռաւ
- 12 ԱԽՊ զհիւսոյ [ց հիւսոյ, ի հաւսոյ] / րզ հիւսոյ
- 13 abefgkopqrs Կ, ի ԾԸ, փխ. ԿԳ.
- 14 c լիֆ և
- 14 c նոր, քոզս նոցա, փխ. նորա
- 14 Sag առաջնոյ / և յառաջնոց *
- 15 ՎԽՊՊՈ ոմն անուն
- 15 օ ազգէն
- 15 ոքոզս սպանդաւեաց, փխ. սմբատունեայ [ո ուղղած սմբատունեայ]
- 16 ԱԽՎՎՊՊ Եղե [ց Եղե ջնջած] առաւել սրտեայ
- 16 և զծուծ
- 17 Ակ փեսայացոյց իւր արքայ / Հ. փեսայացոյց
- 18 S որ [p որոյ]
- 18 և արդատ
- 18 ԿՎՊՊՊՊՊ պէրանօք
- 18 ՏԽ պոստելեալ, ՎՆ պոստելաւ
- 18 ՏԽ կայր

զօրհանապաղ, աւաղելով զինքն, իբր թէ չքնաղագեղ ընդ վատակերպւոյ և քաջատոհմիկ ընդ վատթարազգւոյ բնակէ: Ընդ որ զայլացեալ Տրդատայ՝ յաւուր միում գանէ գնա սաստկապէս. և կտրեալ զգեղձան հերսն և զվարսիցն փետտեալ զխոպսպիս՝ հրամայէ քարշել, արտաքս ընկենու ի սենեկէն: Եւ ինքն գնաց ապստամբեալ ի կողմանս ամրութեանն Մարաց. և հասեալ ի Սիւնեաց աշխարհն՝ ժամանէ նմա համբաւ մահունն Տիրանայ. զոր լուեալ՝ զազարէ անդ:

Եւ եղև յաւուր միում կոչել գնա յընթրիս Բակրոյ նահապետին Սիւնեաց. և յուրախանալն զինուով, տեսեալ Տրդատայ զկին մի, զի յոյժ գեղեցիկ էր և երգէր ձեռամբ, որում անուն էր Նազինիկ՝ տրփացաւ և ասէ ցֆակուր. «Տուր ինձ զվարձակս զայս». և նա ասէ. «Ոչ տամ, զի հարձ իմ է»: Իսկ Տրդատայ բռնոն հարեալ ի կինն՝ յինքն քարշեալ ի բազմականն, շամբշեալ վաւաշէր բոս օրինակի երիտասարդի անարգել տարփաւորի: Ընդ որ խանդացեալ Բակրոյ՝ յարեաւ հանել գնա ի նմանէ: Բայց յոտն կացեալ Տրդատայ, ծաղկակալ սկտեղքն իբրեւ զինու վարեցաւ, նա և զբարձակիցսն ի բազմականացն ի բաց պուղեաց: Եւ անդ էր տեսանել նոր զոմն Ողիսեա՝ զՊինելոպայ զսեղեխս սատակելով, և կամ զԼապիթեայցն և զՅուշկապարկացն կռիւս ի վերայ Պերիթեայ

- 1 Խ հանապաղօր [լ հանապաղաւր]
- 1 և աւաղելով / ա՝ ազաւաղելով
- 1 a իբրև
- 1 ab չքնաղագեղ / վ չքնաղեղ / վ չքնաղ
- 1 ՏԽac վատակերպոյ / ֆ վատակերպի
- 2 c վատթար ազգոյ / ֆ վատթարազգի
- 2 ԽԿՎ զայլազնեալ
- 2 ՏԽ տրդատ
- 3 opqrs լիֆ գնա
- 3 Ա կտրէ / և կատարեալ, փխ. կտրեալ
- 3 ԽՎՊՊ զհիւսն [լ ՎՊՊ զհիւսն] զգեղձան, փխ. զգեղձան հերսն / ՎՊՊ զհերս զգեղձան / ր զհերսն զգեղձան / ՎՊՊ զգեղձան
- 4 ֆ լիֆ զվարսիցն փետտեալ զխոպսպիս / a վարսից
- 4 ՎՆ փետտեալ / ՎՊՊ զփետտեալ
- 4 abede զխոպսպիս / ՎՊՊ զհոպսպիս / օ զհոպսպիս / Հ զիսպիս
- 4 օ յարտաքս / ՏԿ արտաքս և ընկենու
- 5 Հցե ամրութեան
- 6 c յաշխարհն / ի աշխարհին
- 6 և մահուն
- 7 ՎՆ լեալ
- 7 ab անդրէն / Խcdef անդէն
- 8 Ա եղև յիս աւուր
- 8 օ ընթրիս / a բակրոյն
- 9 de լիֆ մի
- 10 Արքոզս լիֆ և
- 10 ԱԽ գէր, փխ. երգէր, Կամ քերեալ զգեղեցիկ երգէր

- 10 Հ լ առփացաւ
- 11 վ զվարձականս
- 12 a իմն, փխ. իմ
- 12 ՏԽ յիւրն, փխ. յինքն
- 12 ՏԽ քարշեալ
- 12 կե ի բազմական
- 13 ՏԿ շամբշեալ
- 14 ՎՊՊ զտրփաւորի
- 14 Հ լիֆ գնա
- 15 Հց լայլ, փխ. բայց.
- 15 Ա իբրև / ՏԽ իբր
- 16 Տօքոզս լիֆ ի (բազմականացն) / ց ի գրած եւ ջնջած
- 16 Ա պուղեաց
- 17 ց գնոր / Ա լիֆ նոր
- 17 ց ոմն / և իմն, փխ. զոմն
- 17 c որդիս, փխ. որդիսն
- 17 ab զըմպենէովայ / c զընպենէովայ
- 17 ՎՊՊ զընպենէովայ / և զպենոպայ / Հց զպենոպայ / լ զպենոպայ / լ զպենէովայ / e զպենէովայ / ա՝ զըմպենոպայ
- 17 օ զսեղեխն / լ զսեղեխն / c զսեղեխն / միւսն. զսեղեխն
- 18 Ա զլապիթեայցն [c զլապիթեայցն] / Հց զլապիթեայցն / ա լապիթայն / վ զլապիթայն
- 18 a զյուշկապկացն / վկե զվիշկապարկացն
- 18 ց պեր(ի)թայ / Հքոզս պերթեայ

հարսանեացն: Եւ այնպէս յիւր վանսն եկեալ, իսկոյն ի ձի ելեալ՝ հանդերձ հարձիւն ի Սպեր զնաց: Զայս աւելորդ եղև պատմել մեզ զնահատակութիւն առնն ցանկասիրի:

- 5 Բայց զիտեան, զի ի թողուլ ազգին Բագրատունեաց զօրէնս հարցն՝ նախ խժական ժառանգեցին յորջորջումն—Բերատ և Սմբատ և այլ այսպիսի կոչմունս, զրկեալ ի նախնական անուանցն, որպէս կոչէին յառաջ քան զուրանալն—Բագադրա, Տուրիա, Սենեքիա, Ասուդ, Սափատիա, Վազարիա, Ենանոս: Եւ ինձ թուի, թէ որ այժմզ կոչին Բագրատունիք Բագարատ՝ Բագադրա է դա, և Ասուդ՝ Աշոտ. զոյնպէս
- 10 և Վազարիա՝ Վարազ, որպէս Շամբատ՝ Սմբատ:

ԿԴ

Եթէ զիս'դ Յիգրան վերջին, եւ զի'նչ ի նմանէ գործի:

- Փոխանորդէ զՏիրան եղբայր իւր Տիգրան վերջին, թագաւորեալ Հայոց ի քսաներորդի և ի չորրորդի ամի Պերոզի Պարսից արքայի. և
- 15 երկայնակեաց եղեալ ամս քառասուն և երկու՝ մեռանի, ոչ ինչ գործ արութեան արժանի յիշատակի ցուցեալ: այլ ի յաղջկանէ միովէ յունէ

1 Ա այսպէս

1 de իւր / լ ի յիւր

1 o վանս / և իսկ, փխ. իսկոյն

1 վ իի' ի (ձի)

2 f յսպեր, փխ. ի սպեր

2 Աչ զնաց գաւառ. դայս

2 a իի' պատմել

3 Հdg առն

4 Հdegk իի' ի (թողուլ)

5 abcf յորջորջումն

5 p բերատապ, փխ. բերատ

5 թ տրդատ, փխ. սմբատ / c իի' և

(սմբատ)

6 b այս / Ա այսպիսիս

6 a կոչման

6 վ'քգրս զկրեալն, փխ. զրկեալն

7 c զաւրանալն

7 Աչվ'կ տուրիա [c իի' տուրիա] եղեա-

նան [չգ եղեան, Կ'վ'բ եղեանան,

և էղիան], սարիա [Կ' սարիայ, c

սանիա, և սարեայ]

7 o իի' նենեքիայ, ասուդ, սափատիա

7 k ասուդայ

7 վ սենեքա, սարիա, սենեք [լ սենեք],

տուրիա, սափատիա

8 k ափատիա, վազարիա

8 ab ենանոս / c էնանոս

8 g եթէ / Ա այժմ

8 ae կոչեն

9 l բագա, փխ. բագադրա է / և բագ-

րադրա, փխ. բագադրա

9 bc ե, փխ. է / w' էադա, փխ. է դա

a ագ, փխ. դա

9 Ա որպէս, փխ. և (ասուդ)

9 w' ասուդ, փխ. աշոտ

10 k վազարիա, Կ'bcf ազարիայ, Կ'

վ'cd ազարիա, փխ. վարազ

10 a իի' վարազ

10 Ա շամբիա / opqrs շամբայ

11 abcfցկopqrs ԿԱ, փխ. ԿԴ.

12 pqr գործ

13 Հa տիգրան, փխ. տիրան

13 pqr փոխանորդէ յետ տիրանայ եղ-

բայր

13 k իի' եղբայր

14 S քսան, և քսաներորդ, փխ. քսան-

երորդի / f ԻԴ, փխ. քսաներորդի և

ի չորրորդի

14 p իի' և (ի չորրորդի)

14 Հցկ չորրորդ, փխ. չորրորդի

15 k երկայնակաց

15 l երկայնակեցեալ, փխ. երկայնա-

կեաց եղեալ

15 Ա քառասուն և երկուս

15 p իի' մեռանի / l գործս

16 ԱՏ իի' արութեան

16 p ցուցեալ մեռանի, այլ

16 gk իի' ի (յաղջկանէ)

16 վ'ռոլ ի յունէ / g ի գրած ևւ ջնջած

/ def յունոյ / abc յոյնոյ

ի կալանս ըմբռնեալ, ի ժամանակին յորում վախճանեցաւն Տիտոս երկրորդ թագաւոր Հռոմայեցւոց, որ անուանեցաւն Անտոնինոս Աւգոստոս: Եւ Պերոզ արքայ Պարսից ի Հռոմայեցւոց իշխանութիւնն արշաւեաց, ուստի և Պերոզ անուանեցաւ, որ է յաղթող. քանզի յառաջ

5 անուանէր Վաղեգեսոս ի յունաց լեզուն. բայց թէ Պարսք զինչ կոչեն զնա, ոչ զիտեմ:

- Արդ՝ յասպատակելն Պերոզի ընդ Ասորիս ի կողմանս Պաղեստինացւոց, վասն նորա և հրամանաւ նորին՝ և մերն Տիգրան ի Միջերկրեայս ասպատակեալ և ի կալանս ըմբռնեալ յաղջկանէ միովէ իշխելոյ
- 10 կողմանցն այնոցիկ, մինչ գեռ Ղուկիանոս կեսար յԱթէնս զմեհեանն շինէր. որոյ և անցեալ զօրօք բազմօք ի Միջերկրեայս յետ մեռանելոյն Պերոզի նուաճեաց զՀայս, և արձակեաց զՏիգրան: Ետ զՌոփի զկոյս, զմերձաւոր իւր, նմա կնութեան. զոր եկեալ ի Հայս ի բաց թողու, և զլեալ ի նմանէ պատանիս չորս՝ ազգ սերէ յանուն մօրն իւրեանց Ռոփեայ՝ Ռոփեան. և զառաջին մանկանցն՝ զլուխ նահապետ
- 15 կացուցանէ, և կարգէ ընդ այլ նախարարութիւնս, զի մի անուանեցին Արշակունիք:

- Եւ այլ որ ինչ կրտսերագոյն ազգք, եթէ աստ և եթէ զկողմամբք Կորճէից, հաստատէ այս Տիգրան. որք միանգամ անազգիք էին ի վաշտս
- 20 և անձամբ երկելիք, և վասն նորա փրկութեան պատերազմեալ ընդ

1 l ի ժամանակի

1 abcef յորժամ, փխ. յորում

1 co վախճանեցաւ

1 rs իի' տիտոս—անուանեցաւն (s. 2)

2 p թագաւորին / d անտինոս

2 Հ abdef օգոստոս

3 Հցկ իշխանութիւն / opqrs իշխա-

նութեան

4 a արշաւեայ

4 p իի' ուստի / d յաղթող

4 k զի, փխ. քանզի

5 cl անուանէր / k անուն էր / միւսն.

անուանիւր

5 c վաղեգեսոս / lrs վաղեգեսոս /

միւսն. վաղեգէսոս

5 Ա վաղեգեսոս որպէս ի յունաց

5 ԱԿ'Հց պատմի, փխ. լեզուն

5 kl ի լեզուն յունաց պատմի, բայց

5 qrs իի' թէ

7 k իի' ընդ / l ի կողման

8 Ա իի' և (հրամանաւ)

8 p հրամանաւ

8 c նորաին / k իի' նորա

8 ktopqrs իի' և (մերն)

8 c մերս / ef մեր

8 Հ միջերկրեայս / dg միջերկրեայս / kl

միջերկրեայս / Կ' մէջերկրեայս /

միւսն. մէջերկրայս

9 ՏԽ իի' ասպատակեալ

9 Ա իի' միովէ

10 l զուկանոս / Հ զուկիոս / opqrs

զուկիանոս

10 kl ի յաթէնս / f զմեհեանս

11 Ա որ

11 Sabcefռո մէջերկրեայս / opqrs մէջ-

երկրայս / l միջերկրեայս / k

մէջերկրեայս

12 Ա դայս, փխ. դայս

12 e և ետ / Աopqrs դափի

13 թ կոյս մերձաւոր

13 opqrs նմա ի կնութեան

14 c զլեալն / l զլիեալն / f և զի զլեալ

(ուղղած զլեալս) / k զլեալ

14 Sg և ի նմանէ լեալ պատանիս

14 c զպատանիս / p յազգ

14 f իի' յանուն / Աp մօր

15 de ռոփայ, փխ. ռոփեայ

15 o ռափեան

16 abcf կացուցանէր

18 Ա կրտսերագոյն

18 թվdemqrs ազգ

18 վoprs որ ինչ, p ոչ ինչ, փխ. եթէ

19 k միանամ, փխ. մի անգամ / bopqrs

միանգամայն ազգիք, փխ. միանգամ

անազգիք

20 a փրկութեան նորա / c նոցա, փխ.

նորա

20 d ի, փխ. ընդ (յոյնս)

- Յոյնս, որք ի կործէից և որք ի մերմէ կողմանէս, դյառաջագունից ասեմ, մօտաւորաց Վճենից, ի դարմից Հայկապանց, ոմանք և յեկաց: Զոր ոչ անուամբ պատմեսցուք. է ինչ՝ որ վասն ոչ յայտնի լինելոյ մեզ, և է ինչ՝ որ վասն աշխատութեան, ի վաստակելն խոյս տալով:
- 5 երրորդ, զի և անհաստատութիւնն բազմաց՝ կարծիս ի ներքս ածէ ընդ բնաւն անցանիւ: Եւ այսորիկ աղագաւ ոչ ինչ վասն այնց ազգաց, որք ի վերջնոյն Տիգրանայ կարգեցան, ճառեսցուք, թէ և բազում անգամ վասն այսր ի մէնջ աղերսիցես. այլ միայն զորս հաւատտին զիտեմք զկնիսն: Զի որչափ էր հնար՝ վախեալ յաւելորդ և ի պաճուճեալ բանից,
- 10 և որ ինչ յանհաւատտին հայէր բանն և մտածութիւնն. միայն զհետ երթալով ըստ կարողութեան՝ որ ինչ այլուստ և կամ ի մէնջ՝ զարդարոյն և զճշմարտի: Զնոյն և աստանօր պատրաստելով՝ արգելում զընթացս բանիցս յոչ պատշաճէն և որ զանհաւատտութեանն ի ներքս ածել ալինարկէ կարծիս: Եւ զքեզ, որպէս բազում անգամ, և այժմ՝ աղաչեմ,
- 15 մի՛ յաւելորդսն հարկաւորել զմեզ, և սակաւ և կամ յոլով բանիւք՝ զմեծ և զհաւաստի բովանդակ աշխատութիւնս մեր ընդ վայր և աւելորդ ցուցանել զործ. զի նմանագոյնս որպէս ինձ՝ և քեզ գործէ վտանգս:

1 ա յոյնս, փիւ. յոյնս

1 ե ի կործէից / մ ի մերմէս

1 ի կողմանէս և

1 ա զառաջագունից / ՏՈ զյառաջագունից [ի յառաջագունից] ասացելոց մօտաւորաց [վօրգրս մօտաւորաց] վճենից [Հվճց զվճենից] և [եւ ի փիւ. և] զարմից [ց զզարմից] / Ա մօտաւորաց [ե զմօտաւորաց] զճենաց: Կամ զճենաց ?

2 ԱՆ հայկազնեաց [լ հայկայնեայց] / վ հայկազնից

2 Տե ոմանք ի յեկաց

3 ե և, փիւ. է / ա ի փիւ վասն

3 ա ի փիւ յայտնի լինելոյ մեզ, և է ինչ որ / եւ ի փիւ որ ոչ վասն յայտնի լինելոյ / Տ որ վասն յայտնի ոչ լինելոյ

4 Տե վաստակելն

5 օրգրս երկրորդ, փիւ. երրորդ

5 վօրգրս զի մի և

5 Ա անհաւատտութիւն [Կ² անհաւատտութեան], փիւ. անհաստատութիւն / վց անհաւատտութիւն / վճն անհաւատտութիւն / և անհաստատութիւն

5 օ ածցէ

6 Ա այսց, և անց, փիւ. այնց

6 Հցե որ

7 օրգրս վերջինս, փիւ. ի վերջնոյն

7 րգրս ի փիւ կարգեցան

8 Ա ի փիւ վասն այսր ի մէնջ

8 օ այնք, փիւ. այսք

8 լ մեզ, և մեջ, փիւ. ի մէնջ

8 ԱՀցլ աղերսեցես

8 եւ միայն վասն զի զոր

8 Տց հաւատտի

8 վճ զիտեմք ի զկնիսն / և զիտեմ և զկնիսն / ց զկնիսն, յուս. շինած զվերջինսն / Հ զիտեմք զվերջինսն և զկնիսն / ու զվերջինսն (ո յուս. ուղղած զկնիսն), փիւ. զկնիսն

9 Ա հնար էր

9 եւ ի փիւ ի (պաճուճեալ)

10 Հց հայի, և հայցէր, փիւ. հայէր

10 ի եւ մտածութիւն

10 ի ոչ միայն

11 եւ յայլուստ

11 ե ի մէջ, փիւ. ի մէնջ

12 և զճշմարտին / ա արտանօր

13 Ա բանիցս / լ բանիս / միւսն. բանից

13 Արգրս ոչ

13 Աօրգրս զպատշաճին / որ որ ըստ պատշաճէն [ո ուղղած յոչ պատշաճէն] / ա՛ որ զպատշաճէն

13 Տլ զանհաւատտութեանն / ի զանհաւատտութեան / Հց զանհաւատտութեան / և զանհաւատտութիւն

14 լ այսպէս, փիւ. որպէս

15 եւ զմեզ հարկաւորել

15 Աօրգրս ի փիւ կամ

16 ցլ աշխատութիւն

16 ե և ընդ աւելորդ

17 վճօրգրս անցուցանել, ԱՎտո ցուցանելով, փիւ. ցուցանել

17 եւ նմանագոյն

ԿԵ

Յաղագս քաղաւորելոյն Վաղարշայ, և Եփեսոյ զաւանգ Բասեմոյ, և պառել պարսպաւ զՆոր Բաղաթ, և պառելազմ ընդ Խազրաց և մահ նորին:

- 5 Յետ մահուանն Տիգրանայ թագաւորէ Վաղարշ որդի նորին յերեսներորդի և երկրորդի ամի հոմանունն իւրոյ Վաղարշայ Պարսից արքայի: Սա շինէ աւան մեծ զտեղի ծննդեան իւրոյ ի վերայ ճանապարհին. ուր ի գնալ մօր իւրոյ ի ձմերոց յԱյրարատ, յանկարծակի պատահեալ երկանց ի գնացսն՝ ծնաւ ի վերայ ճանապարհին, ի դաւառին Բասեմոյ, ի տեղուջն, ուր խառնին Մուրց և Երասխ. զոր շինեաց յիւր անուն և կոչեաց Վաղարշաւան: Սա պատեաց պարսպաւ և զճօր աւանն Վարդգէսի, որ ի վերայ Քասախ գետոյ. զորմէ յառասպելսն ասեն. «Հատուած գնացեալ Վարդգէս մանուկն ի Տուհաց գաւառէն, զՔասաղ գետով, եկեալ նստաւ զԵրէշ բլրով, զԱրտիմէդ քաղաքաւ, զՔասաղ գետով, կռել կոփել զդուռնն Երուանդայ արքայի»: Այս Երուանդ՝ առաջինն է, սակաւակեացն, որ ի Հայկազանց, զորոյ զքոյրն կին առեալ Վարդգէսի՝ շինեաց զաւանս զայս. յորում և Տիգրան միջին յԱրշակունեաց նստոյց զհասարակ առաջնոյ գերութեանն Հրէից. որ

1 abcdefghijklmnopqr ԿԵ, փիւ. ԿԵ.

2 Ա թագաւորութեանն [թ թագաւորութեան]

2 Աօ վաղարշակայ

2 ա պատելոյ / ց պատեալ

3 ա ի փ պարսպաւ

5 օ վաղարշակ / քրս նորա

5 Տ յերեսուն և երկու / Հաբել յերեսներորդ երկրորդ / ճ յերեսներորդ (ի փ երկրորդի) / ց յերեսներորդ երկրորդ / ի յերեսներորդ երկրորդի

6 ի հոմանունն / Տց հոմանունն [օգրս հոմանունն]

6 Աօ վաղարշակայ

7 Ա ծննդեանն

8 Հցօրգրս որ, փիւ. ուր

8 Տ ի գնալն [ք ի գնալ]

8 Ա ի ձմերոցս

8 յց յարարատ / եւ յարարատ / Հ ա-րարատ

9 ՏՆ պատեալ, փիւ. պատահեալ

9 ՏՆ ի գնացու [Հ ի գնացս]

9 Հց ի ճանապարհի

10 ՏՆ բասեմն [օգրս բասեմն]

10 ՏՆ ի տեղուջ [ո ի տեղուջն]

10 Ա մուրց գետ / եւ շինեալ

11 եւ ի փ և (կոչեաց)

12 ճ վարդ վէսի, փիւ. վարդգէսի

12 cdefghijklmnopqr ԿԵ, փիւ. ԿԵ.

12 Ա թագաւորութեանն

13 Ա եւ վարդգէսն / եւ վարդգէսի

13 Ա մանուկ

13 Ա ի մուրաց / Հցօրգրս ի տուհեաց

14 Ա եւ ի փ զքասաղ գետով / ո գետովն

14 եւ մուրց գետ / Հցօրգրս ի փ նստաւ / և զշրեալ, փիւ. նստաւ

14 ք զշրեալ

14 Նվ բլրաւ / Ա բերդաւ, փիւ. բլրով, ո բլրով (յուս. գրած բերդովն)

14 ի զարտիմեա

15 ց զքասաղ գետաւ (ջնջած) / օրգրս ի փ զքասաղ գետով / վ եւ գետաւ

15 և առեալ, փիւ. կռել

15 ի գոփել, և կոփել, փիւ. կոփել

15 Տ զդուռն [ք զդուռնն]

15 լ երուանդ է, առաջին էր սակաւակեացն

16 Ն ի փ առաջին

16 լ ի հայկազանց / և ի հայկազանց

16 ց զորոց

17 ց վարդգէսի / և վարդգէս / եւ վարդգէսի

17 ց ի փ և

18 օրգրս արշակեանեաց / եւ յարշակունեացն

18 ց զհասարակն / Հցե գերութեան

18 ց որ և

և զՎաղարշակ զեղբայր իւր թագաւոր կացոյց Հայոց, երկրորդ իւր աննելով: Եւ ինքն չուեալ ի Բաշլ՝ հաստատեաց զթագաւորութիւնն իւր ամս յիսուն և յերիս. վասն որոյ զարմը նորա Պահլաւը անուանեցան, որպէս և եղբորն Վաղարշակայ ի նախնւոյն անուն՝ Արշակունիք:

5 Եւ են թագաւորք պահլաւիկը այսօրիկ: Յետ Արշակայ մեծի անու զթագաւորութիւնն նորա Արշական, յերեքտասաներորդի ամի Վաղարշակայ թագաւորին Հայոց՝ ամս երեսուն. ապա Արշանակ՝ ամս երեսուն և մի, յետ որոյ Արշէզ ամս քսան. ապա Արշաւիր՝ ամս քառասուն և վեց: Սորա լինին որդիք երեք և դուստր մի, որպէս յառաջագոյն ասացի. որոց անուանքն՝ անդրանկանն Արտաշէս կոչէր, երկրորդին՝ Կարէն, երրորդին՝ Սուրէն, և դուստրն անուանեալ Կոշմ:

Արդ՝ յետ հօրն վախճանելոյ, կամ եղև Արտաշիսի ազգաւ ի վերայ եղբարցն թագաւորել. զոր յանձն առեալ եղբարցն, ոչ առաւել ողորդական բանիւք և պատրուօք, քան թէ սաստիւ նուաճեալ նորա: Եւ

15 Արգարու պայման ուխտի և դաշինս ի միջի հաստատեալ—թագաւորել Արտաշիսի ծննդովք իւրովք. իսկ եթէ հատցին զարմը նորա՝ եղբարցն մատչել ի թագաւորութիւնն ըստ կարգի աւագութեան: Եւ Արտաշիսի զայս ի նոցանէ գտեալ՝ գաւառս պարգեւէ, ազգ գնոսս սերելով յանուն իւրաքանչիւր. և ի վերայ քան զամենայն նախարարութիւնս կարգէ, 20 զնախնականն ի վերայ պահելով զանուն ազգին, զի կոչեցին այսպէս. Կարենի Պահլաւ, Սուրենի Պահլաւ, և քոյրն՝ Ասպահապետի Պահլաւ, քանզի ի վերայ զօրաց էր այր նորա: Եւ այսու կարգաւորութեամբս ձգեցան բազում ամս, մինչև վերացաւ ի նոցանէ տէրութիւնն:

- 1 a զվաղակ
1 Ան հայոց կացոյց [յե կացուցանէ]
2 Ա չուեաց
2 abcf ի բալն / g ի բանդ / kl ի բանդ
3 Կ²abcdopqrs լի մաս
3 Աօրգրս լի յիսուն և երիս
3 Ա պահլաւիկը [մ պահլաւիկ] g
պահլաւիկ / լ պահլաւք
4 abce ի նախնոյն / o անուան
5 abf պահլաւիկը / g պահլաւիկը / k
պահլաւիկը / լ պահլաւիկը / e լի
պահլաւիկը
6 abcde զթագաւորութիւնն
6 Անցե լի նորա
6 adef երեքտասաներորդ / թե յերեք-
տասաներորդ / b յեր տասաներորդ
7 Ավ²o արշակ [Կ² արշական]
8 զ² արտաշէզ / d արշէս
8 p իզ, փիւ. քառասուն և վեց
9 յե լինի... և մի դուստր
10 Հցե ասացաք / Հց յանուանք
10 Sabdek կոչիւր
10 Ա և երկրորդին
11 Sth կարն [o կարէն]
11 Ա և երրորդին / q սուրն
11 f զդուստր / Հցե դստերն
11 Հե լի անուանեալ / Հվ²ցնո կոմ

- 12 rs լի յետ
13 c լի թագաւորել—առեալ եղբարցն
13 de չառեալ / p անուոյ
13 Ավ² ողորդականօք / Հցյե ողորդանօք
14 f լի և պատրուօք
15 c պայման / թ ուխտին և դաշին
15 Ա հաստատեն / Հց հաստատեաց
16 Այլ հանդերձ իւրովք ծննդովք [b լի
ծննդովք] / o ծննդօք / Հ իւրովք
ծննդովք / k ի հանդերձ ծննդովք
16 qrs թէ / b հատցեն
17 Հdef մատչիլ
17 abcde ի թագաւորութիւնն
17 Հցե արտաշէս
18 a զայն / o պարգեւ նոցա
19 a լի և / Ա կարգեալ
21 e կարէնի / թS կարենի [o կարենի]
21 abef պահլաւ / թ պահլաւ
21 Ա քոյր նոցա
21 o լի ասպահապետի պահլաւ
21 a ասպատեհի
21 abdef պահլաւ / թ պահլաւ
22 abdef զօրացն / c ի վերայ զօրացն
22 որգրս այրն / a նոցա
22 Sth այս կարգաւորութեամբս [go
կարգաւորութեամբ]
23 a վերացան / fg տէրութիւն

Բայց մի աստանօք բամբասեցես՝ զմեզ իբրև զաւելագործ որ, որպէս թէ զմի անգամ պատմեալսն դարձեալ ասացաք. այլ զիտեան, զի ախորժելով վասն աղգականաց մերոյ Լուսաւորչին քաջամուտ կամեցեալ լինել ընթերցողացն՝ կրկնագրեցաք երկրորդելով:

ԿԹ.

5

Թէ զիա՛րդ ցեղն Արաածիսի Պարսից արեայի մինչև ցվախճան:

Արդ՝ անցցուք այսուհետև ընդ թիւ թագաւորաց ցեղին Արտաշիսի՝ մինչև ցրառնալ ի նոցանէ տէրութեանն: Յետ Արշաւրի, որպէս ասացաք, թագաւորէ Արտաշէս ամս երեսուն և չորս. Դարեն ամս ասացաք, թագաւորէ Արտաշէս ամս քսան. Պե-
10 երեսուն. Արշակ ամս ինն և տասն. Արտաշէս ամս քսան. Պե-
րոզ ամս երեսուն և չորս. Վաղարշ ամս յիսուն. Արտաշէս ամս երեսուն և մի: Զսա սպանեալ Ստահրացոյն Արտաշիսի, որդւոյ Սաս-
երեսուն և մի: Զսա սպանեալ Ստահրացոյն Արտաշիսի, որդւոյ Սաս-
նայ, բառնալով զթագաւորութիւնն Պարթեաց, հանելով ի նոցանէ
զաշխարհն ժառանգութեան: Բազում են ժամանակիս այսօրիկ պատ-
15 մոզք ի Պարսից և յԱսորւոց, այլ և ի Յունաց: Քանզի ի սկզբանէ
թագաւորութեանն Պարթեաց մինչև ցղագարումն՝ ընդ Հռոմայեցւոց
կալան գործ, երբեմն հնազանդութեամբ և երբեմն պատերազմաւ, զոր
պատմէ Պաղեփատոս և Պորփիր և Փիլիմոն, և այլք բազումք: Բայց
մեք ասացուք ի մատենէն, զոր երեք Խոռոհբուտ, զԲարսումայի:

- 1 opqrs բայց զի մի
1 S իբր / թ որպէս, փիւ. իբրև
1 թիւ² զաւելագործ որ / n զա-
ւելագործակ / Ա զաւելագործակ
opqrs զաւելագործութեամբ, փիւ. զա-
ւելագործ որ
2 p պատմեալն / qrs պատմեալ են,
փիւ. պատմեալն
2 թՀվ² երկրորդեցաք, փիւ. ասացաք
2 a զի, փիւ. այլ
3 Ա լուսաւորչին մերոյ
4 de լինիլ
4 Ա լի ընթերցողացն
5 abcdefgopqrs ԿԶ, փիւ. ԿԹ.
6 Հցե ցեղք / լ ցեղ
6 k արտաշէս պարսից արքայ
7 b անցուք
7 թՀվ² այսուհետև ի կարգ թագաւո-
րաց և ի [Հ և ընդ] թիւ նոցին ցեղին
7 g արտաշէսի
8 Կ² բառնիլ
8 Հցե ցրառնալ տէրութիւնն ի նոցանէ
8 c արշաւիրի / d արշօրի / Հ արշու-
րի / p qrs արտաշիս, o արտաշիսի,
փիւ. արշաւրի
9 Հ ամս ԼԳ
9 a երիս, bcd գ, k երեք, փիւ. չորս

- 10 f արշօրի, փիւ. արտաշէս
11 լ ԼԳ / վե երեսուն և երեք / abcdefg
երեսուն և Գ, կամ երեսուն և երիս,
փիւ. երեսուն և չորս
12 a ստահրացոյն / b ստահրացոյն
13 fgr զթագաւորութիւն / k թագաւո-
րութիւնն
13 k պարթեաց
14 լ երիս, ցե էրիս, փիւ. են / a լի են
14 Հցո ի ժամանակիս
14 Հց յայսմիկ / k յայսմիկ
15 Հվ²abcdel յասորեստանեայց / fցե
յասորեստանեայց
15 ԱնՀվ² այլ ոմանք և / def լի և
15 ab լի ի (յունաց)
15 Sthc յիսկզբան / f յսկզբան / միւսն.
ի սկզբան
16 լ զաղաւորման / Հցե լի ընդ
17 de երբեմն ընդ հնազանդութեամբ
17 ցե զորս
18 ab փալեփատոս / Հcdef փալեփա-
տոս / tw փալեփատոս
18 abcef պարփիւր / tw պորփիւր
18 Հabcd փեյմոն / ef փեյլմոն / g փե-
դմոն / լ փիլմոն / Վmnoq իլիւ-
մոն / p qrs փիլիմոն / k փեդմոն
19 p qrs խոռոհբուտ / Հցե զբարսումայ

Հ

Երբ զի՛նչ առասպելի՞ Պառլաւաց:

- Այս խոստովանող զպիւր եղեալ Շապուղ թագաւորին Պարսից, և ի ձեռս Յունաց անկեալ, յորժամ Յուլիանոս, որ և Պառլաւաւորն, 5 զօրու հանդերձ ի Տիգրան չոքաւ, և ի մեռանկէն նորա անդ, ընդ Յորի-անու ի Յոյնս ընդ արքունական սպասաւորսն եկն. և մերոյ հաւատոյս գաւանեալ՝ անուանեցաւ Եղիազար. և յոյն լեզու ուսեալ՝ պատմա-գրեաց զգործս Շապուղ և Յուլիանու: Ընդ նմին թարգմանեաց և զառաջնոցն պատմութիւնս, մատեան մի, որ գերեկից իւր լեալ Բար-10 սումայի ուրումն անուամբ, զոր Պարսք Ռաստոհուն կոչին. յորմէ մեր ուսեալ՝ Երկրորդեմք այժմ ի զիրս յայտնի, թողլով զառասպելաց նոցա բարբաջմունս: Քանզի անտեղի է մեզ այժմ Երկրորդիկ զառասպելսն յազալս երազոյն Փափագոյ, և արաղատութեան հրոյն մանուածոյ՝ որ ի Սասանայ, և պատմմն գոտիւն, և լուսնակն, և ախտարմոզացն 15 յառաջասացումն՝ որ են քաղեալք, և որ ինչ զկնի այսորիկ. և պոռն-կական խորհուրդն Արտաշրի հանդերձ սպանութեամբք, և անմիտ հանճարարանութիւն մոզին զստեր վասն նոխազին, և որ ինչ այլն

- 1 abcdefghrs Կէ, փխ. Հ / Ե չիֆ Հ
2 Ա թէ
2 Ա պալհաւաց / ցլ պահաւաց / Ե պահաւաց / rs պահաւաց
3 վրգրս խոսնուտ
3 abcde թագաւորի / f արքայի
3 խՀ շապուղ պարսից արքայի և
4 Տ անկեալ ի ձեռն [ք ի ձեռն] յունաց
4 ց յուղիանոս / Լ յուղիանոս
4 Ե չիֆ որ
4 abcd պառլաւաւորն / վ պալաւաւորն / Ե պառլաւաւորն / Լ պառլաւաւորն / Ե պառլաւաւորն / Լ պառլաւաւորն / Ե պառլաւաւորն
5 abcde ի տեսնոն / Ե ի տեսնոն / f ի տեսնոն
5 Ան չիֆ անդ
5 Աօք և, փխ. Ընդ
5 Լ յուղիանոս / Ե յուղիանոս / Ե յուղիանոս
6 abcd ի յոյն, փխ. ի յոյնս
6 Ե արքունական պատմութիւն
6 Եք մերոյս
7 Ե եղեալար / Հեկ ուսեալ լեզու
8 Խ զգործսն
8 Ե յուղիանոս / ցլ յուղիանոս / Ե յուղիանոս
8 ԱՀ և թարգմանեաց [Հ թարգմանեաց]
8 Խ չիֆ և (զառաջնոցն)
9 Հց զառաջնոց
9 Հե թագաւորաց պատմութիւնս
9 ցլ լեալ

- 10 Տ որումն [որոյ ուրումն] / Ե որում
10 Կ²abcdf աստ սոհուն / Լ աստահուն
10 Խ² աստահուն / վ աստահուն / վ²օգրս աստահուն / Խ աստ աստ սոհուն
11 Խ չիֆ այժմ
11 bcdef ի զիրս
11 ԱՏ յայս [Ե այս]
11 Sadek զառասպելաց [ք զառասպելացն]
12 Sd բարբաջմունս
12 Ե անտեղ
13 Ա փափագոյն / Հցե փափագման
13 Ա արտաղատութեանց / վ²ց արտաղատութեան / Լ արտաղատութեան
13 Ե մանուեայ / ք մանուածոյն
14 վ²օգրս կասանայ, ք կասանայ, փխ. սասանայ
14 վ²ց պալմեյն Հեկ պալմեյն
14 Լ լուսնակն (կոստազաւալ կոստազաւալ)
14 Ա ախտարմոզացն
15 ԱՀ քօղէք [Ե քաղէք]
15 ՏԽ այսորիկ
15 ԱՀց չիֆ (այսորիկ) և
16 Խ խորհուրդն
16 Խabcdf սպանութեամբք
17 ցլ անհանճարարանութիւն / վե անհանճարարանութեան / օր հանճարարանութեամբ
17 Ե այլ

- ամենայն: Նա և այժմն զիեցումն մանկանն ընդ հովանեաւ արծույն, և զուշակումն ազոաւուն, և զերապանձին պահպանութիւն առիւծուն հանդերձ արքանեկութեամբ զայլուն. և միայնամարտութեանն առաքի-նութիւն, և որ ինչ այլարանութեանն բերէ կարգ: Այլ մեր ասացուք 5 միայն զստոյզն, որ ինչ ճշմարտութեանն վայել է պատմութիւն:

ՀԱ.

Առաջին արեւաւնի Խոսրովայ յԱսորեստան, յորում կամարէր օգնել Արաւաւնայ:

- Քանզի յետ սպանանկոյն զԱրտաւան և թագաւորելոյն Արտաշրի որդւոյ Սասանայ, երկու ցեղք Պահլաւին, որ Ասպահապետի և Սուրենի Պահլաւն անուանին, նախանձ պահելով ընդ թագաւորեալ ցեղին իւրեանց հարազատութեան ազգին, որ է Արտաշէսին՝ կամաւ յանձն առին թագաւորել Արտաշրի որդւոյ Սասանայ: Այլ մտերմութիւն պահելով առ եղբայրութիւն ազգականութեանն տան Կարենի Պահլաւին՝ 15 ընդզիմացան պատերազմաւ Արտաշրի որդւոյ Սասանայ: Բայց յառաջագոյն իրրե լուաւ զազմուկ շփոթին թագաւորն Հայոց Խոսրով, զիմեաց յօղնականութիւն Արտաւանայ, և թէ հնար լիցի աճապարել ապրեցուցանել միայն զԱրտաւան. և միջամուխ եղեալ յԱսորեստան՝

- 1 օ չիֆ նա / Ա այժի
1 քգրս զիեցումն
1 օքգրս արծուայ
2 քրս առիւծուն
3 ց զայլոյն
3 Ե միամտութեան / abcde միամտութեան / Ե միանամարտութեան / f միապարտութեան / Հց միայնամարտութեան / ք միայնամարտութիւն
4 յցե այլարանութեան / Լ այլարանութիւն
4 Ե բարեկարգ, օքգրս բարեկարգ, փխ. բերէ կարգ
4 Ե այլ
4 abcdf չիֆ ասացուք
4 Լ չիֆ այլ մեր—պատմութիւն (Տ. 5)
5 յցե ճշմարտութեան
5 ք պատմութիւն / abcdf պատմա-ցուք, փխ. պատմութեան
6 abcdefghrs ԿԸ, Ե ԿԸ, փխ. ՀԱ.
7 վ² արշաւան / ՏԽ խոսրովու
7 Խ² յասորիս / Հցե համարեցաւ
8 Լ արտաւանայ
9 Ե պալմեյն
9 Լ թագաւորելոյ / Լ արշաւի
10 օքգրս նորա, փխ. սասանայ
10 Ա պալհաւին / Ե պահաւին
10 abcdf ասպահապետին / ՏԽ ասպահապետ / օ ասպահապետ

- 10 ՏԽ սուրենեան [ց սուրենեան, Ե սուրենի, Ե սուրենեանի] ի [ոս չիֆ Ի] պահլաւն [Հ պահլաւն] / Կ²abcdf սուրենեանի պահլաւ / Ե սուրենեան պահլաւ
11 ք պահլ
11 Ե թագաւորել / Ե չիֆ թագաւորեալ
12 abcde հարազատութեան
12 Ա չիֆ ազգին
12 օքգրս արտաշէս
13 Ե թագաւորեալ
13 Ե չիֆ այլ մտերմութիւն—սասանայ (Տ. 15)
13 ց մտերմութեամբ
14 Ե եղբայրութիւն
14 abcdf չիֆ ազգականութեան / Հց ազգականութեան
14 ՏԽabcde կարն [օ կարեն] / Ե կարէն / Ե կարենի
14 abcdf պահլաւին
15 Ե պատերազմ / Հցե չիֆ պատերազմաւ
16 Ե զազմուկ / f զազմունք
17 ՏԽ թէ
17 Հ աճել, փխ. աճապարել / ցե չիֆ աճապարել
18 օքգրս չիֆ միայն
18 Տ զարտաւան

լսէ զլոթ մահուանն Արտաւանայ, և զմիաբանութիւն ամենայն զօրաց Պարսից և նախարարաց, նա և զիւրոյ աղգին Պարթևաց և Պահլավաց, բայց ի ցեղէն Կարենեան. առ որ հրեշտակա առաքեալ, զառնայ յաշխարհս մեծաւ տրտմութեամբ և զիծանօք. եւ նոյն հետայն փոյթ ընդ 5 փոյթ աղբ առնէ փրկիպոսի կայսեր Հոսիմայեցոց, օգնականութիւն ի նմանէ խնդրելով:

ՀԲ

Խոստովայ օգնականութիւն գտեալ ի Փիլիպպոս, զիմէ ի վերայ Արաբի պատերազմաւ:

10 Աղմուկ խոտութեան լեալ ի թագաւորութեանն փրկիպոսի՝ ոչ կարաց ի Հոսիմայեցոց զնդացն պարապեցուցանել, առ ի զօրավիգն լինել Խոստովայ: Այլ օգնէ նմա ի ձեռն զրոյ, հրամայելով սատարել նմա յամենայն կողմանց: Որոց ընկալեալ զայսպիսի հրամանն՝ հասանն նմա յօգնականութիւն յեղիպոսէ և յանապատէն մինչև ի ծովեղերսն Պոնտոսի: Որոյ գտեալ զայսչափ բազմութիւն, խաղայ ի վերայ Արտաշէրի. 15 և ճակատ տուեալ՝ ի փախուստ դարձուցանէ, թափելով ի նմանէ զԱսորեստան և զայլ արքայանիստ աշխարհս:

Դարձեալ յղէ ի ձեռն հրեշտակաց առ իւր տոհմայինսն Պարթև և Պահլավիկ աղբս, և առ ամենայն զօրս աշխարհին Քուշանաց, զի առ

1 ք զօրացն	և [Ա լիֆ և] խոտութեան
1 Ա պարսից զօրաց	10 Ե լիֆ ի [թագաւորութեանն]
1 ք լիֆ և	10 Վյցեռ ի թագաւորութեան
2 ԽՀ լիֆ պարսից և	10 Լ փիղիպոսի
2 Խ նախարարացն	11 ՏԽ գնդաց / Ե լինիլ
2 ք գնա, փիւ. նա	12 Տ խոստովու
2 ռ զիւրոյ աղգին (փոխած զիւրոց աղգացն) / Ա աղգացն	12 Ժ նմա սատարել
2 Ե լիֆ և (պահլավաց)	12 Խabcdef լիֆ նմա (յամենայն)
2 Ա պահլավաց	12 Այլ ամենայն
3 abcdefgk բաց	14 Լ յեղատուէ
3 Եա կարենեան / ց կարնայն / միւսն. կարնան	14 Բ ի ծովեղերն / Խ ի ծովեղերացն / Վ ի ծովեղերեայցն
3 Ա առաքեալ խոստովայ դառնայ	15 Կ²defgk զանչափ / abcd զայնչափ / միւսն. զայսչափ
3 Ա յաշխարհ [Ե յաշխարհս] իւր / Հ յաշխարհն / Ե աշխարհն	15 ՏՀԺ բազմութիւնս [ք բազմութիւն]
5 Ել փիղիպպոսի	16 abcdef ճակատս
5 Բ հոսիմայեցոց	17 Ե արքանիստ
6 Ե խնդրելով ի նմանէ / Գ լիֆ ի նմանէ	17 Ե յաշխարհս / Հ քաղաքս, փիւ. աշխարհս / Լ քաղաքս (լուս. Աոյն մեռ-իով աշխարհս)
7 acfopqrs ԿԹ, Ե ՀԹ, ցկ ԿԸ, փիւ. ՀԲ.	18 Ե տոհմանիսն
8 Ե խոստով / ՀԺց խոստովու	18 Խabcdef պարթևս
8 Ե լիֆ ի (փիլիպպոսէ) / Լ ի փիլիպպոսէ	18 ք լիֆ և
8 ՀԺց դիմեալ	19 Ա պահլավիկ / ց պահլավիկս / Ե Ե պահլավիկս
8 Ա արտաշէր որդւոյ սասանայ պատերազմաւ	19 Հ պահլավիկս առ համօրէն
10 ԱԿԿԿ²ցկ աղմուկ [աղմուկն] շփոթի	19 ԱԽՎ²ոպգրս համօրէն, փիւ. ամենայն
	19 Ե քաշանաց

նա եկեալ վրէժս յԱրտաշէր պահանջեցն, և զարժանաւորն ի նոցանէ թագաւորեցուցէ, զի մի տէրութիւնն հեռացի յինքեանց: Իսկ նոցա ոչ առեալ յանձն, յառաջասացեալ ցեղիցն, որ Ասպահապետ և Սուրենեան անուանին՝ դառնայ Խոսրով յաշխարհս մեր. ոչ այնչափ ուրախացեալ ընդ յաղթութիւնն, որչափ ընդ վերջակացութիւն աղգակա- 5 նացն զժգմեալ: Յայնժամ հասանն առ նա ոմանք ի հրեշտակաց իւրոց, որք ի պատուականագոյն աղգն երթեալ էին, ի խորագոյն աշխարհն, ի նոյն ինքն ի ներքս ի Բահլ. բերին նմա համբաւ, եթէ ճաղգական քո Վհնսաճան, հանդերձ ցեղիւն իւրով Կարենեան Պահլավին, 10 ոչ հնազանդեաց Արտաշէրի, այլ ի կոչ քո դիմեալ գայ առ քեզ:

ՀԳ

Դարձեալ յարձակումն Խոստովայ ի վերայ Արաբի, առանց Հոսիմայեցոց օգնականութեան:

15 Թէպէտ և յոյժ զուարճացաւ Խոսրով ընդ լուր զալստեան աղգականացն, սակայն ոչ յամենայն ուրախութիւնն, ընդ հուպ հասանելով րօթն, եթէ ինքնին Արտաշէր հանդերձ միաբանութեամբ զօրացն հետահաս ևղեալ՝ կոտորեաց զամենայն ցեղ Կարենեան Պահլավին, ջնջելով

1 Ա լիֆ և զարժանաւորն—թագաւորեցուցէ (Տ. 2)	8 Ա լիֆ ի ներքս
2 Խ թագաւորեցուցեն	8 abcde լիֆ ի (բահլ)
2 ԱԽ մի յինքեանց [Հ յիւրեանց] տէրութենէն [Հց տէրութիւն, Ե տէրութիւնն] հեռացին [ԽՀ հեռացին]	8 abf բահլ / Ե բահլ
2 Ե նոքա, փիւ. նոցա	8 Հց լիֆ բերին նմա համբաւ / Ե լիֆ համբաւ
3 Ա ցեղէն	8 ՏԽ Թէ
3 ՏԽ ասպահապետ [rs ասպահապետ]	9 Հց Կհնսճան
3 Ա ասպապետ անուանին և սուրենեան	9 Ա իւրեանց, փիւ. իւրով
3 Տ սուրէն / ցլ սուրենեան / Ե սուրենեան	9 Խ կարենեան / միւսն. կարնան
4 ցկ յաշխարհն	9 Ա պահլավին
4 ցլ ոչ ինչ. լիֆ ուրախացեալ / Ե ուրախացեալ ինչ	10 Տ ի կոչ / Խ ի կոչն
5 Հց յաղթութիւն	11 abcopqrs Հ, ցկ ԿԹ, փիւ. ՀԳ.
5 Ա որքան	12 օ արձակումն
5 քգրս վերջակացութիւնն / Վ² վերջակցութիւն	12 Ե խոստով / ՏԼ խոստով / Ե ի խոստովայ
5 Խ աղգացն, փիւ. աղգականացն	13 ք օգնութեանն / Խ իշխանութեան, փիւ. օգնականութեան
5 Ե տրտմեալ	14 Ե աղգականացն զալստեան
5 Բ զժգմեալ / Խ զժգմեալ	15 ց ուրախութիւն
6 օ նմա, փիւ. նա	15 ց հասանելով նմա
7 Ե աղգեն	16 ց բաւթին / ՀԵ բօթին
7 Ե լիֆ աղգն երթեալ էին ի խորագոյն	16 abc Թէ / Ե ինքն
7 Ե լիֆ ի խորագոյն աշխարհն	16 ԱԿ² արտաշէր հետամուտ եղեալ, միաբանութեամբ զօրացն կոտորեաց
8 Խ լիֆ ի (նոյն)	17 Ա ցեղս
	17 Խ կարն / Խ կարենեան / միւսն. կարնան
	17 Ե պահլավին / Կ²cdef պահլավին

զամենայն արու, յերիտասարդաց մինչև ցածրագիայս, բայց ի միոյ տղայոյ, զոր առեալ ժտերիմ տան նորա, Բուրգ անուն, փախեալ յաշխարհն Բուշանաց, առ հզօրս ոմանս նորա հասուցանելով ազգայինս. զոր բազում ջանիւք խնդրեալ Արտաշրի զմանուկն ի ձեռն առնուլ՝ ոչ կարաց յազգա-

5 կանացն կուսակցելոց. մինչև յոչ կամաց երգնուլ՝ անկասկած լինել մանկանն. վասն որոյ բիւր առասպելս յօղեցին Պարսք զնմանէ, — անբանից սպասաւորել մանկանն: Սա է Պերոզամատն, նախնի մեծի ազգին կամ-

10 սարականաց, զոր յիւրում տեղւոջն պատմեսցուք:

Այլ մեք այժմ որ ինչ զինի կոտորածի ազգին կարենեան Պահլա-

10ւին, զորոյ զվրէժն ոչ թուլագոյնս ինչ խնդրեաց թագաւորն Հայոց խոսրով: Թէպէտ վախճանեալ Փիլիպպոսի և շիթիեալ թագաւորութիւնն Հռոմայեցւոց, մարդ ի մարդոյ առնուլ զտէրութիւնն սակաւ ժամանա-

15կեայ, Դեկիրոս և Գալլոս և Վաղերիանոս կայսերք, որք ոչ օգնեցին նմա, սակայն խոսրով զօրօք իւրովք և այլովք սիրելեօք յարեցելովք յինքն և հիւսիսային ազգօք Արտաշրի յաղթեաց, հալածական առնելով մինչև յաշխարհն Հնդկաց:

1 a երիտասարդաց / c յերիտասարդացն

1 l ցտնդիացս / չ ցտնդիաս

1 Հաբժեցօ բաց

2 Հցե բուզր

2 Աւ չիք անուն

2 c յերկիրն, փխ. յաշխարհն

3 ԱժՀԿԿԿԿ քուշանաց առ հզօրս ոմանս նորա [ԿԿԿԿ նորա ոմանս] հասուցանելով ազգայինս [ՎԿԿԿ յազգայինս] / միւսն. քուշանաց, հասուցանելով յազգայինս նորա

3 n յազգայինսն

4 Տ ջանիւ

4 abcef չիք արտաշրի

4 Հցե տանուլ

4 a ազգականացն / խ ի յազգականացն

5 ց կուսակցելոյ

5 pqrս մինչ

5 չճե լինիլ

6 aef բիւր / միւսն. բիւր

6 Ա առասպելք

6 խօրքս չիք զնմանէ

6 Հվճլ յանբանից

7 խվճ սպասաւոր լինիլ

7 Ա պերոզամատ

7 cprս մեծ

7 խ նախնի ազգին մեծի կամասրականաց

8 Ե որ

8 վճլ տեղն / Հցե տեղին

9 Ա այժմ մեք / ք որ ինչ այժմ

9 խabef ազգի / c չիք ազգին

9 Աժ կարնան / Տ կարենան [otw կարենան]

9 Ա պալհաւին

10 Ա զորոց

10 Ա վրէժս / խ զվրէժս

10 c թոյլագոյնս / l թուլագոյնս

10 a չիք ինչ

10 օրքս չիք թագաւորն հայոց

11 Ա թէպէտ և

11 Տ թագաւորութեանն / ցե թագաւորութիւն

12 Ե մարդ, փխ. մարդ

12 ՏԿե առնելով / Հցլ առնուլ

12 Գ զտէրութիւն / Հցլ զթագաւորութիւն / l զթագաւորութիւնն

12 խ սակաւ ժամանակեան / վճ սակաւ ժամանակեան

13 Ա դիկոս / tw դէչիոս

13 Ա դադիոս / խ դայիոս / nprս դալիս

13 Տժն չիք որք

13 Հ օգնեսցեն

14 Ա սակայն արքայ խոսրով

14 Աժ իւրովք զօրօք

14 Տ այլ / l այլովք / ճե չիք այլ

14 Աժ սիրելովք / o սիրեցելեօք / prս սիրեցելովք

14 ք յարեցելովք / rs յարեցելովք

15 o առնելով զնա մինչև

16 ցե չիք մինչև

ՀԳ.

Յազգաւ գալոսեանն Անակայ և լինելուքեան սրբոյն Դրիգորի:

Արդ՝ փախուցեալ ի խոսրովայ Արտաշիր մինչ ի յաշխարհն Հընդ-

5 կաց և նեղեալ յոյժ՝ բազում խոստմունս նախարարացն առնէր, թէ որ բուժեսցէ զնա յայնմանէ, և թէ հնարիւք դեղոց և եթէ գաղտնի խող-

10 խողմամբ սրոյ. պէս պէս պարգևս տալ խոստանայր. «Մանաւանդ Պարթևազանցդ, ասէ, զիւրահնար գոզցես ի ձեռն կեղծաւոր սիրոյ զդաւեն. ազգականութեան անուամբ պատրել՝ ի դոսա վստահանայ»: խոստանայր զրուն տունն դարձուցանել ի նոսա, որ Պահլաւն կոչէր, զարքայանիստ

10 քաղաքն Բահլ, և զամենայն աշխարհն Բուշանաց: Նա և թագաւորութեան ձև և շուք խոստանայր, և զհասարակ Արեաց, ընդ իւրով ձե-

15 ոսամբ երկրորդ իւր լինել: Յոր հրապուրեալ Անակ, որ էր ի ցեղէն Սուրենեան Պահլաւէ՝ յանձն առնու սպանանել զխոսրով: Եւ հատուածի պատճառաւ փախստական լինի յԱրտաշրէ. և զհետ մտանելով զօրացն

15 Պարսից առ պատճառէ, որպէս թէ փախստական վարելով զնա ընդ Ասորեստան՝ հանեն առ եզերք սահմանացն Ասորպատականի ընդ մէջ Կորզուաց: Զոր լուեալ մեծին խոսրովայ յԱտէացւոց գաւառին, իբր զկարենանցն կարծեցեալ եկաւորութիւն՝ գոնող առաքէ յօգնականութիւն

1 abcfօրքս ՀԱ, ցե Հ, փխ. ՀԳ.

2 քո զայստեանն / միւսն. զալոսեան

2 ց լինելութիւն

3 c ի խոսրով

3 ցեօրքս մինչև ի Ա մերձ, փխ. մինչ

3 ցցլքս չիք ի (յաշխարհն) \

3 a աշխարհն / d սահմանն, e սաշխարհն, փխ. յաշխարհն

4 Տ առնէ թէ

5 Տե թէ (հնարիւք)

5 l հնարուք

5 խabcef չիք և

5 Տ թէ (գաղտնի)

5 օրքս չիք գաղտնի

6 ք պարգևաց

6 Ա խոստանայր տալ

6 ք պարթևազանց

7 Ե զիւրահնար

7 խ չիք գոզցես

7 Հ կեղծաւորութեան

7 Ե սիրելոյ, փխ. սիրոյ

8 խ ազգականութեամբ

8 ճե պարտել, փխ. պատրել

8 c վստահանալ

9 խ տունն ի դոսա դարձուցանել

9 rs զնոսա որպէս, քգ-զնոսա

9 aԿ պալհաւն / ճե պալհաւուն

9 abdeԿ կոչիւր / ց կոչէր (փոխած

կոչիւր)

9 d կոչիւր և զարքայանիստ / c զարքայական

10 Հցե քաղաք

10 ab զբահլ / cf զբալի / ճե զբահլ / Ե բահլ

11 երքս չիք և (շուք)

11 քքս զհազարեակ, o զհազարակ, Վ զհազարեաց, փխ. զհասարակ

11 c իւր, փխ. իւրով

12 ճե լինիլ / ճե յորս

12 Հվ հալարտացեալ, փխ. հրապուրեալ

12 ԱՏ անակայ / Ա չիք էր

13 Ե սուրենան / ճե սուրենեան / ց չիք սուրենեան

13 Ա պալհաւ

13 Հ առ, փխ. առնու

14 ցե զօրաց

15 Ա առ ի պատճառէ

16 Ավ հանն զնա

16 Տժ զառ եզերք: Թերևս շաւաղոյն՝ զառ եզերք: ՍՏ. Մ.

16 c չիք մէջ

17 ք կորզացն / խ խոսրովու

17 c յուսեացոց

18 c զկարնացն / ց զկարենանց / Ե զկարենանց / Գ զկարնանց / ք զկարենանց

Անակայ: Որոց պատահեալ Անակայ՝ ածեն զնա հրամանաւ թագաւորին ի գաւառն, որ անուանեալ կոչի Արտաղ, ի տեղի դաշտավայրս, ուր յայտնեցան նշխարք սրբոյ և մեծի առաքելոյն մերոյ Թադէի:

5 Եւ աստ ասեմ զրոյց զսքանչելի ծերոյն որ ասէր, եթէ «ի նախնեաց ունիմ սովորութիւն, որդի ի հօրէ առնելով զյիշատակ զրուցացս այսոցիկ», որպէս Ոլիմպիոդորայն յազազս Տարօնոյ և Սիմն կոչեցեալ լերինն: Արդ՝ ի բնակելն Անակայ ի դաշտին Արտաղու՝ պատահէ նմա տեղի օթաբանին մօտ առ զիրս սրբոյ Առաքելոյն, որպէս թէ ի ներքսագոյն սրսկապանի խորանին. և անդ ասեն զյղութիւն մօր սրբոյ և

10 մեծի մերոյ Լուսաւորչին: Վասն որոյ և զնորին Առաքելոյ շնորհան ընկալեալ որ առ հանգստարանաւ նորին զլինելութիւն էառ՝ զնորին ելից զհոգեւոր մշակութեանն պակասութիւն:

Եւ յետ անցանելոյ երկուց ամաց դալստեանն Անակայ ի Հայս՝ յերրորդումն սպանանէ զՍոսրով, որ թագաւորեաց ամա քառասուն և ութ: Եւ մեռանի ինքն և իւրքն ամենայն, պահելով խնամոցն Աստուծոյ զսա միայն, որ ակնարկութեամբն Աստուծոյ և շնորհօք Առաքելոյն ստեղծանել կամ լուսաւորել ասեմք յարգանդի մօրն, զառաքելութեան իւրոյ զշնորհս ի ձեռն տալով նմա: Իսկ զմնացեալն ի զրուցացս ուսուցանէ քեզ Ագաթանգեղոս:

1 a անականայ (որոց)

1 Ա չիք որոց պատահեալ անականայ

2 oգրս արտաւաղ, փխ. արտաղ

2 d դաշտավայր

3 op չիք և

3 Ան մեծի մերոյ առաքելոյն

3 S առաքելոյն մերոյ [վա չիք մերոյ] թադէի / օթ թադէոսի

4 o և ասեմ աստ զրոյց / և չիք աստ

4 Ա ասեմ սքանչելի զրոյցս զարմանալի ծերունւոյ [4² ծերունւոյն] / Տն զրոյց [g զրուց, l զլրոյց] զսքանչելի [g սքանչելի]

4 S թէ

5 e ունիմք / cf առնելով

5 Խ չիք զյիշատակ

6 Խbcef ողոմպիոդորայն [2 ողոմպիոդորայն] / ոքրզս ողոմպիոդորան / վձմո ողոմպիոդորայն / եւ ոլիմպիոդորայն

6 gլ տարաւնոյ

7 Խ լերին

7 l ի բնակել / եւ ի բնակիլն

7 Տն սորա, փխ. նմա

8 Հեւ սուրբ / p առաքելոյն սրբոյ

9 l զյղանալ / Հցե մօրն

9 p չիք (սրբոյ) և

10 S չիք մերոյ

10 d լուսաւորչի.

10 չիք և

10 Խ զնորին շնորհս առաքելոյն [2 առաքելոյ]

10 S շնորհս [ոս զշնորհն]

11 a չիք առ (հանգստարանաւն)

11 S զլինելութիւնն էառ [քզրս էառ զլինելութիւնն] / l նորին ասի զլինելութիւնն էառ, զնորին

11 o զնորին առաքելոյ

12 al հոգեւոր

12 Հիք մշակութեան / ցե մշակութիւն

12 Հեո զպակասութիւն

13 վձեւմզրս անցելոյ

13 Անվ՝ տարեաց, փխ. ամաց

14 a յերկրորդումն / ce յերկրորդումն

14 Աոքրզս չիք որ թագաւորեաց ամա քառասուն և ութ [ոլուս. աւելացրած]

15 Խ ամենայն իւրքն

15 Ա պահեալ

15 քզրս ի խնամոցն, և խնոցն

16 Խ ակնարկութեամբ

16 Հցե չիք աստուծոյ

17 Ա ստեղծանիլ ասեմք, կամ լուսաւորել

17 l զառաքելութեանն

18 Աքզրս չիք իւրոյ

18 Ա շնորհս / Խ շնորհ

18 Ա շնորհս նմա ի ձեռն տալով. իսկ

18 Տն զմնացեալս / g ի մնացածս / և ի նմացածս, փխ. զմնացեալսն ի

18 Հ ի մնացածս զրուցացս

ՀԵ

Յաղագս Փերմելիանեայ եպիսկոպոսի Կեսարու Կապադովկացոց եւ պատմաբան Մարին:

Փերմելիանոս եպիսկոպոս Կեսարու Կապադովկացոց էր այր սքանչելի յուսումնասիրութեան, որ և ի տղայութեան իւրում առ Որոգինէս երթեալ վարժեցաւ: Սա բազում խօսս արար, յորոց մի է պատմութիւն հալածանաց եկեղեցւոյ, որ յառաջ յաւուրս Մաքսիմիանոսի և Դեկոսի յարեաւ և որ հուսկ յետոյ յամա Դիոկղետիանոսի, շարայարեալ ի նա և զգործս թագաւորացն: Յորում ասէ՝ վեշտասաներորդ եպիսկոպոս կացեալ Աղեքսանդրացոց Պետրոս, վկայեալ յիններորդ ամի հալածանացն: Գրէ զբազումս վկայեալս և ի խորովայ, ի մերում աշխարհիս, համայն և յետ նորա օտարք յօտարաց: Բայց զի ոչ ճշմարտութեամբ և ոճով պատմէ, և ոչ զանուանսն նշանակէ կամ զտեղիս կատարմանցն՝ ոչ ինչ կարեւորագոյն համարեցաք երկրորդել: Նոյնպէս և զԱնտոնինէ որդւոյ Սեբեայ ասէ՝ պատեւագմեալ ընդ Վաղարշայ Պարսից արքայի ի Միջագետս, և մեռանել ի մէջ Եգիպտայ և խառանու, և մերոյն խորովու ոչ յոք հակամիտեալ:

1 abefopqrs ՀԵ, ցե ՀԱ, փխ. ՀԵ.

2 abdefopqrs պերմելիանեայ / Հե պերմելիանեա / c պերմելիանեայ, վ պերմելիանեա / Վ պերմելիանեայ, վ պերմելիանոս, վ պերմելիանէ

2 opqrs եպիսկոպոսին

2 b կապադովկացոց

3 S պատմութեանց / Խ պատմութիւն

3 e նորա

4 Աոքզս պերմելիանոս [c պերմելիանոս] Հցե պերմելիանէ / l պեղիանէ

4 Ա չիք կեսարու

4 c կապադովկացոց

4 Տն չիք այր

5 Ա յուսումնասիրութիւն / ոքզրս յուսումնասիրութիւնն

5 abcd ի տղայութեանն

6 c որդինէս / ցե իւրիդենէս / Հ ուրդինէս

6 Հցե էր

7 եփ յառաջին / acde յառաջն

7 f աւուրս

8 bde զիկոսի / եւ զիչիոսի

8 քզրս որ և / Խ չիք և

8 l հիւսկ

8 b զիոկղետիանոս / cg զիոկղետիանոսի / եւ զիոկղետիանոսի

9 Խa չիք և / Հabcefցե թագաւորաց

9 a վեշտասաներորդի

10 l կեցեալ պետրոս աղեքսանդրացոց

10 Հցե չիք աղեքսանդրացոց

11 c հալածանաց / o գրէ թէ

11 Տն բազում

11 ՎՊոռ վկայեալս / միւսն. վկայեալ

11 ԱՏն ի [ԱՀց չիք ի] խորովու [կ խորով, g խորովա, Հ խորովայ]

11 Հե չիք ի (մերում)

12 f օտարաց

13 ԱՏ չիք (ոճով)

13 ՀՏ զանուանս

13 Հ յիշատակէ, փխ. նշանակէ

13 S զտեղի [օքզրս զտեղիս]

14 f կատարման նոցա, ոչ

14 Տն կարեւորագոյնս

14 ցե կամեցաք, փխ. համարեցաք

15 S և որ զանտոնէ / Խc զանտոնէ

15 Հ սեբեայ

15 Ա վաղարշակայ

15 Ան արքայի պարսից

16 g ի մեռանել, փխ. և մեռանել / եւ ի մեռանել ի

16 ոքզրս չիք ի միջագետս և մեռանել [ոլուս. գրած]

16 abef եղեսեայ / bc եղեսեա

17 op որ

17 S հակամտեալ [o հետամտեալ]

17 c չիք ոչ յոք—մահուանն խորովայ (եր. 214, 8. 1)

Իսկ որ ինչ ղինի մահուանն խորովայ մինչև ցթագաւորութիւնն Տրդատայ ի ժամանակս անիշխանութեանն պատմէ՝ ստոյգ համարելով երկրորդեմք քեզ համառօտ բանիւք: Բայց և որ ինչ ի թագաւորութեանն Տրդատայ և յետ նորա, ոչ հեղգութեամբ և անզուշարար 5 վրիպեալ, և ոչ կամաւոր սխալանօք ի սմա յարմարեալ բան, այլ որ ինչ ի յիշատակաց դիւանագիր մատենիցն Յունաց: Իսկ ըստ նմանեացն ապա և որ ինչ ի համբաւուց արանց իմաստնոց և հնախօս սիրարանից ստուգապէս տեղեկացեալ, արդարաբար քեզ զբուցեցաք:

29.

10 Դիմումն ի մեզ Արտաշէի, և յաղբել կայսեր Տակիսոսի:

Նոյն այր ասէ, եթէ յետ սուսերահարն լինելոյ խորովու, միաբանեալ նախարարք Հայոց՝ ածին իւրեանց յօգնականութիւն զգօրս, Յունաց որ ի Փոլսիայ՝ Պարսից ընդլիմանալ և պահել զաշխարհս: Եւ իսկոյն ազգեցին Վաղերիանոսի կայսեր: Բայց վասն զի Գունդք 15 անցեալ ընդ Դանուր գետ զբազում զաւառս գերի վարեցին, և զկիւկղաղայ կղզիս աւար առին՝ վասն որոյ ոչ ժամանէ մերոյ աշխարհիս թեաքիկ Վաղերիանոս. նա և ոչ յերկարէ զկեանսն, առնլով ի նմանէ զթագաւորութիւնն Կղաղիոս, և յետ նորա Աւրելիանոս, հուպ ընդ հուպ փոխանորդելով զմիմեանս. այլ և ամսականօք թագաւորեալ Կիւնտոս և Տակիսոս և Փղոսիանոս եղբարք: Վասն որոյ համարձակարար 20 տոս և Տակիսոս և Փղոսիանոս եղբարք:

- 1 adēf՝ մահուն / և մահուան
1 ԱՏ խորովու
1 քգրս մինչ / օ լիք մինչև
1 Ա ի թագաւորութիւնն / Հցե ցթագաւորութեան
3 ՏԽ լիք քեզ / օքգրս բանիւ
3 Տ բայց որ ինչ և ի
3 ցցե թե՛, փխ. թագաւորութեան
4 Ա լիք տրդատայ
4 օ լիք և յետ նորա
5 ցե սխալօք
6 Հցե լիք ի (յիշատակաց)
6 ԽՂ՝ զգիւանագիր / Ա ի գիր, փխ. գիւանագիր
6 Խ իսկ և ըստ / Հցե նմանեաց
7 Խ լիք ի (համբաւուց)
7 Ա լիք և [c ունի] հնախօս սիրարանից
7 ԽՂ՝ հնախօսաց
9 abcfopgrs ՀԳ, փխ. 22, և լիք ՀԳ.
10 a արտաշէի ի մեզ
10 c վաղթաղել, փխ. յաղթել
10 c քիւտոսի / և տաշխոտոսի
11 ԱԽ ասէ նոյն այր / քրս սոյն այր
11 Sbcdf թէ
11 a թեո, փխ. յետ / և լիք յետ
12 Խ գօրաց, փխ. նախարարք

- 12 Խ ածին / Հ յիւրեանց
12 ք օգնութիւն
12 Խ գօրս / լ գօրս ի յունաց
13 քգրս ի փիւղիայ
14 Ա քանզի / օքգրս լիք վասն
14 Ուղղեցին Գունդք (փխ. գունդք) ըստ նոր. Բիւզ.
15 Կ՝abcef անցին
15 Կ՝abef անոր / Հօցե գանոր
15 a զկիւկղաղայ / c կիւկղաղա / Խ զկիւկղաղա [և զկիւկղաղայ]
16 Հօցե կղզին
16 ԱԽ ոչ մերոյ աշխարհիս ժամանէ [չ մերոյ աշխարհիս ոչ ժամանէ]
17 abcf յերկարէր օ երկարէ
17 Խ գիւանս
17 Խ օքգրս առնելով
17 Ա լիք ի նմանէ
18 ցե զթագաւորութիւն
18 ԱՀց կղզիոս [c զղաղիոս]
18 և և որ յետ
18 ԱՀ օրեղիոս [c արեղիոս]
19 Ա տիտոս [փխ. կիւնտոս] և տակիտոս [և տաշխոտոս] թագաւորեալ
20 օքգրս փղոսիանոս և և ֆլօրիանոս
20 de լիք եղբարք

արշաւեալ ի մեզ Արտաշէի, և զգօրս Յունաց փախստական արարեալ, զերկով զյոլով մասն աշխարհիս՝ յաւեր դարձուցանէ: Յորմէ զաղթեալ նախարարքն Հայոց, հանդերձ ազգաւն Արշակունեաց ի Յոյնս ապաւինէին. յորոց մի էր և Արտաւազդ Մանգակունի, որոյ 5 առեալ զՏրդատ որդի խորովու՝ ի դունն կայսեր հասուցանէր: Վասն որոյ հարկաւորեալ Տակիսոս՝ ընդդէմ Արտաշէի դայ զկողմամբ Պոստոսի, և զեղբայր իւր զՓղոսիանոս այլով գնդաւ ընդ Կիւկիկայ արձակէ: Իսկ Արտաշէի հասեալ ի Տակիսոս՝ ի փախուստ դարձուցանէ, որ և սղանաւ ի յիւրոցն ի ձանիւս Պոստացւոց, որ են Խաղտիք. նոյնս 10 պէս և եղբայր նորա Փղոսիանոս յետ ութսուն և ութ աւուր ի Տարսոն:

ՀԵ

Յաղագս խաղաղութեան Պարսից և Յունաց, և շինելոյ Արտաշէի զՀայս յամս անիւսանութեանն:

Բայց Յունաց թագաւորեաց Պոստոս, և խաղաղութիւն արարեալ 15 ընդ Արտաշէի՝ բաժանէ զաշխարհս, սահմանադրութեամբ փոսս զործելով: Եւ Արտաշէի նուաճեալ զազգ նախարարացն՝ զաղթեալսն անդրէն դարձուցանէ, և զամրականսն ի վայր իջուցանէ, բայց ի նախարարէ ումնմնէ, որոյ անուն Օտայ կոչէր, ի տոհմէն Ամատունեաց, որ փեսայ էր ազգին Սղկունեաց և սնուցող խորովիլիտոյ, դստեր

- 1 d զգօրս նոց յունաց / ցե գօրս
2 c լիք զյոլով
2 ԱՀ դարձուցանէր / օքգրս յաւեր դարձուցանէր զյոլով մասն աշխարհիս (n ուղղած)
2 Ա յորում / և յորմէ
3 c զաղթեալ / Խ զաղթեալք / Խ յաղթեալ, փխ. զաղթեալ
4 ԱԽ ապաւինին / Խ լիք և
5 ՏԽ հասուցանէ
5 ԱԽ սակս, փխ. վասն
6 և տաշխոտոս / d լիք դայ
7 l փղոսիանոս / ք փղոսիանոս օքգրս փղոսիանոս. Բիւզ. փղոսիանոս
7 Ա ի կիւկիկայ [d կիւկիկայ], փխ. ընդ կիւկիկայ / քգրս զկիւկիկայ / ցե կիւկիկայ / և կիւկիկայ
8 Հցե արձակեաց
8 ՏԽ արտաշէի / Հ տակիտոսի
8 c լիք ի (փախուստ)
9 Ա լիք և
9 Հցե ք սղանաւ յիւրոցն / Ա լիք յիւրոցն
9 Հցե ձանիւ սոյն տաշուց, փխ. ձանիւս պոստացւոց
9 ՏԽ abcd պոստացւոց
9 Խ է, փխ. են

- 10 Խ լիք և (եղբայր)
10 d փղոսիանոս / օքգրս փղոսիանոս / Բիւզ. փղոսիանոս
10 c աւուրն / f աւուրց
11 abcfopgrs ՀԳ, ցե ՀԳ, փխ. ՀԵ.
12 n խաղաղութեանն
12 Խ յունաց և պարսից
12 օքգրս շինելոյն
12 f լիք արտաշէի
12 b հայս
13 Հօցե անիւսանութեան
14 bdef պոստոս / Հ արար
15 ԱԽ փոս
16 c նախարարացն և զաղթեալսն
17 abcf անդէն
17 Ա լիք և զամրականսն—իջուցանէ
17 abcfno բաց ի
18 d լիք անուն / ցե աւտա
18 S abdef կոչիւր / Խ կոչի
18 S ի տոհմէ
19 a ազգէն
19 օքգրս լիք որ փեսայ—և [n ըստ. աւելացած]
19 Ա սղկունեաց
19 ց սնուցող / l սնուցաւ
19 c խորովիլիտոյն
19 օքգրս տէր, փխ. դստեր

Խոսքովայ, որջացեալ յամուրն Անի՝ իբր ի կաղաղի հանդարտութեան զօղեալ:

Իսկ Արտաշրի գեղեցկապէս յարգարեալ զաշխարհս Հայոց՝ ի կարգ առաջին հաստատէր: Նա և զԱրշակունիսն, զմեկուսացեալսն ի Թագէն և յԱյրարատն բնակելոյ, կարգէ ի նոյն տեղիս մտիւք և ռոճկօք, որպէս և էինն: Եւ զմեհներիցն սլաշտամունս առաւել ևս յորդորէ. այլ և զհուրն որմզդական, որ ի վերայ բազնին որ ի Բագաւան, անշէջ հրամայէ լուցանել: Բայց զանդրիսն, զոր արար Վաղարշակ պատկեր իւրոց նախնեացն հանդերձ արեգակամբ և լուսնիւ յԱրմաւիր, և փոխեցան յԱրմաւրայ ի Բագարան և դարձեալ յԱրտաշատ՝ զայնոսիկ փշրէ Արտաշիր: Եւ զերկիրս գրով ընդ հարկաւ իւրով արկանէ, և ամենեւեմ զիւր անունն հաստատէ:

Նա և զսահմանս հաստատեալս յԱրտաշիսէ, զքարինս յերկրի կացուցանելով, նորոգեաց, և յիւր անունն փոխելով Արտաշիրական անուանեաց: Եւ կալաւ զաշխարհս մեր որպէս զմի յաշխարհացն իւրոց, պարսիկ գործակալօք, ամս քսան և վեց. և յետ նորա որդի նորին, որ անուանեցաւ Շապուհ, որ լսի Արքայամանուկ, ցթագաւորելն Տրդատայ, ամ մի:

- 1 Ա խոսքովու / Տ խոսքովի / ց խոսքովայ / Ե խոսքովա
- 1 abce յանի
- 1 ցե իբրեւ
- 1 ցե լիք ի (կաղաղի)
- 1 ֆ ի խաղաղի / Զց ի զաղաղի / Վ ի կաղաղ
- 1 օ հանդարտութեամբ, վոօ ի հանդարտութեան
- 2 Ա զօղեաց
- 3 Ա զերկիրս, փխ. զաշխարհս
- 3 օ զհայոց աշխարհս
- 3 Ա ի կարգն / Խ ի կարգս առաջինս
- 4 ցե զարշակունիս
- 4 ց մեկուսացեալս / Լ մեկուսացեալսն
- 4 ց ի Թագեան, Վ ի Թագաւորէն, փխ. ի Թագէն
- 5 Հֆ. յարարատ / abcd eg յայրարատ / Լ յարայրատն
- 5 Հցե բնակելոյն
- 5 ցե տեղի
- 5 Ե մեւք, փխ. մտիւք
- 6 ՏԽ լիք և (էինն)
- 6 Լ էինն / Զց զմեհներից
- 6 Ե պաշտամունս / Տե պաշտամունսն [ո պաշտամունս] / Վ պաշտամունսն
- 6 օրցրս լիք ևս
- 7 Հdef լիք որ (ի վերայ)
- 7 Խc լիք որ (ի բագաւան)
- 7 Ա ի բագաւանի / ցե ի բագաւան / Զ

- Ի բագաւան
- 8 Խ զանդրիս
- 8 Խ զորս
- 8 Ա լիք պատկեր
- 8 Հցե իւրոյ / Լ իւրոցն
- 9 ԱՏ փոխեցաւ
- 10 ԱՏ լիք յարմաւրայ
- 10 օ զայսոսիկ
- 10 Ե յարտաշիր
- 11 Հցե հարկիւ / ցե իւր
- 12 ԱԽ անուն
- 13 ց սահմանս
- 13 Խ հաստատեալ
- 13 Ե ի յարտաշէսէ / Ե ց յարտաշէսէ
- 13 Հցե յերկիր / օ երկիր
- 14 ԱՀցոք անուն
- 14 Վ²acdefl փոխեալ / Հեցե փոխեաց
- 14 Խc արտաշիրակ
- 15 Խbcf մի
- 15 Խad յաշխարհաց
- 15 ՏԽ իւրոց հանդերձ պարսիկ
- 16 ց գործակալօք
- 16 Խabcde նորին որդի [bcde որդին] / ֆ լիք նորին
- 17 ՏԽm անուանեցաւ
- 17 ֆ շապուհ
- 17 Խd արքայ մանուկ / Վ արքայամանուկ / միւսն. արքայի մանուկ
- 17 ց զթագաւորելն / Ե զթագաւորեալն

ՀԸ

Խոսքումն ազգին Մանդակունեաց յԱրաւորէ:

Բայց Արտաշրի լուեալ էր, թէ ոմն ի նախարարացն Հայոց առեալ զմի յորդուցն Խոսքովայ, փախուցեալ ապրեցոյց, ի դուռն կայսեր հասուցանելով: Եւ քննեալ թէ ով որ նա իցէ՝ եղև վերահասու, թէ նա է Արտաւազդ յազգէն Մանդակունեաց. հրամայեաց զամենայն ազգն ջնջել սատակմամբ: Քանզի ի զաղթելն Հայոց յԱրտաշրէ՝ զաղթին և նոքա ընդ ցեղս այլոց նախարարացն. և ի նուաճելն Արտաշրի զայլսն՝ զանան և նոքա, և սատակին սրով ամենեւեմ: Բայց զկոյս մի գեղեցկադիմակ, ի քերցն Արտաւազդայ, գողացեալ Տաճատայ ուրումն, որ էր յազգէն Աշոցան, ի զաւակէ Գուշարայ հայկազնոյ, փախուցեալ ի Կեսարացուց քաղաքն ապրեցուցանէր, ամուսնաւորեալ ընդ ինքեան վասն հինաղագեղ կերպարանին:

ՀԹ

15 Յաղագո նաեաւալութեանն Տրդատայ յամս անիւսանութեանն Հայոց:

Պատմէ զնահատակութեանցն Տրդատայ, նախ ի մանկութեանն յերկրար կամակար աշտանակեալ, և կորովի ձիավարեալ, և զէնս շարժեալ յաջողակաբար, և այլ պատերազմականս ուսանել ախորժակս.

- 1 abcf ՀԵ, ցե ՀԴ, փխ. ՀԸ.
- 2 Խcdeopqrs կատարումն
- 2 Հցե ազգաց
- 3 Ա լիք էր
- 4 ՏԽ լիք զմի
- 4 օ խոսքովայ / միւսն. խոսքովու
- 4 ՏԽ լիք ի դուռն—հասուցանելով
- 5 Ա լիք և / օ քան, փխ. քննեալ
- 5 Ա հասու, փխ. վերահասու
- 6 ցե ազգ
- 7 Ա ի [c լիք ի] զաղթելն
- 8 ք ի նուաճել
- 9 Ե սատակին
- 9 Ա ամենեւեմ [օ ամենեւեմ]
- 9 ՏԽ կոյս մի գեղեցկադիտակ / Հցե գեղեցիկ
- 10 Լ որումն
- 10 ՏԽ էր լեալ [Լ լիեալ] / Խc լիք էր
- 11 Լc աշոցայ
- 11 Ե ի զաւակէն
- 11 dgekpr զուշարայ
- 11 Ե հայկազնոյ / Հցե հայկազնան / Լ հայկազնայ / օ արշակունւոյ, փխ. հայկազնոյ
- 12 ՏԽ քաղաքին

- 12 ԱՀց լիք ապրեցուցանէ
- 13 Հֆ²abcdgl չքնաղ / Ե չքնաղակերպարանին, փխ. չքնաղագեղ կերպարանին
- 14 abcfopqrs ՀԶ, Ե ՀԴ, փխ. ՀԹ.
- 15 ԱՀ նահատակութեան / ցե նախատակութեան
- 15 Ե լիք յամս
- 15 Եdef անշխարհութեան
- 15 Խ լիք հայոց
- 16 d զնահատակութեանց
- 16 օ տրդա
- 16 Հֆgk ի մանկութեան
- 17 ց երկաւ / Լ յերկաւ
- 17 Վ կամակոր շաշտ անկեալ
- 17 ցե լիք կամակար
- 17 pqr յաշտանակեալ
- 17 օ ձիս վարեալ / Կ²bdef ձիս վարել / Ե ձի վարել / Խc ձիաւորեալ
- 17 Խ զէն / Ա շարժել
- 18 Ե աջողակաբար / Տ յաջողակաբար / Խc յաջողաբար
- 18 ցե այլս / Լ այդս
- 18 Ե պատերազմական

ապա ըստ Պեղոպոնեւացւոց մեհենական հրամանին Հիփիտեայ ի մըր-
ցանակա ագոնին առաւելեալ քան զԿիտոստորադոս հողացի, որ զվզէ
և եթ կալեալ յաղթէր. դարձեալ և քան զԿերասոս արզիացի, զի նա
զկնդակ եղին թափեաց. իսկ սա զերկուց ցլուց վայրենեաց միով ձե-
5 ումը կալեալ զեղջերէն, թափեաց հանդերձ ընդվզեալ ջախջախմամբ:
Եւ ի ձիւնթացս մեծի կրկիսին կառավարել կամեցեալ՝ ի հմտութենէ
հակառակորդին ոստուցեալ յերկիր անկաւ, և բուռն հարեալ արզել
զկառն. ընդ որ ամենեքին զարմացան: Եւ ի պատերազմելն Պրորոսայ
ընդ Գուլթս, եղև սով սաստիկ. և յոչ գտանելոյ շտեմարանաց՝ յարեան
10 զօրքն ի վերայ և սպանին զնա. նոյնպէս և ի վերայ ամենայն իշխա-
նացն զիմեցին: Իսկ Տրդատ միայն ընդդէմ կացեալ՝ չեթող զօր
մտանել յապարանսն Լիկիանոսի, առ որում ինքն Տրդատ էր:

Բայց Կարոս հանդերձ որդւովքն Կարինեաւ և Նոմերիանոսիւ
թագաւորեաց. և զօրածոյով եղեալ, ետ ճակատ ընդ Պարսից արքային,
և յաղթեալ՝ դարձաւ ի Հոռմ: Վասն որոյ բազում աղքատ ի սատարու-
թիւն կալեալ Արտաշէր, թիկունս արարեալ զանապատն Տաճկաստանի՝
դարձեալ ետ ճակատ ընդ զօրս Հոռմայեցւոց կրկին, աստի և անտի
15 եփրատու, յորմէ սպանաւ Կարոս ի Յոնոյի: Նոյնպէս և Կարինոս,

- 1 Ա պելլեալ պոնտացւոց զի պե-
ղեսպոնդացւոց կամ պեղեսպոն-
տացւոց և պեղեսպոնտացւոց /
որդրս պեղես է պոնդացւոց / օ պե-
լես է պոնտացւոց
- 1 Ե հեկատեայ / Վա հիփիտեայ / եւ
հեփեստեայ / միւսն. հեփեստեայ:
հմս. եւս. ժամ., 132:
- 2 որդրս ագոնին
- 2 Ա զկիտոստորոս [Ե զկիտոս-
տորոս] / և զկիտոստորադոս / օ
զկրիսոս / ք զկիտոստորասոս / եւ
զկիտոստորասոս: եւս., 132:
- 2 ցլ հողագի / Հ հողագի
- 3 deors լիփ դարձեալ
- 3 Ա զկրոնոս / և զկրասոս / զ զկրաւ-
սոս / որդրս (եւ զկրոնոս): եւս., 130:
- 4 Ա եղին
- 5 եւ կալեաց
- 5 abdef զեղջերէն / օրդրս զեղջեր
- 5 Ե ախջախմամբ
- 6 ց ցլի ի (ձիւնթացս)
- 6 և ք ի ձիւնթաց / Ե լիփ մեծի
- 6 Ա կարկիսին / որդրս կարկիսին
- 6 Ե և, փիւ. ի (հմտութենէ)
- 7 Sbc հակառակադրին [ցէ հակառա-
դրին]
- 8 Ա ի պատերազմել ընդ զօրս պորո-
սայ
- 8 Ե պորոսի, Sg պորոսայ / Ե պրո-
բոսաց / Ե պրորոսայ

- 9 ցլ դուլթս / եւ գուլթս / Ա լիփ ընդ
գուլթս
- 9 Ա և ք ոչ
- 9 Ա և օ գտելոյ [գտանելոյ] / S գտելոյ
- 9 Ա և յարեան ի վերայ նորա [Ա լիփ
նորա] զօրքն
- 11 օ ի դէմ փիւ. ընդդէմ
- 12 ցլ զիկիանոսի
- 12 որդրս լիփ առ որում—էր [ո յուս-
ակյացում]
- 12 abdef տրդատն
- 13 def կառոս
- 13 ցլեւ կարինեաւ / Հէ և կարինեաւ,
ԱS կառինեաւ [օրդրս կառնաւ]
- 13 cl նումեռիանոսի / Sabdef նոմե-
ռիանոսի [ք նոմեռիանոսի]
- 14 և թագաւորէ
- 14 Լ դաւր ժողովեալ
- 14 Ե ցլ ճակատս
- 14 S ընդդէմ, փիւ. ընդ / Ե լիփ ընդ
- 15 Ե որոյ ի բազում
- 16 Ե տաճակտանի
- 17 abcef ճակատս
- 17 և սոս և անդ ի յեփրատայ [ց ի
յեփրատայ]
- 18 cdef կառոս
- 18 f լիփ ի (յոնոյի) / Հ ի սինոյի /
վորդրս յոյն, փիւ. յոնոյի [ո ուղ-
ղած յոնոն] / Ե յոնոն և յիւ-
սինոն / Ե յիսինոն / de յիսինոն
- 18 ցլեւ կարինոս / միւսն. կառինոս

որ ի վերայ Կոռնակայ հոգաւ յանապատ, ընդ որում և Տրդատ. և
սատակեցաւ նա և զօրն, և մնացեալքն ի փախուստ դարձան: Յորում
և Տրդատայ վիրաւորեալ երկուսն՝ ոչ աճապարեաց ընդ փախստեայն,
այլ առեալ զղէնն իւր և զկազմած ձիոյն՝ ի լուղ ընդ լայնատարած
5 և խորայտակն անցանէր ընդ եփրատ ի բուռն զօրսն իւրեանց, ուր
Լիկիանոսն էր: Ընդ նոյն աւուրս լինի սպանեալ և Նոմերիանոս ի
Թրակէ, և փոխանորդէ զթագաւորութիւնն Դիոկղետիանոս: Իսկ որ ինչ
ի նորա ժամանակի Տրդատայ զործք՝ ուսուցանէ քեզ Ագաթանգեղոս:

2

- 10 Յայտարարեալն սակաւոյ մեծեան և վարուց Գրիգորի եւ օրդոցն,
ի բղբայն Արփիկայ եպիսկոպոսի, որ վասն Խաղմանն Մարկոսի միայնա-
կեցի ի Յագոռնանի:

Այր ոմն ի Պարսից, ոչ ի փառնաց և յաննշանից, որում անուն էր
Բուրդար, գնացեալ անտի և եկեալ ի կողմանս Դամբաց՝ պանդխտե-
15 ցաւ ի Կեսարիայ: Եւ առեալ կին ի հաւատացելոց, որում անուն Սոփի
կոչէր, զքոյր ուրումն մեծատան, որ եւթաղիոս յորջորջէր, դարձաւ
անդրէն զնալ յերկիրն Պարսից հանդերձ կնաւ իւրով. զորոյ զհետ

- 1 Ա լիփ վերայ
- 1 Ե կոռնակայ / Ե կառնակայ
- 1 Ե լիփ և (տրդատ)
- 1 և որում էր տրդատ
- 2 ք լիփ նա / Հ ցլ զօրքն
- 3 ցլ երկուսն
- 3 Ա ոչ աճապարեաց փախչել ընդ
փախստեայն / և աճապարեալ
- 4 և այլ զղէնն [Ե զղէնն] իւր առեալ
- 4 օրդրս զկազմուած
- 4 Ա ի լուղ / և լուղ, փիւ. ի լուղ
- 5 ԱS լիփ և (խորայտակն)
- 5 Հ ցէ խորայտակ
- 5 և ցէ անցանէ [ք անցանէ]
- 5 ց Ե փրատ / եւ Եփրատ
- 5 Ե ի բուռն / Ե զօրն
- 6 Ե որ, փիւ. ուր
- 6 ք լիկիանոս / եւ լիկիանոս
- 6 ո այն, փիւ. նոյն
- 6 Ա և լինի սպանանէ [ab սպանանի]
և [Ա ցէ լիփ և] նումեռիանոս [Ե զնու-
մեռիանոս, Ե զնումեռիանոս, Ե
զնումեռիանոս]
- 7 Ա և ի թրակէ
- 7 abdef լիփ և
- 7 S փոխանորդեալ [ո փոխանորդէ] /
Հ ցէ փոխանորդէ
- 7 f ցէ զթագաւորութիւն
- 7 ցլ զիոկղետիանոս / եւ զիոկղետիանոս

- նոս
- 8 S ի նորա ժամանակն / Ե ի ժամա-
նակի նորա
- 8 S և լիփ տրդատայ
- 8 S յայտնէ [ո ուսուցանէ], փիւ. ուսու-
ցանէ
- 9 abcf օրդրս Հէ, ցէ Հէ, փիւ. 2.
- 10 օ վարուց սրբոյն զրիգորի
- 10 Ա և լիփ և որդւոցն / եւ և որդւոցն
նորա
- 11 Հ ցլ հարցման
- 11 S և միայնաւորի
- 12 օրդրս լիփ ի (յագոռնանի) / զ ի
յագոռնանի կամ յագոռնանի /
ԱՀ զցլ յագոռնանի / Ե յագոռ-
նանի / Ե յագոռնանի
- 13 Ե յորում
- 14 Ե բուրդար / Ե բուրդար / և բուրդար
- 14 Ե անդի
- 14 Ե ախտացաւ, փիւ. պանդխտեացաւ
- 15 Ե առ, փիւ. առեալ
- 15 և ի Կեսարիայ
- 15 ցլ օրդրս որումն
- 15 Ե սոփիայ / եւ սոփի
- 16 Ե կոչէր / միւսն. կոչէր
- 16 S քոյր
- 16 abdef քոյր յորջորջէր
- 17 bef անդէն / և Կնաւն
- 17 ք զոր զնա

մտեալ Եւթադեայ՝ համոզեալ արգելոյր: Որոյ հանդիպեալ ծննդեան մերոյ Լուսաուորչին՝ ըստ պատահման մտանէ ստընտու մանկանն. և ի հասանել աղետին՝ առեալ Եւթադեայ գրոյր իւր և զայր նորա հանդերձ մանկամբն ի Կապադովկացւոց աշխարհն դառնայր: Այլ զայս ամենայն գործէ յառաջատեսութիւնն Աստուծոյ, որպէս կամբ են իմոյս ասել Բանի, յազագս որ ի մեզ փրկութեան ճանապարհ: Ապա թէ ոչ, որո՞ւմ յուսոյ ալին ունելով դմանուէն պահլաւիկ ի Հոռմայեցւոց իշխանութեանն սնուցանէին, և Քրիստոսի ընծայէին հաւատոց:

Բայց յարբունս հասակի հասեալ մանկանն՝ փեսայացուցանէ հաւատացեալ ոմն այր, որում անուն էր Դաւիթ, ի դուստր իւր Մարիամ. որ յետ երից ամաց երկուց որդւոց լինելոյ, ի կամաց երկոցունց մեկնեալ ի միմեանց զատչին: Մարիամ հանդերձ մանկամբն կրտսերաւ ի վանս կանանց երթեալ կրօնաւորէր. որոյ յարբունս հասեալ մանկանն, զհետ ընթանայ միայնաւորի ուրումն, որում անդէն էր Նիկոմաքոս: Իսկ անդրանիկն առ զայեկաց մնացեալ, որ ապա աշխարհաւարեալ ամուսնացաւ: Բայց հայր նոցին Գրիգոր անցեալ գնաց առ Տրդատ՝ զհայրենեացն հատուցանել պարտիս,

- 1 ՏՆ հասեալ, փիւ. մտեալ
1 Տ հասեալ աներոյ նորա եւթադեայ
1 Ա որոյ
1 Տag ծննդեանն
2 Վ պատահումն
2 օրգրս մտանն
3 abdeg աղիտին / ֆ աղէտին
3 a եւթադեայ
3 cl դայրն / չգ այր / k այրն
4 e ի կապադաղովկեցոյ
5 a դայստիկ
5 adcl յառաջատեսութիւնն չֆյկե
յառաջատեսութիւն
5 dep կամբն
5 p լիֆ են
5 Ա իմոյ / իւ բանից
6 ի մեզ ճանապարհն եղև փրկութեան
i մեզ եղև ճանապարհ փրկութեան
p ճանապարհն
7 Ա որոյ / չյկե յորում
7 չգ յուսոյն
7 ՏՆ ունելոյ զմանուկ
7 bedef պալհաւիկ
8 չֆյկեքր իշխանութեան tw իշխա-
նութիւնն
8 չլլ անուցանել / Ա լիֆ և
8 c ընծայելով / ցլե ընծել / l ընծայել
8 ՏՆ հաւատով
9 ԱՆ յարբունս [իւ ի յարբունս] հա-
սեալ մանկանն հասակի, փեսայա-
ցուցանէ [և փեսայացուցեալ, ֆ փե-
սայեցուցանէ, ց փեսայացեալ, չ փե-
սայացուցանել]
- 10 d ոմն հաւատացեալ այր / ի լիֆ
հաւատացեալ
10 c այր ոմն
10 իւde որոյ, փիւ. որում
10 իւ լիֆ էր
11 a որ և յետ / իւ և, փիւ. որ
11 c որդւոյն... ի կամացն
12 Ա. զատչէին
12 c մարիամու
13 ԱՆ կրտսերով [ցլե կրտսերաւ] ման-
կամբն [չ մանկամբ]
13 չֆյկեօրգրս կուսանաց, փիւ. կանանց
13 ՏՆ անկեալ, փիւ. երթեալ
13 ֆ կրօնաւորէր / միւսն. կրօնաւո-
րիւր
13 չգ յորոյ
13 Ա. որ ի յարբունս
14 ԱՆ լիֆ ընթանայ [c դնաց զհետ, de
' երթալ զհետ, փիւ. զհետ ընթանայ]
14 abdef միաւորի / k միանաւորի
14 ֆ որումն / ՏՆ մի, փիւ. ուրումն /
c լիֆ ուրումն
15 իւ նիկոմարոս
15 ՏՆ նիկոմարոս, և նա [իւ լիֆ և նա,
օրգրս լիֆ նա] առաքէ յանապատ [ց
յանապատն]. իսկ
16 քրս լիֆ ապա
16 ցլք հայր / միւսն. հայրն
16 Ա չլլ նոցա / չեւ լիֆ զրէգոր
17 ք հայրենեացն
17 Ա. զպարտս [ֆ զպարտսն] / օրգր
զպարտիս / ք զպարտիսն

կամ որպէս պարտ է ասել ճշմարտութեամբ՝ դառաքելութեանն վիճակ մերոյ աշխարհիս և զքահանայապետութեանն հանդերձ մարտիրոսութեամբն վարժելով:

Բայց արդարեւ հօր սքանչելիւոյ որդիք զարմանալիք առաւել քան
5 զառաւել. զի ոչ նա խնդրեաց զորդիսն՝ յորժամ դարձաւ ընդ Տրդա-
տայ, և ոչ նոքա չողան առ նա. և այն գրեւ թէ վասն երկիւղի հալա-
ծանացն. բայց և ոչ ի քահանայանալն և ի փառաւորել հօրն երեւալ
պերճացան նոքա: Վասն որոյ և ոչ նա յամենայն ի կեանքիայ, այլ փու-
10 թապէս դարձեալ՝ ի Սերաստացւոց քաղաքին անսայր հաւաքել զհիւթ
վարդապետութեանն: Այլ թէ և բազում աւուրս արարեալ ի կեանքիայ՝
ոչ ինչ, զորոց զմտուն ածէր՝ առնելոց էին, անսպառին և անանցակա-
նին միայն սկելով. որք ոչ զպատիւն յինքեանս ձգէին, այլ պատիւն
զհետ նոցա ընթացաւ, որպէս ուսուցանէ քեզ Ագաթանգեղոս:

20.

15 Եթէ ուստի՝ եւ զիս'րդ ազգ Մամիկոննէից:

Վախճանեալ Արտաշրի որդւոյ Սասանայ՝ թողու զթագաւորութիւնն Պարսից որդւոյ իւրում Շապուհոյ: Ի սորա աւուրս ասնն եկեալ ի Հայոս նախնի ազգին Մամիկոնեից յարեւելից հիւսիսականէն, ի քաջատոհմիկ և ի գլխաւոր աշխարհէ և ամենայն հիւսիսականաց ազգաց 20 առաջին ասեմ իսկ զճննացն. որ ունին զրոյցս այսպիսիս:

- 1 abcd չիֆ կամ / ոօրգրս այլ, փիւ. կամ
[n լուս. տեղացրած]
1 Sիֆ զառաքելութեան / քգրս զիճակի
2 ց մերոց
2 վճյցէք զբաճանայադեպութեան(ն) /
վիւսն. զբաճանայութեան(ն)
2 Sիւ մարտիրոսութեամբ
4 Աիւի՝ բայց է բարգաւրե
4 Ա սքանչելոյ
4 Խ և առաւել
6 ք դարձան, փիւ. չորան
6 լ գրեա թէ / վիւսն. գրեթէ
6 Ա յաղագս, փիւ. վասն
6 ւ հալածանաց / յ՛ հալածանացս
7 Աիւվ՛ երեւել [ւ երեւել, Խվ՛ երեւելի]
փառօք [լ փառօքն] հօրն [Խվ՛ հօր]
պերճացան [ւ պերճացեալ], փիւ. և ի
փառաւորել հօրն երեւել պերճացան
նոքա
8 Խ չիֆ նա
8 օ չիֆ այլ—ի կեսարիայ (Տ. 10)
9 Հց դարձաւ
9 քրս ի սևաստացւոց / և անսար
10 Խք վարդապետութեան
10 ք այլ և թէ
10 ւ արարեալ էր կեսարիայ / չ ի կե-

- 3 ամա կատարման կենացն Արտաշրի, Արբոկ ոմն ձեն-բակուր, որպէս ասի ի նոցա լեզուն պատիւ թագաւորութեան. սորա երկու դայեկորդիք, Բողոխ և Մամգոն անուն կոչեցեալ, մեծ նախարարք: Եւ չարախօսեալ Բողոխայն զՄամգոնայն՝ հրամայեաց թագաւորն ձենաց
- 5 Արբոկ սպանանել զՄամգոնն: Զոր իմացեալ Մամգոնայն՝ ոչ զայ ի կոչն արքայի, այլ փախուցեալ աղխիւ իւրով անկանի առ Արտաշիր թագաւորն Պարսից: Եւ Արբոկ հրեշտակս առաքէ խնդրել զնա. և ի չլսելն Արտաշիր՝ պատերազմ ի վերայ նորա յօրինէ թագաւորն ձենաց: Եւ իսկոյն մեռեալ Արտաշիր՝ թագաւորէ Շապուհ:
- 10 Արդ՝ թէպէտ և ոչ տայ Շապուհ զՄամգոնն ի ձեռս տեսան իւրոյ, այլ և ոչ յԱրեաց երկրին թողու. բայց ամենայն աղխիւն իւրով առաքէ զնա իւրեկ զվտարանդի առ գործակալս իւր որ ի Հայս: Եւ յղէ և ի ձեռս քո ոչ կարացի տալ զՄամգոն. վասն զի երկուեալ էր նմա
- 15 հօրն իմոյ ի լոյսն արեւական. այլ վասն անխռով զքեզ առնելոյ՝ հալածեցի զնա յաշխարհէս իմմէ յեզր երկրի և ի մուտս արևու, որ հաւասար է նմա մահու. և արդ մի լիցի պատերազմ ընդ իս և ընդ քեզ»: Եւ զի քան զամենայն բնակեալս ի վերայ երեսաց երկրի խաղաղասէր

1 Հցե յայտմ, փխ. յամս

1 ԱՄ կենաց / օրգրս արեկ

1 Բախուր (պրսկ. bag-puhr) = աստուածորդի: Հիւրշուման, Arm. Grammar, 19.

2 լ լեզու / Հցե ի պատիւ

3 Խօ գայեակորդիք զՊ զահեակորդիք Ա. եղբորդիք, փխ., գայեակորդիք

3 Հացեկո մամգոն / մ մամգոն / միւսն. մամգոն

3 Խ բողոխայ [Հ բողոխ]: «Բողոխայն» յիշեցնում և «Բողոխայն» յիշեցնում: Սս. Մ.

3 Եւ զմամգոնայն / մ զմամգոնայն / Ե զմամգոնէն / ո զմամգոնէն / Հ զմամգոնէն / լ զմամգոնէն / ք զմամգոնէն / միւսն. զմամգոնայն

4 Ա. Հցե հրամայեաց արբոկ թագաւորն ձենաց / զ թագաւորին

5 օրգրս արեկ

5 abce՝ զմամգոնն Հցե զմամգոն / մ զմամգոնն / միւսն. զմամգոնն

5 abde մամգոնայն / լ մամգոնայն / ցե մամգոննեան / Հ մամգոննեան / միւսն. մամգոննայն

6 Հեկ աղխիւն / Ա. թագաւոր

7 օրգրս արեկ

7 Ի հրեշտակ / Խ առաքեաց

7 Ա. ի չլսել / Խ չլսել և չլուեալ [ցե չուեալ, Հ ի չտալ, Ե ի չտուեալ, փխ. և ի չլսելն]

8 Հեկ չիք և

8 Ե չիք և իսկոյն—ձենաց (ս. 13)

9 Հ արտաշիր

10 ցե չիք և

10 aden զմամգոնն / Խ զմամգոնն / Խ զմամգոնն / ք զմամգոնն / ք զմամգոնն / ք զմամգոնն

10 S ի ձենն [օ ի ձենն]

11 ցե ի յարեաց

11 փօրգրս յիւր, ք յիւրոց, փխ. յարեաց

11 Տվ երկիրն [օ երկիրն]

11 Խ թողոյր / Ե յամենայն

11 ց յաղխիւ

12 ք չիք զնա

12 Հց զվտարանդիս / S վտարանդի

12 deօրգրս չիք որ

12 abdef յաշխարհիս հայոց, փխ. ի հայս

12 de չիք և

13 abcf զմուարին / ք զմուար / de չիք զմուար

14 Հցե ի ձենն

14 Ե չիք ոչ / ցե չիք արեկ

14 Խ abdef զմամգոն / միւսն. զմամգոն

14 Ա. և վասն զի

14 Ա. չիք էր

15 SՄ ի լոյս / Ե ի լուսն

15 Ա. չիք այլ—առնելոյ

16 Ե մերմէ, փխ. իմմէ

16 Ե չիք և

16 de չիք արեկ

18 Աօրգրս չիք երեսաց

18 ԱՄ երկրին ասեն խաղաղասէր զոր

- ասեն զոր զազգն ձենաց՝ յանձն առնու առնել զհաշտութիւն. ուստի յայտ իսկ է, եթէ են արդարեւ խաղաղասէր և կենսասէր ազգն ձենաց:
- Աքանչելի է և աշխարհն առատութեամբ ամենայն պտղոց, և զեղեցիկ բուսովք զարգարեալ, բրբմաւէտ և սիրամարգաշատ և բազմամետաքս, անբաւութիւն յամուրաց և հրեշից, և որ էշայծեմունսդ անուանեն. ուր հասարակաց կերակուր ասեն զառ մեզ պատուական և սակաւուց ճաշակելիս՝ զփասեան և զպոր, և այլք այսպիսիք: Այլ զականց և զմարգարտաց ոչ ասեն գիտել զհամար մեծամեծացն. իսկ պատուականքս առ մեզ զգետուց և սակաւուց ազանելիք՝ հասարակաց
- 10 նոցա է զգետու: Եւ այս յաղագս աշխարհին ձենաց:
- Իսկ Մամգոնայ յոչ կամաց եկեալ յաշխարհս մեր՝ հանդիպեցաւ զալստեանն Տրդատայ. և ոչ դարձաւ ընդ զօրս Պարսից, այլ ամենայն աղխիւն իւրով ընդ առաջ զնաց նմա մեծաւ պատարագաւ. և Տրդատ ընկալաւ զնա, բայց ընդ իւր ի պատերազմ ոչ էառ յերկիրն Պարսից.
- 15 այլ ետ տեղի աղխի նորա և ոռճիկ ի կերակուր, փոփոխելով տեղի ի տեղոջէ ցրովանդակ ամս:

1 Ա. զազգ / ո զազգ

1 Ա. ձենաստանաց [Ե ձենաստանաց] / ք ձենաց

1 abce զհաշտութիւնն

2 SՄ թէ

2 Ա. են խաղաղասէր արդարեւ / ցեկ եթէ արդարեւ են խաղաղասէր / Հ չիք են արդարեւ խաղաղասէր / օ չիք են

2 վ՝ abcd կենսասէր / Խ abcdօրգրս չիք և կենսասէր

2 ցց զազգ / միւսն. ազգ

3 Ե և սքանչելի է և

3 Ե չիք և (աշխարհն)

4 Ե զարգարեալք բրբմաւէտք

4 Ե սիրամարգաշատք / Հվց սիրամարգաւէտ / Ե սիրամարգաւետ

4 Խ մետաքս և

5 def անբաւութիւնք

5 Կ՝ abdefn յամուրաց / վ՝ յամուրաց / օ ամուրաց

5 Ա. հրեշից / օրգրս հրեշից / միւսն. հրեշից

5 օ չիք որ

5 օ այծեմունս / Ե էշայծեմունս

6 ցցե հասարակ / Ե հասարաց

6 Հցե չիք ասեն

6 Ե զպատուական / Խ զպատուականն

7 Ե զփասեան / Հց և զփասեանք / Ե զփասեանք

7 Ա. Հց զպոր և որ

7 SՄ այլ այսպիսիք

7 ց և, փխ. այլ (զականց)

8 Հցե զականս պատուականս և ոչ ասեն

8 Ե զմարգարտոց / Ե մարգարտաց

8 ք զհամարս

8 ց մեծամաց / Հեկ մեծամեծաց

9 Ա. պատուականք

9 Ա. առաւել, փխ. առ մեզ

9 Հցե նոցա հասարակաց է

10 Հց այս յաշխարհին ձենաց յաղագս / Ե աշխարհին ձենաց յաղագս

11 Ա. ց բայց, փխ. իսկ

11 Խ abce մամգոնայ / Ե մամգոնայ / միւսն. մամգոնայ

11 Ե կամաւ

11 օ չիք եկեալ

11 Ե հանդիպեցաւ մեծի թագաւորին հայոց մեծաց զալստեան

12 abde զալստեան

13 ԱՄ իւրով աղխիւ [Խ աղխիւն]

13 Ա. տրդատայ, փխ. նմա

13 Խ պատարագօր

13 Ա. և ընկալեալ [bcdef ընկալաւ] զնա տրդատ [Ե տրդատայ], բայց

14 SՄ զիւրի, փխ. ընդ

14 Խ օ ոչ առ

15 S աղխին նորա

15 Հ չիք ի (կերակուր)

15 ք փոխելով

15 SՄ տեղ [Ե տեղի] ի տեղոջէ / մ ի տեղի ի տեղոջէ

ԶԲ

Նախասկզբին՝ Տրդատայ ի քաղաքութեանն յառաջ Բան զհաւատալն:

Դանդի ոչ է պատմութիւն ճշմարիտ առանց ժամանակագրութեան, վասն որոյ և մանրախուզիւ քննեալ՝ դտաք զթաղաւորելն Տրդատայ 5 յերրորդ ամի Դիոկղետիանոսի, և զալ այսր հանդերձ մեծաւ զօրութեամբ ի Կեսարիայ՝ յոլովք ի նախարարացն ընդ առաջ լինէին: Եւ եկեալ յաշխարհս՝ դտանէ զՕտայ սնուցեալ զքոյր իւր զԽոսրովի- 10 դուխտ, և պահեալ զգանձան ամրոցաւն հանդերձ յոյժ երկայնատու- թեամբ. քանզի էր արդարեւ համբերող, ժուժկալ և առաւել իմաստուն. զի թէպէտ և ոչ ծանեալ զճշմարտութիւնն յաղագս Աստուծոյ, սակայն 15 զստութիւն կոոցն զիտաց: Նոյնպէս էր և սան նորա Խոսրովիդուխտ, կուսան համեստ որպէս զօրինաւոր որ, և ոչ ամենևին ունել անդուռն բերան, նման այլոց կանանց:

Իսկ Տրդատ ի հաղարապետութիւն Հայոց զՕտայն կացուցանէ 15 և շնորհակալութեամբ պատուէ զնա, և առաւել ևս զիւր գայեկորդին, զՄանդակունին Արտաւազդ, վասն լինելոյ նմա պատճառ փրկութեան և հայրենականացն հասելոց փառաց. յաղագս որոյ ի ձեռս տայ նմա զսպարապետութիւն զօրացն Հայոց: Նորին աղագաւ և զՏաճատ քեռայր

1 abefkorpqrz ձթ, փխ. ԶԲ.

2 Հ նախատակութիւն

2 fցե ի թաղաւորութեան / do չիք ի թաղաւորութեանն

3 oqrs այլ զի / ո այլ քանզի

3 Տ պատմութիւնն

3 Խ առանց ժամանակագրութեան ճշմարիտ

4 ՏԼ չիք և

4 Հցե մանրախուզիւք

5 Հցե յերկրորդ / ի ամին

5 ag դիոկղետիանոսի / ce դէոկղետիանոսի / tw դիոկղետիանոսի

5 ցե ի գալ [ե ի գայլ], այլ, փխ. գալ այսր

5 c չիք այսր / Հ չիք հանդերձ

5 b յոլով, փխ. մեծաւ

6 p հասեալք / p չիք յոլովք

6 a յառաջ, փխ. ընդ առաջ

6 c լինէին նմա

7 ՏԽ եկեալ, փխ. եկեալ

7 acg զաւտայ / Հ զօտա

7 ՏԽ Խոսրովիդուխտ [ցեքrs զխոսրովիդուխտ]

8 pqrz չիք և / f չիք պահեալ

8 cl զգանձս / Հցե զգանձն

8 l ամրոցին

8 զլ հանդերձ ամենայնիւ յոյժ

8 g երկայնատուութեամբ

9 ՏԽ համբեր [o համբերող]

10 ՏԽf զճշմարտութիւն [l զճշմարտութիւնն]

11 l զիտեաց [նորոգածն ե]

11 Խ չիք էր / oqrs չիք և

11 Ա նորին

12 ԱԽ որպէս զօր օրինաւոր

12 Ա անդուռն բերան ունել

12 Հցե ունելով / l զանդուռն

13 d չիք նման

13 Sc այլ / l այլոց / c նման որպէս զօր այլոց կանանց

14 ցե տրդատայ

14 c զաւտա / Խ[abdef զնա, փխ. զօտայն

14 Խ[լ հասուցանէ, փխ. կացուցանէ

15 ք և շնորհակալութեամբ / միւսն. չիք և

15 Խc դայեակորդին / զդայեկաց որդին

16 Sabdef զմանդակունի

16 Տ լինելոյ նորա նմա

16 Խ[լ պատճառի

17 d չիք հասելոց

17 ՏԽ ի ձեռն նորա տայ

18 Ա զսպարապետութիւնն [f զսպարապետութիւն] լինել [ef լինել] ի վերայ ամենայն զօրաց

18 abcde նորին քեռայր

նորին իշխան ի վերայ գաւառին Աշոցաց կարգէ: Սա էր որ յապայան զգացոյց աներոյն իւրոյ Արտաւազդայ, և նա արքայի, նախ՝ զԴրիգոր Անական լինել որդի, և ապա զԿնի՝ վասն որդւոցն Դրիգորի, որպէս հմուտ եղեալ, ի Կեսարացւոց քաղաքին բնակելով:

5 Իսկ քաջին Տրդատայ երազապէս և բազում ճակատա տուեալ, նախ ի Հայս և ապա ի Պարսս՝ իւրով անձամբ առնէր զյաղթութիւնն: Որ ի միւում նուագի, առաւել քան զԵղիանանն զայն ի հնումն, կանգնեաց զնիզակն յոգնական համաթիւ վիրաւորաց: Դարձեալ յերկրորդումն՝ 10 կորովեացն Պարսից զփորձ առեալ զսաստկութեան սկային և կուռ վառուածոցն, բազում վիրօք պատեալ զձին՝ սաստկեցին նետածգութեամբք. որոյ զարկուցեալ յերկիր ընկենոյր զարքայն: Իսկ նորա յարուցեալ և հետի յարձակեալ, փոխանակ իւր զբազումս ընկենոյր ի թշնամեացն, և զմիոյ ուրումն զձին կալեալ, արիւարար աշտանակէր: Դարձեալ յերկրորդին միւսանգամ կամաւոր լեալ հետի՝ սուսերաւ 15 զերամակս փղացն պուղէր: Եւ այսպիսի նահատակութեամբք յամեալ ի Պարսս և յԱսորեստան՝ անգր ևս քան զՏիգրոն յարձակի:

ԶԳ

Յաղագս առնելոյ կից Տրդատայ զԱբխէն, և Կոստանդին զՄաքսիմիանայ, և քէ Բրպէս Խանդիպեցաւ հաւատոց:

20 Եկեալ Տրդատայ յաշխարհս՝ առաքէ զՍմբատ ասպետ, զհայր Բագարատայ՝ ածել զկոյսն Աշխէն, զդուստրն Աշխադարայ, իւր ի կնութիւն. որ ոչ ինչ նուագ էր կոյսն արքային հասակի: Եւ հրամայէ

1 Հցլ իւրոյ գաւառին

1 ՏԽ աշոցայ [ե աշոցէ]

1 Ա է / Խ յապայան

2 k ազացոյց / b աներին

2 pqrz չիք և նա արքայի

3 Ա որդի լինել / e որդւոյն

6 g ի պարս / Հցե զյաղթութիւն

7 abcde զեղիանանն / f զեղիականն / Խ[լ ոքոքrs զեղանանն

8 Ա զնիզակն [c զնիզակ իւր, կ²ef զնիզակ] ի վերայ յոգնական [կ²լ² յոգնական] համաթիւ / ՏԽ յօգնական [օր օգնական]

9 k կորովեացն / Հ հակային

10 Հցե վառուածոց

10 k առեալ / Ա չիք պատեալ

11 կ²abcde որոց / f որովք

11 k չիք յերկիր—յարուցեալ (8. 12)

11 Ա ընկեցին

12 ՏԽ և ի հետի / Հցե չիք իւր

12 adef բազումս / prs իւր և բազումս

12 k ընդենոյր, փխ. ընկենոյր

13 cklprs որումն / ՏԽ գձի

13 Տ աշտանակեալ / Խ յաշտանակեալ

14 vabctn յերրորդին / Հցլ երկրորդին

14 վօքrs հետ

14 Ա սուսերաւ զփղոց զերամական [c երամակն, bdef զերամակն] պուղէր

15 վ փղոց / tw զֆլոցն

15 d նահատակութեամբ

15 Հցե համեալք

16 e չիք ի (պարսս)

16 Ա յասորեստանի / bcdef զտիսբոն

17 Խabcopqrz 2, փխ. ԶԳ.

18 Տ առնոյ [օր առնելոյ]

18 Ա առնելոյ տրդատայ կին զաշխէն

18 ցլո կոստանդինի

18 c զմաքսիմիանա / e զմաքսիմիանայ / d զմաքսիմիանա / ցե զմաքսիմիանայ

19 o չիք թէ / p հաւատոյ

20 a զսպարապետ, փխ. զսմբատ ասպետ

21 bcfgk զդուստր / ՏԼ դուստր

21 Աtw աշխարհայն [b աշխարհայն]

22 Ա կնութեան, փխ. ի կնութիւն

22 Ա աննման, փխ. նուագ

գրել զնա արշակունի և զգեցուցանել ծիրանիս և թագ կապել, զի հարսնասցի արքայի: Յորմէ եղև որդի Սոսրով, ոչ համեմատ հասակի ծնողաց իւրոց:

Ընդ նոյն աւուրս լինին հարսանիք և Մաքսիմինայ դստերն Դիոկ-
5 ղետիանոսի ի Նիկոմիդայ, փեսայանալով նմա Կոստանդիանոսի կեսարի որդւոյ Կոստայ թագաւորին Հոռմայ, որ ոչ էր ի դստերէն Մաքսիմիա-
նոսի, այլ Հեղենայ պոռնկէ ծնեալ: Այս Կոստանդիանոս բարեկամացեալ
ի հարսանիսն ընդ Տրդատայ մեր թագաւորի: Եւ յետ ոչ բազում ամաց
մեռեալ Կոստանդ՝ փոխանորդ նմա առաքէ Դիոկղետիանոս զնորին
10 որդի և զիւր որդիացեալն Կոստանդիանոս:

Սա յառաջ քան զթագաւորելն, մինչ գեռ կեսար էր, պարտեալ
ի մարտն, և տրտմութեամբ մեծաւ ննջեալ՝ երեութացաւ նմա ի քուն
խաչ աստեղեայ յերկնից, պարունակեալ գրով, ասէ. «Այսու յաղթեալ».
զոր արարեալ սիւզնոյն և յառաջաբերեալ՝ յաղթեաց պատերազմացն:
15 Բայց յետոյ հրապուրեալ ի կնոջէն իւրմէ Մաքսիմինայ, ի դստերէն
Դիոկղետիանոսի, յարոյց հալածանս եկեղեցւոյ. և զրապումս վկայեալ՝
ինքն եղեպիանդական բորոտութեամբ ըստ բոլոր ընկալեալ մարմնոյն
ապականեցաւ վասն յանդգնութեանն: Զոր ոչ կարացին բուժել արի-
ողական կախարդքն և մարսիկեան բժիշկքն. յազազս որոյ յղեաց առ
20 Տրդատ՝ առաքել նմա զիւթս ի Պարսից և ի Հնդկաց. սակայն և այնք ոչ

- 1 Ե լիք զնա
2 Ա հասակաց
3 Ա իւրոց ծնողաց
4 Աշկ լինի
4 Ա լիք և
4 de մաքսիմինայ / f մաքսիմինայ
4 a դիոկղետիանոսի / c դեոկետիա-
նոսի / և դիոկղետիանոսի / եւ դիոկ-
լիցիանոսի
5 Հ կոստանդիանոս
6 Խ թագաւորի
6 Հաճ հոռմայ
7 abcdef հեղենայ / co հելենայ / pqr
հեղենայ / Հ յեղենայ
7 bcef լիք ծնեալ
8 Ա թագաւորին
8 Ա աւուրց, փխ. ամաց
9 Ա մեռաւ
9 Հabcd կոստաս / n կոստայ
9 abde նորա
9 a դիոկղետիանոս / cd դեոկետիա-
նոս / եւ դիոկղետիանոս (միշտ)
10 o զկոստ, փխ. կոստանդիանոս
12 a ի մարտ
12 c երեութեաց / Հե երեցեաց
12 opqr լիք նմա
12 o ի քուն / Ա լիք ի քուն
13 վ զրով աստեղ զաստեղ յայտ
14 Ա սիւզնոն / pqr իւզնոյն / o իսկոյն /

- եւ սիւզնոն (այսինքն նշան)
14 o լիք և
14 o յաղթեաց յառաջ բերելով զնշանն
14 Ա պատերազմացն յաղթեաց
14 o լիք պատերազմացն
15 Խabcdef ի կնոջէ
15 cdef իւրմէ և մաքսիմինայ [de մաք-
սիմինայ] / Հp մաքսիմինայ / glnqr
մաքսինդայ / և մաքսինտիա / o
մաքսիմիտեայ / վճ մաքսինտեայ /
վճ մաքսինդայ
15 Ա լիք ի (դստերէն)
16 a դիոկղետիանոսի / f դիոկղետիա-
նոս
16 g լիք և
16 gk բազումս
17 Խopqr հեղե ընդ ալն / Հ հեղե-
հեղական / o եղև ընդ ալն / վ
հեղեփընդակն / եւ ելեփանդական
17 Աmnopqr բորոտութեամբ
18 fgh յանդգնութեան
18 և կացին, փխ. կարացին
18 Ա արիովկեան / ա՝ արիողական
19 ՏԽ մարիսկեան / c մարարսիկեան
Հմմտ. Սոկրատ, 722:
19 p բժիշկն
20 և լիք ի (հնդկաց)
20 և այնքն / Հ ոչ այնք, փխ. և այնք /
ae նորա, փխ. այնք

հասին նմա յօգուտ: Զոր և քուրմը ոմանք ի դիւաց խրատուէ հրամայ-
եցին բաղմութիւն տղայոց զնոս յաւազանս և ջերմ արեամբ լուանալ
և ողջանալ: Որոյ լուեալ զլալին մանկանցն, հանդերձ մարցն կա-
կանմամբ, զթացեալ մարդասիրեաց, զնոցայն լաւ վարկուցեալ քան
5 զիւրն փրկութիւն: Յազազս որոյ զփոխալէնն յԱստուծոյ ընդունի,
յանրջական տեսութիւն յԱռաքելոցն առեալ հրաման՝ սրբիլ լուացմամբ
կենսատու աւազանին ի ձեռն Սեղրեստրոսի եպիսկոպոսի Հոռմայ, որ
ի նմանէ հալածանացն թագուցեալ էր ի Սերապտիոն լերին. յորմէ և
աշակերտեալ հաւատաց. զրոնաւորսն ամենայն բառնալով Աստուծոյ
10 յերեսաց նորա, որպէս համառօտ ուսուցանէ քեզ Ազաթանգեղոս:

ՉԳ.

Մատուցման Սկզբնաւոր ի ձեռնագրոյն Մամգոնայ:

Ընդ հանգչելն Շապուհ արքայի Պարսից ի պատերազմացն, և
ի գնալն Տրդատայ ի Հոռմ առ սուրբն Կոստանդիանոս, պարապ առեալ
15 խորհրդոց Շապուհ՝ նիւթէ չարիս ի վերայ մերոյ աշխարհիս. թովեալ
զհիւսիսայինսն ամենայն, ելանել ի Հայս՝ ժամ զնէ և իւր գալ Արեօք
ի միւս կողմանէն: Ի նորին բանս հրապուրեալ Սղուկ նահապետ
ազգին Սկիւռնեաց, զինքեանն սպանանէ զփեսայ, զծերացեալն Օտայ, որ

- 1 o լիք նմա / վ քրմանք
1 Ա ոմանք հրամայեցին ի դիւաց
խրատուէ
2 Ա լուանալ արեամբ [c արեամբն]
3 op լալին, փխ. զլալին
3 Հgnop կականմամբ
4 Ա լիք զթացեալ
4 abc զնոցա / de նոցա
4 qrs ընդ, փխ. լաւ
4 Ա լաւ քան զիւրն վարկուցեալ փըր-
կութիւն
5 p փոխալէն
5 Ա ընդունի յաստուծոյ
6 Ա տեսութեանց / ՏԽ առաքելոցն
7 o կենսատու սուրբ աւազանին / և
յաւազանին
7 c լիք եպիսկոպոսի
7 abcde հոռմայ / gk որոյ
8 o ի նմանէ լեալ հալածանացն
8 Հ թագուցեալ
8 Անվճո սերապտիոն [f սերապտիոն] /
վորս սերապտիոն / վա սոկրատիոն:
Հմմտ. Սոկրատ, 726:
8 bcef լերին / Հgk լեռն / ՏԽ լեռն
8 և յորմ, փխ. յորմէ
8 opqr լիք և
9 Հ զրոնաւորսն / և զրոնաւորսն
9 bde յաստուծոյ

- 11 abcdefopqr ՏԱ, փխ. ՉԳ.
12 g սղկունեաց
12 abc ի ձեռնագրոյն / gk ի ձեռնագրոյ
12 Հade մամգոնայ / և մամգոնայ / g
մամգոնայ / rs մամգոնայ / և
մամգ / միւսն. մամգոնայ
13 de հանգչել / gk արքայ
13 և ի պատերազմաց / Հgk լիք ի պա-
տերազմացն
14 ae ի հոռմ
15 i շապուհ
15 Ա նիւթէ / Խ նիւթէ
15 Ա աշխարհիս մերոյ
15 Ա թողեալ, իւր թովել, rs թուել, փխ.
թովեալ
16 Ա զհիւսիսայինն [a զհիւսիսային] /
և զհիւսիսայինն
16 Խ ելանէ
16 Ա եղեալ և իւր գնալ
16 Խ արեօք / op արեօք, rs ար-
եօք, q արեօք, փխ. արեօք
17 ՏԽ ի մեւ
17 Ա կողմանէ
17 ՏԽ սրբին, փխ. նորին
17 ի սղուկ / եւ սղուկ / Ա լիք սղուկ
18 և ազգ / Խ սղկունեաց
18 Ա զինքեան / Խ փեսայ
18 a աւտայ / c աւտա

էր ի տոհմէն Ամատունեաց և մնուցող Սոսրովիդիստոյ քեռ թագաւորին: Եւ այն ինչ ընդ հուպ եկեալ մեծին Տրդատայ յարեմտից և լուեալ զայս ամենայն, և գիտացեալ, թէ ոչ ի ժամադրութիւնն եկն Շապուհ՝ խաղայ ի վերայ հիւսիսականացն: Իսկ նահապետ ազգին Սլկունեաց ամրանայր յամրոցին, որ անուանեալ կոչի Ողական, ապաւէն առնելով իւրեանց զընակիչս Սիմն կոչեցեալ լերինն. և ընդգիմացեալ թագաւորին՝ ազմէր զերկիրն, և մերձ առ լերամբն ոչ թողացուցանէր այլում պարապել գործոյ: Ասէ ցամենայն նախարարութիւնս տանս Հայոց արքայ. «Որ ոք ածցէ առ իս զնահապետն ազգին Սլկունեաց՝ տաց նմա յաւիտենական իշխանութեամբ զգեօղս և զգաւտակերտս, և զամենայն իշխանութիւն ազգին Սլկունեաց»: Զոր յանձն առնոյր ճենազնեայն Մամգոն:

Եւ ի խաղալ թագաւորին զկողմամբք Աղուանից ի վերայ հիւսիսականացն՝ գնաց Մամգոն ամենայն աղխիւն իւրով զկողմամբք Տարօնոյ, որպէս թէ ապստամբեալ ի թագաւորէն. և ի հու անկեալ, առաքէ զգաւտակեաց հետեակս, զգացուցանելով նահապետի ազգին Սլկունեաց զգնալն թագաւորին զկողմամբք Աղուանից. «Վտանգ մեծ է, ասէ, թագաւորին Տրդատայ, վասն որոյ գնաց զկողմամբք Աղուանից պատուրազմել ընդ ամենայն լեռնոտնեայնս. վասն որոյ մեր է ժամանակ ի ճահ խորհել և գործել որ ինչ կամք են. զի խորհեալ եմ զաշնաւոր լինել

- 1 Աօ չիֆ էր
- 3 լ իմացեալ, փխ. գիտացեալ
- 3 Ա եթէ
- 3 Տիֆ ի ժամադրութիւն
- 4 ցե չիֆ վերայ / ցց նահապետն
- 4 ցե սղկունեաց
- 5 Հցե ողական / լ ողկան, որ / է ողկան / w սղական, Ա. օշական [c աւշական], փխ. ողական
- 5 ք և ապաւէն
- 6 Հ իւրն / c իւրեան / ք իւրով / միւսն. իւրեանց
- 6 օ զընակիչսն / քս՝ զընակիչ
- 6 Տ կոչեցելոյ
- 6 Տաճեֆ լերին / ոքքրս չիֆ և
- 7 Կճաճեֆ որ, փխ. և մերձ / խլ՝ որ, փխ. և / c չիֆ և մերձ
- 7 Աց չթողացուցանէր [b ոչ թողացուցէր] / և չթողացուցանէր / լ ոչ թողացուցանէր / չ չիֆ ոչ
- 8 Հե չիֆ պարապել / խ գործոց
- 8 օ ապա ասէ արքայ առ ամենայն նախարարութիւն տանս հայոց որ ոք
- 8 Տի ամենայն նախարարութեանց
- 8 աճեֆ տանց / խ տանցն
- 8 խ չիֆ հայոց
- 9 Տի ածէ / օքքրս չիֆ առ իս
- 9 Տի չիֆ ազգին
- 9 խ սղկունեաց / ք տացէ

- 10 a գեաղս / Կճեֆ գեօղս / c գեաղ / Հլ զգեղս
- 10 Ա գաւտակերտս
- 11 Հոճցե իշխանութիւնս
- 11 ք չիֆ ազգին / խ սղկունեաց
- 11 աճ ճենազնայն լ Կճեֆ ճենազնայն / c ճենազն / ցե ճենազգեան / Հքքրս ճենազնեան / վ ճենազգեայն
- 12 Կճաճե մամգոն / միւսն. մամգոն
- 13 ք ի խաղայն
- 13 Հլ զկողմամբքն
- 13 c աղուանից և ի վերայ
- 14 աճե մամգոն / ք մամգոն / Հց մամգոն / ք մամգոն / և մամգոն / միւսն. մամգոն
- 14 Աոքքրս աղխիւ
- 15 ք ապստամբել / c չիֆ և
- 16 խ գաղտագնացս
- 16 խ զգացուցանող [լ զգացուցանալ] / վ զգացուցանող / օքքրս սգացուցանելով
- 16 Ե նահապետին / լե սղկունեաց
- 17 Հեկլ գնալ
- 18 քքրս գնաց ասէ զկողմամբք / և զկողմամբքն
- 19 շեֆ լեռնոտեայն / ց լեռնոտեան / և լեռնոտեան / վքքրս լեռնոտայն
- 20 ցե ճաշ, փխ. ճահ
- 20 ճե լինիլ

ընդ քեզ՝ վասն արհամարհանաց իմոց որ ի թագաւորէն: Ընդ որ յոյժ ուրախացեալ նահապետ ազգին Սլկունեաց՝ ընդունի զնա երդմամբ ուխտից. բայց յամուրն ոչ թողու, մինչև տեսանել, թէ որպէս պահիցէ զմտերմութիւն երդմանցն և զաշնաւորութեանց: Իսկ ասացեալն Մամգոն ամենայնիւ ջանացեալ զմտերմութիւն ցուցանել առ ապստամբն՝ հաւատարմացաւ նմա որպէս արդարեւ միամիտ գործակից. մինչև հրամայեաց նմա համարձակ մտանել յամուրն և ելանել:

Եւ յետ բազում վստահութեանն, ի միում աւուրց հաւանեցուցանէ զնահապետ ազգին Սլկունեաց ելանել արտաքս յամրոցէն և որսալ երէս. և ի միջամուխ լինել որսոցն՝ դիպեցուցանէ աղեղամբն ընդ մէջ թիկանցն, և կործան յերկիր զարկուցանէ զապստամբն: Եւ ընթացեալ իւրովք արամբքն ի դուռն ամրոցին՝ ունի զբերդն, կապելով զամենայն իւրս որ ի ներքս: Նա և զազգն Սլկունեաց խորհեցաւ բառնալ, և կոտորեաց զամենեւեան. երկուք ոմանք փախստական անկան յաշխարհն Ծոփաց: Իսկ Մամգոն վաղվաղակի զգացուցանէ թագաւորին. ընդ որ ուրախացեալ Տրդատայ, գրէ հրովարտակ՝ իշխել նմա ամենայնի զոր խոստացան, և կարգէ զնա նախարար ի տեղի ապստամբին, անուանելով յանուն իւր Մամգոնեան: Բայց մնացելոցն Սլկունեաց հրամայէ չլնասել:

- 1 Ան չիֆ ընդ
- 1 օքքրս չիֆ որ / Տ չիֆ յոյժ
- 2 ց նահապետի
- 2 խ սղկունեաց
- 3 խ տեսցէ / Ա պահեցէ
- 4 Տլ զմտերմութիւնն [օ զմտերմութիւն]
- 4 c երդման / Հցեոքքրս երդմանցն / ք զերդմանցն / միւսն. երդմանց
- 4 Ա չիֆ և
- 4 ՏԱ զաշնաւորութեանցն
- 4 Հաճեց մամգոն / ք մամգոն / միւսն. մամգոն
- 5 Տ ամենին
- 5 աճեֆ ցուցանել զմտերմութիւն [ճեֆ զմտերմութիւնն]
- 5 Ե մտերմութիւն
- 5 Ե չիֆ ցուցանել / x առ ապստամբին
- 6 խ հրամայէ
- 7 Ա նմա ի բերդն համարձակ մտանել և ելանել / խ համարձակ յամուրն մտանել և ելանել
- 8 Ա վստահութեանց վստահութեանն
- 8 խ աւուր
- 9 խ սղկունեաց
- 9 ոքքրս արտաքս
- 9 քս ամրոցին
- 10 ք էրէս
- 10 աճ ի միջամուխ / Ե ի միջամուխ
- 10 աճեֆ լինելոյ / Ե եղեալ

- 10 Ա որսոյն / լե որսացն
- 10 Հեկ աղեղամբ
- 11 Ա կործանեալ / Հցե կործանէ
- 12 ԱՏ իւրով / ԱՀեկ արամբք
- 12 Ա չիֆ ի դուռն ամրոցին
- 13 խ արս ամրոցին, որ / Տ արսն
- 13 Հե ի ներքսն
- 13 և տե, փխ. նա և / Հ չիֆ նա
- 13 քրս զազգն / խ սղկունեաց
- 14 աճեֆ զամենեւին
- 14 և երուք, փխ. երկուք
- 14 Ա փախուցեալք / խ փախստականք
- 14 Ա չիֆ անկան
- 15 Հաճեֆ մամգոն / ք մամգոն / միւսն. մամգոն
- 15 աճեֆ և, փխ. ընդ որ
- 16 ք չիֆ ուրախացեալ տրդատայ
- 16 c յոյժ ուրախացեալ
- 16 աճե արքայի, փխ. տրդատայ
- 16 a հրովարտաք
- 16 Տ չիֆ զոր խոստացան
- 16 ԱՀվճ որոց, փխ. զոր
- 17 a զնախարար
- 17 Ա խ անուանեալ
- 18 Հաճեֆ մամգոնեան / միւսն. մամգոնեան
- 18 Ա մնացելոց
- 18 ԱՀցե սղկունեաց [ցե սղկունեաց ոչինչ հրամայէ փնասել
- 18 լ սղկունեացն

26

Նահապետիւնի Տրդատ ամենայն Հայաստանօք իջեալ ի դաշտն

- 5 Գարգարացոց՝ պատահէ հիւսիսականացն ճակատու պատերազմի. և ի խառնել երկոցունց կողմանցն՝ յերկուս ճեղքէ զամբօխ թշնամեացն, սկայաբար շահատակելով: Ոչ կարեմ ասել զերագութիւն ձեռնն, որպէս անբաւ ի նմանէ յերկիր անկեալ թաւալալոր խաղային, օրինակ իմն ի գեղեցիկ ցանցորդէ լի ձկամբք յերկիր թօթափեալ ցանցոյն, կայտոէին յերես երկրին: Զոր տեսեալ թաղաւորին Բաւլաց՝ մօտ հասանէ յարքայն. և հանեալ յասպաղինէն գնեղեայ քեմխտապատ պարանն, և կորովութեամբ ձգեալ յետուստ կողմանէ՝ ճահ զիպեցուցանէ յուս ձախակողմանն և յանութ աջակողմանն. զի էր վերացուցեալ զձեռնն ածել ումեք սուսերաւ. և ինքն վառեալ վերտ պահպանակօք,
- 10 ուր ոչ գծէին նետք: Եւ քանզի ոչ կարաց շարժել ձեռամբ զհակայն՝ զլանջօք առ երկվարին. և ոչ այնչափ ինչ շութափեաց մտրակել զերի-
- 15

1 abcdefghijklmnop 26, փխ. 26.

2 gk ի պատերազմին որ

2, lmnop յորժամ, փխ. յորում

3 q արարին

3 Անցե զբազլաց [ցե զբազլաց] թա-
ղաւորն

4 de հայաստանօքս / SՊ հայաստա-
նօք / ի հայաստանաւքն

5 Հ պատահին

5 g հստականացն / ի հստականաց

5 ի ճակատուն

5 kl պատերազմին

6 քցր խառնեալ, փխ. խառնել

6 p յերկոցունց

6 f երկուս / Sl յերկու / p լիք երկուս

6 թ ճեղքեալ

6 l թշնամոյն

7 Հ հակայարար

7 a զերագութիւնն

8 թ լիք յերկիր

8 k անկեալ զի, վաւ թաւալալոր, վեճեղքցր թաւալալոր, թվ զիթա-
ւալ, Հ անկեալ զիթաւալ զլոր, փխ. անկեալ թաւալալոր

9 g աւրինակ / bedef օրինակ իմն
իբրև

9 թ լիք ի (գեղեցիկ)

9 թվ՝ ցանցորդի

9 թ յերկիր

9 SՊ թափեալ [o թաւալեալ]

10 c ցանցուոյն

10 f կայտառին / abcde կայտառային

10 թ լիք երկրին

10 gk թաղաւորն բազայ

11 թ յարքայն հայոց

11 վ՛նո յասպարիզէն / Կ՛abc լիք յաս-
պաղինէն

11 c գնեարդա / k գնեարդաբեմ խտա-
պատ / Հ գնեարդանմիս դապատ

11 Կ՛ab քեմխտապատ / c քեմալթա-
տապատ

12 ԱՊ ձգէ

12 Կ՛cdef կողմանն

12 SՊ ճարպ [k ճարպագեղեցուցան]

13 abcdef ի յուս / վ՛ յուսի

13 Հվ՛ցեկ ձախոյ [l ի ձախոյ] կողմանն
[Հցե լիք կողմանն] / rs ձախակողմնն

13 c յանթու / վ՛nopqr յանթ

13 rs և աջակողմանն / p և յաջակող-
մանն / g աջու կողմանն / k աջոյ
կողմանն / Հ յաջոյ կողմանն

13 gk վերացեալ

14 SՊab զձեռն

14 Հցե գերդ, փխ. վերտ

15 Հցե որ, փխ. ուր

15 ԱՊ ձեռամբ շարժել

15 Հ հակային / Ա զարքայն, փխ.
զհակայն

16 SՊ զլանջիւք

16 Ա երկվարին առեալ / Կ՛ ի երկվարին

16 Ա լիք ոչ

16 Կ՛defg մտրակել

վարն, քան թէ անեակ ձեռամբն ի ներդեայն աճապարեալ սկային, և սաստկութեամբ ուժոյն զիւրեաւ ցանցեալ՝ ի ճահ զիպեցուցանէր զերկ-
սայրին, և ընդ մէջ կտրէր զայրն և զոյգ ընդ պարանոցին զգլուխ
երկվարին:

- 5 Իսկ զօրացն ամենայնի տեսեալ զթաղաւորն իւրեանց և զօրա-
ւորն միջակտուր յայնպիսի ահաւոր բազկէ լեալ՝ ի փախուստ դառ-
նային. զորոց զհետ մտեալ Տրդատ, վարէ մինչև յաշխարհն Հոնաց: Եւ
թէպէտ ոչ փոքր հարուած ենաս զօրացն իւրոց, և բազմաց անկումն
մեծամեծաց, յորում մեռաւ և սպարապետն ամենայն Հայոց Արտաւազդ
Մանդակունի, սակայն Տրդատ անտի ըստ հայրենի օրինին պատանդս
առեալ դառնայ: Որով պատճառաւ միաբանեալ զամենայն հիւսիսի,
հանեալ զօր բազում, գումարտակ արարեալ՝ խաղայ յաշխարհն Պար-
սից, ի վերայ Շապուհ որդւոյ Արտաշէրի, չորս յիւրոցն առնե-
լով զօրավարս, զՄիհրան առաջնորդ Վրաց, վստահացեալ վասն ի
Բրիստոս հաւատոցն, և զԲաղարատ ասպետ և զՄանաճիհր նահապետ
Ռշտունեաց և զՎահան նահապետ Ամատունեաց: Բայց յաղաքս հաւա-
տոցն Միհրանայ և աշխարհին Վրաց ասել կայ մեզ առաջի:

22

Յաղաքս Նուեկի երանելոյ, երկ օրպէս եղև պատճառք փրկութեան Վրաց:

20

Կին ոմն, անուն Նունէ, յընկերաց սրբոց Հռիփսիմեանց ի ցրուե-
լոցն, փախստեամբ հասեալ յաշխարհն Վրաց ի Մծխիթայ, ի նոցա
քաղաքն նախագահ, յոյժ ճգնութեամբ ստացեալ շնորհս բժշկութեան,

1 Ա իսկ ապա, փխ. քան թէ

1 k եթէ / լ թե

1 a ներդէն / Կ՛bcdef ներդէն / rs
ներքէն, փխ. ներդեայն

1 f աճապարեաց

1 gl հակային / p սկայն

2 c զիւրև / Ացլ զիպեցուցանէ

3 ԱՊ կտրէ

3 SՊ և ընդ զոյգ պարանոցին

4 Կ՛cl երկվարին

5 թ զօրաւոր

6 a ի միջակտուր / de այնպիսի

6 npp յահաւոր / թ զարձան

7 թ տրդատայ

7 Կ՛abcf վանէ / k մինչ

8 S հարուածս

8 SՊ իւրոց զօրացն ենաս

9 Ա յորում և մեռաւ / օրցր լիք և

9 Հցե մանդակունին արտաւազդ

10 SՊ հայրութեան [l հայրութեանն]

10 SՊ օրինաց

11 ԱՊ որովք

11 իմ պատճառաւօք / S պատճառաւ

11 թ լիք զամենայն

11 c հիւսիս / Կ՛de հիւսիս / թ
զհիւսիս / Հ զհիւսիսի

13 SՊ զիմեալ ի վերայ

13 Ա իւրեանց / gl իւրոց

14 օրցր զօրաւորս

14 թabcefn զասն առ ի քրիստոսն

15 c զմաճիհր / վլ մանաճիհր

15 S նահապետ աղգին

16 ck ուշտունեաց

16 f լիք և զվահան—ամատունեաց

16 SՀ հաւատոց / f լիք հաւատոցն

18 abcdefghijklmnop 22, փխ. 22.

19 Sl երանելոյ / Հցե երանելոյն

19 Աօ պատճառ

20 f լիք անուն

20 ԱՊ՛ Նունի / թ սրբոյն

20 c հռիփսիմեանց / S հռիփսիմեանցն /
ցե հռիփսիմէի / Հ ի հռիփսիմէ

20 օրցր և ցրուելոցն / Հցե լիք ի
ցրուելոցն

21 թ նոցա (լիք ի) քաղաք

22 a նահազահ / c նահազ

- որով և զբազում ախտաժեստս բժշկեալ, և զլիսովին զկին Միհրանայ առաջնորդին վրաց: Վասն որոյ հարցեալ զնա Միհրանայ, եթէ որով զօրութեամբ առնես զայս սքանչելիս՝ ուսաւ զբարոգութիւն Աւետարանին Քրիստոսի. և ախորժելով լուեալ՝ պատմեաց իւրոց նախարարացն 5 հանդերձ զովեստիւ: Եւ իսկոյն հնաւ առ նա լուր սքանչելեացն, որ եղեն ի Հայս ի Թագաւորն և ի նախարարսն, և զընկերացն երանելոյն Նունեայ. ընդ որ հիացեալ՝ զրուցեաց երանելոյն Նունեայ, յորմէ և ստուգագոյնս ևս տեղեկացաւ զամենայն ոճով:
- Եւ եղև ընդ աւուրսն ընդ այնոցիկ ելանել Միհրանայ յորս. մոլո- 10 բեցաւ ի դժուարս լերանց, խաւարեալ օդով, այլ ոչ տեսանելօք, ըստ այնմ՝ եթէ կոչէ զմէզ բարբառով, և դարձեալ՝ թէ զտիւ ի գիշեր մթացուցանէ: Այսպիսեալ Միհրան ըմբռնեալ խաւարաւ, որ եղև նմա առիթ մշտնջենաւոր լուսոյն. քանզի զարհուրեալ, յիշեաց զոր լուսն վասն Տրդատայ, եթէ ի ճանապարհ ելեալ, կամելով յորս զնալ՝ 15 հասին նմա հարուածք ի Տեառնէ. զոր համարեցաւ, թէ և նմա այնպիսի ինչ գիպելոց է: Եւ երկիւղիւ մեծաւ պաշարեալ, խնդրեաց ազօթիւք՝ լուսաւորիլ օդոյն և դառնալ խաղաղութեամբ, և պաշտել զԱստուածն Նունէի խոստանայր. որում հանգիպեալ՝ կատարեաց զասացեալսն:
- Իսկ երանելոյն Նունէի խնդրեալ արս հաւատարիմս՝ յղեաց առ 20 սուրբն Գրիգոր, եթէ զինչ հրամայեսցէ նմա զործել այնուհետև. քանզի յօժարութեամբ ընկալան Վիրք զբարոգութիւն Աւետարանին: Եւ հրաման ընդունի՝ կործանել զկուռն, որպէս ինքն արար, և կանգնել

- 1 Ե որում, փիւ. որով
1 Աօրգրս լիֆ և (զբազում)
1 ց բազում
1 Ե հիւանդս, փիւ. ախտաժեստս
2 Խ առաջնորդի
2 Խ հայցեալ միհրանայ զնա
2 ցի թէ / Լ թե
3 Խ ուսոյց
5 Տ ի նա / Խ որբ
6 քգր ի Թագաւորսն
6 ԱՆ լիֆ և զընկերացն—նունեայ
6 վճա՝ յընկերաց / օրգրս զընկերաց
7 Խվ՝ լիֆ զրուցեաց / օրգրս լիֆ զրուցեաց երանելոյն նունեայ
7 Տեկ երանելոյն
7 Տ որով, փիւ. յորմէ և
8 ՏՆԺԵՖ ստուգագոյն
8 Հվ՝ Խ տեղեկացեալ
9 Տ յորսս
10 Խվ՝ տեսանելովք / վոքգրս տեսանելեալ
11 ՏՆ թէ... թէ
11 Բ զտիւ և զգիշեր
11 օ զտիւ որպէս զգիշեր
12 Ն դարձուցանէ, փիւ. մթացուցանէ
12 Ե և այսպիսեալ / ՏՆ այսպիսի / 9

- այսպիսեաց / Ե այսպիսեայ եաւ
12 Ա միհրանայ
12 Տց խաւարաւ [Հց լիֆ խաւարաւ]
12 Տ լուսաւ [օ լիֆ]
13 Տ լուսաւ [օ լիֆ]
14 Ա թէ
14 Տ եթէ կամեցաւ ճանապարհորդել յորս [օրգրս յորսս] հասին
14 Խվ՝ ել
14 ՏԵԿԵԴԵԼ լիֆ զնալ
15 Տ թէ
15 Աօրգրս այսպիսի
16 Ե երկիւղածիւ, փիւ. և երկիւղիւ
17 Ե լուսաւորել
17 ց աւուրսն / Ե օդոյն
17 Տ լիֆ և (պաշտել)
18 օրգրս լիֆ խոստանայր [ո լուս. աւելացում]
18 Ա կատարել / Լ զասացեալսն
19 ՏՆ երանելոյն [ց երանելոյն]
19 Հ այրս
20 Ժ զլ՝ Խինչ. լիֆ հրամայեսցէ
20 Ա լիֆ նմա
22 ԵԺԵՖ զկուռն / ցե զկուռն
22 ԱՆ զպատուական կանգնել զնշան խաչին

- զպատուական նշան խաչին մինչև ցօր տալոյ Տեառն հովիւ յառաջնորդութիւն նոցա: Եւ իսկոյն կործանեաց զամպրոպային պատկերն Արամազդայ, որ կայր մեկուսի ի քաղաքէն, զետոյն հօգոր ընդ մէջ անցանելով. զոր սովոր էին երկրպագել այգուն այգուն ի տանեաց 5 իւրաքանչիւր, զի հանգէպ նոցա երկէր. իսկ եթէ որ զոհել կամէր՝ անցեալ ընդ գետն առաջի մեհենիցն զոհէր:
- Բայց ի վերայ նորա յարեան նախարարք քաղաքին, եթէ ում արդեօք փոխանակ կուցն երկրպագեմք. ուսան՝ եթէ նշանի խաչին 10 Երկիւղ կուտէ քաղաքին, մեկուսի բաժանեալ և նա փոքրագոյն գետով: Եւ երկրպագեցին ամենայն բազմութիւնն ընդ առաւօտն նոյնպէս ի տանեաց իւրաքանչիւր: Բայց յորժամ ելեալ ի բլուրն տեսին փայտ կոփեալ, ոչ ճարտարաց ինչ զործ՝ յովովք քան զսակաւս արհամարհեցին, իբր թէ այնպիսեալ լի իցէ ամենայն անտառն նոցա, և թողեալ 15 ի բաց գնացին: Իսկ բարերարին Աստուծոյ նայեցեալ ի գայթակղութիւն նոցա՝ առաքեաց յերկնից սիւն ամպոյ, և լցաւ լեռանն բուրմամբ թիւն նոցա՝ առաքեաց յերկնից սիւն ամպոյ, և լցաւ լեռանն բուրմամբ 20 յովովք, և ծագեաց լոյս փայլաւորութեամբ խաչի, ըստ ձեռոյ և չափոյ յովովք, և ծագեաց լոյս փայլաւորութեամբ խաչի, ըստ ձեռոյ և չափոյ փայտեղինին, և կալով ի վերայ նորա հանդերձ երկոտասան աստեղօք. յոր ամենեցուն հաւատացեալ՝ երկրպագեցին նմա: Եւ յայնմ հետէ զօրութիւնք բժշկութեան կատարէին ի նմանէ:

- 1 քրս մինչ / Ա լիֆ մինչև
1 Ե ցաւրն / օրգրս լիֆ ցօր
1 ԱՆ տեսան նոցա հովիւ յառաջնորդութիւն / ՀՆ լիֆ տեսան
1 Բ հովիւ և առաջնորդ նոցա
3 Ե որ գետոյն
4 Ա անցելոյ
4 Հց այգոյն այգուն
6 օրգրս մեհենին
7 Տ նոցա / Խ ի նոցա վերայ
7 օ յարեան արք նախարարք
7 Ժ թէ
7 Տ զով, փիւ. ում
8 ԵԺԵՖ արդեօք / միւսն. արդեալք
8 Ա թէ / Ե զնշան
8 Խ խաչիս
9 ԱՆվ բլրին
10 Տ կողմանէ, փիւ. կուտէ
10 Ե քաղաքէն
10 Ա բաժանելով
10 Ա գետովն
11 Հեկ լիֆ և
11 Ե երկր պագեցին
11 ք բազմութիւն
11 ԱՆ երկրպագեցին ընդ առաւօտն ամենայն բազմութիւնն [Բցե բազմութիւն] նոյնպէս
12 Ա ելին

- 12 Ա գտին, փիւ. տեսին
13 Ա ճարտարի
13 Խ լիֆ ինչ զործ
14 Ա այսպիսեալ / Խ այսպիսեալ
14 ԱՆ նոցա ամենայն անտառն [ցլ անդառն] և
14 քգրս անտառ
14 ԺԵՖ լիֆ և թողեալ ի բաց գնացին
15 Ա ի գայթակղութիւնս / ց ի գայթակղութիւն
16 ց լիֆ յերկնից
16 Ա ամպեայ
16 Ա լցոյց
16 Ա զլեռն, Հցե լեռն
17 ՎՄՐՏ անուշահոտութեամբ / օ անուշահոտութեան
17 Ա սաղմոսերգութեան
18 Խ լիֆ յովովք
18 Ա խաչին / օրգրս լիֆ խաչին
18 Ա խաչի և ըստ ձեռոյ
18 քգրս լիֆ և (չափոյ)
19 Ե փայտեղէնին
19 Ե լիֆ և
19 Խ կացեալ
19 Հեկ լիֆ հանդերձ
19 ք աստեղօք
20 ԺԵ երկրպագին
21 Ե կատարին / Եց կտրին

Իսկ երանելին Նունէ եւ գնաց անտի աշակերտել և դայլ ևս գաւառսն Վրաց յանապակ լեզուէն, շրջելով անպաճուճաբար և առանց աւելորդաց, օտարացեալ յաշխարհէ և որ ի սմա. կամ թէ ճշմարտագոյն ասել՝ ի խաչ ելեալ, ի կրթութիւն մահու զկեանսն առնելով, 5 բանիւ վկայ Բանին Աստուծոյ, և յօժարութեամբն իւրով որպէս արեամբ պսակեալ: Զոր համարձակիմ ասել, առաքելունի եղեալ քարոզեաց ի Կարճաց սկսեալ առ դրամբք Ալանաց և Կասբից մինչև ի սահմանս Մասթթաց, որպէս ուսուցանէ քեզ Ազաթանգեղոս: Բայց մեք դարձցուք անդրէն ի պատմութիւն Տրդատայ յարձակմանն ի Պարսս:

10

ԶԷ.

Պարտումն Շապեոյ ևս տկամայ ենգանդուրիւն ընդ ձեռամբ մեծին Կոստանդիանոսի: Եւ Տրդատայ ունել զԵկրասան, ևս գալ ազգականացն. ևս թէ յայնժամ եղև գիւս փրկական փայտին:

Բայց Տրդատայ թէպէտ և զյաղթութիւն ստացեալ էր, այլ ի 15 հարկանելոյ զօրուն և ի բազում անկելոց նախարարացն՝ զանգիտեաց ինքեամբ յատուկ մարտնչել ընդ Շապեոյ, մինչև եհաս բազմութիւն զօրուն Հռոմայեցւոց, որք ընդ Ասորեստան յարձակեցան. և ի փախուստ զՇապուն դարձուցին, յաւարի զամենայն երկիրն առեալ: Բանդի և Տրդատ միահամուռ իւրովքն, և որք ընդ իւրովքն էին զօրքն, 20 ընդ հիւսիսային կողմանս իշխանութեանն Պարսից գիմեաց տարեկան չուաւորութեամբ:

- 1 Խ նունի գնաց / ՏԼ չիք անտի
1 ԽՎտօրգրս չիք և
1 ԱԽ գաւառս
2 Ե յանապատ, փխ. յանապակ
2 Ե անպաճոյճաբար
3 abde յաշխարհի / ԽՂ՝ աշխարհի
4 Խabc չիք ի (կրթութիւն) / def կրթութեամբ
4 Խ զկեանս
5 Ա. վկայեալ
6 Աձ համարձակիմ / միւսն. համարձակիմք
7 ԱԽՎ ի կարճից
7 Խ չիք և կասբից
8 որքրս ցահմանս
8 Հbcdefցլ մազթիաց / ոս մասքութեաց
8 Բ չիք բայց մեք—ի պարսս (Տ. 9)
9 abdef չիք անդրէն
9 abde ի պատմութիւնս փան յարձակելոյն տրդատայ / Ե ի պատմութիւնն
9 Խ յարձակման
9 Ե ի պարս
10 abefgkօրգրս ԶԷ, փխ. ԶԷ.
11 քգրս կատարուեմ, փխ. պարտուեմ
11 ց շապուն / Հցե հնազանդիլ

- 12 ցե կոստանդինու / Լ կոստանդիանու
12 ad զերկրատան / Ե զերկրական / Լ զերկրատան / քգրս զէգրատոն
12 ց ազգականաց
13 Լ փրկչական
13 ԱԽ խաչին, փխ. փայտին
14 Լ թեպէտ
14 ցքրս յաղթութիւն
14 Խ չիք էր / Ա չիք այլ
15 Հ անկանելոյ, փխ. հարկանելոյ
15 ցեկ անկելոյ
16 ք յատուկ ինքեամբ
16 Հ մարտնչիլ
16 Ա եհան, փխ. եհաս
16 Ա զբազմութիւն
17 Ե զօրսն / Խ ի հռոմայեցւոց
17 abe ըստ, փխ. ընդ
17 d յասորեստան
17 Խ ի փախուստն / Ե չիք ի (փախուստ)
18 Վճ զշապեոյ / Լ զշապեոյ
18 Տ ի փախուստ շապեոյ՝ դարձան և յաւարի առին զամենայն երկիրն
19 ab իւրովք
20 Հցցք իշխանութեան
21 Ա չուաւորութեամբ

Յայնժամ գայ առ նա ազգականն իւր և հարազատ Կամար, առաջին որդի Պերոզամատայ: Այս Պերոզամատ է այն տղայն, որ ի կոտորելն Արտաշրի զցեղն Կարենեան Պահլաւին, փախուցեալ Բուրգայ ապրեցուցանէր: Որոյ հասեալ յերիտասարդութիւն՝ ի պատիւ հօրն և ի վերայ զօրուն կարգի յԱրտաշրէ, առ ի պատերազմել ընդ խուժաղուժ ազգան ընդ այնոսիկ, նենգութեամբ խորհեալ արկանել զնա ի ձեռս բարբարոսաց: Որոյ եղեալ այր բաջ՝ սքանչելապէս մղեաց զպատերազմունս. և ի պարտել զՎզըրկն որ անուանէր Խաքան, նուաճեալ տայ զգուստը իւր նմա կնութեան. նա և այլ կանայս առեալ, զմերձաւորս Արտաշրի, և բազում որդիք եղեալ, զօրացեալ բռնութեամբ ունի զկողմանսն զայնոսիկ. թէպէտ և էր ի համար Արտաշրի՝ այլ ոչ տեսանէ զնա: Եւ ի մեռանելն Արտաշրի ոչ հնազանդի որդւոյ նորա Շապեոյ. և ի մարտնչելն ի բազում պատերազմունս յաղթէ, և ի մտերմացն Շապեոյ զեղակուր եղեալ մեռանի: 15 Առ նովիմբ ժամանակաւ այլ ոմն կացեալ Վզըրկ Խաքան, որ թշնամութեամբ ընդ Կամարայ որդւոյ նորա վարէր: Իսկ Կամարայ դժուարին վարկուցեալ ի մէջ երկուց հօր թագաւորաց ընակել թշնամութեամբ, մանաւանդ զի և եղբարքն ոչ միարանեցան ընդ նմա՝ խաղացեալ ամենայն ընտանեօք իւրովք և աղխիւ գայ առ Տրդատ մեր 20 թագաւոր, եղբարք նորա առ Շապուն երթալով: Այս Կամար ահագին

- 1 ցեկ նա հարազատ իւր և ազգական Կամար / քրս ազգական
1 Հ չիք իւր և հարազատ
2 որքրս որդին
2 օգրս պերոզամատայ, փխ. պերոզամատ
2 Ե պերոզամատան, Հ պերոզամատան, փխ. պերոզամատ է այն
2 acdefց տղայ
3 ց ի կոտորեալն / abe զցեղ
3 Խe կարենեան / միւսն. կարենան
3 bcdef պահլաւին
3 Հցե բուզրայ / ք բուզրին
4 Խ չիք և
5 օրգրս զօրու
5 abdef պատուել, փխ. պատերազմել
6 քգրս չիք ընդ խուժաղուժ
6 Ե զայնոսիկ, փխ. ընդ այնոսիկ / Ա չիք ընդ այնոսիկ
6 Խ խորհել [Հ խորհել էր] նենգութեամբ / Տ խորհել / Ա չիք խորհել: Ուղղում ենք խորհեալ
7 Ե այր եղեալ
7 ՏԽ զպատերազմունսն
8 Խ ի պարտելն
8 Ա զվզըրկն / Հցլ զվզըրկն
8 de անուանել / Վճ՝ խաքան
8 Ա տայր
9 Խ գուստը իւր տայ / Ե զգուստը

- 9 օրգրս ի կնութեան
9 Ե չիք նա և այլ—արտաշրի (Տ. 10)
9 abde առնոյր / Բ առնէր
10 a զօրացեալք
11 օգրս է / Աք չիք էր
12 Ա շապեոյ որդւոյ նորա
13 Լ պատերազմունսն
13 ԱԽ ի մտերմաց
14 Հ մեռանիլ / Վ սատակեցաւ, փխ. մեռանի
15 etw այլ, փխ. առ
15 Ա նովին [Ե նորին]
15 Աձեկ կացեալ / միւսն. կեցեալ
15 Հցլ վզրդ / a վզըրկն / bcdef վզըրկ
15 օրգրս խաքան
16 de վարիւր
16 Ե ընդ, փխ. իսկ
17 Վ դժարին
17 ԱԽ հօրաց
17 Ա չիք թագաւորաց
17 Հ բնակիլ
18 Հցե չիք զի
18 Խ եղբարք [Ե եղբայրք] նորա ոչ
19 Խ ընտանեօք [ց ընտանեօք, Լ ընտանաւք] և աղխիւ իւրով գայ
19 Տc ընդանեօք
19 օրգրս չիք և աղխիւ / յ աղխիւ
20 abde եղբոր / cf եղբայրն
20 օրգրս կամարայ

քաջութեամբ նահատակեալ առ հարբն ի պատերազմունս, ի շահատակին իւրում հարկանի յուսմանէ սակերը զգլուին. և վերացուցեալ մասն ինչ յոսկերէ սկաւառակին, բժշկեալ ի դեղոց, պակաս գոլով բոլորութիւն գազաթանն՝ անուանեցաւ Կամսար այնր աղագաւ:

- 5 Բայց Տրդատայ իւր հաստատեալ գեթնպարսպեանն եկրատան, երկրորդ և վերակացուս յինքնէ թողեալ՝ դառնայ ի Հայս, ընդ իւր ածելով զԿամսար ամենայնիւքն: Քանզի Շապուհ աղաչեաց զյաղթողն Կոստանդիանոս՝ խնդրել զհաշտութիւն և հաստատել զխաղաղութիւն մշտնջենաւոր. զոր արարեալ սրբոյն Կոստանդիանոսի, յետ այնորիկ առաքեաց զՀեղինէ զմայր իւր յերուսաղէմ ի խնդիր պատուական խաչին. զոր և եգիտ իսկ զփրկական փայտն հանդերձ հինգ բեռօքն, ի ձեռն Յուդայի հրէի, որ ապա եկաց եպիսկոպոս յերուսաղէմ:

ԶԸ

- 15 Կապուսմն Աիկիանոսի, եւ փոխումն արհւենացն ի Հոռմէ, եւ օրնել Կոստանդիանոսի:

- 20 Ի բառնալն Աստուծոյ զբռնաւորան ամենայն յերեսաց Կոստանդիանոսի՝ մեծարեաց նա զԼիկիանոս մեծութիւն յոյժ, և ետ նմա ի կնութեան զըրոյր իւր ոչ համամայր, ծիրանօք և պսակաւ կայսերական զարդարեաց զնա, և յերկրորդականս հասուցեալ պատիւս՝ արքայ ամենայն արեւելից կացոյց: Բայց զոր աստուածային բանն առ երբայեցիսն

- 1 օ՛ հարբն
2 Ե իւրումն / Ե յուսման
2 abcd գլուին / չեւ վերացեալ
3 Ա գտաւ, փիւ. գոլով
4 Հցեկ գազաթան
4 abcde այնորիկ
5 օ տրդատ
5 Տ հաստատեալ իւր
5 Ե զթին պարսպեանն, փիւ. գեթնպարսպեանն
5 d երկրատան / ցլ եգրատան
5 «Եկրատան, երկրորդ...» Կեսադրուրիւնն ուղղել ենք լուս նոր. Բիւզ.
6 Հցեկ լիւ և / Խ վերակացու
8 Տ զկոստանդիանոս զյաղթողն
8 Ե խնդրել զխաղաղութիւն և զհաշտութիւն / Վարդգէս խաղաղութիւն
8 Ե լիւ և
8 Ա լիւ հաստատել / Ե հաստատեալ
9 Ա արար իսկ սուրբն
9 abcd Կոստանդիանոս
9 Ա օ այնորիկ
10 abcd գեղնէ / d գեղնէ / Ե զհեղնէ / օրգրս զհեղնէ
10 Խ զմայր իւր զհեղնէ [Լ հեղնէ]
11 Խօրգրս լիւ և

- 11 օրգրս եգիտ յերուսաղէմ իսկ
11 abcd զփրկական / Ե զպատուական, փիւ. զփրկական
12 Տ Խ լիւ ի ձեռն—յերուսաղէմ
12 Ե լիւ եկաց
12 Ե երուսաղէմ
13 abcd օրգրս ՏԵ, փիւ. ՏԸ.
14 Ա օ պարտումն, փիւ. կապումն
14 Ե լիւ ի խնդիր
14 Ե յարքունեացն / Ե արքունեաց
14 Հեցեկ զկոստանդիանոսի / Ե Կոստանդիանոսի պօլիս
16 Ա ի բառնալ... զբռնաւորս
17 Ա զլիկիանէ, Հցեկ զլիկիանէ / Ե զլիկիանէ
17 Տ նմա կնութեան / Ե լիւ կնութիւն
18 Ա ծիրանեալ / Ե ծիրանօք / Լ ծիրանիք
18 Ա լիւ կեսարական
19 զլ յերկրորդական / Հեկ երկրորդական
19 Խօրգրս պատիւ
19 Ե հաստուցեալ, փիւ. հաստուցեալ
20 Հցեկ արեւելեաց
20 Ա աստուածային բան
20 Տ Խ երբայեցոյ / Ե հերբայեցիսն

- անհնարին համարեալ, չարութեանն փոփոխումն՝ նոյն և աստանօր պատահի. ընձու անկարելի է զխայտուցան փոխել, և եթովպացոյ զթխութիւն, նոյնպէս մարդոյ ամպարշտի՝ զբարսն: Քանզի սա նախ առ ի հաւատսն գտանի դրժող, և երկրորդ առ բարեգործն իւր ապստամբ: Յարոյց հալածանս եկեղեցոյ, և նենգութիւն գաղտնի ընդդէմ Կոստանդիանոսի. նա և չարիս բազմազանս հասոյց ամենեցուն, որ ընդ իւրով իշխանութեամբն էին, ցանկասէրս այս և զարշելի ալեօր, ներկածոյ ունելով զհերս. որ և զկին իւր ի մեծ նեղութիւն արգել, սակա տարփութեան երանելոյն Գլափիւռայ, վասն որոյ սպան զսուրբն Բասիլիոս Ամասիոյ Պոնտացոց եպիսկոպոս:

- Եւ իբրեւ յայտնեցաւ դաւն, և զիտաց եթէ նմա լուռ ոչ լինի Կոստանդիանոս՝ ժողովեաց զօրս ընդդիմանալ պատերազմաւ: Եւ ցրտացեալ ի սիրոյն Տրդատայ մեր թագաւորի, ակնածէր որպէս արդարեւ ի թշնամոյ. քանզի զիտէր եթէ ատելի է արդարոյ ամենայն ամբարիշտ: Իսկ իբրեւ եկն յաղթողն Կոստանդիանոս՝ մատնեաց Աստուած ի ձեռս նորա զԼիկիանոս. յոր խնայեալ որպէս ի ծերունի և ի քեռայր՝ ետ տանել ի Գաղղիոս հանդերձ երկաթի կապանօք, զնել ի մետաղս, զի աղօթեացէ առ Աստուած, որում մեղան, թերեւ երկայնամիտ լիցի առ նա: Եւ ինքն հանդերձ որդւովքն մի թագաւորութիւն զՀոռմայեցոցն

- 1 Ա համարեալ լինել [de լինի]
1 Խdef չարութեան
1 Խ փոխումն / Ա նոյնպէս
2 Ա պատահէ
2 Ե անհնարին, փիւ. անկարելի
2 Ա զխայտուցն [Ե զխայտուց]
2 Ե եթովպացոյ / Ե եթովպացոյ
3 abcd օթխութիւնն
3 abdef նոյնպէս և / Խ այսպէս և / օրգրս որպէս, փիւ. նոյնպէս
3 defg ամբարշտի
3 Տ Խ լիւ սա / Հ լիւ օրգրս լիւ առ
4 Ե ի հաւատս / Ա Խ լիւ ի (հաւատսն)
4 Հեցեկ օրգրս զժող / Ե զժող
4 Խ լիւ և
4 Հեկ բարի գործն, փիւ. բարեգործն
5 Խ յարոյց և
5 Ե նենգութեամբ
6 Ե զչարիս
6 Տ Խ ամենեցուն հասոյց
6 օրս իւրեալ / օ իւրեալ
7 Խabc իշխանութեամբ
7 Ե արեւոր / Ե արեւորս
7 Տ Խ ներկուածոյ
8 Ե զկին, փիւ. զկին
8 Խabcd օրգրս տարբութեան [Ե թարփութեան] Հ արփութեան / Ե լիւսն.
9 Վabcd գլափիւռայ / Ե գլափիւռայ
9 de գլափիւռայ / Կ գլափիւռայ / Խ

- գլափիւռայ / Վ գլափիւռայ / Վrs
գլափիւռայ / օրգր գլափիւռայ
9 Ե հսպան / de հսպան
9 Խ լիւ զսուրբն
9 Ա վասիլէոս / Խ զբասիլիոս
10 Ե ամասիայ / Ե ամասոյ, Գ ամասոյ,
Խ ամասիոյ, փիւ. ամասիոյ
10 Ե լիւ պոնտացոյ
11 Խ լիւ և (Երեւ)
11 Ե դաւն, փիւ. դաւն
11 Ե զիտաց / Հ լիւ և (զիտաց)
11 Տ թէ
11 Խ կայ [փիւ. լինի] երանելին Կոստանդիանոս
12 de զգորսն
13 Խ ի տրդատայ սիրոյն
13 Խ մերոյ / Կdekl թագաւորին
13 Ա լիւ ակնածէր
14 Ե ի թշնամոյն / Ե լիւ ի (թշնամոյն)
14 Ա թէ. . արդարոյն
14 Խ ամենայն արդարոյն
16 Ա զլիկիանէս / Խ զլիկիանէ / Ե զլիկիանէս
17 Ա Խ զաղղիոս / Ե Խ զաղղիոս / Ե ի Կաղղիոս / օ ի Կաղղիոս / Ե ի Կաղղիոս (Այստեղ յաղարտւեալ են Կաղղիոսի համակառնութեան ընդդէմը):
19 Խ նմա, փիւ. նա
19 Խabcd օրգր / Գ օր / օրգրս մին
19 Ա թագաւոր հոռմայեցոց

ցուցեալ՝ զքսանեմեակն ի Նիկոմիդացւոց բաղաքին կատարեաց: Զի ի
չորրորդ ամէ հալածանացն սկսեալ թագաւորել մինչև ցերեքտասանե-
րորդ ամն խաղաղութեան, զոր և այսօր տօնէ աշխարհ:

- Եւ ոչ պարտ վարկուցեալ ի Հոռոմ դառնալ, այլ ի Բիւզանդիոն
5 անցեալ՝ հաստատէ զարքունիսն, յանրջական իմն նախատեսութեանց
հրամայեալ. դերասպայծառս իմն առնելով շինուածս, հնգապատիկ յա-
ւելեալ մեծացուցանէ: Քանզի ոչ ուրուք մեծի թագաւորի կայր ի նմա
ձեռնարկութիւնք այնպիսիք, բայց ի սակաւուց ինչ իրաց, որպէս
տիեզերակալին Աղեքսանդրի Մակեդոնացւոյ, յորժամ անտի ընդգէմ
10 Դարեհի սպառազինեցաւ, և սակաւ այնորիկ շինեաց ի յիշատակ իւր
զասացեալն Ստրատիգին. բանզի ի նմա զպատերազմականսն յօրինեաց
զկազմութիւն: Զոր յետոյ Սեւերիոս արքայ Հոռոմայեցւոց նորոգեաց. և
ինքն շինեաց զբաղանիսն ի տեղոյ սեանն, որ ունէր ստորագիր խոր-
հրդական անուն Արեգակն, ըստ Թրակացւոց բառի Զեքսիպոն, որոյ
15 կոչմամբ յորջորջեցան և բաղանիքն: Սա շինեաց և զտեսարանն և զգա-
զանամարտկացն և զխաղաղկացն, և զձիւրնթացսն ոչ կատարմամբ: Այլ
Կոստանդիանոսի ամենապատիկ յարգարեալ՝ անուանեաց նոր Հոռոմ.
այլ աշխարհ կոչեաց. զնա Կոստանդիանոս քաղաք: Ասեն և զայս, եթէ
զաղտնի ենան ի Հոռոմայ զասացեալն Պաղադիոն քերածոյ, և եզ զնա
20 ի Փորոնին ներքոյ սեանն, որ առ ի յիւրմէ կանգնեալ: Բայց այս մեզ
անհաւատալի է, այլոց՝ որպէս կամք իցեն:

- 1 խ ցուցանել
1 Ե ի Նիկոմիդացւոց / d ի Նիկոմի-
դացւոց
2 խ ամէն սկսեալ հալածանաց և թա-
գաւորել [k թագաւորեալ]
2 ef լիթ թագաւորել
2 Ա յերեքտասաներորդ / խ ցերեք-
տասան
4 Ե վարկու ցուցեալ
4 Ա դառնալ ի հոռոմ
4 c ի Բիւզանդոն / abdef ի Բիւզանդիոն
5 Վա հաստատել
5 Ա տեսութեանց նախատեսութեանց
6 c զշինուածս
6 Ա Նիկոմիդիոն / ռ հնգապատիկս
7 Կ²abdef ուրեք
8 abcefk յայնպիսիք / միւսն. այսպի-
սիք
8 del բաց / SՊ ի սակաւ
8 խ որպէս ի տիեզերակալին
10 pgrs յիշեաց, փխ. շինեաց
10 SՊ լիթ ի (յիշատակ)
11 Ա զստրատիգին / խ ստրատիգին
11 ֆր պատերազմականս
12 abede զկազմութիւնն / խ սեւերոս
13 opgrs ունի / Ե լիթ ունէր
14 c արեգական / Ա բարբառի

- 14 c զքեսիպոն, որ / ցլ զքեսիպոն / Հե
զեկսիպոն
15 Հե կոչմամբն / խ յորջորջեցաւ
15 c զտեսարան
15 Ա²rs զգազանամարտն [d զգազա-
նամարտն] / op զգազանամարտ / q
զգազանամարտ
16 Աopgrs լիթ և (զխաղաղկացն)
16 Ա խաղաղկաց / վ²opgrs խաղաղկացն
16 o զձիւրնթացն
17 Sck Կոստանդիանոս
17 Ա յօրինեալ, փխ. յարգարեալ
17 S յարգարեաց և անուանեաց
18 S իսկ, փխ. այլ
18 խbdefopgrs Կոստանդիանոս / Հ Կոս-
տանդ պօլիս / ցկ պօլիք [լ պաւ-
ղէք], փխ. քաղաք
18 Ա թէ
19 Հabdefgk ի հոռոմէ / cl ի հոռոմէ
19 abdef պալադիոն / ce պալադիոն
20 խ² փարոնին / վ²opgrs փորանին
20 SՊ լիթ որ
20 c առ իւրմէ / խSd գառ ի յիւրմէ
[խ յիւրմէն]
20 ոօpgrs կանգնեալն
20 խ այլ, փխ. բայց / Ա լիթ բայց
21 k իցէ

Յաղագս Արիոսի չառափառի, և ժողովոյն որ եղեւ վասն նորա ի Նիկիա,
և սփանչեցան որ երեւցաւ ի Գրիգորիոս:

- Ընդ այն ժամանակս երեւցաւ Արիոս աղեքսանդրացի, որ ուսոյց
5 չարաչար ամբարշտել, ոչ գոլ զՈրդի հաւասար Հօր, և ոչ ի ընութենէ
և յէութենէ Հօր. և ոչ ծնեալ ի Հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս, այլ
օտար զոմն և արարած և կրտսեր, և յետ ժամանակի գոյացեալ. որ ըստ
արժանեաց իւրոց ամբարիշտս այս Արիոս ի վարչելիսն ընկալաւ
զսատակումն: Վասն որոյ ել հրաման յինքնակալէն Կոստանդիանոսէ՝
10 ժողով լինել բազմութեան կալիսկոպոսաց ի Նիկիա Բիւթանացւոց: Եւ
ժողովեցան Բիտոն և Բիկենդ երիցունք ի Հոռոմ քաղաքէ, ձեռնարկու-
թեամբ սրբոյն Սեղրեստրոսի, Աղեքսանդրոս Աղեքսանդրի, Եւստաթիոս
Անտիոքայ, Մակարիոս Երուսաղէմի, Աղեքսանդրոս Կոստանդնուպօլսի
կալիսկոպոսք:
15 Յայնժամ դայ հասանէ հրովարտակ ինքնակալին Կոստանդիանոսի
առ մեր արքայն Տրդատ, զի զսուրբն Գրիգոր առեալ ընդ իւր ի ժո-
ղովն երթիցէ. զոր ոչ առ յանձն Տրդատ: Քանզի լուեալ էր զինամե-
նալն Շապհոյ ընդ Հնդկաց թագաւորին և ընդ արեւելեանն խաքանայ,
և զգորավարելն Ներսէհի, որ և թագաւորեաց ամս ինն, և Որմզդի, որ
և զգորավարելն Ներսէհի, որ և թագաւորեաց ամս երիս նահատակութեամբք: Եւ ի կաս-
20 ապա և նա թագաւորեաց ամս երիս նահատակութեամբք: Եւ ի կաս-
կածի եղեալ, զի մի արդեօք պայմանին ստիցէ ըստ սովորութեան
հեթանոսութեանն՝ վասն այնորիկ ոչ եթող առանց իւր զաշխարհս:

- 1 abcefgkopgrs ԶԶ, փխ. ԶԹ.
3 Խ որք
3 opgrs ի գրիգորիս
4 c լիթ որ
5 և հաւասար ընդ հօր
5 խ հօր և յէութենէ և
6 Հ ծնեալ ծնեալ
7 ցլ աւտար
7 Հօր ոմն
7 Ա կրտսեր
9 SՊc զսատակումն
9 d ինքնակալէն
10 de լինիլ
10 ցկ բութանացւոց
11 abdef բիտոն, խ²վ բիկտոն, վ²ոօp
grs բիկոն
11 Ա բեկենդի [f բեկենդ] / ցլ բիկէնտ
11 a լիթ ի (հոռոմ)
11 Հ ձեռնարկութեամբ, փխ. ձեռնար-
կութեամբ
12 խ լիթ սրբոյն
12 Հbce և ստաթէոս
13 ցլ Կոստանդիանոս պօլիս [լ պաւղիս] /
Հ լիթ Կոստանդնուպօլսի

- 14 Segk կալիսկոպոս
15 Ա լիթ հասանէ
15 Ախ լիթ Կոստանդիանոսի
16 Հցկ լիթ զի զսուրբն—յանձն տրդատ
(s. 17)
16 լ գրիգոր ընդ իւր առեալ
16 bdef էառ / լ առեալ
17 cgl զինամենալն / միւսն. զինա-
մանալն
18 abefl արեւելեան / Հedg արեւելեան
19 Կ²bdef զգորավարէն
19 bdef և նա թագաւորեաց / k լիթ և
20 Ե լիթ ապա
20 d երեք
20 opgrs լիթ նահատակութեամբ
21 SՊd արդեւք / c արդեւք / Հվցլ
երեք, փխ. արդեօք
21 a պայման ի նա տեսցէ, փխ. պայ-
մանին ստիցէ
21 (a)bdef ստեսցէ
21 ք ընդ, փխ. ըստ
22 Հfgk հեթանոսութեան
22 Ախ այնորիկ
22 խ զաշխարհս առանց իւր

բարձր քանդակաւ, ի համար քեռ իւրոյ խոսրովիդխտոյ, և գրեալ ի նմա զյիշատակ իւր հելլենացի գրով:

Բայց սրբոյն Գրիգորի դարձեալ ի նոյն լերինս՝ ոչ ումեք յետ այնր յաւելոյր երեւել մինչև ցվախճան:

ՂԱ.

5

Յաղագս մանուսկր Գրիգորի և Արիստակեայ, և քէ է՛ր աղագաւ կոչի լիաւնն՝ Մանեայ այրէ:

3 Եթն և ի տասներորդի ամի թագաւորութեանն Տրդատայ գտար նստեալ յաթոս սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի զհայրն մեր Գրիգորիոս և ըստ Աւետարանի ծնող: Յետ լուսաւորելոյ զամենայն Հայս լուսով աստուածգիտութեան, և ջնջելոյ զխաւար կռապաշտութեանն, և ընդ զամենայն կողմանս եպիսկոպոսօք և վարդապետօք՝ սիրեաց զլերինս և զամայութիւն և զհանդարտութեամբ մտաց յինքեան կեալ, որպէս զի խօսեցի ընդ Աստուծոյ անդրադապէս. փոխանորդ իւր թողով զորդի իւր զԱրիստակէս, ինքն կալով ի գաւառին Դարանաղեաց, ի լերինն Մանեայ այրս:

Այլ տասացուք, թէ է՛ր աղագաւ կոչի Մանեայ այրը: Քանզի էր կին ոմն անուն Մանի, յընկերաց սրբոց Հռիփսիմեանց, որպէս զնունէ

- 1 Հցե բարձրաւորակաւ, վլ բարձրաւորակաւ, փխ. բարձր վանդակաւ
- 1 Ա քանդակովք
- 1 Հ քեռն
- 1 օրգրս և գրեալ զյիշատակ իւր հելլենացի գրով ի նմա
- 4 Ա յաւել
- 4 Հ երկիւ
- 4 Ա ի վախճան,
- 5 abfgekgrs ՁԷ, փխ. ՂԱ.
- 6 Հabcde մանուսկր
- 6 ա լիֆ և
- 6 Հֆ արիստակեայ / ցլ առիստակեայ / Է առիստակեայ / միւսն. ռըստակեայ
- 6 Լ եթէ / ֆ լիֆ Թէ
- 6 վ՛ Եր, փխ. Է՛ր
- 6 քրս լեան կոչի / cdֆցե լեան / օգ լիֆ լեան
- 7 ֆ այր
- 8 ա յեթն և տասն / Ե յեթնևտասն / Ե յոթն և տասն / de յեթն և տասներորդի / ց յեթնևտասներորդ / ցլ յեթն և ի տասներորդ / Է յեթն և ի տասներորդի / քրս յեթն և ի տասներորդի
- 8 ֆցեթ Թագաւորութեան
- 9 Խ Թագէի
- 9 ՏԽ գնախահայրն

- 9 Ա լիֆ գրիգորիոս
- 10 ԽՎոտ աւետարանին
- 10 def ծնող / cl ծնաղ
- 10 Խ լուսաւորելոյ
- 11 Հֆցե կռապաշտութեան
- 12 ք վարդապետիք
- 12 Խc սիրեաց / միւսն. սիրեցեալ
- 13 abdefգյամայութիւն Եղամայութիւնս
- 13 de զհանդարտութիւն
- 13 ԱԽ մտացն
- 13 e անկեալ / Խ կալ / օրգրս կալեալ, փխ. կեալ
- 13 Ա լիֆ որպէս
- 13 Խ զի անդրադապէս [Հ անդրաղ] խօսիցի [Լ խաւօսեցի] ընդ աստուծոյ
- 14 Ա գորդին
- 15 Հadֆգարիստակէս, bceh գառիստակէս / Խ առիստակէս / միւսն. գըստակէս
- 15 Ա ի լերինն որ կոչի
- 17 Խ աղագաւ [Է աղագաւ] սա կոչի
- 17 ՏԽ կոչի նա մանեայ
- 17 օ կին ոմն էր / Ա լիֆ էր
- 18 Հցե մանոյ / Լ մանայ / Տ մանեայ [օ մանի] անուն
- 18 Խ սրբոյն [Հ սրբոցն] հռիփսիմեանցն [ց հռիփսիմէ, Հ հռիփսիմէի, Է հռիփսիմէ, Լ հռիփսիմէ] / Տ հռիփսիմեանց
- 18 ԱՀ գնունի

Վրաց վարդապետունի. որ ոչ շութափեաց հետեւել նոցա ի գալն առ մեզ, գիտելով զամենայն տեղիս՝ Աստուծոյ, բնակեցաւ ի լերինս յայսոսիկ, յայրս ինչ քարանց. վասն որոյ կոչեցաւ անուն լերինն Մանեայ այրք. յոր այրի յետոյ բնակեցաւ և սուրբն Գրիգոր:

5 Այլ թէպէտ և բնակեցաւ անդ, սակայն ընդ ժամանակս ժամանակս յայտնեալ շրջէր ընդ աշխարհս, հաստատէր ի հաւատս զաշակերտեալսն: Բայց իբրեւ եկն նորին որդին Արիստակէս ի ժողովոյն Նիկիայ՝ յայնմ հետէ ոչ ևս երևեցաւ յայտնել ումեք սուրբն Գրիգորիոս: Վասն որոյ յիսկզբան բահանայանալոյ նորա, յեթն և ի տասներորդ ամէ թագաւորութեանն Տրդատայ մինչև ցրառասուն և վեցերորդ ամն նորին, յորմէ հետէ ոչ ևս յաւել ումեք երևել՝ համարեալ թուին ամք երեսուն:

10 Եւ յետ նորա Արիստակէս ամս եթն, ի քառասուն և յեթներորդ ամէն Տրդատայ մինչև ցլիսուն և երրորդ ամն նորին, յորում եղև կատարումն Արիստակեայ: Զի արդարև էր սուսեր հոգեւոր ըստ ասացեալումն, վասն որոյ թշնամի ամենայն անիրաւաց և զազրագործաց թուէր լումն, վասն որոյ թշնամի ամենայն անիրաւաց և զազրագործաց թուէր նա: Յաղագս որոյ և Արքեպիսկոպոս, որ էր կարգեալ ի վերակացութիւն Չորրորդն կոչեցեալ Հայոց, կշտամբեալ ի նմանէ՝ սպասեաց զիպող Զորրորդն կոչեցեալ յայոց, կշտամբեալ ի նմանէ՝ սպասեաց զաւառին՝ սպանաւոր. և պատահեալ նմա ի ճանապարհի ի Ծովաց գաւառին՝ սպան

- 1 ֆ ի վրաց / Խ գհետեւել
- 1 Հ շութափեաց գհետ նոցա
- 2 Ա ի լերինն յայնմիկ [ֆ այնմիկ] / Հցե ի տեղիսն [Լ ի տեղին] յայնոսիկ, փխ. ի լերինս յայնմիկ
- 3 Ա ի յայրս
- 3 Խվ քարանձաւաց
- 4 Է որ, փխ. յոր / Տ յոր այր
- 4 c լիֆ յետոյ—Թէպէտ (s. 5)
- 4 Խbdef բնակեցաւ յետոյ
- 4 a յետոյ, փխ. և / bdef լիֆ և
- 4 Խ գրիգորիոս
- 5 ք ընդ ժամանակս յայտնեալ
- 6 Խվ՛ երեալ [Հ յերեալ], փխ. յայտնեալ
- 6 cdef հաստատել
- 7 a բայց յորժամ իբրև / bdef յորժամ, փխ. իբրև
- 7 Տ ռըստակէս որդի նորին / Խbceֆ որդի / bceֆց առիստակէս / Է ռըստակէս / Լ ռաստակէս
- 7 c լիֆ նորին որդի
- 7 օրգրս լիֆ ժողովոյն
- 7 c նիկիա / Տ նիկիոյ
- 7 ՏԽ այնուհետև, փխ. յայնմ հետէ
- 8 ԱԽ լիֆ ևս
- 8 abdef յայտնիւ / վկոտ յայտնեալ
- 8 Հ սրբոյն
- 9 abdefքահանայանալոյն
- 9 Խ յեթն և տասներորդ
- 9 ՏԽ ամէն
- 9 Հֆցե Թագաւորութեան
- 10 ՏԽ ցրառասուն և վեց

- 10 Խ ամ
- 10 ՏԽ յորում, փխ. յորմէ հետէ
- 11 de յաւելու / Խa երևել [Հ երևել] ումեք գրիգորիոս [Խ լիֆ գրիգորիոս], համարեալ / bceֆ երևել գրիգորիս, համարեալ
- 11 Խ ամս
- 12 Հadֆ արիստակէս / bcegl առիստակէս / միւսն. ռըստակէս
- 12 b և, փխ. եթն
- 12 c ի քառասուն և յեթն / ցլ Խէ
- 13 Հցե ամին
- 13 ցլ ԾԳ / Է ամ
- 13 c յորմէ, փխ. յորում
- 13 Ա կատարումն սրբոյն
- 14 ԱՀ արիստակեայ/bce առիստակեայ / ց առիստակայ / Լ ռաստակայ / միւսն. ռըստակեայ
- 14 Ա սուսեր էր
- 15 Ա լիֆ թշնամի—յաղագս որոյ (s. 16)
- 16 Խ նա նոցա / օրգրս ն՛ր
- 16 Խ լիֆ և
- 16 Լ արքեպիսկոպոս
- 16 Ա կարգեալ էր
- 16 Հցե ի վերակացութեան
- 17 օրգրս չորրորդն հայոց [օ հայք] կոչեցեալ [օ կոչեցեալն]
- 17 ՏԽ ի [Լ լիֆ ի] զիպող [Հ զիպող]
- 18 օ ժամու աւուրն
- 18 ՏԽ լիֆ նմա
- 18 abde էսպան

զնա սրով, և ինքն զնաց փախստական ի Տաւրոս կիւլիկեցոց: Իսկ զմարմին երանելոյն բարձեալ աշակերտաց նորին՝ բերին յեկեղեաց գաւառն, հանգուցանել ի Թիւն, յիւրում աւանին: Եւ յաջորդեաց զաթոռն երէց եղբայր նորին Վրթանէս, ի յիսուն և ի չորրորդ ամէն

5 Տրդատայ և անդր:

Բայց սրբոյն Գրիգորի ի Մանեայ այրն կեցեալ աներևութարար ամս բազումս՝ փոխի մահուամբ ի կարգս հրեշտակաց: Եւ հովուաց գտեալ զնա վախճանեալ՝ ի նմին տեղով թաղեցին, ոչ գիտելով թէ ով որ նա իցէ: Վայելէր իսկ նոցա, որք Փրկչին մերոյ ծննդեանն եղեն խորհրդածուր, լինել և աշակերտին յուղարկմանն սպասաւորք: Եւ ծածկեալ ամս բազումս աստուածային իմն գողցես տեսչութեամբ, իբրև զՄովսէսն զայն ի հնումն, զի մի ի պաշտօն ի դեռահաւատ բարբարոսացս առցի աղգաց: Իսկ յորժամ սերտեալ հիմնեցան հա-

15 լատք կողմանցս այսոցիկ՝ զկնի յետ բազում ժամանակաց յայտնեցաւ ճգնաւորի ումնմն Գառնիկ անուն կոչեցելոյ, և բերեալ եղաւ ի գեօղն Թորդան նշխարք սրբոյն Գրիգորի:

Սա, որպէս ամենեցուն յայտնի է, աշխարհաւ Պարթև, զաւառաւ Պահլաւ, յազգէ թագաւորեցելոյ զատուցեալ Արշակունի, ի ցեղէ Սուրենական, ի հօրէ Անակ կոչեցելոյ, յարեալից կողմանց աշխարհիս

20 մերոյ՝ արեւելք ճշմարիտ ծագեալ մեզ և իմանալի արեգակն և հոգեւոր

1 Ա. զերանելին, փխ. զնա

1 Խ ի կողմանս տաւրոս / Հաճե՛ք տաւրոս

1 ցլ կիւլիկեցոց

2 Տե երանելոյն / Ա. սրբոյն, փխ. երանելոյն

2 Ա. աշակերտաց նորին բերին / Խ նորին աշակերտաց բերին

2 Խ ի գաւառն եկեղեց / Ա. չի՛ք գաւառն

3 Ա՛նէ՛կ ի Թիւն

3 cf աւանիս

4 ցլ վրթանիսի

4 ի ԾԴ / ք ի ԾԴ.

4 եւ յամէն

6 abdef մանէ / c մանեայս այրն / Հե այրս

8 Տ զտին [o գտեալ]

8 Ա. ի նոյն

8 Խ՛վ տեղի և թաղեցին

9 ք իցէ նա / ցլ չի՛ք նա / Հ չի՛ք ո՛րք նա

9 Ա. չի՛ք ծննդեանն

9 Հ չի՛ք եղեն

9 Ե լինէրն խորհրդածուր / Հցլ խորհրդածուր լինէրն [լ լինէրն, փոխած լինէին, Հ լինէին]

10 de լինիւ / Տ աշակերտի

10 Տ յղարկման / Խ՛վ յուղարկման

11 ք տեսչութեամբն

12 Խ որպէս, փխ. իբրև

12 Ե զմովսէս

12 c չի՛ք ի (պաշտօն)

12 Ա. ի պաշտօն ի դեռահաւատ մարդկանն [bed մարդկան] ի բարբարոսացս [a բարբարոսաց] առցի աղգաց / Խ՛վ² չի՛ք ի (դեռահաւատ) / Տ ի պաշտօն առցի ի դեռահաւատ բարբարոսացս աղգաց

13 Խ սերտեալք

13 Ա. հիմնեցաւ / Խ՛վ հիմնեցան

14 Ա. ամաց, փխ. ժամանակաց

15 c ի գեաւդն / Հց ի գիւղն

17 ab յամենեցունց, cdef ամենեցունց

17 եւ յայտնի է ամենեցունց

18 abdefց պահաւ

18 ՏԽ թագաւորեալ

18 վցլ զատուցելոյ

18 Հ թագաւորաց զատուցելոյ

18 ք ի ցեղէն

19 Ա. կոչեցեալ / Խ կողմանէ

19 Ա. հայոց աշխարհիս

20 Ա. չի՛ք մերոյ

20 ՏԽ չի՛ք ճշմարիտ

20 Ա. չի՛ք մեզ

20 Խ արեւելք մեզ ծագեալ

20 ք իմանի

20 Տ արեգական [ոքոքոք արեգակն]

20 ՏԽ չի՛ք և (հոգեւոր)

ճառագայթ, ի խորին չարութենէ կռապաշտութեան ելք, երանութեան և շինութեան հոգեւորի առիթ, աստուածային արդարեւ արմաւենի տնկեալ ի տան Տեառն և ի դաւիթս Աստուծոյ մերոյ ծաղկեալ: Եւ այսպիսեօք և այսքանեօք ժողովրդովք բազմացեալ, ի ծերութիւն

5 պարարտութեան հոգեւորի զմեզ ժողովեաց ի փառս և ի գովեստ Աստուծոյ:

ՂԲ

Յաղագս վախճանի Յրդատայ թագաւորի, ընդ որում եւ ողբերգական մեղադրութիւն:

10 Զսրբոյ և զմեծէ և զերկրորդ նահատակէ և զմերոյ լուսաւորութեան հոգեւոր վերակացուէ ճառելով, զի Գրիստոսէ հանուրց եղելոցս ճշմարիտ թագաւորէ՝ հրաշափառագունիւ պարտ էր անցանել բանիւ, ճշմարիտ թագաւորէ՝ հրաշափառագունիւ պարտ էր անցանել բանիւ, որպէս զգործակցէ և զհաւասար ճգնողէ մերոյ նախաշաղի և լուսաւորութեանց նահապետի. որպէս թուեցաւ հաճոյ հոգեւորն սրբոյ՝

15 երկցացուցանել զիմ լուսաւորիչն վկայութեանն միայնոյ վիճակաւ, ի վերայ բերեմ՝ թէ և առաքելութեանն. իսկ որ ինչ զկնի այսորիկ, զուգարան և հաւասարագործ: Այլ զառաւելութիւն ասեմ աստ զթագաւորին. քանզի խորհն յաղագս Աստուծոյ և ճգնազգեցիկն լինել՝ զոյգ երկոցունց. իսկ նուաճել հաւանողական կամ բռնաւորական բանիւ՝

20 առաւել էր թագաւորին շնորհ. քանզի ըստ հաւատոցն ոչ ինչ

1 Կ՝abcedef կռապաշտութեանն

1 ԱԽ չի՛ք ելք

1 ՏԽ ելք, ճշմարիտ բարի և այսպահաւ, երանութեան

2 c հոգեւոր

3 Հ չի՛ք և ի (դաւիթս)

3 Ա. չի՛ք մերոյ

4 ց այսպիսեօք / լ այսպիսաւք

4 Ա. չի՛ք ի ծերութիւն—հոգեւորի (Տ. 5)

5 Տ և ի պարարտութիւն

5 bef չի՛ք զմեզ

5 acd ժողովեաց զմեզ զամենեւին ի փառս / Ե ժողովեաց զամենեւեան ի փառս

7 abefցոքոքոք ԶԹ, փխ. ՂԲ.

8 Խոքոքոք վախճանին

8 Ա. մեծի թագաւորին տրդատայ / Տ թագաւորին

9 եւ մեղադրութիւն ազգիս հայոց

10 ՏԽ լուսաւորութեանն, Ա. լուսաւորութեանց, Ուղղ. լուսաւորութեան, հմմտ. եր. 2.16, 8. 2

11 ՏԽ լուսաւոր, փխ. հոգեւոր

11 cf զի ի, փխ. զի

11 Ա. հանուր

12 a չի՛ք պարտ էր

13 c որպէս և

13 ցլ լուսաւորութեանն

14 Խ սրբոյ հոգեւորն

15 Խքց երկցացանել

15 քք վկայութեան / Խ վկայութեամբ

15 Ա. միայն

16 Հցոց առաքելութեան / ք առաքելութեան / Ե առաքելութենէ

17 Խ չի՛ք այլ—զթագաւորին

17 Ա. չի՛ք աստ

18 c ճգնէն, փխ. խորհն

18 ՏԱ ճգնազգեցիկ

18 de լինիւ

19 Տ հաւանեցուցանողականաւ կամ բռնաւորականաւ / Խ հաւանեցուցանողական և կամ

19 վ բռնաւորականաւ / c չի՛ք կամ բռնաւորական

19 Ա. բանիւք

20 եւ չի՛ք էր

20 a շնորհք

20 ՏԽ հաւատոյն

կասեցուցանէր ղգործան: Այսորիկ աղագաւ կոչեմ և զսա նախաշաւիղ
ճանապարհ և լուսաւորութեան մերոյ հայր երկիրորդ: Բայց զի
պատմութեանց, և ոչ գովեստից է ժամանակս, մանաւանդ զի և հագ-
ներգութիւնս ըստ իւրաքանչիւր պատմագրաց արտասանութեանց և
5 ոչ յատուկ ի մէնջ շարագրեցաւ, անցցուք ի կարգ բանից որ ինչ
յաղագս սորա:

Սա յետ հաւատոցն որ ի Բրիստոս, ամենայն առաքինութեամբք
բացատրուելու՝ և քան զևս յաճախէր որ ինչ յաղագս Բրիստոսի գործ
և բան. սաստելով և հաւանեցուցանելով զմեծամեծ նախարարան, միան
10 զամայն և զամենայն բազմութիւն ռամկին, լինել արդարեւ Բրիստոսի.
որպէս զի վկայեցեն հաւատոցն՝ ամենեցուն և գործքն: Այլ զխոտա-
սրտութիւն կամիմ ասել, թէ և զամբարհաւաճութիւն ազգիս մերոյ
յիսկզբանցն և այսր. որպէս անհամբոյր բարւոյ և ճշմարտութեան
անհարազատ, կամ թէ բնութիւն ունելով զբարձրայօնութիւն և
15 զկամակորութիւն՝ ընդդիմանան կամաց թագաւորին յաղագս կրօնից
քրիստոսականաց, զհետ երթալով կամաց կանանց և հարձից: Որում
ոչ կարացեալ ներել թագաւորին, ընկեցեալ՝ զերկրաւոր պսակս՝ զհետ
ընթանալու երկնաւորին, արագ հասանելով ի տեղի սուրբ ճգնաւորին
Բրիստոսի, ծակամուտ յեռնակեցիկ եղեալ:

20 Աստանօր ամաչեմ ասել զճշմարտութիւնն, մանաւանդ թէ զանօրէնութիւն և զամբարշտութիւն ազգիս մերոյ, և զմեծի ողբոց և

- 1 գ պակհսեցուցանէր
- 1 ՏՆ զգործն
- 1 Տ այնր / Ն այնորիկ
- 1 Է և կոչեմ և դոս / Նbcdef զնա,
փխ. զսա
- 1 ա չիֆ և զսա / bcdef չիֆ և
- 1 ա զնախաշաւիդ
- 2 ՏՆ լուսաւորութեանցն
- 2 Տժ մերոց / եւ մեր
- 2 ֆ չիֆ բայց—ժամանակս (8. 3)
- 3 ճ զովեստի
- 3 Ն ժամանակ / ք չիֆ և
- 3 օրգրհ հաղնեղզութիւն
- 5 Ն ի մէջ / Նվ² միայն, փխ. ի մէնջ
- 5 ւ շարգագրեցաւ
- 6 Ա. նորա
- 7 ժ յետ / միւսն. հետ
- 7 Տ հաւատոյն / Ն չիֆ որ
- 7 abdefgl առաքինութեամբ
- 8 վ բացաւ փայլեալ
- 9 Ան զմեծ
- 10 Ն չիֆ և / Ա բազմութիւնս
- 10 ճ լինիւ
- 11 ո չիֆ որպէս
- 11 Ա վիայեսցեն ըստ հաւատոցն [ւհա-
ւատոց]
- 11 ք չիֆ և / Ն գործք
- 11 Նվ այլ [gk այլ և] զխոտապարանո-

12 *de լիք թէ*
 12 Ան մերոյ ազգիս
 13 Ա յակղբանն
 13 *d ճշմարտութեանն*
 14 *օրգրհ հարազատ*
 14 *եւ զբարձրայանութիւն*
 15 *Հլ՝de կամակարութիւն / իւր զկա-*
մակարութիւն
 15 *S կրօնիցն*
 17 Ա կամեցեալ, փիւ. կարացեալ
 17 *Խ թագաւորն*
 17 Ան պսակն / Եւ զհետ
 18 *Էլ ընթանայ*
 18 *օրգրհ լիք արագ—ճգնաւորին*
 18 Անվ՝ ի տեղին, ուր ճգնաւորն թեւեւ
 լաւագոյն լի տեղին, ուր ճգնաւորն
 քրիստոսի ծակամուտ...» ՍՏ. Մ.
 19 Ա աւելացնում է զինուորն (քրիս-
 տոսի)
 20 *Խք ճշմարտութիւն*
 20 *գ լիք թէ*
 20 *ք զանօրէնութիւնն*
 21 *նորգրհ լիք զամբարշտութիւն [ն*
աւել. չուս.]
 21 *քգրհ ազգին*
 21 Ա լիք և (զմեծի)
 21 *ա մեծ / ցեղ մեծի*

արտասուածաց արժանի զսոցա գործս: Քանզի զհետ առաքեալ, կոչեն զնա՝ լինել ըստ կամաց նորա, և ունել զթագաւորութիւնն: Իսկ ի չհաւանել սրբոյն՝ տան նմա արբումն, որպէս անդ ուրեմն ի հնումն Աթենացիքն Սոկրատայ զմոլելիսինդն. և կամ թէ զմերն իսկ ասել, 5 կատաղեալ երրայեցիքն ըմպելի լեղեաւ խառնեալ Աստուծոյ մերոյ: Եւ զայս արարեալ շիջուցին յինքեանց զբազմաւիայլ հառազայթն աստուածայաշտութեան:

Վասն այսորիկ եւ ի վերայ իմոցս ողբալով ասեմ, որպէս Պաւղոս
յաղագս իւրոցն և թշնամեաց խաչին Գրիստոսի. բայց ասեմ ոչ զիմ
10 բանս, այլ զՀոգւոյն սրբոյ: Ազգ թիւր և դառնացող, ազգ, որ ոչ ուղ-
ղեաց զսիրտ իւր, և ոչ հաւատարմացաւ Աստուծոյ ոգի նորա: Արք
Արամեանք, մինչև յեփր էք ծանրասիրտք, ընդէր սիրէք զհանրութիւն
և զանաստուածութիւն: Ո՞չ ծանեայք, զի սքանչելացոյց Տէր զսուրբն
և ոչ Տէր լուիցէ յաղաղակել ձերում առ նա: Զի բարկացեալ
15 մեղայք, և յանկողինս ձեր ոչ զղջացարուք. քանզի զենէք զհնումն անօ-
րէնութեան, և զյուսացեալն ի Տէր արհամարհեցէք: Վասն այսորիկ
ընկեսցէ ձեզ որոգայթ՝ զոր ոչ ծանեայք. և որան զոր որսայցէք՝ ըմբռ-
նեսցէ զձեզ, և նովին որոգայթիւն անկջիք: Այլ նորա անձն ցնծասցէ

- 1 SՏ սոցա, d զսոսա
- 1 abcde զգործա
- 2 Խ զսուրբն, փխ. զնա
- 2 Ա զնա սուրբ լինել [d լինել]
- 2 Խո նոցա, փխ. նորա
- 2 rs առնել, փխ. ունել
- 2 fgh զթագաւորութիւն
- 2 Խ չառնել, փխ. ի չհաւանել
- 3 abde սրբոյ
- 3 SՏ հինսն, փխ. հնուսն
- 4 Ա լիֆ աթեանացիք
- 4 Ա զսոկրատայ զմոլելիւնդսն
- 4 Ա զմեք
- 4 o լիֆ և կամ թէ—աստուծոյ մերոյ
(8. 5)
- 5 Ա Էրրայեցիք
- 5 f դեղեաւ
- 5 Խ լիֆ մերոյ
- 6 Խ լիֆ յինքեանց
- 6 Ա ճառագայթ աստուածպաշտութեան
նորա [def սորա]
- 8 SՏ լիֆ ես
- 8 Zabcdefg պօղոս
- 9 opqrs իւրոց
- 9 a լիֆ քրիստոսի
- 10 Խ զսրբոյ հոգւոյն
- 10 Խվ՝ զուր, փխ. թիւր
- 10 Խ դառնացուցանող [չ դառնացուցանող]
- 10 Ա դառնացող, ասէ. աղի
- 11 c զսիրտս
- 11 Խվ՝ և ոչ հաստատեաց առ աստուած

զհոգի իւր, փիւ. և ոչ—հոգի նորա
 11 Հ չի՛ք արք—յեւրք էք (Յ. 12)
 12 Ե ամանեանք, փիւ. արամեանք
 12 ճցկէ չի՛ք էք
 12 ցկ ծանր սիրտք
 12 Ան զանօրէնութիւն [լ զանաւրէն-
 նութիւն] (քերեւս լաւագոյն. ՄՏ.
 Մ.), փիւ. զնանրութիւն
 13 Ա որք ոչ ծանեայք
 13 Ե սքանչացոյց
 13 Տց զսուրբս / չէկ զսուրբդ
 14 Ա լուիցէ ձեզ
 14 քգր՝ ձեւ
 14 Տն չի՛ք զի
 14 ԽճԵ բարկացեալք
 15 Տն մեղանչեցէք [ո մեղանչեցէք]
 15 ճ զզջացայք
 15 Ա զհնումն անօրէնութեան զհնէք, և /
 Խ զհնումն զհնէք
 16 Տ զյուսացեալսն
 16 ճք արհամարհեցիք / ք արմարհէք
 16 ո այնորիկ
 17 Ե չի՛ք ձեզ / ց ծանեալք
 17 ցկնօքքր՝ որս / Հ որսս
 17 Ե որսացէք / օ որսայիք
 17 Խ զոր ըմբռնեցէք, որսասցեն [լ որ-
 սայցէ] զձեզ
 18 Խ զձեզ, այլ և
 18 ք չի՛ք և
 18 Ացլ նորին
 18 Ան որոգայթիւ
 18 Ա անձն նորա / Խ անձն

Տերամբ և ուրախասցի ի փրկութեան իւրում, և ամենայնիւ ինքեամբ ասասցէ. Տէր, ով նման է քեզ:

- Եւ զի այսոքիկ ճշմարիտ այսպէս՝ մխիթարեսցուք մերովք վտանգիւքս և մեք. «զի եթէ ընդ փայտ դալար զայս արարին, ասէ Քրիստոս, իսկ ընդ չորն զի՞նչ լինիցի»: Արդ՝ եթէ ընդ սուրբս Աստուծոյ, և որք ի թագաւորութենէ յաղագս Աստուծոյ զինքեանս նուաստացուցին, այս է, զի՞նչ մեր բանս առ Աստուծոյ յաղագս ի ձէնջ վտանգիցս, որոց վտանգք և աղքատութիւն սեպհական է: Այլ սակայն ասացից: Ո՞վ որ ի ձէնջ թոշակս յաղագս մեր, ով որ վարդապետացն մաղթանս, ով որ բան յօժարեցուցանող կամ յորդորական, ով որ յերթալս մերում բեռնաբարձս, ով որ ի դալն մերում հանգիստ, ով որ տուն կամ օթանոց մեզ պատրաստեաց: Թողից զայլն, զի և ոչ զլեզուս չարս և զտգիտութիւն, հանգերձ սնուտի փառամոլութեամբ և՛ կատաղի լեզուանութեամբ, սանձահարեցէք. այլ նիւթ նոցա անմոլութեանն զձեր ուսումնատեացդ տալով բարս, բորբոքեցէք առաւել բան զհոգն Բարեւոյնի:

- 1 Աորգրս չիֆ և (ուրախասցի)
- 1 Ա ի հանգստեան իւրում, փիւ. ի փրկութեան իւրում
- 1 և ամենայնի
- 1 abcef ինքեան [b ինքեամբ] անձամբ ասասցէ
- 2 Ան ա [չ չիֆ]
- 2 օ նմանի
- 3 ors զայսոսիկ
- 3 Ա ճշմարիտք
- 3 prs չիֆ այսպէս
- 3 Ա և մեք մխիթարեսցուք մերովք վտանգիւքս, զի թէ
- 3 լ վտանգիւքս / չցե վտանգիւք
- 4 և թէ
- 4 Ա այս
- 4 Ա է, փիւ. արարին / և չիֆ արարին (չ քաց սեղ թողած)
- 4 abcf ասէք
- 5 Աօ սուրբն / գրս սուրբ
- 6 Ա զինքեանս յաղագս աստուծոյ նուաստացուցին
- 6 Ա այսքան, փիւ. այս է / օրգրս չիֆ այս է
- 6 Վորգրգրս այս է, այլ զի՞նչ
- 7 և բան մեր
- 7 c չիֆ առ
- 7 և վտանգիս, որում
- 8 օ վտանգ
- 8 korgrs չիֆ է
- 8 S a որ
- 9 օրգրս թոշակ
- 9 և վասն, փիւ. յաղագս
- 9 և a [չ չիֆ] որ
- 9 և a [չ չիֆ] որ

- 10 a չիֆ կամ
- 10 վ յարդարական
- 10 յվ՞ որ որ յերթալս / և a / c ով որ ի յերթալն / չ չիֆ ով
- 10 վ՞ցորգրս երթողս [ոլ երթալս] / և յերթողս / չ յերթողս
- 10 abdef յերթալն
- 10 Վա մեր, ևորգրս մեզ, de իւրում, փիւ. մերում
- 11 Ա բեռնաբարձ
- 11 և a որ, փիւ. ով որ (ի դալն)
- 11 և a որ տուն կամ առթանոցս [չկօ օթանոցս]
- 12 չցե թողում / և թողումն
- 12 չ զայլս
- 12 և չիֆ և (ոչ)
- 12 abcede զտգիտութիւնն / Sf զտգիտութիւնն / և զտգիտութեանն
- 13 d չիֆ սնուտի
- 13 S չվ՞ փառամոլութեամբն [ք փառամոլութեամբն]
- 13 և չիֆ և
- 13 լ լեզուայնութեան / վ՞ լեզուանութիւնս / S լեզուանութեամբն [օր լեզուանութեամբն]
- 14 c սանձահարութիւնք / de սանձահարեցէք
- 14 S չցե անմոլութեան
- 14 և զձերդ տալով ուսումնատեաց
- 15 f զբարս
- 15 de բորբոքեցէք
- 15 և չիֆ առաւել
- 15 Ան քան զբարեւոյնի [f բարեւոյնի] հոգն

- Վասն որոյ իւրաքանչիւր որ առ անձին է քուրմ և պաշտօնեայ, որպէս ասէ Գիր, որ է ըստ այժմուցս ի դէպ. ուր բազում խօսողք աստուածայնոցն, և զօրութեան մտացն ոչ հասուք. և խօսողք՝ ոչ ըստ հաճոյից Հոգւոյն, այլ ըստ օտարին: Վասն որոյ հիացումն իմն ևն ճառքս և սարսափելի՝ որոց միտս ունին. քանզի խօսի որ խօսին՝ զԱստուծոյ և զաստուածայինսն, և խորհուրդք խօսողին յօտարն հային: Զի ոչ վասն որոյ խօսին՝ կրէ վաշխատութիւն, և ոչ մեղմով և հեղիկ, որպէս ուսան, թէ «մի որ լուիցէ արտաքոյ զբարբառ նորա», այլ յաղագս փառաց մարդկայնոց, և ճայթեցուցանելով հնչեցուցանեն ի լսելիս մարդկան: Ուր շատխօսութեանն հոսանք իբրև յաղբերէ զիմեն, որպէս ասաց ոմն ի հոգն, և զլծեցուցանեն զամենայն զինարբուս և զհրապարակս: Ո՞վ որ զսոսա ոչ ողբասցէ՝ որ միտս ունիցի. և եթէ ոչ որ զչարիցի՝ ասեմ, թէ և որք յորդորենն զսոսա այսպիսիս լինել: Արգելում ասել զՔրիստոսին՝ տալ վրէժս յարենէն Աբելի արդարոյ մինչև ցարիւնն Զաքարիայ, որ կայ ի մէջ տաճարին և սեղանոյն:

- 1 S և առանձինն
- 1 և յվ՞ abcef պաշտօ [լ պաշտան]
- 2 Ա զիր, որ է ըստ այժմուցս [d այժմուց] ի դէպ, ուր [de որ, Կ՞ չիֆ է ըստ այժմուցս ի դէպ ուր] բազում խօսողք / S և զիր, որպէս և այժմ խօսողք [չ խօսողք] բազումք
- 2 Ա ևորգրս յաստուածայնոցն
- 3 օրգրս հասցուք
- 3 ցե խօսողքն / չե խօսողքն
- 3 օ չիֆ ըստ
- 4 Ա հիացումն է [c չիֆ է] ճառքս և սարսափելի իմն
- 6 Ա հայի յօտարս / չե հային [չ հայի] յաւտարն [չ յօտարն] / ց յաւտար
- 6 Ա և յաղագս, փիւ. վասն
- 7 Ա և զվաշխատութիւնն [f յգր զվաշխատութիւնն]
- 7 և չիֆ ոչ
- 7 f ուսան / և ուսա
- 8 և մարդկայնոյ
- 9 Ա ճայթելով
- 9 ք հնչեցուցանել
- 9 ո ի լսելիսս
- 9 S որ, փիւ. ուր / ց չիֆ ուր
- 9 և abdef շատխօսութեան
- 9 քգրս շատխօսութեան ևն հոսանք
- 10 Ա բանք, փիւ. հոսանք
- 10 Կ՞ և յաղբերէ
- 10 Ա բղիւն, փիւ. զիմեն
- 10 abde ասացն
- 10 և ումն, փիւ. ոմն
- 10 «Ուր շատխօսութեանն՝ հոսանք իբրև յաղբերէ՝ զիմեն» (Գր. Նազիւնգացի, Առ ժողովողն) «Զամենայն հրապարակն հնչեցուցանել... զամենայն զինարբուս զլծեցուցանել շատխօսութեամբ» (Նոյն, Առ որս) Գ. Խաչաբեանց, Արմ. Արապուծե, II, Խր. 69-70
- 11 օ զլսկծեցուցանեն
- 11 Ա չիֆ զամենայն
- 11 ab զզինեբուս / և զզինեբուսն [և ի զինեբուսն, չ զինեբուսն]
- 11 Ա և չիֆ և զհրապարակս / միւսն. ի հրապարակս
- 11 և a որ / d ոչ, փիւ. ով
- 11 S և զնոսա
- 12 S և ողբասցի [ո ողբասցէ] / abc ողբացէ
- 12 ու զմիտս
- 12 ցե չիֆ և (եթէ)
- 12 a չիֆ որ
- 12 de զչարիցէ / S զչարեցէ և յ զչարասցի
- 12 վ թէ և այլ որք
- 12 Վոց որ, փիւ. որք
- 13 c յորդորիցեն / վ՞ յորդորենն / միւսն. յորդորեն
- 13 և յվ՞ զսոսա / միւսն. զնոսա
- 13 վ՞ցե յայսպիսի
- 13 de լինի
- 13 և յվ՞ յորդորումն, փիւ. արգելում
- 13 Ա ասելով
- 13 և յվ՞ զՔրիստոսէ
- 14 Ա տալ / S և յվ՞ զտալն
- 14 և յվ՞ վրէժ
- 14 և յարենէ
- 14 abef արէլի
- 14 օ արդարոյն
- 14 Ա մինչև յարիւնն / ց զարեն
- 15 c կայր / ց սեղանոյն

ՓԴ. Վկայութիւն սրբոյ Յուսկանն և Դանիելի:

ՓԵ. Եթէ զիւրդ Զօրայի առեալ զգօրսն Հայոց դառնայ ի Յուսկանոսէ, և սատակի ազգաւ:

5 ՓԶ. Յաղագս մահուան որդւոցն Յուսկանն, և յաջորդելոյ զաթոռն փառնեցան:

ՓԷ. Եթէ զիւրդ ի Շապոյ խաբեցաւ Տիրան, երթալով ի կոչ նորա, և կուրացաւ ի նմանէ:

ՓԸ. Յաղագս թաղաւորեցանելոյ Շապոյ զԱրշակ, և արշաւանաց ի Յոյնա:

10 ՓԹ. Եթէ որպէս արհամարհեաց Արշակ զթագաւորն Յունաց:

Ի. Յաղագս սրբոյն Ներսեսի և բարեկարգութեանն որ ի նմանէ:

ԻԱ. Սպանումն Տրդատայ, եղբօրն Արշակայ, և երթալ սրբոյն Ներսիսի ի Բիւզանդիոն և դարձուցանել զպատանդսն:

ԻԲ. Եթէ որպէս եղև խռովութիւն Արշակայ ընդ Գնեկայ, և մահն Տիրանայ:

15 ԻԴ. Դարձեալ խանդալ Արշակայ ընդ Գնեկայ և սպանանել զնա:

ԻԵ. Եթէ որպէս ժպրհեցաւ Արշակ առնուլ զկին Գնեկայ, յորմէ եղև Պապ:

ԻԶ. Սպանումն Տիրիթայ:

20 ԻԸ. Պարտումն Շապոյ ի Տիգրանակերտի:

ԻԹ. Եթէ որպէս Արշակաւան շինեցաւ և կոտորեցաւ, և առաւ Անի:

ԻԿ. Առումն Տիգրանակերտի և բնաբարձ քանդումն:

ԻԽ. Յաղագս պատերազմին Արշակայ ընդ նախարարս իւր, և վտա-
րանդի երթալոյն Պապայ ի Բիւզանդիոն:

1 ցլ սրբոյն / ց յուսկան

1 Sadej գանիէլի / 1 գանիիդի

2 ՏԽ թէ [ոս եթէ]

2 ցլ առեալ զարայի / abed զուրայի /
f զուրիայի

2 1 զգօրս / ց զօրս

2 Ա լիխ հայոց

2 ՏԽ զարձաւ [1 և զարձաւ]

2 ցլ ի յուզիանոսէ

4 ց մահուանն

4 ա որդւոյ / badej որդւոյ / ց լիխ
որդւոցն

4 1 յուսկան ց յուսկան

6 ՏԽ թէ / Տ ի կոչն

7 cf լիխ ի նմանէ

8 abde արշաւանք / cf արշաւանս զնե-
լոյ, փխ. արշաւանաց

10 f յունաց և զթուղթն կայսեր

11 adcf ներսէսի

11 fց բարեկարգութեան

11 ՏԽ ա լիխ որ

12 Ա եղբօր

12 ՏԽ երթալոյ / cf երթալոյն

12 cf լիխ սրբոյն

12 abdef ներսէսի / ց ներսեսի

13 ac ի բիւզանդոն / f ի բիւզանդ / 1
ի բիւզանդոն

13 ՏԽ cf զարձուցանելոյ

13 Տ զպանդանդսն / a զպատանն / ց
զպատանդս

14 Տ թէ / abdg մահ

14 Տ ընդ գնեկայ / begl ընդ գնեկոյ

17 1 զկինն

17 Տ գնեկայ / cgl գնեկոյ

19 ցլ տիրթայ

20 a զպարտումն

21 Տ արշակաւանն [ո արշակաւան]

21 abede աւերեցաւ, փխ. կոտորեցաւ /
1 աւերեցաւ, յուս. շինած կոտորեցաւ
ո կոտորեցաւ աւերեցաւ

22 a քակտումն

23 ցլ կոտորածին, փխ. պատերազմին

23 ցլ լիխ ընդ

23 Տ ընդ նախարարսն [ո ընդ նախա-
րարս] / ց զնախարարսն, փխ. ընդ
նախարարս. լիխ իւր

23 c վարանդի

24 ՏԽ cf երթալոյ

24 Ացլ լիխ պապայ / 1 ի բիւզանդոն

1. Յաղագս արտասահման լինելոյ մեծին Ներսիսի, և անկանել
պահել ի կղզին անրնակ. և թէ որպէս կերակրեալ լինէին ի վերին
խնամոցն:

1Ա. Կոտորել Արշակայ զնախարարսն. և վասն վարուց խաղայ եպիս-
կոպոսի:

1Բ. Եթէ որպէս Արշակ քարշել զերանելին խաղ և քարկոծել զնա
կամէր, սակս յանդիմանութեան իւրոց յանցանաց:

1Գ. Յաղագս թագաւորելոյն Թէոդոսի Մեծի, և ժողովոյն որ եղև վասն
հոգեմարտացն:

10 1Դ. Ակամայ երթ Արշակայ առ Շապուհ, և անդարձ լինել:

1Ե. Յաղագս չարեացն որ անցին ընդ Հայս ի Շապոյ, և մահ Արշակայ:

1Զ. Անցք ընդ մեզ չարեացն որ ի Մեհրուժանայ, և թագաւորել Հայոց
Պապայ:

1Է. Յաղագս մեծի պատերազմին որ եղև ի Զիրաւ, և սատակման
ամբարշտին Մեհրուժանայ:

15 1Ը. Եթէ որպէս Պապայ զեղ մահու արբուցեալ սրբոյն Ներսիսի՝ ելոյծ
ի կենցաղոյս:

1 ց արտասահմանելոյ

1 bej ներսէսի / an ներսիսի / միւսն.
ներսեսի

1 ցլ անկեալ, Տ արկանել, փխ. անկա-
նել

2 Ա պատահեալ, փխ. պահել

2 Ա ի կղզի

2 ցլ եղև կերակրեալ

2 o լինէր

2 ցլ լիխ վերին

3 ցլ խնամոցն [1 խնամոց] արար-
չին

4 a 1Բ, փխ. 1Ա.

4 a խոտորել, փխ. կոտորել

4 ց յաղագս, 1 յաղագս, փխ. վասն

4 ոս խաղայ

4 fցլ եպիսկոպոսին

6 a 1Գ, փխ. 1Բ.

6 Ա արշակ հրամայեաց քարշել զխաղ

6 ՏԽ քարշեր

6 Տ զխաղ

6 Տ կամէր զնա

7 a 1Դ, փխ. սակս

7 c յանդիմանութեանց

7 c իւրոցն / abgl իւրոյ

7 Տ յանցանաց իւրոց

7 c յանցանաց և սպանանել

8 a 1Ե, փխ. 1Գ.

8 c լիխ եղև

9 Ա հոգեմարտին [f հոգեմարտին մա-
կեղոնի] / o հոգեմարտիցն

10 Ա լիխ 1Դ.

10 a կամայ / o յակամայ

10 Ա երթալ

10 de լինել / ՏԽ լինելոյ / f լինել
անտի

11 a 1Զ, փխ. 1Ե.

11 Ա չարեացն շապոյ որ անցին [cf
լիխ անցին] ընդ հայս և / ցլ չա-
րեացն հայոց որ անցին ի շապ-
ոյ, և

11 Տ ընդ հայք

12 a 1Է, փխ. 1Զ.

12 ց անցանք, փխ. անցք

12 de ի մեհրուժանայ / միւսն. ի մե-
րուժանայ

12 an թագաւորել / միւսն. թագաւո-
րելոյ

12 ade լիխ հայոց

13 b պապ

14 a 1Ը, փխ. 1Է.

14 acdefgn մեծի / միւսն. մեծ

14 cef լիխ եղև

14 Ա սատակումն

15 de մեհրուժանայ / cf լիխ մեհրու-
ժանայ / միւսն. մեհրուժանայ

16 a 1Թ, փխ. 1Ը.

16 ցլ պապ

16 cf տուեալ, փխ. արբուցեալ

16 an ներսիսի / bej ներսէսի / միւսն.
ներսեսի

16 cf երարձ, փխ. ելոյծ

17 cf ի կենացս

ԼԹ. Յաղազս աթոռակալութեանն Սահակայ, և սպանմանն Պապայ ի Թէոդոսէ:

Խ. Յաղազս թագաւորելոյն Վարազդատայ, և կապանաց նորին:

ԽԱ. Թագաւորութիւն Արշակայ և Վաղարշակայ:

5 ԽԲ. Յաղազս բաժանելոյ Հայոց ընդ երկուս ի ձեռն երկուց թագաւորացն Արշակունեաց, ի ծառայութիւն երկուց սղբաց, Պարսից և Յունաց:

ԽԳ. Յաղազս փոխութեանն նախարարացն Հայոց յԻւրաքանչիւր ժառանգութեանց ի պաշտօն իւրաքանչիւր թագաւորացն:

10 ԽԴ. Եթէ որպէս մեծարեաց Խոսրով զՍահակ ասպետ. և նահատակութիւնք նորին ի յեղուզակս ազգին Վանանդացոց:

ԽԵ. Յաղազս դալոյն առ Խոսրով Սուրենայ, Վահանայ և Աշխարհարայ հանդերձ գանձիւք Արշակայ:

ԽԶ. Պատերազմաւ Արշակ սարտեալ ի Խոսրովայ՝ վախճանի հիւանդութեամբ:

15 ԽԷ. Յաղազս երանելոյն Մարտոպայ:

ԽԸ. Դարձ առ Խոսրով նախարարացն, որք էին առ Արշակայ:

ԽԹ. Միապետել Հայոց Խոսրովայ, և ունել զաթոռս կախկոպոսապետութեան մեծին Սահակայ:

20 Ծ. Կապույն Խոսրովայ, և փոխանորդել զաթոռն Վառաշապոյն եղբոր նորին:

ԾԱ. Երթ մեծին Սահակայ ի Տիւրոն, և դարձ մեծարանօք և պարգևօք:

ԾԲ. Յաղազս Դանիելեան նշանազրացն:

1 ա Խ, փխ. ԼԹ.

1 Բց աթոռակալութեան

1 Ա սպանումն / ցլ սպանման

2 օ ի Թէոդորոսէ

3 ա լիք Խ.

3 Sacef թագաւորելոյ / ձ թագաւորել

3 ցլ մահ, փխ. կապանաց

4 abe թագաւորել / ցլ թագաւորելն

5 ՏԽ ընդ երկու

5 Տ թագաւորաց

6 Ե յազգաց

7 Բ յունաց. Թուղթն շապոյ

8 ց փոխման / Լ նախարարաց

9 Ացլ երկուցունց, փխ. իւրաքանչիւր

9 Աց լիք ի (պաշտօն)

9 Տց թագաւորաց

11 bdef նորա / ա լիք նորին

11 Ա ի յեղուզակ

11 ցլ վանանդացեաց

12 ա սուրենայ / ցլ լիք և

12 ա աշխարհայ / bdef աշխարհայ

13 ցլ գանձութ

16 ef երանելոյն / միւսն. երանելոյն

16 ա մարտոպայ / def մարտոպայ / ց

մարտոպայ / Լ մարտոպայ / միւսն. մե-

սարտոպայ

17 Ե լիք առ

17 ցլօ լիք նախարարացն

17 օ որք / միւսն. որ

17 ցլ լիք էին

17 առ արշակ և թուղթ նախարարաց

18 Ացլ միապետել / միւսն. միապետել

18 ցլ Խոսրովայ հայոց

18 Ա Խոսրովու

18 abcde կախկոպոսութեանն / ՏԽ

կախկոպոսութեան [օ կախկոպոսա-

պետութեան]

20 Ա Խոսրովու

20 Ա փոխանորդելոյ [Ե փոխանորդելոյ]

20 ց զթի / Լ զթի / փխ. զաթոռն

Հմմտ. պատմ. մեծ Ծ. գլխի վերնա-

գրութ—զթագն

20 Լ վարաշապոյ

21 ցլօ նորին / միւսն. նորա

22 abcdef պատուով, Ե պատուովք, ց

պատուօք, փխ. պարգևօք

23 Ե դանիելեան / ց դանիելեան / Լ

դանիելեան / Ե դանիելի / միւսն. դա-

նիելեան

23 ցլ նշանազրաց

ԾԳ. Յաղազս Մարտոպեան նշանազրացն ի վերնոյն տուելոց շնորհաց:

ԾԴ. Յաղազս զպրութեան Հայոց, Վրաց և Աղուանից:

ԾԵ. Կրկին թագաւորելն Հայոց Խոսրովայ, և յետ նորա Շապոյն պարսկի:

5 ԾԶ. Որ ինչ զինի գնալոյն ի Հայոց Շապոյն, և անիշխանութեանն յետ նորա:

ԾԷ. Առաքումն Մարտոպայ ի Բիւզանդիոն, և պատճէն թղթոցն հնգից:

ԾԸ. Վասն զարեմտեայ մեր վարդապետելոյ, և խաղաղանալոյ բոլորումն, և թագաւորելոյն Արտաշրի:

10 ԾԹ. Շինուած կարնոյ քաղաքին, որ կոչի Թէոդոսիոս:

Կ. Կրկին աւետարանիչ լինել Մարտոպայ, և երթ թարգմանչացն ի Բիւզանդիոն:

ԿԱ. Յաղազս Ժողովոյն Եփեսոսի, որ վասն ամբարշտին Նեստորի եղև:

ԿԲ. Ի վարդապետան, յինքն և ի ճանապարհորդութիւն ուսմանն, 15 օրինակաւ երկնային զարդու:

ԿԳ. Յաղազս Հար միաբանութեանն Հայոց ի խորհուրդ կորստեան անձանց:

ԿԴ. Յաղազս բառնալոյ թագաւորութեանն Հայոց ինքեանց կամաւ, և անարդելոյ աթոռոյ կախկոպոսապետութեանն:

20 ԿԵ. Արձակումն ի Պարսից մեծին Սահակայ հանդերձ Շմուելաւ աթոռակալաւ:

1 Ե լիք ԾԳ յաղազս—նշանազրացն

1 af մարտոպայ / ց նշանազրաց

1 bde ի վերնոյն / Ե ի վերնոյն / ցլ

ի վերնոյն / ա լիք ի վերնոյն

1 abcde տուելոյն / ու տուելոյն / ցլ

տուելոյն / միւսն. տուելոյն

1 ՏԲ շնորհացն

2 Ե ԾԳ, փխ. ԾԴ.

2 ՏԽ յաղազս կարգաց զպրութեան

3 Ե ԾԴ, փխ. ԾԵ.

3 ցլ թագաւորել

3 Ե լիք հայոց / Աց Խոսրովու

5 Ե ԾԵ, փխ. ԾԶ.

5 Բց անիշխանութեան

7 Ե ԾԶ, փխ. ԾԷ.

7 ad մարտոպայ / bcef մարտոպայ

7 ef լիք ի Բիւզանդիոն

7 ՏԽ թղթոց / Ե թղթոյն / Բ թղթիցն

8 Ե ԾԷ, փխ. ԾԸ.

8 Ե զարեմտեան / Բ զարեմտեան / ՏԽ

զարեմտեան

8 ՏԽaf բոլորովմբ / Ե բոլորմբ

9 ց թագաւորելոյ

9 ա արշակայ, bde արտաշեսի, փխ.

արտաշրի

10 Ե ԾԸ, փխ. ԾԹ.

10 Աց քաղաքի

10 abcdef թէոդոսիոս / Ե թէոդոսի-

պոլիս / Ե թէոդոսիպոլիս / Ե թէո-

դոսիպոլիս / օ թէոդոսիպոլիս որ

է արգրում

11 Ե ԾԹ, փխ. Կ.

11 Ե աւետարանիչն

11 Եթ լինել

11 bcf մարտոպայ / Ե մարտոպայ

11 Ե Երթալ

12 Ե ի Բիւզանդիոն / Բ ի Բիւզանդիոն

ցլ լիք ի Բիւզանդիոն

13 Ե Կ, փխ. ԿԱ.

13 Աց լիք եղև

14 Ե ԿԱ, փխ. ԿԲ.

15 ցլ երկնային դօրուն և զարդու

16 Ե ԿԲ, փխ. ԿԳ.

16 Բց միաբանութեան

16 ցլ ի խորհուրդս

18 Ե ԿԳ, փխ. ԿԴ.

18 Բց թագաւորութեան

18 ա յինքեանց / ց կամօք

19 Բ լիք աթոռոյ

19 acd կախկոպոսութեան / Բ կախ-

կոպոսութեան / ց կախկոպոսա-

պետութեան

20 Ե ԿԴ, փխ. ԿԵ.

20 abcdef շմուելաւ / Տ շմուելիւ / ցլ

շմուելիւ

20 ՏԽ աթոռակցաւ

ԿԶ. Գործք Շմուկի անարժան հոմիշխանին մեծին Սահակայ:
ԿԷ. Փոխումն յաշխարհէս մեծին Սահակայ և Մեսրոպայ երանելոյ:
ԿԸ. Ողբք վասն բառնալոյ թագաւորութեանն Հայոց յազգէն Արշա-
կունեաց, և եպիսկոպոսապետութեանն յազգէ սրբոյն Գրիգորի:

5

Աարտեցան ցանկը Երրորդ Գրոց,
յանկ ելանելոյ պատմութեան Հայոց:

1 c ԿԵ, փխ. ԿԶ.

1 adef շմուկի / ցլ շմուկի

1 S անարժանք

1 S հոմիշխանի

1 abde չի մեծին սահակայ

2 c ԿԶ, փխ. ԿԷ.

2 cgl յաշխարհէ

2 c մեծի

2 f վարդապետին մեսրոպայ

2 a մեսրոպայ / bdef մեսրովբայ / cgl

մեսրոբայ / միւսն. մեսրովբայ

2 abg երանելոյ / S երանելոյ f չի

երանելոյ

3 f չի ողբք—գրիգորի (s. 4)

4 Sl քահանայապետութեանն, ց քա-

հանայապետութեան, փխ. եպիսկո-

պոսապետութեանն / c եպիսկոպո-

սութեանն

4 abcl յազգէ / միւսն. յազգէն

5 c ցանք / ցլ ցանք

6 ցլ յանգ, փխ. յանկ

6 o ելանելով

6 de պատմութիւն / o պատմութիւնք

հայոց որ ի մովսիսէ խորենացւոյ

6 թ վերջում ունի տաղը չափաւ յինք

և ի սահակ բազրատունի / վ. «Յեր-

կուս օրինակս որք ունիմ զցանկս

զիսոց, ի կաշարածիս. կայ եւ գրուիս

այսպիսի. Տաղը չափաւ յինք և ի

Սահակ բազրատունի. այլ ի կարգին

չերելի եւ ոչ ի միմ ի իննգ օրինա-

կացն»:

ՀԱՏԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

ԱՐԱՐՏԱՐԱՆՈՐԲԻՆ ՄԵՐՈՑ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ

Ա.

Ո՛չ հնախօսութիւնք եղեալ մերոյ աշխարհիս, և ոչ ընդ ամենայն
5 յունականսն անցանել ատակեալ սակս կարճութեան ժամանակին. նա
և ոչ մատենագրութիւնք Դիողորի հուպ առ մեզ են, զի ի նմա պահելով
և ոչ զակն՝ անմոռաց անցանէաք ընդ բնան, զի մի ինչ ի մէնջ մնացէ ի
զլխաւորացն և ի պիտանեացն, և արժանի յիշատակի մերոց շարագրու-
թեանց: Այլ որչափ ջան և յիշողութիւնք բաւեցին՝ պատմեցաք
10 ստուգապէս ի մեծէն Աղեքսանդրէ մինչև ի վախճան սրբոյն Տրդատայ,
յոյժ կանուխ և հեռի ժամանակօք: Վասն որոյ մի զմեզ այսպանեալ
պարսաւեսցես. զի ահա որ ինչ առ մերով ժամանակաւս եղեալ կամ
դոյզն ինչ հեռի՝ զրուցեցիք քեզ անսխալ, Երրորդ առնելով Գիրս, որ
ինչ յետ սրբոյն Տրդատայ մինչև ի սպառել Արշակունեաց ազգին ի
15 թագաւորութենէ, և զաւակի սրբոյն Գրիգորի ի քահանայապետութենէ.

1 Անորգրս մովսիսի [c մովսեսի, Կ²
deklogr's մովսէսի] խորենացւոյ [c
խորենացոյ] աւարտաբանութիւն [l
յուս. կարմիր քանախով չէ ի բան]
մերոց [abc մերցն, f մերոցն,
որգրս մերոյ. նաեւ վ. մերոյ] հայ-
րենեաց [c հայրենեացն]. հատած
[cօրգրս հատուած, n հատուած, շի-
նած հատած] երրորդ [af գ. o երկ-
րորդ, Կ² Ա], Յեւելից ունիմ—o օգնեա
սուրբ հոգի աստուած. q աւգնեա
հոգի սուրբ հոգի. r աւգնեա. s
աօգնեա

4 p չի ոչ հնախօ

4 r ելեալ, փխ. եղեալ

4 bde մերոց

5 Ա ընդ ունականսն [c ունականս, f

ունական] / թ յունականն

5 թվորգրս ատակել / p յատակել

5 Ա ժամանակիս / որգրս ժամանակի

6 լո մատենագրութիւնքն

6 ab զեղորի / c զեղորի / def դէո-

դորի / ցլ զեղորու / օրգրս զեղորի

6 Ա և հուպ են [k էին] առ մեզ

6 թ չի են, զի

7 Ա ընդ բնան [a բնաւին] անցանէաք

[b անցանեաք]

7 o ի մէնջ ինչ

7 abcl մեզէն, Խօբ մեզէ, վ³ մեզէ կամ

մեզ է կամ մեզէն, փխ. մէնջ

7 ցլ մնայցէ

8 Ա ի զլխաւորաց

8 Ացլօ ի պիտանեաց

8 Sbac մերոյ

8 Sth շարագրութեանց

9 ցկ յիշողութեան / լ յիշողութիւն / o

յիշողութիւնք մեր / Ա յօժարու-

թիւն [c յօժարութեամբ], փխ. յի-

շողութիւնք

9 Ավ³ցլ բաւեցին / վ բաւեցին / o

բաւեցին / միւսն. բաւեցին

10 Ա մինչև ցվախճան

12 bcdexgl պարսաւիցես

12 Ա մերովքս / թ մերովք

12 Ա թ ժամանակօքս [l ժամանակաւքս]

12 Ա եղև

13 k զդոյզն / d անսղալ

14 c չի յետ սրբոյն տրդատայ մինչև

14 որգրս մեծին, փխ. սրբոյն

14 bde ի սպառել / թվ³ ի սպառ

14 որգրս ազգին արշակունեաց

15 Ա ի թագաւորութենէն

15 օրգրս ի զաւակէ

15 վbdemr ի քահանայութենէ

17

ձիովք, բարբարոսքն ի վատնեան դաշտին, մերձ ի Կասրիականն
կոչեցեալ ծով: Զոր բարձեալ սարկաւազաց նորին, բերելով ի փոքր
Սիւնիս, թաղեցին յԱմարաս աւանի: Իսկ Սանատրուկոյ թագ կապեալ
ինքեան՝ ունի դքսդաքն փայտակարան. զօրութեամբ օտար ազգաց
5 խորհէր տիրել բոլորումս Հայոց:

Դ

ՈՐԵՐՈՒՄԸ ԲԱԿՈՒՐ ԲՂԵՇԻՍԻՆ Ի ՄԻԱՐԲԱՆՈՒՅԵՆԸ Հայոց, եւ խորհուրդ նախա-
բարացն քաղաւորեցաւցանել զԼուսորդ:

Որպէս յաստուածայինսն գտանեմք ասացեալ պատմութիւնս,
10 Երբայական ազգին, յետ դատաւորացն, ի ժամանակի անիշխանութեանն
եւ անխաղաղութեան, ոչ լինել թագաւոր, և առն ըստ հաճոյից իւրոց
գնալ՝ սապէս և ի մերումս էր տեսանել աշխարհի: Քանզի ի վախճա-
նել երանելոյն Տրդատայ՝ մեծ իշխանն Բակուր, որ բղեղաշին Աղձնեաց
կոչէր, տեսեալ զՍանատրուկ թագաւորեալ ի փայտակարան՝ զնոյն
15 խորհեցաւ և ինքն. թէպէտ և ոչ թագաւորել, զի ոչ էր Արշակունի,
այլ տիրազուլիս կամեցաւ լինել. ճեղքեալ ի միարանութենէ Հայոց՝
ձեռս ետ յՈրմիղդ արքայ Պարսից: Ուստի ուշ ի կուրծս անկեալ և ի
միտս եկեալ նախարարացն Հայոց՝ ժողովեցան առ մեծն Վրթանէս, և
առաքեցին երկուս ի պատուական իշխանացն, զՄար իշխանն Ծովագ,
20 և զԳագ իշխանն Հաշտենից, երթալ ի նախագահ քաղաքն, առ կայսրն
Կոստանդոս, որդի Կոստանդիանոսի, հանդերձ պատարագօք և թղթով,
որ ունէր օրինակ զայս.—

1 ի ձիով / Տ ձիովքն
1 ծով ի վատնիանեան / շ ի վատնիա-
րեան / քք ի վատնանեան
2 ԱՏ նորուն [ք նորին] / ի նորին
2 abdefn բերեալ / օքգր լի բերելով
3 ace յամարեն, Կճք յամարէն, փխ.
յամարաս
3 Ա աւանին [ծ յաւանին] / ի գաւա-
ռի, փխ. աւանի
5 ի բոլորս
7 և բակոր
7 Ա բղեղի / օքգր բղեղիս
7 շ ի միարանութենէն
9 acdef յաստուածայինս
9 և գտանիցեմք
9 օքգր պատմութիւն
10 իքր անիշխանութեան / իքր խա-
ղաղութեան / օգ խաղաղութեանն
11 Ա լինելոյ / Տ առն
11 իւր, Տ ինքեան, փխ. իւրոց
12 ց լի ի (մերումս)
12 ԱՏ աշխարհիս
12 Ա յետ վախճանի [Կճ վախճանին]

13 ՏԿԵՑԵՅ ԵՐԱՆԵԼՈՅՆ
13 և բակոր / ք լի որ
13 ա բղեղի / bcedf բղեղիս / Տ
բղեղին
14 ք կոչէր / ցլ անուանէր / և անուա-
նիւր / միւսն. կոչիւր
14 Ա զնոյն ինքն խորհեցաւ և [bcedf
լի ի և] / ի և ինքն խորհեցաւ
15 ց և լի (ոչ)
15 ք թագաւորեալ / ց և լի ոչ
15 Ա արշակունի էր
16 Ա կամեցեալ / de լինի
16 օքգր ճեղքել
17 քգր լի ձեռս ետ—պարսից
17 ձ որմիղդ
17 Ա պարսից արքայ
17 օգր ուժ, փխ. ուշ
19 Տ ի պատուաւոր / իւր իշխանաց
20 Ա զգալ, ցլ զգատ, և դատ, փխ.
զգալ: Թերեւս յաւագոյն զգալ, ՍՏ. Մ.
20 ին ի նախագահն քաղաք
20 acde առ կայսր
21 շ և կոստանդոս, փխ. կոստանդոս
21 Տ պատարագաւ

Ե

Պատճէկն քղթոյն Հայոց:

«Նպիսկոպոսապետ Վրթանէս և որք ընդ նովաւ եպիսկոպոսունք
և ամենայն նախարարք Հայոց մեծաց. տեսան մերոյ Կոստանդեայ կայ-
5 սեր ինքնակալի խնդալ:
«Յուշ լիցի քեզ պայման ուխտի հօրն քո Կոստանդիանոսի, որ առ
մերում թաղաւորին Տրդատայ. և մի տացես զաշխարհս քո Պարսից
անաստուածից, այլ օգնեսցես մեզ զօրօք՝ թագաւորեցուցանել զորդի
Տրդատայ զԽոսրով: Քանզի Աստուած զձեզ ոչ միայն Եւրոպայ, այլ և
10 ամենայն Միջերկրեայցս տիրեցոյց. և ահ զօրութեան ձերոյ եհաս մինչև
ի ծագս երկրի: Եւ մեք խնդրեմք առաւել քան զառաւել տիրել ձեզ:
Ողջ լերուք»:
Այսմ լսող եղեալ Կոստանդեայ՝ առաքեաց զԱնտիօքոս յարգարիչ
իւրոյ պալատանն զօրու ծանու, և ծիրանիս հանդերձ պսակաւ, և
15 թուղթ՝ որ ունէր օրինակ զայս.—

Թուղթ Կոստանդեայ:

«Աւգոստոս ինքնակալ կայսր Կոստանդոս. մեծիդ Վրթանիսի և
ամենայն աշխարհականաց քոց խնդալ:
«Առաքեցի ձեզ զօր յօգնականութիւն, և հրաման թագաւո-
20 րեցուցանել ձեզ զԽոսրով որդի արքայի ձերոյ Տրդատայ. որպէս զի
ի բարեկարգութիւն հաստատեալ, մեզ ծառայեսցիք միամտութեամբ:
Ողջ լերուք»:

2 ք պատճէկ / ա հայոց մեծաց
3 վճէ սովաւ
4 ք լի և ամենայն նախարարք հայոց
մեծաց տեսան մերոյ
4 Ա ինքնակալի կոստանդեայ կայսեր /
ի լի ինքնակալի
7 Ա մի տայցես
7 ի աշխարհս / Տ զաշխարհն [ո զաշ-
խարհս, օ զաշխարհ]
7 օ լի ք
8 և օգնեսցէ
8 ին թագաւորեցուցանելով
8 ի զորդին
9 ց և խոսրով
9 Ա ոչ միայն զձեզ
9 իվճabdef եւրոպայ / ո եւրոպայ /
միւսն. եւրոպայ
10 շ միջերկրեայ / վցոռ միջերկրայց /
և միջերկրայց / լ միջերկրայց /
օքգր միջերկրայց
10 օքգր տիրացոյց / ի լ մինչ
13 և կոստանդոս / օ զարդարիչ
14 abcglnքգր պալատանն / ք պալատ-

տին—լ երեսը վերջանում է, եւ օս-
կի յուսանցումն լոյն ձեռքով գրած
է. երեց, որ է վեհանուն: Զարուճա-
կոսիւնը կտրուած է:
14 ի պսակաւ հանդերձ
15 շ թուղթ էր օրինակ զայս
15 ի լի որ ունէր
16 ա գրուի Զ.
16 ի կոստանդիանոս
16 ա կոստանդեայ կայսեր / օ կոստան-
դեայ առ նախարարս հայոց
17 abef օգոստոս / ձ լի ինքնակալ
17 ԱՏ մեծի [ո մեծիդ]
17 ծ վրթանիսի
18 Կճabcef լի ամենայն / Տ ի ամենայն
համօրէն [քգր լի համօրէն] աշ-
խարհականաց [ի աշխարհականաց]
18 ք խնդրել, փխ. խնդալ
19 ա օգնականութիւն
20 ի տրդատայ արքայի ձերոյ
21 Scdefց լի ի (բարեկարգութիւն)
21 Ա ի տիրութեամբ, փխ. միամտու-
թեամբ

2

Պատուս Անտիոքայ եւ գործք նորին:

- Եկեալ Անտիոքոս թագաւորեցոյց զԽոսրով, և զչորեսին սպարապետսն մատոյց ի նոյն իշխանութիւն զօրու, զորս կացուցեալ էր
- 5 Տրդատայ յիւրում կենդանութեանն՝ յետ մեռանելոյ դայեկին իւրոյ Արտաւազդայ Մանգակունւոյ, որ միազլուխ սպարապետ էր և ամենայն Հայոց զօրավար: Առաջին՝ Բագարատ ասպետ, զօրավար արեւմտեան գնդին. երկրորդ՝ Միհրան առաջնորդ Վրաց և բղեաշխ Գուգարացոց, սպարապետ հիւսիսային զօրուն. երրորդ՝ Վահան նահապետ Ամատուն:
- 10 Նեաց, զօրավար արեւելեան գնդին. չորրորդ՝ Մանածիհր նահապետ Խըշտունեաց, սպարապետ հարաւային զօրուն: Եւ բաժանեալ ետ նոցա զիւրաքանչիւր զօրս: Եւ առաքեաց զՄանածիհր հարաւային զօրօք և զԿիլիկեցի զօրս ընդ նմա զկողմամբ Ասորեստանի և Միջագետաց. և զՎահան նահապետ Ամատունեաց արեւելեան գնդաւն և զԳաղատացի
- 15 զօրս ընդ նմա առաքեաց զկողմամբ Ատրպատականի, ունել պահ յարքայէն Պարսից:

Եւ իւր թողեալ զթագաւորն Խոսրով, — քանզի փոքր էր յանձնէ և անօր ոսկերօք և ոչ գոլով ի նմանութիւն պատերազմողական հասակի, — և առեալ ընդ իւր զՄիհրան և զԲագարատ զօրօք իւրեանց,

- 1 a լիք 2.
2 abce զալուսան
2 abce անտիոքու / ի նորա
3 o թագաւորեցոյցանէ
3 d չորեսին
3 opqrs սպարապետսն
4 q լիք նոյն / ի վ զօրունցն
5 ի վ կենդանութեան / ի վ իշխանութեանն, փխ. կենդանութեանն
5 S իւրում, փխ. իւրոյ
6 Sabdef միազլուխսպետ [ք միոյ գլխապետ], ի վ զլխապետ, փխ. միազլուխ սպարապետ
6 Ան լիք և
7 rs առաջինն / a բագար
7 Մ զօրավար ամենայն գնդին արեւմտեայ կողմանն
7 վ առաւմտեայ / q արեւմտեանն
8 pqr արգին վրաց / S բղեաշխ
8 o գուգարաց, pqr գուգարացոց, փխ. գուգարացոց / վ ունեմ գուգարացոց եւ այլուր
9 վ սպարապետ զօրավար
9 q նահապետ վահան
10 abdef արեւելեայ
10 d մանածիհր / pqr լիք մանածիհր
10 Ա լիք նահապետ

- 11 ի գնդին, փխ. զօրուն
11 abdef բաժանեալ / միւսն. բաժանեաց
11 e լիք նոցա
12 a իւրաքանչիւր / S զօրսն
12 d զմանածիհր
13 abdefց կիլիկեցիս / c զկիլիկեցիս / l զկիլիկեցիս
13 S զմիջագետաց / k ի միջագետաց
14 abcef արեւելեայ
14 dgl զգաղատացիս
15 a զօրսն / abcef լիք զկողմամբ
15 abcef ատրպատական / g ատրպատիկի / k ատրպատիկի
15 abcef ի պահ ունել
16 b արքայէն
17 Sc թողով / k է, փխ. էր
18 h²abefլանսուր / վ²dk նօսր / g նաւսր / S անարի / միւսն. անաւսր
18 Sk լիք և (ոչ) / abcef գոլ
18 de լիք ի (նմանութիւն) / g լիք ի նմանութիւն / f ի նմա, փխ. ի նմանութիւն
18 ի վ²cedef պատերազմական
19 gk հասակին
19 Sabcef լիք և (առեալ)
19 pqr զօրուք / Ան իւրեանց զօրօք [իւր զօրօքն]

- և միահամուռ ամենայն յունականօքն խաղայ ի վերայ Սանատրիոյ: Իսկ նորա սպարապետ զօրօք լցեալ զքաղաքն Փայտակարան՝ ինքն առ արքայն Շապուհ փութացեալ անկանի, հանդերձ Աղուանից նախարարօք: Զոր տեսեալ Անտիոքայ, եթէ ոչ ի հնազանդութիւն խաղաղութեան նուաճեցան՝ հրաման տայ առիւ զիշխանութիւն սպարապետեցն և իւր ժողովեալ զհարկն՝ առ կայսր գնայ:

Ի

Յանցանք Մանածիհր առ մեծն Յակոբ, և մահ:

- Երթեալ Մանածիհր Հայոց հարաւային գնդաւն և Կիլիկեցոց
- 10 զօրօք զկողմամբ Ասորեստանի, ճակատ տուեալ ընդ Բակուր բղեաշխ՝ սատակէ գնա, և զզօրս նորա և զսպարապետ օգնականս նմա հալածականս առնէ. և զորդին Բակուր զՀեշայ ձերբակալ արարեալ՝ հանդերձ երկաթի կապանօք առաքէ Խոսրովու. և զգաւառս իշխանութեան նորա սրով դատի յանխնայ, ոչ միայն զմարտիկս, այլ և զամբիկ շինականս. և բազում զերիս առեալ ի կողմանցն Մծրնայ, ընդ որս և շինականս. և բազում զերիս առեալ ի կողմանցն Մծրնայ, ընդ որս և սարկաւազունս ութ զմեծի և արծաթեալ զգերութիւն ուսմիկն, եկեալ Յակովբայ՝ համոզէ զՄանածիհր արծաթեալ զգերութիւն ուսմիկն, իրրե զոչ ինչ մեղուցելոց. որում ոչ հաւանեալ Մանածիհր՝ պատճառէ զարքայ:

- 1 Sabcef լիք և
1 Sabcef յունական / gk յունականօք
1 b խաղայր
2 ors սպարապետսն / ի և ինքն
2 abcefց կիլ արքայն
2 ի վ² զապուհ անկանի փութանակի
3 abcef նախարարօքն
4 իւր թէ / gk լիք ոչ ի
4 abcef ի խաղաղութիւն հնազանդութեան
5 h²abcef առ իւր, իւր առի [k² առ ի], փխ. առիւ
6 ԱՏՆ նուազեցուցանել [c նուազեցուցանել, h²վի նուազեցուցանել]
6 k զիւր / ի abcef գնարկս
6 h²abdefo առ կայսրն
6 ի վ²bcedef գնաց
8 վ յանցը, փխ. յանցանք
8 c մանածիհրի / dnpqrs մանածիհր
8 al յակովբ / c լիք յակովբ
8 cf մարուզէ, փխ. և մահ / d լիք և մահ
9 c մանածիհրի / dnpqrs մանածիհր
9 k լիք հայոց
9 glr կիլիկեցոց / pqr կիլիկեցոց
10 a զօրօք / c զօրով
10 b զկողմամբ / Ան ճակատս
10 c լիք ընդ
11 k զօրս

- 11 abcef օգնականս եկեալ / o օգնականս եկեալ / pqr օգնական
11 d նորա, փխ. նմա
11 pqr հալածական
12 Ան զորդի
12 Հc գնեալ / d գնեալ
13 abcefnpqrs խոսրովայ / d առ խոսրով
14 abcefopqrs նոցա / o անխնայ
14 b զմարդիկս / cef զմարտիկս
15 Տիւ ի կողմանց
15 kl մծրնայ / p լիք (որս) և
16 c սարկաւազունք
16 S մեծի / abcef սրբոյ, փխ. զմեծի
16 cef յակովբայ / Scdgl զորոյ
16 k լիք զորոց—յակովբայ (s. 17)
17 cef յակովբայ / dl յակովբ / g յակովբ
17 orqs զմանածիհր
17 dgl ասիւով արծաթեալ
17 ade զգերութիւն / d ուսմիկ
18 klnopqrs իւր / իւր ոչ ինչ
18 d ինչ համարէին մեղուցելոց
18 p մեղուցեալ
18 bdkl ոչ ինչ, փխ. ոչ (հաւանեալ)
18 d համարեալ, փխ. հաւանեալ
18 dnpqrs մանածիհր
19 dg պատճառի
19 k լիք պատճառ—մանածիհր (եք. 264, s. 1)

Եւ Յակոբու դէմ եղեալ առ արքայ, առաւել ևս զչարի Մանա-
 ճիհր, և ի սաղրելոյ գաւառականացն՝ զուխեսին սարկաւազունս նորա,
 որք ի կալանսն էին, հրամայէ ի ծով ընկենուլ: Զոր լուեալ մեծին
 Յակոբու՝ դառնայ ի տեղի իւր լի բարկութեամբ, որպէս Մովսէսն
 5 յերեսաց Փարաւոնի: Եւ ելեալ ի լեառն ինչ, յորմէ երեկը գաւառն ամե-
 նայն, անէծ զՄանաճիհր և զգաւառ նորին: Եւ ոչ ինչ յամեցին զատա-
 տանքն Աստուծոյ հասանել ի վերայ, և նման Հերովդի պէս պէս ցաւովք
 սատակի Մանաճիհր, և պողարերութիւն ջրաւորաց գաւառին զարձա-
 յադտադտուկ, եղեալ ի վերայ նոցա երկինք պղծի ըստ Գրոց, և ծովն
 10 հակառակեալ յինքն ընդունէր զսահմանս անդաստանացն: Զոր լուեալ
 մեծին Վրթանայ և արքային Խոսրովայ՝ ցասուցեալ հրամայեն արձակել
 զգերեալսն, և առ նոյն այր մաղթել ապաշխարութեամբ, զի զարձցի
 սրտմտութիւն Տեառն. զոր յետ ելից Յակովբայ յաշխարհէս՝ ժառանգ
 որդի Մանաճիհրի գեղեցիկ ապաշխարութեամբ, ուժգին արտասուօք և
 15 հառաչմամբ, նորին բարեխօսութեամբ դտեալ զբժշկութիւն գաւառին:

Ը

Յաղագս քաղաւորելոյ Փոքր Խոսրովու եւ փոխելոյ զարեւելիսն եւ ճնկելոյ
 զանառն:

20 Յերկրորդ ամի Որմզդի Պարսից արքայի և յութերորդ ամի
 ինքնակալութեանն Կոստանդեայ, յօգնականութենէ նորին թագաւորեաց

- 1 Եւ յակովբու
- 1 ց զարձեալ, փխ. դէմ եղեալ
- 1 c d o p q r s չարի / d r s մանաճիհր
- 2 d գաւառականաց / S զուխ
- 2 abcef սարկաւազունսն / և սարգա-
ւաւուն
- 3 Վր ի կալանս
- 3 abcef չիք էին
- 4 abdefgl յակովբայ / ck յակորայ
- 4 o դառնայր / cf չիք դառնայ
- 4 o չիք ի տեղի իւր / և չիք լի
- 4 Sabc զմովսէսն / իմ զմովսէս
- 5 և փարաւոնի / Sdgl չիք և
- 5 f ի լեառն / abcef յորում
- 6 d p q r s զմանաճիհր / c գաւառն
- 6 abcef ամենայն, փխ. նորին
- 6 abcef չիք ոչ / իմ յամեաց դատա-
տանն
- 6 abcef դատաստանք աստուածայինք
- 7 o p q r s ի վերայ նորա
- 7 o q հերովդէի
- 7 Կ²abcef չիք պէս պէս ցաւովք
- 8 իմ սատակի պէս պէս ցաւովք (ց
ցաւօք)
- 8 d p r s մանաճիհր
- 8 S գաւառին ջրաւորացն / իմ չիք
ջրաւորաց

- 9 n յադտադտուկ / Կ²abcef չիք նոցա
- 9 Կ²abcef ըստ գրեցելուն / d y k ըստ
գրոյ
- 9 k չիք և / S abcef gl ծով
- 10 dk հակառակ ելեալ
- 10 l և յինքն / S d gl ընդունի
- 10 S abcef անդաստանաց
- 11 p q r s Խոսրովու / a չիք Խոսրովայ
- 11 b յարձակել
- 12 p զկապեալսն, փխ. զգերեալսն
- 12 k չիք զգերեալսն—մաղթել
- 13 c յակորայ / իմ յաշխարհէ
- 14 a որի, փխ. որդի
- 14 bc մանաճիհրի / d ի մանաճիհրէ (չիք
որդի) / gl մանաճիհրի / Վրոցրս մա-
նաճիհրայ / o p մանաճիհրայ
- 14 c և ուժգին / d արտասուօք
- 15 S abcef g բժշկութիւն ինքեան և [g
չիք ինքեան և] գաւառին
- 16 d չիք Ը.
- 17 Եւ չիք թագաւորելոյն
- 18 ԱՎր Խոսրովու / միւսն. Խոսրովայ
- 18 c փոխելու / gl զանդառն
- 19 Կ²abcef յաղկերտի (փխ. որմզդի)
արքայի պարսից
- 19 a յութերորդի
- 20 g k p ինքնակալութեան

Խոսրով. ոչ ինչ արութիւն քաջութեան ցուցեալ որպէս զհայրն, այլ և
 ոչ վասն հատուածելոց կողմանցն հակառակեցաւ ինչ, յետ միոյ նուա-
 գին, զոր ի յունականացն կրեցին զօրացն. այլ ի կամս թողեալ զար-
 քայն Պարսից՝ խաղաղութիւն առնէ ընդ նմա. բաւական վարկուցեալ
 5 մնացելոց սահմանացն տիրել, ամենին ոչ ունելով փարել ազնուական
 մտածութիւնս: Զի թէպէտ էր մարմնով փոքր, այլ ոչ որքան Մակե-
 դովնացին Աղեքսանդր, որ միայն երից կանգնոց ունէր զչափ հասակի,
 և ոչ զհոգւոյն խափանէր աշխոյժս: Իսկ սորա զքաջութենէ և զբարի
 յիշատակաց անփոյթ արարեալ՝ զրօսանաց և հաւորսութեանց և այլոց
 10 որսոց պարապեալ. նորին աղագաւ և անտառ առ Աղատ գետովն տնկէ,
 որ յանուն նորա կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի:

Նա և զարքունիսն փոխէ վերոյ անտառին յոստ մի, ապարանս
 հովանաւորս շինեալ, որ ըստ պարսկական լեզուին Դուին կոչի, որ
 թարգմանի բլուր: Քանզի ի ժամանակին յայնմիկ Արէս ուղեկցեալ
 15 արեղական, և օղբ ջերմայինք պղտորեալք ժանդահոտութեամբ փչէին.
 յորմէ ոչ կարացեալ ժուժել որք յԱրտաշատն բնակեալ էին՝ կամաւ
 յանձն առին զփոփոխումն:

- 1 իմ և ոչ ինչ
- 1 ց արութեան / չ արիութիւն
- 1 չցկ չիք և
- 2 b չիք վասն / a յետ ինչ
- 2 իմ նուազի
- 3 Խօրգրս զօրաց
- 3 o ի կամս իւր թողեալ
- 4 ԱՅ ընդ նմա առնէ
- 4 S բովանդակ [Կ²ո բաւական], փխ.
բաւական
- 4 abcef համարեալ, փխ. վարկուցեալ
- 5 abef սահմանացս / c սահմանաց
- 5 S g k ամենեկմբ
- 5 իմ փարեղ, փխ. փարել
- 5 իմ²d եզնական, փխ. ազնուական
- 6 չի²d gl մտածութիւն / m լուս. ուրիշ
մեղմով փարելի և ազնուական մտա-
ծութիւն
- 6 ԱՅ մարմնով
- 6 իմօրգրս չիք այլ
- 6 Կ²abcef որպէս, փխ. որքան
- 6 Կ²c մակեդովնացին / p q r s մակեդո-
նացի / չ ab d j l զմակեդովնացին
Վեցեղոս զմակեդոնացին
- 7 Վր զաղեքսանդր / b յաղեքսանդրի /
Կ²adeգորգրս աղեքսանդր / Վ այլ
մակեդոնացի կամ զմակեդոնացին
աղեքսանդր
- 7 չց կանգնոյ
- 7 abcef ունելով / իմ էր, փխ. ունէր
- 7 ի ab d չափ

- 8 օրգրս չիք ոչ
- 8 abcef նորա, փխ. սորա
- 9 S իմ²d չիք և (հաւորսութեանց)
- 10 b անտառ / իմ²d անտառ [gl անդառ]
մի / միւսն. անտառս
- 10 իմ գետով / c անգէ
- 11 d գր / ed չիք նորա
- 11 իմ²d անուանի, փխ. կոչի
- 12 ԱՅ վերոյ [bc ի վերոյ, իմ² վերա-
դոյն] անտառին [g անդառին] փոխէ
- 12 o չիք ապարանս—որ ըստ (s. 15)
- 12 p յապարանս
- 13 ed հովանաւոր
- 13 cf պատուական, փխ. պարսկական
- 14 չ թարգմանի
- 14 abce ի ժամանակի
- 14 a չիք յայնմիկ
- 14 c արէն, f արիւն, փխ. արէս
- 15 k l y արեղան
- 15 abcef պղտորեալ
- 15 abcf ժանդահոտութեամբ / c ժանդա-
տութեամբ / gl ժանդահոտութեամբ
/ k ժանդահոտութեամբ
- 15 d փչեն
- 16 p r ժուժեալ
- 16 իմ յարտաշատն / c յաշտարակ, փխ.
յարտաշատն / միւսն. յարտաշատ
- 16 a բնակեալք էին / իմ բնակէին
- 17 d gl յանձն առնուն
- 17 k զփոփոխումն / միւսն. զփոփո-
խումն

Թ

Ուր ինչ յաւուրս սորա ի Երեսիսականաց ազգաց աբգաւանք ի մեզ, ուր
և Երեսիսականաց Վաւանայ Ամառուանայ:

- Յաւուրս սորա միարանեալ բնակիչք հիւսիսոյ կաւկասոս, գիտա-
5 ցեալ զթուլասարտութիւն նորա և զյուլութիւն, և առաւել ի հրապուրելոյ
մաղթանաց Սանատրիկոյ՝ ի գաղտնի հրամանէ Շապհոյ Պարսից արքայի,
արշաւեալ ի միջոց աշխարհիս մերոյ հասանէին մեծաւ ամբոխիւ, որպէս
թէ երկու բիւրովք: Որոց պատահեալ պատերազմաւ արեւելեայ և արեւ-
մտեայ զօրուն Հայոց՝ հանդերձ զօրապետօրն Բաղարատաւ ասպետիւ և
10 Վահանաւ նահապետիւ Ամատունեաց, քանզի հարաւային մեր գունդք
առ արքային խորովայ էին յաշխարհին Մովսայ, և զՄիհրան սպանեալ,
և զհիւսիսային մեր գունդն հարեալ, ի թիկունս ընկեցեալ թշնամեացն,
և հասեալ ի դրունս Վաղաշապատու պաշարէին: Որոց յանկարծակի
ի վերայ անկեալ արեւելեայ և արեւմտեայ մեր զօրուն, և անտի մերժեալ
15 զՕշական առապարան, ոչ ետուն ժամանել ճապաղել ի նետաձգութիւն
լստ օրինի իւրեանց սովորութեանն, երազեալ սաստկապէս զհետ
ունելով քաջաձիոցն ի դժուարս քարանց և ի վիմուտ տեղիս:

- 1 d Ը, փխ. Թ.
2 Ա չիք ուր
3 Ե նահատակութիւն
4 ef բնակեալ, փխ. միարանեալ
4 abcef հիւսիսոյ բնակիչք
4 Ե կովկասու, Հեմեֆո կովկասու /
քրք կաւկասոյ
5 Լ զթուլասարտութիւն
5 Է յուլութիւն / Լ զյուլութիւն / Կ՝
abcef չիք և զյուլութիւն
5 քրք առեալ, փխ. առաւել
5 Հցե չիք ի (հրապուրելոյ)
6 a մաղթանացն
6 abcef սանատրիկոյ գաղտնի ի
6 ց արքային
7 ՏՆժ արշաւանք [վքրք արշաւանք]
7 e ի մէջ աշխարհիս
7 օքրք աշխարհի
7 abcef չիք մերոյ
7 Կ՝abcef չիք հասանէին
8 Նժ երկուք / Կ՝abcef երկուք, փխ.
երկու
8 d բիւրօք / Ն բիւրօք [Է բիւրիք]
8 Տ արեւելեան / Հ արեւելեայ
8 Տ արեւմտեան
9 abcef մեր զօրուն հայոց
9 d զօրապետօք
9 c բաղարատ
10 c վահան

- 10 abcef ամատունեաց նահապետիւ
10 abcef զի / Նժ չիք մեր
10 Հժցե գունդքն / abcef զօրք, փխ.
գունդք
11 Նժ ելին, փխ. էին
11 d յաշխարհն
12 Հ հայոց, փխ. մեր
12 o գունդք / քրք գունդս
12 օքրք չիք հարեալ
12 e ի թիկունս կեցեալ
13 a չիք պաշարէին
13 abcef որոյ
13 եք յանկարծ
14 abcef հասեալ, փխ. անկեալ
14 քրք արեւելեան
14 abcef արեւմտեայ և արեւելեայ
14 ք մերժեալ մեր զօշական
15 ց զաշական
15 ք որ, փխ. ոչ
15 օքրք չիք ճապաղել
15 abef ի նետաձգութիւնս
16 abcef օրինի / միւսն. օրինակի
16 Նժ սովորութեան [Է սովորութեանց]
իւրեանց / ք սովորութեան
16 ԱՆժ՝ երազեալ / միւսն. արազեալ
17 d քաջաձիոց
17 a չիք ի (դժուարս)
17 e չիք ի (վիմուտ)
17 վժքրք ի վիմամուտ / Հե ի վիմու

- Մինչև յոչ կամաց գումարեալ թշնամեացն ի ճակատ. և զօրա-
գլուխ նիզակաւորացն լեալ անարի ոմն սկայ վառեալ, և թաղեալ
կանայ բոլորով ամենևին պարածածկեցեալ, շահատակէր ի մէջ
զօրացն: Յոր ակնակաւոյց լեալ քաջացն Հայոց և յարձակեալ՝ ոչ ինչ
5 կարէին վնասել. քանզի հարեալ նիզակաւ՝ ճախր առնոյր կանայն:
Յայնժամ քաջին Վահանայ Ամատունեոյ հայեցեալ յեկեղեցին կաթու-
ղիկէ, ասէ. «Օգնեմ ինձ, Աստուած, որ զԻաթեան պարսաքարն
գիպեցուցեր ճակատու խրոխտացելոյն Գողիաթու, ուղղեմ և զնիզակս
իմ ական հօրիս այսորիկ»: Եւ ոչ վրիպեցաւ ի խնդրոյն. ընդ գաւակ
10 ձիոյն հարեալ՝ յերկիր կործանեաց զահագին զվիրազն: Այսպիսի
գիպուած ի փախուստ յորդորեաց զթշնամիսն, և ի յաղթութիւն զՀայոց
գունդն զօրացոյց: Եւ աստի դարձեալ յաշխարհն Մովսայ Բաղարատ՝
վկայ հաստատուն առանց նախանձու լինի առ արքայի վասն Վահանայ
քաջութեանցն և առաքինի դիպուածոյն: Վասն որոյ պարգևէ նմա
15 արքայ զտեղի ճակատուն՝ զՕշական, ուր ինքնակամ դիմազբաւ նա-
հատակն եղև: Եւ փոխանակ Միհրանայ կարգէ զԴարձոյլ Մաղխազ
նահապետ խոստունեաց ի վերայ զօրուն:

Ժ

Վախճան Խոստովու, և պատերազմ Հայոց ընդ Պարսս:

- 20 Յետ այսորիկ գիտացեալ խոստովայ, թէ ձեռն Շապհոյ Պարսից
արքայի ընդ թշնամիսն է՝ լուծանէ զխաղաղութիւնն որ ընդ նմա, և

- 2 abcef նիզակաւորաց
2 abcefnօքրք չիք և
2 վաքթ թաղաւ / Նվժնօքրք թաղիւ /
վ թողիւ
3 d կանայ / ու կանէ [ո յուս. շինած
ճակեայ] / Ն ճակեայ / վ ճակեա
3 Հցե բոլոր / abcef ամենայնիւ
3 վժցլ պարածածկեալ
3 d շահատակեալ էր
4 Կ՝abcef յորմէ / Կ՝ակնկառոյց
4 Կ՝abcef մինչև զօրաւիգն օգնակա-
նութեան, փխ. քաջացն հայոց և
յարձակեալ / Հմմն. եր. 270, 8. 4.
4 Է քաջաց / օքրք չիք ինչ
5 ցե քան, փխ. քանզի
5 d կանայն / Հ կանայ / ց կանան /
վօքրք կանայն
6 o քաջաց քաջին վահանայ
7 q չիք ինձ
7 աօքրք զգաւթայն, Է զգաւթայն /
f զգաւթայն
8 Կ՝abcef ճակատու այլազգւոյ խրոխ-
տացելոյն
8 bcegl զողիազու
9 Տ այսմիկ

- 10 ՏՆժ չիք հարեալ
10 ՏՆժ կործանեալ
10 Նժ զվիրազն [Է զվիրազն] անաղին /
abcef վիրազն
13 d առ արքայ / ԱՆ չիք վասն
14 abcef առաքինութեան (ն)
14 Տ abcef դիպուածոցն / Է դիպուածոց
14 Հցե չիք նմա
15 Տ որ, փխ. ուր
15 Կ՝abcef նահատակ
16 c չիք եղև
16 Կ՝abcef զգարձու / օքրք զգարձու
16 Տ մախազ / Կ՝abcef չիք մախազ
17 խօքրք խոստունեաց
18 d Թ, փխ. Ժ.
19 d որ ինչ յաւուրս սորա ի հիւսա-
կանաց ազգաց արշաւանք, փխ.
վախճան խոստովու—ընդ պարսս
19 ցե ընդ պարսից
20 ԱՆ յետ այսր / abcd խոստովու
21 Հեմեֆէ [Է ել, փխ. է] ընդ թշնա-
միսն / Լ չիք է
21 Տցե զխաղաղութիւն
21 ՏՆժ չիք որ
21 c ընդ նմա որ և

զմասնաւոր հարկան արգելու ի նմանէ, տալով և զայն կայսեր, և ածելով զգօրս Յունաց՝ ընդդիմանայ արքային Պարսից: Բայց ոչ յերկարեալ զկեանս իւր՝ վախճանի, թագաւորեալ ամս ինն, և բարձեալ զնա՝ թաղեցին յԱնի առ հարս իւր: Եւ ժողովեալ մեծին Վրթանիսի զամենայն 5 նախարարս Հայոց, հանդերձ զօրօք և զօրապետօք, յանձն առնէ զաշխարհս Արշաւրի Կամսարականի, որպէս գլխաւորի և յոյժ պատուականի յետ արքայի: Եւ իւր առեալ զՏիրան որդիի Սոսրովու՝ զնայ առ կայսր, զի թագաւոր Հայոց ի տեղի հօր իւրոյ կացուցէ:

Իսկ արքայն Պարսից Շապուհ իրրև լուաւ զմահն Խոսրովու, և եթէ
 10 որդի նորա Տիրան առ կայսր գնաց՝ դուժմարէ զօրս բազումս ի ձեռն
 Ներսէնի եղբօր իւրոյ, որպէս թէ թագաւորեցուցանել զնա Հայոց խոր-
 ճեցեալ, և առաքէ յաշխարհս մեր, իբրև անառաջնորդ զսա վարկուցեալ:
 Որոց պատահեալ քաջին Արշաւրի Կամսարականի հանդերձ ամենայն
 Հայաստանեայցս զօրու, ճակատ տուեալ ի Մոռւզն անուանեալ դաշտի:
 15 Եւ թէպէտ և բազումք ի մեծամեծ նախարարացն անկան ի պատերազ-
 մին, սակայն յաղթեալ Հայոց գնդին՝ փախստական առնեն զզօրս
 Պարսից, և պահեն զաշխարհս մինչև ցգայն Տիրանայ:

91. 44.

6U.

Յաղագս բազմաթիվ ջիւղերով, եւ փոխելով յաշխարհէս մեծին վերանայ, եւ փոխանորդելով զարօնս սրբոյ Յուսկանն:

5 Յիօթն և ի տասներորդի ամի ինքնակալութեան իւրում Աւգոստոս
Կոստանդոս, որդի Կոստանդինոսի, թագաւորեցուցանէ զՏիրան որդի
Խոսրովու, և առաքէ ի Հայս հանդերձ մեծաւն Վրթանաւ: Որոյ և կեալ,
ունի զաշխարհս մեր խաղաղութեամբ, հաշտութիւն ընդ Պարսս առնե-
լով և ոչ պատերազմունս. հարկելով Յունաց, այլ և մասնաւոր ինչ
Պարսից՝ կայր ի հանդարտութեան իրբն զհայր իւր, ոչ ինչ արութիւն
10 քաջութեան և սորա ցուցեալ. նա և ոչ հայրենի առաքինութեանն
հետեւալ, այլ թուլացեալ յամենայն բարեպաշտութենէ զադանի, ոչ
եղեկեալ համարձակ տալուել զախտն ի մեծէն Վրթանիսէ:

15 Իսկ յիտ ընդոյ հնգետասան ամաց եպիսկոպոսութեան մեծին Վրթանայ՝ փոխի յաշխարհէս յերբորդ ամի Տիրանայ: Եւ ի հրամանէ նորին տարեալ հանգուցանեն ի գեօղն Թորդան, իրբու մարգարէական 15 աւամբ հայեցեալ՝ որ զինի բազում ժամանակաց և հօրն ի նոյն տեղ- ւոջ հանգուցան նշխարք: Եւ յաջորդէ զաթոռն Յուսիկ որդի նորին ի չորրորդ ամին Տիրանայ, յոյժ հետեղ եղեալ հարցն առաքինութեան:

- 1 *abcēf* հարկն
- 1 *S* չիֆ և զայն
- 1 *abcēf* ածեալ
- 2 *ի* *d* զօրս [*k* զզօրս] ի յունաց
- 2 *ի* ընդդիմանալ [*l* նախապէս ընդդիմանայ]
- 2 *o* երկարեալ
- 4 *h*²*abcēf* առ հօրն. չիֆ իւր
- 4 *c* վրթանիսին | *ի* *d* վրթանայ
- 5 *z* չիֆ հանդերձ
- 5 *S* յանձն առնէ արշարի... յետ արբայի, զաշխարհն հայոց. և ինքն առեալ
- 5 *d* յանձն առնու
- 6 *z**abde* արշօրի
- 7 *f* չիֆ իւր
- 7 *a* գնաց
- 7 *z**o* առ կայսրն
- 8 *l* իւր
- 8 *S**ի* *d* կացել
- 9 *b**c**d**e**f**g**k* բայց, փխ. իսկ
- 9 *z**յ**k* չիֆ շապուհ
- 9 *z**k* զմահ
- 9 *z**abēf**o* խոսրովայ / *g* խոսրովայ
- 9 *a**c* թէ
- 10 *d* սրդին
- 10 *z**e* առ կայսրն
- 10 *ի* *d* գնաց առ կայսր [հ կայսրն]
- 10 *ի* *d* գումարեաց

10 ձձկ զօր
 10 ՏՏձ բազում
 11 ղ որպէս Թէ / միւսն. որպէս զի
 11 ց մեր, փիւ. հայոց
 11 Խժօ խորհեցեալ [Հցկօ խորհեցալ]
 հայոց / Վտորգրհ խորհեցաւ
 12 Կ՛աբեխ իբր
 12 rs առաջնորդ
 12 Ա զնա, փիւ. դսա
 13 ՏՏ որով [Վ՛ց որով] / ձ որով
 13 Տ պատահէ
 13 abceff լիխ քաջին
 13 Կ՛աբե արշօրի
 14 Ե՛ հայեաստանեաց / Վժտօ հայաս-
 տանեացս / աբե հայաստանեայց
 14 abceff զօրօք / Խձ զօրուք
 14 Խձ՛ ճակատս
 14 Վլտ ունել, փիւ. տուեալ
 14 Լ անուանեալն
 15 ՏՏձ լիխ և (բազումք)
 15 dg ի մեծամեծաց / Կ՛աբceff լիխ մե-
 ծամեծ
 16 abceff զնդին հայոց
 16 Խձ լիխ զնդին
 16 abceff առնէին
 17 e պարսիցն
 17 Խձ լիխ մինչև
 17 aceff տիրանայ ի հայս

1 d ժ, զիւ. ժԱ.
2 k թագաւորելոյ
2 խօս յաշխարհէ
2 abcdef վրթանիսի
3 e զաթոռ
3 qrs սրբոյն / խժ իմ սրբոյ
3 Հիկ յուսկայ / օ յուսկան
4 Ա յիւթն և ի տասն / ի յիւթն և ի
տասաներորդ / Հիկ յիւթն և տաս-
ներորդ (Հի *տաներորդ)
4 abcdef օգոստոս
5 abcdef կոստանդեայ
6 S խորովայ
6 Հի զիւ և առաքէ—վրթանաւ
6 d զիւ հանդերձ
6 e մեծաւ
6 e վրթանեաւ
7 k զաշխարհն
7 bef ընդ պարս / խժ ընդ պարսից [d
պարսիցն]
8 a պատերազմուն / խժ պատերազմ
8 pqrս մինչև, զիւ. ինչ
9 լ արուսթիւն / Հ արիւսթիւն
10 abcdef զիւ նա
11 թ առաքինութեան
11 լ թուղացեալ

11 ի բարեպաշտութենն. / զ պարկեշտութենն, փիւ. բարեպաշտութենն
12 Խժ զախտն պատուել [ե պատու]
13 Ան վրթանայ
14 Խժ իսկ մեծն վրթանէս յետ ընդ
15 ա տանն և հինգ
16 ա ա / ե ա մի
17 ձց յի՛ հպիսկոպոսութեան մեծին
վրթանայ
18 Խժ յաշխարհէ
19 ե տիրայ
20 ել զեւզն / ե ի գեււզն / Հժ ի
զեւզն
21 Խբեճբ իբբ
22 զ որոյ, փիւ. որ
23 աբեճբ և հօրն ի նոյն տեղւոյ հանգուցան [ա հանգուցեալ] / միւսն.
յայն տեղի
24 աբեճ նշխարբն
25 Խժ յաջորդեաց
26 աբեճ նորին որդի
27 ցկ և ի չորրորդ
28 Տաբեյկ ա մի
29 Տաբեճ առաքինութեանց [օր առաքինութեանցն]

ԺԲ

Պատկերազմ Շապիկոյ ընդ Կոստանդնուպոլսի:

- Բայց Շապիկոն Որմզդեան առ Տիրան մեր արքայ առաւել սէր հաստատեաց. մինչև զօրավիպն օգնականութեան եղեալ՝ թափէ զնա 5 յարձակմանէ հիւսիսականացն ազգաց, որք միարանեալ ելին արտաքս րան զկապանն ճորայ և բանակեցան ի սահմանս Աղուանից ամս չորս: Եւ զայլ յոլով թագաւորս նուաճեալ Շապիկոյ, և զազգս բարբարոսաց բազումս ի սատարութիւն կալեալ՝ յարձակեցաւ ի Միջերկրեայս և ի Պաղեստինէ: Իսկ Կոստանդնուպոլս արարեալ կեսար զՅուլիանոս՝ սպառա-
- 10 զինեցաւ ընդդէմ Պարսից. և առեալ ճակատ, երկուքին կողմանքն պարտեցան. քանզի բազումք անկան յերկաքանչիւրոցն. և ոչ մի ի միւսոյ թիկունս դարձոյց. մինչև ի հաւանութիւն եկեալ՝ արարին խաղաղութիւն ամս սակաւս: Եւ ի Պարսից դարձեալ Կոստանդնուպոլս յերկար հիւանդացեալ վախճանեցաւ ի Մոմփիսիւստի քաղաքին Կիւլի-
- 15 կեցւոց, թագաւորեալ ամս քսան և երիս: Ի սորա աւուրս երեկցաւ խաչն լուսեղէն առ երանելեան Կիւրղիւ:

ԺԳ

Եթէ՛ զխա՛րդ Տիրան իջեալ ընդ առաջ Յուլիանոսի պատանդս Եայ:

- 20 Զայսու ժամանակաւ թագաւորեաց Յունաց ամբարիշտն Յուլիանոս. ուրացաւ նա զԱստուած և պաշտեաց զկուռս, և յարոյց հալածանս և

- 2 լ ընդ կոստանդս
3 խորքոս շապիկո
3 abef յորմզեան / c յորմիզեան o յորզմզան / որքոս որմզդան
4 ef չիֆ մինչև / S զօրավիպ
5 բյօգնականութեան, փխ. յարձակմանէ
5 խ հիւսիսականաց ազգացն / S որ
5 f եկին, խ էին [l եին], փխ. ելին
6 օրքոս զկապանս
6 S խ չորայ [2 ճօրայ]
6 S խ abef բնակեցան
7 Աձ զայլս
7 cdef յոլովս / չցե չիֆ յոլով
8 քքոս բազում
8 ab ի միջերկրեայս / de ի մէջերկրեայս / չց ի մէջերկրայս / S խ ի մէջերկրայս [վ՝ ի միջերկրայս, ո ի մէջերկրայս] / c երկրայս
9 խվ՝ f ի պաղեստին
9 քքոս կոստանդոս / խվ՝ սպառազինէ
10 Ա ճակատս
10 խ երկուքին պարտեցան կողմանքն / վքքոս կողմանք
11 c չիֆ անկան
11 f երկաքանչիւրոցն / S յիւրաքանչիւրոցն

- 12 b միոյ, փխ. միւսոյ
12 ցե չիֆ եկեալ
13 Ա խ դարձեալ ի պարսից
13 լյ կոստան / k կոստան
14 Ա խ հիւանդացեալ յերկար
14 խ վախճանի
14 abef ի մոմփիստին / b ի մոմփիստին / c ի մոմփիստին / չց ի մոմփիստին
14 չab լ քաղաքի / ցե քաղաք
14 f կիլիկեցւոց / ցե չիկեացւոց, l զիկեացւոց, չ չիկացւոց, փխ. կիլիկեցւոց
15 ցե թագաւորեաց / d ամս ԻԴ.
16 կ՝ abcd խաչ
16 Ա լուսեղէն յերկնից յերուսաղէմ ամենայն քաղաքին հաւատացելոց և անհաւատից առ երանելեան
16 k չիֆ առ երանելեան կիւրղիւ
18 ցե թէ / ո և թէ
18 ք տիրանայ
18 S խ յուլիանոս [ո յուլիանոսի]
18 S պանդանդս [ք պատանդս]
18 խօ տայ պատանդս
19 ք յայսու / k ամբարիշտ
20 Ա և ուրացաւ / օրքոս չիֆ նա

- խոռովութիւն ի վերայ եկեղեցւոյ. և բազմադիմի ջանայր շիջուցանել զհաւատ քրիստոնէութեան, բայց ոչ բռնութեամբ հաւանեցուցանէր, այլ խորամանկեալ հնարէր, զի Քրիստոսի պաշտոնն խափանեցի և դեք երկրպագեցին: Եւ յորժամ զնա ընդդէմ Պարսից իրաւունքն զինեցին, և անցեալ ընդ Կիւլիկիայ հասանէր ի Միջագետս. և զօրացն Պարսից կողմնապահաց հատեալ զչուանս նաւակամրջին Եփրատու, զգուշանային անցիցն: Իսկ Տիրան մեր թագաւոր իջեալ ընդ առաջ Յուլիանոսի, դիմէ ի վերայ Պարսից զօրացն, և հալածականս առնէ. և հարեալ սպասաւորութիւն՝ անցուցանէ զամբարիշտն Յուլիանոս հանդերձ բազմութեամբ
- 10 այրեծիոյն, և մեծարի ի նմանէ յոյժ:
- Եւ խնդիրս առնէ, զի մի տարցի զնա ընդ իւր ի Պարսս, իբր անկար գոլով ձիավարել, և յանձն առեալ Յուլիանոս՝ խնդրէ զօրս և պատանդս: Եւ Տիրանայ խնայեալ յԱրշակ որդի իւր երկրորդ՝ տայ ցնա զորդի իւր զՏրդատ զերրորդ, հանդերձ կնաւ և որդւովք, և զթոռն իւր զՏիրիթ, զորդի մեծելոյն Արտաշիսի, որդւոյ իւրոյ անդրանկան: Զորս առեալ Յուլիանոս՝ նոյն հետայն առաքէ ի Բիւզանդիոն. և զՏիրան արձակէ իւր աշխարհն. և տայ զիւր պատկերն նկարեալ ի տախտակս, յորում և ի զիւր զոմանս ընդ նմա. և հրամայէ յեկեղեցւոյ կանգնել յարեկից

- 1 օրքոս խոռովութիւնս
1 Ա չիֆ ի վերայ
2 c զհաւատս
2 S քրիստոնէութեանս
3 չե խորամանկել
3 կ՝ c գրիստոսի
3 S խ չիֆ քրիստոսի—խափանեցի և
4 չցե իրաւունք
5 f անցին
5 b ի կիւլիկայ / l ի կիւլիկիայ
5 l զաւրաց
6 ԱՏ զչուան
6 a կաւակ կամրջին / b լ կաւակամրջին / c կաւայկամրջին / ef կաւայ կամրջին / չ նաւակամրջին
6 l եւփրատու
7 ք անցից
7 ց չիֆ իջեալ
7 Ա խ յուլիանոս [l յուլիանոսի]
8 abcd պարսիցն զօրաց / bքքոս զօրացն պարսից / kl պարսիկ
8 cf չիֆ և (հալածականս)
8 Ա չց հալածական
9 l յուլիանոս
10 abcdf այրուծիոյն / b այրոյծիոյն / օրքոս այրեծիոցն
10 k մեծ, փխ. մեծարի
11 S արաբեալ, փխ. առնէ
11 Աօ մի տարցէ
11 քքոս չիֆ զնա
11 Ա խ ի պարսս ընդ իւր
12 Ա գոլ / չ ձիավարել

- 12 խվ՝ առնու / քքոս առ, փխ. առեալ
12 վ՝ խնդրէ ի նմանէ զօր
12 c պատանդս
13 S խ խնայեալ ի [խ c չիֆ ի] յորդի իւր արշակ [l յարշակ, c չիֆ արշակ] երկրորդ
13 ց նմա / o ի նա
14 խ տրդատ / de չիֆ զտրդատ
14 o երրորդ
14 քքոս չիֆ հանդերձ կնաւ և
14 վարքոս չիֆ զթոռն իւր
14 k թոռն
14 klքոս տիրիթ / ք տիրաթ
15 ցքքոս մեծելոյ
15 abcd արտաշէսի / ց լ արտաշէսի / o արտաշէսի
15 de անդրանկան
15 օրքոս զօր
16 cdfy յուլիանոս / l յուլիանոս
16 dk և նոյն հետեայն / ց և նոյն հետեայն / l և նոյն հետեայն / ք և նոյն հետեայն / c հետայն
16 abce ի բիւզանդոն
17 de զիւր
17 Ա յաշխարհս / խ աշխարհս [k աշխարս]
17 ԱՏ նկարազրեալ
17 k ի տախտակի
18 ԱՏ (քերես լաւագոյն Ս. Մ.) յորում և զգիւաց [ք զիւաց] ոմանց ընդ նմա / խվ՝ ի նմա
18 f յեկեղեցին / S խ յեկեղեցիս

կուսէ. ասելով, թէ որք միանգամ ընդ Հոռմայեցոց տէրութեամբն հարկին՝ զոյնպէս առնեն: Զոր յանձին կալեալ Տիրանայ՝ առեալ բերէ, ոչ ածելով զմտաւ, թէ խարէութեամբ՝ զիւաց երկրպագին պատկերք:

ԺԳ.

5 Վկայութիւն սրբոյ Յուսկանն և Պաւսիկի:

Արդ՝ հասեալ Տիրանայ ի դաւառն Ծովաց՝ յիւրում արքայական եկեղեցւոյն կամեցաւ կանգնել զպատկերն: Զոր յափշտակեալ սրբոյ Յուսկանն՝ եհան ի ձեռաց արքայի. և ընկեցեալ յերկիր, կոխեալ մանրեաց, զգացուցանելով արքայի զիրին խորամանկութիւն: Որում ոչ ինչ ունկնդիր եղև Տիրան, քանզի երկեալ ի Յուսկանոսէ, զմտաւ ածելով՝ մեռանել ինքեան իբրև զկոխող թագաւորական պատկերի. և յաւելեալ բորբոքումն չարութեանն, զոր ունէր ընդ սրբոյ Յուսկանն, յազապս հանապազօրոյ յանդիմանութեան իւրոց յանցանաց՝ հրամայեաց ջալոտիւք հարկանել յերկար, մինչ ի գաննին աւանդեաց զհոգին:

15 Եւ յետ կատարման նորա թշնամանեալ անիծիւք Տիրան ի ծերունոյ քահանայէն Դանիելէ, որ աշակերտ էր սրբոյն Գրիգորի և հիւպերետ, հրամայեաց զնա խեղդամահ առնել: Զոր բարձեալ աշակերտացն՝ թաղեցին ի միայնարանի նորին, որ կոչի Հացեաց դրախտ: Իսկ զմարմին սրբոյ Յուսկանն բարձեալ տարան առ հայր իւր ի գիւղն Թորգան, որ եկաց յեպիսկոպոսութեանն ամս վեց:

- 1 Խ որ / չի տերութեամբ
- 1 Ա իշխանութեամբ են, փխ. տէրութեամբն հարկին
- 2 Ա առնել
- 3 abcef եթէ / ա չիք զիւաց
- 3 Ե երկիր պագին
- 3 Վցեկոտ պատկերքս / չ պատկերքս
- 3 քգրս տարերքս, փխ. պատկերք
- 5 Դ վկայութիւնք
- 5 Խ սրբոյն / Ե չիք սրբոյ
- 5 ցե յուսկեայ / չ յուսկայ
- 5 Ե դանիելի / Ե դանիելի / միւսն.
- 6 Խ տիրան / Դ յորում, փխ. յիւրում
- 6 Ա խվ՝ արքայական / միւսն. արքունական
- 7 աճ յեկեղեցւոյն / Խ սրբոյն
- 8 չ յուսկայ / Ա չիք եհան
- 8 Խվ՝ չիք արքայի
- 9 ցե խորամանկութեան
- 10 Տ Խ եղեալ / Ա չիք քանզի երկեալ
- 10 Ա խվ՝ զմտաւ ածելով [Ա. ածեալ] ի յուսկանոսէ [Ե ի յուսկանոսէ] ինքն մեռանիլ [Ե մեռանել] իբրև [Խ իբր]
- 11 Վտ իբր / Ե պատկեր
- 11 Տ յաւելեալ ի բորբոքումն չարութեան

- թեանն / Խվ՝ յաւելեալ բորբոքումն ի [ցե չիք Ե] չարութիւն [վ՝ չարութիւնն, չ չարութեան] / քգրս բարկութեան, փխ. չարութեանն
- 12 Խ սրբոյն / չ յուսկայ
- 13 Խ յանդիմանութեանցն
- 14 Ե հարկանել ջալոտիւք
- 14 Ա Ե մինչև / Ե մինչև զի
- 14 Ա ի [Ե չիք Ե] հարկանելն, փխ. ի գաննին
- 14 Տ Խ զոգին
- 15 ց ետ, փխ. յետ
- 15 Ա թշնամանեալ լինէր անիծիւք
- 15 Տ տիրանայ
- 16 Ե դանիելի / միւսն. դանիելի
- 16 Ա էք աշակերտ
- 17 ա հիւպերետ / Ե հիւպերետ Խվ՝ հեպերետ / Ե չիք և հիւպերետ
- 17 Ե աշակերտաց / ց աշակերտացն
- 17 Խ տիրանայ
- 18 չց ի միայնարան / Ե հայեաց
- 19 չց սրբոյն / չ յուսկայ
- 19 Ա առ հայրն. չիք իւր
- 19 աճեք ի գիւղն / չաճ ի գիւղն
- 20 Ե թրգան, փխ. Թորգան
- 20 Ե եպիսկոպոսութեան

ԺԵ

Եթէ զիս՝ Զօրայի առեալ զգօրս Հայոց դառնայ ի Յուսկանոսէ, և սասակի ազգաւ:

Լուր սպանման սրբոյ Յուսկանն և քրթնջիւն ամենայն նախարարացն եհաս առ նահապետն Ռըշտունեաց Զօրայ, որ փոխանակ Մանաճհրի սպարապետ էր Հայոց հարաւային զնդին, և Տիրանայ հրամանաւ զհետ Յուսկանոսի զօրօք: Որոյ լուեալ զայսպիսի համբաւ, ասէ ցգօրս իւր. «Մի վարեցուք հրամանաւ այնորիկ, որ զայթազուեթիւն արկանէ յերկրպագութիւնն Գրիստոսի, և սպանանէ զսուրբս նորա. և մի ճանապարհակցեցուք այսմ ամբարիշտ թագաւորի»: Եւ զգօրսն համակամս իւր արարեալ՝ դառնայ, և եկեալ ամրանայ ի Տմորիս, մինչև տեսցէ, թէ զինչ արասցեն այլ նախարարքն: Բայց սուրհանդակքն Յուսկանու յառաջ ժամանեն քան զգալն նորա, բերելով Տիրանայ թուղթ, որ ունէր օրինակ զայս.—

15 Թուղթ Յուսկանոսի առ Տիրան:

«Ինքնակալ Յուսկանոս, ծնունդ Ինաքայ, Արամազդայ որդի, և ճակատագրեալ յանմահութիւն. Տիրանայ մերում գործակալի խնդալ:

«Զգօրս, զոր արձակեցեր ընդ մեզ, առեալ զօրագլխի նոցին՝ ի բաց դարձաւ. և մեք բաւական էաք յանթիւ զնդացս մերոց զհետ առաքել՝ 20 ունել զնոսա. այլ թոյլ տուաք վասն երկուց պատճառաց. առաջին՝ զի

- 2 Կ՝ Եթէ
- 2 Կ՝ abdef զուրայի / Ե զուրիայի / Խ զարայի / վ՝ զարայի (միշ)
- 2 Ա զգօրսն. չիք հայոց
- 2 Տ Խ դարձաւ, փխ. դառնայ
- 3 Ե սատակեցաւ / ց սատակի, լուս.
- 3 ուրիշ ձեռնով շինած մեռանի / չի մեռանի, փխ. սատակի
- 4 Խվ լու, փխ. լուր
- 4 Խ սրբոյն / Ե որդոյ, փխ. սրբոյ
- 4 Խ յուսկան
- 4 Ա Ե քրթնջիւն(ն) / քգրս քրթնջեալ
- 4 cdef չիք ամենայն
- 5 abcef առ նահապետ
- 5 չ ռուշտունեաց / միւսն. ընդշտունեաց
- 5 abde զուրայն, Ե զաւրուն, Դ զօրուն, Խ զարայ, փխ. զօրայ
- 6 չաճ մանաճհրի
- 6 Ա Խ և հրամանաւ տիրանայ զօրօք [ձ ելանէ զօրօք, չ զօրօք երթեալ էր] զհետ յուսկանոսի / Ե հրամանաւ հետէր յուսկանոսի
- 8 Ե զայթազուեթիւնս / Ե զայթազուեթիւնս

- 9 Տ Խ յերկրպագութիւն
- 11 Ա չց և համակամ [չ համակամ] իւր արարեալ զգօրսն [չց զգօրս իւր] / Ե և համակամս արարեալ զգօրսն իւր
- 12 Խ տեսցեն / ա չիք թէ
- 13 Տ Խ կանխաւ, փխ. յառաջ
- 13 Խ ժամանեալ / չց զգալ
- 13 Ա տիրանայ / միւսն. առ տիրան
- 14 չց թուղթ առ տիրան
- 14 Դ չիք ունէր / Խ չիք օրինակ
- 14 քգրս զայս / միւսն. այսպէս
- 15 Տ Խ յուսկանու
- 15 Ե առ տիրան արքայ հայոց
- 16 ա ինքնաքայ, ց ինքնակ՝ լ, չց ինքա, ք իքաւա, չ ինքն, եւ ի նաքարայ, փխ. ինաքայ
- 17 Ա յանմահութիւն ճակատագրեալ
- 17 Ա գործակալի մերում
- 18 Խ զօրս
- 18 Ե առաքեցեր, փխ. արձակեցեր
- 18 Ե զօրագլուխ / չց զօրագլուխի
- 18 Խ չիք ի բաց
- 19 չ եաք / Ա զնդաց
- 20 abdef զնա
- 20 Ե պատճառաց

մի ասիցեն զմէնջ Պարսիկը, եթէ բռնութեամբ և ոչ կամաւ ածէ զգորան. երկրորդ՝ փորձել զքո միամտութիւնդ: Արդ՝ եթէ ոչ ի քումմէ կամաց արար նա զայն՝ սատակեցես զնա ազգաւիմբ, առ ի չթողուլ նմա մնացորդ. ապա եթէ ոչ՝ երդուեալ ի Ռաս, որ զթագաւորութիւնս 5 շնորհեաց մեզ, և յԱթենաս, որ զյաղթութիւնն, զի ի դառնալն մերում անպարտելի զօրութեամբս վանեացուք զքեզ և զաշխարհդ:

Տեսեալ զայս Տիրանայ և յոյժ զարհուրեալ՝ առաքէ զմարդպետն կոչեցեալ Հայր, և հանդերձ երդմամբ կոչէ առ ինքն զԶօրայ: Իսկ զօրաց նորա տեսեալ, թէ լուեալ կան նախարարքն ամենայն՝ ըստ սովորական անժուժութեան մերոյ ազգիս ցրուեցան ի տունս իւրաքանչիւր: Եւ միայնացեալ Զօրայ, զայ առ արքայ յոչ կամաց, և արքայի զԶօրայ ի բուն առեալ՝ ունի և զամուրն նոցին զԱղթամար, և բառնայ զամենեւին սատակմամբ: Բայց զմանուկ մի, որդի Մեհնդակայ եղբօր նորա, փախուցեալ դայեկացն ապրեցուցին: Իսկ արքայ փոխանակ 15 նորա կարգէ զՍաղամութ տէր Անծտայ:

ԺԶ

Յաղագս մաեուան որդւոցն Յուսկան, եւ յաջորդելոյ զարքուն Փառնեհսի:

Բայց ի Տիրանայ խնդրեն նախարարքն Հայոց այր արժանի՝ կացուցանել յեպիսկոպոսութիւն փոխանակ Յուսկան: Քանզի որդւոցն

- 1 Ա մի ասացեն
- 1 ա ի մէնջ / օրգրս զմէնջ
- 1 Խ թէ / Խ կամօք
- 1 Ալ ածէր / Հցեալ ածեր
- 2 bef փորձեալ / քգրս փորձելով
- 2 Խ միամտութիւն
- 2 Տ ի քոյ կամացդ [օրգրս կամաց]
- 3 def ազգաւիմբ / Խ ազգովիմբ / Վ ազգով / Վ ազգաւ ամենեւիմբ
- 3 Աօրգրս չիք նմա
- 4 Վոռզ ապեթէ
- 5 օրգրս յաթանաս / Կ յաթեսաս
- 5 Հցեկ զյաղթութիւն
- 5 օրս չիք ի (դառնալս)
- 5 abcde իմում, փխ. մերում
- 6 Հվճցե զօրութեանս / ք զօրութեամբ / Ա զօրութեամբ իմով
- 6 Ա վանեցից
- 7 Տ տիրանայ զայս լուեալ / Խվճ տիրան
- 8 Վճ և հանդերձ երդմամբ կոչէ / ցե չիք և / միւսն. հանդերձ երդմամբ և կոչէ
- 8 ac զգուրա / bdef զգուրայ / Խ զգարայ
- 9 Ա եթէ լուեալ կան ամենայն նախա-
բարքն
- 10 Խվճ սովորութեան
- 10 abcdef անժուժկալութեան

- 10 Տ մերոյ ազգիս անժուժկալութեան
- 10 Հցեկ ի տունս իւրեանց իւրաքանչիւր / Անօ իւրաքանչիւր ի տունս իւրեանց
- 11 abcdef զուրայ / c զուրա / Խ զարայ
- 11 Ա ոչ կամաւ / Խ ոչ կամաւք
- 11 օրգրս չիք յոչ կամաց և արքայի
- 11 Վոռ արքայ
- 12 Ա զգուրայ / Խ զգարայ
- 12 Ա զամուր / Խվճ զամուր / օրգրս դա-
մուրս
- 12 Ե զյաղթամար
- 12 c չիք և (բառնայ) / ք բառնալ
- 13 Ա Խ զամենեւին / օրգրս մանուկ
- 14 Խոքօրգրս դայեկաց
- 15 Ա զսաղմութ / ց զսաղմուդ
- 15 Ա անծտայ [ք անծտայ] / Խվճ ան-
ծաւայ [Կ անծաւ] / Վ անծտայ
- 17 abcdef յորդոց / c յորդոյ / Հ յորդոց
- 17 abcde յուսկանն / Հ յուսկայ
- 17 c զաթոռ / Ե զաթոռն
- 17 c փառ՝ ց ներսեհի / Խվճ փառներսեհ
[Կ փառներսեհ]
- 18 քգրս չիք ի (տիրանայ)
- 18 Ա նախարարք
- 19 c յեպիսկոպոսութեան
- 19 Անօ յուսկանն / Ացեքք որդւոց

նորին ոչ գովելի վարս ստացեալ՝ անարժանք եղեն այնմ առաքելակա-
նին աթոռոյ. այլ և մահ ևս հասեալ նոցա յաւուրսն յայնս, յոյժ ահագին և սարսափման լսողաց արժանաւոր, ի միում տեղով շանթանար եղեալ երկոցունցն, որոց Պապ և Աթանազենէս կոչէին անուանքն. ոչ թողով 5 զաւակ հասակեայ պատշաճ այնմ, բայց մանուկ մի որդի Աթանազենի, որում Ներսէս անուն ճանաչէր, որ ի Կեսարիայ էր ի հրահանգս, և զայնու ժամանակաւ գնացեալ ի Բիւզանդիոն՝ առնուլ կին զդուստր Աս-
պիոնայ ուրումն իշխանի մեծի: Եւ վասն ոչ կալոյ այր յազգէ Գրիգորի, ընտրեցին զՓառնեհսիս ոմն յԱշտիշատից Տարօնոյ, և կացուցին քահա-
նայապետ ի տառներորդ ամի Տիրանայ. որ կալաւ զաթոռն ամս չորս: 10

ԺԷ

Եթէ զիա՛րդ ի Շապեոյ խաբեցաւ Տիրան, երբալով ի կոչ նորա, եւ կուրա-
ցաւ ի նմանէ:

Յետ այսր ամենայնի ամբարիշտն Յուլիանոս ըստ արժանի 15 խորհրդոցն վէր ընկալեալ ի փորոտիան՝ սատակի ի Պարսս: Եւ զօրացն դարձեալ, թագաւոր ունելով զՅորիանոս, որ ի ճանապարհի վախճա-
նեալ՝ ոչ ժամանեաց ի Բիւզանդիոն: Իսկ արքային Պարսից Շապեոյ զհետ նոցա կրթեալ, և խաբկանօք կոչէ զՏիրան առ ինքն, գրելով թուղթ այսպէս. —

- 1 ք ստացան
- 1 ԱՏ եղեն [c չիք եղեն] առաքելականին
այնորիկ աթոռոյ [Ա շնորհի, փխ.
աթոռոյ]
- 2 Խք յաւուրս
- 3 Տ արժանի
- 3 cl տեղ / Հցե տեղի
- 3 a շանթանարեալ
- 3 ք շանդահար / b c d e f լեալ
- 4 ԱՀց երկոցունց / Կ լվճ երկոցուն
- 4 Ա աթանազենէս / լ աթանազենէս /
միւսն. աթանազենէս
- 4 Խ կոչին
- 4 Ա անուանք / Խ անուամբ
- 5 օրգրս հասակաց / օրգրս չիք որդի
- 5 abcdef աթանազինի / d աթանազինի /
ցե աթանազինի / Հ աթանազենէսի
- 6 cf ճանաչէր / միւսն. ճանաչիւր
- 6 f չիք ի (հրահանգս)
- 7 ՏԽc զայսու / Խ ժամանակօք
- 7 c ի բիւզանտոն / f ի բիւզանտոն
- 7 Ալ ասպիոնեայ
- 8 Վոքգրս որումն / ք որում, փխ. ու-
րումն
- 8 Խ ուրումն ասպիոնայ
- 8 Ա մեծի [c d e f մեծ] իշխանի
- 8 o կելոյ, փխ. կալոյ

- 8 Խ յազգէն [Կ յազգէ]
- 8 deo սրբոյն գրիգորի
- 9 Խ ի տարաւնոյ [Կ ի տարօնոյ]
- 9 Տցե չիք և (կացուցին)
- 10 c ի տառներորդի / a չիք տիրանայ
- 10 Հ չիք որ / Հ կալեալ
- 10 o չիք որ կալաւ — ամս չորս
- 10 f ամս Գ. Հմմտ. Բիւզ. Գ. 15, 16, 19:
- 12 ՏԽ թէ
- 12 ցե աղբ, փխ. գիւրդ
- 12 i խաբեցաւ ի շապեոյ
- 12 օրգրս ի կոչն
- 14 c այսորիկ
- 14 Ա յուլիանոս արժանի չար իւրոց
խորհրդոցն
- 15 Ա վէրս ի փորոտին
- 15 d սատակեցաւ / d e f չիք և
- 15 abcdef չիք զօրացն
- 16 b c e f զյովբիանոս / ց յուլիանոս
- 16 Խ չիք որ
- 17 c ի բիւզանտոն / f ի բիւզանտոն
- 17 օրգրս քաբայն / o շապուհ
- 18 a զհետ կրթեալ նոցա
- 18 օրգրս երթեալ, փխ. կրթեալ
- 18 վքգրս խաբանօք / Խ կոչեալ
- 18 ՏԽ չիք առ ինքն / Հցե գրեաց
- 19 ոքք այսպիսի

Թուղթ Շապիոյ առ Տիրան:

«Մաղղեզանց քաջ և բարձակից արեգական Շապուհ արքայից արքայ. ի բարւոյ մերում յիշեալ եղբայր սիրելի Տիրան Հայոց արքայ. ողջոյն շատ:

- 5 «Ճշմարտիւ ի վերայ հասաք, եթէ զսէրն մեր հաստատուն պահեցեր, ոչ գալով ընդ կայսեր յաշխարհս Պարսից. այլ և զգունդն զոր էառ ի քէն՝ զհետ յղեալ կոչեցեր ի բաց: Եւ զառաջինն զոր արարեր, գիտեմք, զի մի ընդ աշխարհ քո անցանիցէ՝ արարեր, զոր ինքն խել առնելոց էր. ուստի և մեր պահապանք գնդին վատասրտեալ ի բաց եկին, զքեզ պատճառելով. վասն որոյ մեր ցատուցեալ՝ սալարի նոցա ցլու արբուցաք արին: Եւ քում թագաւորութեանդ ոչ ինչ վնասեցուք, երգուեալ ի Միհր մեծ աստուած. միայն փութիմ տեսանել զմեզ, զի խորհել ինչ մարթասցուք վասն հասարակաց օգտի:»

- 10 Զայս տեսեալ Տիրանայ՝ խելագարեալ զնաց առ նա. քանզի արժանն տանէր զնա ի տեղի հատուցմանն: Զոր տեսեալ Շապուհ՝ կշտամբեաց զնա բանիւք յանդիման զօրաց իւրոց, և զաչս նորա կուրացոյց՝ որպէս զՍեղեկիային այնու ի հնումն. թէ և արդեօք վրէժս ընդ սրբոյ առնն այնորիկ պահանջեալ, որով լուսաւորէր աշխարհս, ըստ Աւետարանին ձայնի՝ գոլով լոյս աշխարհի, յորմէ խաւարեցոյց Տիրան զՀայս: Խաւարեցաւ և ինքն, կալեալ զթագաւորութիւնն ամս մետասան:

- 1 cf չիթ Թուղթ—տիրան
2 վճե մաղղեզանց
3 ավճ ի բարիւոյ / ոքգրս յիշել
4 Խվճ չիթ շատ
5 վճե քաջ ճշմարտիւ / Հի քանզի ճըշմարտիւ / ց քան ճշմարտիւ
5 Ա չիթ մեր
6 Խվճոքգրս գոլով, փիւ. գալով
6 քգրս յաշխարհ / և աշխարհ
6 վճ չիթ և (զգունդն)
7 ան արարերն / և արարն
8 օ չիթ մի
8 Ա. Խվճ ընդ աշխարհս / ո ընդ աշխարհս
8 ՏԽ անցցէ
9 ճ չիթ և
9 անքգրս պահապանքն / Հցլ պահապան
9 օ վատասրտեալք
10 օքգրս չիթ մեր
10 Խվ սեղաբի [Հ չիթ. սեղը քաց]
10 Ա. ցլու արին արբուցաք / Խ արեւն
11 քգրս չիթ ինչ / անք փասեցաք
12 ք ի միւր / Խ Խ մեհր
12 Հցկ հաստուած
12 Հ չիթ միայն / Հ փութայ
13 Ա խորհեալ ինչ թողցուք (փիւ. մար-

- թասցուք) զքեզ վասն
13 ց հասարակ
14 օ արժան
15 օ չիթ. ի տեղի / ցկ չիթ ի
15 Հցկ հատուցման
16 Ա. Խ իւրոց զօրացն
16 Հցկ կուրացուց [և կուրացոյց] զաչս նորա
17 Ա. Խ զսեղեկիային [և զսեղեկին, Բ զսեղեկի, Խ սեղեկիային] այնոյ [deitw այնու, և այն] / Տ սեղեկիային ի հնումն
17 Ա. Հցկ չիթ ի հնումն
17 ք և թէ արդեւք / Խ թէ արդեւք և
17 անք արդեօք / միւսն. արդեւք
17 ան չիթ ընդ / և սրբոյն
18 անք լուսաւորել
18 անք օքգրս աշխարհ / և զաշխարհ
18 և ըստ աւետարանի
19 ց ձայնին / Բ քանի, փիւ. ձայնի
19 Ա. Տ գոլ / Խ չիթ տիրան
20 քգրս թագաւորեալ, փիւ. կալեալ զթագաւորութիւնն
20 և կալաւ
20 ցկ զթագաւորութիւնս
20 Ա. վեշտասան [Կճ տասն և վեց]
20 Հմմտ. Բիւզանդ, Գ, 20:

ԺԸ

Յաղագս քաղաւորեցանելոյ Շապիոյ զԱրաւի, և արաւամաց ի Յոյնս:

- Բայց Շապուհ թագաւորեցոյց փոխանակ Տիրանայ զորդի նորա զԱրշակ, ակն ածելով ի զօրացն Հայոց, զի մի խափան ինչ առաջի արկելոց իւրոց զործոցն լինիցին. այսպիսի իմն պատեն համարեալ, բարերարութիւն առնելով իւր հաստատել զաշխարհս. նուաճեաց և զազգս նախարարացն, պատանդս առնելով յամենեցուն: Եւ փոխանակ վահանայ Ամատունւոյ սպարապետ կացուցեալ Հայոց արեւելեայ զօրուն՝ զհաւատարիմ իւր զՎաղինակ Սիւնի, և նմա յանձն արարեալ զՀայս՝ ինքն զհետ յունական զօրուն կրթէր, և հասեալ ի Բիւթանիա, և նստէր ամիսս յովսէս. Եւ ոչ ինչ կարացեալ առնել՝ սիւն առ ծովուն կանգնէ, և առիւծ ի վերայ դնէ, մատեան ընդ ոտիւքն ունելով, որ նշանակէ այսպիսի ինչ. քանզի առիւծ հօր է ի գազանս, նոյնպէս և պարսկականն ի թագաւորս. և մատեան ժողովիչ է իմաստութեան, որպէս

ԺԹ

Թի ո'րպէս արհամարհեաց Արաւի զքաղաւորն Յունաց:

Ընդ այնոսիկ ապա ժամանակս յարեաւ խոովութիւն արքային Պարսից Շապուհ ի հիւսիսականաց ազգաց: Եւ Յունաց թագաւորեալ

- 9 Խ արար
10 Տ զհետ երթեալ յունական զօրացն, և հասեալ ի Բիւթանիայ, նստեալ ամիսս
10 Հ ի Բիւթանիա / միւսն. ի Բիւթանիայ
11 Խվճ յաղթել, փիւ. առնել
11 և կանգնէր
12 անք արդեւք / միւսն. առնէ
12 ՏԽ չիթ ընդ
12 ց մատեանն
12 ՏԽ ընդ ոտիւք
13 անք արդեւք / միւսն. առնէ
13 ՏԽ այնպէս, փիւ. նոյնպէս
14 ան ժողովինչ
15 Հց տէրութիւն / և տէրութիւն
17 Խ թէ որպէս արհամարհեաց զթագաւորութիւնն [Հցկ զթագաւորութիւն] յունաց արշակ
18 ան ընդ այնոսիկ / և ընդ այն
18 ան չիթ ապա
18 վ խոովութիւն ի վերայ ազգին պարսից
18 Ա. Խ շապուհ արքայի պարսից [Հ պարսից արքային]

յամենայն գիւղս վանս շինել, զի լինիցին օտարանոցք, և տեղի սննդեան որբոց և ծերոց, և անուսողաց տաժումն: Շինէ և յանապատ և յանմարդ տեղիս եղբայրանոցս և մենաստանս և յատկանձնակաց խրճիթս. և հայր և տեսուչ նոցա կարգէ զՇաղիտայ և զԵպիփան և զԵփրեմ, և զԳիւնդ որ յազգէն Սլիւնեաց, և զայլս ոմանս:

Եւ զԵրկուսս զայսոսիկ յազգաց նախարարացն բառնայ. մի՛ զմերձաւորաց խնամութիւն, զոր վասն ազահելոյ սեպհական ազատութեանն առնէին. և միւս՝ որ ի վերայ մեռելոց գործէին ոճիրս ըստ հեթանոսական սովորութեանն: Եւ էր այնուհետեւ տեսանել զաշխարհս մեր ոչ որպէս զբարբարոսս այլանդակեալս, այլ իբրեւ զբաղաքացիս համեստացեալս:

ԻԱ.

Սպանումն Տրդատայ, եղբորն Արշակայ, եւ երբայ սրբոյն Ներսիսի ի Ռիւզանդիոն, եւ դարձուցանել զպատմութիւն:

Սաստիկ և յոյժ ահաւոր էր ի վերայ անիրաւաց Վաղենտինոսս. ուստի և զբազում իշխանս վասն յափշտակութեան սատակեաց, և զմիողանոս ոմն ներքինապետ այրեաց կենդանւոյն. քանզի երիցս հրամայեաց, և ոչ դարձոյց զյափշտակութիւն ընչից կնոջ միոյ այրելոյ: Եւ ի նմին աւուր հասեալ այնց հրեշտակաց զորս ի Հայսն առաքեաց՝

1 Կ²abefp գեօդս / c գեաւդս / Հd գիւղս / ցկ գիւղ

1 ԱՏ լինիցի / եւ լինի

2 Ա այրեաց, փխ. ծերոց

2 վօրքս անուղևորաց, q ուղևորաց, փխ. անուսողաց

2 Ա յանապատս / վ անապատ

2 վրգրս չիֆ և (յանմարդ)

2 d յանմարդաբնակ

3 վրգրս յատկանձնակաց, o յատուկ առանձնակաց, Ավ առանձնակեաց, փխ. յատկանձնակաց

4 ՏՆ կացոյց, փխ. կարգէ

5 l սղկունեաց

5 ԱՆվ² զայլս ոմանս բազումս

6 իֆ գերկուս / y գերկոյս

6 իԿ²abcede ի նախարարութեանց [իվ² նախարարութեանցն] բառնայ յազգաց [Կ²իվ²ցե ազգաց] / f բառնայ ի նախարարութեանց ազգաց

7 e որ / Հց յազահելոյ

7 Տabek սեփական

7 ցե ազատութեան

8 Հց չիֆ առնէին / Տ միւսն

8 ի մեռելոյ / Տ մեռելոցն [ք մեռելոց]

8 abdek օճիրս / cgl աւճիրս

8 Ա ըստ սովորական հեթանոսութեանն [f հեթանոսութեանն]

9 ի սովորութեանց

10 Վառ բարբարոսս / o զբարբարոսաց / քգրս բարբարոսաց

10 Ա այլանդակեալ

10 Տ որպէս / ի քաղաքացիս

10 Աօքրս համեստացեալ

12 ցե սպանման / Ա եղբոր

12 f չիֆ սրբոյն

12 bdefց ներսէսի / c ներսիսի

13 c ի Երկանդոն

13 f ի Երկանդ, հանել զպատանդսն

13 Հցե դարձուցանելոյ

14 a վաղենտինոսս ի վերայ անիրաւաց

15 Տ որով, փխ. ուստի

15 օքգրս բազում

15 ց յափշտակաւթեան / վ յաշտակաւթեան

16 Ա զոռզանոս / օքգրս զոռզոն / եւ զոռզոնոս

16 ԱՆ չիֆ ոմն / ցե վասն զի

16 ԱՆ հրամայեալ

17 Ա չիֆ և (ոչ)

17 ք զյապշտակութիւնն

17 Ա չիֆ ընչից

17 b չիֆ կնոջ / Հվ²cddefkl մի

18 Հցե այն, փխ. այնց

18 b աշխարհին, փխ. հրեշտակաց

18 Տ զոր

ցասուցին զնա առաւել զրուցով խրոխտաւոյն Արշակայ: Եւ վասն զի ի ժամուն յայնմիկ առ ձեռն ունէր զբարկութիւն՝ հրամայեաց զՏրդատ եղբայր նորա, զհայր մանկանն Գնելոյ, սպանանել, և թէոդոսի զօրու ծանու ի վերայ Հայոց զիմել: Որոյ հասեալ ի սահմանս Հայոց՝ զարհուրի Արշակ և առաքէ ընդ առաջ նորա զմեծն Ներսէս. և ի հաշտութիւն մաղթեալ՝ տայ լիով զխափանեալ հարկսն, և պալծառ պատարագօք ընդ նմին իսկ արձակէ զմեծն Ներսէս: Որոյ երթեալ և ի հանդարտութիւն զթագաւորն շրջեալ՝ մեծարի ի նոցանէ յոյժ. նա և զպատանդսն խնդրեալ առնու և դառնայ: Եւ կոյս մի անուն Ողոմպիադայ, յազգէ կայսեր, կին ածէ Արշակայ: Բայց կայսերն բարերարութիւն արարեալ մանկանն Գնելոյ, յաղազս զուր ի նոցանէ մահուանն Տրդատայ հօր նորա, տայ նմա զպատիւ հիւպատոսութեան, և զանձս յոլովս: Ընդ որ խանդացեալ Տիրիթ՝ խորհէր նմա չարիս հանապազ, սպանելով ի զիպող աւուր:

15

ԻԲ

Շքէ ո՛րպէս եղև խոռվութիւն Արշակայ ընդ Գնելոյ, եւ մահ Տիրմայ:

Իսկ Գնէլ եկեալ յաւանն Կուաշ, որ յոտին Արագածն կոչեցեալ լերինն, առ կուրացեալ հաւն իւր Տիրան, զի ցայնժամ կենդանի էր: Եւ

1 Ա ցասուցեալ. չիֆ զնա

1 rs չիֆ առաւել / b զրուցելով

1 Կ² խրոխտացելոյն

1 Տ յարշակայ [ք արշակայ] խրոխտանալոյն

2 abcd առ ձեռին / Կ²ef առ ձեռն քգրս ի ձեռն / Հմմտ. Աթմ. Աթմակ. II, 89, ծան.

2 Հցե զբարկութիւն / միւսն զբարկութիւնն

2 Ա հրամայէ

2 Տ հրամայէ սպանանել զտրդատ զեղբայրն [օքգրս եղբայր] արշակայ զհայր մանկանն զնէլայ: Եւ թէոդոսի [օ թէոդոսի] զօրու ծանու ելեալ [ոքգրս չիֆ ելեալ] ի վերայ հայոց զիմեալ, և հասեալ

3 ցե զերբայր / վ² զեղբայր

3 ԱՀ չիֆ մանկանն

3 f զնէլայ / Հցե թէոդոս

4 cf զիմեալ / ցե որոց

5 ի զուրբն [Հ սուրբն], փխ. զմեծն Կ²abcef չիֆ և ի հաշտութիւն—արձակէ զմեծն Ներսէս (s. 7)

5 d ներսէս. որոյ երթեալ և ի հանդար (ջնջման նշանով) և ի հաշտութիւն (ներած) մաղթեալ

5 Հցե չիֆ ի (հաշտութիւն)

6 Կ լինելով, փխ. լիով

7 իմ առաքէ, փխ. արձակէ

7 Կ զուրբն ներսէս / o չիֆ և

7 Հցե չիֆ ի (հանդարտութիւն)

7 Տ երթեալ և ի հաշտութիւն զթագաւորն շարժեալ, մեծարի

8 իվ² ի նոցանէ պատուով յոյժ

8 քգրս չիֆ նա (և) / ցեքգրս զատանդս

9 ad ողոմպիադայ / ց ողոմպիայ / l ողոմպիայ / Կ ողոմպիայ / Հ ողոմպիայ

10 Հ արշակայ կին ածէն / ցե կին արշակայ ածէն

10 c կայսեր / ու կայսեր

11 իվ² առ մանկանն / Տf զնէլայ

11 Ա մահու հօր նորա տրդատայ

12 ի նմա տայ / ո զզանձս

12 Տ հիւպատոսութեան / ց պատոսութեան

13 ք ի բարկացեալ, փխ. խանդացեալ

13 Տ խորհէր նմա ի չարիս հանապազ, սպանելով նմա [զ չիֆ նմա] ի զիպող

14 l աւուրս

16 ՏՆ թէ / de չիֆ եղև

16 f զնէլայ ընդ արշակայ / Կ արշակ

16 Տ զնէլայ / af զնէլայ

16 ց տիրանայ (անայ իւրած) / i տիր, Կ տիրեալ, փխ. տիրանայ

17 քrs չիֆ եկեալ / օքգրս կուէշ

18 իմ լերին

18 իվ² հայր, Կ²etw հօրն, փխ. հաւն

18 Հ յայնժամ

Տիրանայ ողբացնալ զառնապէս զՏրդատ զորդի իւր, զհայրն Գնելոյ, իւր զինքն ունելով պատճառ սպանման նորա. վասն որոյ տայ Գնելոյ զամենայն ինչս իւր, և զկալուածս զիւղից և զստակերտաց. և ի նմին աւանի Կուաշ հրամայէ բնակել: Ապա առնու Գնէլ իւր կին զՓառանձեմ

5 ոմն յազգէն Սիւնեաց. և թագաւորապէս արարեալ հարսանիս, տայ առատապէս պարգևս ամենեցուն նախարարացն: Որոց հաճեալ ընդ նա և սիրեալ՝ ետուն առ նա զգաւակս իւրեանց. զորս առեալ, մեծապէս հանդերձեաց զինու և զարդու. և յաւելին ևս սիրել զնա:

Աստանօր եգիտ Տիրիթ պատճառս քսութեան. և մատուցեալ առ

10 արքայն հանդերձ բարեկամաւ իւրով՝ Վարդանաւ զինակրաւ արքայի, որ ի Մամիկոնեան տոհմէն էր, ասեն. «Ո՞չ գիտես, զի խորհեալ է Գնելոյ սպանանել զքեզ, զի ինքն փոխանակ քո թագաւորեսցէ: Ահա տես, արքայ, զնշան իրին, զի բնակեցաւ Գնէլ յԱյրարատ, ի կալուածս ձեր թագաւորաց, և սիրտ ամենայն նախարարացն եղև ընդ նմա: Քանզի

15 կայսերքն նիւթելով զայդ՝ ետուն նմա զպատիւ հիւպատոսութեանդ, և զանձն սաստիկս, որով՝ պատրեաց զնախարարսն»: Երգնոյր Վարդան յարեն արքայի և ասէր. «Իմովք ականջօք լուայ ի Գնելոյ, զի ասէր, թէ ոչ թողում հօրեղոր իմում զվրէժ մահուան հօր իմոյ, որ վասն դորա եղև»:

Այսմ հաւատացեալ Արշակ՝ յղէ զնոյն իսկ զՎարդան առ Գնէլ, թէ «Ընդէր բնակեցար յԱյրարատ և լուծեր զկարգ հայրենեաց: (Քանզի սովորութիւն էր՝ արքայի միայն բնակել յԱյրարատ և միոյ որդւոյ

1 Տ ախրան

1 Ա սղացեալ [a զղացեալ] ողբալով

1 Խ լիք դառնապէս

1 քրս զորդի իւր զորդատ [ք տրդատ]

1 Ա որդի / ԱՏ զհայր [ք հայր]

1 Տֆ զնէլայ / a զնէլայ

2 abc իւր, փխ. իւր

2 de առնելով, փխ. ունելով

2 Ա պատճառս [b զպատճառս]

2 և զնէլ / Տa զնէլայ

2 c տայ զամենայն ինչս իւր զնէլոյ

3 ք կալուածս

3 ap զեղից / c զեղից

3 Խվ՝ զիւղից և ապարանից և զաստակերտաց

3 Ա ի նմին աւանի ի Կուաշ / o կուէշ

4 ք լիք զնէլ

4 ք փառանձեմոն ոմն

5 Ա ոմն անուն / քրզս լիք ոմն

6 և պարզս

6 Ա ամենայն նախարարացն

7 dte լիք առ նա

7 ց գաւակս / oprs զոր

8 ՏԽ զարդու և զինու

8 ԱԽվ՝ և յաւելին [abcef յաւելին, վ՝ առաւելին] ևս սիրել / միւսն. և առաւել ևս սիրեցին [opqrs սիրէին]

9 oprs պատճառ

10 Խo արքայն / և վարդանու

11 Հցլ տոհմէ / Խ լիք էր

11 o և ասեն / Խորքրս լիք ասեն

11 af զնէլայ / be զնէլոյ / Խcdte զնէլոյ / միւսն. զնէլ

12 ԱԽվ՝ լիք քո

13 Խվ՝ բնակեաց / Ա լիք զնէլ

13 Հցկ յարարատ / l յարարարտ

13 q մեր, փխ. ձեր

14 opqrs թագաւորացն

14 Տ լիք ամենայն

15 Խք կայսերք

15 Խորք պատիւ գրո [որք քո] հիւպատոսութեան [և հիւպատոսութիւն, որք հիւպատոսութեանդ] / վ՝ զպատիւ գրո (կամ քո) հիւպատոսութեան(դ)

16 Խք սաստիկ / ցկ պարտեաց

16 opqrs զնախարարս

17 a ի զնէլէ / be ի զնէլոյ / Տֆ ի զնէլայ

19 Խ արշակայ / ԱՀցկ վարդան

20 Խ բնակեցեր

20 Հց յարարատ / l յարարարտ

20 Խքրզս հայրենեացն

20 Խ քանզի սովոր էր արքայ միայն բնակել [Հ բնակիլ] յարարատ [ց յարարատ, l յարարարտ] / Ա յարարատ բնակել միայն արքայի և որդւոյ նորա միոյ

նորա, զոր փոխանորդ թագաւորի պահէին, և այլոց Արշակունեաց բնակել ի գաւառս Հաշտենից և Աղիովտի և Առբերանոյ, հանդերձ ոտձկօք և մտիւք յարքունուստ): Եւ արդ՝ ընտրելի է քեզ, կամ ընդունել զմահ, կամ գնալ յԱյրարատայ, և արձակիլ ի քէն զուստերս նախարարացդ»: Զայս լուեալ Գնելոյ՝ արար զհրամանս արքայի և գնաց յԱղիովտ և յԱռբերանի: Բայց Տիրան հաւն նորա պատգամս խիստս յղեաց առ որդի իւր Արշակ. վասն որոյ հեղձամահ եղև յիւրոց սենեկապետաց ի հրամանէ արքայի ի գաղտնիս, և ի նմին աւանի Կուաշ թաղեցաւ, ոչ արժանի եղեալ հարցն գերեզմանաց. թէ արդեօք զփոխարէնսն Գանիելի առնն Աստուծոյ հատոյց. որով չափով չափեաց՝ չափեալ եղև ըստ Գրոց:

ԻԳ.

Գարձեալ խաճալ Արեակայ բնդ Գնելոյ եւ սպանանել զնա:

Ապա ելանէ արքայ զթիկամբք Մասեաց առնել որսս յիւրում սիրեցեալ գաւառին ի Կոգայովտի. և եղեալ որս սաստիկ՝ ուրախացեալ

15 Արշակ ի գինիս պարծէր, ոչ այլոյ ուրուք ի թագաւորաց նախ քան զնա մեռանել այնչափ բազմութիւն երէց ի միում ժամու: Աստանօր դարձեալ նորոգեն զնենգութիւնն Տիրիթ և Վարդան, ասելով, Գնելոյ

1 Ե զոր և փոխանորդ / ցկ զի, փխ. զոր

1 Ա թագաւորին

2 ցլ լիք և (աղւոյովտի)

2 Հ աղւոյովտի / և աղւովտի

2 l առբերանոյ / միւսն. առբերանոյ

3 Ա մտովք

4 Աոքք յայրարատայ / Հկլ յարարատէ / ց յարարարտէ / վ՝ յարարարտէ

4 Ա արձակիլ զուստերս նախարարացդ [c նախարարաց] ի քէն

4 Տ նախարարացն

5 Եմ զնէլոյ / Տֆ զնէլայ

5 Խ զհրաման

5 ՏԽ արքայի, գնալ

5 Խք յաղիովտի / rs յաղիովտայ / Հ յաղւոյովտ

6 Հցլ առբերանի / oprs յառբերանոյ / ց առբերանոյ

6 Ա հայր, Հցկց հօրն, փխ. հաւն

6 Խ նորին պատգամ խիստ

7 ՏԽef եղեալ

7 Ա յիւրոց սենեկապետացն ի գաղտնի հրամանէ [c ի հրամանէ] արքայի և

8 ցկ արքային

8 opqrs ի [ք լիք ի] գաղտնի

8 l ի նմին աւանի ի Կուաշ

9 Հլ հարանցն / և հարանց

9 Ա արդեօք [c արդեալք] / վ՝ արդարեւ

9 Ա զփոխարէն / ց զփոխարէնաց

9 c դանիելի / l դանիելի / միւսն. դանիելի

10 cefցկ առն

10 abdef որովք / Ե չափովք

10 abcef չափեցեալ եղև

10 Ա ըստ գրոյն

12 Տ ընդ զնէլայ / l ընդ զնէլոյ / f լիք ընդ զնէլայ

13 ԱՀցլ որս

14 de գաւառի / Խ լիք ի

14 c կովզաովտի / defc կովզաովտի / l կովզաովտի / Հ կոգովտի / a կովզայտի

14 Տ որս սաստիկ, որ ոչ այլոյ ուրուք ի թագաւորաց նախ քան զնա այնչափ բազմութիւն երէց ի միում ժամու. և նա ուրախացեալ ի գինիս՝ պարծէր: Աստանօր

14 վ ուրախացեալ, փխ. ուրախացեալ

15 Խվ՝ ոչ ուրուք այլոց [Հ այլոյ] / c այլոց

15 Խ լիք ի (թագաւորաց)

15 ԱԽ լիք նախ քան զնա

16 Հ կանեալ, փխ. մեռանել

16 Հցկ բազմութեամբ / l բազմութեան

16 Խmocef էրէց

16 c իմում, փխ. ի միում

17 Ա լիք դարձեալ / Խք զնենգութիւն

17 Տֆ զնէլայ / և զնէլոյ

Արշակ, վասն ոչ նմա, այլ կայսեր հարկելոյ զայնքան ամա: Սակս որոյ առաքէ առ նա Արշակ զՏիրիթ և զնորին սիրեցեալն Վարդան արժանի պատարագօք՝ խնդրել զհաշտութիւն: Բայց վասն զի քինախնդիր անցելոցն մարտից կամեցաւ լինել Շապուհ՝ ինքն ելանէ պատերազմել ընդ Յոյնս, որոյ աղաղաւ խնդրէ զԱրշակ մեր թագաւոր հանդերձ ամենայն զօրօքն Հայոց ընդ իւր լինել: Իսկ Արշակ ոչ կամեցաւ իւրովի երթալ, այլ բարուրս եղեալ՝ դոյզն գունդ առաքէ զինի Շապուհոյ:

Եւ իւր բարկացեալ Տիրիթայ՝ ընկենու զնա ի պատուոյն, որպէս զի թէ ի նորա հրապուրանաց եղև այն, յաղագս ատելութեանն զոր ունէր առ Յոյնս: Եւ առաւել ևս զրդուէր զարքայ Վասակ զինակիր նորա, նախանձ պահելով ընդ եղբօրն վասն աղջկան միով հարձի: Վասն որոյ նախատեաց զնոսա արքայ ամօթալի բանիւք և կսկծեցուցանողօք: Որոց ոչ կարացեալ այնպիսի վատթարութեան և պարսաւանաց տանել՝ դէմ եղեալ զնացին՝ առ Շապուհ հատուած: Ընդ որ առաւել ևս զայրազնեալ Արշակ՝ հրամայէ նոյն Վասակայ գնետ նոցա կրթել բազմաձեռն զնդաւ, զի ուր և հասցէ՝ սպանցէ զնոսա. զոր ոչ հեղգացաւ կատարել Վասակ, թէպէտ և եղբայր նորա էր Վարդան: Եւ խնդրեցաւ անպարտ արիւնն Գնելայ յամբարշտէն Տիրիթայ ըստ անիծիցն Ներսիսի, և ի Վարդանայ, ի հարազատ եղբօրէ իւրմէ մեռանել:

1 f կայսեր այլ

1 քրս զայսքան

2 o լիք առ նա / c լիք նա

2 ցե արշակ առ նա / չ լիք արշակ

2 ՏՈ զնորուն / ո զվարդան

2 վօրքս արժան

3 ՈՎ՝ զխաղաղութիւն [k զհաղաղութիւն], փխ. զհաշտութիւն

3 bcd ef քանդի, փխ. վասն զի

4 Ա. անցելոց / ոօրքս անցուցելոցն Գ չե անցանցելոցն

4 ԱՏե կամեցեալ

4 e լինել / c լիք լինել

5 c ընդ յունս / b յաղաղաւ

5 de ամենա

6 ՏՈ զօրօք / Ա. լիք հայոց

6 de լինել / bo կամեցեալ

7 k բարուս

7 Ա. առաքէ դոյզն գունդ

8 ցե տիրթայ / Ո լիք զնա

9 Հցե լիք ի (նորա) / d ի նորին

9 Տ հրապուրանացն

9 Հցօքս ատելութեան

10 bcd ef զրդուէ / c զարքայն

10 c լիք վասակ / l զինակիր

11 k աղջական / Կ՝ bcd ef միոյ

12 a անարգեաց, փխ. նախատեաց

12 Աճե ամօթալիօք / ցե ամօթալիւք

12 ՏՈ որում [g յորում]

13 ք այսպիսի

13 ԱՈ տանել այնպիսում [d այսպիսում] վատթարութեան և պարսաւանաց

14 Ոc լիք ևս

15 Ա. լիք նոցա / c կրթէր

16 a լիք զի ուր

16 ցլքց և ուր և / k և ուր հասցէ

16 f լիք սպանցէ

16 ՈՎ՝ հեղգացեալ կատարել

17 Տ եղբայր էր նորա

17 ԱՈ արիւն [l արիւն] անպարտ [kl անպարտի]

17 օրքս լիք անպարտ

18 Վոո գնէլայ / x գնէլայ / ԱՈօրքս լիք գնէլայ

18 Ո լիք յամբարշտէն

18 Ա. ի տիրիթայ [a տիրիթէ] ամբարշտէ

18 ցե ի տիրթայ

18 Ոc ըստ անիծից

18 Հabcde ներսէսի / ց ներսէսի

18 ԱՈ լիք ի (վարդանայ)

18 ցե վարդան

19 օրս լիք ի (հարազատ)

19 քգ լիք իւրմէ

19 ԱՈ ի հարազատէն իւրմէ [abdef լիք իւրմէ] մեռանել յեղբօրէ [Ո եղբօրէ]

ԻԶ

Պատումն Շապուհի ի Տիգրանակերտի:

Իսկ Շապուհ զայ հասանէ ի Տիգրանակերտ մեր քաղաք: Կան ընդդէմ նորա արք քաղաքին հանդերձ գումարտակ գնդաւ. քանզի Անտիոք նահապետ Սիւնեաց, որ էր աներ Արշակայ և վերակացու քաղաքին, հրամայեաց աղիւն ընդդէմ Շապուհոյ: Եւ ոչ միայն զմուտն արդել, այլ և ոչ հրեշտակս առաքեաց առ նա, և ոչ զնորայն ընկալաւ: Եւ հօր կուռոյ եղելոյ՝ զբազումս ի Պարսիցն սպանանէն. և ի պարտութիւն մատնեալ զնորին Շապուհոյ, դառնայ անդրէն ի Մծրին. և հանդիստ առեալ զօրացն և արծարծեալ յաշխատութենէն, խնդրէր առնուլ զՏիգրանակերտ. և ոչ թողացուցին նմա յառաջախաղաց գունդք և լրտեսք՝ պատաղել զայնու, իբր թէ Յունացն խանգարեսցի զործ: Եւ Շապուհոյ յառաջ անցեալ՝ գրէ առ նոսա թուղթ օրինակ զայս. —

Թուղթ Շապուհի ի Տիգրանակերտ:

15 «Մաղգեզանց քաջ Շապուհ արքայից արքայ. Տիգրանակերտեայց, որք ոչ ևս էք անուանելոյ ի մէջ Արեաց և Անարեաց: «Ես կամէի ի ձէնջ սկսեալ յամենայն առաջիկայ քաղաքս խաղաղութեամբ և քաջօրէն ազատութեամբ զմուտն առնել. և եթէ դուք Տիգրանակերտեայք, որ առաջին էք, ոչ շահատակութեամբ ասեմ, այլ

2 c ի տիգրանակերտէ

3 ԱՈ այլ, փխ. իսկ

3 d լիք գայ / ո հասանի

3 և գան, փխ. կան

4 Ա. քաղաքացիքն, փխ. արք քաղաքին

4 ՏՈ գումարտ [o գումարտակ] / վ գումար

4 Այ գնդաւն

5 Կ՝ abcf անտիոս / de անտիօքս / օրքս անդ էր, փխ. անտիօք

5 ԱՈ աներ էր

6 ց լիք քաղաքին

6 Ա լիք գմուտն

7 օրքս լիք արդել / o լիք այլ

7 Հցեյ լիք առաքեաց

7 Տ գնորայն

7 ՈՎ՝ գնորայն [Հ գնորայնս, Վ՝ գնորայն] առաքեալս պատուեաց և ընկալաւ

8 ՈՎ՝ կուր

8 օրքս ի պարսից

8 d սպանանէին / ՏՈ սպանին

9 c շապուհ / b անդէն

9 ց ի մծրին / k ի մծրի

10 b ի զօրացն / ՏՈ լիք զօրացն

11 ՏՈ ոչ թողացուցին [Հցե թուլացուցին] յառաջախաղաց գունդք և լրտեսք պատաղել նմա զայնու

11 f թուլացուցին / abdef թուլացուցին

11 Վ՝ ցեյ յառաջախաղ

11 ք գունդ

12 Տ իբրու [o իբր]

12 Արս յունաց

12 Ո խանգարիցի / Ա. հանգարտիցի [c հանգարտից], փխ. խանգարեսցի

14 Ա. լիք վերնագիր / Ուո լիք թուղթ

15 Հեմ մաղգեզայ

15 Ա. տիգրանակերտեաց [c տիգրանակերտեաց] / Վցեմ տիգրանակերտեաց / Վ՝ օրքս տիգրանակերտեաց

17 k և, փխ. ևս / o սկսել

17 Հնօք յառաջիկայ

17 ց քաղաքէն

18 o գմուտ

18 քքս եթ, փխ. եթէ

19 Ոc որք / Ո լիք էք

19 l շահատակութեամբ (լուս. շահատակութեան) / Կց շահատակութեան / abcef շահատանութեամբ, փխ. շահատակութեամբ

ի մտէ ուղեորութեանս, ընդդէմ կացէք ինձ՝ ի ձէնջ ուսցին և այլք զդոյնս առնել: Այլ ի դարձին իմում բարկութեամբ այնպէս վանեցից զձեզ, զի կրկին եղիջիք օրինակ խեղճ ստահակելոց»:

ԻԷ

5 Երբ ո՛րպէս Արեակաւան շինեցաւ և կոսորեցաւ, և առաւ Անի:

Բայց Արշակ ևս ժարհեցաւ առնել զործ անմտութեան: Ի թիկանց կուսէ լերինն Մասեաց շինեաց ձեռակերտ, ժողով մարդկան մեղաւորաց. և ետ հրաման, որ ոք անկեալ անդր բնակեցէ՝ մի լիցի ի վերայ նորա իրաւունք զատաստանի: Եւ նոյն ժամայն ծովացեալ լցաւ մարդկութեամբ 10 հովիտն ամենայն. քանզի աւանդառուք և պարտականք, և ծառայք և վնասակարք, և գողք և սպանողք, և կնահանք և այլք այսպիսիք փախուցեալք անդր անկանէին, և ոչ կայր նոցա այց և խնդիր: Եւ բազում անգամ բողոքեալ նախարարացն՝ և ոչ ինչ լուաւ նոցա Արշակ. մինչև առ Շապուհ ևս ունել նոցա բողոք: Եւ եղև ի դառնալն Շապուհ ի Յունաց՝ 15 առաքեաց զմի ի սպարապետաց իւրոց և հայ գունդ ընդ նմա, եթէ դէպ լինի, ունել զԱրշակ. և նա խոյս ետ ի նոցանէ զկողմամբ Կաւկասու, Վրաց միաբանելով:

Իսկ սպարապետն Պարսից եկեալ ի Հայս՝ ի ձեռնտու լինելոյ նախարարացն առնու զամուրն Անի, և գերէ զամենայն զանձս արքունի 20 որ ի նմա, այլ և զոսկերս թագաւորացն. ոչ գիտեմ, թէ վասն նախատի՛նս առնելոյ Արշակայ, եթէ վասն հմայից ինչ հեթանոսականաց: Զոր ապա մաղթեալ նախարարացն՝ թափեալ թաղեցին յաւանին յԱղցս, որ

- 1 Հ ուղեորութեան
- 2 Ե զդոյնս, փխ զդոյն
- 2 bde իմում / միւսն. մերում
- 2 def այնպէս վանեցից զձեզ բարկութեամբ
- 3 Գ լիք զի կրկին—ստահակելոց
- 3 ց կր(կ)ին և / իւր ի խեղճ
- 3 վնաս ստահակելոց / rs ստահակաց
- 5 Տ թէ
- 5 c կոտորեց և առումն աւանին, փխ. կոտորեցաւ և առաւ անի
- 6 rs զգործ
- 7 d լիք կուսէ / իւր լիք լերինն
- 7 Ա շինէ / օրք շինել
- 8 Աձցէ լիք և
- 8 Ան բնակեցէ
- 9 իւր լցաւ ծովացեալ
- 10 ի ուղիտն. լիք ամենայն
- 11 ք վնասականք / վ վնասարք
- 11 քգրս այլ / d այնպիսիք
- 12 c անդ
- 13 ք ի նախարարացն
- 13 Ան լիք և / օրք լիք ինչ
- 13 ի լիք նոցա

- 14 Հ լիք ունել
- 14 c եղևն / Հց լիք եղև
- 14 c լիք շապուհ
- 15 ի առաքէ
- 15 co լիք ի (սպարապետաց)
- 15 a գունդն / ԱՏ թէ
- 15 cde պէտ, փխ. դէպ
- 16 abcdefghrs լինել / c լինիլ
- 16 d լիք զարշակ
- 16 Zabde կովկասայ / cghn կովկասու / o կովկասայ / pgrs կաւկասայ
- 18 Ա եկեալ, փխ. եկեալ
- 18 ք լինել
- 19 ց յանի, փխ. անի
- 20 ի լիք որ ի նմա
- 20 ցե ոսկերքս / Հ զոսկերքս
- 20 ի եթէ / a նախատինք
- 21 վոս և թէ / իւրքս և եթէ / bd թէ
- 21 եք լիք վասն / Ա լիք ինչ
- 22 c նախարարաց
- 22 ab թափեն / bcf թափեն և / detw թափեցին և
- 22 a լիք թաղեցին
- 22 d յաւանի / o լիք յաւանին

յոտին Արագած կոչեցեալ լերինն: Քանզի ոչ գիտացին ընտրել զոսկերս հեթանոսաց և հաւատացելոց, զի ընդ միմեանս էր խառնակեալ գերողացն, յաղագս այնր ոչ արժանի համարեցան ի դիրս սրբոցն թաղել ի Վաղարշապատ քաղաքի:

5 Եւ նախարարացն Հայոց ժողովեալ՝ դիմեցին ի վերայ արքունական ձեռակերտին Արշակաւանի, և հարին զնա սրով սուսերի յառնէ մինչև ցկին, բայց ի տղայոց ստնդիացաց. քանզի դառնացեալք էին իւրաքանչիւր ի վերայ ծառայից իւրեանց և յանցաւորաց: Զոր թէպէտ և վաղ գիտացեալ մեծին Ներսիսի՝ ոչ յառաջ քան զկոտորելն ժամանեաց 10 հասանել. այլ ի կատար գործոյն հասեալ՝ եգիտ բաժանեալ զտղայս կոտորելոցն, զի վարեցեն ի գերութիւն որպէս զհեռաւոր թշնամեաց: Զորս թափեալ մեծին Ներսիսի, հրամայեաց կրել որթովք ի գոմ մի, և դարմանս և մնուցողս նոցին կարգեաց. որք յետոյ աւանացեալ անուանեցան Որթք այնորիկ աղագաւ:

ԻԸ

Առումն Տիգրանակեռի և բնաբարձ Բանդումն:

Իսկ Շապուհ եկեալ ի Տիգրանակերտ, դարձեալ աղխեցին ընդդիմանալ նմա. և եկեալ ի պարիսպն աղաղակէին. «Գնա ի մէնջ, Շապուհ, զի մի Հարիս յերկրորդումս ընդ քեզ առաւել ևս քան զառաջինն 20 անցուցանիցեմք պատերազմաւ»: Եւ նա պատասխանեաց. «Ո՛վ քաջք ի Հայոց, որք զանձինս արգելեալ փակեցէք ընդ պարսպօք Տիգրա-

- 1 Ա յոտին
- 1 abce արագածս / Աե լերին
- 1 i կարացին, փխ. գիտացին
- 2 Ա հեթանոսացն
- 2 Աձցէ հաւատացելոցն
- 2 ի լիք զի ընդ—գերողացն
- 2 Ե խառնեալ
- 6 a արշականի / Հցէ արշակաւանին
- l արշակաւանու / S արշակաւանոյ
- x արշակաւանայ
- 7 abdefghno բաց ի
- 7 իվabdef ստնդիացեաց / c ստնդիացոց / o ստնդիլոց / n ստնդիացաց / վքգրս ստնդիացայց / վ ստնդիացաց
- 7 Ա դառնացեալ
- 7 detw լիք իւրաքանչիւր
- 8 Sg իւրոց, փխ. իւրեանց
- 8 Ա լիք և (վաղ)
- 9 Աց ներսէսի
- 10 օրքս զործոցն / S լիք հասեալ
- 11 և վերացեն / Ա ի գերութեան
- 12 S գոր / ի գոր և
- 12 Աօրքս ներսէսի / Ե ներսէս
- 12 Ա հրամայէ
- 12 c որդովք, f որդովք, փխ. որթովք

- 12 ի որդովք [և որթովք] կրել ի գոմս մի և դարմանս և նոցուն մնուցողս [Հ լիք մնուցողս] կարգեաց
- 13 քգրս դարման
- 13 Ե լիք և / o ստնդիանոյ
- 13 ԱՏ կարգեալ
- 13 ի աւանացեալք / և անուանեցեալք
- 14 abcfij որդք, o որդքն, Հցգ որդիք, փխ. որթք
- 16 f լիք բնաբարձ
- 16 ի բանդումն ի շապուհ պարսից արքայէ
- 17 ի ընդդիմանալով
- 18 Տ լիք նմա
- 18 իվ եկեալ, փխ. եկեալ
- 18 Ե ի մէջ, փխ. ի մէնջ
- 19 իվօրքս Հարիս, փխ. Հարիս
- 19 օրքս լիք ընդ քեզ / ի լիք ևս
- 20 dգ անցուցանիմք / cցէ քաջք
- 21 o փակեցիք / Ա պահէք, իվ պահէցէք, փխ. փակեցէք
- 21 Ան ընդ պարսպօք [Ե պարսպովք, ի պարսպաւք] տիգրանակերտի / S ընդ տիգրանակերտի պարսպովք, Հմմտ. Արմ. Արմ. II, 93:

նակերտի և արտաքս ձայն արկանէք սպառնալեաց. զի քաջ արանց է յարձակ դաշտի՝ և յազատ տեղում կռուել, և կանանց գործ է արգելուլ փակել զինքեանս յերկիւղէ առ հանդերձեալ կռիւսն: Եւ զայս ասացեալ՝ դարձաւ առ գերեալ Յոյնսն զինաւորս, ասէ. «Եթէ ձերով մարտիւ առից զայս քաղաք՝ զամենեւեան զձեզ արարից ազատս հանդերձ ընտանեօք ձերովք»: Եւ պարսկական զօրուն շուրջ զքաղաքաւն հրամայեաց ընթա- նալ, և նետիւք խոցոտել զ'ի վերայ պարսպին:

Եւ Յունացն մատուցեալ մեծաւ բռնութեամբ յեցուցին ի պարիսպն զկոչեցեալ էշսն: Եւ է այս գործի մեքենայից անուաւոր, յերից երից արանց մղելով տարեալ, և ի ներքուստ կացնովք և սակօք երկբերանովք և կտցաւոր մրճովք՝ փորել զհիմունսն: Եւ նգախարխար արարեալ զայն, որ ի հայկազնոյն Տիգրանայ հոծեալ և յարմարեալ որմունքն, քակեալ ընկեցին. և հուր ի դրունսն և յամենայն կողմանսն վառեալ, և քարինք և նետք և տէգք արձակեալք լինէին, և խոցոտեալ մերքն յապուշ դառնային: Եւ ի ներքս մտեալ բոլոր զօրքն՝ և ձեռն պարսկական ոչ վաստակէր զբաղմանսով իրեկաթն արեամբ արբուցանել, մինչև ապա- ժոյժ սպանելոցն լցեալ ի հիմունսն ծաւալէր: Այլ յունականն ձեռն ի քթթել ական հրձիգ առնէր զամենայն փայտակերտսն: Եւ Շապհոյ զմնա- ցեալսն ի կոտորածէն գերեալ՝ չուէ ի Պարսս. և հրեշտակս առ որ ի Հայս 20 գունդք առաքեալ՝ անպայապատ զՍիւնեացն հրամայէ առնել զտոհմ:

- 1 Ա. արանց է յընդարձակ և ի դաշտի [՝ դաշտ] կռուել / իմ² արանց է յազատ և յընդարձակ դաշտի կռուել
- 2 և լի և (կանանց)
- 2 ցեյ արգելով / չ արգելով, օրգրս յարգելուլ
- 3 չ լի փակել / Ա. կռիւն
- 4 Ա. իմ² առ յոյնսն գերեալ [ա գերեալսն] զինաւորս [իմ² զինաւորսն]
- 4 abcdef թէ
- 4 եկել մարտիկի, փիւ. մարտիւ
- 5 Ա. իմ² քաղաքս զայս [Ա. լի քայս]
- 6 օրգրս լի փակել / ա զօրաւն
- 7 ա ի վերայ
- 8 չ լի և / չցե յունաց
- 8 չց մարտուցեալ
- 8 Ա. լի մեծաւ / ի յեցուցանէին
- 9 Ա. լի է
- 9 օ երից երից / քգրս երից յերից
- 10 ի մարդոց [յ մարդաց], փիւ. արանց
- 10 Ա. ցե լի և (ի ներքուստ)
- 10 չց կացնօք / Ա. լի կացնովք
- 10 Ա. սակրովք [ա սակրով, Կ²ն ալ- բովք] և երկբերանովք
- 10 ցեո երկբերանօք
- 11 և կտուցաւոր / ձ կացնաւոր
- 11 ցեոքգրս մրճաւք կամ մրճօք
- 11 Ա. փորելով / ի փորեալ
- 11 և հիմունսն / ք զհիմունս
- 11 Ա. նգահարս / և նկախարխ / քրս

- նգախարխ / զ նգախարխ
- 12 վրգրս հիմունքն, փիւ. որմունքն
- 13 Ա. իմ² և հուր [առ հուրս] ի դրունսն վառեալ և յամենայն կողմանց հուր և քարինք / օրգրս կողմունսն
- 14 և տիգք
- 14 Ա. ձգեալ / Տե յարձակեալ
- 14 ց մերկքն, չ մերկք, փիւ. մերք
- 14 և յապուշ, փիւ. յապուշ
- 15 ա յանային, փիւ. յապուշ դառնային
- 15 և լի մտեալ / Ա. իմ² զօրն
- 16 Ա. զօրէր, փիւ. վաստակէր
- 16 Կ²bedef բաղմանսով խոց / քգրս զբաղ- մարտի / օ զբաղմանսով
- 16 Ա. ապաժոյժ [ա ապաժոյժ] արիւն սպանելոցն / և սպանանելոցն
- 17 Կ²detw ի հիմունս
- 17 իմ² անցուցանէր, փիւ. ծաւալէր
- 17 ա ձեռքն / օ ձեռք / dep ձեռ
- 18 Ա. հրձիգ զամենայն երկիրն առնէր զփայտակերտսն / ի հրձիգ զամե- նայն [և զամենայն] առնէր զփայտա- կերտսն / քգրս փայտակերտ
- 18 և լի և շապհոյ զմնացեալսն
- 18 abcdef շապուհ
- 19 Ա. դառնայ, փիւ. չուէ
- 20 ի գունդ / Ա. գունդք էին
- 20 abcdefw ապա ազատ / և ապազատ
- 20 ի տոհմ հրամայէ առնել
- 20 abcce տոհմ / ձ գտոհմս / ք գտոհմսն

ԻԹ

Յաղագս պատերազմին Արեւիկայ ընդ ճախարարս իւր, և վառաւորի երթալոյն Պապայ ի Բիւզանդիսն:

Դարձեալ յարեալ խոռվութիւն Շապհոյ ի նոյն ազգաց, և խաղա- 5 ղութիւնն ի Յոյնս շրջեցաւ, ըստ այնմ՝ թէ փոխարկեալ միմեանց փոխարինին. սոցա խաղաղութիւն ի նոցա խոռվութեանն, և նոցա խաղաղութիւն ի սոցա խոռվութեանն, որ վախճան միոյն՝ միւսոյն լինին սկզբունք: Քանզի հիւանդացեալ Վաղենտինոս ի բերդին որ կոչի Բերդիտիոն՝ վճարի ի կենցաղոյս, եղբօրն փոխանորդելով զտէրութիւնն՝ 10 Վաղեսի. յետ բարերախտագոյն պատերազմաւ Գթացն յաղթութեամբ դարձի, նոյն հետայն առաքէ զօրս ի Միջագետս ի Հայս, յաղագս տուելոյ զօրուն յօգնութիւն Շապհոյ:

Բայց Արշակայ եկեալ Վրացի գնդաւ՝ ժողովէ զսակաւս և յիւր մտերմաց, և տայ պատերազմ ընդ նախարարսն ընդ այնոսիկ, խնդրե- 15 լով զվրէժ ձեռակերտին իւրոյ Արշակաւանու: Միաբանեալ և նոցա առաջնորդութեամբ Ներսէի որդւոյ Կամսարայ, ընդդիմանան Արշակայ պատերազմաւ: Եւ հօր մարտի եղելոյ՝ բազումք յերկաքանչիւրոց

- 1 և Լ, փիւ. ԻԹ.
- 2 և վարանդի
- 2 և ներսէի արարեալ զխաղաղու- թիւն երթալ ի բիւզանդ, փիւ. և վտարանդի երթալոյն պապայ ի բիւ- զանդիոն
- 3 Տե երթալոյ
- 3 ք պապ / abcde լի պապայ
- 3 և լի ի (բիւզանդիոն)
- 3 ab ի բիւզանդիոն
- 4 abcdegopgrs խաղաղութիւն
- 5 Կ²abcetw լի ըստ այնմ—փոխարինին (8. 6)
- 5 իմ² փոխարկեալս օրգրս փոխարկել
- 5 իմ² ի միմեանց
- 6 և ի սոցա խաղաղութիւն
- 6 abcdefg խոռվութեան / չdegtw խոռ- վութիւն
- 6 bcetw և նոցա խոռվութիւն ի սոցա խաղաղութեան / ձ լի և նոցա—խոռ- վութեանն (8. 7)
- 7 agky խոռվութեան / չ խոռվութիւն
- 7 Ա. իմ² ընդդէմ [չառ որ զանվախճան, ց որ զ(ան)վախճան], փիւ. որ վախճան
- 8 և լինի / ռ լինէին
- 8 լի² սկզբունք
- 8 Ա. վաղենտինոս, Տե վաղենդիա- նու / եւ վաղենտինանոս
- 9 Ա. բերդիտիոն / քգրս բերդիտիոն / և ի բերդիտիոն
- 9 Ա. իմ² վճարեցաւ
- 9 ք փոխանորդելով եղբօրն

- 9 ի փոխանորդելոյ
- 9 Ա. զտէրութիւնն յետ բարերախ- տագոյն վաղեսի [ձ վաղենտին, def վաղեսի] պատերազմաւ / քգրս զտէրու- թիւն
- 10 չցե բարերախտագոյն
- 10 չց զգացն / իոքգրս գնդացն / ք գգացն / լի գնդացն կամ զոթացն
- 11 Ա. դարձին / Ա. Տց և նոյն
- 11 Ա. սոյն հետայն / ցե ի նոյն հետեան / լ նոյն հետեայն
- 11 Ա. Տ առաքեալ / Nabcde զօր
- 12 Տ յօգնականութիւն [ք օգնականու- թիւն], չմն. Արմ. Արմ. II, 89 և 96:
- 13 և ի վրացի Ա. ժողովեալ
- 13 չցըր սակաւս / ի լի և
- 13 և իւր / ի յիւրոց
- 14 և լի տայ
- 14 ձ ընդ իւր նախարարսն
- 14 ի պատերազմ ընդ այնոսիկ նախա- բարս
- 14 իմ² խնդրել
- 15 ab վրէժ / ի իւրոյ ձեռակերտին
- 15 ք արշակաւանի
- 15 և ի նոցա, փիւ. և նոցա
- 16 Տ կամսարոյ
- 17 և լի և հօր—կողմանցն անկան (եւ. 292, 8. 1)
- 17 Nabcdf յերկաքանչիւրոցն [և երկա- քանչիւրոցն] անկան ի կողմանց [abdf կողմանցն]

կողմանցն անկան. քանզի արք զիպեալ արանց՝ ոչ ոք զպարտութիւն յանձն առնոյր: Եւ մինչ զեռ նոքա յայսմ էին, հասանեն և զօրքն կայսերականք: Ապա տեսեալ Արշակայ, թէ թշնամի են նորա Շապուհ և Վաղէս և իւր նախարարքն, տարակուսեալ յամենեցունց՝ յղէ առ մեծն 5 Ներսէս բազում անգամ աղաչելով. խոստանայր դառնալ յամենայն ճանապարհաց չարաց, և լինել ըստ կամաց նորա, և ապաշխարել ի քուրձ և ի մոխիր. միայն զի նա եկեսցէ և արասցէ խաղաղութիւն, և թափեսցէ զնա ի ձեռաց հօրացն Յունաց: Սապէս և ի նախարարացն ստէպ ստէպ զմիմեանց զկնի զային մաղթանք նորին աղազաւ. նա և 10 եպիսկոպոսացն ժողովեալ՝ պաղատանս մատուցանէին, զի մի անփոյթ արասցէ զկորստենէ իւրոյ վիճակին:

Ապա հաւանեալ մեծն Ներսէս՝ եկն ի մէջ նոցա, և արար խաղաղութիւն, լսելով նմա թաղաւորին և նախարարացն, բայց ի նահապետէն Արծրունեաց Մեհրուժանայ և ի նորին քեռանէ Վահանայ Մամիկոնենէ, 15 որք անյոյզ եղեալ՝ ապստամբեալ զնացին առ Շապուհ: Իսկ այլ ամենայն նախարարքն հաստատեցին ուխտ, զի յայսմ հետէ թաղաւորն վարեսցի ուղղութեամբ, և նոքա ծառայեսցեն միամտութեամբ. և այս ի մէջ նոցա: Բայց և առ զօրսն Յունաց երթեալ մեծին Ներսիսի, աղաչէր մի ինչ աշխարհիս մեղանչել, այլ առնուլ զհարկսն և զորդի 20 Արշակայ զՊապ հանդերձ ամենայն նախարարացն որդւովք պատանդս, և դառնալ: Որում լսող եղեալ քաղցր և մեծն Թէոդոս զօրավար՝ դառնայ առ կայսր հանդերձ պատանդօքն, ընդ իւր տանելով զմեծն Ներսէս թղթով Արշակայ, որ ունէր օրինակ զայս. —

- 1 ՏԼ և արք / ք զիպեալք
2 detw չիք նոքա / օրգրս յայսմ
2 Ա չիք և (զօրքն)
2 ԽԵԴԵԲ զօրք / Տ կայսերական
3 քգրս արշակ
3 Ա եթէ թշնամիք են
3 Ե չիք և վաղէս և իւր — ապստամբեալ
զնացին առ շապուհ (8. 15)
4 ՏԽ յղէ [ցլ յղէր] բազում անգամ
աղաչելով զմեծն Ներսէս
6 abdefprs չարեաց
7 ք չիք և (լինել) / de լինել
8 օրգրս չիք զնա
8 Հց զօրացն, փխ. հօրացն
8 a սպապ, փխ. սապէս
8 ց չիք ի (նախարարացն)
9 վլ կնի, փխ. զկնի
9 Աց մաղթանքն
10 Ա ժողով արարեալ, փխ. ժողովեալ
10 ՏԽ մի անփոյթ զկորստենէ իւրոյ
վիճակին առնիցէ [Խ արասցէ]
11 a յիւրոյն / bcdew իւրոյն
11 Ա վիճակի
12 Ան մեծին
12 bdef ներսէսի / c ներսեսի / n ներսիսի
13 abdefno բաց ի

- 14 ՏԽab մերուժանայ
14 ք չիք և (ի նորին)
14 abefց չիք ի (նորին)
14 abdefw քեռ առնէն
14 Ա մամիկոնէի / ոքր մամիկոնէ
15 ao անյոյզ
15 Ա չիք ապստամբեալ
15 Ա.Խ նախարարքն ամենայն
16 ցե ուխտս
17 Խ վարեսցի ուղղութեամբ թաղաւորն
17 a չիք և նոքա — միամտութեամբ
18 Ա չիք բայց / Ե չիք և (առ)
18 ց երթալ
18 Ա սրբոյն, փխ. մեծին
18 abdef ներսէսի / c ներսեսի
19 Ա զհարկս / de զորդիս
20 de որդւով
21 Հց դառնայ, փխ. դառնալ
21 ցե որում և լսող
21 Խ մեծին [Հ մեծի] *Թէոդոսոսի զօ-
րավարին [լ զօրավարի]
21 Տ զօրավարն / d չիք զօրավար
21 օրգրս դառնալ, փխ. դառնայ
22 ԱՏ առ կայսրն / Խ չիք հանդերձ
22 Ա պատանդօքն հանդերձ
23 Խոքգրս չիք օրինակ

Թուղք Արշակայ առ Վաղէս:

«Արշակ արքայ Հայոց մեծաց և ամենայն նախարարք Արամեան աղինս. տեսան մերում ինքնակալի Վաղեսի Աւգոստոսի և որդւոյ քում Դրատիանոսի խնդալ:

- 5 «Մի զիցէ ինքնակալդ ի մտի, եթէ առ ատել զձեզ նշկահեցաք, կամ իրրե զհօրս ինչ զմեզ վարկանելով՝ արձակեցաք գունդ հինից յերկիրդ Յունաց. այլ մեծի խոսովութեանդ, որ ի ձերում միջի շարժե-
ցաւ, զիտակ եղեալ՝ երկուցեալ ի Շապուհ, եթէ ոչ ոք թափեսցէ զմեզ
10 ի ձեռաց նորա՝ օգնեցաք նմա գոյդն զնգաւ: Այլ ոչ ես ինքն Արշակ ի ձեռաց նորա՝ օգնեցաք նմա գոյդն զնգաւ: Վասն որոյ աւերեալ
10 եկի ընդ նմա, զմիամտութիւն ընդ ձեզ պահելով. վասն որոյ աւերեալ
գերեալ զաշխարհս մեր, մինչև զոսկերս անգամ հարցն բրեաց ի գերեզ-
մանաց: Եւ արդ՝ հաւատացեալ ձեր եղելոցս՝ զառաջին սէրն առ մեզ
հաստատուն պահեցէք, և մեք առ ձեզ զմտերիմն հատուցուք ծառայ-
ութիւնս:»
15 Իսկ Վաղէս ոչ զթուղթն ընթերցաւ, և ոչ զմեծն Ներսէս ետես. այլ բացէ ի բաց արտասահմանել զնա հրամայէ, և սրոյ զամենայն պատանդսն մատնել:

- 1 ք վաղէս կայսր
2 de արամեանս / Խ արամեանս [k
ամս]
3 Խ ազգին [Հ ազգի], փխ. ազնոս
3 Ա տեսան իմոյ ինքնակալ վաղեսի
օգոստոսի [օգոստի, ք օգոստայ]
3 Խ աւգոստոս վաղեսի
3 ք չիք վաղեսի
4 Ա.Խ զրատիանոսի [tw զրացիանոսի]
կայսեր խնդալ
5 c առ ատել, ք ար ատեալ, փխ. առ
ատել
5 ոքրգրս չիք առ
5 n ատեալ / օրգրս ատելի
5 o զքեզ, փխ. զձեզ
6 օրգրս չիք ինչ
6 Ա չիք զմեզ
6 a չիք արձակեցաք
6 Ա.Խ չէն [c հեն], փխ. հինից
7 Ա յերկիր
7 de խոսովութեան
7 Հցե չիք ի (ձերում)
7 o ի միջի ձերում
7 Ա շարժեցեալ [c շարժեալ] եղև
8 Խ թէ
8 ԱՏ թափէ

- 8 prs զձեզ, փխ. զմեզ
9 օրգրս չիք ես
9 Խ եկի արշակ
10 c զի միամտութիւն
10 Ա չիք ընդ (ձեզ)
10 Խ պահելով ընդ [k չիք ընդ] ձեզ
10 Ա.Խ աւերեալ
11 Ա գերեալ
11 e աշխարհս
11 Ա զոսկերս անգամ զհարցն բրեաց
ի գերեզմանացն
12 Տ ձեր՝ մեր
12 Խ.Խ յղելոցս, վ եղելոցս, փխ.
եղելոցս
13 ք պահեցաք և մեզ առ
13 detw մտերիմն
15 Տ ընթերցեալ
15 Ե մեծ / l գոստոս, փխ. զմեծն
15 ԱՏ ոչ ետես զմեծն ներսէս
16 l բայցէ ի բաց
16 քգրս արտասահմանեալ
16 ՏԽ հրամայէ զնա և զամենայն
վտարանդիսն սրոյ մատնել
16 Խ վտարանդիսն, փխ. պատանդսն
17 ք մատնեալ

Լ

Յաղագս արտասանման լիցիլոյ մ'ենին Ենոսիսի, եւ անկանել պատեհեալ ի կղզին անբնակ. եւ քէ ո'րպէս կերակրեալ լիցիլոյ ի վերին խնամեցն:

- Ի ժամանակին յայնմիկ էր յաթոռ եպիսկոպոսութեանն Բիւզան-
 5 դացւոց հոգեմարտն Մակեդոն: Եւ իբրեւ ել հրաման յարքունուստ
 արքսորել զմեծն Ներսէս, որպէս զմի անգամ խարող և զբոժող արքայի՝
 մատուցեալ առ նա ոմանց ի հերձուածողաց աղանդոյն Արիոսի, ասեն.
 «Եթէ դաւանես ընդ մեզ՝ թափէ զքեզ հայրն մեր Մակեդոն»: Որում ոչ
 հաւանեալ՝ արքսորեցաւ. և ի նաւալիւն լինել ըստ խտտաշունչ օդոյ
 10 ձմերայնոյն, ընկեցեալ ի կղզի ինչ անապատ՝ ջարդեաց զնաւն. և
 նաւորդացն ոչ իշխեցեալ մակուկաւն նաւել, մնային տաղնապեալ,
 ուտելով զարմատս անտառին: Այլ ի տեսչութենէն Աստուծոյ կերա-
 կրեալ լինէին ամիսս ութ ի ձկանցն, զոր ծովն ընկենոյր կենդանիս:
 Բայց Պապայ յանձն առեալ հանդերձ ամենայն պատանդօքն՝ թափեաց
 15 Մակեդոն:

ԼԱ.

Կոտորել Արեակայ զնախարարսն, եւ յաղագս վարուց նաղայ եպիսկոպոսի:

Ի հեռանալ մեծին Ներսիսի՝ ստեաց Արշակ ամենայն ուխտիցն,
 զոր եղ ընդ նախարարսն, և խնդրեաց զքէն ձեռակերտին իւրոյ Արշա-

- 1 Ե ԼԱ, Լ ԻԹ, փխ. Լ.
 2 Տ յաղագս արտասանման լոյ զմեծն
 Ներսէս և արկանել պահել ի կղզին
 2 hce արտասանման
 2 bcedf ներսէսի
 2 f պատահի
 3 atw ի կղզի / bcedf ի կղզիս
 3 Հցե լիք թէ / թ լիք լինէին
 3 frs լիք վերին
 3 f ի խնամոցն աստուծոյ
 4 o լիք ի ժամանակին—եպիսկոպոսու-
 թեանն
 4 Լ եպիսկոպոսապետութեանն
 4 S բիւզանդիոյ
 5 Sbcfe հոգեմարտն
 5 թabdef մակեդոն [Ե մակեդոն]
 5 c լիք և / fւ արքունուստ
 6 etw լիք արքսորել զմեծն Ներսէս
 6 cdprqs դժբող / o զդժբող
 7 ՏՆ մատուցեալ ոմանց [Ն ոմանք]
 առ նա [Նo լիք առ նա] ի հերձուա-
 ծոյն [o ի հերձուածողացն] արիոսի
 8 թ թէ / abdefgl մակեդոն
 9 Ն հաւանեալ / o արտաքսեցաւ
 9 ԱՀՎՊճԵԿ և [ԿՊ լիք և] ի նաւորդիւն
 9 ԱՎ լինելոյ / i խտտաղոյն
 9 a օդոց / թԿՊճ օդոց / c աւղոց /
 f օդոյն / i օդոյն
 10 abf ձմերայնոյն / tw ձմերայնոցն /
 միւսն. ձմերանոյն
 11 g իշխեալ Ացե մեացին
 11 d տառապեալ
 12 ԱՏ զարմատ
 12 c ի տեսչութենէն / վա ի տեսչու-
 թեանն
 12 Հցե լիք աստուծոյ
 13 ԱՏԵ ի ձկանց / tw զորս / abdef ծով
 14 Ա լիք ամենայն
 14 ՏՆ պատանդաւն / Ա թափէ
 15 Հեմեց մակեդոն / f լիք մակեդոն
 16 Լ Լ, փխ. ԼԱ.
 17 Ա թէ որպէս կոտորեաց արշակ զա-
 մենայն նախարարսն [d զնախարարսն
 ամենայն, e զնախարարսն զամենայն]
 և վասն վարուց
 17 go կոտորելն / պրqs կոտորեալ
 17 Sak խաղղայ
 17 Հյցեոքոքոք եպիսկոպոսին
 18 abdef ներսէսի / c ներսեսի (միշս)
 18 ԱՏ ուխտին / tw ամենայն նախա-
 րարաց ուխտին, զոր եղ ընդ նոսա և
 19 Ա եղ ընդ ամենայն նախարարաց
 նոսա [c նոսայ] և
 19 թ արշակաւանի

- կաւանու: Եւ կոտորեաց զարգումս ի նախարարացն, մանաւանդ զազգն
 կամսարականաց բառնայր ի միջոյ, չարակնելով ագահեալ յամուրն
 Արտագերս և ի քաղաք ոստանի նոցա Երուանդաշատ: Եւ կոչեալ առ
 ինքն ի լքեալ արքունիսն Արմաւիր իբր զազգականս իւր, ի պատճառս
 5 պատուոյ մեծարանաց, միահաղոյն զարս և զկանայս հանդերձ մանկամբը
 հրամայեաց կոտորել: Եւ ոչ ոք ի նոցանէ ապրեցաւ, բայց Սպանդարատ
 որդի Արշաւրի. քանզի ունէր կին Արշակունի, որ և բնակեցաւ ի նորին
 ժառանգութեան ի կողմանս Տարօնոյ և Հաշտենից, իբր տրտունջ
 զհօրեղորօքն իւրմէ եղեալ զՆերսէսէ. որոյ աղաղաւ և ոչ ի կոտորման
 10 նոցա դիպեցաւ: Այլ լուեալ զթօթն՝ հանդերձ որդուլքն Շաւարշաւ և
 Գաղաւսիւ և բոլոր ընտանեօքն զնաց փախստական ի Յոյնս:

- Բայց ի գնալն մեծին Ներսիսի ի Յոյնս՝ էր ձեռնադրեալ զսար-
 կաւազն խաղ յեպիսկոպոսութիւն Բագրեանդայ և Արշարունեաց, և
 հաւատաց ի նա զամենայն զործ վերակացութեան աշխարհիս մինչև
 15 ցժամանակ իւրոյ դարձին: Այս խաղ յամենայն նմանեալ մեծին Ներ-
 սիսի, և առաւել ևս ի տեսչութիւն աղքատաց. որոյ և շտեմարանքն իսկ
 աղքերացան սքանչելապէս իբր առ Եղիայիւ և Եղիսէիւ. և ի յանդի-
 մանել զարքայ՝ ահաւոր և սաստիկ էր և աներկիւղ: Եւ ոչ եղև ի նմա
 զամագիւտ սատանայ, բայց առ միոյ նուազի, զի էր պճնող առ հան-
 20 դերձս և ձխսէր. զոր պարսաւեալ այսպանէին փոխանակարանեալ՝ որք
 ի նմանէ յանդիմանեալ լինէին: Վասն որոյ թողեալ այնուհետև զպեր-
 ճագոյն հանդերձսն, խարաղնազգեստ եղեալ՝ իշով շրջէր մինչև ցօր
 մահուան իւրոյ:

- 1 Ա զարգում [de բազում] նախարարս
 1 p լիք ի (նախարարացն)
 1 Տ զազգն [o զազգն, x զազգս]
 2 Հե կամսարական / Ա բառնայ
 2 c լիք ագահեալ
 3 ef արտաղքս / թ ոստանոցա
 3 p կոչեցեալ / թ լիք առ ինքն
 4 թ ի լքեալ արքունիս
 4 Հ ազգականս / Տ զազգական
 5 abefglw պատուոյ և մեծարանաց
 5 a և միահաղոյն / Ա մանկամբն
 7 abede արշօրի / Հցե արշուրի
 7 ԱՏ ունէր երկրորդ կին
 8 prqs ի կողմանէ / a հաշտենից
 8 Հցե զտրտունջ
 9 Ա լիք իւրմէ / թ լիք եղեալ
 9 c զՆերսէս / Տ լիք և (ոչ)
 9 թ լիք ի (կոտորման)
 9 Sa ի կոտորմանն
 10 ՏՆ դիպաւ
 10 p լաւաւ / abf լսել / c ի լսել / detw
 լսել / թ լսեալ
 11 abd զաղաւսիւ / Ե զգաղաւսիւ
 11 ԱՏ ընտանեօք
 11 p փախեալ, փխ. գնաց
 12 de մեծի / f լիք մեծին

- 12 abdef ներսէսի / c ներսեսի
 12 թ և, փխ. էր / Լ զսարկաւարզն
 13 ԱՏ զխաղ / ՏՆabc բագրեանդայ
 13 c արշակունեաց / Լ աշարունեաց
 14 Ա ի նա զգործս [c գործս] վերա-
 կացութեան ամենայն աշխարհին /
 Տ աշխարհին
 14 թՀց լիք մինչև
 15 c ցժամանակս
 15 abceftw նմանող եղեալ
 16 ԱՆ լիք և (առաւել)
 16 Հցե լիք ի (տեսչութիւն)
 16 Sa լիք և (շտեմարանքն)
 16 թ շտեմարանք / ՏՆ լիք իսկ
 17 f աղբիւրացան / թ աղբիւրացեալ
 17 Ե իբրեւ / թ առ եղիայիւն
 18 ԱՆ լիք և (սաստիկ)
 18 Ա զամագիւտ ի նմա
 19 թ զամագիւտ / prqs կամագիւտ / վճե
 կամագիւտ
 19 Լ բա(յ)ց / n բաց / ՏՆ վասն, փխ. առ
 19 a պճնող և ձխսէր առ հանդերձս
 20 Տ փոխանակարանել
 21 bcedf յանդիմանեալք
 21 Հցե լիք այնուհետև
 22 Ա իշաւ / թ լիք մինչև

ԼԲ

Եթէ ո՛րպէս Արեակ Բարեկ զեռանելին տաղ եւ Բարկոծել զնա կամԼԻ՛ր
տակս յանդիմանութեան իւրոց յանցանաց:

- 5 Եւ եղև ի սատակել Արշակայ զաղգն Կամսարականաց՝ հրամայեաց
զղիակունս նոցա քարշել եւ ընկենուլ անթաղ, կերակուր լինել շանց. եւ ինքն
որպէս մեծաւ յաղթութեամբ պսակեալ, ի բարեկենդանութեան կատարէր
աւուրս, կուտել մթերել յԱրմաւիր զնոցայն հրամայելով զհամբարսն:
20 Զորոց պեղեալ երկուս հորս յոյժ քաջախորս եւ սաստկապէս լայնս, որ
ի շինին Նախճաւանի, բերին սայլովք նոցին աւանի: Իսկ սայլորդացն
տեսեալ ոսկերս մարդկան զազանակուր եղելոց, ցրուեալս առ եղերր
փոսոյն, հարցեալ ուսան՝ իւրեանց լինել տերանց. հաւաքեալ ի սայլսն
նեւրոյ եղեգանն՝ բերեալ թաղեցին ի նոյն հորս: Զոր զգացեալ Արշա-
կայ՝ հրամայէ զսայլորդսն ի վերայ հորոցն կախել զփայտէ:
- 15 Բայց Սաղայ ոչ պատահեալ յառաջնում նուազին, այսմ ժամանեալ
հասանէ. եւ սկսաւ կշտամբել զարքայ բանիւք յանդիմանութեան: Հրա-
մայեաց Արշակ քարշել զնա եւ քարկոծել: Եւ քանզի էին զստերաց նորա
տայգերք ի մեծ նախարարութեանցն, ի կորովի եւ ի քաջ ազգէն
Ապահունեաց՝ սուսերս հանեալ կիսախողխող զքարշողսն առնէին, եւ
յափշտակեալ զնաղ ի ձեռաց նոցա, եւ յիւրեանցն զնային զաւառ: Եւ
20 Արշակայ ոչ ի հակառակս մտեալ՝ ղողէր, զի մի խողովութիւն ամենայն
նախարարացն յուզիցի:

- 2 a քարշել արշակ / եւ արշակ հրա-
մայեաց քարշել
2 ef քարշել / ՏՆժ քարշել
2 o զխաղ / f լիք զնա
3 cdnpqrs յանցանացն, f անցանաց
y լիք յանցանաց
4 b լիք ի (սատակել)
4 ի զաղգ / n զաղգն
5 ՏՆ լիք եւ (ընկենուլ)
5 l անթաղս / e լինիլ
6 Ա լիք ի / c ի բարեկենդանութիւն
7 o զաւուրս / Ա լիք յարմաւիր
7 Ա համբարս / g համբարս / k զհամ-
բարսն / l զհամբարս
8 Հց զորոյ / abdefw երկուց
8 Հվճել հորս / միւսն. խորս
8 c լայն / y բանս, փխ. լայնս
9 p շինէին, փխ. ի շինին
9 dellw նախճաւանին / o նախճաւանի
9 Հց սայլօք / l սայլաւք
9 ՏՆ աւանին
10 y տուեալ, փխ. տեսեալ
10 cdotw զոսկերս / p զազանակերս
10 gp ցրուեալ / Հե ցրուեալք
11 Ա փոսին / pqrz գետոյն, փխ. փոսոյն
11 gk լիք ուսան / de լինիլ
11 l տեարց / Հց տեարք / k տէարք

- 11 d ի սայն
12 k եղեգեան / gl զորս
12 Հվճել հորս / միւսն. խորս
13 Հցlo հորոյն, վճ հորոցն / միւսն.
խորոցն
14 Sg խաղայ / l խաղ(դ)այ
14 abde այսա / c յայս / եւ այսու / g յայսմ
14 abd ժաման / ctw ժամու / ef ժամայն
15 Ա սկսեալ
15 acdefw կշտամբէ / b կշտամբ
16 Ա քարկոծ առնել
16 ՏՆ էին նորա տայգերք զստերն /
Հմմտ. Փ. Բիւզ. Դ, զլ. ԺԲ, ԺԹ:
17 h²abcde տագերք
17 dors նախարարութեանց / p նախա-
րարութեան
17 gk լիք ի (քաջ)
18 d արշակունեաց, փխ. ապահունեաց
18 Ա սուսեր / de հանեալ եւ
18 Հ կիսախողխողս
18 y զքարշողս / Հ լիք զքարշողսն
19 Ա լիք եւ (յիւրեանցն)
19 d յիւրեանց / ՏՆ զաւառս
20 y լիք ի (հակառակս)
20 prsy ի հակառակ
20 p խողովութիւն
21 Ա յուզեացի

ԼԳ

Յաղագս քաղաւորելոյն Թէոդոսի մեծի, եւ ժաղովոյն որ եղև վասն
հոգեմասացն:

- 5 Բայց վաղեաի կայսեր ըստ արժանի իւրոց խորհրդոցն պաւիտնա-
կան զեհնէին սատէն բերելով զօրինակ, հրակէղծեալ յԱղբիւսնուպօլիս՝
սատակեցաւ. եւ առնու զթագն Թէոդոս: Սա քակեաց զմեհանս կոցն
մինչև յատակս, զփակեալսն միայն ի սրբոյն Կոստանդիանոսէ, զանուա-
նեալն Արեգական եւ Արտեմիայ եւ Ափրոդիտեայ ի Բիւզանդիոն. աւերեաց
նոյնպէս եւ զտաճարն Դամասկոսի, եւ արար եկեղեցի. նոյնպէս եւ զտաճարն
10 Իլիու քաղաքի, զԼիբանոսի զմեծ եւ զհոշակաւոր զերեքքարեանն:
- Սա դարձոյց զամենայն հարս սուրբս, որք յաղագս ուղղափառու-
թեանն արտասահմանեալ էին ի մետաղս, ընդ որս եւ զմեծն Ներսէս ածեալ
առ իւր ի Բիւզանդիոն՝ պահէ մեծաւ պատուով, մինչև ճշմարտութեանն
ստուգեցաւ հաւատ, որ յաղագս ամբարշտին Մակեդոնի հայհոյութեանցն.
- 15 զի ոչ Տէր խոստովանէր զՇողին սուրբ, եւ ոչ երկրպագելի եւ ոչ փառա-
ւորելի ընդ Հօր եւ ընդ Որդւոյ, այլ օտար յԱստուծոյ բնութեանն, եւ
ստացական եւ ծառայ եւ պաշտօնեայ, եւ ազգումն ինչ, եւ ոչ էութիւն անձ-
նաւոր: Եւ ժողովեալ սուրբ հարբն ի թագաւորեալ քաղաքն Բիւզանդիոն,
Դամասկոս Հոռմայ, Նեքտառիոս Կոստանդնուպօլիսի, Տիմոթէոս Աղեքսան-
20 դրի, Մելիտոս Անտիօքու, Կիւրղոս Երուսաղէմի, Գրիգորիոս Նիւսիայ,

- 2 oy մեծին Թէոդոսի
3 ՏՆ հոգեմարտացն [pqrs հոգեմար-
տին] edtw հոգեմարտին / վ հոգե-
մարտին / միւսն. հոգեմարտին
4 Ա վաղէսի [d վաղէս]
4 ՏՆ լիք կայսեր
4 c լիք արժանի
4 ՏՆ լիք իւրոց
4 h²bcdefw անօրէն [d անօրէնութեան]
իւրոց [f լիք իւրոց] խորհրդոց / a
խորհրդոց
5 Տե գեհնոյն / gl գեհնոյն
5 Ավ²ors հրկէզ
5 gյաղբիւսնուպօլիս, վ²qrs յանդիւ-
սուպօլիս
7 c զփակեալս / ՏՆ լիք միայն
8 իվ²noqrs արեգակն
8 abdef ի Բիւզանդիոն / c ի Բիւ-
զանդոն
9 Sgl լիք եւ (զտաճարն զամասկ.)
9 իվ²m զամասկի / վ²npqrz զամասկի
9 a լիք եւ (արար)
10 h²abdefw իլիու / cd իլու / միւսն.
իլուզ: Հմմտ. Արմ. Արմ. II, 99:
10 k զլիբանոսի / p զմեծն
11 opqrz որ / Հցե լիք որք
11 Տl ուղղափառութեանն / d ուղղու-
թեան

- 12 Ա արտասահմանեալք
12 acf եւ ի մետաղս / Հ ընդ որք
12 pqrs լիք զմեծն
12 k ածել
13 abdef ի Բիւզանդիոն / c ի Բիւ-
զանդոն
13 y լիք մեծաւ
13 fցե ճշմարտութեան
14 Ացlo որք
14 Հabdef մակեդոնի
15 c եւ երկիր պագել. լիք ոչ
15 Ա եւ փառաւորեալ. լիք ոչ
16 d օտար
17 Ա լիք ծառայ / pqrs ծառայ սատու-
ծոյ: Հմմտ. Արմ. Արմ. II, 99:
18 Ա ի թագաւորեալն Բիւզանդիոն / c
Բիւզանդոն
19 abdefw զամասկոս / cdx զամասկոս
19 c հոռմայ / l նեքտառիոս
19 i ի կոստանդինուպօլիս / lno կոս-
տանդինուպօլիս / apqrz կոստանդիա-
նուպօլիս
20 d միւզիտոս / իվ²npqrz միւզիտոս
20 c անտրու / Հ անտիօքայ
20 c կիւրեղոս / իվ²n կիւրղիոս / p
կիւրեղ
21 Ա գրիգոր
21 c նիւսայ / y նիւսայ / Հ նիւսիոյ

- և տայ տանել յերկիրն Խուժաստանի յԱնուշն կոչեցեալ բերդ: Եւ
բազում զօրս զուժարեալ ի ձեռն Մեհրուժանայ Արծրունոյ և Վահանայ
Մամիկոնէի, ուրացողաց զԲրիտոս, արձակէ յաշխարհս Հայոց. որք եկեալ
նստան շուրջ զբերդաւն Արտազերից: Եւ թէպէտ ոչ ինչ կարէին առնել
5 նմա վասն անմատչելի ամրութեանն, բայց զի բարկութիւնն Աստուծոյ
էր ի վերայ Արշակայ՝ մարդիկ ամրոցին ոչ անուային մնալ համբաւուն
Պապայ, այլ անձնատուրք եղեն ի կամաց, և ոչ ի բռնութենէ: Զորս
գերեալ հանդերձ զանձիւքն և տիկնաւն Փառանձեմաւ խաղացուցին ի
յԱսորեստան. և անդ ընդ սայլի ցից հանեալ՝ սատակեցին:
- 10 Ի նմին ժամու եհաւ հրաման ի Շապուհ արքայէ, զի քանդեալ
աւերեցեն զամրութիւն ամենայն քաղաքաց, և զՀրեայան խաղացուցեն ի
գերութիւն, և զայն Հրեայան, որ նովին հրէութեան օրինօք կային ի Վանն
Տոսպայ, զորս ածեալ էր Բարդափրանայ Ռըշտունոյ յաւուրս Տիգրանայ.
15 զորս բնակեցոյց Շապուհ յԱսպահան: Գերեցին և զայն Հրեայան որք
յԱրտաշատ և ի Վաղարշապատ, զորս ածեալ էր նոյն Տիգրանայ արքայի,
որք յաւուրս սրբոյն Գրիգորի և Տրդատայ հաւատացեալ էին ի Քրիս-
տոս. ընդ որս և զԶուլիթայ երէց Արտաշատու: Յայնժամ մատուցեալ
առ Շապուհ Մեհրուժան և Վահան չարախօսէին զԶուլիթայ երիցուէ
Արտաշատու, եթէ յայն սակա եկն ընդ գերութիւնն, զի խրատեսցէ զնոսա
20 պինդ ունել զօրէնս քրիստոնէութեան: Վասն որոյ Շապուհ հրամայեաց

- 1 prs տալ
1 abedete յանուշն
2 l բազումս
2 Ա զօր բազում
2 Sbab մերութեանայ
2 abc արծրունոյ
3 Վmno մամիկոնոյ / pqrս մամիկոն-
նոյ / չցե մամիկոնայ
3 b արձակ
3 ef յունաց, փխ. հայոց
5 detw չիք նմա
5 չցր ամրութեան
5 Sth չիք զի
5 չցլ բարկութեան
5 չե յաստուծոյ
6 abdetw մարդիկը
6 Աձլ համբաւուն / միւսն. համբաւոյն
7 ed զոր
8 Աձց զանձիւք
8 g խաղացին / ե խաղաղացին
8 Ացկց չիք ի (յասորեստան)
9 Sth ընդ սայլացից
9 Աձ հարեալ, փխ. հանեալ
10 Sth հրաման շապուհ, զի / a չիք ի
(շապուհ) / c շապուհ
10 ե քանդի
11 pqrս չիք աւերեցին
11 Ա զամենայն ամրութիւն
11 Ա զհրէայան խաղացուցանել

- 12 Ա հրէայք / ք հրեայս / եւ հրէայս որք
12 Sth նոյն
12 Ա չիք հրէութեան
12 Sth օրինօքն / o օրինօքն հրէութեան
12 Ա ի վան / ք ի վանս
13 Sth զոր
13 abdegpr բարդափրանայ / ե բարդա-
փրանայ / q ի բարդափրանայ
14 gk զոր / q բնակե
14 p և գերեցին զայն
14 c չիք և
14 k զայլ, փխ. զայն
14 abdefjw հրէայս
15 dkoprs զոր / k չիք էր
16 Sth որ / e չիք և
17 gk զուլիթայ / d էրէց
17 abdetw և, փխ. յայնժամ
17 f չիք յայնժամ մատուցեալ—արտա-
շատու (8. 19)
18 abde մերութեանայ / եւ մեհրութե-
անայ / Sth մերութեան
18 abde չիք և վահան
18 al.de չարախօսեաց զզուլիթայ երիցու
19 d թէ / b այն
19 Կ²abedete ընդ գերեալսն / չ ընդ
գերեալս / ցր ընդ գերութիւն / ոգրս
ընդ գերութիւնս
20 Ա զհաւատս(ն), փխ. զօրէնս
20 չ հրամայեաց շապուհ

չարչարել զԶուլիթայ, զի թողցէ զօրէնս քրիստոնէութեան. որում ոչ
հաւանեալ, կատարեցաւ: Զայս ամենայն աղէտս թշուառութեանց լուեալ
Արշակայ՝ սաւուղարար արար ընդ անձին իւրում. որ թագաւորեաց
ամս երեսուն:

5

ԼԶ.

Աճցի բնդ մեզ չարեացն որ ի Մեհրուժանայ, և թագաւորել Հայոց
Պապայ:

- Յեա մահուանն Արշակայ զուժարեաց Շապուհ զօր բազում ի ձեռն
Մեհրուժանայ, և արձակեաց ի Հայս, ի նա հաւատալով զաշխարհս:
- 10 Եւ տուեալ նմա կին զքոյր իւր զՈրմզդուխտ, և հրովարտակս բազում
չինից և զաստակերտաց ի Պարսից աշխարհին, և խոստացաւ տալ
նմա զՀայոց թագաւորութիւնն, միայն թէ զնախարարսն նուաճելով՝ ի
զէն մագդեղանց զաշխարհս զարձուցէ: Որոյ յանձն առեալ և եկեալ,
և զբազումս ի նախարարաց կանանց կալեալ՝ ի բերդս բերդս տայր
15 պահել, զզարձ արանցն յուսալով: Եւ զամենայն կարգ քրիստոնէութեան
ջանայր խափանել: Զեպիսկոպոս և զքահանայս հարկաց պատճառաւ
կապեալ՝ յերկիրն Պարսից տայր տանել: Եւ զորս միանգամ գիրս
կանաւն վարէին եկեղեցւոյ կարգք:
- 20 Ինչ պատճառաւ, զի ամենեկին մի լիցի Հայոց ընդ Յունաց ծանօթութիւն
և հազորդութիւն սիրոյ, այլ ճշմարիտ՝ խափանել զքրիստոնէութեան
ուսումն. զի յայնժամ գիր զպրութեան Հայոց չե ևս էր լեալ, և յունա-

- 1 Ա չարչարել զզուլիթայ հրամայեաց
շապուհ
1 a զթողցի, փխ. զի թողցէ
1 Ա զօրէնս / միւսն. զհաւատ
2 Ա թշուառութեան տեսեալ արշակայ
3 Ա սաւուղարար անձինն [de անձինն]
արար որ / ք ընդ անձին իւրում արար
3 Խ իւրոյ
6 c չարեաց նորին մեհրութեանայ
6 Sth e մերութեանայ
6 g չիք և / Ա չիք հայոց
8 c զօր բազում, և առաքեաց ի հայս
ի ձեռն մեհրութեանայ
8 վ² զօրս բազում / ցե զօրս բազումս
9 Sth մերութեանայ / abdefjw արձակէ
9 Ա և ի նա հաւատայ
9 opqrs չիք ի հայս—զաշխարհս
10 prs չիք իւր / Ա բազումս
11 վ զասկերտաց
11 Ա նմա տալ [b տալ նմա] զթագա-
ւորութիւնն հայոց
12 g թագաւորութիւն / abc եթէ

- 12 Ա նուաճեցէ և ի դէն [de ի դէնի]
13 Sth ի դէն / Ա զաշխարհս
14 Աց չիք և / ք ի նախարարացն
14 Ա զբազումս նախարարաց կանայս
կալեալ ի բերդս տայր / ք կապեալ
16 Ա զեպիսկոպոսոս
16 Խqrs քահանայս / ե քքահանայս
16 Sth պատճառաց [չ պատճառաւ]
17 Կ²abef կապել / c կալեալ, փխ. կապեալ
17 abedete զոր
17 k միանգամայն / չցե գիր
18 s տայ / b մի յունանել
18 Ա զպրութիւն / o զպրութիւնս
19 d զպարսիկ / միւսն. պարսիկ
19 Ա մի իշխեսցեն խօսել յոյն
19 չ խօսիլ կամ թարգմանել
20 a իմն, փխ. ինչ / վ ամենեկիմբ
20 ab հայոյ / Ա ընդ յոյնի
21 d հաղութիւն / Ա բայց, փխ. այլ
22 p չեա, փխ. չե ևս
23 Ա կարգք [b կարգ, c կար] եկեղե-
ցւոյ վարէին

Արդ՝ իբրև լուաւ մեծն Ներսէս զչարիսն ամենայն, որ հասին ի վերայ Հայոց, և դմահն Արշակայ՝ աղաչեաց զինքնակալն Թէոդոս, խնդրելով ի նմանէ օգնականութիւն: Եւ թագաւորեցոյցանէ զՊապ որդի Արշակայ. և ընդ նմա զուսմարեաց զօր բազում ի ձեռն քաջ ստրատելա-
 5 տին Տերենտիանոսի: Եւ մեծին Ներսիսի առեալ զամենայն նախարարսն, որք կամակից էին ընդ տէրութիւնն Պապայ և որք ոչ, և զապրեալ կամարականն Սպանդարտ՝ սոցա միարանութեամբ ածէ զՊապ յաշ-
 խարհս Հայոց: Եւ եկեալ գտանեն զամբարիշտն Մեհրուժան արևոտեցաւ
 10 կալեալ զերկիրս Հայոց. և հալածական արարեալ՝ յինքնանս թափին զաշխարհս: Բայց Մեհրուժան հրամայէ պայկացն՝ զրեղիցն պարսպաց կախել զկանայս նախարարացն, մինչև մեռցին. և թողուլ նոյնպէս ի կախազանին զգլխաւունսն, զի լուծեալ անկցին՝ զէշ կերակուր լինել թռչնոց:

ԼԷ

15 Յաղագս մեծի պատեհագմին՝ որ եղև ի Զիրաւ, և ստատիման ամբարեօսին Մեհրուժանայ:

Ազգ արարեալ Մեհրուժանայ յերկիրն Խորասանայ առ Շապուհ զամենայն օգնականութիւն Թէոդոսի զոր արար առ Պապ՝ ելանէ հրա-
 ման ի Շապուհ՝ ամենայն զօրացն Պարսից երթալ ընդ Մեհրուժանայ ի
 20 Հայս ի պատերազմ: Դոյնպէս ազգեն ինքնակալին Թէոդոսի Պապ և Տերենտիանոս զՇապուհ, թէ ամենայն զօրացն հրամայեաց ելանել ի

1 Խ զչարիս / Ա լիք ամենայն

3 Աշ թագաւորեցոյցանել

4 Խ զօրս

4 abcef քաջ / Կ՝մեւ լիք քաջ

4 d սպարապետին, փխ. ստրատելա-
տին

5 Ա մեծին [a մեծ] տերենտիանոսի
[abf տէրինտիանոսի, cde տերեն-
տիանոսի] / վկառ տէրենտիանոսի /
opqrs տէրտիանոսի

5 bcdef ներսէսի

6 Հցե կամակիցք / a լիք ընդ

6 Հցց ընդ տէրութիւն / Կ՝adeto ընդ
տէրութեանն

6 Ա պարսից, փխ. պապայ

6 a լիք և որք ոչ / Կ՝bcdefte ոչն

6 Ա զապրեալն կամարական

7 a սպանդարտ / o սպանդարտ
կամարական

7 Ա լիք սոցա / c ածել

8 ՏԽ մեհրուժան [Հ մեհրուժանայ]

8 k պիտացեալ կապեալ զերկիրս

9 y զերկիրն / Ա զաշխարհս, փխ.
զերկիրս

9 ap հալածականս

10 Ա լիք զաշխարհս

10 ՏԽ մեհրուժան [Հ մեհրուժան]

10 Կ՝abcr պայկացն / փսպայկանացն /
d սպայականացն / վկառ. պայկացն

10 ՏԽ զրեղից պարսպացն

11 y թողուլ այնպէս ի

12 opqrs անկանիցին / deo լինել

15 opqrs մեծ

15 l ի ձի իրաւ, y ի ձի աւիրաւ

15 Ա սատակումն

15 j լիք ամբարշտին

16 ՏԽ մեհրուժանայ

17 ՏԽ մեհրուժանայ [Հ մեհրուժանայ, /
մեհրուժանայ]

17 ly խորաստանայ

19 ՏԽ զօրաց

19 ՏԽ մեհրուժանայ [y մեհրուժան]

20 abdef ի պատերազմ ընդ մեհրուժա-
նայ [a մեհր] ի հայս

20 c ի պատերազմ ի հայս

20 p ի հայս պատերազմել

20 Հ լիք ինքնակալին

21 ab տերինտիանոս / ՏԽ տէրէնդ [gh
տերէնտ, op տերենտ]

21 Ա եթէ

վերայ մեր, բայց ի զբանկացն: Ապա և Աւգոստոսն Թէոդոս հրամայեաց
 Ազգէի կոմսին մեծի երթալ յօգնականութիւն Պապայ, առնուլ զամենայն
 զօրս Յունաց, ոչ զոր թողուլ՝ զոր ոչ առցէ. այլ և զհետեակս պահա-
 պանս քաղաքացն, որք զմետաքսեայսն ունէին զվիշապս:

5 Եւ խմբեցաւ պատերազմն ի դաշտին որ կոչի Զիրաւ, և մատեան
 ձակատ առ ձակատ: Եւ մանկունք քաջ նախարարացն Հայոց, ինքնակամ
 նահատակեալք, մտին ի մէջ ձակատուցն, առաջնորդութեամբ սպարա-
 պետին իւրեանց Սմրատայ ասպետի, որդւոյ Բազարատայ, որ յազգէն
 Բազրատունեաց: Ելին և ի զօրացն Պարսից համատիր նոցա, և խաղացին
 10 ի մէջ ձակատուցն. և ցիրք ընդ ցիրս լինէին: Եւ ի դառնալ մանկանցն
 Պարսից, ընդ հուսլ զարձեալ մերոցն զհետ նոցա, օրինակ իմն որպէս
 փոթորիկ յանտառէ տերեաթափ, այնպէս երազ յերկարացն առեալ
 նիզակօք, զի ցուրտ յերկիր ընկեանուն, ոչ կարելով նոցա յիւրեանց
 ձակատն մտանել: Իսկ յորժամ պարսիկքն զմերն շրջէին՝ նոքա ի վա-
 15 հանափախն Յունաց իբր յամուր քաղաք մտանէին, առ ոչ ինչ վնասելոյ:
 Բանդի այնպէս արար Գորգոնոս իշխան հետեակ զօրուն, իբր պարսպաւ
 պատեաց վահանօք զձակատն Պապայ:

Բանդի զօրքն Յունաց վառեալ էին ի զէնս ոսկւոյ և արծաթոյ, և
 երկարք նոցա նոյնպէս զարդու, և էր տեսանել իբրև զպարիսպ ինչ,
 20 յորոց յոլովք ի ջղեայ և ի կաշեայ պահպանեաց զգետուն զկարծրու-
 թեան վիմաց բերէին երեւոյթս. և ի վերայ նոցա անխալամ գէսք նշանք
 արձակեալք իբր զսաղարթս ինչ հովանաւոր ծառոց: Բայց զվիշապացն
 մանուածս, ահագին բերանարացութեամբ ուռուցեալ ի փշմանէ օդոյն,

1 Ա բաց [cedf բայց] միայն ի

ԽԿ՝ոքս բաց ի

1 ՏԽ լիք և

1 abdef օգոստոսն / ց օգոստոս / Հ
աւգոստոս

2 c ազգէի, o լիք ազգէի

2 Ա կոմսի / Հkl կոմին

2 y օգնութիւն

3 d որ / Ա առցէ զկնի

3 k ինչ, փխ. ոչ

3 k պահականս

4 Ա զմետաքսեայս, loqrs զմետաքսայսն

5 o մտանեն, փխ. մատան

6 վկա մանկունքն

6 abcef՝ նախարարաց

7 c լիք մտին

7 c ձակատուց / prsy ձակատուց / o
ձակատացն

9 gl լիք և (ի զօրացն)

9 Հc խաղային

10 Հ ձակատուցն

10 ՏԽ ցիր ընդ ցիր լինէր [n ցիրք ընդ
ցիրս լինէին]

10 Հց ի դառնալն մանկանց [y ման-
կանց] / k մանկանց

11 y մերոց

12 Ա տերեաթափաց

12 Ա լիք այնպէս

12 իք երկարացն

13 j լիք զի ցուրտ / վ զիացուրտ

13 իք իւրեանց

14 Հ լիք մտանել

15 իք իբրև

15 ի քաղաքն / d քաղաքի

15 Ա վնաս առնելոյ

16 Ա զորդիանոս [f զորդիանոս] /
զորդոնոս

16 pqr իշխանն

16 Ա պարսպօք [c պարսպաք]

17 c պատահեաց, փխ. պատեաց

17 Ա վահանօքն

18 k զօրն / abc ի զէն

19 abce երկարք / bede իբր

20 a յորովք ի ջղեայ / lo իջլեայ

20 d պահականաց

20 f զգետուն / k զգետուն

21 abcef բերէր / klprqr բերին

21 Ա անխալատ գէսք նշանս

22 l յարձակեալք / ՏԽ զսաղարթ

22 nopqr զվիշապաց

23 k բանուածս, փխ. մանուածս

23 k օդոյն

ոչ ինչ ուրեք կարեմամանեցուցանել, այլ միայն իբրեւ զլեւոն ինչ աղա-
մանդեայ խոնարհիլ ի ծով—բովանդակ ճակատն Յունաց ի պարսկական
զօրան: Դանդի և զնոսա էր տեսանել իբրեւ զհօր ինչ գետ առ ի կողմն ի
լայն ծառակալ, արդարեւ զՋրոյ գոյն զբանազգեստացն բերէր տեսութիւն:

5 Արդ՝ իբրեւ ետես մեծն Ներսէս զայն ամենայն՝ ել նա ի կատար
լերինն Նպատայ, և ամբարձ զձեռս իւր յերկինս, անխոնարհիլ պահելով
ի խնդրուածս, հանգոյն նախամարգարէին Մովսիսի, մինչև պարտեցաւ
երկրորդն Ամագէկ:

10 Իսկ ի ծագել արեգականն ընդդէմ մերոց զօրացն, ի պղնձապատ
վահանացն նշոյլք զլերամբքն փայլատակէին իբրեւ յամպոյ մեծէ, և ի
նոցանէ ի զուրս ոստէին ի մերոց նախարարացն քաջ զրահաւորք՝
որպէս փայլատականց ճառագայթք. յորոց միայն ի տեսութենէն զան-
գիտեալ պարսկական զունդն, սակաւ ինչ և մերն, վասն ոչ կարել հայել
ընդդէմ արեգականն ծագման: Իսկ ի բազմել զմիմեանս՝ եղև ի վերայ

15 հովանի ամպոյ, և հողմ սաստիկ ի մերոցն կուսէ ընդդէմ պարսկականին
փշեալ: Եւ ի խառնակել մարտին՝ պատահէ կամարականն Սպանդարատ
խմբի մեծի, յորում էր քաջն Շերգիր Դեկաց արքայ, զգլուխ միջին
զնդին պնդութեամբ զտեղի ճակատուն կալեալ: Եւ յարձակեալ Սպան-
դարատ, և հերձեալ զխումբն, որպէս զշանթահար յերկիր կործանէր
20 զքաջն, և զխումբն պտուտեալ՝ ի փախուստ զարձուցանէր: Եւ այսպէս
ի վերին օդնականութենէն զօրացեալ առ հասարակ զօրքն Յունաց և
Հայոց, զիակամբք թշնամեացն լցին զդաշտն ամենայն, և զմնացորդսն
ամենայն ի փախուստ շրջեալ հալածեցին: Ընդ որս և զՌուսայր Աղուա-
նից արքայ, խոցոտեալ ի Մուշեղայ որդւոյ Վասակայ Մամիկոնենի,
25 հանին ի պատերազմէն:

- 1 Հցե ուր, փիւ. ոչ
1 Հ չիք իբրեւ / ւ լեւոն
1 bcd efopqrstw անգամանդեայ
2 ւ խոնարհել
2 ք բովանդակ / միւսն. զբովանդակ
3 ց իբր / Ա որպէս, փիւ. իբրեւ
3 օք հօր
3 քգր չիք առ ի կողմն
4 Հ որ արդարեւ
4 Այլ ջրագոյն / Վ զջրագոյն, փիւ.
զջրոյ գոյն
4 d զբանազգեստացն
4 Հ զտեսութիւն / Ա զնմանութիւն,
փիւ. տեսութիւն
5 ւ զայս
6 abdefjw զձեռն
6 ւ յերկինս զձեռս իւր
7 գր ի խնդրուած / bcd efj մովսէսի
8 f երկրորդ / a ամագէկ
9 ւ ընդ, փիւ. ընդդէմ
9 ցե մերոյ / ք մեր
9 ք զօրացն մերոց
10 ցգ զլերամբք / քգր զլերամբք
11 Ա ոստնէին / f և ի մերոց

- 11 Ա քաջ զրահաւորք
12 Կձմ փայլակացն / լ ի փայլատակաց
ԿՎձորքոյ ի փայլատակացն
12 Ա ի տեսութենէն միայն
12 ք չիք ի (տեսութենէն)
13 ք ի պարսկական
14 ւ ծագման
14 ւ զբախելն / del ի բախել / ւ ւ ի
բազմել / միւսն. ի բախելն
15 ցլ հողմն / Հ սաստից
15 Հցե ի մերոց
17 a չիք քաջն
17 a զեղիք / Վեյկոոս շերգիր
17 Կձ abdef զգլուխ / ՏՆ միջին
19 ւ զզունդն, փիւ. զխումբն
19 օձգր չիք որպէս—և զխումբն (8. 20)
19 ՏՆ զանթահար
20 Հ չիք զքաջն
20 abcefjw պտուտեալ զխումբն
21 ՏՆ հասարակ
22 ՏՆ թշնամեաց / f չիք թշնամեացն
24 օ ի մուշեղէ / ւ վասակայի
24 Ա մամիկոնէի / w չիք որդւոյ—մա-
միկոնէի

Բայց ամբարշտին Մեհրուժանայ վիրաւորեալ ձին՝ ոչ կարաց
երագել ընդ փախստեայն. որում աճապարեալ հասանէ սպարապետն
հայոց Սմբատ, և զորս ընդ նմայն էին կոտորեալ՝ ձերբակալ առնէ զվատ-
շուէրն յեղբր շամբին կողայովտի: Եւ զմտաւ ածեալ, թէ զուցէ թափեցէ
5 զնա մեծն Ներսէս, այնորիկ աղագաւ ոչ ածէ ի բանակն. այլ զտեղեօքն
զտանէ պատրաստական առ ի կորուստ ամբարշտին զոմանս խորանաւորս
հուր լուցեալ, և շամբուր երկաթի՝ միս խորովելոյ. զոր ջեռուցեալ,
կրկնեաց բոլորեալ որպէս պսակ, և յոյժ արտաշէկ արարեալ, ասէ.
10 ինձ ասպետիս պարտ է զքեզ պսակել ըստ սովորական իշխանութեան
իմոյ հայրենեաց: Եւ մինչ զեռ տաքն էր իբրեւ զհուր՝ եղ ի գլուխն
Մեհրուժանայ, և այնպէս սատակեցաւ չարն: Եւ յայնմ հետէ խաղաղե-
ցաւ երկիրն, ընդ ձեռամբ Պապայ նուաճեալ:

ԼԸ

15 Երբ Երվանդ Պապայ զեղ մտնու արբուցեալ սրբոյն Ներսիսի՝ ելոյձ
ի կենցաղոյս:

Յետ սպառելոյ պատերազմացն և խաղաղանալոյ երկրիս, մեծն
Ներսէս զնէր վկայութիւն ի մէջ արքային Պապայ և ի մէջ նախա-
րարացն՝ զնալ յամենայն ճանապարհս արդարութեան, զի վկայեցեն
20 ըստ հաւատոց քրիստոնէութեան և գործքն. և զի արքայն մի հօրն
իւրում նմանեցի, անիրաւել և զրկել, այլ վարեցի ուղղութեամբ,
հայրաբար խնամովք առ նախարարսն. և նոքա մի ևս յաւելցեն
վտարանջել, նշխանելով զնա, այլ ծառայել միամտութեամբ: Յայնժամ
արքայն Պապ զարձոյց ի կամարականն Սպանդարատ զամենայն ինչ՝

- 1 օ ամբարշտն
1 ՏՆ մեհրուժանայ [Հ մեհրուժանայ]
2 լ ընդ փախստայն / ք ընդ փա-
խստեանն
3 ՏՆ կոտորէ / ւ զվատշուէրն
4 aef կողայովտի / վ կաղայովտի / ւ
կաղայովտի / Հ կաղայովտի
5 ւ տեղօքն
6 a չիք պտանէ
7 ՏՆ ի միս խորովեալ
7 ցեյ ջեռուցուցեալ
8 ւ արտաշէկ
9 ՏՆ մեհրուժան
9 վօքր չիք ի (խնդիր)
10 ւ սպարապետիս, փիւ. ասպետիս
10 bcd e իշխանութեան
10 օ իմոյ հայրենեաց իշխանութեան
11 ՏՆ տաք / ՏՆ abef ի գլուխ
12 ՏՆ մեհրուժանայ
12 Ա սատակեաց զչարն
12 Հ ւ ւ խաղաղացաւ

- 15 քգ թէ
15 cor պապ / ւ արբուց
15 cdefors ներսէսի / etw և ելոյց
16 ce ի [c չիք ի] կենաց
17 opsr պատերազմաց
17 Ա երկրին
18 ՏՆ ի մէջ արքային և նախարարացն
19 Հ չիք զի: Այսեղ վերջանում է Հ-ի
համեմատութիւնը:
20 abcdetw քրիստոնէութեան
20 ւ չիք և (գործքն)
20 ՏՆ և զի [Տօքր չիք զի] արքայի
մի հօր իւրում նմանել [Հ նմանել]
21 Հցե չիք անիրաւել
21 ւ վերացի
22 d հայրենաբար / ՏՆ խնամով
22 ՏՆ մի ևս յաւելցին
23 Ա վտարանջել [c վտարանջել]
23 ւ չիք նշխանելով զնա, այլ ծառայել
24 Ա արքայն հայոց պապ
24 ւ զամենայն որ ինչ

զոր յափշտակեալ էր հօր իւրոյ Արշակայ, զգաւառն Շիրակայ և զԱրշարունեաց, որ լեալ էին ազգին Կամարականաց, ոչ իբրեւ զանիրաւ ազահութիւն հօր իւրոյ Արշակայ, այլ իբրեւ պարգևս ընդ վաստակոց քաջին Սպանդարատայ, որ սպան զԴեկաց արքայն: Այլ և զայլոց նախարարացն դարձոյց զզրկանս, և յոյժ անընչասիրարար ցուցանէր զիւր ախորժակն, և առատարար կեայր:

Բայց զի ամօթալի ախտիւ զազրազործ էր, և յանդիմանեալ կշտամբէր ի մեծէն Ներսիսէ, ընդ ախամբ հայէր ի նա, խորհելով չարիս, և ոչ իշխէր յինքնակալէն Թէոդոսէ յայտնի ինչ առնել նմա չարիս. 10 դեղ մահու գաղտնի արբուցեալ սրբոյն Ներսիսի՝ ելոյժ ի կենցաղոյս. որ կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսութեանն ամս երեսուն և չորս: Եւ փոխեալ յաշխարհէս երանելին Ներսէս ի գաւառին Եկեղեաց, ի գեօղն որ կոչի Խախ, բարձեալ զմարմին նորա արքային Պապայ՝ թաղեաց ի Թիլն աւանին, զանխաբար ունելով զեղեալսն:

ԼԹ.

15 Յաղագս արձակալութեանն Սահակայ, եւ սպանեալն Պապայ ի Թէոդոս:

Ասպ տեսեալ թագաւորին Պապայ սգացեալ զամենայն Հայս ի վերայ երանելոյն Ներսիսի, հարկաւորեալ յուզեաց և եզիտ զոմն յազգէ և ի ժառանգութեանէ Աղբիւնոսի, որում անուն Սահակ կոչէր, ոչ հեռի ի գովութենէ. զոր կացոյց փոխանակ Ներսիսի առանց մեծի արքեպիսկոպոսին Կեսարու. որ կալաւ զաթոռն ամս չորս:

Բայց Պապայ լուեալ, եթէ մեծն Թէոդոս ել ի Բիւզանդիոյ ի Հռոմ կոյս, և մտեալ ի Թեսաղոնիկ հանդերձ սպայիւն, և յաղագս իջալմանին եղև խռովութիւն ընդ նա և ընդ քաղաքացիսն, և մարտ խռովութեան,

- 1 լ զաշարունեաց / Կ²եա արշարունեաց
- 2 Տե լիք որ լեալ էին ազգին կամարականաց / Ե լիք ազգին
- 2 de զանիրաւութիւն, փխ. զանիրաւ
- 3 Տե զազահութիւն
- 3 Տե որպէս, փխ. իբրեւ / ք պարգև
- 4 abde էսպան / Տե արքայ
- 4 Ա. բայց, փխ. այլ
- 5 opqrs ընչասիրարար / եա անընչարար
- 6 Ա. ախորժակ / Տե կայր
- 7 abdef ախտի
- 8 abdeno կշտամբիւր
- 8 bcef ներսէսէ
- 8 Ա. հայէր նմա խորհելով ի չարիս
- 8 y խորհէր
- 9 gk լիք ինչ / Ա. չարութիւն
- 10 Ա. ներսէսի
- 11 adefgkpr եպիսկոպոսութեան և եպիսկոպոսապետութեանն
- 12 bcedefw եկեղեց
- 12 on ի գիւղն / ց ի գեղն
- 13 opqrs կախ, փխ. խախ

- 13 c և բարձեալ / մ լիք արքային
- 13 Ա. ի Թիլս / ք ի Թիլս / ց ի Թիլ
- 15 rs շահապայ / եա խահակայ
- 15 Աgko սպանման
- 15 a պապայ թագաւորին
- 16 b ցեալ, փխ. սգացեալ
- 17 Տե երանելոյն
- 17 bdef ներսէսի / ք ներսեսի
- 17 y ոմն
- 18 Տե շահակ [opqrs շահալ]
- 18 Տե abde կոչիւր
- 19 լ կացոյ
- 19 abdef ներսէսի / ք ներսեսի
- 20 d երեք, Կ²abetw Գ, փխ. չորս
- 21 c պապ
- 21 abf ի Բիւզանդիայ / ք ի Բիւզանդիայ
- 21 Ա. ի հռոմ
- 22 d ի Թեսաղոնիկէ
- 22 ad իջաւաց / bcef իջեանաց / Կ² իջաւանաց / ց իջեանին / եա իջալմանաց
- 23 dek ընդ նոսա, փխ. ընդ նա
- 23 gk և մարտ խռովութիւն

և յաղթեալ ինքնակալին՝ սատակեաց ի քաղաքացեացն արս հնգետասան հազար: Զայս լուեալ Պապայ, վարկուցեալ յերկարել այսպիսեւ խռովութեան՝ արհամարհեալ նշկահեաց. և զրգոեալ զնա կորստեանն իւրոյ՝ հալածեաց զՏերենտիանոս հանդերձ զօրօքն, և սկսաւ պատրաստել ի պատերազմ: Եւ հասեալ հրաման ի մեծէն Թէոդոսէ, ընդ կրօնին դարձաւ քաջն Տերենտիանոս: Եւ ըստ իւրում պատահման բախտին յանկարծակի անկեալ ի բանակն, զոմանս կոտորեալ սրով, և զոմանս փախստեայս արարեալ. ուր սաստկապէս նահատակեալ քաջութեամբ ընդդիմամարտ լինէր Գնէլ նահապետ Անձեացեաց և սպարապետ Պապայ արեւելեան զօրուն. զոր յաղթողին Տերենտիանոսի իւրովի արարեալ սուսերաւ կիսակտուր զգլուխ նորա, ըմբռնեաց զթագաւորն Պապ: Եւ Պապայ յաղերս աղաչանաց անկեալ, զի մի մեղցի, այլ յանդիման լինել արքայի. և քաջին Տերենտիանոսի գթացեալ՝ շնորհեաց նմա զմաղթանսն: Եւ երկաթեղէն կապանօք երթեալ առաջի մեծին Թէոդոսի՝ ըստ իւրում 15 անզգամութեանն սակրով վճարի, թագաւորեալ ամս եօթն:

Խ

Յաղագս քաղաւորելոյն Վարազդատայ, եւ կապանաց նոյն:

Բայց Աւգոստոս բարեացապարտն Թէոդոս, որ և մեծ, ի քսաներորդ ամին իւրում թագաւորեցոյց Հայոց փոխանակ Պապայ զՎարազդատ ոմն ի նմին տոհմէ Արշակունեաց: Այս Վարազդատ էր տիովք մանուկ,

- 1 p լիք և (յաղթեալ)
- 1 y ի քաղաքացոյցն
- 1 ede տասն և հինգ
- 2 Ա. հազարս / Տե լսելով
- 2 a այսպիսեաց / ցե այսպիսի
- 2 a խռովութիւն / ք խռովութեանց
- 3 g կորստեան / ք իւր
- 4 bc զտէրինտիանոս / Վ ad ef klmr զտէրենտիանոս
- 4 a զօրականօքն / ց զօրուն / Վ² lno p qrs զօրուն / Վ k m զօրուն
- 5 a ընդ կրօնի
- 6 bc տէրինտիանոս / Վ ad ef k l m o տէրենտիանոս
- 6 abcef բախտի
- 7 k օգնեալ, փխ. անկեալ
- 7 Կ² abcefն ի բանակն և
- 7 k լիք զոմանս կոտորեալ / ք ու և
- 7 h կոտորեաց / abcd լիք սրով
- 7 b փախստեայս
- 9 bcedf նահապետն / ք անձաւացեաց
- 9 abdefw արեւելայ / ք յարեւելայ
- 10 ef զօրուն
- 10 lno p qrs տէրինտիանոսի / Վ a k m տէրենտիանոսի
- 10 Ա. լիք սուսերաւ

- 11 rs սուսերակտուր
- 11 Ա. ըմբռնեալ / ք ըմբռնեաց և
- 11 ab զթագաւորն զպապ
- 12 c այլ զի յանդիման լիցի կայսեր. և
- 12 ho լիք այլ / de լինիլ
- 13 lno p qrs տէրինտիանոսի / Վ ad ef k m տէրենտիանոսի
- 13 o զմաղթանս
- 14 c առաջին
- 15 abefgk անզգամութեան
- 15 Ա. սակրաւ / ք լիք ամս եօթն
- 15 a ու սրբանունն հանդիպողք այսմ մատենի յիշեցէր ի թափանցիկ յաղօթս ձեր զստացող զրոյս զմի-նաս աստուածաբան քաջ բարունին յամթեցի հանդերձ ծնողօքն և ամենայն արիւնառու մերձաւորօքն
- 18 abdefgl օգոստոս
- 18 gl բարեցապարտն / ք բարեպաշտն / ք չարեացապարտն, փխ. բարեացապարտն
- 18 Ա. մեծն
- 19 Ա. իւրոյ / Ա. լիք հայոց
- 20 d ի նոյն
- 20 f ազգէ և տոհմէ / opqrs լիք էր
- 20 Ա. տիօք

սրտեայ, անձնեայ, ուժեղ, լի ամենայն գործովք արութեան, և յոյժ
կորովի նետաձգութեամբ: Որ ի ժամանակի ի փախստենէն Շապհոյ
գնացեալ ի դուռն կայսեր նահատակեցաւ, նախ ի Պիսաս զրոնամար-
տիկան յաղթելով. դարձեալ յԱրեգ քաղաքի ելլադացւոյ յօր հասարակի
5 կոտորեաց առիժս, յորում փառս Ողոմայիայ խաղուն հանդիսի յըմբշա-
մարտիացն երեի և յարգի: Այլ որ առ ազգին Ղանկուարտացն նորա
արութիւնք քաջութեան՝ համարձակիմ ասել հաւասար սրբոյն Տրդատայ.
քանզի հինգ նահատակս ի թշնամեացն ընդդէմ իւր յարձակեալ՝ ի վերայ
իրերաց սպան սուսերաւ. և ի բերդ ինչ զիմեալ, ի վերայ պատուարին
10 եօթնետասն այր նետիւք հարեալ՝ վերուստ ի վայր հոսեաց միմեանց
զկնի, իբր ի սաստիկ իմն մրրկէ վաղահասուկ թղենեաց:

Որ եկեալ թագաւորութեամբ յաշխարհս մեր ի յիսուն և հինգ
ամին Շապհոյ, առաջին մարտին պատահեաց աւաղակաց ոմանց Ասորւոց
ի դժուարս Դարանաղոյ, և փախստեայս արարեալ՝ հետամուտ լինէր:
15 Իսկ նոցա անցեալ ընդ նեղուցս կամրջին Եփրատայ՝ ընկեցին զփայտն
զկնի իւրեանց. այլ նորա հասեալ՝ վազեաց զԵփրատաւ առաւել քան
զղակոնացին Քիոնեայ վազան քսան և երկուց կանգնոց չափ: Եւ անդ
էր տեսանել նոր զոմն Աքիլլեա ընդ Սկամանդրոս գետ վաղելով: Յորմէ
զարհուրեալ աւաղակացն՝ զէնընկէց լինելով ի ձեռն եկին:

20 Յաղազս որոյ արեալ ի մանկութեանն արութիւնս, առ այսօրիւք
և ի թագաւորութեանն ոչ հնազանդէր խրատու վերակացութեան զօրացն
Յունաց: Վասն որոյ առաքէ հրեշտակս առ Շապհոյ, զի տացէ ի դստերաց

- 1 Ա բարութեան, փխ. արութեան
- 2 bdefw ի փախստենէն / միւսն. լիքի
- 3 Ա ի պիսակս [c պիսի ան ակս] / y ի պիսաս
- 3 f զրոնամարտիկն
- 4 h²abdefw յաղթեալ
- 4 c լիք յաղթելով, դարձեալ
- 4 bdefw ի յարեգ / f յելլադացւոց
- 4 Ա օր [c աւր] / խի³քրց հասակի
- 5 Ա որում
- 5 ae ողոմայի / f ողոմայիական / օրգ յողոմայիայ / ւո օլիմայի
- 5 Աօ ըմբշամարտիկացն
- 6 cf երեւի և / օրգրց լիք առ
- 6 abdef լանկուարտաց / c լաւկուարտաց
- 7 c արութիւն
- 7 Լօրքրց քաջութեանն
- 8 Ա զհինգ / և է, փխ. հինգ
- 8 Ա նահատակս / b² արձակեալ
- 9 abdefw էսպան / f զիպեալ
- 10 ՏՆ վերաւոր, փխ. վերուստ
- 10 o թափեաց, փխ. հոսեաց
- 11 խ բեր ի [g լիք ի] սաստիկ իմն ի մրրկէ / Աօ լիք իմն
- 11 քրց վաղահասուկ
- 11 Ա ի թղենեաց / վ թղենից
- 12 Ա լիք թագաւորութեամբ

- 12 e ի յիսուն և ի հինգ / ցե ի յիսուն և եօթն [g է]
- 13 Ա ամի / Ա մարտի պատահէ
- 13 օրգրց պատահեցաւ
- 13 h²de լիք Դմանց ասորւոց
- 14 Ա փախստեայ / և փախստայս
- 15 y անկեալ, փխ. անցեալ
- 15 ՏՆ Եփրատայ կամրջին [վե կամրջին]
- 16 c զԵփրատաւ
- 17 Աոժ զղակոնացին
- 17 abde քիոնեայ / c քիոնայ / f քի-նոնեայ / ցե քեռնեայ / և քեռնեայ
- 17 g քսան և երկու / y կանգնոց չափսն
- 18 Ացե լիք նոր
- 18 ade աքիլլէս / bcf աքիլլէս / ցե աքիլլէս / Լօրց աքիլլէս
- 19 Ա զարհուրեալ աւաղակացն ի ձեռս անկան զէնընկէց լինելով
- 19 p զէնընկէց
- 20 Ացե ի մանկութեան
- 20 abefw յարութիւն / de արութիւն
- 20 օրգրց լիք արութիւնս—ի թագաւորութեանն (8. 21)
- 21 c ի թագաւորութեանն / o լիք խրատու
- 21 Ավո զօրավարացն, քրց օրինաց, փխ. զօրացն
- 22 Ա տայցէ

իւրոց նմա կնութեան, և սա դարձուցէ առ նա զաշխարհս Հայոց:
Զոր զգացեալ զօրավարացն Յունաց, ազգ առնեն կայսեր: Իսկ կայսրն
Թէոդոս հրամայեաց զնա ունել, եթէ ոչ իւրովք կամօք երթիցէ ի կոչ
ինքնակալին: Վասն որոյ հարկեալ երթայ կամօք իւրովք, յուսացեալ ի
5 սուտ հանել զԱւգոստոսն: Իսկ կայսրն և ոչ տեսութեան արժանի արար,
այլ երկաթի կապանօք ետ տանել զնա ի Թուղիս կղզի Ովկիանու. որ
թագաւորեաց ամս չորս:

Բայց յերկրորդ ամի Վարազդատայ եկաց եպիսկոպոսապետ Հայոց
Զաւէն, ի նոյն ազգականութենէ Աղբիանու, ամս չորս:

ԽԱ.

Թագաւորութիւն Արեակայ եւ Վաղարշակայ:

Ապա փոխանակ Վարազդատայ թագաւորեցոյց Հայոց Թէոդոս մեծ
զերկուս որդիսն Պապայ, զԱրշակ և զՎաղարշակ, այսպիսի ինչ խորհե-
ցեալ, որպէս թէ ոչ միաբանեցին երկուքին յապստամբութիւն: Եւ անդէն
15 պահելով զմայր մանկանցն, արձակէ զնոսա հանգերձ վերակացուօք
յինքենէ, արամբք հաւատարմօք և զօրու: Որք եկեալ կալան զաշխարհս
մեր և տիրեցին սմա արիարար մարտիւք ընդ Պարսս: Եւ առին իւրեանց
կանայս, Արշակ՝ զդուստր Բարկան Սիւնեաց նահապետի, և Վաղարշակ՝
զդուստր Սահակայ ասպետի, որ ի նմին ամի վախճանեցաւ:

20 Բայց յերկրորդ ամին Արշակայ եկաց յեպիսկոպոսապետութիւն
Հայոց Ասպուրակէս, ազգական Շահակայ և Զաւէնայ, ամս հինգ:

Իսկ մեծն Թէոդոս եկեալ ի պատերազմ՝ ի Միդուլանոն հիւանդա-
ցեալ մեռաւ, թողեալ զթագաւորութիւնն որդւոց իւրոց, Արկադեայ
զԲիւզանդեայն և Ոնորեայ զՀռոմայն. որք ոչ գովելիք և արժանաւորք
25 հայրենականացն գտան առաքինութեանց:

- 1 y ի կնութեան
- 2 k աստ, փխ. ազգ
- 2 c զգացուցանեն, փխ. ազգ առնեն
- 3 cf կամովք / abdef ի կոչն
- 4 Ա սակս որոյ
- 4 Ա երթալ իւրովք կամօք [f կամովք]
- 4 f լիք յուսացեալ
- 5 abcdenօրգրց ի սուտս / k լիք ի (սուտ)
- 5 a զօգոստոս / f յօգոստոսն
- 5 abcdw այլ, փխ. իսկ
- 6 Ա երկաթեղէն / ՏՆ լիք զնա
- 6 վ²օրգրց ի թուղաս / խի³h²abdefno ի թուղաս [g լ թուղաս]
- 6 վ²րց ուղկիանու
- 8 ac երկրորդ
- 9 Ա աղբիանոսի / de երեք, փխ. չորս
- 11 f Վաղարշակայ որդւոցն պապայ ի Թէոդոսէ
- 13 abcdetw խորհեալ / f խորհելով / k խոհեցեալ
- 14 Ա լիք որպէս / Լօրց երկուքին

- 16 a զօրուն / ՏՆ որ
- 16 ՏՆ եկին կալան զաշխարհս և
- 17 y արարար
- 18 o բարկէնի
- 18 c նահապետին սիւնեաց
- 19 c սահակ
- 20 Ացեքրց յեպիսկոպոսութիւն
- 21 ՏՆ ասպուրակէս ամս հինգ, ազգա-կան շահակայ [ցե արշակայ] և զա-ւէնայ / f ասպուրակէզ
- 22 Ավ²g ի միդուլանոն / վ²Լօրգրց ի մի-դուլանոն / y ի միդուլանոն / k ի միդուլանոն / վ միդուլանոն: Թե-րեւ ուղղելի ի միդուլանոն: Հմմտ. Արմ. Արմ. II, 110:
- 23 Ա թողով
- 23 abcef զթագաւորութիւնն իւր
- 24 abdef զբիւզանդիոն / c զբիւզանդոն
- 24 Ա արժանիք
- 25 ՏՆ արժանաւորք ժառանգութեան հայրենականացն [օր հայրենեացն]

ԽԲ

Յաղագս բաժանելոյ Հայոց ընդ երկուս ի ձեռն երկուց բազաւորացն Սեւակունեաց, ի ծառայութիւն երկուց ազգաց՝ Պարսից եւ Յունաց:

- Իմացեալ Շապհոյ, թէ թերուղիդ է Արկադ՝ խօսի ընդ նմա
 5 խաղաղութիւն. քանզի էր պարտեալ հարեալ ի հօրէ նորա ի մեծէն
 թէոգոսէ: Յանձն առնու եւ Արկադ առնել զհաշտութիւն, առաւել յիւրոց
 զօրագլխացն. զի թէպէտ եւ յԱստուծոյ էր պարգեւեալ զյաղթութիւն
 յամս կենաց երանելոյն թէոգոսի, սակայն զօրագլուխքն վաստակեալ՝
 10 ձանձրացեալ լինէին յաշխատութեանէ հանապազորդ պատերազմացն:
 Վասն որոյ հաւանեալ՝ կամաւ յանձն առին բաժանել զՄիջագետս եւ
 զՀայոց աշխարհս կրկին սահմանադրութեամբ: Վասն որոյ թողեալ
 Արշակայ զըուն թագաւորութիւն հարց իւրոց զԱյրարատ, եւ զամենայն
 մասն բաժնին Պարսից՝ գնաց տիրել արեւմտեայ կողմանց աշխարհիս
 մերոյ, որ ի մասն ի բաժնին Յունաց. ոչ միայն մօրն աղապաւ, որ էր
 15 ի կայսերական քաղաքին, այլ լաւ համարեալ նուազ կողմանն տիրել՝ եւ
 ծառայել քրիստոնեայ թագաւորի, քան յոլովից իշխել՝ եւ մտանել ընդ
 լծով հեթանոսաց: Գնացին զհետ նորա հանդերձ կանամբք եւ որդւովք
 եւ նախարարութիւնք որ ի բաժնին Շապհոյ, թողովով զիւրաքանչիւր
 արարս եւ զգիւղս եւ զգաստակերտս:
 20 Ընդ որ զհարեալ Շապհոյ, գրէ առ Արշակ, թէ «Ընդէր գրգռեցեր
 զպատերազմ ի մէջ իմ եւ կայսեր, տանելով գնախարարութիւնս իմոյ
 բաժնիս»: Եւ պատասխանի լսէ յԱրշակայ, թէ «Վասն զի ոչ համբերէին
 ընդ Պարսիկ առաջնորդաւ վարիլ՝ եկին զհետ իմ. եւ արդ եթէ հաւա-
 տաս ցիս զմասինդ քո իշխանութիւն, որպէս եւ կայսր զիւրոյս՝ պատ-
 25 րաստ եմ ի պաշտել զքեզ՝ որպէս զկայսր. ապա թէ ոչ է հաճոյ քեզ այս,

- 2 Տեւ ընդ երկու
 2 Խղոթորցր ի ձեռս / ef լիք երկուց
 3 o յունաց եւ պարսից
 4 Ա եթէ
 4 Ա խօսէր ընդ նմա զխաղաղութիւն
 5 Վա ի խաղաղութեան
 5 abcf նիհարեալ / p լիք հարեալ
 5 abdef ի հօրէն
 5 Տեւ լիք ի (մեծէն)
 6 պրցր առնու, փիւ. առնել
 7 Տեւ զօրագլխաց / c լիք զի
 7 Ա էր յաստուծոյ պարգեւեալ զյաղ-
 թութիւնն [af զյաղթութիւն]
 8 Տեւ երանելոյն / de վաստակեալք
 9 d էին, փիւ. լինէին
 11 y սահմանադրութիւն
 12 Ա թագաւորական
 12 Ա այրարատ [f արարատ]
 13 o բաժնի / qrs բաժին
 13 p պարսից բաժնի / y աշխարհին
 14 abx ի մասին

- 14 Աա ի բաժնի / pqr ի բաժնի / ի
 մասնի բաժնին
 15 Աա քաղաքին / վիւսն. քաղաքէն
 15 Ա թագաւորել, փիւ. տիրել
 16 Տեւ թագաւորի, եւ ոչ յոլովից իշխել
 17 Ա զկնի, փիւ. զհետ
 18 Ա ի բաժնի մասին / pqr ի բաժնի /
 ԽՎա ի բաժնի
 19 abdef զգեօս / c զգեաւոս ցլ զեւոս
 20 Ա ընդ որս
 20 եւ զհարացեալ / Ա յղէ, փիւ. զրէ
 21 պրցր ի մէջ իմ եւ ի մէջ կայսեր
 21 Ա գնախարարութիւն
 22 abdef բաժնին
 22 Խ պատասխանիս / ու պատասխանին
 22 եւ արշակայ / Ա եթէ
 23 c վարել / Ա զկնի
 24 Ա յիս զմասինդ քո զիշխանութիւն
 24 a զիւրոցս
 25 o լիք ի (պաշտել) / qr կայսր
 25 abcef եթէ / Ա այդ

եւ իւրեանց կամաւ դարձցին առ քեզ նախարարքս՝ ոչ արգելում: Չայս
 լուեալ Շապհոյ՝ թագաւորեցոյց Հայոց ի վերայ բաժնի իւրոյ զՅոսորով
 ոմն ի նմին ազգէն Արշակունեաց. եւ առ նախարարս իւրոյ մասինն,
 որ ելեալ էին զհետ Արշակայ՝ զքեաց հրովարտակ, որ ունէր զայս.—

5

Թուրք Շապհոյ առ նախարարս:

- «Դիւյզանց քաջ, Շապուհ արքայից արքայ. նախարարաց Հայոց,
 որոց կալուած իշխանութեան յիմ բաժնին հատան. ողջոյն շատ շնոր-
 հեմ ձեզ:
 «Թէպէտ եւ ձեր ոչ ազատարար արարեալ, թողէք զիւրաքանչիւր
 10 իշխանութիւնս, եւ մեզ ոչ ինչ նիազ էր ի ձէնջ, սակայն ըստ տիրաւար
 խնամոց զթացաք ի ձեզ եւ յաշխարհդ ձեր. զմտաւ ածեալ, եթէ ոչ կարեն
 հօտք առանց հովուաց լինել, եւ հովուք առանց բարիօք վերակացուի,
 վասն որոյ թագաւորեցուցաք ձեզ զՅոսորով ոմն ի գեներ ձերմէ, եւ յազգէ
 15 բնիկ ձերոյ տէրութեանդ: Արդ՝ դարձեալ ձեր յիւրաքանչիւր արարս
 իշխեցէք, որպէս եւ ցայժմ: Երգուեալ ի հուր եւ ի ջուր եւ ի փառս ան-
 մահից իմոց նախնեաց, զի առանց նենգութեան եւ պատրանաց արարաք
 զայդ, եւ անշրջելի պահեմք: Իսկ այնք որք ոչ լուիցեն հրամանաց մերոց՝
 զտունս նոցա հանգերձ գիւղօք եւ դաստակերտօք հրամայեցաք ունել
 յարքունիս: Ողջ լերուք»:

20

ԽԳ

Յաղագս փոփոխման նախարարացն Հայոց յիւրաքանչիւր ժառանգութեանց
 ի պաշտօն երկաքանչիւր բազաւորացն:

- Իրրե լուան նախարարքն Հայոց, այնք որք ունէին զիշխանութիւն
 25 ի դաւառս բաժնին Պարսից, թէ կացոյց Շապուհ՝ թագաւոր հաւատա-
 ցեալ Արշակունի, եւ զմուրհակ ուխտին տեսին՝ թողեալ զԱրշակ դարձան

- 1 Տեւ լիք առ քեզ
 1 պրցր նախարարքն
 2 n իւր / abcd իւրոյ բաժնին
 3 a յազգէ / bedefo ազգէ
 3 y մասին / c բաժնին, փիւ. մասինն
 4 op ունէր օրինակ զայս
 5 p շապհու
 5 ցե առ նախարարն / fo առ նախա-
 րարս(ն) հայոց
 7 d որոց ի կալուածս իշխանութեանս
 7 Ա բաժնիս / pqr բաժնին
 7 Ա հատածս
 9 d ձեզ / e ձիւր, փիւ. ձեր
 9 def թողիք
 10 Ա իշխանութիւն
 10 ցե ի մէջ / Ա լիք ի ձէնջ
 11 Ա յաշխարհս
 12 y առ հովուի / Այ բարւոք

- 12 ե վերակացութիւն
 14 o ձերոյ բնիկ
 15 o մինչ, փիւ. որպէս
 15 Աց այժմ
 16 Ա նախնեացն / ors նենգութեանց
 17 Ա որ / Ա մերոց հրամանաց
 18 Ա գեղիւք [f գեղիւք] / gq գեղօք /
 rs գեղօք / p գեղօք
 18 p լիք ե դաստակերտօք
 18 Ա յարքունիս ունել հրամայեցաք
 21 Տեւ փոխման
 22 Ա լիք ի պաշտօն—թագաւորացն
 22 եւ երկոցունց, փիւ. երկաքանչիւր
 22 ցե թագաւորութեանց
 23 rs որե, փիւ. իրրե / e լուաւ
 23 Ա նախարարք / de որ
 23 f իշխանութիւն
 24 Ա եթէ

- ի բնակութիւնս իւրեանց, բայց յերկից պատանեաց սննդակցաց արքայի
և ի մօտաւոր մերձաւորաց—Դարա, որդի Բարկայ տեառն Սիւնեաց, որ
աներ էր Արշակայ, և Գաղաւոն, որդի Սպանդարատայ, տեառն Շիրակայ
և Արշարունեաց, և Պերող յազգէն Գարդմանացւոց. և ի նոսին յարեցեալք՝
- 5 Ատատ յազգէն Գնունեաց, Կենան յազգէն Ամատունեաց, Սուրայ յազգէն
Մոկաց, Ռըստոմ Առաւնեան, և այլք անյայտք ոմանք: Վասն որոյ
զժառանգութիւնս նոցա կալաւ խորով յարքունիս հրամանաւ Շապուհի,
և ոչ եթող զկալուածս որդւոյ ի հայր, և ոչ զեղբօր յեղբայր:
- 10 Բայց էին ոմանք և ի նախարարացն, որք ունէին զիշխանութիւնս
իւրեանց ի բաժնին Յունաց առ Արշակայ, որպէս Սահակ ասպետ, որ
էր լեալ աներ Վաղարշակայ, եղբօր Արշակայ, և խնդրեցին զալ առ
խորով. ընդ որում խեթիւ հայէր Արշակ, հանապազ հրապուրեալ ի
չնոջն իւրմէ, որպէս թէ զարդ արքունական ունել նմա՝ ի փեսայէն
իւրմէ մնացեալ: Ապա յայնժամ եղև քսութիւն սուտ գնմանէ յազգակա-
- 15 նաց իւրոց ի Սպեր գաւառէ. վասն որոյ չարչարեաց զնա Արշակ արքայ:
Եւ յայնմանէ խնդրէր Սահակ փախչել յԱրշակայ և անկանել առ խորով.
և խորհրդակից նմին իրի զործակցեալ լինէին Սուրէն խորխորունի և
Վահան Առաւելեան, և Աշխարհար յազգէն Դիմաքսենից: Բայց ի գնալն
նորա ոչ ժամանեցին նոքա, խափանեալ ի զօրացն Արշակայ. թաքուցեալ
- 20 զօղեցին ընդ կեղծաւորութեանն առաքաստիւ, սպասեալ զիպող աւուր:

- 1 Կ²abdeno բաց յերկից
1 Ա պատանեացն
1 Կ¹ արնդակցաց, վ ստնդակցաց, փխ.
սննդակցաց
2 եւ զարայ / Արգրս որ էր աներ
3 abdef զաղաւովն
4 եւ արշարունեաց / Կ²cde արշակու-
նեաց / միւսն. աշարունեաց
4 օրգրս զարգամանացւոց
4 ցե յարուցեալք
5 արտակ, փխ. ատատ
5 Ե գնունեաց, սուրայ յազգէն մոկաց,
նստոմ առաւնեան և կենաս յազգէն
ամատունեաց, այլ
5 abce սուրա
6 Ա առաւաստտա [Կ² առաւաստտա], փխ.
նրստոմ
6 Ա այլ անյայտ ոմանք
6 Ե վասն որոյ առնու զժառանգու-
թիւնս նոցա խորով
8 Կ կալուածս / Ա առ հայր
8 Տեւ Եղբօր յեղբայր / Ե եղբայր
9 Ե իշխանութիւնս
10 Ա առ արշակայ [Բ արշակ] և խնդրե-

- ցին զալ առ խորով. որպէս սահակ
ասպետ, որ էր լեալ [Ե իմ լեալ]
աներ վաղարշակայ՝ եղբօր արշակայ.
ընդ որում
11 օ իմ էր
12 եց խեթիւ / օ խեթի / միւսն. խեթի
13 Ե իմ թէ
13 Ե զիւրդ, փխ. զարդ
14 Ա ստացեալ, փխ. մնացեալ
14 Ե այնժամ / Ա գնմանէ սուտ
15 Ե գաւառին
16 abdefw իմ և յայնմանէ—յարշակայ
16 Ե փախչել սահակ
16 Ե անկանիլ / abdefw անկեալ
17 abdefl խորհրդակիցն / Ե սունէն
17 Ե խորխորունի / Բ խորխորունի
18 խօրգրս աշխարհար [Ե աշխարհար] / Կ²եւ
աշխարհարայ ոմն / abde աշխարհարայ
ոմն / Բ աշխարհարայ ոմն
18 Կ²etw զիմակսնից
20 Բ ընդ կեղծաւորութեան
20 Ա առաքաստա [Ե առաքաստով]
20 Ա սպասելով / Ե սպասել
20 Ե ի զիպող

ԽԳ.

Երկ. ո՞րպէս մեծաւեաց խօսքով զՍահակ ասպետ. և Գաղաւոնիւն
նորին ի յեղուզակս ազգին Վաղարշացւոց:

- Բայց խորով մեծապէս ուրախ եղև ընդ զալն Սահակայ ասպետի,
5 և սպարապետ զնա ի վերայ զօրաց իւրոց կարգեաց. և դարձոյց ի նա
զկալուածս հայրենիս, և այլ աւանս հանդերձ ագարակօք պարգևեաց
նմա յայնոցիկ ժառանգութենէ, որք ի բաժնոյն Պարսից առ Արշակայ
մնացին:
- 10 Զայսու աւուրքք ոմանք յազգէն Վանանդացւոց ապստամբեցին ի
խորովայ. և ոչ յոք ապաւինեցան, այլ ամրացան ի մայրիս լեռանց
իւրեանց և յանձուկս Տայոց քարանց. յեղուզակաբար արշաւանօք յիշ-
խանութիւն երկոցունց թագաւորացն Հայոց խուլէին զաշխարհս և
անհանգիստ պահէին: Յորոց վերայ չոգաւ սպարապետն խորովայ
Սահակ ասպետ, և զրազումս ի նոցանէ սատակեաց, և զրազումս վա-
- 15 խտական արար ի կողմանս Զորրորդ Հայոց: Զի ոչ յերկիրն խաղտեաց
անկան, ի Յոյնս ապաւինելով, և ոչ առ թագաւորն Արշակ անցին. այլ
զաւազակս ոմանս, որ ի կողմանս Զորրորդ Հայոց էին, ի սահմանս
Ասորւոց, զիմեցին ապաստան առնել: Քանզի Վանանդացիք զաւազա-
կութեան զործ մեծ ցանկութեամբ զործէին, և որպէս ուղիղ իրք
20 ախորժելի թուէին նոցա: Զորոց ձիւ զհետ մտեալ Սահակայ՝ վարէ
յերկար մինչև ի սահմանս Մանանդաւոյ:

- 3 Ա ի [Բ իմ ի] յեղուզակ [Ե յեղուզա-
կաց, Բ յեղուզակից] / օ ի յեղուզակս
3 Բ իմ ազգին
3 Ա վանանդայ / Ե վանանդակս / Ե
վանանդացոյ
4 Ա իսկ, փխ. բայց
4 Երգրս ընդ գնալն
5 Ե իմ գնա
5 Ե սպարապետ ի վերայ զօրաց իւ-
րոց զնա կարգեաց
5 abcef իմ և (դարձոյց)
5 Ա դարձոյց զնա ի կալուածս
7 Ե այնոցիկ
7 Տեւ ի ժառանգութենէ, որք [օ որք
ի ժառանգութենէ] ի բաժնոյն
7 abdef որք ի բաժնոյն պարսից որ
առ արշակայ
9 bdef զայս / վ զայսու ժամանակաւ
աւուրքք
9 Տեւ ի յազգէն
9 Ա վանանդացեաց, Ե վանանդացւոց
10 Ե ոչ որ / Երգրս յոչ որ
10 Տեւ միայն, փխ. ամրացան
10 Ա իւրեանց լեռանցն

- 11 Տեւ յանձուկս
11 Բ քարանցն
11 Ա յեղուզակաբար / օ յեղուզակաբար /
վր յեղուզաբար / Երգրս յեղուզաբար
11 Ե իշխանութիւն
12 Եց իմ և
13 Ա յորոց ի վերայ / Ե յորոյ
14 օ իմ ի նոցանէ—զրազումս
14 Ա փախտեալ
16 Ա այլ իբր [Բ իբր] զաւազակս
17 Ե իմ չորրորդ—ի սահմանս
18 օ ապաստակ, փխ. ապաստան: Թեւ-
եւս լաւագոյն (չսս Ա-ի). "այլ իբր
զաւազակս ոմանս, որ ի կողմանս
չորրորդ հայոց էին՝ ի սահմանս ա-
սորւոց զիմեցին, ապաստան առնել":
Սս. Ե.
18 Ե վանանդացիք / Ե վանանդակացիք
19 Ա իմ և
20 Ա թուէր / Ե թուի / Վաղարշ
թուին / Ե թուեցին
20 Եւ զորոյ
21 օ երկար
21 Ե երկար մինչ ի / Ե իմ մինչև

ԽԵ

Յադագս գալոյն առ Խոսրով Սուրենայ, Վահանայ եւ Աբխաղարայ
խանութեան գանձաւի Արեւիկայ:

- Սուրենայ Խոսրովունէնայ եւ Վահանայ Առաւելունի եւ Աշխաղարայ
5 Դիմաքսենի գտեալ ժամ պատեն, զի էր հանեալ զգանձան Արշակայ
յամրոցէն Հանույ՝ տանել յաշխարհն Ծովաց, զոր յափշտակեալ, եւ կա-
մեցեալ անցանել առ Խոսրով՝ ոչ ժամանեցին: Քանզի աճապարեալ
Սամուէլի Մամիկոնենի մտերմի Արշակայ, յոլովածեն զնորա զհետ
մտեալ՝ փախստեալս արկանէ յամուր այրս ի գաւառին Մանանդույ.
10 յոր մուտ ոչ գտանէր, բայց ի կողմանէ զոյգն ելք էին առ ի թաւալ,
եւ առաջի դրաց այրին սեպ էր ուղղորդ միապաղաղ. եւ ի վերուստ
պաղանձաւ քուտոր, որ հայի յանդունդս խորածորոյն. եւ որ ինչ զեր-
ծանի՝ յանհարկն ուղիս սաստկութեան անկանի, անդադար հոլովմամբ
զլորեալ, ոչ ուրեք լինել ոտնկոխ: Վասն որոյ տարակուսեալ Սամուէլ
15 վարանէր առ անհարկութեան տեղեացն: Եւ ազդ արարեալ Արշակայ՝
հրամայեց արկղ զործել երկաթեալ, եւ քաջ արանց ի ներքս մտա-
նել, եւ այնպէս շղթայատող կարիւք ի վերուստ ի վայր իջուցանել ի
զուրս այրին: Սակայն եւ ոչ այն ինչ վնասեաց. բանզի յոյժ ի բացեալ
պահէր ցիրդն:
- 20 Եւ մինչ զեւ նորա յայնմ էին՝ լինէր իմն ըստ գիպուածոյ բախտի
հասանել անդր ասպետին Սահակայ բովանդակ զնորան Խոսրովայ, որով
հետամուտ յեղուզակացն էր: Թողեալ զնոսա՝ զիմէ ի վերայ այնոցիկ

- 2 ՏՆ հանդերձ գանձիւքն արշակայ
զան առ Խոսրով սուրեն, վահան եւ
աշխաղար, փխ. յադագս—արշակայ
2 Ա. աշխաղարայ, Ուղղ. աշխաղարայ:
ՏՆս ցանկը:
3 Դ լիմ հանդերձ
4 օ սուէն, փխ. սուրենայ
4 a խոսրովսուտնայ / b խոսրովսուտնայ,
eks խոսրովսուտնայ / l խոսրովսուտնայ
f խոսրովսուտնայ / օ խոսրովսուտնայ
4 a վահայ / օ վահան
4 ՏՆն առաւելունի
4 abdef աշխաղարայ c աշխաղարայ
5 a զիմաքսենի / ե զիմաքսենի tw
զիմաքսենի
5 Ա զգանձն / y գանձն
6 abce յանայ / d քե յանայ / խորգրս
հանույ / n հանույ, շիւս յանայ
8 a սամուէլ / b ամեյ սամուէլի ՏՆ
սամիլի [n սամուէլի, օ ումնիլի]
8 Ա օ մամիկոնէի / ե մանր
9 Ա հասեալ, փխ. մտեալ
9 y փախստայս
9 p յամուրս արկանէր այրս / Ա ար-
կանէր յայրս ինչ ամուր, որ [c լիմ

- որ] ի գաւառին
10 de բաց ի կողմանէ
11 c լիմ դրաց
12 Կ² պաղ, անձաւ
12 rs լիմ որ / x հայէր
12 Ա խորածորոյն
12 Ա զերծանիցի յահագին ուխտսաստ-
կութեան
13 Ա զլեալ, ոչ ուրեք գտանել ոտնկոխի
[b ոտնկոխի] / y ոտնկոխ
14 ՏՆ սամէլ [n սամուէլ]
15 ՏՆ առ անհարկութեան
16 de հրամայեալ / Ա երկաթապատ
16 c քաջանց, փխ. քաջ արանց
17 եօ շղթայատող / y շղթայատող
17 Ա իջուցանել վերուստ [c ի վերուստ]
ի վայր
18 a այն ոչ
18 ՏՆ ի գաւառ, փխ. ի բացեալ
19 խիւղ ցիրդն, վրս ցիրդն, փխ. ցիրդն
20 a յայն էին / d ըստ գիպուածոյ
21 Ա սահակայ ասպետի
22 ե հետմուտ
22 Ա յեղուզակացն / օ եղուզակացն
յնորս եղուզակացն

- որք ընդ այրին մարտնչէին, եւ հալածական արարեալ հանէ զՍուրեն, եւ
զՎահան եւ զԱշխաղար հանդերձ գանձիւքն, փոյթ ընդ փոյթ հասուցանէ
առ Խոսրով: Իսկ Խոսրովայ առեալ՝ ի գանձուցն հանէ եւ մասն Շապույ. եւ
հրամանաւ նորա տայ նոցա գիւղս եւ գաստակերտս ընտիրս եւ յարմարս
5 յայնոցիկ ժառանգութենէ, որք ի բաժնոյն Պարսից միացին առ Արշակայ:
Եւ այս եղև սկիզբն պատերազմին Արշակայ եւ Խոսրովայ:

ԽԶ

Պատերազմաւ պարտեալ Արեւիկ ի Խոսրովայ՝ վախճանի երևցուցեալ:

- Թէպէտ եւ ոչ եղեն ձեռնտու Շապուհ եւ Արկաղ Խոսրովայ եւ
10 Արշակայ, լինել զօրավիգն օգնականութեան առ ի տալ ընդ միմեանս
պատերազմ, սակայն եւ ոչ արգելին զնոսա: Եւ սպառեալ պատգամաւո-
րութեանն, ժողովեալ Արշակայ զօրս իւր՝ խաղայ ի վերայ Խոսրովայ:
Գնաց եւ Խոսրով ի բանակէն իւրմէ առ ծովուն Գեղամայ, զոր Մօրսն
կոչեն, ընդ առաջ Արշակայ, զի մի ի սահմանս իւր իջցէ. եւ ոչ այնչափ
15 ատակեաց աճապարել՝ մինչև եգիտ զԱրշակ իջեալ յիւր սահմանս, ի
գաւառին Վանանդայ: Եւ պատահեն միմեանց ի գաշտին որ կոչի Նրեւի.
եւ տան պատերազմ ընդ միմեանս սաստիկ յոյժ: Հարկանի զօրն Արշա-
կայ, մեռանի եւ սպարապետն նորա Դարա Սիւնի ի պատերազմին, եւ
20 Սահակայ ասպետի, սպարապետին Խոսրովայ՝ վարէր սաստկապէս: Ու-
րանօր ահագին նահատակութիւնս ցուցեալ Գաղառնի, որդւոյ Սպանդա-
րատայ, բազում անգամ զարձեալ յարձակմամբ՝ ցրուէր զհետամուտն,
եւ տայր պարապ ժամ գնալոյ Արշակայ:

- 1 Ա լիմ (զվահան)
2 abefw զաշխաղարայն / c զաշխաղարայ-
աղայն / d զաշխաղարայն
2 Ացե գանձիւք
2 Ա հասանէ առ արքայ իսկ
3 ՏՆ խոսրով առեալ
3 ցե լիմ ի (գանձուցն)
3 Ա ի գանձուցն մասն [c մասն ինչ]
հանէ շապույ [b ի շապույ] եւ հրա-
մայեալ տալ նոցա [detw լիմ նոցա]
զեօզս [c զիւղս]
4 օրգրս լիմ նոցա / խ ընտիր
4 Կ² ք յամուրս, de ամուրս, փխ. յար-
մարս
5 ե այնոցիկ / Ա ի ժառանգութենէ
5 քրս առ արշակ
6 Ա պատերազմի
6 ե ե արշակայ Խոսրովայ
8 Ա պատերազմաւ արշակ պարտեալ
ի Խոսրովայ հիւանդացեալ մեռանի
7 քրս արշակայ
9 r ձեռնառու / tw ձեռնառուք
9 de լինել / a լինին

- 10 ՏՆ զօրավիգ / վօրգրս առ միմեանս
11 n ի սպառ / վ² քօրս սպառել
11 ց պատգամաւորութեան
12 abcefwt ե ժողովեալ
12 d գամնայն զօրս
12 օրգրս ե խաղայ [r խաղաց]
13 Ա զնայ / Ա առ եղր ծովուն
13 ե զեղմայ / ՏՆ մուրսն / c մուրսն
14 a լիմ զի
14 Ա ե ոչ ինչ այնչափ աճապարեաց
ասպատակել [y² cdefwt սաստակել]
մինչև / y աճապարեաց
15 ՏՆ սահմանն
16 a պատեն, փխ. պատահեն
16 Ա զոր կոչեն ե տան ընդ միմեանս
պատերազմ
19 c լիմ սակաւութեամբ—սահակայ (s. 20)
19 Կ² abdefwt զհետ մտեալ նորա
20 Կ² deopqrstw ասպետին Խոսրովայ
20 c վարէ
20 խիւղ որ այն օր, փխ. ուրանօր
21 Կ² զաղառնի / ե զաղառնի
22 ՏՆ ցրուէ

Եւ դարձաւ Խոսրով ի տեղի իւր, և զնաց Արշակ յեկեղեաց. և հիւանդացեալ անդ մաշարայական ախտիւք՝ ջերանի հիւժմամբ և մեռանի, թագաւորեալ ամենայն Հայոց ամս հինգ, և կիսոցն Հայոց ամս երկուս և կէս: Եւ այնուհետեւ ոչ ևս կացուցին Յոյնք ի բաժնի իւրեանց

5 թագաւոր, այլ առաջնորդէր նախարարաց կողմանցն այնոցիկ քաջն Գաղաւտն. և աշխարհին իւրեանց մասինն կացուցին Յոյնք կոմէսս իշխանս:

ԽԷ

Յաղագս երանելոյն Մեսրոպայ:

- 10 Տեսեալ թէ ի վերջ հասեալ է թագաւորութիւնն Հայոց, և զխոռվութիւնն նիւթ իւրոյ համբերութեանն գտեալ Մեսրոպայ, որ էր ի Հացեկաց Տարօնոյ, անեալ և ուսեալ առ մեծին Ներսիսի, և յետ ելից նորա յաշխարհէ՝ ի դրանն արքունի կարգեալ քարտուղար. սա սիրեաց զմիայնակեցութեան վարս. որպէս ասաց ոմն, թէ ի նաւահանգիստ
- 15 փութայ նաւ խռովեալ, և անձն ժուժկալ խնդրէ զանապատ. նոյնպէս և նորա փախուցեալ յաշխարհական զբաղմանց, և ընկեցեալ յետս զմարմնական պատիւն՝ զհետ ընթանայր երկնաւորին: Եւ երթեալ ի դաւառն Գողթան բնակէ, զմիայնակեցութեան վարս ստացեալ: Եւ որ ի նմա զօղեալ աղանդն հեթանոսական, թագուցեալ յաւուրցն Տրդատայ
- 20 մինչև ցայն ժամանակս, և ապա յայտնեցաւ ի վատթարել թագաւորութեանն Արշակունեաց, զայն երարձ օգնականութեամբ իշխանի դաւառին, որում անուն էր Շարիթ: Ուր նշանք աստուածայինք լինէին, որպէս

- 1 յ յեկեղե"ց / օ յեկեղեաց / միւսն.
յեկեղեց / եւ յեկեղեց
2 Ա. հիւանդանայ
2 Ա. չիֆ անդ
2 Ե մաշարական / խփոքորքս մաշարացական
2 Ժ ջերմանի, յ ջերմային, փիւ. ջերանի
2 Տեսabdefw չիֆ և մեռանի
3 Տես թագաւորէ
3 Ա. կիսոյն / Ե չիֆ հայոց
4 Ա. չիֆ ևս / քգրս չիֆ յոյնք
4 օ ի բաժինն
5 detw առաջնորդ
5 եֆ նախարարացն
5 Տես նախարարացն այնր [յ այնմ]
կողման քաջն
5 Ե քաջ
6 եմ գաղաւթն
6 Ե կոմէս, del կոմէս, ք կոմէս, ք կողմէս, փիւ. կոմէսս
9 Տես երանելոյն / Ե մեսրովբայ
10 օրս չիֆ ի (վերջ)

- 10 abetw ի վերջ է հասեալ / Ե չիֆ է
10 fgyr թագաւորութիւն
10 Եֆ զխոռվութիւն
11 ց համբերութեան
11 եմef մեսրովբայ
11 Ե չիֆ որ էր
11 օքգրս չիֆ ի (հացեկաց)
12 Ժ հացիկ
12 եմef ներսէսի / Ե ներսէսի
13 Ա. յաշխարհէս / Տես ի դրան
13 ցրս քարտուղար
14 Տ զմիակեցութեան
14 Տես զվարս / Տես չիֆ թէ
16 ց յետս ընկեցեալ
17 ք մարմնական
17 Ե և զհետ ընթանայր
17 ցե երթալ
18 Ա. գողթան, զմիայնակեցութեան վարս ստացեալ բնակէ
19 Տես յաւուրցն [ո յաւուրցն]
20 Ա. յայն / յ յապա
20 ցր թագաւորութեան
21 ք շապիտ / Կ. Կ. aedtw շամբիթ

առ սրբուն Գրիգորիւ. հալածական լեալ դեք մարմնաւոր տեսեամբ անկանէին ի կողմանս Մարաց: Եւ ոչ ինչ պակաս յայնցանէ արարեալ, գտանի և ի Սիւնեաց աշխարհին, օգնականութեամբ նորին իշխանին որ կոչէր Վաղինակ:

- 5 Եւ ի վարդապետել երանելոյն Մեսրոպայ՝ ոչ փոքր կրէր վտանգս, քանզի ինքն էր ընթերցող և թարգմանիչ. և եթէ այլ ոք ընթերցոյր, ուր նա ոչ հանդիպէր՝ զանխուլ ի ժողովրդոցն լինէր, յաղագս ոչ լինելոյ թարգմանիչ: Վասն որոյ եղ ի մտի հնարել գտանել նշանագիրս Հայոց լեզուիս. և արկեալ զանձն ի ջանս՝ պէս պէս փորձիւք տաժանէր:

10

ԽԸ

Պարզ առ Խոսրով նախարարացն, որք էին առ Արցախայ:

- Տեսեալ նախարարացն Հայոց, եթէ ոչ կացուցին Յոյնք ի վերայ նոցա թագաւոր, և զժուարին վարկուցեալ զանառաջնորդն լինել՝ խորհեցան կամաւ հնազանդել թագաւորին Խոսրովու: Նմին իրի
- 15 գրեն առ նա թուղթ օրինակ զայս. —

Թուղթ նախարարացն առ Խոսրով:

- «Ստրատելատ Գաղաւտն և ամենայն նախարարք Հայոց մասինն Յունաց. տեսան մերում Խոսրովայ արքայի կողմանն Այրարատոյ խնդալ:
- 20 «Ինքնին, տէր, գիտես զմիամտութիւն մեր առ յիշեցեալ թագաւորին մերում Արշակայ, զոր մինչև ցօր վախճանի նորա անշրջելի

- 1 ցն դեքն
1 Ա. մարմնաւոր տեսեամբ դեքն անկանէին
2 ք արկանէին, փիւ. անկանէին
2 Տես յայնցանէ պակաս
3 Ե չիֆ և
3 Վամ չիֆ ի (սիւնեաց)
3 Ժ յաշխարհին
3 abdetw ձեռնառութեամբ, փիւ. օգնականութեամբ / օքգրս չիֆ օգնականութեամբ
3 Ե նոցին / abdefgyrstw չիֆ նորին / օքգրս չիֆ իշխանին
3 Ա. իշխանին որում անուն էր վաղինակ
5 ց չիֆ և ի վարդապետել
5 Տես երանելոյն
5 եմef մեսրովբայ
6 Ե չիֆ և (եթէ) / օ թէ
6 Ա. այլ ոք հանդիպէր [ք ոչ հանդիպէր] որ ընթերցոյր, ուր նա ոչ լինէր, զանխուլ
8 Ա. հնարս, փիւ. հնարել
9 abdef ի ջան

- 9 Ա. հնարիւք, փիւ. փորձիւք
9 Ե տաժանեալ / Կ. detw տաժանիւք
11 Խոքրս չիֆ նախարարացն
11 Ա. որ
11 Ե առ արշակայնց / Եֆցօր առ արշակ
13 Ա. զժուար
13 Ե զառաջնորդն / Ե լինիլ
14 abdefw կամաւոր
14 Ա. հնազանդ լինել [Ե լինիլ]
14 ք խոսրովայ / abdefw սմին իրի
16 Ա. չիֆ թուղթ նախարարացն առ Խոսրով
17 Տես ստրատելատն
17 Ացեյ մասին
18 Ա. մերոյ / Ա. Խոքրս կողման
18 fgyr արարատոյ
19 Տես զմտերմութիւն, փիւ. զմիամտութիւն
19 Տես առ (օ չիֆ առ) յիշել
20 Ա. մերոյ / Ե չիֆ գոր
20 Տես վախճանին / Տես abc չիֆ նորա
20 Տես անշրջելի [goy անշրջելի] / Ե չիֆ անշրջելի

պահեցաք. և արդ խորհեալ եմք նոյնպէս ծառայել քեզ միամտութեամբ, եթէ հաստատեցես առ մեզ դաշամբք զերիսս զայս. առաջին՝ չյիշել զյանցանս մեր, զոր պատերազմեցաք ընդ քեզ ի հարկէ և ոչ ի կամաց: Երկրորդ՝ զի դարձուցես ի մեզ զամենայն ժառանգութիւնս մեր որ ի մասինդ Պարսից, զոր հատէք յարքունիս: Երրորդ՝ հնարել թափել զմեզ ի կայսերէ, զի մի վրդովեցեն զքնակութիւնս մեր, որք ունիմք իշխանութիւն յայսմ բաժնի: Եւ զայս պայման ուխտի գրեալ և խաչ հաստատեալ կնքեցես. զորս տեսեալ՝ փութացուք ի ծառայութիւն ձեր: Ողջ լիք, տէր մեր»:

10 Գրէ և խորով պատասխանի:

Թուղք Խոսրով առ Եսապարացի:

«Բաջ արանց Խոսրով Հայոց արքայ. ստրատելատիդ Գաղաւտի և ամենայն նախարարացդ մերոց ողջոյն շատ:

«Ուրախ լիբուք, զի և մեր ողջ եմք, և ուրախացաք ընդ լուր ողջունի ձերոյ. և առաքեցաք ըստ խնդրոյ ձերոյ զայս պայման ուխտի: Առաջին՝ չյիշել զյանցանս ձեր, զոր չունէաք առ յանցանս իսկ, այլ առ երախտաւորս՝ զմիամտելն առ Թաղաւորին Արշակունւոյ զոր պաշտէիքն. զի և առ մեզ զնոյն յուսամք լինել: Երկրորդ՝ դարձուցանել ի ձեզ զժառանգութիւնս ձեր, զոր ունիմք յարքունիս. բայց յայնմանէ, զոր ումեք ումեք պարզեցաք, զի ոչ շրջին պարզեք թաղաւորաց առանց

- 1 Ե ծառայ / Ե լիք քեզ
- 2 Ե զերիս / ՏԽ զայսոսիկ
- 3 Ե զյանցանսս / Ե զյանցանքս / Ե զյանցանսն
- 3 Ա լիք մեր
- 4 abedete առ մեզ, փխ. ի մեզ
- 4 Խորքս ժառանգութիւն / Ե զժառանգութիւնս
- 5 Ա ի մասին
- 5 Ե զհատիք
- 5 Ա հանել, փխ. հնարել
- 6 Կ վրդովեցէ
- 7 abedete զիշխանութիւն / Ե զքնակութիւն, փխ. իշխանութիւն
- 7 Ե ի յայս բաժնի
- 7 ՏԽ զրել [ո զրեալ]
- 8 Կbedefote հարստեալ / Ա խորք հաստատել
- 8 Կbedefkte զոր
- 9 Ե ողջ եք / Ե ողջ լիբուք
- 10 Ե առ նախարարսն թուղթ խոսրովու. զրէ և խոսրով պատասխանի
- 10 ՏԽ լիք զրէ և խոսրով պատասխանի / Ե նախարարսն [Ե առ նախարարսն յուս. կարմիր բանախ] զրէ և / Ե abedete լիք թուղթ խոսրովու առ նախարարսն
- 12 ՏԽ ստրատելատի [Ե ստրատելի]

- 13 ՏԽ նախարարաց
- 13 Ե հայոց, փխ. մերոց / Կbedef լիք մերոց
- 13 Ա ողջոյն [Ե ողջ] շատ. ուրախ լիբուք / ՏԽ ողջոյն: Շատ ուրախ լիբուք
- 14 Ա խորքս լիք և (մեր)
- 14 Ա զի մեր ողջ եմք, զի և մեր ուրախացաք
- 14 Ե լիք ընդ լուր—առաքեցաք (ս. 15)
- 15 Ե առաք, փխ. առաքեցաք
- 15 Ե լիք ըստ խնդրոյ ձերոյ
- 15 abedete ըստ խնդրոյ / Ե քրս ի խնդրոյ
- 15 Ա ձեր
- 16 Ե զյանցանսս / Ե զյանցանսն / Ե անցանս
- 16 Ե զի, փխ. զոր / Ե չունէիք
- 16 Ե առ անցանս
- 16 ՏԽ լիք առ (երախտաւորս)
- 17 Ե զի մամտելն, փխ. զմիամտելն
- 18 abedef զոր, փխ. զի
- 18 Ե լիք զի և առ մեզ
- 18 Ե լինել / քրս լիք ի (ձեզ)
- 19 Ա զժառանգութիւն
- 19 Ե ունիք / abedete բաց
- 19 ՏԽ բայց ի յայնմանէ
- 20 Ե զոր ումեք պարզեցաք
- 20 ՏԽ և, փխ. զի / Ե թաղաւորի

Վնասու, մանաւանդ զի ի դիւան հօրն մերոյ տեսն Շապույ արքայից արքայի եմուտ. այլ փոխանակ ընդ այնր յարքունուստ խումք և զձերոյն պակասութիւն: Երրորդ՝ թափեմք զձեզ ի գործակալացն Յունաց, թէպէտ պատերազմաւ ընդ կայսեր, թէպէտ խաղաղութեամբ:

5 «Եւ զքեզ, Գաղաւտն, արիւն իմ և հարազատութիւն, ոչ ըստ վաղնջուց ազգականութեանն, այլ ըստ արգեանս, որ ի մօրէ քումմէ Արշակունւոյ Արշակունւոյ, հանեալ զքեզ ի հայրենաց քոց Կամարականաց, և ի մայրենիս քո յիմս առեալ ազգ՝ Արշակունի անուամբ պատուեցից»:

10 Զայս տեսեալ Գաղաւտն՝ ընդ հուպ դարձուցանէ զքնաւ նախարարսն առ արքայն Խոսրով, և բարերաստիկ եղեալ քաջափառութեամբ, հանդիպի ամենայն խնդրոցն և խոստմանցն: Բայց Սամուելի Մամիկոնեանի յինքն ըմբռնեալ զթուղթն Խոսրովու և զպատճէն թղթոյն նախարարացն՝ զատուցեալ ի նոցանէ զնաց առ կայսրն Արկադ: Քանզի էր սպանեալ նորա զհայր իւր Վարդան յաղագս ուրացութեանն, և զմայր իւր Տաճատուհի, և երկնչելով ի Պարսից և ի քեռեաց իւրոց Արծրունեաց՝ ոչ իշխէր զատչել ի Յունաց: Իսկ Արկադայ բարի արարեալ նմա, հրամայէ զհաւատար թղթոցն հելլէն գրով ի դիւանի իւրում գնել, զի սրահեցին յիշատակը ազգաց ազատամրոպաց. որ կայ մինչև ցայսօր:

20

խթ.

Միապեակ Հայոց Խոսրովայ, և ունի զարու կախկապոսպետութեանն Ենեմի Սահակայ:

Իրիւ տիրեաց Խոսրով ամենայն նախարարացն Հայոց, որում ցանկայրն՝ յղէ առ Արկադ և խնդրէ ի նմանէ հաւատալ յինքն զմասն

- 1 Ե լիք ի (դիւան) / քրս մերում
- 2 ՏԽ և յարքունուստ [Ե արքունուստ]
- 2 Ե զձերոցն
- 3 ՏԽ պակասութիւն
- 3 abedef երկր, փխ. երրորդ
- 5 Ե վնաս, փխ. ըստ
- 6 Այդք ազգականութեան
- 7 Խորքս հանել
- 8 Եbedef իմս
- 11 ՏԽ լիք արքայն / Ա բարերաստիկ
- 11 Ե քաջափառութեամբ
- 12 Ա խնդրոյն / Ե խոստմանն
- 12 Ա սամուելի ՏԽ սամելի
- 12 Ա մամիկոնէի / Ե մամիկոնոյ
- 13 Ե պատճէն / քրս պատճէն
- 13 ՏԽ թղթոյն / Ե թղթոյն / միւսն.
- 14 Ա ի նախարարացն, փխ. ի նոցանէ
- 14 Ե արկադէոս
- 15 Ա զհայրն / Ե զվարդան
- 15 Ե վնաս, փխ. յաղագս
- 15 Ե քրս գտաճատուհի / Ե գտաճատուհի / Ե Կbedefykn տաճատուհի / միւսն. տաճատուհի
- 16 ՏԽ լիք և (երկնչելով)
- 16 Ե ի քեռաց
- 17 Ա ոչ ի յունաց իշխէր զատչել / Ե լիք ոչ իշխէր զատչել ի յունաց
- 17 Ա իսկ արկադ նմա բարիս արարեալ
- 18 Ե զհաւատալ / Եbedef թղթոյն
- 18 abedef խորքս հելլէն / Ե հելլէն
- 18 Ա ի դիւան իւր
- 19 Ե սրահեցեն / Ե յիշատակ
- 19 Ե որ և կայ
- 21 ՏԽ միապետեալ [Ե միապետել] / Ե միապէս տիրել, փխ. միապետել
- 21 Ե առնել, փխ. ունել
- 21 Այդքս կախկապոսպետութեան
- 22 Ե իսահակայ
- 23 ՏԽ լուր ամենայն
- 23 Ե յորոյ / Եbedef որոյ / Ե յորում
- 24 Ե լիք և / Ե Ե հաւատալ

ԾԱ.

Ծրք մեծին Սահակայ ի Տիսրոն, եւ դարձ մեծաւանօք եւ պարգևօք:

Սուրբք ոմանք եւ երեւելիք, առաջինք ի նախարարացն եւ ի վերա-
դիտաց աշխարհիս, լուսաւորութեան պատճառք, որդէծնութեամբ իջեալ
5 ի մեծն Սահակ՝ դադարումն եղև ուստերաց նորա. ունելով դուստր մի
Սահականոյշ կոչեցեալ, որ տուաւ յամուսնութիւն Համազասպայ Մամի-
կոնենի: Եւ ի մեռանել քաջ սպարապետին Հայոց Սահակայ ասպետի՝
ի տեղի նորա աղաչէր սուրբն Սահակ կարգել զնա Խոսրովայ արքայի,
եւ զինի կապանաց նորա՝ եղբօր նորա Վառաշապուհ: Այլ սա հրաժարէր
10 առանց հրամանաց արքայից արքայի առնել զայն. յիշելով, եթէ սակս
այսպիսեաց իրաց կրէ վիշտս եղբայր նորին Խոսրով: Վասն որոյ առեալ
ի նմանէ թուղթս, ի թախանձելոյ դստերն՝ ինքնին չողաւ առ Արտաշէր
Պարսից արքայ, որ յետ եօթանասուն ամի թագաւորութեան հօրն
կալաւ զտէրութիւնն ամս չորս:

15 Եւ մեծարի ի նմանէ յոյժ. նախ վասն քաջատոհմիկ ազգին Պահ-
լաւկաց, դարձեալ եւ զի առաջի անհաւատից արգոյ եւ պատուական
ցուցանէ Աստուած զծառայս իւր: Որոյ զընաւն կատարեալ զինդիրսն,
նախ վասն փեսայի նորա Համազասպայ, դարձեալ եւ վասն մնացելոցն
մեղուցեալ նմա ազգացն Կամսարական եւ Ամատունի, որք սուղեալք
20 զօղեալք էին յանյայտ տեղիս. վասն որոյ մաղթեաց զթալ, իւր յաս-
տուածային հրամանէ՝ ոչ բառնալ որդւոց զյանցանս հարց. մանաւանդ

2 f երթան

2 fo դարձն / քգրս դառնալ

2 Ա պատուով [c պատուով], փխ. պարգևօք

3 y սուրբ

3 Տնա լիք եւ (երեւելիք)

3 Վտո ի նախահարցն, փխ. ի նախա-
րարացն3 Ա ի վարդապետաց, փխ. ի վերա-
դիտաց / ցլ լիք ի (վերադիտաց)

5 Ա ցմեծն

5 քգրս զդուստր մի

6 t խահակ անոյշ

6 Վ անուն, փխ. կոչեցեալ

6 y համազասպայ

6 Աօ մամիկոնէի

7 Ա քաջին սահակայ սպարապետի [f
սպարապետին մեծի] ի տեղի նորա8 Տն ի տեղի նորա զնա աղաչէր
կարգել խոսրովայ

9 Տնեք լիք նորա (եղբօր)

10 Տն լիք հրամանաց

10 օքրս արքայիցն / x դայն

10 Տն թէ

11 Տց այսպիսի / եւ այնպիսի

11 Տն իրեաց / cdef զվիշտս

11 Աքրս նորա, փխ. նորին

12 Տց ի սմանէ / d թուղթ

12 Ա դստերն [a դստեր] նորա [t նորին]

12 abcef լիք ինքնին

13 ab եօթանասունամեայ / cdef եօթա-
նասնամեայ14 acf զթագաւորութիւն, bdel զթա-
գաւորութիւնն, փխ. զտէրութիւնն

15 abcef պալաւկաց

16 Ա դարձեալ զի եւ

16 abt յարգոյ

17 d լիք իւր

17 Տն ինքիւրս [o զինքիւրս]

18 cd փեսային

18 c իւրոյ, փխ. նորա

18 Ա եւ դարձեալ

18 Ա լիք մնացելոցն

19 h² մեղուցելոց / abdefl մեղուցելոյ /
c մեղուցելոյն

19 y լիք նմա

19 oy կամսարականաց

19 Տն ուր / Տն սուղեալ

20 c դաւղեալք / միւսն. զօղեալ

20 g անյայտ

21 Ա համարել, փխ. բառնալ

21 f զանցանս

զի եւ հարքն որք մեղանն՝ նոքին սակս այնր եւ մեռան: Որոց մնացելոցն
պարգևեալ զկեանն՝ հրամայեաց զտունս երկաքանչիւրոցն զկալեալսն
յարքունիս՝ դարձուցանել ի նոսա. բայց միայն ի գահ հայրենի ոչ
հաստատել, այլ ի խոնարհ քան զբազումս մատուցեալ նախարարս, ի
5 կարգ կրտսերագունից պատրաստել: Իսկ զազգն Համազասպայ, որ է
տոհմ Մամիկոնեան, ի վեր մատուցանել, զի կարգեցին ունել զհինգե-
րորդ գահ նախարարացն Հայոց, եւ ի զիւանի իւրում գրել:

Զի զերկուս գայս այսպէս պահէին սովորաբար. զի յորժամ նստէր
արքայ նոր՝ նոյն ժամայն փոխէին զգրամ գտեալ ի գանձս արքունի,
10 զնորայն տպաւորեալ պատկեր. եւ զգիր զիւանին յայլ փոխեալ՝ նորա
անուամբ, սուղ ինչ զանազանեալ, ոչ բառնալով զհինն: Իսկ եթէ յամիցէ
ի տէրութեանն ամս բազումս, եւ արասցէ աշխարհագիր նոր՝ թողուն
զայն որ ի հնոյն փոխեցաւ, զի միայն նորոյն վերագրեցնին անուն: Արդ՝
Արտաշէր ոչ ժամանեալ ի կարճութենէ աւուրցն այլ առնել աշխարհա-
15 գիր՝ յայնմ որ յառաջնոցն փոխեաց, իւր անուամբն հրամայեաց գրել
զայն ամենայն, եւ տալ գահու եւ պատուոյ, հանդերձ իշխանութեամբ
զիւղից եւ դաստակերտաց Համազասպայ, եւ որում ցանկայրն՝ զսպարա-
պետութիւնն Հայոց, հրովարտակ առ Վառաշապուհ մեր թագաւոր գրեալ
զայս. —

20

Թուղթ Արաւսի առ Վառաշապուհ:

«Մազդեզանց քաջ, Արտաշէր արքայից արքայ. առ եղբայր Վառա-
շապուհ թագաւոր Հայոց. ողջոյն շատ:

«Ընկալայ զգրեալսս քո, որ ինչ վասն եպիսկոպոսիս Սահակայ,

1 Ա մեռան

2 Առ պարգևեաց [b պարգևաց]

2 Անորքս զկեալ

2 թի² զկեանս, փխ. գտունս

2 Ա իւրաքանչիւրոցն

2 a զալեալսն / d զկալեալն

3 քգրս յարքունուստ

4 Վ պատուանել, փխ. հաստատել

4 a ի խոնարհս / del լիք ի (խոնարհ)

5 Ահ՝ ի գահս, փխ. ի կարգ

5 Ա կրտսերագունից

5 Ա պատրաստեալ / քգրս պատուանել

6 a լիք տոհմ / Ա կարգելին

8 քգրս գերկուսս

8 Տն գայս գերկուս [l գերկուսն]

8 օգրս պահին

9 Ա արքայն որ նոյն ժամայն / եւ ար-
քայն, փխ. արքայ նոր

10 f եւ զնորայն

10 Ա տպաւորել / t տպաւորելով

10 եւ զգիր / f ի գիր / միւսն. գիր

10 f փոխել

11 Ա յամնցէ

12 fցե ի տէրութեան

13 Վտ ի նորոյն / քգրս ի նորայն

14 Վտ ժամանեալ / ցե ժամանեաց

14 abcede յայլ

14 abcef լիք առնել

14 քգրս աշխարհագիր առնել

15 a եւ յայնմ / bcedf ի յայնմ

15 c ի յառաջնոցն / t փոփոխեաց

15 ցե անուամբ

16 Տն գայդ ամենայն

16 թագաւոր գահու / քգրս գահոյ:
Թերեւս ուղղելի է գահ եւ պատիւ
կամ գահու եւ պատուով

17 a գեօղից / c գեղից / քրս գեղից

17 Տն լիք եւ (որում)

17 ի ցանկայր

17 a զսպարապետութիւն / Տն սպա-
րապետութեան

18 ի մերն / defgnopqrs գրել

20 Ա լիք թուղթ—վառաշապուհ

21 ի մազդեզաց / o լիք քաջ

23 քրս ընկալ, փխ. ընկալայ

23 ac զգրեալսն / bdef զգրեալս

23 ի քէն, փխ. քո / Ա լիք քո

23 ցե եպիսկոպոսապետիս

Վասն որոյ առաքեաց հրեշտակութեամբ զայր մի պատուական յաշխարհիս և հաւատարիմ իւր, Սաղունի ազգաւ, Վահրիճ անուն, յոյժ փափագող նորին գործոյ, առ Հարէլն այն: Զոր առեալ, և երթեալ նովաւ հանդերձ քաջ հմտացեալ ի Դանիելէ, կարգեալ ըստ ձեռյ օրինակի յու-
 5 նականին զվաղնջուցն գրեալ շարագիր տառից՝ եկեալ ետուն ցմեծն Սահակ և Մեսրոպ: Որոց ուսեալ, և թեաճելով ընդ նոսա տղայոց զամս սակաւս, տեղեկացեալ գիտացին՝ ոչ լինել բաւական այնու նշանագրօք ստոյգ հոլովել զհեգնայ բառից հայկականաց հագներգաբար, մուրա-
 ցածոյիւն այնուիկ գծագրութեամբ:

၆၄

Յաղագս Մեծապետան հաճադրացն, ի վերնոյն տուխոց շնորհաց:

15 Զինի այսորիկ ինքնին Մեսրոպ իջանէ ի Միջագետս հանդերձ
 աշակերտօք առ նոյն Դանիէլ, և ոչ աւելի ինչ գտեալ քան զառաջինն՝
 անցանէ և յեդեսիայ, առ Պղատոն ոմն ճարտասան հեթանոս, իշխան
 20 ղիւանին։ Եւ նորա խնդութեամբ ընկալեալ, և զոր ինչ միանգամ ի միտ
 առնոյր բան հայերէն յինքն առեալ, և շատ ջանացեալ և ոչ օգտեալ՝
 զտգիտութիւն խոստովանեաց հռետորն։ Եւ զայլ ոմն ասելով յոյժ հասու,
 վարդապետ իւր եղեալ յառաջագոյն, և ապա առեալ զճարտարացն
 20 գրեան ի նոյն ղիւանէն եդեսեայ, և գնացեալ քրիստոնէութեան հա-
 ւատաց, որոյ անուն եպիփանոս. զոր խնդրեալ գտցես լցուցանել
 զփափագդ քո։

- 1 S վասն որոյ յաշխարհէս մերոյ [օ
մերմէ] առաքեաց
- 2 ճ Բաշխարհիս / S չիք յաշխարհիս
- 2 ց զհաւատարիմ
- 2 c իւր հաւատարիմ / Խ չիք իւր
- 2 Ա վարճի՜ն / օգրս վարճի՜ն / Կ՛ վահարի՜ն
- 3 Ա գործոց / Խ առ հարեղն
- 4 Լ ի դանիիդէ ԱՏէ ի [a չիք ի] դա-
նիէլէ
- 4 Ացլ կարգել
- 4 d յուսումնականին
- 5 ՏԽd զվաղնշուց / ՏԽ գտեալ
- 5 ԱԽվ՛ շարագիւր / միւսն. նշանագիւր
- 5 a և եկեալ
- 6 de և ցմեծն մերոյ / b և ցմերոյ
- 6 t մերօպ, որոյ
- 6 Ա Բեկլիկեալ ամեկուլ
- 7 o լինելով / cցլօքրս այն
- 8 վ՛ձ զհեզնաբառից / վ զհեզն բառից
- 8 Կ՛ձ մուրացածիւն / օքրս մուրա-
ցուածիւն / վ մուրացածիւն
- 9 k գործադրութեամբ
- 10 c չիք ԾԳ.
- 11 Կ՛ձե մերովբայ / de մերոբայ / cf
մերոպայ
- 11 cf նշանագրաց / ՏԽ նշանագրաց

11 c և ի վերնոյն / a ի վերուստն / ի վերուստ / Կ²bcde / ի վերնոյն
11 Կ²adet տուեցելոյ [t...լոց] / ի տուեալ / copqrs տուելոյ / f չիք տուելոյ
12 b այնորիկ / d այնոսիկ
12 a մհարով / b et մհարով / d fl մհարով
12 S իջեալ
12 Խվ² հանդերձ դասուր աշակերտացն
14 Ացլ չիք և / Ավ²ոթոգրս առ պղատոս
14 Վկոռս ճարտարասան / Կ¹ ճարտասան
15 օր դիւանի / y ի միտս
16 ի առնոյր, փիւս, առեալ
17 Կ² խոստովեաց
17 c հեռտորն / o անտորն / S հօխտորն [Կ¹ք հեռտորն]
18 Ա լեալ, փիւ, եղեալ
18 gkl ճարտարարացն [l ուրիշ ձևով, g նոյն ձևով լուս. ուղղած ճարտասանն] / hոյ ճարտասանն
19 լ զգրիւն / k զգրեան / վ² ի լուսնեցան ճարտասանն զգրեան
19 a յեղեանայ / g եղեսիոյ / լոթոգրս եղեսոյ
20 y եպիփանիոս / t եպիֆանիոս
20 a լյուցանել դոցես / y ի ցուցանել
21 ԱՏկ զփափաքդ [e զփափազգ]

Յայնժամ Մեսրոպայ օգնականութիւն ի Բարբրոսէ եպիսկոպոսն գտեալ, և անցեալ ընդ Փիւնիկէ ի Սամոս դիմէ. քանզի Նալիվանու վճարելով զկենցաղս՝ թողեալ լինի աշակերտ մի անուանեալ Հոովանոս, հրաշալի արուեստիւ հելլէն գրչութեան, որ ի Սամոս էր միայնացեալ:

5 Առ սա երթեալ Մեսրոպայ, և յայսմ ևս անշահ մնացեալ՝ յաղօթս ապաւինի: Եւ տեսանէ ոչ ի քուն երազ և ոչ յարթնութեան տեսիլ, այլ ի սրտին գործարանի երևութացեալ հոգւոյն աչաց թաթ ձեռին աջոյ՝ գրելով ի վերայ վիմի. զի որպէս ի ձեան վերջը գծին՝ կուտեալ ունէր քարն: Եւ ոչ միայն երևութացաւ, այլ և հանգամանք ամենայնին որպէս

10 յաման ինչ ի միտս նորա հաւաքեցաւ: Եւ յարուցեալ յաղօթիցն՝ եստեղծ զնշանապիրս մեր, հանդերձ Հոովանոսիւ կերպածեալ զգիրն առ ձեռն պատրաստ Մեսրոպայ, փոխատրելով զհայերէն աթուրայսն ըստ անսայթաքութեան սիւղաբայից Հելլենացոց: Եւ իսկոյն ի թարգմանութիւն ձեռն արկեալ, խորհրդաբար սկսեալ յԱռակացն, բովանդակելով զքսան

15 և զերկու յայտնիսն, և զնոր Կտակս յեղու ի հայ բան, նա և աշակերտք նորա Յոհան Եկեղեցացին և Յովսէփ Պաղնացի, միանգամայն և զարուհատ գրչութեան ուսուցանել տալով իւրոց մանկագոյն աշակերտացն:

- 1 *adj* մեսորբայ / *bcet* մեսորվբայ
- 1 Ա ի բարելոսէ [*c* ի բարեղոսէ] / ո
ի բարեղոսէ / *g* իրաբոսէ, *k* ի բա-
բոսէ, վօրգրտ իրբարոսէ, *y* իր ոսէ,
փխ. ի բարելոսէ
- 1 Խ չիֆ եղիսկոպոսէ
- 2 *gy* ի սամովս
- 3 Խվ² վճարեալ / *l* զկենցաղն
- 3 վճլ անուռն / *def* չիֆ անուանեալ
- 3 Կ²abd հոռւփանոս / *c* հոռմփանոս
e հոռւփոնոս / *t* հոռւֆանոնս
- 4 *adej*բ հեղին / *c* հեւին / *l* հեղղէն
- 4 ԱՏ*g* զբհուլեամբ
- 4 *gl* ի սամովս
- 4 *a* չիֆ էր / *gk* մնացեալ
- 5 *abl* մեսորվբայ / *def* մեսորբայ
- 5 *o* այս
- 7 *y* գ²ծարանի
- 8 Վ*m* զբերով ի վերայ վիմի Ա, Ե, է,
Ը, Ի, Ո, Ի
- 8 *d* չիֆ ի (ձեան)
- 8 *gk* կուտակեալ / *y* կ տակեալ / վ կտա-
կեալ / վլ քանդակեալ (*l* քաւը ճորտ-
գած *k*) / Կ¹ աւակեալ, փխ. կուտեալ /
Ա չիֆ կուտեալ
- 9 Խվ քար
- 9 *c* երեկոյթեցաւ
- 9 *g* համանգամանքն / *ky* հանդամանքն
- 9 Ա*y* ամենայնիցն [*f* ամենիցն] / *l* ա-
մենայն / *g* ա²մոցն / *k* ամենեցունցն
- 10 *o* աման

- 10 ցլո հաւաքեցան / Ե Ժողովհաւաք,
փխ. հաւաքեցաւ.
- 10 խ և յաղօթիցն յարուցեալ
- 10 անձ էստեղծ / խ ստեղծ
- 11 անձեք հոռւփանոսիւ / է հոռւֆանոս-
սիւ / Ե հոռւփանոսիւ
- 11 Տ զգիրն մեսրոպայ առ ձեռն պատ-
րաստ. փոխատրելով
- 12 Կ²abce մեսրովբայ / de մեսրոբայ
- 13 a սիլլոբայիցն / b սիղոբայիցն / Ե
սիլոդբայից / Կ²def սիղոբայիցն
Կ¹վ³ցլոօրգրս սիղոբայից / է սիլլա-
բայից
- 13 a ի հելլենացւոցն / Կ²def ի հելլե-
նացւոյն / եւ ի հելլենացւոյն / Ե ի
հելլենացոյն / ցլ հեղղենացւոց
- 13 ցլ ի Թարգմանութեան
- 14 ց ի ձեռն արեւեալ
- 14 Տխ խորհրդաբար սկսանելով յառա-
կաց, բովանդակ զքսան և երկու (խ
դերկու) յայտնիս (ոգրս գայտնիս)
- 15 Ե գայտնիսն
- 15 f կտակսն / ցլ կտակարանս [լ լուս.
նոյն ձեռնով ուղղած կտակս] / Ե
կտակարան / օրգրս չիք կտակս
- 15 Աստվոռ յեղուլ
- 16 a եկեղեցեային / միւսն. եկեղեցային
[ք ուղղած եկեղեցացիին]
- 16 d պաղնայցին
- 17 Ա. տալով մանկագոյն իւրոց [a յիւ-
րոց] աշակերտացն [e աշակերտաց]

ԾԴ

Յաղագս դպրութեան Հայոց, Վրաց եւ Աղուանից:

Վախճանեալ Արկաղեայ՝ փոխանակ նորա թագաւորէ նորին որդի,
որ կոչեցան Թէոդոս փոքր. և զնոյն բարեկամութիւն կալաւ ընդ
5 մերում աշխարհիս և ընդ արքային մերում Վրամշապհոյ. բայց զմասն
իւր ոչ հաւատաց նմա, այլ ինքեան կալաւ զործակալօք և խաղաղութիւն
արար ընդ Յաղկերտի արքայի Պարսից: Ընդ այն ժամանակս եկեալ
Մեսրոպայ, և բերեալ զնշանագիր մերոյ լեզուիս, և հրամանաւ Վրամ-
ապհոյ և մեծին Սահակայ ժողովեալ մանկունս ընտրեալս, ուշեղս և
աջասունս, փափկաձայնս և երկարճգիս, և զպրոցս կարգեաց յամենայն
ւառս. և ուսոյց զընաւ կողմանս բաժնոյն Պարսից, բայց ի Յունաց
մասնէն, որք ընդ ձեռնադրութեանն տուգանեցան, վիճակեալք յաթոռն
Կեսարու, վարել Յունական դպրութեամբ և ոչ ասորւով:
Իսկ Մեսրոպայ երթեալ յաշխարհն Վրաց՝ առնէ և նոցա նշանա-
15 գիրս տուեցելովն ի վերուստ շնորհաւն, հանդերձ Զաղայիւ ոմամբ
թարգմանաւ հելլէն և հայ լեզուի, ձեռնտու լինելով արքայի նոցա
Բակրոյ և եպիսկոպոսին Մովսիսի: Եւ ընտրեալ մանկունս և յերկուս
բաժանեալ դասս՝ և վարդապետս թողու նոցա յաշակերտաց իւրոց զՏէր
Խորձենացի, և զՄուշէ Տարօնացի:

- 1 c ԾԴ, l ԾԵ, փխ. ԾԴ.
- 2 b ի վրաց / f և վրաց և
- 2 y աղուանից
- 3 rs վախճանել
- 3 խվարքս արկաղայ
- 3 ՏԽ լիք նորա
- 4 Աօրգրս կոչեցաւ
- 4 de որ և զնոյն
- 5 Աօրգրս մերոյ, խ մեր, փխ. մերում
(վրամշապհոյ)
- 5 ly վրամշապհոյ
- 6 S նմա ոչ հաւատաց, այլ ինքեան
զործակալօք կալաւ
- 7 f արարեալ / o էր, փխ. արար /
Խքգրս լիք արար
- 7 op ընդ յաղկերտ / def արքային
- 7 Ա ընդ նոյն ժամանակս
- 8 abet մեսրոպայ / df մեսրոպայ / p
մեսրոպ
- 8 gl նշանագիր
- 8 c մեր / l վրամշապհոյ
- 9 k ժողով / Ա լիք ընտրեալս
- 10 Ավ քաջուսունս / փո քաջուսունս /
վիւն քաջակունս
- 10 abt յերկարողիս / c յերկարողիս
- 11 խ լիք և
- 11 Ա կողմն / o կողմունս

- 11 Ա պարսից բաժնին
- 11 h²abden բաց, փխ. բայց
- 11 h²abdefopgrs չիք ի (յունաց)
- 12 խվար մասէն / վօրգրս մասն
- 12 Ա ընդ [a լիք ընդ] ձեռնադրութեամբ
[h² ձեռնադրութեան, l ձեռնադրու-
թեամբ] / gk ընդ ձեռնադրութեան
- 12 opgrs տուգանաց
- 12 ՏԽ վիճակեալ
- 13 Աkl վարեալ / o վարել
- 13 Ա ասորւոց
- 14 adft մեսրովբայ / be մեսրոբայ
- 14 y յաշխարհսն
- 14 խ առնելով
- 14 Ա առնել նոցա նշանագիր
- 15 dt տուեցելովն / opgrs տուեցելոյն ի
վերին շնորհացն
- 16 h²adefi հելլէն / bc հելլէն / gl հեղդէն
- 16 ԱխԿ՝վ³ լեզուաւ
- 16 n ձեռնատու / Sabk լինելոյ
- 16 Ախ նոցա արքային [k արքայի]
- 17 bcdefgl մովսէսի
- 18 c և վարդապետ և թողու
- 18 Ախ լիք նոցա
- 19 l խորձենացի
- 19 g լիք և (զմուշէ)
- 19 վցկոռոք մուշէ տարօնացի

Եւ ինքն յԱղուանս իջեալ առ Արսվաղէն թագաւոր նոցա և առ
եպիսկոպոսապետն Երեմիայ. որոց կամաւ յանձն առեալ զվարդապե-
տութիւն նորա՝ ետուն մանկունս ընտիրս: Եւ կոչեալ զԲենիամին ոմն
շնորհաւոր թարգման, զոր անդանդաղ արձակեաց մանուկն Վասակ
5 Սիւնեաց տէր, ի ձեռն Անանիայի եպիսկոպոսի իւրոյ. որովք ստեղծ
զնշանագիրս կոկորդախօս աղխազուր խժական խեցրեկագունին այնորիկ
Գարգարացւոց լեզուին: Եւ վերակացու թողեալ զաշակերտ իւր զՅով-
նաթան, միանգամայն և քահանայս կացուցեալ դրանն արքունի՝ ինքն
դառնայ ի Հայս. և գտանէ զմեծն Սահակ թարգմանութեան պարապեալ
10 յասորւոյն, յոչ լինելոյ յունի: Քանզի նախ ի Մհրութանայ այրեալ
լինէին ընդհանուր աշխարհիս յոյն գիրք. դարձեալ ի բաժանել զաշ-
խարհս Հայոց՝ չտային պարսիկ վերակացուքն յոյն ումեք ուսանել
դպրութիւն յիւրեանց մասինն, այլ միայն ասորի:

ԾԵ

15 Կրկին քաղաւորելն Հայոց Խոսրովայ, եւ յիւս Երա Շապհոյ պարսկի:

Վրամշապուհ թագաւորեալ ամս քսան և մի՝ մեռանի, թողով որդի
տասնամեայ, անուն Արտաշէս: Յայնմ ժամանակի երթեալ մեծին
Սահակայ ի դունն արքային Պարսից Յաղկերտի՝ խնդրել զկապեալն
Խոսրով, որ զկնի մահուանն Արտաշէս լուծեալ պահեցաւ արձակ յԱնուշն
20 կոչեցեալ բերդի յաւուրս Վրամայ: Եւ Յաղկերտի հաւանեալ՝ կատարէ
զհայցուածսն. տալով նմա զտէրութիւնն՝ արձակէ ի Հայս: Սա խնդրեաց

- 1 l առ արսվաղեն Գոր. որում արս-
- վաղ էր անուն
- 1 abcef թագաւորն
- 1 Ախ նոցին
- 3 c ընտիր մանկունս ետուն
- 3 ep կոչեցեալ
- 4 Ա անդ, փխ. անդանդաղ
- 4 c զմանուկն
- 5 l սիւնեա
- 5 bdefi անանիայ
- 5 Ախ իւր [kl իւրոյ, d լիք իւրոյ] ե-
- պիսկոպոսի
- 5 abdet էստեղծ / efn եստեղծ
- 6 c աղազուր / del աղխազուր / l աղխազ
լուր (չ sատը fւրած k) / վ աղխա-
զաւոր
- 6 ac իժական
- 6 a խեցրեկագունի
- 6 y այնոցիկ
- 7 ոօգրս թողեալ նոցա
- 7 cgl զաշակերտն / y զաշակերտսն
- 7 ky յովնաթան / gk լիք և
- 8 f և միանգամայն քահանայս
- 8 խ քահանայ / df դքահանայս դրան
- 8 g ի դրանն / y ի տանն, փխ. դրանն

- 10 Ա յոչ լինելոյն / o ոչ լինելով /
վքgrs ոչ ունելով
- 10 o լիք նախ
- 10 ՏԽ ի մերութանայ
- 10 o այրեցեալ
- 10 Ա այրեցեալ [c այրեալ] էին գրեանն
[l գրեանք] հանուր աշխարհիս յոյն
գիրք
- 12 c տային
- 12 abde պարսիկք
- 12 c ուսանել ումեք յոյն դպրութիւն /
S յոյն ուսանել դպրութիւն ումեք
- 14 c ԾԴ, l ԾԶ, փխ. ԾԵ.
- 15 d լիք հայոց
- 15 gk խոսրովայ հայոց
- 15 l շապիոյ / f շապուհ
- 16 վրո Վրամշապհոյ / y ըրամշապհոյ
- 16 abdef թագաւորեաց
- 18 l յեղկերտի
- 19 l արտաշէրի / l արտաշիսի
- 19 Ա յանյուշն
- 20 y յեղկերտի
- 21 խ զհայցուածն / gky տալ
- 21 fgl զտէրութիւն
- 21 Sefl արձակեաց

զՀրահատ որդի Գաղաւնի, զոր յետ հօրն նորա մահուան հանեալ յԱնյիշելի ամբողջն՝ անդր ևս բան զՍաղաստան էր գումարեալ. զոր ոչ ժամանեաց տեսանել Սոսրով, մի և եթ ի կրկնումն թագաւորեալ ամ:

- 3 Յետ որոյ Յազկերտի ոչ ևս ի նոցունց, այլ զՇապուհ զորդի իւր
5 թագաւորեցուցեալ Հայոց, հնարս դառնութեան խորհելով, իւր թէ
այնպէս հանապազ առ նմա լինելով նախարարքն յանգչիցին խօսիւք,
տուրեաւիւք, խրախճանութեամբ և զրօսանօք որսոց, այլ և եկամուտ
հարազատութեամբ մերձաւորեցին խնամութեամբ. զի մարթ լիցի
զնոսա և ի դէն մաղդեղանց սաղապեցուցանել, որով ամենեւեմ զատչիցին
10 ի Յունաց. ոչ գիտելով անմիտն, թէ «Տէր ցրուէ զխորհուրդս հեթանոսաց».
Թէպէտ առ ժամայն աջողեցաւ: Քանզի մեռեալ Համաղաստայ, և ի սգի
մեծի եղեալ Սահակայ՝ ոչ որ ի միաբանութիւն հաւաքեաց զգունդս
Հայոց: Վասն որոյ զիւրամուտ եղև յաշխարհս Շապուհ, ընդ իւր ածելով
զՀրահատ և զամենայն վտարանդիսն. սակայն ոչ կարաց հաճել զմիտս
15 նախարարացն, ամենեւեմ ատեցեալ զնա, և ոչ արքայօրէն մեծարէին
զնա յորս կամ ի խաղու:

- Էր երբեմն զհետ երամակաց ցուռց յանդգնագոյնս արշաւել ընդ
խորտաբորտս և ընդ վիմուտ տեղիս. յորմէ կասել սկսաւ Շապուհ: Իսկ
Աստուայ Մովսէսայ եպրեալ զնա՝ ասէ. «Գնան, դնան, աստուածորդիդ
20 Պարսից, եթէ այր իցես»: Եւ նա ասէ. «Դու երթի՛ւր, զի ի քարինս
գիւաց է շահատակել»: Դարձեալ յայլում ժամու գիպեցաւ ի շամբս
կիննս որսալ հրով, և Շապուհ ոչ համարձակեալ ի թաւուն բաշարշաւ

1 Տն որ

1 Ա իմ նորա

1 ab մահուան

2 n յամբողջն

2 ի է գումարեալ

2 c զոր և ոչ ևս ժամանեաց

3 ի ժամանեաց խորով տեսանել որ
եթէ ի կրկնումն թագաւորեալ ամ
մի / վ՞ որ եթէ կամ և եթէ, փխ.
և եթ

3 վի ամ մի

4 ցե յետոյ, փխ. յետ որոյ

4 Տ յազկերտ ոչ ևս ի նոցանէ

5 ց թագաւորեցուցանել

6 o չի անպէս

6 ց առ նա

6 Վտորգրս չի լինելով

7 Ան յանգչիցին

7 ց տուրեաւօք

8 Ա խնամաւորութեամբ

9 Ա չի և

9 Ան ի դէն / o և զնոսա ի դէն

9 ց մաղդեղանց / l մաղդեղանց

9 վ սաղապեցուցանել

9 ց ամենեւեմ / ց զատչին

10 ցե ցրուեցէ

11 a թէ, փխ. թէպէտ

11 abdel յաջողեցաւ

11 ի մեռեալ էր

11 b ի սգի եղեալ մեծին սահակայ

12 Ա զգորս, փխ. զգունդս

13 Ան զիւրամուտ յաշխարհս եղև

14 Ան զմիտս [del զմիտսն] հաճել

15 ց զնախարարացն

15 d ամենեւեմ

15 վ՞ցլց ատեալ

15 c չի և ոչ—զնա (s. 16)

15 l արքայօրէն

17 իմ նորա

17 d յանդգնագոյնս

17 Տե արշաւեալ

17 Վտո ընդ խորտաբորտսն / վիլ ընդ
խորտաբորտս / վորգրս ընդ խորա-

18 Տ և ի վիմուտ / վ ի վիմամուտ

18 ց կասել / k կասեալ

20 Տ թէ

20 ի երթիցես

20 h ընդ քարինքս / ց չի ի (քարինս)

21 k շահատակեալ

22 abdef կինն / ցն կիննս

22 p շապուհ

22 d համարձակալ

22 օր ի թաւոյն

- լինել, մինչև շրջապատէր հուրն. և նորա զհայեցուածն յերկուս բա-
ժանեալ՝ այսր անդր բերեալ լինէր երկվարաւն: Միւսանգամ ասէ Աստու.
«Աստուածորդիդ Պարսից, ահա հայր բո և աստուած, ընդէ՞ր զանգիտես»:
Իսկ Շապուհ ասէ. «Թողեալ ի բաց զկատակելդ՝ յանցանել ընդ հուրդ
5 դարձն զբեզ, որ և ևս զկնի քո. քանզի յառաջին՝ ձիս իմ խրտչի»:
Յայնժամ այսպեանց զնա Աստու՝ ասելով. «Միթէ և այդ քարէնք իցեն,
զի ևս յառաջեցից. և արդ՝ եթէ դու զՄովսէսայ կոչես գիւազդիս՝ ևս
զՍասանեանսդ կոչեմ կնամարդիս»:
Եւ մտրակեալ զերկվարն՝ իբրեւ
10 Եւ յետ այնր գիտացեալ, եթէ նմա լուռ ոչ լինի՝ անցեալ ի Մովսէս
զնայր յաշխարհ:

- Այլ երբեմն ի մականական խաղուն երկիցս պատահեաց Շաւաստայ
Արծրունւոյ զգնդակն հանել ի Շապուհ: Եւ նորա ածեալ նմա մականաւն՝
ասէ. «Ծանիր զբեզ»:
Իսկ նորա պատասխանեալ, թէ «Այո, ասէ, ճանաչեմ
15 և զիս արքայորդի ի սերմանէ Սանասարայ, և ունիմ իշխանութիւն ընդ
ևղբարս քո զբարձն արքայի համրուել, որպէս և անուանակոչեցեալս
եմ»: Եւ զայս ասացեալ յոյժ քամահարար, ի ձիարձակարանէն արփայա-
զնաց լինէր:

- Դարձեալ երբեմն ի խնջոյս ուրախութեան Սոսրով Գարգմանացի
20 ի գինու զեղխեալ առաջի Շապուհ՝ զօրէն սեղեխի տոփեցելոյ զհետ
ջնարահար բաշամատն կնոջ կրթէր: Ընդ որ ցատուցեալ Շապուհ՝ հրա-
մայէ ունել զնա և ի դահլճին պահել. այլ նա ի վաղակաւորն հաստատեալ

1 վ լինէր զի մի շրջապատէ հուրն
երկվարաւն

1 վորգրս զի մի, փխ. մինչև

1 իմ շրջապատեալ / օրգրս շրջապա-
տէ / վ շրջապատահէ

1 ի հորոյն

1 cl զհայեցածն / ց զհայեցածս

2 ց երկարաւն

4 Տն չի ի բաց

4 a զկատակելդ

5 c ի յառաջին / ցե իմ ձիս

6 del չի և / def քարինք [t քարինք]

7 ց կոչեցես / Ա զկատակել

8 Ա զսասանեանս / l զսասանսդ

8 b մտրակել / de մտրակեալ

9 Տն հովիտս [ցլ հովիտ]

9 cg ծաղկաց / ցե ընդ հուր

9 ի գերծուցանէր / ց գերծուցանել

10 ի յետ այսր / ի bcedef թէ

10 Տ նա

11 Տ գնայ ի մովսէս աշխարհն / Ա գնաց

11 cl յաշխարհն / fg աշխարհ

12 d ի մանկական / d ի մկանական
վորգրս ի մական

12 վ՞ երկիթս, փխ. երկիցս

12 a պատահեալ

13 c զգունդն / l զգնտակն

13 l հանեալ

13 a ածել

14 c ասէ թէ այո / ցե չի ասէ

15 abcef ևս, փխ. և / ի չի և

15 ցլ արքայի որդի

15 bced սասանայ, f սոյ (ներկելից
պահել), փխ. սանասարայ

16 ց եղբայր

16 l համրուեալ / Ա չի և

16 ի անուանակոչեալս

17 ց չի յոյժ

19 Անվ՞ ուրեմն, փխ. երբեմն

19 c չի ի (խնջոյս)

19 Տ ի խնջոյս / ց ի խնջոյս

19 c և խորով / k խորովայ

19 օրգրս զարգմանացի

20 ց զեղխեալ

20 օրգրս չի զօրէն սեղեխի տոփեցելոյ

20 c սեղեղի / l սեղեղի

20 al տոփեցելոյ

21 վորգրս ջնահար, ցե քաջմայ

21 f տիկնոջ / k կնոջն

21 ցե կրթէ / ի շապուհ

22 ց չի և

22 abfk ի դահլճին / c ի դահլճին
օրգրս ի դահլճին

22 վ ի վաղակաւորն

Թուղթ Սահակայ առ Աստիկոս:

«Սահակ եպիսկոպոս Հայոց. վարդապետ մեր Աստիկոս եպիսկոպոս աշխարհամուտ դրանդ, օրհնութեամբ ողջոյն:

«Յուսացեալ ի ձեր սրբութիւնդ առաքեցաք զուսուցող մերոյ աշխարհիս զՄեսրոպ, և զթոռն իմ զՎարդան, որպէս զի լուեալ քո ի դոցանէ զաղէտս նեղութեան մերոյ, բարեխօսեալ առ մեծի թագաւորիդ՝ օգնեցէս մեզ, որպէս արդարեւ եղբայր սիրելի: Ողջ լեր»:

Գրէ և առ Անատոլիոս զօրավար զայս ինչ.—

Թուղթ Սահակայ առ Անատոլիոս:

10 «Սահակ եպիսկոպոս Հայոց. քաջի զօրավարի Անատոլեայ խնդալ: «Շնորհ ունիմ Աստուծոյ յաղագս գրեզ պատրաստելոյ մեզ յաղաւթիւն. վասն որոյ զգացուցանեմ՝ զի ի հայթայթանս մերոյ նեղութեանս առաքեցի զուսուցող մեր զՄեսրոպ և զթոռն իմ զՎարդան ի դուռն արքունի. և աղաչեմ զքո քաջութիւնդ ձեռնառու լինել հանապարհիդ: Ողջ լեր»:

15 Զայս տեսալ Անատոլեայ, միանդամայն և զուր առաքինութեանն Մեսրոպայ յիշեալ, որ յառաջագոյն հնչեցեալ էր զմանէ՝ ոչ փոքր ինչ արար նոցա ընդունելութիւն, մինչև ի ձեռն փոփոխ ընթացից գրով զգացուցեալ կայսերն՝ առնու հրաման՝ արժանապէս առաքել փութով: 20 Վասն որոյ արգելեալ ի քաղաքին Մելիտինէ զբաղմութիւն աշակերտացն, զորս ընդ ինքեան ածեալ՝ հանդերձ զլիաւորուն նոցա Ղևոնդիւ առ

2 a ատիկոս

2 o պատրիարք, փխ. եպիսկոպոս

3 ց ա՛հնութեամբ

4 Sև առաքեցի

5 կ՛ծմի գմեսրոբ / e գմեսրոբ / Sև մեսրոպ

5 eյցե զվարդան / միւսն. վարդան

5 թօրգր լիք զի

5 թվ՛ լսեալ / S զի ի լսել քո

6 օրգր բարեխօսել

6 eյ լիք առ

6 թ թագաւորին

6 k օգնեցէ

7 a ողջ եր

8 f լիք գրէ—զայս ինչ

8 abcde անատոլիս / ց թօրգր անատոլէոս կամ անատոլէոս / k առատողիոս

8 p այս

9 abcde լիք թուղթ—անատոլիոս

9 ց՛ անատողիոս / օր անատոլէոս / f անատոլիս զօրավար

10 e անատոլայ / ց անատոլէ / l առատոլէ

11 ց թօրգր յատուծոյ

11 ԱS պատրաստել

12 վ ի հայթայթս՝ վ ի հայթայթանս

13 Ա նեղութեան

13 Sabcēf զուսուցանողք

13 abeg մեսրոպ / dլ մեսրոբ / e մեսրոպ / t գմեսրոբ

13 Sև վարդան

14 թ արքայի, փխ. արքունի

15 a ողջ եր

16 a անատոլայ / ց լ անատողայ

17 adլ մեսրոբայ / bet մեսրովայ

17 թվ՛ լիք յիշեալ

17 թվ՛ հնչեալ / Sև լիք ինչ

18 a արար նմա օգնականութիւն, մինչև

19 S զգացուցանել կայսերն: Առնու

20 abcde ի քաղաքին ի միլիտիոնէ [d միլիտինէ, eյ միլիտինէ, l միլիտինէ], ց լ մեղիտինէ

20 S աշակերտաց

21 aթօրգր զոր

21 a ընդ ինքեանս

21 Աև զլիաւորաւ

21 Աոթգ նոցին / rs նոցայն

եպիսկոպոսին Ակակայ թողու: Եւ իւր առեալ զՄեսրոպ և զՎարդան՝ տայ ցեպիսկոպոսն Դերջանու ցԳինդ, և բարեփառութեամբ զնոսա յուզարկէ: Որով մտին ի Բիւզանդիոն, և յանդիման եղեալ մեծի թագաւորին՝ առին զոր յուսայինն և զոր ոչն յուսային: Եւ զարձան հանդերձ 5 թղթով աշխարհեաւ.—

Թուղթ Թվոգոսի առ Սահակ:

«Ինքնակալ Թէոգոս Աւղոստոս և կայսր Հոսովյեցւոց. մեծի Սահակայ եպիսկոպոսի Հայոց խնդալ:

«Հրամայեալ մեր տեսանել զթուղթս՝ վերահասու եղաք գրելոցս առ 10 ի քէն. և մեղադրեցաք յոյժ, զի ամենայն սրտիւ միտեցաք զհետ հեթանոս թագաւորաց, և մեզ և ոչ թղթով բաւականացաք ծանօթանալ: Եւ առաւել յայսմ մեղադիր եմք, զի արհամարհեալ զճարտարօքս, որ ի մերում քաղաքիս՝ յԱսորեաց ոմանց խնդրեցեր զիմաստից զիւտս: Վասն որոյ հաճեալ էաք ընդ մերոց ծառայիցդ արհամարհել զայդպիսի ուսումն. 15 բայց զի յետոյ պատմեաց մեզ Մեսրոպ, եթէ կատարումն արուեստիդ ի շնորհաց վերնոյն եղև՝ զրեցաք զի ամենայն փութով ուսցին. և զքեզ պատուեալ ընկալցին որպէս զարդարեւ վարդապետ իւրեանց, հանդոյն արքեպիսկոպոսին Կեսարու, և զարմանք և ծախք յարքունուստ եղիցին: Եւ հրամայեցաք քաղաք շինել յաշխարհիդ Հայոց՝ 20 յապաւինութիւն ձեզ և մերոց զօրացդ: Եւ վասն քո արարաք ստրատելատ զՎարդան զորդի որդիացելոյ քոյ, և յառաջին վարդապետսն գրեցաք զՄեսրոպ: Ողջ լեր»:

Գրեաց և մեծ եպիսկոպոսն Ատտիկոս զայս ինչ.—

1 abգմեսրովր defl գմեսրոբ / t գմեսրոբ

2 Sև ցգնիթ / Կոր. գնիթ

3 o յուզարկէ զնոսա

3 abe ի բիւզանդիոն, e ի բիւզանդոն

4 Ա առին և զոր յուսային

4 եօրգր լիք և զոր ոչն յուսային

6 e թէոգոսէ

6 k առ սահակայ

7 a թլոգոգ

7 abcde օգոստոս / ց օգոստոս / l աւղոստոս

8 S լիք հայոց

9 օրգր գթուղթ / abc եղեաք

9 Ա գրեկացս / օր գրելոցն

10 Ակ՝ մեղադիր եմք յոյժ

10 վ՛ել միտեցեր

10 f թագաւորաց հեթանոսաց / r հեթանոսաց

11 Sև թագաւորի [l թագաւորին]

11 եօրգր լիք և (ոչ)

12 օրգր այսմ

12 օրգր մեղադրեմք

13 ԱS խնդրելի

13 deօրգր գիւտ

14 ց լ հաճեալ եաք / օրգր հաճեալ եմք

14 Ավտո մերոյ / օրգր մեր

14 թ ծառայից

14 k արհամարհեալ

14 թվ՛ զայսպիսի

15 n ուսումն / օրգր ուսումն / վտ ուսմամբ

15 b մեսրովր / defl մեսրոբ

15 Sև թէ

16 թ արուեստիս / օրգր արուեստիցդ

16 abcde լեւրնոց / f վերնոցն

17 թվ՛ լուիցեն, փխ. ուսցին

17 p լիք և / Sև պատուով

17 ցk զվարդապետ

20 Sև զօրաց [n զօրացդ]

20 Ա արարաք զվարդան ստրատելատ

21 ek լիք զորդի / վ՛ զվարդան զորդիացեալ քո / վ զորդիացելոյ քո

21 c և ի յառաջին

22 abet գմեսրովր / cdf գմեսրոբ

22 a ողջ եր

23 rs լիք գրեաց—զայս ինչ

Թուղթ Առաքելայ առ Սահակ:

«Ատտիկոս ինքնագլուխ եպիսկոպոս Կոստանդնուպոլսի. եղբոր սիրելույ և աթոռակցի՝ Սահակայ եպիսկոպոսի Հայոց, ի Տէր խնդալ:

«Բազում գոհութիւն Աստուծոյ մատուցանեմք յազգաս քո բարեհամբ-
 5 բաւութեանդ ի մէջ աշգլխի բարբարոս ազգի. այլ ազատ ի մեղադրանաց ոչ թողումք, որ ոչ կանխաւ յիշատակեցեր զսիրելութիւն Գրիգորի և Ներսիսի երանելաց բոց հարց: Եւ առաւել ընդ այս զարմանամք, եթէ զիմրդ թողեր զաղբիւրն եկեղեցւոյ, զհայրն մեր սուրբ Յովհաննէս, որ ոչ միայն տիեզերական մայրաքաղաքիս, այլ և սովաւ ամենայն
 10 քրիստոնեայք ընդհանուր աշխարհիս ի նմանէ լուսաւորեցան վարդապետութեամբ. ուստի և Ոսկերիւրան կոչեցին զնա: Եւ ձեր զանց զնովաւ արարեալ՝ կամեցայք ի սահմանական ջրոց զփափագ ծարաւոյն յազգեցուցանել. մինչև ամենակալին տեսեալ զսնոտի աշխատութիւնն՝ բղխեաց ի ձեզ զշնորհս Հոգւոյն, ընդ որ այժմ ուրախ եմք: Իսկ արդ՝
 15 հրամանաւ ինքնակալին Աւգոստոսի տուեալ լիցի քեզ իշխանութիւն վարդապետել զկողմնդ մեր. և ազանդոյք բոլորքրիտոնաց՝ կամ հաւանեցուցանել, կամ հալածել ի քումմէ վիճակէդ: Եւ զառաքեալս ի քէն զՄեսրոպ ձեռնադրեցաք լինել եկեղեցիատիկոս»:

- 1 Ա. ատտիկոսի / ցլ ատտիկայ
- 2 abcl կոստանդինուպոլսի
- 3 լ սիրելիւյ
- 3 խ չիք և
- 4 խոքոզ զաստուծոյ / rs չիք աստուծոյ
- 4 վ բարի համբաւութեանդ
- 5 de չիք ի մէջ—ազգի
- 5 Աց այլ ոչ ազատ ի մեղադրանաց թողումք
- 6 խ և ներսիսի և
- 7 cef ներսեսի / ձ ներսեսի / ո զներսեսի / pqrս զներսիսի
- 7 Ա. հարցն
- 8 Ան թողեալ
- 8 Տն զհայր
- 8 ձ չիք մեր
- 8 Ա. յոհաննէս
- 9 Տն այլ սովաւ և ամենայն քրիստոնեայք և [ցլ չիք և] ընդհանուր աշխարհ ի նմանէ վարդապետեալ ուսանի [ն ուսան]
- 10 Կ² ընդ հանուր / է և ընդհանուր
- 10 Կ²defl աշխարհս
- 11 լ ոսկերիւրան / Sedefցլ ոսկի բերան
- 11 Ա. զնա կոչեցին
- 12 Կ¹f ի սահմանական

- 12 Կ²defl փափագ
- 12 խԿ²abdefl ծարաւոյ / c ծարաւոց
- 13 Ա. ամենագլխին, փխ. ամենակալին
- 13 gks աշխատութիւն
- 14 p չիք ի ձեզ
- 14 bcefl այդ, փխ. արդ
- 15 Աց ինքնակալի
- 15 adef օգոստոսի / b օգոստի / ց օգոստիս / լ աւգոստիս
- 16 abfl զկողմդ / c կողմդ / օրգրս զկողմն / վ զկողմամբն
- 16 Ա. ազանդոյ բոլորքրիտոնաց / օ բոլորքրիտուաց / ոգրս բոլորքրիտաց / վ բոլորքրիտաց
- 16 Տն c հաւանել
- 17 Տլ և կամ
- 18 abdfll զմեսրոպ / Կ²e զմեսրոպ / c չիք զմեսրոպ
- 18 de լինիլ
- 18 abde եկլասիակղիկոս / f եկլէսիակղիկոս / Կ² եկլէսիակղիկոս / c եկլեախաստիկէս / ցե եկլեախաղիոս Կ¹ եկլէսիակղիկոս / լ եկլեախիակղիկոս / ո եկլէսիակղիկոս / օ եկլէսիաստիկոս / ք եկլեախիակղիկոս / լ եկլէսիաստիկոս

ԾԸ

Վասն զառեւմեայս մեր վարդապետեալ, եւ խաղաղամայոյ բոլորումն, եւ քաղաւորեայն Արաբի:

Եկեալ Մեսրոպայ և Վարդանայ ստրատելատի՝ գտին զգորավարն
 5 Անատոլ հուպ ի մերս եկեալ սահման. որոյ ընկալեալ զհրամանն արքունի՝ առաւել յոխորտաբար և քաջափոյթ ձեռնարկութեամբ զգործն ի կատարումն աւարտեաց: Քանզի իշխանք և գործակալք և գլխաւորք և որք միանգամ յայտնիք էին ի կողմանն, ի մի վայր եկեալ հասանէին հանդերձ ամենայն քահանայական ազգաւն ինքնակամ, իբրեւ յաստուած-
 10 առաք ձայնէ հրաւիրեալք. զորս անյապաղաբար սկսեալ ուսուցանել՝ երազապէս վարդապետեցին զկողմն արեւմտեայ, որպէս զարեւելեայն:
 Յայնժամ գային հասանէին ի բազում նախարարաց կոչնականք զմեծէն Սահակայ, զի ի մէջ նոցա անցեալ՝ ի միաբանութիւն հաւա-
 15 առանց նախարարացն Հայոց ոչ մարթի ունել զաշխարհս՝ հաշտութիւն խօսի ի ձեռն Սմբատայ ասպետի: Վասն որոյ թողու զՄեսրոպ ի վերայ վարդապետութեան կողմանն արեւմտից, և առ նմա զթողունսն իւր զՀմայեակ և զՀամազասպան, զեղբարսն Վարդանայ ստրատելատի:
 20 Հրամայէ քննել զժանդագործ բոլորքրիտոնսն, և եթէ ոչ հեղութեամբ և ոչ սաստիւ զայցեն յուղղութիւն՝ չարչարանօք հալածել. զի որպէս թշնամիք ի թշնամեաց վրէժ առնուցուն, և խայտառակեցի իրաւացի մահուամբ անիրաւ մահ հոգւոց: Եւ ինքն եկեալ անցանէ յԱյրարատեան գաւառն. կուտեալ զամենայն նախարարազունսն՝ առաքէ զՍմբատ ասպետ և զՎարդան ստրատելատ զթողն իւր ի դուռն արքային Պարսից:

- 1 c ԾԷ, փխ. ԾԸ.
- 2 խ զարեւմտեայն
- 2 խ բոլորումն / f բոլորելն
- 3 խՎտ թաղաւորելոյ
- 3 Կ²abde արտաշէսի / c արտաշէսի / fւ արտաշիսի
- 4 խ և եկեալ
- 4 abetw մեսրոպայ / fl մեսրոպայ / c մեսրոպ
- 4 g զգորավարն
- 5 c անատաւ / df անատոլ / ցլ անատոլ / tw անատոլի
- 5 Ա. եկեալ, փխ. ընկալեալ
- 5 ef և զհրաման / a հրամանն
- 6 b յարքունի
- 7 ԱՏ չիք և գործակալք
- 9 Տն իբր
- 10 Տցե հրաւիրեալ / Տն զոր
- 11 ցե զկողմանս / լ զկողմանս
- 11 Տ. արեւմտեայն / լ աքեմտեա
- 11 cg զարեւելեան
- 12 ԱՏ նախարարացն

- 14 Ան զամենեւեան [bdef զամենայնս, g զամենեւեանս, kl զամենայնսն] հաւաքիցէ
- 15 Աց ոչ առանց նախարարացն հայոց մարթի [ցլ մարթէ]
- 15 Տն զաշխարհս
- 16 ԱՏ խօսեցեալ / Ա. ընդ ձեռն
- 16 ցե սպարապետի, փխ. սմբատայ ասպետի
- 16 Ա. թողեալ
- 16 abe զմեսրոպ / cdf զմեսրոպ / tw չիք զմեսրոպ
- 17 խք արեւմտեայ
- 17 Ան զիւր թողունսն
- 18 Ան զեղբարս
- 19 fl զժանդագործ
- 19 d բոլորքրիտոնսն
- 20 Տն զի թշնամեաց ի թշնամեաց
- 22 b յանցանէ
- 22 լ յարայրատեան / օ արարատեան
- 23 օգրս կուտել... նախարարազունս
- 23 g զսպարապետ, փխ. զսմբատ ասպետ

Եւ նորա հաստատեալ զհաշտութիւնն՝ մուրհակ մոռացման յան-
ցանաց կնքէ, ըստ խնդրոյ նոցա թագաւոր կացուցանելով զԱրտաշէս
որդի Վառաշապատ. և փոխեալ զանունն, Արտաշէս կոչելով՝ զաշխարհս
Հայոց ի նա հաւատայ առանց պարսիկ վերակացուի. որ տիրեաց
5 ամս վեց:

ԾԹ

Յիմուած Կարենոյ քաղաքին, որ կոչի ԹՎողուպոլիս:

Անատոլեայ զօրավարի ընկալեալ զհրամանն արքունի, և եկեալ
յաշխարհս մեր և շրջեալ ընդ բազում կողմանս մեր՝ հաճի ի գաւառին
10 Կարենոյ շինել զքաղաքն արգաւանդահող, շատաշուր և բերրի. իրր
միջոց վարկուցեալ զվայրսն, ոչ կարի ի բացեալ ի տեղեացն, ուր
Եփրատայ մասինն ինչ բղխեն աղբիւրք և հանդարտ գնացիւք յառա-
ջացեալ ծովանան մօրաբար երևութիւք. յորում անրաւութիւնք ձկանց
և զանազան հաւուց ճարակաւորաց, յորոց ի ձուռոցն միայն կերակրեալ
15 լինէին ընակիչքն: Եւ զեղերը մօրին շամբք և բազմութիւն եղեգանց.
և զաշտքն ունին զթանձրութիւն խոտոց և զքաջարեութիւն սերմանա-
ւոր պտղոց: Եւ լերինքն լի են երէզովք կճղակարաշխիւք և որոճայնովք.
նա և զանաանոց պաճարս բազմացուցանեն, մեծահասակս, քաջամարմինս
և յոյրս ցուցանեն, համակեալս ի գիրութիւն:

1 Ացկ զհաշտութիւն

1 Ա և մուրհակ / խփ՝ յանցմանն

2 de ընդ խնդրոյ

2 խփ՝ թագաւորեցուցանելով

2 և զարտաշէս

3 որդիս զորդի / և վրամշափոյ

3 խ փոխեաց / օրքս զաշխարհս

4 ԱՏ հաւատաց [ա հաւատաւ]

4 գրս տիրեցան

6 c ԾԹ, փխ. ԾԹ.

7 և շինուածք

7 Ան քաղաքի / Տ կոչեցան

7 a թէդոսի պօլիս / bcdexw թէդոսի

պօլիս / ցկ թէդոսի պաւլիք / և

-թէդոսուպոլիք / n թէդոսի պօլիս

8 f անատոլեայ / ց անատոլայ / օրքս

անատոլէ / և անատոլեա

8 Տ լիս և

10 Տն կարենոյ երբև [ն երբ] ի միջոցի

շինել

10 h երբ ի միջոց / օրքս լիս երբ

միջոց

11 ցկ լիս (տեղեացն)

11 ցրս ի տեղացն

11 օրքս որ, փխ. ուր

12 abcg և Եփրատայ / քքս Եփրատ

12 օրքս բղխէին

12 j բղխեն ջուրք աղբիւրք

12 Տ բղխեն աղբիւրք ականց [որքս

լիս ականց] և / խփ՝ բղխեն ակունք, և

12 Ա յառաջանան ծովացեալ

13 վնո մուրաբար / վօրքս մուրաբար

13 Խabcw անրաւութիւն

14 Կetw գաղան, փխ. գանաղան

14 Տցկ ի ձուռոց

15 ցկ լինին / etw զեղերք

15 d բազմութիւնք / և c եղեգան

16 խփ՝ զբազմութիւն, փխ. զթանձրու-

թիւն / և ունին զբազմութիւն թան-

ձրութիւն

16 Խa խոտոյ / և սերմաւոր

17 abcd էրէօք / f երէօք eg երէօք /

c երեսաւք / և երէաւք

17 վ կճղակարաշխօք

17 c որոճայնով / f որոճայնովք / ո

որոճայնօք / վգրս որոճանօք

18 Տն զանասուն

18 ցկ մեծահասակ

18 c լիս մեծահասակ—ցուցանեն (s. 19)

18 ցկ քաջամարմին

19 խփ յովրս / օրքս յորս, փխ. յոյրս

19 խփ ցուցանել

19 Տլ ի գիրութեան / վ մեծահասակ

գիրութեան

Եւ առ ստորոտով մի գեղեցկանիստ լերինն գտեալ բազում
աղբիւրս ականակիտս և մանունս բղխեալ՝ անդ և տեղադրեաց զքաղաքն.
զորով շրջափակեալ խոր փոսիւ՝ անդնդալիւր հաստատեաց զհիմունս
պատուարին. և ի վերայ բարձրաբերձ աշտարակս անաղինս շինեաց,
5 յորոց պառաջինն թէդոս անուանեաց ի պատիւ թէդոսի: Եւ ի նմանի,
և անդր շինեաց աշտարակս ժայռաւորս իբրև զնաւացուկս, և առանցս
զողաւոր խորշիւք, որք ընդդէմ հային լերինն: Սապէս և ընդդէմ դաշ-
տին հիւսիսոյ. իսկ ընդդէմ արեւելից և արեւմտից կանգնեաց աշտարակս
բոլորաձևս: Եւ ի մէջ քաղաքին ի բարձրաւանդակ վայրի միջնաւորոցս
10 բազմապատիկս շինեաց, և Աւգոստինոն անուանեաց ի պատիւ Աւգոս-
տոսի: Եւ այլ ջուրս ընդ յովով տեղիս ածեալ մտոյց անյայտ գնացիւք:
Եւ ելից զինու և պահապան զնդիւք զքաղաքն, և անուանեաց թէդոու-
պօլիս, զի յիշատակաւ քաղաքին անմահ լիցի անունն: Եւ ի վերայ
շերմն բղխեալ աղբերացն՝ յարկս ի վիմատաշ բարանց շինեաց:

Կ

Կրկին աւետարանի լինել Մեսրոպայ, և երբ բարգմանչացն ի Քիւզանդիոն:

Մեսրոպայ կացեալ յանապատ և ի հովանաւոր տեղիսն, որ Շաղ-
գոմքն անուանին՝ բովանդակեաց զվարդապետութիւնս առաջին առեւոյց

1 abcf լերին / de լիս լերինն

1 d լիս գտեալ—և (s. 2). / e լիս

գտեալ—ականակիտս (s. 2). / tw

լիս լերինն—և (s. 2).

2 Տց աղբիւրս / f լիս աղբիւրս

2 de անդր h անդէն

2 խփտո ետեղադրեաց / abctw տեղա-

դրեաց / c տեղադրեաց / Կ տեղեա-

դրեաց / միւսն. տեղադրեաց

3 Ավ խորափոսիւ

3 k հաստատութեանց, փխ. հաստա-

տեաց

4 Խ ահաղինս շինեաց [k շինութեանց]

աշտարակս

5 ky զորոյ / ց զորոյ de յոր

5 bdef զառաջին

5 p լիս և

6 ցլ լիս (անդր)

6 ց ժառանգորս, օրքս ժառանգաւորս,

փխ. ժայռաւորս

6 օրքս առանց

7 kx որ / Ա ընդդէմ լերինն հային

7 r լիս հային—և ընդդէմ

8 Ա և, փխ. իսկ

9 c ի բարաւանդակ օրքս ի բար-

ձրաւանդակի վայր

9 Ա ի վայրի մի

10 abdef օգոստինոն / ց օգոստինն / և

աւգոստինն / n օգոստինն / օգրս

օգոստոսի / p օգոստին

10 alp օգոստի / def օգոստոսի / ց

օգոստի / և աւգոստի / k աւգոստի

11 p ջուր

11 խփ՝ ածեալ ընդ յովով տեղիս p

լիս ածեալ

11 de լիս մտոյց

12 e ելից գնա զքաղաքն

12 Ա գնդաւ / ցկ գնդօք / և գնդաւք

12 abef թէդոսի * պօլիս / ct թէդոսի

պաւլիս / և թէդոսու պօլիս

13 c լիս անմահ լիցի

14 Ացլ ջերմ

14 b աղբիւրացն / tw աղբիւրացն

14 dorgstw լիս ի (վիմատաշ)

14 de շինեալ

15 c ԾԹ, փխ. Կ.

16 abe մեսրոփայ / ցլ մեսրոփայ

16 c ի բիւզանդոն

17 abe մեսրովայ / df մեսրոփայ

17 Խ կեցեալ / f կալեալ, փխ. կացեալ

17 bdeftw ի յանապատ

17 ac լիս ի (հովանաւոր)

17 Ա. խփ՝ շաղգոմքն / s շաղգոմք

18 ցլ վարդապետութիւնս

18 c լիս առաջին

18 d առեւելոյց / խփ՝ առեւոյցն

խմբիցն: Քանզի ոչ որպէս զարուեստ ուսուցանէր, այլ իբրեւ զհոգի առաքելաբար աշակերտացն տայր: Յետ որոյ թողեալ վերակացուս յիւրոց աշակերտացն ի նմին տեղուջ, զԼեոնդ և զԵնովք ի Սպեր, իսկ ի Դերջան զնոցին եպիսկոպոսն զԳինդ, և յԵկեղեաց զԴանան՝ ինքն

5 եկեալ յԱյրարատ՝ անցանէ յառաջնոյ բնակութեան դաւառն Գողթն: Քանզի մնացեալ արմատ դառնութեան հեթանոսական աղանդոյն ի ժամանակի անիշխանութեանն ի վեր երևեալ՝ ի բազումս տարածեցաւ. զորս բնաբարձ արարեալ երանելոյն հանդերձ օգնականութեամբ հօրաբարոյին Գտայ որդւոյ Շաբիթայ, իշխանի գաւառին, տեղեկանայր 10 ևս, եթէ չարեացն վարդապետք նախագոյնք ի Բաղասականն են կողմանս: Ուր երթեալ զբազումս յուղղութիւն ամէն, և զսակաւն անդարձս յիշխանութիւն Հոնաց հալածականս առնէ: Հաւատալով զվարդապետութիւն կողմանցն այնոցիկ եպիսկոպոսին, որում Մուշեղն կոչէին՝ ինքն դառնայ զԳարգմանայ ձորովն. զի և ի նմա լուաւ լինել ի նոցին ընկերաց 15 աղանդոյն. զորս գտեալ՝ ամէն և զնոսա ի գիտութիւն ճշմարտութեան, հանդերձ վերստին ուղղութեամբ իշխանին Գարգմանաց, որում անուն էր Խուրս: Հրաւիրի անտի ի բղեշխէն Գուգարացուց Աշուշայէ՝ յաղազս

- 1 Ա խմբացն / ԽՎ՝ խմբաց
- 1 ԱՏ արդուեստ / ա լիք ուսուցանէր
- 2 օրգրս առաւելաբար, փխ. առաքելաբար
- 2 ՏԽ աշակերտելոցն
- 2 ձ զվերակացուս
- 3 Խ լիք յիւրոց
- 3 Խ յաշակերտացն / Տ աշակերտելոցն
- 3 abcef զնոց
- 3 cf յսպեր, փխ. ի սպեր
- 4 Տ զգնիթ / Խ գնիթ / Կոր. գինթ
- 4 օրգրս յեկեղեց / Կ² bcedfwt յեկեղեց
- 4 Կ² de զգաղան, օ զգանդան, ք զգանդոն, գրս զգանդան, փխ. զգանան
- 5 լ յարայրար / քրս գողթան
- 6 ԱԽ աղանդ, փխ. արմատ
- 6 քրս հեթանոսականն
- 6 ԱԽ աղանդոյ [c աղանդ]
- 7 fd անիշխանութեան
- 7 Խ լիք ի (բազումս)
- 9 abdeftw գիտայ / c գիտայ / Կոր. հայրաբարոյն գտայ, որդւոյ շաբաթայ
- 9 ք որդի / ցե իշխան
- 9 ք տեղականայր
- 10 ԱՏ չարեաց
- 10 ԱՎտո վարդապետացն
- 10 c նախագոյնք / ց յախնագոյնք / Վ՝ նախնագոյն
- 10 cl ի բաղասական / ցօրգրս ի բաղականն [օ բաղականն], փխ. ի բաղասականն են
- 10 Ա կողման / օրգրս կողման

- 11 Խ որոյ, Տ որ, փխ. ուր
- 11 ցե զբազում
- 11 Խ ամէն [ց յամէն] յուղղութիւն
- 11 abcefwt զսակաւն / d սակաւս / օրգրս զսակաւ / միւսն. զսակաւս
- 11 b անդարձան / ցօրգրս անդարձան
- 11 f իշխանութիւն
- 12 Ա հոնոց, ց լ հոնոցն, փխ. հոնաց
- 12 Աց չալածական
- 12 be հաւատով / cf հաւատա
- 13 Ա նոցին, փխ. այնոցիկ
- 13 Տց եպիսկոպոսի
- 13 c որում անունն մուշէն
- 13 Ա մուշէ / ՏԽ մուշէն [ք մուշեն, ց մուշէն մուշեղնել] / Կոր. որում մուշեղ կոչէին: Ուղղ. մուշեղն
- 14 օրգրս զգարգմանայ / ab զգարգմանա ձորովն / f զգարգմանաձորովն
- 14 deo լինիլ / ք ընկերաւ
- 14 Տ նոցին [օ նոյն], փխ. նորին
- 14 Խ ի [ցե լիք ի] նոցին ընկերաց [k յընկերաց] աղանդոյն / միւսն. յընկերաց նորին աղանդոյն
- 15 Ա լիք և (զնոսա) / c լիք զնոսա
- 16 Ա գարգմանաց / օրս գարգմանայ / քգ գարգմանայ / միւսն. գարգմանայ / Կոր. իշխանն գարգմանից
- 17 abe խորս / efw խորսհրաւիր, փխ. խուրս
- 17 ՏԽ անդէն [լ անդի]
- 17 Խ գարգարացուց, փխ. գուգարացուց / Վ՝ գարգարացուց կամ գուրգարացուց

նորին գործոյ գալ յիւր իշխանութիւնն ի գաւառն Տաշրաց. ուր երթեալ՝ լաւագոյնս վարդապետեաց և հաստատագոյնս քան զամենայն աշակերտեալսն. առ որով ժամանակաւ Արձիլ ոմն էր կացեալ թագաւոր Վրաց:

5 Ապա եկեալ և առեալ Մեսրոպայ և մեծին Սահակայ զնոյն աշակերտս, զՅովսէփ և զմիւս ընկեր նմին ի Կողր գեղջէ, որում անուն Եղնիկ կոչէր՝ առաքեն ի Միջագետս ի քաղաքն Եդեսիայ. զի որ միանգամ գտցին անդ զիրք ասացեալ նոցին սրբոց հարցն առաջնոց՝ թարգմանեալ ի մեր լեզուս բերցեն փութով, զի յետ այնր ի Բիւզանդիոն առաքեսցին ի նոյն գործ: Որոց ընկալեալ զհրապուրական թուղթս 10 սուտակասպասաց ոմանց, իբր թէ պատրաստին մեծն Սահակ և Մեսրոպ զայլս առաքել ի Բիւզանդիոն. վասն որոյ առանց հրամանի վարդապետացն իւրեանց՝ նոյն ընդ նոյն չուեալ գնացին ի Բիւզանդիոն, նախանձաւոր բարեաց եղեալ ուսմանց. և քաջ վարժեալ հելլէն զպրութեամբ՝ ձեռնարկեցին ի թարգմանել և ի գրել: Եւ ընդ նոսա նախանձեալ ընկերաց իւրեանց աշակերտակցաց, որոց անուանքն Դեոնդ և Կորիւն կարգային՝ յիւրեանց կամաց ելին առ նոսա ի Բիւզանդիոն: Ապա ելանն անդր Յովնան և Արձան, զորս կանխագոյն առաքեալ էր 15 մեծին Սահակայ և Մեսրոպայ. որոց յուլաբար ուղևորեալ և ծուլաբար զեզերեալք՝ պատաղեցան ի կեսարիայ: Որոց ընդունելութիւն ամենեցուն մեծապէս արար Մաքսիմիանոս եպիսկոպոս Բիւզանդացուց:

- 1 Աց իշխանութիւն / k իշխանութիւն
- 1 ՏԽ տաշրայ
- 2 ց լաւագոյն ց լիք և
- 2 ց լ հաստատագոյն Վ՝ հաստատանագոյն
- 3 օ աշակերտեալսն եղեն առ
- 3 ԽՎ՝ լիք ժամանակաւ
- 3 abcef արդիլ / d ար... / Վ՝ ց լ արշիղ / Կ՝ արշիլ / Կոր. արձիղ
- 3 Վ՝ ց լ լիք էր
- 4 ԱԽԿՎ՝ վրաց ի ժամանակին [tw մասնիկ] յայնմիկ
- 5 abdeftw մեսրոպայ / f մեսրոբայ
- 5 Ա աշակերտ
- 6 a զմովսէս, փխ. զյովսէփ
- 6 Ա միւս / Տ մեւս
- 6 ԽՎ՝ որում եղնիկ անուն կոչի / Եղնիկ
- 7 Sabde կոչիւր
- 7 ab եղեսեայ / c եղեսիեա
- 7 Խօրգրս զոր
- 8 Sabcefwt գտցի
- 8 լ նոցա / Աց լիք նոցին
- 8 Կ² abcd սուրբ
- 9 abetw լեզու
- 10 Տ առաքեսցեն / օրգրս թուղթ

- 12 abe մեսրովր / df լ մեսրոբ
- 12 Ա զայլ ոք, փխ. զայլս
- 12 c ի Բիւզանդոն (միշս)
- 12 a լիք վասն որոյ-ի Բիւզանդիոն (s. 14)
- 13 օ վարդապետին
- 13 օ լիք ի Բիւզանդիոն
- 14 acdeg հելլեն / լ հեղդեն
- 15 ԽՎ՝ գրչութեան, փխ. զպրութեամբ
- 15 Խ լիք ի (թարգմանել)
- 15 օրս ի թարգմանութիւն գրել և
- 15 a նոցա / ցե նոսին
- 16 Աց լիք ընկերաց / Խ անուանք
- 17 h կիւրիւն
- 17 քրս եղեն, փխ. ելին
- 17 ԱԽ լիք առ / bcedefwt լիք նոսա
- 17 a լիք ի Բիւզանդիոն
- 18 ց լ ելանէ / Աց յոհան
- 19 be մեսրոպայ / df լ մեսրոբայ
- 19 լ յուլաբար / tw յուղևորեալ
- 19 Վ՝ abcefwt ծուլապէս / լ ծուլաբար
- 20 ց լ զեզերեալ
- 20 Խ պատաղեցան / Վ պատահեցան
- 20 ԱԽ մեծապէս ամենեցուն
- 21 օրգրս լիք մաքսիմիանոս
- 21 Տ եպիսկոպոսն

զակամբ ուռնացեալ, և զբոլոր արեգակն յարփայինն երկնէ. հիկէն արփուոյն հեղեալ զծագումն յերկաքանչիւր գօտիսն, և զանցնիւր գօտիսն ի ձեռն արեգակն ընծուի՝ ըստ դասի, ըստ բերման, ըստ ժամանակի: Օրինակ իմն, այսպէս և մեք յաւետախաղաց շնորհիւ ցոլացեալ յիմանալի:

5 ճառագայթից հոգեւոր հարցն, ըստ հարաւային մասանցն պարայածեալք՝ յնդեհացեալն հասանէաք քաղաք. թեթեակի ընդ խորս դիւանին նաւեալ՝ անցաք ի սուրբ տեղիսն երկրպագել, և մնալ վայրկեան ի Պաղեստինացեաց հրահանգս:

10 Եւ այնպիսեալ սաղապանմիւ մտաք յնդիպտոս, յաշխարհն համբաւատենչ, յանչափից հրաժարեալ ի ցրտոյ և ի տօթոյ, ի հեղեղաց և յերաշտից, ի գեղեցկումն մասին երկրի զգիրն ունելով, ամենազան պտղովք առլցեալ, և անձեռագործ պարսպեալ նեղոսիւ. որ ոչ պահպանութիւն միայն, այլ և կերակուր նմա բաւական մատուցանել բնաւորեաց յինքնէ, և առողմամբ տէր գոլ պատահեաց և չորութեան և խոնաւոյ՝

15 առ երկրին գործաւորութիւն. և զանեղսն ի նմա դիւրածել գետոյն բերիւք՝ հանգիտակ կղզւոյ առատագիւտս առնէ, շուրջ պարունակելով և ընդ ամենայն հոսելով, արոհմամբ երկտասանից վտակաց: Յորում բարեյարմար մեծն Աղեքսանդրիայ է շինեալ քաղաք բարեժամանակ

- 1 *et* արեգակնն / Ալտոս արեգակնն / վ՝ արեգակնն ընծուիլ յարփայինն, փխ. արեգակն յարփայինն
- 1 *g* յարփային / և արփային
- 1 *gk* իկէն, փխ. հիկէն
- 2 *c* արփոյն / *gl* արփույ / և արփոյ
- 2 *dopqrs* յիւրաքանչիւր
- 2 ԱՏ զանցնիւր [Կ՝ զանձն իւր] գօտիքն ի ձեռն
- 3 ՏԽ արեգակնն
- 3 Ա ընծային, փխ. ընծուիլ / է ընծային / և ընծուիլ / *gk* ընծուիլ / ՏԽ՝ ընծուին
- 3 *h²abef* ամանակի / և աւրինակի, վ՝ *gk* օրինակի, փխ. ժամանակի
- 4 *c* յաւետ խաղաց / *Sabdefk* յաւետախաղաց
- 4 *w¹* ցոլացեալ / Ա յոլովացեալ, փխ. ցոլացեալ
- 5 *hw²* հոգեւորաց, փխ. հոգեւոր հարցն
- 5 Աք մասանց
- 5 *or* պարածածկեալ, *y* պարագածեալ, փխ. պարայածեալք
- 6 *hw* յնդեհացեալ
- 7 *l* երկրպագեալ
- 7 *de* մտեալ, փխ. մնալ
- 9 *abdl* այսպիսեալ / *gl* այնպիսեալ / Վտո այնպիսով / *opqrs* այնպիսի
- 9 *opqrs* այնպիսի ճաղապանմիւ / վ՝ ճաղապանմիւ / վ՝ ճաղապանմիւ
- 9 Ա սաղապանմ արարաք, մտաք յն-

- դիպտոս
- 10 *c* հրաժարեալն
- 10 *atw* հրաժարեալ ցրտոյ և տօթոյ և չիք ի (տօթոյ)
- 11 *g* ի, փխ. և (յերաշտից)
- 11 Ա *gl* ի գեղեցկում / *p* յերկրի
- 12 *h²del* պարսպին
- 13 *p* չիք բաւական
- 13 Ալտոս բնաւորեաց, և յինքնէ առողմամբ [*abcedetw* առողմամբ] / *hwopqr* առողմամբ
- 14 *opqs* գոլով / *r* գալով
- 14 Տա պատահել / *bcdetw* պատահեալ
- 14 ՏԽ չիք և (չորութեան)
- 14 *g* խոնաւոց / վ՝ *kl* խոնաւուց
- 15 *h²defstw* զանեղս / *c* զանկեալս, փխ. զանեղսն
- 15 *hwetw* ուղղելի դիւրածեալ
- 15 ՏԽ՝ ի գետոյն
- 16 Ա *tw* բիւրիւք, փխ. բերիւք
- 16 *ac* հանգիտակ կղզոյն / *bdetw* հանգիտակ կղզւոյ [*tw* կղզոյն] / վ՝ *gl* հանգիտակ կղզւոյ / *h²bef* հանգիտակ կղզւոյն
- 17 *hw* չիք և ընդ ամենայն հոսելով
- 17 *c* տրոխմամբ
- 17 Ա վտակացն
- 17 Աէ չիք յորում
- 18 *a* բարեհամբաւ, փխ. բարեյարմար
- 18 *detw* ի մեծն / *f* ի մեծէն աղեքսանդրէ
- 18 *Sck* բարեժամանակ

ի մէջ ծովուն, և ձեռագործ լիճ կառուցեալ. յորոց օդոցն քաղցրախառնութիւն փչեցեալ, որ ի լճէն բերանք արծակին ի ծովն, և որք ի ծովէքն մօտի ելոյ որ ելանն ստէպ ստէպ սղոխք օդոյ, անօսուոնք այն որ ի ծովէն, և թանձուոնք որ ի լճէն. որոց խառնուածն առողջագոյն զհաստատութիւն կենաց գործէ:

Սորա առաջի այժմ ոչ անցեալ նստի Պղոտենիոս հինգակատար գազաթամբն, զանսպառ աշխարհ պատելով, այլ Մարկոս աւետարանական քարոզութեամբն. և ոչ վիշապազին դիւցազնակաց գերեզմանք, այլ սրբոցն վայելչանան վկայարանք: Եւ ոչ ի քսան և հինգն Տուբի՝ տօնի աղճատանք, զընեռնաբարձս պսակելով գրաստս, և պաշտօն տանել լորտուաց, և աթերաց առնել բաշխումն, այլ ի մետասան նորին Տուբի՝ յայտնութեանն Տեառն կատարի տօն. զյաղթող նահատակս գովել, և օտարաց առնել ընդունելութիւն և յաղքատս տուրս: Եւ ոչ զոհել չար դիւին Սարապեայ, այլ զԲերիտոսի արիւնն մատուցանել պատարագ. և

- 1 Վ ձեռագործ / վ՝ ձեռնագործ
- 1 *hwetw* լճի / վ՝ *opqrs* լճի
- 1 *a* քաղցրախառն / *f* քաղցրախառնութիւնք / *hw* բարեխառնութիւն, փխ. քաղցրախառնութիւն
- 2 *a* չիք ի (լճէն)
- 2 *c* որ (ի ծովէքն)
- 3 *f* ի ծովէ, *hw* ի ծովէն, փխ. ի ծովէքն
- 3 Ա մօտեցելոցն / վ՝ *hwopqrs* մօտելոյ / *gn* մօտի ելոյ / և մաւտի ելոյ / վ՝ ի ծովէն մօտի ելոյ / վ՝ ի ծովէքն մօտի ելոյ / *w¹* վ՝ այլ օր. մտելոց: Հմմտ. Փիլոն Տեսակաւն (Բառգ. Հայկ. լեզ. մօտ քառի ձակ ևւ. *Xalam. Ap.M. Ap.M. II. l.r. 130*). Հիսկ զառ ի յաւոն քաղցրախառնութիւն որ ի լճէն բերանքն արծակին ի ծովն, և որք ի ծովէքն մաւտի ելոյ որ ելանն ստէպ ստէպ սղոխք առողջ, անաւորուոնք այն որ ի ծովէն, և թանձուոնք որ ի լճէն. որոց խառնուածն առողջագոյն հաստատութիւն կենաց գործէ:
- 3 վ՝ սղոխք / վ՝ *opqrs* ուխք, փխ. սղոխք
- 3 *hwopqrs* օդոց
- 3 *abcf* անասունք / *w* անասունք / անաւորուոնք
- 4 *hw* չիք և թանձուոնք որ ի լճէն
- 4 վ՝ *hw¹* թանձուոնք
- 4 Ա թանձուոնք այն որ
- 4 *o* որք, փխ. որ (ի լճէն)
- 4 *c* ողջագոյն
- 6 ՏԽ՝ առաջին
- 6 *k* այնմ, փխ. այժմ
- 6 *hw* չիք անցեալ
- 6 *abef* պղոտենէոս / *cdtw* պղոտենէոս /

- y* պղոտենիոս *noqrs* պղոտենիոս
- p* պղոտենիոս / վ՝ պղոտենիոս
- 6 *Sabdefk* հնգակատար: Հմմտ. Կալիսար. (*Xalam. Ap.M. Ap.M. II. l.r. 129*). Հեք ի վերոյ պղոտիադայ կղզւոյ, որոյ առաջոյ անցեալ նստի յաւիտեան պղոտենիոս ինքն թագաւորելով՝ հինգակատար գազաթամբ զանսպառ աշխարհաւ պատեալս:
- 7 *opqrs* գազաթամբ
- 7 *c* չիք մարկոս
- 8 *opqrs* քարոզութեամբ
- 8 վ՝ վիշապազին դիւցազնականաց ևւ վիշապին դիւց
- 8 Ա դիւց / *hw¹* վ՝ դիւցազնածս / վ՝ դիւցազնաց / *o* դիւցնականաց
- 8 *hw²* գերեզման
- 9 *hw²deo* վայելչական
- 9 *a* գերեզմանք վկայարանք, *opqrs*՝ գերեզմանք, փխ. վկայարանք
- 9 *a* ի քսան և հինգն *de* ի քսան և ի հինգն
- 9 *hw²* տուբիդ, փխ. տուբի
- 11 Ա պաշտօն տայ առնել [*ab* յառնել, *w¹* տանել] լորտուաց
- 11 վ՝ լորտուց կամ լորտուաց
- 11 Տ ի մետասաներորդի [*ops* ի մետասաներորդին]
- 11 *opqrs* չիք նորին
- 11 *hw²n* տուբիդ, փխ. տուբի
- 12 *Sfgk* յայտնութեան
- 12 Վտ նահատակն
- 13 *p* ընդունելութիւնն
- 13 *hw* տուրս յաղքատս
- 14 *c* սերապեայ / վ՝ *opqrs* սարապետ
- 14 Տ զարիւնն / *gk* արիւն / և արեւնն

ոչ խնդրել հրամանն պատասխանելու ի սանդարամետեն Պրոդէիադայ, այլ ուսանել զգորութիւնս պէսպէս իմաստից ի նորն Պրոդէիադայ, յիմն ասեմ վարդապետէ, որում ոչ անարժան գտայ աշակերտ, և ոչ անկատար վարժմամբ ի յանգ ելեալ արուեստից ինքնացայ:

- 5 Նաեւ յեկազայ կամելով յիտալիա բռնութեամբ անկար հողմոց, և ողջունեալ ի հանդիստ արքայն Պետրոսի և Պապոսի, և ոչ բազում ի հոգեմայեցոցն կացեալ քաղաքի, անցանելով ընդ եկազայ յԱտտիկէ, սակաւ ինչ մնացար յԱթէնս: Եւ ի կատարել ձմերայնոյն՝ դէմ եղեալ ի Բիւզանդիոն ելանել, փափաղելով մերոց հայրենեացն:

ԿԳ.

Յաղագս չարձաբաճութեանն Հայոց ի խորհուրդ կորսեալն անձանց:

- Բայց թագաւորն Հայոց Արտաշէր անհուն սկսաւ ողորդանել յանառակ ցանկութիւնս, մինչև տաղտկանալ ի նմանէ ամենայն նախարարացն: Որոց եկեալ առ մեծն Սահակ՝ զբողոք բարձին, հրաւիրելով և զնա
15 յօգնականութիւն ինքեանց, չարախօսել առ արքային Պարսից, և ի բաց ընկենու զթագաւորն իւրեանց, և պարսիկ անել ունող աշխարհիս: Այլ նա ասէ. «Ոչ առ սուտս ունիմ զձեզ. իմ իսկ լուեալ է զայդպիսի աղէտս

- 1 ՏԽ ի սանդարամետեն
1 ԿԳ՝ abetv ապրողիտեայ / Ե ապրողիտեայ / Ե ապրողիտեայ / Ե ապրողիտեայ / Ե ապրողիտեայ
2 Աօքրս զգորութիւն ի գորութիւն [Ե զգորութիւն]
2 ԿԳ՝ detv չիք պէսպէս
2 Ե ի նորն, փիւ. ի նորն
2 Տ ի նոր պղտունեն
2 Ա ի [Ե Կ] յիմն
3 ՏԿ՝ արժան [ն անարժան] / ԽԿ՝ ոչ գտայ անարժան աշակերտ / Վ՞ ոչ անարժան կամ ոչ գտայ անարժան աշակերտ
4 ԽԿ՝ վարժմամբ ի յանգեալ արուեստից ինքն անցայ [Ե ինքն անցաւ] / նաեւ յեկազայ կամելով յիտալիայ [Ե յիտալիայ] / Աւ ի վարժմամբ ի յանգ [Ե ի յանգ] ելեալ [Ե ի յանգեալ] արուեստից ինքն, անցար [Կ՝ ինքն անցար, Ե ինքն անցայ] յեկազայ [Ե եկազայ] / նաեւ ի յիտալիայ բռնութեամբ հողմոյ [Ե հողմոյն] անկար [Ե անքակ] և
5 Վ՞ ի յանգեալ արուեստից ինքն անցայ / Տ յանգեալ, փիւ. ի յանգ ելեալ / Կ՝ յանդիմանել արուեստից ինքնաց, անցար / Վ՞ յանդիմանեալ կամ յանդիմանել, փիւ. ի յանգ ելեալ / Կամ՝

- ի յանգ ելեալ՝ արուեստից ինքնացայ / ՍՏ. Մ.
5 Կ՝ յեկազայ կամելով նաեւ
6 Կ՝ abed ողջունեալ / Ե ողջունել
6 ՏԽ՝ սրբոյն Կ՝ abefy պողոտի
6 ԱՏ չիք և (ոչ) Ա բազում ինչ ի
7 ԵԽ կացար ի / Ե հեկազայ
8 Տ ի կատարման abd ի կատարել
8 abef ձմերայնոյն / Ե ձմերայնոյ պրս ձմերայնոյն
9 Ե ի բիւզանդոն
9 ԱԽԵ փափաղեալ [Ե փափաղեալ] / Կ՝ փափաղելով / միւսն. փափաղելով
9 օքրս մերոյ / Ե հայրենեաց.
10 Ե ԿԳ, փիւ. ԿԳ.
11 փյոքրոյն միաբանութեան
11 օ ի խորհուրդս
11 փ ի խորհուրդ ընկենու զարտաշէս ի կորուստ անձանց իւրեանց
12 Ա ողորդանիլ / օ ողորդանիլ
13 abc տաղտկալ / Խ չիք ի նմանէ
14 Ե հրաւիր, փիւ. հրաւիրելով
14 օքրս չիք և [Ե սեղը բաց Ե քողած]
15 Ե իւրեանց, փիւ. ինքեանց
15 օքրս առ արքայն / Ա չիք և
16 Ա զիւրեանց թագաւորն
16 ցե չիք անել / ցեռ ունողս
17 փյոք լսեալ է / Ե լսեալն է
17 Ա չիք է / օքրս զայսպիսի

ամօթալեաց, և բազում անգամ յանդիմանեալ՝ ուրացաւ: Եւ արդ՝ պարտ է փոքր մի տանել թերութեան առնն, մինչև զիս իրացն խորհել մարթասցուք կայսերն Յունաց Թէոդոսիւ, և ոչ անօրինաց մատնել ի ծաղր և յայպանումնս:

- 5 Եւ նորա ոչ կամէին, այլ ջանային համախորհուրդ իւրեանց զնա առնել: Այլ նա ասէ. «Ինչ քաւ լիցի մատնել զայլոց զիմ մոլորեալ ոչխարս, և ոչ պատել զբեկեալն կամ զհիւանդացեալն, այլ գահալէժ տանել: Զի եթէ էր հաւատացեալ թագաւորի առաջի՝ փութայի և ոչ յաղաղէի, յուսալով զկանգնումն զլորելոյն. այլ հեթանոսաց, յառաւել կործանումն՝ ոչ առնում յանձն, ըստ այնմ՝ թէ մի մատնել գահանաց զանձն խոստովանող քեզ: Քանզի զբողմեալ է աւաղանաւ, թէպէտ և անառակ է. պոռնիկ է, այլ քրիստոնեայ է. գիճացեալ է մարմնով, այլ ոչ անհաւատ հոգեով. զեղիս է վարուք, այլ ոչ կրակապաշտ. տկար է ի կանայս, այլ ոչ ծառայէ տարերց: Եւ զիմրդ լինիցի այդ, փոխանալիլ զիմ ախտացեալ ոչխարն ընդ առողջ գահանին, որոյ առողջութիւնն է մեզ պատուհաս»:

- Իսկ նախարարացն զմտաւ անկալ, իբր թէ խաբկանօք իցէ գործն՝ յապաղել զնոսա, զի զթագաւորն պատրաստեցուցէ՝ ասեն ամենեքեան. «Վասն զի ոչ համակամեցար մեզ՝ չթագաւորել նմա, արդ և մեք կամեսցուք՝ և քեզ չքահանայանալ մեզ»: Եւ միաբանեալ ամենեքին, անցին առ արքայն Պարսից Վոամ, հանդերձ Սուրմակաւ ոմամբ Արծկէացի փառամու երիցու, չարախօսել զարքայէն իւրեանց զԱրտաշէս, և զմեծէն Սահակայ՝ զՅունօք գլեալ խորհրդովն:

- 2 Ե մարթեցուք խորհել
3 ցե կայսեր / Խ մի, փիւ. ոչ
3 Ե մատիլ / Ե մատնիլ
4 Ե յայպանումն
5 Ե ոչ կամէին, այլ կամէին ջանային
5 օ զնա համախորհուրդ
5 ՏԽ զնա իւրեանց
5 ցե ինքեանց, փիւ. իւրեանց
6 ցեռ ասէր / ցե զայլոյ
7 օրս ոչխարս / միւսն. ոչխար
7 ԽՎՄՂ զբեկեալն / միւսն. զբեկեալ
7 ՎՄԵՂ զհիւանդացեալն / միւսն. զհիւանդացեալ
7 Ա չիք այլ գահալէժ առնել
8 փրս չիք առնել / ԽՎՄՂ թէ
9 Ե չիք յուսալով
9 կանգնումն / Վ՞ օքրս զանկումն, փիւ.
9 զկանգնումն
9 Ե զլորելոյն / օ զլորեցելոյն
9 փ առաւել
10 Ե չիք մի
11 Ե զանձն որ խոստովանող
11 Վ՞ ցե զքեզ: Հմմտ. Սաղմ. ՀԳ. 19
11 Ա աւաղանաւ / օքրս չիք և
13 օ ոչ է անհաւատ / Խ ոչ անհաւատ է
13 Ա ողորդ [Ե ողորդ]

- 13 փ զեկ / Ե վարիւք
13 ԽՕ ոչ է կրակապաշտ
14 ց ծառայ է / ԽՕ է ծառայ
14 Վ փոխարկել
15 ՏԽ ոչխար / ՏԽ գահանի
16 ԵԵԵԴ և, փիւ. է
17 ր խաբանօք
18 փ պատրաստեցէ
18 abcef չիք ասեն
18 abce ինքեան, փ ինքեան, փիւ. ամենեքեան
19 ԽՎ՞ ընդ մեզ / Ա չիք մեզ
19 փրց չիք և (մեք)
20 ԱԽՎ՞ չիք և (քեզ)
20 ԽՎ՞ զքո, փիւ. քեզ abcef չիք քեզ
20 օքրս չիք և (միաբանեալ)
20 Հմմտ. Ղ. Փարս. ԺԳ. ԺԳ.
20 ց ամենեքեան
21 Ե վրամ / Ա չիք վրամ
21 abcef չիք սորմակաւ
21 abfօքրս արձկեցի / Կ՝ cecit արձակեցի, փիւ. արձկեցի
22 ԱԿՎ՞ երկեալ / ք մեծէն
23 Ե զյունօք / ԽՎՄ զյունօք / օքրս զունօք
23 փ խորհ... ԽՄքրս խորհրդով

ԿԵ

Արձակուհի ի Պարսից Ենծին Սահակայ կանգերձ Ծամուկաւ արձակալաւ:

- Որպէս ասացար՝ յերկուս բաժանեալ նախարարքն Հայոց՝ յերկա-
քանչիւրոցն առաքելին խնդրել ամուսնակալ յարքայէն Պարսից. Վաչէ
5 Արծրունեաց տէր և Հմայեակ Աշոցաց տէր՝ զոր ոք և արքայ կամեցի-
լակ Մանէճ Ապահունեաց տէր և Սպանդարատ Արշարունեաց տէր՝
զմեծն Սահակ. նա և զօրավարին Յունաց Անատոլեայ ի Կարնոյ
զՀաւուկ ի Կուկայառոյ. զի եթէ ոչ իցէ նմա հաճոյ ունել յերկուս
բաժնին՝ տացէ զնա մասինն Յունաց: Յղեցին և բաղմուծիւնք եպիս-
10 կոպոսացն հանդերձ երանելեան Մեսրոպաւ և բովանդակ ուխտիւ
եկեղեցւոյն մաղթանս զքահանայն Տիրուկ, զորդի Մովսիսկան ի
Զարիշատէ Վանանդայ: Վասն որոյ հաւանեալ Վաւմայ՝ զերկաքանչիւ-
րոցն կատարեաց զխնդիրս, տուեալ յաթոռ եպիսկոպոսապետութեանն
զայլ ոմն ասորի, Շամուէլ անուն, զի լիցի ընդդիմափառ մեծին
15 Սահակայ և հակառակաթոռ. և գործ նմա զատուցանէ զընկերել
մարդպանին, կալ ի վերայ բաշխից հարկաց խնդրեցելոց և զատաս-
տանաց. և այլ աշխարհական կարգաց: Եւ զմեծն Սահակ արձակեալ՝
թողու ի նա գեղոս սակաւս ի նորին տանէ, զի նստցի միայն
15 յինքեան վիճակի, իշխանութիւն ունելով միայն վարդապետութեան
սովորական կրօնիցն, և ձեռնադրութեան զայնոցիկ՝ զորոց և Շամուէլն
20 յանձն առնուցու:

1 Ե ԿԴ, փիւ. ԿԵ.

2 Տ շմուէլաւ / adejtw շամուէլաւ և
շամուէլաւ և շմուէլաւ միւսն.

շմուէլաւ: Գ. Փարս. շամուէլ

3 ձ երկուս / Անորդ նախարարք

3 ցկօր յերկաքանչիւրոց

4 qrs ի խնդրել

4 Խ լիք ամուսնակալ

5 ՏԽ աշոցայ

5 Ե լիք և հմայեակ աշոցաց տէր

5 Ե լիք և (արքայ)

5 ԱԽ կամեցի [abdefi կամիցի] արքայ

6 Ե մանաճէ / Կ²detw մանէն, փիւ. մանէճ

6 Լ աշարունեաց / Կ²e արշակունեաց,

փիւ. արշարունեաց

7 Ե յաւնաց

7 Լ անատոլեայ / ց անատոլայ

8 Կ²abceftw զհաւուկ կուսոյ առճոյ և

ի կուկայ առճոյ, վ² ի կուկայառճոյ

կաւ ի կուկայ առճոյ

8 ԱԽվ² նա, փիւ. նմա

9 ցկ բաժնի / Ա տայցէ

9 ցկ նմա մասին

9 ցկ բաղմուծիւն / ք բաղում յեպիս-

կոպոսացն, ձ եպիսկոպոսաց

10 bdefg մեսրոբաւ

10 օ ուխտին / օ ուխտին

11 օրգրս զտիրուկ / Ան զորդին

11 վ²abcefgltw մովսէսկան / de մովսէսա-

կան օ մովսէսկան քգրս մու-

սիսկան

12 ցկ ի զօրիշատայ

13 Տ զխնդիր / ԱԽ խնդիրս

13 Ե զաթոռ

13 ԱԽ եպիսկոպոսութեան

14 Տցկ շմուէլ / Լ շմուէլ

15 Խվ² նորա, փիւ. նմա

15 ՏԽ զատուցեալ

16 վ վաշխից, փիւ. բաշխից

16 ցկ խնդրելոց

17 օ այլ ամենայն աշխարհական

18 Ե զեաւղս / ձ զգեղոս / ՏԽ սակաւ

զեղս

18 Խ նստցի նա միայն / վ² նստցի նա

միայն յինքեան վիճակի, իշխանու-

թիւն ունել

18 Տ միայն յինքեան [ք ինքեան]

19 ԱՏ լիք վիճակի / ԱԼ ունել

19 ՏԽ լիք միայն

19 Ե վարդապետական

20 Խ որոց / ՏԽ շմուէլն

21 Ե առնուցու

- Բայց յանձակելն զնա յանդիման իւր արարեալ ի բաղմակոյտ
ատենին, ասէ. «Երդմնեցեացանեմ զքեզ ի քոյին հաւատ՝ միամիտ կալ
ի ծառայութեան մերում, և ոչ խորհել իրս ապստամբութեան՝ պատրել
ի մոլար հաւատակցութիւնն Յունաց, և լինել պատճառ կորստեան ի
5 մէնջ Հայոց աշխարհին, փոխել զբարերարութիւնն մեր ի չարութիւն»:
Յայնժամ կանգուն կացեալ մեծին Սահակայ, պարկեշտ և նազելի
զինքն կազմեալ ի բեմասացութեան ձևի՝ համեստ հայեցուածովք,
համեստազոյն ևս ձայնիւ սկսաւ ձառել զերախտիս ծառայութեանն, և
զապերախտն ի նոցանէ լինել. ընդ նմին և զկեղծաւոր քաղցրաբանու-
10 թիւն նոցա յանդիմանելով, և զգառնութիւն խորհրդոց և զգործս
չարաչարս. յարելով ի նոսին զընդդիմաբանել անմիտ հայոյութեանցն
արտաճառեցելոց, զոր ասաց մոլար հաւատակցութիւն. և զնոցայն
խայտառակելով զպաշտամունս, կատարեաց ի հրաշալի աստուածարա-
նութիւն, ըստ հանդուրժելոյ հեթանոսական լսելեաց, և ոչ բովանդակ
15 զբանին պայծառութիւն անհաւատիցն արկանել առաջի յայապանումն,
որպէս զմարգարիտ խոզից ի կոխումն. այլ այնչափ կայծակնաճաճանչ
ցուցեալ, որով զազաղացան մոզուցն լեզուք. և հիացեալ պակեաւ ինքնին
թագաւորն, և ամենայն բաղմութիւն հրապարակին անձնադեղացն
Պարսից՝ յակճիւս կալով սականջնել. մինչև հրամայեաց Վաւմ արծաթ
20 բաղում տալ նմա՝ իբրեւ քաջարանի և ուժգնասրտի առն համարձակա-
խօսի առաջի այնքանոյ թագաւորի:

1 ՏԽ Ե լիք զնա

2 օրգրս հաւատով

2 օ միամտութեամբ

3 abceftw լիք իրս / abdefi պատրել

4 defjw հաւատակցութիւն / ցկ հաւա-

տակցութեան

4 Տ լինել կորստեան պատճառ հայոց

աշխարհին ի մէնջ

5 Ա աշխարհիս / Ե փոխեալ

5 ՏԽ փոխել զբարերար անուն [օրգր

լիք անուն] մեր ի չարաբար

7 Ա ցուցեալ, փիւ. կազմեալ

7 Տայլ ի բեմասացութեան

7 ցկ հայեցածօք

8 Ե ձեւ, (փիւ. ևս) / Ե ձայնից

8 ցցկ ծառայութեան

9 ցկ զապերախտ / Ա զապերախտիս

9 Վոռգք քաղցրաբանութիւնն

11 Ե չարարս / ք չարաշար

11 ԱԽՎոռ յարելով / ր համարելով

միւսն. յարմարելով

11 Ե ի նոցին / Ե զընդդիմաբանութիւն

12 վ²inoqrkps արտաճառեցելոց(ն) / de

պատճառեցելոց, փիւ. արտաճառե-

ցելոց

12 Խ զնոցա

13 Տ պաշտամունս / Խ կատարեալ

14 Տ ոչ զբովանդակ բանին [ոքօրգր

զբանին] զպայծառութիւն [ո պայծա-

ռութիւն] / Խ ոչ զբովանդակ պայ-

ծառութիւն [ց պայծառութիւն] բանին

15 ձ բանին

16 Ե մարգարիտ

16 ԱՏ ի խոզից կոխումն

16 ՏԽ կայծակնաճաճանչեցուցեալ, փիւ.

կայծակնաճաճանչ ցուցեալ / վ կայ-

ծակնաճաճանչեցուցեալ

17 ԱԿվ²ցկո զազաղացան [dte զազա-

ղացան] / օ զզաղանացն / ք զզոզացն /

գրս զզաղացն / վ զզաղացն / Վոռ

զզաղաղացան

17 վօրգրս անգուց, փիւ. մոզուցն

17 ԱԽ ինքն

19 օ յակճիւս / Ե յաճիւս

19 Տ սականջնել / Ե սակայնջնել / de

սականջնել / վ Կ ց'ականջնել

20 Վկոռ իբր

20 ԽՎոռ քաջարանի և ուժգնասրտի /

միւսն. քաջարան և ուժգնասրտի

20 abdeforstw առն

20 ձ համարձակախօսի / վabcefkmntw հա-

մարձակախօսողի / օրգրս համարձա-

Այլ նորա ոչ առեալ՝ ասէ ցհամազգին իւր ցՍուրենեանն Պահլաւ.
«Արծաթ նորա նմա լիցի. բայց դու հաւանեցուցես զնա՝ տալ ինձ
զերկուսս զայս միայն. զգահ նախարարացն Հայոց, որպէս կարգեալ
յԱրտաշէ վարեցան մինչև ցայժմ՝ նորին օրինակաւ հրամայեցէ և առ
յապայ, զի մարզպանք պարսիկք մի կարասցեն ծանուցումն սակա այնր
առնելով ինչ գերազանցօրէն՝ փոփոխել ըստ կամաց իւրեանց: Եւ միւս՝
զի դարձուցէ զտուն ազգականին իմոյ և քոյ, զմանկանն Գաղաւտնի
զորդունն Հրահատայ, թէ և ոչ յիւրում ետեղ, զԱրշակունին յաշարելով
անուն, գէթ ի կարգ ընկեցեալ՝ ընդ այլ նախարարս թուեսցի, յորում
ետեղ ինքն կամեսցի, որպէս համազն նորա կամսարականն, կամ
զԱմատունին թափեալ ի հարցն գահուէ և յառաջամասինն պատուոյ
ի ստորնակայինն, և կամ գրեթէ որպէս զարքունի գործակալութիւն
նմա հաւատացէ և նորուն զաւակաց համանմանակի ընտանութեամբ,
մինչև Աստուած քաղցրասցի դարձուցանել ի կարգ հայրենի ընդ ձեռն
որոյ և է թագաւորի: Արդ՝ ջանասցիս դու թովելով զօրէն համոզակեր
թովչի»:

Այնմ լսող եղեալ Վռամայ՝ հրամայէ զամենայնն կատարել. և
դարձեալ հաստատելով զթոռն նորա զՎարդան ստրատելատն ի տէրու-
թիւն իւրոյ ազգին Մամիկոնէից՝ արձակէ ի Հայս:

1 Ե նա

1 Վ ցսուրենեան / ց սուրենեան / Կ սուրենեան / Ա սուրեն / միւսն. ցսուրենն

1 Ա պահլաւ

2 abde հաւանեցուցանես

3 Կձdefտ զերկուս / Խ զայսոսիկ

3 Ո զգահ / Կձ զնախագահ, փխ. զգահ

3 Կձ նախարարցն

3 Տ կարգեալ է յարտաշէ և վարեցան

4 Խ ևս, փխ. և

5 Խ մի, փխ. զի

5 օ զի մի կարասցեն մարզպանք պարսիկք

6 օրգրս առնոյ

6 Կ գերազանցօրէն / Տկ մեւս

7 Ացլ ազգականի / abdefտ իմ

8 Ե ոչ ի յիւրում / def յիւրմէ

8 Ե էտեղ / Բ տեղ / Խ է, ետեղ

8 Խ իմ զարշակունին—յիւրում տեղ-ւոյ (Ե. 10) [Լ յուսանցիւն ունի աւել-լացած ուրիշ ձեռնով]

9 Խ ի կարգն կեցեալ

9 Տց Կ նախարարսն

10 Բ լ էտեղ / ՏԽ տեղւոյ

10 Ա համազնքն / ց լ համազն / օ համազգն

10 Ա իմ նորա / Աօ կամսարական

10 Տ և կամ զամատունին

11 ԱՏ ի հարցն պատուոյ և յառաջ-մասինն [օրս յառաջամասին, ք առաջամասին] զահէ [Ա գահոյէ]

12 Տ ի ստորնակային / ց լ ստորնակ-նային / Վձ ի ստորնակնայինն

12 Ա իբրև, փխ. որպէս

13 Տեկ ընդանութեամբ

14 ոօրգ ընդ ձեռնն

15 ԱԽՎձ որ և է [Կ իմ է]

15 Ե ջանասցես / Խ ջանասչիր

15 Ե թողելով / Եօրգրս հովելով / de թողելով / Խ հաւանելով, փխ. թովել-ով / Վձ հաւանելով կամ թովելով

15 զօրէն համոզակ թովչի / Վ հովելով... համոզակեր թափչի

15 ք զօրէնս

15 Խձն համոզակ...

16 Եօրգրս թափչի, փխ. թովչի

17 Խրգրս այսմ, փխ. այնմ

17 Խ վռամ / Երս զամենայն

17 Ե կարել, փխ. կատարել

18 de հաստատել

18 Խօրգրս զաթոռն [Ե զաթոռ] նորա և [Լ իմ է], փխ. զթոռն նորա [Ո յեռոյ ուղղած զթոռն նորա]

18 Լ ստրատն, փխ. ստրատելատն

18 օ ի տերութիւն

19 Խ իմ իւրոյ

19 ց մամիկոնից / Վոռ մամիկոնենից

19 օ և արձակէ

Բայց թէ ասիցէ որ, պարտ է մեզ զասացեալսն մեծին Սահակայ
ի Պարսից հրապարակախօսութեանն գրել՝ գիտասցէ, զի ոչ յուսեցէ
ի լսելիսս մեր հասեալ է բովանդակն ճշմարտութեամբ, և ոչ մեք ի
պատմութեանս հիւսել հաւանիմք: Զի և ես այր եմ ձերացեալ և
5 հիւանդոտ և անպարապ ի թարգմանութեանց, և զերագելն միայն
խոկացի, ոչ ինչ մաքրագունից պարապեալ բանից, զի և քո կամքդ
կատարեսցին, և ես ճողոպրեցայց ի քոց հարկեցուցանող բանից և
աղաչանաց. մարդ զքեզ վարկանելով, կարեկցութեամբ մեզ հաւասա-
րեալ, և ոչ, որպէս քերթողքն ասեն, մերձագաւակք և մօտասերք. գոյ
10 և նոյնասերմանք աստուածոց՝ իշխանք:

ԿԶ

Գործք Ծամուելի անարժան հովիտաւորի մեծին Սահակայ:

Եկեալ Ծամուելի՝ կալաւ զաթոռ եպիսկոպոսապետութեանն,
հետեւեալ վարուցն Բրքիշոյի, և առաւել ևս ազահութեանն մասամբ. զի
15 նա զվախճանեալ եպիսկոպոսացն միայն յափշտակեաց զվիճակ, այլ սա
և զկենդանեացն. քանզի և փոխանորդ մեռելոցն ոչ տայր թոյլ ձեռնա-
դրել մեծին Սահակայ, և զկենդանեացն դոյզն ինչ գտեալ պատճառս
խափանման հարկացն արքունի՝ հալածականս առնէր, յինքն կորզելով
զամենեցուն տունս: Վասն որոյ ատեցեալ ի բնաւ եպիսկոպոսացն՝
20 արհամարհեալ լինէր. զի թէ և Բիւրապատիկ չարիս ի նմանէ կրէին՝ ոչ

1 ՏԽ զասացեալն [ք զասացեալ]

2 ցկ հրապարակախօսութեան

2 ԱԽ զի ոչ ինչ ի լսելիսս մեր հասեալ

է [Կ իմ է] բովանդակն [Խ բովանդակ] ճշմարտութեամբ յուսեցէ, և

4 Կ քանզի, փխ. զի

4 Վօրգրս իմ և (Ես)

4 ցկ իմ և ես / Վ լ իմ ես

4 Վ այր ձերացեալ եմ

5 մ զերագելն / Կ գերագելն

6 Կ խոկացի

6 մ մանրագունից, փխ. մաքրագունից

6 օրգրս պարապել / Խ կարօտեալ, փխ.

պարապեալ

6 օրգրս իմ և (քո)

7 Ե ճողոպրեցից

7 Կ հարկացուցանող

8 Կձde կամեկցութեամբ

8 Կձbcdefց հաւասարել

9 bcdef իմ ոչ / Վձ մերձագաւակք

9 acef մօտասերք / Լ մաւտասերք / մ

մօտասերք / օրգրս մօտասերք

11 Ե ԿԵ, փխ. ԿԶ.

12 մ գործ

12 Կձacef շամուելի / Լ շամուելի / Տցկ

շամուելի

12 ց համիշխանն

12 ԱԽ իմ մեծին սահակայ [Բ և սահակ

խնդիրք հայոց, փխ. մեծին սահակայ]

13 acef շամուելի / մ շամուել / Լ շամուելի

զի / Վցկո շամուելի / օրգրս շամուել

13 abcdե եպիսկոպոսութեանն / Բ եպիսկոպոսութեան, ցկ եպիսկոպոսապետութեան

14 Լ բրքիշոյի

14 Խ Բ ազահութեան / օ ազահութեամբն

15 Կ եպիսկոպոսաց / Տ իմ միայն

16 ցկ իմ և (զկենդանեացն)

16 ցկո զկենդանեաց / Ե կենդանեացն /

Լ կենդանեաց

16 Տ իմ և (փոխանորդ)

16 Տ ոչ տայ թոյլ մեծին սահակայ [օ խաւանակայ] ձեռնադրել և զկենդա-

նեացն դոյզն ինչ պատճառս գտեալ խափանման [օրգրս խափանումն]

հարկաց

17 ցկ պատճառ

18 Ե խափանումն / Կ հարկաց

18 Տ Ե հալածական / abdef առնէ

20 Խք Եթէ

20 ՏԽ իմ և (Բիւրապատիկ)

20 Կձabce չարիս [ab չարիք] ի նմանէ կրէին, փխ. տեսանէին զնա / de իմ

տեսանէին զնա (մ եղդ քաց Կ քողած)

գունիւ անցանել բանիւ, ըստ արժանի սրբոյ հօրն դրուատից. այլ զի մի՛ յերկարութիւն ճառիցս լիցի ձանձրութիւն ընթերցողաց՝ այլու՛մ տեղոյ և ժամանակի զայսոսիկ թողցուք, արտաքոյ այսց գրոց, ուր զսկզբանն հրաւիրեցաք առնել թելադրութիւն:

- 5 Բայց զպատուական մարմին նորա բարձեալ սարկաւազապետին նորին Երեմիայի հանդերձ աշակերտակցօքն և տիկնաւն Մամիկոնենից, նորին նուաւ, որում անուն էր Դստրիկ, կին Վարդանայ ստրատելատի՝ տարեալ հանգուցին յիւրեանց գիւղն յԱշտիշատ, որ է ի գաւառին Տարօն: Եւ ցրուեալ աշակերտաց նորա կրօնաւորաց սպուղէից ի գաւառս
- 10 իւրաքանչիւր՝ շինեցին վանորայս, ժողովեալ եղբարս:

- Եւ զկնի վեց ամսոց անցելոց կատարման սրբոյն Սահակայ, յերեքտասանն մեհեկանի և երանելին Մեսրոպ յաշխարհէ փոխեցաւ ի Վաղարշապատ քաղաքի, գերազանցեալ քան զամենայն, որք զայնու ժամանակաւ էին առաքինիք: Քանզի ամբարտաւանութիւն և մարդա-
- 15 հանութիւն առ ի նորա վարս տեղի գտանել երբէք ոչ կարացին. այլ հեզ և լաւակամ և բարեխորհուրդ գոլով, և երկնայնոցն զարդարեալ սովորութեամբք զինքն բոլորից ցուցանէր: Վասն զի գոյր տեսեամբ հրեշտակական, մտօք ծննդական, բանիւ պայծառ, գործովք ժուժկալ,

- 1 Խօրքոյն լիք սրբոյ
2 Ան լինիցի
2 Խ ընթերցողացն
3 ճե տեղի
3 Ա յայնոսիկ [ա յայնոցիկ], և զայնոսիկ, փխ. զայնոսիկ
3 Խ այսր, քոյն այս, փխ. այսց / օ լիք այսց
4 ճ զսկզբն / Խքոյն զսկզբանն / օ յսկզբանն / միւսն. սկզբանն / վ՛ ի սկզբանն [չայկ. Բառք. Թելադրութիւն բառի օակ]: Հմմտ. Ա. դ. եր. 148. 5—7:
5 օցլ սարկաւազապետի
6 ճ նորա
6 Տ աշակերտակցօք [ր եւ ցկ աշակերտօքն]
6 Տկն մամիկոնենից [օ մամիկոնէից] / Ան մամիկոնէից
7 Ե նունոյ, փխ. նուաւ
7 Կ՛bdef դստիկ
8 օbdeք գեօղն / օ գեաւղն / Խ՛նօգրս գեւղն
8 ցլքս աշտիշատ
8 Խ լիք որ է ի գաւառին տարօնոյ
9 ցկ լիք կրօնաւորաց
9 Ե սպուղէից
9 Բ ի գաւառ
10 Տ վանորայս շինեցին
10 Կ՛de լիք ժողովեալ եղբարս
11 Ան զկնի վեց անցանելոյ [Խճ ան-

- ցելոց] ամսոց / Տ զկնի վեց ամսոց անցանելոյ [Վն անցելոյ] / Հմմտ. Կոր. յետ ամսոց վեցից անցելոց վախճանի երանելոյն սահակայ
11 ՏԽ լիք կատարման սրբոյն սահակայ
12 Կ՛ ի տասն և յերեքն, bcdex ի տասն և երեքն, փխ. յերեքտասանն
12 Ա լիք և
12 Կ՛abde մեսրոպ / Բ լ մեսրոպ
12 Խ յաշխարհէ / միւսն. յաշխարհէս
12 Տ փոխեցաւ յաշխարհէ
13 ք քաղաք
13 ռ զամենայն
13 Ա զայնր
14 օ յառաքինիք
14 ճե ամբարտաւանութիւնք
15 Տ ի նորա, ցկ առ նորա, փխ. առ ի նորա, Հմմտ. Սոկրատ. եր. 698 հա. (Χαλατ. Αρμ. Αρμ. II. եր. 138)
15 օ վերայ, փխ. վարս
15 Ա մանեկին, փխ. երբէք
15 Ա այլ բարերար և [ճ լիք և] երկաբախորհուրդ [ճե երկայնախորհուրդ] գոլով / վ՛ այլ բարերար և հեզ և երկարախորհուրդ
16 Խ լիք գոլով
17 Ա լիք վասն
18 օքքոյն լիք մտօք ծննդական
18 Տկ բանիւ
18 Ե գործով

մարմնով արտափայլեալ, սարասիւք անճառ, խորհրդակցութեամբ մեծ, հաւատով ուղիղ, յուսով համբերողական, սիրով անկեղծաւոր, ուսուցանելով անձանձրոյթ:

- Այլ վասն զի զբոլոր նորա ուղղութիւնս ոչ եմ բաւական ասել՝ ի հանգիստ նորա նշխարացն դարձուցից զբանս: Որպէս լուայ ի բազմաց և ի հաւաստի արանց, եթէ եկաց լոյս շողապէս ընդ աղօտ նշան խաչի ի վերայ տանն, ուր երանելին զհոգին աւանդեաց. ոչ փոյթ ընդ փոյթ լեալ էանց ծագումն, կամ սակաւուց տեսանելի, այլ ամենայն բազմութեանն, մինչև յոլովից մկրտել յանհաւատից: Յայնժամ լեալ աղմուկ շփոթի յամբոխութեանն, բաժանեալ յերիս գունդս, վասն հանգուցանելոյ զպարկեշտն զայն մարմին և նախ քան զմահն կրթեալ ի մեռելութիւն: Կէսքն ասէին տանել ի բնագաւառն իւր ի Տարօն, և ոմանք ի նախ աշակերտեալն Դողթն, և այլքն անդէն ի նմին ի Վաղարշապատ քաղաքի ի սրբոցն դիրս: Բայց յաղթեաց քաջն Վահան Ամատունի, զի էր զօրաւոր հաւատովք և ճոխութեամբ մարմնաւորաւ. վասն զի ի ժամանակին յայնմիկ ի նա էր հաւատացեալ Պարսից զհաղարապետութիւն աշխարհիս Հայոց. որոյ բարձեալ՝ տարաւ զնա արժանի յուղարկմամբ յիւր գիւղն

- 1 օbceցկ սարսիւք / Եանւ Սոկր. սարսիւք / ճ սաստիւ, Կ՛օ սաստիւք, փխ. սարասիւք
1 ք խորհրդակցութեամբն
2 Տ համբերող
3 ցկ անձանձիր
4 Ա քանզի, փխ. վասն զի
4 Տ զբոլոր ուղղութիւնս նորա ոչ բաւական եմ ասել
4 Խ՛վ՛ առաքինութիւնս, փխ. ուղղութիւնս
4 Խ՛վ՛ լիք եմ
4 Խ՛վ՛ ասացեալ
6 Խ՛վ՛ լիք և
6 Տ հաւատարիմ, Ե հաւատի, փխ. հաւատի
6 Ե աղօտ ուրիշ ձեռնով շինած անաղտ
8 Ե լիեալ / օցկ անց
8 Ե լիք այլ ամենայն-յանհաւատից(8. 9)
8 Ե բազմութեան
9 Անձօ մինչ
9 Անձ՛ շատից [օ շատից ևս], փխ. յոլովից
9 Ա մկրտել
9 Ե յանհաւատիցն
9 Խ եղեալ, փխ. լեալ
9 Բ աղմուկ, փխ. աղմուկ
10 Ե շփոթ, Խ շփոց, փխ. շփոթի՝ վ՛ շփոթից
10 Վ՛bcdցլ ամբոխութեանն / Բց ամբոխութեան / օքքոյն յամբոխութեանն / Ե յամ-

բոխութեան

- 10 Կ՛abce բաժանելով / Բ բաժանե... լիք յերիս գունդս—ժողովրդեանն, մինչև (եր. 358, 8. 2)
10 Ե հանգուցելոյ / Խ՛վ՛քքոյն հանգուցանել
11 օbde զպարկեշտ / ք զայն պարկեշտ
11 օճ մարմինն / Ե ճ զմարմինն
11 ք երթալ, քոյն երթեալ, փխ. կրթեալ
12 օ կէսն
12 վքքոյն բնագեօղն, փխ. ի բնագաւառն
12 Խabc լիք ի (տարօն)
12 օ ի նախ աշակերտացն
13 քքոյն գողթան
13 ցկ այլք / Ե այլք
13 Տ լիք ի նմին
13 ցկ լիք ի (վաղարշապատ)
14 Տ յաղթեալ
15 օքքոյն հաւատով
15 Խ՛վ՛ մարմնականաւ
16 օbde նմա, փխ. ի նա / օ լիք ի (նա)
16 օbceցկ ի պարսից
16 օկ հաղարապետութիւն / Եճ հաղարապետութիւն
16 ՏԽ հայոց աշխարհիս [ք աշխարհին]
17 օճ լիք հայոց
17 օbce որով / օ լիք զնա
17 օք ուղարկմամբ / օ իւր
17 օbceքքոյն գեօղն / օ գեաւղն / Վտոո գեւղն

Օշական: Եւ նոյն տեսիլ լուսեղէն խաչին ի վերայ դադաղացն երթայր յանդիման ամենայն ժողովրդեանն, մինչև ի հանգիստ զնա փոխեցին Վահան և Թաթիկ նորին արբանեակ. և ապա նշանն աներևոյթ լինէր: Իսկ զաթոռ եպիսկոպոսապետութեանն ետեղապահութեամբ յաջորդեաց 5 հրամանաւ երանելոյն Մեսրոպայ՝ նորին աշակերտն Յովսէփ քահանայ ի Վայոց ձորոյ, ի խողոցիմ գեղջէ:

ԿԸ

Ողբք վասն բառնալոյ քաղաւորութեանն Հայոց յազգէն Արեւիկոնեաց, եւ եպիսկոպոսապետութեանն յազգէն Գրիգորի:

- 10 Ողբամ զքեզ, Հայոց աշխարհ, ողբամ զքեզ, հանուրց հիւսիսակա-
նաց վեհագոյն. զի բարձաւ թագաւոր և քահանայ, խորհրդական և
ուսուցող. վրդովեցաւ խաղաղութիւն, արմատացաւ անկարգութիւն.
զրդուեցաւ ուղղափառութիւն, կայկայեցաւ տգիտութեամբ չարամիա-
ուութիւն:
- 15 Ողորմիմ քեզ, եկեղեցի Հայաստանեայց, խրթնացեալ ի բարեգար-
գութենէ բեմին, ի քաջէն զրկեալ ի հովուէ և ի հովուակցէ: Ոչ ևս

1 ծ յօշական

1 Sabcde ի վերայ երթալով [S եր-
թեալ] դադաղացն

2 n մինչ

3 ծ թափիկ, փխ. թաթիկ

3 Խ նորուն

3 քգրս արբանեակ / միւսն. արբանեակք

3 ցե նշան

4 քգրս զաթոռն

4 abcde եպիսկոպոսութեանն / f ե-
պիսկոպոսութեան / ցե եպիսկոպո-
սապետութեան

4 Ավ ետեղափոխութեամբ / և և տե-
ղապահութեամբ

5 Sabcde երանելոյն

5 abde մեսրոպայ / f մեսրոպայ

5 S աշակերտ / f աշակերտի

6 Skno ի վայոյ ձորոյ

6 Կ²abdef հողոց / Կ²eg ձորոցիմ / ք
խողոցից

6 c ունիշիշառակաւառն ուրիշ ձեռնով
եւ քանակով: «Եւ զայս Մովսէս Խո-
րենացոյ պատմադիրքս է Աղբիւ-
նաւորոյ առաջնորդ եփրեմ վար-
դապետին ի վայելումն անձին հա-
զար հարիւր քառասուն հայոց թու-
ականին» / f «Երչատակ է տ՛ր
Յօհաննիսն առաքելին»:

7 cf իմ ամբողջ ԿԸ գլուխը / վ քաղ-
ղասած է եւ Յայսմաւուր (յյ), դնե-
լով ծանօթութիւնս. «Ողբոցս կան առ

մեզ եւ այլ քաղում օրինակի ի
Յայսմաւուրս»:

8 Կ²y վեց օր. Յայսմ. ողբանք

8 և բռնալոյ

8 ցե թագաւորութեան

9 bde եպիսկոպոսութեանն / Կ² եպիս-
կոպոսութիւնն / ցե եպիսկոպոսա-
պետութեան

9 a յազգէն / յյ ի ցեղէ / S ի տանէ
[քգրս տանէն]

9 o զրիգորի մեր լուսաւորչի

10 l հւստականացս

11 Կ²³cklքրս վերադոյն

11 o բարձաւ ի քէն թագաւոր

12 o ուսուցանող / Կ²abde և իմաստուն
ուսուցող

12 a և արմատացաւ

13 a և կայկայեցաւ

13 օքգրս իմ կայկայեցաւ տգիտու-
թեամբ չարամիութիւն

13 և չարամիութեան / a չարութիւն

15 ԽԿ²a ողբամ զքեզ, փխ. ողորմիմ
քեզ

15 ցե եկեղեցիք

16 Կ²³adgեոքգր բեմբին

16 ao ի քաջաց զրկեալ հովուաց և ի
հովուականաց [o հովուապետաց]

16 a զրկելով

16 Կ²քգրս զրկեալ հովուէ և հով-
ուակցէ

տեսանեմ զբանաւոր քո հօտ ի վայրի դալարւոյ և ոչ ի ջուրս
հանգստեան մեծաւ, և ոչ ի փարախ հաւաքեալ՝ զգուշանալով ի գայլոց,
այլ ցրուեալ անապատաց և գահավիժութեանց:

- Երանի՛ առաջնոյ և երկրորդի փոփոխմանն. զի էր ինչ ժամանակ
5 հեռանալոյ փեսային և փեսաւորին, և հարսնդ համբերեցեր՝ ողջախո-
հութեամբ զամուսնութիւն պահելով, որպէս ոմն նախ քան զմեզ
իմաստասիրեաց: Դարձեալ մինչ երբեմն ոմն սեղեխաբար յանդգնեալ
յարձակեցաւ յանարատ առաքաստդ՝ և հարսնդ ոչ աղտեղացար. թէպէտ
և բռնութիւնն զփեսայն ի բաց վարեաց, որդւոցն բարձրացելոց
10 անարգելով զծնողն, համայն և խորթոցն ըստ արժանեացն զօտար
հայրն և զեկամուտ յօրայն. սակայն դու և ոչ յայնմ զքեզ ամայի
բոլորեցն ցուցեր. զանդրէն քոյոյն յուսալով դարձ հովուակցան, ոչ
որպէս տալեբր, այլ որպէս նոյնազաւակ զուգահարբ, զմանկունսն
փայփայեցեր: Իսկ յերրորդ հեռանալս ոչ է ակնկալութիւն դարձի,
15 լուծեալ ի մարմնոյս ընկերաւն և գործակցան:

1 Խքգրս իմ քո

1 ao հօտ քո / de քո հօտ

1 SԽa իմ ոչ (ի ջուրս) / S առ ջուրս,
փխ. ի ջուրս / Խ ի ջուր

2 և հանգստեանն

2 օքգրս անեալս / bdek տաճեալ /
միւսն. տաճեալս: Ուղղ. անեալ
(ըստ Գր. Նազիւնգ. Χαλασ. Αρμ.
Αρμ. II. 142):

2 օքգրս ի փարախս

2 Կ²քգրս իմ ի (գայլոց)

3 a իմ այլ—գահավիժութեանց

3 ԱՏ ցրուեալս [Կ² ցրուեալ]

3 Կ² անապատ, փխ. անապատաց

3 վ գահավիժութեց

4 օքգրս երանի է / Խ առաջնոց

4 օքգրս փոխմանն

5 Կ²³ackno փեսաւորին / ցլ փեսաւորին

5 ցլ հարսն

5 Կ²bde ողջախոհութեան

6 a որպէս և / a իմ ոմն

6 Խ իմ քան (զմեզ): Հմմտ. Գր. Նա-
զիւնգացի ի Մեդիսոս (նոր. Բիւզ.
Φένισακ Բ. 61, եւ Χαλασ. Αρμ.
Αρμ. II. 142):

7 l սեղեխաբար / Վեգրս սեղեխաբար

7 a սեղեխացեալ յանդգնաբար արձա-
կեալ անարատ քո առաքաստ

8 ցօքգրս արձակեցաւ

8 օքգրս յանարատն առաքաստ

9 օքգրս իմ և / ԱԽ բռնութիւն

9 b որդւոյ / Վadeno որդւոց

10 adegl զծնողն

10 a զխորթոցն / օքգրս խորթոցն / o
խորդնոցն

10 abdeք ըստ արժանեաց

10 ao և [o իմ և] զօտարահայրն և զե-
կամուտն / նաեւ յյ և զօտարահայրն

11 Վo երկու օր. Թ յօրանայր, փխ.
յօրայն

11 ցե իմ դու և / օքգրս այնմ

11 Կ²abde յայնմ [a այնմ] ամայի [Կ²bde
ամենայնի, փխ. ամայի] ի [Կ²bde իմ
ի] բոլորեցն

12 օքգրս իմ ցուցեր / a անդրէն

12 Կ²abde քոյոյն յուսալով [Կ² յուսով]
գալուստն [a գալուստ]. դարձ [a իմ
դարձ] հովուակցան

12 Կամ զանդրէն քոյոյն յուսալով
դարձ՝ հովուակցան ոչ որպէս...
այսինքն մինչ յուսայիւրն զանդրէն
դարձ քոյոյն (փեսայի)՝ դու հովուակ-
ցանորդն փայփայեցեր զմանկունսն
ոչ որպէս... ՍՏ. Մ.

13 ցե տալեբր / Կ²Կ²de տալեբր / b
ասաց զեբր, փխ. տալեբր

13 SԽ իբր, փխ. որպէս / a իմ որպէս

13 a զնոյն աւագակ, օքգրս նոյն աւա-
գակ, փխ. նոյնազաւակ

13 a զմանկունսն փայփայեցեր զուգա-
հարբ / օքգրս զմանկունս

14 Կ²Կ² յերկրորդ / վ ոմնսն յերկրորդ
կամ երկրորդ, փխ. յերրորդ

14 յյa ակնկալու / վ ակնառութիւն,
փխ. ակնկալութիւն

15 Խ ընկերակցան, փխ. ընկերաւն

15 abdeօքգրս իմ և

15 օքգրս գործակցաւ / a մարմնոյ
գործակցան

Ո՞վ այսուհետև զմերս յարգեսցէ զուսումնս. ո՞վ ուրախացի ընդ յառաջադիմութիւն աշակերտիս. ո՞վ զհայրականն բարբառեսցի զուարճութիւն, մասամբ ինչ յաղթահարեալ յորդույս: Ո՞վ կարկեսցէ զյանդգնութիւն ընդդէմ առողջ վարդապետութեան հակառակ յարուցելոցն, որք ամենայն բանիւ քակտեալք և քայքայեալք՝ յոլովս փոփոխեն վարդապետս և բազում գիրս, որպէս ասաց ոմն ի հարցն. առ ամենայն բան նմանապէս դժուարին, և չար օրինակ անձանց գրեն զայն՝ զծիծաղելն զմեօք և զարհամարհելն իբրեւ զանհաստատնովք, և որ ինչ պիտանացու ունիցի արուեստ: Ո՞վ զնոսա ըմբերանեսցէ սաստելով, և զմեզ սփոփեսցէ գովելով, և չափ դնիցէ բանի և լուծեան:

Զմտաւ զայսոսիկ ածելով՝ հառաչումս յիս ի ներքս ընթանայ և արտօսը, և կամեցուցանէ բարբառել բան տխրական և սգաւոր: Եւ ոչ գիտեմ, եթէ զիսորդ յարմարեցից զողբերգութիւնս, և կամ զո՞վ արտասուեցից. զհէքն իմ մանուկ և թագաւոր, զխորհրդակցութեամբ վատթարն, զազգաւ ի բաց ընկեցիկն, և նախ քան զմահուն մեռելութիւն՝ անփառութեամբ յաթոռոյն ի վայր կործանեալ, եթէ զիս ինքն, զի վերացաւ ի գլխոյս փարթամացուցիչ պսակն գեղեցիկ և կենցաղօգուտ:

- 1 ա այսուհետև զմերս յարգեսցէ զուսումնս
- 1 օրգրս յարգեսցէ, փխ. յարգեսցէ
- 1 e ընդ յառաջադիմութեան / Վցկո ընդ առաջադիմութիւն
- 2 g հայրականն
- 2 a բորբոքեսցի, փխ. բարբառեսցի
- 3 ինչի՞նչ լիք ինչ
- 3 կ՞ը յորդույս
- 3 ad կարացէ, փխ. կարկեսցէ
- 4 a զանդգնութիւն / Տ՝զյանդգնութիւն
- 4 Տa վարդապետութեանն
- 4 o յարուցելոյն / a լիք յարուցելոցն
- 5 Sgk բանիւք
- 5 a քակեալք
- 6 a և ստանան բազում
- 6 x ի հարց
- 6 Հմմտ. Գր. նազիանգ. (Xaa. Apm. Apm. II. եր. 142. նոր. Բիւզ. Բնն. Բ. եր. 61):
- 7 a միապէս, փխ. նմանապէս
- 7 Տa գրեն զայն անձանց
- 7 dg անձանդ, փխ. անձանց
- 7 ay զայս / degl զար, և զաս, փխ. զայն
- 8 օրգրս զծիծաղել
- 8 Տb զմեք
- 8 k իբր
- 8 a զհաստատնօք
- 8 վ՝ եւ յ որ ինչ / միւսն. որ ոչ ինչ [a զոր ոչ ինչ, p լիք որ], նազիանգ.

- որ ինչ
- 9 օրգրս ունի
- 9 al արուեստս
- 9 gk ըմբռնեսցէ, փխ. ըմբերանեսցէ
- 9 de լիք սաստելով
- 10 a գովեսցէ սփոփելով
- 10 Տa դնէ
- 11 a զայսոսիկ զմտաւ ածելով
- 12 a լիք բարբառել
- 12 a տխրականս, սգաւորս
- 12 o և ես ոչ գիտեմ
- 13 a թէ
- 13 քրտ ողբերգութիւնս
- 13 a զո՞ արտասուեցից. զհէքն
- 14 a զխորհրդակցութեան / վ զխորհրդածութեամբ
- 15 a զվատթարն / վ վատթարն / միւսն. վատթար
- 15 a զազգաւ / միւսն. ազգաւ
- 15 Կամ զխորհրդակցութեամբ վատթար՝ ազգաւ ի բաց ընկեցիկն = որ վատթար խորհրդակցութեամբ ընկեցաւ յաթոռոյն ազգաւ իւրով: Սճ. Մ.
- 15 degk ընկեցիկ
- 15 Կի՞նչ՞ degk զմահուն / լ զմահոյն
- 16 Տ յաթոռոցն [ո յաթոռոյն] / a ի յաթոռոյն ի վայր կործանեալ և ի բարձանց յանդունդս ընկուզեալ, եթէ
- 16 որ և թէ, փխ. եթէ
- 17 օրգրս կենցաղօգուտն / վ կենաց օգուտն

զհայրն իմ և զքաճանայապետ, զմիտան վսեմացեալս, որ երթայր տանէր կատարեալ բան, որով վարէրն և յարմարէր, և զերասանակս ի բուռն առեալ՝ ուղղէր զդէմն և սանձահարէր զլեզուս օտարաձայնս, եթէ զիս, թափուր ի Հողոյն մնացեալս լնանդից և ցականեալ. զծնողն իմ, աղբիւր վարդապետական, զարդարութեանն ոռոգող, և հեղեղաւ զամբարշտութիւն արտաքս սահմանելով, եթէ զիս, երաշտացեալ և թարշամեալ պասքութեամբ արբուցմանց խրատու. զաշխարհիս եկեալ աղէտս, եթէ զապագայիցն ակնկալութիւն:

Ո՞վ մեզ յայսոսիկ ճառակցէ հաւասարելով տրտմութեանս, և օգնեսցէ ախտակցելով ասիցս, կամ յարձանս փորագրել: Զարթիր, Երեմիաս, զարթիր և ողբա՛ն հանդերձ մարգարէանալով որ ինչ թշուառացաքս և որ ինչ թշուառանալոցս եմք. զուշակեմ զյառնել հովուաց տգիտաց, որպէս երբեմն Զաքարիաս յիսրայէլին:

Վարդապետք տխմարք և ինքնահաճք, անձամբ առեալ պատիւ և ոչ յԱստուծոյ կոչեցեալ. արծաթով ընտրեալք և ոչ Հողով. ոսկեսէրք,

- 1 ք զհայր
- 1 a զհայրն ասեմ իմ և զհայրապետ զմիտան վսեմացեալ, որ երթեալ ասանէր կատարեալ բանս
- 1 degk լիք իմ
- 1 k քաճանայապետ / օրգրս զքաճանայապետն
- 1 deq զմիտս
- 1 dek վսեմացեալ / ցլ վսեմացեալ
- 1 k լիք որ երթայր տանէր կատարեալ
- 2 Տde բանն / Զadeq վարէր
- 2 a զերասանակն / Կ՞degk զերասանակ / Տ զերեսանակս
- 3 ինչի՞նչ զի ունակ ուղղէր զդէպսն [լ շինած զդէմն] և (Կ՞ լիք և) կամ զվէպսն և սանձահարէր
- 3 a սանձահարեալ
- 3 օրգրս՞ լիք և [օրգրս ունիկն] սանձահարէր զլեզուս օտարաձայնս
- 3 ինչի՞նչ՞ de ունայնաձայնեալս [լ շինած միայնաձայնեալս, նաեւ վ միայնաձայնեալս]
- 4 a մնացեալ / վքրտ ունայնացեալ, փխ. մնացեալս
- 4 Կ՞ խանդից / de խանդի / ինչի՞նչ խանդի
- 4 վքրտ անկեալ, ո անկանել, փխ. ցականեալ / Կ՞k ցանկանեալ
- 4 վa լիք խանդից և ցականեալ
- 4 adg զծնողն
- 4 dek զաղբիւր / ցլ զաղբիւր / Տ աղբիւր [ք աղբիւրն]
- 5 a զարդարութիւն / deq զարդարութեան
- 5 Կի՞նչ՞ օրգրտ ոռոգող / միւսն. առողող

- 5 a հեղեղելով / օրտ հեղեղող / q հեղեղով
- 5 օրտ զամբարշտութիւնն
- 6 ինչի՞նչ՞ de արտաքս սահմանելով / օրգրտ արտաքս սահմանելով / վո արտասահմանելով
- 6 l երաշտացեալս
- 7 a պասքութեանց արբուցման
- 7 a եկեալս / Տde զաղէտս
- 9 օրգրտ ոլ յայսոսիկ մեզ
- 9 degk զայսոսիկ
- 9 a կարկեսցէ ձեռն, փխ. ճառակցէ
- 9 օրգրտ ճառակցէ ի ձեռն հաւասարելով
- 10 a և կամ արձանս
- 10 ինչի՞նչ՞ de զարթիր, զարթիր, երեմիա [Կ՞ երեմիայ], զարթիր
- 11 ae երեմիայ
- 11 Տ մարգարէութեամբ
- 11 a զոր ինչ թշուառացաքս և զոր ինչ
- 11 Տde թշուառացաքս
- 12 Տad թշուառանալոց եմք
- 12 a հովուացն
- 13 ինչի՞նչ՞ զաքարիա [Կ՞g զաքարիայ] մարգարէ
- 13 a իսայէղի / de յիսրայէլի / ցլ յիդի
- 14 a եպիսկոպոսունք [փխ. վարդապետք] աթաբք
- 14 Կdek լիք և [ինքնահաճք]
- 14 ինչի՞նչ՞ de եւ երկու յ ինքնահաճք միւսն. ընդինքնահաճք
- 15 a կոչեցեալք
- 15 Տdeք ընտրեալ
- 15 g ոսկեսէրք

նախանձոտք, թողեալ զհեղութիւն, յորում Աստուած բնակէ, և գայլը եղեալ՝ զիւրեանց հօտս զիշատելով:

Կրօնաւորք կեղծաւորք, անձնացոյցք, սնապառք, պատուասէրք քան թէ աստուածասէրք:

5 Վիճակաւորք հպարտք, դատարկակացք, զրաբանք, ծոյլք, ատեցողք արուեստից և վարդապետական բանից, սիրողք վաճառաց և կատակերգութեանց:

Աշակերտք հեղգք առ ուսումն և փոյթք առ ի վարդապետել, որք նախ քան դոկտորութիւնն աստուածաբանք:

10 Ժողովրդականք վէսք, ստահակք, մեծախօսք, անվաստակք, արեցողք, վնասակարք, փախչողք ի ժառանգութենէ:

Զօրականք անարիք, սնապարծք, զինատեացք, պղերգք, հեշտասէրք, անժուժկալք, կողոպտիչք, գինարբուք, յուզարկուք, համաբարոյք աւաղակաց:

15 Իշխանք ապստամբք, գողակիցք գողոց, կծիւք, կծծիւք, ժլատք, ազահք, յափշտակողք, աշխարհաւերք, աղտեղասէրք, ծառայիցն համամիտք:

Դատաւորք տմարդիք, սուտք, խաբողք, կաշառաւորք, անընտրողք իրաւանց, անհաստատք, հակառակողք: Եւ բարձունն առ հասարակ 20 յամենեցունց սիրոյ և ամօթոյ:

Եւ ապա յանդիմանութիւն այսոցիկ զի՞նչ, եթէ ոչ անտես առնել Աստուծոյ, և տարերց փոփոխել զբնութիւնս իւրեանց: Գարուն

1 a նախանձոտ

1 խճո յորում բնակէ աստուած

2 լո եղեալք

2 a զիւրեան [փխ. զիւրեանց] հօտս զիշատեն / խճո զիւրեանց, փխ. զիւրեանց

2 օրգրս զիշատեալ

3 վ ձանձրոյթանձն ացոյցք, փխ. անձնացոյցք

5 a դատարկասացք / խճո դատարկակացք / միւսն. դատասացք

5 l ծոյլք, ատեցալք

6 խճո և սիրողք

8 առ հեղք / քր հեղգք / միւսն. հեղգ

8 խճո առ ի յուսումն / a առ ի ուսումն

8 a ճեղ փոյթք / միւսն. փոյթ

8 խճոք որ

9 a ճեղ զտեսութիւն

10 օրգրս ի ի մեծախօսք, անվաստակք

10 վճոք արեցողք, Կճ արեցողք / միւսն. այրեցողք / a ի ի արեցողք, փաստակարք

12 a ճեղ անարիք / միւսն. անիրարք

12 խճո անապարծք / միւսն. ստապարծք

12 a պղերգ / ց պղերգ

13 Կճ գինարբոյք / Տճ ի ի գինարբուք

13 ճե խուզարկուք / Տճ ի ի յուզարկուք

13 Տճ համբարոյք

15 խճո գողակիցք են գողոց

15 a հինգ օր. յ կրծիք կծծիք / խճո ճեղ (ոմանք) կծծիք [Կճ կծծիք] կրծիք

16 ճեղ և ազահք

16 a ճե յափշտակողք

16 a աշխարհասէրք, փխ. աշխարհաւերք

16 օրք ախտասէրք, զճ աղտասէրք, փխ. աղտեղասէրք

16 խճո աշխարհաւերք, ծառայից համամիտք, [ց համամետիք, և համամետիք], աղտեղասէրք [և աղտեղասէրք]

18 և դատաւորք

18 a տմարդիք

19 Կճ անհաստատք, փխ. անհաստատք

20 a ամենեցունց սիրոյ և ամօթ (վերջ) (կրած):

21 օրգրս ի ի ապա

21 a և յանդիմանութեան այսոցիկ զի՞նչ, եթէ ոչ անտես առնել աստուծոյ և ապա տարերց

22 խճո Կճ փոխել

22 Կճ զբնութիւնս / միւսն. զբնութիւն

22 Տճ ի ի իւրեանց

22 ճեղք գարուն / միւսն. գարուն

երաշտացեալ, ամառն անձրեայոյդ, աշուն ձմեռնացեալ, ձմեռն սաստկասառոյց, մրրկալից, յերկարացեալ. հողմք բքարարք, խորշակաբերք, ախտահաւարք, ամալք հրճնկէցք, կարկտածուք. անձրեք անժամանակք և անպիտանք. օղք դառնաշունչք, եղեմարկուք. ջրոց առաւելուին

5 անօգուտ և նուազելն անհնարաւոր. երկրի անբերութիւնք պտղոց և անաճելութիւնք կենդանեաց, այլ և սասանմունք և դղրդմունք: Եւ ի վերայ այսր ամենայնի խռովութիւնք յամենայն կողմանց, ըստ այնմ՝ եթէ չիք խաղաղութիւն ամբարշտաց:

21 թագաւորք տիրեալք խիստք և չարաչարք, բեռնիս բառնալով ծանունս և դժուարակիրս, հրամանս տալով անտանելիս. վերակացուք անհարթարարք, անողորմք. սիրելիք դաւաճանեալք, և թշնամիք զօրացեալք. հաւատ վաճառեալ ընդ սնոտի կենցաղոյս: Հէնք եկեալ անհատք և յոլովից կողմանց. գերփումն տանց և յափշտակութիւն ստացուածոց. կապումն գլխաւորաց և բանտք յայտնեաց. յօտարութիւն վտարումն ազատաց և անթիւ նեղութիւնք ռամկաց. առումն քաղաքաց և քանդումն ամրոցաց. աւերումն աւանաց և հրդեհումն շինուածոց. սովք

1 ճճ անձրեայոյդ

1 ճեղ աշուն / միւսն. աշուն

1 ցճ ի ի ձմեռն

1 խճո Կճ ճե յափշտակողք, փխ. սաստկասառոյց

2 o և երկարացեալ

2 Կճ Կճ ճեղ բքարարք / և ի ի բքարարք

2 Կճ ճեղ ի ի խորշակաբերք / և արեբք, փխ. խորշակաբերք

3 o և ախտահաւարք / վոքրս ախտահաւարք

3 o և կարկտածուք / օրգրս անժամք

4 ճե անպիտան

4 Կճ ցճ և եղեմարկուք

4 a ջրոյ / Տ ջրոցն

4 խճո առաւելու / քրս առաւելին / b ուսն, փխ. առաւելուն (Տնւ եր. 361 8. 4)

5 b և անօգուտ և / o նուազելն

5 խճո անբերութիւն

6 b անաճելութիւն / խճո անաճելութիւն

6 b դղրդմունք

7 օրք ի վերայ այնր

7 վոքրս խռովութիւն / և խռովութիւնք և

7 a ամենայն

8 Տճ և թէ: Հմմտ. Նայի ԾԷ. 21.

9 ց տիրեալ / և ի ի տիրեալք

9 քրս խիստ

9 a չարարարք / օրգ չարացեալ / rs

չարչարեալ

9 a բառնալով հնազանդելոցն ծանունս

և դժուարակիրս, հրաման տալով սաստիկ և անտանելի

10 Կճ ճեղ հրաման

10 խճո Կճ ճե տալով խիստս և անտանելիս

10 Տ անտանելիս

11 b անհաւասարասէրք, փխ. անհարթարարք

11 a անհարթարարք և անողորմք. սիրելիք դաւաճանողք, թշնամիք զօրացեալք, հաւատք վաճառեալք

11 b զօրացեալ թշնամիք

12 b եկեալ անհաւատք [նաւ. o անհաւատք] ի յոլովից * տողմանց, գերփաշտականց յափշտակութիւն

13 օրգրս ի ի գերփումն տանց

14 a կապանք

14 b յետնոց, փխ. յայտնեաց

14 ճե վարումն, փխ. վտարումն

15 ճեղ նեղութիւն

15 b առումնք / o աւերումն, փխ. առումն

16 a և աւերումն աւանաց, քակումն ամրոցաց, հրդեհումն շինուածոց, սովք անբաւ և հիւանդութիւնք ցաւալիցք, ախտք անբուժելիք և մահք մեռելութեան քաղաքիսակք աստուածաշատութիւն մոռացեալ և

ստութիւն արմատացեալ, սէր ցամաքեալ և չարիք ուճացեալ. մեղք քաղաքեալ և ակնկալութիւն գեհնին յաճախեալ. սաստանայ հրդեհեալ և հրեշտակք տրտմեալ

16 b հրդեհք

անբաւը և հիւանդութիւնը և մահը բազմօրինակը. աստուածաշնորհութիւն մոռացեալ, և ակնկալութիւն գեհնէի:

3 Յորմէ պահեսցէ զմեզ Գրիստոս Աստուած, և զամենեւեան՝ ոյք երկրպագեն նմա ճշմարտութեամբ. և նմա փառք յամենայն եղակա-
5 նացաւ. ամէն:

ԱՒԱՐՏԵՑԱՆ ԳԻՐԳ ԵՐՐՈՐԴ, ՅԱՆԿ ԵՒԱՆԵԼՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԱՅ

1 Բազմօրինակը / յ բազմօրինակօք

2 Եւ մոռացեալ

3 Եւ գեհնէին / օ գեհնէին արմատա-
ցեալ

3 քգրս յորոց

3 օ փրկեացէ, փիս. պահեսցէ

3 Եւ յորմէ զմեզ փրկեացէ քրիստոս և
զամենեւեան ոյք երկիր պաշտանեն
[նաեւ ճե երկիր պաշտանեն] ճշմար-
տութեամբ

3 Եւ իմ յորմէ պահեսցէ զմեզ—հայ-
ոց մեծաց (Յ. 7): Դրա փոխա-
նակ հրեշտակը տրտմեալ քառերից
յնեոյ ունի. «Եւ արդ. ով՛ եղբարք,
ողբասցուք զմեզ թէ որպիսի արանց
զրկեցաք և որքան բարեաց վրիպե-
ցաք. յորպիսի մեծութենէ աղքատա-
ցաք և որչափ լաւագոյն արանց որ-
բացաք, յորպիսի վարդապետաց որո-
շեցաք և որքան քաղցրամ աղբերց
ծարաւ մնացաք. աւանդ զմեզ, զի այլ
ոչ տեսանին քաղցրահայեաց կերպա-
րանքն և ոչ բարբառին հրաժորան
լեզուքն. այլ ոչ սերմանեն զարդիւ-
նաբար հատն և ոչ մատուցակեն
զուրախարար բաժակն. բայց զոհու-
թիւն զարդարողին զնոսա ա՛յ հոգ-
ւոյն, զի թէպէտ մարմնով հրաժա-
րեցին ի մէնջ, այլ ի մատուցեամբ
հոգւոյն առ մեզ են. թէպէտ և քաջ
սերմանողքն ննջեցին, այլ սերմա-

նեալն ի նոցանէ ինքնին բերէ
զպտուղն, ըստ բանին տեսան մերսյ
իսուսի. թէպէտ ի տեսութեանց
մերոց անջատեցան, այլ անտրոհ
աղօթիւք առ մեզ են. Վերջում եր-
կու կնիք. «Միշտս Վարդապետ».
«Միշտս սբ. Եջմիծնա է»:

4 Եւ իմ և նմա փառք—հայոց մեծաց
(Յ. 7)

4 ք ամենայն եղականաց

4 Կի՛մճե և նմա փառք յաւիտեանս.
ամէն [իմ յամենայն եղականացս]

4 ցե յեղականացս / և իմ եղականացս

6 ճեկքս իմ աւարտեցան—հայոց մե-
ծաց (Յ. 7)

6 օ պատմութեան

Ճ վերջում ունի. «Զծեցաւ ձեռամբ
յոգնամեզ զրիզորի երևանցւոյ ի
թուիս ոճիւն: Յիշատակատաննէր
ունիկն եւ միւս շեռագիտները. (ճե՛ս
Յառաջարան): Վե՛նե. հրաւ-
դութիւնք (Յ. 1) քառի համար
ծանօթութիւն ե ղնում. «Աստուծոյ
Յայմաւուրք երկար հատուածով
կատարած տան ողբոցս, որ ի կար-
գադրողաց նոյն զրոց են յաւելուածք
առ ժամանակօք կիլիկեցոց և ոչ ի
խորհնացւոյն. նմին իրի և ի բաց
թողաք առ անհարազատութեան,
որպէս և զայլս ևս համառօտ իմաստս
ուրեք ուրեք յընթացս ողբոցս»:

ՅԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Թուանգանները ցոյց են տալիս երեսներ, որոնց մէջ մի կամ մի բանի անգամ
յիշուած է նոյն անունը. ծ. տառով նշանակուած են ծանօթութիւնների երեսներն ու
նրանց մէջ դրուած ընթերցուածները. իսկ աստիճանով ցոյց են տրուած Մ. Խորենացու
յիշատակած աղբիւրները ¹⁾:

Աբաս տ. Մար Աբաս.

Աբգար, Աբգարիոս, ծ. Աբգարէս, Աբ-
գարոս, Աբգարոս 95, 96, 120,
139, 142—157, 159—162, 204.

Աբդու, ծ. Աբդու, Աբու 152.

Աբդուհան, ծ. Աբդու 110, 190.

Աբդու, ծ. Աբդու, Աբդու 190.

Աբէլ որդի Ադամայ 14, 249.

Աբէլ սպասարար 110.

Աբիամ 59ծ.

Աբիմիլէք, ծ. Աբիմիլէք 59.

Աբիւղնոս*, ծ. Աբիւղնոս, Աբուղն-
ոս, Աբիւղնոս 13, 20, 21, 114.

Աբրահամ, ծ. Աբրահամ 2, 17, 18,
20, 22, 57, 58, 102, 203.

Աբրահաման զոյ 360.

Ադաբոս 160.

Ադաթանգեղոս* 98, 202, 203, 212,
219, 221, 227, 234.

Ադուս, ծ. Ադուս 58.

Ադրիպպա Հերովդէս 139.

Ադամ 1, 13, 87, 203. Նախաստեղծ,
Աստուածաստեղծ 14, 15, 22.

Ադդէ խոյրարար, ծ. Ադդէ 152, 157—
159.

Ադդէ կոմս 303.

Ադրամիլէք, ծ. Ադրամիլ, Ադրամիլ 70.

Ադրիանոս, ծ. Անդրիանոս, Հանդրիա-
նոս 186, 189.

Ադրիանուպոլիս, ծ. Անդրիանուպոլիս,

Ադրիանի պոլիս 297.

Ադայէլ 360.

Ազատ զետ. 138, 265.

Ազատ լեառն, յԱզատն ի վեր ի Մա-
սիս 84, 192.

Ազատագոս տ. Ազատագոս.

Ազարիայ 141, 196ծ. Ազարեանք
119ծ.

Ազատագէոս, տ. Ասկատագէոս.

Աթանազիւս, Աթանազիւս, ծ. Աթա-
նազիւս, Աթանազիւս 275, 278,
320.

Աթենաս, ծ. Աթենաս 123, 127, 274.

Աթենացի 125. Աթենացիք 247.

Աթէնք 197, 346.

Աժդահակ Թադաւոր Մարաց, ծ. Աժ-
դահակ 3, 4, 67, 73—85, 93,
112, 142ծ. 169, 176, 192.
Մարապարսացի 80. զարմք Աժ-
դահակայ 84.

Աժդահակ Բիւրասպի 4, 89. տ. Բիւ-
րասպի.

Աժդանական, ծ. Աժանական 83.

Ալանաղան, ծ. Ալանաղան, Ալանո-
ղան, Ալանայողան, Աղանայողան
298, 299.

Ալան, Ալանք, ծ. Աղանք 97, 176—
179, 181, 182, 187. Դրունք
Ալանաց 234.

Ալիւս զետ, ծ. Ալիւս 124, 125.

Ալիի 183.

Ախուրեան, ծ. Ահուրեան 165, 166,
171, 175.

Ակակ 335, 342.

¹⁾ Այս ցանկի մէջ չեն առնուած անորոշ ձևով յիշուած աղբիւրները, ինչպէս են՝
ասի, ասեն, պատմի, պատմեն, կոչեն, լսեմք, գրեալ յայլոց, ոմն ևլն:

Ակէացիք 117.
 Ակոաղանիս, ծ. Ակրաղանէս 61.
 Ամատան 187.
 Աղաղաս տ. Աղտաղոս.
 Աղբիւնոս 306, 309.
 Աղբքանդր Մեծ, Մակիդոնացի 31, 86, 101, 102, 114, 121, 124, 238, 257, 265.
 Աղբքանդր հայր Հիւրկանու 129.
 Աղբքանդր որդի Հիւրովի 142.
 Աղբքանդր որդի Յովհաննու, որդւոյ Շմուտնի, եղբոր Յուդայ Մակաբէի 128.
 Աղբքանդրացի 239, 342. Աղբքանդրացիք 213.
 Աղբքանդրիա դշտոյ 128.
 Աղբքանդրիա, Աղբքանդր քաղաք 8. 239, 297, 339, 342—344.
 Աղբքանդրոս, Աղբքանդրի եպիսկոպոս 239.
 Աղբքանդրոս, Կոստանդնուպոլսի եպիսկոպոս 239.
 Աղթամար 274.
 Աղիովիտ, Աղի ովիտ, ծ. Աղոյ ովիտ, Աղովիտ 137, 191, 193, 283, 284.
 Աղծնիք, Բղեաշխ Աղծնեաց 3, 70, 148, 260.
 Աղովրոս, ծ. Աղաւրոս, Աղաւր, Աղօրոս 13.
 Աղուանք 81, 99, 113, 137, 228, 230, 255, 259, 263, 270, 304, 328, 329, Դաշտն Աղուանից 113.
 Աղտաղոս, ծ. Աղդատոս, Աղատաղոս, Աղաղաս 60.
 Աղք 288.
 Ամաղէկ 304.
 Ամամիթոէոս տ. Առամիթոէոս.
 Ամասիայ նահապետ 19, 20, 40.
 Ամասիայ Պոնտացւոց քաղաք 237.
 Ամատունի 251, 266, 267, 277.
 Ամատունի ազգ 322, 332. Ամատունիք 97, 187, 215, 228, 231, 262, 312.

Ամատասէոս, Ամատէոս, տ. Ամինտէս.
 Ամարոս 260.
 Ամիդոս տ. Մամիթոս.
 Ամինտէս, ծ. Ամատասէոս, Ամատէոս, Արմատասէոս, Ամինտոս 60.
 Ամիւռոս, ծ. Ամիւրոս, Սիւռիոս, Ուստոիս, Սուստոիս, Սուռասիս 60.
 Ամուսառիս տ. Սուսառիս.
 Ամպակ, ծ. Ամբակ 62.
 Ամպաւիտէս տ. Ղամպաւիտէս.
 Ամրամիթէս տ. Առամիթոէոս.
 Ամրամ 58.
 Այրարատ, ծ. Արարատ, Արայրատ 49, 51, 137, 191, 199, 216, 282, 283, 310, 317, 340. Ղաշտն Արայի 49.
 Այրարատեան գաւառ 337.
 Այրարատեան Թագաւորութիւն 67.
 Այրեցած 84.
 Անակ 98, 203, 211, 212, 225, 244.
 Անան, ծ. Անոնէս, Ենան, Էնան 148, 150.
 Անանեանք 119.
 Անանիա եպիսկոպոս Սիւնեաց 329.
 Անանուն 157.
 Անատոլ, Անատոլիոս, ծ. Անատոլիս, Անատոլէս, Անատոլիոս, Անատոլէոս, Անատոլ 334, 337, 338, 350.
 Անարիք 287.
 Անգիդ տուն 3, 70, 114.
 Անգեղեայ 114.
 Անդիպատրոս հայր Հիւրովի 132.
 Անդրէաս առաքեալ 150.
 Անդրիք նախնեաց Վաղարշակայ 216.
 Անեբիս, ծ. Անէք, Անէիք 18, 20.
 Անի ամրոց 123, 127, 164, 183, 201, 216, 252, 268, 288.
 Անծիտ, ծ. Անծիտ, Անծատ, Անծաւ 274.
 Անկիւրիայ 342.
 Անծաւացիք, Անծեւացիք 117, 193, 307.

Անյիշելի ամրոց. տ. Անուշ բերդ.
 Անոյշ կին Աժդահակայ 4, 82—84.
 —մայր Վիշապայ 85.
 Անուշ բերդ, Անյիշելի ամրոց, ծ. Անյուշ 300, 321, 329.
 Անուշաւան 3, 62—64.
 Անտիգոնեանք 134, 135.
 Անտիգոնոս որդի Դիմետրեայ Բ. 103.
 Անտիգոնոս Արիստարքոսեանց 133—136.
 Անտիք նահապետ Սիւնեաց, ծ. Անտիքոս 285, 287.
 Անտիք քաղաք, ծ. Անտոք 141, 239, 297, 342.
 Անտիքացիք 142.
 Անտիքոս Թեոս 120.
 Անտիքոս Սաւտէր 120.
 Անտիքոս Եպիփան 360.
 Անտիքոս Սիդիացի 28, 103, 104, 203.
 Անտիքոս յարդարիչ սլաւտանն Կոստանդեայ 251, 261—263.
 Անտոնինոս որդի Սեւերեայ 213.—Վերջին 201.
 Անտոնինոս Աւղոստոս. տ. Տիտոս Անտոնինոս.
 Անտոնիոս 95, 135—138.
 Անփայտ Բասեան 109.
 Անփիլոքսիոս, ծ. Անփիլաքսիս 298.
 Աշարունիք. տ. Արշարունիք.
 Աշդահակ. տ. Աժդահակ.
 Աշխաղար աներ Տրդատայ, ծ. Աշխարաղ 225, 254.
 Աշխաղար Դիմաքսեան, ծ. Աշխարաղ, Աշխարաղար, Աշդահար 312, 314, 315.
 Աշխէն 99, 225.
 Աշոտ 196.
 Աշոցայ տէրութիւն 113. Աշոցան ազգ 217. Աշոցաց գաւառ 225. Աշոցաց տէր 350.
 Աշուշայ 340.
 Աշտաբակաշինութիւն 23, 28, 32.
 Աշտիշատ 122, 275, 343, 356, տ. Յաշտից տեղիք.

Ապահունիք 148, 296, 350. Նախարարութիւն Ապահունեաց 115.
 Ապոլոն 122, 177.
 Առալիոս, ծ. Առիլիոս, Արիլիոս 60.
 Ապրսամ, ծ. Ապրկամ 332.
 Առակք (զիրք) 327.
 Առան 113.
 Առաջին Հայր 2, 45, 46.
 Առասպել* Շարայի 40.
 Առասպելք* աշխարհիս 56, 85, 115, 161, 175, 179, 181, 185, 191, 199.
 Առասպելք* Հագամակերտի 111.
 Առասպելք* Սմբատայ 181.
 Առասպելք* Պարսից 4, 89, 210.
 Առասպելք* Պահլաւկայ 206.
 Առասպելք* արտաքնոց 12.
 Առաւան, ծ. Առաւէն 86.
 Առաւելեան Վահան 312, 314.
 Առաւելեանք, Առուելեանք 97, 187.
 Առաւելեանք 312. Առաւելեանք 86, 116.
 Առաւօտին Բահդ, ծ. Առաւաւտին, Առաւաւտին 103.
 Առբերանի, ծ. Արբերանի, Առբերան 137, 191, 193, 283.
 Առիոս* ոմն Ժամանակագիր 21.
 Առիոս, Առիսաս. տ. Արիոս.
 Առմամիթոէոս, ծ. Առամիթոէոս 60.
 Առնակ 62.
 Առուն գետ 194.
 Առտիկաս, ծ. Առտիկիս 67.
 Ասայ 59ծ.
 Ասիա 24, 104, 122, 124, 342.
 Ասիական ծով 46.
 Ասիացիք 103.
 Ասկատաղէս, ծ. Ազգատաղէոս 60.
 Ասորեստան 26, 44—46, 55, 56, 65, 70, 98, 105, 107, 116, 155, 168, 183, 190, 207, 208, 211, 225, 234, 262, 263, 300.
 Ասորեստանայք 2, 10, 28, 43, 45, 52, 64, 88, 155ծ. 164, 183, 190ծ. 202, 205ծ.
 Ասորեստանայք մատանք* 1, 7.—ղիւանք 66.

Ասորի* ոմն ուշագործ 20.
Բազմահմուտ ասորին* (Մար Աբաս)
29.
Ասորի լեզու 164, 201, 329.
Ասորի դպրութիւն 328.
Ասորիք 7ծ. 29, 42, 45, 66ծ, 103,
129—133, 136, 137ծ. 139,
141, 143, 148, 164ծ. 185, 189,
197, 205, 207ծ. 308, 313,
328ծ. 333, 335.
Ասուդ, ծ. Ասող 128, 196.
Ասպախան 300.
Ասպախապետ 146, 204, 207, 209.
Ասպիոն 275.
Ասպուրակէս 309, 320.
Աստղիկ, բոյր Զրուանայ 24.
Աստուած 6, 13—16, 25, 57, 143,
148, 149, 151, 153—156, 158,
212, 220, 224, 227, 232—
234, 236, 237, 242, 243, 245,
247—249, 257ծ. 258, 261,
264, 267, 270, 283, 285, 294,
297, 300, 310, 320, 322, 334,
336, 342, 352, 360, 363, 364,
366.
Աստուածածին 342.
Աստուածային պատմութիւնք* 12,—
բանք 27,—գիրք 25 տ. գիրք.
Ասքանազեան զունդ 67.
Ատատ Գնունի 312.
Ատոմ Մոկացի 330.
Ատտիկէ 124, 346.
Ատտիկոս 334—336.
Ատրպատական, ծ. Ատրպական 105,
112, 137, 168, 211, 262, 355.
Արսագած 40, 170, 281, 289. Ոտն
Արագածոյ 39.
Արալիոս. տ. Առալիոս.
Արամ 2, 17, 19, 20, 22, 42, 43,
45, 48, 85.
Արամազդ 85, 183, 233, 278.
Արամազնեայք*, Հինքն—նեայց 27.
Հինք* մեր 73.
Արամայիս, ծ. Արմայիս, Արամօսի,
Արմաւսի, Արամուս 19, 20, 39.

Արամանեակ, ծ. Արմանեակ, Արա-
մանեակ, Արմենեակ, Արմենակ,
Արամենակ, Արամանակ 19, 20,
32, 33, 36—39. Սօսիք Արա-
մենակայ 64.
Արամուան աղն 293.
Արամանք 247.
Արայ Գեղեցիկ 2, 19, 20, 22,
48—50, 57, 62, 63. Դաշտն
Արայի 49.
Արայեան Արայ 3, 62, 63.
Արաստ. տ. Նրաստ.
Արարադ 33, 34.
Արբակ 62.
Արբէլ Անեքայ, ծ. Արբէլ, Արբեկ
Արբէկ 18, 20.
Արբէլ միւս, Քայաղայ 18, 20.
Արբոկ ձենքակուր 222.
Արբուն 63.
Արգամ 97, 169, 171, 174, 180,
181. Արգաւան 84, 181.
Արգիացի 218.
Արդամոզան, ծ. Արդամոզան, Արդա-
մոլան, Արդամոզան 71.
Արեգ քաղաք 308.
Արեգակն 27, 216. Մեհեան Արեգա-
կան 297. Արեգակն Զեքսիպոն
238.
Արեքանոս, ծ. Արեքանոս, Արեքենոս
158.
Արետ, ծ. Արեւետ 95, 147.
Արեւմտեան ծով (Կասպից) 29.
Արէս 265.
Արիանոս 240.
Արիողական, ծ. Արիովկեան 226.
Արիոս Քաղդէացոյց, ծ. Արիոս, Արիս-
սա 60.
Արիոս Աղեքսանդրացի 100, 239,
294.
Արիստաբոլ, ծ. Արիստաբոլ, Արիս-
տաբոլոս 129.
Արիստաբոլեանք 133.
Արիստակէս, ծ. Առիստակէս, Առիս-
տակէս, Ռըստակէս, Ռաստակէս
100, 240, 242, 243, 258.

Արիստոն* Փեղղացի 189.
Արիք 80, 146, 168, 187, 211,
222, 227, 287, 348.
Արծկէացի 347.
Արծրունի, Արծրունիք 3, 70, 71,
111, 147, 159, 161, 292, 300,
319, 331, 350.
Արկադ, Արկադիոս 309, 310, 315,
319—321, 324, 325, 328.
Արծան, աշակերտ Մեսրոպայ 341.
Արծիլ, ծ. Արզիլ, Արծիւղ, Արշիլ 341.
Արծն 116.
Արմամիթրիդէս. տ. Արմամիթոն.
Արմատասէոս. տ. Ամինտէս.
Արմայիս. տ. Արամայիս.
Արմանեակ. տ. Արամանեակ,
Արմաւիր 39—41, 46, 64, 106,
117, 122, 130, 165, 166, 177,
216, 295, 296.
Արմնակ. տ. Արամանեակ.
Արմնիա 46.
Արմէն, Արմէնիկ, ծ. Արմնիք, Ար-
մնիկ 42.
Արմոզ, ծ. Արմոզ 86.
Արշակ Ա. Հայոց 93, 118, 119,
121, 143ծ.
Արշակ Բ. Հայոց 252, 253, 271,
277, 278, 280—288, 291—294,
296, 298—302, 306.
Արշակ Գ. Հայոց 254, 309—317.
Արշակ Ա. Քաջ, Պարթեւաց 102,
203.
Արշակ Բ. Մեծ, Պարթեւաց 2, 28—
30, 87, 101, 103—105, 146,
187, 203, 204.
Արշակ Գ. Վերջին, յաջորդ Դարեհի
182, 205.
Արշական արքայ Պարթեւաց, յաջորդ
Արշակայ Բ. Մեծի, ծ. Արշանակ
121, 127, 204.
Արշակաւան 252, 288, 289, 291,
294.
Արշակունի, Արշակունիք 101, 105,
118, 137, 161, 162, 164, 167,
173, 193, 197, 199, 204, 215,

216, 217ծ. 226, 244, 254, 256,
257, 259, 260, 283, 295, 296ծ.
311, 316, 318, 319, 307, 310,
350ծ. 352, 358.
Արշամ 95, 138—142, 149, 151.
Արշանակ արքայ Պարթեւաց, յաջորդ
Արշականայ, ծ. Արշակ, Արշական
204.
Արշանոյշ 319.
Արշարունիք, ծ. Աշարունիք 241,
295, 306, 312, 350.
Արշաիր, որդի Կամսարայ, ծ. Արշօր
241, 268, 295.
Արշաիր արքայ Պարսից, որդի Արշէզի
139, 142, 144—146, 204,
205.
Արշէզ արքայ Պարսից, յաջորդ Արշա-
նակայ 138, 139, 204. նոյն եւ
Արտաշէզ, ծ. Արտաշէս, Արշէզ
94, 132, 133, 134.
Արշամ 139. տ. եւ Արշամ.
Արալադէն 329.
Արտագիրս 295, 299, 300.
Արտադ, ծ. Արտոդ 97, 157, 181,
182, 212. տ. եւ Շաւարշան.
Արտագեան գերի 183.
Արտաշամայ 121.
Արտաշատ 84, 97, 176, 177, 180,
182, 191, 216, 265, 300.
Արտաշէզ. տ. Արշէզ.
Արտաշէս Ա. Պարթեւաց, որդի Արշա-
կայ Ա. Քաջի 103, 203.
Արտաշէս Բ. Պարթեւաց, ծ. Արտաշէզ.
տ. Արշէզ.
Արտաշէս Գ. արքայ Պարսից, որդի
Արշաւրի, ծ. Արտաշէզ 98, 144—
148, 156, 161, 204, 205, 207.
Արտաշէս Դ. արքայ Պարսից, որդի
Արշակայ Գ. Վերջնոյ 182, 205.
Արտաշէս Ա. Հայոց, ծ. Արտաշէզ 41,
94, 110, 118, 119, 121—127,
139.
Արտաշէս Բ. Հայոց, ծ. Արտաշէզ 84,
96, 97, 161—163, 168,—193,
216, 241.

Արտաշէս Գ. Հայոց, որդի Վռամ-
շապին, նոյն եւ Արտաշիր 255,
329, 337, 338, 346—349.
Արտաշէս, եղբայր Տիգրանայ Բ. 139.
Արտաշէս, որդի Տիրանայ Բ. 271.
Արտաշէս, հայր Ներսէի արքայի
Ասորեստանի 156.
Արտաշիր հայոց. տ. Արտաշէս Գ.
Արտաշիր Ա. որդի Սասանայ 98, 99,
186, 202, 203, 205—211,
214—218, 221—222, 231,
235.
Արտաշիր Բ. որդի Շապին 321—324,
329, 352.
Արտաշիրական, ծ. Արտաշիրակ 216.
Արտաւազդ Ա. որդի Տիգրանայ Բ. 95,
137, 138.
Արտաւազդ Բ. որդի Արտաշեսի Բ.
84, 98, 179—181, 183—186,
191, 192, 194, 202.
Արտաւազդ Մանգակունի 215, 217,
224, 225, 231, 262.
Արտաւան, ծ. Արտեւան 98, 200,
202, 205, 207, 208.
Արտաքին պատմագիրք* 2, 12,
27.
Արտեմիտայ պատկեր 122, 123, 127,
177. Արտեմիդիայ մեհեան 190.
Արտեմնայ մեհեան 297.
Արտեւան. տ. Արտաւան.
Արտիթէս 99, 219.
Արտիմէդ քաղաք 199.
Արտունիս. տ. Փռաւարտիս.
Արփաքսաթ 17, 18.
Արքայամանուկ (Շապուհ) 216.
Արքեղայոս վերակացու Զորորդ Հայոց,
ծ. Արքեղաւոս 243.
Արքեղայոս, որդի Հերովդի 144.
Ազէ, ծ. Ազէ, Օզէ, Օղէ 160.
Ազոստիոն, ծ. Ազոստիոն, Օզոստիոն
339.
Ազոստոս կայսր, ծ. Օզոստոս 143.
144, 339.
Ազոստոս Թէոդոս Մեծ 303, 307,
309. տ. Թէոդոս Մեծ.

Ազոստոս Թէոդոս Փոքր 333, 335,
336. տ. Թէոդոս Փոքր.
Ազոստոս Տիտոս Անտոնինոս 197.
տ. Տիտոս Անտոնինոս.
Ազոստոս Կոստանդոս 261, 269. տ.
Կոստանդոս.
Ազոստոս Վաղենտինոս 278. տ.
Վաղենտինոս.
Ազոստոս Վաղէս 293. տ. Վաղէս.
Աւետարան 232, 242, 276, 354.
Աւետարանական բան* 150.
Աւետեաց երկիր 360.
Աւով 59.
Աւրեղիանոս 114.
Ափշաղար 161.
Ափրիկանոս* 120.
Ափրիկեցիք, ծ. Ափրիկացիք, Արժանք
Ափրիկացւոց աշխարհին 58.
Ափրոլիտէ 123, 127, 297.
Արիլէս, Արիղէս, ծ. Արիղես, Արիւղ-
էս, Արիլաս, Արիւղաս, Արիւլ-
լէս 88, 102, 278, 308.

Բաք, ի ծննդոց Բամայ 18, 20.
Բաք, որդի Տիգրանայ Մեծի 85.
Բաքելացիք 68.
Բաքելովն, ծ. Բաքելոն, Բաքիլոն 33,
34, 38, 67, 102, 103, 105,
124, 155, 248.
Բաքիլոս, ծ. Բաքելոս, Բաքելոս, Բա-
քոս 327.
Բաքիկ Սիւնի 309, 312.
Բաղաղիա, ծ. Բաղրաղիա 196.
Բաղամ 86.
Բաղայառինջ, ծ. Բաղառինջ 127.
Բաղարան ի վերայ Ախուրեան
գետոյ 96, 166, 175, 177,
216.
Բաղարան միւս, ի թիկանց Մասեաց
97, 175.
Բաղարատ (անուն) 196.
Բաղարատ Շամբատայ, նախնի Բաղ-
րատունեաց, ծ. Բաղարատ 104, 105,
110, 117, 119.

Բաղարատ, որդի Սմբատայ Ասպետի
225. նոյն եւ Բաղարատ Ասպետ
231, 262, 266, 267, 303.
Բաղաւան, ծ. Բազուան 216. նոյն եւ
Բազնաց աւան 186, 201, 355.
Բաղրատունի, Բաղրատունիք 68, 69,
95, 105, 128, 138, 151, 152,
159, 161, 162, 194, 196, 303,
332.
Բաղրեւանդ, ծ. Բաղրաւանդ 201,
295, 354.
Բազ 38.
Բազմավէպ* 13.
Բազուկ 63.
Բաթնիքաղ, ծ. Բաթանիքաղ 15,
144.
Բալէոս, ծ. Բաղէոս, Բաղէաս 60.
Բակուր քղեաշխ Ազնեաց, ծ. Բակոր
251, 260, 263.
Բակուր Նահապետ Սիւնեաց 195.
Բակուր արքայ Վրաց 328.
Բակուրակիրտ 190.
Բակտրիացիք, որ է Միդք 23, 26.
Բահլ, Բահլ, ծ. Բալիս, Բալի, Բաղի
102, 204, 209, 211.
Բաղասական կողմ 340.
Բաղէոս, ծ. Գաղէոս, Վաղէոս 60.
Բաղոտոռէս, ծ. Բաղատորէս 60.
Բայքերդ, ծ. Բաքերդ 162, 164.
Բանան, ծ. Բան 25. «
Բանն Աստուած 234.
Բանք Աստուածայինք* (Ս. Գիրք) 2,
17, 27.
Բաշխից պաշտօն 201.
Բասեան, ծ. Բասեն, Բասէն 97, 98,
114, 184, 199. Վերին, Անփայտ
Բասեան 109.
Բասիլիոս Ամասիոյ Պոնտացւոց եպիս-
կոսոս, ծ. Վասիլիոս 237.
Բասիլիոս Կեսարու եպիսկոպոս 298ծ.
տ. Գեղասոս.
Բասիլք, ծ. Բասիդք 99, 187, 200,
230.
Բատ գաւառ 163.
Բարակ 59.

Բարդաճան*, ծ. Բարդայճան, Բարդէ-
ճան 201.
Բարզափրան, ծ. Բազափրան 133—
135, 139, 300.
Բարձուղիմէոս առաքեալ, ծ. Բարդո-
ղիմէոս, Բարդուղիմէոս, Բարդու-
ղովմէոս 158.
Բարշամ յազգէ սկայիցն, աստուածա-
ցուցեալ 45.
Բարշամիայ պատկեր 128.
Բարսումայ* 205, 206.
Բարրոքայ 189.
Բեթրուբին, ծ. Բեդրուբին 148.
Բելորոս 60, 62.
Բենդիկիոս 94, 135, 136.
Բենիամին Թարգման 329.
Բերդիտիոն, ծ. Բերդիտոն 291.
Բերոսոս*, ծ. Բիւրոս, Բիւրիոս,
Բելրիոս 9, 13.
Բերոսեան Սիրիլլա*, ծ. Բիւրոսեան,
Բերիոսեան, Բելրոսեան 23.
Բզնունական տոհմ, ծ. Բզնունեան,
Բզնունէն 116, 258.
Բզնունիք,—նեաց իշխան 193.
—նեաց եպիսկոպոսութիւն 349.
—նեաց նահապետութիւն 38.
—նեաց ծով, Մովակ Աղի 35, 38.
Բէլ, որ է Նեբրովթ 2, 17, 20, 21,
27, 32—36, 44. Տիտանեան—
34, 36.
Բէլ, կուրք Արգարու 144.
Բիկենտ, ծ. Բեկենտ 239.
Բիտոն, ծ. Բիտովն 239.
Բիւզանդացիք 294, 341, 342.
Բիւզանդիոն, Բիւզանդիա, ծ. Բիւ-
զանդիովն, Բիւզանդոն, Բիւզանդ
238, 252, 255, 271, 275, 279,
280, 291, 297, 306, 309, 325,
333, 335, 339, 341, 346, 361.
Բիւթանացիք 239.
Բիւթանիա 277.
Բիւրիոս, Բիւրոս. տ. Բերոսոս.
Բիւրոսեան. տ. Բերոսեան.
Բիւտացիք 126.
Բիւրասպի Աժդահակ 4, 89—92.

Բիւրատ (անուն) 196.
 Բիւրատ Բագրատունի 161, 162.
 Բլուր գիւղ 355.
 Բղդոխ, ծ. Բղդոխայ 222.
 Բուզնան, ծ. Բուզնան 144.
 Բուլղար Վուկոյ կամ Վինդ, ծ. Բուլկար,
 Բուլկար 109.
 Բուլղարք 119.
 Բուրգ (աշտարակ Բաբելոնի) 23.
 Բուրդար, ծ. Բուրդար 219.
 Բուրդ, ծ. Բուրդ 210, 235.
 Բրքիշոյ 349, 353.
 Գաբաղ 110.
 Գաբելանք, ծ. Գաբելէն 110.
 Գաբիւնոս 130, 131.
 Գագ, իշխան Հաշտենից, ծ. Գագ,
 Գատ 260. (ուղղիկ Գատ).
 Գազաւոն, որդի Սպանդարտայ, ծ.
 Գազաւոյն 295, 312, 315—319,
 321, 330.
 Գազաւոն, որդի Հրահատայ 352.
 Գալիլիայ, ծ. Գալիլիայ 136.
 Գալլոս, ծ. Գալիոս 210.
 Գաղատացի, Գաղատացիք 103, 142,
 262.
 Գաղէոս. տ. Բաղէոս.
 Գաղղիոս, ծ. Գալլիոս 237.
 Գամիր, Գամիր 19, 32, 42.
 Գամիրք 219.
 Գայլատուայ ծով, ծ. Գայլոտայ,
 Գայլատունայ 194.
 Գառնի 41, 100, 240, 241.
 Գառնիկ, թոռն Գեղամայ 41, 110, 121.
 Գառնիկ ճգնաւոր 244.
 Գարգարացիք 113, 230, 340ծ.
 Գարդմանայ ձոր, ծ. Գարդմանայ 340.
 իշխան Գարդմանաց 340.
 Գարդմանացի, Գարդմանացիք, ծ.
 Գարդմանացի 113, 312, 331.
 Գարջոյլ Մաղխաղ, ծ. Գարջոյլ, Գար-
 ջուլ 267.
 Գեղէոն 59.
 Գեղ լեռն 41.

Գեղամ 19, 20, 40, 41, 106, 110,
 121.
 Գեղամայ ծով 170, 315. տ. Գեղար-
 բունի.
 Գեղամի ձեռակերտ 41. նոյն եւ
 Գառնի.
 Գեղամանք 229ծ.
 Գեղասիոս Կեսարու 298.
 Գեղարքունի, ծ. Գեղարքունի 41, 120,
 —ծով 41.
 Գեղմանց, ծ. Գիղմանց, լեռն 182.
 Գերեզմանք, Գերեզմանակք 37.
 Գերմանացիք 143.
 Գերմանիկոս 144.
 Գզակ, ծ. Գղակ, Դղակ 62.
 Գին նահապետ Գնունեաց 111.
 Գինայ գետ 191.
 Գինդ յազգէն Սլկունի 280.
 Գինդ եպիսկոպոս Գերջանու, ծ. Գնիթ,
 Գինթ 335, 340.
 Գիսակ 172, 174.
 Գիտ որդի Շաբիթայ, ծ. Գիւտ 340.
 Գիր (Ս. Գիրք) 16, 17, 25, 249. Գիրք
 264, 283, 343. Հայ Թարգմա-
 նութիւն 19, 20. տես եւ Աստուա-
 ծային պատմութիւնք եւ Հոգեւոր
 բանք.
 Գլափիւռա 237.
 Դղակ. տ. Դզակ.
 Դնէլ, որդի Տրդատայ եղբոր Արշակայ
 252, 281—286.
 Դնէլ, նահապետ Անձեւացեաց 307.
 Դնէլ, տակառապետ Տիգրանայ, ծ.
 Դնեալ 133, 134.
 Դնէլ Գնունի 284.
 Դնթունիք, ծ. Դնունիք 59, 110, 140.
 Դնիթ. տ. Դնիդ.
 Դնունի, Դնունիք 3, 70, 71, 111,
 133, 140ծ. 258ծ. 284, 312.
 Դոթոնիէլ 59.
 Դոթ տ. Դութ.
 Դոդթն 83, 84, 176, 183, 316,
 340, 357. Երզնիք* Դոդթան 191,
 192. Վիպասանք* որ պատմին ի
 Դոդթան 176.

Դոդթնեցիք 117.
 Դոդիաթ 267.
 Դոմիր 32.
 Դոռակ, ծ. Դռակ 62.
 Դորդի 25.
 Դորդոնոս, ծ. Դորդիանոս 303.
 Դուգարք 262.
 Դուգարացիք, ծ. Դարգարացիք, Բը-
 դաշխ—ցւոյ 114, 262, 340.
 Դութք, ծ. Դոթք 218, 291.
 Դուշարայ, ծ. Դուշարայ 106, 113,
 217.
 Դուսանական* 48.
 Դուակ. տ. Դուռակ.
 Դրատիանոս 293.
 Դրիգոր, Դրիգորիոս Լուսաւորիչ 98—
 100, 145, 146, 211, 219, 220,
 225, 232, 239—244, 256,
 257, 259, 272, 275, 279, 300,
 317, 320, 324, 336, 354, 358.
 տ. Լուսաւորիչն մեր.
 Դրիգոր Աստուածաբան 240.
 Դրիգոր, հայր Դրիգորի Աստուածաբանի
 240.
 Դրիգորիոս Նաժիւնձու 298.
 Դրիգորիոս Նիւսիայ 297.
 Դրիգորիս թոռն Լուսաւորչի 251,
 259.
 Դաժգոյնք, ծ. Դաժգոյն, Դժգոյնք
 83.
 Դամասիոս 297.
 Դամասկոս, ծ. Դամասկ 129, 141,
 297.
 Դամբաւընդ. տ. Դըմբաւընդ.
 Դանան, ծ. Դաղան, Դանգան, Դան-
 դան, Դանգոն 340.
 Դանիէլ եպիսկոպոս, ծ. Դանիէլ 325,
 326.
 Դանիէլ քահանայ 252, 272, 283.
 Դանիիւն նշանագիրք 254, 325.
 Դանուր 214.
 Դատ. տ. Դադ.
 Դատ ի զաւակէ Գառնկայ 110, 121.

Դատաբէ, ծ. Դատէ 193.
 Դարա 312, 315.
 Դարանաղի, Դարանաղիք 242, 308.
 Դարեհ Վշտասպեանց 126, 142.
 Դարեհ (Կողոման) 114, 121, 124,
 238.
 Դարեհ Պարթեւ, յաջորդ Արտաշեսի,
 որդւոյ Արշաւրի արքայի Պարսից
 163, 174, 175, 205.
 Դաւիթ, աներ Ս. Դրիգորի 220.
 Դաւիթ, արքայ Հրէից 59. Դաւթեան
 պարսաբար 267.
 Դաւիթ*, պատմող անգիր զրոնցացն
 Ողիմպիոսի 25.
 Դեկիոս 210, 213.
 Դեմետրիոս Բ. արքայ Ասորւոց 103.
 Դեռիւկոս, ծ. Դերիւկոս 61.
 Դերուսոս 61.
 Դերջան 335, 340.
 Դէովկիս 67.
 Դըմբաւընդ, ծ. Դամբաւընդ 89.
 Դժգոյնք. տ. Դաժգոյնք.
 Դիմաքսեան, Դիմաքսեանք, ծ. Դի-
 մակիսեան 174, 312, 314.
 Դիոգորի* մատենագրութիւնք 257.
 Դիոկղետիանոս 213, 219, 224,
 226.
 Դիոնիս Պտղոմէոս, որդի Պտղոմայիլ
 Կղէոպատայ, հայր Կղէոպատայ
 զշխոյի Եգիպտացւոց 128, 136.
 Դիոս, ծ. Դիոն 123, 127.
 Դիպինոս Կրետացի 122.
 Դիւան* արքունի (Նինուէի) 29, 30.
 —Եղեսիոյ 120, 161. —մեհե-
 նական, —մեհենից, —Թագաւորաց,
 —արքունի 8, 21, 144, 164.—
 Պարսից 66.
 Դիւանագիրք* մատենից 10,—Յունաց
 214.
 Դիւցնկէց լեռն (Ուլիմպոս) 24.
 Դղակ. տ. Դզակ.
 Դոմիտ 185.
 Դոմիտիանոս 97, 184, 185.
 Դուին 265.
 Դարութիւն Հայոց 325.

Դրախտ 15.
Դստրիկ 356.
Դրասխանակերտ, ծ. Դրասհինակերտ 241.
Դրուասպ 194.

Զբեր 18.
Զբրայական ազգ 260.
Զբրայեցի խօսք 69.
Զբրայեցիք, ծ. Հբրայեցիք 3, 12, 28, 58, 68, 69, 236, 247.
Զգերացիք 108.
Զգիպտացիք 8—10, 13, 20, 27*, 28, 124, 136, 185.
Զգիպտոս 20, 131, 136, 138, 160, 208, 344. Մեծբրայիմ որ խմանի Զգիպտոս 20.
Զղեսացուց բաղաք 150, 344.
Զղեսիա 95, 96, 120, 144, 147, 151, 152, 157, 159, 161, 164, 200, 213, 240, 326, 341. տ. և Դիւան Զղեսիոյ.
Զողմայեցիք 135.
Զղեկիա 70.
Զղնիկ, ծ. Զղնիկ 341.
Զծովպացի, Զծովպացիք 4, 20, 63, 87, 88, 126, 237.
Զլեւթերոյաօլիս, ծ. Հերեւթերոյաւղիս 148.
Զլէսպոնտոս 126.
Զլիական. տ. Զղիական.
Զլլաղա, ծ. Հելլաղա, Զղղաղայ 123, 126, 346.
Զլլաղացիք 308.
Զլլենացիք. տ. Հելլենացիք.
Զկբատան, ծ. Էգբատան 99, 234, 236.
Զկեղեաց, ծ. Զկեղեց 190, 194, 244, 258, 306, 316, 340.
Զկեղեցացի Յովհան, ծ. Զկեղեցային 327.
Զղիազար (Խոռոհբուտ) 206.
Զղիազարեանք 119.
Զղիական պատերազմ. ծ. Իլիական, Ելիոնական 4, 87, 88.

Զղիայ 295, 360.
Զղիանան 225.
Զղիոնական. տ. Զղիական.
Զղիսէ 258, 295, 360.
Զղովն, ծ. Ելովն 59.
Զմես. տ. Հեմես.
Զմբան 203.
Զնանոս 139, 140, 196.
Զնովս, որդի Սեթայ,—երկու արծանագրուծիւնք 14.
Զնովք, աշակերտ Ս. Մեսրոպայ 340.
Զնովք, որդի Յարեղայ, ծ. Յնովք 15.
Զպիփան, հայր ևւ տեսուչ եղբայրանոցաց 280.
Զպիփանոս, վարդապետ Պղատոնի ճարտասանի 326, 327.
Զպիփանու* եպիսկոպոսի, Կիարացուց Կոստանդեայ՝ «Հերծուածոյ Յանդիմանուծիւն» 24.
Զսեբովն 59.
Զրախնաու, ծ. Զրախնաւ 193, 194.
Զրակլէս. տ. Հերակլէս.
Զրանեակ 194.
Զրասի 39, 41, 106, 113, 165, 176, 177, 180, 199.
Զրասխածոր 241.
Զրաստ, ծ. Արաստ 39.
Զրգ* բանից 115. Զրգ* Վիպասանայ 176. Զրգք* ցցոց ևւ պարուց 27.
Զրգք* թուկիաց 84. Զրգք* Վահագնի 86. Զրգիչքն* Գողթան 191, 192. Զրգէին* 73, 86. Զրգարանք* բանաւորք 11. տ. Վիպասանք, Առասպիլք.
Զրեմիա* մարգարէ, Զրեմիաս 67, 363.
Զրեմիա եպիսկոպոս Աղուանից 329.
Զրեմիա սարկաւազապետ Մեծին Սահակայ 356.
Զրեւել զաշտ 315.
Զրիզայ 127, 190.
Զրիքով 130.
Զրկորդ Հայք 47.
Զրուազ 97, 162, 175.

Զրուանդ Ա. Սակաւակեաց 69, 72, 199.
Զրուանդ Բ. Արշակունի 69, 96, 120, 161—175. քաղաք Զրուանդայ 177, 241. տ. Զրուանդաշատ.
Զրուանդական զունդ 172.
Զրուանդակերտ 96, 167. դաստակերտ Զրուանդայ 173. տ. Մարմէտ.
Զրուանդաշատ 96, 165, 295. տ. Զրուանդայ քաղաք.
Զրուանդական 172.
Զրուսաղեմացիք 149.
Զրուսաղէմ 70, 131, 133—136, 148, 150, 155, 160, 189, 236, 239, 297, 342.
Զրորդ Հայք 47.
Զրորդուծիւն 342.
Զւագարոս* 124.
Զւթաղ Զղեսիայ եպիսկոպոս 240.
Զւթաղիոս, եղբայր Սոփեայ ստնտուի Լուսաւորչին 219, 220.
Զւպաղմոս 61.
Զւսեբիոս* Կեսարացի՝ «Եկլեսիաստէ զիրք» 120.
Զւստանիոս, ծ. Ստանիոս 239.
Զւրուէ 104, 261.
Զւիեսոս 255, 342, 343.
Զւիեստոս. տ. Հեփեստոս.
Զւիթայի, ծ. Յեփթայի 59.
Զւիրատ, ծ. Եւփրատ 131, 132, 136, 144, 218, 219, 271, 308, 338.
Զւիրեմ, հայր եղբայրանոցաց 280.
Զրտիպոն 134.

Զամես, ծ. Զամաս, Զարմաս 57, 64.
Զատագոս. տ. Աղտագոս.
Զարասպ լիառն 44.
Զարդմանոս, ծ. Զարդման, Զարման, Զարզման 183.
Զարեհ, որդի Ներսեհի 86.
Զարեհ, որդի Արտաշեսի 184, 185.
Զարեհաւանեանք, ծ. Զարեհաւան 116. Զարեհաւանից ազգք 86.
Զարիշատ Աղիովտի 284.

Զարիշատ Վանանդայ 350.
Զարմայր, ծ. Զայրմայր 62, 87, 88.
Զարուանդ գաւառ, ծ. Զրուանդ 26.
Զարուհի 80.
Զաւան 62.
Զաւէն 309.
Զաքարիայ (որդի Բարաքիայ) 249.
Զաքարիաս մարգարէ 363.
Զեւքսիպոն 238.
Զեփոս, Զեփրոս. տ. Սփերոս.
Զուրիթայ 300, 301.
Զուրայ. տ. Զորայ.
Զրաղաշտ, ծ. Զրաղեշտ, մոզ ևւ նահապետ Մաբաց 2, 55, 56.—մոզ, արքայ Բակտրիացուց որ է Մեղաց 23.
Զրուան 23, 24, 31. Զրուան, նոյն ևւ Սեմ 26.
Զփառոս. տ. Սեփոռոս.
Զրոյցք* անգիր հին Ողիմպիոդորի 2, 22, 25, 27, 33, 116. Զրոյցք* պառաւանց 192. Զրոյցք* Տուրքի 115. Զրոյցք* սքանչելի ծերոյն 212.
Զրուցաց* մատենանք 11. Զրոյցք* Մամիկոնէից 221. Զրոյցք* Զրուանդայ 162. Զրուցակարգուծիւնք* հեթանոսականք 12. Զրուցաբանուծիւն*, Զրուցաբանք* Յուանաց 2, 9.
Զորաբաբէլ 360.
Զորայ Ռշտունի, ծ. Զուրայ, Զարայ 252, 273, 274.
Զորայ Գնթունի 140.

Էղիայ. տ. Հեղիայ.

Ընծաք 62.
Ըռըշտունիք. տ. Ռըշտունիք.

Թաղէոս առաքեալ 96, 151, 152, 157, 212, 242.
Թաթիկ արքանեակ Ս. Մեսրոպայ 358.

Թակլադ, ծ. Թագղաթ 32.
 Թարաթայ 144.
 Թարայ 18.
 Թարսիս 58.
 Թեբէ 124.
 Թենեւ. տ. Թինեւ.
 Թեսաղոնիկ, ծ. Թեսաղոնիկէ 306.
 Թետաղացիք, ծ. Թետաղացիք, Թետեղացիք 126.
 Թետաղիա 29.
 Թերսիստէս 278.
 Թեւոս Անտիոքոս 102.
 Թէոդոս Մեծ 253, 254, 281, 292, 297, 302, 303, 306, 307, 309, 310.
 Թէոդոս Փոքր 328, 333, 335, 339, 347.
 Թէոդոտիոս 342.
 Թէոդոր վարդապետ Թէոդորոսի Մամուկատացւոյ 343.
 Թէոդորոս Մամուկատացի 343.
 Թէոդուպոլիս, ծ. Թէոդոսի պալիս 255, 338, 339.
 Թիւ աւան, ծ. Թիւք, Թիդք 127, 244, 258, 306.
 Թինեւ, ծ. Թենեւ 61.
 Թիտալիա. տ. Թետաղիա.
 Թիրաս 19, 32, 42.
 Թոնոս Կոնկեղերոս, ծ. Թովնոս 3, 58, 65.
 Թովլայ 59.
 Թովմաս առաքեալ, ծ. Թումաս, Թումաս 95, 150, 151.
 Թորգոմ 19, 32, 42. Աղզ տանն Թորգոմայ 33.
 Թորդան 128, 244, 269, 272.
 Թուեկաց երգք*, տ. Երգք.
 Թուղթ* 29, 149, 150, 153—156, 261, 275, 276, 278, 284, 287, 295, 311, 317, 318, 323, 333—336.
 Թուղիս, ծ. Թուղաս 309.
 Թրակացիք 9, 143, 238.
 Թրակէ 126, 219.

Փամանակագիրք* 1, 19, 20.
 Փողով Նիկիոյ 239.—Կոստանդնուպոլսի 297.—Եփեսոսի 342.

Իլիական. տ. Եղիական.
 Իլիու, ծ. Իլուզ 297.
 Իկոնիա 298.
 Ինար, ծ. Նարար 273.
 Իսահակ 58, 203.
 Իսրայէլ 25, 259, 360, 363.
 Իտալիա, ծ. Իտաղիա 346.

Լաբդոն. տ. Ղաբդոն.
 Լադիկայ. տ. Ղադիկայ.
 Լակեղեմոնացիք 126.
 Լամբառիս. տ. Ղամբառիս.
 Լամբռիտէս. տ. Ղամպառիտէս.
 Լապիթայք. տ. Ղապիթայք.
 Լաւոսթեննիս. տ. Ղաւոսթեննիս.
 Լեառն Մեծ (Մասիս) 83.
 Լեռնականք 177.
 Լիբանոս 297.
 Լիբիացիք 114.
 Լիբիէ 104.
 Լիկիանոս, ծ. Ղիկիանոս, Լիւկիանոս 100, 218, 219, 236, 237.
 Լիւդական զօրք 124.
 Լիւդացիք, ծ. Լիւդէացիք, Լիբէացիք 122—126.
 Լիւսանիա, ծ. Լուսինա 147.
 Լովկրացիք. տ. Ղովկրացիք.
 Լուսաւորիչն մեր 95, 144, 145, 205, 212, 220, 245. տ. Դրիզոր.
 Լուսին 216.

Խադ 253, 294—296. — սարկաւազ 279.
 Խադունի 326.
 Խաղիրք, ծ. Խաղիլք 98, 199, 200.
 Խախ գիւղ, ծ. Կախ 306.
 Խաղտիք 106, 313, 315.

Խաչ (Ս.) 233. Նշան 233.—Լուսեղէն 233.—Աստեղեայ 226.
 Խառան 159, 213.
 Խաքան, ծ. Խաքամ, Վլքրիկ 235.
 Խաքան արեւելեան 239.
 Խողոցիմ 358.
 Խոշակունիք. տ. Խորշակունիք.
 Խոռ 38, 110.
 Խոռխոռունի 38, 312, 314.
 Խոռխոռունիք, ծ. Խորխոռունիք 267.
 Խոռոհքուտ* 205, 206.
 Խոսրան, ծ. Խոսրէն, Խորէն, 147, 161.
 Խոսրով Ա. 98, 187, 200, 202, 203, 207—217, 324.
 Խոսրով Բ. 226, 251, 260—269.
 Խոսրով Գ. 254, 255, 311—322, 329, 330, 355.
 Խոսրով Դարդմանացի 331.
 Խոսրովիդուխտ 215, 224, 228, 242.
 Խորասան, ծ. Խորաստան 302.
 Խորենացի 101ծ. 257ծ. տ. Մովսէս Խորենացի.
 Խործենացի 328.
 Խորշակունիք աւան, ծ. Խոշակունիք 83.
 Խուժաստան 300.
 Խուբս, ծ. Խորս 340.
 Խրամ աւան 83.

Մաղկաց լերինք 284.
 Մաղէացիք, ծ. Մօղացիք, Մովղէացիք 113.
 Մենդոյ անտառ 96, 166.
 Մոր 113.
 Մովակ Աղի 51, 53.
 Մովակ Հիւսիսոյ 109.
 Մոփք, նախարարութիւն Մոփաց 115.
 աշխարհն Մոփաց 229, 266, 267, 314. դաւառն Մոփաց 243, 272. իշխանն Մոփաց 260.

Կաղմեայ տուն 34, 36, 37, 46.
 Կաղմեան, Կաղմեանք 106.

Կաղմոս 33, 113.
 Կահաթ 58.
 Կամաղրոս. տ. Սկամաղրոս.
 Կամբիւսէս 126.
 Կամսար 235, 236, 241, 291.
 Կամսարական, Կամսարականք 145, 146, 167, 210, 268, 295, 296, 299, 302, 304—306, 319, 322, 352.
 Կայինան, ծ. Կայնան 15, 18, 19.
 Կայպակ 63.
 Կանգարք 113.
 Կապադովկացիք 40, 81, 98, 213, 220.
 Կապանն ձորայ. տ. ձորայ.
 Կառինոս. տ. Կարինոս.
 Կասբից դրունք 234. տ. եւ ձորայ դուն.
 Կասբիական ծով 260.
 Կասք 97, 182.
 Կասիոս, 94, 132, 144.
 Կատինա. տ. Մար Աբաս.
 Կարդիկէս 67.
 Կարդոս 50.
 Կարենի Պահլաւ, Կարենեան Պահլաւ, Կարենեանք 145, 146, 204, 207—211, 235.
 Կարէն 146.
 Կարին 350. Կարնոյ քաղաք 255, 338. Կարնոյ մարզք 279.
 Կարինոս, ծ. Կառինոս 218.
 Կարոս, ծ. Կառոս 218.
 Կաւկաս, ծ. Կովկաս 29, 108, 114, 119, 137, 184, 266, 288.
 Կելեստինոս, ծ. Կելեստիանոս 342.
 Կենան Ամատունի 312.
 Կենտաւրոս Պիւռիդայ 91.
 Կեսար 132, 135.
 Կեսարացի, Կեսարացիք 120, 225.
 Կեսարիա 46, 47, 98, 132, 169, 184, 213, 219, 221, 224, 275, 279, 298, 306, 328, 335.
 Կեսարացւոց քաղաք 217. Կողմանք Կեսարու 2, 45, 139.
 Կերասոս Արգիացի 218.

Կեփաղիոն* 21, 56. Կեփաղիոն
Նեփիլէոս 216.
Կիաքսարէս տ. Կաքսարէս.
Կիլիկեցի, Կիլիկեցիք 244, 262—
270.
Կիպրացիք 24.
Կիւլիկիա, ծ. Կիլիկիա 215, 271.
Կիւկղաղայ կղզիք 214.
Կիւնտոս 214.
Կիւրդոս Նրուսաղեմի եպիսկոպոս, ծ.
Կիւրեղոս, Կիւրդիոս, Կիւրեղ 270,
297.
Կիւրդոս Աղեքսանդրի եպիսկոպոս, ծ.
Կիւրիղոս 342.
Կիւրոս 3, 71, 74, 85, 123,
126.
Կլեսուր. տ. Կղեսուր.
Կղարջք 234.
Կղաղիոս Ա. 160.
Կղաղիոս Բ. 214.
Կղեսուր, ծ. Կլեսուր 116.
Կղէոպատրայ Պտղոմայիղ 128, 136.
Կղէոպատրայ զշխոյ Նզիպտացւոց,
Թոռն Պտղոմայիղ Կղէոպատրեայ
136, 138.
Կղիտոստրադոս 218.
Կողայովիտ, ծ. Կողովիտ 283, 305.
Կող 108, 119.
Կողք զաւառ 113.
Կողք զիւղ 341.
Կողոնիա, ծ. Կոլոնիա 106.
Կոշմ, ծ. Կոմշ 146, 204.
Կոյսն Ամենասուրբ 342.
Կոնկողերոս. տ. Թոնոս Կոնկողիոս.
Կոռնակ Թագաւոր Հայոց, ծ. Կոռնակ
69.
Կոռնակ զօրավար Պարսից, ծ. Կոռնակ,
Կառնակ 219.
Կոստանդ, Կոստաս, հայր Կոստանդիա-
նոսի 226.
Կոստանդիա քաղաք Կիպրացւոց 24.
Կոստանդիանոս, Կոստանդին 99,
225—227, 234, 236—239,
260, 261, 297.
Կոստանդին. տ. Կոստանդիանոս.

Կոստանդնուպօլիս, ծ. Կոստանդիանոսի
Պօլիս, Կոստանդիանու Պաւլիս
100, 236, 238, 239, 242, 297.
Կոստանդոս որդի Կոստանդիանոսի, ծ.
Կոստանդիոս 251, 260, 261,
264, 269, 270.
Կոստաս. տ. Կոստանդ.
Կորդուացիք 116.
Կորդուք 45, 211, լերինք Կորդուաց
161.
Կորդրիք 183, նոյն եւ Տոբրիք.
Կորիւն 341.
Կորճէք 197, 198.
Կուաշ 281—283.
Կուկայառիճ, ծ. Առիճ 350.
Կուկո Արամազդ 85.
Կուր 113, 177, 200.
Կոռնոս, ծ. Կրաւնոս 27.
Կտակք, ծ. Կտակարանք 327.
Կրասոս 94, 131.
Կրետացի Դիպլինոս 122.
Կրետէ, ծ. Կրետէս, Կրիտէ 55.
Կրիւսոս 94, 122—126.
Կրօնոս. տ. Կոռնոս.
Կրման Վրամ 324.
Կլաքսարէս, ծ. Կիաքսարէս 67.

Հաբէլ քահանայ 325, 326.
Հաղամակերտ, ծ. Աղամակերտ 111.
Համազասպ Մամիկոնեան 322—324.
330.
Համազասպեան, հղբայր Վարդանայ
Մամիկոնէի 337.
Համբար* արանց իմաստնոց եւ հնա-
խօս սիրարանից 214.
Հայաստանեայք 7, 42, 268. Նկե-
ղեցի — նեայց 359.
Հինք — նեայց 11. ամենայն Հայաս-
տանօք (զօրօք) 230.
Հայերէն խօսք 105. բան հայերէն
326. հայերէն ածուծայք 327.
Հայկ 2, 19, 20, 27, 32—37, 39,
42, 44, 68, 69, 104, 107—111,
114, 116.

Հայկազն Խոռ 110. Հայկազն Գուշա-
րայ 113, 217. Հայկազն, Հայկազն
Բազմաքիւրաւոր, Հայկազն Տիգրան
Ե 74, 81, 290.
Հայկազնեան Տիգրան 77.
Հայկազունք 85, 93, 195, 199.
հրկիր, աշխարհ Հայկազունց 64,
75.
Հայկակ 62.
Հայկակ միւս 69.
Հայկական խօսք եւ լիզու, քառք 46,
112, 325, 326.
Հայկաշէն 33.
Հայկեան Արամ 43.
Հայոց Զոր 37.
Հայր (Աստուած) 239, 297, 342.
Հայր իշխան 112. Հայր մարդաստ
274.
Հայր 1—6, 23, 26, 28—30, 37,
41, 42, 44, 46, 49—51, 54—
56, 59, 62, 64, 81, 82, 87,
93—95, 97, 99, 104, 105,
107, 118, 121—124, 127,
129—139, 141—145, 147,
153—158, 160, 162, 164,
169—171, 173—178, 182,
183, 185—187, 193, 196, 197,
200, 201, 204, 207, 210, 212,
214—217, 221, 222, 224, 225,
227, 228, 231, 232, 236, 242,
243, 250—256, 258, 260—263,
266—269, 273, 274, 276—
281, 286, 288—291, 299—
307, 309—311, 313, 316—
325, 328—330, 332—338,
343, 346, 348—352, 354,
355, 358. Հայր Մեծ 4, 5, 79,
81, 88, 251, 366. Հայր Փոքր
81. Առաջին Հայր 2, 45, 46.
Ներկորդ Հայր 47. Նորորդ Հայր
47. Զորորդ Հայր 47, 115,
243, 313.
Հայր դաստակերտ 37.
Հանի, ծ. Անի 176, 314. տ.
Անի.

Հաշտեանք 118, 137, 159, 193,
260, 283, 295.
Հարմայ 19, 20, 40—42.
Հարք զաւառ եւ դաշտ 33, 37, 38.
Հացեաց դրախտ 272.
Հացեկք, ծ. Հացիկ 316.
Հաւանակ 62.
Հաւուկ 350.
Հաւունիք, ծ. Հաւենունիք, Հաւնու-
նիք 111.
Հաւրոյ. տ. Հօրոյ.
Հերբայեցի. տ. Ներբայեցի.
Հելլենական 126.
Հելլենացի, Հելլենացիք, ծ. Նղղենացի,
Նլլենացի, Հեղղենացի 10 63, 88,
200, 327.
Հելլէն, ծ. Հեղղէն 328.
Հեղի 59.
Հեղիայ, ծ. Էղիայ, Էլիա (արեգակն)
189.
Հեղինէ, կին Աբգարու 96, 159, 160.
Հեղինէ, մայր Կոստանդիանոսի 226,
236.
Հեմես, ծ. Նեմես 342.
Հեղայ, ծ. Հելայ 263.
Հեր 162.
Հերակէս, ծ. Ներակէս, Ներակ 86,
114, 115, 122, 127, 128.
Հերոդոտ*, ծ. Հերոդոտ, Հերոդոտ
104.
Հերոդէս Ագրիպպաս 139.
Հերոդէս (Մեծ), որդի Անդիպատրոսի
95, 132—136, 144, 264.
Հերոդէս Զորորդապետ 95, 147.
Հերոդիաղայ 147.
Հեփեստոս, ծ. Նեփեստոս 27, 123,
127.
*Հիւպոդիտայ, ծ. Հիպոդիտայ 120.
Հիւսիսոյ ծով 109.
Հիւրկանեանք 135.
Հիւրկանոս 94, 95, 129, 132, 134,
135, 138—140.
Հիփիտէս 218.
Հմայեակ Աշոցաց տէր 350.
Հմայեակ Մամիկոնեան 337.

Հնադրուժիւնք* ի գրոց եւ ի բանից
արանց իմաստնոց 57.
Հնախօսք* 2, 22.
Հնարակերտ, ծ. Հռնարակերտ 113.
Հնդիկք 3, 50, 210, 211, 226,
229.
Հոգեւոր բանք 13. տ. եւ Դիր.
Հոգի (Սուրբ) 13, 87, 246, 247,
249, 257, 297, 336, 363.
Հոմերոս* 88.
Հոյ 63.
Հոնք 231, 340.
Հովուաց հարստութիւն 28.
Հուրայ. տ. Հորայ.
Հոլիսիմեանք, ծ. Հոլիսիմեանք 231,
242.
Հոողայի Կղիտոստրատոս 218.
Հոռմ, Հոռմ 100, 123, 131, 135,
141, 144, 185, 218, 226, 227,
236, 238, 297, 306, 309, 342.
Հոռմայեցիք, Հոռմայեցիք 93, 95—
98, 102, 103, 129—133,
135—139, 142—144, 147,
152—155, 164, 170, 175, 179,
184, 185, 189, 193, 197, 200,
205, 208—210, 218, 220, 234,
237, 238, 272, 277, 278, 335,
346.
Հոռփանոս 327.
Հրազդան 42, 121.
Հրահատ 330, 352.
Հրանտ, ծ. Հրատն 62.
Հրաչեայ, ծ. Հրչեայ 68.
Հրեայ, Հրեայք 3ձ. 68, 70, 94,
104, 110, 117, 128, 129, 132,
133, 135, 139, 144, 149,
152—156, 177, 188, 189, 199,
258, 300.
Հրէական 342.
Հրէաստան 129, 130, 135, 136,
139—141.
Հրէութիւն 140.
Հրուդէն 89.
Հրչեայ. տ. Հրաչեայ.
Հորոյ, ծ. Հորայ, Հուրայ 62.

Ջիրաւ 253, 302, 303.

Ջիւնական 111.

Ջոր գաւառ 113.

Ջոր Հայոց 37.

Ղարդոն 59.

Ղազիկայ, ծ. Լազիկայ 106.

Ղաղնացի, ծ. Լաղնացի 308.

Ղաղէոս. տ. Բաղէոս.

Ղամբառիս, ծ. Լամբառիս 61.

Ղամբ 16.

Ղամպառիտէս, ծ. Լամբառիտէս 61.

Ղանկուարտք, ծ. Լանկուարտք 308.

Ղապիթեայք, ծ. Լապիթեայք 195.

Ղաւոսթենիս, ծ. Լաւոսթենիս 61.

Ղերուքնայ* 161.

Ղեկք 304, 306.

Ղեւի 58.

Ղեւոնդ, Ղեւոնդիոս Մեծ, եպիսկոպոս
Կեսարու 240.

Ղեւոնդ աշակերտ Մեսրոպայ 334,
340, 341.

Ղովկրացիք, ծ. Լովկրացիք 126.

Ղուկաս* աւետարանիչ 143.

Ղուկիանոս 197.

Ղուդիոս, ծ. Ղուդոս 215.

Ճանիւս 215.

Ճենաղն, Ճենաղնեայ Մամգոն, ծ.

Ճենաղղի 99, 227, 228.

Ճենաստան 221ձ. 223ձ.

Ճեն-բակուր 222.

Ճենք 221—223.

Ճիճրակեցի, ծ. Ճիճրակացի 232.

Ճորայ Կապան, Գուռն, ծ. Ջորայ
200, 270. տ. եւ Կասբից դրուներ.

Ճուաշ 112.

Մաղացիք. տ. Մեղացիք.

Մաղէս 43, 44.

Մաղդեղն, Մաղդեղուներ 276, 287,
301, 323, 330.

Մաթուսաղայ 16.

Մաժան 97, 180, 183, 185, 186,
201.

Մաժար, ծ. Մաժակ, Մաժակք 47,
94, 106, 108, 127, 129—132.

տ. եւ Կեսարիա.

Մալիսաղ. տ. Մաղիսաղ.

Մակաբէ Յուդա, ծ Մակաբայ 129.

Մակաբէ 360.

Մակարիոս 239.

Մակեդոն 294, 297, 298.

Մակեդոնական զօրք 103.

Մակեդոնացի Աղեքսանդր 86, 124,
265.

Մակեդոնացիք, Մակեդոնացիք 8, 28,
88, 93, 102, 104—107, 203,
238.

Մաղաղայէլ, ծ. Մաղաղիէլ 15.

Մաղիսաղ, ծ. Մալիսաղ 110, 267.

Մաղիսաղանի հովուավանք, ծ. Մալ-
իսաղանի 162.

Մամգոն, ծ. Մամգոն, ծ. Մամկոն,
Մամկոն 99, 222, 223, 227—
229.

Մամգոնեան, ծ. Մամգոնեան 229,
տ. Մամիկոնեան.

Մամիթոս, ծ. Մամնթոս 60.

Մամիթոէոս. տ. Առմամիթոս.

Մամիկոնեան, ծ. Մամիկոնէ, Մամի-
կոն 282, 292, 300, 304, 314,
319, 322, 323.

Մամիկոնեանք, Մամիկոնեայք 221,
352, 356.

Մամիդոս, ծ. Մամեդոս 60.

Մամուկստացի Թէոդորոս 343.

Մանաճիհր, ծ. Մանաճիհր 231, 251,
262—264, 273.

Մանանաղի 313, 314.

Մանաւաղ 38.

Մանաւաղեան 38, 116, 258.

Մանաւաղեանի, Մանաւաղեանիք 99,
215—217, 224, 231, 262.

Մանու 180.

Մանեթոս* 124.

Մանեայ ալքր 100, 242—244.

Մանէճ, ծ. Մանաճէ, Մանէն 350.

Մանի, ծ. Մանիայ 242.

Մանովայ 139.

Մանուկեանք, ծ. Մանովեանք 187.

Մանուէ, ծ. Մանովէ 187.

Մանուէլ, որդի Պարզեւայ 321.

Մաշտոց, ծ. Մաշգոց 120. տես եւ
Մեսրոպ.

Մառինոս, ծ. Մարինոս 93, 148.

Մասաղան, ծ. Մասանդան 135.

Մասիս 40, 84, 175, 176, 182,
192, 283, 288. Լեւոն Մեծ
83.

Մասքաղէոս, ծ. Մասքալիոս 60.

Մասրուժք, ծ. Մաղրուժք 126, 234.

Մատեանք զրուցաց* 11. — Թագաւո-
րաց 22, 47. — մեհենից 47.
— Պարսից 176. — Յունաց 214.

Մատենագիրք Պարսից եւ Քաղ-
ղէացւոց եւ Ասորեստանեայք 7.

Մատաթիա 360.

Մար 164, 173. Մար Վարբակէս 3,
64, 68.

Մար, իշխան Մոփաց 260.

Մար Աբաս Կատինա*, ծ. Մարաբաս,
Մարիբաս 29—31, 47, 56, 93,
119, 120.

Մար Իհար, բղեաշխ Աղմնեաց, ծ.
Մարեհար 148.

Մարակերտ 84.

Մարանդ 190.

Մարապարացի 80.

Մարաց Մարդ 172.

Մարացւոցն տէր, ծ. Մուրացւոցն
112.

Մարդր Կարնոյ 279.

Մարդպետ Հայր 274.

Մարիամ (Ս). Աստուածածին 220,
342.

Մարիամ, կին Լուսաւորչի 220.

Մարիսացիք, ծ. Մամարացիք 135.

Մարիսկեան. տ. Մարսիկեան.

Մարկիոնացիք 201.

Մարկոս աւետարանիչ 345.

Մարկոս եպիսկոպոս Նրուսաղեմի 189.

Մարկոս Միայնակեաց 99, 219.
 Մարմէտ 173. տ. եւ Նրուանդակերտ.
 Մարսիկեան, ծ. Մարսիկեան 226.
 Մարք 4, 55, 65, 67, 71, 73, 74,
 78, 85, 93, 112, 142, 163,
 172, 174, 190, 195, 317.
 Մարք առ ոտամբ Մասեաց 84.
 Մաւղակիս. տ. Մօղակիս.
 Մաքսիմիանոս եպիսկոպոս 341.
 Մաքսիմիանոս կայսր 213, 226.
 Մաքսիմիան 99, 225, 226.
 Մեղացի Վարբակէս 65.
 Մեղացիք 43, 81. տ. եւ Մարք.
 Մելք, որ է Բակտրիացիք 23.
 Մելիտինէ քաղաք, ծ. Մելիտինէ
 334, 342.
 Մելիտոս, ծ. Մելիտոն 297.
 Մեծ Հայք 4, 5, 79, 81, 88, 251,
 366.
 Մեծամօր. 176.
 Մեծրայիմ 20. տ. եւ Մեստրայիմ.
 Մենեկան ամիս 356.
 Մենեական, Մենեկից պատմութիւնք*
 120, 176, 201. տ. եւ Մա-
 տեանք.
 Մենեկակ 274.
 Մենրուժան, ծ. Մենրուժան 258, 292,
 300—302, 305, 329.
 Մեմոն, ծ. Մեմոնոս 342.
 Մեսաղինա 128.
 Մեստրայիմ, ծ. Մեստրիմ 18—20,
 27.
 Մեսրոպ, ծ. Մեսրոք, Մեսրոք,
 Մեսրոպ 254—256, 316, 317,
 320, 325—328, 333—337,
 339, 341—343, 350, 354—
 356, 358.
 Մեսրոպեան նշանագիրք 255.
 Մետեղէս, ծ. Մետողոս 129.
 Մերոդ 32.
 Մէջերկրեայք. տ. Միջերկրեայք.
 Մթին լեռն 113.
 Միանդակ 116.
 Միդուլանոն, ծ. Միւղուղանոն, Մի-
 ղուղանոն 309.

Միթոէոս, ծ. Միթրէոս 61.
 Միհր, ծ. Մեհր 276.
 Միհրան 231, 232, 262, 266, 267.
 Միհրդատ Մեծ, քեռայր Տիգրանայ
 94, 127, 129—131, 169.
 Միհրդատ Մանուկն, որդի Միհրդատայ
 Մեծի 130—132.
 Միհրդատ, նախարար Դարեհի 114,
 121.
 Միհրդատ բղեաշխ Վրաց, ի զաւակէ
 Միհրդատայ Դարեհի նախարարի
 121.
 Մինոտորոս, ծ. Մոնոտորոս 162.
 Միջագետայք, ծ. Միջագետեայք 29.
 Միջագետք 96, 128, 137—139,
 141, 144, 148, 159, 163, 164,
 169, 171, 189, 213, 267, 271,
 291, 310, 325, 326, 341.
 Միջերկրեայք, Մէջերկրայք, Միջեր-
 կրայք 29, 127, 129, 142, 137,
 261, 270, 278.
 Մծբին, ծ. Մծմին, Մծուին 28, 31,
 96, 109, 118, 120, 144, 160,
 240, 263, 287, 355.
 Մծխէթ 231.
 Մկրտիչ. տ. Յովհաննէս Մկրտիչ.
 Մշակ կողմնապահ 46.
 Մոզպաշտէ, ծ. Մոզպաշտի 175.
 Մոկացի, Մոկացիք 116, 330, 331.
 Մոկք, ազգ Մոկաց 312.
 Մոմիսիւստ 270.
 Մովսէս եպիսկոպոս Վրաց 328.
 Մովսէս Խորենացի . 1, 4, 5, 101ձ.
 256ձ. 257ձ.
 Մովսէս մարգարէ* 2, 22, 23, 27,
 244, 264, 304, 360.
 Մովսիսիկ, ծ. Մովսէսիկ 350.
 Մորփիդիկէս, Մորփիդիկէս 93, 106,
 107.
 Մուշեղ եպիսկոպոս Դողթան, ծ. Մուշէ
 340.
 Մուշեղ, որդի Վասակայ Մամիկոնեանի
 304.
 Մուշէ Տարօնեցի, աշակերտ Մեսրոպայ
 328.

Մուրացեան, ծ. Մուրացան 112,
 169, 171, 180, 181. տ.
 Մարացւոցն տէր.
 Մուրց 199.
 Մուռղ զաշտ 268.
 Մօղակիս 67.
 Մօր Մեծ 106, 109.
 Մօրք, ծ. Մաւրք, Մուրք 315.

Յաբեթ 17, 19, 20, 23, 28, 32,
 42.
 Յազոնճան, ծ. Յազոնճաւան, Յազոնճ
 աւան 99, 219.
 Յազկերտ Ա, ծ. Յեզկերտ 328—
 330, 332.
 Յազկերտ Բ. 355.
 Յակոբ նահապետ 58.
 Յակոբ Մծբնայ եպիսկոպոս 240, 251,
 263, 264.
 Յայիր 59.
 Յաշտից տեղիք 128. տ. եւ Աշտի-
 շատ.
 ՅապետոսԹէ 23, 24, 31, 32.
 ՅապետոսԹեան Հայկ 32.
 Յարեղ 15.
 Յեսու 58, 59, 62, 360.
 Յէու 360.
 Յիշողութեանց վերակացուք 66.
 Յիսուս 143, 149 — 151, 154,
 156, 342.
 Յոր. տ. Յովք.
 Յորթանոս, ծ. Յովթանոս. 206, 275.
 Յորնաղիոս 342.
 Յոհան Եկեղեցացի. տ. Յովհան.
 Յոհան եպիսկոպոս Պարսից 240.
 Յոյն, Յոյնք 7—9, 11, 21, 25, 42,
 46, 71, 94, 99, 120, 123,
 124, 127, 143, 164, 185,
 194, 197, 198, 205, 206,
 214, 215, 252, 254, 266,
 268—270, 277, 279, 286—
 288, 290—293, 295, 298—
 301, 303, 304, 308—310,
 312, 313, 316, 317, 319—

321, 324, 325, 328, 330,
 333, 347, 350, 351, 355.
 Յունաց զպրուծիւն* 21.
 Յովք 12.
 Յովհան Եկեղեցացի, աշակերտ Մես-
 րոպայ 327, 341.
 Յովհաննէս եպիսկոպոս Անտիոքայ
 342.
 Յովհաննէս, որդի Շմաւոնի, եղբոր
 Յուդայ Մակաբէի 128.
 Յովհաննէս Մկրտիչ 147, 258.
 Յովհաննէս Ոսկերեան 325, 336.
 Յովնաթան, աշակերտ Մեսրոպայ 329.
 Յովսէպոս 14, 120, 130, 143, 160.
 Յովսէփ, եղբորորդի Հերովդի, ծ. Յու-
 սէփ, Յուսիփ 95, 142, 144.
 Յովսէփ Պաղնացի 327, 341.
 Յովսէփ, որդի Իսահակայ 28.
 Յովսէփ ի Վայոց ձորոյ 358.
 Յուդա Մակաբէ 129.
 Յուդա հրեայ, զտող փրկական փայ-
 տին 236.
 Յովիանոս Պառաւատոս (ուրացող), ծ.
 Յուդիանոս 206, 251, 252,
 270—273, 275.
 Յունական մատենաք* 7. Յունական
 կողմանք 47. Յունական զօրք
 263, 265, 277. Յունական ձեռն
 290. Յունական ալփաբետք 326.
 Յունական, յունարէն զպրուծիւն
 301, 328. Յունական գիր 301.
 Յուշկապարիկք, ծ. Վիշկապարիկք
 195.
 Յուռուք Շամիրամայ 56.
 Յուսակ 63.
 Յուսիկ կաթողիկոս 251, 252, 269,
 272—274, 278, 320.
 Յուստոս. տ. Տիտոս Յուստոս.
 Յոննովն, ծ. Ռինովն 218.
 Յուսանափ 59ձ.

Նաբատ 360.
 Նաբոգ, ծ. Նաբագ, Նաբատ 144.
 Նաբուգոդոնոսոր 66, 68, 70, 114.

Նաբրու. տ. Ներբուլ. 195.
 Նազենիկ 195.
 Նախնական, ծ. Նախնական, Նախնական 83, 112, 180, 296.
 Նախնական, ծ. Նազենիկ 298.
 Նախնական (Նոյ) 13.
 Նախնական ամիս 202, 355.
 Նախնական 62.
 Նաբուր 18.
 Ներբուլ, ծ. Ներբուլ, Նաբրու 2, 18, 20, 27, 91.
 Ներբու 344.
 Նեստոր 255, 342, 343.
 Ներուս 185.
 Ներսեն, որդի Առաքելայ 86.
 Ներսեն Կամարական 291, 295.
 Ներսեն, արքայ Ասորեստանի 155.
 Ներսեն, արքայ Պարսից 239.
 Ներսեն, եղբայր Շապուհ Բ. արքայի 268.
 Ներսես Մեծ 252, 253, 275, 278, 280, 281, 285, 286, 289, 292—295, 297, 302, 304—306, 316, 320, 336.
 Ներսես, որդի Գիսակայ 174.
 Ներսես Ճիմրակայի 332.
 Ներտանեղոս 124, 126.
 Ներտառիս 297.
 Նիկանուր 102.
 Նիկիա 100, 239, 240, 243.
 Նիկիացիք 240.
 Նիկոմաքոս 220.
 Նիկոմիդայ 226.
 Նիկոմիդացիք, ծ. Նիկոմիդացիք 238.
 Նինոս 2, 17, 18, 20—22, 43, 44, 47—49, 55, 64.
 Նինուս 2, 18, 55, 57, 60.
 Նինուկ 28, 30, 43, 44, 49, 51, 55, 56.
 Նիորե 56.
 Նիսիա 297.
 Նիսիա Մադես 2, 43, 44.
 Նշանակիր Հայոց 317, 320.
 Նոմոսիանոս, ծ. Նոմոսիանոս 218, 219.

Նոյ 2, 13, 16, 17, 19, 22.
 Նոր Կտակ 327.
 Նոր Հոռ 238. տ. եւ Կոստանդնուպոլիս.
 Նոր քաղաք 98, 200. տ. եւ Վաղարշապատ.
 Նորայր 62.
 Նուարդ, ծ. Նաւարդ 63.
 Նունե 99, 231, 232, 234, 242.
 Նպատ 304.
 Շաքաթ. տ. Շամբատ.
 Շաքի 316, 340.
 Շահակ, Սահակ Կաթողիկոս, ի ժառանգութենէ Աղբիւնոսի 306, 309.
 Շահապիւն 284.
 Շաղգմբ 339.
 Շաղիտայ 280.
 Շամբատ, ծ. Շամբատ, Շաքաթ, Շամբայ, Սամբատ, Շմբատ 3, 68, 69, 104, 117.
 Շամբատ (անուն) 196.
 Շամբրամ, ծ. Սամբրամ 2, 3, 20, 48—50, 52, 54—57, 62—64.
 Շամբրամայ քաղաք 2, 50—54, 117, 135. տ. եւ Վան Տոսպայ.
 Շամշադրամ 148.
 Շամշատ 95, 136.
 Շամուէլ, Շմուէլ, ծ. Շմուէլ 255, 256, 350, 353, 354.
 Շապուհ Ա, որդի Արտաշէրի, ծ. Շապուհ 99, 216, 221, 222, 227, 228, 231, 234—236, 239.
 Շապուհ Բ. Որմզեան 206, 251—253, 255, 263, 266—268, 270, 275—278, 285—293, 298—302, 308, 310—312, 315, 319—321.
 Շապուհ, որդի Յազկերտի Ա, Սաղաւոր Հայոց 329—332.
 Շարայ 39, 40, 106, 109, 113.

Շարաշան 116.
 Շարուր 84.
 Շաւասպ 331.
 Շաւարշ, նահապետ Հայոց 62.
 Շաւարշ, որդի Սպանդարատայ Կամարականի 225, 321.
 Շաւարշան, Շաւարշական 157, 182. տ. եւ Արտաշ.
 Շերգիր, ծ. Գեղգիր 304.
 Շիրակ 40, 241, 306, 312.
 Շմաւոն, եղբայր Յուդայ Մակաբէի 128.
 Շմբատ. տ. Շամբատ.
 Շմուէլ. տ. Շամուէլ.
 Շրէշ 199.
 Ողիսես 195.
 Ողոմ, ծ. Ողոմ 163.
 Ողիմպիադա. տ. Ողիմպիադայ.
 Ողիմպիական. տ. Ողիմպիական.
 Ողիմպիոդորոս*, ծ. Ողոմպիոդոր 2, 22, 25, 212.
 Ողոմպիադա, մայր Մեծին Աղեքսանդրի 102.
 Ողիմպոս 24.
 Ողական ամրոց, ծ. Ողկան 228.
 Ողիմպիադայ, առաջին կին Արշակայ Բ. ծ. Ողոմպիա 281, 285.
 Ողիմպիական պատկեր Դիոսի 127.
 Ողիմպ* քուրմ Հանույ, ծ. Ողիմպ, Ողիմբ 176.
 Ողոմպիայ խաղ, ծ. Ողոմպիական 308.
 Ոնորիս 309.
 Ոսկեբերան. տ. Յովհաննէս.
 Ոսկիողայ, ծ. Ոսկի կողայ 83.
 Ոստան գունդ 112. Ոստան ազատութիւն 83.
 Ովկիանոս 46, 123, 309.
 Ովսիա 136ծ.
 Ոտն Արագածոյ 39.
 Որդի Աստուծոյ (Աստուած) 143, 148, 149, 151, 156, 239, 297, 342.

Որդունի 38, 114, 258.
 Որթք 289.
 Որմզեան հուր 216.
 Որմզեան Շապուհ 270. տ. Շապուհ Բ.
 Որմզեան 301.
 Որմզե Բ, արքայ Պարսից 239, 260, 264.
 Որդինէս 213.
 Ուլունք Շամբրամայ 56.
 Ուղիւս. տ. Ողիմպ.
 Ուղտու ակունք 183.
 Ուռայ 120.
 Ուռայր 304.
 Ուսառիս. տ. Ամիւրիս.
 Ուտեացիք, ծ. Ուտեացիք, Օտեացիք 113, 169, 170, 211.
 Ուրատիոս, ծ. Սփուտէս 61.
 Չըրմէս 194.
 Չորայ դուն. տ. Ճորայ.
 Չորրորդ Հայք 47, 115, 243, 313.
 Չորս Հազներդունք*, արգասաւորին ի բանս 65.
 Պալադիոն. տ. Պաղադիոն.
 Պակարոս 133, 136.
 Պահլաւ, Պահլաւ, ծ. Պահլաւ, Պահլաւ 146, 203, 204, 207, 209—211, 235, 241, 244, 324, 348, 352.
 Պահլաւիկ, Պահլաւիկ 98, 206, 208, 241, 298, 322.
 Պաղադիոն, ծ. Պալադիոն 238.
 Պաղեստին, Պաղեստինէ, ծ. Պալեստին 29, 94, 127, 132, 189, 270.
 Պաղեստինացիք 128, 133, 140, 148, 153, 185, 197, 344.
 Պաղեստինոս* 205.
 Պաղեստին. տ. Յովհան.
 Պաղեստին 69.
 Պալապիս Քաղաքայ, ծ. Պարապիս 2, 45, 46.
 Պաննիս 61.

Պապ արքայ 252—254, 285, 291, 292, 294, 299—303, 305—307, 309.
 Պապ, որդի Յուսկան 275.
 Պառաքառոս, ծ. Պառաւառոս. տ. Յուլիանոս.
 Պասիփայ 162.
 Պասքամ 3, 70, 71, 114.
 Պատիժահար զաւառ 182.
 Պատմութիւն* Հիւսման Պիտոյից 57.
 Պատմագիրն* 44. Պատմագիրք* 246. Պատմագիրք*, Պատմութիւնք* Յունաց 7, 120, 123, 124.
 Պատմողք* Յունաց, Պարսից եւ Ասորոց 205.
 Պատրիարք 147.
 Պարզեւ Ամատունի 321.
 Պարէտ, ծ. Կարէտ 62.
 Պարթեւ, Պարթեւք, ծ. Պարթք 28, 41, 66, 102—104, 113, 124—126, 187, 202, 203, 205, 208, 241, 244.
 Պարթեւագունք 211.
 Պարթեւական ցիղք 98, 203.
 Պարխար 108.
 Պարոյր 3, 64, 65, 88.
 Պարսիկ զարուհիւն 301.
 Պարսիկ, Պարսիկք 42, 95, 114, 310.
 Պարսկական դիր 325.— զունդ 304.— զօրք 263, 290.— Թագաւոր 277.— լեզու 265.
 Պարսկային (Կիւրոս) 74.
 Պարսք 2, 7, 11, 28, 41, 66, 85, 89, 96, 98, 99, 101, 112, 121, 127, 132, 133, 136, 139, 142—147, 149, 156, 158, 161, 163, 168, 169, 173—176, 182, 185—187, 189, 190, 193, 196, 197, 199, 200, 202, 205, 206, 208, 210, 211, 213—215, 218, 219, 221—223, 225—227, 231, 234, 240, 251, 254, 255, 260—262, 264—

271, 274—278, 287, 288, 290, 298, 299, 301, 303, 309—311, 313, 315, 318—320, 324, 325, 328—333, 337, 346—348, 350, 351, 354, 355, 357. Դիւանք* Պարսից 66. Մատենաք* Պարսից 176. Մատենագիրք* Պարսից 7. Պատմողք* ի Պարսից 205.
 Պաւղոս առաքեալ, ծ. Պօղոս 246, 347.
 Պաւղոս, եպիսկոպոս Հիմեսու 342.
 Պեղոպոննասցիք 218.
 Պենելոպէ 195.
 Պեռիտիադէս 61.
 Պետրոս առաքեալ 346.
 Պետրոս եպիսկ. Աղեքսանդրացոց 213.
 Պերգէ քաղաք 132.
 Պերիթէս 195.
 Պերճ 63.
 Պերոզ, արքայ Պարսից 193, 196, 197, 205.
 Պերոզ Գարդմանացի 312.
 Պերոզ ում իշխան 155.
 Պերոզամատ 210, 235.
 Պիզասոս 193.
 Պիղատոս Պոնտացի 130, 147, 154, 155.
 Պիսաս 308.
 Պիւթիայ հարցուկ 125.
 Պիւռիդայ 91.
 Պլատոն վարդապետ Մովսիսի Խորենացոյ 346.
 Պլատոն ճարտասան, իշխան դիւանին Եղեսիոյ 326.
 Պլատոնական բանք 87, 90.
 Պլոտինիոս, ծ. Պլոտինէոս 345.
 Պոլիկրատէս*, ծ. Պաւլիկրատէս 124.
 Պոմպէոս, ծ. Պոմպիոս 94, 129—131.
 Պոնտացի, Պոնտացիք 105, 108, 118, 119, 130, 142, 164, 215, 237.
 Պոնտոս 29, 46, 106, 114, 115, 120, 121, 130, 205, 215.

Պորփիր* 205.
 Պոխամոս 63, 88.
 Պոլիդիա. տ. Պիւռիդա.
 Պոլիդիադիս. տ. Պեռիդիատէս.
 Պոռքոս. տ. Պրոքոս.
 Պոտին Արմենիան 46.
 Պոտմիթէոս. տ. Պրոմիթէոս.
 Պտղոմայիդ քաղաք, ծ. Պտղոմայիդ 128.
 Պտղոմայիդ Կլէոպատրայ 128, 136.
 Պտղոմիանք 8, 83.
 Պտղոմէոս (Բ.) Եղբայրասէր, ծ. Պտղոմէոս 8, 83.
 Պտղոմէոս (ԺԱ. Աւետ) 131.
 Պտղոմէոս (ԺԲ.) Դիոնիս 136.
 Պրոդէիադ 346.
 Պրոկղոս 342.
 Պրոքոս, Պոքոս 215, 218.
 Պրոմիթէոս 27.

Ջաղայ 328.
 Ջաւախք 113.
 Ջուղայ 83.
 Ջրհեղեղ 17, 23.

Ռազաւ 18.
 Ռաս 274.
 Ռաստոհուն 206.
 Ռափայիմք 25.
 Ռըշտունի. տ. Ռշտունի.
 Ռըստակէս. տ. Արիստակէս.
 Ռըստոմ Առաւելեան 312.
 Ռոքոկամ 19ծ., 360.
 Ռոդանոս 280.
 Ռոստոմ Սագճիկ 114, 115.
 Ռոփի, ծ. Ռափի 197.
 Ռոփսեան 197.
 Ռշտունի, Ռշտունիք, ծ. Ռըշտունի, Ռուշտունի 117, 133, 139, 231, 262, 273, 300.

Սագաստան 330.
 Սագճիկ. տ. Ռոստոմ Սագճիկ.

Սաթիւիկ, ծ. Սաթենիկ, Սարթենիկ 84, 176, 178, 179, 182.
 Սալուն 59ծ.
 Սահակ Պարթեւ, Մեծն Սահակ, ծ. Իսահակ 254—256, 319—322, 325, 326, 328—330, 333—337, 341, 343, 346—351, 353—356.
 Սահակ կաթողիկոս, ի ժառանգութենէ Աղբիանոսի. տ. Շահակ.
 Սահակ Բագրատունի, խնդրող Հայոց Պատմութեան 1, 5, 286ծ.
 Սահակ ասպետ 254, 309, 312—315, 322.
 Սահականոյշ 322.
 Սաղամուծ 274.
 Սաղայ 18.
 Սամարացիք 135ծ.
 Սամբատ. տ. Շամբատ.
 Սամիրամ. տ. Շամիրամ.
 Սամոս 327.
 Սամուէլ Մամիկոնեան, ծ. Սամէլ 314, 319.
 Սամուէլ մարգարէ 59, 285.
 Սամոն, նախնի Ամատունեաց 187.
 Սամոն, Սամփսոն 59, 115.
 Սանասար 70, 116ծ, 331. տ. Սարասար.
 Սանատրուկ, արքայ Հայոց, ծ. Սանատրուկ 96, 152, 157, 159—164, 168, 173.
 Սանատրուկ Արշակունի, Թագաւորեալ ի Փայտակարան 259, 260, 263, 266.
 Սանդուխտ 157.
 Սանոտ 161.
 Սառայ 203.
 Սասան 186, 202, 205—207, 221.
 Սասանեանք 331.
 Սարապիս 345.
 Սարասար, ծ. Սանասար 116.
 Սարդանապալտ, Սարդանապաղղոս 3, 31, 58, 61, 64, 65.
 Սարիա 141, 196ծ.
 Սաւուղ 59, 285.

Սաւտէր Անտիօքոս 102.
 Սափատիայ 141, 196.
 Սեբաստացիք 221.
 Սեղեկիա 276, 360.
 Սելեւկիոս Նիկանովր 102.
 Սեղբեստրոս 227, 239.
 Սեմ, Սիմ 17, 19, 23, 25, 26, 28.
 Սենեքերիմ, ծ. Սենեքարիմ 107, 111.
 Սենեքիա 139, 196.
 Սիրապտիոն լիառն 227.
 Սերուք 18.
 Սեւերիոս, Սեւերոս 213, 238.
 Սէթ 14.
 Սէփէծուկ, ծ. Սեփծուղ 112.
 Սիրիլա Բերոսեան, ծ. Սիրիղղայ 23.
 Սիդիացի Անտիօքոս 103.
 Սիդովն 138.
 Սիդոն 94, 135, 136.
 Սիմ. տ. Սիմ.
 Սիմ լիառն 26, 70, 116, 212, 228. տ. եւ Տաւրոս.
 Սիմովն առաքեալ, ծ. Սիմէովն 156, 158.
 Սինոպ Պոնտացւոց 120, 164.
 Սիսակ 41, 113.
 Սիսական աշխարհ 41. Սիսական ազգ 41, 113ձ, 117.
 Սիսակեանք 46, 106, 113.
 Սիրաթ 32.
 Սիրիպինդէս. տ. Արշակ Բ. Պարթևաց.
 Սիւնի 277, 315.
 Սիւնիք 41, 120, 195, 260, 282, 287, 290, 309, 312, 317, 329. Սիւնիք Փոքր 260.
 Սլաք դժնեայ 116.
 Սլուկնիք, Սղուկնիք 99, 116, 215, 227—229, 280.
 Սկամարոս* 125.
 Սկամանդրոս զեռ 308.
 Սկայորդի 3, 63, 64, 66, 68, 70.
 Սկաւրոս 129.
 Սկիւնացիք 126.

Սկիւզոս 122.
 Սղկունիք. տ. Սլուկնիք.
 Սղուկ, ծ. Սլուկ 227.
 Սմբատ, որդի Բիւրատայ 96, 97, 162—164, 168—175, 178, 181—185, 194.
 Սմբատ ասպետ, հայր Բագարատայ 225.
 Սմբատ ասպետ, որդի Բագարատայ 303, 305, 337.
 Սմբատ (անուն) 69, 196.
 Սմբատանոյշ 162.
 Սմբատաւան 162.
 Սմբատուհի, Սմբատուհի 162, 194.
 Սոկրատ 247.
 Սոհունդ, ծ. Սոհովունդ 190.
 Սողոմոն, ծ. Սողոմովն, Սաղոմովն 259.
 Սողոն 125.
 Սոսառմոս, ծ. Սոսարմոս 61.
 Սովսիրոս 136.
 Սուսառիս, ծ. Ամուսառիս 61.
 Սուր 62.
 Սուրայ Մոկացի 312.
 Սուրենական ցեղ 244. Սուրենեան պահլաւք, Սուրենեանք, Սուրենի պահլաւք, Սուրէնն պահլաւ 145, 146, 204, 207, 209, 221, 324, 348, 352.
 Սուրէն, որդի Արշաւրի արքայի Պարսից 146, 204, 207.
 Սուրէն Խոխոտունի 254, 312, 314, 315.
 Սուրհապ, ծ. Սուրհակ 200.
 Սուրմակ, ծ. Սորմակ 347—349, 354.
 Սուփի 219.
 Սպանդարատ Կամսարական, որդի Արշաւրի 295, 302, 304—306, 312, 315.
 Սպանդարատ այլ, Արշարունեաց տէր 350.
 Սպանդունի, Սպանդունիք 111, 332.
 Սպանիացիք, ծ. Հիւսպանացիք 103, 154.

Սպարնիոս 60.
 Սպեր 162, 196, 312, 340.
 Սպուդեայք 320, 356.
 Ստահրացի Արտաշիր 205. տ. եւ Արտաշիր Ա. որդի Սասանայ.
 Ստասկար. տ. Վստամկար.
 Ստորգեւս 148.
 Ստրատիդին 238.
 Սփուատէս. տ. Ռփուաղիոս.
 Սիւերոս 60.
 Սոս, Սոսանուէր Անուշաւան 3, 63.
 Սոսարմոս 67.
 Սոսիք Արամանեկայ 64.

Վազարիա 196.
 Վահագն 85, 116, 122.
 Վահան Ամատունի, հազարապետ 357.
 Վահան Ամատունի, սպարապետ 231, 251, 262, 266, 267, 277.
 Վահան Առաւելեան 254, 312, 314, 315.
 Վահան, արքանեակ Մերոպայ 358.
 Վահան Մամիկոնեան 292, 300.
 Վահան, որդի Բագարայ, ծ. Վան 86.
 Վահէ 86.
 Վահունիք, ծ. Վահունիք 86, 116, 122, 128.
 Վահրիճ Խաղունի 326.
 Վաղարշ, արքայ Հայոց, ծ. Վաղարշակ 98, 199, 200, 202.
 Վաղարշ, արքայ Պարսից 199, 205, 213.
 Վաղարշակ Ա. 2, 28, 29, 31, 41, 42, 87, 93, 101, 104—108, 111, 113, 117, 118, 146, 188, 204, 216.
 Վաղարշակ Բ. 254, 309, 312.
 Վաղարշապատ 200, 241, 266, 300, 354, 356, 357. տ. եւ Նոր Բաղար.
 Վաղարշաւան 199.
 Վաղեղեսոս 197. տ. եւ Պերող.
 Վաղենտինոս աղանդապետ 201.

Վաղենտինոս կայսր, ծ. Վաղենտինոս 278, 280, 291.
 Վաղերիանոս 210, 214.
 Վաղէս 278, 291—293, 297.
 Վաղինակ Սիւնի, սպարապետ 277, 285.
 Վաղինակ, Սիւնեաց իշխան 317.
 Վայկուն 129.
 Վայկունիք 129.
 Վայոց ձոր 358.
 Վան. տ. Վահան, որդի Բագարայ.
 Վան Տոսպայ 300. տ. եւ Շամիրամայ քաղաք.
 Վանանդ 109, 315, 350.
 Վանանդացիք, Վանանդեցիք 254, 313, 332.
 Վաշտակ 62.
 Վաչէ Արծրունի 350.
 Վասակ Մամիկոնեան, զինակիր Արշակայ Բ. 286, 304.
 Վասակ, Սիւնեաց տէր 329.
 Վասպուրական 194.
 Վատնեան դաշտ 260.
 Վարազ (անուն) 196.
 Վարազդատ 254, 307, 309.
 Վարաժ, Վարժ 42, 110, 121.
 Վարաժնունի, ծ. Վարաժունի 42, 121.
 Վարբակէս 3, 64, 65, 67, 68.
 Վարդան Մամիկոնեան, եղբայր Վասակայ 282—284, 286.
 Վարդան Մամիկոնեան, հայր Սահունի 319.
 Վարդան Մամիկոնեան, ստրատելատ, թոռն Մեծին Սահակայ 333—335, 337, 348, 352, 356.
 Վարդգէս 199.
 Վարդգէսի աւան 130, 199.
 Վարժ. տ. Վարաժ.
 Վեհմիրշապուհ 349.
 Վեհաճան 209.
 Վեսպասիանոս 164, 189.
 Վերիայ 114.
 Վերիացիք, ծ. Խվերիացիք 114, 121.
 Վերիոսփորայ 158.

Վրդրի խաբան, ծ. Վրդրնդ 235.
 Վինդ (?) կամ Վունդ (?) Բուլղար
 109.
 Վիշապ, Վիշապ 84—86, 92.
 Վիշապագունք 84, 176, 192.
 Վիպասանք Հայոց*, երգք Վ—այ
 176, 179. տ. եւ Առասպել, Երգ.
 Վիրք 81, 86, 99, 112, 121, 132,
 137, 169, 171, 177, 184,
 231, 232, 234, 243, 255,
 262, 288, 328. տ. եւ Վրացի.
 Վրնդուր Բուլղար 109.
 Վճենք, ծ. Ճենք 198.
 Վնասեպ Սուրհապ 200.
 Վշտասպանք, ծ. Վշտասպայ 142.
 Վռամ Ա. որ եւ Կրման 324, 325,
 329.
 Վռամ Բ. 333, 347—352, 355.
 Վռամշապուհ 254, 320—325, 328,
 329, 337, 338.
 Վստամկար, ծ. Վստասկար, Վստամ
 Կար, Ստասկար 60—62.
 Վրանջունիք դաստակերտ, ծ. Վրն-
 ջունիք 83.
 Վրացի զունդ 291.
 Վրթանէս, ծ. Վարթանէս 244, 251,
 258—261, 264, 268, 269,
 279, 320.
 Վրոյր 183.

Տակիտոս կայսր 98, 214, 215.
 Տաճատ Աշոցան 217, 224.
 Տահատուրհի, ծ. Տաճատուհի 319.
 Տաճար Աստուծոյ 131. Տաճար Վի-
 շապաց 84.
 Տաճկաստան 218.
 Տամբատ դաստակերտ 83.
 Տայք 108, 313.
 Տաշիր 113, 341.
 Տատեօնք, ծ. Տատեանք 194.
 Տարաւն. տ. Տարօն.
 Տարբան 26.
 Տարսոն 215.
 Տարօն, Տարաւն 26, 118, 122, 212,

228, 258, 275, 295, 316,
 328, 343, 356, 357.
 Տարօնեցի Մուշէ 328.
 Տաւրացիք, ծ. Տօրացիք 172.
 Տաւրոս լեան, որ եւ Սիւմ, ծ. Տօրոս
 116. տ. եւ Սիւմ.
 Տաւրոս Կիլիկեցուց 244.
 Տերենտիանոս, ծ. Տերէնտ 302, 307.
 Տեւտամոս 4, 61, 63, 64, 87, 88.
 Տեւտէոս 61.
 Տէր Խորձենացի 328.
 Տիրեր, Տիրերիոս 144, 152—155.
 Տիրան Ա. Հայկազն 3, 69—85,
 290. Մեծն—70. Բնիկ—70.
 —Երուանդեան 72. Հայկազն, Հայ-
 կազնեան, Հայկազն Բագմաբիւրա-
 ւոր 74, 77, 81, 290.
 Տիրան Բ. Միջին 94, 121, 127,
 129, 130—139, 169, 199, 300.
 Տիրան Գ. Վերջին 69, 98, 196—
 199, 201.
 Տիրանակերտ 4, 82, 83, 252,
 287, 289.
 Տիրանակերտեայք 287.
 Տիգրանուհի 4, 73, 78, 79, 81, 82.
 Տիգրիս 116.
 Տիգրոն, ծ. Տիսպոն 206, 225, 254,
 311, 322, 332.
 Տիմոթէոս, եպիսկոպոս Աղեքսանդրիոյ
 297.
 Տիմոն 142.
 Տիսպոն. տ. Տիգրոն.
 Տիտան, եղբայր Զրուանայ 23, 24,
 31.
 Տիտանեան Բէլ 34.
 Տիտանեան Պայապիս 46.
 Տիտանեանք, ծ. Տիտանեայք 46.
 Տիտանք 24, 25.
 Տիտոս, Անտոնինոս Աւգուստոս 139,
 164, 189, 197.
 Տիտոս Յուստոս 139.
 Տիրան Ա. 98, 184—186, 191—
 196.
 Տիրան Բ. 251, 252, 268—277,
 281—283, 285.

Տիրան, որդի Տիգրանայ Ա. 85.
 Տիրիթ 252, 271, 281, 282, 284—
 286.
 Տիրուկ 350.
 Տիւրոս 138.
 Տմորիք 183, 273.
 Տոսպ 300.
 Տօրք. տ. Տուրք.
 Տուբի ամիս, ծ. Տուբիդ 345.
 Տուբիա 151, 196.
 Տուհաց դաւառ, ծ. Տուհեաց, Մուրհաց
 199.
 Տուր, նախնի Տրուհեաց 174.
 Տուրք Անդեղիայ, ծ. Տօրք 114.
 Տրայիանոս 97, 185, 186.
 Տրդատ արքայ 38, 99—101, 167,
 187, 202, 214—221, 223—
 232, 234—237, 239, 241—
 245, 250, 251, 257—262,
 300, 306, 308, 316, 324,
 354;
 Տրդատ Բագրատունի 98, 194, 195,
 332.
 Տրդատ, որդի Տիրանայ Բ. 252, 271,
 280—282.
 Տրդատ (անուն) 196ծ. (փոխանակ
 Սմբատայ).
 Տրուհիք 174.

Բուփոս 189.

Յոլակ 40.
 Յոլակերտ 40.
 Յրօնք 26.

Փաղեկ 18.
 Փայտակարան 259, 260. Փայտակա-
 րան քաղաք 263.
 Փանդիոն, ծ. Բամբիոն, Փամբիոն 27,
 73, 86.
 Փառախոտ, տուն Փառախի 40.
 Փառանձեմ 282, 285, 299, 300.

Փառնակ 62.
 Փառնաւաղ, ծ. Փառնուաղ 69.
 Փառնեքսեհ 252, 274, 275.
 Փառնուաղ. տ. Փառնաւաղ.
 Փառոն 40.
 Փառոս, ծ. Փաւռոս, Փաւոս 69.
 Փասայեղոս, ծ. Փասայիլոս, Փասայէլ
 133, 134.
 Փարաւոն 264.
 Փարսման 171.
 Փաւոս. տ. Փառոս.
 Փափաղ 206.
 Փեղղացի, ծ. Փելլացի 189.
 Փերմելիանոս*, ծ. Փերմեղիանոս,
 Պերմելիանոս 98, 213.
 Փերուր 144.
 Փիլեմոն, ծ. Փեղեմոն 205.
 Փիլիպպոս առաքեալ 150.
 Փիլիպպոս կայսր 98, 208, 210.
 Փիլիպպոս, հայր Աղեքսանդրի Մակե-
 ղոնացույ 102.
 Փիլիպպոս չորրորդապետ 147.
 Փիւնիկեցիք 9, 148.
 Փիւնիկէ 327.
 Փղեզոնիոս* 125.
 Փղոռիանոս, ծ. Փղւիանոս 214, 215.
 Փոկէացիք 126.
 Փորոն Աոստանդնուպօլսի 238.
 Փորք Հայք 81.
 Փռատիւնիս 61.
 Փռաւորդիւս 67.
 Փռիւզիա 105, 106, 214.
 Փրկական փայտն 99, 234, 236.
 Փրկիչն 66, 95, 143, 148, 149—
 151, 244.

Քաաղ. տ. Քայաղ.
 Քաաղեայ Պայապիս, ծ. Քայաղեայ,
 Քաղեայ 2, 45, 46.
 Քաղդէական մատեան(p)* 56, 91.
 Քաղդէացի այր 9, 29.
 Քաղդէացիք 9, 10, 21, 31, 58,
 60.
 Քաղդէացուց մատեանք*, Մատեա-

դիրք*, Գիւանք* 1, 7, 56, 66, 91.
 Քաղկայ. տ. Քաաղկայ.
 Քամ 17, 18, 20, 23, 25, 27, 28.
 Քայաղ, ծ. Քայաղ, Քաաղ 18, 20.
 Քանանայի, Քանանայիք 58, 59, 106, 110.
 Քանանիդաս, ծ. Քանիդաս 59.
 Քասաղ 130, 199.
 Քարձամ 184.
 Քաղկայք 206.
 Քետուրական 102.
 Քետուրայ 203.
 Քիմերոս. տ. Քիմերոն.
 Քիոն, ծ. Քիովն, Քէոնիս 308.
 Քիւմիւլոն, ծ. Քիւմեոն 84.

Քուշ 18, 27.
 Քուշան, Քուշանք 103, 202, 203, 208, 210, 211.
 Քսերքսէս Պարսից 126.
 Քսերքսէս Քաղկացոց 60.
 Քսիսուծրէս 13, 23, 25, 26.
 Քրիստոնէայք 154, 189.
 Քրիստոս 12, 95, 143, 148, 149ծ.
 151—153, 155, 156, 158, 220, 231—233, 245—249, 258, 271, 273, 300, 342, 345, 360, 366. տ. և Յիսուս.

Օգոստոս. տ. Աւգոստոս.
 Օդէ. տ. Աւդէ.
 Օշական 266, 267, 358.
 Օտայ Ամատունի 215, 224, 227.

ՈՒՂՂԵԼԻՔՆԵՐ, ՅԱԽԵԼԼԻՔՆԵՐ ԵՒ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ.

Էջ ևւ տող.

Տպուած է.

Պէտք է լինի.

ԺԲ, 2 ներք.

(=1668)

(=1688)

11,12ծ.

de առանց

deq² առանց

25,18ծ.

միւսն. ուղիմպիոդորոս

միւսն. ուղիմպիոդորոս

27,10ծ.

միւսն. զբէլայ

լ զբէլայ / միւսն. զբէլայ

27,10ծ.

նոօքրս լիխ...

նոօքրս լիխ...

29,2ծ.

Հ զթիտալիայ

Հ զթիտալիայ

46,5ծ.

վաճեթկմո զարեկեայնն /

վաճեթկմո զարեկեայնն /

49,21ծ.

Հցի զարեկեայն

ն զարեկեայն

50,11րն.

Հնոօքրս ի վերայ տանն /

Հնոօքրսմլ ի վերայ տանն /

57,13ծ.

վցիմ ի վերնատանն

վցի ի վերնատանն

60,4ծ.

դիւց

դիւց

61,1ծ.

Ավկո պատանեաց

Ավկ պատանեաց / տ

61,2ծ. ներք.

պիտանեաց

պիտանեաց

62,25րն.

վեկո զաղէոս

վեկ զաղէոս / տ զաղէոս

66,4րն.

կ¹ զամբաւիտէս ստասկարկ¹ զամբաւիտէս

66,16րն.

ո-ի խորանները

ո-ի խորանները

79,12րն.

Գղակ

Գղակ

85,14րն.

գործք,

գործք

89,11ծ.

արեան առուք

արեանառուք

93,13ծ.

Թագաւորաց,

Թագաւորաց:

93,15ծ.

զկիւրոս

զկիւրոս

110,17րն.

նվ² բղբաւունքնվ² բղբաւունք

112,13ծ.

Ացլ լիխ...

Ացլմո լիխ... n սակիւ

113,15ծ.

աւել

աւել

114,14ծ.

abcglo Ը

abcglo Ը

115,1ծ.

դահաւոր

դահաւոր

115,4ծ.

Աւ լիխ...

Աւ² լիխ...

119,7ծ.

Տնւ Իշխանութիւնն

Տնւ Իշխանութիւնն

121,15րն.

Տն տորք

Տն տորք

142,5ծ.

ասել

ասել

154,3րն.

Հկ² լ² gklnoqrsՀկ² լ² gklnoqrs

169,9ծ.

Կ² de լիխ...Կ² de լիխ...

173,12ծ.

ազգն

ազգն

182,1ծ.

el ի Թագաւորութեան

e ի Թագաւորութեան

82,10ծ.

[...Թեանն]

լ ի Թագաւորութեանն,

84,3ծ.

մեր

սակի տղում կայ է

նաբcd զմիջագետաց

մեր

k վաղարբ

նաբcd զմիջագետաց

—

k վաղարբ: Թերեւս բնա-

արտող... արդող

գիրն ուղղելի վաղարբ

al երէց

յաւելլի լո սարթիւնկան

—

արտող... արդող

—

al երէց

Էջ եւ տող.	Տպուած է.	Պէտք է լինի.
184,5ծ.	վն որում / x որումն	վ որումն / ն որում
186,7ծ.	Տվ չիք...	վ չիք...
190,13բն.	Դադաղքն	Դադաղքն
192,14բն.	Աշդահակայ	Աժդահակայ
196,5բն.	Սմբատ	Տրդատ
196,9ծ.	բազադիա	բազադիա
205,1ծ.	ո զաւելորդագործակ	ո զաւելորդագործակ
212,3ծ.	վն չիք...	վ չիք... / ո մերոյ առա- քելոյն թագէտսի
214,14բն.ծ.	Գունդք	Գունդք
220,1ծ.	եւթաղեայ	եւթաղեայ
221,20ծ.	վն զրոյց	վ զրոյց / ո զրոյցք
260,20բն.	զԴադ	զԴատ
260,20ծ.	—	Փարս. Դատ
272,8ծ.	նվն չիք...	վ չիք...
276,8ծ.	Անվն	Ավ
283,16ծ.	նվmocef	վocef
284,1ծ.	նվmobcef	վobcef
297,9ծ.	նվն դամասկի / վոքրքս դամասկի	վ դամասկի նվոքրքս դամասկի
309,6ծ.	—	o ո կիանու
328,19բն.	Տարօնացի	Տարօնեցի
344,3բն.	ընծուի	ընծուի
345,8ծ.	զիւրադնականաց	զիւցադնականաց
345,8ծ.	զիւցադնածս	զիւրադնածս
364,10—11	արբեցողք	այրեցողք

Բացի այս՝ ո չպիտի լինի վ-ի հետ—5,1,2,8. 7,4. 8,1. 13,17.
14,10. 20,9. 21,4,17. 26,2. 27,1. 31,15. 33,12. 39,3. 43,3. 49,4.
51,7. 56,2. 62,4. 73,11. 74,7. 83,13. 84,12. 87,7. 88,12. 104,15.
111,7. 117,17. 129,9. 130,1,8,12,14. 131,3,6. 132,17,20. 139,12.
146,22. 154,11. 174,5. 175,13 (վmoքրքs). 179,9. 181,4. 182,2.
186,13. 188,7,7,15. 208,10. 212,13. 218,1. 233,17. 236,8. 238,5.
248,6,10. 249,12. 251,12. 257,1. 258,14. 259,4. 261,10. 264,3,14,18.
265,6,7. 268,11,14,14. 271,14. 274,4,11. 276,6. 280,10. 285,3.
286,18. 288,21. 294,12. 303,6. 307,4,10,13. 310,5. 317,3. 320,12
(վmp), 13 (վcmopq). 323,14. 325,2. 326,14. 327,8. 330,6,17. 335,14,15.
340,10. 342,18. 344,9,13. 345,3,12. 351,9,20 (վabcefkmntw).

ԼՐԱՑՈՒՄ

ՆՈՐ ՀԱՄԵՄԱՏՎԱԾ ՁԵՌԱԳՐԵՐ

ՀԱՎԵԼՎԱԾԻ ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Մովսես Խորենացու «Հայոց Պատմության» մեկ տասնյակից ավել հրատարակություններին հաջորդեց Մ. Աբեղյանի և Ս. Հարությունյանի աշխատասիրությամբ կազմված ֆենական բնագիրը, որ 1913 թ. հրատարակվեց Քիֆլիսում: Նրանց տֆնաշան աշխատանքի արդյունքն այսօր էլ շարունակում է մնալ մեր պատմական բնագրերի հրատարակությունների մեջ լավագույններից մեկը: Այն իրականացված է 11 տպագրերի (որոնք արտացոլում են բնագրի 8 ձեռագիր միավոր), երկու ձեռագրերի տպագրված ընթերցվածների ու ևս 20 այլ ձեռագրերի համեմատությամբ: Հրատարակիչներին տեղեկություններ են հայտնի եղել «Պատմության» 22 գրչագրերի մասին էլ, որոնք, սակայն, ձեռքի տակ չեն ունեցել: Ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տվել նրանց պարզելու ձեռագրերի երեք հիմնական խումբ (դրանք տարբերացումների բաժնում նշանակված են Ա, Տ, Խ պայմանական նիշերով), ինչպես նաև նրանցից յուրաքանչյուրի մեջ մտնող ավելի մանր խմբակցություններ, ու կազմել դրանց ծագումնաբանական ծառը:

Այս հրատարակության նպատակի և ընձեռած հնարավորությունների մասին բերենք իր՝ Մ. Աբեղյանի խոսքը. «Մեր աշխատանքի մեջ կարևորը, կարծում ենք, ոչ այնքան բնագիրն է, որքան ընթերցվածները: Բնագրի վերականգնելը չի կարող մի մարդու գործ լինել. դրա վրա պետ շատերը պիտի աշխատեն. և կարծում ենք, այսուհետև ուրիշները հեշտությամբ կարող են վերականգնել բնագիրը՝ ի նկատի ունենալով ոչ միայն մեր տված ընթերցվածները, այլև ուրիշ աղբյուրներ, և ամեն մի հատվածի համար առանձնապես ուսումնասիրություն անելով: Արդարև, մինչև այժմ ևս շատ դիտողություններ են եղել Խորենացու բնագրի համար, բայց դրանք մեծ մասամբ մնացել են լոկ ենթադրությամբ ուղղումներ, քանի որ հիմնված չեն ձեռագիրների ընթերցվածների վրա. այսուհետև այդպիսի ուղղումները, եթե հաստատվում են միաժամանակ և ընթերցվածներով՝ կդառնան ընդունելի և ստույգ: Հուսանք, որ մեր այս հրատարակությունը նոր առիթ կընծայէ շատերին Խորենացու բնագրով նոր ի նորո պարասելու» («Յառաջաբան», էջ ԽԹ—Մ):

Քննական բնագիրը խորենացիագիտության հետագա զարգացմանը բերեց իր կարևոր նպաստը, սակայն ընթերցվածների հսկայական և արժեքավոր զանգվածը դեռևս մնում է նպատակին չծառայած, ուստի և հիշյալ հրատարակությունը չի կորցրել իր բարձրությունը: Ձեռնարկելով Մ. Աբեղյանի և Ս. Հարությունյանի կազմած ֆենական բնագրի վերահրատարակությանը, Մատենադարանի տնօրինությունը նպատակահարմար գտավ այն հարստացնել նաև այլ, այսօր մատչելի ձեռագրերի ընձեռած տարբերացումներով:

Համեմատության մեջ են առնվել 10 ամբողջական ձեռագրեր և 10 պատճիկ: Ձեռագրերից 3-ը պահվում են Մաշտոցի անվան Մատենադարանում, մյուսների պատճենները շնորհակալությամբ ստացել են Երևանի միջին-Վիեն-

յայլ օրինակ է գրեցաւ յիշատակ Մեսրոպ վարդապետին: Համեմատութիւնը սակայն ցույց է տալիս, որ դրանից հետո էլ շարունակում է մնալ նույն խմբի մեջ: Այսուամենայնիւ, որոշ ղեկավարում Ա-ը շեղվում է խմբից, միանալով կամ չմիանալով այլ ձեռագրերի: Նկատի ունենալով այս հանգամանքը Ա-ը համեմատութեան մեջ ենթադրում ամբողջութեամբ:

S խումբ

N. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան 3655. նույնանում է Մ. Արեղյանի հիշատակած Տաթևի վանքի հ. 70 ձեռագրի հետ, որ հրատարակվել էր ձեռքի տակ չեն ունեցել (տե՛ս «Յառաջարան» էջ ԽԳ): «Յուրակ ձեռագրաց»-ում այն թվագրված է ժէ դարով, նշվում է գրչի մեկ հիշատակարան 281 ր էջում, որպէս ստացող՝ Բարթողիմէոսը: Սակայն նշված էջի փոքրիկ հիշատակարանում ստացողի անունը ջնջած է և չի կարդացվում: «Մանաւանդ զստացող գրոցս րպետն և զծնողսն աստուած զինքն հաստատուն պահեսցէ ի սաղմոսերգիւն և յետ աստեացս ելանելոյ ընդ Դաւթի մարգարէին դասեսցէ...»: Հաջորդ թերթով, որտեղ տարբեր է և՛ թուղթը և՛ գիրը, սկսվում է նոր նյութ՝ «Բարթողիմէոսի հաւաքումն ի գիւղեթիկէն, որ է տրամաբանութիւն», որի վերջում կա մի այլ հիշատակարան. «... Եւ է սայ յիշատակ յինէն առ Դաւթ րաբունապետն ամենավսեմականի հոգւոյն ընդունարան և այր ցանկալի յօուրսս այսոսիկ...»: Ավելացնենք նաև, որ սրան էլ հաջորդում է, մի այլ բնագիր՝ «Յաղագս հաւաքաբանութեան», որ հիշյալ ցուցակում չի արտացոլված: 335ր էջում այլ թանաքով և այլ ձեռքով գրված է. «Թվին ՌԱ ի նախիջևան բաղաբի ի Մեսրովք քահանայէ», ապա նույն ձեռքով վրան խաչ քաշած, ջնջած: Այս թվականը մի քանի այլ տեղերում էլ հանդիպում է գրված և նույն ձեռքով ջնջած:

O. Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան 4351. ձեռագիրը եղել է Մ. Արեղյանի ձեռքի տակ, և նկարագրված է «Յառաջարանում»: Նա չի հայտնում, թե ինչու այն համեմատութեան մեջ չի առնված: Արված նկարագրությունը ավելացնենք հետևյալը: Կաշեպատ կաղմի վրա կա մակագրություն. «Յիշատակ է պարոն Մնացականին եւ ծնողացն իւրոյ Գրիգորին եւ մօրն Թագուհէ թուին ՌՃԼԸ»: Պահպանակի երկրորդ երեսին այլ գրառումներից բացի վրացերենով գրված է. «Ելիազար վարտապիդաս գրեցի»:

P Երուսաղեմ 308. գրված է 1616—1617 թթ. և փաստորեն խորենացու Պատմության S խմբի ամենահին թվակիր ամբողջական ձեռագիրն է: Համառոտ ներկայացված է քննական հրատարակության «Յառաջարանում» (էջ ԽԳ), մանրամասն նկարագրված է Երուսաղեմի ձեռագրերի ցուցակում (հ. 2):

Q Երուսաղեմ 310. Մ. Արեղյանը համառոտ ներկայացնում է նաև այս ձեռագիրը (էջ ԽԳ):

R Տյուբինգենի համալսարանի գրադարան 68. Հղելով այս գրադարանի հայերեն ձեռագրերի Ֆ. Ֆինկի և Լ. Գյանջեցյանի կազմած ձեռագրացուցակը, Մ. Արեղյանը շօգտագործված ձեռագրերի շարքում արձանագրում է խորենացու մեկ ձեռագիր 67 համարի տակ, նշելով միայն, որ այն համալ-

ստրանը գնել է Ավետիք էնֆիաճյանից (էջ ԽԲ): Սակայն հիշյալ ցուցակում նկարագրված է խորենացու երկու ձեռագիր 67 և 68 համարների տակ: Մեր ձեռքի տակ եղել է երկրորդը, որի 1ա էջում արձանագրված է. «Գրչագիր Մովսիսի խորենացույ և այլ զանազան պատմութիւնք ի գրադարանէ Աւետիքա Մկրտչեան էնֆիաճեանց, 1858 ամի ի Տփղիս»: Ձեռագիրը նոտրգիր է, միասուն, էջում ունի 23 տող, ունի 303 թերթ, չափերը՝ 20×12,5: Գրչի հիշատակարանից բերենք հետևյալը. «Պատմագիրքս յիշատակ է Յակոբ կաթողիկոսին ի վաչելումն տնձին իւրոյ: Արդ գրեցաւ ի թուականութեանս Հայոց ԹՃԽ և ի հայրապետութեանն տեառն Յակոբա ի տոհմէն Զուլալեցի. և ի թաղաւորութեանն Պարսից Փոքր Շահապասին որդւոյն շահ Սեփին, որդւոյն մեծ Շահապասին ի քառաքն Շօշ որ է Ըսպահան ի գեղաքաղաքն Զուղա և արհեստակոպոսին մերոյ Դաւիթ վարդապետին: Որք հանդիպիք սմա և կամ օրինակէք յիշեցէք ստացող սորին հաւատարիմ ի տէր վկայասէր և հետևող բարեացն նախնեացն և հեղահոգի Յակոբ կաթողիկոսն և զգալի Մարգար գրիչս ի տէր Յիսուս, որում վաչել է փառք և պատիւ և իշխանութիւն... (էջ 302բ): խորենացու բնագրի վերջում կա հետևյալ հիշատակագրությունը. «Եւ զստացող սորին յակովք Պարոնտէրն ամբողջապէս սուրբ էջմիածնին տեառն Յակոբ կաթողիկոսին յիշեսցիք ի Քրիստոս, որք վաչելէք ի հոգևոր բուրաստանէ»:

Համեմատության մեջ առնված S խմբի ձեռագրերը Մ. Արեղյանը բաժանում է երկու հիմնական խմբակցության՝ մի կողմում Վ (վենետիկի 1843 և նրանից արտատպված հրատարակությունները) և՛ Լոնոպրզ: Մեր համեմատած այս խմբի հինգ ձեռագրերը հայտնապես հարում են երկրորդ խմբակցությանը: Իր հերթին Լոնոպրզ-ը բաժանվում է Լոն-ի և օրգր-ի: Սրանք միմյանցից զանազանող հիմնական հատկանիշն այն է, որ օրգր-ը ունի բառերի և կապակցությունների բազմաթիվ բացթողումներ: Նոր համեմատված ձեռագրերը նման, նաև այլ ղեկավարում համահնչուն են օրգր-ին: Թերեւս մի քանի օրինակ.

օրգր	Նոր հմմտ. 2-եր
10,8 ի՛ք աշխարհօրէն կարգաց	NOR*
12,15 ի՛ք ի ճահ գայցեն պատմութիւնք	NOPQR
27,14 ի՛ք և ընդէր սա գտակ հրոյ	NOPQR
33,6 ի՛ք իւրովք և զստեբօք և որդւոց որդւոյք	NOPQR
114,5 ի՛ք եւրոպէ	NOR
119,6 ի՛ք ասեն	NOPQR
303,20 ի՛ք արութիւնս—ի թաղաւորութեան	NOPQR
317,3 ի՛ք օգնականութեամբ	NOPQR

Այնուհետև, օրգր-ից որոշ յուրահատուկ ընթերցվածներով առանձնանում է օ-ն: Այս ղեկավարում նոր համեմատված ձեռագրերից NOR-ը մոտենում

* R ձեռագրում համարյա բոլոր ղեկերում ի՛ք-երը լրացված են լուսանցքով (թվում է նույն ձեռքով):

է պզտ-ին, իսկ PQ-ն օ-ին: Յույց տանք այդ մի քանի բնորոշ տարրնթերցվածներով:

pqrs

12,16 չի Երթեալ	NOR	ունի Երթեալ	PQ
37,7 կոչին	O	ասին	NPQR
43,6 առնել	NOP	անցանել	PQ
91,4 գլխաւոր	NOR	գլխաւոր	PQ
122,5 չի նմա	NOR	ունի նմա	PQ
295,8 ի կողմանէ	NOR	ի կողմանս	PQ
298,12 այսպիսեալ	NO	այդպիսեալ	PQ
300,11 չի անբեցեն	NOR	ունի անբեցեն	PQ
304,3 չի առ ի կողմն	NOR	ունի առ ի կողմն	PQ

PQ-ն ունեն բազմաթիւ նման բնթերցվածներ և հատկանիշներ, որոնք մատնանշում են նրանց հարազատութիւնը: Այսպէս, 45,4-ում միայն նրանք ունեն յարգեցուք փխ կարգեցուք, 29,10-ում՝ մայրաբաւ փխ մարաբաւ, 83,9-ում դատակերտք փխ դատակերտք և այլն: Ժամանակով ալելի հին P ձեռագրի գրիչը «Մենդաբանութեան» անունների շարքից հետո թողել է հիշատակագրութիւն «Վայ քեզ տառապեալ Գրիգոր գրիչ ողորմելի, զի խիստ դատարկ ես ի բարեաց»: Նույն տեղում Q-ի գրիչը բառացի նույնութեամբ արտագրել է այն, միայն Գրիգոր անվան փոխարեն գրել է իր անունը՝ Յարութիւն: Այնուհետեւ, երկու ձեռագրերում էլ բնագիրը խնամքով բաժանված է պարբերութիւնների, որոնց առաջին տառերը գրված են կարմիր թանաքով, և այս պարբերաբաժանումը բացարձակ համընկնում է: Եվ վերջապէս, երկու ձեռագրերն էլ բացի խորհնացու Պատմութիւնից պարունակում են նաեւ Մեսրոպ Նրեց, Տեսիլ Սահակայ և Եղիշէ: Նշենք մեկ այլ, ոչ պակաս կարեւոր հանգամանք: S խմբի ձեռագրերը Ա գրքի (Ի) գլուխը՝ «Համեմատութիւն ծննդաբանութեան...» շարագրում են 9 խորանների մեջ՝ զրանցից առաջին չորսը տեղադրելով ձեռագրի մեկ երսի վրա, հաջորդ հինգը՝ երկրորդ երեսի: Ընդ որում սրանց է միանում նաեւ իսմբի մայրը՝ Ի-ը, որն այս մասում նորոգված է S խմբի ձեռագրի հիման վրա (տե՛ս բնագիրը, էջ 61, տողատակ): P-ի գրիչը խախտել է այս կարգը (համեմատաբար տեղի խնայողութեան համար) և առաջին երեսի ազատ մնացած մասում տեղավորել է երկու խորան, իսկ երկրորդ ամբողջական էջում՝ յոթ, երեքը վերեւում, չորսը ներքեւում: Ընդ որում, իր կատարած խախտման մասին նա ծանոթութիւն է թողել. «Այս ներքին չորս խորանքս ի մեկ այլ երես թղթին պիտէր, այլ մեք աստ եղաք, յայտնի լիցի կարդացողին և այն վերին հինգն ի կարգն էր յօրինակն ի մեկ երես թղթին և մերս այսպէս եղև, որ ամենքն ի մեկ տեղ եկաւ. ողջ լեր»: Այսինքն, նրա նախագաղափար օրինակը ունեցել է նույն տեսքը, ինչ ավանդում են S խմբի մյուս ձեռագրերը: Q-ի գրիչը նույնպէս հնարավոր է համարել խախտել այս կարգը, սակայն ելնելով իր տեղի բնթերցված հնարավորութիւններից:

Q ձեռագիրը համեմատել և տարրնթերցումներն արտացոլել ենք մինչև քննական բնագրի 138 էջի 13-րդ տողը:

NOR ձեռագրերը, ինչպէս տեսանք, որոշակիորեն հարում են pqrs խմբ-

բին: Վերջիններիցս ՄS-ը առանձնանում են այնպիսի տարրնթերցվածներով, որոնք հիմք են տալիս ենթադրելու, որ Մ-ը ծագում է S-ից (տե՛ս «Ճառաջարան» էջ 14): Ըստ այսմ կազմվում են ՄS և ըզ զույգերը: Բայց ը-ն ինչքան էլ որ մոտիկ է S-ին, ունի բազմաթիւ եզակի բնթերցվածներ: Այս դեպքերում, համարյա միշտ, նրա հետ զույգ է կազմում Օ-ն: Բերենք այդ ցույց տվող մի քանի օրինակ.

127,17 չի տարփաւորի առ նորին պատկերին Հերակլեայ
156,18 բժշկութիւն փխ հիւանդութիւն
257,4 չի ոչ հնախօ(սութիւնք)
264,12 զկապեալն փխ զգերեալսն
281,13 բարկացեալ փխ խանդացեալ
311,18 չի և դատաւերտօք

NR ձեռագրերը, ինչպէս տեսանք, հարում են pqrs խմբին և, քանի որ ը-ի (այժմ Օր-ի) յուրահատուկ բնթերցվածներին չեն ձայնակցում, ուստի պետք է դնել qrs-ի հետ: R-ը լուսանցքներում բազմաթիւ ուղղումներ ունի: Գրվելուց հետո այն բազմաթիւ և ուղղվել է մի այլ ձեռագրի հիման վրա: Այդ ուղղումների մանրամասն հաշվառումը ցույց է տալիս, որ համեմատութիւնը կատարվել է իսմբի մի օրինակի հետ: Ընդ որում, սրբագրութիւնը կատարվել է հիմնականում լրացնելու համար այն բազմաթիւ չի-երը, որ ունեն pqrs-ը:

ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ

Պ₁—ՄՄ պ. 1296 (նախկինում եղել է 9324 ձեռագրի պահպանակը). մագաղաթյա այս պատառիկը բաղկացած է երկու թերթից, չափերն են 26×18,2 և 25,3×19,7: Գրված է երկայուն, ուղղագիծ երկաթագրով, էջում ունի 18—21 տող, թվագրվում է Ժ—ԺԱ դդ.: Ընդգրկում է բնագրի հետևյալ մասերը. 12,11—12,16; 12,17—13,6; 13,7—13,13; 13,14—13,19; 359,15—360,6; 360,6—360,12; 360,12—360,18; 361,1—361,6: Հրատարակել է նախ Ա. Դ. Աբրահամյանը, ապա՝ Ս. Քուլանջյանը:

Պ₂—ՄՄ պ. 1385. մեկ թերթ է, թուղթ, չափերը՝ 31×27, էջում ունի 29 տող, կարելի է թվագրել ԺԴ դարով: Ընդգրկում է բնագրի 49,13—52,1 հատվածը: Համընկնում է S խմբի ձեռագրերին, որևէ հրատարակութիւն չի ունեցել:

Պ₃—ՄՄ պ. 1221. բաղկացած է երկու մագաղաթյա թերթերից, գրված ուղղագիծ երկաթագրով, երկայուն: Թերթերից մեկը կտրված է լայնակի և ուղղագիծ երկաթագրով, երկայուն էլ, մյուսը կտրված է երկայնակի և ներկապահպանում է երկու սյունն էլ, մյուսը կտրված է երկայնակի և ներկայացնում է միայն մեկ սյունը: Առաջինի չափերն են 21×16 և պարունակում է 14 տող, երկրորդի՝ չափերն են 25×15 և պարունակում է 19 տող: Համընկնում է քննական հրատարակութեան հետևյալ մասերին. 95,10—95,17; 95,20—96,5; 96,7—96,14; 96,18—97,1; 99,14—100,3; 100,3—100,11: Հրա-

Էջ 1

- 1 M շիֆ հայոց—գրոց (տ. 6)
L բոլոր գլուխներից ցանկը ունի միա-
սին վերջում. ցանկ պատմության հա-
յոց որ ի մովսիսի խորհնացույ շարա-
դրեցեալ: առաջնոյ հատորին գլուխը
փխ հայոց—գրոց (տ. 6)
7 L առաջաբանութիւն փխ պատասխա-
նի—զհայեցուածս նորա (տ. 8) ա-
ռանց գլխահամարի
9 L Ա փխ Բ
L յասորոց փխ ասորեստանեայց
10 L ի յունական մատենից մեք կա-
մեցար
11 L Բ փխ Գ
13 L Գ փխ Դ
F միարանին

Էջ 2

- 1 L Դ յազգս աղամայ ծննդաբանու-
թիւն մինչև ցնոյ հանգոյն սուրբ
գրոց վերնագրով առանձին գլուխ, ո-
րով և գլխահամարների տարբերու-
թյունը վերանում է
2 M ցարբահամ
5 L ալլթ
M ոլոմպիադորայի
8 Z ճշմարտութեամբն
L ներքուղ / F ներքովթս
11 L նոր գլուխ Ժ սկիզբն մատենին մա-
րիբաս կատինեայ զոր երբ ի նինուէէ
12 L ԺԱ փխ Ժ և այսպէս շարունակա-
բար
L պատերազմին հայկա
16 F մարդեսեայ
17 Z ասորեստանայս
Z պտտպայն
18 L և ալլոց անուանց հայաստանե-
այց փխ և ալլոց անուանեալ հա-
յոց
20 EM զամպարտակ
21 L զտուն իւր

Էջ 3

- 1 L նորա փխ շամիրամայ
4 L նոր գլուխ ԻԱ համեմատութիւն ծը-
ննդաբանութեան ազգիս մերոյ ընդ
երբայեցուց և ընդ քաղղէացուցուց
մինչև ցարդանապալլոս որ կուի եր-
թօնոս կոնկոլեոս (նաշուրդը ԻԲ փխ
Ի և այսպէս շարունակաբար)

- L նորա փխ սորա
L սուսանուէր
5 E որիկա որդույն փխ որ ի սկայորդ-
ույն
L թագաւոր
6 F մարտի փխ մարի
M զթագաւորութիւն
E սարդան պօլլեայ / F սարդանայ
պօլլեայն / L սարդանապալեայ
8 L թագաւորաց և իշխանաց մերոց
L առնելով
9 EF որդույն
F Էթէ (րդեաշխն) փխ և
10 L և րդեաշխն աղձնեաց անուանեալ
13 L նոր գլուխ ԻԵ յազգս սմբատայ
(նաշուրդը ԻԶ փխ ԻԳ և այսպէս շա-
րունակաբար)
Z շիֆ գլխահամար բայց հաշված
14 Z շիֆ կիրոսի
15 Z շիֆ գլխահամար բայց հաշված
FL որպիսի փխ որպէս ի
E ի խիթի ունելով / L լինելոյ

Էջ 4

- 1 Z բանն
L շիֆ և
F շիֆ և
4 Z տիգրանուհայ
6 Z մահ
7 E շիֆ տիգրանուհի
8 Z բնակութիւն
11 L ելիոնական
Z զարմար
13 F կատարեցան ցանկ դպրութեան ծը-
ննդաբանութեան հայոց մեծաց
EL շիֆ կարգեցան—մեծաց
16 E ստորագրութիւնը
F հաւաստի

Էջ 5

- 3 L շիֆ գլխահամար բայց հաշված Ա
5 R խորենոյ
6 F խնդալ բառից հետո առնեա սբ
ած
7 Z զանտպաւո / M շիֆ զանտպաւո / Q
զանտպաւո
O շիֆ ի քեզ—շնորհացն
8 L ոգւոյ
R շիֆ քոց
10 Z սիրելոյ
11 L զքեզ արժան է

Էջ 6

- 3 O շիֆ ուրեմն
4 F զխոհականութեան
9 Z առ մեք
10 F իւրեան / N իւրց ալլ բանափով
դարձած իւրեանց
P արդեաւ
E իմաստնոցն
MPQ հրամեցին
12 F օժանդակութիւն / L զօժանդակու-
թիւնս
13 E յայս փխ յայտ
F քան զքեզ վեհագունիցն ճանաչիս
բարձրագոյն և բարձրագունին արժա-
նաւոր (էջ 14)
14 Z նախագոյնից
Q վեհագուն
15 Z յայսպիսի
16 F որ փխ որոյ
L զբոյգ
Z խնդիր / L խնդիր
17 M անմահ յիշատակ
18 PQ քոինքն են գալոց
L քաշի

Էջ 7

- 1 L արգասաւորի
2 L արժանափառի
4 L հայաստանեայ
L զնախարարութեանց
6 Z համառօտ որպէս և հաւաստի ի
յունականս
7 L Ա փխ Բ վերնագրից հետո գլուխ
ստաշին և այսպէս շարունակաբար
8 L շիֆ վասն
L յասորոց
E ի քաղղեացուց / Z ի քաղղեացուց
9 L ի յունականաց մատենից
11 N քաղղեացուց / ZPQ քաղղեացուց
13 L յունացն
NPQR անդուստ փխ անտի
14 F շիֆ մերոյ
15 L թագաւորը
L աշխարհակալութեան

Էջ 8

- 1 L զփոյթ
F աւանել
2 L յարմարելոյ
L իրին
L րոպէս և պտղովնոսն—առացեալն

- վասն նորա (տ. 13) առնված է փա-
կագծերի մեջ
3 F եղբայր ասէր
L ամենայն
5 E լեալ փխ համարեալ
L բամբասեցէ
6 L զանվարժ
L զտղտ
8 Z աղկականդրի / PQ աղեքսանդրի
N շիֆ և
9 L տիրողացն
10 F անուանեցաք զորք.
14 M և անուանիք
F ի յունաց ալլոց
15 L թագաւորաց և զմեհնից
16 Z ի նոյն փխ ի յոյն

Էջ 9

- 1 F բիւոսն
F քաղղեացի / ZQ քաղղեացի
4 Z որպէս զայր առ քէ եւ զայ և զթոյ
առ փիւր և զկենն առ եւ և զլայն առ
սէ
5 L որոց
8 EFL ելլեոց փխ լինելոյ
11 M զրուցաբանութիւնս լուս. ուղղած
զրուցաբանս
M մերոց
L պիտոյիս
15 M շիֆ կամիմ զանիմաստասէր բարս
M յառաջնոցն
L նախեաց
16 Z բամբասանացն

Էջ 10

- 1 M դարձած գործառութեանս
L գործառութեանս յազգս նոցայն
կշտամբութեամբ յարմարել զբանս
2 Z գոհութեան արժանի
3 PQ հաստատել կարգեցին
4 L իւրեանց փխ իւրաքանչիւր
5 O ի վերս
7 Z զլարածս
8 PQ շիֆ ըստ աշխարհօրէն կարգաց
L զքաղղեականս
9 L ուսանիլ զկարգս
10 L զճառս և զգրուցատրութիւնս
Q որք են ի քաղղեացուց
11 R և հելլենացուց լուս. բայց
քաղղեացուց բառից հետո
ZNQ փափաքեցեմք
MN արդեւ

- 11 Օ բամ ամս ծնանի
17 L արբել
18 L զմիս արբել
19 L արբել
20 ZNP, զնինաս. նինոս / R զնինաս.
նինաս

էջ 19

- 1 L յարէթ
2 Օ յարեթ ամս / L յարէթ
7 P արամսիս
8 P արամսիս
13 N արդ զկայնան շորորդի ի -ն ջնջած
PQ շիֆ զկայնան շորորդի ի
Z զկայնան
L ամենեկանք
14 R ի շորորդ
L յարեթ / N յարեդ
15 Z թարթմանութեան / PQ թարթմանու-
թեանս

էջ 20

- 1 Z և ոչ ի մերում թարթմանութեանս և
ի ժամանակագրաց
2 Z ի յուշմագունէ (դարձեալ յուշմա-
գունէ) ունենէ և յնթերցասիրէ ա-
սորոց (տ. 3)
4 E քան զմատարայիմ է / P քան
զմատարայիմ է մեծրայիմ / N մատ-
րայիմ է մեծրայիմ / R քանզի մատ-
րայիմ է մեծրայիմ
5 Z բազում
E ի պատմագրացն փխ ի ժամանակա-
գրաց
L պատմագրաց, F պատմագրացն
փխ ի ժամանակագրաց
8 F շիֆ զի
9 L յուրեք
11 F յափեթի
12 Q երիցունց
L զոյ
O արբամ
13 M շիֆ է
15 E և ի յուշ / FL և փխ ի
FL արիզենոս
16 Օ քայաղ որ է եղա
E արբելա (աներայ)
16 F անէարայ բազեղեցիկ զոր հսպան
(տ. 17)
16 M բարէայ
19 ZO հարմեա
ZO գեղամեա

- M ամասիայ / ZO ամասեա
Z արամոսեա
R հայկեայ

էջ 21

- 1 EZ մնայնգամայն
F արդենոս
2 Օ շիֆ իմն
F ազգարանութեանս
4 L կեփալիոն և փիլիոս
5 Z զամենեկանս
7 Z թողոյ զաննանից յիշատակ և
զվատաց արանց ի հնոցն
8 F զքաջս իմաստունս
L զիմաստունս
9 L ալլ
O ծախեալ
10 E զայլմէ փխ ալս մեղ
Z որ
12 Z ամաց
15 F արդարք և
Z շիֆ և
16 Z քաղթէացունց (միշտ այսպէս)
17 M քաղթէացի որ զարձեալ քաղթէացիք
ZPQ քաղթէացի որ

էջ 22

- 1 M է փխ Ձ
2 LZMOPQ թէ է (ինչ)
F և է որ ինչ
M շիֆ որ
3 N ոլումբիոյորա
Q պրուցածն
4 ZNPQ բնդրեալ
F շիֆ բանիցն
5 Օ զծնունդն
7 Z յառասպելոյ
8 ZPQ փոյթայցէ / L փոյթայցի
11 E անցիկ
12 M վեհագոյն / Z վերագոյնք
13 L ի վիպասանաց
14 NPQ յամբարայնոցս
15 N արդեք
16 Օ և ի զրոյցս
17 L շիֆ ի

էջ 23

- 1 L ախորժական լուս. ուղղած խժա-
կան
FZ տնուն ախ ժաական
2 Օ շիֆ և (ամս)
E շիֆ և ամս տալով

- 3 F ջրհեղին
շիֆ յիշատակաւ — յետ ջրհեղեղին (տ.
4)
4 L զերիս կարգելով
5 Օ քսիտութեան
Z ճշմարտէն
7 R հաւ առնելով ուղղ. հաւանելով
8 R բնոսեանս
N (ավելացրած ի) սիրելոյն
L սիրելլայ լրացված լուս.
9 M բազմաբարբառն
N լինելոյ ձայնի լինելոյ
11 M յապետութեն
Z տիտան
12 Z սէմ
ZM յարէթ
13 F շիֆ ի
14 Z երկոցունց
17 Z առասպելաց

էջ 24

- 1 F շիֆ ի
F բոնանալ
6 F թագաւոր
7 F շիֆ ի միշի
N զաշիշ ուղղած զաշինս / Օ զաշին
9 N ի տիտանացն ուղղած ի տիտանե-
անցն / L ի տիտանեանցն
11 R և քոյրն
12 L և հաւանեցունցն / R հաւանե-
ցունցն
13 N ի տիտանացն ուղղած ի տիտա-
նեանցն / L ի տիտանեանց
L զայս
PQ յողարկել
14 Z զիցրնգէց
15 N ոլոյիոս ուղղած ոլումպիոս
16 Z զայսորիկ թէպէտ առասպել որ,
թէպէտ ճշմարտութիւն հաշունէ հա-
մարեցի, բայց ևս որպէս հաւանել
M ճշմարտութեան
18 N ավելացրած ի (կիպրացոց)
O կատանդեայ փխ կոստանդեայ
19 Z յարդարադատ

էջ 25

- 1 Q որդոցն
M իսրայէղի / P իղի
2 L շիֆ եթէ
O եթէ զազսն արդարադատապէս
աստուած զայնոսիկ
3 MP իսրայելի

- Օ ի բաժանել / FL շիֆ ի / F բաժն
Q որդոցն
4 F ալսորիկ
7 PQ սէմայ
O ապա փխ ալլ
E զտիտանս
8 F զոսփայիման
9 L պատմեալք
10 E առ մեղ փխ ի մեղ
11 Z զրոյց
L ևս յերրորդէ յումեմնէ դաւթէ
E երրորդումն փխ երրորդ ոմն
13 L շիֆ թէ
14 NO շիֆ ի (մերում)
15 FL շիֆ ազգաց ի մէջ արանց
17 Z կատարեալագոյն
18 PQR ողումպիոյորոս
19 L զանգիրս
20 LF ի զեղեկաց
F զրոյց
Z զքսիտութեայ / F զքսիտութեայ

էջ 26

- 1 N ուրէք
3 NO յորդոցն / E որդոց
6 R առ գետով
P յանուանէ
Z յանուն իւր անուանէ
7 PQ անդրէ
8 EF նորա ոմն յորդոցն ոմնաբ ա-
նուն (լուս. ալլ ձեռնով ուղղած ոմն
տարբան)
9 M բնակի
11 Z զայն տեղոյն, փխ. զանուն տեղ-
ոյն
P բնակեցան ավելացրած լուս.
12 N յորդոցն
13 F եզերք / L եզերք
14 N զրան
15 Օ ալմ

էջ 27

- 1 E փանդղան
2 Օ ցըցոց
4 E շիֆ որ (ինչ ի լրոյ)
10 Z զերկայ դարձեալ զբելեայ
N ավելացրած առ (որով)
11 FL շիֆ և զբէլ ներքով լեալ
E նեփրովդ
12 N թուեն
M եփոստոս
13 EFL արեգակն թողեալ զմատարայիմ,

կոտնոս, որ է քամ. քուշ ներքովթ

FL նարրութ

F մերարայիմ

14 O իրեանց ասեն

EFL և կամ թէ ընդէր

15 FL պոռմիթոս

EFL. յաստուածոց

էջ 28

1 Z հայրբառութեանցն

L ամաց

2 O հովուաց / F հովուացն

Z ցհնպետոս

4 F յափեթ

5 L թէ

8 F զրուցապատմութիւն

12 Z զրուցաբանութիւն

14 F ասէն

15 FZ շիֆ ասորեստանեայց

19 E շիֆ մնալ և քաղաք թագաւորութեան

էջ 29

1 E յարեմտեայց

ZQ ասորոց

F պաղեստին

2 E միջագետսյան լուս. այլ ձեռնով

ուղղած միջերկրեայան / F մեջա մի-

ջերկրեայան գետեայն

PQ զթիտաղիայ / E զթէտաղիայ

3 N կաւկաս դարձեալ կովկաս / FLO

կովկաս

Q յանկիծով

4 Z շիֆ և (այլ)

L որչափ ասէ

1. միտ

OQ հատանէ

6 L կալելալ փխ կարգեալ

7 L կամ եղև գիտել, թէ

8 ZQ տիրել են

9 Z ոմն

10 PQ մայրաբաւ

O կատինեա

F նոյն փխ յոյն

11 R առ եղբայրն իւր արշակ արժանի

Z ընծայիւք

12 O և գրէ ձև բանից առ նա

F առն փխ առ նա

Z զօրինակս

13 Z Է, փխ Թ, բայց ճաշված Թ

14 PQ վաղարշկայ / Z վաղարշակեա

O առ մեծն արքայն արշակ թագաւոր

16 M բարեբախտ փխ բախտ

էջ 30

1 ZMNOPQR շիֆ ամենայն

2 E զրոյ / L զբոյով

3 E հասողութիւնք

4 FL բաւիցեն

O զէտ Եղեալ

6 ZQ տիրել

7 L որք կան աստ

11 M հրամայեցես

12 P բոռ / Q բոռ

13 N ըզմալին դարձեալ զըզմալին

14 EL ի կամակարութենէ

16 Q մեծ

R ի ձեռացն

E մարաբայն / L մարիբայն

18 Z միայնգամայն

L դայսպիսի միտս ունելոյն

21 M վերնագիր

էջ 31

5 OPQ նախարարականաց / F նախա-

րարականացն

O այստիկ

8 M մարիբաւ ուղղած մարաբաւ

10 L արույն

11 L կորովարանին

12 L յարքունիսն մեծաւ պահպանու-

թեամբ փխ յարքունիսն ի պահեստի

մեծաւ զգուշութեամբ

13 N շիֆ ընչ

14 F հաեալ

15 L նախարարութիւնն

M սարդանապաղղա / ZP սարդանա-

պաղղա / E սարդանապաղղա

17 L նոր զույն Ժ սկիզբն մատենին

մարիբաւ կատինեայ, զոր եբեր ի

նինուէ

O ահեղ

18 Z շիֆ որ

19 F ազգք

L հակայիցն

P անհեղեղք

20 NPQ անբարտաւանութեամբ

P զամբարիշ / Z զամբարիշտ

էջ 32

3 L զանուրս բարբառս շնորհեալ ի-

րաբանիւր ումեք, աղմուկ

4 P յորոյ / EFL յորս

O ապետութեանն

7 L պատմութեանն զողջաբանութիւն

O ողջաբանութեանս

9 Q յապետութե / Z յապետեթէ

10 L յետոյ փխ յետ որոյ

11 L արմանեալ

16 F շիֆ ի

Z ըսկայիցն / L հակայիցն

17 M ընդդմակաց

M զձեռս

18 Z ըսկայիցն (միշտ այսպես)

19 L տարածանիւ

O զլայնութիւն փխ ընդ լայնութիւն

էջ 33

1 O խօյաց և աղեղնաւորաց և ուժա-

ւորաց

N շիֆ անդ

PQ մոլեգնալ / Z մոլեգնալ

L զսուր

2 F իւր

3 N բէլայ

4 L լինիւ

5 L ի բարեյօն

O զնա փխ զնայ

7 Z արեամբք

9 7. սակօք

10 O ի դադարեալ / L դադարեալք

12 O արմենեկա / M արմենեկալ

14 N ընդ արեմուտ / E ընդ յարեմու-

տըս

17 Z հակաշէն

F շիֆ յիշի

19 OPQ երկնանստիւ / F երկայն նըս-

տիւ

20 M հնազանդել դարձեալ հնազանդեալ

N դարձեալ դիցազնին

էջ 34

3 L շիֆ թէ

F շիֆ ի

Z հաստատելն

4 FL շիֆ իւր

5 N յորոց

O հակք փխ հայկ

6 R ի խաղաղութեամբ

7 F զցրտութիւնս

11 M ի բարեյօն / E ի բելայ, փխ ի

բարեյօն / L ի բարեյօն

12 P զօրածող

13 EF հետեակօք զօրուց

15 Q գիտեալ

R մեծ

16 O քաջիւք / P քաջաւք / Q քաջաք

R երկնադիօք դարձեալ երկայնա-

դիօք

27-225

17 NOR լինել

18 EL փախեալ աւասիկ և գամ

O ահաւասիկ

21 O յարձան փխ յորձան

22 Z հայկին դարձեալ հայկիւն

էջ 35

1 Z գարաւարացն

O հակայն փխ սկայն

2 Z շիֆ արս—նուագունս (3)

3 L որք

N շիֆ ընդ

4 Z ջուրն

F մասունս

5 E լինքեանս

L կոչեալ

6 O յանդէպ

E յամբոխին

7 N ի մէջ դարձեալ ի մէջ

L քաջաց

8 F ի ծառայութիւն կայցեն բելայ / L

ի ծառայութիւն կայցեն բելայ

Z կայցէ

F և կամ

11 FL հասանէ ի մէջ ինչ դաշտակ և-

րանց

12 Z շիֆ ինչ

13 O ի տեղուք տեղուք / Q ի տեղուք

15 O սորալով

F զբել

16 F ջուրց

O և ի վերայ

17 L հայկ

F ճակատի փխ ջոկատի

18 ZNQ ընդրիւք

F վանել փխ վանելովք

19 N շիֆ միջոց

O ընդ նա և ամբոխն

Z ամբոխին

20 F նշանաւորօք

Z պղղղեծիս

էջ 36

2 E գստին լուս. այլ գրչուք. ուղղված

գստինն

Z նիզակ արի

Z ի ձեռինն

3 E ահեկումն

Z ընդիրք

L հայկի

4 Z գտտանեան

EFL վառեալ և զօրս ընտիրս ընդ

նա վառեալ աշինս և

PQ/ ընդիրք

- N յաջինս դարձրած աջինս / M առաջինս, փխ աջինս
 6 Z զայս, փխ զայս / F զայդս
 7 F զայդս
 O հրոյ սակին / PQ հրոյսակին
 8 LPR գ անգիւնի
 M կարգաց
 9 E յերկոցունց
 F կողման
 Z ըսկայիցն / F սկայի
 10 Q ղղրդեան
 M պակուցանողս
 11 Z զմիմեամբ
 12 Z կողմանց ըսկայիցն
 13 M երկոցունց
 15 P տիտենան / Z տիտենան
 17 O բովանդակն
 18 O արբայն
 19 M զիպեցուցանէ լուս. ուղղված զիպուցանէ
 O գ. քեանն / ZPQR գ. գ. քեանն
 20 P հարստի լուս. նույն ձեռնով ուղղած անկանի
 M անցանի, փխ հարստի
 21 N տիտանն / O տիտանեանն

էջ 37

- 2 O յերեսաց
 4 Q դաստակերտն
 5 EFL անուանեալ է ալմ
 6 FL քաջամարտկօրն
 7 L գերեզմանակ
 8 P զեղօք լուս. ուղղված զեղօվք
 9 PQ տեղոջ
 10 O յաշխարհս
 15 Z մերոյն
 16 L հայկի
 17 F պատերազմինն
 18 Z բնդոնայցն
 19 L իւր
 20 P ամս բառից նետո ալ ձեռնով ավելացրած բիվ Զ, Է, Ղ / Z ավելացրած բիվ Է

էջ 38

- 1 F շիւ Ի (բարեկամի)
 L Ի բարեկամի
 Z վերագոյ
 Z շիւ Է
 2 Z զբովանդակն
 R արանեկայ
 4 OPQR Բ յեղբարց / Z Բ յեղբարցն / F յերկուս յեղբարց

- 5 ZPQ մանագայ
 6 Z բազմյարեմտից Ի հիւստոյ
 7 Z զծովու եղբ արդոյ
 PQ արդոյ
 9 NOR որ գնունիս, փխ. որդունիս / M որ գնունին լուս. ալ ձեռնով ուղղած որդունին
 Z անուանեալն
 F շիւ յետ
 10 N խոռն դարձրած խոռն
 13 Z միօք / NPR միօք
 16 F գետոց կարկաչասահի յարեմտից / Z գետս կարկաչասահի Ի յարեմտից / O գետս կարկաչասահի Ի յարեմտից / L գետոց կարկաչասահից բնդ մէջ անցեւոց յարեմտից
 17 N անցանելոյ
 NR յարեմտից
 Z իմն զոգցես իբրեւ
 Z որսասալ / M որսայս եղեալ դարձրած յորսայս եղեալ / N յորսայս եղեալ / O որս այս եղեալ / R յորսայսեալ
 18 R Ի ձիգ

էջ 39

- 1 L ականակիրաք
 ZMP աղբերք
 F որք Ի գետոց եկեալ հաւաքումն. հեղաբար
 3 F երիտասարդուհաք
 L երիտասարդուհաք
 4 O սպիտակափառ ասի առ ունելով
 5 Z երեքարիւ / F երեքարիւ
 L Ի մերոց
 6 M յանգեալ / NR յանկեալ
 7 E երիտասարդեալ
 8 O խորութիւն
 Q հիւստոյ
 9 O Ի յերինն
 10 M յանգեալոյն
 N յարագած
 11 F պատմագիր
 13 Z գգալուստն
 PQ բրնկի
 MQ նախնոյն / L նախնոյն
 17 Z շիւ գետոյն յանուն

էջ 40

- 2 Z սակօք
 Q հիւստոյ
 4 O Ի մէջ կաց, փխ Ի մէջ գեղջկաց

- 5 O որկորենն ասեն
 ZM շարի
 9 F շիւ Է (զցուակ)
 E ցուակ
 10 Z շիւ լեռնոտինն մեծապէս ծախիք (տ. 11)
 11 F ծախիւր
 L զերկուս տունս
 12 FL յարեմտից կոյս մօտ յականս
 EZ ստորոտովն
 13 Z նորին տանն մեծապէս ծախիք
 PQ հասարակ օրոյ
 14 Z առն
 ZPQR Բ որդուց
 16 FL շիւ անուն

էջ 41

- 2 EFL կողմամբն, փխ լերամբն
 E յարեմտից
 N հիւստոյ
 Z շիւ ծովակի—զեզր
 3 L զսա
 4 O արբունի, փխ գեղարբունի
 N արդ, փխ աստ
 5 ZM բարեգեղ
 7 O ծառանկութեան
 8 Z ղընդընշմամբ
 10 L զսահմանն
 11 O պարսկ
 ZNP յստակագոյն իսկ / Q յստակագոյն իսկ
 12 E Է, փխ Էս
 E ծննդոցն
 13 L զարս
 14 L Ի սակի անդ, փխ սիսականդ ազգ
 15 L տեղւոյն
 18 L յերինն

էջ 42

- 1 O Է վաղարշակայ
 2 Z վարուզուց
 M նիտից
 6 EF զհարմայ
 P յետ որոյ Է ալս Է մեռաւ
 8 Z որդուց
 3 F յափեթի
 10 F բազ (շիւ մանալ—ծնաւ) զարամ (12)
 13 O արմայէ, փխ արմայ
 E գործ
 14 OPQR ընդարձակեալ
 15 O Է ամենայն ազգք աշխարհս մեր ա-

- նուանեն
 Z արմեն
 16 O պարսիք
 R շիւ Է
 O արմենիք / L արմենիկ
 E ընդարձակութիւն
 18 L ծամանակաւ / O իսմանակաւ, փխ ծամանակաւ
 O զրոցս ալսորիկ

էջ 43

- 3 Z նիքարն
 5 L համարիլ
 O ղհեշտութիւն
 F առ Ի ալոցն
 7 ZMNOPQR պատերազմաց
 9 EFL շիւ Թէ
 N Ի տեսանել
 13 Z յազգեաց
 14 Z զբազումս, փխ զբազմութիւն
 Z յընդանի
 15 Z կամակացրողք / F կամակողք
 O յաջածեռութիւն
 16 O որ Ի սիրտս
 17 Z բերս
 18 O նիքարն նմա ասացեալ

էջ 44

- 3 L զամս
 5 L ղնիքարն
 M ղկոչեցեալ
 F մաղես
 Z ձերբակ
 6 L Ի ծայր
 7 O վարել, փխ վարսել
 8 F անուանել
 11 Q ղնախնոյն
 12 Z զբելայ
 14 Z ձկտ
 E հեյկեայ
 18 Z ալն, փխ ալս

էջ 45

- 2 Z պատապան / O պատան
 3 FL Է առաջին Էս ալոյց
 L անուանց հայաստանեայց
 4 LPQ յարգեացուք, փխ կարգեացուք
 5 F սոքա, փխ սորա
 6 EF Ի բաց, փխ իրացն
 7 F գործոյ
 9 F վճարելոյն
 11 Z բերօք / O բորբօք / PQ բերօք

- F չիք վառելովք
 12 Z ըսկայիցն
 E որոց
 13 N լուս. ուղղած հարկախուզութեամբ
 EF զշրջակայն
 17 M արութեան, փխ արութեան
 18 L զբազում ժամանակս
 19 O չիք արամ

էջ 46

- 1 F ալլ ինչ յարեմուտս ընդ տիտա-
 նեայսն գործ քաջութեան
 N ուղղված տիտանեանցն
 2 O ըստ, փխ աստ
 3 MN բիրտութիւն / O բուրբ / ZPQ բե-
 րութիւն
 O հետեակաւ զօրութեամբ
 4 ZPQ կապեղովկեցոց / L կապու-
 ցեաց
 6 F ի ձեռս
 ZR ք ցեղիցս
 O սիակեացն
 9 PQ պապայիս
 E քայաղեայն / NO քաղեա / L
 քաղեան
 F տիտացեան
 10 L զպոռնացոց
 12 F ազգէ
 13 ZP բեր
 16 Z պոռնոտն / L պոռնոտն
 N արամեայն
 17 O դաստակերտն
 M կողմապետն
 18 Z փոքրագոյնիք

էջ 47

- 1 P յետս, փխ յետո
 3 Z տեղացն
 Z ցբին
 Z անբնակչօք, փխ անբնակ երկիր
 ելից բնակչօք
 4 Z չիք և երրորդ
 5 FL չիք և (նշմարիտ)
 10 NR գմեր
 11 O բայց բազում
 12 O ալլ ալս
 13 O ասացեալէ
 14 M մեհեհից
 15 F չիք մի
 16 Z թագաւորութենէ
 17 FL ոչ հարկք և ոչ պէտք ինչ կարեոր
 21 Z գործ

էջ 48

- 1 Z ի գուսանականն
 2 O ալս փխ աս
 L զայլ
 5 Q բոստ անդեաց տեղեաց և ոյր ուր
 որ գործոց
 6 F ալրել հրամայլ, ապա հրամայլ-ն
 չնշած
 R չիք որ
 9 L զինի (բվակաւնի տեղ թողած) ամի,
 փխ յետ ամաց
 10 L ամաց (ապա բվակաւնի տեղ բու-
 ղած)
 E և մեռաւ
 13 L զվախճանիւն
 15 EFL նորա, փխ իւր
 17 E յեկապիսիս յատնիպէս
 18 O ի կրիտէս

էջ 49

- 1 FL բնծայիւք և
 2 Z կնութեամբ
 7 L ոչ հաւանելի
 E արքային, փխ արային / L արայի
 F չիք լեալ
 8 L ի վախճանիւ
 12 F ցանկական ի մոկեղնութեանն
 16 E թէ պ
 17 M և արայ
 18 Պ₂ ի մանգանացն
 F շամիրայ
 19 Z խնդրէր / N խնդրի
 Պ₂ անգելոց
 20 L զարայ
 21 F հրամէ
 Q ապարանից փխ ապարանից

էջ 50

- 2 Պ₂ շամիրամ
 Պ₂ սրաի
 3 ZQ Պ₂ կենդանացի միանգամայն, և
 M աստուածոց
 5 EF ցանկութենէ / Պ₂ ցանգութենէ
 6 Պ₂ բնգենուլ
 Q զի, փխ զմի
 7 M համբաւ
 8 L ելից
 ZPQ Պ₂ զփափաք / L զփափազանս
 9 E ի մէջ պաշտելիք են և փառաւո-
 րեալ / L ի մէջ պաշտելիք է և փա-
 ռաւորեալ / M պաշտելիք են մեր

- ի մէջ
 10 Z ի հեշտացուցիւք / O հետացուցիւք
 L հեշտացուցիւ
 L կամակատար
 11 Z զիւացն
 N չիք և մեծապէս—զօրութիւն
 13 O համբաւեալ երկիրս զնմանէ հայոց
 14 F հաւանեցեալ
 F զիւազնմն
 16 L ամս տեղ թողած բվակաւնի համար
 18 Q մահուան
 20 Պ₂ շամիրամ

էջ 51

- 2 Z բոստուսնուլ / Պ₂ սբաւսնուլ
 Z չիք ի (զաշտս)
 Պ₂ ծաղկաւնոս
 4 O բրդմունս
 Պ₂ բարեկանացից
 5 Պ₂ բարեխառնութեան
 6 Z արքունիս և բաղաք
 7 Z չիք որպէս—տարւոյն
 Q Պ₂ տարոյն
 8 O վախճանութեան, փխ բարեկանութեան
 թեան / Պ₂ բարեկանութեան
 M տեղացանեմք
 9 O զայն, փխ զայս
 Պ₂ զ որոշմունս / F որոշմուն
 Պ₂ տեղոցն
 10 E անցեալս
 O բնդ բազում
 11 Q աղոյ
 13 O առիհողեալ, փխ առիկողեալ / F
 առ ի կողեալ
 Պ₂ հիւստոյ
 PQ Պ₂ ի միջաւրէ
 14 L ի նմանէ
 15 FL և ելից, փխ արեկից
 16 Պ₂ բնդարձակ
 17 Q Պ₂ բարեհամաց
 18 F չիք ի ծաւալումն—սակաւք ի
 20 Պ₂ յարիւնեալք

էջ 52

- 1 N ալաբուց
 2 Q բ. ո
 F չիք և երկուց
 M արուեստից դարձեալ անարուես-
 տից
 3 E և զճ / F և վեց հարիւր, փխ և
 վեց հազար
 4 Z արուեստաւորաց և դորձաւորաց

- 5 Z պղնձոյ / R պղնձոց
 MNOR ի յարուստ զիտութեան / L
 յարուստ զիտութեան
 7 Z չիք հաւասար
 8 R խառնահաւան
 9 Z զանպարտակ
 10 PQ վիմովք
 11 N հաստատոյն
 12 L պատուածս
 O ամբարտակին / ZPQ անպարտա-
 կի
 14 Z ի ձերպս, փխ ի ծայրս
 16 O ամբարտակի / PQ անպարտակի
 / R անբարտակի
 Z խելօր, փխ խել որ
 18 F հայեալ
 19 O չիք ալսպէս
 Z ասպարէզս
 ZPQ զանպարտակն

էջ 53

- 1 F հրամէ
 2 ZQ զընդիրս
 L կարգել վարդապետս ընտիրս ի
 նարտարաց
 4 R զրամք
 5 E ընտիր ընտիր / ZQ ընդիր ընդիրս
 L ընտիր ընտիր ապարանս ի մէջ
 բաղաքին
 6 O եռահարկս
 M չիք և (ըստ պատեհի)
 7 FL իւր պատեհից, փխ ըստ պատե-
 հի / N պատահի, փխ պատեհի
 9 OPQ ի միջոց
 11 N բուրաւոտանեաց դարձեալ բուրաւ-
 տանաց
 Z ծաղկոցայց
 Z զայլ, փխ զայն
 14 O սաղարթաթիւք
 16 Z զինեբերս / L չիք զինեբերս
 L ամենահին, փխ ամենայնիւ
 18 FL չիք ի ներքս բնակեցուցանէ իսկ
 (էջ 54, տ. 1)

էջ 54

- 1 FL ծայր
 O ի նմա է գործա հրաշակերտու-
 թիւնք
 3 R զգագաթն
 R զժուարամուտ
 ZNOPQ զժոխեկանելիս
 4 O արքայանիստ

- 8 R և համարեալ
9 F ընդդէմ
12 MR չիք իրաց
18 F շամիրամայ և որ ինչ գործոցն որ-
բին
M չիք որ (ի հայս)

էջ 55

- 2 F շամիրայ
5 R շամանայինս
6 P ամարատանի ալ ձեռնով դարձ-
րած արրհամատանի / L ամարա-
տանի
O կողմապետ
8 Z և ի բազում ժամանակս դայս ալս-
պէս կարգեալ շամիրամայ ամենեւիմ
հաւատայ նմա արդարեւ զիւր (տ. 9)
10 O որդոց / E որդոց
11 Z պողոնկական
PQ բարոց
E զամենեւեանս
12 M բարեկամեցաւ, փխ բարեկամաց և
13 EFLZMNPQR իշխանութիւնս
15 E չիք ի նինուէ
N զախտասէր նորա և զշարասէր
բարս
Z զխայտասէր, փխ զախտասէր
16 Z չիք և զշարասէր
17 Z չիք իսկ
Z ի կրէտէս
R յորդոց
18 Z յիշեցուցանէն
O ցուցանել, փխ ցածուցանել
R ցածուցանելով
21 EFL վերագոյն

էջ 56

- 1 FL զրազեշտի
2 P անգնալ
3 Z չիք ի վերայ
4 L զրազեշտի
9 M չիք ժԸ
10 N նա, փխ նախ
12 Z զեփայիմ / L զեփայիմս / Q
զկեփայիմին
ELZ տալոյ
14 L զպատերազմն նորա, փխ զպատե-
րազմն շամիրամայ
L չիք ասէ
15 Z ի պատերազմն
F չիք մեղ
16 N քան (զարձեւած քանդի) զայսոսիկ

- ոնով իմն ասէ / R քանդի զայսոսիկ
ոնով իմն ասէ
19 E ասեն զմահն
() հետեակը
20 L ZMNPQR զպատերազմն
F չիք զիդմա քրոյն—ի մօտ
21 N զյառութսն
F և սուսերաւորաց և զյուսութսն հա-
սանել ուրոնք ի ծով շամիրամայ ալ

էջ 57

- 4 Q զաւակագոյն
FL չիք որ ինչ վասն նորա զրոյցք և
5 E մտացական / R մականտածա-
կան, փխ կամաց մտածական
8 Z յորոց և մեք
9 E ալսմիկ
10 Z յօժարութեանն
11 E բարսելիս / F բարելիս
13 L թուոց
N պատանեացն դարձեալ սպառ-
եանց / MR պիտանեացն, փխ սպ-
տանեացն
17 M մահուան
E ի գամեսեայ / FL ի գամեսեայ
/ Z ի գարմասայ
18 L զարայ
20 PQ կեցեալ բառից նետո նորիզոն-
կան զարգացիմ, ապա՝ և առ սովա-
—բանայք
21 L բաւեալ
L բաւեալ բառից նետո մահուր բո-
ղած 3,5 էջ, որտեղ՝ «յօրինակին ալս-
պէս և բողեալ զբաղքս», շարունա-
կում է՝ համեմատութիւն ծննդաբա-
նութեանն...

էջ 58

- 1 ZMNOR չիք ի բայց նաշված / M-ը
այստեղից իւր իսկ ցանկի նետո հա-
մեմատած մեկով նետ և ընկնում
2 Z համեմատութիւն փխ համեմատու-
թիւն
L երրայնցոց
L բաղդէացոց
3 Z ցարդանապաղ՝ զոս / M ցար-
դանապաղ՝ զոս
L երթոնոս
F կողեոս / L կոնկոլեոս / ZMPQR
կոնկոլեոս
6 OPR յակովք
9 L ամիամ

էջ 62

- 11 L չիք ի սմանէ յառաջ—ամենեքեան
յարրահամէ (տ. 12)
13 Z չիք և
14 L և յայտնի է ալս
15 Z որոշմամբ
L յալրիկեցոց / Q ալրիկեցոց
ZPQ զրեւ

էջ 59

- 1 L և է, փխ արդարապէս
Z խեստայ / L ի յեստայ
2 L բնակիլ
3 E քանայիդաս / PQ քանան ի դաս
4 Q զնդունեաց
ZPQ զնդունեաց, զսմանէ առանց
5 M հակառակ լեալ
O չիք լեալ զայս և
6 E զողոնիէ / N կորողոնիէ
7 LZ առվի / N զառվի
10 ZM արիմէլք
11 E թովղայ / L թովլա
13 L յեփթայի
15 L ելոն
17 L սամոն
21 L և ալ, փխ և որ ի կարգին

էջ 60

- 1 ZMNOPQR չիք բաղդէացոց
4 N քսերքսեր ուղղված քսերքսէս
O քսերքսեր / ZPQ քսէսքսեր / L
քսէրքսէս
E վաղէս
5 Z առամիթէոս
6 N բեկորոս դարձեալ բեկորոս
7 ELZMOPQ չիք բալէոս
10 N մանքաղէոս
13 FL ապսոթէոս / ZMNOPQR ապա-
ռէթոս
15 E ամառասէոս

էջ 61

- 3 ZMNOPQR զամպառիս / O զամ-
պառիս
5 N զոսառմոս
6 E մեմտամոս
7 N համմոս
9 N ոթինես
14 M փռատէս / N ոփռատէս
16 N ալոռատինիս, փխ փռատինիս
17 Z սարդոնապոզոս / N սարդոնա-
պոզոս / P սարդոնապոզոս

- 2 L կարդոս որ է արայ, փխ արայեան
արա
3 L չիք սա մերոյն արայի որդի
Z ի շամիրա
6 ZR սլարեա / L կարես
16 L մեռեալ զարձեւած մեռանի
18 E չիք առնակ
19 E շաւաշը
20 N լուս, իսկ վստամ և կար յայլոց
զրեցար և բնիկ ոչ գոյր (սակայն չի
մոռված շարի մեջ)
21 L վստամ զոսի, չիք կար / R վստ-
տակար
23 L իրանդ
24 E բնծար / L բնծակ
27 Z զարմար

էջ 63

- 1 ZPQ սա օղնական—հեղինացոց զըր-
ված զոռակ անվան ղիմաց
6 L հոյակ
8 N կայպակս
10 M չիք իւկ
11 F վանարայեանն, փխ վասն արա-
յեանն
F սուտանուէր
13 MPQ սիրելոյ
18 N արայեան
20 E սուսանըւք

էջ 64

- 1 O ի պաշտամանցն
PQ սաւախն
2 L զսարդարիցն
M սոսօրին / N սաւախն դարձեալ
սաւափին
FE չիք կամ
3 F և թէո և ստի, փխ և թէ ուստի
L Օդոյն բառից նետո տեղ բողած,
ապա ալ ձեռնով լրացված և եթ
ոստոց շարժումն
6 F ի զեմեսեայ
Z ի զամեսեան
ZM տըւալի
7 E և ապա
11 O որիսկայ որդոյն / QR ի սկայ որ-
դոցն
12 O ի սարդանապոլայ / Q ի սարդա-
նապաղղայ
13 L կարեւոր

Z հարկերն է

16 E առ սարգանսպալեալ / O առ սար-

զանսպալեալ / Q առ սարգանսպալեալ-
զու16 M օգնականութիւն գտնալ ի վարքակէ
մարէ բառնալով / Q օգնականութիւն
գտնալ ի վարքակամարէ բառնալով

17 E ի վարքակայ

էջ 65

1 NR ի տեղիս մերում իսկ բնիկ / R
նախապիս բնի նախնոյն, յորում սե-

րունդը թագաւորութեանն հասանն

6 R զմէջ (դարձեալ ի մէջ) իմաստ-

նոցն իմաստագունի

3 Z շիւք խորամանկագոյն ի

9 F շիւք և ի մարտս—յուլութեան

Z յուլութիւն

10 Z թուլուն

13 EF զբաշ

14 L յանգուցանել

15 L ամբոխ

16 F աշաճեռն առնագոյն

17 O շիւք ի (սարգանսպալալայ)

M ի սարգանսպալալայ / ZQ ի սար-

զանայ պաղղայ

էջ 66

1 E շիւք ալ—այս

L այս

Z սքանչանայր

2 E առաջին

E մերոց L մերոց նախնեացն

5 EFLM յիշողութեանց

6 Z խորհելոցն / M խորհեցելոց

Z ի վերջինս

7 M ասասցեն

N շիւք այսպէս—զբաղմաց (տ. 8)

8 ZPQ բաղթէաց(ւ)ոց

9 O նորա փխ նոցա

10 O բարտէզ

O գործակալած և վերակացուած

EFL վերակացուցաց և գործակալաց

աշխարհիս ի նոցանէ կարգելոց և մե-

ծաց կողմնակալաց աշխարհիս ի նո-

ցանէ կացելոց

15 R ի կարգ փխ արք

16 M ի մերոյ թագաւորէն (այլ ձեռնով

դարձեալ թագաւորութենէն) սիրելիք

18 M զիւր դարձեալ զենել

Z տեսութեամբ փխ տիրութեամբ

էջ 67

1 L ապրիլ վտանգից

F ալլ վաղուրեմն

2 O ի մէջ փխ ի մէջ

E շիւք արգ

4 L աշխարհի

E պատկաւոր

6 L դայս դարձեալ զայսու

L ժամանակաւ մերոյ աղգիս լեալ իցէ

8 N բարիւն

O ալրատեան

M թագաւորութեան

10 M թագաւորութեան

11 R թագաւորսն եղաք

12 O մարտոյ փխ մարաց

13 PQR վարքակայ մօղակիս (իրար դի-

մաց)

L վարակիս

14 N սօղակիս / R մօղակիս

16 N կառտիկիս

17 L դեռիկիս

18 LQ փառաւորութիւն / E փառաւորութիւն

19 N կուարս

էջ 68

1 L հայոց փխ իսկ մեր

N դարձեալ առաջինքն

ZPQ պսակել

2 E սկայորդիոյն / L սկայորդիոյն

3 L շիւք հրաշնայ

5 L գոլոյն փխ լինելոյ

O զկեցեալ

6 M զհրեայսն

7 L զոր ածեալ

8 L շիւք և

Z շիւք ասէ

9 L զաղգ բաղրատունեաց սերեալ շիւք

և հաստատի է

10 O գոսսա

L կոց

11 EF կամ փխ և

12 E յասելն յումանոց

13 Q յոժարութեանն

O զհայկա

էջ 69

5 L զոր յաճախ անուն բաղրատունիք

8 Z պայուս

10 M փօսս

12 ZPQ երուան

14 L շիւք քանզի և—զանուանս զայսոսիկ
(տ. 16)

15 O կոչի փխ կարի

էջ 70

2 O գանունիք

3 O անկեալ փխ անգեղ

5 F արկելն փխ ձեռնարկելն

6 Z պատկաւորեցեք

7 N յաղթողս

8 Q ևկ արդեօք / R արդեօք

10 L սենեքերիբոս / N սենեքարիմ

11 N ևզկիւրիւ / R ևզկիւրիւ

12 M աղբամեկեթայ

15 O սկա որդին

L ալսինքն փխ այս ինքն է

16 L ի նմանէ

17 L լեառն

L իսկ որ պերճագոյնք ի նոցանէ և

զիրաւորագոյնք յետո

Z պերճք

էջ 71

2 Z յարեւից ի հարաւոյ

3 F շինելն փխ յիշելոյն

4 E պատճառեալս / L պատճառ է այս

5 F տունն ուղղած տանն / Z զայն

զեղտունն

6 M շիւք ի., հայկական

8 M որպէս

9 Q և որ ինչ յաղագս

11 M արանց

12 PQR զյոյնսն

13 L ժամանակ

14 L յերդս

P բնակութեանս

PR բնդարձակեալ

15 NOPQR շիւք էին

16 F զկենացն / L և կենացն փխ

զկենացս

F ըղձալ

էջ 72

2 L յիշատակալ

3 L ալսպիսի լինիլ այր, արանց զը-

լուխ, արութիւն ցուցեալ

4 Z զաղգն

ZO ընդ

5 O հարկապահանջողս

6 N սգեստաց / PQR սգեստոց

8 F զգեղաւորս

9 NO զիւցազնացեալք

L հետեակամարտք

10 O զկայ աղեղունք

E շեշտաւորք

11 E վառեալս

PQR սգեստիք

12 Z երկաթալք

13 Z միայն տեսիլն

14 E շողիւք

E զթշնամիս

F շիւք և շինութեան—զամենայն

15 NPQ եւղով

16 E շիւք աշխարհիս

էջ 73

2 N յըմբելիս

3 Z երգենն

4 O ի ցանկութեան մարմնաւոր շափա-

ւոր

6 Z ալսորիկ

Z սորայն է ի գովեստք / L սորա են

7 L երկարել

8 F լծակակշիւ / L լծակակշիւ

9 Z խանդար

NR զկրտսերսն, R զկրտսերսն փխ

զնուաստսն

11 OPQR զսգեստս

12 ZM յառաջագոյն զաշխարհ որ ի

մարաց էր ածղահակ եղեալ տայ

14 FL շիւք ի ձեռն

PQ ալսպիսոյ

15 F հարբստեալ փխ ունել

էջ 74

1 M եջ փխ ին / L ի՞նչ փխ ին

2 NPQR աշղահակայ (միշտ ալսպես)

4 R խորամանկաւ և փխ խոհականու-

թեան

7 O ըղհայեցուածս փխ հարցումն

9 F պարսկանոյն / Z պարսկանոյն

Z բաղմարիւրաւորին / P բաղմա-

րիւրաւորի

L շփոթմանց

12 L ի՞նչ փխ ինչ

13 FL լինելոյ

NPQ զառաջակ իւր / O զառաջիկ իւր

15 O յայսն

17 E սաստիկութենէ

L լինիլ

EFLM երազոյ

էջ 75

- 2 O քուն
4 F շիֆ և
5 Z երեսով
O հոգոցհանութեամբ
6 NO ի խորհրդականացն
Z զժամանակս ինչ
11 E յերկար
FL ի յերկրի
13 O յերկարագոյն
15 Z բերձահասակ
Z կայմարայտ
16 L ցաօթ
L ի յերկարագոյն
R և (ավելացրած ի) յերկարագոյն
նայելն իմ յայսպիսի երևումն
L նայելն իմ յայսպիսի / O նայելն
իմ յայսպիսի
N յայսպիսի դարձրած յայսպիսի

էջ 76

- 1 OPQ ի կատարել զիցազանց / L ի
կատարեալ զիցազանց զերիս
2 M զերանածեալ փխ զերանսն ածեալ
3 ZQ առնւոյ
PQ բնծու
6 F խառից
M երազոյ դարձրած երազոց / E ե-
րազոյ
10 F ձեռաբ փխ ձեռք / Z ձեռք
O գոհիւք փխ զոհիւք
11 N վիշապն
Z հեծեալ այրն
12 E արձակեալ / R յարձակել
13 O և զիս փխ յիս
14 M սքանչելոյն
M զիցազանցն
15 O մտակբս
16 Z շիֆ երիս / L զերես
17 R շիֆ զկնի

էջ 77

- 1 N երկարութիւն դարձրած յերկարու-
թիւն
3 N տազնապէ փախեալ մտանդի յինէն
N և քուն
M ոչ այնուհետեւ
4 R զի ոչ այլ ինչ (լուս. ավելացված
դայսպիսի) նշանակ երևութից
NOPQ նշանակ երևութից
7 O և յոգուտ մեղ խորհելով

- L կարծեսցէ
10 L ի փխ ինչ
11 R յաղաղս (ավելացրած որ ինչ ի)
խորհրդականացն
14 O եմ փխ իմ
15 O բանէ փխ բան և
16 O վերայն բերել փխ վեհագոյն բերել
17 Z նոցա
Z ի ձեռն սիրոյն զդաւելն ոք խոր-
հիցիս
18 N շիֆ ի ձեռն զանձուց և

էջ 78

- 4 Z այսպիսի քսիկս իսկ փխ այսպի-
սիս իսկ
O եմամուտ փխ եկամուտ
6 NP բնդարձակ
7 O մտերմանց
L սպտուոյ
8 L հնարիւ
10 R արկցուք
11 ZM ազգոզ
14 L լի փխ ինչ և այսպիս շարունակա-
բար
15 FLMNR և յուղարկումն / Z և յղար-
կումն
16 Z տիգրանուհայ
19 Z հզարագոնից

էջ 79

- 4 Z ի մէջի
6 P արդեալ
7 F և լինել փխ և բարի
F շիֆ համարեսցիս—իցի
10 O շիֆ և տիգրանայ—իւր
11 F ի կնութեան
12 E յուղարկել
13 O ի սրտի
14 P այլ դարձրած այլ և
F իւրոյ
15 F շարութիւնն

էջ 80

- 2 Z մահ
4 F շիֆ զտիգրանուհի
5 F զտիկնութիւն
O ի թագաւորութեան
6 L շիֆ այլ բերանով—զամենայն
7 E ամենեցուն հրամայէ հնազանդել /
F ամենեցուն հրամէ հնազանդել / Z
հրամայէր ամենեցուն հնազանդել /

1. ամենեցուն հրամայէ հնազանդել
F շիֆ տիգրան—արեաց
10 ZM եթէ ոչ մեռանիլ ինձ նախ և ա-
ռաչին և (լրացված՝ զարուհի լինել
ի վերայ) Z զզարուհի
11 R զզարուհի (զ-ն զնշած)
O շիֆ և զաստուածունհաց
12 N և կամ ապա և-ը զնշած
14 N շիֆ զբարի
M ի միջոց
15 L առաջակայիցն
17 O մարաբասացոյն փխ մարապար-
սացոյն / PQ մարապասացոյն
18 Z խորագիւտոյ

էջ 81

- 5 M եթէ և ոչ դէմք երկոցունց հան-
դէպ երկաքանչիւրոց երկիցին ալ
6 L որոց
8 R ի յայտնել (այսպիսոյ լրացված
լուս.) շարութեանն՝ ոչ ինչ այնուհետեւ
էր բան
Z բան և խորհուրդ խորամանկութեան
9 Z զայսպիսի
10 L զգոհիւր
11 ZMO կապալաղովկացոց
12 Z ոչնափ փխ որչափ
13 Z զկողմամբ
15 L հայկազնին
O ամբոխբիւք
18 F այսպիսիս
M իբր զի ողջ միայն ապրել ճար
իցի
R իբր զի ողջ միայն ապրել ճար
իցի (ընդգծվածը ավելացված է նե-
տա)
19 Z տիգրանուհայ

էջ 82

- 3 M ոչ զոք
FL շիֆ և ուժով
4 Z զուք փխ զոյգ
5 R օրինակ իմն ավելացրած լուս.
E զերկաթ ի հանդերձն
6 O յանփոփել
8 Q մատնէր փխ մարտն էր
N զիպեալք
9 R ի միմեանս
10 F զվախճան
11 O մահ
12 Z տիգրան
14 M էր յուղարկեաց
N տիգրակերտ
15 NOPQ առաջի

- 16 L այսպիսեաց
17 O շիֆ զբոյր իւր
R ի հայս մեծ ամբոխի ավելացրած
լուս.

էջ 83

- 1 Z իւրով անուամբ ի հայս տիգրան և
ետ ի գրանակերտ
2 Z զայսոսիկ
3 Z ազատութեան
5 ZM զանուշ
Z զառաչին կին անուանեալ
6 F շիֆ ածղահակայ
PQ աղչկունս
7 Z զբեր
Z յարեկեաց
FL շիֆ մեծի
8 E շիֆ են
M ոսկի ողա / O ոսկիողոյ
9 L առ եզերք
Z զաստակերտք
PQ զատակերտք
10 L նախըկանու
11 F զչողայ
E ի մեր միւս
12 E ածղանականս է / L ածղահա-
կանն է
L նախըկանու / M նախճուանու / O
նախըկանայ / R նախճաւանայս
13 MQ անուշ
14 R ի սպառածի
N փիլածի դարձրած փլլածի
E յորմէ

էջ 84

- 1 NR զանբնակ
O ցմիքիոհոն
4 E զինեկտ
5 O զորս
E արտաշխէ
6 Z զարմիցն
10 L անց զնաց ասէ
13 F զարտիւր հաւասար խաւարտ
Z հարուածի փխ խաւարծի
Z ի բարձից
14 R ոչ առաւել. լուս. ավելացրած ար-
դեօք
15 F զնա յայտ փխ զանյայտ
16 M որ են զազատն ի վերն մասիս
N ազատ.

էջ 85

- 2 N որք ի սմանէ
8 R պատմել (լուս. ավելացրած զար-
դարե)

- 5 Z երանդեանս
FL չի և
6 E գործքն ալսուլէս և ի նմանէ գործք
սոյնպէս և զնմանէ բանք
8 Z միջոցք
9 P դիւցազանցութեանն
E կարծեալ
10 FM չի և
R լինել արամազդ (լուս. ավելացված
չորից ևս անուանեցելոց արամազդ,
յորոց մի է և կունտ ոմն արամազդ)
NOPQ չի և չորից և ալոց—կունդ
ոմն արամազդ
11 FL անուանելոց
EFL չի և յորոց—ոմն արամազդ
Z կունտ
13 O դաժգահալ
16 Z վահանգն
MPQ բարտիրան
L զոր մեր ապասպելք աշխարհիս
երկնէր
L չի և առն

էջ 86

- 1 ZM և զկարմիր
2 F չի և բնդ
3 L չի և մորուս բայց տեղը բողած
4 L բանթումբ
5 L կոտիլ
6 F զհերակրեայ
E նահատակութիւնս / F նահատակութիւն
7 Z աստուածեալ
E չի և
8 E զորայ փխ սորա
Z զարմն
10 Q զարեհնաւանցն
11 O առաջին զսորա
12 M ընդվազեալ
EM յաղէկսանդր
Z մակեղովնացո

էջ 87

- 2 Z շփոյթ
Z չի և իմն
7 L ելիոնական
OPR առ տիւտամեալ
9 Z աշխատութեամբ
L որ աշխատութիւն մեզ տալնապա
ի վերայ քումմէ
11 F չի և արաղաբանութիւն
12 F զայսոքիկ

- 14 L սլատահիլ
Z ամենայնի ստեղծողն փխ որ զամենայն
ստեղծ
15 OM ի քթթեկական
17 Z չի և
F չի և (երրորդի)
E աւուրցն
18 Z ալսոց
R ալսու առ մեզ
19 L ոգւոյն
R արտաբոյ ալսպիսի իմն (լուս. ավելացված տեսանեմք սահմանի)

էջ 88

- 1 FPQ արդարեւ փխ արդաք և
L առ ժամայնք
Z ամենայն
2 Z եղիցի
E և կամ
3 L ալսպէս քեղ հապճեպելոյ
5 L աւաղիկ
6 R անհանճար -ի ան-ը ավելացրած
լուս.
PQ աստանօք
8 MNOPR շարագրութեանս
10 N հոմերունէ դարձրած հոմերովնէ
L էլիոնականին
FLZM պատմին սլատեբազմի
11 PQ առ տիւտամալ
Z զարմար
R ծառայութիւն
12 Z պուամու / L պուրիամու
13 E ելենացւոցն
O կամիք
Z յազիեղեա / P ցաքիլեալ
14 F չի և մի
15 L ծննդաբանութեանն
M չի և մեծաց

էջ 89

- 4 O փրցուն
R առասպելք
5 Z չի և անբանութեան առնես աշխատ և
6 R առաջնոյն
Z չի և զիւաց նմա սպասաւորութեան
7 M նորա փխ նմա
L սպասաւորութեանն
8 O յայնմհետէ
10 Z հրուղէնեա / R դարձրած հերուղենա
11 Z բղեմբաւրնդ / M բղմբաւնդ / R
դարձրած բղմբաւրնդ
12 O քարշել զբլուրն

- Z ի դարձել
13 N անդի դարձրած անդրի

էջ 90

- 3 M պատճառն
4 F չի և առ
6 Z մանկական ի քոյոց տիոց
P քոյոց
L տիոյ
10 Z չի և արդ
12 Z անարիցն
13 E և զբայանս փխ զբանս
16 O նորա փխ նոցա
N թէյայտոսիկ և քեզ
17 PQ օկտոբեան
18 Z չի և առ
L բանս

էջ 91

- 2 Z լեզուաց
L խառնիխուռ
4 PQ որոժեալք
5 Z ի բիրասպեա
6 E կենդորոս / L կենտոռոս պոիդեայ
/ N կենդորոս պոիդայի / R կենտոռոս
պոիդայի
Z պոիդ դայի քաղթեականի
NR չի և (քաղթեականի)
11 F չի և
16 L ուսանիլ
18 LM վերագոյն
O յաղազալ
19 Z ի վերջին
20 L շարութիւնն

էջ 92

- 1 O որոց փխ որ ոչ
2 N բժշկցի
4 Z անկասկած. զգլուխ
Z ուսուց
5 Z բիրասպեա և զնելով յականջան
O յականջան
8 Z չի և իսկ վիշապացն բուսումն
9 F բիրասպեայ
O մարդիկք
11 L փախիլ
14 N զտեղօքն ուղղած տեղօքն
Z հանգարծարէ
15 Z հասանն
17 LZQ ի լեառն
FL չի և

- O բնկենուլ
L ծծմբի

էջ 93

- 1 NO երկրորդ գրքի ցանկը չունեն
L երկրորդի հատորին գլուխք փխ
ցանկը երկրորդ զրոց
Z զրոցն
2 L առաջաբանութիւն փխ միջակ պատմութիւն հայոց
3 F որդւոյն
L մակեղանացիս
6 L ի կարգ
8 Z որ ի փիլիկիա / PQ որ ի փիլիկիայ
L և աշուխիւք ոմրահար և մկնդահար մահ
F մահն
9 L եթէ փխ թէ
EFL զարեմտութեան աշխարհիս և
զհիւսիսի
11 L եթէ փխ թէ
12 M բաղմացոյց փխ կարգեաց
E կարգեաց և որպէս և զիարդ

էջ 94

- 3 F արտաշեսի
F և յարեմուտս
L ձերբակալն առնել / Z ձերբակալն
առնել
4 L առնուլն փխ աւարեալ
Q ավելացրած և (ընձեռնել)
5 Z զկիւր փխ զկիւրոս
6 PQ պատագրաց
7 L թագաւորութեան
PQ չի և ընդդէմ կալոյ զօրացն յունաց
8 F չի և յունաց
L սրշաւան առնելոյն
F ի պալիստին
10 L պոմպէի
11 L զմաժագ
PQ մահ մի հրադատայ
13 E խոցս փխ խոյս
PQ զարինոսի
14 F կարսոսի
15 F թէ փխ եթէ
F տամբելն փխ ապստամբելն / Z
ապստամբելն
L միհրդատայ ապստամպիլն
17 L արտաշեսի
18 E ասպատակի ի պաղեստինէ
PQ հիւրկանոյ

20 PQ պատերազմն

L չի՛ք հայոց

21 E սիրունի / L սիւնի

E բննդեգեա / L և բննդեգեայ, / Z
և բննդեգայ փխ ի բննդեգեայ

էջ 95

1 M թէ փխ եթէ

Z իւրով

2 L զքաղաքն շամշատ

3 LZ պատերազմ

5 Z ձերբակալ

L զարտաւարդ արքայ

L անդունինեայ

6 F թագաւորելոյ

L զառաջինն

7 L հիւրկանոսի / Z հիւրկանում

8 PQ վտանկ

9 EQ ընդ հերովդէի

10 F բոլորումն, M բոլորովին փխ բո-
վանդակ

11 E հոռմէացւոց / F հոռմայեցւոցն

Պ₃ զարս

L հերովդի զօրացն

PQ սպանել

12 Պ₃ զեղբարորդիՊ₃ զյուսէի13 Պ₃ եղեսա

15 L թագաւորեցուցանել

16 EF և եթէ փխ և թէ / Պ₃ և թէF զեղբարսն / L զեղբարս իւր / Z
զեղբարս

L չի՛ք յորոց մեր ազգակիցքն

17 PQ լուսաւորիչ

Z ազգակից

19 L ընդդէմ փխ ի մարտ ընդ

21 FZ Պ₃ հաւատոց

Z արգարուն

22 L ի փխ լլ

L թուղթ արգարուն թագաւորի առ փըր-
կիչն մեր քրիստոս փխ թուղթ արգա-
րուն առ փրկիչն

23 Z թխտուն

L լլ փխ լթ, ունի պատասխանի—
փրկիչն (տ. 24)

24 L տեառն մերոյ փրկիչն

էջ 96

1 L լթ փխ լթ

Q կարողութիւն փխ քարոզութիւն

F յեղեանա

F առաքելոյն մերոյ. չի՛ք թաղէսի—

առաքելոյն (տ. 3)

1. առաքելոյն մերոյ թաղէսի. չի՛ք
պատճէն թղթոցն հեղիցՊ₃ չի՛ք առաքելոյն թաղէսիE թխտուն հետից* / Պ₃ թղթոյն
հեղից*2 L քղերքը ներկայցված են որպէս
առանձին զույսներ. ի՞նչ թուղթ արգա-
րուն արքայի հայոց առ տիրեր կայսր.
Ի՞նչ պատասխանի թղթոյն արգարուն ի
տիրերէ. լն դարձեալ գրէ թուղթ ար-
գար առ տիրեր. լք թուղթ արգարուն
առ ներսեհ ի քաբիւն. լէ թուղթ
արգարուն առ արտաշէն պարսից ար-
քայ3 L լթ փխ լթ և այսպէս շարունակա-
բարL վկայութեան սրբոց առաքելոյն մե-
րոցՊ₃ առաքելոյն մեր4 F լ փխ լն և այսպէս շարունակա-
բարՊ₃ սպան5 Պ₃ չի՛ք վասնՊ₃ հեղանէ

Z տիկն հեղինայ

6 F մծրիծ

7 Z մահուան. չի՛ք եորին

9 L զերծանիլ

F Պ₃ արտաշեսի10 Պ₃ որ ին փխ որ ինչ

10 L ածելոյ փխ արկանելոյ

F զմանու արտաշէսի

11 Պ₃ չի՛ք իՊ₃ զանտառ ծննդոց

16 FLMPQ թէ փխ եթէ

L սմբատայ օգնականս իւր արարեալ

M զնախարարն

17 F զարտաշես

18 E արտաշէսի

Պ₃ ...տաշեսի երուանդայ և գումա-
րելով19 P ըզօրսն / Պ₃ զզարս20 L եթէ / Պ₃ եթէ փխ թէՊ₃ զմուտն փխ ընդ մուտն

M յաջողեցաւ

21 Պ₃ երուանդա

Z պատերազմն

L պատերազմ արտաշիսի ընդ ե-
րուանդայ և փախուստ նորա և առու-
մըն քաղաքի նորին և մահ անդէն փխ
երուանդայ—և մահ նորին (տ. 22)

E արտաշէսի

F Պ₃ չի՛ք և փախուստ

PQ առնումն

էջ 97

1 Պ₃ արտաշեսի

E իւրոյ

2 Z միւս

L հարկիւն

3 E հոռմայեցւոյ / L հոռմայեցւոց /
PQ հոռմայեցւոյն4 L արտաշատայ փխ արտաշատ քա-
ղաքի

6 L չի՛ք ընդ նոսա

8 PQ սմպատ

Q աղան

9 E կասպից / Z կարից

PQ սմպատայ

F արտաշեսի / PQ արտաշի

12 L տրայիանոսի կայսեր / ZM տրա-
յիանոսի

F չի՛ք և

E գործոյ

L մաժանայ արքայորդոյն յեղբարցն

14 L զաշխարհս մեր

E սահմանս / L սահմանս նորագիւ-

տրս հաստատեաց

16 F ամատունեաց նախարարութեանն

L մեծի ամատունեաց

17 F առանդէնից / L առանդինաց /
ZPQ առանդինից

19 L մահուան

F Կ—ԿԲ զլուսնեի վերնագրերը ճա-
վաքված և մեկ զլսամամարի տակ

(էջ 98 տ. 3)

էջ 98

1 L թագաւորութիւնն

2 L մահ ալլաբանելով հանդերձ

3 L տիրանայ և մահու նորին

7 PQ թագաւորելու

8 Z պատեալ

F խաղաղաց

11 M և թէ փխ եթէ

L համառոտ վասն խոսքովու հայոց

արքայի և համառոտմից նորին

13 ZPQ արտաշէլի

F չի՛ք ԿԲ եթէ զիարդ—ցվախճան

14 L թէ փխ եթէ

15 L յորում փխ որով

17 MPQ ի փիլիպպոսէ

18 F արտաշէսի փխ արտաշի

E արտաշէսի որդու սասանա պատե-
րազմաւ / L արտաշի որդւոյ սա-
սանայ պատերազմաւ

19 E արձակումն

ZM հոռմայեցւոց

20 Z առնականութեամբն / L օգնակա-
նութեանն

21 F լինութեան

22 F պերմելիքեանայ

FZ կասպովկեցւոց

23 L պատմութեան / Z պատմութիւն
նորա

24 F առ մեկ

F մակիտիսի

էջ 99

3 L կոտորումն փխ սատակումն

Z մանդակումնաց

6 L չի՛ք և որդւոց նորա

7 F արտթեայ / Z արտիթայ

L հարցմանցն

8 Z յարգիւն աւանի

L թէ փխ եթէ

10 ZPQ նահատակութիւն

L զհաւատալ նորա ի քրիստոս

12 Z կոստանդեա

13 L հաւատոյ

14 L սկզունեաց ազգին

Z ճենա զնոյն / M ճենազոյն / Պ₃
ճենազնոյն15 Պ₃ ջթ փխ ջթ և այսպէս շարունա-
կաբարՊ₃ չի՛ք ի պատերազմինՊ₃ չի՛ք որ

16 L արար միջակտուր

Պ₃ զբասղացն արար

PQ զբասղաց

17 Պ₃ և թէ փխ եթէ19 PQ Պ₃ ալամ(ա)Պ₃ հնազանդութիւնն20 Պ₃ կոստանտինուL Պ₃ զեգբատաւ21 Պ₃ և թէ

L չի՛ք թէ

էջ 100

1 L պարտումն, Z կատարումն փխ կա-
պումնՊ₃ զակիանոսիՊ₃ փախուստ փխ փոխումն

LZ արքունեաց

L ի հոռմէ

2 Z կոստանդինու պօլսի / PQ կոս-
տանդինու պալսի / Պ₃ կոստանտի-
նու պոլսի3 Պ₃ չի՛ք շարափառի

3 Պ₃ ժողովո[յն որ] ժողովեցան ի նի[կիա]

Z լիք որ եղև վասն նորա

4 P ի գրիգորիս

Z առեստակայ / PQ առեստակա

EZ ի նիկիայ / Պ₃ ի նիկեայ

Պ₃ աղգականաց

7 Պ₃ թե

F շիք ՂԱ յաղագս—մանեայ այրք

PQ մահուանն

ZPQ առեստակայ

MPQ եթէ փխ թէ

Z լիք էր

8 L կոչի լեռն / Պ₃ կոչի լեռնն

9 E վախճանի մեծի թագաւորին տրդա-տայ

10 Z մեղադրութեան

F մեղադրութիւն ազգս հայոց / L

մեղադրութիւն հայոց

11 F բովանդակեցաւ

Պ₃ ցանկ

F միջակ պատմութեան հայոց

էջ 101

4 L առաջաբանութիւն գլուխ առաջին փխ Ա

5 O բայց փխ գրեմ քեզ

6 NO աղէքսանդրու

7 LZR առն

Z կարգեաւ

8 Z կարգեաց

9 Q արքայէն

E լիք և ի վաղարշակայ

12 F լիք ի

F հօր

F զսերութիւն փխ զտէրութիւն

Z արշակունիք

էջ 102

1 N մակեդոնացոյ

2 FL ոլիմպիադայ / O ոլիմպիադայ

/ PQ ողոմպիդայ

M քսաներորդ և չորրորդ

F յարիւղեայ / Z յարիւղեայ / M

յարիւղեայ / N յարիւղա / O յա-

քիւլա

5 R բարիւղմի

L զիշխանութիւնն

7 F այնորին

8 PQ անուանացելոյն

11 M էր

EFL ի զաւակէն

13 L լիք թէ

15 M թագաւորեալ

N մակեդոնացիսն

18 E բալհանաւորին / O բահր

էջ 103

2 L ի բարիւղմի / R ի բարիւղմի

3 E զիշխանութիւն

Z զգօրանալ

Z հոռվմայեցոցն

4 L եթէ փխ թէ

Z ի սպանացոցն / OMPQ ի սպան-

ացոց

7 FZ մակեդոնացոց / MOPQR մա-

կեդոնացոցն

8 Z պատագս

10 ZPQ պապատէ

Z որդի նորա / N որդի նորին

11 Z ընդ գէմէտր / O ընդ գէմտր / PQR

ընդ գէմէտր

12 L ի բարիւղմի

13 F լիք զոր կալեալ—կոչեցաւ (տ. 15)

15 Z սգացոյց / O զգացոյց

16 E բիրոյ / L բիրու / N բիրեաւ

դարձեալ բիրու

էջ 104

2 PQ կորընի

4 PQ հերոդոտեայ(յ)

5 PQ լիք զմն եւրոպէ և

L եւրոպէ

6 F լիք և տիրեաց

10 ZPQR զհիսուսի

F զսահման

11 O այլ փխ այլ

14 F նահապետութիւն / Z նախապետու-

թիւնս

18 F հասուցանելով փխ հասուցանելով

19 L տայ

L զիշխանութիւն

էջ 105

1 F լիք որ

2 M որ և այժմ է

3 O նախանձուն փխ նախանձուն

ZPQ ընծայ

F լիք նախանձուն—վաղարշա[կայ]

կայ—ը միացել է նախորդ բազարատ

բառին (տ. 4)

5 Z ի դրանն

6 NR բերուց

3 ML ի փոխգեայ / O ի փոխգա / NPQ ի փոխգա(յ)

12 O եւ ետ փխ յետ

L զբարիւղմի

15 F քաջ

L և որ առ սահմանօքն ատրպատա-

կանի զկոչեալն

O նորօք փխ նովաւ

էջ 100

1 F և զծովեզերեայսն / MN և զծովե-

զերայսն

O և ի շարայի

2 FL քուշարայ / O զուշարա

R առնն թեր սիսականսն

F լիք և զկաղմեանսն

3 L զսոցին

5 F ի փխ ասի

6 F գիտին

7 E միարանեալ զկողմանս. լիք զբո-

ւոր

R կողմն

8 F լիք պոնտոս

L մածագ, փոխգեայ / O փոխգա / O

մածակ

9 E զհամար փխ զհամբաւ / M նա-

խապն զհամբաւ դարձեալ համ / N

զհամ դարձեալ զհամբաւ

Q մակեդոնացոց

10 F պատմութիւնն փխ պետութիւնն

11 F մորփիլիկայ / O մորփիլիկեայ

13 E քարազագթանի / FL քառագա-

զագթանի / PQ քարաքաղթանի

14 N մտեալք դարձեալ մօտեալք

էջ 107

2 F մորփիլիկայ / O որ ի փիլիկեայ

N մկ"նդրմահ դարձեալ մկ"նդրմահ

3 F աւուր

Z կողմանց

4 ZMN պատերազմ

5 L և մորփիլիկեայ / M և մորփիլի-

լիկեան / NOPQ և մորփիլիկեան

F իւր փխ զիւրոյ

EF ճակատ

6 Z հանդուքն

F լիք այլ

7 LZ ուժ

8 NR պղծով

ZPQR ընդիւր

R սակաւ փխ սաստիկ

9 L զարս

28—225

ZPQ ընդիւրս

11 PQ ապրեցելոց

14 L անցին

F լիք ի

15 E լիք և

Z աշտին հարեալ սատակեն զքաջն

F առաջ

17 E զերկիր

O հեղեղ

18 O նուաճալք

Q մակեդոնացոց

էջ 108

2 MN եւ թէ փխ եթէ

O զհիսուս / PQR զհիսուսի

3 MZN և այսպէս

L մածագայ

E պոնտոցոց / FL պոնտացոց / O

զպոնտացիս

4 Z առ ստորովն

6 EF անդ կարգելով

M զերկիր

Z զլեռնայինն / PQ զլեռնայինն

O շերմահոտն

7 PQ բարէխառն

M թագաւորութեան

8 PQR ժամանակի

9 ZPQR զհիսուսով

Z զտափարական

10 F ի կողայ / L ի կողմայ

12 LQ առն

13 FL կապ

14 PQ հրաշալոյն

15 L կոչեալ

F ազն

16 R հիսուսոյ

Z զստորով

FL հովիտսն

էջ 109

4 OPQ վերակացօք

5 PQ խոտավետ

6 F կոչին

7 EFLZMNPQR հատուածին

Z վղղոր

Z վընդայ / OPQR վընդա

8 Պ₄ [շի]նացն

10 Պ₄ հիսուսոյ

11 F մօրի / Պ₄ մարին

LZ ի տեղոյն / Պ₄ ի տեղոյ

12 FՊ₄ գետ մեծ

R հիսուսոյ

- 16 R յօրինած
M Թագաւորութեան
17 EL կենցաղավարի
P հրամանաց
19 P կարգեաց դարձած կարգաց / Z
կարգեաց
20 Պ₄ յարինուածոց
21 Պ₄ արլն
22 Պ₄ զարաց զարապետաց

էջ 110

- 1 Պ₄ արինադրէ
5 L զառաջասացեալ
5 R տանուտերական
8 E Թագաւորի
11 Z ընդիրս
12 Z շիֆ և սուսերաւորս
14 L գրատ փխ գղատ
O որաց փխ որսոց
16 E շիֆ յաւորս
E արտաշեսի
17 M սպասաւար փխ սրասարար / N
սպասարար դարձած սպասաւար
19 EL գարեղեանք և արեղեանք [L ա-
րեղեանք]

էջ 111

- 1 O ոչ փխ այլ
2 NOR արծրիս
O բաղաւառ
3 L արե և անձրե
4 O Թոշնոց
5 E շիֆ որ (զարժանի)
L արժանի
L զմպելիս
7 ZR յընդիր
8 L կարի մեծապէս ուրախացեալ վա-
ղարժակ
9 O տունքս փխ տունքս
11 R շիֆ և (զսպանդունիսդ)
O զսպանդունիսդ
EL զհանունիսդ
12 FL շիֆ բաղէկիրս և
13 O ամրանոցաց
17 EL շիֆ ի (հին)
18 ELZMNR որ փխ որք (բուն)
E ոստալն

էջ 112

- 1 L ի հարցն
MZQ գեղս

- 4 Z շիֆ վասն
5 L բշկահեալ / N շկապեալ դարձած
շկահեալ
6 O գաւնդս
O առաջին
7 Z սեպծուղն
12 R շունի զլիսանամար և շի հաշված
16 R ազգի
N մուրաց անտէր

էջ 113

- 1 R գ. ր. ցեղից նահապետութեանցն
M շիֆ ի
2 Q կադման
E զորոյ
EL զանուանս
R զանուանս յառաջնում հադին կար-
ք զեցաք
3 L յառաջնագունից
4 ZN բազմաբեր
5 L զկողմնակալութիւն
L գործս
6 L և հանճարոյ և գործոյ պատերազ-
մի և խորհրդականութեան առաջին
զառան
L մեծաւ գետովն
7 O մեծ կուր
PQ գիտալ
8 L ցեղս այսորիկ մեծամեծս դարձած
զցեղս զայսոսիկ զմեծամեծ
L զանուանիս
10 L դաշտին
11 E յաշխարհն
14 L լեալ փխ սերեալ
15 L իշխանութիւնքն / M իշխանութիւն
16 Z զգունշարալ
E որդւոցն
17 EZ մասին / L մասն
E զծով
L զկոր զծոր
18 E յամուրն
18 L հունարակերտ
M զտէրութիւնն
L աշոցաց
M զսեպեղանութիւն
19 EL ի զաւակաց
Z հայկազնուոյ

էջ 114

- 1 E կօվկասոյ
2 M նահատակութեան փխ նահապե-
տութեան

- 4 M աղկանդրի
6 R մեծագոր
14 M ժահագիմութեան
15 N անպետութեանէ / P անպիտութեանէ
17 PQ փրցուն
18 N սակնկի
Z փրդոցն

էջ 115

- 1 NPQR ուժ
3 M զերեկդեալ
L սակնին
L այնք փխ այս
M զրոյցք
4 O որձաքար
5 L եղնգամբ
6 O եղնկամբ
PQ արծրիս
7 O դիմեալ փխ դիպեալ
8 E ի խաղալն
10 R ընդդմին
13 Z զի փխ քանզի
Z այսպիսաց

էջ 116

- 1 Z զբզնունեայն / O զբզնունեան
O շիֆ ի նոյն
Z շիֆ ի (բնակչացն)
6 O զի որ փխ զոր
7 LN զլեռն
10 O որդոցն / Q որդւոցն
11 O զմեհնից պաշտամունս
13 L զառաւելեանսն
14 Z ի նոյն անուանն, MR ի նոյն ան-
ւանս, NPQ ի նոյն անուան փխ ի
նոյնանուանս անանս
15 O շարաշան
19 L գիրակ

էջ 117

- 2 Q զըռշտունիս
4 Z զնախարարութիւնս
5 Z մեհեանս
7 Z ի հրէից
9 L վաղարձակ փխ վաղարշակ
11 O բազմախիտս փխ մարդախիտս
13 ZOPQ սբօսանաց
14 L զկարգս
L շիֆ և (երկրորդս)
16 P իշխութիւնն / Q իշխութիւն
18 Z շիֆ զիրան և զմարդասիրելն

- O զմարդասիրել
Z զիրաւարարս
Z ի տանս
19 E շիֆ ի (քաղաքս)
PQ և (քաղաքացեաց)
20 O արգսոյ՝ փխ արգոյ
R յարգոյ և պատիւ

էջ 118

- 1 Z քաղաքացայցն
5 L բազումս
7 NO սահմանակալ
21 L տասն և երեք
22 O պոնտացիս
F առաքինութեանցն

էջ 119

- 1 O ծովու
2 EFL զոր արեամբ զեռնոց ասեն մը-
խեալ է (L էր) ձգեալ ի հետեակուց
նստոյց խորագոյնս
2 Z խորագիւնս
3 O երկանաքար
Z ի ծովեզեր
4 MZ պոնդացիքն
7 Q շիֆ ի (սորա)
E մեծ ի լերինն
O կակաւու
8 E աշխարհին / NPQR յաշխարհի
9 E աշխարհն (զաղափարագրով)
O կալայ փխ կողայ
12 F երկու ոմանք
E կոտորեցան դարձած կատարեցան
15 OPQ զմանկուն
18 Z զթլփատութիւնս / NM զթլփա-
տութիւն
20 MPQ ծերունոյն

էջ 120

- 3 PQ ի հինկ երորդ
4 E ովսէպոս / R յովսէփոս
O ի (ժամանակագրի)
L հիպոդիպա / N հիպոդիտալ / O
հիպոդիտա
5 E ի քարդէզս
6 E տիւանին
L մերոց պատմէր Թագաւորաց
9 Z շիֆ այնմ դիւանի և վկայ
10 L եկլէզիաստէ / M եկլէսիաստէս
ZPQ Թարգմանել
11 ZNOR մաշթոց

- 12 Օ սինեաց
13 Օ թըլին
F յեղեանայ

էջ 121

- 5 ՕZ զերրորդական / Q զերկրորդական
L աւագութեան
E թեկնածէ / L զթեկնածէ
O յորում
6 E արշակունոյ յանձն առնու
9 L որպէս նա զտիրոջ որդի իւր հայոց
10 E շիւք հայոց—որդի իւր (11)
11 NM վարժ
12 PQ ի զազակէ
O տրդատայ փխ դատայ
13 FL նշանակ
14 Z զնա իշխան արարեալ արքունական որսոց
15 L զհրաստան
N վարածնունի
17 F է փխ էր
18 O աղէքսանդր
O որ փխ որպէս
19 M նմա

էջ 122

- 1 P շիւք զխառնամար բայց հաշված ժԱ
2 NOPQ յարեւմուտ
L առնելն
L զկերսոս
L և առնուլն ընձեռելն փխ և աւարել ընձեռել
3 Q ընդ ձեռել
5 N յայնցս
6 E յիշաւանս / P յիշեմանս
7 Z ձերբակեալ
8 EF իւրեացոց / P զիւրեացոց դարձած իւրեացոց / Q զիւրեացոց
9 F զարտեմիայ դից փխ զարտեմիզեայ / O զարտեմիզա
10 Z զհերակլայ
11 F յարմալի
F շիւք քրմապետացն որ էին / L քրմացն
E ազգէն
12 L զապողոնի և զարտեմեայ դիցն
MZ զարտեմիզեայն
E զհերակլեա
13 EF ի սիկէիլիայ / ZR ի սկիւդիայ / NP իսիւդիայ

- 15 ZO սեպհական
Z զեւղն / NO զեօղ / PQ զեւղ / R զեաւղ

էջ 123

- 1 Օ միւրցացն
Z ծովուց
O երկրցունցն
3 E յարեւմուտս
O յուլս
7 M շիւք թաղաւորեալ ամս քսան և հինգ
9 L զաթենեայ
NOMPQR զապրողիտեա (1)
10 L ինիլ
N լսել
11 P ընդենուն
O քուրմ
14 ML տիեզերակալութեան
15 Z պատմեագրացն / O պատգամագրաց
16 PQZ միոյ կամ ք

էջ 124

- 3 Z կրիւրսոսի
4 E յառաջ եղեալ
E շիւք ժամանակս աւելի ևս
7 N զկիւրոս դարձեալ զկիւրսոս
8 E կարգեալ փխ կալեալ
F շիւք քանզի ասէ
9 Z քանզի փխ քան
10 L բաթիլունի
11 O ալիսս
L զլիւղեականն
F սատակ փխ սատակեաց
F շիւք զգօրս և կալաւ զկրիւսոս
12 O զկրիւսոս / R զկրիւսոս
PQ յետ տիկէ
14 Z բաղտին
15 Z դիմին
FZNOPR աղէքսանդրի
16 ZMNOPQR առ արտաշիսին
M ի փոշոյն / O շիւք ի, փոշոյն
17 L նետաձգութեամբս
18 NOR զմէջօրէի
19 F իւրեացոց, L իւրեացոցն փխ նոցին

էջ 125

- 4 F մարոյ փխ զհամարոյ
5 Z փառաց

էջ 128

- 6 IL և սկամադրոս
8 F քակեսցէ տիւաց՝ զիշխանութիւնս
10 E երկաթեղէն տապակ հանել
Q յիշեալ
L դրանս
11 L սիւսնի / PQ սողոմոնի դարձեալ
սողոնի
L սիւսն սիւսն
O ասէ յիւր լեզուն կրկնված
14 O աստուած
17 L փլիզոնիոս

էջ 126

- 1 M արտաշէլ
2 Z յելեպունդոս / NOMPQR յելենպունդոս
3 E ընդ յերկիր
E թէտալացոյն / թէտեղացոցն
5 F զովկացիք
6 O բիւսացիք
9 O զդարեհ
Z պատմահասն փխ փախուստն / N փախուստ ընչած և նույն ձեռքով դարձեալ պահուստ
11 F զգանանքս փխ զգանձս / L զգանձքն
12 NOPQ մաղամոր
15 E ներտաներեալն / O ներտեներալն
16 Z շիւք սուտ լեալ և կամ
Z թագաւորեաց

էջ 127

- 4 L տիրան փխ տիրան
EL ի քսան և յինն երորդ / M ի յինն և տասներորդի / ZPQR ի ժԹ
6 M մահուան
8 Q ի վեր փխ ի վերջ
9 O շիւք ի
NOPQ միհրադատ
L զմաժագ
10 F միշերկրեայցն / M միշերկրայն / N մէջերկրայնոյ
12 OPQ շիւք ի (խորագոյն)
15 O յաւորն յանի
M զաթանասի
16 Z ի յերկրայ
L զաբառինջ / NOPQ բազառինջ
PQ զափրողիտայ
17 Z տարփաւունի
N հրամայեց

էջ 129

- 1 NOPQR ժամանակ
2 Z շիւք էր
3 R վայելումն փխ վայելուն ոմն
O շիւք ոմն
O յանուն
7 O դիտումն փխ դիմումն
M պովմպէի
FNOPQ հոովմայեցոց
O զմաժակ
8 N հրդատայ դարձեալ հրդատեայ / O միհրդադեայ / PQ հրդատայ
9 M պովմպէոս
FMOPQ հոովմայեցոց
Z զօրավոր
10 L ի մէջ երկրեայս
O զօկորոս
E զքաղաքապետն
12 NOPQR խուճապաց
13 Z յելուզակին
14 M ի լուղայ / NO ի զուղայ
15 OPQR յարիստաբուղի
16 N իրիցու

Էջ 130

- 1 O իսկ պիտու
PQ հրդառայ փխ միհրդատայ
2 Z ընդդիմակացութիւն
3 O մեհրդատ / NPQ հրդատ
Z իմ ի կողմանս պոնտոսի
4 NR պոնտոսի
5 L մամազ
Z նստուցանէր
7 NOPQR հօր
O պոնտացուց պիդատոսի
NPQ զհրդատ
8 OPQ սպանէ
9 L երիքով
10 L հասանի
15 Z վարդգէսին
EL քասախ
16 L զեւրդակսն / Q զիւրդակսն

Էջ 131

- 1 FMPQR հոռվմայեցուց
3 FZ հոռվմայեցուց
FMPQR ի հոռվմ
11 PQ հոռվմայեցուց / L հոռվմայեցուց
13 M իմ և անցեալ—տիգրանայ (տ. 15)
14 Z ևփրատ
N զօրքն
L ի պատերազմիւն
15 L որոյ
M տիգրան (դանայ)

Էջ 132

- 2 M եղեալ
3 O միհրատայ
M զկեսարիայ
4 FMZPQR հոռվմայեցուց
6 Z ևփրատ
8 PQR շկարծելով ինքեան քրեւր որդի
9 L ժառանգութեան փխ իշխանութեան
/ O իշխանութեան
L աշխարհս
10 NOPQ ի քեռոյն
11 PR անգանի
Z կայսրն փխ կեսար
L զպերքեայ / R զպերգեայ
12 Z ինիւ նմա անթիւ պատրոսի / M
լինել նմա անթիւպատրոսի
L անթիւպատրոսի / NOR անտի պատ-
րոսի
Z հօրն
13 O նա փխ սա

- R ընդդիմակացուց
Z ինտուսով
14 O այնմ հետ
15 ZPQR իշխանութիւն
17 LMNPQR միաբանութեան
O միաբանութիւն
20 Z աշտրիկ փխ այսր ամենայնի
21 EL զարշէ զարթայ / N զարշէս
22 M իմ իսկ սա—զնախազահոթիւնն
(էջ 133 տ. 1)
L իւրով կամաւ
O զերրորդականն

Էջ 133

- 1 F իմ ի (հաշտութիւն)
3 OZ զբաղմափրան
F նահապետն
4 M նախարարութեան
F զօրաց
5 FMPQR հոռվմայեցուց
6 O ստեալ փխ տուեալ
PQ տարրոց
7 NR յառաջ
8 PQ տարրոց
O արիստարիւնեանց
9 NR բռնտունեանց
11 Z ընդելով / P ընդելով
O ի քաղաքութեան
12 Z զհորկանոս
14 F փառայելոս
FZPQR հոռվմայեցուց
15 F ի քաղաք
16 FL իմ և ինքեանց
17 Z և զնորա գնեալ
20 Z հորկանոս
F զօրոք
22 Z հորկանոս
Z տիւրածոյն

Էջ 134

- 1 O հորկանոս եղբայրն աղա եղբայրն
բնջած
3 E ամենայն
4 N արշէսի / EFOPQ արշէզի
O թողու
5 F յերուսաղէմի / L երուսաղէմի
ZNOR էրէց
R եղբօր
7 R էրտիպոն
8 P խորամանկութեամբ
10 F առնու
L իմ մատնել

- 11 Z ատամամբ / N ատամբ
12 R ժամանակ լրացված լուսանցում
13 L օրէնք
L քահանայապետ
14 F փառայելի / MR փասայել
O քարի
17 O հրաման առեալ փխ հրաման
տուեալ
E գնելոյ / L գնելայ / R իմ գնելոյ
R իմ արքայի
18 N իսկ տակառապետն եղեալ ար-
տաքս քան զպարիսպն
20 L անտիգոնեանց

Էջ 135

- 1 F ընտանեաց
L առ եղովմայեցիսն / L առ եղով-
մայեցիսն / Z առ եղովմայեցիս
MNOPQR առ եղովմայեցիս
3 L ամուրն
PQR զընդանին
L հասանիլ
5 F աւել
6 PQ զհերկանեայն
E և զմարի կացուց / L և զմարի-
կացուց / Z և զմարիսացուց / M և
սամարացուց / NOR և զսամարաց-
ուց
NOPQ քաղաք
7 Z զհորկանոս
PQ զհորկանոս կապեալ
9 M զգերիսն
10 Z զերիսմ դարձած զերիսուն ամ
11 O իմ թագաւորեալ
13 FZPQR հոռվմայեցուց
L սիւսի
14 L բնդէղեայ / O բնդէղեայ
16 M սինգղիտոսի / NOPQR սինգղի-
տոսին
FPQR հոռվմայեցիսն
17 M եղեալ յանտոնինէ հրէաստանի
L յանտոնինոսէ
18 M զբնդեղոս / O զբնդեղիտոս
ZPQR հոռվմայեցուց

Էջ 136

- 1 Z քակտեալ
PQ զատիգոնոս
Z որով
5 F սիւզոնի / L սիւսի
FLZNOR և փախստանկան / Z փա-
խստանկան, զնա

- 5 E ի բնդիգլոս / ZMOPQR ի բն-
դեգլոս
6 Q արանց փխ արեանց
13 O անտանիգոնի
FL ձմերոցս իմ ի
14 N առն
L ի կլէպատրայ / N ի կլէպատ-
րայ / O ի կլէպատրայ
15 Z զժոյն փխ զժոյն
L կլէպատրայ / O կլէպատրայ
/ PQ կլէպատրայ
L պտօլմոս
16 L պտօլմոս
L բլէպատրայ / Z ի կլէպատրայ
18 Z զանտիգորոս
NOPQ առնու
19 PQ զալիլայ

Էջ 137

- 2 FL պատերազմ
FR հոռվմայեցիս
4 Z զեղբայր / O զեղբայր
ZO զբոյրս
5 E անց փխ այնց
6 L որք
F ի կողմանս
7 Z որպէս և ինել նոյապատուն կանա-
զոյն փխ որպէս զի ինել նոցա պա-
տուականագոյն
9 ZM իմ ի բնակութիւնս արքայի
10 L իմ այլ
M արուսեան
11 F երեգան պուրակաց
12 OPQ զիշավարիս
13 Z իմ զբաշտութեան
14 EFL որովայնի ինելով արդարեւ
M յիւր
16 N զի և միշա պատուած
F հարեալ փխ հանեալ
17 N զբերաւորոս
19 FPQ հոռվմայեցուց

Էջ 138

- 2 Q զանտոնինոս զարտաւագ
3 PQ առեւմարար
O մընջեալ
L անտոնինոս զազանութեամբ
4 L ի կլէպատրայ / Z ի կլէպատ-
րեան
R քանզի—ի տիգրանայ (տ. 5) լրաց-
ված լուս.
5 L այլ և քաղմաց / R այլ և քաղմու

- 7 L կլէտպատրայ
8 M իշխանութիւն
9 Z յնգաւազատ փխ ընդ ազատ
11 Z ձերբակալ
12 Z յնգապտոս
13 Q-ն համեմատուիլ է մինչև այստեղ,
որ ցույց է տալիս, քն այն համարյա
ամբողջութեամբ համընկնում է P-ին
Z յանկարծ փխ յանկածէ / MNOP
յանգածէ
15 M թագաւորութեան
16 FP հոռվմայեցւոց
P հերկանոսի
18 L ամին
19 FLNOPR զօրք

էջ 139

- 1 E և որ և
N եղբոր դարձրած եղբայր
4 L շիֆ որպէս
Z շիֆ բայց
6 EFL շիֆ և
7 FZP հոռվմայեցւոց
12 EF իւրումն փխ ուրումն
Z զհորկանոս / N զհերկանոս
F շիֆ զհերկանոս հրէից քահանա-
յապետ
13 F շիֆ էր
Q գրեալ փխ գերեալ
L բազարբանայ / Z բազմափրանայ
F ոչտունոյ / Z ուշտունոյ / NOP
ըռշտունոյ / R ըռշտունոյ
14 P փրկանանս
15 F ճ. քանքար
17 M նորա զմի յեղբարց իւրոց առաքէ
18 N հերկանոս
R առ հերկանոս որում անուն էր
սենեքիայ զի
L փրկութեան

էջ 140

- 2 EZM դաւ / Z կաւ / նորա թագաւո-
րութեան լինիցի
3 NR հերկանոս / P հերկանոս / O
հերկանոս
4 E շիֆ վերայ
5 FL ի բանդի
7 P զիտայ
L ապստամբիլ
R ընդ յիս
10 Z նորա կտուր / Q նորա կտուկ
11 Z յայս

- Z առնուլ փխ առնուլ
EFL յանձն առնելով
12 Z վաղընչաց
FL պատառեալ փխ պառաւեալ / O
պառաւել
R լաղհաստինացի
13 L վարկանել
14 PR հերկանոս
15 Z մերժի փխ մեկնի
F ի դրժողութենէ
16 R այս դարձրած այսմ
L քսութեան
O հաւատայ յարշամ
18 L թողուլ... հրէութեան
F արեգան

էջ 141

- 2 M յաղգականաց
3 M և անդէն առնիքեր
ZM անուանք
4 L սապատիայ / M սափատիա
M ազարիա
P յերկեղէ
Z թախանձելոյն
5 Z ազգականօքն
6 Z ոչ ամենեկին ոչ վստահանայ / R
ամենեկին լրացված լուս.
10 N շիֆ ընդ
R հերովդիի ընդ արշամայ
NOP հնազանդութիւնն
13 M արութեան
L ի ըրարեգործութեանց
14 ZP հոռվմէ
Q ի դամասկոս
16 Z և ի խոհերացն
18 FL առ կայսր

էջ 142

- 3 Z միջազետս փխ միջերկրեայս
5 O ի հրէ փխ ի հօրէ
Z ի թագաւորութենէն
6 L միջերկրեայց / N ի միջերկրայցն
7 M ի պոնդացւոց
9 O շիֆ իսկ
R զամենայն տալով
Z զգործաւորս
M լցուցեալ
10 Z անտուրացւոց
O վտանաւ
11 Z կճոսաւ յատակօք / N կճասաւ
յատակօք դարձրած կճեայ սալայա-
տակօք / R կճասաւ յատակօք

- M ուղխաւորք
Z յատակեացն
15 O մատենի փխ մտանել
16 PR հոռվմայեցւոց
NOP սպանել
18 O շարօրի, L արշամանայ փխ ար-
շարի
19 L արշար
L կոչեցաւ

էջ 143

- 1 F շիֆ որում
2 L ուղղակի խօսիլ ասորոց և յու-
նաց
ZP ասորոց
4 O հրամայէ փխ հրաման էլ
N ասէ
6 Z շիֆ գործակալք
E հոռմեայեցոց
8 F շիֆ մեր
9 E աւուր
10 R հերովդի-նորա յուզէ լրացված
լուս. (տ. 12)
12 E ուզէ փխ յուզէ
13 N շիֆ պարսից-ի յերկիրն (տ. 16)
14 R աքգարու լրացված լուս.
15 M շիֆ ընդ
18 E ի նմանէ

էջ 144

- 1 Z շիֆ էր
3 O աշխարհ / P յաշխարհ
4 L զօրաց / M զօրն
5 Z և վախճանի
6 F աւգաւստոս
8 O յեղեսեա
14 Z շիֆ արգարու
16 Z ևփրատու
Z ի կարսկորսէ
18 Z զկիւս
F զբաթն ի քաղ
M շիֆ և (զթարթայ)
M զթարթա

էջ 145

- 1 R զորդի
2 E զկարգի է զորս
O սերունդ
3 ZM թագաւորի
4 Z և արեն և հարազատութիւն

- P արասց փխ արասցուք
5 ZO ի գիրս
6 Z արտաշէի
M թէ փխ եթէ
8 N կարենանք դարձրած կարենանք
N սուրենանք դարձրած սուրենանք
10 Z զնոսա փխ զնոսա
12 Z անկաւ
EFL ազգականացն
M թագաւորութեան
17 N զարտաշէղ
N զեղբայրս դարձրած զեղբարս
20 ELZMNOPR արշօրի
21 F շիֆ ոչ
22 P զնա փխ զնոսա
EFZ արտաշէսի

էջ 146

- 1 F նամիարանութիւնք
3 ELM արքայ
Q արտաշէղ
EFL երկրորդ
4 F շիֆ որ
F կոշմակին փխ կոշմ կին
5 R կարգեալ
7 EF արտաշէսի
L շիֆ հանդերձ
8 NOR ծննդօք
EZ զեղբարս
M պահլաւս
9 O յաշխարհի
10 L լինիլ
12 M սպանիլ
13 EF արտաշէսի
EMZF ի թագաւորութիւն
14 F ցեղին նորա
EFL որոշեալ
15 F կարենի պալհաւ / L կարէնի (վեր-
ջի ի-ն ջնջած) պալհաւ / Z պահլաւ
F սուրենի պալհաւ / L սուրենի պալ-
հաւ / Z սուրենի պահլաւ
N ասպահապետին
16 Z պահլաւ / FL պալհաւ
NO որոշել
17 EF ի սուրենան / L ի սուրենան / O
ի սուրենան
M պահլաւ / FL պալհաւ
O կամսարականս
18 EF ի կարենան / L ի կարէնան
/ NO ի կարենան
EF պալհաւ / L պալհաւ / M
պահլաւ
19 FL շիֆ առ

- EFZ արտաշխի
20 Z ծանիցել
Z արեն վիս արին
21 M շիֆ մեծի եզրոր զաղարշակայ

էջ 147

- 2 O արևատ
5 R կասկած անկեալ են
L իբր թէ վիս որպէս թէ
6 N նախապես յղէ առ նա գործակալս
դարձած յղէ նա առ գործակալս
7 L երթալոյ
10 Z լիսանիայ / R լուսինայ
11 FP յեղեսեա / FNO յեղեսեայ / Z
յեղեսեա
N արևատեայ ուղղած արևատեայ /
M արշտայ
E արքային
12 F շիֆ սատարս—արծրունոյ
NO արծրունոյ
13 EL մարտնիլ
NOR հերովդէի
Z շիֆ նախ
Z դուստր
14 Z զիվհերովդիաղայ
15 EFL յառնէն
16 L զնա վիս զյովհաննէս մկրտիչ
17 E բնդ արևտայ արքայի
18 Z զօրք
19 EFL յաստուածային իմն զօղցիս
տեսչութենէ
20 R շիֆ յովհաննու
EFL մկրտիչ

էջ 148

- 4 F ի գործ ու ապետութեան
5 O փրկիկեցւոյ
L պաղեստինեցւոյ
6 Z ստերգեա
EFLZ արգարոս
7 Z զսարիհեա վիս զմար իհար
9 ZNOPR բեթգութին
10 E զգրախտին վիս զգիր ախտին
E շիֆ բնդ (արտաշխի)
11 P թիկուն
12 E երեթերոյցօլիս / F յերեթերոյցօլիս
/ O Երեթերոյցօլիս
14 M միայն ի հարկելն
Z փութասցի
16 E սրանչեազործութեանց
18 E իբրեւ
19 NOPR զօրութիւն

- 20 O յաստուած
Q նորա զի վիս քանդի

էջ 149

- 1 M պատահեացն
2 M յաշխարհի պարսից
3 L տանիլ առ նա
8 N աշխարհի ալլ ձեռնով զարձրած
յաշխարհի
9 L որք լինին
11 R զայն վիս զայսս
12 L շարժարեալք
18 F նա լուայ զի հրայրդ արտուշեն
զրէն և կամ շարժարեւ զրեզ
O լուա
1.1 հրայրդ / NO հրայր

էջ 150

- 2 F շետարեանկան
L շիֆ ելիլ / Z թէ
3 P համարմին
4 E շիֆ և ցանդրեա և նորա
F և փրկիկոյս վիս և նորա
5 F շիֆ առ
7 N զլիսանամար գրած ապա չնջած
/ MO շիֆ զլիսանամար
8 M պատասխանի թղթոյն արգարու
թուղթ առ արգար զօր
NOPR թումաս
10 Z Երանիցէ վիս Երանի իցէ
Z իբրեւ
12 O զիս
R յիս և որք ոչն տեսցեն զիս նո-
րա հաւատացեն լրացված լուս.
13 L այր վիս այնր
15 FL շիֆ առ այն—համարածաց
17 O զգոս վիս զցաւս
NO որ վիս որոց

էջ 151

- 1 ZOP շիֆ զլիսանամար / R լի վիս լի
2 O Եղեսեա / R յեղեսեա քաղաք
L շիֆ և պատմէն թղթոցն հնգից
3 Z շիֆ յետ
4 NOR մի յեթանասնից / O յեթա-
նասնիցն /
5 Z յեղեսայ / O Եղեսեա
6 R եմուտ լրացված լուս.
Z տուրայ / NO տուրեայ
O իշխանին
7 NPZR յաղգէ / O աղգէ

- O խուշեալ, Q խոսեալ / R խորշեալ
լուս. դարձրած խոշոանգեալ փիս
խոսեալ
NM զհրէութիւն
12 R անգաւ
15 N արդար և
17 EL թաղէոս
L յիսուս քրիստոս
O յաստուծոյ

էջ 152

- 2 MOPR զհրէայսն
R իմ ավելացրած
FL շիֆ և
E տանն ամենայն արքայի / Z տանն
արքային
7 R որ-ից հետո լուս. ավելացված
միանգամ
Z շիֆ ի քաղաքին
9 O զդուս
10 M սեան / O զսեանն
L պատկերք
O եղեգամբ
11 Z ի հաւատացեալս
15 L յարքայլ
16 O յաւետարանին
17 F քնոզոզ
18 Z զօրինակս զայս

էջ 153

- 1 L ունի զլիսանամար լի
L արգարու արքայի
9 F միայնգամայն վիս անգամ
L ախտիկ վիս այս
10 FLMO խաշեցին
14 F շիֆ և (առ)

էջ 154

- 1 L ունի զլիսանամար լի
5 NOPR մեր վիս մեր
10 M հաստատել վիս նստուցանել / R
ոչ նստուցանել, լուս. շահատատել
11 O ի նա
EFL ի սինկղիտոսն / NOP ի
սընգղիտոսն
12 M սինգղիտոսին / OPR սընգղիտո-
սին
M սինգղիտոսն / O սնգղիտոսն / PR
սընգղիտոսն
13 EFLNO մեր վիս մեր
14 F շիֆ յիսուս ընկալցին
16 FLNOP որ վիս որք

- F շիֆ ոչ արժանի—երկրպագութեան
(տ. 17)
R խաշի, լուս. և մահու
18 R զպարապումն
19 F շիֆ քնեալ

էջ 155

- 1 L ունի զլիսանամար լի
6 NOR սնգղիտոսիդ / P սընգղիտոսիդ
8 L լինիլ
9 L տեանդ
12 O առանց փիս ի
13 L լինիլ
15 M ասորեստանեաց
16 L առ ներսեհ
L ի բախրյոն / R ի բաքիլոն
17 L ունի զլիսանամար լի

էջ 156

- 2 NR աստուած լուսից հետո ավելաց-
րած որ
3 FL արարչին
5 EO ընկերաց / R յընգերաց
6 N յորժամ լուս. ուղղած որպէս
9 N ավել
10 L ունի զլիսանամար լի
11 E արտաշխի / F առ արտաշխի
M պարսից արքայից արքայի
14 L հրէայք / MNO հրէայքն
16 L շիֆ մի
EF զլիսաւորացն
19 EFLMR և հաւատացէս
21 EF ազգականս իմ
22 M պատասխանիս / O շիֆ պատաս-
խանի
23 F արգարու
FR ամս լի

էջ 157

- 1 L լի վիս լի
3 F երկուս
5 E շիֆ որ ինչ
7 OQ թողուն
M զհաւատս
9 O արշաւան փիս շաւարշան
10 R առնուլ (լուս. զմարմինն) անտի
M անտի զմարմինն աշակերտացն
12 M յայտնեալ
13 O առ յապարան փիս յառապարն
16 LNOP յեղեսեայ
O յարգարու

P ի յայլոց

Լք 158

- 2 EFLMQ հեթանոսութեան
N առ յաղղէ
O բեհեղոյ
4 L յառաջադոյն, ասի, առնէիր հօր
խում
MR հօր
5 N շիք ընկալաւ
L շիք թէ
6 R քրիստոսի (լուս. որդոյն) աստու-
ծոյ
7 O կարել փխ կտրել
Q որոց
12 F բարդողովմէս
13 E որ և պարսից / L որ պարսից
վիճակեցան
16 M ի վերինս սորորեայ / R ի վերի-
նսսփորայ
L և եթէ փխ և թէ (է)
18 O շիք ինչ
F ազն է փխ անկ է

Լք 159

- 1 L ի՞նչ փխ ին
3 M հեղինեայ դարձեալ հեղինայ
4 F զօր
7 R յայս ևր
8 N յորդոյն
9 R յետեսեա
12 F շիք ևկն
13 L ի հաւատոյն քրիստոնէից
14 L ի ձեռն
15 L առնալ փխ արարեալ
R դամենայն լրացված լուս.
16 O յաղղեանցն
L բնակիլ
R որպէս լուս. դարձեալ սապէս

Լք 160

- 3 M կղզիայ / N կղզիա / PR կղ-
զիա
5 N շիք և (վկայէ)
8 L և փխ ինչ / R շիք գլխահամար
11 O նորա փխ նորին
12 F եղեն
13 N քակեցաւ
EFL պարսպեաց պարսպով կրկին
պատուարով
12 O պատըրարաւ

Լք 161

- 1 M բոց
2 E անտալ
3 M բազրատունոյ
M արծրունոյ
2 N շիք ի
7 E բայց մեր որչափ եղաք
8 O դայեհեկին
9 O ի դահեկին
E.M դանուանակոշութիւն
11 E.F արտաշէսի
14 L զերուինայ / M զերուինայ դար-
ձրեալ զերուինայ / O զերուինայ
11 R յաւորա լրացված լուս.
16 L ևկ փխ ինչ
17 NOR երուանդայ նայ
18 M փախստամբ
20 N արշակունի
L յովերորդի / OP յր երրորդի

Լք 162

- 3 L զերկուս մանկունս
4 EL փասիբայ / NO պասիփայէղ / P
պասիփայէղ
OP մոնոտովրոս
P ի զարգալ
5 E զանուանս
8 E առաջին նախարարացն լինել ա-
մենայնի հայոցն զօրացն և
11 L լինիլ
14 N յորդոցն
L զմի ոմն
I շիք զոր
11 O սնընդի / PR ստընդուի
O հիւրայի փխ հերայ
16 P սմպատայ
17 MP բազրատունոյ
R ի շէնս սըմբատաւանի
18 N բերատեայ / PR բերատայ
OPR զգով
11 F դամպատանուշ / L զսմբատանուշ

Լք 163

- 4 N հովաւանս դարձեալ ի հովա-
ւանս
O յանդորտս
2 O քանդի էր այր քաշ էր
6 F շիք ընդ
E ընդ զօրագլուխն
9 L և՛ փխ ինչ
10 NP զմանուկ

- 12 M թագաւորութեան
14 EFL բունն
O հոգեկով
17 L շիք թէ
18 P զմարդ
L շիք հակառակ ինչ և
F իմոյ իմոյ փխ ինչ և իմոյ

Լք 164

- 1 M որդի
2 NOP շիք համբաւելով զնմանէ / R
լրացված լուսանցում
3 O բաշողի
4 NOP շիք և
3 L խաբեցեալ
P ստընդուի
6 M բան
8 P յայլոցին
10 M ի թագաւորութեան
E զնոսա փխ ի նոսա
E ի միջագէտս
11 MF իշխանութիւն
12 R ևս լրացված
M գործակալաց հռովմայեցոց
13 L եղեսեայ
14 M դիւան
18 O պոնտացոց

Լք 165

- 1 L և՛ փխ ինչ
2 Q քաղաքայ
4 F ի դառն հոս
5 O ձիւեալ
9 M պատեալ փխ պատ առեալ
FL զբլուրն և ի ներքսագոյն քան
զբլուրն պարիսպն ընդ բազում
10 O ներքնագոյն
14 Q երանելիս փխ ելանելիս
15 R իմն ի ծածուկս
16 O զաղտ փխ զաղտ
18 E ելմտաց / FL ել և մտաց
F տուրքնեանային
F շիք իսկ միւսն—մարդադաւաց (տ.
19)

Լք 166

- 1 L և՛ փխ ի
3 F շիք անդր
4 OMP յարմարայ
FL գորս

- 5 P շիք ի (դահի)
7 E զհիւսաւ / L զհիւսիսաւ
O նմին փխ նման
F շիք փորթ
8 O գետնոյն փխ գետնոյն
9 EL զբազնացն յօրինեալ է զկազմու-
թիւն
O զկազմութիւն դարձեալ զբազմու-
թիւն
12 L և՛ փխ ևկ
13 P տեղեկոյ
15 O երանգունս
L գեղաց
16 O աղդ փխ աղդ
O ցիցս փխ ցիցս
17 N ուրանայր դարձեալ յօրանայր փխ
ուրախանայր / O ուխտանայր փխ ու-
րախանայր
18 F անուան զանտան

Լք 167

- 1 L և՛ փխ և՛
4 M շիք գեղեցիկ
6 N լուսաւորապէս բառից հետո ա-
վելացեալ որպէս
8 R զբրբովն
L զայլ
O զբրբովն փխ զբրբովն
P ալգեստայնոյ
9 P հիւստային
O կալման փխ կողմանն
10 R գեղաւոր լրացված լուս.
11 Q շիք հարաւոյ
P շիք գեղեցկութիւն / R լրացված
լուս.
12 O դարաւանդակօր
P ափացն
L զերկթերթիս
14 OPR թագաւորանիստ
15 E արդարի և
R ավելացեալ է (արդարեւ)
M բերկրի փխ բերրի / L բերի
18 M տեղի

Լք 168

- 1 O որձևաքարեայ
L նորա փխ երուանդայ
3 F ոյժ դիւակաւս ինչ
4 R ալսպէս լրացված լուս.
5 L ինչ փխ և՛

- 4 P արգամ
5 N չի՛հ հրապուրեաց—արգամայ
7 NOP առնուլ
9 E աշոտ փխ ապշուպ / R աշոպ
դարձրած ապշուպ
R ի հացին լրացված լուս.
10 EFL չի՛հ արտաշէս
11 EFL արքային
O առաքեաց փխ արձակեաց
13 M մնացեալ լուս. ուղղած մանրա-
բայլ
14 F մանու
16 O բայց ի հարձիցն
18 N պատին
L յաւել
19 E գեաղս / R գեղս

էջ 181

- 2 L որդուց
3 P և սատակէ
6 O աննշանաւորքն
7 O յարգաւանն
8 M պատերազմի ընդ նոսա արտաւազ-
դայ
9 L ծջ փխ ծԹ
10 M թէ փխ եթէ
R որպէս սմբատ դարձրած որպէս էր
սմբատ
R յալանս քաջին սմբատայ գործ փխ
յալանս գործեաց
OP բնակեալ / R բնակիլն
11 M առն
12 E չի՛հ ըստ
L ճշմարտութենէ
13 MNO քաջութեան
14 O ոգոցն
P չի՛հ որսորդ բայց տեղը բողած,
ապա ավելացրած այլ ձեռնով / R
ուղղորդ ավելացրած լուս. փխ որ-
սորդ
15 M դրակոնդիկոն լուս. ուղղած դրա-
կոնտիկոն
17 O տըւլութիւն
F յաջողուածոյ

էջ 182

- 1 L արութեանց և քաջութեանց
2 L չի՛հ երթալ
E արտաշէսի
3 M հայրն
6 O հակառակ որդուցն փխ հակառա-
կորդացն

- P զոռ (վերջին երկու տառը պատվի
տակ) փխ զամենայն
O միահամու
7 MN արտաշատ
9 M անուն
L քանզի և
11 L ծէ փխ ծԳ
12 L կաղբից
15 O մեր
I զհոմանուն
19 O յայնակս փխ յայն սակս

էջ 183

- 1 R աւուրս է
3 EFL զարդոզեան / M զարտազայն /
NOR զարտազան
R գերին լուս. ավելացրած բազմու-
թեամբ / EFLMP գերին
MNOPR զզարմանոս
4 O արտաշէզ
5 L չի՛հ և (զուղտու)
7 M խորհրդոյն
8 O սմպատայ
O գնա / R գնալ
9 L իւրով կամաւ
11 O ի տմորիս
L կորդրիս / O կորդրիկ
18 E արտաշէզ
19 N տան

էջ 184

- 1 M զարեւելեան թողու
F զարեւելեայ զօրն ի վերայ
3 F զհիւսիսային
F էրեց
4 EFLM առ ի պատերազմունս
5 F քարձակաւեալ փխ քարձամայ ու-
րումն արքայի վրաց ապստամբէ զեր-
կիրն և կալեալ (մի տող հավանա-
բար դուրս է ընկել և միացել են
քարձա տառախումբը և կալեալ բառը)
6 O ի բանդի
7 O սմպատաւ
L դարձուցին
8 M ի մեծ կապանաց և ի բանտէ փխ ի
մեծէ կարակմէ
9 L ծԸ փխ ծԳ
10 F բասեանս
12 OP նշկահել
E հոռմայեցոց / F հոռմայեցոց
14 F չի՛հ կողմանս
15 O տազնաւ փխ տազնապաւ

- NO ցրաշնարձակ
17 FL զօրօք և հանդերձ
L որդուլք
19 L զօրօք

էջ 185

- 1 E չի՛հ երգել
E առասպելն / M առասպելս
E դոմեան / O դոմէտ
F ասէին
4 F արտաշէս
7 NOR ասպատակս
NO եզիպտացոցն
9 L ծԹ փխ ծԾ
10 L տրայիանոսի կայսեր
L մաժանայ արքայորդոյն
11 R յայսու
O չի՛հ լինի
EFMPR տրայիանոս / L տրաիանոս
12 O խաղացուցեալ փխ խաղաղացու-
ցեալ
13 F չի՛հ և պաղեստինացոց
14 O ապարեալ փխ աճապարեալ
15 NOPR ընդ յառաջ
E զմեղանսն
16 F առաջ
17 F տրիանոսի
NOPR ի պարս
19 OR ընդ յառաջ
21 M ի զարեհ
M հաւատայցեա
N հարկն / O հարքն փխ հարկքն
22 M հասցեն եկեացեն ապա հասցեն
հաճած
F ժաման փխ մաժան
F պահել

էջ 186

- 1 O սնացեալ փխ սնուցեալ
3 O տրիանու
6 O անսայթակ
O տրիանու
8 L Կ փխ ծԸ
9 L զաշխարհս մեր
11 L արտաշէս
13 F երկամուտս / L եկուտս
14 ER չի՛հ և (ի դաշտս)
16 N փոշելով ուղղած փոշելով / OP
փոշելով / R փոշելով դարձրած փո-
շելով
17 F ամբարտակ / NOPR անպար-
տակս
29—225

- 18 M նմա
19 M յիւրն
N չի՛հ անուանել—անունն
20 EM անուն
E արտաշէսի (միշտ այսպես)
21 L գտանիլ
22 FNOR աշխարհիս

էջ 187

- 1 L ԿԱ փխ ծԸ
2 O նախարարութիւն / R նախարա-
րութեան
3 L ի սորա աւուրս
E ի կողմանս յարեւելից / FLMNOPR
ի կողմանց
4 R հրէայ
L մանունեայ
6 NOPR հրէիցն
7 O զանուանս
8 EFL անձեկայք / P անձեկայքն
10 L անդէն յարեաց
O արեաց
11 F յաշխարհին
M աճատանիք
M չի՛հ թէ
M պատճառաց զայլուստ նոցա ալ-
սըր
12 P զայլուստ
O արտաշէսէ
13 M գիւղիւք / P գիւղիւք
MOPR անուանի
14 EFL կոշելով
15 L ԿԹ փխ ծԸ
L յաղազս փխ վասն
16 R առաւելիւնիցս
17 O առուելանք
O չի՛հ յազգէ ալանաց
E սաթենկան
20 N չի՛հ խոսրովու
F բասլացն / L բասլաց / O բազ-
ղածն

էջ 188

- 1 L ԿԳ փխ ծԹ
4 O ի բազումս
7 F չի՛հ զոր
M չի՛հ ճառիցն
8 R և (սովորութիւնք) լրացված լուս.
9 P արուեստիցն
P չի՛հ և
12 O չի՛հ և (զամսոց)
FL ամսոց

- 14 R նաւազնացութիւնք լուս. ավելաց-
րած ախիւքն կամուրջք
15 N գործից
16 NOP շիֆ ալլ քստ
17 L շաղղակերութեամբ
F ալսպիսեաք
18 O աւուրս

էջ 189

- 1 L ԿԴ փխ Կ
4 M յորում որ փխ որպէս / R յոր փխ
որպէս
PR յանդրիանոսէ
5 P հոռմայեցիկ
6 P որումն փխ առն ուրումն
P անուն
7 L աստեղորդի
8 M սպանող
9 FL ալսքան
10 F շիֆ ի (հարկելոյ)
11 O պարօք փխ պարսք
16 M շիֆ ամենայն
17 N յաշխարհէն
18 E շիֆ և ինքն շինէր զերուսաղէմ
19 M եղիայ / O էլիա
20 R զհեթանոսս և զքրիստոնեայս

էջ 190

- 1 E զկողմամբն
2 M զիւզոստոսք / NP զիւզոստոսք
4 O ի մարոս
5 L եղև ասէ հիւանդանալ
6 OP տրինից փխ արեղենից
L զըշղոմարար
7 M արծակէ և առաքէ
8 O զբնգումն
9 O ի մարման
R և զրէ—արտաշիսի լրացված լուս.
(տ. 10)
10 P ամբոխք
12 F բարբարոս
15 L դնիւր
16 F ազգանացն
17 L նահապետք

էջ 191

- 1 L զպղնձիս
2 M աշխարող
3 R ըռամկին
5 E սիրելիս

- 6 L ԿԵ փխ ԿԱ
7 OP հալածէ
F քորս / R զքորս
11 R միայն լրացված լուս.
O տիգրան փխ տիրան
14 O որսալլ
OP կինճ
15 O յերկարաւն
16 O խորասուզ
17 O գողթն
L շիֆ եթէ
18 O կոտորած
R լինի

էջ 192

- 2 M թէ փխ եթէ
L շիֆ եթէ դու
3 L հեծցես
4 EFLMNOP կեցցես
6 L կապեցեալ
7 O վաղճան
10 L երիցս
13 O պատարաց փխ պատահարաց
L ծնանիւն
14 F հարեցան
R զսա լրացված լուս.
NOPR աշղահակայ
15 EFL որոյ բազում զնոսա շարաշա-
րեաց
16 M առասպելս
L շիֆ եթէ
18 L ի ծննդծնէ
19 O եղբայրն

էջ 193

- 1 L ԿԶ փխ ԿԲ
2 L տիրանայ և մահու նորին
6 O պարսպեալ. որպէս և ասեն ծիւց
7 M ամբաւ
8 F գորս
12 F շիֆ ի
14 L աղէովտի
M նոքա փխ սոցա
16 F շիֆ ալլ (հաստատեալ)
F մճիւ հաստատեալ
19 L աղէովտոյ

էջ 194

- 1 L ի յունաց
4 O շիֆ ի (ցանկութիւն)
6 F հոգս

- F զգրուսպ / R զգրուսպ
12 F հիւսիւյ / M հիւսիւս
13 L ԿԷ փխ ԿԳ
14 M բազրատունոյ
R առաջնոց
15 NOR սպանդահայ փխ սմբատուհայ
16 M ալլ առաւել սրտեայ
18 O պրորստեիեալ / R պրորստեիեալ

էջ 195

- 3 O զղեղճան զհերան
5 E զնացեալ
8 L եւ եղև յաւուր միում
9 E յուրախանալ
LO գինով
10 M գէր դարձեալ երգէր
1 M տոպացաւ
11 E տուր ինձ ասէ
12 R զկինն
R քարշեալ
13 E շամշեալ
15 M սկուտեղբն
E զինուորեցաւ փխ զինու վարեցաւ
16 F շիֆ և անդ էր տեսանել—ի սպեր
գեաց (էջ 196, տ. 2)
P անտէր
17 NOP զընկենսպայ / R զընկենսպայ
NPR զսիղիւն / O զսիղիւն
18 O զյուշկապարկոյն
M պէրթեայ

էջ 196

- 1 E հարսանեայցն / M հարսանեաց
2 R լըսպեր փխ ի սպեր
O մեզ պատմել
4 O յազգէն
5 O բիւրաս
F խան փխ նախ
NO սմբատ / P սպատ
6 F կոշումնս
F շիֆ անուանցն—վազա[րիա], ա-
պա բիա ենանոս
O ոչ որպէս
7 R տուրիա բառից հետո լուս. լրաց-
ված եղեան սարիա
M սարի սենեքիա
O ասուտ
8 O վարազիայ
9 M բազատիա է
NO ասող
10 OP սմպատ
11 L ԿԸ փխ ԿԴ

- 12 P տիրան փխ տիգրան
14 EF շիֆ ի (շորրորդի)
15 F ի. և բ. սուս* մեռանի
16 R արութեան լրացված լուս.

էջ 197

- 2 L անդունինոս
5 FL էզէսոս / MOP վաղէգեսոս
FL որպէս ի յունաց պատմի, M ալս-
պէս ի յունաց պատմի փխ ի յունաց
լեզուն
O շիֆ ի (յունաց)
P պարսսք
8 M ի միջերկայսն / OP ի մէջերկայս
/ R ի միջերկայս լուս. ավելացրած
դիմեալ
9 NOP շիֆ ի (կալանս)
L յիշխողէ
10 M զուկանոս նույն ձեռնով դարձեալ
զուկանոս
E յաթէն
11 E շիֆ որոյ և
L ի միջերկայս / M ի միջերկայ-
սն
13 L կոյս զմերձաւոր
14 L եթող
F! լեալ
L պատանիք շորք
18 E և որ ալլ ինչ
19 O կողմէից
F միանգամայն ազգիք փխ միանգամ
անաղիք / M միանգամայն ազգիք
նույն ձեռնով դարձեալ միանգամայն
անաղիք

էջ 198

- 1 M զլառաշագունից ասացելոց մօտա-
ւորաց զհենից և զգարմից / FR զլա-
ռաշագունից մատաւորաց ասեմ զհե-
նաց
2 E և եկաց
4 F էին փխ է ինչ
5 F անհասարկութիւն բազմաց կար-
ծի փխ անհասարկութեան բազմաց
կարծիս
9 OP զվերջինս փխ զկնիսն
10 O հայր էր փխ հայէր
13 OFL ոչ զպատշաճէն
14 F շիֆ կարծիս—հար[կաւորել] (տ.
15)

էջ 199

- 1 L ԿԹ փխ ԿԵ
- 2 L վաղարշայ
L Կյաւանն
- 5 L մահուան
- 6 F մահուանն փխ հոմանունն
- 9 M մահապարհի
- 10 OPR բաւն
- 12 F աւան
E առասպելն
- 14 M շրբեշ
L Կարսիմիդ
- 15 O Կրոնքն
- 16 E դոր
- 17 M Կարդգենի
- 18 F արշակունեաց

էջ 200

- 1 MOR քաղաքագեղ / P քաղաքագեղ
- 2 L շիֆ որ և նոր քաղաք
- 4 M Կեալ և յետ մահուանն
- 5 L զթուլագոյնս
OMPR ի թագաւորաց
- 6 M ամբոխ ի հիւսիսականաց
L խաղրաց... բասլաց
R որք (արտաքս) ավելացրած
- 7 FL զդուռն
M և առաջնորդ
- 9 F պահեալ փխ պատահեալ
- 10 FL շիֆ ցիր-դաշտին և
- 14 R աղեղնաւորաց բառից հետո լուս.
ավելացրած թագաւորեալ ամս իա
- 18 F շիֆ ի (հարիւրոց)
- 19 P պանդանդս

էջ 201

- 1 L 2 փխ ԿԶ
- 3 NP յեղեսա
- 4 M պատմագրող
- 5 MNO վաղենդիանոսի
- 7 M յարդարեաց յօրինէ յինքենէ
- 8 F շիֆ այր
- 10 R պաշտամանցն
- 13 L պատմութիւնն
O որում
- 14 L թագաւորաց
- 16 PR պաշտմանց

էջ 202

- 1 O վայեցենն փխ վայելեցենն
FNPR հերթ
- 2 R զկնի լրացված լուս.
F յաշխարհախումբ
O Կարգաց
- 3 O ի բզրան փխ ի սկզբան
LFL ի մուսա
- 4 IOP ի թագաւորութենէ
- 5 L ցարձանն
- 6 L 2Ա փխ ԿԷ
- 7 L համառոտ. վասն խոսրովու և հա-
մատոհմից նորին
- 8 NOPR առնուլ
- 9 P մեծ
L որոյ փխ սորա
- 10 O անցանելոյ
O քարտողարն
- 11 EFLM ազաթանգեղոս (L աղաթան-
կէլոս) պատմէ փոքր ի շատէ զմահն
- 12 F բառնալ
- 13 M Կնուածիլ
- 16 E քուշանայ
O զրուր փխ զի իւր
F առհմայինք
- 18 M ի տերութիւն
- 19 O ընդ տէրութեանն

էջ 203

- 1 M շիֆ և (եթէ)
O նորա փխ նոցա
L զվրէյս / M զվրէյսն
N ածել
- 3 L ապա ասէ
- 8 M ազաթանգեղոս
- 9 N շիֆ ես
- 10 L յիսկզբանէ
- 12 L 2P փխ ԿԸ
- 14 NOPR արբամա
- 16 NOPR արբամա
- 17 NO քետուրայ
FR Եղբայրք
L իւր փխ նորա
NOPR արբամա
- 19 F յարեւիլից
- 20 O ի մակեդոնացուց
- 21 O շիֆ և (յետ)
O որ փխ որդի նորին
O արտաշէլ
- 22 F զտիոքոսն փխ զանտիոքոսն
FMO էսպան

էջ 204

- 1 L Եղբայր իւր
LM զթագաւորութիւն
- 3 R ամս լրացված ծղ
M պահապ / OP պահապ / R
սլաւօք
- 4 EFLMPR Եղբոր (EP Եղբորն, M
Եղբայր)
- 5 O այսոցիկ
R յետ արշակայ-արշակոսն լրաց-
ված լուսանցում (տ. 6)
F արշակ մեծի
- 7 E թագաւոր ի հայոց / LM թագա-
ւորի
O ամս. ի. փխ երեսուն և մի
O շիֆ ամս երեսուն և մի յետ որոյ
արշէլ
- 8 F արշէլ զամս / M արտաշէս
- 9 M որդիք գ. և ա. դուստր
EFL յառաջագոյնն
- 11 NOP Կարեն
E դուստր
- 12 O վաղճանելոյ
M արտաշէսի
- 13 M առեալ դարձրած շառեալ
- 15 L հաստատէ
- 16 M արտաշէսի
L իւրովք ծննդօք
- 17 F աւագութեանն
- 21 L պահապ / O Կարն ի պահապ
O սուրեն ի պահապ
- 22 F այսու կարգաւորութեամբ
- 23 O բաղումս ամս
M վերա փխ վերացալ

էջ 205

- 1 N զաւելարդադործութ
- 2 O զմիանգամ
N նախասլիս պատմեալ են դարձրած
պատմեալն
P զիտայ
- 5 L 2Գ փխ ԿԹ
- 6 M ցեղք
M արտաշէսի / N արտաշէս
- 7 L թագաւորացն
M արտաշէսի
- 8 F ցբառնիլ
F շիֆ որպէս
- 9 L ամս երեսուն և երեք
- 10 L տասն և ինն
- 12 O որդույն
- 14 O ժառանգութեանն
M պատմողք

- 15 M յասորեստանեայց դարձրած յասո-
րեստանեայց
- 16 M թագաւորութեան
- 18 M պաղկիատոս
E փելէմոն / M փելէմոն
F ալլ
- 19 F շիֆ մեք
E զմատենն
L բարսումայի / O բարսումային

էջ 206

- 1 L 2Դ փխ 2
- 2 M պահապաց
O առասպելոյ
- 4 L պառաբատոս / N պառաբատոս
/ OP պառաբատոս
- 5 FNOPR ի տիւրոն
OP յորենիոս
- 6 E ի հոյնս / F ի յոյնս / NOPR ի
հոյն
O սպասարոսն
O հաւատոյ
- 7 F պատմագրաց
- 8 M յուղիանու
MOP թարգմանեաց
- 9 M գերէկից
M բարսումայի
- 10 O ռոստոհոն
- 12 F տեղի է փխ անտեղի է
- 13 L Երազոյ
NOPR փափաբոյ
O արդադատութեան
- 14 NOP պատում
O զհօտին / P չհատին
L աղթարմաղացն
- 15 MOR քօղեայք
- 17 M անհանճարաբանութիւն

էջ 207

- 1 FM արծուոյն / NOPR արծուոյ
- 2 E առեւուն
- 3 FL միամարտութեանն / NO միայ-
նամարտութիւնն
- 4 EFL ալլ մեք միայն զստոյգն որ ինչ
ճշմարտութեանն վայելէ պատմեսցուք
(տ. 5)
- 6 L 2Ն փխ 2Ա
- 10 R որդույն լուս. լրացված սասանայ
փխ նորա
M պահապ / O պալաին
F սուրենեանի պահապ
(սուրենեան
11 L սուրենեան անուանին

E ի պալճան / M պահճան / O ի
պահճան

- 12 R արտաշէսի
14 M պահճանին
16 F թագաւոր
N խոսքով հայոց
17 NO օգնականութիւն

էջ 208

- 2 M պահճանակաց
3 L յաշխարհս մեր
5 L փրկիպոսի / M փրկիպոսի
7 L ՀԶ փխ ՀԶ
8 M ի փրկիպոսէ
10 E թագաւորութեան
11 O գնաց փխ գնացն
L զօրակից
14 P պոնդոսի
16 P տրեւալ
17 F և զայլ և
M աշխարհս և քաղաքս
19 R զօր

էջ 209

- 1 M արտաշէրէ
2 NOP թագաւորեցուցէ
3 EF ցեղին
L ասպահապետին
4 L իմ անուանին
M ոչ այնչափ ինչ ընդ յաղթութիւն
ուրախացեալ
R այնչափ բառից հետո ավելացրած
ինչ
6 M դժգմեալ
M հասանին
8 F բալհ
9 L կարէնեան / M պահճանին
11 L ՀԷ փխ ՀԶ
17 L կարէնեանց, իմ պահճանին
M պահճանին

էջ 210

- 1 E ցատրիայս / M ցատրիայս / R
ցատրիայս
2 P փախեալ
3 P գուշանաց
4 O խնդրեաց
E առեալ
5 O յերդնով
7 O կամսարականացն

- 8 E տեղւոյ
9 L կարէնեան
M պահճանին
10 R թուլագոյն
R խոսքով թագաւորն, իմ հայոց
11 O շփոթել
13 LM դեկոս
LNOR զալիոս
14 OP յարուցելովք
15 OR ի հիւսիսային
16 E մինչև աշխարհն / L մինչև յաշ-
խարհն իսկ հնդկաց

էջ 211

- 1 L ՀԶ փխ ՀԶ
3 M իմ ի (խոսքովայ)
O ի խոսքովտ
F ի աշխարհն
4 FLM եթէ փխ թէ
5 R զաղտնի լրացված լուս.
6 O իմ տալ
9 M պահճան
11 FL հասարակ
12 OPR ի ցեղէ
13 M պահճանէ
14 F իմ պատճառաւ—մտանելով
O արտաշէրէ
15 L իմ առ պատճառէ
F և փախստական լինի յարտաշէրէ և
զհետեան վարելով
17 L իւր փխ իբր
18 M յօգնութիւն

էջ 212

- 3 P որ փխ ուր
O մեծին առաքելոյն մերոյ
5 L աւանդութիւն փխ սովորութիւն
6 NOPR ուղմպիադորայն
8 L օթարանի
9 O իմ և (մեծի)
10 R լուսաւորչին մերոյ (մերոյ—ն լրաց-
ված լուս.)
F իմ և զնորին
EF շնորհս
12 NO մշակութիւն(ն) փխ պակասութիւն
13 L իմ ի հայս
18 M ի մնացածս զրուցածս

էջ 213

- 1 L ՀԶ փխ ՀԶ

- 2 F իմ յաղաքս
FP պերմելիւհանեալ
4 O բերմելիանոս
11 O վկայել
16 P իմ պարսից
L մեռանիլ
F իմ ի միջագետս—խառանու
M եղեսա

էջ 214

- 1 OP զթագաւորութեանն
2 M անխշխանութեան
3 L երկրորդեմ
F որին փխ որ ինչ
M ի թագաւորութեան
5 NO յամարել
F իմ այլ որ ինչ—նմանեացն (տ. 6)
7 N ի համբաւաց
8 L զրուցեացուք
9 L 2 փխ ՀԶ
10 MNOP զիսկումն
13 M ի փոխգա / NOP իմ ի (փոխգա)
R ի—ն ավելացրած
NOP փրկիպոս
14 R գունդք դարձեալ գուդք
15 L զկիկլադայ
O անուպ
M և զկիկլադայ կղզիս աւար առին
լրացված լուս.
16 O աւտառին փխ աւար առին
18 NOR կողոյնոս
M օրիդիանոս / NOPR օրելիանոս
29 L փլօրիանոս

էջ 215

- 2 M մաս
NOPR յաւեր դարձուցանէ գերելով
զլուով մասն աշխարհիս
3 EFL նախարարք
4 F ապաւինեն
6 P պոնդոսի
7 L զփութիանոս / NO զփութիանոս
EFL յուով փխ այլով
M կիկլիկայ
9 F իմ ի յիւրցն
L խախտիք
10 O եղբայրն
L փութիանոս
L ութսուն և ութն
11 L 2Ա փխ ՀԷ
14 O թագաւորաց
L փութպոս

- 15 FL իմ ընդ
16 OPR կործելով
L իմ արտաշէրի
18 OP ոտա
19 NOR դասեր տէր խոսքովի
E խոսքովի դիմոյ

էջ 216

- 1 P ի կաղաղ. ի հանդարտութեան
2 L զօղեալ դարձեալ զօղեաց
3 L զերկիրս փխ աշխարհս, իմ հա-
յոց
4 F մեր կուսակցեալսն
5 M յարայրատ
M միւք փխ մտիք
7 L ի բազմաւանի
8 O լուծանել
10 M յարմօրայ
E արտաշատ
11 F զերկիր
O առնենկին
16 F իմ և (յետ)
17 NP անուանեցան

էջ 217

- 1 L 2Բ փխ ՀԶ
6 M հրամանաց
7 O արտաշէրէ
L իմ արտաշէրի
11 E ազգէն
M աշոցա
L քուշարայ
M իմ ի (կեսարացոց)
12 L ամուսնացեալ
13 O լզնաղագեղ
14 L 2Գ փխ ՀԶ

էջ 218

- 1 M պեղէս պոնտացոց / OP պե-
ղեալ պոնտացոց
M հեփեսթեա / NOPR հեփեստայ
EL ի մրցանակ ազոնին / L սա-
զոնին/
2 L զկիկլիտոս տրօրոս / NOP զկիկ-
տոս տրաոս / R զկիկլիտոս
3 L զկոռնոս
NOPR արդիացի
O զնա
5 F զեղջերէն / OR զեղջերէ
O ընկվագեալ
6 O ի ձի ընթացն

5 MP ամենքեան

F ընդ պատերազմել ընդ զօրս պոռոսա / L ի պատերազմել ընդ զօրս պոռոսայ

9 I սաստկի

O յշտեմարանաց

13 O կաշնաւ փխ կարինեաւ

15 L զբազում

16 N ի թիկունս

17 F շիք ընդ զօրս... յորմէ (տ. 18)

18 F ի յիփոնոյն / NOP ի յոյնսն փխ ի յոյնոյն

L շիք և (կառինոս)

էջ 219

1 F յանակպատ

2 O զսատակեցաւ

N ի փախուստն

3 P ընդ փախստայսն

6 I աւուրսն

L լինի սպանանել զնոմերիանոս

OP նոմերիանոս

7 NPR դիտկոտիանէս

8 N ազաթանկելոս / O ազաթանկեղոս

9 L ԶԻ փխ Զ

11 L հարցմանցն

12 N յազոռնի

F յաննշանի

14 M պախտեցաւ փխ պանդիտեցաւ

16 O կոչի

էջ 220

1 O համողել

R որոյ ավելացրած լուս.

NOP ծննդեան

2 OP ստընդու / R ստընու

4 NP կապադովկեցոց

6 EFL ասել իմոյ բանի

7 M պահապանիկ

8 L հաւատոյ

12 F կրսերով մանկամբն / L կրսերովն մանկամբ

13 N արբունս

E երթալ

14 L զհետ միաւորի ուրումն, որում անուն էր նիկոմաքոս գնայ

15 E անդրանիկ

էջ 221

5 NOPR դարձաւան

6 M գրէթէ

7 F շիք ի (բահանայանալն)

11 M առնելոց էր ավելացրած

F մնացականի փխ անանցականին

12 MN սկելով դարձրած հսկելով

14 L ԶԵ փխ ԶԱ

16 O վաղճանալ

17 E եկեալ ասեն

18 EF ի յարեկից

M ի հիւսիսականէ / NOP հիւսիսականէ

էջ 222

4 M բղղոխա

P զմամգունայն

5 EFL ի կոչ

6 M արբունի փխ արթայի

7 O ի խնդրել

10 E թէ և

11 Պ₅ այդ

O զմանուն փխ զմամգուն

14 L շիք և (վասն զի)

15 O առնելով

16 O յերկրի

17 OR ընդ յիս

18 F զի քանդի

EFL երկրի ասեն խաղաղասէր գոլ

էջ 223

1 N շիք գոլ

O ճենաց

2 E շիք է

M թէ արդարեւ են խաղաղասէր

FL շիք և

O ճենեաց

4 M բազմամետակս և / NOP բազմամետաք

7 F զապոր և որ

10 P սգեստ

M եւ այս աշխարհին ճենաց յաղազս

12 M շիք գալստեանն

13 EMO ընդ յառաջ

F զնաց տրդատայ. մեծաւ պատարագաւ ընկալաւ զնա տրդատ բայց (տ. 14)

էջ 224

1 L ԶԶ փխ ԶԲ

2 L զհաւատալն ի քրիստոս

P մամանակագրութեանն

P ավելացրած և (մանրախուզի)

5 L գալն

6 O որովք փխ որոյ

L ի նախարարաց

LNOP ընդ յառաջ

7 OP զոտայ / Պ₅ զովտայ

8 F երկայնմտութեան

Պ₅ շիք ամրոցան

9 E արդար և համբերող

11 O նոյնպէս և էր տան նորա

14 NOP զոտայն

16 L զարտաւազդ

EFLM պատճառք

էջ 225

1 R լուս. ավելացրած իւրոյ (գաւառին)

EFL աշոցան

2 R և նա արթայի ավելացրած լուս.

6 E յաղթութիւնն

8 L զնիզական իւր ի վերայ հոգնական

համաթիւ

9 O բակային

10 L նետածգութեամբ

11 L ընկեց / P ընգենուր

12 F բաղում

P ընգենուր

13 M ձի

14 L յերրորդումն փխ յերկրորդին

17 L ԶԷ փխ ԶԳ

18 NOPR կոստանդին

20 NOPR զամպատ

էջ 226

1 P սգեցուցանել / E զգեցուցանել նմա

2 R հասակի լրացված լուս.

4 P մաքսիմիանայ

6 R շէր փխ ոչ էր

7 F յեկենեայ / L յեկենայ / R ի հե-

ղինայ

NOP կոստանդինոս

9 L փոխանակ

13 O խաչ աստեա

17 E ըստ բոլորն

L հղէփանդական

FL ըստ բոլորն ընկալեալ (L կալեալ)

էջ 227

2 M լուանիլ

L լուանիլ արեամբ

3 L մարբն

11 L ԶԸ փխ ԶԴ

13 L հանգիլն

L ի պատերազմաց

F շիք ի պատերազմացն—ի զնալն (տ. 14)

15 R շիք մերոց

16 N արդեւ / P արդեւաք

17 MNOPR ի միս

R սրբուկ

18 O թարուցեալ

NPR ոտայ

էջ 228

1 MP սնուցող

E խոսրովդիտոյ

6 R և-ը լրացված

7 F զերկիրն որ առ լերամբն. շթողացուցանէր

8 L պարապիլ

NOPR ամենայն նախարարութեան

9 E արթայի

R առ իս ավելացված լուս. ածցէ

բոլորից առաջ

9 EFL զնահապետ

10 NPR զգեւոս

11 P ճենազնեան

13 O շիք ի (խաղալ)

O մամգունն

15 L սպստամբիլ

17 M զղեսալ

P վտանկ

F շիք վտանկ—աղուանից (տ. 18)

18 L պատերազմիլ

19 P լիւնոտեանայսն

20 L խորհիլ

էջ 229

1 F շիք վաթն

3 E ամուրն

4 L երդմանց դաշնաւորութեանն

E ասացեալ

8 EFL բաղում վստահութեանց ի միում

M վստահութեան

E հաւանեցուցանէ նմայ

9 M ամրոցէն / O յամրոցին

11 O կործանի

13 L որք փխ որ

M ի ներքս անտ և

14 L զամենեան բաց յերկուց ոմանց, որք փախուցեալք յաշխարհն ծովաց ասպրեցան

- F չի ամանք
OP անգան
15 P սղացուցանէ
16 R որոց խոստացան լրացված լուս.

էջ 230

- 1 L 2-րդ փխ 26
2 L յորում արար միջակտոր զբասւաց
թագաւորն
5 OPR հիւստականացն
OPR չի Ի
6 PR խառնեալ / L Ի խառնիլ
8 M անկեալ դիաթաւալ զոր խաղալին
O Բաւարալոր
10 OP կատուէին
M յերես
F բազմաց փխ բասւաց
11 E արքայն / R յարքայն լուս. ալի-
լացրած հայոց
EF յառաջի զինէն
F զներդեալ քնմիտապատ / M զներ-
դեալքն խտապատ / NO զներդեալքն
խտապատ / PR զներդեալքն խտա-
պատ
13 O ձախակողմեանն
N աշակողմեանն
14 O առ սուսերաւ
OP վերտ
15 N չի անտք

էջ 231

- 1 L ձեռամբ
L Ի ներդերն / NO Ի ներքեն / R
Ի ներդի/են
3 M ընդ զոյգ պարանոցի
FLR զգլուխն
O Ի փխ ընդ (պարանոցին)
OP զգլուխն
5 O յամենայնի
8 L զօրաց
R Իւրոյ զօրացն հհա
10 EFL տրդատայ
P պանդատս
11 EFL որովք պատճառք
12 OP հանել
13 L զլորս
N նախապես զօրաւորս դարձրած զօ-
րաւորս
15 L հաւատոյ / M հաւատոց
NP զմանաճիրհ
16 O ըռտունեաց / R ըռտունեաց
L հաւատոյն

- 18 L Ղ փխ 22 / F 29 դարձրած 22
19 Պ₆ ունի վկայարանութիւն նունեա եւ
մանեա եւ ընկերացն վերնագիրը / Պ₇
ունի վկայարանութիւն սրբոյն նունեալ
եւ մանեալ. Մովսիսի խոյարունացւոյ
պատմութենէն վերնագիրը
L Երանուհոյ
F թէ փխ եթէ
20 Պ₇ նունի անուն
Պ₆ նունեալ
N յրեղերաց / Պ₆ յնկերաց
L սրբուհեացն
Պ₆ հոռոխիմեա / Պ₇ հոռոխիմեալ
Պ₇ փախստեալ
21 Պ₆ չի Ի (նոցա)
22 Պ₇ մեծագահ փխ նախագահ

էջ 232

- 1 Պ₇ որոյ փխ որով
LMNOR ախտամէտս
Պ₆ բժշկէր
Պ₇ զկինն
Պ₆ միխրանայ / Պ₇ միհրանա
2 Պ₇ վրաց առաջնորդի
Պ₇ հրամայեալ հարցանել
Պ₆ ցնա փխ զնա
3 Պ₆ զարութեամբ
E առնէ
Պ₆ չի Ի զայս
Պ₇ սքանչելիսդ
4 L չի Ի քրիստոսի
L զլուեալն
L նախարարաց
6 Պ₆ եղեւ
Պ₇ Ի հայր
7 Պ₆ զարհուրեալ փխ հիացեալ
L երանուհոյն / Պ₆ երանելին / Պ₇
երանելոյն
7 Պ₆ նունեա
EFL Պ₆ չի Ի Լ
8 Պ₆ չի Ի Լ
Պ₆ չի Ի զամենայն
Պ₇ կարգաւ փխ զամենայն ոճով
9 M ընդ աւուրս / R ընդ յաւուրսն
Պ₆ յորս միխրանա
O միհրանայ
Պ₇ եւ մոլորեցաւ
10 Պ₇ լերինն
Պ₆ շաղկապ
Պ₆ շաղկապ
F տեսանելեալ / Պ₆ տեսանելեալ
11 L չի Ի եթէ / Պ₆ եթէ

էջ 233

- Պ₇ դարեալ
E եթէ, Պ₆ եթէ, Պ₇ թե փխ թէ
12 Պ₆ եւ այսպիսեալ / Պ₇ այսպիսի ե-
ղեալ փխ այսպիսեալ
Պ₆ միխրան / Պ₇ եւ միհրանայ
Պ₆ խաւարու / Պ₇ խաւարան
Պ₆ թե
Պ₆ Ի ճանապարհել յորս կամեով եւ
հասին / Պ₇ Ի ճանապարհել յորս եւ
հասին
14 EM յորս կամեով զնալ / FL յորս
կամեով հասին
15 Պ₇ չի Ի նա
Պ₆ հարուածքն
EL եթէ / Պ₆ թե եւ
16 Պ₆ լինելոց է փխ դիպելոց է
Պ₆ չի Ի Լ
Պ₇ ըմբռնեալ փխ պաշարեալ
Պ₆ աղաթիւք
17 R Լ (պաշտել) լրացված
OEFL զաստուած
19 L երանուհոյն / Պ₇ չի Ի երանելոյն
Պ₇ նունեի
Պ₇ յղէ
20 Պ₇ եթէ
F հրամայեցէ / Պ₇ հրամայեցէ
21 Պ₇ յաւարութեամբ
N ընդալան
O զվիրք

էջ 233

- 2 NOR չի Ի նոցա
5 M էր Լ էր փխ երեւր
7 M բայց նոցա վերայ
O զօր փխ ում
10 L Ի քաղաքէն
M մեկուսին
12 O դիւրաբանչիւր
13 OP յուով
15 O Ի բաց գնա գնացին
L Ի գայթակղութիւնս / PR Ի գայ-
թակղութիւն
16 E ամպոյ / N յամպոյ
18 R խաչի լրացված լուս.
FL ըստ ձեռն Լ ըստ լափոյ
19 OP փայտեղին
F երկուտասեան

էջ 234

- 1 L երանուհին
N գաւառս դարձրած գաւառսն
5 L յօժարութեամբ

- 7 NOP Ի կաղարչաց
EFL կասպից
8 N մասթիւնաց / O մասթիւնաց / P
մասթիւնաց
9 L Ի պատմութիւն վասն յարձակելոյն
տրդատայ Ի պարսս
10 L ՂԱ փխ 2է
11 M շապհու
12 L զեգրատան / NOP զեգրատոն
15 M Ի հարկելոյ փխ Ի հարկանելոյ
P լաղմանգելոց
17 F չի Ի յարձակեցան
18 R Ի փախուստ զշապհու դարձուցին Լ
յաւարի առին զամենայն երկիրն
19 O ընդ իւրով քննէին փխ ընդ իւ-
րովքն էին
N չի Լ որք ընդ իւրովքն
L ընդ իւրեալ էին զօրօքն
20 R հիւստային

էջ 235

- 1 E չի Ի առ նա
M նա զհարազատ իւր Լ ազգական
կամաւար
2 R պերոզ ամատեալ
5 N չի Ի ընդ խուժողութ ապա ալիւաց-
րած միայն ընդ / R ընդ խուժողութ
լրացված լուս.
8 M զվերլորգն / O զվերլորգն / R զվեր-
լորգն
11 F զայնոցիկ
15 M զվերլորգ / P զվերլորգ
19 O ընդանովք
R ընդանովք (լուս. լրացված Լ աղ-
խիւք) իւրովք գայ

էջ 236

- 2 NO ումեմէ
E սայ կերպ
5 E զեթն պարսպեանն
O եկրատեան
7 L ամենայնիւր
R չի Ի զյաղթողն
8 L խնդրելով զհաշտութիւն
10 NOP չի Ի զհեղինէ / R զհեղինէ Լ-
րացված լուս. իւր բառից հետո
NOP զմայրն
11 E չի Ի իսկ
EFLP բեւոք
12 F յուգայ
F երապետ փխ որ ապա / L որ յա-
պա

- L Խախտողութիւն եկաց
 13 L ՂԲ փխ 2Ը
 14 P Կախումն փխ Կապումն
 L 2Ինիլ
 N Կոստանդինու պօլիս
 17 F Ժեմարեացն զիլիկանի
 19 P Էրրորդաճանս փխ Էրրորդաճա-
 նիս
 20 EF ատուածալինն րան
 MNOPR առ Երրալեցուցն

Էջ 237

- 1 L Համարեալ լինիլ
 2 FM քնծու
 L Եթովպացույն / NOP Եթովպաց-
 ւոց
 3 L զրարս
 4 L առ հաւատն
 M զրծող
 L շիֆ և Երկրորդ
 7 ՊՅ Եին
 N արեւոր
 8 F շիֆ և
 MՊՅ տարփութեան / OP տրփու-
 լեանն
 MP Երանելոյն
 9 ՊՅ զղաթիրայ
 N շիֆ սպան / O զսպան
 10 ՊՅ ամասիացուց
 MOP պրնդացուց
 M Խախտողութիւն / N Խախտողութիւն քա-
 ոյց Երեւո լուս. ավելացրած նահա-
 տակեց
 11 ՊՅ Եթե
 ՊՅ յուր
 13 L Ի սիրոյ
 14 ՊՅ Եթե
 15 M յաղթօղն
 16 F շիֆ Ի (ժեւրուհի)
 17 O շիֆ Ի զաղլիուս—ղնել
 N Ի զաղլիուս / R Ի զաղլիուս
 NR շիֆ հանդերձ
 F շիֆ զի
 18 F Ժեղօն
 19 M շիֆ և

Էջ 238

- 1 O Կոտորեաց փխ Կատարեաց
 2 R ամէն
 4 F Ի բիր զանդիովն
 5 EFL տեսութեանց փխ նախատեսու-
 թեանց

- 6 P Էլով փխ ամենով
 E հինգդատիկ
 8 L ձեռնարկութիւն ալեպիսի
 9 M աղբասանդրի
 OP մակեղովնացույ
 11 O զատացեալսն
 NR ստրադիտին
 EFL զստրադիտինն ասացեալ
 12 F զկաղմովիւնն
 L և Երիս փխ սեւերիս
 14 O զեօթիւսն
 15 P զգաղանամարտ / R զգաղանա-
 մարտ, Կոչն վերջավորութիւնը ավե-
 րացրած լուս.
 18 L Կոստանդու
 19 EF Ետ փխ Եդ
 20 LO Ի ներքոյ
 F շիֆ առ Ի

Էջ 239

- 1 L 2Դ փխ 2Թ
 4 M աղէկսանդրացի
 5 P տնքարշտել
 M որդի
 6 O Ի յէութենէ
 7 F արարածս
 10 M Ի նիկիայ
 11 L Բիկովն
 L Բեկեղ / OPR Բեկեղ
 12 F աղբասանդրոս / M աղէկսանդրոս
 F աղբասանդրի / L աղբասանդրացի
 / M աղէկսանդրի
 FM Եւստաթիոս
 13 F աղբասանդրոս / M աղէկսանդրոս
 R Կոստանդնուպօլիս
 14 M Խախտողութիւն
 16 M զի—տրդատ (տ. 17) լրացված
 լուս.
 17 M առել փխ առ
 F զիստման
 19 NO զզօրաւարն
 E Թաղաւորեաց նայ
 21 E ատեսցէ փխ ատեսցէ
 M զի մի Երբէք փխ զի մի արդեօք
 լրացված լուս.
 22 NOR հեթանոսաց

Էջ 240

- 1 M զրիգոր
 2 N խոստովական
 R որպէս ստղած իրր
 3 F զայնպէս

- NOP Կոչեն
 4 EFL զառիստակէս / M զարիստակէս
 / O զընթատակէս
 5 M զեռնտի
 9 OR մեր
 OP ընթատակէս
 O և Թող
 M Եղեմիւս
 10 N շաղսթ
 11 L ՂԴ փխ Ղ
 12 NOP ընթատակա / R ընթատակեայ
 14 ՊՅ Եւ Երթեալ
 N ընթատակա / OPR ընթատակէս / ՊՅ
 մեծն [ոս]տակէս
 14 ՊՅ հասանէր
 15 O որ փխ ուր
 L Երեք հարիւր տասն և ութ / ՊՅ
 յժը
 16 ՊՅ ժողովեալ փխ նզովեալ
 17 ՊՅ մեծն Կոստանդնուս արհամար-
 հեաց Ի մետաղս և խոստովանեցաւ
 զճշմարտութեանն հաւատսն փխ ինք-
 նակալն արտասահմանեաց Ի մետա-
 ղըս
 18 P ընթատակեա / ՊՅ սուրբն ռատակէս
 O րանիւ ընթատակեա արժանահա-
 ւատ րանիւ
 ՊՅ քսան սահմանեալ զրով կանոնաւ
 ժողովոյն

Էջ 241

- 1 R զիստ
 2 MRՊՅ քաղաքին
 ՊՅ յոյժ ուրախ եղեալ փխ ուրախա-
 ցեալ
 ՊՅ սուղ ինչ կանոն
 5 E իւրովը
 7 E զահոնակերտ
 9 M զեօթն
 11 M ծնողին
 13 F նորուն
 14 O իմաց փխ Ի մտաց
 P հեռացցեսցէ
 15 Q որպէս փխ որ
 F վրդով փխ անվրդով
 18 E պալատակաց և պարթեակաց / M պահ-
 ղալակաց
 20 F զորձաքար փխ զոր որձաքար
 21 M զրօշուածօք

Էջ 242

- 1 M յարձաւ անդակաւ

- NOPR և զրեալ զիշատակ իւր Ի
 նմա հելլենացի զրով
 3 O Ի նոյնն
 OPR լեռունս
 M ումէք
 4 L ալր փխ ալնր
 5 L ՂԵ փխ ՂԸ
 6 L սրբոյն զրիգորի
 P ռատակեայ / P ընթատակեա
 7 M մանեա
 8 F յեւթն և տասներորդի / M յեօթն և
 տասներորդ / O եօթն և Ի տասներորդ-
 դի / P Ի Եթն և Ի տասներորդի
 9 N նստել
 E շիֆ զրիգորիս և
 10 O լուսաւորելով
 12 NO կողման
 13 L զլամայութիւնս
 14 M Թողով
 15 F շիֆ Ի (զաւառին)
 M զարաղանեաց
 16 M մանեա
 18 M հոփսիմէ զարժուած հոփսիմէալ
 / NPR հոփսիմէանցն

Էջ 243

- 1 L յետելի
 2 NOPR յայսմիկ
 3 E շիֆ անուն
 M մանեա
 4 F յոր բնակեցաւ յետոյ
 7 O ընթատակէս
 R Ի ժողովոյն լրացված լուս.
 8 E շիֆ յայտնել
 F ումէք
 F սուրբ
 NOR զրիգոր
 9 F յեթն և Ի տասներորդ / M յեօթն
 և տասներորդ
 O ամին
 11 F Երեւալ / L Երեւիլ
 12 O ընթատակէս
 13 F որում
 14 O ընթատակեա
 L ռզկոր

Էջ 244

- 1 LO կիլիկեցուց
 NOP աշակերտացն
 2 R նորին աշակերտացն բերին (նո-
 րին ավելացրած լուս.)
 NOP շիֆ նորին

- M բերեն
LF յեկեղեց
O իւրում
4 MR էրէց
M վրթանէսի
M ՅԴ ամէն / P ի ՅԴ ամէն
6 M կացեալ
10 NOPR յղարկման
12 EL ի պաշտօն ղեռնաւատ մարդկան
ի բարբարոսաց առցի ազգաց
13 M սերտելը
14 L շիւ ւետ
15 F կոչեցելոյն
P զեղն
18 O զաստուցեալ
19 M կոչելոյ

էջ 245

- 1 O շարութեան
2 L ողորի
5 EL ծողովեց զմեզ ամենեան (L զանհնանեան) ի փառս
7 L ՂԶ փիւ ՂԶ
8 M ըստ փիւ ընդ
13 M ճգնօղէ
15 M վկայութեամբն

էջ 246

- 3 M հաղնեղութիւն
13 EFL յիսկզբանն
18 O երկնաւորին քրիստոսի
R արագ հասանելով ի տեղին ուր
ճգնաւորն լրացված լուս.
L ի տեղին ուր ճգնաւոր ղինուորն
քրիստոսի
F ի տեղին

էջ 247

- 2 L զնա սուրբս լինիլ
3 M շառնել փիւ ի շհաւանել լուսանց-
քում զաւանդած ի յանձն շառնել
3 L շհաւանիլ
5 O երբանցիկն
P զըմպելի
M լեղեօ
8 FL վասն որոյ
F պօղօս
10 P ազգ թիւր—զինչ լինիցի (էջ 248,
տ. 5) առնված շակերտների մեջ
L թիւր և զառնացող ազգ
M շար փիւ թիւր

- O զառնացող
11 N հօգի
E քար փիւ արք
12 L երբ
M ծանր սիրտք զարճած ծանրա-
սիրտք
13 O ծանեար
15 NOPR մեղանչէր
L զենումն անօրէնութեան զենիք և
16 O արհամարհէր
17 M յորդայթ / O յորդայթն
M զորս բմբունցէր որսացեն զձեզ
18 L ալլ անձն նորա ուրախացի տե-
րամբ ցնծացէ ի հանգստեան իւրում

էջ 248

- 3 R այսպէս ավելացրած լուս.
L եւ մեք միմեարեցուք մերովք վը-
տանգիւք զի թէ
4 M շիւ արարին, իսկ ասէ բառից
նետո լուս. ավելացրած առնեք
5 L սուրբն
6 F զինքեանս յաղագս աստուծոյ նու-
աստացուցին
NOPR ալլ փիւ այս է
8 O վտանկը
O սեփական է
10 M յօժարեցուցանող
M ո որ
F յերթալն / NOPR երթողս
11 E բեռնաբերձ
O օթայնոց
12 R զայլսն
N շիւ զի
14 M սանցահարեցեք
O նիթնոց տան մտութեանն փիւ նիթ
նոցա անմտութեանն
15 M առաւել քան
E քան զբարեւոյն ի հնոցն / L քան
զբարեւոյնի հնոցն
R բարեւոյնի

էջ 249

- 1 EFLM պաշտօն
3 P հոգոյն
5 E խօսին որ խօսի
6 L խորհուրդ
8 NO մարդկան այնոց
10 F յաղբերէ
12 P ունցի
OK զլարեացի
13 M ըստ քրիստոսի

14 L ցարին

էջ 250

- 4 R շիւ որ թագաւորեաց ամա յիսուն
և վէց
6 L գիրգ
7 L յատուցադմութեանն

էջ 251

- 1 L երբորդ հատորին գլուխ
P երկրորդ փիւ երրորդ
2 L առաջարանութիւն փիւ աւարտումն
պատմութեան հայոց մեծաց
3 F շիւ ընդ մեծն վրթանէս
4 F անցիւք փիւ անցք
5 F շիւ սրբոյն
P ի բարբարոսացն
6 M քաղաւ
8 L Ե զլիսի վերնագրից նետո առանց
զլիսանմարի նոր վերնագիր. թուղթ
կուտանդեալ
10 M անցանք փիւ անցանք
L մանահրհի սպարապետին / P մա-
նահրհի
L մահ նորա
12 P տեղելոյ
13 M շիւ ազգաց
14 L նահատակութիւն
15 M վախճան
16 F շիւ և փոխելոյ—վրթանայ (տ. 17)
L վրթանիսի
L զաթոռ նորին
M շիւ սրբոյ
19 M իջեալ տիրան
P յուանոսի
F պանանդս

էջ 252

- 1 M յուսկեա
2 P եւ թլ փիւ եթէ
F արդ փիւ զիարդ
P շիւ ի
3 M սատակեցաւ
L ազգաւ ի տիրանա
4 M յուսկեա
6 F տիրան փիւ տիրան
13 L Ե զլիսի վերնագրից նետո առանց
զլիսանմարի նոր վերնագիր. թուղթ
շապհոյ առ տիրան
F ի բուզանդիոն

- P զարձուցանել
14 P եղեալ
P ընդ զնելա
15 P տիրա փիւ տիրանայ
16 L խանդայ
F ընդ զնելա / L ընդ զնելոյ
17 L թէ
M առնուլ արշակ
17 P զնելա
19 E տիրիթի
21 L թէ
P արշտանն փիւ արշակաւանն
L լանի
22 M տիրորանակերտին
23 P արշկա
L ընդ նախարարն և վտարանդի եր-
թայն ի տիրան պարսից փիւ ընդ նա-
խարարս իւր և վտարանդի երթալոյն
պապայ ի բուզանդիոն
F շիւ և վտարանդի երթալոյն պա-
պայ
24 F բուզանդիոն
L Իթ-ից նետո առանց զլիսանմարի
նոր վերնագիր. թուղթ արշակայ առ
վաղէս

էջ 253

- 1 L անկանիլ
2 M շիւ պահել
F ի վեր
3 L խնամոց
4 L թէ որպէս կոտորեաց արշակ փիւ
կոտորի արշակայ
M խաթայ
6 L ետ քարշիլ զիսող
P քարշիլ
7 M իւրոյ յանդիմանութեան
8 M թագաւորելոյ
9 F հոգեմարտին / P հոգեմարտացն
10 EFL ունի լի
L լինիլ
11 L մահն
14 P շիրաւ փիւ ձիւրաւ
15 L մեհրուժանայ ի նմին
16 P սրբոյ

էջ 254

- 1 L շահակայ
L պապայ արքայի
3 M մահու փիւ կապանաց
7 L Իթ զլիսից նետո նոր վերնագիր ա-
ռանց զլիսանմարի. թուղթ շապհոյ

- առ նախարարին
8 L շիֆ հայոց
9 EL շիֆ ի պաշտոն իւրաքանչիւր թա-
գաւորացն
EFL շիֆ ի
11 E ի յելուզակս
P վալ/անդաղուց / L վանանդալ
12 M զալուն
13 L գանձիւրն
14 FM պատեալ փխ պարտեալ
L հիւանդացեալ մեռանի փխ վախ-
նանի հիւանդութեամբ
17 L խճ գլխից հետո առանց գլխահա-
մարի երկու վերնագիր. թուղթ նախա-
խարարացն որ ի բաժնին յունաց առ
խոսքով. պատասխանի թղթոյ նա-
խարարացն ի խոսքովայ
19 L իսահակայ
20 E կասարումն փխ կապումն
M զթագաւորութիւն փխ զաթոն
L և թագաւորեալ վրամշապոյ փխ և
փոխանորդել զաթոն վրամշապոյ
եղբոր նորին
22 L իսահակայ
L ի տիգրոն
L շիֆ և պարգևօր
L ՅԱ գլխից հետո նոր վերնագիր ա-
ռանց գլխահամարի. հրովարտակ ար-
տաշրի առ վրամշապոյ թագաւոր

էջ 255

- 1 EFL մեքրովբայ
E վերնոցն տունիցն շնորհացն
3 M շապոյ
7 L Յէ գլխից հետո առանց գլխահա-
մարի հինգ վերնագրեր. թուղթ իսա-
հակայ առ թէոդոս. թուղթ իսահակայ առ
ատտիկոս. թուղթ իսահակայ առ
անատուլիոս զօրավար կայսերն. թուղթ
թէոդոսի առ իսահակ. թուղթ ատտի-
կոսի առ իսահակ
8 F շիֆ և խաղաղանալոյ բոլորումն
10 M թէոդոսուպօլիս / P թէոդոս պօ-
լիս
11 L լինիլն
F մեքրբայ
14 P ճանապարհորդութեան
L շիֆ օրինակաւ երկնային զարդու
15 M երկային զօրուն և զարդու
20 L իսահակայ
FL շամուելաւ
L շիֆ աթոռակալաւ

էջ 256

- 1 L գործ
EL շամուելի / F շամուելի
2 L իսահակայ
L մեքրօպայ
3 L ողբ
EM թագաւորութեան
E ազգէն
5 L շիֆ աւարտեցան—հայոց

էջ 257

- 3 L հայրենեաց բառից հետո հատուած
երրորդ առաջաբանութիւն գլուխ ա-
ռաջին
N ունի օգնեա սուրբ հոգի / R նույ-
նը ունի ներքին լուսանցում
8 EFL շարագրութեանցս
9 F բաւենին / M բաւեցան
10 R աղէքսանդրէ
11 NO ալպանել
12 L ժամանակօր
13 P զրուցից լուս. նույն ձեռնով ուղեւ
զրուցեցից

էջ 258

- 2 OP շիֆ ի
6 R վաղճանի
7 M նախապես անցանք ապա երկրորդ
ա-ն քերած
8 OR վաղճանի
9 OR յոհաննու
R էր ավելացրած հետո
10 O գենգ փխ նենգ
O ի նախարարացն
11 R կամեցան ավելացված լուս.
12 E կամ նորին առ ինքեան
13 M հրէայքն
L նա անվտիտ
14 M որստակայ
16 F ազգ յազգ ի վերայ
17 O զբզնունականն
E որդունի / M որդունի
18 M սպառեալք

էջ 259

- 3 F անէր փխ առնէր
L հաւատոյ
4 L որք
նախապես հավանաբար բացեալող-

- ժանքն ապա և-ն քերած
R իւրում
5 M յարեկեայ
6 F փայտակայան
R ի-ն ավելացրած
11 R երանելոյն ավելացված լուս.
P շիֆ երանելին
12 FMOR զէրէց
13 M աւուրց
R զիւրն բառից հետո լուս. ավելաց-
ված անպատեհ
14 F զսողովմոյ
18 EO զհայրսն
19 R իսկ ի—տրդատայ լրացված լուս.
(տ. 20)
L հասանիլ
R համբաւոյն
21 E սուտ փխ հանապազասուտ
F ընթացիւ

էջ 260

- 1 M շիֆ ձիովք
E ի վատնի արեան
E կասբիական / F կրիական
4 F քաղաքն
O յազգաց
9 P եպս (պատվանշանով) փխ որպէս
11 M և առն բառերի վրա այլ ձեռնով
ավելացված իւրաքանչիւր
F հայճոյից
12 NOP է փխ էր
L աշխարհի
R վաղճանի
14 O թագաւորեալ փայտակարանն
17 R ձեռս հո—պարսից ավելացված
լուս.
E ձեռս եղ
F պարսից արքայի
L արկեալ փխ անկեալ
18 M նախարարաց
19 L զերկուս
NP իշխան
20 E զգաթ
MP իշխան
P քաղաք
21 M կոստանտոս

էջ 261

- 2 O պատժէն
4 O շիֆ և ամենայն—խնդալ (տ. 5)
6 P յուծ
EFL հօր
30—225

- 10 M մէքերկայց
13 MO լսօղ
M կոստանտեա
F յարգարին
14 M պաղ'ատանն
16 M կոստանտեա
17 M կոստանտոս
18 EFL համօրէն փխ ամենայն
19 E զնա փխ զօր
22 M շիֆ ողբ լեքուք

էջ 262

- 1 N ծջ փխ ջ
6 MP ժանդակունոյ
9 F երկրորդ փխ երրորդ
11 L ոչտունեաց / M ուշտունեաց / OP
բոլորտունեաց / R բոլորտունեաց
12 L հարաւին զօրօք
R զօրուք
14 N զվահանն / O շիֆ զվահան
O զնահապետ
F ամանեաց փխ ամատունեաց
15 L յատրպատական
18 M և զոլով պատերազմական հասա-
կին դարձրած և ոչ զոլով պատեհ
պատերազմական հասակին

էջ 263

- 1 M նախապես զօրօք յունականօք ա-
պա զօրօք—ը չնշած
3 F շիֆ անկանի
4 M ոչ ի ավելացրած
5 L հրան փխ հրաման
E առ զիւր / R առիւ դարձրած առ ի
F պառակատելոցն
8 FM մանաճըհրի
L մահ նորա
9 M կիւղիկեցոց
10 M բոյնիսին
11 P պարիկս փխ պարսիկս
14 L զատէ
E շիֆ ոչ միայն զմարտիկս
15 M մծմնայ ուղղած մծմնայ
16 L ութն
OPR եպիսկոպոսի
F հետ
17 M յակովք
M ըրամկին

էջ 264

- 4 NOPR յակովքու

- P ի տեղի լրացված լուս.
 5 N ճախարհի զգալուն ապա գ-ն
 շնչած / O զգալուն
 6 EF զգալուն
 EFL շիֆ ինչ
 L դատաստանքն աստուածայինը
 9 R պղնձի
 10 F զսահման
 12 O դարձցին
 13 R աշխարհիս
 L ժառանգորդի փխ ժառանգ. որդի
 14 F մանածիհր ի զեղեցիկ
 PR ուղին
 20 M կոստանտեա
 () յօգնականութենէն

էջ 265

- 2 L կողմանց
 3 NOP շիֆ ի (յունականացն)
 5 M փարեղ լուս. ուղղած փարեղի / N
 վարել փխ փարել / R փարելի
 M եղնական լուս. ուղղած և աղնու-
 կան
 8 R ոչ լրացված
 F ժաշխոյժս
 O զբարեխիշտականաց
 9 F զբոսանայ / P սրոսանաց
 13 P լեզուին
 L NOR դվին / P դրին
 14 L յեյսմիկ

էջ 266

- 2 R շիֆ որ ինչ
 3 P ամատունոյ
 4 P ի աուրս
 M կօկասու
 6 M և (ի գաղտնի) ավելացված լուս.
 OP հրամայէ
 9 L մեր գորուն փխ գորուն հայոց
 P գորապետարն
 10 O շիֆ և վահանա նահապետի
 F գորոք փխ գունդք
 11 P առ քային փխ առ արքային
 O խոսրովային փխ խոսրովայ էին
 12 R ի թիկուն
 F հիսիսային
 OP ի թիկուն
 13 L վաղարշապատու
 15 L ճապաղի

էջ 267

- 2 O բակայ / M հօկայ
 N թաղիս
 3 OP պարած կեցեալ փխ պարածա-
 կեալ
 5 N կրճեանյ
 7 R պարսքարն
 8 P խրոխտեցելոյ
 13 O լինել
 M ի փխ վասն
 14 R առինի
 15 O ինքնական
 17 R շիֆ նահապետ
 19 O վախճանի

էջ 268

- 5 L նախարարսն
 M գորոք լուս. ուղղած գորոք
 5 MR շիֆ զաշխարհս
 7 R յետ արքայի զաշխարհս հայոց
 PR ինքն փխ իւր
 8 O թագաւորեացէ
 9 N շապհոյ
 11 L խորհեալ
 17 O զգնալն փխ զգալն

էջ 269

- 2 N փոփոխելոյ
 4 M յեօթն և տասներորդ / P յեթն
 և ի տասներորդի
 R ինքնակալութեանն
 5 M կոստանտոս
 F կոստանդիանոս
 () կոստանդիանոսի թագաւորի
 6 M և առաքէ ի հայս մեծաւն վրթա-
 նաւ ավելացված հետո
 N վրթանու / O վրթանայ
 7 F զաշխարհ
 9 N շիֆ կայր
 11 E ամենայն
 15 L նորա փխ նորին
 P մարգարական
 16 NOPR յայն տեղ փխ ի նոյն տեղոյ
 18 M հետեօղ

էջ 270

- 2 O շապուհ
 M բնդ կոստանտեա
 4 NPR յօգնականութեան / O յօգնա-
 կանութեանն

էջ 273

- 6 F շնորա / M շորայ դարձեալ շորայ
 M սահման լրացված լուս.
 8 OP շիֆ ի (պաղեստինէ)
 9 M կոստանտեա
 10 NO կողմանքն
 11 P յերկարանչիւրոցն
 13 M կոստանդիա
 14 M լիկէացոց
 15 L քսան և երեք
 16 P երանելովն
 N կիրդի
 18 MNOP բնդ յառաջ
 M յուղիանու
 19 P անբարիշտն
 20 N ավելացրած որ (ուրացաւ)

էջ 271

- 3 F խափանցի.. երկրպագեցին
 5 O կիւրկեա
 6 NOPR զլուանն
 7 F տիրանայ
 M իշեալ ավելացրած լուս.
 EMNOPR բնդ յառաջ
 10 M շիֆ ի նմանէ
 12 E ի ձիավարել
 F առ առեալ / R էառ
 EFLM խնդրելով ի նմանէ
 13 L յարշակ յորդի
 F շիֆ իւր երկրորդ—գտիրիթ գորդի
 / L շիֆ երկրորդ
 14 NO շիֆ հանդերձ կնաւ և որդուվք և
 զթոռն իւր
 MP որդուվք
 16 M և նոյն հետայն
 FL յարձակէ
 17 L աշխարհն

էջ 272

- 2 E անձին կալեալ
 E առեալ
 3 P պատերթ
 5 R յուսկան
 6 OP իւրում
 8 R ընդցեալ
 9 OP արքային
 10 L շիֆ քանդի երկեալ ի յուղիանոսէ
 16 MOP ի ձերունոյ
 18 L թաղեցին զնա / R թաղեցին լրաց-
 ված լուս.
 19 NR գեղն

էջ 274

- 1 E մի ասիցեն
 M էթէ փխ թէ
 2 F զոք փխ զքո
 N ի քո կամացդ
 3 R նմա լրացված լուս.
 4 FLMO ապա թէ / N ապ' թէ
 N զթագաւորութիւնդ
 5 F շիֆ զի
 NR ավելացրած ի (դառնալս)
 7 NOR տիրանայ զայս լուեալ յոյժ
 F զմարդապետն
 9 OPR զօրացն
 10 FL ժուժութեան
 NOP ի տուն
 11 R յոչ կամօք արքայի լրացված լուս.
 12 N աղթամար
 14 R ի դայեկաց
 M թարուեալ փխ փախուցեալ
 19 N յորդոց

էջ 275

- 4 M կուչն
 5 M հասակեա / R հասակա
 L աթանաղիէի / M աթանաղիէսի
 7 M ժամանակա
 F ապիոնայ / L ասպիոնիայ
 9 M զփառնեքսէ
 P տարանոյ
 12 M արդ դարձեալ զիարդ
 15 EFL վէրս ընկալեալ ի փորոտին
 O վեր
 M ի փորոտին
 16 L ի ճանապարհին
 O վաղճանեալ
 17 M շիֆ պարսից

էջ 276

- 6 M գալով
E ոչ գոլով կայսեր ընդ աշխարհս
պարսից
F գունդն
F առ
7 F շիֆ զոր
10 E ցասուցեալ սալար ի նոցա / M
ցասուցեալս եղար ի նոցա
12 M շաստուած / L աստուած մեծ
15 M հասուցման փխ հասուցման
L շիֆ այնու ի հնումն բայց տեղը
բողած
17 E առն
18 F վերջանում է պահանջեալ որով
բառերով
19 P ձայի
O յաշխարհի
20 E ամս ժ և դ

էջ 277

- 2 P թագաւորեցուցանել
4 R ակնածելով
O խարան
5 L այսպէս
6 E հաստատել
10 R զհետ երթեալ յունական զօրացն և
հասնել ի բիւթանիա (ավելացրած և)
նստեալ ամիսս
NO ի բիւթանա
L նստեալ
11 L շիֆ և
13 M պարսկականս

էջ 278

- 2 R ավելացրած և (առ)
R մեր ավելացրած լուս.
L զթուղթ այսու օրինակաւ
3 O շիֆ թուղթ վաղենտիանոսի առ ար-
շակ
L առ արշակ արքայ
11 N վտարանդիբս դարձրած վտաւան-
դիբս
13 N նշանակեալ դարձրած նշահակեալ
16 E զաքիզդաս / O զաքիզդոս / NPR
զաքիզդոս
17 R վտարանդեալ լուս. ուղղած վտա-
րանդեալ
18 M զամբարտաւանութեան / N զան-
բարտաւանութեան

- M զվարձ
20 M բարեկարգութեան
21 P յերորդի
M թագաւորութեան

էջ 279

- 2 E կարգ
4 O թագաւորել
5 M յօրինացն համարեալք
11 P ոչ յումերէ յումերէ
R ի թշուառութեանցն
12 E շիֆ առ
O հաշմանդամք
13 O շիֆ ոչ ընդունելին և օտարք
17 M արդեանց
19 O գի փխ մի

էջ 280

- 1 M գեօղ / P գեղոս
EL լիցին
NO տեղիք
3 R և եղբայրանոցս
P մետաստանս / O մետասանս փխ
մենաստանս
NOP և եղբայրանոցս
N յատուկ առանձնականաց
4 L շիֆ և (զեփրեմ)
O զգին
6 O զմի ի մերձաւորաց
8 O ընդ փխ ըստ
L ըստ սովորութեան հեթանոսական
10 L անդակեալ
12 O երթեալ
13 M զպատանդս
16 P կենդանոյն
17 O արույ փխ արույ
18 O զոր-ը կրկնված
I. ի հայս

էջ 281

- 1 O արշակայ խորխտանալովն
2 R ի ձեռն
4 P եւ փխ որոյ
6 P պատարագաւք
9 O ոլումպիդայ
11 R գնեալ
EL մահու հօր նորա տրդատայ
M հօրն
12 O տալ
EL հիւպատութեան / M պատուո-

- թեան ապա սկզբից ավելացրած հի
/ O հիւրպատուութեան
13 O բարկացեալ փխ խանդացեալ
18 NOR հաւ / M հաւն
R տիրան բառից նետ լուս. ավե-
լացված երթայ
O ցայնմամ

էջ 282

- 2 P սպան
M գնէլոյ / NPR գնեալ
3 O դատակերտաց
4 L բնակիլ
M զփառանձեմ
5 E ազգէն / L յազգէ
L զհարսանիս
7 O տիրեալ փխ սիրեալ
10 ML առ արքայ
11 O տոհմին էր
12 O տեսայ
14 L նախարարաց
15 L հիւպատուութեան
16 P զնախարարսս
17 PR ի գնեալ
L շիֆ թէ
18 NOPR մահուան
20 L յարարատ բնակիլ միայն արքայի
և որդւոյ նորա միոյ

էջ 283

- 2 L բնակիլ
3 O շիֆ քեզ
4 L և կամ
6 NOPR յարբերանոյ
NOR խիստ
7 EL որդին
O յիւրից
L յիւրոց սենեկապետաց ի գաղտնի
հրամանէ արքայի և
9 O գտանէլի պատվի տակ, փխ դա-
նիելի
12 P ընդ գնեալ
13 NOP եւ ասէ փխ ելանէ
14 M կողովտին ն-ի վրա բարձման եր-
շան
NOPR ի կողմաւորի

էջ 284

- 2 L շահապիւման
O գնեալ / P գնեալ

- 3 R առաքէ լրացված լուս.
8 O որսաց
9 E զհետ հրովարտակին երթալ զհետ
արշակայ
E շիֆ խորհէր
10 P գնեալ
14 M որստեսող / R որսոյն (ետեղ լրաց-
ված լուս.)
19 PR գնեալ
20 O եղեալ փխ եղեալ

էջ 285

- 2 O ոչ փխ որպէս
L զկինն
PR գնեալ
5 M զմահ
PR գնեալ
8 NO բազում
10 M փառանձեմ
12 M փառանձեմ
MNOR դանկարծելի
17 E կարգել զիւր հայրն կարգել ան-
տիոքոս
21 L պատերազմաց

էջ 286

- 2 O զարշակ
NOP զնորոյն
NOPR սիրեցեալ
4 O ելանել
L պատերազմիլ
5 O որոց
6 L ելանել փխ լինել
7 M բարոյրս յ-ն բարձման երշանով
9 R շիֆ զի
M ի (նորա) ավելացված
11 E շիֆ ընդ
12 R զնա փխ զնոսա
OP կսկծեցուցանէ ողօք
13 O շիֆ և պարսաւանաց
14 L զայրացեալ
15 NOPR և հրամայէ
E գնդան
17 NOP շիֆ և (եղբայր)
PR և խնդրեալ արիւն ամբարշտին
NO արիւն
NO ամբարշտին
19 L ի հարազատէն իւրմէ մեռանիլ յեղ-
բօրէ

էջ 287

- 2 M տիրապետողին
3 O քաղաքական փխ քաղաք. կան
5 R անդ էր փխ անտիրոք լուս. ավել-
լացրած նաև անտիրոք
7 R արգել լրացված լուս.
8 N կոտորոյ եղելոյ
10 NOP խնդրէ
11 M ոչ թուլացուցին յառաջախաղ
գունդը և լրտեսք պատաղել նմա զայ-
նու
O գունդս
12 L պատաղիլ
M խանգարից ի գործ
13 L շիք թուղթ
15 N շիք քաշ
16 O ի մէջերկրայց փխ ի մէջ արեաց
19 NOPR տիրապետող

էջ 288

- 1 O ուղեորութեամբս
L կացիք
2 EL անյակս բարկութեամբ. վանեցից
դձեզ
OP արշաւան փխ արշակաւան
5 R շիք (կամ ջնջված) անի
9 անիրաւունք փխ իրաւունք
11 O շիք և (գողք)
M սպանողք
13 M լուս. նոցա
14 FL շիք ևս
M շիք նոցա
NOP շիք ի (յունաց)
15 R և թէ փխ եթէ
20 O նախատին
22 O թափել

էջ 289

- 1 L յոտին
2 L հաւատացելոց
6 E արշակերտ աւանի / OP արշակայ
աւանոյ
7 L տղայոցն
8 P իւրեանց
11 R վարեացին
O թշնամեացն
12 O զարթափեալ փխ զորս թափեալ
L ներսիսի
13 OP սնուցողս
14 M որդիք ի-ն՝ ԲԼԻՐԱԾ
17 L ընդդէմ նմա

18 OP շիք ի

էջ 290

- 2 E քաշ արանց է յընդարձակ ի դաշ-
տի կռուել
L և կանանց է գործ
O շիք գործ է
3 NPR յերկեղէ
4 E առ յոյնս զերեւալս զինուորս
N յոյնս
O զինուորս
5 P ընդանեալք / R ընդանեօք
7 O գործ ի վերայ
9 L գործ ի մեքենայից
NOPR յերից յերից
10 E ներքուստս ակրովք և երկքերա-
նովք
12 M որմունք
14 M մերկքն կ-ն հաճած
E ապուշ
15 M շիք և (ի ներքս)
16 O երկաթ
18 M հրձիգ դամենայն առնէր զփայ-
տակերտս
19 EL դառնայ չուէ
20 L գունդքն էին
L ապա ազատս փխ անպայազատս
M զսխմեաց

էջ 291

- 4 NOP ի յոյն փխ ի նոյն
5 N փոխանակել / O փոխանակեալ
7 L միւսոյ
8 M լինելին է-ն բարձման նշանով
L սկիզբն
NOPR վաղենտիանու
9 R եղբօր (լուս. լրացված վաղէսի)
փոխանորդելով զտէրութիւն
10 PR զտէրութիւնն: յետ բարեբախտա-
գոյն վաղէսի պատերազմաւ
R զըղացն
11 L և սոյն հետայն
NLMOPR և ի հայս
15 O արշակաւանու
17 O յիւրաքանչիւրոց

էջ 292

- 7 MP ի քուրց
8 M ի զօրացն փխ ի ձեռաց հզօրացն
9 O և զմիմեանց

- 13 R նախապետէն
14 R մերութեանայ
L քեռանէն
15 MOP անլսող
21 MOP լսող
M մեծին թէոդոսի զօրաւարին
22 L առ կայսր
OPR պատանդովքն
23 R օրինակ լրացված լուս.

էջ 293

- 2 P արամենեան
3 L տեառն իմոյ ինքնակալ վաղէսի
օգոստի
N ինքնակալին
NPR վաղէսի
M օգոստոս վաղէսի / NOR գոստո-
սի / P օգոստի
4 R գրատիանոսի բառից նետս լուս.
լրացված կայսեր
6 O զունդ փխ գունդ
9 R ևս լրացված լուս.

էջ 294

- 2 L անկանիլ
4 MNOR եպիսկոպոսութեան
5 M մակեդովն
M հրամանն
6 M խաբօղ
M զրծօղ
8 N դաւանեա
9 L ի նաւուղին
E օղոցն
13 L ութն
15 M մակեդովն
17 L թէ որպէս կոտորեաց արշակ զնա-
խարարսն և վասն վարուց խաղայ և-
սխկոպոսի
19 շիք և խնդրեաց—արշակաւանու

էջ 295

- 3 O երուանդ աշոտ փխ երուանդաշատ
4 M յարմար
5 E պատուոց և մեծարանաց
L մանկամբ
6 OP սպարանդատ
7 R արշօրի
8 P տարաւոյ
OPR իբրեւ
9 L կոտորումն
11 P ընդանեօք

NOP փախեալ փխ գնաց փախստա-
կան

- 12 M զսարկաւազ
14 M ամենայն
15 O ցժամանակի
O ասէ փխ այս
E ներսէսի
17 O շիք ի (հանդիմանել)
18 O դարբայ ահաւոր արքայ և սաստիկ
էր
19 M պճնող

էջ 296

- 2 L ետ քարշել
3 M իւրոյ
9 E նախաւանին
10 O զազանակուրս
11 E հարցան. շիք ուսան
ELM իւրեանցն
12 M եղեգան
ENPR սգացեալ
13 P խորոյն
14 O յառաջնումն
16 L քարկոծել
O տալիքերք

էջ 297

- 3 N հողմարտիցն
4 L ըստ արժանի անօրին խորհրդոցն
դյաւիտենական
6 L կոոց
7 L մինչև ցյառակս
O զանուանեալ
9 O շիք նոյնպէս և
10 N զլիբնոսի
14 N հաւատ ստուգեցաւ (դարձեալ
ստուգեցաւ հաւատ)
P անբարշտին
15 L զոգին
17 E ստական փխ ստացական
19 O ներքառնոս
21 L նիւսեայ

էջ 298

- 1 E բասիլիսկոս փխ գեղասիոս
L ամփիլիքոս / M անփիլիքսիոս
2 O եպիսկոպոս
E հայրք
3 L ոգեմարտս
5 N անդարձն

- L լինիլ նորին
6 L ի պատերազմաց
7 E զանալայ ողան
M պահդաիկ
8 L չիք յորմէ—արշակայ, բայց տեղը
բողած է
11 L դառնան
12 L չիք եթէ
14 R ավելացրած գի (ուշ)
15 M թողաց ո ինձ զողել / O թողացույ
/ P թողացույ
16 M յոգի
18 E որպէս արդարև մտերիմ
19 M չիք և ասէ
L չիք թէ

էջ 299

- 1 L յազգայինս
2 NP հարազատագունք / O հարազատագունք
L մասամբ
4 L ի քոյս
5 L թագաւորէ
13 L եթէ փխ թէ
14 L զանց
15 E տային փխ տեսին
EL ալանայ ողան / O ալանողան
NOR այնր եկեալ
18 R անգաւ

էջ 300

- 3 E աշխարհս
5 EP բարկութիւն
6 E անսային
8 O տիգնան
O փառանձեման
10 L չիք արքայէ
11 R աւերեսցեն ավելացված լուս.
O զամենայն
M զհրէայս
L զհրէայս խաղացուցանել
12 O որ փխ և
13 L ռշտունոյ / M ըռուշտունոյ / O
ըռուշտունոյ / PR ըռուշտունոյ
14 N բնակեցուցանէ / O բնակեալ էր
/ R բնակ (ցոյց վերջավորութունը
ավելացված լուս.)
15 E չիք ի (վաղարշապատ)
E արքայն
18 L շարախոսեաց զգութայ երիցուէ

էջ 301

- 2 E չիք ամենայն
9 NOP չիք ի նա—զաշխարհս / R ի
նա—զաշխարհս ավելացված լուս.
10 M հրովակս
14 M կանանցն
15 R ի դարձ
15 L ուսանիլ
19 L մի իշխեսցեն խօսիլ յորն
M յոյնս
MP թարգմանիլ
20 L ընդ հունի
21 O իաբանել
L բրիտոնեոյթեան
22 L չիք զիր զպրութեան հայոց

էջ 302

- 2 NO մահն
4 EL քաջի
5 N չիք զամենայն
8 P զանբարիշտն
12 R անգաիցի
P գեշ
15 P անբարշտին
18 E չիք առ
19 L ընդ մեհրութանայ երթալ
20 O ի հայս ի պատերազմել
E աղգեն փխ աղգեն

էջ 303

- 3 PR սմպատա
9 NO չիք ի
10 P մանգանցն
13 R դիցուրտ
14 LO պարսիկք / P պարսիքն
15 R ի յամուր
18 E վառեալք էին
19 L պարիսպ
20 P սգեստուն

էջ 304

- 2 P պարտական փխ պարսկական
3 R առ ի կողմն լրացված լուս.
4 M ջրոյ գոյն
O զրազգեստացն / P զրահասգեստացն
19 O յամբոյ
L մեծի
11 L ոստչէին

- 12 M ի փայլատականցն / NOP ի փայլատականց
14 O ընդ դմա փխ ընդդէմ
M ի բաղիկն
17 O մեքի գնտին
M գնտին լուս. ուղղած գնդին
19 R որպէս—և զիտմբն (տ. 20) լը-
րացված լուս.
22 L չիք և զմեացորդսն ամենայն
23 O զուղեալ
24 M ի մամիկոնեկի

էջ 305

- 1 P անբարշտին
2 O ընդ փախստայսն
4 L թափեցէ
5 NR զտեղօքն / O զտեղօքն
6 P անբարշտին
20 M արթայի
R հօր
22 O նոքա մի ևս նոքա
23 L վտարանել

էջ 306

- 3 M հօրն
4 N սպանդատայ / O սպարանդատայ
ELN եսպան
O զղեկա
M ալ և ալոց
5 M զրկանս
7 LR զազրագործէր
9 O ինքնակալէն
12 L եկեղէց
14 L յաւանին
15 MO աթոռակալութեան
16 E զգացեալ
18 L իսահակ
23 L ընդ նմա

էջ 307

- 2 L երկարիլ
OP այսպիսոյ
4 L պատրաստիլ
6 L տերինտիանոս
18 P բարեցապարտն դարձրած շարեաց
անպարտն

էջ 308

- 5 LM զառիծս / P առեծս

- 6 M լանկուարտացն
8 E զ. ե. նահատակս
L ի թշնամեաց / O ի թշնամեացն
9 EL եսպան
E ի բերդին շղիմեալ
11 E մորէ
12 M թաղաւորութեամբ ավեացրած
L չիք ի
L և ի հինգ
13 EMOP ասորոց
15 ER նեղուց
E չիք քան
17 M քեւ[՝]նեա / NOPR քեւնեա
O վաղն
18 M աքիլեա / N աքիլեա / PR ա-
քիլեա
20 R արութիւնս—ի թագաւորութեան
լրացված լուս.
21 M չիք ի
E ի թագաւորութեան
NOR օրինացն փխ զօրացն
22 M յունացն

էջ 309

- 1 N չիք առ նա
2 P սպացեալ
NP կայսր
3 L իրով կամաւ / P կամաւք
4 L երթեալ իւրով կամաւ
5 EMNOPR զօգոստոսն
L կայսր
7 E թագաւորեացն
9 NOPR զօրեն (PR զօրէն) փխ զաւեն
OP ազգաբանութենէ
13 E չիք և զվաղարշակ
15 M մանկանց
16 O լինէն փխ լինքենէ
P զարու
M եկեալ կալան զաշխարհս և
18 M բարգան
L նահապետին
19 O վաղճանեցաւ
21 NOR ասպուրակէս ամս և ազգական
շահապայ և զաւենայ
M նախապես ճավանաբար արշակայ
ապա խնամով դարձրած շահակայ
N զաւնա / O զաւենա
22 E չիք եկեալ / N եղեալ փխ եկեալ
23 M զթագաւորութիւն
24 N զբիւզանդեան
E զհոռմեայն / O զհոռման

էջ 310

- 2 OP ընդ ք.
PR ք. թագաւորաց
M թագաւորաց
3 P ք. ազգաց
4 L արկաթ
9 N պատերազմաց
14 E ի մասին բաժնի յունաց
15 NOPR կողման
18 N ի բաժնի դարձած ի բաժնին
19 MO դեռ
21 E պատերազման
22 O բաժնին
25 NOR ոչ է քեզ հաճոյ այս

էջ 311

- 1 O դարձին
L աս փիս նախարարքս
4 N եղեալ փիս ելեալ
L զկնի փիս զյետ
7 L հատուածս
10 L վաշն փիս ըստ
12 L լինիլ
M վերակացութեան
15 O ի հուր և ի հուր
16 P նենգութեան
O իմոց փիս մերոց
18 N շիք հանդերձ
E գիւղութիւն
23 L շիք հայոց

էջ 312

- 1 O պատանաց
3 O գաւազոն
NO սպանդարադատայ
4 L և (ավելացրած որ) ի նոսա
M ի սոցին փիս ի նոցին
6 MP ոստոմ
O աշխատ
10 E առ արշակայ և խնդրեցին գալ առ
խոսրով. որպէս սահակ ասպետ որ էր
լեալ աներ վաղարշակայ. ընդ որում
(տ. 11)
11 O շաղարշակայ
14 E յայժմ փիս յայժմ
N քաւութիւն փիս քաւութիւն
18 O վաշան փիս վահան
M աշխատ
19 L խափանեալք / O խափանեալն
20 M զուգեցին

էջ 313

- 3 M վանանդակո
5 E շիք և (սպարապետ)
O կարգեաց զնա ի վերայ դորաց իւ-
րոց
6 O կալուածս
7 L ավելացրած որ (առ արշակայ)
9 M ապստամբեցան
11 M անծուկս
13 O շորա
15 LMO խախտեաց
16 NO արշակա նոցին փիս արշակ ան-
ցին
18 MOP ասորոց
M նախապես վանանդակացիք դարձ-
րած վանանդակացիք
21 NO մանանդակոյ

էջ 314

- 4 OP սուրէն
OP խոտխոտունոյ
9 NR արկանէր
NO մանանդակո
10 L գտանիւր
11 O ի վաղազանաձե փիս ի վերուստ
պաղանձաւ
13 O ուխտ
O կանի փիս անկանի
14 L ոչ ուրեք գտանել ոտն կոխ
M ոտնկոխ / NR ոտնկոխ դարձրած
ոտնկոխ
O սամէր փիս սամուէլ
15 MPR առ անհնարութիւն
16 O արկաթակապ
17 O շղթայ ստտղ փիս շղթայատող
19 M ցիրքն լուս. ուղղած ցիրքն
21 O որոյ

էջ 315

- 1 M մարտընէին
4 MO գեռոյ / P գեռ
P բնդիրս
5 P առ արշակ մնացին դարձրած մնա-
ցին առ արշակ
9 OP եղև
11 L սպառի / M սպառել դարձրած ի
սպառել / R ի սպառել
14 ELOPR ընդ յառաջ
16 L պատահին
EL գոր կոչեն երեւել և տան ընդ մի-
մեանս պատերազմ
20 P որ այն ար փիս ուրանոր

էջ 319

- 21 O նահապետութիւնս ահագին
22 E գհետամուսան

էջ 316

- 3 O շիք հինգ և կիսոյն հայոց
4 R յոյնք ավելացրած լուս.
9 O մետրովայ փիս մետրովայ
11 E մետրովայ
13 NR քարտուղար
14 L զմիակեցութեան
15 E խոտկալ նաւ
16 P սրաղմանց
18 NOP զմիակեցութեան
19 P թաքուցեալ
20 L վատթարիւ
21 N յօգնականութեամբ

էջ 317

- 1 L մարմնաւոր տեսեամբ դեք ան-
կանէին
2 P յայտցանէ պակաս
3 R օգնականութեամբ նորին իշխանին
լրացված լուս.
5 OP ի վարդապետ
P վտանկս
6 MOP թարթմանիւ
8 MP թարթմանիւ
NO շիք ոչ / R ոչ լրացված լուս.
13 EL զանառչեորդ
16 L թուղթ նախարարացն որ ի բաժնին
յունաց առ խոսրով արքայ հայոց
17 O գաւազոն

էջ 318

- 2 MNO դաշամբ
3 E պատերազմեցայք
5 O յատէք
6 P վրդովեցէն
R զորս փիս որք
11 L պատասխանի թղթոյն նախարարա-
ցն ի խոսրովայ փիս թուղթ խոսրո-
վու առ նախարարսն
12 O գաւազոնի
15 L ըստ խնդրոյ ձերոյ / P առ խնդ-
րոյ փիս ըստ խնդրոյ
17 L արշակայ փիս արշակունոյ / MOP
արշակունոյ
18 N յուսամբ
19 L բաց յայնմանէ / M բաց ի յայն-
մանէ

էջ 320

- 2 O ի խոնարհութենէ ի միարանութե-
նէ
6 L զիսահակ / O զխոսրով փիս զսա-
հակ
L զորդի
P ավանդեցին
7 R որդոյ վրթանիսի լրացված լուս.
9 O կամ փիս վաթսուն
10 L զորս կրօնաւորս, խարաղանա-
զգեստս, երկաթապատս, բոկազնա-
ցրս (տ. 11)
P խարաղանասղեստք
M երկաթապատք լրացված լուս.
12 M զկանոն
N զայն դարձրած զայնս
14 E մետրովայ
20 P զթարն
22 N ավելացրած ընդ (արկազեայ)

էջ 321

- 5 M ավելացրած առ նա փիս ի նա
N զաշխարհս
6 O նախապետացն
O շիք յոյն հետայն / R յոյն հետայն
ավելացված լուս.
8 NOR օտար յազգաց
11 L խահակ
14 M տիգրոն

- 15 P ակնածելով
16 O զգալազոն
18 O և նոյնպէս զեղբոր
M եղբոր
M և զպարզն ամատունոյ
O ամատունոյ
20 R ի ժամու
21 L զխորով
M ի պարաւանելոյ
23 E պարզեա
24 M գործել

էջ 322

- 2 L խաճակայ
LM տիւրոն
5 L խաճակ
7 L ի մեռանիլ
L բաջին խաճակայ սպարապետի ի տեղի նորա
13 E հ ամեա
14 M զաւրովին
18 O ևս փխ և / E չի և

էջ 323

- 2 E չի և զտունս
L իւրաքանչիւրոց
6 NOR մատուցանէ
7 MNP նախարարաց
8 L զայս երկուս / M զայս զերկուսս
9 M արքայն որ նոյն ժամայն լուսանց-
ում որ-ը այլ ձեռնով ուղղած ոչ
O յարքայն
13 L նորայն
14 O ի կարծութեան
15 M զայն
18 L հրովարտակ արտաշրի առ վնամ-
շապուհ մեր թագաւոր փխ հրովար-
տակ-գրեալ զայս որպէս վերնագիր
21 OP մասնեղանց
23 P զգլխալսս

էջ 324

- 2 NR սուրենեան / O սուրենան / P
սուրենան
N զտերութեան
OPR նախնոյն
O համանունն
3 NO ոչ փխ և (այնչափ)
4 L մարտնչիլ
6 M զտուծս
7 E զթագաւորութիւն իւր
11 ELM զգեօղս / NOR զգեղ

- 14 NOR բայց զի (գահուց) / P բաց զի
15 R պատուոց
NOR չի և (մերում)
18 E ձեռագրի ժապավենում մեկ քեր
(163ր-164ա) պակասում է որ հա-
մապատասխանում է [փոխանակ-
յեղն[սիւս]] (էջ 326, տ. 14)
20 NO չի և կալա / R կալեալ լրացված
լուս.
23 Պ₁₀ [ղ]մասն
25 M զմասին / Պ₁₀ զմասն

էջ 325

- 1 Պ₁₀ ՍԸ փխ ՍԲ
3 O արկաթ
5 M թագաւորութիւն
Պ₁₀ զարքն
6 Պ₁₀ պատերազմեին
Պ₁₀ թագաւորին հայոց փխ մերում
թագաւորի
7 NOP ի միջազետ
N նախապես խաղաղացեանքի դարձ-
ում խաղաղացուցել
9 O աշխատութիւնս / Պ₁₀ զաշխատու-
թիւն
10 Պ₁₀ վասն փխ յաղագս
NOR քարտօղարի
L մեարմը
11 Պ₁₀ բան փխ անդ
12 Պ₁₀ վարեին
Պ₁₀ չի և քահանայի
13 Պ₁₀ ոմն փխ ուրումն
P հարել
NO հայկականց
Պ₁₀ հայկ[ականացս առնել նշանա]
դիր լեզուի
15 R արարեալ քաղից հետո լուս. լրաց-
ված արքայի եկեալ գտանէ ժողովեալ
16 L մեարմը
LM զեպիսկոպոսունս ամենայն / Պ₁₀
[ղ]եպիսկոպոսունս [ղա]մենայն
17 P սգացուցին
18 Պ₁₀ թախանձեին

էջ 326

- 2 Պ₁₀ յաշխարհէս
R չի և զհաւատարիմ
Պ₁₀ խաղունի փխ խաղունի
L վահրիճ
3 M փափագող / P փափաքող / Պ₁₀
փափագաւ
O կարծոյ փխ գործոյ
O նորա փխ նովաւ

- 4 Պ₁₀ քաջամտացեալ փխ քաջ հմտա-
ցեալ
Պ₁₀ ի փխ ըստ
Պ₁₀ արիւնակի
5 L գրեալս
Պ₁₀ շարագիրս
P զմեծն
6 Պ₁₀ և ցմեարք
M Պ₁₀ առեալ փխ ուսեալ
Պ₁₀ և տղայս զոմանս սակաւս փխ
տղայոց զամս սակաւս
8 NOP զհեքենեա
14 ENO յեղեսեալ / P յեղեալ
16 E բուն հայերեն
P աւետեալ
17 E խոստովանեալ
OP ոխորն
18 M ճարտասանին վերջին ն-ից առաջ
մեկ տառ վերած փխ զճարտարացն
/ R զճար ճարտարացն փխ զճարտա-
րացն
19 M գրեանս / R գրեանք
21 E զփափաքս քո

էջ 327

- 1 NOP մեարմը
NOR յօգնականութիւն
4 O սամոս / P սամաւս
5 L մեարմայ
6 L երազոյ / M երազի
9 N հանգամայն / O համանգամայնքն
10 N աղօթից / O աղօթիցն
M յաղօթից յարուցեալ
11 R զգիրն մեարմայ առնեոն պատ-
րաստ. իոխադրելով
13 R սիւղորայից
M հեղեղեացուց
MOPR ի թարգմանութիւն
14 NOR խորհրդաբար սկսանելով յառա-
կաց լուսնդակ զ. իր զյայտնիսս
16 M յեկեղեցացին ուղղած յեկեղեցային

էջ 328

- 7 L ընդ ազկերտի
8 P վրամշապհոյ
9 P մանգունս
P ընդրեալս
N չի ուշեղս
11 L բաժնին պարսից
12 R տուգեցան ուղղած տուգանեցան

- 13 OP ասորով
14 L մեարմայ
15 L շնորհիւն
16 OMPR թարգմանաւ
M հեղեղն
N լինելոյ դարձում լինելով
17 P ընդրեալ
L զմանկունս / P մանգունս
18 M յաշակերտացն
19 L խորենացի փխ խորձենացի

էջ 329

- 1 NOP արզվաղէն
3 P մանգունս
P ընդիրս
4 MPR թարգման
P վանուկն փխ մանուկն
6 L աղխալուր
9 MP թարգմանութեան
10 NO ասորոյն / PR յասորոյն
R մերումանայ
OP արեալ փխ այրեալ
12 E պարսիկքն
L ուսանիլ
13 LO իւրեանց
16 L քսան և մեկ
18 L ազկերտի (միշտ այսպէս)
19 EO յարձակ
O անուշն
20 P վրամայ և յազկերտի. հաւանեալ
21 R Պ₈ զհայեցուածս (Ակ. զհայեցուած-
սըն)

էջ 330

- 1 L զհրադատ
O գաւապոնի
Պ₈ որ (Ակ. զոր)
M հօր
2 M զսագաստանէ գումարեալ
3 E չի ի (կրկնումն)
Պ₈ ի կրկնումն թ[ագ]աւորեալ ամի
յետ որոյ յազկերտ ոչ ևս ի նոցանէ
այդ շապուհ (Ակ. ի կրկնումն) ամ
(") մի թագաւորեալ յետ որոյ յազ-
կերտի [ոչ ևս ի նոցանց այլ զշա-
պուհ)
4 E որդի իւր
5 O չի թագաւորեցուցեալ
6 R լինելով լրացված լուս. / Պ₈ չի
լինելով (Ակ. ունի լինելով)

- Օ հանգչիցին
 Օ խորիք փխ խօսիք / P խարիք
 7 OP սրօսանօք
 8 L₈ խնամութեամբ (Ակ. խնամաւորութեամբ)
 9 Պ₈ եւ (Ակ. եւս)
 E ի դենիւ
 Պ₈ սաղապացուցանել (Ակ. սաղապացուցանել)
 Պ₈ ամենեկմբ (Ակ. ամենեկին)
 14 E և դճրահատ
 17 N լանդգնագոյն
 R խորարորտան դարձրած խորտա.
 բորտան
 19 M մոկացոյ
 21 OPR ի շամպս
 22 N որսայր

էջ 331

- 1 L լինիլ
 N շրջապատել դարձրած շրջապատեցէ / R շրջապատել
 M զհալծցածս դարձրած զհալցեցուածս
 8 L կնամարդի
 10 O եթէ դիտեցեալ եթէ
 12 M շատասկեա
 13 MP արծրունոյ
 14 L ասէ այո փխ թէ այո ասէ
 15 EL սասանայ փիւ սանասարայ / O անասարա
 19 O ի խնճոյսն
 20 R զօրէն սեղեխի տոփեցելոյ լրացված լուս.
 21 O կնոջ
 E ընդ որոյ

էջ 332

- 1 MP բագրատունոյ
 3 O զբոյդ
 4 R ընդ վայր ավելացված լուս.
 7 MNO -գրառամ
 8 O յիւրում
 9 L զօրագլխին
 10 P հայր
 11 L շիք անդէն
 12 O շիք ի
 13 M ճիհրակացոյ
 14 M զօրօքն
 15 O ընդ զօրսն
 19 O յաշխարհս
 R աներել լրացված լուս.
 20 L պակասեալք

M հարկ

էջ 333

- 2 M վրիժուցն
 5 O պատժէն
 6 O ի մասին
 8 L մասին
 10 R ունէր օրինակ (օրինակ բառը լրացված լուս.) դայս
 12 P ազոստոսի
 13 NO սահակ եպիսկոպոսի խնդալ
 P հայոց ավելացված լուս. / եպիսկոպոս հայոց (հայոց բառն ավելացված լուս.)
 15 L բարեգթութիւն փխ գթածութիւն
 17 NOP իմում
 O վերակացուածս
 OP սորա փխ սոցա
 M անշափ փխ այնշափ
 20 MOPR յասորոց
 M հաճոյ լրացված լուս.
 22 N զվարդապետս

էջ 334

- 1 L առ ատտիկոս եպիսկոպոս կոստանդնուպոլսի
 4 L զուսուցանող / M զուսուցող
 O աշխարհիս մերոյ
 5 NOPR որպէս լսել քո
 9 L առ անատոլիս զօրաւար կայսերն / OP առ անատոլի
 10 Պ₁₀ եպիսկոպոսապետ
 Պ₁₀ զարաւարիդ
 Պ₁₀ անատոլի
 11 Պ₁₀ բեզ
 Պ₁₀ յապահովութիւն փխ յապահովութիւն
 12 Պ₁₀ զհայթայթանս փխ զի ի հայթայթանս
 13 N նեղութիւնս
 L զուսուցանող
 Պ₁₀ մեսրոբ
 R թոռն
 14 L լինիլ
 16 M առաքինութեան
 17 Պ₁₀ շիք էր
 18 M լընդունելութիւն
 Պ₁₀ գրելով
 19 Պ₁₀ զգացուցանէր
 Պ₁₀ կայսեր
 20 Պ₁₀ մեկտիւնի
 21 Պ₁₀ իւրեալնց փխ նոցա
 Պ₁₀ դեռնութիւ

էջ 335

- 2 Պ₁₀ եպիսկոպոսն
 L զերջանուց գինդ / P զերջանու / R զերջանուց գինիթ
 3 E ուղարկէ
 Պ₁₀ թագաւորին թեոդոսի եւ ադին
 4 M յուսային (և)
 R և զոր ոչն յուսային լրացված լուս.
 Պ₁₀ շիք հանդերձ
 5 R թղթովք այսպիսեալք
 6 Պ₁₀ թեոդոսի
 L թեոդոսի կայսեր առ մեծն իսահակ
 7 Պ₁₀ թեոդոս
 Պ₁₀ շիք ազոստոս
 M₁₀ հոռվմայեցոց
 8 Պ₁₀ եպիսկոպոսապետի
 9 Պ₁₀ զթուղթն
 10 Պ₁₀ միամտեցայք
 L շիք զհետ
 11 Պ₁₀ թղթովք
 Պ₁₀ ծանաթանալ
 12 NOPR զճարտարովքս / Պ₁₀ ճարտարովքս
 13 OP յասորեց / Պ₁₀ յասորեց
 Պ₁₀ խնդրիք
 14 Պ₁₀ մերոյս
 Պ₁₀ ուսումն եւ ձեր փխ ծառայիցդ
 15 Պ₁₀ շիք զի
 Պ₁₀ շիք մեզ
 Պ₁₀ թե
 16 Պ₁₀ արուեստիցն
 19 E աշխարհիդ

էջ 336

- 1 L ատտիկոսի եպիսկոպոսի առ մեծն սահակ
 3 MOP սիրելոյ
 L աթոռակալի
 5 NOPR այնպիսի
 8 O զհայրն
 9 R այլ սովաւ և ամենայն քրիստոնեայք և ընդհանուր աշխարհին ի նըմանէ վարդապետեալ ուսանին
 E շիք սովաւ
 10 L աշխարհի
 12 P զփափաք
 E զճարաւոյ
 14 P բխեաց
 15 NOR օգոստիւ / P ազոստիւ
 16 O վարդապետ
 NOR բարբորոտանաց

- MR հաւանել ապա լուս. դարձրած հաւանեցուցանել
 17 NOP շիք և (կամ)
 E զառաքեալսն
 18 NOP մեսրոպ
 L եկեղեցիակ գիոկոս ապա դարձրած գիոկոս / M եկեղեցիակգիոս / O եկեղեցիակգիոս

էջ 337

- 2 NOP զարեմտայս
 7 R և զործակալք լրացված լուս.
 10 NOP հրախրեալք
 12 OP նախարարն
 14 L զամենեկեան հաւաքեցէ
 E վարսից փխ պարսից
 16 P սմպատա
 17 L կողման
 22 M յարայրատեան
 23 NOPR զաւարին
 P զսմպատ
 24 NOPR ստրատելատն

էջ 338

- 3 R վոամ շամպոյ
 4 O պարսից
 NOP տիրեցան
 11 NOPR զվայրս
 12 NOR մասին
 R բղխէին աղբիւրք. շիք ականց
 14 M ձրոց
 15 L ամպք
 M եղեգան / OP եղեգանց
 16 M դաշտք
 E խոտոցն
 17 L էրէիւք / P էրէովք
 M որոջայնովք
 18 M զանասունք
 E բազմահասակս փխ մեծահասակս
 19 M յովրացուցանել փխ յոյրս ցուցանեն

էջ 339

- 2 M էտեղագրեաց
 M զբաշաք
 3 O զբոյ
 O անդեալիք
 6 L զաշտարակս
 N ծառանգաւորս ուղղած ծառաւորս
 8 R հիւստոյ
 EL շիք իսկ

- O յարեւից
 EL և ընդդէմ արեւմտից
 9 R ի բարձրաւանդակի վայրի
 L վայրի մի
 10 P աւգոստի (անուանց) / R օգոստիս (անուանց)
 P աւգոստի (և այլ)
 12 EL թէոդոսի պօլիս / P թէոդոսայ պօլիս
 14 E բղիսալ ջերմ
 16 L լինիլն
 L մեարդայ
 P թարքմանչացն
 17 NOR յանտապ փխ յանապատ / R յանտապ լուս. ուղղած յանապատ
 L տեղիս

էջ 340

- 1 M խմբից
 O շիֆ ոչ
 2 L իբր
 NOP յետոյ փխ յետ որոյ
 3 EL աշակերտաց
 4 O զգանգսն փխ զգանան / R զգանան
 5 O առաջնոյն
 7 L անանութեանն փխ անիշխանութեանն
 8 MOP երանելոյն
 10 NOP վարդապետաց
 P բաղասականէն փխ ի բաղասականն
 են / R ի բաղասականն են
 11 M բազումս
 14 NOPR յընգերաց նոցին աղանդոյն
 16 R գարգմանայ
 17 NP գուրացւոց / R գուրացւոց լուս. ուղղած գուրգարացւոց
 R յաշուշայէ

էջ 341

- 1 L իշխանութիւնն
 5 E յովսէփ
 NO զմիս
 O նորին փխ նմին
 7 NP եղեսա
 8 MP առաջնոցն
 9 PR թարքմանեալ
 12 N և զայլս
 14 O բարեացն
 15 P թ* փխ և
 M շիֆ ի (գրել)
 19 E յորոց

- 20 M պատեղեցան ուղղած պատաղեցան
 21 R մաքսիմիանոս լրացված լուս.

էջ 342

- 2 P անբարշտին
 3 E բուզանդացւոց
 4 P անբարիշտն
 7 R քան զյաւիտեանս լրացված լուս.
 8 N չորրորդ
 9 M սրբոցն
 NOP յասիայ ծովահայեաց
 10 NO յեփեսոս
 M կեղեկատինոս
 M կիրիլղոս
 12 ELMOPR պօղոս
 OPR թէոդոտոս
 EL անկիրեայ / N անկիրեա
 13 E համայնգամայն
 P նղովել
 16 O ոչ ծողովեցան փխ ոչ հանդիպեցան
 18 O եպիսկոպոսք մեկտինոյ
 M մեղետինա
 L եպիսկոպոսունք

էջ 343

- 1 O թևողորոսի
 M մամուեստացու
 N վարդապետին
 2 NOPR դէոգորի
 PR թարքմանիչքն
 3 L որոց
 5 L եփեսի ծողովոյն
 N սահմանաւ
 6 PR թարքմանեցին
 8 E զի փխ քանզի
 R մերումս
 9 NO զգործն
 10 P յաղէքսանդրիա
 11 L ի ստոյգ ի յօղանալ
 M դարձեալ վերբերութեան
 13 MOP ուաման
 15 M հարահետեօղք
 M վրհայեցօղք

էջ 344

- 1 M ի կենարփոյ փխ հիկէն արփոյն
 / O հիկէն
 2 L անձնիւր փխ զանցնիւր
 LP գօտիքն (ի ձեռն)
 6 R ի յեղեսացւոցն
 L նաւեալք

- 7 NO երկիրպագել
 O վարկեան
 9 R ճաղապահմիս ուղղած սաղապահմիս
 11 E և երաշտից
 O զգիրն
 13 M բնաւորեցաւ
 P բնաւորեաց, և յինքնէ, և առողմամբ / L բնաւորեաց ի յինքնէ և առողմամբ
 14 NO առողմամբ
 NOP առահել
 15 M դիւրածելի
 16 E շիֆ բերիք
 M հանգիտա կղզւոյ / L հանգիտակղզոյն
 N առազիւտս
 18 P բարէհարմար
 O յաղէքսանդրիա

էջ 345

- 2 R և որք և ի ծովէքն մօտելոյ
 3 P մօտելոյ
 4 P շիֆ ի (ծովէն)
 L թանձրունք այն որ
 R խառածն
 6 O հընգակատար
 8 M դիւցազնածա
 9 L սրբոց
 R գերեզմանք լուս. ուղղած վկայարանք
 11 N շիֆ առնել

էջ 346

- 1 O հրամանն
 P պատասխանոյ
 OPR ի սանդարմետապետէ
 M պրօդէիդա
 2 M զօրութիւնս
 O ի նոր պղաստնէն
 3 NR արժան դարձեալ անարժան
 4 P հանդիմանեալ փխ ի յանգ ելեալ / R յանդիմանեալ լուս. ուղղած ի յանգեալ
 M դարձեալ ինքնացալ
 5 O ելլադա
 NOP յատալիա
 N բռնութեան գայք / OP բռնութեան գաք
 P հողմոյ
 7 NPR եղ'դ'ադա / O յելլադա
 12 NOP շիֆ սկսաւ
 31—225

- LO անառակ
 14 L բողոք
 16 M ածել ավելացված նետո
 M ունօղ / O յառնօղ փխ ունօղ
 17 M լսելն է

էջ 347

- 2 M իրաց
 3 M կայսերք / NOP կայսերն
 6 M զիմն
 7 L ոչխարն
 8 R առնել լրացված լուս.
 9 P զանգումն այլ ձեռնով դարձեալ զկանգնումն
 10 P եթէ փխ թէ
 11 M խոստովանօղ
 12 MN զիշացեալ
 13 P հողով
 O վայրիք
 14 NOP լինիցին փխանակել
 15 NOP զազանին / R զազանին լուս. ուղղած զայլոյ
 M առողջութիւն
 18 L պատրաստեցուցէ ինքեան ասեկ
 20 L չբահայանալ քեզ փխ և քեզ չբահայանալ
 R քեզ լուս. ուղղած զքո փխ քեզ
 21 NOPR արծկեցի
 23 N զունովք դարձեալ զյունովք
 N գրեալ դարձեալ գրեալ փխ գրեալ / OP գրեալ

էջ 348

- 5 L զմեծ
 M խնդրէին զարտաշրէ ամբաստան լինել
 5 P անբաստանել
 14 O զնկերէ
 L կամ թէ
 16 R ինչ լրացված լուս.
 O անառակի
 20 O առնէր փխ արարեալ

էջ 349

- 1 R խոստացեալ լրացված լուս.
 2 O թշնամասիրացն / R թշնամակամաց լրացված լուս.
 P ռիսասիրացն փխ ռոսիասիրացն / R ռիսասիրացն դարձեալ ծոսիասիրացն
 4 R առնուլ լրացված լուս.
 6 N ունիլ

- R նմա փոխանակ
8 O յարձակեալ
E անունն
9 R վեհ մի հրաշապուհ
10 O ի նոցանէ
11 M Իւրոյ
13 L նախարար
14 P ընդերակցօք
15 M անժուժաբեր
16 O վաղճանեացելոցն
17 E աղաչէին
19 R մեծ լրացված լուս.

էջ 350

- 3 L իւրաքանչիւրոցն
6 P ի սմանէ ճապահ սինեաց տէր
դարձեալ իսկ մանէ... փխ իսկ մա-
նէն ապահունեաց տէր
8 L զհաւուկ կուտ արճոյ / PR ի կու-
կառնոյ
NOPR իւրում
9 O բազումք յեպիսկոպոսացն
10 L մեարմբաւ
11 O Եկեղեցոյն
P մուսիկանի գարիշատէ
12 M զարիշատա
L վանանտայ
14 O շրմուէլ
15 N նմին / O նման փխ նմա
O զընկերեալ
16 O ի վաշխից փխ բաշխից
18 MR սակաւ գեօղս
R նստցի ինքեան վիճակի միայն իշ-
խանութիւն ունելով (վիճակի լրացված
լուս.)
18 NOP նստցի ինքեան միայն իշխա-
նութիւն

էջ 351

- 3 L խորհիլ
L ապստամբութիւն
4 L լինիլ
5 M ի մէջ դարձեալ ի մէջ
NOR փոխել զբարեբար անունն մեր
ի (NO չիք ի) շարարար
EL զբարեբարութիւն
7 M հայեցումօք
8 PR և սկսաւ
9 L լինիլ
11 O զընդդիմանել
M հայհոյութեանց
13 NOPR պաշտմունս

- 15 L զբարին փխ զբանին
17 L զաղախացն / M զաղաղացան դարձ-
եալ զաղախացան
R մոգուցն բառից նետո լուս. ավելաց-
եալ կաղացան անհանգոյց
O պակաւ
18 M հրապարակի
R անձնագեղաց
19 M վրամ
20 R քաջարան և յուշգնասիրտ
OP յուշգնասիրտ
P առնն
21 NOPR այնքանիոյ

էջ 352

- 1 O իւրոց
2 E չիք գնա
3 L առաջին. զգահ
5 O առ հապա
6 NO առնելոյ
P գերազանցաւորէն
7 O գաւաղունի
8 L որդւոյն զհրահատայ
M չիք զարշակունին—ետեղ (տ. 10)
9 L առնուն փխ անուն
10 M ետեղ բառից նետո ավելացեալ
որ
NOR ի կամսարականն
12 O ի ստորեակային
15 M որնէ դարձեալ որոյ և է
17 MO լսող
18 E տերութեան

էջ 353

- 1 M զասացեալսն
5 P թարթմանութեանց
O զերագնեկն
7 M հարկեցուցանող
8 L հաւասարիլ
9 M քերթողքն
10 O նոյնսէրմանք
14 L վարուց
15 E զվիճակն
19 L եպիսկոպոսաց

էջ 354

- 1 E երբեք բառից նետո շարիս ի նը-
մանէ կրէին (կրկնված նախօրոյ տո-
ւից) փխ տեսանէին զնա
7 L մեարմբաւ

- 11 M կեցեալ ավելացված լուս.
13 E զմեղանսն
14 R խոստանային ի պարսից արքայէն
հաստատել զնա լրացված լուս.
15 O տայ
21 L գայթակղութեան / M գալ գայթա-
կղութիւն
22 M յոյր փխ այնորիկ ընդ որ

էջ 355

- 2 L մեարմբաւ
LP երանելոյ
4 L ազկերտի
6 P առ մծբնին
7 NOP բնակեցան փխ բանակեցան
11 L կատողոց
14 L ցսկիզբն երկրորդին ամի ազկերտի
պարսից եղելոյ թագաւորի
R ամի լրացված լուս.
15 M ամոյն / N ամսոյ

էջ 356

- 2 NOPR այլ այլում
3 M տեղւոյ
L յարտաբոյ
6 L մամիկոնէիլ
7 NOP նունա փխ նուա
L չիք է
10 E վանորայս բառից նետո մեկ տող
բողած ապա՝ ...սոց կատարման...
L զեղբարս
12 L մեհեկի
14 P անբարտաւանութիւն
15 L չիք երբեք
18 R մտօք ծնեղական լրացված լուս.
E բնագիրն ընդհատվում է մտօք ծը-
նեղական բառերով

էջ 357

- 1 N խորհրդակցութեմբն
4 M բոլոր
R դարձեալ առաջինութիւն և ուղղու-
թիւնս նորա ոչ բաւական եմ պսել
6 NO չիք ի
9 O անհաւատից
10 P յամպոխն
M հանգուցանել բառից նետո ավե-
լացեալ և պատիւ / P հանգուցու-
ցանել
11 O զայն զպարկեշտ
12 M ի բնիկ գաւառն, N ի բնագեղն, P

- ի բնագեղն փխ ի բնագաւառն
L ի նախաշակերտեալն
13 L գողթ
17 L որ և փխ որոց

էջ 358

- 6 O ի խոյրցիկ
8 L ողբ
N աղգէն
10 M հիսսիսականացս
11 R բարձան
12 L իմաստուն ուսուցանող
M ուսուցող
13 R կայկայեցաւ տգիտութեամբ շարա-
փոխառութիւն լրացված լուս.
15 R ողորմիմ բեղ լուս. ուղղված ողբամ
բեղ
PR հայաստանեաց
16 R ի հովէ և հովակցէ
M չիք և

էջ 359

- 1 M չիք բո ապա ավելացված հօտ
բառից նետո
R բո լրացված
PR դալարոյ
3 L անապա փխ անապատաց ապա
տեղ բողած
4 M առաջնոյ
5 L հարսդ
7 M յանդքեալ / P յանդքեալ
8 R յանարատն բառից նետո ավելաց-
եալ բո յառազաստ
11 L յայնմ ամենայնի զքեզ բոլորիցն
ցուցէր
12 R ցուցեր լրացված լուս.
NOPR բոյոցն փխ բոյոյն
13 R տայգերք դարձեալ տագերք
N նոյն աւագակ լուս. ձեռքով օղ-
ղած նոյնագաւակ
P զմանգունս
15 L ի մարմնոյ
P ընդերան

էջ 360

- 1 R լաւ է բնակել և յարբաշամեանն
հանգել նոցա գոգս
Պ, էր փխ է
L բնակիլ
P յարբամեանն
L յանգիլ

- Օ անհոգոջ
3 Պ₁ զրկեալ
M Պ₁ շիֆ եմք
4 Պ₁ ալշ
5 Պ₁ վատթարութիւն փխ թշուառութիւնս
Պ₁ բարձեալ լինի ի նոցանէ
6 Պ₁ շիֆ յաջորդէ
Պ₁ առաջնորդեաց
Պ₁ ի մերմէ փխ յիւրմէ
7 Օ որդի նորին նաբատայ
Պ₁ [նա]բատա
8 M առիւծ
Պ₁ ալշ
9 Պ₁ եղիսէ
M ոգովն / Պ₁ ոգովն
M յօծանել / Պ₁ աւծանել
Պ₁ ալշ
10 Պ₁ սեղեկիւ
P զարաբաբէլ Պ₁ զորաբաբէլ
12 Օ մատաթեա
Պ₁ ընդդիմակաց է
14 Պ₁ շիֆ և արհաւիրք արտաքուստ
LN յարտաքուստ
Պ₁ շիֆ ի (հեթանոսաց)
14 Պ₁ շիֆ ի (հերձուածողաց)
15 L խրատէ և յարդարէ / Պ₁ խրատէ և
յարինէ
17 L թշուառականի
Պ₁ պատմութեանցս
18 Պ₁ զիմ միտս
M. շիֆ և

էջ 361

- 1 M զբանն հատուցից (հատուցից ավել-
լացված լուս.)
2 L և սնուցին զիս ապա մեկ բառի տեղ
բողած առաքելով ապա մեկ բառի տեղ
բողած աճեցուցանել
Պ₁ ծնաւ
Օ յիւրեանց
Պ₁ վարդապետութեամբ
3 L պատուասիրիլ
4 L շիֆ իմով ամենիմաստ արուեստիւս
—ջրոյ առաւելուն (էջ 365, տ. 4)
5 Պ₁ դիմեցաք
7 Օ զերգս
8 M առեալ փխ ասելով
9 N զօրհնութիւնն / Օ զահնութիւն
10 NO անծկով
R վտանգիմ լուս. ուղղած փղծկիմ
11 R ո՞ր է—առ թիւս (տ. 12) լրաց-
ված լուս.
13 M ընդունող

- 14 Օ յերկայն
R և (աշխատութեանցն)
15 Օ հանգուցող
N նախապես ժողովն դարձեալ ժո-
ղովողն
M կորեաւ ժողովողն—ից նետո թա-
քեաւ ժողովողն ապա ջնջած
OP թաքեաւ

էջ 362

- 2 Օ զհայրենականն փխ զհայրականն
8 M զմեօք
R որ բառից նետո լուս. ավելացված
ոչ
14 Օ զհէգն
15 NOPR զմահ
16 OP անփառութեամբն
17 Օ փարթամեցուցիլ

էջ 363

- 3 M ուղղէր զդէպսն և կամ զվէպսն և
անձահարէր ապա և կամ զվէպսն
ջնջած
R և սանձահարեալ զլեզուս ունայնա-
ձայնեալս փխ և սանձահարէր զլեզուս
օտարաձայնս (լրացվ. լուս.)
5 MP ոռոգող
7 Օ զաշխարհս
Օ շիֆ աղէտս
9 R ճառակցէ ի ձեռն հաւասարելով
ապա ի ձեռն ջնջած
11 P ողբայ
12 NOP յառնել
14 Օ ընդինքնահաճք

էջ 364

- 5 R դատասացք լուս. ուղղած դատար-
կասացք
M ատեցողք
6 Օ ի վարդապետական բանից
M և սիրողք
10 R մեծախօսք անվաստակք լրացված
լուս.
11 M փախչողք
12 Օ ըզտապարժք
13 R գինարբութ, յուզարկութ լրացված
լուս.
M համարարութ
16 M համամետիք դարձեալ համամիտք
Օ արհաւիրք փխ աշխարհաւերք

- 18 M խաբողք
M անընտրողք / P անընդրողք
19 M հակառակողք
21 R ապա ավելացված լուս.

էջ 365

- 1 M շիֆ ձմեռն ապա ավելացեալ
5 L և անօգուտ և նուագելն
8 P անբարշտաց
9 NOPR շարացեալք
10 R լուս. ավելացված խիստս և (ան-
տանելիս)
13 L զեր փայտաւանց փխ զերփումն
տանց / M զերփումն ուղղած գեր-
փումն / R գերփումն տանց լրացված
լուս.
L շիֆ և (յաւելտակութիւն)

- 15 Օ անթիւք

էջ 366

- 1 NO մահ
2 M գեհենի (ուղղված գեհենին) հաճա-
խեալ
3 L յորմէ քրիստոս զմեզ փրկեացէ և
դամենեսեան, որք երկիրպագանեն
նմա ճշմարտութեամբ
4 N երկիր պագեն փխ երկրպագեն
LN շիֆ և նմա—ամէն (տ. 5)
6 L տարտ երրորդի հատորին պատ-
մութեան հայրց
R վերջում ունի «և զստացող սորին
յակովը պարոնտէրն աթոռակալ սորք
էջմիածնին տեառն յակոր կաթողիկո-
սին յիշեսցիք ի քրիստոս որք վա-
յելէք ի հոր բուրաստանէս»:

ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Նկարիչ Կ. Կ. Ղաֆադարյան

Տեխ. խմբագիր Զ. Հ. Սարգսյան

Սրբագրիչ (լրացումների բաժնի) Ժ. Մ. Աղոնց

Հանձնված է տպագրության՝ 17.10.1990 թ.: Չափը $70 \times 108^{1/16}$: Թուղթ № 2: Տառատեսակ «Գրքի սովորական»: Տպագրություն՝ բարձր: Պայմ. 42,7 մամ., տպագր. 30,5 մամուլ: Ներկ. մամուլ 42,7: Հրատ-հաշվարկ. 47,8 մամուլ: Տպաքանակ 2000: Հրատ. № 7780: Պատվեր № 1490: Գինը՝ 10 ոտւր:

Հայաստանի Հանրապետության ԳԱ հրատարակչություն, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24 գ.:

Издательство АН Республики Армения, 375019, Ереван, пр. Маршала Баграмяна, 24 г.
Հայաստանի Հանրապետության նախարարների խորհրդին առընթեր մամուլի կոմիտեի Հակոբ Մեղապարտի անվան պոլիգրաֆիական արտադրական միավորման գլխամասային հիմնարկու-թյուն: Երևան—9, Տերյան 91:

Главное предприятие полиграфического производственного объединения имени Акопа Мегарты комитета по печати при Совете Министров Республики Армения. Ереван-9, ул. Теряна, 91.